MISCELL. ECCLESIAST.
163
A
30.
BIB. NAZ. NAPOLI

BIBL. NAZ. VITT. EMANUELE III
163
A
30
NAPOLI

J. JACOBI ZIMMERMANNI,

S. THEOLOGIÆ IN GYMNASIO TIGURINO PROFESSORIS,

REG. BORUSS. SOC. SCIENT. SODALIS

OPUSCULA

THEOLOGICI, HISTORICI ET PHILOSOPHICI ARGUMENTI.

TOMI SECUNDI

PARS I.

B. R. NEAPOLIS

TURICI,

Litteris CONRADI ORELLII, & SOCC.

MDCCLVII.

VIRIS

SVMME VENERANDIS, INTEGERRIMIS, ERVDITIONIS LAVDE SPECTATISSIMIS, CONSILIORVM PRVDENTIA CLARISSIMIS,

JO. CONRADO WIRZIO,

Paſtori in Templo Carolino Principi, & Eccleſiarum Turicenſ. Antiſtiti,

NEC NON

DAVID LAVATERO,

Philoſophiæ Profeſſori publico, & Ven. Canonicorum Collegii Decano.

FAVTORVM ET AMICORVM BIGAE.

Alterum huncce OPVSCVLORVM Tomum in grati ac devoti animi teſtificationem

D. D. D.

J. JACOBVS ZIMMERMANNVS.

VIRI SVMME VENERANDI, GRAVISSIMI!

QUoties ab una parte ad ingraveſcentem ætatem meam infirmamque valetudinem; ab altera vero ad varia VESTRA inde a triginta & quod excurrit annis in me

collata

collata beneficia oculos animi mei converto; toties pectus meum ſingulari ſtudio fertur ad publicam quandam grati mei erga VOS animi teſtificationem edendam. Novi illud tritum: INGRATUM QUI DIXERIT, OMNIA DIXERIT. Nec ignotum eſt illud Ciceronis dicentis: NIHIL MIHI MINUS HOMINIS ESSE VIDETUR, QUAM NON RESPONDERE IN AMORE IIS, A QUIBUS PROVOCERIS. VOS enim fuiſtis, qui conſpecto qualicunque in me de Litteris bene merendi ſtudio, calcar mihi addidiſtis, ut in ſtudio veritatis inquirendæ ſtrenue decurrerem. VOS Auctores fuiſtis, ut humi me tollerem & ad egregias ſpartas defungendas viam mihi præpararetis. VOS famam & exiſtimationem meam

detecta innocentia mea contra maleferiatos quoſdam Zoilos ſtrenue defendiſtis. VOS denique & me & meos variis beneficiis mactaſtis, atque variis jactatum fortunæ procellis conſiliis veſtris prudentiſſimis adjuviſtis. Pro quibus omnibus in me collatis beneficiis heic publice gratias ago, atque, cum alia in promtu non ſint, librum hunc in grati animi teſtimonium conſecro & offero. Animus non eſt in laudes VESTRAS excurrere, cum nemini penes nos ignota ſint VESTRA in Patriam & Eccleſiam merita. Ad vota igitur potius confugio, DEUMque immortalem rogo, ut VOS tanquam Patriæ & Eccleſiæ Lumina & Columina diu ſoſpites & florentes

con-

conſervet; VESTRIS familiis, conatibus atque conſiliis publicis & privatis ex Alto benedicat; VOSque tandem ſero ad divinum illud beatarum mentium concilium migrare jubeat. Ita valete VIRI EXCELLENTISSIMI, & mihi valetudinario porro favete.

Tiguri . . . * An. MDCCLVII.

AD

* Ne quem offendat poſthuma hujus anni notatio, monendus eſt B. L. hanc ipſam Dedicationis atque etiam Præfationis formulam, manu B. ZIMMERMANNI proxime ante beatam ἀνάλυσιν exaratam, inter ſchedas ejus eſſe inventam; quam vel ſupprimere vel tantillum mutare religioni duximus: Spirat & illa ſummum pietatis candorem animique conſtantiam, ZIMMERMANNI decus proprium.

AD LECTOREM.

LECTORI B. SALUTEM.

ACcipe hîc B. L. tomi ſecundi opuſculorum meorum partem priorem; complectitur illa diſſertationes duntaxat argumenti theologici, quia amici quidam voluerunt, ut diſſertationes de SIMPLICITATE THEOLOGICA in prima hac parte comparerent. In poſteriore parte, quam Typographus ſine mora prelo ſe ſubjecturum promittit, comparebunt diſſertationes miſcellaneæ, quemadmodum illud factum eſt in primo tomo. Quod ſerius comparuerit hic tomus ſecundus, nulla alia cauſa eſt, quam quod Typographus in imprimendis aliis & quidem ſpiſſioris molis voluminibus occupatus fuerit. Index poſteriori hujus ſecundi tomi parti ſubjicietur. Hoc unum Te rogo, ut, quemadmodum benevole de primo meorum opuſculorum tomo judicaſti, idem officium præſtes & huic ſecundo. Si quæ Tibi diſplicent, memor eſto fragilitatis humanæ & diverſitatis ingeniorum humanorum.

Ita vale.

DIS-

DISSERTATIONUM

DE

RECENTIORUM QUORUNDAM ERUDITORUM PRÆPOSTERIS

ADVERSUS

INCREDULOS

Diſputandi Methodis,

PARS PRIMA.

***   ***   ***

ȣ̓ γαρ ἐπαισχυνομαι το ἐυαγγελιον τȣ Χριςȣ, δυναμις γαρ Θεȣ ἐςιν εις σωτηριαν παντι τω πιςευοντι. Paulus ad Rom. Cap. I. v. 16.

QUelques perſonnes, qui ſe declarent en faveur de la Religion Chretienne en géneral, croient, qu'il ſeroit très à-propos de la *purger*, comme ils aiment à s'exprimer de tout ce qui ſent le *Myſtère*, pour lever le Scandale, que cela donne aux Eſprits ſpeculatifs, qui ne veulent rien croire, que ce dont ils peuvent comprendre clairement la *manière*. Mais, certes il ne nous appartient pas, à nous, qui ſommes ſimplement les *Miniſtres* de l'Evangile, d'en changer le ſyſteme, ou de le publier dans un autre forme que celle, dans laquelle *Jeſus Chriſt* & ſes Apôtres l'ont annoncé, & nous prions qu'on nous excuſe, ſi nous croions que les Dogmes de la Divinité du Fils de Dieu, de ſon Incarnation, & de la Redemtion, qu'il a operée pour nous ſur la Croix (tous effectivement *au deſſus* de la raiſon, mais non pas *contraires* à la raiſon) ſont trop importans, pour les ſacrifier aux Caprices de ces gens-là. Ita *Reverendiſs. in Chriſto Pater Edmondus, Epiſcopus Londinenſis, Inſtruct: Paſtoralis.* pag. 41.

DISSERTATIONIS
DE
RECENTIORUM QUORUNDAM ERUDITORUM PRÆPOSTERIS ADVERSUS INCREDULOS DISPUTANDI METHODIS.

PARS PRIMA.

Thes. I.

NON perinde eſſe, quacunque tandem ratione veritatem probemus, & impugnatam defendamus, apud omnes cordatos in confeſſo eſt. Præterquam enim quod argumenta, quæ à nobis in medium adferuntur, cum ipſis propoſitionibus, quas probare, aliiſque commendare volumus, intime debeant eſſe conjuncta connexaque; certum eſt, ea vim in animos

Non perinde eſt, quacunq; tandem ratione veritates graves & momentoſæ probentur, & defendantur.

aliorum habere non poſſe, niſi liquido oſtendatur, operæ pretium eſſe, noſtraque haud parum intereſſe, ut veritatis indolem, naturamque habeamus perſpectam atque cognitam. Hinc videmus ſæpiſſime fieri, ut homines haud obtuſi ingenii, graviſſima nobiliſſimarum diſciplinarum capita, aut non intelligant, aut ſaltem tanti, quanti oporteret, non habeant, eam duntaxat ob cauſam, quod illi, qui easdem aliis commendare deberent, artem ratiocinandi ignorent, infirmisque, imo ſæpe ineptis perſuadendi rationibus utantur. Quod ſi (ut non raro fieri ſolet) ad falſas & præpoſteras argumentationes accedant partium ſtudia, tantum abeſt ut errantis animus vim veritatis ſentiat, ut potius in errore confirmetur. Quo majoris autem momenti ſunt ea, quæ aliis inculcare, atque commendare volumus; quo magis eadem generis humani commodis inſerviunt, eo majore etiam cura & ſolicitudine opus eſt, ad ea rite probanda, tuenda, & vindicanda. Cum autem omnium, qui rem quamvis ſuo pretio æſtimare ſolent, confeſſione, res ad Religionem, id eſt rectum de Deo ſenſum, & caſtum Ejusdem cultum ſpectantes, maximi inter ea, quæ ingenio humano cognoſci poſſunt & debent, pretii ſint; per ſe patet, eos, qui Religionem Naturalem & Revelatam in genere, aut capitalia utriusque capita in ſpecie probare, aut eadem contra Adverſariorum inſultus vindicare conantur, ad hoc efficiendum uti debere argumentis perſpicuis, gravibus, & ingenio Eorum, qui ad veritatis cognitionem, aut erroris confeſſionem ſunt adducendi, attemperatis. Periculoſum hic eſt quammaxime errare. Innumeræ ſunt quæſtiones, vehementer inter Eruditos agitatæ, quæ tuto ab aliis ignorantur, atque adeo earum reſpectu rudibus & indoctis perinde eſt, utrum eas rite probatas eſſe ſciant nec ne. Secus autem ſe res habet in negotio Religionis & cultus divini. Ignorantia vel error reſpectu veritatum momentoſiſſimarum & ſcitu neceſſariarum ſæpe cum detrimento æternæ ſalutis eſt conjunctus. Qui igitur veritates Religionis graviſſimas & capitales ineptis prorſus & infirmis argumentis probare aut vindicare conatur, non ſolum perdit operam, ſed & ſæpiſſime errori ipſi patrocinatur, animosque Adverſariorum contra veritatem obfirmat. Fieri equidem poteſt, ut præpoſteris ſæpe argumentis, ſophismatibus atque verboſis ſtrophis, multi ad qualemcunque adſenſum adducantur; quam primum autem homines incipiunt ea, quæ admiſerant, rectius perpendere, ad rationum, quibus commoti erant, momenta attendere, manifeſtum erit, nullam in animo

fuiſſe

fuiſſe veram convictionem, & perſuaſionem illam leviſſimum etiam objectionum impetum ſuſtinere non poſſe. Quod ipſum dein ſæpe efficit, ut etiam ipſis virorum doctiſſimorum graviſſimis diffidant argumentis. Centies autem circa hoc negotium peccatum fuiſſe, norunt omnes, qui qualicunque nobiliorum diſciplinarum apparatu ſunt inſtructi. Quoties viri alias haud indocti leviſſimis uſi ſunt rationibus ad capitales religionis veritates probandas? quot loca Scripturæ contra genuinas interpretationis leges adverſus Errantes allata? quoties argumenta graviſſima Adverſariorum leviter ſunt transmiſſa, aut cum contemtu rejecta, ubi ſolidiſſimis rationibus ea fuiſſent ſolvenda & retundenda? Quam acerbe ſæpe in Doctiſſimos Viros fuit animadverſum, eam duntaxat ob cauſam, quod argumentis quibusdam, aut locis Scripturæ communiter adferri ſolitis, uti noluerint? (*) Quoties audias ita ratiocinantes, aut potius inepte paratragœdiantes: Hic vel ille vir eruditus, certo cuidam argumento, quod ad hanc vel illam theſin probandam communiter adferri ſolet, vim nullam ineſſe putat;

 ergo

(*) Ex innumeris, quæ adducere poſſem, unum duntaxat adferam exemplum, (quoniam eadem ſemper luditur fabula) idque Magni CALVINI. Exiſtimabat nimirum Excellentiſſimus Vir, ad retundendos Judæos & Trinitatis hoſtes non quælibet loca Scripturæ & argumenta, ſed ſolidiſſima duntaxat, & ad Adverſarios convincendos efficaciſſima adhibenda. Hinc ad illa verba Eſai VI. v. 3. Sanctus, Sanctus, Sanctus Jehova Armipotens, hæc monet CALVINUS: „ Veteres hoc teſtimonio uſi ſunt, cum vellent adverſus Arrianos tres perſonas in una Dei eſſentia probare. Quorum ego ſententiam non rejicio; quanquam ſi mihi res cum Hæreticis eſſet, mallem firmioribus teſtimoniis uti. Nam redduntur pervicaciores, & ſecum ipſi plaudunt, cum minus apertis teſtimoniis oppugnantur." Sed quam gratiam iniit propterea apud Theologos? docti laudabant prudentiam Hominis: Alii autem, inter quos ÆG. HUNNIUS, Theologus in cæteris doctus, vehementer in eum propterea inſurrexerat, ſcripto Libro cui titulus: Calvinus Judaizans: Hujus Libri dum mentionem facit P. BAYLE, voce HESHUSIUS, recte ita pronuntiat: „ C'eſt une injuſtice impertinente, que d'imputer à un homme les hereſies, dont ſes Adverſaires l'accuſent dans la chaleur de la diſpute. HUNNIUS, Autheur Lutherien, n'at-il pas fait un aſſez gros livre, où il ſe vante, de convaincre JEAN CALVIN de Judaiſme. Ne faudroit-il pas être fou, pour en conclure que JEAN CALVIN a judaïſé? " Hoc judicium valde diſplicet erudito cuidam Theologo Luterano, exiſtimanti non injuriam illatam CALVINO. At velim ſciat is, ſimiliter plane judicaſſe de hoc argumento M. LUTHERUM Tractatu vom Schulen aufrichten, cujus verba adducit Cl. ZELTNERUS ὁ Μακαρίτης Hiſt. Arcan. Crypto-Sociniſmi Altorfini p. 420. Sonant autem

M. Lu-

ergo veritatem ipſam in dubium vocat, aut eam prorſus negat? Quoties factum, ut dum viri alias haud mali, ſed nimio diſſidentes impugnandi ſtudio incenſi, nil Adverſariis cedere, cunctos errores, leves etiam & nullius momenti, in majus extollere, eaque quæ aut evidenter aut ſaltem maxime probabiliter ab iis dicta ſunt, negare voluerunt, quoties inquam factum, ut diſſentientium riſui & contemtui fuerint expoſiti, hominesque de religione dudum abjecte ſentientes & peſtilentibus opinionibus captos, atque imbutos, confirmarint potius, quam in planam veritatis ſemitam reduxerint? Pudet autem fateri, à nullis magis in hoc negotio peccatum, quam à Theologis, qui diſciplinarum ſanctiſſimarum defenſores, & veri rectique acerrimi propugnatores eſſe deberent. Nimirum quodlibet argumentum certis quibusdam ingeniis grave atque firmum ſatis videtur; ſi neges, irarum fluctibus æſtuant, tuamque Orthodoxiam vocant in dubium. Ad ravim clama, te theſin ipſam non negare, ſed de pondere ſaltem hujus vel illius argumenti, quo ea probari ſolet, perſuaderi non poſſe, fruſtra eris. Sæpiſſime etiam in diſputantibus candorem & ſinceritatem deſideres; multi ad numerum argumentorum, non ad eorum pondus attendunt; infirmiſſimas rationes & centies retuſas in medium tamen proferunt; argumenta graviſſima adverſariorum ſilentio involvunt, aut vim eorum data opera minuere conantur; pugnæ duntaxat intenti, ſæpe malunt ἀκροβατεῖν, quam adverſario vel hilum cedere. Hinc fit ut multi à *Controverſiis* Theologicis legendis, & examinandis abſterreantur, imo vel audito duntaxat *Controverſiarum* nomine ſtomachentur. Hæc notiora ſunt, quam ut multorum exemplorum inductione probem.

II. Uti-

M. Lutheri verba ita. „ Wann man mit ungevviſſen Gründen und „ Fehl-Sprüchen den Glauben ſchützet, iſts nicht Schmach und Spott den „ Chriſten bey denen Widerſacheren, die der Sprachen kundig ſind? denn „ da vverden dieſelben nur halsſtarriger im Irrthum, und halten alsdenn „ unſeren Glauben mit gutem Schein fyr einen Menſchen-Tand " Cæterum ego omnibus, qui in tractandis controverſiis rite verſari volunt, de meliore nota commendo Lectionem Diſſertationis ſolidiſſimæ de Controverſiis Theologicis rite tractandis ſcriptæ à Celeberrimo Baſileenſium Theologo S. Werenfelsio. Cui adjungi debet præfatio pii & cordati Theologi, Joannis Fabricii, Conſiderationi Controverſiarum præmiſſa.

II. Utinam autem peccatum duntaxat fuiſſet in iis argumentis, quæ prudentum omnium judicio ſunt minoris momenti! At fatendum eheu, infirmiſſima argumenta contra *Atheos* & *Deiſtas*, à nonnullis fuiſſe allata, quibus ſæpe non *Increduli* tantum in erroribus ſuis fuerunt obfirmati, ſed & alii in eam fuerunt opinionem adducti, ut crederent, Religionem ipſam ſolidis argumentis probari & vindicari non poſſe. Atque in hunc numerum non eos duntaxat refero, qui infirmiſſimas rationes ad probanda graviſſima Religionis capita attulerunt, rationesque *Incredulorum* non ſatis accurate expenderunt, vel ad cæcam fidem Doctoribus publicis habendam adverſarios invitarunt, aut denique perpetuam aliquam inter fidem & rationem pugnam intercedere aſſeruerunt; ſed & eos potiſſimum, qui novis quibusdam, ſed parum firmis, neque ſatis tutis, uſi ſunt *hypotheſibus* & *metohdis*, *Incredulos* in viam revocandi; cum enim tales hypotheſes certis & immotis fundamentis non ſunt ſuperſtructæ, facillime omnia, quæ iis innituntur, dejiciuntur. Animus non eſt hoc quidem in loco, adductis exemplis oſtendere, quoties Viri alias optimi incertis hypotheſibus innixi, infeliciter adverſus Adverſarios pugnaverint, de quo alibi fuſè egimus. Sed in præſenti, exemplo quorundam virorum doctorum, oſtendemus, fruſtra novas quasdam methodos ad lucrandos *Incredulos*, (quo nomine hîc *Deiſtas*, Religionis duntaxat Naturalis capita admittentes, intelligimus) fuiſſe inventas, atque id convenienter iis, quæ meditatione prima *de cauſis magis magisque invaleſcentis Incredulitatis*, promiſeramus, faciendum eſſe putavi. Quum enim in gratiam Studioſorum Theologiæ, nobiliſſimum hoc Thema explicare adgreſſus fueram, atque inter alia monueram, præpoſteris & non ſatis firmis hypotheſibus *Incredulos* potius in errore confirmari, quam emendari, nominatimque ad *Illuſtres* & *Celeberrimos Galliæ præſules*, *Fenelonium* & *P. D. Huetium*, inprimis autem ad Scriptorem recentiſſimum *Anonymum Gallum*, *Incredulos* ab erroribus revocaturos, provocaveram, adjeci, dignam eſſe hanc materiam, quæ ſingulari exercitatione paulo uberius tractaretur. Hortati igitur ſunt Amici, quibus multum tribuo, ut ſine ulteriore mora elaborando huic argumento animum adjicerem, exiſtimantes, diſquiſitionem illam non ſolum temporibus noſtris convenire, ſed & eandem uberrimam de graviſſimis Religionis capitibus diſſerendi occaſionem mihi ſuppeditaturam. Horum deſiderio aliqua ex parte, pro viribus tamen meis, quas tenues eſſe ſatis ſcio & ſentio, ſatisfacturus,

Quidam forte non malo animo præpoſteris quibusdam hypotheſibus & methodis utuntur, ad convincendos Incredulos; quod exemplo quorundam V. D. præcipue vero Anonymi Galli oſtenditur.

rus, *primam* diſquiſitionis noſtræ *partem* hic ſiſto, reliqua, ſi Deus vitam viresque dederit, in ſequentibus perſecutrus.

Sententia Anonymi Galli de ratione Incredulos convertendi fideliter repræſentatur.

III. Initium autem laboris noſtri faciemus ab Examine libelli Gallici ab Anonymo conſcripti, & præterito anno *Amſtelodami*, ut titulus præ ſe fert, apud *Wetſtenios* impreſſi; cum propter novitatem ipſius operis, tum quod multos, fortè non ſatis de Religionis *Chriſtianæ* vera indole edoctos, hujus libri lectione mirifice capi audiamus. Titulus libri hic eſt: *Lettres ſur la Religion Eſſentielle à l'Homme, diſtinguée de ce qui n'en eſt que l'Acceſſoire.* Quis Auctor hujus libelli ſit, hactenus ignoro, neque magnopere noſtra ſcire id intereſſe puto. Hoc certum, Auctorem Virum eſſe acri judicio, & præſtanti ingenio præditum; quantum etiam ex univerſi libelli indole colligere licet, bono animo, nec malo fine, in eam, quam tuetur ſententiam deſcendit. In hoc autem argumento ita verſabimur, ut (primo) genuinam Auctoris mentem & ſcopum Lectoris oculis ſubjiciamus. (ſecundò) oſtendemus tantum abeſſe, ut *nova methodus* Auctoris aliquid ad reducendos in viam *Incredulos* efficere poſſit, ut potius ea non poſſit non animos *eorum* à Religione Chriſtiana reddere alienos. (tertiò) demonſtrabimus longe plura ſecundum ipſius Religionis Chriſtianæ indolem & naturam requiri, ad ejus divinam originem amplectandam, nomenque veri nominis Chriſtiani obtinendum, quam vero ab *Auctore Anonymo* poſtulatur. (quartò) denique argumenta, quibus ſuam *Vir doctus* ſententiam tueri voluit, modeſto ſubmittemus examini. Quod igitur ad ſententiam V. D. quam in hoc libello fovet, ſpectat, eam ſincere & candide repræſentabimus, ita tamen, ut non ſingularum, quæ in eo continentur, propoſitionum, quæ novæ videntur, rationem habeamus, aut argumenta omnia, quibus ſuam ſententiam ſuperſtruit, in hac brevi ſyſtematis delineatione exhibeamus; ſed ut ad ſummam rerum, methodumque *Incredulos* ab errore revocandi, animum ſimus converſuri. Hoc autem eo facilius & tutius fieri poteſt, quod *Auctor* opellæ ſuæ præmiſerit Introductionem, in qua inſtituti ſui reddit rationem, atque ſimul ediſſerit, quam viam lucrandi *Incredulos* ineundam putet.

„ Principio igitur, (ut rem ipſam adgrediamur) monet, nun-
„ quam tanto Eruditionis apparatu *Incredulorum* Syſtemata fuiſſe
„ impugnata, ac id factum noſtra ætate, neque propterea tamen Eo-
„ rum numerum fuiſſe imminutum: Inter præcipuas autem cauſas,
„ quod tam parum hactenus effecerint virorum doctiſſimorum ten-

„ tamina,

„ tamina & labores, merito referendum eſſe, quod *Increduli* faci-
„ le argumenta communiter adferri ſolita poſſint repellere. Inter
„ illa autem potiſſimum refert ea, quæ à *miraculis* petuntur. Su-
„ ſpecta enim talia eſſe *Incredulis* non ſolum quod remotiſſimis à no-
„ ſtra ætate diebus ea contigiſſe memorentur, quodque viri acuti
„ ingenii vix fidem habeant narrationibus, quæ de *miris* & *portentis*
„ noſtris temporibus hic illic editis narrentur, ſed & quod difficilli-
„ mum ſit, rem vere geſtam à ficta & falſa narratione, teſtes fide
„ dignos ab illis, qui vel decipiantur, vel decipere velint, diſtin-
„ guere. Aſſeri quidem, miracula in ſacris memorata, v. gr. reſuſ-
„ citationem mortuorum, & ſubitaneas graviſſimorum morborum
„ curationes ordinariis naturæ legibus fieri non potuiſſe; hoc autem
„ à nobis, qui ſinus omnes naturæ perſpectos non habeamus, abs-
„ que formidine erroris dici non poſſe; præpoſtere igitur, & con-
„ tra rationem eos agere, qui miracula olim à Chriſto & Apoſtolis
„ præſtita, aut quæ præſtita fuiſſe perhibeantur, pro argumento ſo-
„ lidiſſimo, quo Religionis Chriſtianæ divina origo probetur, ha-
„ beant. Tentandam igitur aliam eſſe hos homines reducendi viam,
„ neglectisque miraculis, atque proſcripta auctoritate virorum, de
„ miraculorum veritate teſtimonia exhibentium, atque aſſerentium,
„ ſeſe pariter facultate ejusmodi τέρατα patrandi fuiſſe inſtructos, for-
„ tioribus argumentis pugnandum. Quænam autem nova illa Ad-
„ verſarios ad veritatis confeſſionem adducendi via ſit, mox docet,
„ poſtquam denuo monuit, miracula etiam vel eo nomine nil ad re-
„ ducendos *Incredulos* valere, quoniam falſiſſimarum & ineptiſſi-
„ marum Religionum defenſores, miracula ſua, prophetias ſuas, &
„ martyres ſuos oſtentent. Hoc unum ergo ab *Incredulo* poſtulan-
„ dum, ut nempe candide & ſimpliciter dicat, utrum doctrina Evan-
„ gelica (id eſt, ut *Auctor* in ſubjecta nota explicat, veritates mora-
„ les & practicæ) falſi ſit ſuſpecta, nec ne; num officiat ſaluti gene-
„ ris humani, & utrum tandem infelices mortales eſſent futuri, ſi
„ vitam ad hujus diſciplinæ præcepta eſſent conformaturi. Auctor ſibi
„ perſuadet *Incredulos* hæc in dubium non vocaturos, ſed potius tri-
„ bus his propoſitionibus calculum album adjecturos. His poſitis
„ & conceſſis, plura non eſſe poſtulanda. Cum enim *Increduli* paſ-
„ ſim concedant, omnes homines natura ita eſſe comparatos, ut bo-
„ num à malo, verum à falſo diſcernere poſſint, fieri aliter non poſſe,
„ quam ut iidem Examine Religionis inſtituto deprehenſuri ſint,

„ præcepta Religionis Chriſtianæ eſſe excellentiſſima, omnibusque „ hominibus inſignem utilitatem adferre poſſe; hortandos eos eſſe „ duntaxat, ut omnem ingenii, quâ pollent, vim intendant, ad per- „ cipiendam præceptorum illorum præſtantiam. Ita Religionem „ Chriſtianam, nativa ſua enitentem ſimplicitate, *Incredulorum* ani- „ mos non ſolum in admirationem rapturam, ſed & in adſenſum „ pertracturam. Quosdam equidem ex hac tribu poſtulaturos, ut „ probetur, Evangelii doctrinam eſſe divinam vel per inſpirationem „ ſcriptam; at quæſtionem hanc tanquam nondum deciſam mitten- „ dam eſſe; Sufficere, quod *Increduli* fateri teneantur, contrarium „ haud facile probari poſſe. Quod ſi vero *Incredulus* concedat, præ- „ cepta Evangelii omnium & ſingulorum commodis inſervire, nul- „ lamque, ſi à Chriſtiana recedas, Religionem eſſe, quæ magis ho- „ mines ad pietatis ſtudium commovere poſſit, eo ipſo ſtatuendum „ ipſi, intereſſe generis humani, ut hæc præcepta admittantur & „ ſerventur. Quod ſi (inquit *Anonymus*) ita aliquid concedamus „ *Incredulis*, eorumque ingenio nos attemperemus, ſperari poſſe, „ multos tandem eo deventuros, ut non ſolum præcepta hæc inter „ ea referant quæ generi humano ſint utiliſſima, ſed & eosdem con- „ feſſuros, doctrinam illam Evangelii, (id eſt ejus præcepta) non „ ſolum eſſe juſtam, veram, & bonam, ſed & eandem, quia talis, „ divinæ eſſe originis. (*) Et hæc quidem ſumma eſt eorum, quæ „ in Introductione libello præmiſſa exſtant. Ex dictis facile conſtat, „ omnia tandem huc redire; nimirum ad lucrandos *Incredulos* provo- „ candum eſſe duntaxat ad præcepta Evangelii, contra vero de dogma- „ tibus, de quibus inter Chriſtianos diſceptatur, altiſſimum ſervan- „ dum eſſe ſilentium. Ex quibus ſimul facile colligere poterit *Lector*, „ quid de *Myſteriis* in univerſum omnibus ſenſurus ſit Auctor. Ni- „ mirum non ſolum myſteriorum, ſed & omnium cujuscunque tan- „ dem ſint indolis, obſcuriorum dictorum, & factorum, quæ *Incredu-* „ *los* offendere poſſint, (*Epiſt. XIII.* & *XIV.*) nullam eſſe habendam „ rationem exiſtimat. Admittit Auctor veritatem rerum in V. & N. Te-

(*) Verba ita ſonant: Il y a des Gens qui connoiſſent ſi peu le Bon, & le Vrai en lui-même, que ſi vous leur demandez, ſur quoi ils jugent que la doctrine Evangelique eſt bonne, juſte & veritable, ils repondront, que c'eſt parce qu'elle eſt divine. Je prens une route differente. De ce que cette même doctrine eſt bonne, juſte, veritable, je juge qu'elle eſt divine dans ſon origine.

„ N. Teſtamento geſtarum, vel ſaltem admittendam eſſe cenſet, *quod* „ *ad ſummam rerum ſpectat.* His enim libris paſſim multa inſerta, „ quæ *Incredulis* non poſſint non videri puerilia, abſurda, ſenſui „ communi contraria, imo injuſta; qualia v. gr. ſint ea, quæ de *cultu* „ *Levitico*, & *Decretis Moſi & Joſuæ* datis, integras nationes inter- „ necioni dandi in V. T. referantur. De hiſce poſſe *Incredulum* tan- „ tiſper, dum major lux affulgeat, jure dubitare. Quod vero ad „ *Myſteria* ipſa ſpectet, præterquam quod per ea præceptis ipſis in „ Revelatione contentis, tenebræ offundantur, neceſſaria cognitu „ eſſe non poſſe, eo ipſo, quod ſint myſteria, id eſt, (ut Auctor „ explicat,) res *obſcuræ* & *inintelligibiles.* Ea inſuper quæ ad *Eſſen-* „ *tiam Religionis* pertineant, omnium conſenſu debere eſſe aut evi- „ dentia per ſe, aut ſaltem clare revelata, omniumque captui attem- „ perata; neutrum autem de myſteriis Religionis Chriſtianæ dici poſſe. „ Præterea inſignem utilitatem omnes in univerſum homines habituros „ fuiſſe, ſi in ſimpliciſſimis veritatibus, id eſt præceptis moralibus „ Religionis adquieviſſent. Ita enim ignotas futuras fuiſſe tot contro- „ verſias, tot inanes diſtinctiones, tot linguæ prælia, tot hæretifica- „ tiones; nulla unquam ob Religionem exoritura fuiſſe bella; ne- „ que tam impotenti Zelo & furore, uti quidem factum eſſe conſtet, „ homines in diſſentientes unquam fuiſſe inſurrecturos, & ſævituros, „ ſed in id potius omnibus viribus conniſuros, ut viri boni evade- „ rent, vitamque altiſſima pace tranſigerent; verbo ut dicam, aureum „ aliquod ſeculum, ſi hæc intacta fuiſſent relicta, perpetuo inter ho- „ mines locum fuiſſe habiturum, exiſtimat Auctor. Quod ſi quis di- „ cat, ex dictis ſequi, Eruditos non magis quam profanum vulgus „ capita Religionis intelligere, concedendum hoc ait, quoniam nullam „ myſteriis illis lucem accendere poſſint mortalium ingenia. Ex „ hiſce tandem enata eſt plane *nova fidei Chriſtianæ definitio.* Et po- „ ſtulavit hoc ipſum methodi, quam adhibendam ad convincendos „ *Incredulos* putat *Anonymus*, ratio. Poſtquam nimirum Theologo- „ rum receptas de fide divina & juſtificante in ſpecie definitiones „ perplexas & obſcuras eſſe dixiſſet, aliam ſimpliciorem, captuque „ faciliorem ſubſtituendam eſſe monet, eaque (pag. 147.) ita ſonat: „ *Fides divina eſt perceptio evidens Numinis, & attributorum ejus eſ-* „ *ſentialium.* Hanc definitionem fidei eſſe veram, ingeniis omnium „ attemperatam, & convenientem eſſe iis, quæ de fide divina mo- „ nuerit Paulus ad Hebr. XI. 6. exiſtimat. Quod ſi quis regerat,

 „ fidem

„ fidem divinam ſuperſtructam eſſe debere Evangelio Jeſu Chriſti, „ non id negat; at contendit ſimul, hanc ipſam fidem, quæ innititur „ Evangelio, ad evidentes notiones de Numine, ejusque attributis „ exigendam eſſe, atque adeo omnem ſuam vim habere ab axio- „ matibus, & veritatibus moralibus natura notis. Fundamentum „ autem, quo univerſa novæ methodi & doctrinæ moles innititur, ut „ ipſe Anonymus Epiſt. ad Editores pag. 5. monet, hoc eſt: nimirum „ omnem relationem, quæ inter duo Entia intelligentia intercedit, „ debere neceſſario inniti utriusque Entis natura. Cum autem Reli- „ gio nihil aliud ſit, quam relatio inter Deum & hominem, neceſſe „ eſſe ut ea in utriusque naturæ indole ſit radicata. Omnem igitur „ doctrinam, omnem opinionem, hominis aut Dei naturæ contra- „ riam, falſam eſſe, aut ſaltem ad Eſſentiam Religionis pertinere non „ poſſe. Atque in hunc cenſum referenda omnia ea eſſe quæ à Chri- „ ſtianis de myſteriis, miraculis, aliisque captu difficillimis decretis, „ dicantur. „ Hæc eſt Anonymi, (ea enim quæ de præceptis qui- busdam Jeſu Chriſti, vel conſiliis, uti is loqui amat, Auctor diſſerit, utpote ad ſummam rerum, de qua agimus, non pertinentia omiſi- mus,) ſententia de convincendis, & in viam revocandis *Incredulis*, breviter, & fideliter ut puto, à nobis delineata. Quod ſi attentus Lector deprehendat, quædam ad rem facientia, à nobis eſſe ſilentio transmiſſa, non ſtudio, ſed ἀβλεψία id factum eſſe credat.

Oſtenditur tantum abeſſe, ut hæc methodus, ad reducendos & convincendos Incredulos apta ſit, ut potius, eorum animos, non poſſit non à Religione Chriſtiana facere alienos.

IV. Tempus jam eſt, ut diſquiramus, utrum hæc *Methodus nova* ita ſit comparata, ut ejus ope *Increduli* ab erroribus revocari, & ad ſanctiſſimam Chriſti & Apoſtolorum doctrinam admittendam adduci poſſint. Tantum autem abeſſe puto, ut hac ratione *Increduli* ad veritatis confeſſionem, & amplectandam Religionis Chriſtianæ divinam originem induci poſſint, ut potius firmiter credam, eosdem perpenſa novæ hujus methodi natura & indole, in ſinu gaviſuros, & erroribus ſuis pertinacius adhæſuros. Quod ſi hoc perſpicue à nobis per partes fuerit oſtenſum, quilibet facile judicare poterit, quid de pretio novæ methodi ſit ſentiendum. Si enim ipſæ illæ rationes, quæ *Incredulos* ſecundum *Anonymi* ſententiam in viam revocare deberent, ita ſint comparatæ, ut illis ipſis rectæ rationis leges ſequendo, *Increduli* uti poſſint, ad theſin ſuam confirmandam, Religionemque Chriſtianam impugnandam, manifeſtum, & extra dubitationis aleam poſitum eſt, novam quam *Auctor* commendat methodum, plane eſſe vanam, imo noxiam. Conſecutionis hujus vim nemo, qui

artem

artem ratiocinandi intelligit, in dubium revocabit. Hujus cum *Anonymus* ſatis ſit peritus, non eſt, cur æquitatem illius pluribus probem. Hoc unum ergo quæritur, utrum nempe methodus illa nova rite intellecta, his difficultatibus ſit obnoxia, id eſt, utrum *Incredulos* neceſſario ad negandam Religionem Chriſtianam, aut dudum rejectam prorſus aſpernandam inducere poſſit, quod nos affirmamus, & jam pluribus probabimus. Antequam tamen id faciamus, quædam monita ſunt præmittenda. Et (1.) quidem non dubitamus, quin bono animo ad hoc conſilium acceſſerit *Anonymus*. Doluit ſine dubio de progreſſibus, quos noſtra ætate ubique facit *Incredulitas*; doluit tot doctiſſimorum virorum labores parum efficere, & argumenta illorum in animos *Incredulorum* tam exiguam habere vim. (*) Hinc faciliorem aliquam excogitandam eſſe ad eos lucrandos viam exiſtimavit.

(*) Non eſt tamen cur propterea Viri pii & docti animum abjiciant, atque credant ſanctiſſimos labores pro Religione ſuſceptos omnes plane eſſe irritos, cum recentibus ſatis exemplis edoceamur pertinaciſſimos ſæpe Incredulos ad meliorem frugem redire. Notum eſt quam acerbe & imprudenter Religionem Chriſtianam impugnaverit, Alb. Radicati, Comes de Paſſeran. Hunc ipſum autem, ante annum, & quod excurrit, turpem in quem prolapſus erat, errorem confeſſum & maxima mentis triſtitiâ compunctum fuiſſe, docet Auctor Diarii Litterarii Gallici, quod inſcribitur: Bibliotheque Françoiſe. Verba ipſius extant Tom. XXVII. Part. II. quæ in gratiam Lectoris hic verbotenus exhibeo. „ Le Comte de Paſſeran „ (ita Auctor Diarii) qui tomba dangereuſement malade à Rotterdam, „ eſt venu mourir à la Haye au mois d'Octobre 1737. a temoigné avec „ une entière liberté d'Eſprit, à un Paſteur Reformé, dans chacune de „ ces deux villes, ſon vif regret d'avoir publié contre la Religion des E- „ crits profanes, dont il a ſenti toute l'abſurdité. Nous ſavons de la „ bouche de ces Paſteurs, (ſavoir M. de Superville, Miniſtre à Rot- „ terdam, & Mr Royer, Miniſtre à la Haye) qu'il a voulu qu'ils puiſ- „ ſent apprendre à tout l'Univers, qu'il a donné gloire à la verité. Il „ reconnoiſſoit que l'état de la langeur & de ſouffrance, où le tenoit „ depuis long-tems une phtiſie, lui avoit fait ſentir le ridicule du Syſteme „ à peu-près Spinoſiſte qu'il avoit embraſſé; qu'il voyoit bien, qu'un Etre „ accablé de maux, comme il étoit, ne pouvoit pas faire partie d'une „ ſubſtance qu'il avoit toûjours reconnuë ſouverainement heureuſe: Qu'enſuite il avoit beaucoup reflechi ſur les difficultés de ſon Syſteme, plus „ grandes que celles qui l'avoïent choqué dans la Revelation; ſur la prodigieuſe diverſité de ſentimens, qui regnent parmi les incredules, juſques-là qu'il n'en avoit pas trouvé deux, qui euſſent les mêmes principes; ſur les motifs de vaine gloire qui l'avoient fait agir, & qu'il avoit „ recon-

mavit. Conſilium ipſum per ſe ſine dubio eſt laude dignum; at media ad hanc viam perveniendi, ſuppeditavit eheu plane ſiniſtra, imo periculoſa. (2.) Ex hoc ſimul colligere poteſt *Eruditus Lector*, nos *Anonymo* ipſi non imputare periculoſa conſectaria, quæ ex natura & indole novæ methodi oriri ſolent, ſed oſtendere duntaxat, quid ex principiis ab eo poſitis ſequatur. Improbamus enim vehementer eorum ſtudia, qui ſyſtematis alicujus imbecillitatem demonſtraturi, non ſolum oſtendunt, quot difficultatibus illud ſit obnoxium, ſed & ipſis Auctoribus omnia illa conſectaria adſcribunt, ac ſi ab ipſis admitterentur. Hanc, inquam, quorundam Eruditorum diſputandi Methodum tanquam iniquam rejicimus, qua Auctores ſyſtematis ſæpe non vident omnium conſequentiarum apices, & conſequentias ipſas recte ex ſyſtemate petitas ipſimet aſpernaturi eſſent, ſiquidem deprehenderent earum neceſſarium cum principiis nexum. Eo magis hoc iniquum eſt, quando homo ejusmodi in cæteris vir eſt eruditus, & pius, atque animum habet plane à ſententiis periculoſis alienum. Quando igitur nos probare alloboramus, methodum *Anonymi Incredulos* potius in ſuis, quos fovent, erroribus confirmare, quam vero in veritatis viam reducere, de ſyſtemate ipſo, vel methodo, non de animo & ſcopo ipſius loquimur, neque adeo ipſum hoc egiſſe putamus, ut *Incredulorum* partes tueretur. (3.) Concedet nobis *Anonymus*, in hac controverſia candide eſſe agendum. Lucrari is vult *Incredulos*, atque eos adducere, ut Religionis Chriſtianæ amore capiantur, eamque, ut divinam, omniumque præſtantiſſimam, admittant; at vero novit vir doctus, *Incredulis*, qui ratiocinari ſciunt, literisque operam dederunt, ſyſtemata Chriſtianorum eſſe notiſſima, ipſosque non minus quam nos ſacra utriusque fœderis volumina evolvere poſſe; unde quilibet facile deprehendet, *Anonymum*, dum hoc unum pedibus manibusque agit, ut *Increduli* præcepta moralia in S. Literis contenta duntaxat admittant, vix æquis auribus ab his iri auditum. Pulchre enim ſciunt, non ſolum in S. Literis fieri miraculorum

„ reconnu, que ces motifs entroient auſſi pour beaucoup dans la conduite des Patrons de l'Incredulité: Enfin ſur les preuves de la verité de la Religion Chretienne Proteſtante; il ne ſouhaitoit, diſoit-il, de vivre, que pour compoſer un Ouvrage, où il retracteroit ſes erreurs & les combattroit, deſirant, que tous ceux, qui rejettent la Religion, faute de la bien connoitre, l'étudiaſſent mieux, & profitaſſent de ſon exemple pour lui rendre plus de juſtice. „ Hactenus Ille.

culorum mentionem, ſed & univerſum Religionis Chriſtianæ Corpus inniti propoſitionibus, quæ myſterjis ſuperſtructæ ſunt. Hæc omnia autem ſi tollas, vix umbram habebis Religionis Chriſtianæ. (4.) Concedimus *Anonymo*, in diſputationibus cum *Incredulis*, phraſes omnes atque voces obſcuras, & æquivocas, ubi de myſteriis ſermo eſt, eſſe plane omittendas. Cum enim myſteriorum naturam & indolem non ſatis habeamus perſpectam atque cognitam, nullaque ſimilitudine, ex rebus humanis petita, lucem huic argumento affundere poſſimus, manifeſtum eſt, tenebris potius, ita agendo, res ſanctiſſimas involvi, quam luce perfundi. Hinc & doctiſſimi omnium temporum Theologi optarunt, ut rejectis Scholaſticorum terminis, decreta Religionis Chriſtianæ prout in S. Literis leguntur, in Syſtematibus Religionis Chriſtianæ repræſentarentur. Tot ineptæ enim & obſcuræ de tremendis myſteriis adhibitæ phraſes Scholaſticorum effecerunt, ut multi viri alias haud indocti neque male de Religione Chriſtiana hactenus ſentientes, in ipſum *Incredulitatis* Barathrum fuerint detruſi. (*) Certe facile hoc contingere ſolet iis, qui acri judicio præditi, dum ad examen Religionis accedunt, primum incidunt in libros, quorum Auctores obſcuriſſimis terminis & barbaris vocibus res ſanctiſſimas explicare volunt. Damus denique (5.) *Anonymo*, in demonſtranda divina origine Religionis Chriſtianæ non eſſe incipiendum à myſteriis, ſed primo veritatem hanc capitalem hiſtoricis argumentis eſſe probandam, & demum hoc poſito oſtendendum, Religionem à Prophetis, Chriſto, & Apoſtolis commendatam, divinæ plane eſſe originis. At aliud eſt veritatem tanquam ſcitu inutilem ſilentio

(*) Querelas Virorum doctorum in hoc negotio exhibet Adamus Tribbechovius in libro de Doctoribus Scholaſticis Cap. IV. Huic adde Erasmi libellum de ratione compendio perveniendi ad veram Theologiam. Ejusdem adhortationem ad ſanctiſſimum & ſaluberrimum chriſtianæ philoſophiæ ſtudium. M. Calvinum Epiſtola. 347. H. Bullingeri inter Theologos, quos alma noſtra Patria Tigurum poſt B. Zwinglium habuit, excellentiſſimi, libellum cui titulus: Adhortatio ad omnes in Eccleſia Domini noſtri Jeſu Chriſti Verbi Dei Miniſtros, ut contentiones mutuas deponant, & hoc praviſſimo & periculoſiſſimo extremo Seculo, ſolam veram in Chriſtum fidem & vitæ emendationem ſimpliciter & unanimi conſenſu mundo annuntient. H. Witsii, Theologi præſtantiſſimi, Præfationem Irenicam Theologiæ Syſtemati præmiſſam; Cl. Genevenſium Theologi J. A. Turrettini, τȣ νυν ἐν Ἁγι[illegible], meditationem de audiendo Chriſto, ut de aliis nil dicamus. Conferendæ ſimul diſſertationes meæ, de ſectanda in tradendis ſanctioribus Diſciplinis ſimplicitate.

ſilentio involvere; aliud eam ſuo loco proponere. Ipſimet credimus, *Incredulos*, poſtquam rite adſerta eſt hiſtoria, uti loquuntur facta, ubi primo ad admirabilem *præceptorum* Jeſu Chriſti ſanctitatem, & præſtantiam: ad *Incentiva* virtutis: ad *vitam* Chriſti & Diſcipulorum innocentiſſimam animos convertunt, præparari poſſe & debere, ut ita facilius, quæ de miraculis & myſteriis à diſcipulis Ipſius dicuntur, admittant. Unde enim, & à quibus tandem homines illi ea ætate tam ſublimem, captu facilem, & omnium ingeniis attemperatam recte vivendi rationem addiſcere potuerunt? num à Gentilibus vel Judæis edocti ſunt de hiſce? At doctiores ſunt *Increduli*, quam ut hoc ſtatuant. Num credendum, homines qui tam pulchra inculcant præcepta, qui tanta cura, ſolicitudine, animique contentione, eadem omnibus commendant, & injungunt, & ad eorum normam inter omnis generis perſecutiones, & moleſtias vitam ſuam componunt, credibile ne eſt, inquam, hos homines ex proprio cerebro ea, quæ de miraculis, & univerſa Chriſti doctrina narrant, effinxiſſe? At de hoc non agi inter nos & *Anonymum*, ea omnia docent, quæ Sectione ſecunda de conſilio ipſius, & univerſa methodo cum *Incredulis* agendi in medium adduxeramus. Nimirum Auctor noſter hoc unum agit, ut probet, *Incredulum*, nomen Religioni Chriſtianæ daturum, hiſtoriam rerum in V. & N. Teſtamento geſtarum, *quoad ſummam rerum* credere debere, & hoc conceſſo opus eſſe, ut præcepta Religionis Chriſtianæ pro veris, juſtis, bonis, & conſequenter etiam pro divinis habeat, vitamque ad eorum normam componat; ut cætera vero in utroque fœdere contenta, præſertim autem miracula & myſteria, multis obnoxia difficultatibus, calculo ſuo comprobet, neceſſe non eſſe. Cum autem *Anonymus*, quantum nobis conſtat, divinam originem Religionis Chriſtianæ admittat, atque concedat, in libris V. & N. Teſtamenti non ſolum præcepta recte vivendi, ſed & principia quædam theoretica credenda tradi, cauſa tandem dicenda eſt, cur *Increduli* ad Religionis Chriſtianæ confeſſionem adducendi, præcepta quidem, non vero myſteria, & miracula in iiſdem libris tradita, credere teneantur. Vel enim (1.) dicendum, veram quidem eſſe Religionem Chriſtianam in genere conſideratam, id eſt, verum eſſe, Jeſum Chriſtum in terris eo tempore, quo Evangeliſtæ narrant, comparuiſſe, eum præcepta rationi convenientiſſima, excellentiſſimaque tradidiſſe, veritatem tandem præceptionum ſuarum vitæ innocentia, & morte tragica confirmaſſe, ea vero quæ de myſteriis in N. Teſt. di-

cuntur,

cuntur, ab Auditoribus & Diſcipulis Chriſti fuiſſe male intellecta. Aut (2.) ea, quæ de hiſce myſteriis dicuntur, hiſtoriæ rerum à Jeſu Chriſto geſtarum, per maleferiatos homines fuiſſe temere inſerta. Vel (3.) dicendum, myſteria quidem in N. Teſtamento contenta, vere ab Auctore Religionis Chriſtianæ tradita & inculcata eſſe, ſed ea eſſe ἀσυςατα, adeoque urgenda eſſe duntaxat præcepta moralia, intellectu quippe facilia, omniumque & ſingulorum ingeniis attemperata. Vel denique (4.) aſſerendum, myſteria illa in Sacris Literis contenta, non quidem eſſe ἀσυςατα, & plane inepta, at ejus tamen indolis & naturæ, ut ad ſalutem æternam conſequendam nil quicquam conferant, atque adeo tuto ignorentur. Neceſſe eſt, ut ex *quatuor* iſtis unum eligat Auctor, quando firmam eſſe vult ſuam Theſin. Quamcunque autem ex quatuor iſtis hypotheſibus arripiat, manifeſtum erit, Religioni Chriſtianæ bellum indici, atque adeo inepte facturos *Incredulos*, ſiquidem, rebus ita comparatis, ad amplectendam Religionem Chriſtianam ſe induci paterentur. Age, jam probemus hoc per partes. Quod ſi igitur (1) myſteria illa in Revelatione quidem continentur, prout *Anonymus* hoc negare non videtur, Chriſtus autem ſanctiſſimus noſter Soter nonniſi ſimplicia recte vivendi inculcavit præcepta, neglectis omnibus propoſitionibus, quæ ſpeciem alicujus myſterii habent, tum dicendum, Diſcipulos ipſius, Evangeliſtas & Apoſtolos mentem Domini ſui male cepiſſe, idque vel ex *ignorantia* turpi, vel *deliberato animo* factum, nempe ut præceptis Domini ſui decus atque auctoritatem conciliarent. Quod ſi dicatur, eos ex *ignorantia* peccaſſe, atque ſimpliciſſima Chriſti verba, centies repetita licet, ita male cepiſſe, ut ænigmata nobis pro perſpicuis propoſitionibus moralibus obtruſerint, tum fidem amittunt illi homines omnem. Qui enim non ſemel, ſed ſæpiſſime deceptus eſt, ille in aliis etiam decipi potuit. Quis credat enim hoc conceſſo, homines tam obtuſi ingenii facta, quæ narrant, fideliter narraſſe, eos nunquam fuiſſe deceptos, cauſasque eventuum in N. Teſtamento exacte nobis ab iis eſſe delineatas? Narrant v. gr. omnes quatuor Evangeliſtæ, ut de Apoſtolis jam nil dicam, Jeſum Chriſtum Soterem noſtrum ſecundum vaticinia Prophetarum, ope Spiritus Sancti, à caſta virgine fuiſſe natum. Quod ſi vero homines illi tam hebeti fuerunt ingenio, ut ſimpliciſſima Chriſti verba, in neſcio quas myſticas propoſitiones converterint, quis nobis perſuadebit, homines illos, ea quæ de Soteris noſtri inuſitata nativitate narrant, non perperam intellexiſſe? amplius

dico, homines illi narrant, ſe poſtquam ſanctiſſimus Soter cœlo fuiſſet receptus, ſingularibus plane cœlitus fuiſſe ornatos donis, atque per miraculum facultatem accepiſſe variis linguis loquendi, imo omnem veritatem (Joh. XVI.) à cœleſti eodem magiſtro fuiſſe edoctos. At (ut de miraculis nil jam dicamus) quis facile vacivas illis præbebit aures, ſi tam blenni atque ſtupidi fuere, ut nobis venditarent res, quæ nonniſi in cerebro eorum fuerunt natæ? creſcit difficultas, quando cogitamus, homines illos in ſcriptis ſuis, Epiſtolis præſertim, conſtanter ad myſteria illa provocare. Quod ſi ita turpiter maleſani homines decepti ſunt, non tam ſimplicis *ignorantiæ*, quam *ſtuporis* plane ridiculi & craſſiſſimi arguendi eſſent. Fatentur porro, ſe ante reſurrectionem Jeſu Chriſti quædam ignoraſſe, imo quosdam inter ipſos de rei geſtæ veritate addubitaſſe ipſimet narrant, adjicientes tamen, ne quis ſinceritatem ipſorum & candorem in dubium vocet, inuſitatam lucem, qua poſt ſeceſſum Domini ſui fuerint perfuſi, omnes illas tenebras diſpuliſſe. Et tamen illi ipſi homines non magis ſapiunt quam antea, dum conſtanter ad finem uſque vitæ, ad Religionis capita ingenium humanum ſuperantia, provocant. Quis quæſo tam ſtulte credulus eſt, ut ejusmodi hominibus per omnem vitam turpiter deluſis fidem habere, quis tales à fanaticis & atra bile laborantibus diſtinguere poſſet? Et quid nobis tandem de ipſo ſanctiſſimo noſtro Sotere eſſet ſentiendum, cujus meditationes tam frequenter repetitas, tam male tamen Auditores, intimæ admiſſionis homines, cepiſſe dicendi eſſent? annon inde colligendum eſſet, Eum hyperbolica & æquivoca oratione, & quidem data opera uſum eſſe, eum in finem, ut ne illi quidem, qui familiariſſime Eo utebantur, Ipſum intelligere poſſent? Quem in finem tandem novus hic Doctor illuxiſſet orbi, ſi mentem ſuam de vera felicitate conſequenda clarioribus verbis exprimere non potuit? Aut enim dicendum, Eum præceptiones ſuas & oracula clarius exprimere non potuiſſe, aut potuiſſe equidem, ſed noluiſſe. Alterutrum dicas perinde eſt. Certe nemo de eo magnifice ſentire poterit, qui cum nova & generi humano utilia, imo hactenus inaudita vivendi, & de Religione recte ſentiendi decreta ſeſe in medium prolaturum clamat, ita obſcuris utitur verbis, ut ad Eum intelligendum *Oedipo* opus ſit. Si vero clare & rotunde animi ſenſa expreſſit, ſi ipſius præcepta moralia, uti concedit *Anonymus*, ſunt intellectu facilia, omniumque ingeniis attemperata, qui fieri tandem potuit, ut diſcipuli adeo male Eum ceperint, atque pro ſimpliciſſimis

præ-

præceptis, propoſitiones plane inauditas hactenus, ſublimiſſimas, & à nemine, ut adſerit *Anonymus*, intelligendas, arripuerint? nimirum *ſecundo loco* dicendum eſt, eos non ex *ignorantia* ſed *deliberato animo* peccaſſe, atque pro præceptis recte vivendi τερατολογιας ſubſtituiſſe; eas pro veriſſimis Domini ſui præceptionibus venditaſſe, atque verboſis ſtrophis alios decipere voluiſſe; annon autem hoc poſito, abſit blaſphemia, Apoſtoli & Diſcipuli Jeſu Chriſti ſimiles fuiſſent *Philoſtrato* nugaciſſimo ſcriptori, qui vitam *Apollonii*, hominis fanatici, innumeris fictis narrationibus & fabellis locupletavit; aut *Pythagoræ*, qui ut præ aliis ſapere videretur, magnificis, & ſæpe nihil ſignificantibus verbis uſus eſt, quod ei objecerat *Lucianus*. (*) Num autem quæſo hæc ita comparata ſunt, ut *Incredulos* in viam revocare poſſint? Exemplum ipſius *Woolſtoni*, impudentiſſimi hominis, & famoſi *Deiſtæ*, qui miracula Chriſti cum impoſturis *Apollonii* conferre verecundatus non eſt, ſatis docet, quid de *Incredulis* ſperari poſſit, ſiquidem concedatur, Diſcipulos Jeſu Chriſti ſimpliciſſima dicta & præcepta in mera transmutaſſe ænigmata.

V. Accedamus ad *ſecundam hypotheſin*, quæ ſtatuit, in revocandis *Incredulis*, propterea myſteriorum nullam habendam eſſe rationem, quod ea neque à Chriſto, neque ab Apoſtolis ſint tradita, ſed à maleſeriatis quibusdam hominibus poſt exceſſum virorum illorum opti- Idem pluribus adſtruitur.

C 2

(*) Lucianus Op. Tom. II. pag. 174. Edit. Grævii in Colloq. cui titulus: Ὀνειρος ἡ Αλεκτρυων, ita inducit Micyllum ad Gallum, i. e. Pythagoram loquentem: verum illud mihi dicite: quid Tibi venit in mentem, ut legem ſtatueres, ne carnibus, neque fabis veſcerentur homines? reſp. Gallus, ne perquiras iſta Micylle. Micyll quam ob rem? o Galle! Gall. nam pudet hiſce de rebus verum apud te fateri. Mic Atqui nihil verendum eſt viro contubernali & amico, nam Herum poſthac abſit ut dicam. Tum ſic pergit. Pythagoras: ἐδεν ὑγιες, ἐδε σοφον ἠν. ἀλλ' ἑωρων ὁτι ἐι μεν τα συνηθη, και ταυτα τοις πολλοις νομιζοιμι, ἡκιστα ἐπισπασομαι τας ἀνθρωπας εἰς το θεομα. ὁσω δε ἀν ξενιζοιμι, τοσατω καινοτερος ᾠμην αὐτοις ἐσεσθαι. Δια τατο καινοποιειν ἐιλωμην, ἀπορρητον ποιησαμενος την αἰτιαν. ὡς εἰκαζοντες ἀλλοι ἀλλως, ἁπαντες ἐκπληττονται, καθαπερ ἐν τοις ἀσαφεσι των χρησμων. i. e. Nihil ſani neque præclari erat. Verum animadvertebam, ſi conſueta, atque eadem, quæ vulgo traduntur, præcepiſſem, mortales in admirationem minime pertracturum; ſed quo peregriniora propoſuiſſem, futurum ut hoc magis novus atque admirandus viderer. Proinde nova comminiſci ſtatueram, eorumque cauſam ſilentio comprimere; quo videlicet aliis aliud conjectantibus omnes attoniti redderentur, ut in obſcuris oraculis ſolet uſu venire.

optimorum libris hiſce inſerta. Nemo non videt, poſita hac ſententia, divinam originem Religionis Chriſtianæ penitus tolli. Ita enim Chriſtiani centonem variarum propoſitionum à neſcio quibus impoſtoribus conſarcinatum haberent, loco Revelationis alicujus divinæ. Ita incerti eſſemus, quid Chriſto & Apoſtolis, quid vero Agyrtis illis & Impoſtoribus eſſet adſcribendum. Neque enim hic ſermo eſt de variante aliqua lectione, de loco forte corrupto aut è margine in textum intruſo; ſed de integro corpore doctrinæ chriſtianæ, & univerſis illius articulis, qui ſyſtema aliquod veritatum, ſcitu & creditu neceſſariarum, conficere debent. Non opus eſſe putamus, ut prolixe probemus, conceſſa hac hypotheſi, *Incredulos* ad Religionem Chriſtianam impugnandam potius quam amplectendam induci, cum hoc per ſe pateat. Hinc ipſe *Tolandus* inter *Incredulos*, ſi eruditionis & audaciæ rationem habeas, non poſtremus, omnem operam navavit, ut canonem N. Teſtamenti redderet ſuſpectum; Hinc cœteri hujus tribus, de pſeudepigraphis N. Teſtamenti multiplicandis & ad ſuam ſententiam pertrahendis adeo ſunt ſoliciti, probe videntes, Canone N. Teſtamenti labefactato, divinam originem Religionis chriſtianæ ſuſpectam prorſus reddi. Neque igitur Anonymus, qui de Religionis chriſtianæ veritate perſuaſus eſt, quantum mihi cernere datur, *ſecundam* hanc *hypotheſin* admittere poteſt. (*) Tranſeamus ad *tertiam*, viſuri, utrum majus illi inſit pondus. Nimirum ſecundum *hanc hypotheſin*, myſteriorum vel eo nomine nulla eſt in diſputationibus cum *Incredulis* habenda ratio, quod nimirum illa ſint ἀσύςατα, contradictoria, atque adeo ſenſui communi adverſa. Quilibet denuo videt, conceſſa etiam hac ſententia, non ſolum myſteria ipſi admitti non poſſe, ſed & ipſam Religionem chriſtianam falſam eſſe. Cum enim fieri non poſſit, ut ea credamus, quæ ſe mutuo tollunt, ſeu quorum uno poſito, alterum neceſſario negatur, ineptum non minus quam impium eſſet, dicere, Deum O. M. & humani generis cupidiſſimum, nos data opera, imo ſub pœna æterni exitii, ad credendas propoſitiones ridiculas & ſenſu omni deſtitutas, obſtringere tamen voluiſſe. Quod ſi igitur præcepta ipſa Religionis chriſtianæ à Sanctiſſimo noſtro *Sotere* & *Apoſtolis* tradita, & inculcata, in ſe quidem

(*) Quæ contra Canonem N. Teſtamenti adducta ſunt, docte collegit Clariſſimus STOSCH in Commentatione Hiſtorico-Critica de librorum N. T. Canone, Francofurti ad Viadrum 1755. in 8. edita.

quidem ſpectata eſſent rationi convenientiſſima, & πατης ἀποδοχης ἀξια, nondum tamen hoc ſufficeret, ad divinam originem Religionis chriſtianæ demonſtrandam, partim quia dogmata ipſa, quæ non minus quam præcepta à Deo eſſe perhibentur, per ſe eſſent abſurda, præceptaque ipſa, ut ex infra dicendis patebit, ut plurimum ex ipſis penetralibus dogmatum Religionis Chriſtianæ ſint deſumta; partim, quod, licet præcepta illa eſſent rationi convenientiſſima, atque virtutibus divinis convenientia, non inde tamen ſequeretur, ea propterea divinitus eſſe revelata. Ejusmodi præceptorum rationi convenientiſſimorum magnus eſt numerus in ſcriptis *Xenophontis*, *Arriani*, *Senecæ* & aliorum: Hæc inter ſe connexa, copulataque, & à decretis Philoſophorum, quibus innitebantur illa præcepta, diſcreta, & avulſa, Syſtema aliquod pulchrum præceptorum moralium efficiunt: Nemo tamen propterea illis divinam originem eo ſenſu, quo Chriſtiani Religionem chriſtianam *divinam* eſſe perhibent, attribuet. Verbo, ſi myſteria in Sacris Literis tradita ἀσυςατα ſunt, non ſolum credi non poſſunt, ſed & dicendum eſſet, Auctores horum librorum fuiſſe homines vel plane fanaticos & inſanos, vel impudentiſſimos Impoſtores, qui non erubuerint ineptiſſimas, & ſenſu omni deſtitutas propoſitiones pro rebus à Deo ſibi revelatis, & quidem in gratiam generis humani, venditare & obtrudere. Hinc & ipſi *Increduli* omnem ingenii aciem intendunt ut probent, myſteria Religionis chriſtianæ cum rectæ rationis decretis ſtare non poſſe. Unde & *P. Baylius* tantopere laboravit, ut non ſolum doceret, receptam Theologorum diſtinctionem in ea, quæ *ſupra*, & ea quæ *contra* rationem ſunt, vanam eſſe, omnique fundamento deſtitui, ſed & myſteria Trinitatis, ἐνσαρκωσεως τȣ λογȣ &c. cum evidentiſſimis rationis principiis pugnare. Et ut manifeſto exemplo *Increduli* alicujus conſtet, quam fidem meritura ſit Religio chriſtiana, myſteriis, id eſt propoſitionibus, uti quidem jam ex mente *Incredulorum* ponimus, manifeſte abſurdis repleta, in medium proferam ea, quæ *Tolandus* ipſe, inter *libere cogitantes*, i. e. *Incredulos* non poſtremus, de hac re diſſeruerat in libro cui titulus: *Religio chriſtiana Myſteriorum expers.* Liber ipſe ad manus non eſt, ſummam tamen ejus fideliter exhibuit *celeberrimi nominis Theologus J. L. Moshemius*, in *Vindiciis antiquæ Chriſtianorum diſciplinæ Sect. II. Cap.* 1. *pag.* 253. ſq. Ipſius verbis mentem *Tolandi* exprimam: Sonant autem l. cit. ita: *Admirabilem fatetur eſſe Servatoris diſciplinam Vir Clariſſimus, omnibusque Philoſo-*

phorum præceptis, & purgationibus longe excellentiorem. Nihil vero eam habere myſteriorum, ſed ſimplicitate ſua ita radiare, ut ab omnibus comprehendi ſine ullo negotio poſſit. Requirere eam ante omnia mentis renovationem vitamque, ſceleris & flagitii omnis expertem, nec enim Servatorem ipſum veniſſe ut jugum dogmatum neceſſario credendorum hominibus imponeret, ſed ut morum præcepta traderet, hominesque à vitiis ad virtutem revocaret; paucis, æternam naturæ legem confirmaret & illuſtraret. De fide quidem ſæpe S. Literas loqui; ſed hanc nihil aliud eſſe, quam perſuaſionem de uno Deo & veritate Religionis chriſtianæ, vitæque caſtitate & interna ſanctimonia. Hæc qui crediderit fide præditum eſſe. At hanc ſimplicem rationem argutiis eorum, quibus ſacrorum cura commiſſa fuerit, ita corruptam fuiſſe, ut vix hodie veſtigium ſanctiſſimæ illius diſciplinæ ſuperſit. Omnia ſuperſtitioſis ritibus ac cæremoniis, opinionibus à Deorum cultoribus inventis, piis fraudibus, myſteriis nulli humanæ rationi perviis, dogmatibus pietati & mutuo amori contrariis ſic abundare, ut Chriſti mores & juſſa fruſtra inter Chriſtianos quæras. Quæ monſtra ut deleantur, maxime neceſſarium eſſe, ut priſtinæ integritati, & ſinceritati omnia reſtituantur, optimique Magiſtri leges ab exilio quaſi reducantur. Ita *Tolandus*. Eum ſequitur *Collinus*, *Tyndalus*, & reliqua *Incredulorum* turba, qui myſteria omnia ferre nulla ratione poſſunt. (*) Quod ſi igitur veri nominis ἀσυςατα Religioni chriſtianæ inſunt, manifeſtum eſt, *Incredulos* huic nun-

(*) Idem judicium fert de TYNDALO, celebri Angliæ Deiſta aliisque huic factioni addictis, EDMONDUS, Epiſcopus Londinenſis, Inſtruct. Paſtoral. p. 5. Lors qu'ils (inquit) s'expliquent, leur Chriſtianiſme ne revient qu'à ceci: Qu'il y a pluſieurs preceptes moraux, diſperſés çà & là dans les livres du Nouveau Teſtament, qui ſont partie de la Loi de Nature, & auxquels on peut ſe ſoumettre entant que c'eſt une ſeconde publication, ou un renouvellement de cette Loi; mais que pour tous les autres points de Doctrine contenus dans ces livres, que la raiſon ſeule n'auroit pu decouvrir, & qui ne ſubſiſtent, que ſur le pied d'une nouvelle Revelation emanée de Dieu (ce qui ne comprend rien moins que l'Ouvrage entier de notre Redemtion par Jeſus Chriſt) ils doivent être abſolument rejettés, comme tout autant de ſuperſtitions: & qu'il faut les ſeparer de ce que l'Ecriture S. renferme de moral, c'eſt ce qu'un Autheur moderne appelle par là même, *enlever les decombres*. Plane ſimilem in modum mentem TYNDALI proponit Doctiſſimus STACKHOUSE, Auctor libri bonæ frugis pleniſſimi, cui titulus: Le ſens Litteral de l'Ecriture Sainte defendu contre les principales objections des Antiſcripturaires & des Incredules modernes. Vide Tom. II. pag 372. Confer JOHN LELANDS Abriſs der vornehmſten deiſtiſchen Schriften &c. Hanoveræ 1755. in 8. editus.

nunquam nomen daturos, ſed eam aſpernaturos, quod contrarium eſt plane methodo *Anonymi*, *Incredulos* converſuri.

Confugiendum ergo tandem erit ad *quartam hypotheſin*, atque dicendum, vel ideo neceſſe non eſſe ut *Increduli* Myſteria admittant, quod ea quidem in S. Literis ſint contenta, neque ἀσυϛατα, ſed ita tamen comparata, ut ad pie recteque vivendum plane nil conferant. At & hac conceſſa ſententia, præſtantiæ Religionis chriſtianæ omne eripitur decus. Quid enim quæſo de Auctore Religionis chriſtianæ, vel Apoſtolis ipſis, qui cœlitus hæc ſibi revelata eſſe dicunt, eſſet tandem ſentiendum, ſi illi magno labore magnas egiſſent nugas, id eſt, ſi prolixe & frequenter inculcaſſent, quæ tamen nullius eſſent utilitatis? niſi utile eſt quod facimus, docemus, & diſcimus, ſtulta eſt gloria. Quem igitur in finem tandem, tam operoſe res nulli uſui futuras ingeminant & inculcant? aut quæ tandem ratio alicujus momenti excogitari poſſet, cur Chriſtus & Apoſtoli, rejectis traditionibus judaicis & ineptis gentilium decretis, novam quandam, & hactenus inauditam adferrent credendi & recte vivendi regulam, ſeque Numinis optimi voluntate miſſos eſſe dicerent, ad illam inſinuandam, & latius proferendam, ſi tamen hæc ipſa diſciplina tantopere deprædicata, ad rectius de Deo ſentiendum, Eumque colendum nullam tamen haberet vim & efficaciam? aut enim dicendum, homines illos ignoraviſſe; utrum ea quæ in medium prolaturi erant, cum aliqua utilitate eſſent conjuncta nec ne; aut probe eos & pulchre ſciviſſe, dicis tantum cauſa hæc eſſe effuſa; alterutrum horum dicas perinde eſt, cum utraque adſertio ita ſit comparata, ut qua ratione in ſanum ſinciput cadere poſſit, nemo intelligat. Imperitiſſimus certe homo omnem navat operam, ut ſaltem videatur ſapere, & recta atque ſalutaria præcipere. Philoſophi veteres, & poſt eos Scholaſtici, quæſtiones innumeras in medium attulerunt, easque nulli uſui futuras, quibus tamen colorem aliquem conciliare voluerunt, atque oſtendere, quantivis eſſe pretii has meditationes. Damus aliquid his hominibus, quandoquidem animadvertimus, eos vel ob ingenii tarditatem, vel ob ſeculi, quo vixerant infelicitatem, vel ob ſuperſtitionem denique, meliora & præſtantiora docere non potuiſſe. At hic nullus eſſet excuſationi prætextus futurus, ſed dicendum, *homines*, qui cognitionem Dei & Soteris ad ſalutem comparandam, unice neceſſariam eſſe dicunt; qui in hac cognitione omnes ſapientiæ theſauros repoſitos eſſe clamitant: *Homines*, qui hoc unum potiſſimum ſe in his

terris

terris addiſcere velle affirmant, ut Chriſtum, Eumque crucifixum cognoſcant; *Homines* denique, qui ſuperatis omnibus hujus vitæ moleſtiis, relicta domo, patria, & dulciſſimis amoris pignoribus, inter mille præſentiſſima vitæ pericula, quaquaverſum iter faciunt, novam illam & cœleſtem Philoſophiam cunctos mortales edocturi, eosque omni argumentorum & incitamentorum genere ad tantam tamque inſignem diſciplinam amplexandam inducturi, dicendum inquam, hos *homines* crediꝺiſſe omnia illa tantopere deprædicata capita nullius plane eſſe uſus. Quod ſi quis eos tanta inſania captos fuiſſe dicat, num quisquam tandem, cui ſenſus communis inſit, illi Religioni nomen dare poſſet, cujus præcipua capita, ſive ignorarentur, ſive ſi perſpecta eſſent, utilitatem afferre poſſent plane nullam? quis non mallet præſtantiſſimorum Philoſophorum libros evolvere, eorum decreta rationibus ſuffulta calculo ſuo comprobare, atque ad ea actiones ſuas exigere, quam ſubſcribere Religioni, in qua equidem multa præcepta continentur rationi convenientia, plura vero à rebus eſſent deſumta, quæ nullum haberent uſum, ex quibus tamen incitamenta graviſſima ab Auctoribus illis peterentur, longe tandem maxima pars hujus Religionis conſtaret propoſitionibus identidem quidem & frequentiſſime repetitis, imo non ſine maxima devotionis ſpecie prolatis & inculcatis, ſed quæ non magis prodeſſent quam verba ignota prorſus lingua prolata? Verbo; aut myſteria illa, uti præ ſe ferunt diſcipuli ſanctiſſimæ diſciplinæ, originem habent cœleſtem, quo dato nemo tam ferreæ frontis erit, ut adſerat, ea nil plane prodeſſe poſſe. Si vero ab ipſis diſcipulis ſunt excogitata, neque tamen ullam mortalibus adferunt utilitatem, tum ratione carere dicendi eſſent *Increduli*, ſi huic Religioni nomen darent. Si prius adſerat Anonymus, neceſſe eſt, ut non minus myſteria, quam præcepta *Incredulis*, quos ad Religionem chriſtianam adducere vult, commendet, quod tamen *novæ methodo* contrarium eſt. Si vero homines illi myſteria nomine Dei effinxerunt, nullam generi humano allatura utilitatem, aut dicendum eſt, eos fuiſſe mente captos, aut impudentiſſimos nebulones; quis autem hoc conceſſo ab ullo *Incredulorum*, cui vel mica bonæ mentis eſt, poſtulare poſſet, ut hanc Religionem divinam eſſe crederet?

In eodem argumento pergit Auctor ſpecialiter argumentando

Hactenus ex iis, quæ de myſteriis *Anonymus* diſputavit, oſtendimus, tantum abeſſe, ut *Increduli*, ſi myſteriorum, quæ in Sacris Pandectis reperiuntur, nulla prorſus habenda ſit ratio, ad amplectendam Religionem chriſtianam commoveri poſſint, ut potius hæc ipſa metho-

methodus iis univerſam Religionem Chriſtianam reddat ſuſpectam. Tranſeamus jam ad ea quæ *Anonymus* de miraculis, & natura fidei Chriſtianæ aliisque capitibus diſſeruit, demonſtraturi, poſitis illis, quæ de argumentis hiſce meditatur *Auctor*, *Incredulos* neceſſario impediri, quo minus nomen dent Religioni Chriſtianæ. Et quod ad miracula ſpectat, ſupra audivimus, Anonymum contendere, iis plane non eſſe utendum in diſputationibus cum *Incredulis*, partim quod de fide teſtium, eorumque capacitate, nemo ſatis poſſit eſſe perſuaſus; partim quod ignoremus, utrum ea ex cauſis naturalibus oriri poſſint nec ne, ſingulæque tandem ſectæ ad miracula provocare ſoleant. Fidem tandem in Sacris commendatam nihil eſſe, præter evidentem perſuaſionem de Numine, Ejusque attributis eſſentialibus. Incipiamus ergo à miraculis, & teſtibus rerum in V. & N. Teſtamento geſtarum. Diſcipuli Chriſti Johannes & Matthæus teſtantur, ea quæ à Jeſu Chriſto dicta & facta ſunt. Ipſimet teſtantur, ſe vidiſſe propriis oculis Jeſum hìc illic miracula patrantem; loca & circumſtantias rerum geſtarum narrant. Referunt idem reliqui omnes. De vita ipſius, morte & reſurrectione maximus eſt conſenſus. Quod ſi his hominibus (concedit enim Anonymus Chriſtum in his terris vixiſſe, atque diſcipulos ipſius hujus rei eſſe teſtes) fides in hoc negotio non eſt adhibenda, aut ſi ſaltem tuto iis credi non poteſt, non ſolum in rebus facti omnis exulat certitudo; ſed & ita *Increduli* excuſari legitime poſſent, ſi omnia, quæ de rebus geſtis Jeſu Chriſti narrantur, ſuſpecta eſſe adſererent. Inter omnia quæ referunt mira, hoc primum occupat locum, quod dicant, Jeſum è mortuis fuiſſe revocatum, cum diſcipulis poſthac, & magna hominum turba locutum; Eundem præſentibus iisdem Diſcipulis in cœlum ſublimem abiviſſe, moxque iisdem facultatem dediſſe non ſolum miracula patrandi, ſed & animi ſui ſenſa linguis, quas nunquam didicerant, exprimendi. Quod ſi nulla ratione de teſtium horum ſinceritate, aut capacitate poſſumus eſſe perſuaſi, ſane ſtolide agerent *Deiſtæ*, ſi rebus, quas narrant, plenam fidem adhiberent. Imo tantum abeſſe, ut ad amplectendam Religionem induci deberent, ut potius in examine hujus Religionis longius progredi, ſi ſaperent, nollent. Cum enim hoc primum ſit in hac quæſtione, utrum nempe adſint teſtes fide ſatis digni de hiſtoria rerum à Chriſto geſtarum; teſtimonium autem Diſcipulorum ita comparatum ſit, ut, juxta *Anonymum*, ſatis de ejus certitudine, quæ in hoc argumento poſtulatur, nemo perſuaſus eſſe poſſit, nullam cauſam

ex iis quæ Anonymus de miraculis, & natura veræ fidei aliisque religionis partibus diſſeruit.

haberent *Increduli*, narrationibus horum Auctorum fidem habendi, imo tota Religio Chriſtiana ita eſſet falſi ſuſpecta. Oſtenderunt viri eruditiſſimi, inter quos noſtra opinione eminent *Dittonus*, *Scherlokius*, & nobiliſſimus *Weſt* (*) probata Reſurrectione Jeſu Chriſti, veram eſſe Religionem Chriſtianam atque divinam. At efficaciſſimum argumentum veritatis hujus nititur teſtium qualitate & numero; ſi huic nulla ineſt probationis vis, Reſurrectionem Chriſti, & conſequenter etiam Religionis chriſtianæ divinam originem nemo pro certa admittere poterit. Idem dicendum erit de teſtimoniis omnibus reliquis, quibus hoc vel illud miraculum factum eſſe perhibent Diſcipuli, omnium teſtium, quos terra tulit unquam, noſtra opinione probatiſſimi. Quod ad miracula ita ſpectat, duo obſtare putat *Anonymus*, quo minus eorum præſidio utamur contra *Incredulos* argumentaturi; partim quod neſciamus, utrum ea ex cauſis naturalibus per leges naturæ fieri potuerint nec ne: partim quod omnibus ſeculis, & inter omnes gentes paſſim jactata ſint ejusmodi miracula. Non quæram jam utrum hæ rationes ſatis graves ſint, ad argumentum à miraculis petitum infringendum, de eo enim in ſequentibus agendi locus erit, ſed argumentabor juxta *Anonymi* conceſſionem. Chriſtus nempe non ſolum provocat ad ſua miracula ſæpiſſime, ut infra oſtendemus, ſed & inde ſuam doctrinam & divinam miſſionem probare vult, & quidem contra hoſtes ipſius acerrimos. Quod ſi per leges naturales fieri aliquando poſſunt miracula, Chriſtus autem & Apoſtoli perſuaſi erant, ea à Deo, non vero ex cauſarum naturalium concurſu oriri potuiſſe, tum Chriſtus & Apoſtoli aut ipſimet ignorarunt aliquando miracula ita contingere poſſe, aut certo ſciverunt portenta omnia per ignotas naturæ leges fieri; utrum dicas perinde eſt, in hoc, de quo agimus argumento. Si ignorarunt, & ſæpiſſime tamen ad ea tanquam cœleſtia ſigna provocarunt, miſere decepti ſunt, & argumento nullius plane ponderis uſi ſunt, ad res ſua opi- nione

(*) Prior in libro cui titulus: La Religion Chretienne demontrée par la Reſurrection de J. C. en reponſe aux objections des Deiſtes. Poſterior vero in tractatu cujus inſcriptio: Les Temoins de la Reſurrection de Jeſus Chriſt, examinés & jugés ſelon les regles du Barreau, pour ſervir de Reponſe aux objections du Sr. Woolſton & de quelques autres Autheurs. Addi hiſce debet LYTTLETONS Anmerkungen über die Bekehrung und das Apoſtel-Amt Pauli, editus libellus, Hanoveræ 1748.

nione ſanctiſſimas confirmandas. Si hîc autem tam miſere errarunt, in aliis etiam palpum ſibi obtrudi, & miſere decipi potuerunt. Si vero ſciviſſent per ordinarias naturæ leges hæc miracula patrata, & tamen adeo confidenter ad ea tanquam divina Dei monumenta provocarunt, Deumque naturæ leges hic mutaſſe affirmarunt, pro Impoſtoribus, *abſit blaſphemia*, habendi eſſent; ſimiles adeoque fuiſſent Agyrtis, qui verboſis ſtrophis ſibi famam adquiſituri, circulatoriis artibus utuntur, & credulæ plebi perſuadent, eas veri nominis τεϱατα eſſe; ſimiles eſſent fraudulentis illis & verſutis ſacrificulis v. gr. in Italia, qui capite S. *Januarii* ad ampullam chymico aromate plenam admoto, Neapolitanis civibus, imo omnibus, ſi poſſent hominibus perſuadere vellent, miraculum inſigne hic intercedere. (*) Certe non opus eſſe puto, ut ſi hæc omnia concedantur, probem,

 non

(*) In Miſcellaneis Duisburgenſibus, quæ colligit Vir doctiſſimus, mihique amiciſſimus, D. Gerdesius, Theologus hodie Groninganus celeberrimus, Tom. II. pag. 195. exſtat Anonymi Epiſtola Gallico Idiomate ſcripta, in qua narratur, qua ratione Nobiliſſimus Neumannus, Doctor Medicinæ Berolinenſis & Profeſſor Chymicarum Artium, evidentiſſime facto experimento ad oculum oſtenderit, nullum in hoc negotio plane intercedere miraculum. Epiſtolam ipſam in gratiam Lectoris Eruditi adponam. Sonat autem ita:

Relation du Miracle de la Liquefaction du Sang à l'imitation de celuy,
qui ſe pratique à Naples au Sang pretendu de St. Janvier.

Monsieur.

Miracle, Miracle! Vous ſerez etonné de cette promte Metamorphoſe de ſentiment d'un homme, que vous connoiſſez ennemi de toute ſupercherie. Vous me repondrez comme les Grecs: θαυματα μωϱοις, (Miracles pour les Sots.) Mais je vous reponds à préſent: θαυματα σοφοις, (Miracles pour les Sçavants.)

Je me trouvois avant-hier Mardy le 26. de ce Mois dans une Aſſemblée des Sçavants dont je ſuis un Admirateur. Et vous ne refuſerez pas ce titre à Mr. le Préſident, Mſſrs. les Directeurs, & pluſieurs dignes Membres de la Societé Roïale des Sciences à Berlin, qui furent tous conviés à un Repas veritablement Philoſophique par Mr. Neuman, Conſeiller de la Cour de Sa Majeſté, Docteur en Medecine & Profeſſeur en Chymie, un des plus grands Chymiſtes de nos jours.

Il ne manqoit rien à cette Table, de ce qui pouvoit repaitre le corps & l'ame. Mais le plus precieux deſſert, ſelon mon gout, étoit le grand Miracle,

non poſſe non *Incredulos* Religionem ſpernere. Ipſimet enim, cum tot falſa miracula paſſim reperiantur, veris miraculis fidem habere nolunt, in quo tamen non magis ſapiunt, quam ſi quis veri nominis Regem fuiſſe *Auguſtum*, vel alium quemvis negaret, quod mente captus ſomniaſſet aliquando, ſibique per tempus perſuaſiſſet, ſe eſſe Regem illum. Et quid opus pluribus verbis? Nonne *Woolſtonus* Anglus

Miracle, que ce ſçavant Docteur nous fit voir à tous, ſi clairement & ſi diſtinctement, qu'il n'y a que des incredules, qui puiſſent en douter.

Mr. le Conſeiller NEUMAN nous fit tirer de ſon Tabernacle, (je veux dire de ſon Threſor de Laboratoire, & d'Apothicairerie, qui eſt le mieux entendu, & le mieux reglé, qu'on puiſſe voir) trois Phioles de Chriſtal, ou de verre bien clair & transparent, dans chacune deſquelles fut renfermée une matière en très-petit volume, (je me ſers icy des termes du Père LABAT, parlant de la liquefaction du ſang de Sr. JANVIER à Naples. Voyez ſes voyages en Eſpagne & Italie Tom. V. pag. 259. 260.) ſêche, noire & ſi dure, qu'elle excitoit du bruit ſur les parois des phioles, quand on les remuoit Nous étions pour le moins quatorze temoins, bien examinants la choſe. Après cecy Mr. NEUMAN fit apporter une tête de mort. Il n'eſt pas neceſſaire de croire, que c'étoit celle de Sr. JANVIER; ſuffit qu'elle faiſoit le même Miracle.

Car Mr. NEUMAN ayant approché la prémière phiole à la tête, la matière devient vermeille (ce ſont encore les expreſſions du Père LABAT l. c.) ſe liquifie, bouillone, augmente ſon volume, & remplit la phiole. Voila le prodige qui aſſeure la bonté de ce Patron.

La ſeconde phiole étant aprochée à cette tête, ne bouillonoit qu'un peu. Marque de la faveur mediocre de ce Protecteur.

La troiſième phiole, contenant la même matière, fut auſſi approchée à la tête. Mais tout reſta ſec, noir & dur. C'eſt qu'il y avoit des heretiques (comme nous étions tous ſelon le ſtyle Romain) qui cauſoient de l'indignation au Patron; qui ſe mit enfin en colere, de voir mepriſer ſes reliques.

Voila, Monſieur, un recit veritable du miracle, que nous venons de voir. Je n'y vois aucune difference de celuy, qui ſe pratique ſi ſouvent à Naples, ſi ce n'eſt (1.) qu'il nous manquoit les ſolennitez, qui ſe pratiquent à cette occaſion avec beaucoup d'éclat dans Naples: & (2.) que Mr. le Conſeiller NEUMAN ne pretendoit aveugler n'i écumer perſonne par ſon miracle. Au contraire, il cherche d'éclairer le monde & de le rendre plus circonſpect.

Si Meſſieurs les Prêtres de Naples auroient le cœur auſſi bien placé, que ce digne Medecin, ils ſe communiqueroient les uns aux autres leurs ſecrets, pour detromper le monde.

Je ſuis.

A Berlin ce 28. Janvier, 1734.

Anglus omneſque *Increduli* negant, miracula eſſe ſufficiens argumentum, quo probetur Jeſum cœlitus eſſe miſſum, Ejusque diſciplinam divinæ eſſe originis? Ex quo ſatis conſtat, eos qui nullum pondus argumentis è miraculis petitis ineſſe putant, in *Incredulorum* caſtra neceſſario diſcedere, hoſtesque potius eſſe Religionis Chriſtianæ, quam vero ipſius fautores & defenſores. Huc accedunt ea, quæ de hiſtoria rerum in V. & N. Teſtamento geſtarum narrat *Anonymus*; nimirum concedit, ea, quæ in utroque fœdere narrantur geſta, *quoad ſummam rerum*, vera eſſe, de cœteris vero aliquando jure dubitari poſſe. Ita v. gr. concedi debere, extitiſſe Moſen & Chriſtum; utrosque fuiſſe viros dignitate, pietate aliisque virtutibus eminentes; at inde non ſequi, neceſſe ergo eſſe, ut ſingulis circumſtantiis hinc inde narratis, v. gr. de cæremonialis legis natura & origine divina, de rejectione Gentium imperata à Deo, fides habeatur: Ex quo ſimul colligendum, ſi *Anonymum* audiamus, ſingula, quæ hic illic in V. Teſtamento, & proinde etiam in Novo referuntur, contra *Deiſtas* non pertinaciter eſſe urgenda. At & hic ſole meridiano clarius eſt, hiſce conceſſis, auctoritatem librorum V. & N. Teſtamenti penitus deprimi. Probe enim obſervandum, non de quadam variante lectione, aut loco ſuſpecto eſſe ſermonem, ſed de circumſtantiis maximi momenti. Quod ſi enim (1.) fidem non poſſumus habere narrationi rerum geſtarum, niſi *quod ad ſummam rerum*, tum inde neceſſario conſequitur, id propterea fieri, quod tuto omnibus fidem habere non poſſimus, quoniam vera ſunt paſſim mixta falſis, uti duo exempla, ad quæ Auctor provocat, ſatis ſuperque hoc manifeſtum faciunt. Quod ſi hoc eſt, non major fides tribuenda eſt Scriptoribus ſacris V. & N. Teſtamenti quam Hiſtoricis Græcis & Latinis, in quibus paſſim certa dubiis ſunt mixta. Ita *quoad ſummam rerum* credimus *Curtio*, narranti *Alexandrum* extitiſſe, rerum geſtarum gloria magnum: eum Perſarum Imperium ad ſe rapuiſſe, in cæteris vero circumſtantiis credimus, eum ſæpe non hiſtorici ſed rhetoris perſonam egiſſe, quod multis erudite oſtendit *Celeberr. Clericus.* Sed ſi talis ſit ratio rerum, quæ in V. & N. Teſtamento narrantur, quis tandem bonæ mentis auctor eſſe poterit *Incredulis*, ut ejusmodi libros pro divinis admittant? ſane ita Canon V. & N. Teſtamenti in immenſum eſſet adaugendus, ſi omnes Hiſtorici Græci & Latini, qui *quoad ſummam rerum* non errant, ſed verum dicunt, pro divinis ſcriptoribus eſſent habendi. Ita *Tolandus*, Auctor libelli cui titulus: *Les princeſſes Malabares*,

labares, *Collinus* & *Deiſtæ omnes*, concedunt Moſen & Chriſtum exſtitiſſe, uno verbo, ea quæ *ad ſummam* hiſtoriæ pertinent admittunt; at miracula, viſiones, apparitiones, originem divinam Religionis Judaicæ & Chriſtianæ, &c. prorſus rejiciunt. Quod ſi hoc non obſtante, tamen Religionis Chriſtianæ confeſſores dici merentur, converſi ſunt antequam convertantur, quod ineptum eſt. Vult *Anonymus* Incredulos commovere, ut Religioni Chriſtianæ nomen dent; in libris autem illis, quos pro divinis habemus, ſunt plurimæ res geſtæ: quod ſi eligere poſſunt *Deiſtæ* quod placet, fruſtra Vir doctus laborat; liberaliter enim omnia illa concedent, ſed & hoc ipſum obſtare ſimul dicent, quo minus Religionem Chriſtianam pro divina habeant. (2.) Si cultus cærimonialis, ut *Anonymus* vult, ſaltem ut *Deiſtis* videtur, neque ab *Anonymo* improbatur, abſonus, ridiculus & ſenſui communi contrarius eſt, adeoque eum rejicere poſſunt *Increduli*, tum univerſum V. & N. Teſtamentum falſi erit ſuſpectum. Notum enim eſt, ex V. & N. T. cultum cærimonialem à Deo dici inſtitutum per fidelem Ejus ſervum *Moſen*. Huic cultui innituntur pleraque præcepta & adhortamenta; Ad eum in Prophetis, & Novo Teſtamento paſſim provocatur. Quod ſi vero ea, quæ de origine ejus dicuntur, falſa ſunt; ſi cultus ipſe omnibus rectæ rationis principiis repugnat, divinæ originis eſſe non poteſt, ſed vel *Moſes* ipſe fraudis & impoſturæ reus eſſet dicendus, (quod impudens Auctor libelli cui titulus: Les Princeſſes Malabares, Cap. X. ſine ambagibus adſerit,) qui fictis ſtrophis ſibi famam conciliaturus, hæc omnia finxiſſet, aut inito quodam concilio hominum aſtutorum leges illas conſtipaſſet, atque ad auctoritatem ſibi comparandam fabricaſſet, aut tandem dicendum hæc omnia Canoni longe poſt fuiſſe inſerta; Quæ omnia ita comparata ſunt, ut V. Teſtamenti Scriptores, qui Moſen erant ſecuti & Prophetas, qui ad cultum illum cœlitus datum provocarunt, merito omnes redderent ſuſpectos. Ita *Manichæi* iisdem argumentis ſunt uſi, ad Canonem V. Teſtamenti rejiciendum. Vide pluribus hæc probantem Cl. *Beauſobre*, τον νυν εν άγιοις, *hiſt. Critica de Manichæiſmo* & *Manichæis*. Tom. I. pag. 270. ſq. Et quid tandem dicemus de Chriſto & Apoſtolis, ad Moſen tanquam Prophetam à Deo excitatum provocantibus? quid de typis legis cærimonialis ad res N. fœderis ſpectantibus, & Apoſtolorum ratiocinationibus, de legis cærimonialis uſu, fine & ſcopo? quid inquam de argumentationibus eorum ſentiemus, ſi omnis & totus ille Cærimoniarum apparatus

ineptus

ineptus eſt, temereque vel à ſuperſtitioſo, vel à fraudulento homine excogitatus? conſequentiam. negat ipſe *Anonymus*, aut quilibet qui artem ratiocinandi mediocriter intelligit. (3.) Si ea quæ ad *ſummam rerum* in V. Teſtamento narratarum pertinent, duntaxat ſunt firma fide credenda, reliqua autem, quæ ad palatum *Incredulorum* non ſunt, pro lubitu poſſunt rejici, quid tandem *Increduli* ſentient de omnibus extraordinariis rebus geſtis in V. Teſtamento, nimirum de miraculis, prophetiis, viſionibus, apparitionibus? loquantur ſcripta Auctoris libelli *des Princeſſes Malabares*, *Tolandi*, *Collini* & *Wolſtooni*, & reſponſio erit in promptu. Quid judicabunt porro *Increduli* de creatione rerum omnium, hominis præſertim; de lapſu hominis primi, de diluvio, de Sodomæ vaſtatione, de miraculis in Ægypto & deſerto factis, de tot præliis Numinis auctoritate ſuſceptis: verbo de omnibus eventibus extraordinariis? Facilis eſt conjectura: hæc *ad ſummam rerum*, inquient *Increduli*, non pertinent, ſed quemadmodum totus cultus neſcio qua ratione mire cum hiſtoriis eſt contemperatus, ita ſimiles hiſtoriæ & τερατα, ut judaicæ genti decus concilietur, erunt adjecta. Sane *Thuani*, *Sarpii*, & *Burneti* longe eſſent præferendi Scriptoribus ſacris, ſi hæc ratiocinandi ratio *Anonymi* locum habet. Et quid porro in ſpecie de N. Teſtamento erit ſentiendum, ſi *quoad ſummam rerum* hiſtoricis duntaxat narrationibus eſt habenda fides. Si ad hanc *ſummam rerum* ſpectes, verum erit, Chriſtum ſub *Auguſto* natum, paſſum ſub *Tiberio*; verum erit, Eum fuiſſe virum præſtantem pietate, & ſanctum; verum erit, Eum morte tandem dicta ſua comprobaſſe; verum erit, Eum habuiſſe multos diſcipulos, qui decreta Ipſius ſecuti ſint, eaque per orbem ſparſerint. At num ad *ſummam rerum* pertinebunt ea, quæ de mirabili ipſius nativitate, de ipſius ἐνσαρκωσει, deſcenſu è cœlo, circumſtantiis nativitatis, mortis, reſurrectionis, aſcenſionis in cœlum, & effuſione Spiritus Sancti &c. dicuntur? hæccine credi poſſunt, ſi myſteria omnia res ſunt plane inintelligibiles? admitti ne hæc poſſunt, ſi miracula ſunt dubiæ auctoritatis, atque per inuſitatas mechaniſmi leges effici poſſunt? ſane ad *miraculum credulum* oportet eſſe *Incredulum*, ſi repudiatis omnibus myſteriis & miraculis nihilominus hæc omnia, quæ ab Evangeliſtis & ab Apoſtolis narrantur, credere poteſt. Verbo, aut ea omnia divinæ ſunt originis, & conſequenter non minus miracula, quam myſteria ſunt admittenda; aut fides omnis decedit Scriptoribus N. Teſtamenti, cum impoſſibile ita ſit ficta à

veris

veris diſcernere. Cum autem prius non admittant *Increduli*, & ſecundum *Anonymum* contra eos hæc urgenda non ſint, poſterius neceſſario erit inferendum. Imo ſi vel maxime concederent, miracula à Chriſto & ab Apoſtolis præſtita & myſteria ibi contenta divinæ eſſe originis, nihilominus tamen hoc *Incredulos*, quos in viam veritatis reducere vult *Anonymus*, parum moveret. Cum enim myſteria hodie ſecundum *Anonymum* ſint inintelligibilia, miraculaque dubiæ auctoritatis, fieri non poteſt, ut iis adſenſum præbeat *Incredulus*, ſed adquieſcet in præceptis moralibus, quæ à rectæ rationis principiis ſunt petita. Atque hoc poſtremum neceſſario debet evenire, ſi ea tandem etiam perpendamus, quæ *Anonymus* de *fide divina* in medium protulit; nimirum *fidei* nomine nil aliud intelligit, quam claram perceptionem Numinis Ejusque attributorum eſſentialium. Si *Anonymus Incredulorum* nomine *Atheos* vellet intellectos, ſine dubio primo probandum eſſet dari Numen optimum, ſapientiſſimum &c. à mundo diſcretum; explicanda eſſent ejus attributa, ut de reliquis Theologiæ naturalis capitibus nil dicam. At ſi *Deiſtas* duntaxat, uti manifeſtum eſt, hac ratione ad meliorem frugem revocare vult, magno conatu nil agit. Hi enim hoc, quod Auctor poſtulat, imo ſæpe plura admittunt; at ſi hoc ſufficit, ut Chriſtiani ſint & vocentur, jam ſunt converſi, & fruſtra magno molimine Auctor iis probari vult quod nunquam in dubium revocarunt. At nulli Chriſtianorum, ſi modo ſanæ mentis ſit, perſuadebit, fidem Chriſtianorum abſolvi duobus illis articulis, nimirum perſuaſione de Numinis exiſtentia, Ejusque attributis eſſentialibus, & ſi addere quoque velis cognitione, & obſervantia præceptorum moralium, rectæ rationis principiis innixorum.

Directe oſtenditur longe plura ad revocandos Incredulos, & de vera religione convincendos poſtulari. Et primo quidem hic attendendum eſt ad

VII. Ex hiſce niſi fallor manifeſtum eſt, Theſin *Anonymi* manifeſte contrarium ejus probare quod probandum erat, atque adeo natura ſua, ad confirmandos potius *Incredulos*, quam ad eosdem de errore ſuo convincendos, & in viam revocandos, aptam eſſe. Atque hoc ipſum cuivis artis ratiocinandi perito ſufficere deberet, ad methodum Auctoris rejiciendam. Quoniam autem ejusmodi argumentationes Theſin equidem adverſarii ſatis ſuperque infirmam reddunt, non tamen rem ipſam, quæ explananda eſt, ſatis explicant, naturamque & indolem ejus oſtendunt, age directe probemus longe plura, quam vellet *Anonymus* poſtulari, ad *Incredulos* convincendos, idque ex indole ac natura ipſius Religionis Chriſtianæ articulorumque præcipuorum demonſtrabimus. Ex quibus liquido conſtabit, nonſolum

plane

plane aliam eſſe fidei chriſtianæ naturam, quam quæ ab *Anonymo* commendatur, ſed & Religioni chriſtianæ neminem ex vero nomen dare poſſe, niſi qui myſteria religionis, miracula & prophetias admittat. Duo tantum, quæ ipſi *Anonymo* æquiſſima eſſe videbuntur, præmittam. *Prius* eſt; in noſtra poteſtate non eſſe ſitum, capita Religionis revelatæ, ſi quæ adeſt, pro libitu reſtringere, aut ampliare; ſed ea omnia eſſe admittenda, quæ in ea vel αὐτολεξεὶ, vel per evidentes ratiocinationis leges continentur. *Poſterius*: ſecundum rectæ interpretationis leges, quæ ab omnibus Interpretibus admittuntur, dicta ſacrarum Literarum eſſe intelligenda. Hiſce in anteceſſum poſitis, primo quidem incipiemus ab ipſa natura fidei chriſtianæ, ubi tamen in anteceſſum monemus, nos non omnia hic, quæ à Theologis, vel de divina fide in genere, vel de juſtificante inſpecie dicuntur, allaturos, partim quod id nos longius ab incepto noſtro deduceret, cunctaque prolixe in omnibus Theologorum noſtrorum ſyſtematibus paſſim ſint tradita; partim quod hic inprimis ratio habenda eſt Theſeos, ab *Anonymo* in medium prolatæ, quæ ſine receptis diſtinctionibus fidei, falſi poteſt convinci. Subſiſtimus igitur hic in generalioribus. Quod igitur ad Theſin ipſius Anonymi ſpectat, ex antecedentibus ſatis ſuperque conſtat, eum *fidei* nomine nonniſi *perſuaſionem evidentem de Numinis exiſtentia*, *Ejusque attributis intelligere.* At (1.) hæc definitio, etiamſi nonniſi de philoſophica quadam Religione ſermo eſſet, manca eſt. Cum enim omnia, quæ ex rectæ rationis principiis de Deo cognoſci poſſunt, ſive ſint principia theoretica, ſive practica, credenda ſint, nempe providentia Dei, leges naturales, mentis immortalitas, patet eorum etiam mentionem in hac fidei definitione eſſe faciendam. Quicquid autem de hoc ſit, agitur hîc de fide chriſtiana non philoſophica. Fides Chriſtiana nititur auctoritate Dei loquentis in S. Literis. In his autem, ut omnes norunt, non duntaxat de Numinis attributis eſſentialibus, ſed de variis capitibus creditu neceſſariis, neque ope rationis ſolius indagandis, agitur. Igitur fides chriſtiana longe plura complecti debet. Fides hæc innixa Revelatione hoc primum ante omnia ponit, Religionem chriſtianam eſſe originis divinæ, hoc ubi ſemel poſitum eſt, in noſtra poteſtate ſitum non eſt, credere, vel non credere; ſed ea omnia quæ in Revelatione continentur neceſſario pro veris, ut diximus, admittenda ſunt, eo ipſo quia eam divinæ originis eſſe ſumus perſuaſi. Quando igitur Anonymus ſerio, & ex animo, *Incredulos* ad confeſſionem ſinceram

ea, quæ S. Literis de fide traduntur.

Religionis chriſtianæ adducere vult, neceſſe eſt, ut ante omnia ipſis probet, veram & divinam eſſe Religionem chriſtianam, ſine qua perſuaſione impoſſibile eſt, ut fide chriſtiana præditi eſſe poſſint. Concedimus equidem, omnia, quæ in Revelatione continentur, perfectionibus divinis congruere; concedimus inſuper, omnia Theologiæ Naturalis Capita in eadem Revelatione pulcherrime, imo longe exactius, quam in omnium Gentilium ſcriptis tradi: At contendimus ſimul, id quod eſſentiam fidei chriſtianæ conſtituit, longe plura, eaque rationis ſolius ope nullatenus cognoſcenda, de quibus mox ſumus dicturi, complecti. Ex quo ſolo conſtat, quam manca ſit illa *Anonymi* fidei definitio. Certe niſi plura addas, fidem chriſtianam à Gentilium, Judæorum & Turcarum fide, vel Religione diſtinguere haud poſſumus. (2.) Fides chriſtiana non tantum innititur illa perſuaſione, veram nimirum & divinam eſſe Religionem chriſtianam, ſed & variis articulis, qui tanquam creditu neceſſarii κατ' ἐξοχὴν in Revelatione repræſentantur. Non omnes hic tangam, ſed præcipuos duntaxat. In N. Teſt. ante omnia hic articulus frequenter inculcatur: nimirum *Jeſum Chriſtum verum eſſe Meſſiam.* At in hac propoſitione tria ad minimum includuntur. *Primum* eſt, Oracula V. Teſtamenti eſſe divina. *Secundum*; in iis inter alia etiam prædictum fuiſſe venturum ita volente Deo Meſſiam. *Tertium*; Jeſum Chriſtum Soterem noſtrum doctrina ſua & miraculis ſatis ſuperque probaſſe, ſe eſſe promiſſum illum Meſſiam. Hunc articulum ante omnia Chriſtum tanquam creditu ad ſalutem abſolute neceſſarium urſiſſe, ex N. Teſt. evidentiſſimum eſt. Vide loca Matth. X, 6. Joh. XI, 21. 26. 27. Joh. I, 42. Joh. XX, 31. Act. VIII, 37. &c.

Quod ſi igitur Revelatio non ſolum eſt divina, ſed & hic articulus, ita præcipientibus ipſo Sotere noſtro & Apoſtolis, ab omnibus eſt admittendus, qui Religioni chriſtianæ nomen dare volunt, ſequitur denuo definitionem *Anonymi* mancam valde & imperfectam eſſe. Hoc adeo manifeſtum, ut illi ipſi, qui articulorum fidei numerum reſtringere & minuere voluerunt, hoc confeſſi ſint. *Lokius* certe, quem inter credulos homines *Anonymus* non retulerit, in tractatu ſuo cui titulus: *Quod Religio chriſtiana ſit rationi convenientiſſima*, non ſolum prolixe probavit, neceſſe eſſe, ut omnes qui Chriſtiani ſunt, huic articulo ſubſcribant, ſed & hoc poſito cætera omnia in Revelatione contenta, quantum quisque ſcrutando & meditando aſſequi poteſt, eſſe admittenda. At articulus hic ita eſt comparatus, ut nulla ratione

ex

ex contemplatione naturæ Dei, attributorumque Ejus eſſentialium, adhibita etiam omni, quæ in hominem cadere poteſt attentione, erui poſſit. Hunc tamen Articulum tanquam cognitu neceſſarium inculcant S. Literæ. Totidem verbis hanc noſtram propoſitionem tuetur *Petrus* Act. IV, 22. *Nec eſt*, inquit, (*de Jeſu Chriſto loquens*) *in ullo alio ſalus, nec ullum aliud nomen eſt ſub cœlo apud homines datum, per quod ſervandi ſimus.* (3.) Sed nec hæc ſolum credenda ſunt homini Chriſtiano, ſed plura alia, quæ eſſentiam illius fidei chriſtianæ neceſſario ingrediuntur. Nil hic dicam de fide in Patrem, Filium & Sp. Sanctum; de Deitate filii, de ἐνσαρκώσει ejusdem, de ſatisfactione & obedientia ipſius, myſteriisque aliis, de quibus infra, ubi ex profeſſo doctrinam de myſteriis contra objectiones *Viri Docti* vindicabimus, agemus. Obſervo tantum, ex lectione S. Literarum, unicuique conſtare poſſe, articulum *de Redemtione Jeſu Chriſti, noſtraque cum Deo per Chriſtum conſequenda reconciliatione* cuivis Chriſtiano homini eſſe neceſſario cognoſcendum. In hoc enim centrum & medulla fidei & Religionis chriſtianæ continetur. Cum autem fides noſtra non debet eſſe cœca ſed oculata, neceſſe eſt, ut in quo Redemtionis illius opus conſiſtat, cognoſcamus, utque adeo credamus, Chriſtum non ſolum eſſe Θεὸν ἐνσαρκωθέντα, ſed & Eundem eſſe Prophetam divinitus miſſum, Sacerdotem ſanguine ſuo nos placantem, & remiſſionem peccatorum nobis promerentem, Regem denique noſtrum Spiritu ſuo nos regentem. Hinc & Scriptura ut hoc credamus paſſim monet. De munere *Prophetico* vide Joh. III, 2. ibid. VI, 29. Act. II, 22. ib. III, 22. collat. cum Deutr. XVIII, 15. ſq. de *Sacerdotali* Hebr. IV, 14. 15. 16. ibid. X. 21. 22. de *Regio* Act. V. 31. Matth. XXIII, 18. ut alia plura loca, quæ hic adferre poſſem, ſilentio tranſeam. Animus non eſt ſingula Religionis chriſtianæ capita in S. Literis perſpicue tradita, hic in medium proferre, cum ex iis quæ diximus ſatis ſuperque conſtet, *definitionem fidei* (de hoc enim jam, non de his aut illis articulis inter Chriſtianos controverſis hic agitur) ab *Anonymo* allatam valde eſſe *imperfectam*, naturæ Religionis chriſtianæ *contrariam*, atque adeo ad convertendos *Incredulos* prorſus *inſufficientem.* Conferantur cum noſtris, quæ prolixe de hoc argumento meditatus eſt *Celeberrimus Theologus Tigurinus, Joh. Rodolphus Cramerus*, ὁ νῦν ἐν ἁγίοις, *in diſſertationibus, in quibus examinat, quibus in rebus præſtantia Religionis chriſtianæ ponenda ſit.* Ex dictis autem ſimul conſtat, quam falſa ſit ſententia *Anonymi* ubique ingeminantis,

 Chriſtum

Chriſtum duntaxat ſimpliciſſimas veritates, id eſt præcepta moralia Auditoribus ſuis inculcaſſe. *Fatemur* equidem præcepta Jeſu Chriſti eſſe excellentiſſima, rationi convenientiſſima, generique humano utiliſſima. *Fatemur* Eundem S. Soterem pro temporum, perſonarum & circumſtantiarum ratione ita ſua dicta temperaſſe, ut non minus doctiorum, quam ſimpliciorum habuerit rationem. *Fatemur* Chriſti præcepta ſuperare id omne, quod in hoc genere à præſtantiſſimis Literatæ Græciæ & Latii Philoſophis dictum unquam fuerat. *Fatemur* denique Chriſtum prudentiſſima συγκαταβασει uſum, parcius primo ad diſcipulos ſuos, & ad promiſcuam turbam de Redemtionis opere, illius effectibus, aliisque myſteriis locutum eſſe, atque in tempora mox ſecutura pleniorem harum rerum explicationem tranſtuliſſe, quod deinde etiam per Apoſtolos inuſitatis donis perfuſos factum erat. At ex his colligi poſſe, Chriſtum Soterem noſtrum duntaxat præcepta quædam moralia inculcaſſe, de articulis Religionis autem creditu neceſſariis, altum ſervaſſe ſilentium, hoc eſt quod plane à vero abhorret, ut ex ſequentibus patebit. Summatim ergo, quoniam de myſteriis Religionis chriſtianæ infra dicturi ſumus, monemus, (1.) præcepta Jeſu Chriſti pleraque iis principiis eſſe ſuperſtructa, quæ ex indole doctrinæ chriſtianæ neceſſario fluunt. (2.) Chriſtum non ut *Doctorem publicum*, ſed inſtar *Legislatoris* & *Prophetæ* divinitus excitati, locutum eſſe. Hinc Matth. VII. ℣. 29. de eo dicitur: ἦν γαρ διδασκων ἀυτϐς ὡς ἐξϐσιαν ἐχων; quæ verba ſive poteſtatem legislatoriam, aut facultatem in ipſos animos vim ſuam exerendi, ſive denique donum miraculorum denotent, perinde hic eſt. Satis enim patet, Eum ſimplicis Doctoris munere non defunctum. Hinc toties audias, ut in Capite hoc citato illud: EGO VERO DICO VOBIS. Itane loqui poteſt ſimplex doctor? *Pythagoræ* diſcipuli ridebantur, quando dogmatis alicujus veritatem probaturi illud ἀυτος ἐφα ingeminabant. Chriſti autem ſectatores merito ita loqui poſſunt, quia divinus erat Propheta & legislatoria dignitate eminens Chriſtus, imo ut mox audiemus, facultate miracula patrandi nonſolum inſtructus, ſed & qui alios iisdem poterat ornare donis. (*) Quis Doctor publicus inſuper

(*) Talem Doctorem aptiſſimum fuiſſe, nonſolum ad dignitatem ſuam tuendam, & ad conciliandos ſibi hominum animos, ſed & ad commendanda quibusvis hominum generibus ſua præcepta, dudum agnoverunt Viri præſtantis & acuti ingenii. Inter veteres, ORIGENES adverſus CELSUM Lib. I. pag. 25. ita

ſuper eum aliqua veri ſpecie dicere poterat, Auditoris ſalutem ita eſſe à ſua Docentis auctoritate & dignitate ſuſpenſam, ut absque eo diſcipulus ſpem veræ felicitatis conſequendæ habere non poſſit? Chriſtus autem ait. *Ego ſum via, veritas & vita, nemo venit ad patrem*

ita differit. *ὁ δ' ἡμετερος Ἰησους καὶ ὀνειδιζομενος ὡς ἐκ κωμης γεγονως, καὶ ταυτης οὐχ Ἑλλαδικης οὐδε τινος ἐθνους ὀντος παρα τοις πολλοις ἐν προσηγορια. δυσφημουμενος δε και ἐπι τῳ πενιχρας και χερνητιδος ὑιος εἰναι, και δια πενιαν καταλιπων την πατριδα, ἐν Αιγυπτω μισθαρνησαι. και ὁιον εἰ (προς το ληφθεν παραδειγμα) οὐ μονον Σεριφιος γεγονως, και ἀπο ἐλαχιστης και ἀσημοτατης νησου, ἀλλα και Σεριφιων (ὡς ἐστιν ἐιπειν) ὁ ἀγεννεστατος, δεδυνηται σεισαι την πασαν ἀνθρωπων οἰκουμενην, οὐ μονον ὑπερ Θεμιστοκλεα τον Ἀθηναιον, ἀλλα και ὑπερ Πυθαγοραν, και Πλατονα, και τινας ἀλλους των ὁποιποτουν της οἰκουμενης σοφων ἡ βασιλεων ἡ στρατηγων. Τις οὐν μη παρεργως ἀνερευνων την των πραγματων φυσιν, οὐκ ἀν αὐτον καταπλαγειη νικησαντα και ὑπεραναβηναι δυνηθεντα τη δοξη τα ποιητικα ἀδοξιας παντα, και παντας τους πωποτ' ἐνδοξους; καιτοιγε οἱ ἐν ἀνθρωποις ἐνδοξοι σπανιον εἰ ἐπιπλειονα ἁμα την δοξαν ἀναλαβειν δεδυνηνται. ὁ μεν γαρ ἐπι σοφια, ἀλλος δ' ἐπιστρατηγια, βαρβαρων δε τινες ταις παραδοξοις ἐξ ἐπωδων δυναμεσι, και ἀλλοι ἐπ' ἀλλοις οὐ πολλοις ἁμα ἐθαυμασθησαν και ἐνδοξοι γεγενηνται. οὑτος δε προς τοις ἀλλοις θαυμαζεται και ἐπι σοφια και ἐπι δυναμεσι, και ἐπι τω ἀρχικω. ἐπεισε γαρ οὐθ' ὡς θυραννος συναποστηναι ἀυτω τινας των νομων, οὐθ' ὡς ληστης κατ' ἀνθρωπων ἀλειφων τους ἑπομενους, οὐθ' ὡς πλουσιος χορηγων τοις προσιουσιν οὐθ' ὡς τις των ὁμολογουμενως ψεκτων, ἀλλ' ὡς διδασκαλος του περι του θεου των ὁλων λογου και της εἰς ἀυτον θρησκειας και παντος ἠθικου τροπου, δυναμενου οἰκειωσαι τω ἐπι πασι θεω τον κατ' ἀυτον βιωσαντα.* i. e. „ Jeſus vero noſter, licet
„ opprobretur ei patria vicus, isque non Græcanicus nec alicujus gentis
„ celebratæ: infametur & ipſe ut pauperculæ operariæque filius, & tum
„ ob paupertatem relicta patria mercede famulatus in Ægypto, & ut ad
„ præſens exemplum alludam, nonſolum Seriphius natus è minima igno-
„ biliſſimaque Inſula, verum etiam Seriphiorum, ut ita dicam, poſtre-
„ mus, valuit concutere totum terrarum orbem nonſolum magis quam
„ Athenienſis Themiſtocles, ſed magis etiam quam Plato, aut Pythagoras,
„ vel ſapientum totius orbis quivis alius, aut Regum Imperatorumque.
„ Quis igitur, modo exactius rerum naturam contempletur, non obſtupe-
„ ſcat eum eluctatum ex omnibus quæ poſſent officere gloriæ, & à tergo
„ reliquiſſe omnes qui unquam fuere celebres? quamvis paucis hominum
„ contigerit pluribus ſimul nominibus gloriam conſequi, nam alius ſapien-
„ tia, alius Imperatoriis artibus, barbari vero nonnulli incantationum
„ potentia, & alii aliis rebus infrequentibus admirationem ſibi parave-
„ runt ac gloriam: hic autem præter cœtera mirandus eſt ob ſapientiam,
„ ob potentiam, ob imperandi ſcientiam. Non enim ut Tyrannus ſub-
„ duxit ſecum alios à legum obedientia, nec ut latro manum aliquam
„ ſuorum armavit contra homines, nec ut opulentus allexit obvios largi-
„ tionibus,

niſi per me. Joh. XIV, 6. *quemadmodum palmes à ſe non poteſt ferre fructum niſi manſerit in vite*, ita nec *vos niſi in me manſeritis.* uno verbo. *Sine me, ait, nihil poteſtis facere.* Joh. XV, 4. 5. recte *Lactantius* Lib. III. Cap. XXVII. diſputans contra Philoſophos ait, quid ergo? *nihil ne illi ſimile præcipiunt? imo permulta: & ad verum frequenter accedunt: Sed nil ponderis habent illa præcepta, quia ſunt humana, & auctoritate majori, id eſt divina illa carent. Nemo igitur credit, quia tam ſe hominem putat eſſe qui audit, quam ille qui præcipit.*

Taceo omnia, quæ Evangeliſtæ & Apoſtoli de dignitate Jeſu Chriſti memorant. Quod ſi igitur *Incredulos* ad confeſſionem veritatis Religionis chriſtianæ reducere vult *Anonymus*, neceſſe eſt, ut eos doceat, Jeſum Chriſtum nonſolum eſſe Doctorem publicum, præcepta recte vivendi inculcantem, ſed *Doctorem* cœlitus miſſum, *Doctorem* cujus dicta omnia, ſive articuli credendi ſint, ſive præcepta morum, divinæ ſint auctoritatis. *Doctorem*, qui in mentem mortalium & corpus jus habet; qui damnare poteſt, vel abſolvere; unde ſequitur

„ tionibus, nec impoſtorum more attraxit: ſed ut Doctor divinæ religio-
„ nis & ſcientiæ, omnisque moralis diſciplinæ, quæ juxta eam viventes
„ Deo conciliare valeat. „ Inter Recentiores vero acutiſſimus LOKIUS
ita de hoc argumento loquitur: „ Vous pouvez, (dit-il) vous flatter
„ avec autant de fondement d'enſeigner parfaitement les Mathematiques
„ à des gens de journée & au commun peuple, que de leur donner une
„ idée parfaite de la Morale par cette voye là. Le veritable & le ſeul
„ moyen de porter les perſonnes de cet ordre à l'obeïſſance & à la prati-
„ que de leurs devoirs, c'eſt de leur donner des commandemens aiſez
„ à entendre. La plûpart des hommes ne peuvent pas connoitre les cho-
„ ſes par eux-mémes; c'eſt pour-quoi il faut que leur foi ſupplée au de-
„ faut de la ſcience: cela étant, je demande ſi une perſonne qui vient
„ du Ciel, qui fait des miracles à la vuë de tout le monde, & qui pré-
„ ſcrit en même tems des regles de morale, ſimples & droites, n'eſt pas
„ plus propre en général à éclairer les hommes, à les inſtruire de leurs
„ devoirs & à les obliger de les remplir, qu'un autre qui voudroit les y
„ engager par des raiſonnemens, fondez ſur les idées générales & ſur les
„ principes de la Raiſon humaine? Et ſupoſé même qu'on eût démontré
„ clairement tous les devoirs de la vie, il eſt certain que tout bien con-
„ ſideré, l'on reconnoitroit neanmoins que cette methode d'apprendre
„ aux hommes leurs devoirs par demonſtration, ne ſeroit bonne que
„ pour un petit nombre de perſonnes qui auroient beaucoup de loiſir,
„ dont l'eſprit auroit été cultivé par l'étude & qui ſeroient accoutumez
„ à des raiſonnemens abſtraits, mais qu'à l'égard du peuple, il ſeroit
„ toûjours meilleur de l'inſtruire par les préceptes & par les principes
„ de l'Evangile. „ Hactenus LOKIUS.

quitur etiam, non minus doctrinam ipſius quam præcepta pro divinis eſſe habenda. Quæ enim quæſo, poſita divina origine Religionis chriſtianæ, & adſerta tanti magiſtri dignitate cauſa eſſet, cur præcepta morum ab eo tradita admitteremus, decreta ipſa vero & articulos credendi non item? non eum vocamus *Stoïcum*, *Epicureum*, aut *Platonicum*, qui præcepta quædam moralia *Chryſippi*, *Epicuri*, vel *Platonis* admittit; ſed eum potiſſimum, qui κυρίας δόξας & *Decreta* horum Philoſophorum, quibus diſſentientes illorum familiæ ab invicem diſtinguuntur, ſimul tuetur.

Cum Chriſtus cœleſtem ſuam doctrinam confirmaturus, ediderit multa miracula, nonſolum illa admittenda ſunt, ſed etiam univerſa Jeſu Chriſti diſciplina, miraculis confirmata, non præcepta duntaxat, pro divina eſt habenda.

Quod ſi porro ad *miracula* Jeſu Chriſti & Apoſtolorum, quibus doctrinam ſuam confirmarunt, animum convertamus, patebit longe plura homini Chriſtiano, de diſciplina S. Soteris noſtri eſſe credenda, quam vero *Anonymus* nobis perſuadere vult. Ex N. Teſtamento aperte conſtat, ſanctiſſimum Soterem noſtrum, nonſolum miracula plurima edidiſſe, ad ea tanquam opera divina provocaſſe, per ea cœleſtem & divinam originem diſciplinæ ſuæ comprobaſſe, Diſcipulis ſuis promiſiſſe, ſe eandem iis facultatem conceſſurum, imo ipſo adhuc in terris vivente & ſpirante manifeſtiſſimis exemplis eoſdem de veritate rerum promiſſarum conviciſſe, ſed & denique ut cœleſtem hanc doctrinam, quam *Evangelium* vocamus, per univerſum orbem divulgarent ipſos fuiſſe hortatum. Hæc omnia inquam ex N. Teſtamenti lectione cuivis cordato facile conſtare poſſunt. Ex quibus rite probatis manifeſtum erit, hæc omnia, *Incredulo*, ſiquidem Religioni chriſtianæ ex animo nomen dare vult, firmiter eſſe tenenda, & conſequenter non ſolum univerſam Chriſti diſciplinam, ſive myſteria, ſive præcepta complexam, ſed & miracula ipſius pro certis & indubitatis divinæ miſſionis operibus eſſe habenda. Age jam per partes, ſed breviter has propoſitiones probemus. Chriſtum plurima præſtitiſſe miracula Evangeliſtæ omnes clariſſimis verbis teſtantur; ita *aquam convertit in vinum*, Joh. II, 1. *loquelam mutis*, Marc. VI, 32. Luc. XI, 14. ſq. *cæcis natis viſum*, Matth. IX, 27. Joh. IX, 1. Marc. VIII, 22. *ſurdis auditum*, Matth. VII, 32. ib. IX, 25. *claudis inceſſum reſtituit*, Matth. XV. 3. *ejecit Dæmonia*, Matth. XII, 22. Luc. XI, 14. *mortuos in vitam revocavit*, Luc. VII, 12. Joh. XI, 1. ut plura paſſim in Evangeliſtarum ſcriptis obvia, mirandæ potentiæ indicia, ſilentio prætercam. Hæc vero miracula omnia vere eſſe facta, non eſt cur ullatenus dubitemus; adeo ut merito ineptire dicendus ſit *Woolſtonus*, qui ſingula hæc *allegorice* interpretari voluit, quaſi vero meta-

metaphoricis dictis Auditores & Apoſtoli, qui ſuis oculis hæc omnia viderant, inducti fuerint, ut crederent, miracula dum hæc loqueretur fuiſſe edita, & homines variis morbis adfectos, neſcio quorum verborum vi & efficacia, ab iis fuiſſe liberatos.' (*) Evangeliſtæ de hac re loquentes, iisdem utuntur verbis, quibus omnes homines ſenſu communi inſtructi uti ſolent, cum rem quampiam à ſe viſam perhibent; plerumque circumſtantias locorum & perſonarum addunt; ipſi infenſiſſimi hoſtes Chriſti non negarunt ab ipſo miracula fuiſſe edita, ſed deteſtanda malitia abrepti, ipſi Diabolo hæc τέρατα adſcripſerunt. Hæc miracula inſuper nullius erant fraudis ſuſpecta, quoniam publice in plateis, foro & circulis hominum, inſpectantibus amicis & hoſtibus fuerunt edita, prouti id à doctiſſimis Viris, *Anglis* præſertim, qui nuper *Woolſtoni* audacem & ineptam opinionem perſtrinxerunt, erudite eſt oſtenſum. At nonſolum edebat ſanctiſſimus *Soter noſter* plurima miracula, ſed & ad ea provocavit, probaturus, ſe à Deo miſſum eſſe, doctrinamque ſuam veram eſſe atque divinam. Ita Joh. X, 37. & 38. ait: *Si patre meo digna non facio, mihi ne credite, ſin facio, ſi mihi minus creditis, at factis credite, ut & patrem in me, & me in eo eſſe cognoſcatis, ac credatis*, ibid. Cap. XIV, 10. & Cap. II. inquit Chriſtus ad Philippum: *Non credis me in Patre, & Patrem in me eſſe, quæ ego verba vobis dico mea ſponte non dico, ſed ipſe Pater, qui in me manet, facit opera. Credite mihi, & me in Patre, & Patrem in me eſſe, aut certe de ipſis factis mihi credite.* Taceo alia loca plura. Ex his certe neceſſario colligendum, miracula ipſa nonſolum vere contigiſſe, ſed & diſciplinam Jeſu Chriſti univerſam ſecundum ipſius argumentationem eſſe divinæ originis. Cum enim Chriſtus ad ea provocet, atque Judæos impudentiæ & pervicaciæ arguat, quod nollent ex hiſce miraculis argumentum ſumere, quo perſuaderi poſſent de legatione ſua divina, diſciplinæque cœleſtis origine, pondus aliquod ineſſe debet huic Soteris argumentationi; fuiſſet autem nullum plane, ſi miracula veri non eſſent κριτήριον. Quod ſi vero ex miraculis poteſt demonſtrari divina origo Religionis a Chriſto traditæ, neceſſe eſt ut omnia quæ à Chriſto nobis inculcata ſunt, ſive *decreta*,

(*) Quam abſurda, inepta, imo ridicula ſit WOOLSTONI de miraculis opinio, præter alios multos in compendio oſtendit Reverendiſs. in Chriſto Pater EDMONDUS, Epiſcopus Londinenſis, *Lettre paſtorale* pag. 49. ſq. adde paſſim Doctiſſimum STAKHOUSE libro ſupra citato.

decreta, ſive *præcepta*, pro norma infallibili atque certa & fidei & vitæ habeamus. Imo hæc conſequentia quam maxime valet reſpectu ipſorum dogmatum. Quærebatur enim hoc potiſſimum; *utrum Jeſus Chriſtus verus eſſet Meſſias*; quod certe ex miraculis, prophetiis & doctrina erat colligendum. Non opus erat miraculis, ad unum vel alterum præceptum, male hactenus à Doctoribus Judaicis intellectum, explicandum & interpretandum; at ut crederetur, Jeſum eſſe promiſſum Meſſiam, legis ſcopum verum ab ipſo tradi, Ipſum conſilio divino à Prophetis ante jam annunciato ad homines Deo conciliandos eſſe miſſum, & per Ipſum duntaxat eos ad poſſeſſionem veræ felicitatis eſſe adducendos, graviſſimis argumentis opus erat quam maxime. Nihil autem majus pondus in animos Judæorum habere poterat, quam miracula. Unde & talia ab Ipſo poſtularunt Matth. XII, 38. 1 Cor. I, 19. Certe ſi Chriſtus nil aliud præſtitiſſet, quam ut ſententias quaſdam ad *Ethicam* ſpectantes, quæ hactenus peſſime erant à Judæis intellectæ, explicuiſſet, eas ex genuinis fontibus repetiiſſet, imo ſyſtema aliquod doctrinæ moralis mathematica methodo adornatum Judæis obtuliſſet, fieri equidem potuiſſet, ut quidam inter Judæos præſtantiori ingenio ornati Eum fuiſſent admiraturi, eruditionemque ejus & peritiam verbis fuiſſent celebraturi; at longe maxima pars, plebs certe, quæ nexum aliquot propoſitionum & ratiocinationum capere non poteſt, miſſum feciſſet omnem illum licet verum & ſpecioſum præceptorum moralium apparatum, atque in opinionibus publice receptis potius adquieviſſet; ubi vero ex ipſius V. Teſtamenti codice, de cujus divina origine non dubitant Judæi, argumenta attulit, verum ſcopum Legis & Prophetarum demonſtravit, miraculisque ſua dicta confirmavit, omnia præſtitit, quæ ad eos convincendos melioraque edocendos facere potuerunt. Quo hæc mea dicta tendant, nemo non videt: *Anonymus Incredulum* de veritate Religionis chriſtianæ vult convincere; neceſſe eſt igitur ut characteribus Revelationis prius animo rite repræſentatis, Codicem N. Teſtamenti diligenter & ἀθερ παθων evolvat *Incredulus*, cunctaque decreta & præcepta examini ſubmittat, ea ad characteres illos expendat, & omnibus inter ſe rite perpenſis ſyſtema aliquod propoſitionum maximi momenti conficiat. Ponamus autem eum examine hoc facto ante omnia deprehendere, ea quæ de regulis recte & pie vivendi à Chriſto in Evangeliis traduntur, præſtantiora eſſe iis omnibus, quæ à politiorum gentium doctoribus hactenus fuerint tradita, eumque pro-

pterea in ſummam rapi admirationem, magnificeque de præceptis illis judicare; ponamus, inquam, *Incredulum* ita judicare, atque propterea etiam eum laude digniſſimum eſſe, nemo tamen inde collegerit, eum hoc confecto labore, ulterius progredi non debere; cum enim idem pulchre norit, in ipſo N. Teſtamento univerſam Chriſti diſciplinam contineri, ad cœtera etiam ſimili cura atque ſolicitudine evolvenda & examinanda animum appellat neceſſe eſt. Idem igitur, ubi ſerio legit Evangelia, (ut de aliis partibus N. Teſtamenti jam nil dicam,) inter alia multa deprehendet, S. Soterem noſtrum plurima hic illic præſtitiſſe miracula, Ipſum Judaeos in ſuam ſententiam pertracturum, ad ea tanquam certiſſima divinæ ſuæ legationis documenta provocaſſe, contra nitentes tanquam impudentes & obſtinatos veritatis hoſtes perſtrinxiſſe, atque adſeruiſſe tandem, hæc omnia quæ feciſſet, Prophetarum oraculis, quibus Judæi ipſi omnes ſubſcribebant, eſſe prorſus convenientia. Hæc inquam omnia, ſi modo ad verborum & phraſium ſenſum attendat, manifeſtiſſime deprehendet. Forte hic pauliſper hærebit attonitus *Incredulus* noſter, quoniam animus ejus ab omnibus illis, quæ inſolita & mira videntur, abhorret, atque exiſtimat, ea quæ ad Religionem pertinent, debere eſſe planiſſima, evidentiſſima, omniumque ingeniis attemperata. Pronunciaturus autem tandem ſuam de miraculis illis ſententiam, aut dubitabit utrum vere geſta ſint nec ne; vel conficta eſſe illa dicet, aut tandem vere geſta eſſe illa fatebitur; ſi in primam vel ſecundam inclinat ſententiam, id fiet, vel quod non ſatis perſpicua ſint verba, quibus hoc vel illud miraculum contigiſſe exprimitur; vel quod miracula prorſus fieri poſſe neget, vel quod tandem Evangeliſtis talia narrantibus plenam fidem haberi poſſe inficietur. At ſi candide agit, *primum* ratione nulla negare poterit: cum enim pulchre intelligat verba, quibus hoc vel illud egregium præceptum traditur; quæ cauſa tandem eſſet, cur intelligere non poſſit, hunc vel illum claudum, cæcum &c. ſanatum fuiſſe? certe hoc idem eſſet, ac ſi quis *Platonis* ſententias cogniturus legeret ipſius verba, eaque quæ placent approbaret, cætera vero captu difficiliora *Platonis* Scriptis eo potiſſimum nomine contineri negaret, quoniam palato ſuo non arriderent. Quod ſi forte hic vel illic in N. Teſt. obſcuriora ſint verba, alibi, ubi de eadem re ſermo eſt, clariſſima eſſe deprehendet. Quod ad *ſecundum* ſpectat, aut putat miracula plane fieri nulla ratione poſſe, quoniam impoſſibilia ſint, aut fieri quidem poſſe, Deum autem ut homines duntaxat meliora edoceret, talia non

perpe-

perpetraturum: at manifeſtum hic ante omnia eſt, hominem illum animo veritatis ſtudioſo ad examen Religionis non accedere, quoniam ea, quæ in hac ipſa revelatione clariſſimis verbis deſignata & expreſſa eſſe videt, tamen admittere non vult, quia opinionibus ante animo infixis contraria ſunt. Miracula plane fieri non poſſe, ſi modo quid miraculi nomine intelligatur ſciat, probare nulla ratione poterit, niſi forſan oſtendat, ea contradictionem, uti in ſcholis loquuntur, involvere. Cum autem *Deiſtæ*, quibuscum nobis jam quidem res eſt, Theologiæ naturalis præcipua capita admittere ſoleant, neque major ſit difficultas intelligendi qua ratione mortuus in vitam revocetur, quam quomodo Univerſum hoc tot creaturis inſtructum à Deo produci potuerit, cauſam non habet ſatis gravem, cur neget, miracula, quæ Chriſto tribuuntur, vere contigiſſe: non magis inſuper reddet rationem, cur ſibi perſuadere non poſſit, Deum in gratiam Judæorum & Gentilium leges naturæ mutaſſe; quod ſi enim ἀτερ παθων volumina illa evolvit, deprehendet, eo tempore miſerandam fuiſſe Judæorum & Gentilium animi cæcitatem; utroſque pravis & ſuperſtitioſis opinionibus ita fuiſſe imbutos, ut ad rationis & revelationis decreta prorſus non attenderint; Doctorum decreta fuiſſe maximam partem inepta, Deo contumelioſa & ad promovendum pietatis ſtudium aut parum aut prorſus nil facientia; negare non poterit, Deum Optimum M. & generis humani cupidiſſimum decere, omnia illa facere, quæ ad homines ab erroribus revocandos facere poſſunt; miracula denique opera eſſe ejus naturæ, ut homines non plane mentis corruptæ convincere poſſint, Deum curam agere rerum humanarum, Eundemque talia edendo nil aliud intendere poſſe, quam ut ea ad animum revocent, atque iis, qui talia perpetrant, fidem habeant. Hæc ſaltem efficere debent, ut *Incredulus* non ſtatim opinionibus, quibus ſemel imbutus eſt, album calculum adjiciat. Saltem ſi ſapit, credere debet, Deum aliquid facere poſſe, cujus rationes omnes non plane nobis ſint cognitæ atque perſpectæ, de quo inferius, ubi rationes *Anonymi* data opera expendemus, plura. Denique nec *tertio* dubio locus eſt: cum enim credat *Incredulus*, Chriſtum ſanctiſſima præcepta clare & perſpicue inculcaſſe, quoniam Diſcipuli, qui ab ore ejus pendebant, & familiariſſime eo utebantur, hæc teſtantur, cauſa reddenda eſſet, cur illis fides eſſet habenda, quando auribus aliquid ſe percepiſſe ajunt, non item vero, quando aliquid ſe vidiſſe teſtantur; ſane nil, quod alicujus momenti ſit, in medium adferre poterit, niſi ad dubia jam jam

 recen-

recenſita denuo recurrat. Quod ſi vero *Incredulus* his non obſtantibus ſuſpecta habeat illa miracula omnia, aut Chriſtum, abſit blaſphemia, pro homine fanatico vel impoſtore habere debet, qui ſpecie pietatis aliis imponere voluerit, aut teſtes illos eſſe maleferiatos homines, qui ut auctoritatem Magiſtri ſui extollerent, pleraque è cerebro ſuo effinxerint. Sed ita etiam non ſolum de miraculis, ſed & de Ethica horum hominum peſſime ſentire debet. Verbo, ſi *Incredulus* negare vult, miracula vere geſta fuiſſe, omniaque, quæ captu paululum difficilia ſunt, rejicere vult, totum tandem fidei illius ſyſtema huc redibit: *In libro neſcio à quibus hominibus, fraudis certe manifeſtiſſimæ ſuſpectis, fieri verba de Chriſto aliquo, cui inter alia, aut abſurda, aut minus veriſimilia, egregia recte vivendi præcepta tribuantur.* Quæro ex *Anonymo*, omnibusque, qui verum rectumque amant, utrum talis *confeſſio* nomen *fidei chriſtianæ* mereri poſſit, & utrum operæ pretium facturus ſit, qui ad edendam ejusmodi *confeſſionem* invitet *Incredulum?* Quod ſi contra *Incredulus* noſter fateatur, vere geſta eſſe illa miracula, & facta eſſe illa ad diſciplinam univerſam comprobandam, neceſſe ſimul eſt, ut omnia quæ à Chriſto tradita ſunt, ſive decreta, ſive præcepta, admittat, atque adeo univerſam Chriſti doctrinam divinæ originis eſſe credat. In hoc autem ſuo judicio confirmabitur, ſi in iisdem Evangeliis legat, S. Soterem noſtrum nonſolum Diſcipulis ſuis promiſiſſe, ſe iis facultatem talia miracula patrandi conceſſurum, atque hujus ſui promiſſi memorem ipſos hujus rei ante ſuum diſceſſum è vita participes feciſſe; ſed & voluiſſe, ut univerſam ſuam doctrinam, miraculis confirmatam, omnibus gentibus annunciarent. Ut à poſtremo incipiam, notum eſt ex Matth. XXVIII, 19. Luc. XXIV, 47. Marc. XVI, 15. S. Soterem ante obitum ſuum præcepiſſe Diſcipulis, ut per univerſum orbem Evangelium hoc ſuum ſeu lætum nuncium ſpargerent. Num autem Evangelium hoc de Jeſu Chriſto nihil aliud comprehendit, quam ſummam aliquot præceptorum moralium? ubi tandem vox illa in N. Teſtamento, vel Auctore græco ita ſumitur? Certe nulli rectius, & quid ſit Evangelium, & quis finis & ſcopus ejus ſit, ediſſerere poſſunt, quam Chriſtus & Diſcipuli ipſius. *Paulus* in oratione valedictoria ad Presbyteros Melitenſes, Act. XX. 20. 21. ita ait: *nihil quod utile eſſet detrectavi, quo minus vos inſtituerem ac docerem, tum publice, tum intra parietes.* Et quænam tandem ſumma hujus doctrinæ? audi: διαμαρτυρομενος Ἰουδαιοις τε και Ἑλλησι την εις τον θεον μετανοιαν, και πιστιν την εις τον κυριον Ἰησουν χριστον.

verſu

verſu 24. vocatur breviter hæc doctrina το Ευαγγελιον της χαριτος Ιυ Θευ. Act. XIII. 26. vocatur ὁ λογος της σωτηριας. ibid. Cap. XIV, 3. λογος της χαριτος. Rom. XVI, 25. appellatur ἀποκαλυψις μυστηριυ, quia in eo manifeſtatur το μυστηριον τυ Ευαγγελιυ, uti *Paulus* loquitur ad Eph. VI, 19. audi qua ratione fidiſſimus Chriſti Diſcipulus Joannes fidem Evangelio ſuo imponat: *Et alia quidem* (inquit) *multa miranda fecit Jeſus in conſpectu ſuorum Diſcipulorum, quæ non ſunt in hoc libro ſcripta: hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis Jeſum eſſe Chriſtum Dei Filium, utque credentes vitam per ejus nomen adipiſcamini*, Joh. XX, 30, 31. Confer quæ Chriſtus ipſe dixerat Luc. VI, 18. collata cum Eſ. LXI, 1, 2. Ex hiſce ſole meridiano clarius eſt, Jeſum Chriſtum voluiſſe, ut univerſa ſua doctrina miraculis confirmata imbuerentur omnes, totumque conſilium Dei de reconciliatione hominis cum Deo, per Jeſum ſolum facienda, cunctis aperiretur. Si vero hoc neceſſe fuit facere primis illis temporibus, cur noſtra ætate homines ad Religionis chriſtianæ confeſſionem adducendi, monendi tantum eſſent, ut præcepta Jeſu Chriſti admitterent, non item dogmata ejus & decreta? quæ cauſa tantæ mutationis? cur cognitu neceſſarium tandem non erit, quod Chriſtus & Apoſtoli inculcarunt? Sane ego lubens audierim cauſas novæ hujus methodi. Idem patebit, ſi perpendamus, Chriſtum Diſcipulis ſuis promiſiſſe, ſe facultatem patrandi miracula ipſis conceſſurum. Sane loca Matth. X, 1. Luc. X, 19. Marc. XVI, 17. Joh. XVII, 12. ſatis hoc clare docent. Imo ſenſerant ipſo actu Diſcipuli Chriſti, hac facultate ſeſe eſſe inſtructos. vide Luc. X, 17. magis autem de eo poſt Chriſti diſceſſum fuerant confirmati, ut ex pluribus locis Actorum conſtat. vide Act. II, 4. Cap. VIII, 17. C. IX, 17. C. XIX, 6. C. X, 44. C. XIV, 7, 8. C. XX, 10. C. VIII, 13. C. XXVIII. 8, 9. mitto reliqua, quandoquidem nemo unquam N. Teſt. ita obiter legit, quin miraculis illuſtres fuiſſe Apoſtolos ſatis ſuperque deprehendere potuerit. Nihil igitur aliud credere poterant illi Diſcipuli, quam divina quadam majeſtate & potentia eſſe inſtructum Soterem noſtrum, Eumque liberali illa tantorum donorum conceſſione hoc unum voluiſſe, ut nimirum omnes ſine diſcrimine ſentirent, Auctorem tam inſignis beneficii à Deo in generis humani utilitatem eſſe miſſum, decretaque ipſius humili obſequio eſſe recipienda. Sane ita poſtea ſemper locuti ſunt Diſcipuli & ſectatores Jeſu Chriſti, ut manifeſtum fuerit, eos crediſiſſe, Soterem noſtrum voluiſſe, ut facultate illa edendi miracula cunctis probarent, divinam & cœleſtem eſſe univerſam diſciplinam ab ipſo tradi-

traditam. (*) Non faciebant miracula, ut homines duntaxat in neſcio quem ſtuporem conjicerent, oculoſque ſpectatorum paſcerent, ſed ut iis capeſſendam cœleſtem Philoſophiam perſuaderent. Quid exinde pro noſtra ſententia colligamus obſcurum non eſt. Quod ſi enim Diſcipuli hi, facultate edendorum miraculorum inſtructi, ex mente & voluntate Soteris noſtri, ea præſtiterunt eum in finem, ut homines de origine divina diſciplinæ chriſtianæ edocerent, atque illi admiſſa demum admirabili hac doctrina pro genuinis Diſcipulis habiti ſunt, ad confeſſionem ſaltem publicam hujus Religionis quod ſpectat, neceſſario ſequitur, eos qui noſtra ætate inter ſectatores diſciplinæ Jeſu Chriſti referri volunt, non ſolum miracula pro certis divinæ miſſionis ſignis & κριτηρίοις agnoſcere debere, ſed & eoſdem univerſam Chriſti diſciplinam, licet captu in quibusdam difficiliorem, pro divina & cœleſti admittere, omneſque, qui genuini Religionis chriſtianæ Confeſſores dici & haberi volunt, non ſolum præceptis Chriſti, uti quidem vellet *Vir Doctus*, ſed & omnibus in univerſum Chriſti & Apoſtolorum decretis ſubſcribere debere. Denique addendum aliquid eſt de Prophetiis Jeſu Chriſti. Vaticinatum eſſe S. Soterem noſtrum de rebus futuris, nullaque arte humana cognoscendis, ex iisdem Evangeliſtarum libris manifeſtiſſimum eſt. Ita de inſtante πανωλεθρία Judaicæ reipublicæ & templi, de mortis ſuæ genere, de reſurrectione, adſcenſione in cœlum, abnegatione Petri, Judæ proditione, rejectione Judæorum & Gentilium converſione ad fidem, futuriſque Eccleſiæ eventibus, antequam eveniſſent, diſſeruit. Hæ prophetiæ autem evidenter ſatis docent, Jeſum fuiſſe verum Prophetam à Deo miſſum, Ejusque decreta propterea tanquam divina oracula eſſe recipienda. Ex quibus omnibus rite perpenſis colligimus tandem, eos, qui Religioni chriſtianæ verè & ex animo nomen dare volunt, nonſolum præcepta Jeſu Chriſti admittere, ſed & miracula ipſa, decretaque miraculis confirmata, firmiter credere debere, atque adeo hac in parte methodum Anonymi *Incredulos* converſuri, non tantum imperfectam & mancam eſſe, ſed & veræ indoli, naturæque Religionis chriſtianæ, à Chriſto & Apoſtolis traditæ, contrariam eſſe. Rationes, quibus Anonymus miracula & myſteria impugnat, in ſequentibus examinabimus.

DISSER-

(*) Vide de hoc argumento inſignem locum MATHÆI CAMARIOTA libro ſecundo de Fato adverſus GEMISTUM PLETHONEM, adductum à Cl. FABRICIO, in libro cui titulus: *Salutaris Lux Evangelii &c.* p. 161. ſq.

DISSERTATIONUM
DE
RECENTIORUM QUORUNDAM
ERUDITORUM PRÆPOSTERIS ADVERSUS
INCREDULOS
DISPUTANDI METHODIS,
PARS SECUNDA.

Thes. I.

In prima noſtra Diſſertatione duo potiſſimum probare voluimus: *Prius* eſt; tantum abeſſe, ut methodus *Anonymi* ad revocandos in viam *Incredulos* aliquid conferre poſſit, ut potius per evidentes conſequentiæ leges, eorum animos à Religione chriſtiana reddat alienos. *Poſterius:* In Revelatione nobis exhiberi plane aliam Religionis chriſtianæ ideam, aliosve credendi articulos, quam quales nobis commendare voluit *Anonymus*. Hæc argumenta ita mihi comparata eſſe videntur, ut omnes ratiocinandi periti, Religionisque chriſtianæ non plane ignari, intelligere facile poſſint, Religionem eſſentialem ab *Anonymo* deſcriptam, nullo plane niti fundamento. Animus igitur erat in ſecunda hac diſſertatione directe ipſa fundamenta, quibus ſuam ſententiam *Anonymus* ſuperſtruxit, expendere & ſubruere. Meditanti autem de hoc themate duo in mentem venerunt argumenta, quæ rationibus in prima diſſertatione adductis, magnum, mea opinione, addere poſſunt pondus. *Prius* petitum eſt ex indole præceptorum Jeſu Chriſti, Incentivis, quæ ad pietatis ſtudium ſuppeditat Religio chriſtiana, & mediis denique, quæ ſanctiſſimæ diſciplinæ alumnis ſufficientes vires ad ſtrenue in ſtadio virtutis decur-

Scopus hujus diſſertationis & nexus cum præcedentibus oſtenditur.

decurrendum exhibere poſſunt. *Poſterius* vero ex fide antiquiſſimorum & Apoſtolicis temporibus proximorum Religionis chriſtianæ ſectatorum. Quod ſi ex his conſtet, præcepta Jeſu Chriſti & Incentiva ad pietatem longe aliis niti fundamentis, quam ſimplici duntaxat perſuaſione de exiſtentia Numinis & attributis ipſius eſſentialibus, in quo fidei veræ eſſentiam poſitam eſſe exiſtimat *Anonymus*, antiquiſſimosque & ævo Apoſtolico proximos Religionis chriſtianæ ſectatores fidem ſuam miraculis & myſteriis ſuperſtruxiſſe, manifeſtiſſimum erit, Religionem *Anonymo* commendatam à diſciplina Jeſu Chriſti eſſe prorſus alienam, atque adeo neminem, qui unquam ſerio, & ἀθεϱ παθων, Religionem in S. Literis contentam expendit, ſententiæ *Anonymi* album adjicere poſſe calculum.

Religio chriſtiana continet præcepta æquiſſima & rationi convenientiſſima.

II. Ut igitur à priore tractationis noſtræ parte, nimirum à præceptis Religionis chriſtianæ & incentivis illius initium faciamus, dicendum ante omnia, in quo cum *Anonymo* circa hoc argumentum conveniamus. Concedimus igitur *primo loco*, præcepta Jeſu Chriſti eſſe rationi convenientiſſima, æquiſſima, omniumque & ſingulorum ſaluti attemperata. Non potuit Deus ſanctiſſimus, æquiſſimus & humani generis cupidiſſimus, alia humano generi dare præcepta. Neque poſſet homo rectæ rationis capax, injuſtis, contradictoriis & præſtitu impoſſibilibus præceptis unquam ſubſcribere. Concedimus *ſecundo*, incitamenta Religionis chriſtianæ ad omnis generis virtutes ſectandas ſæpe peti ab iis rationibus, quas & ipſius rectæ rationis leges præſcibunt. Sic argumentantur Chriſtus & Apoſtoli à Numinis Majeſtate, Excellentia, Bonitate & Miſericordia; ab æquitate ipſorum præceptorum, ab eorum præſtantia & utilitate &c. Voluerunt enim Optimus Soter & Diſcipuli ipſius, omnis generis adhortamenta adhibere, ut omnium & ſingulorum captui ſeſe accommodarent, atque ipſi Proceres inter Judæos, Phariſæi imprimis, errorum ſuorum, quibus conſtringebantur, & pudendæ cæcitatis convincerentur. Eo magis autem hoc neceſſarium erat, quod officia illa tum temporis aut plane negligerentur, aut tot falſis interpretamentis involverentur, ut plebs genuinam indolem præceptorum moralium difficulter intelligere potuerit.

Tertio concedimus denique, Chriſtum facillima ad præcepta ſua inſinuanda uſum eſſe mothodo. Nimirum brevitate, perſpicuitate, exemplis, parabolisque & ſimilitudinibus in vulgus notis, uſus eſt; aptior hæc erat ad quosvis ſuorum officiorum commonefaciendos,

quam

quam methodus mathematica, definitionibus, axiomatibus & demonſtrationibus, continuo nexu inter ſe copulatis, conſtans; aptior quam *εἰρωνεία Socratis*, quæ à quovis rite intelligi non poterat. Ex quo ſimul colligi poteſt, quam male illi conſulant Religioni chriſtianæ, qui virtutem commendaturi, myſticis, i. e. obſcuris valde, & perplexis vocibus & phraſibus utuntur, quique neſcio quam *Unctionem*, uti loquuntur, florido cuidam & innumeris figuris veſtito dicendi generi ineſſe exiſtimant. Hæc & alia quæ de præſtantia præceptorum Jeſu Chriſti dici poſſent, quæve, ut alios mittam, in compendio exhibuit Cl. *A. Turrettinus*, *ὁ νῦν ἐν ἁγίοις*, part. II. Libri de *Veritate Relig. chriſt.* *gallice* à clariſſimo & amiciſſimo *Verneto* adornati & aucti, lubentes admittimus. (*)

III. Erraret autem noſtra opinione vehementer, qui in hiſce, quæ hactenus adduximus, præſtantiam & dignitatem Ethicæ chriſtianæ poſitam eſſe ſibi perſuaderet. Alia ſunt quæ potiſſimum eam commendant, quæ paucis exponemus. *In eo tamen præſtantia Ethicæ chriſtianæ non eſt poſita. Quod probatur.*

Et *primo* quidem Sanctiſſimus Soter noſter non loquitur inſtar Philoſophi, præcepta ſua duntaxat commendantis, & magno ratiociniorum apparatu probantis; ſed inſtar Legislatoris, divina auctoritate & poteſtate inſtructi, quique in ipſam hominum vitam jus habet. Præceptionibus Philoſophorum nulla alia ineſt vis, quam ea, quæ ipſius propoſitionis vel officii certitudine & evidentia nititur. Si eas negligas, forte rectæ rationis decretis te repugnare dici poteſt, ſed ultra nihil. At Chriſtus ſe à Deo miſſum eſſe ait, tanquam Prophetam & Legislatorem cœlitus miſſum, cujus præcepta omnia totidem leges ſint, quæ præſtare neceſſario teneamur, quique tale in nos habeat Jus & Imperium, ut repugnantes nonſolum præſentibus, ſed & futuris poſſit addicere pœnis, contra vero fideles præceptorum ſuorum cuſtodes reddere in hac & altera vita felices. Quin hoc multum facere poſſit, ut homines ad verum pietatis ſtudium commoveantur, nemo dubitabit. Hinc & Apoſtoli ita ratiocinantur. Vide inter alia Epiſtolæ ad Hebræos Cap. II. ỳ. 1-9. & Cap. XII. 1-3.

Secundo præcepta Jeſu Chriſti præſtant cæteris omnibus, quia nobis detegunt mali moralis verum fontem, corruptionis noſtræ vim, mutandæ mentis neceſſitatem, adminicula denique, quibus ex infelici hoc noſtro ſtatu emergere poſſumus. Verum eſt Gentiles quoque

(*) Adde Ejusdem *Inſtruction chretienne*, cumprimis partes III. IV. V.

agnoviſſe, homines imbecillos valde in hanc lucem edi, mentem educatione, perverſa inſtitutione, exemplisque aliorum ſenſim perverti, adeoque neceſſe eſſe, ut ea aſſidua exercitatione perficiatur: at imperfectiſſime hæc cognoverant, neque ex genuinis & veris principiis ſuas præceptiones hauſerant, vel media tandem malo huic apta ſuppeditarunt. Videatur Cl. *Witſii Diſſertat. de Juſtificatione hominis ex mente Gentilium*, & *Schefferus* de *Conſtitutione Philoſophiæ Italicæ.*

Tertio, Apoſtoli ex ipſis potiſſimum decretis Religionis chriſtianæ & miraculis incentiva ad homines Deo conciliandos petunt. Solide hoc præter alias oſtendit *excellentiſſimus Werenfelſius*, ὁ νῦν ἐν ἁγίοις in Meditatione de *S. Scripturæ ad Virtutem Incitamentis.* Poſtquam enim meminiſſet Incitamentorum, quæ ex perfectionibus divinis S. Scriptura depromit, ita pergit. pag. 132. Edit. prioris.

Super omnia vero (inquit) *Dei in hominem collata beneficia magnopere eminet ingens illud Opus Redemtionis, cæteræque omnes benedictiones ſpirituales in ſupra cæleſtibus in Chriſto, cum tanto beneficio connexæ, quales ſunt Electio, Vocatio, Converſio, Juſtificatio, Adoptio: quicquid denique ad peccatorem cum Deo reconciliandum atque in æternum ſalvandum pertinet. In hoc opere potiſſimum occupata eſt S. Scriptura. Hoc promittunt libri Moſis & Prophetarum, hoc Evangelium tandem præſtitum annuntiat. Nihil omittitur in hoc libro quod ad hujus beneficii magnitudinem demonſtrandam facere poteſt. Hic vides ſpeculum profundiſſimæ miſeriæ, ex qua homo eſt liberatus. Vides qualis fuerit ante liberationem, quid in futurum ipſi erat timendum. Hic cernis ſtatum beatiſſimum, in quo per Redemtorem eſt collocatus, & in altera vita collocandus. Ibi ſummam ſpectas ejus dignitatem qui tantum opus ſuſcipere dignatus eſt; Filius Dei eſt Verbum caro factum, Deus manifeſtatus eſt in carne. Inde miraris immenſum* λύτρυ *pro hominis ſalute ſoluti pretium. Hominum ſalus Deo ſanguine ſuo, pretioſo ſanguine Filii conſtitit. Agnoſcis tandem ex his omnibus ineffabilem Dei* φιλανθρωπίαν, *qui proprio filio ſuo non pepercit, ſed eum pro nobis omnibus tradidit; ſummum amorem filii, qui poſtquam vitam pro nobis poſuit, Spiritum quoque ſuum miſit, qui tantum beneficium confirmaret & firmiſſime obſignaret. Hic non quærendum eſt, ſitne liber, qui in hujus operis deſcriptione paria cum Scriptura faciat. Silent de eo ad unum omnes; humano ingenio hæc in mentem venire non potuerunt; Sola Scriptura lætum hunc nuntium nobis attulit. Quam immenſum vero hoc Dei beneficium ad Deum glorificandum calcar habet? hoc myſterium*

vere

vere eſt myſterium pietatis, i. e. graviſſimum ad pietatem incentivum, vinculum validiſſimum quod nos Deo noſtro in perpetuum devincit; ut liberati à manu inimicorum noſtrorum, Deum colamus in Sanctitate & Juſtitia côram ipſo, omnibus diebus vitæ noſtræ, Luc. I. 74, 75. *ut pretio emti glorificemus Deum in Corpore noſtro & Spiritu noſtro, quæ Dei ſunt,* 1. Corinth. VI. 20. hactenus eximius ille Theologus. Ex hiſce ſimul quivis facile colligere poteſt, verba Chriſti & Apoſtolorum abſurde & contra omnes bonæ interpretationis regulas eſſe ſumenda, ſi ad *Anonymi* fidei definitionem atque ideam, quam de Jeſu Sotere noſtro fingit, ea eſſent exigenda. Oſtendamus hoc uno vel altero exemplo. *Paulus* in citato loco 1. ad Corinth. VI. ℣. 20. ita hortatur Chriſtianos: Ἠγοράσθητε τιμῆς, δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. Quæro ex *Anonymo*, quid tandem illud *pretio eſtis emti* ſignificet, ſi Chriſtus nonniſi præcepta quædam Philoſophiæ moralis tradidit? Quid ſentiendum de prægnantiſſimis verbis Apoſtoli ad Titum II. 11-14. Nimirum hoc, ſi Anonymi Religionem eſſentialem ſequamur: *Illuxit Orbi illuſtris Doctor, cujus Doctrinæ Summa hæc eſt: Omnes quotquot felices eſſe volunt, ſumma ope niti decet, ut habeant evidentem perceptionem Numinis & attributorum Ejus eſſentialium; ut aliis non faciant, quod ſibimetipſis fieri nollent, neque tandem temere voluptatibus fræna ſolvant, quia facile fieri poſſet, ut iis indulgendo nociva ſibi concitarent pericula.* Egregia ſane verborum Pauli Interpretatio! Rurſus invitantur homines ad pie vivendum & credendum in Soterem, quia fides hæc homines ſalvare poſſit. ita Joh. III: 16. ibid. VI; 40. Act. VIII: 37. Rom. I: 16. Quodſi fides chriſtiana nil aliud eſt, quam perceptio evidens Numinis & attributorum Ipſius eſſentialium, quomodo tandem cum hac perceptione poteſt eſſe conjuncta immota ſpes conſequendæ ſalutis? num credere in filium Dei, ſecundum ductum S. Literarum, & perceptionem evidentem habere Numinis idem tandem eſt? Idem *Paulus* ad *Coloſſ. III:* 1. ad *Corinth. XV.* alibique reſurrectionem Jeſu Chriſti inter κυρίας δόξας, & præcipua Religionis chriſtianæ capita ponit, atque eo nomine Chriſtianos ad conſtantiam in retinenda diſciplina Chriſti & ad alias virtutes exercendas hortatur. Si vero miracula dubiæ ſunt auctoritatis, & reſurrectio Jeſu Chriſti ſuſpecta eſt, nonſolum nullum plane robur ineſſet argumentationi Apoſtoli, ſed & is merito vel pro homine plane inſano, menteque capto, aut Impoſtore eſſet habendus. Sane quod *Plinius Hiſt. Nat. Lib. VII. cap.*

G 2 10. de

10. de *Democrito* dixerat, de Sotere noſtro (abſit blasphemia) Sanctiſſimo eſſet repetendum. *Similis* (inquit) *& de adſervandis corporibus hominum ac reviviſcendi promiſſa Democrito vanitas, qui non revixit ipſe.*

Quarto eædem S. Literæ docent, Deum piis auxilio ſuo & gratia adeſſe, atque efficere, ut in ſtadio virtutis gnaviter pergant. Vide loca *Epheſ. I:* 17, 18. 1. *Joh. V:* 4. 1. *Petr. I.* 3. 2 *ad Theſſal. II.* 13, 14. *Joh. I.* 12, 13. Nil tale efficere poſſunt præcepta Philoſophorum. Poſſunt equidem hominem commovere, ut ad rectæ rationis decreta actiones ſuas exigat; ut Incentivis in medium prolatis ad Naturæ impetus refrænandos, quantum valere poſſunt, utatur; ut denique variis iisque moleſtis exercitationibus corpus ſubjiciat &c. at hæc quidem intellectui contemplanda offerri poſſunt; voluntatem ipſam vero aut parum, aut nil permovent. Chriſtianus vero nonſolum incitamenta graviſſima ex ipſius Revelationis fonte, & totius adminiſtrationis divinæ Oeconomia hauſta, frequenter in animum revocat, probe gnarus, in his verum præſidium ad ſtrenue in ſtadio virtutis decurrendum eſſe quærendum; ſed & opus eſſe gratia Spiritus S., ut nonſolum mens ſalutari luce perfundatur, ſed & ut voluntas potenter ad cœleſtia bona deſideranda & officia præſtanda flectatur, firmiter perſuaſus, Deum juxta promiſſiones ſuas ſanctiſſimæ diſciplinæ alumnis auxilio ſuo adfuturum. Quando igitur Chriſtus & Apoſtoli Chriſtianos incitamentis, ex ipſius Religionis chriſtianæ articulis petitis, ad ſtudium veræ pietatis commovere volunt, neceſſe eſt, ut homo de Revelationis divinæ origine perſuaſus, hos ipſos articulos pro veris & indubitatis habeat. Unde denuo ſequitur, fidei deſcriptionem ab Anonymo datam, nonſolum eſſe mancam valde & vanam, ſed & eandem Religionis chriſtianæ indoli & naturæ prorſus eſſe contrariam.

Oſtenditur hoc exemplo officiorum erga Deum, proximum & nosmetipſos.

IV. Juvat autem breviter, quoniam id ad Inſtitutum noſtrum facit, eandem veritatem oſtendiſſe, reſpectu officiorum erga Deum, proximum & nosmetipſos. Quod igitur officia adverſus Deum ſpectat, ratio docet, de Deo magnifice eſſe ſentiendum, Eum maximi eſſe æſtimandum, laudandum, celebrandum, invocandum, gratias illi eſſe agendas, & quæ alia ſunt hujus naturæ. Hæc officia omnia inculcant etiam S. Literæ, ſed addunt *Incentiva* rationi ignota, & ex ipſius Oeconomiæ Salutis indole petita. Ita ad amorem Numinis nos invitant argumenta petita ab ipſo amore Dei Patris, Filium ſuum ad redimendos homines mittentis, Filiique pretioſo ſanguine ſuo nos

Deo

Deo reconciliantis, Joh. III: 16. 1. Joh. IV: 9, 10 Incentivum hoc nititur veritate dogmatis de cruenta Jeſu Chriſti morte pro nobis obita. Hoc ſi tollas, decedit argumentationi & incitamento omnis vis. Si vero valet, prout omnis, qui aliqua S. Literarum reverentia ducitur, hoc concedere debet, ſequitur articulos quibus incitamenta haec nituntur, obſequioſo animo eſſe admittendos. In iisdem S. Literis docetur, nonſolum Patrem, ſed & Filium & Spiritum Sanctum adorandos eſſe *Joh. V:* 23. *Philipp. II:* 8-11. *Joh. XIV.* 13, 14. Haec rationi ſunt inacceſſa. Si divina vero eſt Revelatio, hoc officium eſt praeſtandum, ſimulque ea, quae de divinitate Filii & Spiritus Sancti dicuntur, ſunt credenda.

Si ad amorem proximi accedamus, patebit rurſus, fortiſſimum argumentum, quo nos proximum diligendum Scriptores Sacri invitant, depromptum eſſe ab inſigni illo & incomparabili amore, quo Jeſus Chriſtus nos tantis beneficiis indignos affecit, mortem nimirum pro nobis obeundo. *Eph. V:* 2. 1. *Joh. IV:* 2. eodem utuntur, quando nos ad amorem hoſtium commovere volunt atque eo adducere, ut delicta contra nos commiſſa ex animo ipſis condonemus, *Eph. IV:* 32. *Coloſs. III:* 12, 13, 14. Haec incentiva, ut quilibet videt, non ſunt petita ex iis principiis, quae leges Juris Naturae ſuppeditare poſſunt, ſed ab inſigni aliquo Religionis revelatae articulo. Dicet forte *Anonymus* cum *Socinianis*, amorem Jeſu Chriſti erga nos ex eo ſatis patere, quod Is recte vivendi praecepta dederit, exemplo vitae facem aliis praetulerit, & morte, quid viro bono faciendum ſit, commonſtraverit. Haec omnia non negamus; at ſufficere haec ad vim phraſium, quibus utuntur Scriptores Sacri, quando Chriſtum pro nobis morti traditum docent, infitiamur. De quo argumento prolixius ſuo tempore, ubi *Anonymi* de Satisfactione Jeſu Chriſti ſententiam examinaturi ſumus, agemus. Hoc unum aſſerimus, ſi dicta Apoſtolorum ex mente *Anonymi* & *Socinianorum* interpretemur, tum dicendum, Apoſtolos neſciviſſe quid dicant, & contra caeterorum hominum omnium conſuetudinem loquendi verba ſua inflexiſſe. Quod ſi denique intueamur officia ad nos ipſos pertinentia, videbimus etiam hic occurrere *Incentiva* ex ipſis Religionis chriſtianae penetralibus deſumta. Ita, ut nos totos dedamus Dei ſervitio, atque ipſum mente & corpore celebremus, non ſemel argumentantur Apoſtoli ab inſigni illo Jeſu Chriſti erga nos praeſtito amore & arctiſſimo, quod veri nominis Chriſtianis cum Eo intercedit, vinculo. *Rom.*

XIV: 8,9. 1. *Corinth. VI:* 19,20. ibid. *Cap. VII:* 22,23. Aliter ſane ſonant rationes philoſophicae, quæ nos ad corpus, mentemque conſervandum commovere ſolent. Verba hæc Apoſtolorum, ſi ad mentem *Anonymi* & *Socinianorum* explicentur, denuo omni vi & efficacia deſtituuntur. Idem enim eſt, ac ſi quis Philoſophus hominem ad rationi convenienter vivendum invitaturus, ita ratiocinaretur: *Fac ut mentem ſanam habeas in corpore ſano, quandoquidem Socrates idem præſtitit, licet is ab Athenienſibus veneno fuerit ſublatus.* Reſponſio ſane eſſet in promtu hæc: *quid ad me tandem exemplum Socratis?* alia igitur ratio debet eſſe argumentationis Apoſtolicæ, quando, ut Deo mente & corpore ſerviamus, ad pretioſam Chriſti Redemtionem provocatur. Ad hunc denique rationalem noſtri amorem ſpectat, quod ipſa Revelatio depoſcat, ut Deo in Sacris loquenti vacivas præbeamus aures, licet ſingulas divinorum conſiliorum rationes ignoremus, perſuaſi quippe, Sapientiſſimum Numen in Oeconomia ſalutis optimam ad felicitatem perveniendi viam commonſtraſſe. vide 1. *ad Corinth. I: v.* 21. *ſq.* De hac ſpeciali obligatione homo Revelatione deſtitutus nil ſcire poteſt. Novit equidem adquieſcendum eſſe in iis, quæ ab Optimo & Sapientiſſimo Deo facta ſunt & adhuc fieri ſolent. At cum Revelatio excellentiorem Deum colendi rationem ſola oſtendat, mediumque Deo nos reconciliandi monſtret, hominis vere chriſtiani officium eſt, nonſolum Revelationem ipſam pro cœleſti dono habere, ſed & totam illam Oeconomiam divinam, in magnifico Gratiæ opere elucentem, ſancte & pie venerari, licet cur hanc non aliam ingreſſus Deus ſit viam, in hac rerum caligine prorſus ignoret. Hinc etiam in S. Literis reprehenduntur Judæi & Gentiles, quod inani ſuperbia tumentes, ſapientiſſimæ adminiſtrationi gratiæ, in Evangelio patefactæ, ſubſcribere & in Jeſu Chriſti ſanguine ſpem ſalutis ponere noluerint. Hæc tamen cenſura plane eſſet vana & ſevera, ſi præter præceptorum quorundam moralium epitomen Revelatio tradidiſſet nihil, & omnis fides chriſtiana nonniſi evidenti perceptione Numinis & attributorum Ejus eſſentialium abſolveretur.

Ad Incentiva hæc confirmanda plurimum valent promiſſiones & commi-

V. His tandem omnibus pondus addunt promiſſiones & comminationes in Sacris Literis contentæ, quæ incredibilem Incitamentis illis addunt vim. Non equidem diſtituuntur rationes ab honeſto, utili, vel neceſſario petitæ ſuis commodis, ſed aliquid valent in animos eorum hominum, qui rebus ſingulis ſuum ponere ſciunt pretium; at pauciſſimos mortalium ita natura eſſe comparatos, ut ſponte verum

rectum-

rectumque cuſtodiant, atque ad æternas veritatis regulas ſuas actiones componant, eheu! triſti conſtat experientia. Obſtant enim hic præjudicatæ opiniones, mala exempla, affectus cumprimis, qui ut plurimum plus valent quam rationes graviſſimæ. Revelatio vero his opponit promiſſiones atque comminationes, non conſilia duntaxat, atque pro certo ponit, mentem eſſe immortalem, atque fore tandem ultimum aliquod judicium, in quo omnium hominum rationem Deus ita habiturus ſit, ut pii interminabilem omnium bonorum, quæ quidem in celſam mentem cadere poſſunt, poſſeſſionem adepturi ſint, pervicaces vero divinorum præceptorum transgreſſores graviſſimas experturos pœnas. Quin hæc multum adjiciant ponderis Incitamentis, quibus homines ad officia ſua commoveri ſolent, nemo facile dubitaverit. Quod ſi vero promiſſiones illas & comminationes ſingillatim conſideres, quatenus nimirum illæ remiſſionem peccatorum, juſtificationem, adoptionem, regenerationem, pacem conſcientiæ & fruitionem denique bonorum, quæ quidem in hominem cadere poſſunt, præcellentiſſimorum poſt hanc vitam conſequendorum complectuntur, hæ vero pœnas graviſſimas certo intentant, inſignem ad hominem à vitiis retrahendi vim habent. Metus enim pœnarum graviſſimarum & ſpes fruendi boni exquiſiti, plus valent, quam rationes ſpecioſiſſimæ & graviſſimæ. nationes in Revelatione contentæ.

Cum autem certitudo harum promiſſionum & comminationum nitatur non teſtimonio duntaxat hominis eruditi & ſapientis, ſed Legislatoris divinitus miſſi, miraculis illuſtris & è mortuis in vitam revocati, creſcit ipſius obligationis vis & efficacia. Quod ſi vero Incitamenta illa omnia, quæ Revelatio ſuppeditat, vera ſunt, & nulli dubitationi obnoxia, veritates etiam illas capitales, quibus nituntur illa Incitamenta, veras, indubias & homini chriſtiano credendas eſſe neceſſe eſt. Confer jam perſuaſionem hominis non dicam Gentilis, cujus Religio innumeris fabulis deturpata eſt, ſed illius, qui credit fidem abſolvi perceptione evidente Numinis & attributorum ejus, & ſi addere velis (quod tertia parte libelli ſui adjiciendum eſſe putavit *Anonymus*) Providentiæ & mentis immortalitatis, & mox patebit, quam debilis ejus vis ſit collata cum perſuaſione, quæ divina nititur Revelatione. Ut enim nil dicam de variis difficultatibus & dubiis, quæ ſepoſita Revelatione circa attributa Dei moralia & Providentiam Dei oriri ſolent, quæque eheu noſtra ætate ultra quam neceſſe fuerat à P. *Baylio* fuerunt aucta, multiplicata & dilatata, nobis

hoc

hoc unum jam ſufficit, quod doctrina ipſa de mentis immortalitate, ſtatuque ejus poſt mortem, quatenus philoſophicis duntaxat innititur rationibus, vulgi capacitati attemperata non ſit. Explicandum nimirum ejusmodi homini, quid per ſubſtantiam ſpiritualem ſit intelligendum; probandum, mentem eſſe ſubſtantiam à corpore plane ſecretam; probandum, eam poſſe deſtructo corpore ſupereſſe; probandum, eam facultates, quibus ornata erat, poſt mortem non amittere; probandum, Deum velle ut ea non deſtruatur; probandum Eundem velle ut nonſolum ſuarum actionum ſit conſcia, ſed & ut vel praemia exſpectet vel pœnas. Haec homines nulli ratiocinandi arti adſueti difficulter capient. Multa inſuper occurrunt dubia, quae homines illos facile circumvenire poſſint. Quidam dubitabunt, utrum ſufficientem cognitionem naturae mentis habeamus, ut ſine formidine erroris affirmare poſſimus, eam deſtructo corpore ſuperfuturam; alii ad imperfectionem Naturae humanae confugient, exiſtimantes, Deum adeo accuratam actionum humanarum curam non habere, ut homines poſt hanc vitam vel praemiis affecturus, vel pœnis ſubjecturus ſit. Aliis aliae occurrent difficultates. Hinc etiam fuerunt Viri Docti, qui exiſtumarunt, Immortalitatem mentis nonniſi ex ſola Revelatione ſolide probari poſſe. Hoc certum, celeberrimos Viros, *Socratem*, *Ciceronem*, *Senecam*, aliosque dubitanter de hoc argumento locutos eſſe, de quo alibi fuſius egimus. Patet ſimul, quam levem vel nullam potius incentiva ad virtutem, à Philoſophis illis adducta, vim habuerint. Recte atque ingenioſe propterea dixerat *acutiſſimus Lokius* de hoc argumento agens; *A la Verité les Philoſophes relevoient la beauté de la vertu, ils ornoient ſi bien cette divine fille du ciel, qu'elle attiroit les yeux des hommes, & gagnoit leur approbation; mais comme ils ne lui aſſignoient aucune dot, il y en avoit peu qui vouluſſent l'épouſer.* Que la Relig. chret. eſt très raiſonnable pag. m. 326.

Ex hactenus dictis veri amanti, ni fallor, conſtabit, quantum roboris accedat ſententiae noſtrae ex Incentivis illis ad omnis generis officia praeſtanda, quae ex graviſſimis Religionis chriſtianae articulis depromta ſunt. Nimirum Incentiva illa aut nituntur veritatibus indubiis & cum certiſſima ſpe ſalutis conjunctis, aut propoſitionibus dubiis & falſis. Si quis poſtremum aſſerit, Apoſtolos (ut de Sanctiſſimo Sotere nil dicam) aut pro hominibus fanaticis vel impoſtoribus habere debet, qui aut neſciverint plane quid locuti fuerint, aut qui data opera homines decipere voluerint. Sane ſi articuli, quibus Incentiva

centiva ſua ſuperſtruunt, ſunt propoſitiones inintelligibiſes, ut de Myſteriis loquitur *Anonymus*, ſimiles eſſent Medico vel mente capto, vel verſuto & maligno, qui ægro medicinam allaturus diceret: *Confeſtim utere pretioſo hoc medicamento*, *compoſito nimirum* ex *Blitri* & *phlattotrattophlattotratt*, id eſt terminis plane nihil ſignificantibus. Verbo; qui de articulis Religionis chriſtianæ ita loquuntur, ut contendant, nullum plane ad pie vivendum ex iis poſſe peti incitamentum, Religionem chriſtianam albis dentibus rident. Si vero prius eſt, ſi recte ratiocinati ſunt Apoſtoli; ſi Incentiva ad omnis generis officia nituntur graviſſimis Religionis chriſtianæ articulis, ſequitur articulos illos ad eſſentiam Religionis chriſtianæ pertinere, omnibus Chriſtianis illos eſſe credendos, *Anonymi* definitionem fidei nonſolum eſſe falſam, ſed & omnia, quæ ab eo de myſteriis Religionis chriſtianæ dicta ſunt, cum veritate Religionis chriſtianæ nulla ratione conciliari poſſe.

VI. Pergamus ad alterum Argumentationis noſtrae caput, quod in hac diſſertatione pertractandum eſt, nimirum ad antiquiſſimorum ſanctiſſimae diſciplinaeAlumnorum teſtimonia, ex quibus, quid de Religione chriſtiana & praecipuis ipſius capitibus ſenſerint, conſtabit. Eum in finem probabimus (1) antiquiſſimos & Apoſtolicis temporibus primos Religionis Antiſtites, praecipuos articulos quos *Anonymus* noſter ad eſſentiam Religionis chriſtianae non pertinere exiſtimat, admiſiſſe: (2) eosdem graviſſimis hiſce capitibus, tanquam *Incentivis* ad pietatis ſtudium, fuiſſe uſos: (3) tandem oſtendemus, quantum roboris noſtrae ſententiae exinde accedat. Hoc autem dum aggredimur, Lectorem monemus, nos non omnia quae hic dici poſſent, in medium eſſe allaturos, aut ſingula loca à Patribus de myſteriis Religionis tradita contra Veterum & Recentiorum cenſuras vindicaturos, quod magnae molis inſtitutum eſſet, ſed delectum argumentorum & teſtimoniorum habituros. Eminent autem inter antiquiſſima illa Religionis chriſtianae monumenta Epiſtolae *Ignatii* breviores, ab Illuſtri *Uſſerio* & *Iſ. Voſſio* editae, Epiſtolae *Policarpi* ad *Philippenſes*, *Barnabæ* & *Clementis* duae ad *Corinthios*. Haud ignoro, non omnes Eruditos Epiſtolas haſce pro genuinis habere. Notum eſt à doctiſſimis Viris, *Salmaſio*, *Dallæo*, *Blondello* aliisque, *Ignatii* Epiſtolas vehementer fuiſſe impugnatas, ab *Uſſerio* vero, *Hammondo*, & *Pearſonio* inprimis, viris excellentiſſimis, defenſitatas. Alii, ut *Zwikerus*, *Sandius*, *Souverainius*, *Artemonius*, i. e. *Crellius*, in his monumentis teſtimonia

Antiquiſſimi & ævo Apoſtolico proximi Religionis chriſtianæ ſectatores, noſtræ, quam tuemur, ſententiæ favent.

monia ad *Arii* & *Socini* dogmata tuenda quærunt; *Wiſthonus* breviores illas *Ignatii* Epiſtolas pro ſpuriis habuit, quandoquidem S. S. Trinitatis dogma iis contineri vidit; longiores vero & interpolatas probavit, quoniam *Arii* opinionibus haud parum favere perſpexit. De *Barnabæ* & *Clementis* ſecunda epiſtola non heri demum, ſed antiquioribus jam ſeculis dubitatum & diſputatum fuit, de quibus conferendæ Virorum Doctorum commentationes, quæ in *Cotelerii Patribus Apoſtolicis* reperiuntur. (*) Hoc certum, pleroſque Eruditorum citatas epiſtolas pro genuinis habere. Neſcio quid *Anonymus* noſter de hiſce monumentis ſentiat. Si ſpuria etiam omnia & ſuſpecta illi videantur argumenta noſtra ex iis petita, tantiſper pro incertis habere poteſt; neque tamen bonitati cauſæ noſtræ quicquam decedit; argumenta enim ejusdem ponderis petere poſſumus ex Scriptis Patrum antiquiſſimis, nulliusque fraudis ſuſpectis, nimirum ex *Juſtino* M. *Irenæo*, Cl. *Alexandrino*, *Athenagora*, *Tertulliano*, aliisque. Hoc autem dum facturus ſum, animus non eſt probare, antiquiſſimos Eccleſiæ Doctores iisdem phraſibus ſemper, quæ hodie in uſu ſunt, ad explicandos graviſſimos Religionis articulos uſos eſſe, omnibusque ſyſtematum hodie receptorum apicibus inhæſiſſe, aut nunquam de hoc vel illo articulo obſcurius locutos eſſe; aſſentimur potius hac in parte doctiſſimo *Petavio*, qui *præfatione* diſquiſitioni *de Trinitate* præmiſſa *Tom. II. opp. Cap. I.* fatetur, plures Antiquorum, quos Auctores ac teſtes appellamus fidei noſtræ, de pluribus dogmatibus, præſertim vero de Trinitate multum à nobis diverſa ſcripſiſſe; diverſitatem autem illam in loquendi modo potiſſimum conſtitiſſe, eosdem vero in præcipuis & quæ ad ſummam ſpectant Myſterii totius, ut concordes invicem fuiſſe, ita nobiſcum congruiſſe.

Oſtenditur antiquiſſimos Religionis chriſtianæ ſectatores, articulos graviſſimos, quos Anonymus ſcitu neceſſarios eſſe negat, admiſiſſe.

VII. Summa igitur theſeos noſtræ, quam probare aggredimur, hæc eſt: *Antiquiſſimos nimirum & ævo Apoſtolico proximos Eccleſiæ chriſtianæ Doctores, de SS. Trinitate, ſatisfactione Jeſu Chriſti, & Redemtionis pretio, de* ἐνσαρκωσει τȣ λογȣ, *neceſſitate credendi in Jeſum Chriſtum, de ipſius paſſione, reſurrectione, miraculis, futuroque judicio, quoad ſummam rerum recte & convenienter S. Literis ſenſiſſe, atque adeo Religioni ſubſcripſiſſe, quæ ab ea, quam inducere vult Anonymus, toto cœlo diverſa eſt.* Ut autem in theſi noſtra probanda ordine incedamus,

(*) Addenda hiſce quæ inter recentiores Cl. LARDNERUS in der Glaubwürdigkeit der evangeliſchen Geſchichte, & Cl. STOSCH in Commentatione critica de Canone N. Teſtamenti in medium attulerunt.

damus, ſingula in articulos quosdam diſpeſcemus, atque primo quidem ex citatis antiquis monumentis, *Ignatii* nimirum, *Polycarpi*, *Clementis* Romani, atque *Barnabæ*, teſtimonia ad ſingulas theſeos noſtræ partes probandas petemus; in ſequentibus vero ſingillatim omnes ex *Irenæo*, *Juſtino* M. *Athenagora*, cæterisque Eccleſiæ chriſtianæ Doctoribus confirmaturi. Primus propoſitionis probandæ articulus hic ſit: *Primi & antiquiſſimi Civitatis Sacræ Moderatores ad S. Oracula V. & N. Teſtamenti, tanquam ad divinam credendi normam provocarunt & ex iis Articulos Religionis hauſerunt.* Non quæritur, utrum reſpectu adplicationis horum vel illorum locorum Scripturæ, inprimis V. Teſtamenti, errarint aliquando Patres nec ne; fatemur enim eos frequenter hoc in caſu fuiſſe lapſos; ſed de hoc agitur, utrum nempe αὐθεντιαν librorum ſacrorum admiſerint, & ex iis ad probandos Religionis articulos argumentati fuerint, quod lectio ipſa quemlibet ſatis edocere poteſt. Ita *Ignatius* in Epiſtola ad *Philadelphenos* (intelligimus breviores illas ab *Uſſerio* & *Voſſio* editas, quod ſemel dixiſſe ſufficiat) Sect. V. Patrum Apoſt. *Cotelerii* pag. 31. Evangeliſtarum, Apoſtolorum & Prophetarum Scripta pro Canone fidei eſſe habenda, perſpicue tradit, dicens: *Fratres mei valde effuſus ſum in amorem veſtri; & ſupra modum exultans, tutos cautosque vos reddo. Non ego quidem, ſed Jeſus Chriſtus, in quo vinctus plus timeo, ut adhuc imperfectus. Sed oratio veſtra ad Deum me perficiet, ut forte per miſericordiam mihi aſſignata potiar, confugiens ad Evangelium tanquam ad carnem Jeſu, & ad Apoſtolos velut ad Eccleſiæ Presbyterium. Sed & Prophetas diligamus, propterea quod & ipſi Evangelium annunciaverint & in Chriſtum ſperaverint, & ipſum exſpectaverint: in quo & credentes ſalutem conſecuti ſunt in unitate Jeſu Chriſti, cum eſſent ſancti amore & admiratione digni, à Jeſu Chriſto teſtimonium adepti, & connumerati in Evangelio ſpei communis.* Ibid. Sect. VIII. ait: *Obſecro autem vos nil per contentionem facere, ſed juxta Chriſti diſciplinam.* Ἐπει ἤκουσα τινων λεγοντων. ὅτι ἐαν μη ἐν τοις ἀρχαιοις (alii legunt ἀρχειοις) ἑυρω, ἐν τω Ἐυαγγελιω ὀυ πιςευω. καὶ λεγοντος μου ἀυτοις, ὅτι γεγραπται, ἀπεκριθησαν μοι; ὅτι προκειται. ἐμοι δὲ ἀρχεια ἐςιν Ἰησους Χριςος. Τα ἄθικτα ἀρχεια ὁ ςαυρος ἀυτου, καὶ ὁ Θανατος, καὶ ἡ ἀναςασις ἀυτου, καὶ ἡ πιςις δι᾽ ἀυτου, ἐν ὁις θελω ἐν τη προσευχη ὑμων δικαιωθηναι. i. e. *Quandoquidem audivi quosdam dicentes: Niſi invenero in Archivis, Evangelio non credo. Et dicente me ipſis, ſcriptum eſt; reſponderunt mihi, præjacet. Mihi vero pro Archivis eſt Jeſus Chriſtus: illibata*

Archiva crux ejus & mors & reſurrectio ejus, & fides quæ per ipſum, quibus juſtificari cupio per precationes veſtras. Diſſentiunt equidem inter ſe Viri Eruditi, utrum legendum ſit, ἐν τοις ἀρχειοις, an vero ἐν τοις ἀρχαιοις: priorem lectionem tuentur *J. Voſſius*, *Cotelerius*, aliique: poſteriorem vero defendit *J. Clericus* in notis ad h. l. & ad num. XXVI. *Hiſt. Eccleſ. Sect. II.* cujus Interpretatio mihi non contemnenda eſſe videtur. (*) Quicquid autem de eo ſit, apparet, pium Martyrem recte de Scriptis Vet. & Novi fœderis ſenſiſſe, hinc addit Sect. IX. hujus Epiſtolæ: *Eximium autem quiddam habet Evangelium: nimirum adventum Salvatoris Domini noſtri Jeſu Chriſti, paſſionem ipſius,*

(*) Verba celeberrimi Viri ita ſonant: In antiquis, ἐν Ἀρχαιοις ut habet MſC. Florentinus, ſed Pſeudo-IGNATIUS habet ἐν Ἀρχειοις, quod ſimilitudo pronuntiationis pro altero invexit. Scio VOSSIUM & COTELERIUM ex ejus auctoritate & ſequentibus, ubi bis legitur, Ἀρχεια, ſic voluiſſe legi. Sed caret omnino ea lectio, ut mihi quidem videtur, ſenſu: nam in quibusnam Archivis debuere eſſe Evangelia? non in Judaicis neque in Ethnicis: in Chriſtianis vero ſine dubio inveniebantur, cum in Eccleſiis hoc ſeculo legi ſolerent, ut ex Apolog. I. JUSTINI patet. Non erat ergo cur quisquam negaret ſe poſſe credere Evangelio, niſi in Archivis eſſet. Sed poterant dicere Judæi, ſe ei fidem non habere, niſi id quod habet ἐν Ἀρχαιοις, nempe βιβλιοις των προφητων, *in antiquis libris Prophetarum* inveniretur. Sic ipſi Veteres Hebræi à Chriſto Matth. V. ſæpius ἀρχαιοι dicuntur, & ab IGNATIO traditiones judaicæ μαθηματα παλαια ad MAGNESIANOS Cap. VIII. & Judæi παλαιοις πραγμασι ἀναστραφεντες Cap. IX. Sic HESYCHIUS, ἀρχαιοις, τοις ἐξ ἀρχης παραδεδομενοις, interpretatur. Ideo reſpondet iis noſter ὁτι γεγραπται, hoc eſt, extare ſat multa Vet. Teſtamenti de Chriſto vaticinia; nam ea vox Scripturæ citationibus præfigi, ut omnes norunt, ſolet. Id verò negant Judæi, his verbis, ὁτι προκειται, ubi omiſſa eſt, ut recte animadvertit Is. VOSSIUS negativa particula; contendebant enim Judæi dogmata chriſtiana, ȣ προκεισθαι, *non proponi* in Vetere Teſtamento, ſeu de iis in eo non agi, nam προκειμενον eſt id, de quo agitur. Reponit vero IGNATIUS, Jeſum Chriſtum, ſeu ejus doctrinam ſibi eſſe τα ἀρχαια, hoc eſt antiquorum omnium vaticiniorum loco; & quidem ἄθικτα illibata, ſeu incorrupta omnia antiqua in ejus cruce, morte, reſurrectione & fide inveniri, cum hæc ſummam Religionis totius complectantur. Sententia eſt perſpicua, quæ nulla eſt, ſi retineatur vox ἀρχεια, qui enim hæc, quæ diximus, *Archiva* vocari poſſint? Hic obſcuri & propter obſcuritatem ſuam corrupti loci videtur eſſe ſenſus, qui Interpretes fruſtra exercuit. Hactenus celeb. ille Vir. Huic Interpretationi inter Recentiores ſeſe oppoſuit Cl. STOSCH in Commentatione de Canone N. Teſtamenti Sect. XXIX. &c. ſq.

ipſius, ac reſurrectionem. Dilecti namque Prophetæ annuntiaverunt ipſum. *Polycarpus* in Epiſtola ad *Philippenſes* Sect. III. meminit epiſtolæ *Pauli* ad ipſos datæ. Clem. *Romanus* in 1. Epiſt. ad *Corinthios* Sect. V. ad *Paulum* & *Petrum*, nuper Martyrii gloriam adeptos provocat, eosque τυς ἐγγιϛα γινομενυς ἀθλητας appellat, ibid. Sect. 47. epiſtolæ Pauli ad *Corinthios* ſcriptæ mentionem facit. Inprimis notandum eſt, B. Martyrem *Ignatium*, contra *Docetas* inſurgentem in epiſtola ad *Trallianos* Sect. X. confiteri, ſe *ſtultiſſimum* plane fore hominem, qui ad profeſſæ mortis audacem viam tanta mentis alacritate contenderet, niſi perſuaſus eſſet, Jeſum vere paſſum & in vitam revocatum eſſe. Poſtquam enim Sect. IX. egregiam hanc confeſſionem edidiſſet, ita ſonantem: *Obturate igitur aures veſtras, cum vobis quispiam loquitur ſine Jeſu Chriſto, qui ex genere Davidis, qui ex Maria, qui vere natus eſt, edit & bibit, vere perſecutionem paſſus eſt ſub Pontio Pilato; vere crucifixus & mortuus eſt, videntibus cœleſtibus, terreſtribus & ſubterraneis; qui & vere reſurrexit è mortuis, reſuſcitante ipſum Patre ipſius, ſecundum ſimilitudinem qua & nos ipſos credentes ita reſuſcitabit Pater ipſius in Chriſto Jeſu; ſine quo veram vitam non habemus;* ſtatim ſubdit: Ἐι δε ὡσπερ τινες ἀθεοι ὀντες, τυτεϛιν ἀπιϛοι, λεγυσιν, το δοκειν πεπονθεναι ἀυτον, ἀυτοι ὀντως το δοκειν, ἐγω τι δεδεμαι; τι δε ἐυχομαι Θηριομαχησαι; δωρεαν ὀυν ἀποθνησκω. ἀρα ὀυ καταψευδομαι τυ κυριυ, i. e. *Si vero, ut quidam Athei, hoc eſt infideles, ajunt ipſum ſecundum apparentiam eſſe paſſum; ipſi ſecundum apparentiam exiſtentes; ego quid vinctus ſum? & cur opto cum beſtiis depugnare? fruſtra itaque morior. Profecto non mendacia confingo de Domino.* Eadem iisdem fere verbis uſus repetit in epiſtola ad *Smyrnæos.* Imitatus ſine dubio *Paulum* Apoſtolum, qui 1 *ad Corinth. XV.* 12-19. negata reſurrectione Jeſu Chriſti, vaniſſimam Chriſtianorum ſpem & miſerrimum vitæ genus eſſe pronuntiavit. Idem B. Martyr de veritate Religionis chriſtianæ perſuaſus, fortiter pro ea decertandum eſſe aſſeruit in epiſtola ad *Romanos* Sect. III. poſtquam enim ibid. dixerat: *Solum petite mihi vires, & intus & foris, ut non modo dicam, ſed & velim; ut non tantum dicar Chriſtianus, ſed & inveniar. Si enim inventus fuero, etiam dici potero, & tunc fidelis eſſe, cum mundo non apparebo. Nihil æternum quod videtur. Quæ enim cernuntur, ſunt brevis ævi; inconſpicua ſunt æterna. Deus quippe noſter Jeſus Chriſtus in Patre exiſtens magis apparet*, addit; ὀυ σιωπης το ἐργον, ἀλλα μεγεθυς ἐϛιν ὁ χριϛιανισμος, ὁταν μισηται ὑπο κοσμυ; ad

 quem

quem locum videantur notæ *Clerici.* Atque hæc perſuaſio altiſſime animo B. Martyris inſidens effecit, ut intrepido plane vultu mortem & tormenta exciperet, atque in ſequentibus in has erumperet voces; *Ignis, crux, ferarum concurſus, lacerationes, diſtractiones, oſſium diſcerptiones, membrorum conciſio, totius corporis contritiones, mala Diaboli tormenta in me veniant; tantummodo ut Jeſum Chriſtum nanciſcar. Nil me juvabunt deliciæ mundi, nec regna hujus ſeculi. Majus eſt mihi emori in Jeſum Chriſtum, quam imperare finibus terræ. Quid enim juvabitur homo, ſi lucratus fuerit mundum totum, anima vero ſua mulctatus fuerit? Illum quæro qui pro nobis mortuus eſt: Illum volo qui propter nos reſurrexit. Illud fœnus mihi imminet. Ignoſcite mihi Fratres: ne mihi impedimento ſitis quo minus vivam; ne me velitis mori, volentem Dei eſſe; cum mundo ne gaudeatis. Sinite me purum lumen haurire. Cum illic fuero homo Dei ero. Sinite me imitatorem eſſe paſſionis Dei mei. Si qui eum in ſe ipſo poſſidet, intelligat quid volo, & compatiatur mihi, ut qui ſciat quæ me conſtringunt.* Quod ſi quis lectis his verbis objiciat, me in diſſertatione mea prima de *Viſionibus*, quæ primis poſt exceſſum Chriſti & Apoſtolorum ſeculis obtigiſſe dicantur quibusdam Chriſtianis, aſſeruiſſe, quosdam Martyres & inter eos ipſum noſtrum *Ignatium*, Religione commotos, limites interdum ipſius Religionis transgreſſos, atque ardentius quam par erat, martyrii gloriam appetiiſſe, illi rationum & reſponſionis loco, in mentem revoco judicium *Antiſtitum Eccleſiæ Smyrnenſis* de *Quinto* quodam, natione *Phryge*, occaſione Martyrii B. *Polycarpi* latum apud *Euſeb. Hiſt. Eccleſ. Lib.* IV. cap. 15. Sonat autem ita: *Secuto dein poſt ejusmodi acclamationes graviſſimo motu, Quintus quidam natione Phryx, qui nuper ex Phrygia advenerat, cum feras & quæ præterea intentabantur tormenta vidiſſet, fracto animo expavit, tandemque vitæ retinendæ ſtudio ceſſit. Hic porro Quintus, ut in eadem epiſtola docetur, temeritate quadam ac levitate ductus, non cum pio & religioſo metu, una cum aliquot aliis ad tribunal proſiluerat.* Hiſce narratis hæc adduntur: *ἁλοντα δ᾽ ὀυν ὁμως καταφανες ὑποδειγμα τοις πασι παραςχειν ὁτι μη δεοι τοις τοιϐτοις ἐιψοκινδυνως και ἀνευλαβως κατατολμαν.* i. e. *Sed continuo captus illuſtre documentum omnibus præbuit, ne præcipiti audacia, ſine ullo infirmitatis ſuæ reſpectu, hujusmodi periculis ſeſe ſubjicerent.*

Chriſtiani Veteres S. Sanctum

VIII. Articulus ſecundus: *Antiquiſſimi Eccleſiæ naſcentis Doctores, nonſolum Dogma S. S. Trinitatis admiſerunt, & Chriſtum Deum appellarunt, ſed & Filii æternam exiſtentiam, reliquasque virtutes Majeſtate Numinis*

Numinis in Secula benedicti dignas, Eidem tribuerunt. In hac theſi probanda nobis inſtituti & temporis habenda eſt ratio, quandoquidem nonſolum eruditiſſimi Viri in explicatione monumentorum antiquiſſimorum, de S. S. Trinitatis dogmate agentium, inter ſe diſſentiunt; ſed & *Socini* & *Arii* diſcipuli omnes ingenii nervos intendunt, ut probent, antiquiſſimos diſciplinæ chriſtianæ alumnos ſententiam habuiſſe circa hoc argumentum à fide Chriſtianorum ætatis noſtræ longe diverſam. Quæ omnia, ſi pro rei dignitate eſſent excutienda, non uno ſed pluribus voluminibus opus eſſet. Nobis brevitati eſt ſtudendum, ita tamen, ut hinc illinc, ubi neceſſe eſſe putamus, citata loca vel vindicemus, vel ad eos, qui pluribus ea explicarunt, Lectorem amandemus. Qui vero accuratam dogmatis controverſi, ſingulorumque locorum eruditas diſcuſſiones cognoſcere avet, præter fontes conſulere oportet Doctiſſimorum Virorum, *Petavii*, *Cudvvorthi*, *Clerici*, *Huetii*, *Curcellæi*, *Grabii* & *Bulli* opera, ut de iis, qui data opera *Clarkios*, *Wiſthonos*, *Crellios*, cœteroſque recentiores vel *Arii*, vel *Socini* aſſeclas impugnarunt, nil dicam. Sed veniamus ad rem, atque ex Epiſtolis illis antiquiſſimis primo afferemus loca, ubi S. S. Trinitatis in genere mentio fit. *Ignatius* in Epiſtola ad *Epheſios* Sect. IX. ita loquitur: *Ut qui lapides ſitis templi Patris, præparati in Dei Patris ædificium; ſublati in altum per machinam Jeſu Chriſti, quæ eſt crux, Spiritu S. pro fune utentes. Fides autem veſtra ſubvectrix veſtra, caritas vero via deducens ad Deum. Eſtis igitur & viæ comites omnes Deiferi & Templiferi, Chriſtiferi, Sanctiferi, per omnia ornati præceptis J. Chriſti.* De metaphoræ ab *Ignatio* hic uſurpatæ natura, titulisque θεοφορȣ & χριςοφορȣ &c. vide ad h. l. *Coteleriuni.* Clarius adhuc de hoc argumento loquitur Sect. XVIII. *purgamentum meum,* inquit, *ſpiritus eſt crucis; quæ Incredulis ſcandalum, nobis vero ſalus eſt, & vita æterna. Ubi ſapiens? ubi conquiſitor? ubi gloriatio eorum, qui dicuntur prudentes?* Ὁ γαρ θεος ἡμων Ἰησȣ ὁ Χριςος ἐκυοφορηθη ὑπο Μαριας κατ᾽ οἰκονομιαν θεȣ ἐκ σπερματος μεν Δαβιδ, πνευματος δε ἁγιȣ. In Epiſtola ad *Magneſianos* Sect. XIII. inquit pius Martyr: *Studete igitur ut confirmemini in dogmatibus Domini & Apoſtolorum, ut omnia quæ facitis, proſpere vobis ſuccedant, carne & ſpiritu, fide & charitate in Filio, & Patre, & Sp. Sancto.* In Inſcriptione Epiſtolæ ad *Romanos* meminit Patris Filii, quem θεον ἡμων vocat, & Sp. Sancti. Similiter ad *Philadelphenos.*

Trinitatis Myſterium admiſerunt.

Ante-

Antequam ulterius progrediamur, paucis examinanda ſunt, quæ Cl. Vir *Joh. Clericus* occaſione Inſcriptionis epiſtolæ *Ignatii* ad *Epheſios* monet. Ita autem ille Hiſt. Eccl. pag. 561. ad annum CXVI. loquitur. *In Parentheſi ſeu Hyperbate Inſcriptionis, eſt loquendi genus verum quidem, ſed Apoſtolis minus notum. Certe eo in epiſtolarum inſcriptionibus nunquam utitur Paulus,* ἐν θελήματι τȣ πατρος, και χρισȣ τȣ Θεȣ ἡμων, *in voluntate Patris & Jeſu Chriſti Dei noſtri, vide Rom. I: 7. 1. Corinth. I: 7. 2. Corinth. II: 3. Galat. I: 3, &c. Dixiſſet Paulus* Θεȣ πατρος, και Ιησȣ χρισȣ κυριȣ ἡμων: *Verum hæ epiſtolæ forte non ab Arianis tantum ſunt interpolatæ, & adauctæ multis laciniis, verum etiam ab aliter ſentientibus; quod à controverſiis Nicænis frequenter ab utrisque factum, in locis antiquiorum Scriptorum,* ubi *de Chriſto agunt.* Ita Vir Doctiſſimus. Juvat, ne quis dictum hoc nobis fraudi eſſe putet, ſequentia reſponſionis loco monuiſſe. Non quæritur utrum Doctiſſimus Vir *Socini* opinioni in hoc argumento addictus fuerit nec ne; non ſemel, dum vixerat, conqueſtus eſt, injuriam ſibi afferre omnes, qui ipſum *Socini* opinionibus ſubſcribere aſſerant. Vide inter alia *Bibl. choiſie Tom. III. pag.* 34. *ſq.* & hoc ipſo in loco genus loquendi *verum* eſſe ait. Sed quicquid de eo ſit, quæritur duntaxat, utrum vox Θεȣ in hac inſcriptione temere ſit adjecta: veriſimile hoc eſſe putat *Clericus*, quod Apoſtoli in ſuis inſcriptionibus aliis utantur formulis: mihi ſecus videtur: neque enim vel ab *Arii* diſcipulis, vel ab *Athanaſianis* hoc tentatum credibile: *Ariani* nullam habuerunt cauſam vocem *Dei* adjiciendi. Quod ad *Athanaſii* Sectatores ſpectat, dicendum eſſet, id factum fuiſſe nonſolum in inſcriptione hac ad *Epheſios*, ſed & in reliquis; at quæ tandem cauſa eſſet, cur inſcriptioni huic vocem Θεȣ infarſiſſent, cum in ipſis epiſtolis *Ignatii* & reliquorum frequenter Chriſtus, ut ex mox dicendis patebit, nonſolum θεος, ſed & μονογενης & ἀΐδιος appelletur? cur fraudulenti illi homines epiſtolæ *Polycarpi*, ubi nulla aut rarior, quando de Chriſto agitur, vocis θεȣ mentio, textum non interpolarunt? Quod vero ad formulas, quibus uſi ſunt Apoſtoli, in ſuis inſcriptionibus & ſalutationibus, collatas cum Apoſtolicorum Virorum dicendi genere ſpectat, conferenti patebit, eas inter ſe non ſolum circa hanc vocem, ſed & alias plures phraſes plurimum differre, atque adeo certi nil ad dogmata quod attinet, niſi ea prorſus a genio Religionis chriſtianæ abhorreant, ex iis colligi poſſe. Crediderim ego potius, *Ignatium* frequentibus, ubi de Chriſto loquendum erat,

erat, voce *Dei* uſum, cum quod, uti ex omnibus epiſtolis patet, ardentiſſimo Soteris noſtri amore fuerat incenſus, tum quoniam illius ætatis hæreticis, qui Divinitatem Ipſius impugnabant, omni data occaſione reſiſtere voluerat.

Et quid opus pluribus verbis? Ipſe Vir Doctiſſimus ſui quaſi oblitus, diſſertatione contra W. Whiſtonum conſcripta & Volum. II. Patrum Apoſtolicorum adjecta, noſtræ ſententiæ accedere videtur. Sect. XX. inter alia oſtendit, ab Arianis prolixiores Ignatii epiſtolas eſſe mutatas, atque vocem θεον, Chriſto Soteri noſtro in brevioribus datam, eraſam fuiſſe. Provocat ad hoc probandum ad Inſcriptionem epiſtolæ brevioris ad Epheſios, in qua dicitur Eccleſia Epheſia fuiſſe id quod erat, ἐν θελήματι τȣ πατρὸς καὶ Ἰησȣ χριςȣ τȣ Θεȣ ἡμῶν. „ Voces illæ, inquit Vir Doctus, τȣ Θεȣ ἡμῶν cum viderentur æquare, aut arctius conjungere Patrem & Filium, quaſi eſſent unus idemque Chriſtianorum Deus, ſunt ſede motæ, & ſic totus locus expreſſus: ἐν θελήματι θεȣ πατρὸς καὶ κυρίȣ ἡμῶν Ἰησȣ χριςȣ τȣ Σωτῆρος ἡμῶν. Si ita ſcripſiſſet Epiſcopus Antiochenus, „ nunquam eſſent mutatæ, cum ſic etiam ſoleant omnes Chriſtiani „ loqui. Sed quia Ariani non ferebant Patrem & Filium ἕνα θεὸν, „ unum Deum dici, Paraphraſtes cenſuit aliter mentem Martyris eſſe efferendam. „ Ibid. Sect. XXII. negat Athanaſii Sectatoribus unquam fuiſſe exprobratum, quod S. Literas vel antiquiſſima illa Chriſtianorum monumenta corruperint. „ Nemini (inquit) ignotum eſt, eos, qui erant in ſententia Athanaſii, exprobraſſe Arianis „ corruptiones Scripturæ, quod oſtendimus Artis Crit. P. III. Sect. I. „ cap. 15. Si Orthodoxi falſaſſent Scripturas atque Epiſtolas Ignatianas, qui hoc diſſimulaſſent Ariani? Si dicuntur libri Arianorum „ periiſſe, ac proinde non poſſe probari hodie rem Athanaſianis ab „ iis eſſe exprobratam; reponemus, mirum eſſe in tot horum libris „ nullum eſſe quem quidem norim, aut prolatum viderim, ubi qui „ cum Athanaſio ſentiebant, conati ſint ejusmodi accuſationem repellere. Nihil ſane atrocius iis exprobrari poterat, nec videntur „ potuiſſe in re tam gravi ſilere. „ Hæc verba noſtræ ſententiæ non parum patrocinantur. Si enim Athanaſiani textui epiſtolarum Ignatianarum tam frequenter vocem θεὸν, ubi de Chriſto agitur, adjeciſſent, corruptores eſſent manifeſti. At quis quæſo credat, cum omnia Exemplaria corrumpere haud potuerint, Arianos, hoſtes eorum acerrimos, non frequenter fraudem illam ipſis exprobraturos fuiſſe? De-

nique Sect. XXV. hujus diſſertationis, ubi objectionem Whiſtoni contra breviores Ignatii epiſtolas ex eo petitam, quod nimirum Chriſtus in iis θεος ἡμων vocetur, expendit, ita reſpondet: „ Potuit ea res peculiaris eſſe *Ignatio*, ut Chriſtianos ſecerneret primum ab Ethnicis, „ qui Jovem & multos inferiores Deos colebant; deinde etiam a „ Judæis, qui verum quidem unum agnoſcebant Deum, ſed qui a „ cultu Jeſu Chriſti abhorrebant. Quiſquis enim *Deum* aut *Deum* „ *ſuum* vocat Chriſtum, ſe Chriſtianum profitetur; at *cultor Dei* non „ eſt eo ipſo Chriſtianus. Sic *Athanaſius* in Oratione de Incarnatione Verbi. Num. 46. ποτε μεν την των ειδωλων θρησκειαν ἠρξαντο „ καταλιμπανειν οἱ ἀνθρωποι, ει μη ἀφ᾽ οὑ γεγονεν ὁ ἀληθινος τȣ θεȣ „ θεος λογος ἐν ἀνθρωποις. i. e. quando homines idolorum ſuperſtitiones deſerere cœperunt, niſi ex quo verus Deus, Dei ſermo, fuit „ inter Homines? Ideo Chriſtus dicitur *verus Deus*, & *Deus* ſimpliciter, ut opponatur commenticiis Numinibus, utque Judæi intelligerent a Chriſtianis quidem coli Deum, quem illi ſe colere profitebantur, ſed ſimul Jeſum Chriſtum; unde fit ut paulo poſt dicat, Chriſtum perſuaſiſſe hominibus ἱνα καὶ τον ἀυτον κυριον σεβειν, „ καὶ δι᾽ ἀυτȣ θεον τον ἀυτȣ πατερα, unum & eundem Dominum & „ per eum Deum ejus Patrem. „

At nonſolum de Trinitatis dogmate in genere in his epiſtolis occurrunt ſatis clara veſtigia; ſed & in ſpecie ad Chriſtum quod ſpectat, Eum nonſolum θεον appellant, ſed & *Filium Dei* τον μονογενη, æternum, & benedictum in ſecula &c. Ita in epiſtola ad *Smyrnæos* Sect. I. inquit *Ignatius*. Δοξαζω Ἰησȣν χριςον τον θεον τον ȣτως ὑμας σοφισαντα. Epiſtolam ad *Polycarpum* ſic claudit. ἐρρωσθαι ὑμας δ᾽ ἀπαντος ἐν θεω ἡμων Ἰησȣ χριςω ἐυχομαι ἐν ὡ διαμεινητε ἐν ἑνοτητι Θεȣ καὶ ἐπισκοπη. Clem. *Romanus* Epiſt. ad *Corinth.* II. Sect. I. ait. Ἀδελφοι, ȣτως δει ἡμας φρονειν περι Ἰησȣ χριςȣ, ὡς περι Θεȣ, ὡς περι κριτȣ ζώντων καὶ νεκρων. Et in prima, Sect. II. ait. Τοις ἐφοδιοις τȣ Θεȣ ἀρκȣμενοι καὶ προσεχοντες τȣς λογȣς ἀυτȣ ἐπιμελως, ἐςερνισμενοι ἠτε τοις σπλαγχνοις, καὶ τα παθηματα ἀυτȣ ἠν προ ὀφθαλμων ὑμων. i. e. *Dei viatico contenti & accurate attendentes ſermonibus ejus; dilatati eratis in viſceribus, & paſſiones illius præ oculis veſtris erant.* Ubi attendi velim ad verba τα παθηματα ἀυτȣ, *paſſiones* ejus, ejus ſane cujus in proxime præcedentibus mentio facta, τȣ Θεȣ, Dei, qui alius eſſe nequit quam Jeſus Chriſtus Filius Dei, Patri enim παθηματα tribui nulla ratione poſſunt. Pluribus hunc locum contra *Zvvikerum* defendit *Grabius*

apud

apud *Bullum def. Fid. Nicænæ* pag. 60. & contra *Artemonium*, i. e. *Sam. Crellium* Vir juvenis Doctiſſimus, Joh. *Baraterius* pag. 289. in libello quem *Anti-Artemonium* inſcripſit. Supra jam notavimus, Chriſtum ab *Ignatio* in inſcript. Epiſtolæ ad Epheſios τον Θεον ἡμων vocari, quo titulo etiam inſignitur in epiſtola ad *Romanos*. Præter titulum *Dei* alia adjunguntur epitheta, quæ divinam J. Chriſti dignitatem declarant. Ita in Epiſtola *Ignatii* ad *Magneſianos* dicitur fuiſſe πρὸ αἰωνων. Ibid: Sect. VIII. de Chriſto dicitur: ὅς ἐςιν αὐτȣ λογος αἰδιος, ὀ̓ ἀπο σιγης προελθων, ὅς κατα παντα ἐυηρεςησεν τω πεμψαντι αὐτον. i. e. *Qui eſt Verbum ipſius æternum non a ſilentio progrediens; quique in omnibus ei qui ipſum miſerat, complacuit.* Ad hunc locum dignæ ſunt lectu V. Doctiſſimorum J. *Voſſii*, *Cotelerii* & inprimis *Pearſonii* cogitationes. Exiſtimaverat enim Cl. *Dallæus*, cum hic aperta mentio fiat *Siges Valentini*, qui poſt *Ignatii* martyrium fabulas ſuas propalavit, νοθειας harum epiſtolarum indubitatum adeſſe indicium.

In Inſcriptione Epiſtolæ Clem. ad *Romanos* Chriſtus nonſolum vocatur Θεος, ſed & υἱος τȣ πατρος, item μονογενης, & Sect. III. appellatur, ὁ Θεος ἡμων Ἰησȣς ἐν πατρι ὢν. Clem. *Romanus* Epiſt. I. ad *Corinth*. Sect. XVI. de Chriſto ait: Το σκηπτρον της μεγαλωσυνης τȣ Θεȣ, ὁ κυριος ἡμων χριςος Ἰησȣς, ȣ̓κ ἠλθεν ἐν κομπω ἀλαζονειας, ȣ̓δε ὑπερηφανιας καιπερ δυναμενος, i. e. *Sceptrum Majeſtatis Dei, Dominus noſter Chriſtus Jeſus non venit in jactantia arrogantiæ neque ſuperbiæ cum potens ſit.* Quantum ad dignitatem Jeſu Chriſti Soteris noſtri hic locus faciat, oſtenderunt Viri excellentiſſimi *Fellus* & *Grabius*; *prior* in notis ad h. l. Patr. Apoſt. Tom. II. p. 156. *poſterior* vero in defenſionis fidei Nicænæ, a Reverendo Bullo conſcriptæ, additamentis pag. 49. In Epiſtola Clem. ad *Romanos* Sect. VII. Chriſtus vocatur Θεανθρωπος. Eodem titulo inſignitur in Epiſt. ad *Epheſ.* Sect. XIX. taceo alia plura loca pro Divinitate filii ex hiſce monumentis afferri ſolita, quæ *Bullus*, *Grabius* aliique in medium attulerunt, & contra *Zvvikeri*, *Sandii*, *Crellii*, aliorumque veterum, & recentiorum cenſuras vindicarunt.

III. Art. *Antiquiſſimi S. Soteris noſtri Sectatores de nativitate Jeſu Chriſti, ejus paſſione, morte pro nobis obita, reſurrectione, futuro judicio, & miraculis ſatis perſpicue verba faciunt.* Age oſtendamus hoc breviter. Sæpe hoc facere ſolent uno in loco enumerando omnes illos articulos fidei. Ita *Ignatius* in Epiſtola ad *Trallianos* Sect. IX.

 præci-

præcipuos articulos fidei recenſet, ut ex verbis ſupra jam adductis patet. ad *Rom.* Sect. VI. paſſionis & reſurrectionis meminit. ad *Smyrnæos* Sect. I. & II. ita loquitur: *Glorifico Jeſum Chriſtum Deum, qui tanta vos ſapientia donavit. Cognovi enim vos perfectos in fide immota; ut affixos cruci Domini noſtri Jeſu Chriſti, & carne & ſpiritu; & firmatos in caritate, in ſanguine Chriſti; plene perſuaſos in Dominum noſtrum: vere exiſtentem de genere Davidis ſecundum carnem; filium Dei ſecundum voluntatem, & potentiam Dei; natum verè ex virgine, baptizatum a Joanne, ut impleretur ab eo omnis juſtitia; verè ſub Pontio Pilato & Herode tetrarcha clavis confixum pro nobis in carne. Ex quo fructu nos ſumus, per divine beatam paſſionem ejus; ut elevet ſignum in ſecula, per reſurrectionem, ſanctis & fidelibus ſuis, ſive in Judæis, ſive in Gentibus, in uno corpore Eccleſiæ ſuæ. Omnia enim hæc paſſus eſt, propter nos, ut ſalutem conſequamur.* In ſpecie vero & ſingillatim hic illic de graviſſimis illis articulis agunt antiquiſſimi illi Religionis chriſtianæ Defenſores. Ita *neceſſitatem manifeſtationis Jeſu Chriſti in carne* probe cognoverant. *Barnabas* in ſua Epiſtola Sect. V. ait de Chriſto loquens: *Si non veniſſet in carne, quomodo poſſent homines ſanari? Cum reſpicientes ſolem, qui eſt opus manus Dei, non poſſunt radios ejus diutius intueri; Filius ergo Dei ideo in carne venit, ut conſummationem peccatorum definiret eis, qui perſecuti ſunt ad mortem Prophetas illius.* Eadem ingeminat Sect. XIV.

Chriſtum Jeſum tanquam hoſtiam piacularem ſe pro nobis obtuliſſe ſingulis fere Epiſtolarum ſuarum confitentur paginis, & de *pretio* atque *efficacia mortis Jeſu Chriſti* magnificis loquuntur verbis. Ita *Ignatius* Epiſt. ad *Epheſ.* Sect. I. ait. *poſtquam audiſtis me vinctum a Syria pro communi nomine & ſpe, ſperantem, quod veſtris precibus conſequar, ut Romæ adverſus beſtias pugnem, quo per martyrium adipiſci poſſim diſcipulus eſſe illius,* τȣ ὑπερ ἡμων ἑαυτον ἀνενεγκοντος Θεω πεσσφοραν ϗ θυσιαν. Ad *Trallianos* Sect. II. Τον δὲ ἡμας ἀποθανοντα, ἱνα πιϛευσαντες εἰς τον θανατον αὐτȣ, το ἀποθανειν ἐκφυγητε. *Polycarpus* Sect. I. ait: *Magnopere gratulatus ſum vobis in Domino noſtro Jeſu Chriſto, quod firma fidei veſtræ radix ab antiquis temporibus annunciata uſque adhuc permanet, ac fructum fert in Domino noſtro Jeſu Chriſto,* ὁς ὑπεμεινεν ὑπερ των ἁμαρτιων ἡμων ἑως θανατȣ καταντησαι. Ibid. Sect. VIII. *Indeſinenter ergo perſeveremus in ſpe noſtra, & pignore Juſtitiæ noſtræ; quod eſt Chriſtus Jeſus, qui pertulit peccata noſtra in corpore ſuo ſuper lignum, qui peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus in ore*

ejus;

ejus; ſed propter nos, ut in ipſo vivamus, omnia ſuſtinuit. Ad *Epheſ.* Sect. XI, ait *Ignatius. Noviſſima jam ſunt tempora: revereamur & timeamus Dei longanimitatem, ne in judicium nobis cedat. Aut enim futuram timeamus iram, aut præſentem gratiam diligamus; unum ex duobus, modo in Chriſto Jeſu inveniamur ad veram vitam vivendam. Sine ipſo nil vos deceat; in quo vincula circumfero, ſpirituales margaritas, in quibus erectum ſtare mihi contingat oratione veſtra, cujus me ſemper opto fieri participem.* In fine Epiſtolæ ad *Philadelphenos* ait: τιμησει αὐτους ὁ κυριος Ιησους χριστος, εἰς ὃν ἐλπιζουσιν σαρκι, ψυχη, πιστει, ἀγαπη, ὁμονοια. Ἐῤῥωσθε ἐν χριστω Ἰησου τη κοινη ἐλπιδι ἡμων. Apud Cl. *Romanum* Sect. LVIII. Chriſtus vocatur noſter Αρχιερευς καὶ προστατης. Quam appellandi rationem contra *Photium* vindicat *Bullus def. fid. Nicæn.* pag. 48. Ibid. Sect. XLIX. *In caritate nos aſſumſit Dominus; propter caritatem quam erga nos habuit Chriſtus Dominus noſter ex voluntate Dei, ſanguinem ſuum pro nobis tradidit & carnem pro carne noſtra, & animam pro animabus noſtris.* Chriſtum eſſe vitam noſtram fatetur *Ignatius* Epiſt. ad *Epheſ.* Sect. III. καὶ γαρ Ἰησους χριστος (inquit) το ἀδιακριτον ἡμων ζην. Ad *Magneſianos*, Sect. IX. inquit pius Martyr: *Si igitur qui in vetuſtis rebus verſati erant, ad novitatem ſpei venerunt non amplius Sabbathum colentes, ſed juxta Dominicam viventes, in qua & vita noſtra exorta eſt per ipſum & mortem ipſius (per quod myſterium fidem accepimus & propter hoc ſuſtinemus, ut inveniamur diſcipuli Jeſu Chriſti, ſolius Doctoris noſtri) quo modo poterimus nos vivere ſine ipſo? Barnabas* Epiſt. ſuæ *Sect. VIII.* Chriſtum dicit nos renovaſſe per mortem ſuam. Clem. *Romanus* epiſt. 1. ad *Corinth. Sect. XXXVI.* dignitatem Jeſu Chriſti, ejusque pro nobis præſtitam obedientiam, in cœlum tollit laudibus. *Hoc eſt iter* (inquit) *Cariſſimi, in quo ſalutare noſtrum invenimus, Jeſum Chriſtum, Pontificem oblationum noſtrarum, infirmitatis noſtræ patronum, & auxiliatorem. Per hunc in cælorum altitudines oculos defigemus; per hunc immaculatum & ſupremum illius vultum ſpeculabimur: per hunc oculi cordis noſtri aperti ſunt; per hunc inſipiens & obſcurata mens noſtra in admirabilem ejus lucem repullulat; per hunc voluit Dominus ut immortalem cognitionem guſtaremus; qui cum ſit ſplendor Majeſtatis ejus, tanto major eſt Angelis, quo excellentius nomen ſortitus eſt. Juſtificari nos fide in Jeſum Chriſtum* agnoſcit *Ignatius* Epiſt. ad *Philadelph*, Sect. VIII. Τα ἀτηκτα ἀρχεια ὁ σταυρος αὐτου, καὶ ἡ πιστις ἡ δἰ αὐτου, ἐν οἷς θελω ἐν τη προσευχη ἡμων δικαιωθηναι.

 & Cl.

& Clem. *Rom. I.* ad *Corinth. Sect. XXX.* ait: *Et nos igitur ex voluntate illius in Chriſto Jeſu vocati, non per nos ipſos juſti efficimur, neque per ſapientiam noſtram, aut intelligentiam aut pietatem, aut opera, quæ in cordis ſanctitate operati ſumus: ſed per fidem, per quam cunctos, qui unquam juſti fuerunt, juſtificavit Deus omnipotens.* Iidem ingeminant, eos, qui beneficiorum divinorum participes eſſe volunt, vitam vivere debere Religioni chriſtianæ convenientem, atque pro ea, ſi neceſſe ſit, forti animo oppetere mortem: ita ad *Magneſianos* inquit *Ignatius* Sect. V. *Quia igitur res finem habent, incumbunt duo ſimul, mors & vita, & unusquisque in proprium locum iturus eſt. Quemadmodum enim ſunt numiſmata duo, alterum quidem Dei, alterum autem mundi; unumquodque etiam ipſorum characterem proprium habet impoſitum. infideles mundi hujus, fideles autem in characterem Dei Patris per Jeſum Chriſtum; per quem niſi propenſa nobis eſt voluntas mori in ipſius paſſionem, nec vita ipſius in nobis eſt.* Similitur loquitur *Polycarpus* Sect. I. Epiſt. ad *Philipp.* & *Clemens Romanus* Epiſt. II. *ad Corinth.* Sect. I. cujus poſtremi verba digna ſunt quæ adducantur: *Fratres,* ait, *ita nos oportet de Jeſu Chriſto tanquam de Deo, tanquam de Judice vivorum & mortuorum judicare; nec decet nos humilia ſentire de ſalute noſtra; dum enim humiliter ſentimus de illo, parva etiam accepturos nos ſperamus; & dum tanquam exigua audimus, peccamus, neſcientes unde & quomodo vocati ſumus & a quo, & in quem locum, & quanta ſuſtinuit Jeſus Chriſtus pati propter nos. Quam igitur nos ipſi dabimus remunerationem, aut quem fructum dignum eorum quæ nobis ipſe dedit? Quanta vero ei debemus Pia? Nam lucem nobis largitus eſt; tanquam Pater filios nos appellavit; pereuntes nos ſervavit. Qualem ipſi laudem tribuemus aut mercedem compenſationis eorum quæ accepimus? qui mente eramus capti, & adorabamus lapides, ligna, aurum, argentum atque æs, hominum opera, tota vita noſtra nil aliud quam mors; obſcuritate itaque circumdati, & tali caligine plenum habentes viſum, reſpeximus, ipſius voluntate deponentes eam qua cingebamur nebulam. Nam miſeratus & nos & viſceribus commotus ſalvos fecit.*

Art. IV. *Iidem tandem S. Diſciplinæ Alumni, nonſolum miracula Jeſu Chriſti, ſed & reſurrectionem ipſius tanquam rem confeſſam admiſerant, nosque vi hujus reſurrectionis poſt mortem in vitam revocatum iri adſeruerant.* Præter loca ſupra jam adducta, addenda ſequentia, nimirum *Clementis Rom.* I. ad *Corinth.* Sect. XXIV. in quo ita loquitur: *Conſideremus Dilecti, quemadmodum Dominus continue nobis oſten-*

oſtendat reſurrectionem quæ futura eſt; cujus primitias fecit Dominum Jeſum Chriſtum, ſuſcitans eum e mortuis. *Polycarpus* graviter ita hortatur Sect. II.

Propter quod ſuccincti lumbos ſervite Deo in timore & veritate; relinquentes inane vaniloquium & plurimorum errorem; credentes in eum qui ſuſcitavit Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum a mortuis, & dedit ei gloriam, ac ſedem ad dextram ſuam; cui ſubjecta ſunt omnia cœleſtia & terreſtria; cui omnis Spiritus ſervit; qui venit judex vivorum & mortuorum; cujus ſanguinem requiret Deus ab iis, qui non credunt in illum. Is verò, qui ſuſcitavit ipſum a mortuis & nos ſuſcitabit, ſi fecerimus ipſius voluntatem, & ambulaverimus in mandatis ejus, atque dilexerimus ea quæ ipſe dilexit. *Ignatius in Epiſt. ad Smyrnæos* Sect. III. act. Ἐγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα. *Et confeſtim ipſum tetigerunt, atque crediderunt, convicti carne ipſius & Spiritu. Propter hoc etiam mortem contemſerunt; ſupra mortem vero inventi ſunt. Poſt reſurrectionem autem cum iis comedit & bibit, ut carnalis, quamvis ſpiritualiter unitus Patri.* Ad priora hujus teſtimonii verba græce poſita, videantur præter notas J. *Voſſii* & *Cotelerii* Lib. II. Caput X. *Vind. Ignat.* a Reverendo *Pearſonio* ſcriptarum. Similia habes in ejusdem *Ignatii Epiſtola ad Epheſ. Sect. XX.* ut plura, quæ paſſim in hiſce monumentis occurrunt, brevitatis cauſa omittam. *Barnabas* denique Epiſt. ſuæ Sect. V. Chriſtum τέρατα καὶ σημεῖα feciſſe conteſtatur. Atque ſic quidem ſufficientibus, quantum Inſtituti ratio poſtulabat, teſtimoniis probavimus, antiquiſſimos Religionis chriſtianæ confeſſores Myſteria in S. Literis contenta nonſolum admiſiſſe; ſed & vi hujus perſuaſionis compulſos vitam ad ſanctiſſimæ diſciplinæ normam eſſe componendam arbitratos fuiſſe.

IX. Progrediendum nunc eſſet ad cæteros Civitatis Sacræ Antiſtites, quorum Scripta unanimi Eruditorum conſenſu pro indubiis ſunt recepta, nimirum ad *Juſtinum M. Irenæum*, *Cl. Alexandrinum*, *Originem*, *Athenagoram*, *Tertullianum*, &c. Sed intercedit hic *Souverainius*, Auctor *detecti Platoniſmi* gallice ſcripti, atque ex his ipſis adductis monumentis probare vult, venerandos illos Religionis Confeſſores, Chriſtum pro mero homine, ſed excellentiſſimis virtutibus ornato, habuiſſe, & cui ob miraculoſam nativitatem & exaltationem nomen Dei fuerit inditum. Quod mirum autem eſt, illuſtris *Pearſonii* auctoritate ad hoc probandum uti ſuſtinet *Souverainius.* Ut autem eruditus Lector ſentiat, quo jure id fiat, Ceſtrienſis Epiſcopi verba ſunt

addu-

adducenda. Extant illa *vindic. Ignat.* Lib. II. cap. I. pag. 359. *Patr. Apoſt. Cotel. Tom. II.* Sonant autem ita: „ Erat certe Ignatius in-
„ ter eos qui Chriſtum ἐθεολογουν, ut Catholici illius ætatis faciebant,
„ nam qui Religionem noſtram deſeruerant, referente Plinio, *affir-*
„ *mabant hanc fuiſſe ſummam vel culpæ ſuæ vel erroris, quod eſſent*
„ *ſoliti ſtato die ante lucem convenire, carmenque Chriſto quaſi Deo di-*
„ *cere ſecum invicem.* Ut recte obſervavit vetus ille Auctor apud
„ Euſeb. Lib. 5. cap. 28. ψαλμοι δε οσοι και ωδαι αδελφων απ αρ-
„ χης υπο πιςων γραφεισαι τον λογον τȣ Θεȣ τον χριςον υμνȣσι Θεο-
„ λογȣντες. i. e. Pſalmi & cantica fratrum, quæcunque ab initio a
„ fidelibus conſcripta ſunt, Chriſtum Verbum Dei concelebrant, Di-
„ vinitatem ipſi tribuendo. Poſt autem receptam in Eccleſia doctri-
„ nam platonicam, tum ſecundi, tum tertii ſeculi ſcriptores non ſoliti
„ ſunt adeo ſimpliciter Chriſtum τον Θεον ubique prædicare, ut hæc
„ plane Ignatianam ætatem ſapiant. Objiciebat aliquando Photius Clem.
„ Romano οτι αρχιερεα και προςατην τον κυριον ημων Ιησȣν χριςον
„ εξονομαζων, ȣδε τας Θεοπρεπεις και υψηλοτερας αφηκε περι αυτȣ
„ Φωνας. i. e. quod ſummum Sacerdotem Præſidemque Dominum
„ noſtrum Jeſum Chriſtum appellans, ne illas quidem Deo convenien-
„ tes & ſublimiores de eo voces pronunciaverit. Et ſecundæ ejus epi-
„ ſtolæ minus receptæ hoc adminiculum adhibet, quod εν αρχη χριςον
„ τον Θεον κηρυσση, *in ipſo initio Chriſtum Deum prædicet.* Prima enim
„ illius epiſtolæ verba ſunt. Αδελφοι, ȣτως δει ημας Φρονειν περι Ιησȣ
„ χριςȣ, ως περι Θεȣ. Primis itaque Eccleſiæ temporibus hanc appella-
„ tionem maxime convenientem putavit optimus Cenſor Photius; Ea
„ autem toties ab Ignatio repetita, nec cum ullis poſteriorum limitatio-
„ nibus prolata ſed nude & ſimpliciter ubique prædicata, maximam ve-
„ nerandæ illius antiquitatis & ſimplicitatis ſpeciem exhibet. Chariſma-
„ tum meminit tunc in Eccleſia maxime florentium, & Spiritus Sancti
„ ad ſe nonnunquam loquentis, quod poſteriores facere non ſolent.
„ Parciſſime utitur teſtimoniis S. Scripturæ. Paulinas quidem epiſtolas
„ ubique imitatur, quæ a principio in Eccleſiis omnibus fuere receptiſſi-
„ mæ; Evangelia parcius citat, quæ ſerius recipiebantur & a ſpuriis
„ diſtinguebantur; quæque ſecundi Seculi jam adulti & tertii Scrip-
„ tores frequentiſſime uſurpabant. Ipſum ſcriptionis genus non
„ minimum eſt ejuſdem ævi indicium. Nihil in his epiſtolis extra-
„ neum, nihil ex eruditione Gentilium; omnia doctrinam pure Evan-
„ gelicam & ſimplicitatem Viri Apoſtolici redolent. Qui poſtea

ſcripſere

„ ſcripſere, Doctorum apud Gentes ſententias uſurpare, & eorum „ nonnunquam etiam dogmata chriſtianæ Religioni immiſcere ſolebant; id autem ex ea rerum ſcientia, qua antequam Chriſtiani „ fierent, præditi fuerant, præſtiterunt, ut Tertullianus obſervat. „ Ignatius diu jam Epiſcopus fuerat & chriſtianam Religionem tum „ primum ſuſceperat, cum perpauci ex Gentibus Docti Chriſtiani „ facti ſunt; in eo igitur perſpicimus animam pure chriſtianam, „ non Scholis formatam, non Bibliothecis exercitatam, non Academiis & Porticibus Atticis paſtam. „ hactenus *Pearſonius*. Ex hiſce Reverendi Epiſcopi verbis plura colligere vult *Souverainius*, quæ ad ſententiam ſuam ſtabiliendam facere poſſe exiſtumavit. Inprimis vero id agit, ut probet, ex ipſis *Pearſonii* verbis patere, antiquiſſimos & ætati Apoſtolicæ proximos Chriſti Diſcipulos, Jeſum Chriſtum pro mero habuiſſe homine, qui propter exaltationem ſuam Dei nomen adeptus ſit. Expendamus, ne verba illius repetenda ſint, ſingillatím rationes, quas ex citatis celeb. Viri verbis depromit. Et (1) quidem merito quiſque miretur, *Souverainium* in partes ſuas pertrahere voluiſſe virum, qui fortiſſimis argumentis ad Divinitatem Jeſu Chriſti probandam fuerat uſus, acerrimoque ſtudio *Socini* & *Arii* ſententias impugnaverat. Vel ſola *Expoſitio Symboli Apoſtolici* teſtis eſſe poteſt omni exceptione major. (2) *Souverainius* mala fide egit in citatione teſtimonii *Pearſonii*, omiſit enim ea verba quæ clariſſime monſtrant, eum oſtendere voluiſſe, *Ignatium*, Chriſtum pro *Deo* habuiſſe. Sunt autem ſequentia, quæ teſtimonium *Euſebii* immediate excipiunt. *Ita quidem Ignatius* (loquitur Pearſonius) *ſimpliciter Chriſtum Deum appellat*, *ut Epiſtola ad Smyrnæos*, δοξαζω Ἰησουν Χριστον τον Θεον: & ὑποδεξαμενοι, ὡς διακονους Χριστου Θεου: *ad Polycarpum*, ἐν Θεω ὑμων Ἰησου Χριστω. *Ad Epheſios*, ὁ γαρ Θεος ἡμων Ἰησους ὁ Χριστος ἐκυοφορηθη ὑπο Μαριας: *ad Romanos*, κατα πιστιν και ἀγαπην του Χριστου του Θεου ἡμων. Hæccine ſunt indicia, *Pearſonium* probare voluiſſe, Chriſtum à pio illo Diſcipulo pro mero homine fuiſſe habitum? nugæ! (3) Obſtant huic interpretationi ea omnia, quæ in antecedentibus Cl. Epiſcopus de ſectis ævi Apoſtolici obſervaverat. nimirum pag. 359. monet duas potiſſimum hæreſes de natura Chriſti ea tempeſtate obtinuiſſe, ut veritati catholicæ, ita & ſibimetipſis prorſus contrarias. Harum unam *Docetarum* fuiſſe à *Simonianis* ortorum, humanæ naturæ veritatem in Chriſto deſtruentium; alteram *Ebionitarum*, divinam prorſus naturam & æternam generationem de-

negantium, legisque cærimonias urgentium: utramque *Ignatium* in ſuis epiſtolis impugnaſſe. Quomodo autem hæc dicere potuiſſet *Illuſtr. Vir* & ſimul tamen probare, *Ignatium* Chriſtum pro mero homine habuiſſe? (4) Pugnat interpretatio, quam *Souverainius* affingit verbis *Pearſonii*, cum ipſo principali ſcopo, quem, ut in univerſo hoc eruditiſſimo libello, ſic in hoc capite inprimis intendit. Probare nimirum vult antiquitatem & αὐθεντίαν Epiſtolarum *Ignatii*, ab *Uſſerio* & *Voſſio* editarum: ponit autem ad hoc probandum fundamenti loco hanc propoſitionem: nimirum antiquiſſimos & ætati apoſtolicæ proximos diſciplinæ ſanctiſſimæ alumnos miſſis vocibus è Platonis Philoſophia petitis, quibus ſequentis ævi Doctores ad explicandum Myſterium S. S. Trinitatis uſi ſunt, ſimpliciter Chriſtum Deum, & quidem more Apoſtolis recepto, appellare. Cum autem notiſſimum & extra controverſiam poſitum ſit, *Pearſonium* Divinitatem Chriſti credidiſſe & ſtrenue propugnaſſe, abſurdum eſt dicere, eum heic loci probare voluiſſe, Chriſtum merum fuiſſe hominem, ob exaltationem duntaxat Deum vocatum. (5) *Souverainius* vocem ἐθεολογουν ita explicat, quod nimirum primi Chriſtiani S. Soterem pro homine virtutibus excellenti habuerint. At perperam ſane, & contra ſcopum teſtimonii ab *Euſebio* allati. Novimus quidem vocem Θεολογος *Ciceroni*, *Plutarcho*, *S. Empirico*, fuiſſe receptam; at hic ubi de Chriſto adhibetur, alio ſenſu ſumendam eſſe natura rei, de qua agitur, docet. Ita quando Apoſtolus Joannes κατ' ἐξοχὴν Θεολογος dicitur, probabile quammaxime eſt, id ideo factum, quod Chriſti Divinitatem data opera aſſeruerit. Nec infeliciter hoc probarunt Viri Doctiſſimi, *Stephanus le Moyne* in notis ad *varia ſacra* p. 1015. *Petavius* in *Prolegom.* ad *dogmat. theolog.* cap. 1. *Lampius* in *Prolegom. Commentarii* in *Evang. Johannis*, pag. 121. & *Suicerus* noſter *in Theſauro Eccl.* Quod ſi *Souverainius* locum *Euſebii* inſpexiſſet, vidiſſet manifeſte, per vocem ἐθεολογουν nil aliud denotari poſſe, quam hoc, *Divinitatem illi tribuebant*; vel: *loquebantur de eo ut Deo.* Agit enim Cap. hoc XXVIII. Lib. V. inter alia de *Artemonitis*, antiquitatem doctrinæ de Chriſto mero homine demonſtraturis: verba illius ita ſonant: *Porro in cujusdam ex illis Auctoribus libro adverſus Artemonis hæreſin elaborato, quam Paulus Samoſatenſis noſtris temporibus renovare aggreſſus eſt, extat quædam narratio, hiſtoriæ, quam præ manibus habemus, valde accommodata. Supradictam enim hæreſin, quæ Chriſtum merum hominem eſſe dicebat, ante paucos annos invectam eſſe exarguens Auctor ille, quandoquidem ſectæ illius principes vetuſtiſſimam illam eſſe jactabant; poſt*

alia

alia multa adverſus impium eorum mendacium adducta hæc ad verbum refert. Affirmant enim, inquit, priſcos quidem omnes, & ipſos Apoſtolos, ea quæ ab ipſis nunc dicuntur & accepiſſe & docuiſſe; ac prædicationis quidem veritatem cuſtoditam uſque ad Victoris tempora, qui tertius decimus à Petro Romanæ urbis Epiſcopus fuit: à Zephyrini autem temporibus qui Victori ſucceſſit, adulteratam fuiſſe veritatem. Ac fortaſſe id quod dicunt credibile videretur, niſi eis refragarentur, primum quidem divinæ Scripturæ; deinde fratrum quorundam Scripta, Victoris ætate antiquiora, quæ illi adverſus Gentes, & contra ſui temporis Hæreticos pro veritatis defenſione ſcripſerunt, Juſtinum intelligo, & Miltiadem, & Tatianum, ac Clementem aliosque quamplurimos, ἐν οἷς ἅπασι Θεολογεῖται ὁ Χριστος. Τα γαρ Ειρηναιȣ τε καὶ Μελιτωνος καὶ των λοιπων τις ἀγνοει βιβλια, NB. Θεον καὶ ἀνθρωπον καταγγελλοντα τον Χριστον; ψαλμοι δε ὅσοι καὶ ὠδαι ἀδελφων ἀπ' ἀρχης ὑπο πιστων γραφεισαι τον λογον τȣ Θεȣ τον Χριστον ὑμνȣσι Θεολογȣντες; *Cum igitur* (pergit Cajus Presbyter Romanus florens ſub *Victore* & *Zephyrino* Pontificibus Romanis.) *tot abhinc annis eccleſiaſtica doctrina prædicata ſit, qui fieri poteſt, ut omnes usque ad Victoris tempora eam quam iſti dicunt doctrinam promulgaverint? Quomodo eos non pudet hujusmodi calumniam adverſus Victorem concinnare, cum certo ſciant, Theodotum Coriarium qui defectionis illius Deum abnegantis* ταυτης της ἀρνησιθεȣ ἀποστασιας *Parens, & Auctor fuit, primusque Chriſtum nudum hominem eſſe aſſeruit, per Victorem a communione Eccleſiæ ejectum fuiſſe.* Hactenus *Cajus.* Quis non videt ex hoc loco vocem ἐθεολογȣν de divinitate Jeſu Chriſti eſſe ſumendam? cæterum de antiquiſſimis Chriſtianorum *Hymnis V. Fabricium Bibl. Gr. Libr. V.* & *Bingh. Antiquit. Eccl. Lib. XIII. c. XI.* in ſpecie autem oſtendit Doctiſſimus *Baratierius* Cap. XIV. & XV. ſui *Anti-Artemonii* in Antiquiſſimis Chriſtianorum hymnis Chriſtum tanquam Deum benedictum in ſecula celebratum; ibidem etiam diſquirit, quid per πολυωνημον ᾠδην, quam *Lucianus*, vel quisquis Auctor eſt Dialogi *Philopatridis*, Chriſtianos uſurpaſſe ait, ſit intelligendum. (6) Sed provocat *Souverainius* ad *Plinium*, ſcribentem inter alia ad *Trajanum*. quod eſſent ſoliti Chriſtiani carmen Chriſto *quaſi* Deo ſecum invicem dicere, illud enim *quaſi* noſtræ obſtare ſententiæ: at illud *quaſi* pro *ut*, vel *utpote* ſumi, ut & Græcorum ὡς dudum Eruditi monuerunt. Et quod ad Græcos ſpectat vide loca à Cl. *Wolfio*, τῶν ἐν Ἁγιοις, adducta ad *Evang. Joh. I:* 18. Latinorum *quaſi*, hic

pro *ut*, vel *utpote* adhiberi, præter alia docet locus *Tertulliani* qui *Apologet.* Cap. II. pag. 24. ad hanc ipſam *Plinii* epiſtolam provocans pro voce *quaſi* particulam *ut* adhibet, ubi legendus Doctiſs. *Havercamp. Euſebius Hiſt. Eccl. Lib. III. c. XXXIII. pag.* 85. edit. *Valeſii*, mentionem etiam faciens hujus Epiſtolæ, græce ſic exprimit: καὶ τον Χριςον Θεου δικην ὑμνειν, quod *Valeſius* reddit, *canere Chriſto, ut Deo.* Atque hoc eo magis veriſimile eſt, ſi in memoriam nobis revocemus præcepta Apoſtolorum omnibus Chriſtianis injuncta, ut nimirum odas & hymnos canant in laudes Dei, τῳ κυριῳ, vide Epheſ. V: 19. Coloſs. III: 16. His denique duo accedunt, quæ ſententiam noſtram non parum confirmant; prius eſt, quod ab omni veri ſpecie abhorreat, Chriſtianos, ab omni Idololatria alieniſſimos, confeſſuros fuiſſe, ſe Chriſtum ut Deum colere, ſi perſuaſi fuiſſent, ipſum merum fuiſſe hominem; *Poſterius*, quod cæteri Apologetæ, *Juſtinus M. Athenagoras*, *Theophilus*, *Tertullianus* &c. ubi confeſſiones publicas Chriſtianorum exponunt, aperte teſtentur, Chriſtianos Soterem noſtrum pro Deo habere & colere. conferatur ad hoc argumentum Doctiſſimi *Weſſelingii Probabilium caput X. & XXXIII.* Fatetur equidem *Souverainius*, vocem Θεολογειν adhiberi aliquando ubi de Patre ſermo eſt; ſed vocem illam nil aliud denotare, quam cum reverentia loqui de Deo & laudes illius celebrare, non vero Divinitatem illi attribuere. At mira plane eſt hæc Interpretatio. Quomodo enim quis poteſt cum reverentia de Deo loqui, ejus laudes celebrare, neque tamen pro Numine ipſum vel Deo habere? locus ipſe ad quem *Souverainius* provocat abunde hoc demonſtrat. Agit enim *Euſeb. Lib. X. cap. II. & III.* de Eccleſiarum Inſtaurationibus & Dedicationibus, juſſu *Conſtantini Magni* factis, gaudioque quod inter Chriſtianos ex eo ortum erat: inter alia autem inquit: *una erat divini Spiritus virtus, per univerſa commeans membra; una omnium anima; eadem alacritas fidei*, καὶ εἷς ἐξ ἁπαντων θεολογιας ὑμνος, i. e. ex verſione *Valeſii*, unus omnium concentus Divinitatem hymnis celebrantium. Quid ſi dicamus verba eſſe de Patre, Filio, & Spiritu Sancto? Si vero de Patre ſolo hic agatur, qua veri ſpecie dici poteſt eos laudes ejus celebraſſe, neque tamen pro Deo habuiſſe? Quando de *Paulo* & *Sila* Act. XVI. v. 25. dicitur quod προσευχομενοι ὑμνουν Θεον, quiſquamne dubitat, quin ita agendo divinitatem Numinis admiſerint? de loco *Clementis Romani* ad quem *Souverainius* provocat, ſupra jam egimus.

X. Idem

X. Idem vero ſententiam ſuam confirmaturus provocat ad epiſtolam *Polycarpi*, datam ad *Philippenſes*. In ea nonſolum phraſes, ut ipſe ait, Platonicas, nimirum τον λογον, præexiſtentiam filii &c. non reperiri, ſed ne quidem appellationem *Dei*; dici duntaxat, quod filius ſit æternus Pontifex & Filius Dei, quem Pater à mortuis in vitam revocaverit, & exaltaverit; dein allatis quibusdam verbis ex ipſa epiſtola petitis, quæ Symbolum aliquod fidei *Polycarpi* complecti autumat, oſtendere vult, ipſum *Philippenſes* revocare voluiſſe ab opinionibus Platonis de λογω, eosque contra docere, Chriſtum propterea duntaxat dici Deum, quod per miraculum fuerit natus, ex mortuis in vitam revocatus atque exaltatus. Et hanc loquendi rationem convenire cum Apoſtolorum doctrina de Jeſu Chriſto. Reſpondemus (1), Chriſtum ob rationes a *Souverainio* adductas ab Apoſtolis Deum vocatum nos negare. Vel ſolus locus Joh. I: 1, 2. contrarium probat, ibi enim ante omnem nativitatem τον λογον Θεον fuiſſe clariſſimis verbis teſtatur Johannes. Novi quidem *Socinianorum* explicationes hujus loci; haud ignoro *Sam. Crellium* legendum eſſe cenſere, non καὶ ὁ Θεος ἠν ὁ λογος; ſed καὶ Θεȣ ἠν ὁ λογος. Quam vana autem ſit & contorta explicatio *Socinianorum*, in ſequentibus, ubi data opera de hoc argumento acturi ſumus, oſtendemus; Quod vero ad *Crellium* ſpectat, hoc ſufficiat notaſſe, quod lectio, quam fingit, nullis plane Codicibus manuſcriptis innitatur. Cæteras vero ipſius rationes longe petitas magna cura examinarunt viri doctiſſimi, *Weſſelingius*, *Wolfius*, *Baratierius* aliique, quos adeant Veritatis ſtudioſi. (2) Supra docuimus, Chriſtum in antiquiſſimis illis monumentis nonſolum dici *Dei Filium*, *Deum*, ſed & *Filium μονογενη*, *ἀϊδιον*, *benedictum in Secula* &c. Num hæc tandem ſignificant, Chriſtum merum ſaltem hominem eſſe, titulo Dei ob exaltationem ornatum? (3) Mirum eſt *Ignatium* in epiſtola ad ipſum *Polycarpum* data Sect. VIII. Chriſtum Deum appellare, *Polycarpum* vero, qui ipſum *Ignatium* ultima Epiſtola ad *Philippenſes beatum* prædicat, Chriſtum pro mero homine habuiſſe, antiquiſſimosque Viros, Apoſtolicæ doctrinæ tenaciſſimos, in graviſſimo Religionis dogmate diſſenſiſſe? (4) Fruſtra tanquam Symbolum aliquod, aut confeſſionem fidei data opera nobis exhibere vult *Souverainius*, quod nonniſi exhortationem ſimplicem comprehendit. Verba ita ſonant: *propter quod ſuccincti lumbos, ſervite Deo in timore & veritate; relinquentes inane vaniloquium & plurimorum errorem; credentes in eum, qui ſuſci-*

Expenduntur aliæ ejusdem objectiones.

 tavit

tavit Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum à mortuis, καὶ δοντα αὐτω δοξαν, καὶ θρονον ἐκ δεξιων αὐτου. ὡ ὑπεταγη τα παντα ἐπουρανια καὶ ἐπιγεια, ὡ πασα πνοη λατρευει, ὁς ἐρχεται κριτης ζωντων καὶ νεκρων. In ſequentibus pergit ad alia officia *Philippenſibus* inculcanda; at Dei nomen, inquit *Souverainius*, non adeſt ubi de Chriſto ſermo eſt; ſed quid inde? num igitur Apoſtoli de Chriſto verba facientes ſemper & ubique Deum ipſum appellant? ſed urget *Souverainius* voces, κενην ματαιολογιαν, καὶ την των πολλων πλανην, exiſtimans tangere voluiſſe *Polycarpum* eos, qui Chriſtum τον λογον, ὑιον μονογενη &c. vocibus ex opinione nimirum ſua, è philoſophia platonica petitis, appellaverint. At unde novit hoc *Souverainius*? An non potius perſtringere voluiſſe Hæreticos dicendus eſt, nimirum *Marcionitas* & *Valentinum?* Audi *Iræneum lib. III. contra Hæreſes.* Cap. III. pag. 177. edit. *Maſſueti. Polycarpus autem* (inquit) *nonſolum ab Apoſtolis edoctus, & converſatus cum multis ex eis qui Dominum noſtrum viderant; ſed etiam ab Apoſtolis in Aſia, in ea, quæ eſt Smyrnis, Eccleſia conſtitutus Epiſcopus, quem & nos vidimus in prima noſtra ætate* (*multum enim perſeveravit & valde ſenex glorioſiſſime & nobiliſſime martyrium faciens exivit de hac vita*) *hæc docuit ſemper, quæ ab Apoſtolis didicerat, quæ & Eccleſiæ tradidit, & ſola ſunt vera. Teſtimonia his perhibent, quæ ſunt in Aſia Eccleſiæ omnes,* & *qui adhuc ſucceſſerunt Polycarpo; qui Vir multo majoris Auctoritatis,* & *fidelior veritatis eſt teſtis, quam Valentinus & Marcion, & reliqui qui ſunt perverſæ ſententiæ. Is enim eſt, qui ſub Aniceto, cum adveniſſet in urbem, multos ex his, quos prædiximus Hæreticos convertit in Eccefiam Dei, unam & ſolam hanc veritatem annuntians ab Apoſtolis percepiſſe ſe, quam & Eccleſiæ tradidit.* Et paulo poſt: *Eſt autem & epiſtola Polycarpi ad Philippenſes ſcripta perfectiſſima* (ſic vocem reddit. V. Interpres gr. ἱκανωτατη, rectius *luculentiſſima*) *ex qua & characterem fidei ejus, & prædicationem veritatis, qui volunt & curam habent ſalutis ſuæ, poſſunt diſcere.* Ubi notandum *Valentinum* circiter An. CXXI. dogmata ſua ſpargere incepiſſe; *Polycarpum* in urbem Romam veniſſe A. 157. aut 58. Qualis autem Theologia hujusce hominis fuerit, notum eſt; certe nulla magis titulum κενης ματαιολογιας merita eſt, quam hæc. Quid igitur mirum eſſet, ſi B. Martyr *Philippenſes*, quorum ſine dubio, ut fieri ſolet, animos ſpecies ſublimis Scientiæ in Syſtemate hoc occurrentis corruperat, adverſus eam præmunire voluiſſet? Quod ſi vero concederemus, *Polycarpum* digitum intendiſſe ad

Docto-

Doctores quoſdam publicos, phraſibus platonicis Myſterium S. S. Trinitatis perperam explicantes, nil cauſæ noſtræ, quam defendimus, bonitati decederet. Conceſſit enim Illuſtr. *Pearſonius*, quem vindico contra *Souverainium*, Seculo II. ad finem properante & III. fuiſſe Doctores, qui bono quidem fine, ſed minus prudenter, voces platonicas in argumento graviſſimo adhibuerint. Et certe talis erat ipſe *Juſtinus Martyr.* τοις πλατωνικοις χαιρων διδαγμασι, uti ipſe Apolog. II. de ſe ipſo loquens fatetur, ut de aliis nil dicam. At hæc omnia nil faciunt, ad cauſam *Souverainii* tuendam. Probandum enim non *Ignatium* ſolum, ſed Apoſtolos ipſos aſſeruiſſe, Chriſtum merum hominem fuiſſe, & *Deum* duntaxat vocatum ob reſurrectionem ex mortuis & exaltationem. Quiſquamne credat, *Polycarpum* aſſerere voluiſſe, Joannem, qui Chriſtum τον λογον vocavit & Deum, κενην ματαιολογιαν propoſuiſſe atque turpiter verbis luſiſſe? ſed nondum hæc ſufficiunt Noſtro, provocat ad ipſam confeſſionem *Polycarpi*, quam proximus morti ediderat, probaturus nimirum ex ea, Eum Chriſtum pro mero homine habuiſſe, neque adeo divinitatem illi tribuiſſe. Audiamus eam: ſonat autem ita: *κυριε ὁ Θεος ὁ παντοκρατωρ, ὁ τȣ ἀγαπητȣ καὶ ἐυλογητȣ παιδος σȣ Ἰησȣ Χριϛȣ πατηρ, δἰ ȣ͂ την περι σȣ ἐπιγνωσιν ἐιληφαμεν, ὁ Θεος ἀγγελων καὶ δυναμεων, καὶ πασης της κτισεως καὶ παντος τȣ γενȣς των δικαιων, ὁι ζωσιν ἐνωπιον σȣ: benedico te, quoniam me hoc die atque hac hora dignatus es, ut partem caperem in numero Martyrum tuorum, in calice Chriſti ad reſurrectionem vitæ æternæ & animæ & corporis, in incorruptione Spiritus Sancti. Quapropter de omnibus laudo te, benedico te, cum ſempiterno & cæleſti Jeſu Chriſto, dilecto tuo filio; cum quo tibi & Spiritu Sancto gloria & nunc & in futura Secula, Amen.*

Ex hiſce verbis colligit *Souverainius*, B. Matyrem Chriſtum nonniſi Pontificem æternum, non vero Deum vocaſſe, atque adeo pro mero habuiſſe homine, ob reſurrectionem & exaltationem *Dei titulum* adepto. Sed infirma plane nobis videtur hæc argumentatio: rationes ſunt ſequentes. (1) Ipſi Apoſtoli in ſuis δοξολογιαις & Salutationibus non ſemper filio titulum Dei expreſſis verbis tribuunt, perſuaſi licet de ejus divinitate. (2) unde novit *Souverainius*, *Polycarpum*, dum Chriſtum ἀιωνιον, καὶ ἐπȣρανιον ἐυλογητον καὶ ἀγαπητον filium appellat, nonniſi hominem intelligere Deo charum, & ob paſſiones & vitæ probitatem ad dignitatem divinam evectum? certe Jeſus Chriſtus Sect. XIX. vocatur ὁ κυριος ὑμων, καὶ κυβερνητης των σωματων

των ἡμων, και ποιμην της κατα την οικȣμενην καθολικης Ἐκκλησιας: an non hæc poſſunt de Chriſto Θεανθρωπω intelligi? præſertim cum Sect. XVII. convenienter ſine dubio doctrinæ *Polycarpi* Smyrnenſes dicant: *Τȣτον μεν γαρ* (de Chriſto ſermo eſt) *υἱον οντα τȣ Θεȣ προσκυνȣμεν*; cui Sect. XX. gloriam, honorem, imperium & majeſtatem in ſecula tribuunt; imo æqualem gloriam in Oratione, de qua ſermo eſt, Patri, Filio, & Spiritui Sancto. Mitto alia, quæ hic dici poſſent. Videantur interim pluribus de hoc argumento agentes G. *Bullus def. Fid. Nicænæ* pag. 53. & *Olearius diſſert. de adoratione Dei Patris per Filium.* Neque magis nos moratur, quod *Souverainius* theſin ſuam defenſurus provocat ad *Conſtit. Apoſt.* Lib. VI. cap. XXXI. & *Ignatii* ad *Tharſenſes Epiſt.* Sect. II. in qua eos *Impios* eſſe dicunt, qui Chriſtum pro Deo ſupra omnia habeant; præterquam enim quod Doctiſſimorum Virorum conſenſu Conſtitutiones Apoſtolicæ ſint interpolatæ, & Seculo demum IV. labente, uti videtur, ſcriptæ, epiſtola vero ad *Tharſenſes* ſuppoſititia, dubium non eſt, quin hæc ex calamo *Ariani alicujus*, quem *Leontium* Tripolitanum in Lydia Epiſcopum fuiſſe putat *Thomas Bruno*, fluxerint, qui negabant Chriſtum ita vocari poſſe, quamvis Paulus ad Rom. IX. diſerte Eum ita appellet. Hinc c. XLVI. Conſtitut. in fine Chriſtus vocatur *ἀρχιερευς τȣ ἀσυγκριτȣ Θεȣ*, ſummus Sacerdos Dei Incomparabilis. Forte Conſtitutionum & Epiſtolarum Auctores *Simonis Magi* diſcipulos vellicare voluerunt, quod exiſtimant Viri Doctiſſimi, *Uſſerius* in *Diſſertatione* de *Ignatii & Polycarpi Scriptis*, in notis item ad Conſtitutiones Apoſtolicas cap. XII. & *Cotelerius* ad *citatum* Conſtitutionum locum. Crediderim, ſi & meam afferre licet conjecturam, ſubdole Auctores per conſequentiam orthodoxam voluiſſe impugnare doctrinam, argumentando nimirum ita; ſi Chriſtus ſit Deus, id eſt Ens à ſe ipſo, ſequi eum eſſe Deum ſupra omnia, hanc vero ſententiam impiam eſſe, quod ita Chriſto ea tribuerentur, quæ Patri duntaxat competunt. At & hæc argumentandi ratio nil obſtaret noſtræ ſententiæ: Fatemur enim, (verbis utor Reverend. Epiſcopi *Bulli defenſ. fidei Nicænæ pag.* 54.) *ultro, Patrem ſolum eſſe aliquo reſpectu ſummum Deum, nempe quia, ut loquitur* Athanaſius, *πηγη θεοτητος, fons Deitatis ipſe ſit, hoc eſt, ſolus à ſe ipſo Deus, à quo ſuam Deitatem accipiunt Filius & Spiritus Sanctus; atque eadem de cauſa appellationem veri Dei Patri ſæpius tum in Sacris Literis, tum in Veterum Scriptis, præſertim quoties divinæ perſonæ ſimul nominantur, proprie tribui. Interim conſtanter iidem*

aſſerimus,

aſſerimus, *Filium eſſe lumen ex lumine*, *Deum ex Deo*, *adeoque Deum verum ex Deo vero*, *cum Patribus Nicænis.* Sed pergit noſter, atque ad *Euſebii* Lib. I. cap. XIII. provocat. In eo mentionem facit hic Scriptor Legationis *Thaddæi* ad Regem *Abgarum.* Inter alia autem quæ de Chriſto dicuntur, aſſeritur etiam, ipſum *Deum* eſſe. Hæc appellatio male habet *Noſtrum*, clamantem, *Valeſium* nonſolum confeſſum eſſe, in optimis Manuſcriptis vocem Dei non reperiri, ſed & Veteres titulum hunc Deo Patri duntaxat adſcripſiſſe. Ex quo colligit, loca antiquiſſimorum Scriptorum, in quibus Chriſtus Deus appellatur, fraudis eſſe ſuſpecta. At neque hæc objectio magni eſt ponderis. *Primo* enim nonſolum ipſemet *Souverainius*, ſed & doctiſſimi quique & artis criticæ peritiſſimi Scriptores de Legationis illius & narrationis veritate dubitant. (2) ἄτοπον eſt, ex uno hoc teſtimonio, vel judicio *Valeſii*, ſententiam de antiquiſſimorum & apoſtolicæ ætati proximorum Chriſtianorum fide, in re maximi momenti ferre. Quinam enim ſunt Veteres illi Valeſio? *Ignatius* certe, *Polycarpus*, *Irenæus*, *Juſtinus M. Origenes*, *Clem. Alexandrinus*, *Athenagoras*, *Tertullianus*, ut de aliis nil dicam, Chriſtum nonſolum Deum appellarunt, ſed & omnes virtutes Numinis Majeſtati convenientes Ipſi attribuerunt. Ante æram autem Chriſti XXX. quâ Legatio hæc dicitur facta, nulla ſunt monumenta eccleſiaſtica, ex quibus *Valeſius* quicquam colligere poterat. (3) Ipſemet *Souverainius* in antecedentibus conceſſerat, Chriſtum aliquando ab antiquiſſimis Chriſtianis *Deum* appellari, ſed id fieri, quod homo virtutibus excellens ad ſummam dignitatem fuerit evectus. At ubi quæritur quam poteſtatem primi illi naſcentis Eccleſiæ alumni huic voci adſcripſerint, nonſolum vox illa Deus, ſed & reliquæ appellationes & phraſes ſunt perpendendæ. Atqui nos docuimus, nonſolum Chriſtum ab iis appellari Θεον, & cum articulo τον Θεον (cui articulo inſignem vim, ſi *Socinianos* audias, ad probandum, eum qui hoc titulo inſignitur, verè Deum eſſe, ineſſe exiſtimant) ſed & Filium Dei, τον μονογενη, ἀΐδιον, benedictum in ſecula, &c. Quod ſi hæ voces ad Apoſtolorum v. gr. Johannis, qui Chriſtum à principio apud Patrem, & in ſinu Patris, imo Deum fuiſſe teſtatur, mentem explicentur, patebit, Chriſtum ita appellatum fuiſſe, antequam in terras deſcendiſſet, & per paſſiones viam ad cœleſte regnum capeſſendum ſibi ſtraviſſet. Inſtat *Souverainius*, ipſumque *Valeſium* malæ fidei arguit, contendens, eum in textum *Euſebii Hiſt. Cap. II. Lib.*

VIII. ubi de Martyribus Phrygiæ dicitur, eos invocaſſe Chriſtum, verba græca, τον ἐπι παντων Θεον, temere infarſiſſe, cum verba hæc neque in textu græco *Chriſtophorſoni*, neque in verſione latina *Ruffini* reperiantur, & hæc appellandi Chriſtum ratio primitivæ Eccleſiæ conſuetudini repugnet. At ego cauſam non video cur hic *Valeſius*, quem jam jam tanquam teſtem cauſæ ſuæ produxerat, vapulet; nullus enim ego dubito, quin in quibusdam bonæ notæ Manuſcriptis lectionem illam invenerit doctiſſimus vir. (2) A vero abhorret, phraſin hanc ab ipſo *Euſebio* textui fuiſſe additam. Notum enim eſt *Euſebium Arianiſmi* non ſine cauſa fuiſſe ſuſpectum. Quid igitur ipſum commoviſſet, ut verba illa adjiceret? (3) Aſſerere, antiquiſſimos Chriſtianos Chriſtum pro mero homine habuiſſe, & propterea phraſin Apoſtolicis Scriptoribus uſurpatam admittere nolle, regulæ Logicorum, quæ vetat το ἐν ἀρχῃ λαμβανειν, repugnat. Et cur tandem adeo exoſa eſt hæc phraſis *Souverainio*, quam tamen *Paulus* ad Rom. IX. 5. uſurpat dum Chriſtum ἐπι παντα Θεον appellat? Ignoravitne inſignis ille diſciplinæ chriſtianæ Propugnator, quomodo Chriſtus ſit appellandus? forte & hic ſuſpectus eſt *Souverainio*. At conveniunt hîc Codices græci Manuſcripti omnes, verſiones omnes, Patres item ante- & poſt- Nicæni, uti copioſe ad h. l. docuit *Millius*. Imo ipſe *Irenæus* phraſi hac uſus eſt Lib. IV. cap. V. p. 232. edit. *Maſſueti*; poſtquam enim locum Matth. XXII. in quo Chriſtus contra Sadducæos diſputat, attuliſſet, hæc verba adjicit: *Per hæc utique manifeſtum fecit, quoniam is qui de rubo locutus eſt Moyſi, & manifeſtavit ſe eſſe Deum Patrum, hic eſt viventium Deus. Quis enim eſt vivorum Deus, niſi qui eſt Deus ſuper quem alius non eſt Deus?* Atque hæc ad vindicandum *Illuſtrem Pearſonium* ſufficiunt. Plura equidem ad ſuam ſententiam tuendam affert *Souverainius*, ſed quæ jam quidem excutere non poſſumus.

Oſtenditur, antiquiſſima illa teſtimonia de articulis Religionis, quibus ſubſcripſerant Chriſtiani, noſtram

XI. Diſpiciendum nunc eſt, quid ex teſtimoniis antiquiſſimorum Chriſtianorum de graviſſimis Religionis capitibus ad tuendam noſtram cauſam colligi poſſit. *Anonymus*, uti in prima noſtra diſſertatione prolixe docuimus, contendit, fidei chriſtianæ nomine nonniſi perceptionem evidentem Numinis & proprietatum ejusdem eſſentialium intelligendam; cæteros articulos, de Trinitate, Satisfactione &c. utpote nulla arte intelligendos, mittendos eſſe, miraculorum in demonſtranda Religione chriſtiana rationem haberi non poſſe, quod multas ob cauſas falſi ſint ſuſpecta &c. Oſtendimus autem

nos

nos contra antiquiſſimos & ætati apoſtolicæ proximos chriſtianæ diſciplinæ alumnos, momentoſiſſimos Religionis articulos de J. Chriſti Deitate, ἐνσαρκώσει, Satisfactione, de ipſius reſurrectione & miraculis admiſiſſe, & ad S. Literas, tanquam ad oracula divina provocaſſe. Ex quo per legitimas conſequentiæ leges ſequitur, ſanctiſſimæ hujus diſciplinæ alumnos, qui ab ore Chriſti & Apoſtolorum pependerant, de veritate horum articulorum vel ex ipſius Chriſti & Apoſtolorum ore, vel ex ipſis Veteris & N. Fœderis voluminibus, fuiſſe edoctos; Eosdem fuiſſe perſuaſos, articulorum memoratorum eam eſſe naturam, ut ad eſſentiam Religionis chriſtianæ pertineant; ſequitur, Anonymi fidei definitionem, ab ea, quam antiquiſſimi illi Chriſti & Apoſtolorum ſectatores amplexi erant, toto cœlo differre; ſequitur denique, proſcriptos ab eodem Religionis articulos ita ad eſſentiam Religionis chriſtianæ pertinere, ut ſine illis quid ſit Religio chriſtiana nequidem intelligi poſſit. Hoc primum eſt, quod ex teſtimoniis illis colligi poteſt. ſententiam comprobare, Anonymo vero prorſus contraria eſſe.

Secundo loco velim attendi ad vitam antiquiſſimorum Chriſtianorum. Si quæ fides habenda antiquis rerum in cœtu chriſtiano geſtarum ſcriptoribus, fatendum, multos ex iis nobiliſſimis virtutibus eluxiſſe, & Religioni, quam profitebantur, admirabili conſtantia, inter mille perſecutiones & tormenta, ad ultimum uſque vitæ halitum adhæſiſſe. Non quæritur hic, utrum multi Viri docti non ultra modum pietatem Chriſtianorum primorum temporum extulerint, atque Chriſtianos tantum non omnes tanquam cœlo delapſos homines vel angelos depinxerint, quod non negamus; ſed utrum omnibus teſtimoniis, quæ quidem ab antiquiſſimis & fide dignis ſcriptoribus afferuntur, rite perpenſis, utrum, inquam, non jure aſſeri poſſit, omnis generis virtutes magis in primorum temporum, quam ſequentis ætatis Chriſtianis eluxiſſe. Certe niſi evidentiſſima quæque in dubium vocare, & ob præconceptas opiniones data opera alium in ſenſum rapere velimus, fatendum nobis erit, animis multorum illius temporis Chriſtianorum, ſinceram quandam & maſculam pietatem inſediſſe. Atqui ad probitatis illud, pietatis & amoris vere divini ſtudium compulſi fuerunt argumentis, ex ipſius Religionis chriſtianæ capitalibus articulis petitis; ex quo denuo ſequitur, eosdem non ſolum de veritate horum articulorum fuiſſe perſuaſos, ſed & hos ipſos articulos non eſſe ſonos ſenſu vacuos, aut propoſitiones inintelligibiles, quod *Anonymus* vellet, ſed veritates, quæ rite ad animum revocatæ plurimum valent, ad omnes veri rectique amantes perſua-

 dendos

dendos & ad virtutis ſtudium inflammandos. Hæc quin ad refellendam *Anonymi* opinionem plurimum faciant, nemo non videt. Nimirum *Anonymo* & *Deiſtis* ſeculi noſtri vel repetendæ ſunt acerbiſſimorum Eccleſiæ chriſtianæ hoſtium criminationes, dicendumque vel fidem Chriſtianorum fuiſſe potius inflexibilem mentis pervicaciam & inſaniam, quam ſolidam perſuaſionem: aut omnia incentiva, quibus utebantur ad animum Religione & pietate imbuendum, nonniſi ineptis propoſitionibus niti; aut fatendum denique eſt, perſuaſionem tam alte animis infixam, tamque ſalubres edentem fructus, niti rationibus, quæ ad optimum quemque & ſanæ mentis hominem perſuadendum plurimum conferant. At neque primum, neque ſecundum ulla cum veri ſpecie tueri poſſunt, niſi prius probent, Religionis articulos à cordatis illis & ſanæ mentis hominibus admiſſos, omnibus rectæ rationis decretis eſſe contrarios. Hactenus autem, qualicunque tandem ingenii acumine polleant, hoc παράδοξον iis, qui verum à falſo rite diſcernere poſſunt, quique naturam Religionis chriſtianæ perſpectam habent, perſuadere non potuerunt. Non enim hic de una alterave ſingulari hypotheſi, de qua inter diſſidentes Chriſtianos lis eſt, agitur, ſed ſermo nobis eſt de articulis Religionis graviſſimis, quibus totum Religionis chriſtianæ ſyſtema innititur. Quod ſi dicant Religionem chriſtianam inter alia præcipue myſteriis eſſe ſuperſtructam, & inde petita eſſe pleraque ad pie vivendum incentiva, non negamus, ſed potius aſſerimus, Chriſtianos, uti oſtendimus ſupra, vi articulorum graviſſimorum, inprimis magni illius operis Redemtionis inductos, ad illum pietatis gradum progreſſos fuiſſe. Quo recentior autem rerum à Chriſto & Apoſtolis geſtarum fuerat memoria, eo firmior erat earum perſuaſio. Probandum ergo *Anonymo* & ſequacibus, aut articulos Religionis, de quibus perſuaſi erant primi illi ſanctiſſimæ diſciplinæ aſſeclæ, conſtare propoſitionibus mere contradictoriis; aut nulla plane incentiva ad animum convincendum eſſe apta niſi ea, quæ nitantur ideis adæquatis & propoſitionibus evidentiam mathematicam æquantibus. Sed neque prius, neque poſterius ſolide probare poſſunt. Non prius; quia nemo poteſt aſſerere contradictoriam eſſe propoſitionem, cujus terminos rite non intelligit. In myſterio autem Trinitatis, quod inprimis oppugnant, nondum perſpectum eſt, quid ſit *perſona.* (*) Non poſterius; quia poſita hac

(*) Lectu dignus eſt locus AUGUSTINI de hoc argumento. Ita enim Libro V. cap. 9. de Trinitate loquitur: „ Non audemus dicere unam eſſentiam, „ tres ſubſtantias; ſed unam eſſentiam vel ſubſtantiam, tres autem per-

hac hypotheſi nulla plane Religio locum habere poſſet. Ipſa enim Religio naturalis ſequentibus nititur propoſitionibus; Deum eſſe infinitum, æternum, ſapientiſſimum, optimum, omnipotentiſſimum &c. &c. dari Providentiam ad omnia maxima, medioxima, minima, ſeſe extendentem; dari leges naturales; mentem eſſe immortalem, Deum eſſe colendum; proximo bene cupiendum, &c. &c. At hæ propoſitiones omnes licet ſatis evidentiæ habeant ad ſanæ mentis verique amantem hominem perſuadendum, non tamen ad rigorem geometricum evehi poſſunt. De quo tamen argumento pluribus in ſequentibus, ubi fundamenta, quibus innititur univerſum ſyſtema *Anonymi*, trutinabimus, agemus.

XII. Forte ingeminabunt quidam ex hac turba, detracturi nempe virtutum ſplendori primorum Chriſtianorum, Viros doctos, v. gr. *Dodwellum* oſtendiſſe, multa alia præter articulos Religionis ad acuendam & alendam Martyrum conſtantiam, gloriam nempe ſingularem, quam conſecuturi ſint Martyres, contuliſſe; *J. Clericum*, *Baſnagios*, *Barbeyracium*, aliosque faſſos fuiſſe, ardentius quam par erat, multos Chriſtianos ad tormenta ſubeunda ſeſe accinxiſſe; *Illuſtrem* denique *Leibnizium*, at quantum Virum! dixiſſe, Martyres cruciatus exquiſitiſſimos ſuſtinuiſſe non alia ratione, quam forti imaginatione futuræ gloriæ. Multa ad hanc objectionem reſponderi poſſent, ſiquidem pro dignitate materiæ hæc excutienda jam quidem eſſent. Sed anguſtia chartæ jubet nos breves eſſe. Hoc igitur tantum dicimus, *primo* non omnibus narratiunculis, quæ in Martyrologiis de inſolito martyrii gloriam obtinendi deſiderio referuntur, fidem eſſe habendam. (2) *Dodwellus* non de omnibus Martyribus in genere & promiſcue locutus eſt, ſed de quibusdam tantum. (3) Argumenta *Dodwelli* non probant *ſolius gloriæ ſtudio* pios illos homines tam profeſſæ mortis audacem viam graſſatos, ſed hoc tantum; gloriam in cœlis exſpectandam homines caſtæ Religionis amore incenſos, & de veritate Religionis chriſtianæ dudum perſuaſos, fortius ad talia ſubeunda & perpetienda ſtimulaſſe. Nihil autem in eo eſt quod rationis vel revelationis indoli contra-

Expenditur objectio Incredulorum.

„ ſonas, quemadmodum multi Latini iſta tractantes, & digni auctoritate
„ dixerunt, cum alium modum aptiorem non invenirent, qui enunciarent verbis, quod ſine verbis intelligebant. Revera enim cum Pater non
„ ſit Filius, & Filius non ſit Pater, & Spiritus S. ille, qui etiam donum
„ Dei vocatur, cum nec Pater ſit, nec Filius, tres utique ſunt. Ideoque pluraliter dictum eſt: Ego & Pater unum ſumus. Dictum tamen
„ eſt tres perſonæ, non ut aliquid diceretur, ſed ne taceretur. „

contrarium ſit; nam & ipſa Revelatio ampliſſima piis promittit præmia, quæ animos ad graviter in ſtadio virtutis decurrendum vehementer commovere poſſunt. Quando vero Viri docti de vehementiori gloriam martyrii obtinendi ſtudio loquuntur, id de quibusdam duntaxat, quod lectio ipſa docet, intellectum, nihilque cæteris virtutibus Martyrum detractum volunt: fatentur enim, bonos viros contra amorem vitæ, altiſſime omnibus impreſſum, ad præſentiſſimam mortem feſtinaturos nunquam fuiſſe, niſi de Religionis chriſtianæ veritate & futuris præmiis fuiſſent perſuaſiſſimi. Martyres certe ex eadem conſtabant, qua cæteri homines, materia, iisdemque quibus reliqui, affectionibus erant obnoxii: dolores omnes fugimus, & procul à nobis eſſe volumus; quæ grata contra ſunt omni virium contentione quærimus. Non eſt igitur credibile, vanam duntaxat, nullisque rationibus ſuperſtructam ſpem, homines illos ad tanta pericula ſubeunda commoviſſe. Denique quod ad *Illuſtr. Leibnizii* judicium circa hoc argumentum ſpectat, verba ipſa, quantum ad hoc argumentum faciunt, ne alienam mentem ipſi tribuamus, Lectoris æqui oculis ſunt ſubjicienda. Extant illa *Otii Hanoverani pag.* 169. atque ita ſonant: *Conſtat, Martyres cruciatus exquiſitiſſimos ſuſtinuiſſe, non alia ratione quam forti imaginatione futuræ voluptatis, nam alioqui dolori aut voluptati obſiſtere nobis impoſſibile eſt, niſi contrariis oppoſitis. Sapientis erit, ſemel in univerſum ſibi firmiter imprimere pulchritudinem futuræ vitæ, id eſt, Dei, in quo conſiſtit & amor Dei ſeu harmoniæ rerum. Hanc ſi ſatis fortiter ſibi impreſſerit; ſi ex hac perpetuam voluptatem capiat; ſi hæc ſemper recurrat, duo ſequentur, tum ut homo ſemper agendo reſpiciat finem, tum ut nullis tormentis ab amore Dei ſeparari poſſit. Adeo ut in tauro Phalaridis beatitudinem unice cogitet, cum Stephano ſub lapidibus cœlum ſibi apertum imaginetur. Hoc qui poterit, omni humana vi ſuperior erit, nec arte ſe in ſtuporem dandi, cum torquetur, indigebit. Hæc porro imaginatio cum aſſenſu conjuncta, id quod in fide divus Thomas piam affectionem vocat, amorem etiam Dei ſuper omnia, & contritionem, & proinde certam ſalutem continet. Sybaritæ præmia ei decernebant, qui nova genera voluptatis reperiſſet: Ego Rempublicam chriſtianam plurimum debituram ei arbitror, qui effecerit, ut ſumma ſit jucunditas in pietate.* ita Illuſtr. *Leibnizius.* Nemo non videt, *Leibnizium* nihil Martyrum virtutibus detrahere voluiſſe; conjungit enim cum illa imaginatione & futura ſpe certam animi de Religionis chriſtianæ veritate perſuaſionem,

nem, quæ ſi deeſt, nemo niſi planæ ratonis expers, tanta ſibi præmia polliceri poſſet.

XIII. Inſtabunt alii, atque dicent, primos illos chriſtianæ Religionis aſſeclas fuiſſe homines ſimplices, nullis diſciplinis exultos, & ad quidvis credendum faciles, eumque in finem ad *Lucianum* (*) & ad *Celſum* (**) provocant, ex quo colligunt, nil aut parum valere omnia, quæ ex articulis Religionis, quibus primi Chriſtiani ſubſcripſerunt, ad probandam articulorum illorum neceſſitatem & utilitatem petuntur. Sed & hæc objectio cauſæ, quam tuemur, parum obeſſe poteſt.

Occurritur alii objectioni.

Primo enim rationem nullam video, cur in quæſtione maximi momenti, virulentiſſimis potius Chriſtianorum hoſtibus, quique neque naturam Religionis chriſtianæ rite introſpexerant, neque mores Chriſtianorum ad rectæ rationis regulas unquam expenderant, quam vero teſtibus fide dignis, vitæ innocentia conſpicuis, & Religionis chriſtianæ fundamentorumque, quibus illa innitebatur, probe gnaris, fidem habeamus.

2.) Si plebem chriſtianam cum pagana, & Eruditos inter Chriſtianos cum iis conferamus, qui iis temporibus inter Gentiles eruditionis famam conſecuti ſunt, patebit, eos, qui ita ratiocinantur chriſtianæ Religioni male cupere. Reſpiciamus hîc ſaltem ad ea, quæ ad caſtum Numinis cultum Religioniſque cognitionem, in quo non poſtremus eruditionis apex ponendus, pertinent. Plebs inter Paganos

(*) In morte Peregrini ita loquitur de Chriſtianis Tom. II. edit. Amſtel. p. 568. *καταφθονουσιν ἁπαντα ἐξισης, καὶ κοινα ἡγουνται ἀνευ τινος ἀκριβους πιστεως τα τοιαυτα παραδεξαμενοι, ἢν τοινυν παρελθη τις εις αὐτους γοης καὶ τεχνιτης ἀνθρωπος, καὶ πραγμασι χρησαι δυναμενος, ἀυτικα μαλα πλουσιος ἐν βραχει ἐγενετο ἰδιωταις ἀνθρωποις ἐγχανων.* i. e. Omnia ex æquo contemnunt & communia putant, citra fidem accuratam talia recipientes. Si igitur aliquis ad ipſos veniat præſtigiator & verſutus homo, rebusque gerendis appoſitus, brevi admodum diteſcit, ſimplicibus hominibus inhians.

(**) Apud Originem Lib. III. pag. 137. *Μηδεις* (inquit) *προσιτω πεπαιδευμενος, μηδεις σοφος, μηδεις φρονιμος, ἀλλ᾽ ἐι τις ἀμαθης, ἐι τις ἀνοητος, ἐι τις νηπιος, Θαῤῥων ἡκετω.* Τουτους *γαρ ἀξιους του σφετερου Θεου ἀυτοθεν ὁμολογουντες, δηλοι ἐισιν, ὁτι μονους τους ἠλιθιους καὶ ἀγενεις καὶ ἀναισθητους, καὶ ἀνδραποδα, καὶ γυναια, καὶ παιδαρια πειθειν ἐθελουσι τε καὶ δυνανται.* i. e. Nemo accedat eruditus, nemo ſapiens, nemo prudens, ſed ſi quis eſt indoctus, inſipiens, infans, fidenter veniat. Hos enim Deo ſuo dignos verbis iſtis confeſſi, aperte declarant, ſolos ſtolidos & ignobiles, & ſenſu carentes, mancipia, mulierculas, puerulos inducere ſe velle ac poſſe.

nos ſtultiſſimis, ut notum eſt, de Religione erat imbuta opinionibus, atque ſacrificulis potius, quam vero Philoſophis vacivas præbebat aures. Chriſtiani vero rudes & ἀπαίδευτοι in conventibus publicis Religionis chriſtianæ decreta audiebant, & quam primum nomen dederant ſanctiſſimæ diſciplinæ, gradatim pro cujusque captu graviſſima illius capita edocebantur. Si ad eruditionem eorum, qui inter Chriſtianos tum temporis eminebant, & quorum ingenii monumenta ad noſtram pervenerunt ætatem, reſpiciamus, nemo negabit, *Irenæum*, *Clem. Alexand. Originem*, *Juſt. Martyrem*, *Athenagoram* alioſque, nonſolum in hiſtoriarum monumentis, Poetarum & Philoſophorum ſcriptis fuiſſe verſatos, ſed & Sacras Literas diligenter legiſſe, quamvis nonſemel cum propter linguæ hebrææ ignorantiam, tum ob nimium allegoriarum ſtudium, ceſpitarint. Qualis fuerit contra Paganorum illius ætatis ignorantia circa diſciplinas morales & Theologiam, nemo Eruditorum ignorat. Totam *Epicureorum* Theologiam & inde natam Ethicam nullis ſuperſtructam eſſe fundamentis, inter omnes conſtat. Qui Philoſophiam *Pythagorico-Platonicam* excolere incipiebant, quidquid erat in Theologia chriſtiana eximii, ad craſſiorem idololatriam tegendam, & ſpecioſis nugis ſpeciem aliquam conciliandam trahebant, ita tamen ut mixtura illa nonniſi inintelligibilium & fanaticarum opinionum farraginem produxerit. Fuſius hæc oſtendunt Viri *doctiſſimi*, *L. Moshemius*, cum in adnotamentis ad *Cudworthi Syſtema Intellectuale*, tum ſingulari diſſertatione, de *turbata per Recentiores Platonicos Eccleſia*, & *amiciſſimus Brukerus Hiſt. Philoſoph.* Tom. III. Quicquid autem de eruditione horum hominum fuerit, certum eſt, plus bonæ frugis in breviſſimis Theologiæ chriſtianæ compendiis, quibus tum temporis utebantur Chriſtiani, reperiri, quam in ſpiſſis Philoſophorum illorum voluminibus.

3.) Homines ἀπαίδευτοι nulliſque diſciplinis exculti, ſæpe ad examen ſerium Religionis inſtituendum ſunt aptiores quam Eruditi, quos ambitio, anticipatæ opiniones & φιλαυτία plerumque impedit, quo minus ἄθερ παθῶν diſſentientium ſententias expendant.]

4.) Plane non eſt veroſimile, plebem, quæ in Chriſtianorum caſtra tranſibat, neglecto omni examine Religioni chriſtianæ nomen fuiſſe daturam. Obſtabant enim opiniones cum lacte quaſi materno hauſtæ, Sacrificulorum veneratio, rigor Perſecutorum, inopia, qua laborabant primi Chriſtiani, amor uxorum & liberorum, præceptorum Religionis chriſtianæ ſeveritas &c. quo minus agmine quaſi facto ad

coetus

cœtus Chriſtianorum confluerent, Sacriſque eorum initiarentur. Neque elemoſynæ, quas pro facultatum ratione lubentes diſtribuebant Chriſtiani, ad Paganos alliciendos multum conferre poterant, tenuisque fortuna ſectatorum Jeſu Chriſti, oculos hominum, delitias vel ſuave otium amantium, præſtringere non poterat.

5.) Tam futilis, inepta & rationi contraria erat Religio pagana publice recepta, ut difficile adeo non ſit intellectu, qua ratione homines non plane ſenſu communi deſtituti, & aliquo veritatis amore tacti, orta luce Evangelii, ſtultis opinionibus valedicere, & meliora, quæ manibus quaſi palpare poterant, ſectari potuerint.

6.) Ad pietatem maſculam, & vere chriſtianam, non opus eſt ſubtili ingenio, vel exquiſita eruditione. Perſuaſio de veritate Religionis chriſtianæ alte animo infixa; ſincerus Jeſu Chriſti Soteris noſtri amor, cum perpetuo ſtudio vitam ad præceptorum divinorum normam componendi, plus efficit, quam πολυμαθεια qualiscunque. Experientia certe omnium ſeculorum oſtendit, eos qui inanibus ſpeculationibus animos habent repletos, quique πολλων γραμματων καρπνες, ut *Euripidis* phraſi utar, captant, raro cœleſtis ſapientiæ vim ſentire. Quo propiores autem Chriſtiani temporibus Apoſtolorum erant, eo magis etiam de veritate Religionis chriſtianæ poterant eſſe perſuaſi. Nititur enim hæc veritas potiſſimum reſurrectione Jeſu Chriſti. Hujus autem commemorabilis facti memoria recens erat, ita quidem, ut quod Viri Docti noſtræ ætatis magna rationum ἀκριβεια demonſtrare debent, id facile teſtium quantitate & qualitate poterat comprobari. Accedebat ἀυτοψια tot inuſitatorum donorum, ut vel ſtupidiſſimi palpare quaſi poſſent, Θειον τι hic intercedere, nec forte, ſed diſpenſante Numine hæc fieri. Atque hæc compenſare poterant, quæ eruditioni & ingenio deeſſe videbantur. Non is equidem ſum, qui omnibus narrationibus Veterum de ejectione Dæmonum, viſionibus &c. fidem habeam, ſimul tamen à me impetrare non poſſum, ut omnia plane Veterum teſtimonia pro ſuſpectis aut falſis habeam. Ita enim omnis fides hiſtorica tolleretur.

7.) Inter articulos Religionis, qui mentem ad pietatis ſtudium vehementiſſime incendere poſſunt, referri ſine dubio debet perſuaſio de immortalitate mentis, ſtatuque felici vel infelici poſt hanc vitam. Hic autem Paganis erat ignotus, aut ſi umbratilem aliquam ipſius cognitionem habebant, tot ineptis fabulis ea erat onerata, ut exiguam vim in animos eorum habere poſſet. Neque illi etiam qui Literas & Philo-

Philoſophiam excolebant, hunc articulum in ſyſtematibus publice receptis reperiebant. Cum autem contra Chriſtiani omnes promiſcue, quamprimum nomen dabant ſanctiſſimæ diſciplinæ, nonſolum de hoc mature edocerentur, ſed & ſingulos Religionis articulos huc tendere videbant, ut nimirum homines poſt hanc vitam veræ felicitatis participes redderentur, non poterat non eorum animus meliore luce circumfuſus vehementiſſime ad virtutem incendi. Atque eo magis ſpe certa ſecuturæ felicitatis animum paſcebant, quod non obſtante ipſorum pietate, vitam tamen moleſtam atque acerbam ducere debebant.

8.) Si illi inter Chriſtianos, qui diſciplinis exculti non erant, propterea ſincero pietatis ſtudio vacare non poſſent, neque ex articulis Religionis chriſtianæ colligere, quid homini ſalutis cupido faciendum ſit, tum colligendum eſſet, ne ipſos quidem Apoſtolos J. Chriſti vera pietate eluxiſſe, quod impium ſane & ineptum eſſet dicere. Ipſemet *Paulus* non ſemel aſſerit, ſe eruditum non eſſe. Quis autem hoc non obſtante neſcit, quam ſincero amore Jeſu Chriſti flagraverit? quis ignorat, quid pro tuendo & ampliando ejusdem regno fecerit, tentaverit & paſſus fuerit? cui ignota ſunt heroica illa verba ad *Philipp.* III. 8. ſq. extantia? ſi vero *Paulus* reliquique Apoſtoli ſincero pietatis ſtudio vacare poterant, quod eſſent firmiſſime de Religione chriſtiana perſuaſi, cur idem obtingere non potuiſſet aliis, qui iisdem ad recte vivendum præſidiis erant muniti? *Imo vero motiva, quibus nititur Religio chriſtiana, impulerunt Apoſtolos & primos Diſcipulos Chriſti, ad omnia abneganda & relinquenda, ad imitationem Magiſtri ſui, ad crucem ejus portandam, ad charitatem incredibilem & concordiam, ad communionem omnium bonorum. Hæc moverunt tot peccatores induratos ad reſipiſcentiam, tot Confeſſores ad conſtantiam, tot Martyres ad mirificam patientiam infamiæ, ſuppliciorum, mortis denique atrociſſimæ: quid dicam patientiam? ad martyria glorioſis mortibus avidius quærenda, ut ait Sulpicius, quam nunc Epiſcopatus pravis ambitionibus petuntur*, verba ſunt *Celeb. Werenfelſii* τȣ Μακαρίτȣ, *Diſſert. de S. Scripturæ ad virtutem Incitamentis pag.* 137. *Edit. primæ.*

9.) Quod ſi denique ſyſtemata Philoſphorum tum temporis recepta, principia cum theoretica tum practica, cum Religionis chriſtianæ dogmatibus ἀθερ παθων conferantur, & quam vim utraque in animos hominum habere potuerint, examinemus, manifeſtiſſimum erit, principia philoſophica tum temporis recepta, nullo firmo & certo ad pie vivendum incentivo inſtructa fuiſſe. Facile hoc, ſi inſtituti ratio id

pate-

pateretur, oſtendi poſſet; Religio contra chriſtiana nonſolum omnes articulos, quos ipſa ratio hominem ſanæ mentis edocere poteſt, admittit, ſed & plura alia inculcat, quæ hominem officii ſui commonefacere & ad veram pietatem vehementer impellere poſſunt. Talia inter alia erant reſurrectio J. Chriſti, & miracula ab ipſo & Apoſtolis præſtita, ut de aliis articulis Religionis nil dicam. Horum autem nihil plane in Philoſophorum ſcholis audiebatur. Ex quibus ſimul facile judicari poteſt, qualis Paganorum virtus fuiſſet, ſi vel maxime omnes receptæ tum temporis Philoſophiæ ſinus perreptaſſent.

XIV. Sed & alii occurrendum eſt difficultati. Sunt enim qui dicant, Ethicam primorum Chriſtianorum, quantum ex monumentis illius ætatis colligi poſſit, claris & certis principiis non fuiſſe innixam, neque omnia dogmata inter ſe connexa eſſe; ſyſtema autem tam male cohærens exiguam in animum hominis, qui nonniſi incentivis, quæ ex certis principiis repetuntur, ad recte agendum impelli ſolet, vim habere. At (1) hæc objectio hoc nititur fundamento: nimirum neminem poſſe eſſe pium, niſi principia, quibus ſuperſtruitur Religionis cultus, mathematicam æquent evidentiam. At probari hæc prius propoſitio deberet, antequam pro axiomate nobis obtruderetur. Multa obſtant quo minus illi vacivas præbeamus aures. Repugnat enim illa fini, quem Deus O. M. intendit, creando creaturas rationales, anguſtis cognitionis terminis incluſas. Voluit nimirum Deus mortalibus conſulere, iis viam ad felicitatem perveniendi monſtrare, cum per rectæ rationis, tum per Revelationis decreta. Ex quo ſequitur, Religionem omnium ingeniis debere eſſe attemperatam. Talis autem non eſſet, ſi ex meris definitionibus, propoſitionibus & demonſtrationibus, vinculo quodam neceſſario inter ſe connexis, & difficili ratiocinatione inveſtigandis conſtaret: pauciſſimi enim mortalium vel ea pollent mentis acie, ut nexum ejuſmodi propoſitionum rite poſſint intueri; vel in eo vitæ ſtatu poſiti ſunt, ut ſufficiens tempus ad rite examinandum ejuſmodi ſyſtema habeant. (2) Neque verum eſt, Ethicam Chriſtianorum nullis certis principiis fuiſſe ſuperſtructam. Credebant Jeſum miraculis illuſtrem in vitam eſſe revocatum, ut de doctrina ipſius nil dicam. Ex quo per legitimas conſequentiæ leges ſequi merito putabant fundamentalem hanc propoſitionem: Religio chriſtiana Deum habet auctorem: Ex hac innumera poterant nectere conſectaria ad pietatis ſtudium quammaxime facientia, v. gr. Patrem cœleſtem ſupra omnia eſſe amandum; in redemtione J. Chriſti

Ultima examini ſubjicitur objectio.

unicam ſalutis ſpem reponendam; pro ſanctiſſima ipſius diſciplina quælibet eſſe tentanda & patienda &c. &c. Ut autem in formam artis redigeretur hæc diſciplina, neque neceſſe erat, neque ſtatus naſcentis Eccleſiæ permittebat. Dignitas & auctoritas Jeſu Chriſti, qui ſalvare poteſt & perdere, miracula ipſius, diſciplinæ ab Ipſo traditæ præſtantia, id omne efficere poterat, quod in diſciplinis primorum principiorum, quibus ſyſtema ſuperſtruitur, evidentia atque certitudo præſtare ſolet. (3) Qui ita ratiocinantur, videntur exiſtumare, hominem chriſtianum nonniſi perpenſis principiis theoreticis, quibus innititur Religio chriſtiana, ad pie vivendum commoveri, in quo tamen vehementer falluntur. Qui enim ſemel cum cura S. Literas evolvit, plurima offendet loca, ex quibus manifeſtiſſimum eſt, Deum gratia & auxilio ſuo bonis adeſſe, pietatisque ſinceræ ſtudioſos ad rite decurrendum virtutis ſtadium præparare & adjuvare. Hic favor Dei erga ſuos ubi adeſt, menti ingenerat caſtiſſimum Dei amorem atque ſtudium ſingulare, omnia officia, quæ à Chriſtiano poſtulantur, præſtandi, idemque voluntatem noſtram ad bonum omne faciendum magis inclinare & flectere ſolet, quam rationum evidentia. Denique (4) hæc objectio plus probat, quam probandum eſt, adeoque nil probat. Probaret nimirum, neminem mortalium pium eſſe poſſe, quod ἄτοπον. Principia Religionis chriſtianæ, inquiunt hi homines, non ſunt ejus evidentiæ & certitudinis, ut homo perſpicax & veri amans, iis, tanquam indubiis ad pie vivendum incentivis ſecure uti poſſit, talis autem ubi deſit, veri nominis pietatem locum habere non poſſe. At qui ita ratiocinantur, non cogitant, capita Theologiæ Naturalis de Deo, ejus attributis, de Providentia, legibus naturalibus, immortalitate mentis ita eſſe comparata, ut ad evidentiam geometricam non accedant. Unde ſponte ſequeretur (quod & ſupra jam monuimus) etiam eos, qui talibus principiis innituntur, ad recte agendum commoveri non poſſe, atque adeo pietatem vanum eſſe nomen. Hanc autem ſententiam, tota quanta eſt, ad omnem virtutem ex animis hominum evellendam compoſitam eſſe, & nonniſi ab homine omnis Religionis experte defendi poſſe, vel me tacente quilibet videt.

DISSER-

****

DISSERTATIONUM *DE* RECENTIORUM QUORUNDAM ERUDITORUM PRÆPOSTERIS ADVERSUS INCREDULOS DISPUTANDI METHODIS,

PARS TERTIA.

Thes. I.

IN duabus prioribus Diſſertationis noſtræ partibus, *Auctori Epiſtolarum de Religione Eſſentiali* oppoſitis, tria potiſſimum probare voluimus, quæ junctim conſiderata & expenſa, in compendio infirmitatem ſyſtematis Anonymi oſtendere poſſunt. *Primum* eſt: Tantum abeſſe, ut nova hæc methodus Anonymi ad convincendos Incredulos aliquid poſſit conferre, ut potius non poſſit non eorum animos, ſiquidem convenienter principiis ab Anonymo poſitis ratiocinentur, à chriſtiana Religione reddere alienos. *Secundum* eſt: Definitionem ab Anonymo adhibitam, quod nimirum illa ſit perceptio evidens Numinis & proprietatum ejus eſſentialium, nonſolum eſſe mancam valde & imperfectam, ad impoſſibile obligantem, ſed & naturæ Religionis chriſtianæ, ejus dogmatibus & incentivis ad pietatem à diametro oppoſitam. *Tertium* denique eſt: Antiquiſſimos & ævo apoſtolico proximos chriſtianæ diſciplinæ alumnos, qui vel ab ipſo ore Apoſtolorum pependerant, vel ex Sacris Literis Religionis chriſtianæ articulos didicerant, aliter plane de natura fidei ſalutaris fuiſſe edoctos; ex quo, ſi alia argumenta non adeſſent, omnes, qui

Scopus hujus Diſſertationis.

veri, Religionis inprimis ſtudio & amore capiuntur, ſatis colligere poſſunt, quid de Religione eſſentiali Anonymo commendata ſit ſentiendum. Id certe eſſentiam Religionis chriſtianæ conſtituere non poteſt, quod nonſolum à natura, genio & indole Religionis chriſtianæ plane eſt alienum, imo nequidem neceſſarios Religionis naturalis articulos complectitur, ſed quod ſimul etiam graviſſima Religionis revelatæ capita tollit, & miracula, quibus illa confirmantur, reddit ſuſpecta & dubia. Hiſce in genere de ſyſtemate *Anonymi* allatis, progrediendum nunc eſſet cum ad principia, quibus ſententiam ſuam ſuperſtruxit, examinanda; tum ad expendendas rationes, quibus commotus præcipuos Religionis chriſtianæ articulos adortus eſt. Cum autem facile pateat, in longum tempus protractum iri examen libelli ab *Anonymo* editi & ſecunda parte aucti, ſi ſingulis duntaxat annis de hoc argumento ederetur diſſertatio: Amici, quibus multum tribuo, rogarunt, ut ſine ulteriore mora ſingulari volumine, & quidem paulo plenius & uberius, Anonymi ſententias & objectiones expenderem. Huic præſtantiſſimorum virorum conſilio album adjeci calculum, atque ſi quid ab aliis negotiis reſtabat temporis & otii, elaborando huic operi impendere incepi. Dabitur ita nobis occaſio ampliſſima nonſolum de graviſſimis Religionis capitibus diſſerendi, ſed & in hæc vel illa capita attentione noſtra digna, neque à ſcopo aliena inquirendi, & præcipuas modernorum Incredulorum objectiones excutiendi. De quibus tamen uberius bono cum Deo in præfatione operi præmittenda, agemus. (*)

Auctor progreditur ad alios recentiores, qui præpoſteris adverſus Incredulos diſputandi uſi ſunt, methodis.

II. Cum autem alii etiam ſint Viri eruditione ſingulari in cæteris inſtructi, qui præpoſteras quaſdam Incredulos convincendi methodos commendarunt, conſtitutum nobis eſt in hac diſſertatione & ſequentibus eas ad examen revocare. Ita nobis occaſio dabitur nonſolum oſtendendi, quam parum ita Viri Docti conſulant Religioni chriſtianæ, ſed & vindicandi Proteſtantium decreta & methodum probandi veritatem capitum Religionis chriſtianæ graviſſimorum. Nemo inſtitu-

(*) Mutavi conſilium; poſtquam editis his diſſertationibus, plurimisque in chartam conjectis obſervationibus, percepiſſem plures doctos Viros integris tractatibus libellum de Religione Eſſentiali impugnaſſe. Præter enim Reverendum ROCHES, Paſtorem Genevenſem, Anonymus Gallus ſingulari libro eum refutare aggreſſus eſt. Erudite pariter inter noſtros, edita ſingulari diſſertatione, in principia Anonymi inquiſivit clariſſimus & eruditiſs. Vir, JOH. JACOBUS BREITINGERUS, Collega noſter conjunctiſſimus.

inſtitutum noſtrum improbaverit, qui cogitabit, nihil Theologis & Religionis chriſtianæ defenſoribus omittendum eſſe, quod ad eam tuendam, hominesque ſiniſtris opinionibus captos revocandos, facere poteſt. Poſſunt autem in catalogum eorum, qui præpoſteris adverſus Incredulos utuntur methodis, in genere quidem referri omnes illi, qui aut ignorantia, judicii imbecillitate & præjudiciis ſectæ abrepti, male ſanctiſſimam Religionem defendunt; aut qui erroneis ſententiis & falſis argumentationibus ad eos convincendos utuntur, & adverſariis, etiam ubi id ſalva veritate & conſcientia fieri poſſet, credere nolunt: ſed quandoquidem illi ita agendo exiſtimant ſe veritatis cauſam ſerio agere, atque præter intentionem ſuam adverſariis cauſam ſuppeditant errores ſuos tuendi, inter eos à nobis hic non referuntur, quibus diſſerendi præpoſtera methodus vitio datur: ſed illi inprimis ſub cenſuram vocandi, qui data opera tales methodos & hypotheſes effingunt, quas ad lucrandos Incredulos aptas eſſe putant, quæ tamen ita ſunt comparatæ, ut potius iis Increduli uti poſſint ad errores ſuos palliandos & defendendos. Retulimus autem in prima noſtra diſſertatione de hoc argumento conſcripta in hunc numerum præter Anonymum Gallum, cujus ſententiam hactenus expendimus, duos Eccleſiæ Romanæ Doctores dignitate & eruditione eminentiſſimos, nimirum P. D. *Huetium, Epiſcopum olim Abrincenſem*, & *Fenelonium, Archi-Epiſcopum Cameracenſem. Prior* contenderat, ad demonſtrandam veritatem Religionis chriſtianæ, & ad revocandos Incredulos, Philoſophiam ſcepticam eſſe excolendam, illiusque principiis eſſe utendum, ut animus hinc inde difficultatibus preſſus, ad Religionem recurrat. *Poſterior* vero aſſeruerat, Deiſtis ad Religionis chriſtianæ profeſſionem adducendis nullum aliud auxilium eſſe relictum quam hoc: nimirum ut miſſis diſcuſſionibus omnibus, quibus utendum eſſe Proteſtantes contendunt, ad infallibilis judicis, i. e. Pontificis Romani tribunal tanquam ad ſacram quondam anchoram confugiant. De prioris ſyſtemate in hac diſſertatione; de poſterioris vero ſententia in ſequentibus agemus.

III. Antequam vero ad ipſum ſyſtema Illuſtris Epiſcopi venio, monendum eſt, Pontificios, ad eos, qui ab Eccleſia Romana diſceſſerunt, reducendos, variis ſemper uſos methodis. Nil dicam de *Fratrum Walenburgiorum*, *Veronii*, atque *Gontierii* conatibus; nil de Præſcriptionis jure contra nos uſurpando; nihil de generalibus præju-

Pontificii diverſis utuntur methodis ad convellendos Proteſtantes.

præjudiciis, quæ noſtris opponenda clamant; nihil de falſis pigmentis, quibus errores in doctrina & cultu occurrentes exornare, & aliam plane, quam quæ revera eſt, Eccleſiæ catholicæ ſpeciem exhibere voluerunt: Nihil de varationibus, quas ex libris noſtris ſymbolicis colligere ſolent, ad oſtendendum, Proteſtantium principia nullis certis fundamentis eſſe ſuperſtructa, hac vice in medium proferam. Hoc unum dicam, quod miſſis aliis nos impugnandi methodis à longo jam tempore nonniſi *Viam Auctoritatis* commendent, Viam vero *Examinis* prorſus proſcribant. Hanc putant eſſe tutiſſimam in gremium catholicæ Eccleſiæ nos reducendi viam. *Solent nimirum homines potentes, ſi cum inferioribus litigant, illos rationibus primum adoriri: at ſimul atque vident, nihil ſe iis efficere, auctoritate agunt. Hac ſi diſſidentes ad aſſenſum non compellunt, ſaltem diſputationem ſua, ut putant, perſona indignam, abrumpunt. Ita fere tractamur ab Eccleſia Romana. Hæc aliquandiu argumentis nobiscum certare dignata eſt: non eo, quem optavit, ſucceſſu. Nunc vero indecens matri Eccleſiæ videtur ulterius ratiocinari cum liberis inſolentibus, qui non erubeſcunt rationibus rationes opponere.* Auctoritatem *hodie*, Auctoritatem unice *nobis opponendam ſtatuit. Hac ita nos tandem ſe perculſuram ſperat, ut ſibi obloqui dehinc non auſimus.* Verba ſunt τȣ Μακαρίτȣ *Celeb. Werenfelſii, Diſſert. Apolog. pro plebe chriſtiana &c.* Cap. I. Hunc finem autem obtenturi omnes ingenii nervos intendunt, ut quantis difficultatibus premat *via Examinis*, pateat. Hinc ab una parte ad ingenii humani imbecillitatem, ad plebis ignorantiam, ad præjudicatarum opinionum vim & efficaciam, ab altera vero ad rerum revelatarum cognoſcendi difficultatem; ad opinionum, quæ inter Proteſtantes ortæ ſunt, diverſitatem & numerum, denique ad verſionum, variarum lectionum & interpretationum diſcrepantiam, ut alia mittam, provocant. Ita enim aliter fieri non poſſe putant, quam ut repræſentatis tot dubiis & difficultatibus ad judicem aliquem infallibilem, miſſo omni examine, ſine mora recurramus, & in voluntate illius ſecure acquieſcamus. Hac methodo inprimis uſi ſunt Galli, *Papinus*, *Nicolius*, *Peliſſonius*, *Boſſuetus*, aliique plures. Quam vana vero ſit hæc methodus, quamque parum conducat ad nos in gremium S. Matris Eccleſiæ reducendos, abunde à Viris doctis eſt oſtenſum; de quibus & nos in ſequentibus aliquid monebimus. Neque hoc contenti, non eos tantum qui ab Eccleſia Romana ſeceſſionem fecerunt, & in varias

ſectas

ſectas diviſi fuere, hac ratione facile adduci poſſe, ut Eccleſiæ decretis ſubſcribant, putant; ſed & Deiſtas ipſos his armis expugnari poſſe credunt. Is certe, qui vitam *Illuſtris Fenelonii* conſcripſit, contendit, ſe olim Deiſtarum in numero fuiſſe, ad Religionis catholicæ vero profeſſionem adductum à *Fenelonio*, *via Auctoritatis*. Quo jure autem, aut quam feliciter hoc factum ſit, in ſequentibus diſquiremus.

IV. Agendum autem nobis eſt in hac diſſertatione de mente *Illuſtris Huetii*, inter eruditiſſimos, quos ſuperiore ſeculo Gallia habuit viros, merito referendi. Hic in tractatu poſthumo, ſcripto de *Imbecillitate humani ingenii*, ſcepticam philoſophandi methodum tanquam optimum animum ad religionem, præparandi & adducendi medium commendavit, ſecutus hac in parte *Montanum* & M. *Vayerium*. Quod ſi hoc duntaxat voluiſſet Ill. Vir, nimirum diligenter eſſe vacandum culturæ rationis, iiſque diſciplinis, quæ docent, quanta mentis acie opus ſit ad verum inveniendum & probandum, ad rerum divinarum & humanarum naturam perveſtigandam, eum nempe inter alia præcipue in finem, ut diſcamus de rebus divinis & captum noſtrum ſuperantibus, quæque valde imperfecte in hac rerum caligine cognoſcimus, ſobrie & modeſte ſentire & loqui: ſi hoc unum inquam intendiſſet Vir celeberrimus, nemo eſſet, qui conſilium hoc comprobaturus non fuiſſet. Quo quis enim magis nobilioribus diſciplinis vacat; quo magis in fundamenta, quibus divinæ & humanæ diſciplinæ innituntur, inquirit, & doctiſſimorum atque acutiſſimorum Virorum ſcripta evolvit; eo magis etiam de imperfectione & imbecillitate ingenii humani & ſcientiæ noſtræ perſuadebitur. At conſtat ex hoc libello quam clariſſime, illuſtrem Virum, ipſum *Pyrrhoniorum* Syſtema, tanquam omnium optimum homines de Religionis chriſtianæ veritate convincendi medium commendare & probare. Mirum autem eſt, Virum tam vaſta rerum ſcientia inſtructum, totque diſciplinis excultum, videre non potuiſſe, poſita veritate ſyſtematis ſceptici, omnem Religioni non tantum naturali, ſed & revelatæ decedere fidem & auctoritatem. Nemo enim non videt, quod ſi neque in ratione, neque in ſenſibus, quod contendunt *Pyrrhonii* & poſt eos *Huetius*, detur veri κριτηριον, impoſſibile eſſe, ut ſine formidine erroris propoſitioni ſive revelatæ, ſive è ratione ſola petitæ, ſubſcribere poſſimus. Hinc etiam factum eſt ut quidam Viri docti in Gallia

Repræſentatur ſententia Ill. Huetii de modo Religionis chriſtianæ veritatem probandi, hominesque ad fidem habendam Religioni chriſtianæ præparandi.

dubitaverint, (*) utrum hujus libelli poſt exceſſum demum ſuum editi verus Auctor eſſet *Huetius*: at præterquam quod illi, qui familiariſſime eo utebantur, inter quos erat Abbas *Olivetus*, ſufficienter hoc comprobaverint, notum eſt *J. Clericum* ipſum Manuſcriptum Illuſt. Viri vidiſſe & manum ipſius, quæ ipſi ex commercio Literarum, quod ipſi cum eo intercedebat, nota erat, probe cognoviſſe, ut de aliis indiciis, quæ ex collatione aliorum operum à *Huetio* editorum deſumi poſſunt, nil dicam. Certe ex *Quæſtionibus alnetanis*, in quibus de concordia rationis & fidei agit, haud obſcure conſtat, eum *Pyrrhoniorum* decreta maximi feciſſe. Mirum autem hoc eo magis eſt, quod doctiſſimus Vir notiſſimum opus *Demonſtrationis Evangelicæ* ſcripſerit, in quo veritatem Religionis chriſtianæ contra Deiſtas, Mahomedanos & Judæos evidenter demonſtrari poſſe tuetur, eumque in finem methodo uſus eſt mathematica. Verum quidem eſt, eventum non ſemper reſpondiſſe promiſſis; dudum enim notum eſt, multis conjecturis & propoſitionibus, nil minus quam evidentiam mathematicam complexis, opus aliàs egregium repletum eſſe. Interim tamen ſerio id egiſſe ut Religionem nempe chriſtianam probaret, dubium non eſt. Neque igitur aſſerimus, eum data opera ſyſtema *Pyrrhoniorum* defendendo Religioni omni bellum indicere voluiſſe. Quantum enim ex Scriptis ejus & univerſa vitæ ratione conſtat, de Religione chriſtiana ſenſit præclare. Hinc ipſemet *Commentario de rebus ad Eum pertinentibus* pag. m. 17. de ſe ſequentia teſtatur: *Exinde vero* inquit (i. e. à ſeculi proxime præterlapſi anno octogeſimo primo) *per continuos triginta annos nulla abiit dies, quin duas tresve horas ſtudio hebraico impenderim, vel libris ſacris evolvendis, vel terendis Rabbinorum ſcriptionibus, nullis abſterritus vel itinerum vel negotiorum impedimentis: ita ut omnes divinæ legis Libros ebraice ſcriptos, quater & vicies à capite ad calcem hactenus perlegerim.* Quid igitur rebus ita comparatis de inſtituto *Illuſtris Viri* dicendum? Hoc unum nempe, Virum ob vaſtiſſimam variorum Auctorum lectionem & amorem ſingularem, quo ferebatur in Philoſophiam ſcepticam, impeditum fuiſſe, quò minus cerneret, quantum detrimenti adferret hæc philoſophandi methodus Religioni; & ſimul tamen exiſtimaſſe, eam non parum conferre ad commovendos omnes, qui à catholica Eccleſia ſeceſſionem

(*) Vide Commentarios Trivoltienſes ad annum 1725. menſ. Junii.

nem fecerunt, ut perſpectis tot dubiis, quæ in examine rerum divinarum occurrunt, ad Eccleſiæ decreta, tanquam ad ſacram aliquam anchoram confugerent. Poſtremum hoc clariſſime patet ex primo libro quæſtionum alnetanarum. Neque obſcure hoc fatetur Jeſuita *Baltus* in epiſtola data ad Abbatem *Olivetum*. Vide la *continuation des Memoires de Literature & Hiſtoire*. Vom. II. p. 1. Idem Vir doctiſſimus, qui omnes eruditionis angulos perreptaverat, & incredibili ſtudio Literis, philoſophicis etiam & mathematicis vacaverat, credulitati tamen & ſuperſtitioni, quæ à Doctis abeſſe procul debent, deditus fuit. Vide quæſo carmen in laudes *B. Virginis*, in templo prope *Cadomum* poſitæ pag. 107. & S. *Genovefæ* pag. 137. *Commentario de vita ſua*, ſcriptum, & putabis te non Epiſcopum chriſtianum, ſed potius Poetam, Auguſti ætate viventem audire, canere laudes alicujus Divæ. Ex quo ſane ingenii humani varietas & vanitas eluceſcit, exemploque eſſe poteſt, quam facile etiam in virorum doctiſſimorum & acutiſſimorum animos irrepat error. Incidit mihi aliud exemplum, quod bona cum venia Lectoris hic adducam. Narravit nimirum mihi aliquando Vir eruditus, ſe familiariter, dum Pariſiis degeret, uſum fuiſſe *Malebranchio*, Viro, ut notum eſt, acutiſſimi ingenii, ſæpiſſimeque cum eo, ut aliis de rebus, ſic de Religione præcipue collocutum. Hunc pro ingenii ſagacitate, quâ inſtructus erat, doctiſſime ſemper de iis, quæ in medium proferebantur, diſſeruiſſe; quam primum vero mentio ſeceſſionis noſtræ ab Eccleſia Romana inciderit, hominem vehementer fuiſſe animo commotum, atque dixiſſe, ſe non poſſe ſatis admirari & deplorare miſerandam & incredibilem noſtræ mentis cæcitatem atque pervicaciam, quod Eccleſiæ Romanæ decretorum inconcuſſam veritatem cultusque præſtantiam, nec cernere aut approbare velimus. Imo eousque ſæpe acutum Virum progreſſum, ut lachrymis copioſe erumpentibus genas ſuas propterea rigaverit. At non mihi tantum, homini haud acutum cernenti, ſed doctiſſimis acutiſſimisque Viris, decreta præcipua Romanæ Eccleſiæ cultusque adeo ab omni ratione videntur aliena, adeo cum natura Religionis chriſtianæ, & λογικης λατρειας pugnantia, ut miremur, qua ratione Vir ſapiens & Religionis probe gnarus his ſubſcribere poſſit.

Ulterius ſententia ipſius exponitur, &

V. At veniendum eſt paulo propius ad Celeb. Epiſcopi ſyſtema, atque videndum, qua ratione mentem ſuam explicet. Poſtquam nimirum in citato libello omnia argumenta, quibus *Pyrrhonii* uti ſolent,

generalia quædam contra eam afferuntur argumenta.

ad probandum, nullum dari veri κριτηριον, in medium protulerat, atque eorum mentionem injecerat, qui huic ſectæ inter Veteres nomen dederunt, pluribus objectionibus, quæ quidem huic ſyſtemati opponi poſſunt, occurrere nititur. Inter præcipuas autem ſine dubio hæc eſt, quod nimirum poſita veritate hujus ſyſtematis, Religio chriſtiana in tuto collocari non poſſit. Cum enim Religio chriſtiana partim probetur per facta, partim vero innitatur certis quibusdam veritatibus, ex natura rei petitis, nemo non videt, poſito ſyſtemate *Pyrrhoniorum*, veritatem illius probari nulla ratione poſſe. Factum nititur teſtibus, qui rem aliquam viderunt vel audiverunt, adeoque ſenſibus uſi ſunt. Ita inter alia veritas reſurrectionis Jeſu Chriſti probatur teſtimonio multorum, qui Jeſum in vitam revocatum viderunt: quod ſi vero, ut volunt *Pyrrhonii*, ſenſibus fides haberi non poſſit, teſtibus etiam aſſentiri non poſſumus: verum pariter eſſe non poteſt quosdam dari certos Religionis articulos, quibus ſubſcribere teneamur, quoniam ſecundum hos nullum in mente datur veri κριτηριον. Quid ad hoc reſpondeat Ill. Vir, infra videbimus. Mens ejus ſummatim huc redit. Nimirum poſita veritate ſyſtematis ſceptici, connitendum eſſe homini huic ſectæ addicto, ut ſentiat & quidem profunde, rationem ſuam ita eſſe imbecillam & corruptam, ut ope illius veritatem cernere nulla ratione poſſit: videndum igitur utrum aliunde lucem accipere poſſit; accedendum ergo tali eſſe ad Revelationem; ad eam autem admittendam adeſſe *motiva*, ut in ſcholis loquimur, *credibilitatis*; at hæc non eſſe cauſam cur credamus, & aſſenſum illis datum non eſſe certum ſed dubium: neceſſe igitur eſſe ut ſupernaturale donum, i. e. fides accedat; hanc nebulas omnes, & quidem ſolam diſpulſuram, atque effecturam, ut mens dehinc in agnita veritate adquieſcat. Ex hiſce ſimul poſſe colligi, quanta ſit Philoſophiæ ſcepticæ utilitas; Dogmaticorum contra faſtum impedire, quo minus homines Religionis chriſtianæ decretis ex animo ſubſcribant. Hæc jam nobis ſunt paulo prolixius examinanda, Ante omnia autem monemus, animum nobis non eſſe, principia, quibus nititur omnis noſtra cognitio, explicare & tueri, vel Scepticorum placita examinare; pertinent enim hæc ad aliud forum. Hoc unum agemus, ut oſtendamus, tantum abeſſe ut hæc philoſophandi ratio animum ad amplectendam Religionem chriſtianam inducat, ut potius eum reddat plane ab ea alienum.

Et

Et principio quidem fatemur, faſtum quorundam hominum, quos *Huetius* Dogmaticos vocat, obſtare, quo minus vel Religioni chriſtianæ in genere, vel articulis quibusdam in ſpecie ſubſcribant: at non omnes, qui *Sceptici* non ſunt, faſtu turgere dicendi ſunt, niſi ponas, ſolos *Pyrrhonios* ſapere, cæteros omnes, qui verum cerni poſſe ajunt, deſipere. Revera hæc objectio facile retorqueri poteſt in eos, qui ſupremum ſapientiæ gradum in ἀκαταληψία ponendum eſſe ajunt, cæterosque mortales omnes in craſſiſſima rerum ignorantia verſari exiſtumant.

2) Illuſtr. Epiſcopus fidem male diſtinguit & divellit ab argumentis, quibus illa ſuperſtructa eſt, & perperam aſſerit, illis argumentis, quæ motiva credibilitatis in ſcholis vocantur, nullam perſuadendi *verum* ineſſe vim. Fides in genere ſumta, argumentis debet eſſe ſuperſtructa. Argumenta efficiunt, ut mens aſſentiatur. Hæc ſi tollas, nulla poteſt eſſe legitima perſuaſio. Et quid opus eſt ſcribere *Demonſtrationem Evangelicam*, ſi omnibus tandem argumentis nulla perſuadendi ineſt vis atque efficacia?

3) Confundit Doctiſſimus Vir argumenta, quibus fides innititur, cum auxilio gratiæ Spiritus S. Ea quæ mentem adducunt & commovent, ut his vel illis Religionis articulis ſubſcribamus, vocantur rationes, vel argumenta; quo clariora hæc ſunt, eo magis etiam mentem ad aſſenſum inclinant. Gratia Spiritus S. hoc unum efficit, ut mens poſitis præjudicatis opinionibus & affectionibus, ad ea argumenta rite attendat, voluntasque ad amorem veri flectatur. Si quis v. gr. oculis armatis propius intuetur aliquod objectum, nemo propterea dicet, inſtrumentum ipſum videre, ſed effeciſſe duntaxat, ut oculus magis acutus fuerit ad cernendum; ita pariter Spiritus S. auxilium efficit, ut homines vim veritatis ſentiant; perſuaſio vero ipſa attribuitur argumentis animum convincentibus. Vid. *τȣ μακαρίτȣ Celeb. Werenfelſii Diſſert. Theolog. VIII.* in qua pag. 182. ingenioſa parabola hoc ipſum in clariſſima collocat luce.

Quod ſi vero fidem omnibus argumentis deſtitutam eſſe dicas, jam nil habes præter operationem Dei phyſicam, & enthuſiaſmus á fide vera nulla ratione poterit diſtingui. Mirum eſt poſtremum hoc nobis objici à Pontificiis, dum Eccleſiæ hujus *Præſul longe celeberrimus* huic errori patrocinatur, quando argumentis omnibus, quibus fides ſuperſtructa eſſe debet, vim nullam certam perſuadendi ineſſe putat.

 4) Im-

4) Impoſſibile eſt, ut is, qui ſcepticam ſequitur philoſophandi methodum, Religioni nomen dare poſſit. Requiritur enim primo, ut credat articulos, quos ipſa præſcribit Religio naturalis; credere debet inſuper certos dari Revelationis characteres: aſſerere debet, Deum contradictoria & virtutibus ſuis contraria credenda imponere nemini poſſe; credere tandem, ut uno verbo dicam, tenetur Revelationem à mendaciis & fabulis diſtingui poſſe. At quomodo tandem id fieri poteſt, ſi nullum datur veri *κριτηριον*? quomodo poterit unquam velle *Pyrrhonius* ad ejusmodi inſtituendum examen accedere, poſtquam regulam nullam, juxta quam verum à falſo diſtingui poſſit, admittit; præſertim ubi audit aliquem dicentem, ipſis argumentis ſeu motivis credendi, nullam ineſſe *verum* perſuadendi vim? Illuſtris Vir in ſua *Demonſtratione Evangelica* pag. 6. & alibi inter motiva credibilitatis refert miracula, prophetias, doctrinæ evangelicæ propagationem, diſciplinæ præſtantiam. Ad hæc attendere debet incredulus huic ſectæ addictus, eaque ſerio examinare: at ſi ante omne inſtitutum examen firmiter credit, nullum dari *κριτηριον* veri, quid tandem eum commovebit, ut Religionem examinet? Verbo: aut credit ejusmodi homo, antequam ad examen Religionis accedit, dari certos aliquos characteres, ſecundum quos examinari debeant argumenta, quibus Religio chriſtiana probari ſolet, aut non tales dari: Si *prius* eſt, Scepticus eſſe deſinit; ſi *poſterius*, examen illud protinus abjiciet. Et ſane qui Scepticum commovere vult, ut expendat rationes, quibus Religio ſuperſtructa eſt, idem facit ac is qui hominem cæcum quærentem viam hortaretur, ut inſtrumento oculis aptato objecta intueatur: *Si adeo obtuſa eſt mens humana* (ut ipſis utar Ill. Præſulis verbis, quæ *Quæſt. Alnet.* cap. II. extant) *adeo infirma ratio, incertum utique eſt quicquid ſuadet ratio & in dubium revocandum. Suadet autem per motiva credibilitatis ſuſcipiendam eſſe fidem. Dubitandum eſt igitur an fides ſuſcipienda ſit: cumque obſcura ſit & incerta ratio, incertus utique & obſcurus eſt ille ad fidem per rationem aditus.* Quibus quantum labefactetur fides facile intelligitur.

5) Qua ratione tandem adduci poterit incredulus, Philoſophiæ ſcepticæ addictus, ut credat, Deum auxilium quoddam internum daturum ei, qui articulis Religionis chriſtianæ ſubſcripſerit, ſi nulli propoſitioni firmo animi aſſenſu adhærendum eſſe ante ſtatuit? ſi ne quidem in geometricis demonſtrationibus acquieſcere vult Scepticus,

quomo-

quomodo præparabitur per motiva credibilitatis, quibus tamen, judice ipſo *Huetio*, nulla certa ad perſuadendum vis ineſt?

6) Contendit *Illuſtris Præſul.* pag. 322. de imbecillitate mentis humanæ, non obſtante luce illa cœlitus data, aſſenſum tamen manere *obſcurum.* At quomodo adquieſcere poterit Scepticus in obſcuris propoſitionibus, cum ne claras quidem admittat, & utramque in partem de quolibet argumento diſputari poſſe concedat? confundit *Huetius* objectum, cui innititur fides, cum perſuaſione mentis vel aſſenſu. Concedimus mentem etiam luce divina perfuſam, imperfecte tamen & obſcure cognoſcere myſteria Religionis chriſtianæ. Aſſenſus tamen, quem exhibet Religioni, firmus eſt & ſufficiens, quia innititur auctoritate Dei in S. Literis loquentis. Hinc perperam, non dicam inepte, Cap. IX. pag. 335. monet, cavendum eſſe Sceptico, ne quid admittat, quod Revelationi contrarium ſit. An enim poteſt quis Scepticus eſſe, atque ſtatuere nullum dari veri κριτηριον, & tamen ſimul ſubſcribere Religioni chriſtianæ, tanquam veræ, id eſt criterium veri admittere?

Ulterius inſtituto inter Huetium & Incredulum dialogo probatur ſcepticam Philoſophiam ſequentes Religioni chriſtianæ nomen dare non poſſe.

VI. Juvat autem ulterius theſin noſtram probare. Exiſtimamus autem facilius id fieri non poſſe, quam ſi dialogum fingamus inter *Huetium* & *Incredulum;* ponamus, utrumque *Pyrrhoni* addictum fuiſſe. Inducemus autem Ill. *Huetium* ita loquentem, ut nunc more omnibus Proteſtantibus recepto, modo ex principiis *Eccleſiæ Gallicanæ* (*) argumentetur, mox denique ſecundum decreta *Ultramontanorum*

(*) In gratiam Auditorum noſtrorum, qui neſciunt in quo tandem conſiſtat differentia principiorum Eccleſiæ Gallicanæ ab Ultramontanorum, uti vocantur, ſententiis, ex Gallico idiomate præcipuas, quas Eccleſia Gallicana defendit propoſitiones, in latinum converſas, exhibebo. Junctim pleraſque propoſuit Vir Doctus in libro cui titulus: *Hiſtoire du Livre des Reflexions morales ſur le Nouveau Teſtament, & de la Conſtitution Unigenitus. Tom. V. p.* 169. Sunt autem ſequentes præcipuæ: „Rex „ Galliæ in rebus temporalibus nullum agnoſcit ſe ſuperiorem. Papæ au„ ctoritas in rebus ad Religionem ſpectantibus limitibus eſt circumſcripta. „ Concilia generalia ſuperiora ſunt Pontifice. Illa ſine conſenſu Epiſcoporum diſſolvere non poteſt Pontifex. Concilia generalia ſuam auctoritatem habent non à Pontifice, ſed ab Eccleſia. Licet à Papa provocare ad futurum Concilium. Fides requirit ut credamus Concilium generale eſſe infallibile, & quod ſuam auctoritatem habeat à Deo. Quod ſecundum declarationem Conventus Clericorum de Anno 1682. certum „ eſt,

norum differat. Patebit, ni fallor, quamcunque tandem ineat viam Ill. Vir, fieri non poſſe, ut incredulus, ſcepticam philoſophandi methodum ſequens, de veritate Religionis chriſtianæ convincatur: Age, hoc paucis oſtendamus. Monemus autem Lectorem, nos in hoc dialogo non omnium Religionis articulorum, ſed quorundam tantum, ne quis cavillandi locus ſit, ſpeciminis gratia mentionem facere.

HUETIUS.

„ eſt, convenienter Concilio Conſtantienſi, quod Concilium ſit ſupra Papam, „ & quod omnis fidelis, imo ipſe Papa, ejus teneatur decreta ſervare; quod „ Papa poſſit Concilii judicio ſubjici. Quod decreta Pontificum non ſint „ regulæ infallibiles, ſi non ſint ab Eccleſia receptæ. Quod Papa primatum habeat in Eccleſia, ſed quod ſuperior non ſit Eccleſiâ. Quod idem „ non ſit ſolus Judex rerum ad Religionem ſpectantium. Quod Epiſcopi auctoritatem ſuam non à Pontificibus ſed à Jeſu Chriſto acceperint. „ Quod quidem inter Epiſcopos quædam ſit ſubordinatio, ſed quod in „ Pontificum poteſtate ſitum non ſit, abſque conſenſu Epiſcopi, diſponere „ ea, quæ ad Dioceſis alicujus adminiſtrationem pertinent. „ Hactenus Vir ille doctus. Vide etiam appendicem ad *Hiſtoriam Concilii Tridentini*, adjectum à PETRO FRANCISCO COURAYER. Notandum interim, hodie non permiſſum eſſe in Gallia, ejusmodi theſes publice defendere. Poſtquam enim Doctores hujus Eccleſiæ Bullam Unigeniti, uti vocatur, ſibi obtrudi paſſi ſunt, & Jeſuitæ dominantur, vix umbram tantopere celebratæ libertatis Eccleſiæ Gallicanæ videre licet. Conqueſti ſunt ſæpiſſime Viri hujus Eccleſiæ doctiſſimi de hiſce oppreſſionibus. Unum tantum hic adducam teſtem, nimirum Auctorem libri Pariſiis 1714. in 12. editi ſub titulo: *Du temoinage de la verité dans l'Egliſe.* Is Tom. III. ſupra citatæ Hiſtoriæ pag. 278. ita loquitur: „ Depuis 70. ans, dit-il, „ qu'on ne parle que de zéle pour la ſainte doctrine, à quoi ce beau „ pretexte eſt il emploié? En quel état a-t-il reduit nos Egliſes? l'Epiſcopat eſt avili, & la plupart des Paſteurs, ſans forces & ſans lumieres, laiſſent les gens de bien expoſés ſans defenſe à la merci de quiconque les veut prendre. Trop heureux encore s'ils ne ſe pretoient pas „ lachement aux conſeils les plus injuſtes. Qu'un Eccleſiaſtique ait du „ merite & de la pieté, des-là même il eſt ſuſpect. La vertu n'oſe plus „ ſe montrer: le Janſeniſme eſt le crime général de tous ceux qui, graces à Dieu, n'en ont aucun. Mais ce crime eſt en même tems d'une „ éſpece ſi ſinguliere, qu'il ſuffit d'en être accuſé pour être coupable. „ Comme on ne peut entreprendre le bien qu'avec mille precautions, qui „ le rendent impracticable, on n'oſeroit propoſer la verité qu'avec mille „ menagemens qui la rendent inintelligible. Cependant le Libertinage „ triomphe, le relachement des moeurs augmente tous les jours, la diſcipline s'enerve; les études s'affoibliſſent, l'ignorance nous gagne à vue

„ d'oeil,

Huetius. Doleo te adeo infelicem eſſe, ut Religionis chriſtianæ, diſciplinæ omnium præſtantiſſimæ & ſanctiſſimæ, divinam originem agnoſcere nolis, in qua tamen ſola, alte in animum admiſſa, mens tuto requieſcere poteſt, cum cæteræ ſcientiæ omnes nullis immotis ſuperſtructæ ſint fundamentis.

Incredulus. Neſcio quo jure eum infelicem eſſe dicas, qui hactenus aſſentiri noluit iis, quæ utrum vera an falſa ſint, cernere nulla arte potuit.

H. Age, ſi animus eſt, confabulemur paulisper de hoc argumento, nullus enim dubito, quin vim veritatis in animo tuo ſenſurus ſis, quamprimum præjudicatis valedixeris opinionibus, Deoque te fingendum præbueris.

I. Dedam aures meas in ditionem tuam: ſed cum ſine conceſſis utrinque principiis rite diſſerere non poſſimus, vellem ut ante omnia mihi exponeres, quibus fundamentis, ſecundum te, ſuperſtructa ſit omnis argumentatio.

H. Eorum ego philoſophandi methodum ſequor, qui aſſerunt nullum dari neque in ſenſibus neque in mente veri κριτηριον. Nemo ſecundum meam ſententiam novit, utrum objectum contemplationis cum ideis noſtris conveniat nec ne. In iis etiam, quæ falſa ſunt, non minus ſunt perſpicuæ ideæ, quam in iis, quæ vera eſſe putamus. Ea autem certitudo, quæ ab omni erroris ſpecie libera eſt, ſupernaturali Dei virtute eorum duntaxat mentibus inditur, qui im-

 becil-

„ d'oeil, les dignités eccleſiaſtiques ne ſont pas plus la recompenſe du „ merite & de la vertu. Les peuples témoins de ce qui ſe paſſe, n'écoutent plus leurs Paſteurs avec confiance. La foi s'eteint, la pieté s'affoiblit dans tous les cœurs, la regle des mœurs n'eſt pas elle-même hors „ d'atteinte. En un mot, noſtre Egliſe, autre-fois ſi diſtinguée par ſa „ ſcience & par ſes lumieres, ſi reſpectable aux Nations voiſines, ſi formidable aux ennemis de la Religion, devenue aujourdui le jouet du „ manege Italien, & de l'intrigue Jeſuitique, „ diviſée au dedans, & mepriſée au dehors, ſe donne en ſpectacle à l'Univers & ne ſe reconnoit plus „ elle-même. „ Quid dixiſſet Vir doctus, ſi noſtra vivendo attigiſſet tempora? Confer cum hiſce ingenioſum libellum ſcriptum à Cl. Jacobo Basnage, nunc cœlitibus adſcripto, cujus titulus: *L'unité, la viſibilité, l'authorité de l'Egliſe & la Verité renverſées par la Conſtitution de Clement. XI. Unigenitus, & par la maniere dont elle eſt reçue.*

becillitatis rationis noſtræ, & virium ad verum inveniendum memores, fidem habent Revelationi cœlitus nobis conceſſæ.

I. Ego quoque eorum ſententiæ accedo, qui putant nullum dari medium ope rationis verum inveniendi. Cum autem contendas, admiſſà Religione chriſtiana, animum de veritate certiſſime eſſe perſuaſum; gratum eſſet, ſi mihi ante omnia exponeres, quibus principiis Religio hæc, quæ tantam in animos vim habet, innitatur.

H. Dicam. Ita tamen ut ſumma tantum rerum capita exponam ne multitudine earum obruaris; arrige igitur aures.

I. Arrigo.

H. Religio chriſtiana præter alia dogmata, quæ rationis ope etiam cognoſci poſſunt, docet Jeſum Chriſtum generis humani Redemtorem tempore Imperatoris Auguſti in Judæa natum, oculis humanis ſeſe viſendum exhibuiſſe; homines excellentiſſimam Deum colendi rationem edocuiſſe; miracula plurima, omnem vim humanam ſupergreſſa, præſentibus hoſtibus & amicis patraſſe; tandem hoſtium inſidiis circumventum pro ſalute hominum morti quidem traditum, ſed e mortuis in vitam revocatum, cum plurimis, qui eo familiariter antea utebantur, fuiſſe locutum, & poſtea ſublimem in cœlos abiiſſe, diſcipulisque ſuis facultatem patrandi miracula aliasque divinas virtutes cœlitus conceſſiſſe. Hujus rei teſtes ſunt Viri probi, ſimplices, candidi, αὐτόπται, ab omni fraudis ſuſpicione alieniſſimi, nullis ad perſuadendum ingenii dotibus præ cæteris ornati; Homines, qui nonſolum propter hoc teſtimonium ſolicitum ducebant ævum, omniaque, quæ homines in terris prima eſſe putant, nimirum liberos, patriam &c. deſerebant, ſed generoſo incitati impetu, quaquaverſum nullis voluptatis aut gloriæ conſequendæ illecebris commoti, huc illuc inter mille pericula & obſtacula itinera faciebant, ad hanc diſciplinam omnibus hominibus commendandam. Homines denique, ut uno verbo dicam, qui decipi non potuerunt & decipere alios noluerunt. Dogmata inſuper hujus Religionis & præcepta ſunt ſanctiſſima, Deo digniſſima, ad ſalutem generis humani promovendam aptiſſima & convenientiſſima, promiſſionibus communita excellentiſſimis in hac & futura vita percipiendis. Auctor hujus Religionis miraculis, vitæ innocentia ſapientiaque fuit illuſtris, ut cætera jam, quæ de eo dici poſſent, ſilentio tranſeam.

I. Ex iis, quæ a te dicta ſunt facile colligo, neceſſe eſſe, ut au-

tequam

tequam admittamus ea, quæ narraſti, ſciamus, rem vere geſtam fuiſſe.

H. Ita eſt.

I. Fidem igitur habendam putas his teſtibus?

H. Puto habendam.

I. Num oculis ſuis Auctorem Religionis hujus viderunt & miracula, quæ ab ipſo facta fuiſſe contendis?

H. Sine dubio.

I. At ego nulla ratione credere poſſum, eos vere oculis ſuis hæc vidiſſe; contrarium enim hoc eſſet principiis ſyſtematis noſtri. Hoc enim ſi concederemus, falſum eſſet aſſertum noſtrum, nimirum ſenſibus nullam poſſe haberi fidem, noſque ſcire non poſſe, utrum objecta contemplationis noſtræ cum ideis noſtris conveniant nec ne. Neſcio igitur quomodo, ſalvis principiis noſtris, fidem habere poſſis hiſce teſtibus.

H. Nunquam negavi dari veritates, uti vocantur, hiſtoricas. Ita abſurdum eſſet negare extare, urbem quæ Conſtantinopolis vocatur.

I. Quare tandem abſonum eſſet hoc negare?

H. Quia dubitationi huic obſtat innumerabilis teſtium fide digniſſimorum multitudo.

I. Ergone ipſi hanc urbem viderunt?

H. Viderunt.

I. Atqui ope organi viſus hoc factum. Senſus autem omnes, cujuſcunque indolis ſint, nos poſſunt decipere, unde ſine formidine erroris iis aſſentiri non poſſumus, qui ajunt ſe hoc vel illud vidiſſe. Abſurdum plane mihi videtur adſerere, ſenſus noſtros ita eſſe diſpoſitos, ut verum objectum a falſo, phantaſma ab objecto vere extra nos exiſtente diſtinguere haud valeamus; & ſimul tamen a nobis poſtulare, ut fidem aliis habeamus, qui ſe hoc vel illud vidiſſe narrant. Verbo; hiſtoriæ & fictæ fabulæ, ſi principia Philoſophiæ noſtræ ſequamur, diſtingui a ſe invicem non poſſunt. Fruſtra ergo ad miracula, dogmata, & præcepta provocas. Veritas, veritas, inquam, rerum geſtarum primo eſt probanda. At ſi ſenſibus nulla eſt habenda fides, teſtibus etiam αὐτοπταις præbere aſſenſum non poſſumus. Memini hoc ipſum te Lib. I. cap. 3. libelli de imbecillitate ingenii humani inculcaſſe, ut jam de fundamentali principio noſtro, nullum nempe dari veri κριτηριον, nil dicam

H. Sed alia eſt certitudo in rebus humanis, alia in divinis.

I. Aſſeruiſti tamen, lucem illam in mente accenſum non iri, niſi prius fidem habeam teſtibus ad quos provocaſti. At cum illi ſenſibus uſi ſint quemadmodum nos, ſenſus autem nos fallant, non video quomodo me ad iis aſſentiendum commovere poſſis.

H. Video quid te impediat, quo minus veritati cedas. Alia ergo via rem aggrediamur, Sunt quidam qui dicant, non ſolum dari veri criterium, ſenſibusque bene paratis fidem eſſe habendam, ſed & Religionem omnem a quovis homine eſſe examinandam. Ab horum ſententia alieniſſimus ſum, quandoquidem nulla dari exiſtimo certa principia, ex quibus tuto poſſint argumentari: Ego vero ſcio infallibilem quendam in terris dari judicem. Hic Revelationem divinæ eſſe originis perhibet. Huic homini fides eſt habenda, quia eſt infallibilis: quamprimum vero hoc fit, oritur in mente clariſſima lux & certitudo firmiſſima.

I. Ubi gentium degit ille homo infallibilis?

H. Romæ.

I. Quid vocas fidem alicui habere?

H. Credere verum eſſe quod is narrat.

I Quid eſt credere?

H. Propoſitioni alicui aſſentiri.

I. Quando propoſitioni alicui putas eſſe aſſentiendum?

H. Tum quando mens perſpicue deprehendit, eſſe inter duas ideas nexum.

I. Sed ſi nullum eſt veri criterium; ſi mens relationem illam, quæ inter duas pluresve ideas intercedere dicitur, non cernit; ſi cum turpiter erramus, nexum aliquem intercedere putamus, cauſam non video, cur iis, quæ de infallibili judice narras, ſubſcribam Sententia tua nititur ſequentibus propoſitionibus; urbem eſſe nomine Romam; in urbe hac eſſe hominem; hominem hunc eſſe infallibilem; homini infallibili fidem eſſe habendam; infallibilem hunc aſſerere, librum quendam eſſe cœlitus mortalibus conceſſum; credendum igitur propter auctoritatem infallibilis hujus hominis veram & divinam eſſe illam Revelationem. Hæ propoſitiones autem omnes cum ſyſtemate præceptorum noſtrorum, qui criterium veri non dari, ut noſti, fundamenti loco ponunt, conſiſtere non poſſunt. Ponam tamen ſi ita velis, eſſe urbem Romam, & in ea degere virum aliquem eximium &

doctum

doctum, unde quæſo poſſum ſcire hunc hominem eſſe infallibilem? Num hoc vel ideo eſt credendum, quia is ſe infallibilem eſſe perhibet, vel quia certa & indubitata poteſt afferre argumenta, quibus ſe hoc dono inſtructum eſſe probat?

H. Credendum quia ſe talem eſſe probat.

I. Licetne argumenta illa, quibus ſe infallibilem eſſe probare vult, examinare?

H. Licet.

I. Quod ſi examinanda ſunt, dari aliquod veri κϱιτηϱιον neceſſario ſtatuendum eſt. Hoc vero poſito, ſyſtema *Pyrrhonis*, quod ſequimur, funditus eſt everſum: ſed mitto hoc, quæro ex te, num ſolius rationis ope nobis innoteſcat, hominem hunc eſſe infallibilem?

H. Ex Revelatione & traditione petit ille argumenta, quibus ſuam infallibilitatem ſuperſtruit.

I. Quod ſi ex Revelatione, ut de traditione jam nil dicam, ſua deſumit probandi argumenta, rurſus in eundem incidimus ſcopulum. Nimirum primo quærendum, ubi & penes quos Revelatio illa reperiatur; diſpiciendum, quinam genuini Revelationis alicujus characteres; hi cum Revelatione illa diligenter ſunt conferendi; videndum utrum Revelatio talem in terris judicem conſtituerit; denique probandum, eos, qui multa ſecula Romæ & alibi degebant, eos ipſos eſſe, quos Deus pro talibus judicibus declaravit. Hæc omnia vero iterum ita ſunt comparata, ut cum principio fundamentali noſtro, quod nimirum κϱιτηϱιον veri non detur, aperta fronte pugnent.

H. Jam audiviſti, Deum huic homini infallibilitatis donum conceſſiſſe.

I. Concedere hoc nulla ratione poſſum, niſi prius decreta hujus hominis examinem, eaque cum Revelatione illa, ex qua infallibilitatem ſuam probare contendit, conferam. Hoc autem ſi faciendum, atque inde argumentandum eſt, ſenſibus, rationi, & evidentiæ locus eſſet concedendus. Si enim verum eſt, quod contendis, per multa ſecula Romæ & alibi ſediſſe infallibiles judices, ſenſibus eſt habenda fides; ſi verum eſt Deum in Revelatione judicibus illis privilegium infallibilitatis conceſſiſſe, nonſolum verum eſt, dari Revelationem, & veram Revelationem a falſa diſtingui poſſe, ſed & verum eſſet, dari veri κϱιτηϱιον, quod tamen falſum eſſe Scepticus axiomatis loco habet.

H. Ita agendo nunquam ad divinam illam & certiſſimam pervenies perſuaſionem, quæ ingenuis Religionis Chriſtianæ confeſſoribus conceditur. Oportet animum ad hæc examinanda afferas docilem, & ab omni pertinacia alienum. Ne tamen aliquid eorum omiſiſſe videar, quæ animum tuum expugnare poſſunt, luculentiora afferam argumenta, quæ ſi rite expenderis, vix, niſi omnia me fallunt, te cohibere poteris, quo minus iis aſſentiaris.

I. Cupidiſſime audiam.

H. Fuerunt omni tempore & adhuc ſunt, virorum pientiſſimorum, optimorum & doctiſſimorum collegia, quæ *Concilia* vocari ſolent. Hi in unum congregati libros, quos divinitus nobis conceſſos eſſe diximus, diligentiſſime examinarunt, & examine inſtituto divinos illos eſſe probarunt. Iidem, quoties certamina de his vel illis Religionis capitibus orta ſunt, lites compoſuerunt, & quid credendum, quid non credendum ſit, definiverunt. Fieri autem vix poteſt, ut homines illi veri amore flagrantes fuerint decepti. Quod ſi fidem iis habeas, deprehendes, eos gravibus argumentis commotos fuiſſe ad ita ſentiendum; hos ſi tanquam duces ſequaris, ad plenam illam, quam quæris, veritatis lucem pervenies.

I. Obruis me rerum multitudine; hebetior enim ſum quam ut plura ſimul capere poſſim. Patere ergo, ut de ſingulis quæram. Præter morem ero docilis,

H. Quære.

I. Ponam in unum coiviſſe Viros illos doctiſſimos & optimos, ad libros illos & articulos in illis contentos examinandos. Sciendum primo, utrum hi Viri in examine hoc decepti fuerint, nec ne.

H. Jam audiviſti, Viros hoſce fuiſſe veri amantiſſimos & acutiſſimos.

I. Ut hoc concedam, quod tamen Pyrrhonis diſcipulus vix admiſerit, quæro ex te, utrum id omne, quod Viri docti & probi dicunt, verum ſit.

H. Non ſemper.

I. Quando igitur?

H. Quando ea, quæ dicunt, nulli dubitationi obnoxia ſunt, i. e. quando vel certæ, vel probabiles ſunt propoſitiones, quas in medium proferunt.

I. Quid autem ad hoc poſtulatur?

H. Ut

H. Ut inter propoſitiones illas & argumenta, quæ adducunt, ſit aliquis nexus.

I. Quod ſi igitur illi recte, & ut ſe res habet, pronuntiarunt, ſequitur veri dari criterium, quod cum falſum ſit ex tua ſententia, falſa etiam eſſe oportet ea, quæ attuliſti in medium. Imo hoc ipſo argumento contra te uti poſſum. Pyrrho nempe, Sextus, aliique, quorum in libello tuo de imbecillitate ingenii humani mentionem facis, fuerunt Viri acutiſſimi, qui acerrimo ſtudio cunctarum diſciplinarum principia examinarunt. At illi perpenſis omnibus, nullis eas certis fundamentis ſuperſtructas eſſe putarunt. Quod ſi concluſioni tuæ aliquod ineſſet robur, non minus pro me, quam pro te valeret hæc argumentatio.

H. Hæc quidem ſecundum noſtram philoſophandi rationem dici poſſunt; at ſupra jam monui, Deum Viris illis, in Conciliis congregatis, ita ſingulari ſua cura adſtitiſſe, ut decipi non potuerint.

I. Mirum eſt te ita loqui, cum Sceptici, quorum philoſophandi methodum probas, eos falli dicant, qui aſſerunt, Deum æquitati convenienter non facturum, ſi ita homines feciſſet, ut ſemper deciperentur. *Uti Deus* (En verba tua *Cenſ. Philoſoph. Cartes. Cap. I.* Sect. XII.) *fallax dici non poteſt, quod tales nos effecerit, ut aliquando fallamur; nihilo magis fallax dici poſſet, etiamſi tales nos effeciſſet, ut ſemper* falleremur, Sed cum forte, quando hæc ſcribebas de noſtra Philoſophia, aliter ſentires, ponam potuiſſe fieri, ut Viri illi præſtantes decepti haud fuerint, quæro ex te unde certo cognoſcas, eos non erraſſe.

H. Quia Deus eos ab omni errore reddidit immunes.

I. Num Deus hoc ipſe teſtatur in Revelatione, vel an ipſimet hoc de ſe profitentur?

H. Profitentur hoc de ſe, & convenienter quidem Revelationi.

I. Si ponam prius verum eſſe, concedendum etiam eſſet, dari certos quoſdam characteres, ex quibus conſtet, Revelationem eſſe veram & divinam; ſed hæc iterum contraria ſunt iis præceptis Philoſophiæ, quæ hactenus defendiſti. Certe parum tibi conſtas.

H. Si eadem luce mens tua eſſet perfuſa, ac mea eſt, nullus dubito, quin mecum eſſes ſenſurus.

I. Ita ſane. Sed ſi tua illa philoſophandi methodus, quam tantopere commendas, vera eſt, omnis mihi obſepta via eſt, ad hanc, de qua gloriaris, perſuaſionem mentis firmam perveniendi.

H. Quod

H. Quod ſi non credas, Deum ſingulari luce perfudiſſe Viros illos ſapientes, acutos & probos, in *Conciliis* congregatos, qui de Revelationis origine & dignitate judicarunt, fidem ſaltem habe primis illis Religionis hujus propagatoribus „ qui oculati teſtes erant rerum geſtarum, nec adeo in rebus, quas vigilantes conſpexerant, decipi potuerunt. Hi autem teſtantur, Jeſum Chriſtum Soterem noſtrum, inſpectante magna hominum multitudine, miracula patraſſe. Cum autem illa nonniſi a Deo oriri potuerint, ſatis patet, Deum auctorem eſſe Religionis chriſtianæ.

I. Delaberis Vir Excellentiſſime ad id, de quo in initio verba feceramus, imo argumentandi methodo uteris, quæ nonſolum cum præceptis Philoſophiæ tuæ pugnat, ſed quæ etiam contraria eſt Eccleſiæ veſtræ conſuetudini; Hæc enim in cauſa Religionis non ad examen, ſed ad auctoritatem ſemper provocat. Sed utcunque hæc ſint, manifeſtum eſt, me tibi adſentiri etiam hac in parte non poſſe, niſi transeas in caſtra Dogmaticorum. Quod ſi enim tibi concederem, teſtes de perpetratis a Chriſto miraculis eſſe Viros eximios, candidos, atque fide dignos, & Deum ſolum miracula facere poſſe, ſtatuendum mihi ſimul eſſet, ſenſus rite diſpoſitos errare non poſſe, darique veri aliquod certum κριτήριον. At hæc pugnant cum primis quæ defendis principiis. Tu enim adſeris neminem certum eſſe poſſe, utrum objecta contemplationis cum re ipſa conveniant nec ne; tu affirmas, nos phantaſmata a veris objectis certo diſtinguere haud poſſe: Hæc ſi ita ſunt, quomodo tandem aſſentiri potes aliis, qui hoc vel illud ſeſe vidiſſe teſtantur? certe ſi tanta eſt ingenii cæcitas, ſi ad res cognoſcendas viæ ſunt inacceſſibiles, fieri non poteſt, ut Religioni fidem habeas, aut teſtes ſatis dignos eſſe pronunties, quorum dictis aſſenſum præbeas.

H. Verum eſt Pyrrhonios hæc principia mecum defendere: at & hoc noſti, eosdem ſeſe ad aliorum conſuetudinem componere, & probabilitatis ſpeciem in vita humana ſequi; haud ignoras *Ciceronem* ita induxiſſe Scepticos loquentes: *Lucem non eripimus, ſed quæ vos percipi comprehendique, eadem nos, ſi modo probabilia ſint, videre dicimus: quicquid acciderit ſpecie probabile, ſi nihil ſe offerat, quod ſit probabilitati illi contrarium, utetur eo ſapiens, ac ſic omnis vitæ ratio gubernabitur. Etenim is quoque, qui a vobis ſapiens inducitur, multa ſequitur probabilia, non comprehenſa, neque percepta, neque aſſenſa, ſed ſimilia veri, quæ niſi probet, omnis vita tollatur.*

I. No-

I. Novi eos ita loqui, noluntenim aliorum iram in ſe provocare: at ego vehementer miror, Te, *Illuſtrem Romanæ Eccleſiæ Epiſcopum* ita loqui. Licetne tandem tibi in re, quam maxime, ut putas, ſeria, ita ludere? Cur ergo me adducere vis ad Religionem chriſtianam amplectendam, ſi poſtquam illi nomen dedi, non magis illius decretis ſerio addictus ſum quam antea?

H. Sæpius tibi dixi, fidem divinam omnes illas nebulas diſpellere; hinc firmiſſime de Religione ſum perſuaſus, licet Philoſophiæ ſcepticæ principia probem.

I. Credam equidem, ſi ita velis, te Religioni chriſtianæ, i.e. catholicæ, firmiter adhærere, cum tot bonas horas in legendis S. Literis conſumſeris. Sed in eo te reprehendo, quod convenienter principiis tuis non ratiocineris. In tua *Demonſtratione*, uti eam appellas, *Evangelica*, ipſas *Demonſtrationes Mathematicas*, accuratas, puras, ſinceras, & immobiles eſſe negas: in libello de *imbecillitate ingenii humani*, data opera Philoſophiæ ſcepticæ decreta laudas & defendis; & ut audio hactenus in ea ſententia manes firmiter: neſcio igitur qua ratione me adducere velis ut credam, te ſerio religioni addictum eſſe poſſe. Ego hactenus ſemper exiſtimavi, *dicere artem dubitandi fidei utilem eſſe, idem eſſe ac ſi quis dicat, ad credendum utile eſſe non credere.*

H. Hæc quidem ita videntur; at quamprimum fides illa adeſt, ſine ulla dubitatione veritati cedimus: dixi enim tibi ſupra, fidem illam produci ſupernaturali virtute Dei, & efficere, ut homo de illis, quæ credenda ſunt, ſit perſuaſus.

I. Sed oportet te ſemper memorem eſſe principiorum tuorum. Primarium eſt, nullum dari veri κϱίτηϱιον. Hoc ſi verum eſt, quomodo lucem veram a falſa, opinionem a firma & certa perſuaſione diſtinguere poteris? dicere, oportere nos placido animo lucem acceptam ſequi, eſt nodum ſecare, non ſolvere: quæro enim ex te, utrum media quædam ſint ad fidem illam perveniendi?

H. Sunt, ut jam dixi. Ipſa hæc noſtra Philoſophia animum præparat ad agnoſcendam mentis noſtræ cæcitatem, atque nos compellit, ut aliunde auxilium quæramus. Rem ſimilitudine quadam exprimam. Si quis iter ingreſſus in loca ſibi incognita devenit, viamque ignorat, quà ulterius ſibi ſit progrediendum, nec de ea ex cœli locorumque ſitu conjecturam facere poſſit, non tamen deſpondet

animum illico, & curſum ſiſtit, ſed quærit qui viam monſtret ſibi, cuique ſe regendum tradat. Ita mens imbecillitatis ſuæ ad veritatem per rationem proxime & tuto attingendam ſibi conſcia, non in inſcitia ſua adquieſcit, ſed alium ſibi proſpicit ducem, ſcilicet fidem, cui ſe ſine cunctatione ſubmittat, & a quo commonſtratam viam capeſſat.

I. Sed hoc ſimile litem lite reſolvit. Qui enim dubius eſt quà eundum ſit, nec ducem videt quem ſequatur, imo firmiſſime credit, talem ducem non dari, aut plane ire non debet, aut ire qua itur, non qua eundum eſt. Et ſane ſi quis credat, ad verum cognoſcendum nullum eſſe medium, imo nullum dari veri κριτηριον, aſpernabitur omnes, qui dicunt, ſe viam ad certam perſuaſionem perveniendi commonſtraturos. Ita tu ducis loco eſſe mihi vis, & promittis te mihi monſtraturum viam ad verum cognoſcendum: jactas te, neſcio per quam lucem aliunde acceptam, de veritate Religionis fuiſſe perſuaſum; aſſeris omnes, qui luce illa deſtituantur, in tenebris degere: argumentis ipſis, i. e. motivis credibilitatis, uti in ſcholis loquuntur, vim animum convincendi ineſſe negas; imo κριτηριον veri dari prorſus inficiaris; quo jure ergo te ducem viæ agnoſcam non video. Dogmatici rectæ rationis uſum & examen viam eſſe dicunt, qua ad veritatis cognitionem perveniatur; at hi κριτηριον veri dari concedunt. Tu vero eos falli contendis; quo igitur rebus ſic ſtantibus recurram? cujus me committam fidei? Quod ſi vel nobis nolentibus, & nihil minus quam hoc exſpectantibus, inſolita illa perſuaſio mentibus illabatur, fruſtra ab aliis impellimur ad fidem habendam Religioni chriſtianæ; fruſtra accuſamur quod in ἀκαταληψια noſtra adquieſcamus.

H. At vel meum ſaltem exemplum te docere poteſt, quam utilis ſit hæc noſtra Philoſophia. Poſtquam enim fides mihi eſt donata, nullis machinis ab amore Religionis chriſtianæ & quidem catholicæ me retrahi patior. Dum vero Dogmaticorum addictus eram decretis, innumeræ difficultates animum meum turbabant; ſed faſtus ille, quo turgent Dogmatici, prorſus eſt ex animo ejiciendus, ſi verum cernere velis.

I. Verum eſt Dogmaticos, qui ſe *perfecte* omnia ſcire jactitant, faſtu turgere; at negari ſimul etiam non poteſt, multos Pyrrhonis diſcipulos vehementer morbo φιλαυτιας laborare. Ipſe ego experientia edoctus ſum propria, animum meum, quo magis ad σκεψιν declinavit, eo magis ab amore Religionis fuiſſe alienum, atque incepiſſe

cepiſſe me cæteros omnes alto ſupercilio contemnere. Sed mittamus mutuas accuſationes. Unum addam, quod præter dicta animum meum impedit, quo minus tibi cedam. Nimirum illi ipſi, qui decantatæ ἐποχῆς utilitatem in cauſis ad Religionem ſpectantibus tantopere deprædicant, atque contendunt, ipſam rationem, poſtquam fidei dono ornata eſt, mirum in modum perfici, decreta tamen tuentur & propugnant, quæ ab omnibus aliis, qui Religioni chriſtianæ nomen dant, tanquam inepta rejiciuntur.

H. Viris tamen hæc objicienda memento.

I. Pace tua, Vir Eruditiſſime, quæro, utrum Transſubſtantiationem admittas nec ne.

H. Talem dari fide divina credo.

I. Ponam Chriſtum eſſe præſentem in Miſſa. Ponam Eum eodem temporis articulo *Pariſiis*, *Londini*, *Romæ*, & centum aliis in locis eſſe & comedi. Quæro utrum credas Chriſtum, qui *Romæ* eſt, eundem eſſe cum eo, qui *Londini* eſt.

H. Myſterium hoc eſt, quod explicari non poteſt.

I. At putavi ego fidem illam, qua te inſtructum & ornatum eſſe dicis, efficere, ut quæ ratio incerta & falſa eſſe perhibet, certiſſime cognoſcantur. *Quoad ratione utimur* (ita in Alnetano tuo diſſerebas) *certiſſime firmiſſimeque ſcire non poſſumus, an mundus ſit, an ſint corpora, an corpore præditi ſimus, an animo, nec proinde an mundus ſit a Deo conditus, an bene vivendum, an abſtinendum a vitiis, an virtus ſequenda: at admiſſo lumine fidei jam de his certiſſimi ſimus; jam naturæ firmatur imbecillitas; jam emendantur errores animi, jam diſcuſſis tenebris ratio certis obtutibus res circumſpicit; jam nebuloſa illa & caliginoſa Philoſophia, quæ neque aditus habuit ſatis patentes atque claros, neque exitus ad rerum notitiam, nunc planam habet & apertam viam.* Hæc tua ſunt verba, Vir Excellentiſſime. Quæ ſi vera ſunt, *Myſterium* illud *Myſteriorum*, Transſubſtantiationem puto, planiſſime eſt intelligendum. At tu fateris illud explicari &definiri nulla ratione poſſe.

H. Sed ipſa illa fides divina perſuadet, myſterium hoc explicari non poſſe.

I. Hoc ipſum ergo docet, falſum eſſe quod ais, nimirum rationem ope illius fidei cognoſcere ea, quæ ſola intelligere non poterat. Dicis, te credere dari Transſubſtantiationem, i. e. dari corpus quod

in plurimis ſimul ſit locis; neque tamen hoc intelligi poſſe: num hæc ergo plana illa & aperta ad veritatem via eſt? Dogmatici ajunt, Transſubſtantiationem inter τα ἀδυνατα eſſe referendam; Pyrrhonii dubitant; tu vero fide divina adjutus myſterium hoc, ſi Diis placet, maximum, ne intelligi quidem poſſe contendis. Cauſam ergo non video, cur fidem illam tuam tantopere extollas.

H. Quam utilis illa ſit ſatis ego ſentio. Qui nondum dulcedinem illius deguſtavit, perperam de ea judicat. Cumque te non ſatis docilem eſſe videam, ſermonem abrumpo, præſertim cum ad negotia vocer, quibus non poſſum non præeſſe.

Ex paucis hiſce, quæ adducta ſunt, luce meridiana clarius eſt, quam falſum ſit illuſtris Viri aſſertum, contendentis, ſcepticam Philoſophiam viam præparare ad Religionis chriſtianæ divinam originem admittendam & cognoſcendam. Quis non potius videt, nihil Religioni ſanctiſſimæ magis contrarium eſſe hac σκεψει? Quis non fateatur, Ill. *Huetium* inter eos referendum, qui præpoſteris adverſus incredulos uſi fuerint methodis? In generalioribus ſubſtiti argumentis, quandoquidem nemo non videt, argumenta & rationes Epiſcopi nonniſi eſſe meras petitiones principii.

Examinantur loca Scripturæ, quibus uſus eſt Huetius ad ſuam ſententiam comprobandam.

VII. Diſpiciendum jam nobis eſt, quibus argumentis Ill. Epiſcopus ſuam probet ſententiam. Meminerit autem B. L. nos non in eo eſſe, ut argumenta ipſa, quibus Pyrrhoniſmum commendare voluit, examinemus. Hoc enim ad aliud forum, ut dixi, pertinet; ſed hoc unum agimus, ut videamus, quibus argumentis probet, σκεψιν nempe animum præparare ad agnoſcendam divinam originem Religionis chriſtianæ. Præter ea, quæ ſupra allata ſunt, ad quædam loca Scripturæ & Patrum provocat Lib. I. cap. 2. Antequam autem ea ſingillatim expendimus, quædam in genere ſunt præſtruenda.

Et 1) quidem non quæritur, utrum cognitio mentis noſtræ arctis ſit limitibus circumſcripta; hoc enim nemo negat.

2) Non quæritur, utrum mens, falſis opinionibus imbuta & affectibus corrupta, non ſæpiſſime impediatur, quo minus verum cernat.

3) Neque etiam de hoc diſputatur, utrum ratio omnia quæ de rebus divinis cognoſcit, ita perfecte & adæquate intelligat, quemadmodum intelliguntur axiomata & demonſtrationes Mathematicorum. Fatemur enim nos multa ignorare, vel valde imperfecte cognoſcere. Sed hoc quæritur, utrum ea ſit mentis noſtræ natura, ut verum cer-

nere

nere ope rationis non poſſit, ita quidem ut talis ſit ſemper conflictus rationum mentem utramque in partem rapientium, ut nullibi pedem figere tuto poſſit. Poſtremum hoc per univerſum librum defendere conatur Huetius. Neque quemquam decipiat, quod cap. I. Lib. I. triplicem certitudinem, nimirum phyſicam, moralem & geometricam dari aſſerit, quandoquidem in præfatione Demonſtrationis Evangelicæ nonſolum ipſas demonſtrationes geometricas multis dubiis obnoxias eſſe ait, ſed & in citato libro nullum *veri* κριτηριον dari poſſe contendit.

4) Mirum autem eſt Ill. Virum ex ipſa Scriptura ſuam ſententiam probare velle, cum tamen evidentiſſimum ſit, eam Sacris Literis e diametro oppoſitam. Cur reprehenduntur Gentiles ab Apoſtolo ad Rom. I. 18. ſq. quod non attenderint ad το γνωςον τȣ Θεȣ, ſi lumine naturali cognoſcere, quantum ſatis eſt, non potuerunt Opt. Numinis exiſtentiam? Lepidum eſt quando cit. libelli pag 407. reſpondet, Apoſtolum duntaxat oſtendere voluiſſe, ſtulte ipſos ita egiſſe & eſſe inexcuſabiles. Quomodo enim ſtultitiæ & pervicaciæ accuſari poſſunt, ſi verum eſt, quod contendit *Huetius*, neque in ratione, neque in ſenſibus dari veri κριτηριον? Cur idem Apoſtolus cap. II. v. 14. 15. hujus Epiſtolæ ad legem Naturæ provocat, Gentiles taxaturus, ſi in judicio de legum illarum veritate nullum eſt quærendum præſidium? cur jubemur ab eodem 1. Theſſ. V. v. 21. παντα δοκιμαζειν? cur laudantur Beroenſes Act. XVII. v. 11. dicta Apoſtolorum cum locis V. T. conferentes, ſi nullum datur veri κριτηριον? cur Chriſtus miracula patravit, doctrinam ſuam confirmaturus, ſi ſenſibus nulla eſt habenda fides? cur diſcipulos ſuos juſſit ire ad Gentes, ut cœleſtem diſciplinam ipſis annuntiarent, ſi ſcivit illos omnibus præſidiis eſſe deſtitutos ad examen accuratum Religionis inſtituendum? num examinis loco Diſcipuli Chriſti illud πιςευσον ȣκ ἐξεταζε ingeminare debebant? cur tandem tantopere laborant Pontificii, ut articulis Religionis catholicæ ſubſcribamus, ſi illuſtris hujus Eccleſiæ Epiſcopi judicio, homo adhibita omni mentis perſpicacia & attentione, de certitudine argumentorum pro Religione pugnantium perſuaſus eſſe non poteſt? Imo cur per tot ſecula ſæviunt in homines, quos non magis aptos natura eſſe putat *Illuſtris hic Epiſcopus* ad verum rite detegendum, quam ad volandum?

5) Loca, quæ ex S. Literis petuntur, aut probant nos imperfecte res divinas cognoſcere; aut rationem, ineptis opinionibus imbutam & pravis affectibus corruptam, rectum de Religione non poſſe ferre judicium; aut denique Philoſophorum quorundam, tempore Apoſtolorum viventium, decreta obſtitiſſe, quo minus hic vel ille ſanctiſſimæ diſciplinæ nomen daret. Quid autem hoc confert ad probandum, neque in ratione, neque in ſenſibus dari veri criterium?

Hiſce in anteceſſum notatis, paucis loca ipſa ab Illuſtri Viro in medium allata examinabimus. Primus, ad quem provocat, petitus eſt ex *Eccleſiaſt. Cap. VIII. v. 16. & 17.* ubi ita *Solomon*, juxta verſionem *Junii & Tremelii*, loquitur. *Quum adhiberem animum meum ad cognoſcendum ſapientiam & ad perſpiciendum ipſum negotium quod fit ſuper terram, ſi etiam interdiu & noctu ſomnum oculis ſuis quiſpiam non percipiat; animadverti totum opus Dei non poſſe hominem aſſequi, illud opus quod fit ſub ſole, quamvis laborioſe homo quærat, non tamen aſſecuturum eſſe: quin etiam ſi cogitet ſapientiſſimus cognoſcere, non tamen poſſe aſſequi.* Ex hoc loco Ill. Vir probare vult, Solomonem aſſeruiſſe omnia eſſe incerta, nec poſſe homines adhibita omni diligentia unquam verum reperire. At ex hiſce verbis ſenſus ille extundi non poteſt. Obſervandum ergo primo in genere, *Solomonem* in hoc libro de rerum humanarum fragilitate & vanitate agere, atque inter alia etiam oſtendere, ſapientiam omnem, ſi a virtute recedas, vanam, cum multis moleſtiis conjunctam, & imperfectam eſſe. Huc collineant pleræque gnomæ in hoc libro contentæ, quæ potius tanquam ſententiæ quædam morales, quam vero propoſitiones metaphyſicæ conſiderandæ ſunt. Non male *Auctor. Synopſ. Scripturæ*, opp. *Athanaſ. Tom. II.* pag. 92. de *Solomone*, vanitatis cuncta arguente, judicat: ἐ τὴν κτίσιν διαβάλλων ἔφη, ἀλλ' ὅτι τὰ αἰώνια θεωρῶν ἔλεγε τῶν προσκαίρων ἐπιθυμίαν εἶναι ματαιότητα. i. e. *Non vanitatem dicit, ut creaturam criminaretur, ſed ut æterna contemplatus temporalium deſiderium admoneret eſſe vanitatem.* 2) voce חכמה intelligit cum ſapientiam, quæ dicitur πολιτικὴ, quæ in perveſtigatione negotiorum humanorum, cauſarumque, quibus homines ad hæc vel illa agenda impelluntur, conſiſtit, tum in contemplatione naturæ, id eſt operum Providentia divina productorum. Quocunque ſenſu ſumas, verum eſt hominem in his terris, neque negotiorum civilium, neque naturalium cauſas *omnes* poſſe perveſtigare. Non negat *Solomon*, hominem plane non

poſſe

poſſe deprehendere opera Providentiæ divinæ, ita ut illi dubitandum ſit, utrum cœlum, luna, ſol &c. exiſtant: verſu enim 17. ait: & *vidi omne opus Dei*, ſcilicet in oculos incurrens; ſed finem ſingulolorum negat quemquam poſſe intelligere. Hinc ita vertit Symmachus: Καὶ κατεμαθον ὁτι παντων των ἐργων τȣ Θεȣ ȣ̓ δυναται ὁ Ἀνθρωπος ἐξευρειν ſcilicet τροπον vel τελος. Hoc idem eſt quod pronuntiat *Paulus* ad Rom. XI. 33. dicens: ανεξιχνιαστοι άι ὁδοι ἀυτȣ. Similiter verſiculum hunc 17. interpretatur *Calmetus*, inter hodiernos Eccleſiæ Romanæ S. Literarum Interpretes doctiſſimus, dicens: *Nous pouvons donner des raiſons générales des oeuvres de Dieu, mais non pas des raiſons particulieres de tels ou tels évenements. Nous ſavons en gros que le Seigneur a fait tout pour lui-même; que toutes ſes voyes ſont verité & miſericorde; que ſes jugemens ſont equité & jugement; mais quant au reſte, nous n'avons autre choſe à dire que; O altitudo divitiarum ſapientiæ Dei! quam incomprehenſibilia ſunt judicia ejus, & imperveſtigabiles viæ ejus.* Hinc optime *Hieronymus* in commentario ad h.l. *Qui quærit cauſas rationesque rerum, quare hoc vel illud factum ſit, & quare mundus variis gubernetur eventibus; cur alius cæcus & debilis, alius videns naſcatur & ſanus; hic paupertatem habeat, ille divitias; iſte ſit nobilis, ille inglorius; nihil aliud proficit, niſi in ſua tantum quæſtione torqueri, & diſputationem pro tormento habere, nec tamen invenire quod quærit.*

Impedire autem corpus menti circumdatum, quo minus homo unquam ad certam veri cognitionem pervenire poſſit, aſſerit *Huetius*, idque teſtimonio *Auctoris Libri Sapientiæ* probare vult. Hic vero Cap. IX. v. 15. 16. ita loquitur in verſione των LXX. φθαρτον γαρ σωμα βαρυνει ψυχην και βριθει το γεωδες σκηνος νȣν πολυφροντιδα. Καὶ μογις εἰκαζομεν τα ἐπι γης, καὶ τα ἐν χερσιν ἑυρισκομεν μετα πονȣ. Τα δε ἐν ȣ̓ρανοις τις ἐξιχνιασε. Βȣλην δε σȣ τις ἐγνω ἐι μη συ ἐδωκας σοφιαν, καὶ ἐπεμψας το ἁγιον σȣ πνευμα ἀπο ὑψιστων. i. e. juxta verſ. tigurinam: *Quandoquidem fragile corpus gravat animam, & terrenum domicilium plenam curarum mentem deprimit, ut conjectura vix aſſequamur, quæ in terra ſunt & quæ inter manus verſantur laborioſe deprehendamus. Ergo quis perveſtiget cæleſtia? aut quis conſilia tua pernoſcat, niſi cui dederis ſapientiam & e ſublimi Spiritum tuum ſanctum demiſeris?* At quis non videt Ill. Epiſcopum hic τη ὑποθεσει male δȣλευειν? Primo enim non dicit, unam & præcipuam cauſam imbecillitatis mentis noſtræ

ſtræ eſſe corpus; ſed illud tantum, corpus inter alia etiam impedire mentem, quo minus divinas & humanas res rite cognoſcat. (2) Non aſſerit nos affectionibus corporis prohiberi, quo minus *ullam veritatem* poſſimus cognoſcere, ſed a minori ad majus argumentatur atque contendit, ſi ea quæ in terris ſunt, & ante oculos verſantur, difficulter cognoſcamus, mirum non eſſe, ſi cœleſtia & divina imperfectiſſime ſciamus. (3) Docet hoc totius capitis nexus. Auctor libri perſonam Regis *Solomonis* induit, atque ad Deum confugit precibus, eumque rogat, ut ad rite adminiſtrandum regnum ſufficientem ſibi ſuppeditet prudentiam: neceſſitatem autem hujus auxilii urget argumento, petito cum ab affectibus corporeis, mentem ejusque vires deprimentibus, tum a rerum, quæ cognoſcendæ ſunt, difficultate. Hæc omnia ſane ita comparata ſunt, ut ad ſcopum, quem intendit Illuſtr. Vir, nil prorſus faciant. Omnia huc redeunt; mentem nimirum, dum in his terris degit, cum propter alia, tum ob affectiones corporis præpediri, quo minus accuratiorem rerum divinarum habeamus notitiam; opus ſane eſſe, ad divina rite & ſalutariter cognoſcenda, auxilio divino: nos adhibita licet omni diligentia, ea, quæ in oculos incurrunt, imperfecte tamen intelligere. Sane veriſſima eſt hæc ſententia, quam calculo ſuo comprobant inter recentiores Theologos & Philoſophos præſtantiſſimi & acutiſſimi. Hæc nos adducere debent & commovere, ut magnifice de ſcientia noſtra & eruditione non ſentiamus. At vero multum differt dicere; ſcientiam noſtram omnem anguſtis eſſe terminis circumſcriptam; & aſſerere, nullum dari veri κριτήριον. Poſtremum enim hoc qui defendit, nonſolum Religioni omni bellum indicit, ſed & omnium ſcientiarum, quantum in ſe eſt, tollit fundamenta. Quod ſi vero Auctor libri Sapientiæ erraſſet, nil hoc cauſæ noſtræ, quam defendimus, officeret. Notum enim eſt, librum hunc inter θεοπνεύστους non referri. Et ſunt ſane Viri docti, qui ex citato hoc loco & aliis colligunt, Auctorem *ſectæ Pythagorico-Platonicæ* fuiſſe addictum. Hi vero de corpore noſtro abjecte ſentiebant, idque omnis mali cauſam eſſe dicebant. Iidem corpus noſtrum σκῆνος appellabant, ut pluribus ad h. l. docet *Illuſtr. Grotius.* Ex quo tamen nondum ſatis ſequitur, Auctorem Libri hujus ſententiæ *Pythagoricorum* fuiſſe addictum; præterquam enim quod & alii græci Scriptores corpus noſtrum ita appellaverint, Paulo ipſi 2. ad Corinth. V. 1. corpus noſtrum vocatur οἰκία τοῦ σκήνους,

quod

quod idem eſt ac οἰκια σκηνωδης. Jobus c. IV. 19. homines vocat בתי חמר שוכני. aliunde igitur id eſſet probandum. Et ſane in capite antecedente v. 19. & 20. hujus ſcriptoris haud levia ſunt veſtigia, Auctorem cum *Platonicis* & *Pythagoricis* ſententiam περι της των ψυχων προϋπαρξεως approbaſſe, ita enim loco citato loquitur: παις δε ἠμην εὐφυης ψυχης δε ἐλαχον ἀγαθης. Μαλλον δε ἀγαθος ων ἠλθον εἰς σωμα ἀμιαντον. i. e. juxta verſ. tigurinam. *Eram autem puer ingenio dextro præditus, bonamque ſortitus indolem: imo bonus ipſe cum eſſem, corpus incontaminatum adeptus ſum.* Poſtremus verſiculus ſane *Pythagoricorum* & *Platonicorum* potius conveniens eſt ſententiæ quam S. Literis. Ita certe Cicero in Catone Majore, ex horum Philoſophorum ſententia, ait: *Dum ſumus in his incluſi compagibus corporis, munere quodam neceſſitatis & gravi onere perfungimur. Eſt enim animus cæleſtis ex altiſſimo domicilio depreſſus & quaſi demerſus in terram, locum divinæ naturæ æternitatique contrarium.* Et ſane multi ex Judæis ipſis credebant προϋπαρξιν animarum, imo & גלגול נפשות μετενσωματωσιν, ut non ſolum ex *Philone* & *Joſepho*, ſed & ex loco *Johannis* Cap. IX. 2. conſtare poteſt. Vide ad locum hunc Interpretes. Sed de his in tranſitu. Tertius locus ad quem provocat, extat *Eccleſiaſt.* Cap. III. 11. Hebraica ita ſonant:

את־הכל עשה יפה בעתו גם את־העלם נתן
בלבם מבלי אשר לא־ימצא האדם את־המעשה
אשר עשה האלהים מראש ועד־סוף׃

Circa poſtremam hujus verſiculi partem in diverſa abeunt Interpretes. Primo enim non conveniunt de voce עולם. *Druſius* & *Vatablus* per vocem hanc intelligunt curas & ſollicitudines hujus mundi; alii vero mundum ipſum, i. e. Cœlum, Terram, Maria &c. deinde phraſin, dedit mundum in cor eorum, *Hieronymus* vertit: mundum dedit diſputationi eorum, quem ſequitur *Calmetus* dicens; *Le Seigneur a livré le monde aux recherches, & à la diſpute des hommes;* alii, *mundum cordi eſſe voluit*, ut nimirum ſerio eum contemplaretur. Cl. *Coccejus* vertit, *dedit in cor eorum tempus ignorabile*, h. e. *cupiditatem, & curam longiſſimi ac incerti temporis.* Cum vox לבב, vel לב in Scriptura diverſas habeat ſignificationes, atque cogitationes, ratio-

cinationes, voluntatem, conſilia &c. ut Lexica docent, denotet, forte haud errabimus, ſi vertamus; *mundum illis cognoſcendum*, vel *mente contemplandum dedit*. Denique ſequentia verba מבלי אשר &c. plerique vertunt; *ut non inveniat*. Cl. *Coccejus*, *præterquam quod non inveniet:* alii *non tamen ut* &c. vel ut *Grotius*, *ſic tamen ut homo non inveniat* &c. quod eodem redit. Orta eſt difficultas ex eo, quod particulæ מבלי אשר לא alibi raro conjunctim reperiantur. Quod ſi ad ſenſum & ſcopum, quantum cernere poſſum, collatum cum Cap. VIII. v. 17. ſupra allati, animum converto, poſtrema verſio præferenda videtur, quia ſcopus Dei non potuit eſſe, eo fine mundum contemplationi hominum objicere, ut homines plane nihil ratiocinando colligere exinde poſſent. Quod ſi integrum verſiculum παραφράζειν velimus, conſtabit ſenſus ſequentibus ni fallor propoſitionibus:

Prima eſt: Deus omnia pulchre, ordine, & tempore ſuo fecit & diſpoſuit.

Secunda: Deus mundum, i. e. opera mundi contemplationi hominum objecit eo fine, ut potentiam ſuam, bonitatem & ſapientiam exinde diſcerent.

Tertia: Hæc ipſa tamen mundi & operum Dei contemplatio ita eſt comparata, ut homines pleraque imperfectiſſime, quoad cauſas ſingulares effectuum in mundo occurrentium, intelligant, imo longe plura adhuc penitus ignorent.

Quod ad poſtremam propoſitionem ſpectat, nemo vel leviter in Phyſica moderna verſatus eam negabit. Poſt tot enim doctiſſimorum Virorum diſquiſitiones & facta experimenta, innumera nos latere, candide fatentur illi ipſi, qui ſingulari ſtudio huic diſciplinæ per omnem vitam vacarunt. Senſus vero, quem his verbis ſubjicere voluit Ill. *Huetius*, rationi, virtutibus divinis & S. Literis contrarius eſt. En eum! *Quamvis Deus ſciret, nullum dari veri κριτήριον ſenſusque nos fallere, mundum tamen hominibus contemplandum objecit, nimirum eo fine ut fruſtra nitendo & laborando ſeſe torquerent.* Sane hoc neque cum ſapientia, neque cum æquitate Numinis conſiſtere poteſt. Hoc enim ſi eſſet, cur tandem toties totiesque Scriptores ſacri ad virtutes divinas in opere creationis, conſervationis & providentiæ elucentes provocarent?

Quartus, ad quem provocat *Huetius* locus, petitus eſt ex Siracidis libro Cap. III. v. 22. 23. Græca ita ſonant: χαλεπώτερα σου μὴ ζήτει καὶ

ἰσχυ-

ἰσχυροτερα συ μη ἐξεταζε. (Quidam Codices addunt *ἀφροσυνη*) *προσεταχθη σοι ταυτα διανου ὁσιως. ου γαρ ἐστι σοι χρεια των κρυπτων βλεπειν ὀφθαλμοις.* i. e. Secundum verſionem tigurinam: *Difficiliora quam quibus par ſis ne quæras, & ne ſcruteris ſtulte quæ vires tuas ſuperant. Quæ tibi mandata ſunt a Deo ſancte meditare; nec plurium operum ejus eſto curioſus; non enim eſt opus ut oculis tuis arcana pervideas.* Quantum mihi cernere licet, Auctor per altiora & difficiliora intelligit ea, quæ ad intimam Dei eſſentiam ejusque attributorum, phyſicorum præſertim, rationem pertinent. In hæc nimium curioſe inquirere imprudentiæ eſſe dicit. His quæſtionibus captum noſtrum ſuperantibus opponit ea, quæ ad nos pertinent, Dei ſcilicet præcepta. Quibus præceptis connexæ ſunt proprietates & actiones Dei, quæ nos ſpectant. Sunt hæ gnomæ morales, quarum ex græcis Scriptoribus plures ejusdem ſenſus ad h. l. adduxit *Grotius.* Sed quid faciunt tandem hæc ad confirmandam Ill. Epiſcopi hypotheſin? Num ſequitur; Ea quæ captum noſtrum ſuperant, non ſunt curioſe inveſtiganda; ergo veritatis omnis nulla eſt habenda ratio; ergo de divinis perfectionibus, operibus & voluntate, nihil ſcimus; ergo nullum datur veri *κριτηριον?* Novi *Huetium* citati libelli pag. 30. contendere, ſententias *Siracidis* ex ſcriptis *Solomonis* eſſe collectas. At quomodo id ſufficienter probet non video. Sunt quidem in hoc libro plures ſententiæ ſimiles iis, quas *Solomon* in medium protulerat; at ex eo nondum ſequitur, eas ab ipſo *Solomone* fuiſſe ortas. Non poſſunt non ſententiæ morales in multis conſpirare. Hinc etiam *Calmetus* pontificiæ Religioni addictus pag. 274. Comment. litteralis ait: *Jeſus, premier Autheur de l'Ouvrage, s'étant propoſé Solomon pour modéle, s'appliqua comme lui à recommender l'étude de la ſageſſe & à donner aux hommes des inſtructions pleines de pieté.* Atque hoc eo magis veriſimile, quod ignotus Auctor in præfatione græca Libro præmiſſa, diſertis verbis aſſerat, ſe imitatum fuiſſe *Solomonem.* Reſtant adhuc duo loca ex N. Teſtamento petita. Prior extat in Epiſtola prima ad *Corinth.* Cap. I. v. 18. ſq. ubi ita Apoſtolus. *Ὁ λογος γαρ ὁ του σταυρου τοις μεν ἀπολλυμενοις μωρια ἐστι, τοις δε σωζομενοις ἡμιν δυναμις Θεου ἐστι. γεγραπται γαρ. Ἀπολω την σοφιαν των σοφων, και την συνεσιν συνετων ἀθετησω* &c. Non eſt animus prolixe verba hæc & ſequentia explicare, partim quod obſcuriora non ſint, partim quod abunde hoc ab eruditis Interpretibus factum ſit. Apoſtolus inde a v. 18. præſtantiam doctrinæ de redem-

tione Jeſu Chriſti in cruce peracta deprædicat, atque oſtendit, Eruditos inter Græcos, inani ſuperbia tumidos, eaſquæ de Chriſto crucifixo dicebantur, tanquam rem rationi contrariam & abjectam fuiſſe averſatos. Tantum autem abeſſe, ut judicium hoc verum ſit, ut potius in morte Jeſu Chriſti ſapientia Dei, i. e. virtutes divinæ, mirum in modum eluxerint. Hæc autem nil plane faciunt ad ſyſtema ἀκαταληψίας confirmandum. Intelligit *Huetius* per την σοφιαν, qua homines illi, quos impugnat Apoſtolus, uſi ſint, *rationem*: per eos vero qui Evangelio crediderint, tales, qui neglecto examine ſimpliciter Religioni nomen dederunt. At indigna plane eſt hæc tanto Viro interpretatio. Manifeſtum eſt Apoſtolum την σοφιαν τȣ κοσμȣ diſtinguere a τη σοφια τȣ Θεȣ. Per σοφιαν igitur, qua homines illi ſeſe inſtructos eſſe dicebant, intelligendæ opiniones & hypotheſes, quibus erant imbuti Philoſophi & σοφοι illius temporis, quibus addi poteſt dicendi ornate facultas, quam ſectabantur. Hæc impediverant, quo minus Evangelio Jeſu Chriſti, in quo ſapientia Dei mirum in modum elucebat, nomen darent, fundamentaque, quibus ſuperſtructa erat ſanctiſſima diſciplina, ἄθερ παθων expenderent. Hanc animi diſpoſitionem cum opinionum quarundam cognitione & defenſione conjunctam vocat Apoſtolus την σοφιαν των σοφων, quæ verius μωρια dicenda. Erant enim illi homines, ut ſcite *comicus*, κενεης οἰησιος ἔμπλεοι ἀσκοι. Quid autem hæc faciunt ad rationem in ſe ſpectatam? tantum abeſt, ut ratio in ſe ſpectata, i. e. vis propoſitionis alicujus nexum perſpiciendi, eos impediverit, quo minus præſtantiam diſciplinæ chriſtianæ cernerent, ut potius dicamus, eos illius dignitatem & divinam originem admiſſuros fuiſſe, ſi recte ratione fuiſſent uſi. Certe non ratio ipſa, ſed præconceptæ animo opiniones, cum ſuperbia & faſtu conjunctæ, animos ipſorum a Religione chriſtiana reddiderunt alienos. Quod ſi Illuſtris Viri interpretationem ſequamur, dicendum eos omnes, qui ſanctiſſimæ diſciplinæ nomen dabant, nullis rationibus ad id faciendum fuiſſe commotos, abjectoque omni examine, quod rationis ope fit, cæcos Apoſtolorum dictis ſubſcripſiſſe. Dicendum, verum eſſe, quod juratus Chriſtianorum hoſtis *Celſus* ingeminabat, apud *Originem* Lib. III. pag. 137. nimirum Apoſtolos & primos Religionis chriſtianæ Doctores dicere ſolitos: Μηδεις προσιτω πεπαιδευμενος, μηδεις σοφος, μηδεις φρονιμος, ἀλλ᾽ εἰ τις ἀμαθης, εἰ τις ἀνοητος, εἰ τις νηπιος θαῤῥων ἡκετω. i. e. *Nemo accedat eruditus, nemo ſapiens,*

piens, *nemo prudens*, *ſed ſi quis eſt indoctus*, *inſipiens*, *infans*, *fidenter veniat.* Hæccine autem ſalva dignitate Religionis chriſtianæ & honore, quem præſtantiſſimis & religioſiſſimis Viris debemus, aſſeri poſſunt? ſed ponamus per illam σοφιαν, de qua Apoſtolus loquitur, & qua commoti Religionem chriſtianam aſpernabantur quidam ætate Apoſtolorum viventes, intelligendam eſſe rationem, num tandem ſequeretur; hi homines ratione recte uſi non ſunt, ergo in ratione ipſa nullum reperitur veri κριτηριον? ergo illi omnium aptiſſimi ſunt ad fidem habendam Religioni chriſtianæ, qui omnia fundamenta, quibus diſciplinæ omnes & ſcientiæ innituntur, incerta eſſe ajunt? Sane ſi hoc eſſet, fruſtra Chriſtus & Apoſtoli ad diſciplinæ chriſtianæ præſtantiam & dignitatem, ad miracula & ad vaticinia Prophetarum provocaſſent. Neque juvat *Huetium*, quod Apoſtolus dicat, Deum elegiſſe τα μωρα τυ κοσμυ. Manifeſtum eſt vocem τυ κοσμυ poſitam eſſe loco τω κοσμω, atque denotari eos, qui propter eruditionis tum temporis florentis penuriam, tantum non pro ſtultis ab hominibus illis ſuperbis & vanis habebantur. Aliud eſt μωρος ſimpliciter, aliud μωρος ex aliorum opinione. Alter, & ultimus denique locus, ad quem provocat, petitus eſt ex epiſtola ad *Coloſſenſes* Cap. II. v. 8. Hic ita ſonat; Βλεπετε μη τις ὑμας ἐςαι ὁ συλαγωγων δια της Φιλοσοφιας και κενης ἀπατης, κατα την παραδοσιν των ἀνθρωπων, κατὰ τα ςοιχεια τυ κοσμυ και ὐ κατα χριςον. Non prolixe diſquiram, de qua potiſſimum Philoſophorum tum temporis florentium ſecta hic loquatur Apoſtolus. Quidam *Cabbalam*, Judæorum figmentis incruſtatam: alii ſectam *Phariſaicam*: rurſus alii Philoſophiam *Platonicam* μετεωριζυσαν, quæ plurimos tum temporis admiratores habuit, denotari putant. Quamcunque amplectamur ſententiam, nihil tamen opinioni Ill. Viri accedit præſidii. Pravam ſane philoſophandi rationem intelligi, vel ex eo patet, quod eam κενην ἀπατην appellat Apoſtolus, unde etiam quidam Interpretes το ἑν δια δυοιν locum habere putant, ac ſi ſcriptum eſſet: δια της κενης ἀπατης της δια Φιλοσοφιας. Nomen certe ipſum Philoſophiæ nihil in ſe vitioſi habere, vel ex eo manifeſtum eſt, quod veteres Eccleſiæ Doctores, cum de Religione chriſtiana agerent, hac appellatione uſi ſint; ut jam non dicam germanum Philoſophiæ ſtudium plurimum conferre, ad ſtabiliendam & defendendam Religionem chriſtianam. Non diffitemur, ſed facile concedimus, eam Philoſophiam, de qua Apoſtolus loquitur, fuiſſe vanam,

hominesque illi addictos præpediviſſe, quo minus rite expenderent diſciplinam chriſtianam. At quid hoc ad culturam rationis in ſe ſpectatæ facit? Miramur ſane *Huetium* conqueri de abuſu Philoſophiæ, qui ipſe tamen toto libello ſupra citato id unum agit, ut *ſcepticam* commendet *Philoſophiam*, quæ inter omnes tamen eſt peſtilentiſſima & Religioni, uti ſupra ſatis probavimus, inimiciſſima. Veriſſimum enim eſt illud Heſiodi.

πισεις δᾶρα ὁμως καὶ ἀπιςιαι ὤλεσαν ἄνδρας.

Credulitas pariter & *Incredulitas perdiderunt homines.*

Patrum quorundam loca, quæ adduxerat Epiſcopus, non moramur. Facile nobis eſſet, nonſolum ex aliis Patribus, ſed & ex iisdem, ad quos provocat, teſtimonia contraria adducere, ſi quidem id neceſſe eſſet. Patres a Scepticiſmo erant alieni, & credulitate inducti Philoſophiam potiſſimum Platonicam, quæ pietatis & ſapientiæ ſpeciem præ ſe ferebat, deamabant. Loca ipſa Patrum a doctiſſimo Viro adducta hoc unum probant, mentem nimirum noſtram, id eſt capacitatem ejus, anguſtis eſſe circumſcriptam limitibus, quod nemo negat. Ex adductis patet, *Huetium* loca Scripturæ valde violenter ad ſuam ſententiam ſtabiliendam traxiſſe.

Romanenſes multa fovent Decreta, quæ incautos facile eo adducere poſſunt, ut Religioni chriſtianæ mittant nuntium; Incredulos vero in ſuis opinionibus confirmant.

VIII. In antecedentibus oſtendimus, principia Philoſophiæ ſcepticæ ita eſſe comparata, ut homines nonſolum non præparet, quod contendit *Huetius*, ad Religionem chriſtianam facilius amplectendam, ſed quod potius eorum animos a Religione omni reddat alieniſſimos. Ex quo ſatis conſtat, *Huetium* inter eos referendum, qui præpoſtera quadam methodo Incredulos lucrandi uſus ſit, quique Religioni chriſtianæ male, licet forte præter opinionem ſuam, conſuluerit. Cum autem ſupra monuiſſem, Illuſtrem Epiſcopum non tam id egiſſe, ut veritatem Religionis chriſtianæ in genere, quam vero potius ut catholicæ in ſpecie cauſam tueretur, paucis adhuc oſtendam, in Eccleſia Romana multa publice tradi & inculcari dogmata, quæ nonſolum efficere natura ſua poſſunt, ut Incredulo ſuſpecta ſit Religio chriſtiana, ſed quæ etiam homines acutum cernentes & Eccleſiæ gremio receptos, ſed meliora per accuratum examen non edoctos, in vitium incredulitatis facile conjicere poſſint.

Et

Et *primo* quidem huc facit, quod Religionis examen Laicis, uti vocant, permittendum eſſe negent Doctores, & nonniſi in Eccleſiæ, vel Pontificis potius auctoritate & nutu adquieſcendum eſſe contendant. Omnes homines, qui Revelationem aliquam cœlitus nobis datam eſſe agnoſcunt, perſuadere ſibi aliud non poſſunt, quam eam ab optimo, ſapientiſſimo, & generis humani cupidiſſimo Numine, eum in finem datam, ut omnes, quibus ea conceſſa eſt, edoceantur, quænam ſit ipſius voluntas, quidve ad ſalutem conſequendam requiratur. Ex quo ſine dubio per legitmæ conſecutionis leges ſequitur, nobis ſedulam eſſe navandam operam, ut inquiramus in quo tandem libro hæc Revelatio reperiatur, & quid potiſſimum in ea tradatur. Cum autem maximi momenti res ſit Religio, a Deo quippe tradita, neceſſe eſt, ut omnes ingenii noſtri nervos intendamus cognoſcendi, in quo tandem illius natura atque indoles conſiſtat. Hoc autem ſine lectione S. Literarum, & Religionis in illis contentæ examine, fieri non poteſt. Non plane hic rejicimus Ductores & Doctores; novimus enim oculos plus cernere quam oculum, nosque ſæpiſſime hic vel illic hærentes aut fluctuantes, aliorum eruditione & rerum divinarum peritia adjuvari & in rectam duci viam. At propterea diſquiſitioni propriæ & luci non eſt valedicendum; præterquam enim quod nos ipſi debemus eſſe perſuaſi de iis quæ credimus, notum eſt dari etiam *Doctores cæcos* & *falſos*, qui tenebras offundant luci, & errores ſpecie veritatis commendent. Proinde neceſſe eſt, ut ipſimet ſolerter in res tanti momenti inquiramus. Quod ſi vero jam homines ingenio, judicio, cæterisque dotibus ad res magni momenti dijudicandas probe inſtructi, prohibeantur, quo minus Religionis a Deo datæ inſtituant examen, fieri aliter non poteſt, quam ut credant, Doctores publicos impoſtores eſſe, qui magnificis verbis Religionis extollant præſtantiam, quæ tamen ejus ſit indolis & naturæ, ut examen ſuſtinere non poſſit. Emtor ſane de merce magnifice ſentire non poterit, quæ oculis ſuis ſubtrahitur. Poſtquam autem ſemel homines illi dubitare inceperunt, facile eo progrediuntur, ut putent, Religionem omnem nonniſi aſtutorum hominum eſſe inventum, a ſacrificulis tanquam arcanum, ad quæſtum faciendum, poſtea retentum. Quod ſi illi, qui hactenus contra Religionem animum non obfirmarunt, ob examen Religionis negatum in graves hoſce errores facile incidere poſſunt, quid incredu-

lis

lis futurum ſit, nemo non videt. Hi homines nonniſi examen crepant. Quis ergo credat tales homines vacivas præbituros aures iis, qui dicunt, privatos ſine examine Religioni oportere ſubſcribere? an non albis dentibus tales Doctores ridebunt? annon ingeminabunt, ſani hominis non eſſe antecedentium turbam pecorum ritu ſequi? an non jure contendent, in re maximi momenti temere agendum & pronuntiandum non eſſe?

Accedit huic *ſecunda* cauſa, nimirum exaggeratio difficultatum, quas in examine Religionis occurrere ingeminant Doctores pontificii. Ubi ad hoc caput deventum eſt, omnes ingenii nervos, omnem eloquentiæ vim adhibent, ut nempe demonſtrent, quantis dubiis & difficultatibus examen illud privatum ſit obnoxium. Hinc non ſolum difficultates in explicatione S. Literarum occurrentes in medium producunt, ſed & varias opiniones eorum, qui ab Eccleſia Romana ſeceſſionem fecerunt, non ſine ſpecie triumphi, ad digitos numerant, exiſtimantes, homines, auditis tot ſcrupulis in examine Religionis occurrentibus, commotum iri, ut ad caput aliquod infallibile recurrant. Hac methodo imprimis uſi ſunt præter alios *Boſſuetus*, *Papinus* & P. *Nicole*. Poſtremus fuſe & adhibito omni ingenio id egit, partim in libro cui titulus: *les prétendus Reformés convaincus de Schiſme:* partim in alio opuſculo quod inſcripſit: *Prejugés legitimes contre les Calviniſtes.* Fundamentalis propoſitio, quam defendendam ſuſcepit, hæc eſt, ut verbis ipſius utar: *qu'il n'y a point de voye plus difficile, plus dangereuſe & moins proportionée à toute ſorte d'éſprits que celle de l'examen particulier de tous les dogmes.* At quid lucrantur tandem Doctores pontificii hac ſua agendi ratione? Nimirum hoc, ut increduli, qui dudum hiſce opinionibus imbuti fuerunt, atque exiſtimarunt, nullibi quam in principiis Religionis Naturalis pedem eſſe figendum, magis magisque nonſolum a Romana Eccleſia, ſed & a chriſtiana diſciplina indies reddantur alienores; præter enim difficultates, quas movent pontificii Doctores, Proteſtantium ſententias impugnantes, majores adhuc inveniunt, quando vel Conciliorum auctoritatem, vel ipſorum Pontificum vitam, mores atque decreta expendunt. Cumque nullius, etiam doctiſſimi & acutiſſimi, ſententiis facile ſubſcribant, quis credat, eos juraturos in verba eorum, qui omni examine miſſo, fidem habendam eſſe ajunt homini cuidam Romæ degenti & infallibilitatis donum ſibi arroganti? Neque magis

hac

hac ratione adducent Proteſtantes, ut ad Eccleſiam Romanam, rebus ita ſtantibus, recurrant. De quo tribus verbis hic aliquid dicam, ſequenti vero diſſertatione pluribus ea examinaturus. Quod igitur ad Proteſtantes ſpectat, aut ſunt illi homines ἀπαίδευτοι, aut diſciplinis exculti. Illi difficultates illas plane non morantur, perſuaſi quippe, ſe ad eas excutiendas non teneri. Credunt & jure quidem Deum, qui Revelationis Auctor eſt, pro infinita ſua bonitate & amore, quo fertur in genus humanum, eam ita omnium ingeniis attemperaſſe, ut adhibita diligentia, attentione & precibus ad eum fuſis, ea quæ ſcitu neceſſaria ſunt, facile intelligi poſſint. Cum æquitate enim & ſapientia Dei pugnare exiſtimant, ſi quis dicat, Revelationem a Deo hominibus eſſe conceſſam, at ita obſcuram captuque difficilem, ut ne milleſimus quidem ea, quæ ſcitu eſſent neceſſaria, comprehendere poſſit. Experiundo inſuper diſcunt, ſe frequenti, iterata & ſeria S. Literarum lectione, nonſolum capita in ſymbolo Apoſtolorum contenta, ſed & alia plura in iis deprehendere. His contenti controverſias non morantur. Ut credant, neceſſe eſſe putant, ut ſciant quid credant; ſed ut ſciant quid alii ſentiant, ſe teneri non exiſtimant. Quod ſi vero neceſſe eſſe putant, ut alios conſulant, in promtu ſunt vivi & mortui, qui dubia, quantum id neceſſe eſt, ſolvere poſſunt. Quod vero ad Eruditos hujus cœtus ſpectat, nonſolum illi difficultates illas habent probe perſpectas, ſed & cognoſcunt multas ex iis tuto poſſe ignorari, quaſdam apparentes duntaxat & ſolutu faciles, omnes vero ſimul ſumtas non impedire, quo minus ea, quæ ſcitu factuque ſunt neceſſaria, in Revelatione reperiantur. Et certe aut dicendum, difficultates illas, quas nectunt Eccleſiæ Rom. Doctores, eſſe plane inſolubiles, aut ſolubiles, atque adeo apparenter tantum inſolubiles. Si ſolubiles ſunt, cauſam non video, cur eas Eruditi inter Proteſtantes non æque facile ſolvere poſſint, ac Pontificii, niſi forte exiſtiment, doctos inter Proteſtantes aliam habere mentis conſtitutionem, quam Doctores pontificios. Si vero in ſe ſpectatæ inſolubiles plane ſunt, quæro, qua ratione id, quod in ſe ſpectatum ſolutu impoſſibile ſit, ab uno vel pluribus, ſive Romæ, ſive alibi degentibus, ſolvi poſſit. Quæro porro, utrum difficultates, quas nectunt, Religionis chriſtianæ veritatem ſubvertant nec ne. Si prius dicant, ipſis eſt eundum in caſtra Deiſtarum; ſi poſterius, aſſentiri debent nobis aſſerentibus, ea quæ ſcitu factuque neceſſaria ſunt ad ſalutem conſequendam, non obſtan-

tibus illis difficultatibus, in S. Literis clare eſſe patefacta. At tertium inquiunt, datur, nimirum ad auctoritatem infallibilis judicis eſt recurrendum. At ego hoc neceſſe non eſſe reſpondeo, partim quod ut omnia ſolvantur fieri non poteſt, neque etiam neceſſe eſt, partim quod ad ſolutionem alicujus difficultatis non requiritur infallibilitas, ſed eruditio duntaxat & ingenium. Auctoritas ipſa per ſe ad ſolutionem dubii nihil facit. Quod ſi vero ſolvere eas poſſe Pontificem aſſerant, tum dicendum, eum infallibilem eſſe *Grammaticum*, *Criticum*, *Hiſtoricum*, *Chronologum*, *Philoſophum*, uno verbo *infallibilem Polyhiſtorem*, quandoquidem ex variis diſciplinarum partibus difficultates illæ petitæ ſunt; quod utrum ex animo affirmaturi ſint Doctores pontificii, dubito. Quod ſi ſcrupuli illi omnes jam ſunt per Pontifices ſoluti, cur ſerio nobis eos objiciunt? cur non oſtendunt libros, in quibus hæc ſolutio compareat? Cur controverſias, quæ in ipſius Eccl. Romanæ gremio foventur, non componunt? Novimus quidem S. Patrem ſilentium diffidentibus imponere: at hoc non eſt ſolvere difficultatem. Mitto plura alia.

Tertia cauſa, quæ Deiſtas nonſolum in ſua ſententia poteſt confirmare, ſed & multos ex cœtu Pontificiorum in vitium incredulitatis conjicere, peti poteſt ex cultu externo Religionis pontificiæ, quem Mariæ, Angelis, Sanctisque antiquis pariter & modernis tribuere ſolent. Animus non eſt data opera de hoc argumento agere. Hoc tantum dico, omnes quibus vera caſtaque Religio curæ cordique eſt, quique ad naturam virtutesque Numinis ab una parte; ab altera vero ad cultum rationalem reſpiciunt, facile deprehenſuros, præcipuam cultus divini partem in cognitione, amore, adoratione, precibus, &c. ſitam eſſe. Cultum vero externum ſimplicem & tanta Majeſtate dignum eſſe oportere. Notum vero cultum Eccl. Romanæ tot ritibus & cærimoniis eſſe repletum, ut vix perſpici poſſit, qua ratione ſanæ mentis homines illum ſervare poſſint. Audis hic ſacra peragi lingua ignota; vides omnia in templis auro, argento & ebore nitentia, in quibus plebs ſtupet; precationes pleræque non ad Deum omniſcium, ſed ad Mariam Sanctosque diriguntur; coluntur Sancti, qui nunquam in rerum natura fuerunt. De his præprimis in *Legenda aurea*, cujus Auctorem Lud. *Vives hominem ferrei oris & plumbei cordis* vocavit, talia narrantur, quæ riſum potius quam reverentiam in animis hominum excitare poſſunt, adeo ut Melchior

Canus

Canus Loc. Theolog. lib. XI. pag. 651. recte dixerit, *Sanctos tales fuiſſe exhibitos, quales ipſi, etſi poſſent eſſe, tamen noluiſſent.* In libellis tamen publicis, quibus plebs potiſſimum utitur, innumeræ ſunt orationes ad hos ipſos Sanctos directæ. Quid dicam de variis peregrinationibus, quas miſeri ad has vel illas ſanctorum & ſanctarum imagines & ſtatuas faciunt? Quid de veneratione Reliquiarum? de remiſſione peccatorum argento comparanda, de taxa apoſtolica, aliisque Religionis & cultus partibus? Hæccine autem ita ſunt comparata, ut poſſint Deiſtam, qui rationalem duntaxat cultum ex principiis rationis petitum dari vult, convincere de præſtantia cultus Religionis chriſtianæ? an non talia potius animum ipſius a tali Religione alienum reddent? Imo hæc ipſa efficiunt, ut homines ab infantia Religioni catholicæ addicti, ſed maturiore ætate diſciplinis exculti ſeverioribus, quando ad Religionem propius cognoſcendam animum adjiciunt, deprenſis tot portentoſis & ineptis ritibus, incipiant nonſolum de veritate Religionis catholicæ, ſed chriſtianæ in genere dubitare. Eo facilius autem hoc obtingere poteſt, quod in quibusdam provinciis Europæ, libri pro veritate Religionis chriſtianæ ſcripti, vel a Proteſtantibus de argumentis hiſce editi, rariſſimi ſint. Ipſi certe Gentiles cognoſcebant, verum cultum Numinis non in externorum rituum apparatu conſiſtere. Loca ipſa, quia notiſſima ſunt, non adduco. Novi quidem probe quæ ad hæc excuſanda afferantur; at ea examinare non eſt hujus loci.

Huc *quarto* loco accedunt *miracula* varii generis, quæ ad hanc vel illam cultus & Religionis pontificiæ partem ſtabiliendam, patrata fuiſſe dicuntur. Notum eſt quosdam incredulorum miracula dari poſſe negare; alii ex hoc grege dari poſſe miracula non negant, fidem tamen ſimul habere nolunt iis, quæ in V. & N. Teſtamento narrantur, in quo quin errent dubium non eſt. Inter alias vero quas afferunt objectiones etiam hæc eſt; quod nimirum ab Eccleſiæ Romanæ Doctoribus tot numero portenta ad hæc vel illa inepta dogmata comprobanda referantur, ut haud facile cuiquam talia narranti vacivas poſſint præbere aures. Male hos homines ratiocinari, neque ſequi: quidam impoſtores falſa jactarunt miracula, ergo vera dari non poſſunt, prudens quisque facile animadverit. Interim hoc non obſtat, quo minus multi incredulorum inde anſam arripiant, detrahendi quantum poſſunt veris miraculis, præſertim quando audiunt ea fuiſſe patrata

 vel

vel ad Tranſſubſtantiationem confirmandam, vel ad ſanctitatem reliquiarum & hujus generis rerum probandam. Illi ipſi, qui huic cœtui adhærent, quando propius hæc τέρατα inſpiciunt, non poſſunt non ſæpiſſime ea fraudis ſuſpecta habere; & poſtquam ſemel fraudem detexerunt, ulterius ratiocinando quam par erat progrediuntur, i. e. incipiunt dubitare, utrum ea quæ in N. Teſtamento geſta referuntur ab omni fraudis ſuſpicione ſint aliena. Nemo ignorat innumera ab Eccl. Romanæ Doctoribus referri miracula, quæ ad Tranſſubſtantiationem probandam facta fuiſſe dicuntur. Cum autem Tranſſubſtantiatio res ſit, quæ ne fieri quidem poſſit, nemo, cui ſenſus communis ineſt, ſibi perſuadebit, Deum miraculo intercedere, ut propoſitioni, cui nullus ineſt ſenſus, adſentiamur. Quid autem judicabunt homines acuti ingenii de Doctoribus, qui ſerio talia aliis perſuadere volunt? Num ſana mente præditos & amore Religionis tactos eos eſſe credent? Hodienum tamen, in tanta Literarum luce, non deſinunt Viri docti hujus Eccleſiæ talia in ſcenam producere. Lege Itineraria Jeſuitæ *Labat* & *l'Hiſtoire des Miſſions Etrangeres*, ut de aliis multis nil dicam, (*) & videbis, pedibus manibusque id agere Doctores pontificios, ut doctrinam hanc magis magisque commendent. Quid quod celebres Philoſophi & Mathematici, cœtui huic addicti, poſſibilitatem Tranſſubſtantiationis mathematicis argumentis demonſtrare aggreſſi fuerint, inter quos eſt Cl. *Varignon.* Vide libellum cui titulus: *Pieces fugitives ſur l'Euchariſtie*, editum *Genevæ* 1730. Magis autem magisque confirmabuntur homines in ſuis dubitationibus, quando audiunt, quosdam Doctores Eccleſiæ Romanæ omni poſito pudore contendere, per hæc miracula fieri, ut unum idemque ſubjectum, hæ vel illæ reliquiæ, pluribus in locis reperiantur. Audi *Ferrandum* Jeſuitam, ita de hoc argumento in diſquiſitione reliquiaria loquentem: *Unum* (inquit) *mihi ſatis erit in præſentia dicere, ſupremum Numen ſuam dubio procul explicuiſſe ſententiam in iis nominatim reliquiis multiplicandis, quæ revera nonniſi unæ ſecundum entitatem & naturâ ſua ſingulares exiſtere poterant: Ut ſunt v. gr. præputium, ſanguis, aliaque id genus, quæ cum ad corporis Chriſti* perſe-

(*) Vide imprimis Joh. Patricii Fernandes Jeſuitæ librum, de apoſtolicis miſſionibus apud Chiquitos, Paraquariæ populos, latino ſermone Auguſtæ Vindelicorum editum.

perfectionem faciant, vel quæ cum ipſo vel ab ipſo traxerint originem, nec multiplices eſſe, nec diu illibatæ ſeu integræ ſervari poterant, niſi divina vis miraculoſum in modum acceſſit. Idem in aliis multis reliquiis videre eſt. Ita Jeſuita ille. Mirumne autem eſt, ſi homines acutum cernentes incipiant de religione male ſentire, ſi audiunt talia ſerio Doctores Eccleſiæ cæteris credenda imponere velle?

Nec V. parum etiam faciunt ad incredulitatem promovendam *Vitæ Sanctorum*, quæ non contemnendam cultus religioſi partem in Eccleſia Romana conficiunt. Habent Sodalitates omnes ſuos Auctores τεράτοις & inſignibus factis inſignes. Innumeris laudibus hos homines, ſupra quam veri regulæ permittunt, cumulant, imo inter ſe certant de gloria eorum. De his frequenter verba habentur ad populum, quibus tamen non poſſunt non ſapientiores & acutiores offendi. Quid de his ſenſuri ſint increduli facile eſt judicare. Quis miretur homines illos, quibus ipſa ſanctiſſima Religio ſordet, & Apoſtolorum ſimplicitas offendiculo eſt, auditis tot τερατολογίαις, de Religione Chriſtianorum abjecte ſentire? Hinc in ipſa Eccleſia Romana fuerunt ſemper Viri docti, qui optarunt, ut in deſcribendis Vitis Sanctorum caute procederent modumque tenerent Biographi. Noti ſunt labores *Launoji*, *Bailleti*, *Bosqueti*, *Arnaldi*, *Thierſii*, *Mabillonii*, *Papebrochii* & aliorum. At fruſtra hæc a doctiſſimis Viris ingeminantur, ſuſpectique ſunt qui talia conſilia ſuppeditare volunt. Auget difficultatem, quod quibusdam horum Sanctorum, *Franciſco* imprimis, talia attribuuntur, quæ ſi vera eſſent, probarent *Franciſcum* virtutibus Chriſtum & Apoſtolos ſi non ſuperaſſe, certe æquaſſe. (*) Ita certe ſancta Religio incredulorum riſui exponitur: ita plebs virtutes Chriſti & Apoſtolorum, ſi modo de iis ſatis edocta eſt, a ridi-

 culis

(*) „ Quanto in pretio ſit FRANCISCUS in Eccleſia Romana omnibus notum eſt. „ Ita ut alia taceam, Patronus is eſt Regni Peruviæ in America. „ Refert autem M. le GENTIL dans le noveau voyage autour du Monde Tom. I. pag. 99. ſibi, cum veniſſet in urbem Limam, Fratres FRANCISCANOS obtuliſſe diſputationem, utque theſin aliquam publice impugnaret, invitaſſe. „ Inter alias etiam hanc fuiſſe. „ Divus FRANCISCUS Paternoſter, ante ſuſcepta vulnera non potuit peccare mortaliter, & poſt ſuſceptionem nec venialiter quidem. „ Hanc cum legiſſet, dixiſſe adſtanti Fratri, dubiam valde ſibi videri hanc theſin, quod ipſa Eccleſia de conceptione „ Mariæ nihil definiſſet. Fratrem vero illum ira commotum hæreticum

„ ipſum

culis & falſis actionibus horum Sanctorum vix diſtinguere poterit. Libelli ſane de hoc argumento ſcripti digniores eſſent, ut in numerum librorum prohibitorum referrentur, quam plures alii, quos S. Officium obelo notare ſolet.

Huc VI. referri merito meretur doctrina Eccleſiæ Romanæ de Transſubſtantiatione. Quin in opprobrium Religionis chriſtianæ cedat monſtroſum hoc dogma, nemo qui ad naturam illius attendit, facile poterit negare. Certe adeo ab omni ratione abhorret, ut de Revelatione nil dicam, ut mirum ſit, qua ratione id unquam potuerit admitti. Ut enim huic dogmati ſubſcribamus craſſiſſima contradictio eſt admittenda. Hoc tot ſcriptis doctiſſimis eſt comprobatum, ut evidentiæ nil addi poſſe videatur. Quis autem miretur, Deiſtas alienum habere a Religione chriſtiana animum, ſi talia ipſis decreta credenda offerantur? Quis miretur, multos in ipſo Eccleſiæ Romanæ gremio, propter hoc ipſum abjecte de Religione chriſtiana ſentire? Quid ſentient tandem homines acuti ingenii de Doctoribus publicis, ſi audiant eos clamantes, Deum ad Transſubſtantiationem, i. e. rem impoſſibilem confirmandam, plurima ſemper feciſſe & adhuc facere miracula? Accedit, quod iidem Doctores, abſurdum dogma defenſuri, dicant, fidem in hoc dogmate examinando ſenſibus non eſſe habendam, quo ipſo firmiſſimum argumentum de veritate reſurrectionis Jeſu Chriſti Chriſtianis e manibus, quantum in ſe eſt, eripiunt; cur enim, inquiunt Deiſtæ, credendum Apoſtolis, aſſerentibus ſe Chriſtum vidiſſe è mortuis in vitam revocatum, ſi ſenſus nos fallunt in iis, quæ in oculos incurrunt, & manibus palpari poſſunt.

VII. Denique, ut alia ſilentio involvam, violentiſſimæ perſecutiones & oppreſſiones, quibus Pontificii omni tempore contra diſſentientes, quos hæreticos appellant, uſi ſunt & adhuc, ſi poſſunt, utuntur, multos ſæpe homines in incredulitatis barathrum præcipitarunt. Immanes ejusmodi lanienas ſuperioribus ſeculis cleri inſtinctu contra Pro-

„ ipſum vocaſſe, dignum qui in manus Inquiſitionis tradatur. Hiſce re-
„ latis in hæc erumpit verba. Que l'on rénie Dieu: que l'on blaſphême;
„ que les adulteres & les ſacrileges publics reſtent impunis, ce ne ſont
„ que de vetilles dans ce pays. Mais attaquer S. Francois, le Thaumathurge
„ du Perou, dire que malgré la ſainteté de ſes mœurs, & le rang que ſes ver-
„ tus lui ont donné dans le ciel. il a pû pecher comme le reſte des enfans
„ d'Adam, lors' qu'il étoit ſur la terre, c'eſt un crime digne du feu.

Proteſtantes ſuſceptas nemo ignorat. Conſtat etiam omnibus, Doctores pleroſque Eccleſiæ Romanæ ſtatuere, licitum eſſe contra hæreticos vim adhibere, ut de Jeſuitarum opinione deteſtabili nil dicam, nimirum hæreticis non eſſe ſervandam fidem. Cum omnes homines idque ſummo jure exiſtiment, Deum eſſe colendum juxta conſcientiæ dictamen & notiones, quas de Deo, ejusque voluntate habent, graviſſima injuria afficiuntur illi, qui propoſitionibus & articulis Religionis ſubſcribere coguntur, quos in corde deteſtantur. Et certe nil magis divinis & humanis legibus contrarium eſt, quam aliquem cogere, ut id, quod Deo indignum eſſe putat, voluntatique ejus contrarium, verbis tamen profiteatur & laudet. Quid magis horrendum, quam hominem cogere, ut patriam, parentes, uxorem & dulciſſima amoris pignora relinquat, eam duntaxat ob cauſam, quod conſcientiæ, id eſt Deo, non auctoritati aliorum & nutui obtemperare velit? Huc accedit immane illud & infame Inquiſitionis, uti appellatur, Tribunal, quod ad hæreticos, uti appellantur, in florentiſſimis Europæ Regnis non ſine ignominia nominis chriſtiani a Pontificibus erectum eſt. Tribunal hoc adeo humanitati omni repugnat, ut junctis viribus ad illud e terris extirpandum concurrere deberent Chriſtiani: de quo argumento pluribus egerunt Viri docti. Vide *Limborchii Hiſt. Inquiſitionis; P. Bayle Commentaire philoſophique ſur ces Paroles de Jeſus Chriſt: Contrains-les d'entrer; Ejusdem* libellum, tomo primo hujus libri præmiſſum, ſub titulo: *Ce que c'eſt que la France toute Catholique ſous le régne de Louis le Grand.* Ut alios multos mittam. (*) Hæ cum errantibus agendi rationes multos eo inducere poſſunt, ut credant, ſacrificulos, vel quicunque tandem illi ſint, omni con-

(*) Pontificii contra multis probare volunt, conceſſum Religionis examen & conſcientiæ libertatem, homines in graviſſimos errores præcipitare. Non eſt animus controverſiam hanc heic loci examini ſubmittere. Adducam tantum, quia noſtri HUETII mentionem facit, quæ contra Abbatem TILLADET eandem cantilenam repetentem, monuit doctiſſimus LA CHAPELLE *Biblioth. Anglicæ Tom. XIV.* part 1. Ita autem ſonant ipſius verba. ,, Laquelle eſt ce, de la tolerance ou de l'inquiſition, qui conduit le plus naturellement à l'Atheiſme? Conſultons la raiſon, conſultons l'experience, l'une & l'autre nous diront, que les pays à fagot doivent être les plus abondantes fourmillieres d'Athées. Si la Religion chretienne a des charactéres, qui peuvent ſoutenir l'examen le plus rigoureux, plus on laiſſe aux hommes la

conſcientiæ ſenſu deſtitui, quoniam pedibus manibusque id agant, ut homines ipſius Dei juſſa ſpernant; ulterius ratiocinando credent forte, Religionem nonniſi eſſe inventum fraudulentorum ſacerdotum, qui imperium in alios hac ratione ad ſe rapere velint; licitum eſſe in cauſa Religionis hiſtrionem agere; credent Religionem aliorum nutui, viciſſitudini temporum & locorum obnoxiam, atque adeo mutabilem eſſe; ut alia mala, quæ ex violentia oriuntur, jam quidem taceam. Poſſemus hiſce adjungere, quod pontificii Doctores, circa primarium caput, nimirum de infallibilitate Eccleſiæ, in diverſa abeuntes in Pyrrhoniſmum incidant. At hoc abunde ab aliis eſt præſtitum. Videatur Cl. Placette liber cui titulus: *de inſanabili Eccleſiæ Romanæ Scepticiſmo*; & τυ Μακαριτυ Alph. Turrettini *Pyrrhoniſmus pontificius, ſive Diſſertatio hiſtorico-theologica de variationibus Pontificiorum circa Eccleſiæ infallibilitatem.* oper. pag. 479. ſq. Videndum jam eſſet, qua ratione cauſam ſuam perorent Doctores pontificii. Notum imprimis eſt *Boſſuetum* & *Nicolium*, ut de aliis nil dicam, contra contendere, viam examinis, qua ſola in cauſa Religionis utendum eſſe cenſent *Proteſtantes*, homines neceſſario in *Indifferentiſmum conjicere.* Sed limites diſſertationibus ejusmodi poſitos ſupergredi nolumus. In ſequentibus fuſius de hiſce nobis dabitur agendi occaſio.

ΕΠΙΜΕ-

„ la liberté de cet examen, & moins la Religion doit etre expoſée au mépris. Mais qu'eſt ce qu'en peut penſer un homme d'éſprit, lors qu'on luy fait un crime impardonnable de la moindre curioſité, qu'il temoigne, ou des plus petits doutes qu'il forme ? Ne ſoupconnerat-il pas d'abord, que cette Religion n'eſt qu'une torte d'araignée, dont tous les fils s'envolent pour peu qu'on y touche. Et que cela ne ſoit pour un Athée que l'Angleterre & la Hollande ont produit, nous en pouvons nommer des vingtaines, qui ſe ſont formés dans l'Eſpagne & dans l'Italie. Si nous ne parlons pas de la France, ce n'eſt pas qu'elle n'en ait beſoin auſſi ſa part, & l'hiſtoire de ce Royaume depuis 1682. nous apprendra quelque jour, ſi les ſuités de l'intolerance univerſelle en ont banni l'irreligion. Ce ſera ſur tout une choſe bien curieuſe d'y voir le Convertiſſeur Peliſſon mourir ſans Sacremens, & un Evêque de Cour (HUETIUM intelligit) qui avoit commencé par la Demonſtation de l'Evangile, finir par la Demonſtration du Pyrrhoniſme.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Theſium Theologicarum.

I. Vehementer errant, qui aſſerunt, per Myſterium in S. Literis nihil aliud intelligi, quam rem ignotam quidem antea, ſed revelatione facta facilem intellectu. Paulus certe incarnationem Chriſti, quæ ſuo tempore jam tunc facta erat, ὁμολογουμένως μέγα μυστήριον vocat. 1. ad Timoth. III. 16.

II. Magna profecto inſania eſt, Evangelio non credere, cujus veritatem ſanguis Martyrum clamat, apoſtolicæ reſonant voces, prodigia probant, ratio confirmat, mundus teſtatur, Dæmones confitentur: ſed longe major inſania, ſi de veritate Evangelii non dubites, vivere tamen, quaſi de ejus falſitate non dubitares. Veriſſima *Pici Mirandulani Comitis* verba ſunt.

III. Ad ſolidam & plenam de veritate Religionis chriſtianæ perſuaſionem neceſſe non eſt, ut Deus hodienum miracula faciat.

IV. Merum eſt commentum, quando Sociniani aſſerunt, Chriſtum, poſtquam natus eſt homo & antequam munus ſibi à Deo Patre ſuo demandatum obire inciperet, in cœlo, divino conſilio atque opera fuiſſe, & aliquandiu ibi commoratum eſſe, ut illa ab ipſo Deo audiret & præſens apud ipſum videret, quæ mundo mox annuntiaturus & patefacturus eſſet.

V. A Theologo practico primum requiritur, ut ægrotantis, ad quem vocatus eſt, conſcientiam penitiſſime perſcrutetur; nam qui ſtatim adveniens de Dei miſericordia & juſtitia vindice, conſarcinatis ad eam rem Scripturæ locis, quaſi ad concionandum veniſſet, multa declamitet, non minus inconſulto faciat ac medicus, qui ſuum ægro nec viſo nec audito prognoſticon pronuntiet, præſertim cum medico præter ægrotantis vultum & pulſum arteriæ multa alia adſint ſigna, quæ prognoſticon fundent: iſti unicum offeratur indicium, ſermo, quem ſi audire

gravetur, ut ſermocinetur ſolus, cauſæ dicere nihil poteſt, cur linguæ intemperantiſſimus, vel totius illius partis, quæ eſt de regenda conſcientia, imperitus habeatur. Magna igitur primo illo actu Miniſtro Evangelii utendum eſt patientia, ut ſive ex ægrotantis ore, vel ſi id minus æger poſſit, ex eorum qui ægrotanti officium faciunt, relatu, ſedulo ſciſcitetur ecquam ille, cum apud ſuos libere loquitur, fidei & pœnitentiæ ſignificationem exhibeat? Neque prius finem ſciſcitandi faciat, quam certam de ſtatu pœnitentis notitiam (quantum quidem certa ab homine de alterius animo notitia haberi poteſt) animo informarit. *Verba ſunt Theologi eximii Steph. Gauſſenii diſſert. de recto clavium uſu, pag. m.* 341.

DISSERTATIONUM

DE

RECENTIORUM QUORUNDAM ERUDITORUM PRÆPOSTERIS ADVERSUS INCREDULOS DISPUTANDI METHODIS,

PARS QUARTA.

Thes. I.

Scopus hujus diſſertationis & argumentum.

In antecedente Diſſertatione, exemplo Illuſtris Eccleſiæ gallicanæ Epiſcopi P. D. *Huetii*, oſtendimus, Eccleſiæ Romanæ Doctores, in ſuis adverſus Proteſtantes ſcriptis, id potiſſimum a longo jam tempore egiſſe, & adhuc agere, ut nimirum oſtendant, conceſſo cuivis Religionis examine, rejectoque contra infallibili judice, id eſt Pontifice Rom. vel Eccleſia, Religionis chriſtianæ veritatem non ſolum probari ſufficienter non poſſe; ſed etiam nemini conſtare certo, quinam articuli Religionis credendi vel non credendi ſint. Ut autem finem, quem intendunt, obtineant, partim ad ingenii humani imbecillitatem & cæcitatem; ad præjudicatarum opinionum vim, arctiſſimosque ingenii humani cancellos; partim verò ad difficultatum, quæ circa Religionis examen occurrunt, numerum, controverſiarum multitudinem, opinionum, quæ inter eos, qui ab Eccleſia Romana ſeceſſionem fecerunt, diverſitatem provocant, exiſtimantes, Proteſtantes ita neceſſitate adactos eſſe, ad Eccleſiæ Romanæ infallibile ſcilicet tribunal, tanquam ad ſacram aliquam anchoram confugiendi. Eam *Nos* oppugnandi viam potiſſimum ingreſſus eſt, Vir ingenio, doctrina & eloquentia præſtans, P. *Nicole*, cum in tractatu,

quem inſcripſit: *Prejugés legitimes contre les Calviniſtes*; tum ſingulari libro cujus titulus: *Les Calviniſtes convaincus du Schiſme.* (*) Rationes ipſius diligenter excuſſerunt tres Eccleſiæ Reformatæ Theologi Galli præſtantiſſimi, *Claudius*, *Pajonus* & *P. Jurieu*. *Fiſcherum* Jeſuitam eadem incedentem via oppugnavit eruditiſſimus Theologus *Chillingworthus*, edito libro bonæ frugis pleniſſimo, in quo ſolidiſſimis argumentis probavit, Proteſtantes tutiſſimam ad ſalutem perveniendi monſtrare viam. (**) Inter Recentiores vero noſtros Theologos, qui magno eruditionis apparatu nec minore ingenii acumine *Nicolii*, & qui eum ſequebatur *Pelliſonii*, rationes exami-

(*) Hoc unum egiſſe Virum doctum, multis licet uſus ſit ambagibus, perſpicuis verbis docet in præfatione, in qua ſe oſtenſurum promittit: „ Qu'il n'y a point de voye plus difficile, plus dangereuſe & moins pro„ portionée à toutes ſortes d'éſprits que celle de l'examen particulier de „ tous les dogmes: Que l'excluſion de cette voye conduit d'elle meme à „ celle de l'authorité, puisque tout homme, qui eſt obligé de ſavoir la „ verité de quelque choſe, & qui ne la peut apprendre par lui-même, „ la doit neceſſairement apprendre d'autruy. Qu'on aura donc raiſon „ de ne point héſiter, de prendre l'Egliſe catholique pour guide, d'em„ prunter ſes lumieres dans le diſcernement des verités de la foi, & de „ ſe croire mille fois plus aſſuré en la ſuivant, que ſi l'on s'étoit aban„ donné aux foibles efforts de la raiſon.

(**) In gratiam eorum, qui rerum ad rem Literariam facientium cognitione delectantur, de fatis hujus libri aliquid monendum eſt. Magni is liber a doctiſſimis Angliæ Viris, iis præſertim qui Epiſcopales dicuntur, habitus eſt, & adhuc habetur. Sudes contra in oculis Pontificiorum ſemper idem erat. Nec deerant tamen ex ipſis Reformatis, Presbyterianis inprimis, turbulentis Caroli I. Regis Angliæ temporibus, qui præpoſtero zelo abrepti, auctoris virtutibus detrahere, librumque egregium ſuſpectum & exoſum reddere voluerunt. Ex horum numero erat CHEYNELLIUS quidam, qui poſt mortem in præſtantiſſimi Viri librum ridiculo auſu ſuam exercere voluit ſævitiam. Rem ipſam ita narrat A. WOOD in Athenis Oxonienſibus Tom. II. pag. 297. CHILLINGWORTHUS, inquit, Regi fideliſſimus Ao. 1643. in caſtro Arundeliano a copiis parlamentariis captus, æger Liceſtriam abductus, obiit menſe Januario ejusd. anni die XXIII. Poſtero die cum corpus ejusdem in clauſtrum Eccleſiæ cathedrali vicinum ad ſepulturam deferretur, Magiſter FRANCISCUS CHEYNELL inter perduelles Eccleſiaſticos primipilus, per latrocinium Rector de PETTWORTH in agro Suſſexienſi, popularis ſimul ejus & coætaneus & olim condiſcipulus, qui tum aderat, ſuprema defuncto ſoluturus, una cum cadavere etiam librum prædictum, cum hoc ridiculo dicam an vecordi ſarcaſmo terræ

examinarunt, merito referendus eſt Jacobus *Saurinus*, edito libro cui titulus: *L'Etat du Chriſtianiſme en France, diviſé en trois parties, ou Lettres addreſſées aux Catholiques Romains; aux Proteſtans temporiſeurs; & aux Deiſtes.* Longius autem proceſſit in hac methodo probanda & commendanda Archiepiſcopus Cameracenſis *Fenelonius*, qui teſte Biographo ejus, eo usque progreſſus eſt, ut contenderit, non aliam eſſe convertendi ipſos Deiſtas rationem, quam ſi examine omni miſſo, eos primum eo adducamus, ut credant, dari in terris infallibilem aliquem judicem, qui homines de divina origine Religionis chriſtianæ non ſolum faciat certos, ſed & qui verum ſenſum Revelationis pandat, omnesque ſuborituras controverſias componat.

terræ mandavit: *Apage ergo inquit execrande Liber, qui tot animas pretioſas ſeduxiſti; Apage inquam, putride & corruptionis jam pleniſſime liber, utque terram terræ, pulverem pulveri; ita te tuo Authori in eandem putredinis regionem committimus, ut tu & ille corrupti pariter & corruptores una æternum pereatis.* Ita miſer ille zelotes. Sed aliud poſitum eſt a Viris cordatis, virtutibusque defuncti dignum epitaphium, quod Oxonii viſitur, & ita ſonat: *Virtuti ſacrum. Spe certiſſimæ reſurrectionis hic reducem exſpectat animam Guilielmus Chillingworth, S. T. P. Oxonii natus & educatus, Collegii S. Trinitatis olim decus & gloria. In omni Literarum genere celeberrimus; Eccleſiæ Anglicanæ adverſus Romano-Catholicam propugnator inviƈtiſſimus, Eccleſiæ Sarisburienſis PRÆCENTOR digniſſimus, ſine exequiis furentis cujusdam Theologaſtri, Doctoris Cheynell, diris & maledictione ſepultus, honoris & amicitiæ ergo ab Olivero WHITBY brevi hoc monumento poſterorum memoriæ conſecratus.* De præſtantia vero ipſius libri a Chillingwortho conſcripti, cuivis ex lectione ipſa conſtare poteſt. Multorum teſtium loco affero duntaxat de eo judicium doctiſſimi Coste, quod reperias in nota, verſioni gallicæ tractatus III. Lokii de Educatione Liberorum adjecta. Ce ſavant Theologien (inquit) publia ſous le regne de Charles I. en anglois une apologie de la Religion Proteſtante, où les veritables principes de cette Religion ſont defendus avec beaucoup de candeur, & avec une force & une netteté incomparable, contre les objections d'un habile Jeſuite, qui avoit reſſemblé avec beaucoup d'art les argumens les plus ſpecieux, que les Catholiques Romains puiſſent oppoſer aux Proteſtans. Cet Ouvrage n'eſt qu'un tiſſu naturel de raiſonnemens pleins de ſolidité & d'évidence.

Judice tali admiſſo, difficultates omnes circa negotium Religionis occurrentes diſparere, omniaque poſthac eſſe captu facilia. Hinc pag. 142. hujus Biographiæ aſſerit *Fenelonius*, totam Religionem ad duo principalia referri poſſe capita, nimirum ad *ſincerum amorem Dei*, & *ad obedientiam erga Eccleſiam*. (*) Quoniam vero nova hæc cum Incredulis pugnandi ratio non ſolum lepida plane eſt, & rationi contraria, ſed & incredulos in erroribus ſuis confirmat, imo magis a Religione chriſtiana reddit alienos, dignum hoc eſt argumentum, quod paulo plenius excutiatur. Accedit, quod illi qui ita ſentiunt, Proteſtantes omnes inſaniæ accuſent, quaſi nempe iis ſint imbuti ſententiis, quibus nulla demonſtrandi vis ineſſet, quodque adeo doctiſſimi inter eos Viri, qui hactenus Religionis chriſtianæ veritatem probare, atque contra incredulos vindicare aggreſſi ſunt, inepte & ridicule egerint, ſuamque in ratiocinando infantiam commonſtraverint. Quod convitium, nobis impactum, non eſt ferendum, ſed fortiter repellendum. In antecedente diſſertatione oſtendimus, multa eſſe Eccleſiæ Romanæ placita, multosque ritus, quæ non poſſint non animos vel incredulorum contra Religionem chriſtianam obfirmare, vel oculatiores ſed non ſatis circumſpectos homines, in ipſo gremio Eccleſiæ Romanæ educatos, in vitium incredulitatis præcipitare. At juvat directe & paulo plenius hoc argumentum tractare. Eum in finem in hac & ſequenti diſſertatione *primo* in genere oſtendam, methodum *Fenelonio* & ſequacibus adeo probatam ineptam plane eſſe ad incredulos convincendos: *ſecundo* ipſius increduli dubia contra Religionem chriſtianam in medium prolata, una cum argumentis, quibus ad eum convertendum uſus eſt *Fenelonius*, expendam. Et *tertio* tandem evincam, ſolos Proteſtantes tutiſſimam, Religionis chriſtianæ veritatem probandi & vindicandi, viam monſtrare.

Fenelonii ſententia de methodo revo-

II. Oſtendemus igitur primo in genere, quam parum hæc methodus *Fenelonii*, imo omnium Doctorum Eccleſiæ Romanæ, infallibilitatem viſibilis alicujus in terris judicis urgentium, faciat, vel ad incredu-

(*) Nous n'avons, inquit pag. 142. proprement que deux Articles de foi, l'amour d'un Dieu inviſible, & l'obeïſſance à l'Egliſe & à ſon Oracle vivant. Toutes les autres verités particulieres s'abſorbent dans ces deux verités ſimples & univerſelles, qui ſont à la portée de tous les éſprits.

credulos convertendos, vel ad Proteſtantes in gremium Eccleſiæ Romanæ revocandos; ita tamen ut hic potiſſimum rationem habeamus illius *Increduli*, qui Biographiam Ill. Epiſcopi conſcripſit. Illuſtris Archi-Epiſcopi ſententia, ſummatim conſiderata hæc eſt: Neminem poſſe eſſe certum, vel de veritate & divinitate Religionis chriſtianæ in genere, vel de explicatione Scripturæ, & articulis Fidei in ſpecie, niſi antea perſuaſus ſit, Deum in terris conſtituiſſe infallibilem Oraculorum divinorum interpretem & controverſiarum judicem: cauſas hujus rei quærendas eſſe ait, cum in mentis humanæ cæcitate & imbecillitate; tum in Revelatione ipſa, ejus dogmatibus, interpretandi difficultate &c. credibile autem non eſſe, Deum tam parum proſpexiſſe Eccleſiæ ſuæ; mittendas adeoque eſſe incredulo, veritatem anxie quærenti, ſollicitas utriusque partis disquiſitiones, quoniam hac via e tenebris non eluctetur, ſed potius in erroribus confirmetur: credendum potius & quidem fundamenti loco, Deum talem conſtituiſſe in terris circa Religionis negotium judicem, cujus infallibili auctoritate inniti poſſimus; hunc obſequioſo animo audiendum, & omnibus rationibus, quæ a ſuperbia ingenii noſtri duntaxat oriantur, valedicendum. Admiſſo hoc judice, incredibili ſtatim luce ſuperfuſum iri mentem increduli, adeo quidem, ut is poſthac evidentiſſime percepturus ſit non ſolum Religionis chriſtianæ divinam originem, ſed & veritatem omnium decretorum Eccleſiæ veræ, i. e. ſi Diis placet, Romanæ. His aliisque rationibus, quas data occaſione infra afferemus, ſe antea Deiſtarum factioni addictum, commotum fuiſſe, ut Deiſmo mitteret nuntium & Eccleſiæ Romanæ ſubſcriberet decretis, narrat Biographus Ill. *Fenelonii.* Sed hæc noſtra opinione methodus ad convellendos incredulos inepta plane eſt, quod jam quidem paucis eſt oſtendendum, quoniam in ſequentibus, ubi *Fenelonii* rationes & loca Scripturæ S. in medium proferemus, ſingillatim de hoc argumento tractandi dabitur occaſio. Quando igitur Doctores pontificii hanc methodum ſequentes & probantes, incredulos converſuri, ante omnes rationes ex Revelatione petitas perſuadere volunt, Deum in terris poſuiſſe infallibilem rerum ad Religionem ſpectantium judicem, tum id probare debent, vel ex *Ratione*, vel ex *Revelatione*, vel denique ex *Traditione*, quartum enim non datur. Quod ad *primum* attinet, admittit incredulus æque ac Doctor pontificius generalia Theologiæ Naturalis principia; neuter

candi Increduloſ breviter explicatur, & quam parum faciat ad eos lucrandos in genere oſtenditur.

ter tamen ex his principiis colligere poterit, Deum in terris ejusmodi infallibilem judicem conſtituiſſe: dependet enim hoc ex voluntate Numinis liberrima. Nullum rationi ineſt principium, ex quo perſpicue colligi poſſit, Deum velle, ut in rebus ad Religionem ſpectantibus alterius auctoritati nos ſubmittamus; imo potius contrarium ſuadet ratio, ingeminans, nihil ſine ratione admittendum, eaque duntaxat credenda, quæ Dei virtutibus & voluntati conſentanea eſſe *ipſimet* ſimus perſuaſi. Eo magis autem inepta videbitur hæc ſententia incredulo, quod ea quæ creditu neceſſaria ſunt pauca numero eſſe putet, taliaque, quæ a quovis, cui ſenſus communis ineſt, facile percipi poſſint. Et ſi ſola ratio ſufficeret ad probandum, dari ejusmodi infallibilem in terris judicem, cur tandem Doctores pontificii adverſus nos diſputantes, toties totiesque provocant ad loca S. Scripturæ? annon ſola ratio, qua & nos inſtructos eſſe concedere, qua ſunt humanitate & æquitate, volunt, ſufficeret, ſi tam evidens eſſet, dari ejusmodi infallibilem judicem, quam clarum eſt, totum eſſe majus ſua parte? ſed quid opus hic pluribus verbis? fatentur ſane doctiſſimi & eruditiſſimi inter Pontificios Viri, infallibilitatem illam Pontificis ex ratione probari non poſſe. Inter eos, ut unum omnium loco proferam, eſt famigeratiſſimus *Arnaldus* in ſuis adverſus celeb. *Claudium* diſputationibus: Tom. I. Lib. I. cap. VII. pag. 66. verba ipſius ita ſonant: *Ce n'eſt point une choſe claire de ſoi même que cette infallibilité, puis qu'elle depend uniquement de la volonté de Dieu, qu'il nous a declarée par l'Ecriture, l'Egliſe n'étant pas naturellement infaillible, c'eſt par les principes de la foy, ou par une longue ſuite de raiſonnemens, qu'on doit prouver qu'elle l'eſt ſurnaturellement.* Regerent forte Doctores pontificii, ex ratione tamen conſtare, auctoritatem talis judicis plurimum collaturam eſſe ad ſcrupulos errantibus eximendos, & ad componendas omnes controverſias; ex quo ſponte ſequatur, Deum decere ut talem conſtituerit. Sed reſpondebit Deiſta, aliud eſſe *optare*, aliud *probare*; neque enim quæ noſtris rebus cōnducere putamus, illico Deum præſtare debere colligere poſſumus: imo talem neceſſe non eſſe aſſeret incredulus, quod ad pauca illa quæ credenda eſſe putat, ne judice quidem, nedum infallibili, opus ſit. Imo contendet & quidem jure, argumentum hoc Doctorum Eccleſiæ Romanæ plus probare quam probandum erat, atque adeo nihil probare. Notum

eſt

eſt vitia plus officere ſaluti generis humani quam vero errores. Quod ſi argumentum horum hominum aliquid valeret, efficere debuiſſet Deus, ut homines non ſolum ab erroribus, ſed & a vitiis omnibus eſſent immunes, quod tamen non fecit, ſed ad errores æque ac vitia cavenda ſufficientia ſuppeditavit media. Imo ſi hoc Pontificiorum argumentum rite expendimus, comperiemus, illud non diſſimile eſſe cavillationibus hominum profanorum, Providentiam divinam impugnantium, atque dicentium; ſi Deus rerum humanarum gereret curam, tot erroribus & vitiis non eſſent homines contaminati, ſed efficeret, ut omnes verum cernerent & virtutem amarent. Non poſſunt aliter pontificii Doctores vim conſequentiæ hujus ſolvere quam Proteſtantes, aſſerendo inter alia, Deum ſatis præſidii attuliſſe humano generi ad mala illa ſi velint evitanda: neminem cogi ut volens erret; neminem etiam ut peccet, impelli. Perget incredulus & dicet, Deum, ſi voluiſſet ope infallibilis judicis hominibus viam cognoſcendi veritatem monſtrare, atque impedire, quo minus ipſi a vero rectoque aberrarent, nunquam paſſurum fuiſſe, ut tot ineptæ, monſtroſæ, Deo indignæ, & ſocietati nocivæ inter Chriſtianos orirentur opiniones & ſententiæ, & homines illos infallibiles contra inſtructurum fuiſſe omnibus illis mediis, quæ ad mala illa omnia evitanda fuiſſent apta: manifeſtum autem eſſe ne eos quidem, qui talem judicem admittant, ab his malis eſſe immunes, nedum cæteros qui eum alto ſupercilio contemnant. Imo inſtabit & dicet, tantum abeſſe ut probari poſſit per rectæ rationis leges, Deum decere talem in terris conſtituere judicem, ut potius Dei virtutibus, ſi Pontificiorum ſequamur ſententiam, ejusmodi infallibile tribunal quam maxime ſit contrarium. Solent pontificii Doctores, quando neceſſitatem ejusmodi infallibilis Doctoris & Ductoris urgent, provocare ad ingenii humani cæcitatem & ignorantiam, aſſerentes inter alia, pleroſque mortales ad examen inſtituendum ineptos eſſe, & tantum non, ubi de rebus ad Religionem ſpectantibus agitur, communi ſenſu deſtitutos. Deum igitur iis dediſſe medium huic ſtatui accommodatum, nempe judicem infallibilem, in cujus arbitrio ſine examine Religionis acquieſcere poſſint. At quid tandem hoc aliud eſt, ſi ſcapham ſcapham appellare volumus, quam aſſerere, Deum homines nulla, ad Religionem quod ſpectat, voluiſſe perfundere luce, ſed ipſi placuiſſe, ut in veterno ſuo ſuavi-

ter obdormiſcerent, ſecuri rerum ad Religionem ſpectantium; ut cæco aſſenſu ſubſcriberent Paſtoribus ſuis, dicentibus, credite quod dicit vel Eccleſia vel Pontifex, neque tamen quid illa credat, & cur hoc non aliud credendum injungat, neceſſe eſt curetis: annon ita Deus vellet, ut homines verum non examinarent, ſed manerent ſtupidi & rerum divinarum incurii? Hoccine autem cum virtutibus divinis, ſapientia nimirum ejus, ſanctitate & æquitate convenit? annon ita malum augetur, dum ita, volente ipſo Numine, in ignorantia rerum divinarum mortales permanerent, atque etiam eo nomine eſſent excuſabiles? ſed quid opus eſt pluribus verbis? qui vel unum aut alterum librorum a Deiſtis conſcriptorum legit, videbit, eos ea, quæ de judice infallibili dicuntur, inter ſuavia referre ſomnia, & albis dentibus ridere. Unde mirum eſt, qua ratione Proſelytus noſter tam cito fuerit ab Epiſcopo de neceſſitate ejusmodi judicis infallibilis convictus: de quo tamen infra plura. (*)

III. Tran-

(*) Pluribus hoc argumentum Pontificiorum ab utili duntaxat petitum impugnat eruditiſſimus Chillingworthus, libri ſupra laudati part. I. pag. 341. ſq. Quædam duntaxat in gratiam Lectoris adducemus: Selon cette maniere de raiſonner, (inquit) un autre ne pourroit-il pas dire, qu'il ſeroit encore plus utile pour pluſieurs bonnes raiſons, que tous les Patriarches fuſſent infaillibles, que non pas le Pape ſeul? un autre, qu'il ſeroit encore plus utile que les Archevêques de chaque Province le fuſſent, que non pas les Patriarches ſeuls; un troiſiéme qu'il ſeroit encore plus utile que les Evêques de chaque Diocéſe le fuſſent; un quatriéme, qu'il ſeroit encore plus utile que tous les Curés de chaque Paroiſſe le fuſſent; un cinquiéme, qu'il ſeroit encore plus utile, que tous les Péres de famille le fuſſent; un autre enfin pourra dire, que la choſe la plus utile & la plus convenable de toutes ſeroit, que tous les hommes, & toutes les femmes le fuſſent, & cela d'autant plus, qu'il vaut beaucoup mieux prévenir les controverſes, que de les décider; beaucoup mieux prévenir les Héréſies que de les condamner; &, raiſonnant ſur vôtre principe, conclure ſans plus de façon, que non ſeulement le concile géneral, non ſeulement le Pape ſont infaillibles, mais encore que tous les Patriarches, tous les Archevêques, tous les Evêques, tous les Curés, tous les Péres de famille; & non ſeulement cela, mais encore géneralement tous les hommes, & toutes les femmes de la Chretienté, le ſont. Si vous m'allés dire, comme vous me le dirés ſans doute, que cette concluſion eſt d'une abſurdité palpable, trés contraire aux ſens & à l'experience: convenés donc que le principe d'où elle s'enſuit evidemment & trés conſequemment, eſt un principe faux & abſurde, ſavoir, que ce qui paroît être le *plus propre* & le *plus convenable* à la

III. Tranſeundum igitur erit Doctori noſtro pontificio, *incredulum* in viam veri rectique revocaturo, ad *Revelationem*, atque probandum, non ſolum dari Revelationem aliquam divinam, & in ea perſpicuis verbis tradi, non tantum Deum in terris conſtituiſſe infallibilem judicem circa res ad Religionem ſpectantes; ſed & eundem ad finem ſeculorum, non interrupta ſerie, iis ſemper donis & præſidiis ejus ſucceſſores inſtruxiſſe & porro inſtructurum, ut nemo, etiam ſimpliciſſimus, dubitare poſſit, quin ita Deus, non aliter, Eccleſiæ ſuæ proſpicere voluerit. Qua ratione autem id feliciter præſtari poſſit fateor me non perſpicere. Primo enim quæret ex Doctore pontificio *incredulus*, utrum liceat examinare argumenta, quibus probetur, dari ejusmodi ſupernaturalem Revelationem, eamque eſſe divinæ originis nec ne; ſi neget Doctor pontificius, & contendat ante omnia acquieſcendum eſſe in eo, quod dudum vel ab Eccleſia, vel a Conciliis, vel a Judice infallibili ſcil. Papa decretum ſit, ridebit incredulus hunc Doctorem, & talem pro Sophiſta, vel homine artis ratiocinandi imperito habebit, indigno qui audiatur. Quid enim magis a ratione alienum eſt, inquiet, quam in re graviſſima ſubſcribere alterius ſententiæ ſine examine? quid ſtultum magis quam hoc, nimirum alium velle cogere, ut ſine argumentis admittat propoſitionem, de qua utrum vera ſit an falſa hactenus diſceptatur? Ita impoſtoris cujusvis, inquiet, deliriis eſſet ſubſcribendum, ſi talis aſſenſus ſufficeret. Quod ſi vero Doctor pontificius examen permittit, atque hanc theſin probandam ſuſcipit: *chriſtiana Religio eſt divinæ originis*, tum quæritur utrum ad eam rite probandam

Eadem infallibilitas neque ex traditione poterit probari.

T 2 funda-

la raiſon humaine, le paroît auſſi à la Providence divine, dans la conduite qu'elle tient envers les hommes. Et pag. 345. Qui ne voit, qu'en ſuppoſant que l'Evêque de Rome eût été établi Chef de l'Egliſe & Juge des Controverſes, c'auroit été un grand bien pour l'Egliſe, auſſi grand, peut-être, que celui qui lui revient de tout le reſte de la Bible, que dans quelque livre de l'Ecriture, qui dût être indubitablement reçû comme canonique, cette ſeule propoſition ſe trouvat couchée en propres termes; pour l'Egliſe, auſſi grand, peut-être, que celui qu'elle retire de tout le reſte de la Bible. *Les Evêques de Rome ſeront à perpetuite Monarques de l'Egliſe; & eux ſeuls, ou conjointement avec leurs adhérens, ſeront les Guides de la foi, & les Juges des Controverſes qui s'éleveront parmis les Chrétiens.*

fundamenti loco ponendum putet eam eſſe veram, quia infallibilis judicis auctoritas intercedat; vel quia variis argumentis ad ita non aliter ſentiendum fuerit commotus. Quod ſi *poſterius* ponat, non alia via poterit incedere, quam ea, quam ineundam eſſe dicunt Proteſtantes; nimirum provocando ad characteres Revelationis & ad omnia illa argumenta, quibus & veritas & divina origo Religionis chriſtianæ probari ſolet. Hic vero nihil ſingulare habent Doctores pontificii præ Doctoribus aliis, qui non niſi argumentando & ratiocinando, ad quæſtionis hujus ſolutionem perveniri poſſe probe ſciunt. Sed ita agendo & ratiocinando peccarent contra Eccleſiæ decreta, quæ viam examinis præſcribit; peccarent Doctores pontificii contra *Fenelonii* primum & præcipuum præceptum, quod vetat in quæſtione hac excutienda, & contra incredulum vindicanda, ad examen Religionis ipſius accedere, quoniam ſi Epiſcopum hunc audias, incredulus non ſolum hac ratione ab erroribus ſuis revocari non poteſt, ſed & in tot difficultates conjicitur, ut non habeat, quo ſeſe vertat. *Obediendum* eſt incredulo e tenebris emerſuro, & vim veritatis percepturo, ſi Epiſcopum audias, non *examinandum.* Uno verbo; poſito & conceſſo tali examine, ab incredulo inſtituendo, occurrunt omnes illæ difficultates, quas tanto cum ſupercilio in via examinis Doctores pontificii deprehendi clamitant, quasque in cumulum conjecit doctiſſimus *Nicole*, libro ſupra citato cap. XVI. Hic autem difficultatibus, quas non ſine rethoricationibus multis in medium proferunt, nonſolum enodandis pares ipſi non ſunt Doctores pontificii, quandoquidem homines doctiſſimos etiam, ſine auctoritate judicis infallibilis iis præſidiis inſtructos eſſe negant, quæ ad ſolvendas illas difficultates requiruntur; ſed & quoniam negant, quenquam vel de Religione chriſtiana in genere, vel de articulis creditu neceſſariis in ſpecie, ſine accedente auctoritate ejusmodi infallibilis judicis perſuaſum eſſe poſſe; imo quod maxime ridiculum eſt, poſita infallibilis hujus judicis auctoritate, non magis verum cernunt, quam antea. Pone enim agi de hoc vel illo difficili loco S. Scripturæ explicando; Pone etiam dari ejusmodi judicem; ad ſolvendam quæſtionem opus eſt, ut ita vel aliter ipſum locum interpretemur, aut quia hoc judex aſſerit miſſis omnibus argumentis: aut quia ex regulis hermeneuticis ſingulis expenſis hanc non aliam interpretationem valere poſſe docet; *prius* ſi aſſerunt Doctores pontificii,

cificii, ridiculos ſeſe faciunt, quando judicis ejusmodi infallibilis incredibilem ad verum cernendum extollunt vim & efficaciam. Ita enim non magis cernunt verum homines circa hunc vel illum locum, hunc vel illum articulum hærentes, quam ſi nullus in terris eſſet infallibilis judex; neſciunt enim cur ei potius quam alii vacivas præbeant aures. Si vero *poſterius* tuentur, non ſolum non obſtante hoc judice multa manebunt obſcura, ſed & hac ratione vis omnis explicationis, argumentis quæ adhibita ſunt, non hominis auctoritate argumentis deſtituta, innititur, & ita perinde eſt utrum ejusmodi judex adſit nec ne. Rationi vero convenientius agunt Proteſtantes, quandoquidem illi quidem non negant, dari in Revelatione quædam cognitu difficilia, neque omnia, quæ in S. Literis continentur planiſſima eſſe, ſed ſimul tamen tuentur, ea quæ creditu factuque ſunt neceſſaria, clare & perſpicue in Sacris eſſe revelata. Hoc ipſum cum negent Pontificii, eo ipſo concedere debent, neminem ſecundum principia ſua difficultates circa Religionem occurrentes tollere poſſe, cum neque docti, neque ſimplices illas tollere, Pontifex vero eas adhibitis etiam argumentis penitus diluere non poſſit. (*) Quod ſi vero Doctor pontificius incredulum in viam veritatis revocaturus, antequam probavit divinam eſſe Religionem chriſtianam, pro certo ponit, dari infallibilem aliquem in terris judicem, tum manifeſto peccat contra regulam Logicorum, quæ vetat το ἐν ἀρχῃ λαμβανειν. Hactenus enim probatum nondum eſt, talem dari ex principiis rationis; cumque ſecundum Doctorum horum decreta,

(*) Gnaviter hanc difficultatem urſit præſtantiſſimus CHILLINGWORTHUS, jamjam a nobis laudatus pag. 295. ſq. Tom. I. libri de veritate Relig. Proteſtantium ſcripti; Pag. 301. inter alia ſic alloquitur pontificium Doctorem: Pourquoi vôtre Egliſe tient-elle ainſi ſa chandelle ſous le boiſſeau? Ce Talent qu'elle a d'interprêter infailliblement l'Ecriture, pourquoi le tient-elle ſi longtemps enveloppé dans un mouchoir? Pourquoi en faitelle à deux fois? Que ne publie-t-elle tout d'un coup une expoſition & un commentaire infaillible ſur toute la Bible? Eſt-ce qu'il ne ſeroit pas utile & profitable pour les Chrétiens, que toute l'Ecriture fut interpretée? Il y auroit du blaſphême à le dire: & l'Ecriture ſe rend à elle-meme ce témoignage, qu'elle eſt *toute profitable*; & c'eſt moins les paroles, que le ſens, qui ſont l'Ecriture. Et ſi cela n'eſt pas profitable pour tous les Chrétiens; pourquoi employe t-elle des Docteurs particuliers pour expliquer l'Ecriture? Eſt ce donc que des Interpretations faillibles de l'Ecrirure ſont profitables, & que des Interpretations infaillibles ne le ſeroient pas?

decreta, nemo de divina origine Revelationis certo poſſit eſſe perſuaſus, ſine auctoritate judicis illius, neceſſe eſt ut Deiſta aut in ſua permaneat ſententia, aut inſtituto examine argumenta, quibus Religionis chriſtianæ veritas probatur, expendat, articulos ſingulos probe examinet, omnibusque ita ſolerter expenſis, quid affirmandum, quid negandum ſit, ſecum conſtituat. Quod ſi *poſterius* facit, eam ingreditur viam, quam Proteſtantes ineundam cenſent. Quo ipſo falſum erit, quod aſſeruit *Fenelonius*, Deiſtam de veritate Religionis convinci aliter non poſſe, quam ſtatuendo ante omnia, *dari infallibilem in terris judicem.* Si vero concedere nolit Doctor pontificius, ut miſſa auctoritate infallibilis Doctoris incredulus examen Religionis inſtituat, atque diſpiciat, utrum Deus in Revelatione perſpicuis verbis ſignificarit, ſe talem judicem rerum ad Religionem facientium in terris conſtituiſſe, neceſſario ad aliud principium eſt confugiendum. Magis autem ſuſpectum erit conſilium Doctoris pontificii incredulo, quod is haud ignoret, Scripturam Sacram, vel potius Deum in ea loquentem, velle, ut homines voluntatem ſuam cognituri S. Literas legant, ibique dicta expendant. Vide Act. XVII: 11. Lucæ Cap. XVI.: 29. Deut. VI: 6. 7. 8. Coloſſ. III: 16. Joh. V: 39. 2 Petr. I: 19. 1 Joh. IV: 1. ut alia loca taceam. Quo jure, inquiet incredulus, a me poſtulat hic vel ille Doctor pontificius, ut ſine examine Religioni chriſtianæ ſubſcribam, cum vel ipſe hujus Revelationis Auctor ut id faciam poſtulet? Cum autem ex rectæ rationis decretis nemo poſſit demonſtrare, Deum humano generi talem dediſſe judicem, Revelatio vero divina eſſe non poſſit ſecundum Pontificios, niſi accedat prius auctoritas talis judicis, neceſſario ad *Traditionem*, i. e. tertium aliquod a ratione & Revelatione diſtinctum principium eſt recurrendum, quando adverſus incredulum probare vult Doctor pontificius exiſtentiam ejusmodi ducis infallibilis. Sed & hic incredulo mediocri ingenio inſtructo nulla ratione poterit ſatisfacere talis Doctor. Quæret enim ante omnia incredulus, utrum homines illi, qui *tradiderunt* talem judicem infallibilem fuiſſe, & inpoſterum futurum, nitantur certa aliqua & infallibili Revelatione, an vero teſtimonio humano *Traditionis* illius veritas comprobetur. Si *prius* dicat, quæret utrum Revelationis nomine intelligat Revelationem aliquam particularem, certis quibusdam hominibus factam, an vero eam, quam Chriſtiani omnes pro

tali

ſali admittunt. Ad particularem ejusmodi Revelationem non ſolent confugere Doctores pontificii; & ſi hoc facerent, probanda eſſet hujus Revelationis quibusdam oblatæ veritas; probandum quando, quibus in locis, quomodo, &c. id obtigerit. Ad Revelationem, id eſt ad Scripturam S. recurrere non poteſt Doctor pontificius, quia nondum probata exiſtentia infallibilis Doctoris & Judicis, ſecundum Eccleſiæ Romanæ decreta, & inprimis Ill. *Fenelonii* ſententiam, certum non eſt, Revelationem eſſe divinam. Aliunde ergo præſidium cauſæ ſuæ quærere debet Doctor pontificius, atque vel ad Eccleſiam & ad Concilia eſt confugiendum, aut aſſentiendum eſt Pontificibus modernis, talia de ſe & ſuis anteceſſoribus narrantibus. Sed & hic pedem tuto figere non poterit. Quod ſi enim Eccleſiæ nomine intelligatur integra docentium & diſcentium cohors, inde a Chriſti morte ad noſtra usque tempora viventium, quæret incredulus, unde & a quo Eccleſia acceperit, talem in terris dari infallibilem judicem. Si poſteriores Doctores provocent ad priores, ſtandum tandem eſt quorundam teſtimonio. Teſtimonium hoc aut nititur Revelatione certa & infallibili, aut non. Si *prius* eſt, probandum erit Doctori pontificio, Revelationem non ſolum eſſe divinam, ſed & in ea perſpicuis verbis exponi, Deum Eccleſiæ ſuæ ejusmodi infallibilem judicem conceſſiſſe, & usque ad finem mundi tales ſemper conſtituturum. Hoc poſito nemo non videt difficultates omnes redire, quas antea protulimus, atque ita non ex Traditione, ſed ex Revelatione ſola, probari infallibilis ejusmodi judicis exiſtentiam, quod tamen denuo fieri non poteſt, quia principiis *Fenelonii* contrarium eſt, aſſerentis, admiſſo demum infallibili judice, nos certos eſſe, cum de divina origine Religionis chriſtianæ in genere, tum de articulis creditu neceſſariis in ſpecie. Si vero teſtes illi priores ad nullam Revelationem poſſunt provocare, actum erit de exiſtentia hujus infallibilis Doctoris, quia ſine Revelatione nemo ſcire poteſt, utrum Deus talem dare voluerit nec ne. Pone vero primos illos teſtes in cæteris eſſe viros fide dignos, magnæque exiſtimationis, eosque quibuscunque tandem argumentis probare, Chriſtum Eccleſiæ ſuæ talem concedere voluiſſe Vicarium; *demonſtrandum* erit, Pontifices modernos genuinos eſſe primi illius Vicarii ſucceſſores; *probandum* eos iisdem donis eſſe ornatos, quibus inſtructus erat primus; *probandum* eos nunquam ob officio receſſiſſe. Quod ſi incredulus res

in

in Eccleſia chriſtiana inde a primordiis ejus ad noſtra usque tempora geſtas expendet, tantum abeſt, ut teſtimonio antiquorum quorundam Doctorum de ejusmodi judice infallibili ſubſcripturus ſit, ut potius ipſum hoc prohibiturum ſit, quo minus magnifice de hoc judice ſentiat. Vel quomodo tandem hominum illorum, qui ſeſe Vicarios Chriſti, & infallibiles in terris judices appellant, de cultu divino probare poterit & admittere decreta, cui ne ipſa quidem ſimplex & rationi conveniens in Religione chriſtiana Deum colendi ratio placet? Quomodo poterit admittere *Transſubſtantiationem*, quam inter præcipua Religionis dogmata referri volunt Pontifices Romani, cum dogmata clare & perſpicue in Sacris revelata, ſed captum noſtrum ſupergreſſa, admittere nolint increduli? Quomodo tot minutas præceptiunculas, caſtæ Religioni parum conformes, obſervabunt illi, quibus æquiſſima & ſanctiſſima Servatoris noſtri Jeſu Chriſti ſordent præcepta? Quomodo credere tandem poterunt increduli, Pontifices vicarios eſſe Jeſu Chriſti in terris, & infallibiles rerum ad Religionem ſpectantium judices, quorum tamen, eorumque numero multorum, enarrare poſſunt craſſam rerum divinarum ignorantiam, intolerandam ſuperbiam, ſævitiam, optimorum Virorum oppreſſiones, & mutuos anathematiſmos, ut multa alia taceam? Vel ſolum teſtimonium *Baronii* de Pontificibus ſeculi X. ſufficiet incredulo ad probandum, Vicarios illos ita dictos Chriſti, ſi quidem tales unquam a Chriſto Eccleſiæ chriſtianæ dati fuiſſent, ab officiis ſuis receſſiſſe. Idem dici poteſt, ſi Doctor pontificius incredulum in gremium Eccleſiæ ducturus, ad *Concilia* provocet. Quæret enim ante omnia incredulus, utrum conſenſus quorundam hominum in unum coeuntium, & de Religione differentium, efficere poſſit, ut quædam propoſitiones ſint divinæ: vel an articulos, in Revelatione jam conceſſa contentos, examinare, illuſtrare, probare, & vindicare duntaxat poſſint. *Prius* non admittent, quia omnium Conciliorum, etiam hæreticorum, decreta ita eſſent pro divinis habenda. Si vero nihil aliud poſſunt quam de Revelatione differere, quosdam articulos probare, alios rejicere, recurrendum erit ad Revelationem, & diſpiciendum, utrum decreta horum hominum ſint genuina, nec ne; atque ita non ſolum Revelatio erit divina, antequam hominum illorum accedat conſenſus, ſed & examinanda erit omnibus Revelatio; quorum utrumque Religionis Romanæ decre-

tis.

tis, & methodo ill. *Fenelonii* contrarium plane eſt. Idem reſpondebit incredulus, ſi Doctor pontificius dicat, hæc vel illa Concilia comprobaſſe auctoritatem infallibilis alicujus judicis; cum enim conſenſus multorum per ſe ad bonitatem cauſæ probandam nil faciat, multaque Concilia erraſſe conſtet, alia hanc quæſtionem decidendi ratio non datur, quam ſi Conciliorum illorum decreta cum Revelatione conferantur. Quomodo autem facere hoc poteſt incredulus, qui neque de divina origine Revelationis, neque de exiſtentia infallibilis judicis hactenus eſt perſuaſus? Quid judicabit porro incredulus quando audit, habita fuiſſe Concilia, in quibus publice fuerit decretum, auctoritatem Conciliorum majorem eſſe Pontificum decretis? Quo jure Conciliorum reverebitur monita, quando legit, genuinos Eccleſiæ filios conſtanter tueri, Pontifices ſolos irrefragabiles eſſe in rebus ad Religionem ſpectantibus judices, & ab iis ad Concilia qualiacunque provocandum non eſſe? Quid de infallibili contra auctoritate Pontificum ipſorum ſentiet, ſi audiat, doctiſſimos Eccleſiæ gallicanæ Doctores graviſſimis ſemper argumentis eam oppugnaſſe, & non niſi vi pleroſque ad eam agnoſcendam fuiſſe compulſos? (*) Quod ſi vero Concilia falli poſſunt, neque ſecundum methodum Proteſtantium hujus quæſtionis ſolutio quærenda eſt, credendum tandem eſt, talem in terris dari infallibilem judicem, quia *Pontifices ipſimet* hoc aſſerunt. At quam exiguam, imo nullam vim in animum increduli habebit teſtimonium ejusmodi domeſticum, nulla ſatis firma auctoritate ſubnixum? Quam parum hoc movebit hominem, qui Deo in Sacris loquenti vacivas aures præbere non vult, propterea tantum, quod quædam ibi tradita non ſatis intelligit? Quam abſonum, & ab omni ratione alienum eſſe exiſtimabit, hominis alicujus voluntati, rationibus deſtitutæ, in re maximi momenti ſubſcribere, & per omnem vitam firmiter credere, illud omne verum atque divinum eſſe, quod ille pro tali habendum pronun-

(*) De contemtu Concilii Tridentini in Gallia vide diſſertationem Godofr. Maſii, & Courayer diſcours hiſtorique ſur la reception de ce Concile particulierement en France. Quandoquidem plerique Galliæ Epiſcopi Bullam Unigeniti ſibi obtrudi paſſi ſunt, vi hujus ſubſcriptionis non ſolum auctoritatem Concilii Tridentini, ſed & decreta omnia Pontificum, ridicula licet, inepta, & caſtæ Religioni inimica, dum malunt ſervire potius, quam ſanctiſſima conſcientiæ jura tueri, admittere tenentur, & poſthac tenebuntur. Controverſiæ de Bulla Unigeniti in Gallia hodie agitatæ abunde hoc probant.

tiaverit? Quod ſi contra examinare licet, utrum verum ſit quod Pontifices tuentur, nec ne, non ſolum ad Revelationem erit recurrendum & ad examen locorum allatorum, eaque quæ contra explicationem Pontificiorum in medium adduxerunt & adhuc proferunt Proteſtantes, erit deveniendum; ſed & manifeſtum erit, falſiſſimum eſſe quod contendit ill. *Fenelonius*, nimirum non niſi admiſſo primum judice infallibili hominem de Revelationis veritate perſuaſum eſſe poſſe. Sine dubio facilè in Eccleſiæ gremium recipi poteſt, qui credit dari infallibilem in terris judicem controverſiarum; ejus teſtimonium de Revelationis veritate eſſe certum; eum errare plane in rebus ad Religionem ſpectantibus non poſſe. At hoc eſt cæco aſſenſu ſubſcribere alicui, non lucem veritatis cernere; ita cujuslibet Doctoris, infallibilitatem duntaxat jactantis, decreta eſſent admittenda, quo nihil magis ab ingenio viri cordati, increduli inprimis, qui rationis decreta audire tantum vult, alienum eſt; ridet ille & explodit eos, qui poſtulant, ut propter hujus vel illius hominis auctoritatem hos vel illos articulos certos & veros eſſe ſibi perſuadeat. Augetur difficultas, quando animadvertit incredulus, ſe, admiſſa etiam infallibilis hominis auctoritate, non magis verum cernere quam antea, & difficultates in animo ſuo hærentes propterea non tolli. Quem in finem igitur hic judex mihi, inquiet, eſt datus? quam utilitatem tandem ex eo capio? Si enim credam eum eſſe infallibilem, aut examinanda res ipſa, quam mihi credendam eſſe injungit, aut non. Si poſterius, quomodo tandem admiſſa duntaxat ejus auctoritate dubiis meis eſt conſultum? Si vero prius eſt, atque accuratum eſt inſtituendum rerum ab eo injunctarum examen, nil me denuo juvat ipſius auctoritas, cum quod deprehenſa demum veritate articulorum credendorum acquieſcendum mihi eſt; tum quod examen & inde nata qualiscunque perſuaſio nil valeret, quandoquidem privata eſt, nemoque de horum vel illorum Religionis capitum veritate, ſine auctoritate infallibilis judicis vere perſuaſus eſſe poteſt. Si vero judex ille omnium diſciplinarum, quarum ope S. Literis & controverſiis Religionis lux accenditur, & magnum iis accedit præſidium, peritus eſt, eaſque in ſcrinio pectoris reconditas habet, componat tandem diſſentientium inter ſe Chriſtianorum lites & controverſias, reſolvat omnia dubia, arcanorum omnium pandat naturam & indolem, tum credam inquiet incredulus,

lus, eum divino conſilio ad generis humani commoda promovenda miſſum eſſe. Rem ſimilitudine explicabo. Notum eſt in Scriptores græcos pariter & latinos injuria temporis, vetuſtatis vitio, Librariorum vel incuria, vel malitia &c. varios irrepſiſſe errores, multa in iis eſſe loca truncata, hiulca, multas eſſe lectiones variantes, multa quibus ſine conjecturis vix ſanus conſtet ſenſus &c. Ponamus aliquem in medium procedere, qui ab univerſo totius orbis Grammaticorum & Criticorum ſenatu electum & conſtitutum ſe eſſe dicat, ad nodos illos omnes ſolvendos, quique adeo Ariſtarchus aliquis ſit, cujus auctoritati, quotquot ſunt Critici, cedere deberent. Pone eum a variis de ſenſu hujus vel illius obſcuri loci, hujus vel illius lectionis valore interrogatum, loco ſolutionis hoc unum reſpondere: *Lege ſic non aliter, quia ego Grammaticorum omnium conſenſu ad omnia dubia ſolvenda conſtitutus ſum. Hoc tibi ſufficiat.* Quid quæſo homines ſani cerebri de ejusmodi homine judicabunt? an non pipulo eum different, albisque ridebunt dentibus? Hæc omnia antequam tu natus eſſes, inquient, novimus. Quærimus hominem qui dubia noſtra ſolvat, non dictatorem; aut Critici illi, a quibus te ad veram lectionem reſtituendam conſtitutum eſſe ais, homines ſunt imperiti plane, & rudes elegantiorum literarum; aut te omnibus deridendum propinare voluerunt. Vale ergo cum ridiculo tuo faſtu, & alios quære, quibus imponere poſſis. Applicatio facilis eſt. Novi quidem Eccleſiæ Romanæ Doctores dicturos, neque ipſos Proteſtantes omnia dubia in Religionis negotio occurrentia ſolvere poſſe. Fatemur hoc lubentes; neque tamen ingenua hæc confeſſio bonitati cauſæ noſtræ quidquam detrahit; præterquam enim quod perſpicuis argumentis poſſimus probare, multa tanquam incerta & falſa ab incredulis in medium proferri, quæ talia non ſunt; dicimus, neceſſe non eſſe, ut de omnibus plane, quæ in S. Literis reperiuntur, perfectam habeamus notitiam; fatemur quædam eſſe, v. gr. Myſteria, quorum naturam omni adhibita ingenii acie in hac vita perſpicue cognoſcere non poſſimus; ſimul vero contendimus, ea, quæ ſcitu & factu ſunt neceſſaria, ſatis clare in S. Literis eſſe tradita. Ipſi inſuper pontificii Doctores difficultates illas tollere non ſolum non poſſunt, ſed & eas augent, & objectiones Deiſtarum confirmant, quando aſſerunt, Deum ad componendas omnes controverſias infallibilem in terris judicem conſtituiſſe, eum unum oportere Reli-

gionis negotium moderari, & quid credendum, quid non credendum, imperare, qui tamen dubia circa Religionem occurrentia ſolvere non poteſt, ſed illud *ſic volo*, *ſic jubeo*, duntaxat ingeminat; quaſi vero verba hæc *magicam* quandam *vim* haberent, ad cæcos luce perfundendos, & errantes in viam reducendos.

Objectiones *increduli*, quas ill. Fenelonio ſolvendas obtulit, ſummatim repræſentantur.

IV. Sed veniendum tandem eſt ad methodum ipſam, qua uſus eſt ill. Archiepiſcopus, ad hominem illum Deiſmi vinculis conſtrictum liberandum, & in gremium Eccleſiæ Romanæ reducendum. Pagina 110. hujus biographiæ narrat Anonymus colloquium, quod cum eo habuerit: exponit rationes, quæ ipſum in Deiſmum conjecerint, atque effecerint, quo minus Religioni chriſtianæ nomen dare potuerit; denique ſubjungit argumenta, quibus uſus eſt *Fenelonius* ad ipſum convertendum, id eſt, ad opiniones Eccleſiæ Romanæ admittendas. Quisquis attente ea, quæ ab eo relata ſunt, expendit, facile deprehendet, proſelytum hunc palam oſtendere voluiſſe, ſe genuinum almæ matris Eccleſiæ Romanæ filium eſſe; Eccleſiam hanc ſolam ad errantes, & quidem graviſſime errantes, convincendos aptam eſſe; Proteſtantes vero omnibus præſidiis eſſe deſtitutos, cum ad Religionis chriſtianæ divinam originem demonſtrandam, tum ad articulos Religionis neceſſarios rite exponendos & probandos: in quo tamen bonus homo mire fallitur, ſuamque in judicando de rebus ad Religionem ſpectantibus oſtendit infantiam: omnia enim, quæ a *Fenelonio* contra Proteſtantium principia in medium prolata eſſe dicit, trita ſunt, vulgaria, & centies a Proteſtantibus Theologis excuſſa. Sequitur *Fenelonius* methodum adverſus nos diſputandi, quam monſtravit *Nicolius*, quod facile deprehendet quisquis libros a docto Viro conſcriptos cum ratiociniis ill. Viri contulerit. Quam vero incerta & dubia, imo falſa ea fuerit, abunde a Theologis noſtris eſt oſtenſum. Inprimis autem fundamenta totius methodi ratiocinandi, quam ſecutus eſt *Nicolius*, erudite ſubruit Cl. *Pajon* in reſponſione ſua adverſus *Nicolium*. Quanquam autem animus potiſſimum ſit oſtendere, quam parum valeant argumenta a *Fenelonio* in medium prolata, ad probandum, non niſi per principia Eccleſiæ Romanæ, id eſt admittendo judicem infallibilem, incredulos convinci poſſe, juvat tamen ipſius Anonymi, increduli quondam, nunc vero genuini Eccleſiæ Romanæ filii, dubia in ſinum ill. *Fenelonii* conjecta, in medium protuliſſe, & examinaſſe, quoniam de graviſ-

ſimi

ſimi momenti rebus diſſerendi nobis hoc examen ſuppeditabit materiem. Neque, ut puto, ægre feret B. Lector, ſi aliquando haud intempeſtivis amœnitatibus admoniti paululum a via receſſerimus. Ante omnia in compendio, quæ de ſtatu ſuo ante converſionem, opinionibusque, quibus imbutus fuerit, narrat, exponemus, tranſituri poſtea ad ſingulare examen objectionum, quæ alicujus momenti nobis eſſe videbuntur. Pagina igitur 111. hujus biographiæ refert, ſe diverſa ſyſtemata (natum quippe in regione libera) diſſentientium inter ſe Chriſtianorum perlegiſſe, atque in Proteſtantium libris, quibus dogmata Religionis ſuæ exponere ſolent, *merum Fanaticiſmum*, & pugnantes inter ſe ſententias deprehendiſſe, atque inde factum eſſe, ut omnibus promiſcue Chriſtianorum ſectis valedixerit, rejectoque Atheiſmo, rationi quippe contrario, in caſtra *Deiſtarum*, quorum Religio admiratione cultuque Numinis abſolvatur, tranſiſſe: In hoc ſtatu ſe diu permanſiſſe, & viæ neſcium, incertis opinionum fluctibus huc illuc fuiſſe agitatum; factum autem eſſe non ſine Numinis providentia, ut aliquando ad ill. Archiepiſcopum Cameracenſem *Fenelonium* accederet, ab eoque perhumaniter acciperetur: Huic, quas animo foverit de Religione ſententias, libere ſe expoſuiſſe, ipſiusque reſponſa attenta mente expendiſſe. Summa autem capitum, quæ hactenus tuebatur, ſequentibus abſolvebatur propoſitionibus: Deum nimirum cultum alium non poſtulare, quam amorem infinitarum ſuarum perfectionum; ex eo enim omnes virtutes divinas & humanas fluere. Omnes omnium temporum prudentes homines & Nationes Religioni ejusmodi naturali ſubſcripſiſſe, ſimul tamen illi ſententias magis vel minus veras admiſcuiſſe. Omnes Religiones Deo æque eſſe acceptas, modo cærimoniis & erroneis etiam opinionibus, quibus imbuti ſint homines, utantur eum duntaxat in finem, ut nimirum Deus colatur. Neceſſarium quidem eſſe cultum aliquem externum, alium tamen alio eſſe meliorem, prouti quis eo bene vel male uſus fuerit. Religionem nulli certæ ſocietati, vel ſectæ eſſe alligatam. Omnes de Religione opiniones theoreticas indifferentes eſſe, ad quas proinde optimum Numen parum reſpiciat. Ethicam vero, in Religione chriſtiana contentam, merito magni eſſe faciendam. Hi erant potiſſimi articuli, quibus, antequam Eccleſiæ Romanæ nomen dediſſet, *Anonymus* noſter ſubſcripſerat.

In genere quædam de auctore, ejusque differendi modo, monentur.

V. Antequam ſingillatim de præcipuis ſententiis, a Proſelyto noſtro in medium productis, mentem noſtram explicemus, generalia quædam de ipſius inſtituto & differendi methodo monebimus. Et *primo* quidem eum non vituperamus, ſed laudamus potius, quod in veritatem Religionis a teneris acceptæ inquiſiverit, eumque in finem diverſa Chriſtianorum Religionis ſyſtemata examinarit. Omnes, ubi ad eam ætatem pervenimus, qua res omnes cum cura expendere incipimus, inprimis de Religione, cultuque Numinis debemus eſſe ſolliciti: Et quanquam homines in omnibus Chriſtianorum ſocietatibus, vel magis vel minus diligenter & ſincere Religionis dogmata & præcepta edoceantur, recte tamen illi omnes agunt, qui ſerium inſtituunt examen eorum, quæ in juventute ſine examine admiſerunt. In qua Chriſtianorum ſocietate educatus fuerit biographus ille noſter neſcio; ab una enim parte aſſerit, ſe natum in regione, in qua liberum cuivis ſit, Religionem, ut ſuam, ita & aliorum examini ſubmittere, quod in Imperiis & Rebuspublicis, in quibus Papæ eſt dominium, non licet; ab altera vero parte, dum ſe diligenter Proteſtantium ſyſtemata examinaſſe ait, plane nullam mentionem facit decretorum Eccleſiæ Romanæ, quibus tamen, auditis *Fenelonii* parum firmis argumentationibus, ſine mora ſubſcripſit. Quicquid autem de eo ſit, neceſſe ante omnia erat, ut Religionis ſuæ præcepta ad Scripturam Sacram, tanquam ad unicam fidei regulam, expenderet. Hoc enim ſi feciſſet, felicius, a qua parte ſtetiſſet veritas, perſpexiſſet. Inprimis autem ante omnia erant rite ponderanda argumenta, quibus Religionis chriſtianæ veritas probatur. Hac enim veritate rite probata facilis eſt & parata via, ad hos vel illos ſingulares Religionis articulos probandos & cognoſcendos. Quod ſi de veritate illa capitali nondum fuiſſet vere perſuaſus, aut de horum vel illorum capitum veritate dubitaſſet, conſulendi erant doctiſſimorum virorum de hoc argumento editi libri, quorum, quæ ſeculi noſtri felicitas eſt, noſtra ætate magna eſt copia; conferendæ rationes cum rationibus &c. &c. Quantum vero ex colloquio cum ill. *Fenelonio* habito patet, videtur homo noſter nondum rite examinatis argumentis, quibus Religionis chriſtianæ veritas nititur, nec ſatis gnarus ſuæ Religionis, in libros incidiſſe a Socinianis vel Deiſtis ſcriptos, atque ita variis difficultatibus circumventum, viam ex iis eluctandi non reperiſſe. Et ſane omnium temporum experien-

tia

tia docuit, multos in graviſſimos errores prolapſos, quod Religionis chriſtianæ non ſatis gnari, de maximi tamen momenti Religionis articulis utramque in partem differentes legere & audire voluerint. Cognoſcenda enim ante omnia eſt probe præſtantia Religionis chriſtianæ, antequam eam impugnantium rationes expendere volumus. Commonefaciendi ergo ſunt ſanctiorum diſciplinarum cultores, imo omnes quotquot amore Religionis tacti ſunt, ut antequam diverſarum, in quas ſciſſus eſt orbis, ſectarum ſcriptis legendis & excutiendis animum adjungant, Religionis, qua imbuti ſunt, præcepta prius rite cognoſcant, ſingulaque argumenta, quibus hi vel illi articuli probari ſolent, ad Revelationis normam exigant. Hoc demum facto licebit, ſi quidem neceſſitatem id poſtulare exiſtimamus, aut officiorum noſtrorum rationes depoſcunt, in patentiorem campum exſpatiari, & ſcriptores aliis de Religione opinionibus imbutos evolvere. II. Homo noſter aſſerit, ſe Proteſtantium ſyſtemata legiſſe, neque tamen ullibi mentionem facit inſtituti examinis Religionis pontificiæ; unde quis conjicere poſſet, ipſum in hoc cœtu fuiſſe natum & educatum, deſiderio autem veritatis tactum, aliorum etiam cognoſcere voluiſſe de Religione ſententias; quod ſi verum eſſet, indicio eſſet, quam parum animo veri cupido ſatisfaciat autoritas Eccleſiæ: quam falſum ſit, quod jactitant Doctores pontificii, admiſſa auctoritate infallibilis judicis, mentem ſine ſcrupulis placide poſſe acquieſcere, viam contra examinis homines in dubia, nullum finem habitura, conjicere. Si vero is nulli hactenus firmiter addictus ſectæ, ἄτερ παθῶν, & ingenue diverſa Chriſtianorum ſyſtemata legere & examinare voluit, neceſſario ſtatuere debuit, ad veritatis cognitionem perveniendi nullam aliam dari viam, quam accuratum rerum credendarum examen: mirum autem eſt, hominem adeo veri cupidum, poſtea certi & fallere neſcii principii loco admiſiſſe auctoritatem meram, ſine ulla rerum credendarum diſcuſſione; ſingularis ſane ingenii hominem fuiſſe oportet noſtrum Proſelytum. Percurrit ille libere libros Proteſtantium, nullibi reperit, uti ipſe perhibet, certa & ſolida principia: tranſit propterea in caſtra Deiſtarum, & Religioni chriſtianæ mittit nuntium; audito autem præcepto Archi-Epiſcopi de admittendo ante omne examen infallibili controverſiarum judice, oculum ſibi eruit, ut acutum cernat, i. e. cæca obedientia ſubſcribit poſtulato *Fenelonii.* Præſtito hoc

hoc homagio, ſole meridiano clarius videt, ſolam Religionem catholicam eſſe veram; omnes de Religione ſcrupuli ſubito diſpaleſcunt, & in mente incredibilis oritur lux atque ſerenitas; mira hæc eſt & tantum non incredibilis metamorphoſis, quæ vix ſine intercedente miraculo obtingere potuit. Adeo ſcilicet verum eſt quod ſagaciſſimus *Nicole* libro: *les prétendus Reformés, convaincus de Schiſme*, Lib. I. pag. m. 181. de Eccleſia illa infallibili ait: *C'eſt un guide fidéle, qui conduit l'Eſprit avec ſureté dans le labyrinthe de tant de queſtions embaraſſées: C'eſt une lumiére, qui éclaire tout le corps de controverſes: C'eſt un oracle vivant, que les plus ſimples peuvent conſulter: C'eſt un moyen univerſel de rejetter ſans autre examen, tous les Hérétiques tant anciens que nouveaux.* O felicem hominem, qui hanc auctoritatem & unicum illum articulum admittit, eo enim conceſſo totius Religionis indolem cognoſcit. *Qui croit donc* (ait idem acutus vir pag. 183.) *que l'Egliſe ne ſe trompe point, comme tout Catholique le doit croire, eſt aſſuré de la verité de tous ces articles.* Adeo (ut ſerio loquar) hæc ab omni ratione abhorrent, ut vix credi poſſit, hominem tam doctum & tam perſpicacem, qualis erat *Nicolius*, ridiculæ opinioni ex animo ſubſcribere potuiſſe. Pone hominem quendam Philoſophiæ hactenus ignarum, diſcendæ tamen illius cupidum, adire Profeſſorem Philoſophiæ, eumque rogare, ut viam ſibi oſtendere velit, qua facillime vera & genuina hujus diſciplinæ præcepta cognoſcere poſſit. Pone autem Profeſſorem illum reſpondere: Crede Philoſophiam Wolfianam eſſe præſtantiſſimam omnium quæ hactenus orbi illuxere: Hanc unam propoſitionem ſi admittis, firmiterque credis, totius Philoſophiæ indolem atque naturam perſpectam habes atque cognitam. Quanquam enim hactenus eam non examinaris & addidiceris, ſufficit tamen hoc, cum quia ill. *Wolfius* & qui eum ſequuntur, eam præſtantiſſimam eſſe dicunt; tum quia conceſſa hac generali veritate ſingulæ partes hujus Philoſophiæ pro optimis eo ipſo habentur. Hæc ſi ſufficiunt, ad aliquem de veritate horum vel illorum dogmatum convincendum, potuiſſet noſter in decretis Proteſtantium, quæ ſe evolviſſe dicit, acquieſcere, quoniam Auctores ea certa & firma eſſe dicunt. III. Bonus homo Proteſtantium ſyſtemata *Fanaticiſmo* eſſe infecta clamat, neque tamen unum, quo id probet, affert argumentum. Probabimus nos mox, non Proteſtantium cœtus, ſed Eccleſiam Romanam

nam

nam potius turpi hoc vitio laborare. *Fanaticiſmum* Proteſtantium in eo conſiſtere ait, quod in ſyſtematibus, quæ legerit, magnam copiam propoſitionum ſibi invicem oppoſitarum deprehenderit. Ponamus eos quædam parum inter ſe cohærentia ſtatuere, num propterea *Fanaticiſmi* ſunt accuſandi? num ideo in caſtra Deiſtarum eſt eundum? Quod ſi diſſenſus in quibusdam (neque enim in omnibus punctis inter ſe conſentire Proteſtantes affirmamus) ſufficit, ad Eccleſiam aliquam *Fanaticiſmi* poſtulandam, eamque deſerendam, nulli cœtui Chriſtianorum nomen dare potuit Proſelytus noſter, ſed Scepticorum turbæ ſeſe adjungere debuit: Eccleſiam Catholicam i. e. Romanam, in dogmatibus per omnia non conſpirare, notius eſt quam ut multis probetur. Quis neſcit lites, quæ inter *Jeſuitas* & *Dominicanos* intercedunt, & horum cum *Franciſcanis* contentiones? Quis ignorat quantopere de *Bulla Unigeniti* in Eccleſia Romana fuerit diſceptatum? Imo diſſenſus eſt de articulis principalibus quibus univerſa fides Catholica innititur: Quidam enim Papam ſolum infallibilem eſſe dicunt; alii cum Concilio; quidam infallibilem ipſum eſſe in quæſtionibus *juris* duntaxat, alii *juris* & *facti*. Aut neſcivit hoc noſter, aut probe perſpectum habuit; ſi *prius* eſt, verum non eſt quod affirmat, nimirum ſe Proteſtantium ſyſtemata diligenter evolviſſe, quandoquidem centies hæc Pontificiis objecta ſunt. Si vero *poſterius* eſt, quo jure tandem Romanenſium cœtui ſeſe adjunxit, ſi diſſenſus circa quædam dogmata ſufficit, ad huic vel illi cœtui valedicendum? cur ſtatim victas dedit manus, poſtquam *Fenelonium* audiverat ad judicis infallibilis tribunal provocantem? cur non potius ita ſecum ſtatuit: Eccleſiæ Romanæ Doctores inter ſe circa quædam dogmata diſſentiunt; hunc diſſenſum Pontifex tollere non poteſt, neque controverſias, quæ inter ipſos agitantur, dirimere: Ergo credibile non eſt, hominem illum, quem judicem controverſiarum infallibilem eſſe dicunt, a Deo in terris poſitum, ut quid credendum, quid non credendum ſit, decerneret. Eccleſiam pariter græcam in partes eſſe ſciſſam, notum eſt omnibus. Non inter ſe in omnibus punctis inſuper conveniunt Anabaptiſtæ & Sociniani. Neque tandem ipſi Deiſtæ per omnia eaſdem tuentur ſententias. Quidam enim mentis immortalitatem credunt, alii mentes cum corpore perire tuentur; quidam Providentiam admittunt; alii fato, vel cæco caſui eventum rerum tribuunt; hi leges naturales dari concedunt;

illi utilitate omnia metiuntur, nullumque intrinſecum inter virtutem & vitium ſtatuunt diſcrimen. Quidam ſpiritus a corpore ſecretos admittunt, alii non. Et quis omnes, circa quas diſſentiunt hi homines, opiniones poterit enarrare? Deiſtas certe ſententias diverſiſſimas tueri, faſſus eſt *Comes de Paſſeran*, huic factioni olim addictus; verba ipſa infelicis hominis adduximus diſſert. I. de hoc argumento: Quod ſi igitur objectio Proſelyti noſtri alicujus fuiſſet valoris, nulli ſocietati vel Chriſtianorum, vel Deiſtarum, ſed Scepticorum inſanæ turbæ nomen debuiſſet dare.

Eccleſiæ Romanæ Fanaticiſmus merito objicitur.

VI. Quandoquidem autem Proſelytus noſter univerſæ Proteſtantium Eccleſiæ inſultaturus, *Fanaticiſmi* eam poſtulat, diſpiciendum quo jure id fiat, & annon potius hæc objectio contra cœtum Romanenſium retorqueri jure meritoque poſſit. Niſi omnia me fallunt, mutuatus eſt Proſelytus noſter hanc objectionem ex *Nicolio* potius, quam ex ſeria & attenta lectione Theologorum noſtrorum. Hic enim pag. m. 113. libelli de *Reformatis ſchismatis convictis* contra *celeb. Claudium*, *Miniſtrum Charentonienſem*, pugnans, univerſam Eccleſiam Reformatam *Fanaticiſmi* accuſat, eo quod Reformati contendant, omnes promiſcue homines adhibita ſeria lectione S. Literarum, debita attentione, fuſisque ad Deum precibus, non ſolum de veritate Religionis chriſtianæ in genere, ſed & de articulis omnibus ſcitu neceſſariis perſuaderi poſſe; quam objectionem in ſequentibus pluribus excutiemus. Nos meliore jure hac labe infectam eſſe Eccleſiam Romanam aſſerere poſſumus, quod jam quidem per partes, ſtrictim tamen, oſtendemus. Antequam vero id fiat, quærendum quid *Fanaticiſmi* nomine intelligatur. Variè autem hæc vox, ut fieri ſolet, ſumitur. Duæ tamen ſunt definitiones, communi ferè Eruditorum conſenſu receptæ. Aut enim *Fanaticum* appellant eum, qui alteri propoſitiones aliquas tanquam divinas & in S. Literis traditas obtrudere vult, quarum tamen plane in iis nulla reperiuntur certa veſtigia: aut is pro tali habetur, qui ſpreta rationis & Revelationis luce, extraordinariam quandam & inſolitam jactitat inſpirationem, cujus tamen privilegii ſibi conceſſi argumentum nullum dare poteſt. Poſterior hæc definitio uſu confirmata magis eſt, quam prior. Sive autem priorem, ſive poſteriorem ſequaris definitionem, patebit, non ſine cauſa Eccleſiam Romanam hujus erroris accuſari. Et *primo* quidem hoc patet ex

eo,

eo, quod Rontifex Rom. Caput Eccleſiæ, ſibi ipſi tribuat donum infallibilitatis, quod tamen neque ex *ratione*, neque ex *Revelatione*, neque ex *traditione* tandem poteſt comprobare. Unde neceſſe eſt, ut Papa, *Fanaticorum* more, ad neſcio quam Revelationem extraordinariam confugiat. Rem ipſam ſupra breviter oſtendimus. Prolixius hoc demonſtravit *celeb.* la *Placette* ſingulari libello cui titulus: *De inſanabili Eccleſiæ Romanæ Scepticiſmo.* Paulo aliter, ſed nervoſe eandem veritatem ſequentibus theſibus comprobavit ὁ Μακαρίτης, *Venerandus Werenfelſius.*

Prima eſt: *Si privata S. Scripturæ interpretatio nullius in Eccleſia auctoritatis eſt, impoſſibile eſt Eccleſiæ infallibilitatem ex S. Scriptura demonſtrare.*

II. *Ridiculum enim eſſet dicere: hic locus S. Scripturæ docet, Eccleſiam eſſe infallibilem, quoniam infallibilis Eccleſia hunc S. Scripturæ locum ita interpretatur.*

III. *Si infallibilitas Eccleſiæ ex verbo Dei ſcripto probari nequit, non magis probari poterit ex verbo non ſcripto, ſive ex traditione, quoniam illa non magis, quam S. Scriptura, privatæ eſt interpretationis.*

IV. *Ex ſola ratione Eccleſiæ infallibilitatem probare velle, abſurdum foret, quoniam Deum certis hominibus privilegium infallibilitatis dediſſe, non niſi ex Revelatione Dei cognoſci poteſt.*

V. *Ergo, Eccleſiam eſſe infallibilem, eſt principium indemonſtrabile, non hoc ſenſu quod demonſtratione non indigeat, ſed quod demonſtratio ejus prorſus ſit impoſſibilis,.*

Hujus ratiocinii vim, nulla arte, quicquid tentent Romanæ Eccleſiæ Doctores, eludere poterunt. Opinione tamen infallibilitatis Pontificis innititur univerſa moles Religionis Romanenſium. *Fanatica* hac *opinione* deluſa plebs, huic Eccleſiæ addicta, ad omne nefas contra eos, qui hanc infallibilitatem in dubium vocant, perpetrandum ſeſe obſtrictam eſſe putat: huic *fanaticæ opinioni* ſubſcribere debent *acutiſſimi* & *eruditiſſimi* Eccl. Rom. Doctores, contrarium licet perſuaſi atque convicti: teſtari de eo poſſunt ea, quæ circa *Bullam Unigeniti* in *Gallia* & alibi acta ſunt.

II. *Fanaticus eſt*, qui aſſerit, ſe per inſolitam & extraordinariam Spiritus S. inſpirationem & voluntatem muneri alicui admoveri, idque aliis ſerio perſuadere vult, licet nemo non, cui ſana mens eſt, videat, & quaſi palpando deprehendat, quibus artibus ad

eam dignitatem ſit ille evectus. Eccleſiam vero Romanam docere, electionem Pontificis ſingulari Spiritus Sancti opera fieri, notius eſt, quam ut multis debeat probari. At ſciunt pariter omnes, quicunque rerum in Eccleſia Romana geſtarum non plane hoſpites ſunt, quibus artibus ad tantum munus graſſentur Pontifices Romani. Hic prudentiſſimus & callidiſſimus quisque tentat, quid ingenium & vires valeant. Legantur *Miſſonii* Iter in Italiam, *Aymonii* aliorumque, qui Curiæ Romanæ ſtatum deſcripſerunt, de electione Pontificum narrationes. Poſterior, poſtquam quatuor primis capitibus ample omnes ritus, conſuetudines, licitas & illicitas artes, quibus Cardinales in eligendo Pontifice, ut de Regum Principumque Legatorum conaminibus & prenſationibus nil dicam, expoſuiſſet, ita de hoc negotio pag. m. 68. judicat: *Cela ſuffit pour faire voir le vrai charactére de la Cour de Rome, les brigues, les cabales, les intrigues, les menées, les tergiverſations, dont on ſe ſert, pour parvenir aux principales dignités & finalement au ſouverain Pontificat.* Idem pag. 42. Hiſtoriæ de Curia Romana, narrat, in eligendis Pontificibus quatuor eſſe potiſſimum ad finem perveniendi vias. Prima eſt per *Compromiſſum:* ſecunda per *Inſpirationem:* tertia per *Scrutinium:* quarta denique per *Acceſſum:* Quod ſi vero attentiſſime perpendas omnia, quæ in quadruplici hac electione fieri ſolent, nil deprehendes, quod probet, Deum ſingulari quadam & inſolita ratione curam hujus electionis gerere. Mira inprimis eſt electio per *Inſpirationem*, ad quam confugere non ſolent Cardinales, niſi poſtquam omnem eo, quo vellent, perveniendi viam occluſam eſſe vident. Tunc enim duæ vel plures factiones, ſufficienti licet votorum numero deſtitutæ, clamore inſolito, & quaſi per inſpirationem ad ita agendum compulſæ, in hæc verba erumpunt: *Hic vel ille Cardinalis PAPA eſt:* Hac via ad tantum faſtigium dignitatis perveniſſe *Clementem IX.* A°. 1667. ibidem monet. Quis autem rebus ſic ſtantibus ſibi perſuadebit, in talibus electionibus θειον τι intercedere? Populo tamen chriſtiano, imo univerſæ, ſi poſſent, Eccleſiæ Chriſtianæ perſuadere volunt, Spiritum Sanctum ſingulari ratione electionem ejusmodi direxiſſe. Omnes certe, qui almæ matris Eccleſiæ genuini liberi eſſe volunt, credere tenentur, hunc vel illum Cardinalem divinitus ad tantum munus gerendum eſſe excitatum & vocatum. Ipſemet Pontifex, dignitati huic admotus, aut ſerio credit, Deum, extraordinaria

dinaria quadam ratione in hoc negotio intercedentem, voluiſſe, ut ad gubernacula Eccleſiæ ſederet; aut non credit: Si ipſemet hoc non credit, quâ ratione aliis, qui omnes circumſtantias rerum geſtarum perſpectas habent, hoc ipſum perſuadebit? quo tandem fundamento erit ſuperſtructa jactata illa Eccleſiæ infallibilitas? Si vero hoc firmiter credit Pontifex, perſuaſus licet certiſſime, quibus artibus ad tantum honoris faſtigium graſſatus ſit, cordato cuique, quid de eo ſentiendum ſit, judicandum relinquo. Obſervandum præterea, quod idem *Aymonius* pag. 18. notat, nimirum in ipſo Cardinalium collegio eſſe quosdam dignos oppido, qui ſplendidiſſimam provinciam adminiſtrent, iis tamen per vitam ad eam conſequendam omnem eſſe præciſam viam: alios vero eſſe, ut is loquitur, *papables*, id eſt privilegiis quibusdam, ad regimen tanti muneris ut plurimum nihil facientibus inſtructos; ſcilicet ad regulas illas componere ſeſe debet Spiritus Sanctus! Interim fide divina Romanenſes credere tenentur omnes, Spiritus Sancti extraordinariam hic interceſſiſſe operam, licet *ratio*, *Revelatio*, & ipſa *experientia* repugnet. Quis hic igitur non deprehendat *Fanaticiſmum?*

III. Pergamus ad *Canoniſationes Sanctorum.* (*) *Canoniſatio* eſt publicum Eccleſiæ Romanæ teſtimonium, de vera ſanctitate & gloria alicujus hominis jam defuncti, cum judicio ac ſententia, qua decernuntur illi honores, qui debentur iis, qui cum Deo feliciter regnant: inſcribitur is catalogo Sanctorum, ac jubetur, ut publice ab omnibus habeatur & dicatur ſanctus: invocatur in publicis precibus; templa & aræ in ejus memoriam exſtruuntur; ſacrificium Euchariſtiæ & totum officium, ſ. horæ canonicæ, in honorem ejus celebrantur, dies feſti ejus memoriæ conſecrantur; pingitur ejus imago; in templo conſtituitur ut colatur; ac coram eo accenditur lumen, in teſtimonium gloriæ; ejus reliquiæ effoſſæ pretioſis thecis includuntur, publice circumferuntur & coluntur, &c. &c. Ipſe Pontifex, tam numeroſi gregis dux, ſuo exemplo monſtraturus,

 quanti

(*) Vide, quæ de hoc argumento nuper ſcripta ſunt a Viro docto C. E. a Windheim in libello cujus titulus eſt: „ Obſervationes theologico-hi„ ſtoricæ, ad Benedicti XIIII. Pontificis Maximi nuperam ad Epiſcopum „ Auguſtanum Epiſtolam, quibus cum de aliis rebus, tum de Sanctis Ec„ cleſiæ Romanæ, rituque canonizandi diſſeritur.

quanti novus Sanctus ſit habendus, poſtquam confeſſus eſt, in ultimo actu hujus negotii occupatus, peccata ſua Deo, S. Virgini, Michaeli Archangelo, Joh. Baptiſtæ, S. Apoſtolis, Petro & Paulo; immediate ſubjicit nomen Sancti, quem in Divorum numerum referri vult, eique peccata ſua confitetur, & ut apud Deum pro ſe intercedat, rogat. vide *Aymonium* Cap. VIII. Part. VI. pag. m. 364. ſq. In hoc autem negotio multa intercedere *ridiculi Fanaticiſmi* veſtigia, apertiſſimum eſt, quod paucis oſtendemus, poſtquam de origine hujus canoniſationis aliquid præmiſimus: Nimirum olim in tabulis quibusdam, quas Græci *Diptycha* vocabant, (de quibus in compendio videndus *Bingham Antiquit. Eccleſ. Vol. VI. pag.* 347.) ſcribebantur nomina eorum inter Chriſtianos, qui vel viventes virtute eminebant, vel qui mortui martyrio aliisque piis actionibus illuſtres erant. Hos plebs non minus quam clerus publice beatos prædicabant. Poſtquam autem, ut in hoc, ſic in aliis cultus & Religionis negotiis, a primæva ſimplicitate diſceſſum erat, & Epiſcoporum Romanorum auctoritas paſſim magna ceperat incrementa, Pontifices jus aliquem beatum prædicandi, & poſtmodum per canoniſationem in numerum Sanctorum referendi, ad ſe rapuerunt. Jacta ſunt idololatrici hujus cultus fundamenta ſeculis IX. & X. Primus adhibitis ſolemnibus conſecrationum & canoniſationum ritibus, a *Johanne* XV. Pontifice in numerum Sanctorum relatus *ULDARICUS Epiſcopus Auguſtanus* A. D. 993. *Tribuit ſibi* (inquit celeb. *Spanhemius* ad Sec. X. pag. m. 936.) *hæc ætas, qua nulla fœdior; poteſtatem* ἀποθεώσεων, *ſeu canoniſationum, novis ita Divis quotidie naſcituris, quibus decernerentur divini honores. Præiverat idololatriæ mater Gentilis Roma, attributa poteſtate Romano Senatui referendi quos vellet in Deorum numerum, per modum* ἀποθεώσεως, *ridente Tertulliano & omni Antiquitate.* Quod ſi ad ritum hunc attendamus, conſtabit, Pontifices non ſolum contra rationis & Revelationis præcepta agere, quando neſcio quos Sanctos omnibus colendos injungunt; ſed & eosdem nullis ſufficientibus rationibus & documentis eſſe inſtructos, quibus de ſanctimonia hominum cœlo locandorum poſſint eſſe perſuaſi: at ita agere ſolent homines *fanatici.* Quod ſi ad ſecula ipſa, quibus turpiſſima hæc conſuetudo incrementa cepit, reſpiciamus, manifeſtum erit, non niſi ab hominibus veræ Religionis expertibus, & ridiculis opinionibus imbutis, eam promoveri

potuiſſe.

potuiſſe. Teſtis optimus eſt, & omni exceptione major, C. *Baronius* ad annum DCCCCVII. & ſequentes, rotunde confitens, Pontifices Eccleſiæ fuiſſe *Pſeudo-Pontifices*, quos non auderet inter Pontifices numerare, niſi factum id a Majoribus eſſet; intruſos fuiſſe in Romanam ſedem homines *monſtroſos*, *turpiſſimos*, *perditiſſimos*, usquequaque *fœdiſſimos*; viſam tum *abominationem deſolationis in templo*; *dormiiſſe tum in navicula Chriſtum*, nemine excitante &c. & ad init. Anni DCCCC. inquit. *En novum inchoatur ſeculum, quod ſui aſperitate ac boni ſterilitate ferreum, malique exundantis deformitate plumbeum, atque inopia ſcriptorum appellari conſuevit obſcurum.* Facile autem judicari poteſt, qualis hoc in ſtatu Religionis facies fuerit. Certe dubium non eſt, quin *fanaticorum hominum* magna fuerit ſeges. Cum enim caſtæ religionis præcepta paſſim fuerint ignota, ſuperſtitio vero ad ſummum perveniſſet gradum, fieri aliter non potuit, quam ut homines, ſtulta credulitate abrepti, quidlibet admitterent; & quoniam Religionem omnem mentibus excutere prorſus non poterant, via autem omnis verum cernendi tantum non plane eſſet obſtructa, in *Fanaticiſmum* & *ſuperſtitionem* præcipites ruere debuerunt. Hodie eheu iis in locis, ubi ſuperſtitio regnat, in incredulitatis vitium frequentius quam in fanaticiſmum incidere ſolent homines, quoniam majoribus præſidiis, quam ſuperioris ætatis homines, ad rite ratiocinandum ſunt inſtructi, detectisque innumeris fraudibus ſapientiores facti longe plurimi. Ipſa hiſtoria illorum temporum lucem adfert rationibus noſtris: Vel quales tandem erant, qui in numerum Sanctorum erant relati, num viri pietate vera, atque aliis virtutibus illuſtres? reſpondeat pro me *Spanhemius*, vir in hoc Literarum genere exercitatiſſimus. *Hinc ſurgere, inquit* Hiſt. Eccleſ. Sec. X. pag. m. 937. *Sanctorum hoc & ſequenti ſeculo numeroſiſſima ſeges, ſed in iis præcipue Romæ locandi, qui aut Paparum Emiſſarii fuiſſent, Apoſtolos Nationum vocant; aut qui Paparum Tyrannidi contra Reges & Principes miniſtraſſent, qualis ille THOMAS BEKETUS; aut qui ſacra limina Religionis ergo ſalutaſſent; aut ſuperſtitione ſe immodica, Monachatu, reliquiarum cultu, vel largitionibus in Clerum, fundationibus Altarium, Monaſteriorum commendaſſent; vel quos Monachi, exaltandis ſuis Monaſteriis, ſuoque ordini a miraculis, viſionibus; inſulſiſſime prædicarent. Hinc tot mendaciſſimæ vitæ, acta, viſiones, legendæ, næniæ, quibus ſequens ætas fidem atque*

auctori-

auctoritatem adjecit. *Acceſſit huic malo, quod hoc ævo fictæ ſuppoſitæque jam ævo priore reliquiæ, ſpecioſis ſub nominibus, earumdemque ſuperſtitioſa conquiſitione, inventione ludicra, ſuppoſitionibusque fraudulentis, magis magisque augerentur:* Hac ratione aliter fieri non potuit, quam ut plebs ſtulta credulitate dudum capta, res ab omni ratione & Revelatione alieniſſimas pro *divinis* tamen admitteret, in quo verus *fanaticiſmus* conſiſtit. *Nullum vero* (denuo verbis utor Spanhemii) *opportunius tempus ſovendæ augendæque Principum Populorumque ſuperſtitioni, hoc ipſo ignaro, indocto, pollutoque tot vitiis ſeculo. Accedebant deſtructa paſſim per Barbaros, Nordmannos, Ungaros, Saracenos, Templa ac Monaſteria, quibus de novo inſtaurandis multiplicandisque opportunum commentum novæ reliquiæ. Hinc miraculoſæ corporum, cinerum, oſſium, membrorum, ſanguinis, ſupellectilis hujus vel illius Martyris, ſæpe ignoti fictique, ut & crucis dominicæ, dominici ſanguinis, ſudarii, clavorum, lanceæ &c. inventiones, translationesque portentoſæ, quibus auctoramentum ab uſu & credulitate prioris ſeculi, majorque indies religio accedebat, toto pene orbe facto reliquiario. Atque hinc prædicantur inventa hoc ſeculo, divina ſcilicet revelatione, quam plerumque Anus, Virgines, Monachi, Moniales, id genus præcones jactabant, corpora S. Stephani Protomartyris, S. Mathæi Apoſtoli, Paulini, S. Gregorii. S. Sebaſtiani, S. Servatii, S. Pancratii, S. Vincentii, S. Maximi, S. Fortunati, S. Brunonis, S. Patrocli, S. Elpidii, S. Leontii, S. Mauricii & Sociorum, S. Albani, S. Maurilii, S. Renati, &c. Inventis ita corporibus, aut quicquid in ſpeciem ſupereſſet, quæ hactenus latuiſſent, occubuiſſentque tot ante ſeculis incerto loco, ſepulturæ illo vel projectorum cadaverum incertiore; diſtingui ea neceſſe erat ab oſſibus cujuscunque facinoroſi, imo & dignoſci cujus Martyris, Viri ne etiam an Fœminæ, vel Virginis eſſent eæ reliquiæ. Nec mora manifeſta res illico attactu miraculoſo, virtute mirifica, fragrantia ſuavi, ſanguine rubente, ſplendore coruſcante, ſcintillis erumpentibus, portentis id genus aut ſignis conſpicuis in capite, oculis, pectore, ſanguine, parte alia corporis; eademque ex fide referentium, interventu Cleri, Monachorum, quorum intererat.* Hactenus *Spanhemius.* Hæc autem idololatrica conſuetudo, ſeculis barbaris cœpta, ad noſtram usque ætatem ſtrenue fuit continuata, ridentibus impiis & incredulis; dolentibus contra Viris veræ maſculæque pietatis, caſtique cultus Dei amantibus. Cum vero hæc fiant contra

contra præcepta Rationis & Revelationis, Pontifices vero omnibus membris Eccleſiæ perſuadere velint, Deum ipſum intercedere ſingulari ratione in hoc negotio, non ſolum ipſi, ſed & plebs ipſa *Fanaticiſſimi* rei ſunt. Doctores certe pontificii docent, per inſpirationem quandam Pontificibus ſignificari, quinam in numerum Sanctorum referendi ſint. Sexcenta hujus rei in *Cherubini Bullario* ſunt teſtimonia. Oſtenderunt inſuper Viri docti, etiam ex ipſo cœtu Pontificiorum, multos in catalogum Sanctorum fuiſſe relatos, & honore divino affectos, qui ne quidem in rerum natura unquam extiterint. Atqui *fanaticum* eſt colere eum, quem, utrum unquam vixerit nec ne, ignoras, vel neſcis, utrum vera pietate unquam eluxerit nec ne. Ita novimus celeb. Benedictinum Monachum Mabillonium, ſub ficto nomine *Euſebii Romani*, libellum de *cultu ignotorum Sanctorum* ſcripſiſſe, atque ex catalogo Beatorum plures, interque eos S. *Ovidium*, a Capucinis magni habitum, eraſiſſe. Jeſuita *Papebrochius* & Socii, ex Actis Sanctorum, vel Calendario Sanctorum, S. *Chriſtophorum*, *S. Catharinam*, pluresque alios abeſſe juſſerunt. Idem ſtrenue fecerunt *Launojus* & *Bailletus*. In ipſa Italia Abbas *Bacchinus* & *Mozzi*; Acta Sanctorum *Creſcii* & *Sociorum* pro fabuloſis habent. Inter Reformatos omnium loco de hoc argumento videndus ὁ μακαρίτης Cl. J. *Baſnage* Hiſt. de l'Egliſe Lib. XVIII. XIX. XX. & ſq. Cui addendus Cl. *Pfaffius*, in Epiſtolis adverſus *Scheffenmacherum* Jeſuitam gallice ſcriptis, Epiſt. IV. *Fanaticum* inſuper eſt, præter rationem & revelationem, imo præter regulas probabilitatis, oſſa quædam pro Sanctorum vel Martyrum reliquiis venditare, iisque neſcio quam vim tribuere. (*) Notum eſt oſſa eorum, qui in Sanctorum nume-

(*) Cl. Pfaffius, poſtquam demonſtrat. de veritate Religionis Proteſtantium, de ridicula & impia hac ſuperſtitione egiſſet, pag. m 129 merito in hæc erumpit verba: Peut-on ſoutenir ſans effronterie, que le Pape ſoit en droit d'impoſer des noms à des reliques, qu'on deterre, ſous pretexte, qu'elles ſont des oſſemens des Saints & des Martyrs, encore que l'on n'en ſache ni le nom, ni les titres. Et qui ne riroit de cette excuſe, que l'impoſition des noms, que l'on donne à ces faux Saints, n'eſt que pour avoir un ſujet de les invoquer, & d'y fixer ſa devotion. Cette raiſon eſt ſi pitoyable, que je repute les Atheniens plus ſages, d'avoir honoré un Dieu inconnu, au lieu que l'Egliſe Romaine adore des Saints inconnus. Act. XVIII: 23.

numerum referuntur, ex locis quibusdam ſubterraneis, quos *Catacumbas* vocant, peti. Quam difficile veró ſit, imo impoſſibile, oſſa verorum Martyrum ab aliorum diſtinguere, quibusque fraudibus locus ſit, abunde oſtendit præter alios, citatus J. *Baſnage Hiſt. Eccleſ. Lib. XVIII. Cap. VI.* & *Hiſt. Jud. Tom. VI. De Catacumbis* ipſis vero *Burneti* Itinerarium; *Miſſonii* deſcript. Italiæ; *Mabillonii* iter Italicum; *Fabretti* Inſcriptiones, aliosque conſule. Hinc etiam inter doctiſſimos Pontificios de valore harum vel illarum reliquiarum dubitatur. Ita corpus *Jacobi* Compoſtellæ eſſe negarunt N. *Alexander* & *Combefiſius.* Fabuloſa eſſe, quæ de ampulla Rhemenſi narrantur, agnoſcunt *Thuanus*, *Chiffletius*, *Petavius*, Viri doctiſſimi. Inter falſas reliquias referendas celebratiſſimas multorum ore *Lachrymas Vindocinenſes*, a Chriſto ſuper Lazari ſepulchrum effuſas, & ab Angelo collectas globoque criſtallino inſertas, oſtendit Cl. *Thierſius.* Quum in Italia reliquiæ *Auguſtini*, & in Gallia S. *Firmini* repertæ dicerentur, vehementer de veritate harum reliquiarum eſt inter ipſos Romanæ Eccleſiæ Doctores diſputatum. Taceo plura exempla. Novi quidem provocare Doctores pontificios hoc in argumento ad miracula, ut his vel illis reliquiis decus concilient. Qualia autem ſint jactata illa portenta, omnibus hodie notum eſt. Poſt multorum annorum decurſum, etiam in Sanctorum numerum non ſine ingenti pecuniæ ſumma referuntur, de quorum rebus geſtis per certos & fide dignos teſtes ne ipſe quidem Pontifex certus eſſe poteſt: hinc ut plurimum judicant de veritate harum vel illarum reliquiarum ex miraculis, quæ *poſt obitum* demum facta fuiſſe dicuntur: Scilicet facile falli & decipi poſſet infallibilis Pontifex, ſi teſtibus vivis fidem haberet; per miraculum ergo ipſi mortui comprobare debent, ſe dono miraculorum, dum vixerant, fuiſſe inſtructos. Conf. *Molinæum* in *Theſibus Sedanenſibus*; P. *Jurieu Prejugés legitimes contre le Papiſme*, *Tom. II. J. Lenfant Préſervatif contre la Réunion avec le Siege de Rome*, *Tom. III. Lettr. XIII.* aliosque plures. Sunt quidem in Eccleſia Romana Doctores publici, qui extenuare ſolent poſitam in hujusmodi rebus fiduciam, natumque ex iis cultum. At verba dare non poſſunt Proteſtantibus: præterquam enim quod Concilium Tridentinum, quod ſanctiſſimum habetur, Eccleſiæ Rom. genuinis liberis diſerte definiverit, *per ſanctas reliquias multa a Deo beneficia in homines conferri*, quodque ſuperiore

ſeculo

ſeculo Cardinalis *Capiſuchius* docere non dubitaverit, lignum crucis a Chriſto ita ſanctificatum eſſe, ut quævis etiam minima crucis particula, a toto ſeparata, conſecrata maneat, adeoque etiam eam eſſe adorandam; Ipſi etiam acutiores hujus Eccleſiæ Viri, ſi quando vel de reliquiis, vel de Sanctis dubitanter loquuntur, gravi cenſuræ ſubjacent. Ita novimus, Inquiſitionem Toledanam plura volumina Actorum Sanctorum a *Papebrochio* editorum condemnaſſe, quoniam plures male intruſos eſſe in Calendarium perhibebat. Ipſum *Mabillonium*, ob ſcriptum de cultu Sanctorum incognitorum librum, Romæ fuiſſe accuſatum, & non niſi opera amicorum multum Romæ valentium impune dimiſſum, notum eſt. Hinc plerique Doctores hujus Eccleſiæ præpoſterum cultum ſine cenſura dimittunt, alii exemplo ſuo, ſcriptisque confirmant. Ipſa *Janſenii Schola* (verbis utor τȣ Μακαρίτȣ Gotofr. Olearii, Theologi olim celeb. in diſſertat. de criteriis errorum circa Religionem communibus, pag. 39.) *quæ cautiorem in doctrina & puriorem in moribus ut ſe præſtet, maximopere affectat, ex portu regio ſpiſſum volumen, hiſtoriam miraculorum S. Spinæ complexum, propulit. Legas hic Epiſcopum Tullenſem, ut Moniales devotionem populi ſequerentur, catervatim ad adorandam ſpinam accurrentis, probare. Videas ſororem Margaritam paralyſi laborantem; nobilem fœminam Durandam vomitu ægram, alioſque quamplurimos utriusque ſexus homines, adoratione, oſculis, alioque cultus Sacræ Spinæ exhibiti genere, ſanitati reſtitutos.* Qualia noſtra ætate de *Pariſii*, Diaconi Pariſienſis, partibus Janſeniſtarum addicti, miraculis & reliquiis jactata ſint, in vulgus notum eſt. Imo perſuadent ſibi multi Eccleſiæ Romanæ addicti, quod ridiculum plane & *fanaticum* eſt, eandem virtutem illarum reliquiarum eſſe, quæ opinione hominum duntaxat reliquiæ ſunt, hoc eſt, quæ quocunque vel fato, vel intentione, credulitati eorum pro reliquiis hujus vel illius Sancti obtruſæ fuere, licet non ſint, easque ſine periculo cultu religioſo affici poſſe. Ne quis temere me hoc dixiſſe putet, provoco ad *Vasques* Jeſuitam, cujus ὁ Μακαρίτης Cl. *Molinæus diſp. Sedanenſ.* Tom. I. pag. 399. verba ſequentia adducit: *Quod vero* (inquit) *apud aliquos incertæ aliquando reliquiæ ſunt, non obeſt, quo minus eas, quas humanis conjecturis & rationibus certas habemus, reverenter colere debeamus: Denique ſicut in* I. *Diſput. Cap. III. diximus, non eſſe peccatum idololatriæ, adorare radium luminis, ſub quo*

Dæmon deliteſcit, quando quis putat eſſe Chriſtum: eodem modo ſi quis putans aliquam eſſe particulam Sancti, quæ revera non eſt, merito ſuæ devotionis non caret, atque in hoc caſu, ut in illo, eodem modo philoſophandum eſt. Hæc *Vasques.* Nemini mira hæc videbuntur, poſtquam audit, dari Doctores pontificios, qui aſſerere non erubeſcunt, easdem reliquias in pluribus ſimul locis eſſe, easque poſſe multiplicari per neſcio quod miraculum. Hoc poſtremum tuentur Jeſuitæ duo, *Ferrandus* in *disquiſitione reliquiaria,* & *Gretſerus de cruce.* Ita teſtatur M. *Miſſonius*, ut innumera alia exempla ſilentio tranſeam, in deſcriptione Italiæ, vidiſſe ſe *Sudarium* Mariæ octo in locis diverſis. (*) Unde colligi poteſt, quam immenſa per orbem ejusmodi reliquiarum moles ſit. *Sanctorum* certe tantum eſſe numerum, ut Calendarium ipſum capere eos non poſſit, dudum a doctis Viris notatum. Vid. inter alios *Lenfant préſervatif contre la Réunion avec le ſiége de Rome*, Tom. III. pag. 41. Multiplicationem illam Sanctorum argute & ſalſe ridet P. *Baylius* in Lexico, voce *Launojus.* (**) Impium denique & *fanaticum* eſt, Revelationes, quæ Sanctis quibus-

(*) Verba Viri docti ita ſonant. Tom. III. pag. 22. 52. Le Suaire de Turin, qui doit être l'unique au monde, s'eſt reproduit ou multiplié en ſept ou huits endroits, pour le moins. Je ne parle que de ceux, que je connois. Il y en a je crois trois à Rome, à S. Pierre, à St. Jean de Latran & à l'Egliſe du St. Suaire de l'Archi. Confrerie des Piemontois; un à Cadoin en Perigort, un à Beſancon, un à Compiegne, un à Milan, & un autre à Aix la Chapelle. Ils produiſent tous les titres par Bulle des Papes. Le ſuaire de Cadoin eſt le mieux etabli; il a été autoriſé par 14. Bulles. Celui de Turin n'en a que quatre. Il y aussi un autre fameux S. Suaire à Lisbonne dans l'Egliſe de la Mere de Dieu.

(**) Les faux Saints (inquit) ne ſe ſont pas moins multipliés, que les faux Nobles; deſorte que comme les Princes font travailler de temps en tems à la recherche des faux Nobles, afin de remettre à la condition roturiere les uſurpateurs de la qualité des Gentilshommes, il faudroit, que le Clergé nommat quelques Commiſſaires auſſi rigides que Boiſſeau, qui examinaſſent les titres & les lettres de Sainteté: Si les troupes de l'Egliſe triomphante paſſoient en revüe devant de bons Commiſſaires, on y trouveroit beaucoup de paſſevolans, non pas parmi les Soldats, mais parmi les hauts Officiers, je veux dire parmi les Saints, qu'on invoque. Le Calendrier a plus de beſoin de reforme à cet egard, que par raport à la préceſſion des equinoxes; & au lieu qu'un ſimple retranchement de dix jours a ſuffi pour cette derniere reformation, il faudroit pour faire l'autre, retrancher par

quibusdam contigiſſe dicuntur, licet aperta fronte ſecum invicem pugnent, pro divinis tamen velle haberi. Ita enim contradictoria, & quidem divina fide, eſſent credenda. Atqui notum, revelationes *S. Brigittæ* contrarias eſſe revelationibus *S. Catharinæ*. *Eugenius* tamen III. *Catharinæ; Bonifacius IX. Brigittæ* revelationes ſuffragiis ſuis confirmarunt.

VII. A Pontificibus progredimur ad *Concilia*, oſtenſuri, Pontificios talia de iis ſtatuere, quæ non niſi ab iis defendi poſſunt, qui *Fanaticiſmo* favent. Notum eſt Pontificios aſſerere, Concilia in quibus articuli Religioni catholicæ conformes cuduntur, ſingulari Spiritus S. providentia & moderamine regi; imo ex quorundam ſententia, ea eſſe infallibilia. Quam vero hoc a vero abhorreat, pluribus doceri poſſet, ſi pro dignitate materiæ res eſſet hæc tractanda. Sed animus non eſt ſingillatim hoc argumentum excutere, neque adeo vel ad articulos ipſos quorundam Conciliorum, vel ad res ad Religionem ſpectantes tractandi methodum provocabo; non referam, quid de Conciliis ſui temporis judicaverit Greg. *Nanzianzenus*; neque mentionem faciam diſſenſus, qui in multis obtinuit Conciliis, defenſarumque opinionum adverſa fronte ſecum invicem pugnantium. Sufficiet mihi exemplo *Synodi Tridentinæ*, quæ Pontificiis ſacroſancta eſt, oſtendere, talia paſſim decreta pro divinis orbi chriſtiano obtruſa fuiſſe, resque a Pontificibus ita fuiſſe geſtas, quæ ab iis ſolis admitti poſſunt pro divinis, quorum cerebrum *fanaticis* eſt imbutum *opinionibus*. Ad utrumque autem probandum, vel ſola lectio *Hiſtoriæ*

Ulterius idem oſtenditur.

par centaines & par milliers. Il y a long temps que l'année ne peut plus fournir un jour à chaque Canoniſé: Il faut entaſſer pluſieurs les uns ſur les autres, dans les mêmes places, & c'eſt à preſent, qu'on peut dire avec Juvenal.

- - Nec turba Deorum
Talis ut eſt hodie, contentaque ſydera paucis
Numinibus, miſerum urgebant Atlanta minori
Pondere.

Combien trouveroit on des Senateurs vitio creati dans la cour céleſte, ſi l'on y procédoit rigoureuſement? voyés à combien de volumes montent deja les Acta Sanctorum? On leur pourroit appliquer ce Diſticque ſi connu:

Scripta giganteæ, quorum ſub pondere molis
Triſtior Encelado, Bibliopola gemit.

riæ Concilii Tridentini, ſcriptæ a præſtantiſſimo *Sarpio*, ſuffecerit. Novi quidem Doctoribus pontificiis valde diſplicere egregium hunc librum, eosque omnem navare operam, ut virtutibus Viri doctiſſimi detrahant, eumque malæ fidei accuſent. Hactenus tamen fruſtra fuerunt, præſertim poſtquam omnia monumenta, ad hiſtoriam Concilii Tridentini facientia, quæ ab eo tempore, quo ſuam hiſtoriam conſcripſit *Sarpius*, edita ſunt, candorem viri, veracitatisque ſtudium quod ille ſectatus eſt, ampliſſime confirmant, prouti id etiam paſſim a doctiſſimo *Courayerio*, noviſſimo hujus libri Editore, in ſuis ad hanc hiſtoriam animadverſionibus diligenter eſt monſtratum. (*) Sed oſtendendum paucis, qua ratione Doctores pontificii, dum decreta Doctorum Synodi hujus pro divinis habent & venditare volunt, *fanaticiſmi* rei ſint. Et *primo* quidem *fanaticum* eſt credere, membra ſingula alicujus Synodi vel Concilii falli poſſe & errare; omnia tamen ſimul ſumta non item; atque adeo decreta Conciliorum pro divinis æſtimanda, licet nullus eorum, qui iis interſunt, privilegium aliquod conceſſæ infallibilitatis oſtendere poſſit. Multos in Synodo Tridentina collectos Doctores turpiter ſæpe hallucinatos, affectuumque æſtu abreptos fuiſſe, ne ipſa quidem negarit impudentia; hoc tamen non obſtante, decreta illa omnia pro divinis ſunt habenda. *Fanaticum* eſt ſubſcribere Concilii alicujus propoſitionibus tanquam divinis, quæ tamen neque per rectæ *rationis* regulas, neque per *Revelationem* probari poſſunt: atqui tales publica lege ſancitas & probatas certiſſimum eſt. Specimina mox quædam dabimus. Ita *fanaticum* eſt credere, Spiritum Sanctum per Concilium, vel homines in eo collectos jubere, ut S. Literæ, quæ Deum Auctorem habent, promiſcue ab omnibus non legantur, cum tamen eum in finem datæ ſint, ut omnibus & ſingulis viam ſalutis monſtrent. Itane Spiritus S. poteſt eſſe ſibi adeo contrarius? Inter-

(*) Hoc ipſo, quo hæc ſcribo, anno, idem hic vir doctus in lucem emiſit libellum, Amſtelodami editum, cujus titulus: *Deſenſe de la nouvelle Traduction de l'hiſtoire du Concile de Trente, contre les Cenſures de quelques Prélats, & de quelques Théologiens.* In eo non ſolum animadverſiones ſuas contra Doctores Eccleſiæ Romanæ vindicat, ſed & probat ſimul, accurate Sarpium ad hiſtoriæ leges Scriptum ſuum exegiſſe & adornaſſe.

Interdictam autem fuiſſe promiſcuam S. Literarum in hoc Concilio lectionem, docet *Sarpius* ad A. 1546. pag. m. 282. vide ibi notam *Courayerii*. *Fanaticum* eſt credere, Synodum aliquam ſingulari Spiritus S. cura atque regimine gubernatam eſſe, ex cujus tamen actis ſole meridiano clarius elucet, fraude, dolis, imperio & pretio effectum, ut omnia ad nutum Pontificum decernerentur. Hoc teſtantur non ſolum *Sarpius*, *Courayerius* & plerique qui acta de hoc Concilio literis conſignarunt; ſed & ipſe authoritatis pontificiæ defenſor ſtrenuus *Palavicinus* id aliquando negare non poteſt, ut de teſtimoniis celeb. Virorum, *Chemnitii*, *Heideggeri*, *Weismanni*, *Schelhornii*, *Baumgartenii*, aliorumque multorum nil dicam. Poſtremus *Obſervat:* de *Concilio Trident. &c.* pag. 44. in compendio, ſed ex vero ita pronuntiat: *Quam multa ſunt, ex quibus intelligitur, repudiaſſe Pontificem omne patrocinium veritatis, & juſtiſſimam aliorum advocationem, non argumentis, quibus moveri hominum animi ſolent, ſed vi & aſtu diſcuſſiſſe. Ipſe enim ſolus erat, ad quem omnia deferebantur, & cum faceret omnia arbitratu ſuo & ex voluntate ſua, parum proficiebant Imperator, Rex Galliæ atque Hiſpaniæ, juſtiſſimis ſuis poſtulationibus. Hinc ne quid detrimenti caperet ejus auctoritas, omnia erant prius, quam decernebatur aliquid, cum eo communicanda: Legatis ſolis licebat res ſuas proponere, & ii, qui quod ſentiebant eloqui vellent, reprimere ſermonem tenebantur. Patres conſcriptos in tres claſſes Pontifex diviſerat, quorum ſibi ſuffragia largiendo annuam pecuniam devinciebat; at cum proſpiceret animo, litem aliquam acriter agitari, neque dirimi eam poſſe, differebatur ad aliud tempus, dum Patrum conſcriptorum mentes ſeſe collegiſſent; ſed cum eſſet ille omnes vias perſecutus, & adſequi ſe nihil videret, diligenter ille proſpexit cum ſententiæ exquirerentur, ut ſemper plurimorum ſuffragia adipiſceretur.* Similem in modum pronuntiat *celeberrimus* & *amiciſſimus Schelhornius*, *Amœnit*, *Hiſt. Eccl. Vol. I.* pag. 310. cujus verba digna ſunt quæ hic apponantur. *Haud mirum* (inquit) *ex ſolius Papæ arbitrio Tridenti geſta ac ſancita eſſe omnia, cum præterea ne Præſidibus quidem ipſis, de rebus paulo gravioribus, quicquam, niſi Roma ad eos perlatum, ibique ceu ex Apollinis Tripode pronuntiatum, approbatum fuerit; quod anſam diverbio dedit, Spiritum ſanctum, quem Concilio præfuiſſe jactitant*

tant Romanenſes, illinc Tabellarii manticis incluſum (*) *mitti Tridentum conſueviſſe: nec erraverit, qui Concilium illud* πανοπνευϛον *potius quam* Θεοπνευϛον *nuncupandum eſſe cenſuerit. Nihil ſane præter rem dixit Innocentius Gentiletus, cum certe, ait, bullis ſuis ipſe Pontifex Concilio per Spiritum ſanctum ſe præfuturum jactitabat. At S. ille Spiritus, de quo ſentiebat, erant articuli ab ipſo, Cardinaliumque ſuorum collegio cuſi, dictatique, quos Roma Tridentum mittebant. Fuit ergo peculiaris ſane Spiritus ſanctus, cujus ductu Patres Tridentini fuere gubernati. Id quod confirmat ipſa Canonum & Decretorum Concilii Trid. editio princeps & authentica, typis Pauli Manutii Romæ A°. MDLXIV. jubente Pontifice in fol. excuſa, quam cimelii inſtar habeo. In ea fol. 71. ſeſſ. XIII. Decretum de ſanctiſſimo Euchariſtiæ ſacramento ita incipit: Sacroſancta, oecumenica & generalis Tridentina Synodus, in Spiritu Sancto legitime congregata, præſidentibus in ea ejusdem ſanctæ ſedis Apoſtolicæ Legato & Nuntiis, etſi in eum finem non absque peculiaris Spiritus ſancti ductu, &c. Diſerte igitur hic peculiaris Spiritus ſancti, qui Synodum Tridentinam gubernaverit, mentio ſit. Facile equidem cuivis largior, vocem hanc ſic expreſſam eſſe typothetæ vel negligentia, vel calliditate, præter voluntatem auctorum, quanquam erratorum typographicorum nullus index huic editioni ſit annexus; at rem ipſam tamen locutus invitis licet auctoribus eſt typotheta, vel corrector, qui ſi ipſo inſcio ac haud advertente literula S. irrepſerit, inter eos veritatis teſtes, qualis fuit Caiaphas ſummus Judæorum ſacerdos, referri meretur. Nihil enim magis verum eſſe arbitror, quam peculiaris cujusdam Spiritus, illius nempe, quem Roma tabellarii manticis incluſum Tridentum miſit Pontifex, ductu ac gubernatione ſancita eſſe Synodi Tridentini decreta fere omnia.* Ita Cl. *Schelhornius*, qui in ſeq. teſtimoniis luculentis ſingula latius confirmat. Quanquam res ex ipſis Actis Synodi ſatis manifeſta ſit, unum tamen alterumve ſpecimen eſt afferendum. Ita notarunt *Sarpius, Dupinius, Pallavicinus* & alii, Epiſcopos & Doctores Italos, cæterarum

(*) Uſus eſt (verba ſunt ejusdem ſuaviſſimi amici noſtri) inter cæteros hac loquendi formula Lanſſacus, Regis Gall. Orator in literis Tridento Anno MDLXII. d. XIX. Maj. ad Inſulanum (Monſieur de Lisle) ejusdem Regis ad Pontificem Legatum exaratis: envoyer le St. Eſprit en valiſe de Rome icy: vid. Puteanorum fratrum Mémoires pour le Concile de Trente, pag. 178.

rarum Nationum Antiſtites numero æquaſſe vel ſuperaſſe, eum nempe, ut quilibet videt, in finem, ut ſi non argumentis, ſuffragiorum tamen multitudine renitentes vincerent. Quale autem ingenium fuerit horum Italorum, abunde ex hiſtoria Synodi patet. Hinc Corn. *Scoper*, Secretarius Imperatoris dicebat: *Si Proteſtantes pecunia eſſent inſtructi, eos ab Italis, qualemcunque voluiſſent, Religionem emturos fuiſſe*; apud *Sarpium* Tom. I. Edit. *Couray*. p. 104. Franciſcus de *Vargas* in *epiſtolis* de Concilio Tridentino editis, (de quibus videndus idem Cl. *Schelhornius* Amoenit. Tom. II. pag. 441. ſq.) Translationis Mich. *Vaſſorii* pag. 62. refert, occultam *Julio* III. cum Carolo V. interceſſiſſe pactionem, in qua hic promiſerit, teſte Legato *Creſcentio*, Hiſpanis apographum Carolinæ pollicitationis oſtendente, curaturum ſe, ne Reformatio *ultra voluntatem Pontificis* urgeretur. Idem *Vargas* teſtatur, Legatos Papæ pro arbitrio ſuo jus decidendi ſibi arrogaſſe, etiam ſi votorum vincerentur numero, & pluribus illicitis artibus libertatem votorum impediviſſe. Ex eodem *Sarpio* conſtat (verbis utor Cl. *Weismanni Hiſt. Eccl. Tom. I. pag.* 1372.) *duplicis generis mandata & inſtructiones Legatis a Pontifice miſſas, quarum alteras Concilio poſſent monſtrare, alteras autem ſibi ſolis ſervare, utpote arcanas. Huc referendas illas Chartas Pontificis, quæ Legatos in omnes propemodum eventus & caſus, quas Curia tam exercitata & aſtuta præviderat, in anteceſſum inſtruxiſſent, Synodalibus nullatenus monſtrandæ.* Ex quo *Amelotus*, apud eundem Cl. *Weismannum*, non ſine ſpecie veri colligit, monumenta & literas, ſervatas in Bibliotheca Vaticana & tanto cum faſtu a *Pallavicino* citatas, omnino eſſe *ſuſpectas*. Valde enim probabile eſſe, ex geminis iſtis inſtructionibus, quas acceperint Legati, illam ſolam citari, quam communicare licuit cum Epiſcopis, h. e. ab arcanis literis & contrariis plane diverſam. Novi ego quidem quosdam Pontificiorum jactare, Romæ ſervari quasdam Guil. *Sirleti* epiſtolas, ex quibus *Sarpius* malæ fidei poſſit argui. At quis credat Pontifices eas non edi curaturos eſſe, ſi ex iis præſidium aliquod auctoritati Pontificis accedere poſſet? Ante Concilii congreſſum, boni omnes clamabant, Eccleſiam Romanam, ſive reſpicias ad Pontifices, ſive ad Clerum, eſſe corruptiſſimam. Teſtantur id non ſolum centum gravamina Nationis germanicæ, publico nomine Pontifici transmiſſa, quæ apud *Hortlederum* de cauſis belli germanici legi poſſunt; ſed &

ipſe Pontifex Rom. *Hadrianus* VI. literis ad ordines Imperii datis, quæ in *Wolfii* Lectionibus memorabilibus, faſciculo rerum expetendarum, & alibi reperiuntur, id faſſus eſt.' Corrigendus igitur erat ante omnia Præſul Romanus. Sed conatus præſtantiſſimorum Virorum eluſerunt ipſius Gnathones. Unde in Seſſ. XXV. ajunt, ita omnia ſtatuta eſſe, *ut in illis ſemper ſalva ſit auctoritas ſedis Apoſtolicæ:* & ibid. clauſula: *confirmationem eorum omnium, quæ in Synodo decreta & definita fuerint, a R. Pontifice petenda eſſe.* Hinc in oratione inaugurali Cornelii *Muſſi*, Epiſcopi Bituntini, Papam *lucem mundi*, Concilium ipſum, *Concilium Deorum* appellavit, indignantibus bonis omnibus. v. *Sarpium* Tom. I. p. 235. & ibi *Courayerium.* (*) Propoſita eſt etiam per Cardinalem *Creſcentium* formula hæc: *Ita viſibilis Chriſti Eccleſia ſummum illius Vicarium pro unico & ſupremo capite habet.* Quantæ turbæ in ſanctiſſimo hoc Concilio inter Doctores ſint excitatæ, quam vehementes & juſtiſſimæ fuerint doctorum quorundam Præſulum de *Creſcente* Præſide Concilii querelæ, quam ferociter Itali exteris Præſulibus inſultarint, ex *Sarpio* & aliis monumentis notum eſt. Ipſemet *Pallavicinus* Lib. VIII. cap. 6. narrat, Epiſcopum *Cavenſem* Chirotenſi in ipſa ſeſſione publica *involaſſe in barbam, multosque ex ea evulſiſſe pilos.* Quisquamne autem ſanæ mentis credere poterit, ejusmodi homines ſingulari Spiritus S. regi cura ac ductu? Quid quod ex Carolo *Viſconti*, Nicolao *Pſalmæo*, *Sarpio* & *Pallavicino* conſtet, huic Concilio interfuiſſe Epiſcopum *fanaticum*, Antonium nempe *Ciureliam*, patria Barenſem, Epiſcopum Buduenſem. Loca collegit doctiſſimus noſter *Schelhornius*, *Amœnitat. Hiſt. Eccleſ. Tom. I. pag.* 598. ſq. Idem Sect. XIX. & XX. expenſi judicii Edm. *Campiani* de Concilio Tridentino oſtendit, plures Concilio, vel nulla, vel exigua valde eruditione inſtructos, interfuiſſe. Ita illiteratum plane & rerum ſacrarum ignarum fuiſſe, quippe Martis potius quam Chriſti alumnum, Cardi-

(*) Verba Viri docti ita ſonant: Le Cardinal Pallavicin s'étend fort au long, pour juſtifier le diſcours de ce Prelat. Mais l'on peut dire, que s'il y a quelque choſe de tolerable, on ne ſauroit déſavouer du moins, qu'il ne ſoit plein de ces Concetti Italiens, auſſi éloignés de la juſteſſe que de la véritable éloquence; & que la pluspart des penſées n'en ſoient fauſſes, les louanges outrées, les alluſions profanes, & les comparaiſons ridicules.

Cardinalem M. *Sitticum* de *Alta Ems*, Pii IV. Pontificis ex ſorore nepotem, acta teſtantur: fatetur hoc ipſum *Pallavicinus Hiſt. Conc. Trid. Tom. II. cap. XV. Courayerius* breviter ſic de eo loquitur: *C'étoit un homme d'une capacité mediocre.* Confer τὸν μακαρίτην celeb. *Hottingerum Fil. Hiſt. Reformat. Helvet. Tom. III. p.* 861. Lepida inprimis ſunt, quæ de eo narrat Cl. *Zwingerus*, in Oratione de ſuperiorum ſeculorum latinæ & græcæ linguæ ſuprema ignorantia. (*) Quæ hactenus retulimus, ad externum duntaxat Concilii hujus ſtatum pertinent. Quod ſi vero ad articulos ipſos in eo ſtabilitos animum convertamus, patebit, quod plurima dogmata hactenus incognita, aut non deciſa, anathematibus fuerint ſtabilita, & ſcholarum placita hactenus libera, ritusque arbitrarii, ſub excommunicationis pœna pro articulis fidei venditata, decretaque injuncta, quæ ab antiquorum doctrina & diſciplina erant alieniſſima. Quis autem hæc ſingulari adſcribet Spiritus Sancti moderamini? Operoſum valde eſſet per partes hoc oſtendere: dudum id factum a celeberrimis Theologis Proteſtantibus, inter quos inprimis eminent *Chemnitius* & *Heideggerus*, ut de iis, qui ex antiquitate eccleſiaſtica multorum dogmatum & rituum Eccleſiæ Romanæ receptorum novitatem detexerunt, nil dicam. Cl. *Courayerius*, qui eruditis adnotationibus Hiſtoriam *Sarpii* inſtruxit, & docte non minus quam candide in ea, quæ in hoc Concilio acta & de-

(*) Verba Cl. Viri ita ſonant, Cardinalis ab Alta Ems latinæ linguæ tam ignarus fuit, ut barbara maxime ſecula vix rudiorem habuerint Epiſcopum. Inſcitiæ ſuæ luculentum in colloquio cum Ferdinando I. Imperatore is dedit aliquando ſpecimen: Nam cum Imperator Conſtantiam veniſſet & Epiſcopus ipſum adiiſſet, ille hunc ita allocutus eſt: Memento te eſſe piſcatorem hominum; da igitur operam ut multos Chriſto lucrifacias: tum Epiſcopus latinæ linguæ rudis prorſus, recordatus tamen piſces a Germanis vocari fiſche, reſpondit Imperatori: Ja allergnædigſter Herr Kayſer, es hat ſehr gute Fiſche im Bodenſee. Quo reſponſo Imperator valde offenſus eſſe dicitur, indigne admodum ferens, tam indoctos ac rudes Eccleſiis præfici ſolere Epiſcopos. Idem hic Epiſcopus, quum Cardinalis Romæ hyberno tempore mulo vectus cum aliis Cardinalibus obequitaret, & quidam de frigore quererentur, interlocutus eſt: Eſt *magnum frigum:* ne videlicet latinæ linguæ expers penitus videretur. Quod ubi familiares audiverant, unus ex iis terminationem correcturus in aurem ei inſuſurravit, gus, gus; errorem igitur quum corrigere vellet Cardinalis, repetiit: *Eſt magnum Friguncus.* Quo factum eſt ut *Cardinalis Friguncus* deinceps ſit appellatus.

creta ſunt, inquiſivit, vehementer dolet, tot novis decretis & ritibus oneratam fuiſſe Eccleſiam, quæ dudum ſplendorem amiſerat, atque meliora tempora anhelaverat. Cum jam ſuo tempore *Auguſtinus* epiſtola ad *Januarium* conqueſtus ſit, *Religionem, quam pauciſſimis & manifeſtiſſimis celebrationum Sacramentis miſericordia Dei eſſe liberam voluerit, ſervilibus operibus premi, ut tolerabilior ſit conditio Judæorum, qui etſi tempus libertatis non cognoverint, legalibus tamen ſarcinis, non humanis præſumtionibus ſubjecti* fuerint; facile quilibet, qualis facies Eccleſiæ tempore Reformationis fuerit, judicare poterit. Videantur de miſera Eccleſiæ Romanæ & ordinis eccleſiaſtici facie, tempore hujus Concilii, teſtimonia *Mamerani*, *Iſidori Clarii*, *Tapperi* ac Wilh. *Lindani*, collecta a Cl. *Schelhornio Amœnit. Litt. Tom. I. pag.* 377. *ſq.* Eruditiſſimus *Courayerius*, poſtquam verba L. *Vivis* adduxiſſet, dicentis: *Quæcunque a ſcholæ placitis diſſident, ſcholaſtico Theologo ſunt hæretica; quod crimen ita vulgatum eſt, ut rebus quoque leviſſimis impingatur, quum ſit ipſum per ſe atrociſſimum*, in præfat. ſua pag. m. 24. ita, juxta qualemcunque verſionem meam, cordate loquitur. *Optandum eſſet, ut Concilium Tridentinum a Viris optimis & præſtantiſſimis ad reſarciendam unitatem, tempore Reformationis ſolutam, expetitum, malum multiplicatione immenſa dogmatum hactenus incognitorum & vibratis contra diſſentientes anathematismis, non auxiſſet. Quis vero non imprudenter valde egiſſe Patres aſſeret, quod pro articulis fidei obtrudere Chriſtianis voluerint res incertiſſimas & ſuperfluas? Quo jure tandem, non dicam pro dogmatibus neceſſariis, ſed pro veritatibus quibusdam admitti poterunt tot ſcholæ placita, nonniſi tenui probabilitatis gradu inſtructa, in quorum numerum referri poterunt canones de Sacramentis in genere & in ſpecie, de quibus hactenus libere diſputatum fuerat; qua ratione excuſari poterunt Patres illi, quando tanto cum faſtu & ſupercilio, projecto omni quo in cæteros Chriſtianos ferri debuiſſent affectu, hominibus imponere voluerunt ritus aut parum rationi conformes, v. gr. uſum precum in lingua ignota; aut contrarios primitivæ Eccleſiæ ſtatutis, v. gr. communionem ſub una ſpecie; aut planæ non neceſſarios, v. gr. uſum imaginum, invocationem Sanctorum &c.* Hæc *Courayerius*, qui in ſequentibus pluribus horum Patrum nævos taxat. Singillatim omnia excutere hujus loci non eſt: unum tantum ac alterum monebimus. Reformatio morum, de qua ut præcipue in hoc Concilio ageretur, boni omnes, imo Principes, poſtu-

poſtulabant, aut leviter & quaſi aliud agendo fuit tractata, aut in finem, ubi omnia non ſine præcipitantia expendebantur, rejecta; quaſi vero Spiritus Sanctus, quem ſingulari cura omnia moderatum fuiſſe nobis perſuadere vellent pontificii Doctores, aut nullam aut exiguam veræ pietatis curam haberet. Petitio ſecunda, Synodo a *Ferdinandi* Imperatoris Oratoribus propoſita, hæc erat; ut nimirum emendarentur ea, quæ ad Sanctitatem ſuam, ejusque ſtatum & curiam pertinerent: Reſponſum ad hoc ita: *Hoc quotidie agit Sanctitas ſua Romæ, & multæ jam ab Ea editæ ſunt bullæ Reformationum, notumque eſt, Eam in hanc rem omni ſtudio incumbere.* Lege integram conſultationem lectu ſane dignam, Imperatoris *Ferdinandi I.* juſſu inſtitutam, de articulis Reformationis in Concilio Tridentino propoſitis, ac proponendis, quam Tom. I. *Amænit. Hiſt. Eccl.* inſeruit *celeb. Schelhornius.* Credibilene eſt tandem, corda horum procerum ſingulari ratione tacta fuiſſe a Spiritu S. qui corruptioni tantæ, qua Eccleſiam infectam fuiſſe ſole meridiano clarius patebat, obicem ponere detrectabant? Nonniſi *fanaticus* homo admittere poterit pleraque, quæ in hoc Concilio ſunt ſancita, v. gr. de Transſubſtantiatione, de numero ſeptem Sacramentorum, de charactere indelebili animæ impreſſo &c. Quando probare voluerunt, neceſſe eſſe ut ſeptem Sacramenta Eccleſia admittat, ad proprietates numeri ſeptenarii, ad VII. res naturales, quibus vita ſuſtentatur & conſervatur; ad VII. virtutes; ad VII. crimina capitalia; ad VII. defectus, qui ex peccato originis orti ſunt; ad VI. dies creationis mundi, qui cum Sabbatho faciunt VII; ad VII. plagas Ægypti; ad VII. Planetas provocant. Horum dum meminit *Courayerius* pag. m. 429. ait: *On auroit peine à croire ce que dit ici Fra-Paolo, de toutes les puerilités qui ſe debitèrent pour établir le nombre des Sacremens. Mais pour peu qu'on ait jetté les yeux ſur un certain nombre de Scholaſtiques, on verra qu'il n'a rien exaggeré, & Pallavicin doit avoir été de fort mauvaiſe humeur, pour faire un crime à notre Hiſtorien du peu de railleries qu'il en fait.* Poſtquam *Sarpius* pag. m. 438. Tom I. diverſas Scholaſticorum de charactere indelebili menti impreſſo recenſuiſſet opiniones, atque optaſſet, ut explicuiſſent Patres Conſcripti, quid tantem ille character eſſet, hæc addit *Courayerius. S'il eſt vrai, qu'ils s'entendoient eux mêmes: mais comme tout ce qu'ils diſent ſur ce point étoit fort inintelligible, la ſeule curioſité ſeroit de ſavoir, comment ils pouvoient diſputer*

d'une choſe qu'ils avoient rendue incomprehenſible. Le Cardinal Pallavicin, qui ſe met ſi fort en colere contre Fra-Paolo, à cauſe de l'air badin, dont il raille ici les Scholaſtiques, compare aſſés à propos ce qu'ils diſoient au ſyſteme de Ptolomée ſur le mouvement des Cieux. Chimere pour Chimere: je n'y vois d'autre different, ſinon que celle de Ptolomée eſt plus intelligible que l'autre. Pour la poſſibilité, les deux ſyſtemes ſont à peu prés de niveau. Scilicet Spiritui Sancto is labor eſt, ut tam piæ & utiles opiniones mortalibus inculcentur. Quis niſi *fanaticus* credere poteſt, Spiritum S. per Patres Concilii authenticam eſſe jubere verſionem aliquam, quæ tamen demum poſt factum illud decretum, aliorum labore & induſtria, corrigenda erat. Fatetur id denuo doctiſſimus *Courayerius*, cujus verba infra damus. (*) Novi quidem pontificios Doctores inter ſe, circa interpretationem decreti hujus de authentia vulgatæ verſionis, diſſentire, & quosdam mitius illud interpretari, aſſerentes, hanc verſionem ſecundum mentem Patrum hujus Concilii aliis duntaxat translationibus eſſe præferendam, & in rebus, ad articulos fidei & morum pertinentibus, ab omni errore immunem eſſe. Alii vero, quorum major pars eſt, in omnibus ab errore immunem eam eſſe pronuntiant. Et hi videntur mentem Concilii rectius cepiſſe quam priores: verba enim decreti hujus ita ſonant; *S. Synodus* &c. *ut hæc ipſa verſio & vulgata Editio, quæ longo tot ſeculorum uſu in ipſa Eccleſia probata eſt, in publicis lectionibus, diſputationibus, prædicationibus & expoſitionibus pro authentica habeatur, & ut nemo eam rejicere quovis prætextu audeat vel præſumat.* Ex quibus verbis clarum eſt, quicquid probatur ex ea, recte eſſe probatum, neque licitum eſſe ab hac provocare ad textum originalem. Ex quo

ſimul,

(*) Ea autem ita ſonant: C'étoit ce ſemble renverſer l'ordre des choſes & il eut été plus naturel, que la reviſion & la correction de la Vulgate precedaſſent l'approbation. Car comment approuver une choſe, que l'on reconnoit avoir beſoin de réforme, ſans ſavoir ſi la réforme ſera telle, qu'elle mérite l'approbation? C'étoit approuver une Traduction ſur la ſuppoſition incertaine, que la correction ſeroit bonne & telle, que chacun dût s'y ſousmettre, quoique les Correcteurs n'euſſent ni inſpiration, ni infaillibilité. Mais comme on vouloit prononcer ſur le choix de tant de Traductions, & qu'il pouvoit arriver, comme il arriva en effet, que le Concile finit, avant que la reviſion fût faite, on ſe hâta de déclarer la Vulgate authentique, ſauf à voir aprés, comment on s'y prendroit pour la mettre en état de paroitre telle.

ſimul, quod in tranſitu moneo, patet, quam inepta ſit & ridicula opinio *Harduini*, in commentario in N. Teſtamentum aſſerentis, N. Teſtamentum ſcriptum fuiſſe lingua latina, & quidem, reſpectu diviſionis capitum & commatum, ad normam editionis juſſu *Clementis* VIII. Pontificis adornatæ & correctæ. Quid non audent tandem Jeſuitæ? Quis niſi *Fanaticus* credere poſſit, Spiritum S. pro divinis ab Eccleſia haberi velle libros dubios, & antiquiſſimis Patribus ſuſpectos habitos, Eundemque jubere, ut traditiones, de quarum tamen divina origine perſuaſus nemo certe eſſe poteſt, eodem in pretio habeantur, quo S. Literæ a Chriſtianis omnibus haberi debent? quorum tamen utrumque Seſſ. IV. decret. I. ita Patres ſanxerunt. Quod ad libros in Eccleſia Romana pro divinis habitos ſpectat, recte notat apud *Sarpium Courayerius*, pag. m. 22. ſine inſpiratione nova Patres ſcire non potuiſſe, libros neque a Judæis, neque a primis Chriſtianis pro divinis habitos, pro talibus habendos tamen eſſe. Quod ad traditionum valorem attinet, duo Epiſcopi in Synodo hac celebri *impiam* eorum ſententiam eſſe pronuntiarunt, qui traditiones Libris ſacris æquiparandas eſſe dixerunt, quorum ſententiæ etiam accedit *Courayerius* l. cit. Quis denique, ut multa alia ſilentio involvamus, (neque enim de erroribus Concilii Tridentini ex profeſſo hic agimus) quis inquam ſibi perſuadebit, Spiritum Sanctum inſolita & divina quadam ratione inſtigaſſe Patres, ut decreta quædam, quæ neque per *rationem*, neque per *Revelationem* ſatis perſpicue demonſtrari poſſunt, imo quorum quædam manifeſto *rationi* & *Revelationi contraria* ſunt, Chriſtianis omnibus tanquam divina oracula injungerent? Mirum autem quammaxime eſt, Spiritum Sanctum, quem ſingulari ratione Eccleſiæ per hoc Concilium proſpexiſſe volunt Doctores pontificii, ita mentes Præſulum direxiſſe, ut rem omnium graviſſimam, & quæ baſis eſt Religionis Romanæ, id eſt doctrinam de Eccleſia, ejusque infallibilitate, examini ſubjicere nollent, prout ex *Sarpio* p. m. 267. conſtat. Hodie, ut notum eſt, in certaminibus cum Proteſtantibus ad *Eccleſiam*, *Eccleſiam* provocant, & ab hoc potiſſimum articulo in diſputationibus, quæ nobis cum ipſis intercedunt, initium eſſe ſumendum contendunt. An non, ſi Spiritus Sanctus ſtabilitam voluiſſet Religionis Romanæ divinam originem, efficaciſſimis rationibus comprobatam voluiſſet Eccleſiæ auctoritatem? an non ita videtur ſecuritati Eccleſiæ parum proſpexiſſe, præſertim

poſt-

poſtquam omnibus manifeſtum erat, Proteſtantes Eccleſiæ Romanæ auctoritatem, & quidem non ſine graviſſimis rationibus, impugnare? Ridiculæ certe & futiles ſunt rationes, quibus ab examine hoc de Eccleſia ejusque auctoritate abſterriti ſunt Præſules hujus Concilii. Vide eas apud *Sarpium* pag. 268. Tom. I. Sed ſatis de hoc Concilio, pergamus ad alia.

Eadem theſis aliis porro rationibus & exemplis confirmatur.

VIII. Quod ſi præter ea, quæ de Pontificibus & Conciliis diximus, ad ipſa fundamenta, quibus nititur Eccleſia Romana, penetremus, & ad methodum, qua utuntur Eccleſiæ Romanæ Doctores, homines de divina origine & infallibilitate Eccleſiæ perſuadendi, attendamus, patebit, talia tradi, quæ non poſſunt non longe maximam hominum partem in *Fanaticiſmum* præcipitare. Diximus ſupra, Fanaticos dici partim eos, qui aliis articulos quosdam tanquam creditu neceſſarios obtrudere volunt, licet in Sacris Literis aut nulla, aut perexigua eorum veſtigia reperiantur; partim vero tales, qui ſpreta ratione & Revelatione, decreta ſua immediatæ ſingularique tribuunt inſpirationi. Jam vero plebi Eccleſiæ Romanæ addictæ duo firmiter ſunt tenenda; *Prius* eſt; non eſſe inſtituendum Religionis examen, adeoque etiam non eſſe legendas S. Literas eo fine, ut articulos Religionis, quos credendos injungit Eccleſia, cum Revelatione conferat, inſtitutoque examine eos vel admittat vel rejiciat. *Poſterius*; Eccleſiam tamen Romanam hoc non obſtante eſſe infallibilem, ſingulaque ejus decreta humili obſequio ſine examine eſſe admittenda. Hoc poſito neceſſe eſt, ut plebs, quo nomine omnes qui Clerici non ſunt, cujuscunque tandem ſint dignitatis, eruditionis & acuminis, comprehenduntur, fimiter ſibi perſuadeat, quosdam articulos creditu abſolute eſſe neceſſarios, licet neque ex *rectæ rationis* vel *Revelationis* divinæ decretis de eorum neceſſitate & veritate poſſit eſſe convicta. At ita agere ſolent *homines fanatici*. Credere nimirum debet, Eccleſiam eſſe infallibilem, quia Eccleſia ſeſe infallibilem eſſe perhibet, aut hujus vel illius cœtus paſtor ſancte hoc affirmat; hanc propoſitionem principalem admittere debet fide divina ſine Revelationis examine; unde nullum aliud illi relictum eſt medium, quam ut adquieſcat cæco aſſenſu in iis, quæ dicuntur, non vero probantur. Imo ſi liceret plebi S. Literas legere, & loca quæ pro infallibilitate Eccleſiæ adducuntur expendere, argumentatio tamen inde petita, legitima licet, valeret nihil, quia nonniſi privati homi-

hominis, cujus auctoritas in decidendis Religionis articulis eſt nulla, niteretur judicio. Idem porro aliis poteſt comprobari rationibus. Privatus quisque in cœtu Eccleſiæ Romanæ natus, non poteſt credere Eccleſiam eſſe infallibilem, quia natus eſt in ea Eccleſia quæ hoc ſibi jus vendicat. Ita enim omnes Chriſtiani hoc ſibi infallibilitatis privilegium arrogare poſſent: Non poſſunt Laici plerique ipſum Pontificem adire, vel totius Eccleſiæ longe lateque diffuſæ Doctores conſulere. Imo plerisque ad plures ante eſſet abeundum, quam tot loca diſſita inter ſe adire poſſent. Ponamus tamen, Laicos quosdam cognoſcendæ hujus veritatis capitalis cupidos recta ire Romam, atque ſincere & candide, animo neutram in partem hactenus inclinato, ex ipſo Pontifice declarationem hujus articuli petere atque accipere, tum ego ne ſic quidem de hac capitali veritate ſcilicet eos perſuaderi poſſe contendo. Aut enim credere debent Eccleſiam eſſe infallibilem, quia ipſemet hoc ait tanquam Doctor infallibilis; aut quia tanquam Præſul, ſingulari eruditionis luce perfuſus, hoc teſtatur. Prius ſtatuere non poſſunt, quia eo fine Romam contendunt, ut de hoc capitali articulo convincantur; ſi vero illi ſine rationibus aſſentiuntur, non magis certi ſunt quam antea. Quod ſi vero Pontifex rationibus utitur ex ratione, Revelatione, & traditione petitis; tum neceſſe eſt ut examen aliquod inſtituant, rationesque adductas omnes ſerio expendant: At hoc Pontificis decretis eſt contrarium. Hæc inſuper omnis argumentatio Pontificis nullius eſſet penes Laicos illos auctoritatis, *partim* quod nondum perſuaſi ſunt Laici de ejus infallibilitate, quam probare demum inſtituit; partim quod nondum probata infallibilitate Pontificis, judicium hoc nonniſi eſſet hominis privati, cujus ἰδια ἐπιλυσις juxta Eccleſiæ Romanæ decreta in decidendis Religionis controverſiis nil valet. Idem neceſſe eſſet accidere, ſi homines illi veri amore incenſi, hinc inde per florentiſſima Regna, in quibus Religio Romana floret, iter facientes, Eccleſiæ hujus Præſules in conſilium vocarent: cum enim ſingillatim omnes, quod ipſi fatentur hujus Eccleſiæ Doctores, falli poſſint, judicium eorum pro certo & infallibili admittere pariter non poterunt. Novi quidem Eccleſiæ Romanæ Doctores, *Bellarminum* inprimis, contendere, notas infallibilitatis Eccleſiæ, v. gr. ejus ſplendorem, antiquitatem, ſanctitatem, &c. quammaxime eſſe perſpicuas & tantum non in *oculos incurrentes; Sed quid tandem eſt* (verbis utor celeb. *Werenfelſii*

diſſert. pro plebis judicio de dogmat. fidei pag. 8. Edit. pr.) *quod imperita plebs videt & palpat in Eccleſia Romana? Num immediate videt ipſam ejus infallibilitatem? Hoc certe nemo ſanus dixerit. Num palpat ea, ex quibus hæc infallibilitas neceſſario concluditur? Sed quænam ſunt illa? Nos enim hic cæca plebe cæciores, nihil, quod infallibilitatem neceſſario arguat, in hac Eccleſia conſpicere poſſumus. Fatemur plebem multa in ea videre & palpare poſſe, quæ alibi non animadvertit. Sed quæritur, num ex iis quæ plebs videt & palpat, per legitimam & neceſſariam conſequentiam concludi poſſit, Eccleſiam Romanam a Deo accepiſſe, idque in perpetuum, privilegium infallibilitatis. Quod ſi & hujus conſequentiæ neceſſitatem plebs videt & palpat; næ illa acerrimo viſu & ſubtiliſſimo tactu eſt prædita, maleque in cæteris omnibus ad cæcum aſſenſum condemnatur. Ad plura videnda & palpanda eſt idonea. Niſi forte veſpertilionibus ſimilis eſt in tenebris videntibus, & in ſumma luce cæcutientibus.* Ita acute & ex vero ὁ Μακαρίτης *Werenfelſius.* De his autem ſingillatim hic agere animus non eſt. Sumamus duntaxat notam veræ Eccleſiæ ex antiquitate deductam, & patebit quam difficile ſit Laico ex ea ſi adeſſet, colligere, Eccleſiam dono infallibilitatis eſſe inſtructam. Ut nihil dicam de defectu capacitatis, quam Doctores hujus Eccleſiæ, ubi de examine Religionis agitur, quammaxime urgere ſolent, huic homini non ſolum eſſent evolvenda vaſtiſſima Eccleſiæ Patrum & Conciliorum volumina, ſed & linguarum, artis criticæ, &c. peritia deberet eſſe neceſſario inſtructus. Legenda inſuper, quæ tot Viri, ingenio & eruditione præſtantes contra interpretationes Doctorum Eccleſiæ Rom. in medium attuliſſent. Fac. vero hominem illum ſuperatis tot laboribus tandem reperire hanc veritatem; Eccleſia antiqua in omnibus articulis (concedam hoc per tempus, licet probatu id ſit impoſſibile) cum moderna Eccleſia Romana convenit. Nondum tamen inde colligere poſſet, Romanam Eccleſiam veram eſſe Eccleſiam, nedum infallibilem. Omnis enim perſuaſio de veritate hujus collectionis, nititur hoc ſyllogiſmo: Quicquid antiqua Eccleſia, i. e. antiquiſſimi Chriſtiani, de Religione ſtatuunt, id verum & divinum eſt. Conſequentia hæc vera non eſt, niſi præmittatur alia propoſitio, nimirum hæc; illa omnia, quæ Chriſtus & Apoſtoli docuerunt & hominibus credenda impoſuerunt, vera ſunt & ambabus, ut ajunt, manibus amplectenda. Atqui Eccleſia antiqua & moderna Romana idem docent, quod

Chri-

Chriſtus & Apoſtoli: Ergo &c. Hæc major propoſitio, ut de minore nil dicam, ponit fundamenti loco, Religionem chriſtianam eſſe veram & divinam. Quod ſi igitur de antecedentibus propoſitionibus vellet eſſe perſuaſus Laicus noſter, neceſſario ad ipſius Religionis chriſtianæ examen eſſet perveniendum. Hoc autem facere per Eccleſiæ Romanæ decreta Laico non licet; atque ita omnis perſuaſio de Eccleſiæ infallibilitate, ex nota *Antiquitatis* petita, vana prorſus eſſet & inutilis. Quod ſi vero examen illud S. Literarum Laico concederetur, deberet ille ſingillatim cuncta loca, quæ pro veritate infallibilis Eccleſiæ afferuntur, examinare & demum judicium ferre. At quid valet tandem in Eccleſia Romana judicium Laici, certos Religionis articulos ex Revelatione eruentis? Reſponſio in promtu eſt. Nihil. Poſſet eadem veritas alia quoque ratione probari. Notum quid Eccleſiæ Romanæ Doctores ſentiant, de *Intentione Miniſtri*, infantem baptizantis, nimirum eam ita eſſe abſolute neceſſariam, ut absque ea omnis ille baptiſmus vanus ſit; at quis demonſtrabit ad oculum, vel eum, qui Pontificem baptizavit, eo temporis articulo de nulla alia re cogitaſſe; vel paſtorem loci ab alio eodem vitio non laborante ſacris undis tinctum fuiſſe? Pontificis vero vel Paſtoris beneficio hoc carentis teſtimonium de Eccleſia valeret nihil. Hoc argumentum contra Pontificios Doctores urget gnaviter doctiſſimus *Chilingvvorthus* libri ſupra laudati Tom. I. pag. 273. ſq. ſed non opus eſt ut huc delabamur. Quæ breviter monita ſunt, ſufficiunt ad hoc, quod intenderamus, probandum. Erunt forte qui dicant, hanc de infallibilitate doctrinam ita eſſe comparatam, ut potius homines in *Scepticiſmum* conjiciat, quam vero in *Fanaticiſmum*. Non infitior id contingere poſſe; imo a doctiſſimis Viris abunde eſt demonſtratum, methodum Eccleſiæ Rom. Doctorum ad infallibilitatem Pontificum, vel Eccleſiæ, tanquam ad primum dogma fundamentale chriſtianæ Religionis provocantium, ita eſſe comparatam, ut homines ratiocinandi artis peritos facillime in *Scepticiſmum* det præcipites. Hoc tamen non impedit, quo minus longe numero plures in *Fanaticiſmum* incidant. Ad id enim, ut quis ſyſtematis alicujus nexum rite introſpiciat, perpenſisque argumentis iisque quæ neceſſario ex iis ſequuntur, in hac vel illa demum ſententia acquieſcat, opus eſt acri judicio & eruditione. His dotibus qui ſunt ornati, Doctorumque infallibilitatem Eccleſiæ probandi methodum rite callent, non poſſunt non, ſi

verum fateri velint, Pyrrhoniſmo dare nomen. Cum vero longe maxima hominum pars ejusmodi examen fugiat, neque tamen Religionis expertes videri velint, malunt potius Sacerdotibus credere, licet neque *ratio*, neque *Revelatio* dogmatibus, quibus aſſentiuntur, faveant, imo aliquando clariſſime eadem proſcribant. Quod ſi ſemel ponant, Deum voluiſſe ejusmodi infallibilem judicem dare Eccleſiæ, & tales eſſe omnes Pontifices, nihil eſt poſthac tam portentoſum atque ridiculum cui non ſubſcribant; Ita credent Papam perpetua Spiritus S. luce irradiari: Eum eſſe ἀνυπεύθυνον Dominum; Sanctos eſſe invocandos; dari purgatorium, & mille ſexcentas ejusdem metalli opiniones. Talia vero admittere ſine argumentis, ex S. Literis petitis, *fanaticum* eſt. Multum roboris accedit huic noſtræ ſententiæ, quando audimus Eccl. Rom. Doctores tam abjecte ſentire de uſu rationis in examine rerum ad Religionem pertinentium. Plebi, poſtquam facultas legendi S. Literas & ex iis viam ſalutis cognoſcendi, erepta eſt, nullum aliud relictum eſt judicandi de rebus divinis præſidium & inſtrumentum, præter rectæ rationis decreta. At præterquam quod homo de rebus ad Religionem chriſtianam ſpectantibus rite judicare non poſſit, niſi Revelationis dogmata in S. Literis contenta ipſemet probe examinarit, notum eſt, id agere pedibus manibusque Doctores hujus Eccleſiæ, ut rationis imbecillitatem ultra modum exaggerent, atque oſtendant, in quantas homines, lucem rationis ſequentes, inciderint tenebras. Hac ratione fieri aliter non poteſt, quam ut plebs etiam certiſſimis rationis decretis, ubi de Religione agitur, mittat nuntium. Quid autem hoc rurſus aliud eſt, quam *Fanaticiſmo* favere? Novimus quidem Socinianos, aliosque circa uſum rationis in Religionis negotio ulterius, quam rerum natura patitur, progredi, atque ea etiam, quæ certo revelata ſunt, repudiare, quod ea rationi contraria eſſe putent, quæ non ſatis evidenter percipiunt, in quo illi vehementer falluntur. Pontificii vero in alia omnia ruunt, rationique in examinandis articulis primariis Religionis, v. gr. de infallibilitate Pontificis, Transſubſtantiatione &c. nullum concedunt locum, verique nominis myſteria non minus quam aperte contradictoria, per manus almæ matris Eccleſiæ, non ſine maxima veneratione eſſe accipienda, & firma fide tenenda clamitant; quaſi vero myſterio a Deo nobis in S. Literis revelato, & propoſitioni ſenſum non habenti ſubſcribere unum idemque foret. Excuſſa ita ex manibus plerorumque hominum, Eccle-

ſiæ

ſiæ Romanæ addictorum, Revelatione, & rationis in examinandis rebus ad Religionem pertinentibus uſu, quibus tamen adminiculis homo Deo ſociatur, mirum non eſt, ſi multi quaslibet fabulas, quaſi cœlitus demiſſas ſententias avide arripiant, neque minus pro iis pugnent, quam ſi evidentiſſima Revelatione ad ita ſentiendum & agendum fuiſſent compulſi. Quod ſi nullo hoc exemplo demonſtrari poſſe contenderent Doctores pontificii, vel ſolum illud monſtroſum dogma Transſubſtantiationis, quod in opprobrium Religionis chriſtianæ ab Eccleſia Romana pro articulo Religionis graviſſimo & ſanctiſſimo habetur, abunde ſententiam noſtram comprobaret. Hoc inquam dogma inter κυριας δοξας Eccleſiæ Romanæ refertur, & hujus opera infinita numero miracula facta eſſe & quotidie fieri, nonſolum plebeculæ, ſed omnibus hujus Eccleſiæ civibus credendum eſt, licet non magis hæc admitti poſſint, quam ſi quis dicat, ſe ope *trianguli quadrati* difficillima problemata mathematica ſolviſſe. *Fanaticiſmo* inſuper favent ea, quæ Eccleſiæ Romanæ Doctores, vitarum certe Sanctorum Scriptores, de pluribus Sanctis & numeroſarum familiarum utriusque ſexus Conditoribus narrant. Mentionem duntaxat hic injicio eorum, qui vitas *Dominici*, *Franciſci* & *Ignatii Loyolæ* conſcripſerunt. Nemo certe, qui ἀθεɛ παθων horum hominum dicta, facta, opiniones de Religione & vitam expendit, dubitare poterit, quin *fanaticis* fuerint imbuti *opinionibus*, taliaque egerint, quæ probant, eos exiſtimaſſe ſe propiore Numinis commercio uti, & ab eo ad inſolita quædam proferenda & facienda impelli. Hi tamen, ut notum eſt, in numerum Sanctorum ſunt relati, atque innumeros habent cultores; ex quo colligi merito debet, Pontifices *fanaticiſmi* ſummos eſſe promotores. Scimus pleroſque Eccleſiæ Romanæ Doctores (ſunt autem quod negandum non eſt, inter ſapientiores hujus cœtus Præſules non pauci, qui in Sanctorum biographis plurima deſiderent, multaque ſilentio voluiſſent tecta) vehementer indignari, quando horum Sanctorum & numeroſiſſimi gregis duces *fanaticiſmi* poſtulamus. At injuriam nobis faciunt ſi exiſtimant, nos animo Eccleſiæ Romanæ inſultandi, vel detrahendi virtutibus hominum caſta virtute, morumque probitate præditorum, ſanctorum ſc. hominum illorum opiniones & facta albis ridere dentibus. Ipſa enim αὐτοψια, i. e. lectio horum librorum efficit, ut aliter judicare non poſſimus: quod ſi igitur Eccleſiæ Romanæ Doctores in poſterum prohibere vo-

ſunt, quo minus ſcapham ſcapham appellemus, alterutrum ipſis eſt dicendum: nimirum vel ſcriptores vitarum trium harum familiarum, ut de aliis nil jam dicam, multa incerta pro certis narraſſe, rumuſculos leviſſimos & fabulas paſſim inter plebem & aniculas febricitantes ſparſas, pro rebus certiſſime geſtis venditaſſe; & ut gloriam eorum in majus extollerent, finxiſſe eos dono miracula varia præſtandi, inſolitisque virtutibus a Deo fuiſſe ornatos: aut affirmare tenentur, omnia, prouti a vitarum ſcriptoribus narrantur, vere eſſe geſta: Quod ſi *prius* admittant Eccleſiæ Romanæ Doctores, *fanaticiſmum* poſthac viris illis nullo jure objiciemus: ſimul tamen *hoc concesso* verum erit, vitarum ſcriptores homines fuiſſe nugivendulos, indignos quibus fides habeatur; *hoc concesso*, ridiculi ſunt Eccleſiæ Rom. Doctores, quando nobis perſuadere volunt, divino quodam conſilio Monachorum horum familias exortas fuiſſe; *hoc concesso*, miramur qua ratione, ſalva pietate, præſules Eccleſiæ Rom. concedere poſſint, ut libelli hi vulgi manibus terantur, precesque ad Sanctos fiant, de quorum actionibus nil certo definiri poſſe ipſimet perhibent; *hoc concesso* quærimus, quo jure Pontifex homines illos in Sanctorum retulerit numerum; *hoc concesso* cadit infallibilitas Pontificum, homines nullis virtutibus ornatos cœlo collocantium; nam qui in uno poteſt peccare & decipi, ille in aliis etiam aberrare poterit. Si vero *poſterius* afferant, i. e. homines illos vere tales fuiſſe, quales a Biographis ſiſtuntur, contendant, eosque ea & dixiſſe & feciſſe perhibeant, quæ in his libris continentur, tum cauſam non video, cur homines hoſce in claſſem *Fanaticorum* non referamus, ſi quidem verum eſt, eos hoc morbo laborare, qui opiniones & ritus defendunt, aliisque obtrudunt, quæ tamen a rectæ rationis & Revelationis decretis plane abhorrent. Dum vero Eccleſiæ Rom. Doctores, meliora licet perſuaſi, patiuntur tamen Sanctos illos in magno a plebe haberi pretio, quis nobis vitio vertat, ſi Ductores & Doctores ipſos, imo ipſos Pontifices, *Fanaticiſmi* promotores eſſe publice aſſerimus? Et quis neſcit Eccleſiæ Rom. Doctores, Pontifices inprimis, non obſtantibus querelis virorum graviſſimorum, ex ipſo cœtu Eccleſiæ Romanæ, & piis Proteſtantium deſideriis & obteſtationibus, hodienum in tanta Evangelii & Literarum luce, homines *fanaticis opinionibus* imbutos, vel ſupra modum ſuperſtitioni addictos, laudibus in cœlum tollere, & fictitia etiam miracula, quibus eluxiſſe

tradun-

traduntur, non falſi convincere, ſed utplurimum commendare ſolere? Exempla recentiſſima in promtu ſunt. Quid ante paucos annos cum *Pariſio*, Diacono Pariſienſi, factum fuerit, & qualia ab eo mortuo præſtita fuerint miracula, Scriptores quidam pontificii publice aſſeveraverint, in vulgus notum eſt. Non quæram, utrum *Janſeniſtæ* pias illas fraudes inſtruxerint nec ne. Hoc certum, Pontifices non dubitaturos, *Pariſium* in numerum Sanctorum referre, ſi eorum factioni fuiſſet addictus, qui Bullam Unigeniti, humili obſequio tanquam oraculum cœlitus delapſum, exoſculari voluiſſent. Cur ita ratiocinemur obſcurum non eſt. Conſtat enim *partim* Pontifices homines longe minoribus virtutibus & minori gloria ornatos, quam vero quibus illuſtris erat *Pariſius*, in numerum Sanctorum retuliſſe; *partim* recenti exemplo fœminæ fanaticæ, *Margarethæ Alacoque*, cujus vitam, viſiones, & miracula expoſuit *Langletus Epiſcopus Sueſſonienſis*, Bullæ Unigeniti acris defenſor, patet, Pontifices non parum attendere, *a quibus* vitæ Sanctorum ſcribantur. Hanc enim *fœminam fanaticam*, mediam inter S. *Catharinam* & *Thereſiam*, Benedictus XIII. cœlo locavit, ſerio promittens, eam dono & privilegio canoniſationis dignatum iri, ſi poſt obitum plura editura eſſet miracula, quod quin futurum ſit ſequenti ætate, ne ipſi quidem dubitabunt Sceptici. Lege, quisquis es, *Benedicti XIII.* Pontificis R. epiſtolam ad Epiſocopum Sueſſonienſem datam, in qua de biographia *Margarethæ* ab hoc Epiſcopo conſcripta agit, eumque propterea dignis extollit laudibus. Hanc epiſtolam in linguam germanicam vertit *venerabilis Senex*, J. B. *Ottius*, *Archidiaconus Templi cathedralis digniſſimus*, *vir de Eccleſiæ noſtra literisque meritiſſimus*: Rectius autem de re ipſa perſuaſus fueris, ſi librum ipſum Epiſcopi evolveris. Titulus libri eſt: *La vie de la vénérable Mére Marguerite Marie, Religieuſe de la Viſitation Sainte Marie du Monaſtére de Paray-le-Monial en Charolois, morte en odeur de Sainteté en 1690. par Monſeigneur Jean Joſeph Langlet, Evéque de Soiſſons, de l'Academie Francoiſe.* Rarius hodie hic liber in Bibliothecis noſtris reperitur, quandoquidem, ſi famæ fides eſt habenda, Epiſcopus, poſtquam audiviſſet eruditos Galliæ Viros, ut de aliis nil dicam, librum hunc exploſiſſe, ſeque propterea aceto italico fuiſſe perfuſum, ſtudioſe exemplaria conquiſivit. Hujus libri exemplar nuper beneficio amici in manus meas pervenit, ex quo, ſi tanti res eſſet, facile probare poſſem, fœminam il-

lam,

lam, ſi vera eſſent quæ de ea narrat Epiſcopus, inter eas eſſe referendam, quæ *cerebri commenta* pro divinis habere ſolent Revelationibus; ſed ſufficiet quædam duntaxat adduxiſſe. In præfatione jactat Epiſcopus, eam viſiones plures habuiſſe & miraculis fuiſſe illuſtrem. Ab eo tempore, quo deſiit vivere hæc fœmina, usque ad A. 1729. effluxere 39. anni. Quisquamne autem credat, Mariam illam, ſi quidem tanta, ut jactitat Epiſcopus, edidiſſet miracula, non inventuram patronum, qui fidis chartis commiſiſſet res omnium attentione digniſſimas, cum paſſim non deſint tales, qui pias ejusmodi fraudes fingant? Ridiculus eſt Epiſcopus, quando exemplo *Simeonis Stylitæ*, S. *Thereſiæ*, & ejusdem metalli hominum probare vult, nihil hic de viſionibus & portentis narrari, quod ſupra fidem ſit poſitum. Hoc eſt enim, ut Poëta ait, *litem lite reſolvere.* pag. 22. præfat. ipſemet fatetur Langletus, ſocias ipſius eam pro *fanatica* habuiſſe, quod tamen ipſum, ad ſingularem ipſius pietatem probandam, plurimum facere exiſtimat. P. 28. præfat: affert characteres quosdam, ab illuſtri *Gerſon* adornatos, ex quibus judicari poſſit, utrum hi vel illi veris viſionibus ornati fuerint nec ne. At quisquis rerum peritus eos examinaverit, deprehendet, mille eos eſſe exceptionibus obnoxios. Pag. 33. ſq. refertur, quod ſingulari cultu perſecuta fuerit *cor Jeſu Chriſti*, quodque ad illius exemplum plures in Oriente & America hoc ipſum fuerint venerati. Si quæras, quid per cultum cordis Chriſti intellexerit fœmina hæc, exponit Epiſcopus pag. 42. ſq. nimirum per cultum hunc cordis Chriſti intelligendum, amorem ſingularem Soteris noſtri, quo genus humanum complexus eſt in vita & morte ſua, virtutes item præclaras, quibus eluxerat. At præterquam quod omnes Chriſtiani amorem Jeſu Chriſti erga miſeros peccatores deprædicare debent, & virtutes ipſius, quantum in homines cadit, imitari; manifeſtiſſimum eſt ex multis hujus biographiæ locis, bonam fœminam cor veri nominis vulneribus ſaucium, imaginationi repræſentatum, tam devote veneratam. Vide pag. 234. & confer figuram hujus cordis fronti libri præmiſſam, ut de aliis locis nil dicam, ubi de eadem re agitur. Quis autem non *fanaticiſmum* merum hic videt? Pag. 38. refertur, *Margaretham* noſtram quomodo rite orandum ſit tum didiciſſe, quando ſacram Hoſtiam rite ſit contemplata. Pag. 39. narrat Biographus, eam poſtquam habitu religioſo fuiſſet induta, inuſitatas ſtatim habuiſſe viſiones, & colloquiis

quiis familiariſſimis cum Chriſto uſam. Nimirum veſtimenta hæc incredibilem habent vim & efficaciam, ad omnis generis virtutes conſequendas. Pag. 47. exponit, quam ſingularem curam geſſerit concreditorum ſibi duorum animantium, nimirum aſinæ & aſini. Quid inde collegerit ſancta hæc fæmina, malo ipſius verbis, quam meis, ne inſultaſſe illi videar, proferre: *Puisque Saul* (inquit) *en cherchant des âneſſes a trouvé le Royaume d'Iſraël, il faut que j'aquierre le Royaume du Ciel, en courant aprés de pareils animaux.* Ita ratiocinari ſolent Eccefiæ Romanæ ſancti. Taceo plura, cum liber fere totus eſſet deſcribendus, qui nonniſi cento eſt incredibilium fabularum, quas nemo non, cui ſanum ſynciput eſt, explodere ſolet. Et tamen his non obſtantibus digna hæc fæmina habita, quæ ab ipſo Pontifice cœlo collocaretur. Quod ſi denique, ut diſſertationi huic noſtræ finem imponamus, oculos mentis noſtræ ad *perilluſtrem Fenelonium*, qui Anonymum noſtrum in gremium Eccleſiæ Romanæ reduxerat, reſpiciamus, patebit ſane, cauſam non habuiſſe novum Proſelytum, Proteſtantium Religionis decreta *fanaticiſmi* poſtulandi, Romanenſium non item. Nihil ego illuſtris Archiepiſcopi virtutibus, eruditioni, ingenio, quod habuit capaciſſimum, detractum volo. Multa in libris ab eo editis continentur utilia, acuta, ingenioſa. Interim quisquis Theologiæ verum guſtum habet, fatebitur, ipſum facultati imaginatrici, in rebus etiam ad Religionem ſpectantibus, plus æquo tribuiſſe, atque eo nomine ſcripta Myſticorum majoris, quam par erat, æſtimaſſe. Notum eſt quales, quantæve lites in Gallia ortæ fuerint, poſtquam *Fenelonius* cauſam Nob. fæminæ *Guioniæ* egiſſet, inſurgente nimirum contra ipſum *Boſſueto*, Epiſcopo Cadomenſi, *Fenelonii* æmulo, homine in politicis non minus quam polemicis artibus exercitato, & in Aula Regis Galliæ tum temporis plurimum valente. Lites & contentiones auxerat ipſe liber *Fenelonii de placitis Sanctorum*, quem *Clemens XI.* Pontifex damnavit. Neſcio autem annon, prudentiorum judicio, *fanaticiſmi* ſuſpectum ſeſe reddiderit Archiepiſcopus, quando ſententias ſuas in hoc libro contentas, veras, certas & Deo dignas eſſe pronuntiavit, in biograph. pag. 73. ſimul tamen primum ac audiviſſet, XXIII. propoſitiones ex libro ſuo elicitas, a Pontifice eſſe damnatas, mentem ſine ullo novo inſtituto examine mutavit, Pontificis decretis non ſolum abjectiſſime ſeſe ſubmiſit, ſed & mandato per univerſam ſuam Diœceſin miſſo juſſit, ut omnes Præſu-

les & Sacrorum Miniſtri, Papæ decreto ſubſcriberent: Mira hæc eſt & plane inſolita mentis mutatio: Credere propoſitiones aliquas a Deo eſſe: eas certas eſſe & veras; & tamen ſimul fide divina credere, eas a Pontifice jure falſi convinci poſſe; adeoque concedere, Deum nonſolum poſſe contraria præcipere, ſed & ea, quæ Pontifex infallibilis ſcilicet injunxerit, majoris eſſe æſtimanda, quam rectæ rationis decreta & ipſam Revelationem. Hæccine admittere poterit homo, quem nullæ præjudicatæ opiniones in transverſum agunt? an non potius talem, qualem ſeſe hoc in negotio demonſtravit Archiepiſcopus Cameracenſis, paratum eſſe diceremus, ſingulas in horas ſanctiſſima Religionis decreta rejiciendi, ſi quidem id Papæ placiturum eſſet? Magis adhuc mirum, quod pag. 47. hujus biographiæ fatetur, Auctores, qui a Pontificibus in Sanctorum numerum fuerint relati, non ſolum easdem propoſitiones & phraſes, quibus ipſemet uſus ſit, uſurpaſſe, ſed & duriores longe magis ſuis in medium protuliſſe. (*) Credidit itaque illuſtris Vir, Pontifices eſſe infallibiles; credidit eos in Sanctorum numerum poſſe referre tales, qui falſas & Religioni inimicas defendant opiniones; credidit Pontificem perpetua inſpiratione, ſi e cathedra loquatur, gaudentem, easdem propoſitiones, quas in Sanctis probaverat, pro falſis & erroneis, ubi eædem ab aliis defenduntur, poſſe declarare. Quæ omnia nemo concedit, niſi qui *fanaticis* eſt imbutus *opinionibus.* Certe ita Deus contradictoria velle & probare dicendus eſſet; ita facultate inſtruxiſſet Pontificem, triangulum in circulum i. e. verum in falſum mutandi. Hinc recte ait Cl. *Weiſmannus*, cæcæ illius obedientiæ *Fenelonii* mentionem faciens: *Devoti & contemplativi ordinarie ſubmiſiſſimi ſunt ſanctæ ſedi. Nihil certe humilius, mitius, atque modeſtius eſt, rationibus agendi Archiepiſcopi Cameracenſis. Verum dubito, utrum ejusmodi modeſtia & ſubjectio deceat Præſidem, qui credit, ſe defendere doctrinam tam ſæpe ab Eccleſia canonizatam. S. Cyprianus virtutes epiſcopales ac diſciplinam Eccleſiæ æque perfectam habebat ac quisquam alius ſui ſeculi. Ille vero an unquam eo fuit animo, ut ipſe Carthagine publicaret conſtitutionem Stephani Papæ de validita-*

(*) En ipſiſſima verba illuſtris Viri: J'ai accepté ma condamnation dans toute ſon étenduë. Il eſt vrai, que les propoſitions & les expreſſions, dont je m'étois ſervi, & d'autres bien plus fortes, avec bien moins de correctifs, ſe trouvent dans des Autheurs canoniſes.

liditate baptiſmi Hæreticorum ? Nimirum (addit Rev. Theologus, adductis hactenus *Vaſſorii* verbis.) *Venerationem ſedis Romæ, atque magnam doſin præjudiciorum, in hoc Archiepiſcopi Cameracenſis ſacrificio interveniſſe, nullum plane dubium eſt.* Et tamen hanc ipſam cæcam & libero atque ingenuo homine indignam ſubmiſſionem pag. 74. vocat *un acte interieur d'obëiſſance à Dieu.* Et pag, 78. ſimul aſſerit. *Il eſt vrai, que je ne puis avoüer contre conſcience, que j'aye jamais crû aucune des erreurs, qu'on m'a imputées.* Quæ pag. 93. de *Fenelonii* publicis ſermonibus ad populum habitis narrantur, tanto Præſule indigna ſunt, atque ſatis oſtendunt, eum contemplationibus myſticis plus æquo tribuiſſe. (*) Refert nempe Biographus, ill. Præſulem, ubi habendus eſſet ſermo ſacer, miſſa textus S. lectione & ſcriptione ſermonis, totum ſe contemplationi & orationi dediſſe, atque ita, nullis aliis præſidiis munitum, verba feciſſe: at quemadmodum facile conceſſerim, V. D. Miniſtrum, animum ad ſcribendum ſermonem ſacrum adjuncturum, convenienter officio ſuo & conſcientiæ agere, ſi animum pietate munit, precibusque vacat; ita nemo ab altera parte facile Viro cordato perſuaſerit, ſine meditatione, lectione, & textus ipſius accurata introſpectione, ſermones haberi poſſe attentione dignos. Non hic exſpectandæ inſolitæ inſpirationes, ſed pectore opus eſt amore Dei verique incenſo; opus eſt lectione, meditatione & perſpicua rerum proponendarum expoſitione; inprimis opus eſt argumentis ad probandum aptis, perſpicuis, omniumque ingeniis attemperatis, quæ omnia ſine ſtudio & exercitatione comparari non poſſunt. Hoc dum facere neglexit ill. Vir, mirum non eſt, ſi orationes ipſius nimium inflatæ, & phraſibus, quæ fanaticiſmum ſapiunt, repletæ fuerunt. Confer tu Archiepiſcopi Reformatæ Religioni addicti, nimirum illuſtris *Tillotſonii* ſermones ſacros, cum declamationibus *Fenelonii*, & ſi ſapis mox ſenties, quantum diſcrimen ſit, inter meditatam & rite elaboratam orationem, & inter ſermonem impetu quodam effuſum. Vel ſola meditatio *Fenelonii*, Feſto Nati-

(*) Rem ita narrat Biographus ill. Præſulis: Tous ſes ſermons étoient faits de l'abondance de ſon cœur. Il ne les écrivoit point. Il ne les préméditoit presque pas. Il ſe contentoit de ſe renfermer dans ſon Cabinet, pour puiſer dans l'oraiſon toutes ſes lumieres. Comme Moiſe, l'ami de Dieu, il alloit ſur la montagne ſainte, & revenoit enſuite vers le peuple lui communiquer ce qu'il avoit appris, dans cet entretien ineffable.

vitatis Chriſti habita, quæ pag. 98. hujus biographiæ extat, indicio eſſe poteſt, quam confuſa & plebis ingenio parum attemperata ſit oratio, neſcio quibus myſticis vocibus & phraſibus inſtructa. Ex iis, quæ hactenus de *Fenelonii* ingenio & res ad Religionem ſpectantes tractandi methodo diximus, judicari poteſt, quid de novo illo Proſelyto, qui biographiam *Fenelonii* conſcripſit, ſit ſentiendum. Bonus nimirum homo, illuſtr. *Fenelonii* exemplum ſecutus, cæcam obedientiam optimum putavit eſſe medium perveniendi ad certam de Religione perſuaſionem: auditis enim duntaxat *Fenelonii* præceptiunculis de imbecillitate mentis noſtræ in dijudicandis rebus ad Religionem ſpectantibus, & infallibilis judicis neceſſitate, ex locis quibusdam Scripturæ, nulla veri ſpecie ad infallibilitatem Pontificis probandam trahendis, petita, victus ſtatim noſter, i. e. converſus eſt; rationi mittit nuntium; infallibilitatem Papæ ſine argumentis admittit; diſpaleſcunt tenebræ omnes oculis oculatiſſimi ſcilicet Deiſtæ offuſæ, idque ſine examine, rectæque Rationis & Revelationis conſultatione. Hoc principio admiſſo, paratus eſt ſubtilis ingenii homo fide divina omnibus Pontificis decretis, minutisque opinionibus, ſubſcribendi, omnesque aniles fabulas, ritus, ficta miracula, & quicquid placuerit Pontifici, ſacro cum ſilentio venerandi & credendi. Mirum ſane Deiſtam! miram & omnibus Ovidianis metamorphoſibus magis incredibilem mutationem! Hunc ducem ſequatur in poſterum, quisquis Deiſtas ad meliorem revocare vult mentem; brevis & expedita eſt via: Crede omnia quæ Pontifex injungit vera eſſe, & Deum ama, i. e. cole Eum juxta beneplacitum Papæ & inſigne eris Eccleſiæ Chriſti membrum. Quæ hactenus allata ſunt, mea opinione ſatis ſuperque probant, non ſine cauſa Eccleſiam Romanam multis modis *Fanaticiſmi* ſuſpectam eſſe. In ſequentibus videbimus, quo jure Proſelytus noſter probet, Proteſtantium cœtus eadem labe infectos eſſe.

DISSER-

DISSERTATIONUM
DE
RECENTIORUM QUORUNDAM
ERUDITORUM PRÆPOSTERIS
ADVERSUS
INCREDULOS
DISPUTANDI METHODIS,
PARS QUINTA.

Thes. I.

Argumentum hujus Diſſertationis proponitur.

In quarta Diſſertatione argumenti, quod nobis excutiendum ſumſimus, ab una parte oſtendimus, methodum, qua uſus eſt illuſtr. *Fenelonius*, ad revocandos Incredulos plane eſſe ineptam; ab altera vero pluribus contra Anonymum, Proſelytum Eccleſiæ Romanæ probavimus, tantum abeſſe, ut *Fanaticorum* principiis ſuperſtructa ſint fundamenta, quibus innituntur principalia capita doctrinæ Proteſtantium, ut potius in Eccleſiam Romanam jure meritoque hæc objectio poſſit retorqueri. Pergendum igitur hac vice nobis eſſet cum ad examinandas reliquas rationes, quæ effeciſſe dicuntur, ut Anonymus nomen daret Deiſmo; tum ad argumenta *Fenelonii*, quibus Deiſtam iſtum expugnavit & in gremium Eccleſiæ Romanæ reduxit, excutienda; quoniam autem rationes, quas Anonymus affert, ab omnibus illis, & quidem majori cum eruditionis apparatu adducuntur, qui Deiſmo favent, easque in noſtris de *Cauſis Incredulitatis Diſſertationibus* bono cum Deo examinaturi ſumus, ſicco pede eas heic loci tranſibimus, atque ad argumenta reliqua, quibus ſe de veritate Religionis Romanæ convictum fuiſſe novus Proſelytus narrat, pedem promovemus. Antequam tamen id præſtamus, promiſſi me-

mores oſtendemus, principia, quibus ſuperſtructa eſt Proteſtantium doctrina, non ſolum ab omni ſpecie Fanaticiſmi eſſe aliena; ſed & viam auctoritatis longe pluribus eſſe incommodis obnoxiam, quam viam examinis, imo eam reddere hominum animos a Religionis amore & cultu prorſus alienos. Poſteriorem propoſitionem variis argumentis in hac, priorem in ſequentibus, ſi Deus vitam dederit, adſtruemus. Erunt fortaſſe qui putent, non neceſſe eſſe, ut hæc materia tanta diligentia expendatur: at qui cogitaverit, doctiſſimos Eccleſiæ Romanæ Doctores *hodienum* id unum agere ut probent, conceſſum a Proteſtantibus quibusvis Religionis examen homines neceſſario in *Fanaticiſmum* & *Indifferentiſmum* conjicere, ſola vero auctoritatis via eosdem adduci, ut ſine hæſitatione veram i. e. Romanam Religionem amplectantur, fatebitur, Eccleſiæ noſtræ Doctoribus ante omnia eſſe elaborandum, ut de confidentia ſua dejiciantur Eccleſiæ Romanæ Doctores. Notum eſt non ſolum doctiſſimum & eloquentiſſimum Virum P. *Nicolium* in libris de *præjudiciis legitimis adverſus Calviniſtas*, & de iisdem *ſchismatis convictis; Boſſuetum in Hiſtoria Variationum Proteſtantium* & libris P.. *Jurio* oppoſitis; Anonymum in vita *Fenelonii; Dupinium* in vita *Boſſueti*, *Bibliothecæ Eccleſiaſticæ* inſerta; ſed & inter recentiores *Scheffenmacherum*, Jeſuitam Argentoratenſem, in epiſtolis contra Proteſtantes editis, & noviſſime *Eminentiſſimum Cardinalem Tencinum in Inſtructione ſua paſtorali*, doctiſſimi *Courayerii animadverſionibus in Hiſtoriam Concilii Trident.* P. *Sarpii* oppoſita, omnibus viribus id agere, ut oſtendant, per principia Proteſtantium, non ſolum neminem ad certam Religionis cognitionem pervenire poſſe, ſed neceſſe inſuper eſſe, ut qui ea ſequuntur in *Fanaticiſmum* & *Indifferentiſmum* neceſſario incidant. Noſtrum igitur erit, hoc opprobrium pro viribus a cœtibus Proteſtantium depellere. Novimus quidem excellentiſſimos Viros, *Chillingvvorthum*, *Claudium*, *Cl. Pajonum*, *Pfaffium*, *Werenfelſium*, *Turrettinum*, *Saurinum*, *Scherlockium*, *de la Chapelle*, aliosque hoc argumentum docte excuſſiſſe, ſtrenueque cauſam Proteſtantium egiſſe; ſed quoniam hæc opera non in quorumvis verſantur manibus, prolixioraque ſunt, quam ut ab omnibus evolvi poſſint, neque inutile, aut ab officio meo alienum erit, ſi & ego, pro viribus conceſſis, in compendio controverſiam hanc oppido momentoſam examini ſubjecturus fuero.

II. Ut

Objectiones Pontificiorum ſummatim repræſentantur.

II. Ut mentem Doctorum Eccleſiæ Romanæ rite percipiamus, explicandum ante omnia eſt, qua ratione, quibusve argumentis probare velint, viam examinis, quam in cognoſcenda Religione ineundam eſſe docent Proteſtantes, homines, ſimplices inprimis, in *Fanaticiſmum* & *Indifferentiſmum* conjicere. Poſſunt autem omnia commode ad tria revocari capita. Primum argumentum petunt ex ipſa obligatione examinandi Religionem, quibuslibet injuncta. Omnes, dicunt hi Doctores, ſimplices, idiotæ, artifices, ruſtici, mares & fœminæ, ſecundum Proteſtantium decreta, tenentur in Sacris Literis certa & vera Religionis principia quærere, & hoc facto iis ſubſcribere, quæ voluntati Numinis conſentanea eſſe exiſtumant: Atqui ſimplices, cum ob ingenii imbecilitatem, tum ob rerum cognoſcendarum difficultatem, & diverſitatem opinionum atque interpretationum, articulos religionis ad ſalutem neceſſarios certo & infallibiliter cognoſcere non poſſunt; Et tamen his non obſtantibus tenentur tandem omnes vi hujus examinis adquieſcere in iis, quæ vera eſſe putant; *fanaticum* autem eſſe, incertam opinionem pro veritate cœlitus patefacta habere. *Secundum argumentum* petunt ex *modo perſuaſionis* de veritatibus ſcitu neceſſariis, vi cujus, ſecundum Proteſtantium ſententiam, plebs certo ſcire poſſit, utrum hi vel illi articuli firmiter credendi ſint, nec ne. Si Doctores Eccleſiæ Romanæ audias, impoſſibile eſt, ut plebs de veritate Religionis chriſtianæ in genere, & de articulis creditu neceſſariis in ſpecie, ex diligenti argumentorum collatione & examine poſſit certo eſſe perſuaſa. Jam vero, inquiunt, ſolere Doctores Eccleſiarum Proteſtantium, contrarium probaturos, aſſerere, plebem veritates illas certo cognoſcere poſſe, per teſtimonium Spiritus S. internum. Non poſſe autem plebem certo ſcire, utrum Spiritus S. auctor ſit hujus perſuaſionis, & quoslibet, erroneas opiniones foventes, ad ejusmodi teſtimonium poſſe provocare; *fanaticum* autem eſſe, loco argumentorum, quæ ad hos vel illos articulos Religionis probandos afferri deberent, ad neſcio quod internum Spiritus S. lumen provocare. His *tertium*, tanquam conſectarium adjicere ſolent Doctores pontificii. Cum nimirum ſecundum Pontificiorum opinionem impoſſibile ſit, ut plebs veros & creditu neceſſarios Religionis articulos, ex Sacris Literis eruere, verum a falſo diſtinguere, diſſidentium objectiones perpendere & refellere poſſit, fieri aliter non poſſe, quam ut in *Indifferentiſmum* incidat,

cidat, & quaslibet opiniones, ad quas admittendas quaſi tempeſtate & cœco impetu delata ſit, arripiat, ſingulosque in dies ex ingenii imbecillitate, & opinionum diverſitate, ſententias de Religione mutet. Ex his principiis Proteſtantium inſuper neceſſario ſequi, omnes errantes eſſe tolerandos, hoc autem conceſſo, fieri aliter non poſſe, quam ut innumeræ turbæ & diſſenſiones in imperiis & Eccleſiis oriantur. Hæc ſumma eſt argumentorum, quibus potiſſimum hodierni Doctores pontificii utuntur, ad probandum, quam ſit via examinis periculoſa, & quam facile homines eam ſequentes in *Fanaticiſmum* abducat. Non neceſſe eſſe puto, ut ſingillatim loca Doctorum pontificiorum, quibus diſertis verbis hæc argumenta proferunt, adducam. Nemo enim, qui controverſiarum, quæ nobis cum Pontificiis intercedunt, gnarus eſt, de iis, quæ dixi, dubitaverit. Evolvat, cui placet, *Nicolium* libro de *Reformatis ſchismatis convictis cap. XI. XII.* & paſſim in hoc libro. *Boſſueti Hiſtoire des Variations Tom. II. Lib. XV. pag. m. Edit Pariſ.* 1743. *editæ.* 447. Idem hoc argumentum plenius tractat tomo ſecundo libri adverſus P. *Jurieu* editi, cujus titlus: *Avertiſſimens aux Proteſtans ſur les Lettres du Miniſtre Jurieu, contre l'Hiſtoire des Variations. Celeb. Dupinius*, dum mentionem injicit libri *Boſſueti* des Variations des Proteſtans, ita pronuntiat *Bibbliotb. Eccleſiaſt. Tom XVIII. pag.* 168. *Rien n'eſt plus dangereux, que d'embraſſer un ſentiment par je ne ſcai quel goût interieur, & par un certain ſentiment de la verité, qui ſe fait, dit-on, appercevoir comme la lumière qui frappe les yeux par ſon éclat naturel. Cet inſtinct ſecret eſt un NB. Eſprit de Fanatiſme, qui peut autoriſer toutes les erreurs, qu'il plaira aux particuliers de ſoûtenir. Les Variations & les differentes Sectes des Proteſtans ne viennent que de ce, qu'ils ne reconnoiſſent point d'authorité, qu'ils ſoient obligés de reſpecter.* Eandem cantilenam repetunt *Scheffenmacherus*, epiſtola ſecunda libri ſub hoc titulo editi: *Lettres d'un Docteur Allemand de l'Univerſité catholique de Strasbourg à un Gentilhomme Proteſtant ſur les ſix obſtacles au ſalut, qui ſe rencontrent dans la Religion Lutherienne. Fenelonius*, ſi fidem habeas Proſelyto, qui biographiam hujus Viri edidit. (*) Eminent: Cardi-

(*) Quam parum ſibi in hoc argumento conſtiterit illuſtris Vir, patet ex iis, quæ Nobili alicui Germaniæ Principi reſpondit, cum ab ipſo petiviſſet, ut ſuam de Tolerantia ſententiam exponeret: Ita enim inter alia diſſerit: „ Nulle „ puiſſance peut forcer le rétranchement impénétrable de la liberté du

Cardinalis *Tencinus* in nupera *Inſtructione paſtorali* adverſus **Courayerium** edita, pag. 100. & paſſim, ut plures alios taceam.

Oſtenditur, viam auctoritatis, quam ſolam, tanquam certum & infallibile medium perveniendi ad ſalutarem cognitionem veritatis commendant D. Pontificii, majoribus longe difficultatibus eſſe obnoxiam, quam vero viam examinis.

Antequam directe argumenta, quibus utuntur Pontificii ad ſententiam ſuam comprobandam, expendamus, ante omnia variis rationibus oſtendemus, quantis ſit ſententia Pontificiorum de via auctoritatis obnoxia difficultatibus. Et *primo* quidem oſtenderunt dudum Viri Eccleſiarum Proteſtantium doctiſſimi, inter quos eminent *Placette* & *Saurinus*, *viam auctoritatis* a Doctoribus Eccleſiæ Romanæ tantopere commendatam, longe majoribus obſeptam eſſe difficultatibus, quam vero *viam*, uti vocatur, *examinis*. Age oſtendamus idem in compendio. Ut Laicus ſciat, dari infallibilem ejusmodi judicem in terris, duo illi cognoſcenda ſunt. *Prius* eſt, penes quem, & ubi privilegium illud infallibilitatis reperiatur: *poſterius*, qua ratione & via ipſi perſpectæ eſſe poſſint deciſiones infallibilis illius judicis. Quod ad *priorem* quæſtionem attinet, difficile erit Laico cognoſcere, quis ſingulari hoc privilegio ſit inſtructus, quandoquidem ipſi Doctores pontificii de hoc argumento inter ſe diſſentiunt. Quidam enim Pontifici ſoli, alii Conciliis, illud tribuunt. Quidam Concilia, præſidente Pontifice, pro regula infallibilitatis habent; rurſus denique alii ad univerſalem & conſtantem Eccleſiæ doctrinam recurrunt. Cum autem hæc quæſtio verſetur circa *regulam principalem fidei*, in qua explicanda diſſentiunt ipſi Doctores, quomodo tandem Laicus diſcernere poterit, cui tandem ſubſcribendum ſit ſententiæ? Si ad notas Eccleſiæ externas recurrere vult Laicus, rurſus ubi pedem figat, neſcit; In numero enim non conveniunt. *Greg.* de *Valentia* & alii quatuor, *Tannerus* cum multis aliis ſex, *Sanderus* duodecim, *Bellarminus* quindecim, *Boſius* vero centum ejusmodi notas in medium proferunt. Laicus ergo certo ſcire debet, non ſolum quot numero ſint notæ, ſed & ſingulas nonniſi Eccleſiæ Romanæ competere. Hoccine autem

Tom. II. Cc ſine

„ cœur. La force ne ſauroit perſuader les hommes; elle ne fait que des „ hypocrites. Quand les Rois ſe melent de Religion au lieu de la proteger, ils la mettent en ſervitude. Accordés donc à tous la Tolerance civile, non en approuvant tout comme indifferent, mais ſouffrant avec „ patience tout ce que Dieu ſouffre & en tachant de ramener les Hommes par une douce perſuaſion. „ Ita loquuntur Viri Docti in Eccleſia Romana, ubi ſecundum dictamen conſcientiæ non vero decreta Pontificum pronuntiant. Quando vero de oppugnandis Proteſtantibus per viam auctoritatis agitur, ibi omnia reſorbent.

ſine examine præſtari poteſt? Hoccine præſtitu adeo facile eſt? Sume vel unum characterem v. gr. de *Sanctitate doctrinæ*; fierine poteſt, ut Laicus cognoſcere certo poſſit, Eccleſiam nunquam in fide erraſſe, ſine examine doctrinæ Patrum & cognitione articulorum, quos ex Sacris Literis petitos eſſe affirmant Doctores Eccleſiæ Romanæ? Quod ſi Doctores pontificii contendant, Pontifices duntaxat privilegio infallibilitatis eſſe inſtructos, tum ante omnia perſpectum eſſe debet Laico, Pontifices a veræ fidei profeſſione diſcedere non poſſe, neque unquam erraſſe. At quis non videt disquiſitionem illam plebis capacitatem ſuperare, partim ob eruditionis, qua laborat, inopiam: partim quod non ſolum quidam Pontifices aſſeruerint ſe errare poſſe, & quod multi adverſa ſecum fronte pugnantes ſententias defenderint; ſed & quod Proteſtantes inductione exemplorum clariſſimorum oſtenderint, plures Pontificum a recta fidei regula deceſſiſſe? Certe hæc una quæſtio de infallibilitate Pontificum, nonniſi pertinaci ſtudio & lectione multorum voluminum, per longam annorum ſeriem continuata, elucidari poteſt, ut de imperitia plebis, quam tantopere extollunt Doctores pontificii, nil dicam. Pontifices quosdam confeſſos eſſe ſe errare potuiſſe, multis exemplis, quæ in *Launoji epiſtolis*, alibique reperiuntur, probari poſſet, ſi id data opera demonſtrare animus eſſet; ſed unum attuliſſe exemplum ſuffecerit. *Gregorius XI.* Pontifex Romanus, teſtamento ſuo hæc verba inſeruit: *Item volumus, dicimus, & proteſtamur ex noſtra certa ſcientia, quod ſi in conſiſtorio, aut in concilio, vel in collationibus publicis & privatis ex lapſu linguæ, aut aliàs ex aliqua perturbatione, vel etiam lætitia inordinata, aut præſentia Magnatum, ad eorum forſitan complacentiam, ſeu ex aliqua diſtemperantia, vel inadvertentia, aut ſuperfluiditate aliqua, dixerimus* erronea contra Catholicam fidem, *quam coram Deo & hominibus, ut tenemur, præ cæteris profitemur, colimus, & colere cupimus, ſeu forſitan* adhærendo opinionibus contrariis fidei catholicæ ſcienter, *quod non credimus, vel etiam ignoranter, aut dando favorem aliquibus* contra *catholicam Religionem obloquentibus, illa expreſſe & ſpecialiter revocamus, deteſtamur, & habere volumus pro non dictis.* Hactenus *Gregorius.* Itane loquuntur homines, qui infallibilitatis dono ſeſe ornatos eſſe infallibiliter ſciunt? vide, quæ occaſione confeſſionis *Clementis VI.* & *Urbani V.* ſcripſerit homo pontificiæ Religioni *addictus* Cl. *Fleuri, Hiſt. Eccleſ. Lib. XCVII.* Pontifi-

ces

ctes inſuper quosdam propoſitiones adverſa ſecum fronte pugnantes aliquando defendiſſe, probari clariſſimis exemplis poteſt. Ita notum, *Sixtum V.* Editionem Vulgatam ſolemni conſtitutione pro verſione mendis carente, adeoque authentica haberi voluiſſe: *Clementem vero VIII.* eandem pluribus mendis ſublatis emendari, & ſolam, rejecta editione priore, legitimam eſſe juſſiſſe. Pariter ex *Auguſtini lib. I.* contra *Julianum* & *ejusd. Epiſt. XLIII.* conſtat, *Innocentium I.* aſſeruiſſe, parvulos, niſi manducaverint carnem filii hominis, vitam prorſus habere non poſſe: Patres contra concilii Tridentini Seſs. III. Can. IV. itap ronuntiant: *Si quis dixerit parvulis, antequam ad annos diſcretionis pervenerint, neceſſariam eſſe Euchariſtiæ communionem, anathema ſit.* Quid ad hæc Laicus noſter? certo aut ſtatuere debet, vel propoſitiones contradictorias ſimul veras eſſe poſſe, vel alterutrum Pontificum erraſſe: creſcunt difficultates, ubi ad multorum Pontificum vitas, mores, & opiniones deventum. Quale judicium tulerit de quibusdam Pontificibus *Baronius,* notum eſt. Accedunt teſtium fide digniſſimorum de erroribus & lapſibus *Zephirini*, *Marcellini*, *Felicis*, *Liberii*, *Sylveſtri II.* *Celeſtini*, *Johann. XXII.* & aliorum teſtimonia. Hæc omnia a Laico ſolerter ſunt examinanda & diſcutienda: concilianda inſuper judicia Ultramontanorum & Gallorum, circa terminos infallibilitatis vehementer diſſidentium. Pone vero hæc omnia ad liquidum eſſe perducta, & manifeſtum eſſe, ſubſcribendum decretis Pontificum, ſi iidem ex *cathedra*, uti loquuntur Doctores pontificii, pronuntient, novum, idque difficillimum eſt inſtituendum examen. Quæritur enim, quid ad hoc requiratur, ut jure poſſit Pontifex dici *ex cathedra* locutus. Hic vero Doctores pontificii eum ex cathedra loqui dicunt, ſi (1.) agatur de re ad univerſam Eccleſiam ſpectante; (2.) quando de controverſiis ad Religionem ſpectantibus, iisque diligenter expenſis, alterutram in partem pronuntiat, (3.) quando quæſtionem deciſam proponat tanquam articulum fidei, (4.) quando diſſentientes pro hæreticis habeat, eosque anathemate percutiat. Ad explanandum vero vel ſolum primum requiſitum, neceſſe eſt ut ſciant Laici, Pontificem eſſe legitimum, id eſt juxta Canones electum. Quot autem ad hoc probandum denuo quæſtiones ſunt enodandæ? Sunt enim quædam requiſita in eligentibus, quædam in eligendo. Ab *eligentibus* juxta ſententiam Eccleſiæ R. Doctorum requiritur: (1.) ut electio facta ſit a Cardinalibus. (2.) ut ea facta ſit ab

omnibus, vel ſaltem majore parte. (3) electio debet eſſe libera. (4.) eligentes nullis pravis affectibus ad eligendum debent eſſe commoti. (5.)debent iidem eſſe homines ſanæ mentis. Ab *eligendo* vero poſtulatur: (1.) ut ſit baptizatus. (2.) matura ætate. (3.) ut ſit mas non fœmina.(4.) ut ſit mas non Hermaphroditus. (5.) ut non ſit vel Simoniacus, vel heterodoxus. Quis vero,non dicam Laicus ſed eruditus etiam,ſine formidine erroris oſtendere poſſit, inde a Petro, primo, ſi Diis placet, Pontifice, hæc omnia fuiſſe præſtita? Quam difficulter inſuper conciliabit Laicus hiſtoriam Antipaparum? qua fiducia litem de Johanna Papiſſa, de qua viri doctiſſimi *Blondellus* & *Spanhemius* omnibus adhibitis doctrinæ & ingenii copiis certarunt, dirimet? quibus difficultatibus obruetur idem, ſi quæ occaſione *Bullæ Unigeniti* in Eccleſia Romana acta ſunt ſedulo expendere voluerit? Quod ſi vero Laicus noſter ad *Conliorum* decreta examinanda pedem promoveat, ſentiet rurſus, quam innumeræ hic quæſtiones occurrant nulla arte ſolvendæ; Primo Doctores ipſi pontificii de auctoritate eorum inter ſe diſſentiunt; quod ſatis, ut alia teſtimonia mittam, docet Liber *de Concordia Sacerdotii & Imperii ſcriptus* ab illuſt. Archi-Epiſcopo Pariſienſi *de Marca.* Ita de decreto quartæ & quintæ ſeſſionis Concilii Conſtantienſis aliter ſentiunt Emanuel *Schelſtraten*, & aliter doctiſſimi Viri *Richerius*, *Maimburgius*, *Dupinius*, *Arnaldus* aliique. Quæritur hîc quis jus habeat Concilia convocandi; quis Præſidis officio defungi teneatur; quis decreta eorum confirmare; quis illis privilegium infallibilitatis conciliare poſſit. Quæritur quis jus habeat Concilia diſſolvendi; cui tribuenda ſit facultas Conciliorum canones interpretandi; quæritur quænam concilia dicenda ſint œcumenica; quæritur utrum vota pronuntiantium fuerint libera; utrum argumenta quæſtionum ſerio ſint excuſſa; quæritur quænam regula ſit, juxta quam de duorum Conciliorum inter ſe diſſidentium valore ſit judicandum. Vel ſola hiſtoria eorum, quæ in *Concilio Tridentino* acta ſunt, docebit ſatis ſuperque Laicum, quam difficile ſit ſine erroris formidine quicquam pronunciare. Et quid dicet noſter Laicus, ſi audiat, in Concilio, quo damnata eſt doctrina *Abælardi.* Patres quoſdam, vino ſomnoque ſepultos quaſi fuiſſe, excitatos poſtea & de ſua ſententia interrogatos, loco uſitati *damnamus*, ſemiſomnes nimirum, *namus*, *namus*, pronuntiaſſe? vide acta apud

P. *Bay-*

P. *Baylium* voce *Berengarius.* (*) Hæccine omnia, quæ de Conciliis eorumque canonibus &c. dicuntur, diſcutere poterit Laicus? Lynceum certe oportet eſſe talem, aliisque plane ingenii dotibus ornatum, quam quibus tales inſtructos eſſe clamant Eccleſiæ Ro-

(*) Verba ipſa BERENGARII in Apologia ABÆLARDI adducam. Ea ſpeciminis loco oſtendere poſſunt, quanta cum veneratione, dicam an levitate, controverſiæ theologicæ in Synodis & Conciliis ſæpe ſint tractatæ: Berengarius de Patribus in unum vocatis agens, ita inter alia loquitur: *Poſt aliqua Pontifices inſultare, pedem pedi applodere, ridere, nugari conſpiceres, ut facile quisque judicaret, illos non Chriſto vota perſolvere, ſed* BACCHO. *Inter hæc ſalutantur ſcyphi, pocula celebrantur, laudantur vina, Pontificum guttura irrigantur; lethæi potio ſucci Pontificum corda jam ſepelierat. Ecce, inquit Satyricus:*

- - - inter pocula quærunt
Pontifices ſaturi quid dia poëmata narrent.

Denique cum aliquid ſubtile divinumque ſonabat, quod auribus pontificalibus erat inſolitum, audientes omnes diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in Petrum, & oculos talpæ habentes in Philoſophum. Hoc, inquiunt, ſineremus vivere monſtrum - - - ? *Cujus vini calor ita inceſſerat cerebris, ut in ſomni lethargiam oculi omnium ſolverentur. Inter hæc ſonat Lector, ſtertit auditor, alius cubito innititur, ut det oculis ſuis ſomnum; alius ſuper molle cervical dormitionem oculis ſuis molitur: alius ſuper genua caput reclinans dormitat. Cum itaque lector in Petri ſatis aliquod reperiret ſpinetum, ſurdis exclamabat auribus Pontificum;* Damnatis? *Tunc quidam vix ad extremam ſyllabam expergefacti, ſomnolenta voce, capite pendulo,* Damnamus, *ajebant: Alii vero damnantium tumultu excitati decapitata prima ſyllaba,* Namus, *inquiunt.* Certe non magis pie & prudenter boni illi Viri examinarunt ſententiam *Abælardi*, quam Conſiliarius ille regius, cujus mentionem facit *Hottomanus*, negotium civile tractavit: *interrogatus enim ſemiſomnis dixit,* ſuſpendatur, credens criminalem proceſſum eſſe: cui Præſes, *quin imo, inquit, agitur de prato*: ergo defalcetur, *reſpondit ebrius.* Conferatur celeb. *Infantii Préſervativ contre la Réunion avec le Siége de Rome, Tom. III. epiſt. XIV.* in qua inter alia probat, in ipſo Alcorano non tot ineptias, Deoque indignas reperiri opiniones, quam vero in Actis Concilii Nicæni ſecundi.

manæ Doctores, ſi talia præſtare poſſit. Quod ſi tandem Laicus noſter in eorum concedat ſententias, qui aſſerunt, infallibilitatem Eccleſiæ quærendam in doctrina univerſaliter a Patribus tradita, & a membris illius recepta, ſentiet, quam difficiles hic ſolutu occurrant quæſtiones, quas ſolvere in ſua poteſtate ſitum non eſſe, vel ante inſtitutum examen animadvertet. Ad id enim rite inſtituendum vaſtiſſima Patrum volumina ipſi ſunt evolvenda; Scripta dubia a certis diſtinguenda; peritus inſuper eſſe debet linguarum & artis criticæ, loca truncata tenetur e ſcriptis eliminare, & meliora reſtituere; variantes lectiones, quæ ex diſſenſu Manuſcriptorum oriri ſolent, expendere; diſſidentes opiniones Patrum conciliare, & denique hæc omnia demum ad regulam S. Literarum, ſine qua Laicus noſſe non poteſt, utrum doctrina illa Patrum vera ſit nec ne, ſunt examinanda. Neceſſe autem eſſe ut hoc examen inſtituatur, vel ipſi illi Patres, quibus fidem habendam eſſe clamant Doctores pontificii, confitentur. Unum adduxiſſe teſtimonium in tanta copia juvat, nempe *Hippolyti*, qui contra *Noetum cap. 9. op. Tom. I. p. 139. Edit. Hamburg.* ita pronuntiat: *Unus Deus eſt, quem non aliunde, Fratres, cognoſcimus, quam ex ſanctis Scripturis. Quemadmodum enim quis, ſi vellet ſapientiam hujus ſeculi exercere, non aliter hoc conſequi poterit, niſi dogmata Philoſophorum legat; ſic quicunque volumus pietatem in Deum exercere, non aliunde diſcemus quam ex Scripturis divinis. Quæcunque ergo S. Scripturæ prædicant, ſciamus: & quæcunque docent, cognoſcamus: & ſicut vult Pater credi, credamus: & ſicut vult Filium glorificari, ſic glorificemus: & ſicut vult donari Spiritum ſanctum, ſic accipiamus: non ſecundum propriam voluntatem, neque ſecundum proprium ſenſum, neque vim inferentes in ea, quæ ab eo data ſunt, ſed quomodo ipſe per S. Scripturas docere voluit, ſic intelligamus*: hactenus Hippolytus. Ex paucis hiſce a nobis adductis manifeſtiſſimum eſt, *viam auctoritatis*, quam illi Doctores, & quidem ſolam commendare ſolent, longe majoribus difficultatibus eſſe obnoxiam, quam vero viam examinis, cui inſiſtendum eſſe Proteſtantes contendunt. Certe omnibus ſuis rethoricationibus nil aliud obtinent Doctores pontificii, quam ut difficultates difficultatibus augeant, hominesque ab omni prorſus examine & amore Religionis reddant alienos. Sane ſimiles hi Doctores mihi eſſe videntur homini artem medicam profeſſo, qui interrogatus ab homine ægrotante, ut medicamenta ſibi exhiberet tollendo malo apta, prolixiſſime differeret & probare contenderet, quam ſint omnia aliorum Medicinæ Docto-

rum

rum medicamina ad morbum hunc tollendum plane inepta, præter unum aliquod arcanum ſibi cognitum; poſtea tamen precibus ægri commotus, medicamentorum loco collo hominis ſalutem anhelantis laguncularn vacuam appenderet, cui in ſchedula vaſculo adjecta majoribus literis illud, *Probatum eſt*, inſcriptum eſſet, poſteaque diſcederet & miſerum deſtitueret. Et profecto, ſi ab una parte tam difficile eſt Religionis, uti aſſerunt Pontificii, examen; & ab altera parte ad reperiundam infallibilem illam Eccleſiam tantis ambagibus opus eſt, tamque innumeræ quæſtiones, quæ captum Laicorum ſuperant, excutiendæ, quid aliud colligent homines, quam hoc nimirum, omnes quæſtiones de Religione indignas eſſe examine, & perinde plane eſſe quid de ea ſtatuamus? Annon ita viam hi Doctores ſternunt vel ad extremam impietatem, vel ad ſtultiſſimam credulitatem & ignorantiam turpiſſimam rerum præſtantiſſimarum?

Pontificii Doctores, dum examen Religionis tot difficultatibus obſeptum eſſe aſſerunt, ſapientiæ & æquitati Dei detrahunt.

IV. Quicunque modernorum Pontificiorum ſcripta evolvit, deprehendet, eos potiſſimum id agere, ut oſtendant examen Religionis cuivis conceſſum innumeris difficultatibus obnoxium eſſe, malaque poſt ſe trahere nulla ratione corrigenda, exiſtimantes homines hac ratione miſſo examine rerum credendarum, ad infallibilitatis tribunal, tanquam ad ſacram quandam anchoram, ſeſe recepturos; interim vero dum hoc faciunt, virtutes ipſas Dei, ſapientiam nimirum ejus, æquitatem, & bonitatem manifeſto impugnant. In ſumma brevi, quid de hoc argumento ſentiant pontificii Doctores expoſuit doctiſſimus *Nicolius* in præfatione libro, *les préjugés légitimes contre les Calviniſtes*, præmiſſa. Redeunt omnia, quæ ibidem diſſerit, ad ſequentes propoſitiones. I. Omnes homines, qui ratione utuntur, debent eſſe perſuaſi, Deum ſimpliciſſimos etiam homines & ingenio debili inſtructos, ſalutis tamen compotes reddere velle.

II. Ad hanc ſalutem obtinendam nullum aliud illis concedit Deus medium, præter cognitionem veræ Religionis.

III. Non ſolum igitur poſſibile, ſed & facile, Religionem veram cognoſcere.

IV. Hoc tamen non obſtante clarum eſt, quod nulla via ad examen ejusmodi inſtituendum ſit difficilior, periculoſior, & minus omnium ingeniis attemperata, quam hæc ipſa.

Quis vero eſt adeo obtuſi ingenii homo, ut non cognoſcat, tales propoſitiones cum virtutibus divinis manifeſtiſſime pugnare? Deus, inquit

inquit Doctor, vult ut homines etiam ſimplices, & nullis diſciplinis inſtructi, veram Religionem cognoſcant, & per hanc cognitionem viam ſibi ſternant perveniendi ad felicitatis æternæ poſſeſſionem; Deus ſerio vult, ut hujus boni compotes reddantur; hic ipſe Deus tamen, ſi eundem Doctorem audias, ab una parte plerorumque mortalium ingenia ita finxit, ut Religionem cognoſcere non poſſint; ab altera vero Religionem ipſam tantis tenebris involvit, ut ope examinis nunquam ad cognitionem hujus ipſius Religionis pervenire poſſint. Si hæc ab homine Atheo, vel Sceptico dicerentur, equidem non mirarer; ſed cum hæc ab acutiſſimo Eccleſiæ Romanæ Doctore, addicto olim factioni Janſeniſtarum, qui lectionem S. Literarum commendare aliàs ſolent, proferantur, merito horreſco, atque aſſero, ejusmodi propoſitiones ad omnem Religionis cultum ex animis hominum excutiendum aptas eſſe. Quid enim magis cum bonitate & æquitate Numinis pugnat, quam dicere, Deum ſerio velle ut homines omnes Religionem veram cognoſcant, neque tamen, ut eam inſtituto examine cognoſcere poſſint, facultatem dediſſe? Quid magis durum dici poteſt, quam Deum mortalibus Revelationem dare voluiſſe, ut veram Religionem cognoſcerent; Eundem vero tantis eam tenebris involvere voluiſſe, ut plerique mortales ejus ſenſum intelligere non poſſint? Imo, ſi recte ratiocinentur Eccleſiæ Romanæ Doctores, omnes, exceptis Pontificibus ipſis, in eorum numerum referendi ſunt, qui ope examinis Religionem cognoſcere non poſſunt, quia univerſæ Eccleſiæ fides non nititur argumentis per rectæ ratiocinationis leges e S. Literis erutis, ſed mera auctoritate eorum, qui infallibiles ſcilicet, ſunt judices. Quid magis Dei infinitæ ſapientiæ repugnat, quam ita ſtatuere, nimirum, Eum homines ad felicitatem veram per cognitionem Religionis perducere velle, ſimul tamen ad hunc finem obtinendum talia adhibuiſſe media, per quæ homo nunquam per vitam eo pervenire poſſit? Quid judicaret ſanæ mentis homo de præceptore, qui ſerio ſe & omnibus viribus conniti diceret, ut diſcipulus curæ ſuæ concreditus vir evadat eruditus, hacque ratione ſuam felicitatem promoveat, eumque in finem penſa quædam probe ediſcenda præſcribat, qui tamen certiſſime eſſet perſuaſus, eum non ſolum ob ingenium hebes quammaxime, penſum addiſcere non poſſe, ſed & ea, quæ diſcenda eſſent capacitatem ipſius plane ſuperare? Ex quo ſatis patet, in quas difficultates ſeſe conjiciant Eccleſiæ Romanæ Doctores, examen

men Religionis proſcripturi. Sed, ais, idem tamen *Nicolius* in eadem præfatione cum omnibus Doctoribus Eccleſiæ Romanæ ex propoſitionibus ſupra adductis hoc colligit: nimirum oportere hominem, ſuæ imbecillitatis ſibi conſcium, recurrere ad eum, quem Deus maxima rerum divinarum cognitione inſtruxerit, i. e. ad Pontifices; ita enim deſiderii ſui eum compotem iri redditum, & viam perveniendi ad ſalutarem rerum divinarum cognitionem reperturum: ſed quis non videt difficultates a nobis motas ita non tolli? Quomodo enim homo adeo tenui rerum cognitione inſtructus, adeo ſimplex & rudis judicare poteſt, quis ille ſit, cui Deus majorem, quam cæteris mortalibus, rerum divinarum cognitionem conceſſerit? num poſſunt homines, nullis plane diſciplinis exculti, judicare quinam inter omnes, qui diſciplinarum & artium cognitione ſunt inſtructi, ad ſupremum eruditionis, & quidem theologicæ, gradum pervenerint? An non contra facillime fieri poſſet, ut Laicus noſter hominem loquaciſſimum tandem pro homine rerum divinarum peritiſſimo haberet? an non facile in impoſtorem incidere poſſet, vera falſis miſcentem? num vero tandem in negotio, ubi de æterna ſalute agitur, licet alterius ſententiæ ſubſcribere? Egregie inſaniam horum hominum detexit ὁ μακαρίτης *celeb. Werenfelſ. Diſſertat Apologet. pro plebe chriſtiana adverſus Doctores, judicium de dogmatibus fidei illi auferentes.* Capite nono inter alia ſic Laicum, vel quisquis ille ſit tandem, qui in Religionis negotio miſſo examine alios ſequitur, alloquitur: *Quisquis es, qui ſapientiæ aliorum tuto te fidere poſſe putas; ſi Dei gloria, ſi ſalus animæ tuæ tibi curæ eſt, ſubſiſte, & vide cui fidas. Forte ii, quibus in re tanti momenti credis, ex hypocritarum genere ſunt, quorum plenus eſt orbis, qui ipſi non credunt, quod aliis credendum obtrudunt: ſimulant ita propter ſpem commodi aut honoris, aut propter metum incommodi, jacturæ, damni, infamiæ, pœnæ aliusve mali. Sunt innumeræ, ſunt valde plauſibiles, talia de pluribus præſumendi rationes. Forte is, cujus auctoritatem ſequeris, ſequitur ipſe auctoritatem alterius, hic alterius & ſic deinceps. Atque ita, tu ſimul & duces tui, itis, qua itur, non qua eundum eſt: forte iſte, qui tibi videtur* dux cæcorum, lumen eorum qui in tenebris ſunt, eruditor inſipientium, magiſter infantium, *ipſe cæcus, ipſe caligo, ipſe inſipiens, ipſe infans eſt. Forte iſte* in Iſraele magiſter ipſe ea neſcit, quæ ſunt ad ingrediendum in regnum Dei neceſſaria. Forte *hi ſpeculatores tui cæci ſunt*, qui ipſi nihil intel-

ligunt. Forte *qui in cathedra Moſis ſedent*, *fermento* inquinati ſunt, a *quo* tibi eſt ſolicite *cavendum*. Forte *prophetæ tui prophetant mendacium; viſiones animi ſui eloquuntur & non ex ore Jehovæ*. Denique qui in *ovium veſtimentis* incedunt, *intus rapaces* forte *lupi* ſunt. *Doctis & ſapientibus tibi confidere videris; ſed num tibi difficilius videtur, judicare de paucis in verbo Dei perſpicue traditis dogmatibus, quam judicare quis ſit vere doctus & ſapiens; quod fortaſſe ne ii quidem ſciunt, quos ſequeris. Non omnes, qui docti habentur, multum temporis conſumſerunt in excolenda bona mente, in expoliendo ingenio & judicio exacuendo. Præclare cum multis agitur, ſi nativam judicandi facultatem in ſcholis non perdiderunt. Non-omnes, quorum eruditio celebratur, ex penu ſuo multa depromere poſſunt, quæ faciant ad recte de rebus utilibus judicandum: rara tantum didicerunt, difficilia, oſtentationi non uſui inſervientia; et, ſicubi judicandum eſt, non id agunt, ut quam rectiſſime judicent, ſed occaſiones captant ſcientiæ monſtrandæ. Enim vero ſi illiteratus ſæpe noſſet eum, cujus doctrinam miratur, non minus deſineret ejus judicio confidere, quam deſiit in* comœdia Menedimus *fidere conſilio ſui* Chremetis, *atque ut ille diceret*:

> Ego me non tam aſtutum, neque ita perſpicacem eſſe, id ſcio: ſed hic adjutor meus & monitor & præmonſtrator Chremes hoc mihi præſtat &c.

Videret multos inter eos, quorum eruditio laudatur, epulonibus ſimiles eſſe, qui ciborum varietate & multitudine guſtum depravarunt, & ſtomachum corruperunt: Multos funambulis, qui maluerunt diſcere artem ſpectatoribus admirabilem, quam generi humano utilem; multos denique avaris, qui ſemper congerunt & corradunt, congeſtis uti neſciunt. Hactenus eximius ille Theologus, cujus reliqua in diſſertatione hac occurrentia ſedulo evolvenda ſunt omnibus, qui de hoc argumento rectum ferre volunt judicium. Si vero Laici noſtri accurate ſcire poſſint, quis maxime divinarum rerum cognitione eaque ſolidiſſima excellat, non cæci, vel lyncei, ſed oculatiſſimi eſſent dicendi. Pone vero Laicum ſibi perſuadere, Pontificem Romanum peritiſſimum eſſe rerum divinarum judicem, ne ſic quidem tuto, & ſine formidine erroris, iis, quæ de Religione tradit, ſubſcribere poterit: ut enim ad infallibilem illum judicem confugiant homines, Religionis veræ ſciendi cupidi, neceſſe eſt, ut duas illas propoſitiones fundamentales habeant certiſſime cognitas: nimirum certum, & extra omnem dubitati-

bitationis aleam poſitum eſſe, dari in terris infallibilem judicem; & hunc nonniſi eſſe Pontificem Romanum. Oſtendimus autem nos in ſuperiore ſectione, *moraliter impoſſibile* eſſe, ut propoſitiones illas duas, non dicam Laicus, ſed ne quidem eruditiſſimus Eccleſiæ Romanæ Doctor ſua principia ſequens, probare poſſit. Ex quo iterum evidentiſſime ſequitur, Deum ita homines ad impoſſibile, ſi methodus Pontificiorum genuina ſit, obligare, quod cum bonitate & ſapientia divina manifeſtiſſime pugnat. Certe ad probandas illas duas propoſitiones non ſolum innumeræ quæſtiones ſunt ſolvendæ, uti ex antecedentibus patet, ſed & homini illi omnia media ſunt e manibus erepta, per quæ ad enodationem illarum propoſitionum pervenire poſſit, quod in præcedenti diſſertatione pluribus oſtendimus. Summatim tamen hic pauca addemus. *Nicolius* in citata præfatione ſtatuit, neceſſe eſſe, ut quilibet de propoſitionibus illis, quas adduxi, ſit perſuaſus. Ut igitur perſuaſio illa ſit certa, primo, ipſo judice, conſulenda eſt ratio, & diſpiciendum Laico, utrum ex lumine naturali ſibi conceſſo probare poſſit, dari talem judicem infallibilem. At quocunque ſe bonus homo vertit, talem tamen reperire non poterit. Reperit quidem doctos Juriſconſultos, Medicos, Grammaticos, Theologos, ſed eos *infallibiles eſſe* omnes, vel unum ex iis, nulla addiſcere arte poteſt. Convertit ergo ſe ad doctiſſimos Eccleſiæ Romanæ Viros, auditurus, qua ratione illi probent, dari ejusmodi in terris infallibilem judicem. Hi dicunt inter alia, in Sacris Literis Chriſtum ad Petrum dixiſſe *paſce oves meas.* &c. at quomodo tandem ex verbis hiſce bonus ille homo colligere poterit, dari in terris judicem infallibilem, cum de ipſa Revelationis divina origine perſuaſus eſſe non poſſit, niſi admiſſo tali judice? pone tamen ipſum ad hæc verba Chriſti intelligenda animum applicare, quod neceſſe eſt, cum quia *Nicolius* vult, ut homines Religionis ſint gnari; tum quia hic articulus primarius & fundamentalis eſt, quo totius catholicæ Religionis veritas innititur: perpendit ergo verba hæc: *paſce oves meas.* Homo ille noſter non plane ſenſu communi deſtitutus novit quid ſint oves, quid paſcere; nulla autem ratione perſpicit, quomodo infallibilitas ex hiſce verbis erui poſſit, ſi ad literam verba ſumantur; ridebunt forte ipſum Doctores pontificii, atque methaphorico ſenſu ea verba ſumenda ingeminabunt; ſed ne ſic quidem cernit, qua ratione methaphoricus paſtor infallibilis ſit. Si enim paſcere idem ſit ac do-

cere, & ſalutaribus præceptis imbuere, nondum eruere poteſt ex hac impropria ſignificatione privilegium infallibilitatis; novit enim Doctores pontificios, Epiſcopos &c. munere hoc defungentes, infallibilitatem tamen ſibi non arrogare; audit inſuper Chriſtum hæc verba fundentem ſeſe applicaſſe ad Petrum, diu rebus humanis ereptum, nec cernere poteſt, qua ratione privilegium hoc ad plures alios pertineat. Hactenus igitur homo noſter, veri licet forte amantiſſimus, nondum ex allatis verbis videt ſequi, dari in terris judicem infallibilem. Ponamus hominem noſtrum adire Pontificem ipſum, quem inuſitata luce perfuſum eſſe ajunt Doctores ſui, eumque de verborum illorum ſignificatione interrogare. Jam vero aut homo noſter, antequam mentem ſuam de verborum adductorum ſenſu aperuit Pontifex, credit, eum eſſe infallibilem, aut demum de hac veritate vult perſuaderi: Si *prius* eſt, inſanus plane eſt, quandoquidem hoc ſibi ante omnia probari vult: Si vero homo noſter demum judicem quærit, non majorem vim in animum ſuum habebit explicatio Pontificis, quam alterius hominis, qui rationibus ipſum in ſuam vult pertrahere ſententiam. Itaque cum audit eum verba; *Paſce oves meas*, interpretantem, non magis commovebitur, quam antea, quando *Doctorum ſuorum* percepit explicationem: pone vero per neſcio quam mirabilem mentis mutationem fieri, ut homo noſter in verbis hiſce hunc ſenſum reperiat: *Tu Petre & omnes tui ſucceſſores erunt infallibiles judices in rebus ad Religionem ſpectantibus*, tum ne ſic quidem interpretatio eſſet legitima, cum quia non auctoritate Pontificis infallibilis, ſed ipſa naturali, ſi Diis placet, verborum explicatione eſſet innixa; hactenus enim nondum perſuaſus eſt, eum, qui ſecum loquitur & verba Chriſti interpretatur, eſſe infallibilem. Ex quibus omnibus manifeſtum eſt, Pontificios, dum viam examinis periculoſiſſimam eſſe contendunt, ſimul vero per hypotheſin de via auctoritatis ſequenda, omnia inſtrumenta cognoſcendi religionem veri amantibus e manibus excutiunt, ſententiam fovere, quæ æquitati, bonitati, & ſapientiæ Dei contraria ſit.

Pontificii Doctores, dum ſolam auctoritatis viam in rebus ad Religio.

V. Solent, ut ſæpius jam audivimus, Doctores pontificii, viam examinis impugnaturi, non ſolum in immenſum extollere difficultates, quæ in examine Religionis occurrunt, ſed & plebis judicium ita deprimere, ut tantum non eam in claſſem brutorum referant; quo ipſo non ſolum ridicule agunt, ſed & fruſtra eſt omnis illorum adverſus

ſus Proteſtantes inſtituta diſputatio. Quod jam breviter docebimus. Inde ab eo tempore, quo ab Eccleſia Romana ſeceſſionem fecerant Proteſtantes, eos rationibus cum ex Scriptura S. tum ex Antiquitate eccleſiaſtica petitis, adorti ſunt Doctores pontificii, non eo, quo ſperaverant cum ſucceſſu. Rationes enim rationibus opponebant ſatis validas. Oſtenderunt enim non ſolum opinionibus a ſcholaſticis ingeniis in Theologiam invectis, & ab Eccleſia Romana receptis, nullum in S. Literis eſſe præſidium; ſed excuſſis magna cum induſtria antiquiſſimis Patrum monumentis, probarunt, antiquiſſimos diſciplinæ chriſtianæ alumnos ignaros plane fuiſſe tot opinionum, quæ ſequiore demum ætate in Theologiam ſunt introductæ, & tanquam articuli creditu neceſſarii Eccleſiæ chriſtianæ obtruſi. Oſtenſum inſuper, nil lucrari Doctores Eccleſiæ Romanæ, etiamſi demonſtrent, unum alterumque Eccleſiæ primitivæ Patrem hanc vel illam opinionem decretis Eccleſiæ Romanæ conſentaneam adprobaſſe, dum evidentiſſimis exemplis evictum ſit, pios alioquin & præſtantes Viros, paſſim in ſcriptis ſuis, & in iis potiſſimum, in quibus S. Literarum teſtimoniis opinionibus ſuis pondus addere voluerunt, turpiter ſæpe halucinatos fuiſſe. Inprimis autem jugulum cauſæ Pontificiorum petiit, quoad uſum Patrum, celeb. Eccleſiæ Reformatæ Theologus, *Dallæus*, in egregio libello de *uſu Patrum*; quem *Scrivenerus*, & alii fruſtra hactenus impugnarunt: non quæritur, utrum forte in examine hujus vel illius ſententiæ Patrum erraverit vir doctus, quod facile conceditur; ſed ſi ad argumentorum ſummam, quibus theſin ſuam ſuperſtruxit, attendamus, contendimus eam eſſe inconcuſſam. Idem argumentum a doctiſſimo *Withbio*, aliiſque præſtantiſſimis Theologis accuratius adhuc excuſſum, reſque noſtra ætate eo deducta, ut exigua valde ſit inter Doctores Pontificios & Proteſtantes de uſu Patrum ſententiarum diſcrepantia: Nimirum utraque pars iis aſtipulatur Patrum ſententiis, quas cum receptis opinionibus conſpirare exiſtimat. Poſtquam autem Doctores pontificii pulchre vidiſſent, ſe hac ſua diſputandi ratione nil plane lucrari, ſoliciti fuere de excogitandis methodis ad reducendos Proteſtantes magis aptis. Superiore igitur ſeculo *Nicolius*, & poſt eum plerique Eccleſiæ Rom. Doctores, hoc unum pedibus manibuſque egerunt, & adhuc agunt, ut conquiſitis undique difficultatibus, quas in examine Religionis occurrere dicunt, Proteſtantibus perſuadeant, ante omne examen pro

nem ſpectantibus ineundam eſſe dicunt, non ſolum ſeſe ridiculos faciunt; ſed & argumentis quibus nos oppugnant, omnem adimunt vim, & efficaciam.

certo habendum eſſe, dari infallibilem aliquem in terris judicem, eumque viſibilem, cujus decretis ſit ſine mora ſubſcribendum, quove admiſſo omnibus ſit manifeſtum futurum, quid credendum, quid non credendum ſit. At hoc ipſum σοφον, ut putant, φαρμακον, tantum abeſt, ut ad revocandos Proteſtantes aliquid conferat, ut potius non ſolum animos eorum magis magisque reddat ab Eccleſia Roma alienos, ſed & malam Eccleſiæ Romanæ oſtendat cauſam, omnemque vim argumentis, quibus nos oppugnant Doctores pontificii, prorſus demat. Cum quibus enim tandem diſputare volunt Eccleſiæ R. doctiſſimi Viri? Num cum plebe, & hominibus controverſiarum omnium ignaris? Quid magis autem ridiculum, quam eos rationibus in gremium Eccleſiæ reducere velle, quos rationes allatas expendere non poſſe ipſimet fatentur, imo quos ne quidem ad examen Religionis teneri contendunt? An non hoc æque ineptum eſt, ac id, quod feciſſe S. *Franciſcum* legimus, quando nimirum is orationes habuit ad aves? certe de Laicorum ignorantia circa res ad Religionem ſpectantes ita ſæpe loquuntur hi Doctores, ut putares plerosque ſenſu communi eſſe deſtitutos. Num autem putant magnum decus acceſſurum Eccleſiæ Romanæ, ſi aliquot millia ruſticorum faterentur, Romæ vivere hominem infallibilem? Num acutius cernerent in rebus ad Religionem ſpectantibus quam antea hi homines, quando huic articulo ſubſcriberent? imo vero, inquient Eccleſiæ Rom. Doctores, conceſſo hoc articulo facile admittent ſententias omnes ab hoc judice probatas. Sed quo argumento probabunt, homines hoſce perſpectam habere Religionem, qui Pſittacorum ritu certorum verborum repetunt ſonos, i. e. alterius ſententiæ ſine examine album calculum adjiciunt? non magis enim licet examinare Religionem, poſtquam concedunt talem judicem infallibilem dari, quam antea; & ſi hoc facerent, deſinerent eſſe almæ matris Eccleſiæ genuini filii. (*)

Sane

(*) Gnaviter hoc argumentum contra Doctores pontificios urſit celeb. SCHERLOK *Préſervatif contre le Papiſme.* Inter alia ſic loquitur pag. 5. „ Je voudrois ſeulement demander à ces impetueux Amateurs des diſputes, s'ils „ admettent que je ſois en droit de juger par moi-même en matiere de „ Religion. S'ils diſent que non, pourquoi viennent-ils donc me rompre „ la tête de leurs diſputes: le but de la diſpute n'eſt il pas de convaincre? „ & comment convaincre un homme, à qui l'on ne permet de juger de „ la force des raiſons qu'on lui allégue. Voudroient-ils diſputer avec une

Sane ſimiles mihi videntur Doctores pontificii artifici, qui ſe mechanicarum artium peritiſſimum eſſe jactaret, & gloriam ex ædificio aliquo, vaſto & pulcherrime ad leges artis exacto, captare vellet, eumque in finem non ſolum pueros & puellas, ſed & cæcos magno numero conduceret, ut laudibus celebrarent ſuam peritiam ex opere elucentem, cum tamen turba hæc non magis de iis, quæ ad artem mechanicam pertinent, rectum poſſit ferre judicium, quam cæcus de coloribus: applicatio eſt facilis. In cœlum tollunt laudibus Eccleſiam ſuam ejusque decreta; notas veritatis hujus Eccleſiæ, ſplendorem nempe ejus, ſanctitatem & antiquitatem, adeo eſſe perſpicuas clamant, ut non poſſint non homines in ſuas ſententias pertrahere; ſimul vero dum hoc faciunt, pleroſque mortales, quos in gremium Eccleſiæ pertrahere omnibus viribus volunt, tam rudes ſtupidosque eſſe tuentur, ut in examine Religionis talpa ſint cæciores: quo ipſo non ſolum ſeſe faciunt ridiculos, ſed & neceſſario efficiunt, ut omnes, qui ratione recte utuntur, non poſſint non de Eccleſia Romana *abjectiſſime* ſentire. Eccleſia enim, quæ promiſcue omnes in gremium ſuum recipit, & pro veris ſuis membris habet, qui tamen verum an falſum ſit, quod credendum eſt, nunquam examinare vel potuerunt, vel ſi voluiſſent, prohibiti fuerunt hoc facere, non poteſt cœtus eſſe, cui addicere ſeſe poſſint homines ſana mente inſtructi, & Religionis ſalutaris amore tacti. Tali ſane Eccleſiæ competit, quod olim juratus

tus

„ pierre? ou faire un beau diſcours pour perſuader à un cheval qu'il eſt
„ hors de ſon chemin? n'eſt-ce pas la même choſe? ne perdent-ils pas
„ leur tems tout de même de diſputer contre un homme, à qui il ne ſert de
„ rien de pouvoir comprendre ce qu'on lui dit, s'il n'eſt pas en droit de
„ ſuivre ſon jugement? s'ils repondent qu'oui, je leur demande, ſi c'eſt
„ la doctrine de leur Egliſe, que chaque particulier peut juger par ſoi-
„ même? ſi ce n'eſt pas là ce qu'ils appellent l'examen particulier, qu'ils
„ reprochent aux Proteſtans comme une héréſie groſſiere & la ſource de
„ l'incertitude de leur foi. S'ils ouvrent une fois cette brêche aux héréti-
„ ques pour entrer dans l'Egliſe, j'ai peur qu'ils n'y perdent beaucoup, &
„ que l'Egliſe elle-même n'ait de la peine à ſe ſauver. Car quoi? ſi tout ce
„ grand & magnifique appareil de l'infaillibilité des Papes & des Conciles ſe
„ réduit après tout à l'examen particulier, c'eſt fait de l'Egliſe. Ces Gens-là
„ ne voient pas, par cela même qu'ils diſputent contre nous, qu'ils s'enga-
„ gent à trahir la cauſe de leur Egliſe, & qu'ils abandonnent le principe de
„ l'infaillibilité, ce qui va à leur perdre un bon nombre de bons Catholiques,
„ qui ne ſont retenus que par les engagemens d'une foi aveugle & implicite.

tus civitatis ſacræ hoſtis, *Celſus*, non ſine gravi injuria, primis Chriſtianis objecerat apud *Origenem*, Lib. III. pag. 137. dicens: *μηδεις προσιτω πεπαιδευμενος, μηδεις σοφος, μηδεις φρονιμος; ἀλλ᾽ ἐι τις ἀμαθης, ἐι τις ἀνοητος ταῤῥων ἡκετω. Τȣτȣς γαρ ἀξιȣς τȣ σφετερȣ Θεȣ ἀυτοθεν ὁμολογȣντες, δηλοι ἐισιν, ὁτι μονȣς τȣς ηλιθιȣς καὶ ἀγενεις καὶ ἀναισθητȣς, καὶ ἀνδραποδα, καὶ γυναια, καὶ παιδαρια πειθειν ἐθελȣσι τε καὶ δυνανται.* i. e. *Nemo accedat eruditus, nemo ſapiens, nemo prudens, ſed ſi quis eſt indoctus, inſipiens, infans, fidenter veniat. Hos enim Deo ſuo dignos, verbis iſtis confeſſi, aperte declarant, ſtolidos, ſolos & ignobiles, & ſenſu carentes, mancipia mulierculas, puerulos inducere ſe velle ac poſſe.* Quod ſi vero Doctores pontificii in gremium Eccleſiæ ſuæ adducere volunt non plebem & promiſcuam turbam, ſed V. D. Miniſtros & Religionis Antiſtites; aut ſibi perſuadent fungos ipſos pro cerebris habere, planeque ineptos eſſe, ad examen rigidum articulorum inter noſtros & Pontificios controverſorum inſtituendum; aut benignius de iis ſentiunt, atque exiſtimant, ſufficienti eos eruditionis apparatu ad hoc præſtandum, inſtructos eſſe; ſi *prius* afferant, non ſemetipſos tantum ludibrio exponunt, ſed & iis, quos oppugnant, gravem inferunt injuriam. An non enim ineptum plane eſt, diſputare velle cum eo, quem artis recte ratiocinandi, & diſciplinarum, quæ ad quæſtiones rite excutiendas poſtulantur, ignarum eſſe antea noſti, vel ſaltem putas? Certe hoc idem eſſet, ac ſi quis geometricis demonſtrationibus eum in ſuam ſententiam pertrahere vellet, quem expertem eſſe plane hujus ſcientiæ ante probe perſpectum haberet. Velim autem ſibi perſuadeant Eccleſiæ Romanæ Doctores, non adeo obtuſa geſtare capita Eccleſiarum Proteſtantium moderatores. Quantum ingenio valeant, ipſimet experiendo millies ſenſerunt, & adhuc ſentiunt. Plerique inter eos abhorrent a refutatione decretorum Eccleſiæ Romanæ, quandoquidem pleræque opiniones hujus cœtus adeo infirmæ & ineptæ ipſis videntur, ut exiſtiment, Virum veré eruditum, vix operæ pretium facturum, ſi opiniones centies & millies retuſas denuo examini ſubmittere velit. Nonniſi coacti igitur ad controverſias, quæ nobis cum Eccleſia Romana intercedunt, animos adjiciunt. Si vero benignius de Doctoribus noſtris ſentiant, atque fateantur, plures eſſe Viros inter nos ingenio & eruditione inſtructos, parum prudenter

agunt,

agunt, quando illis perſuadere volunt, ut ad originem divinam Religionis rite cognoſcendam, ſic ad controverſias, quæ mutuo intercedunt, rite perpendendas, neceſſe ante omnia eſſe, ut admittant viſibilem aliquem in terris judicem, eumque infallibilem. Num enim credere poterunt, viros ſapientes & diſciplinis exultos propoſitionem illam ſine inſtituto ſeveriſſimo examine admiſſuros, id eſt concluſioni ſubſcripturos, antequam præmiſſas rite perpenderint? Quod ſi hoc negent Doctores Eccleſiæ Rom. & ad rationem, traditionem, & revelationem recurrant, an non eo ipſo poſtulant a Doctoribus noſtris, ut rationes ex triplici hoc fonte petitas examinent, & hoc demum facto, alterutram in partem pronuntient? Hoc vero ſi ſemel concedunt, an non vident & palpant, viam examinis ſolam relictam nobis eſſe ad controverſias illas diſcutiendas? Hoc conceſſo, vereor, ne infallibilitatis illius tantopere celebratæ ειδωλον in fumos ſit abiturum, par quippe levibus ventis & volucri ſomno ſimile: certe fruſtra ſunt hi Doctores & multa agendo nil agunt, niſi concedant, æquiſſimum eſſe, ut poſtulatum, a quo controverſiarum dependet ſumma, rite examinetur. Hinc *ὁ μακαριτης celeb. Werenfelſius*, (cujus de Doctoribus, plebi judicium de dogmatibus fidei adimentibus, Diſſertationem, utinam omnes Eccleſiæ Romanæ Doctores rite perpenderent, antequam adverſus nos in arenam deſcenderent) in epigrammate quodam adverſus ſimilis ingenii homines ita pronuntiat:

Cum me credere vis, nihil probare:
Nil credo tibi: cur? rogare noli:
Annon hoc ſatis eſt ſuperque cauſæ;
Quod me credere vis, nihil probare?

Per rectæ rationis & conſcientiæ leges nonniſi iis articulis poſſunt ſubſcribere Proteſtantes, quos in S. Literis perſpicue inculcatos eſſe vident; atque ita etiam judicarunt, quos tantopere deprædicant, Eccleſiæ primitivæ Patres, quorum plurima teſtimonia, ſi id ageretur, ad hoc probandum adducere poſſem. Unum ſuffecerit *Cyrilli Hieroſol. Archiepiſcopi*, de hoc argumento judicium, quod extat p. 60. Edit: *Touttei*, itaque ſonat: Δει περι των θειων καὶ ἁγιων της πιστεως μυστηριων, μηδε το τυχον ἀνευ των θειων παραδιδοσθαι γραφων: καὶ μη ἁπλως πιθανοτησι καὶ λογων κατασκευαις παραφερεσθαι, μηδε ἐμοι τω ταυτα σοι λεγοντι ἁπλως πιστευσης, ἐαν την ἀποδειξιν των καταγελλομενων ἀπο των θειων μη λαβης γραφων: ἡ σωτηρια γαρ

ἀυτη της πιϛεως ἡμων ὀυκ ἐξ ευρεσιλογιας, ἀλλα ἐξ ἀποδειξεως των θειων ἐϛι γραφων. i. e. *Oportet circa divina & ſancta fidei myſteria ne minimum quidem abſque divinis Scripturis tradi; nec temere probabilitatibus, argumentisque in verborum artificio conſiſtentibus abduci. Ne mihi quidem iſta proferenti ultro credas, niſi de divinis Scripturis eorum, quæ tibi adnuntio, demonſtrationem acceperis. Hæc enim fides, cui noſtram ſalutem debemus, non commentitia diſputatione, ſed ex divinarum Scripturarum demonſtratione vim habet.* Novi quidem doctiſſimum Editorem operum Cyrilli, *Toutteum*, omnem lapidem movere in animadverſionibus ſuis ad hunc locum, ut clariſſimum teſtimonium e manibus Proteſtantium eripiat. Sed facile probari poſſet, ſi inſtituti noſtri ratio hoc permitteret, virum doctum errorem, quem Logici *petitionem principii* vocant, commiſiſſe & fruſtra ſe torſiſſe. Haud ignorant Eccleſiæ Rom. Doctores, Proteſtantes ita ſentire: hoc tamen non obſtante in re ſeria ſemper ludunt, dum homines acutos valde & eruditos, miſſo examine ad tribunal alicujus judicis infallibilis evocant. Aut deſinant igitur tandem libros controverſiarum ſcribere, noſtram ab Eccleſia Romana ſeceſſionem deplorare, nosque ad reditum in gremium benignæ matris Eccleſiæ ducere velle; aut principii loco ponant, cuivis veri cupido examinandam eſſe Revelationem ſingulosque Religionis articulos. Hoc ſi ſemel concedant, lubentes cum Eccleſiæ Romanæ Doctoribus conferemus. Quod ſi adeo certis fundamentis ſuperſtructa eſt Religio catholica, nil decedet bonitati cauſæ, quam ſe profiteri tuentur, ſed adjuncto & permiſſo examine forte clarius eniteſcet. Si vero examen hoc quibuslibet, (nam omnium hic, qui veritatis cognoſcendæ cupidi ſunt, par eſt jus) concedere nolunt, non ſolum fruſtra ſemper diſputabunt, & necquicquam lucrabuntur, ſed & Eccleſiam Romanam omnium exponent ludibrio.

Pontificii Doctores, dum variis utuntur μεθοδειαις ad auctoritatem judicis infallibilis ſtabiliendam, non ſo-

VI. In antecedentibus pluribus oſtendimus, Doctores pontificios difficultates in examine Religionis occurrentes, in immenſum extollere, exiſtimantes, hanc certiſſimam eſſe ſtabiliendi neceſſitatem judicis infallibilis viam. Iidem tamen, miſſo hoc præſidio, variis utuntur μεθοδειαις ad probandum Proteſtantium Eccleſias omnibus illis characteribus deſtitui, qui veræ Eccleſiæ Chriſti duntaxat competunt, cum tamen hoc ipſum non ſolum ſine mutua argumentorum collatione & examine fieri non poſſit; ſed & hoc ipſo ſatis ſuperque oſtendunt,

dunt, ſe in jactata auctoritate judicis infallibilis exiguum ad nos oppugnandos reperire præſidium. Age monſtremus hoc inductione aliquot exemplorum. Ita notum eſt *celeb. Boſſuetum* (cujus opera eriſtica, adverſus Proteſtantes ſcripta, in Gallia denuo recudi opera Card. *Tencini* percepimus) eo potiſſimum nomine Proteſtantes impugnaſſe, quod ſuis confeſſionibus & ſcriptis non conſtanter adhæſerint, ſed mox hic mox illic iis quædam vel addiderint, vel demſerint; quodve primi Reformatores, vel æſtu diſputationis, vel imbecillitate ingenii, aliquando fuerint lapſi. Hanc vero *variationem* ſignum eſſe manifeſtum falſæ Eccleſiæ; veram enim Eccleſiam unam eſſe debere, & ſibi ſemper conſtantem, volente hoc inprimis *Cypriano*, Epiſcopo Carthaginenſi. Quam parum autem auctoritati Eccleſiæ Romanæ hac ratione conſuluerit *Boſſuetus*, doctiſſimi inter Proteſtantes Viri demonſtrarunt. Nos ſtrictim duntaxat quædam hic monebimus. Et 1) quidem nemo non videt, Epiſcopum principii loco ponere, Eccleſiam Romanam ſolam eſſe Eccleſiam veram: ſed hoc eſt το ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν. Hoc enim niſi ponat, unde probabit diſceſſionem noſtram ab Eccleſia Romana ſignum eſſe falſitatis doctrinæ? num forte ita argumentari licet, hic vel ille ab opinione aliorum receſſit, ergo ille errat? ergone ſi vel maxime probare poſſem *Titium* eſſe hominem nequam, ſequitur *Cajum* eſſe hominem probum & innocentem? num quod quidam v. gr. *Perſæ* diſceſſerint ab opinionibus *Turcarum*, ſequitur Turcarum Religionem veram eſſe? num quod *Cyprianus* a *Stephani* Pontificis ſententia circa baptiſmum hæreticorum diſceſſit, ſequitur eum cum iis, qui ejus ſententiam ſequebantur, membra Eccleſiæ veræ eſſe deſiiſſe: Quis non ſentit nil plane bonitati cauſæ *Boſſueti* accedere, ſive Proteſtantes omnibus apicibus confeſſionum ſuarum adhæſerint, nec ne? quis non perſpicit, non omnem mutationem eſſe malam? Si vero demonſtrare voluit *Boſſuetus*, mutationes iſtas alicujus eſſe momenti, hoc ipſo juſſit nos ad examen revocare mutationes illas, easque cum Scriptura, Traditione, & decretis Eccleſiæ Romanæ conferre; atque ita vel invitus confiteri tenetur, viam examinis tutiſſimum eſſe medium ad verum cognoſcendum, momentumque controverſiarum, quæ mutuo intercedunt, expendendum.

lum infirmitatem ſyſtematis ſui manifeſtam faciunt; ſed & hoc ipſo viam examinis, a qua tantopere abhorrent, commendant. Oſtenditur hoc primo exemplo Boſſueti.

Secundo. Miſera eſt argumentatio, quæ in ipſum Adverſarium ſummo jure retorqueri poteſt. Probarunt centies Doctores Eccleſiarum proteſtantium, in Synodo Tridentina dogmata quædam Eccleſiæ primi-

tivæ ignota, & a Scholaſticis duntaxat temere arrepta, pro certis & divinis declarata fuiſſe. Ex quo manifeſtum eſt, Eccleſiam Romanam non ſemper ſibi conſtitiſſe, atque adeo verum erit ita ratiocinando, Eccleſiam Romanam veram Eccleſiam eſſe non poſſe. Unde doctiſſimus *Renoultius* in ſua *hiſtoria Variationis Eccleſiæ gallicæ*, in fine ſemper capitis libri ſui, loco formulæ Mathematicis ſuetæ, I. Q. E. D. hoc addit epiphonema: Voilà Monſieur une Variation! Et quid tandem ſentiendum de ipſo *Boſſueto*, qui ſuam celebrem *delineationem Eccleſiæ catholicæ mutavit*, & quidem in multis articulis? num variatio hæc veritati articulorum detrahit nec ne? quicquid reſpondebit, ſeſe captum eſſe ſentiet. De re ipſa, i. e. libro *Boſſueti*, ejusque priore & poſteriore editione, vide cl. *Maichelii Lucubrationes Lambethanas*, & *P. Jurieu Préſervatif contre le changement de Religion*, qui inprimis nervoſe oſtendit, *Boſſuetum* in ſua delineatione, cum ab aliis Doctoribus pontificiis, tum etiam a decretis Synodi Tridentinæ diſcedere. Aut ergo abſolvendi ſunt Proteſtantes, neque ex qualicunque mutatione erroris arguendi; aut damnanda erit univerſa Eccleſia Romana.

Tertio. Si argumentatio illuſtris Epiſcopi aliquid valeret, nil Doctores Eccleſiæ Romanæ, ſed Athei, Sceptici & qui albis dentibus Religionem omnem rident, plurimum lucrarentur; ita enim ratiocinabuntur: Philoſophi Orientis, Græciæ & Latii, ut de aliis nil dicamus, diverſas plane de origine rerum omnium, & Religione, foverunt ſententias. Diverſos ritus, cærimoniasque habuerunt Judæi, quas poſtmodum abrogarunt Chriſtiani. Chriſtiani ipſi primis jam exortæ diſciplinæ chriſtianæ temporibus in ſectas ſciſſi, exortique varii generis hæretici. Concilia conciliis oppoſita, Patres patribus contrarii. A Scholaſticis poſtea multa ſunt adjecta, quæ veteri Eccleſiæ erant ignota. In ſanctiſſima Synodo Tridentina ſententiarum erat divortium. Poſt illam controverſiæ non ſepultæ, ſed ad noſtra usque tempora ſunt continuatæ. In ipſa Eccleſia Romana de multis Religionis articulis ſententiarum eſt maxima varietas. Illi qui ab Eccleſia Romana receſſionem fecerunt, ut notum eſt, in diverſas abierunt ſectas, majores vel minores. In utrisque per omnia non idem omnes ſentiunt. Hic igitur diſſenſus, hæc tanta variatio & mutatio ſententiarum ſatis probat, Religionem omnem nullis eſſe ſuperſtructam fundamentis, eosque demum ſapere, qui metum omnem Numinis ſubjecerunt pedibus.

bus. Valet certe hominum illorum ratiocinatio, ſi argumentatio Boſſueti legitima eſt. (*) Et quis neſcit, Deiſtas Religionis chriſtianæ veritatem impugnaturos, ad tot diverſas, quæ inter Chriſtianos locum habent, de Religione opiniones, provocare? Aut ergo Epiſcopus victas debet Atheis & Deiſtis dare manus, aut fateri, diſſenſum, qui inter Proteſtantes obtinet, non impedire, quo minus Religio eorum certis ſit innixa principiis.

Quarto. Quæ de vitiis Reformatorum in medium profert *Boſſuetus*, non ſolum in ipſos Doctores Eccleſiæ Romanæ majore jure retorqueri poſſunt, ſed & ex eodem fonte probari poteſt, jactatam infallibilitatem Pontificum nonniſi ab iis admitti poſſe, qui ſanæ rationi miſerunt nuntium. Nos non negamus, primos Reformatores fuiſſe homines fallibiles, atque uno ictu omnia perſpicere non potuiſſe. Fatemur, eosdem negotiis diſtrictos, & acerbiſſime ab adverſariis variis laceſſitos, modum in ſcribendo non ſemper ſervaſſe. At num hoc veritati Religionis, quam profitebantur, quicquam detrahit? Hoc ſi ita eſt, quid ergo de primi, ſi Diis placet Papæ, i. e. *Petri* doctrina erit ſentiendum, ſi lapſus in vita ſufficiens ratio eſt rejiciendæ ejusmodi hominis Religionis? Quid non ex vitis Patrum, & mutuis eorum anathematiſmis, quid ex Pontificum graviſſimis vitiis erit colligendum? an non ita, ſi vera hæc eſt argumentatio, infallibilitas Eccleſiæ plane concidit? audi vel unum *Baronium* in *Annal. Eccl. Tom. X. ad An. DCCCCXII. n. 8. col. 685. edit. Colon. d. A.* 1624. de Pontificibus ſic differentem: *Quæ tunc facies ſancta NB. Eccleſiæ Romanæ?*

 quam

(*) Simile ratiocinium BOSSUETO oppoſuerat ὁ Μακαρίτης cl. Basnage in præfatione hiſtoriæ Eccleſiæ præmiſſa: En effet (inquit ille) „ le fondement de „ l'Ouvrage de Mr. de Meaux eſt ruineux, & on ſent ſans peine que la Me- „ thode des variations n'eſt qu'un pur ſophisme. Elle favoriſe l'Athéiſme, „ qui n'étant appuyé que ſur un ſeul principe, ne ſouffre jamais des Variati- „ ons. Que repondroit Monſieur de Meaux à un Athée qui lui crieroit, tout ce qui varie eſt neceſſairement faux, „ & qui aprés lui avoir fait longue „ deduction de tous les changements de doctrine, arrivés dans l'Egliſe chrê- „ tienne depuis dix-ſept cens ans, lui répreſenteroit qu'il n'y a qu'un ſeul „ principe, ſur lequel ni lui ni ſes prédeceſſeurs n'ont jamais varié, c'eſt qu'il n'y a point de Dieu? „ Je voi, lui diroit-il, des changements dans „ toutes les Religions du monde, j'ai lieu de conclure qu'elles ſont fauſ- „ ſes; je nie, & j'ai toûjours nié conſtamment l'exiſtence de Dieu: je ſuis „ donc le ſeul au monde qui defends la verité.

quam fœdiſſima, cum Romæ dominarentur potentiſſimæ æque ac ſordidiſſimæ meretrices, quarum arbitrio mutarentur ſedes, darentur Epiſcopi, & quod auditu horrendum & infandum eſt, intruderentur in ſedem Petri earum amaſii Pſeudo-Pontifices, *qui non ſint niſi ad conſignanda tantum tempora in catalogo Romanorum Ponificum ſcripti. Quis enim a ſcortis hujusmodi intruſos ſine lege legitimos dicere poſſet Romanos fuiſſe Pontifices? Nusquam Cleri eligentis vel poſtea conſentientis aliqua mentio, canones omnes preſſi ſilentio, decreta Pontificum ſuffocata, proſcriptæ antiquæ Traditiones, veteresque in eligendo ſummo Pontifice conſuetudines ſacrique ritus & priſtinus uſus prorſus extincti: ſic vendicaverat omnia ſibi lubido ſeculari potentia freta, inſaniens œſtro percita dominandi. Dormiebat tunc plane alto (ut apparet) ſopore Chriſtus in navi, cum hiſce flantibus validis ventis navis ipſa fluctibus operiretur. Dormiebat, inquam, qui iſta videre non diſſimulans ſineret ſic fieri, dum non exſurgeret vindex. Et quod deterius videbatur, deerant qui Dominum ſic dormientem clamoribus excitarent diſcipuli, ſtertentibus omnibus. Qualesne reris delectos ab hiſce monſtris Presbyteros & Diaconos Cardinales fuiſſe putandum, cum nihil tam naturæ inſitum ſit, quam unumquemque ſibi ſimilem progenerare? Quos im omnibus iis, a quibus delecti fuerint, conſenſiſſe dubitare quis poterit, imitatosque eſſe ipſos, ſectatosque eorum veſtigia quis non facile credat? & optaſſe hos omnes, Dominum dormiſſe ſemper, & nunquam in judicium ſurrecturum, evigilaturum nunquam ad ipſorum cognoſcenda & punienda facinora, quis non intelligat?* Hactenus *Baronius.* Eat igitur Meldenſis Epiſcopus, & ex hac Cardinalis Pontificum deſcriptione de ſanctitate Eccleſiæ Romanæ judicium ferat.

Quinto. Denique, ea quæ a *Boſſueto* proferuntur omnia, ſi vel maxime variatio aliqua locum haberet in confeſſionibus primis Reformatorum, non ſolum Eccleſiæ Romanæ nil accederet præſidii, quandoquidem ex iis in quibus conveniunt Proteſtantes, ſufficientia depromi poſſunt argumenta, quibus probatur, Romanenſes in doctrina & cultu a puriſſima Chriſti diſciplina turpiter deflexiſſe, ſed & neceſſitatem examinis, a quo tantopere abhorrent Eccleſiæ Rom. Doctores, firmiſſime probat. Ut de priore jam nil dicamus, demus, circa explicationem articulorum quorundam ſibi non conſtitiſſe in omnibus Proteſtantes, & theſes quasdam mutaſſe, quid inde lucrabuntur Eccleſiæ Romanæ Doctores? aut dicendum, mutationes illas vel in *melius,* vel

vel in *pejus* factas: ſi *prius* eſt, cur eos tandem objurgant? cur ex hac mutatione colligunt, certis principiis non eſſe ſuperſtructas Proteſtantium ſententias? Si vero *poſterius*, demonſtrandum hoc erat Eccleſiæ Romanæ Doctoribus. Hactenus enim mutationes illas neceſſarias fuiſſe contendunt Proteſtantes. Ut ergo lis illa dirimatur, inſtituendum eſt examen articulorum, de quibus diſceptatio orta eſt. Quo ipſo non ſolum Doctoribus Eccleſiæ Romanæ, ſed & accuſatis omnibus jus concedendum eſt articulos illos examinandi. Ex quo ſequitur, ſolum examen Religionis certam & tutam monſtrare viam, ad horum vel illorum articulorum veritatem vel falſitatem demonſtrandam.

VII Inter eos ex Doctoribus Eccleſiæ Rom. qui examen Religionis promiſcue omnibus concedendum non eſſe probare voluerunt, eminet P. *Nicolius*, Vir magni ingenii & acerrimi judicii; faſſi ſunt hoc ipſum doctiſſimi Eccleſiæ Reformatæ, qui cum eo congreſſi ſunt, Viri, *Pajonus*, *Claudius*, & *Jurieu.* (*) Idem tamen doctiſſimus vir paſſim talia adverſus nos adfert argumenta, quæ invicte probant nonniſi via examinis ad controverſias, quæ nobis cum Eccleſia Romana intercedunt, expendendas perveniri poſſe. Ad hoc probandum, non provocabo ad quosdam libellos viri hujus docti, diverſis occaſionibus ſcriptos, ſed argumenta petam ex hoc ipſo, quo data opera thema hoc omni adhibita diligentia excuſſerat, opuſculo: de *præjudiciis legitimis adverſus Calviniſtas.* Sumamus argumentum capitis *octavi.* In eo probare ſtudet, ad demonſtrandum, Reformatos eſſe ſchiſmaticos, ſufficere, ſi oſtendatur, eos ab Eccleſia ſeceſſionem feciſſe, neque neceſſe eſſe, ut quæratur, jure an injuria id factum fuerit. Nemo non videt hanc propoſitionem, quomodocunque intelligatur, ſine examine & terminorum perſpicua explicatione admitti non poſſe: aut enim Eccleſiæ nomine intelligit notionem vagam qualiscunque cœtus abſtracte conſideratam; vel cœtum hominum recte de Religione ſentientium: vel denique eos, qui perverſas de Religione

(*) De libro Nicolii ita judicat Saurinus: „ L'état du Chriſtianiſme en France, pag. 238. Jamais cauſe ne fut mieux attaquée, que la nôtre l'a été par „ Mr. Nicole; Jamais cauſe n'a été mieux defendüe, que la notre l'a été „ par Mr. Pajon. Le Livre de l'aggreſſeur eſt excellent dans ſon gen- „ re; celui du defenſeur l'eſt dans le ſien. Ce n'a pû être que la verité „ qui a fait triompher le dernier.

one fovent & tuentur opiniones. Si *primum*, quæro tandem quibus in terris degat abſtracta illa Ecclesia? num in Utopia? quomodo, cum ignota ſit, alterutram in partem de ea aliquid poſſit pronuntiari? Si *ſecundum;* verum quidem erit, a tali cœtu recedendum non eſſe; ſed cum quælibet Eccleſia hoc ſibi privilegium vindicet, quærendum ante omnia eſt, quid ſit Religio & quænam ſit vera? Hoc ſine examine fieri non poteſt. Si per eos, qui recte de Religione ſentiunt, nonniſi homines Romanæ Eccleſiæ addictos intelligat *Nicolius*, probari ſibi poſtulabunt Proteſtantes, hoc eminens privilegium ſoli Eccleſiæ Romanæ competere. Quomodo autem rurſus hoc probabitur, ſine examine articulorum quibus ſubſcribit Eccleſia Romana? Quo jure ſchismatis accuſare poterit eos vir doctus, quos rationibus tamen hujus erroris convincere non vult? annon omnibus rectæ rationis principiis contradicit, qui aſſerit omnes eſſe ſchiſmaticos, qui a ſuis recedunt opinionibus, licet ille probare nolit, eas certas eſſe, ſolidisque argumentis ſuperſtructas? Si vero hoc tentare velint Eccleſiæ Romanæ Doctores, velint nolint, ad examen illud tantopere exoſum confugere tenentur. *Tertium* tandem nemo, qui ſanæ mentis eſt, affirmabit. Ex quibus patet, qualemcunque notionem Eccleſiæ ſibi fingat Vir doctus, neceſſe eſſe, ut omnes, qui ſeſe illi adjungere volunt, ante omnia ſolicite examinent, quænam ſint cœtus hujus de rebus divinis opiniones, quæve Deum colendi ratio. Vide autem, quas tenebras oculatiſſimi hominis menti offundat chimerica illa neſcio cujus infallibilis Eccleſiæ idea: eodem capite p. m. 151. ait: poſito, verum eſſe, diſcedendum ab Eccleſia, quæ graves errores profitetur, aliosque, ut idem faciant obſtringere vult, nihilominus ſi certum eſſet, dari Eccleſiam a qua nunquam diſcedendum eſſe vulgo eſſet perſuaſum, ſchismaticos futuros omnes, qui ab ea ſeceſſionem facturi eſſent, qualescunque ob cauſas, eumque in finem argumento celeb. *Dallæi* opinionem ſuam confirmaturus, argumentum aliud opponit: *Dallæus* ita ratiocinatus eſt: Diſcedendum eſt ab Eccleſia, quæ graves errores tanquam certos Religionis articulos profitetur, ad eosdemque credendos omnes obligare vult, & cultum denique idololatricum exercet. Atqui Eccleſia Romana &c. Ergo. Huic argumento ſequentem opponit ratiocinationem: Datur Eccleſia, a qua nullo ſub prætextu diſceſſio facienda, adeo ut ſchismatis ſint rei omnes, & NB. extra ſpem ſalutis poſiti,

qui

qui eam deſerunt. Atqui *Calviniſtæ* ab hac Eccleſia diſceſſerunt: Ergo. Hanc argumentandi methodum ita comparatam eſſe dicit,ut qui eum ſequatur, neceſſe non habeat inſtituere ſingulare dogmatum examen. Vix oculis meis credidi, cum hæc legiſſem, ſimulque meminiſſem, *Nicolium* inter eos fuiſſe, qui plurimum contulerunt, ad conficiendam *Artem cogitandi*, Eruditorum plauſu acceptam. Putares agi de cœtu ignoto plane hominum, in terra auſtrali vel forte in planetis degentium; fingit enim Vir doctus neſcio quam Eccleſiæ imaginem, diverſiſſimam ab ea, a qua diſceſſerunt Proteſtantes. Sine dubio nunquam affirmaſſent Proteſtantes diſcedendum ab Eccleſia, & ipſo actu diſceſſionem non feciſſent, niſi ipſis perſuaſum fuiſſet, juſtiſſimas eſſe ab Eccleſia, & quidem Romana, de qua una quæſtio eſt, diſcedendi cauſas. Et ſane qui aliter de iis ſentiunt, iniquiſſime de iis judicant. Dicendum enim, eos perinde habuiſſe, quamcunque profiterentur Religionem. Sed mittamus cauſas diſceſſionis noſtræ, & examinemus argumentationem *Nicolii.* In majore propoſitione hujus argumenti per Eccleſiam intelligit aut veram Eccleſiam, aut falſam, tertium non datur. A falſa, ſi quidem errores ſuos nobis violenter obtrudere velit, diſcedendum non eſſe, nemo, qui Religionis caſtæ amore tangitur, imo qui ſanæ mentis eſt, nedum *Nicolius*, profitebitur. Si vero *veram* intelligat vir doctus, tum probandum, Calviniſtas ab ea receſſiſſe. At quomodo,ſine ſingulari examine articulorum Religionis, theſin ſuam adſtruere poterit *Nicolius*, cum nulla ſit Eccleſia inter Chriſtianos, quæ non certis quibusdam articulis Religionis ſubſcribat? Ex quo manifeſtum eſt, neceſſe eſſe, ut antequam de diſceſſionis jure quæratur, ante omnia definiatur vera Eccleſiæ notio. Hæc autem pro lubitu fingi non poteſt, ſed ad characteres illius a Deo & Sotere noſtro Jeſu Chriſto nobis datos, eſt exigenda. Hoc autem denuo ſine examine fieri non poſſe vel me tacente quilibet videt. Itaque dum vir doctus examinis viam effugere voluit, illius neceſſitatem probavit. Ut clarius pateat, ſubſtitue loco vagæ notionis Eccleſiæ, cœtum hominum, qui ſoli veram caſtamque Chriſti doctrinam ſequuntur, atque ita argumentare: Qui a cœtu hominum, quos ſinceram Jeſu Chriſti doctrinam profiteri certiſſimum eſt, diſcedunt, ſchiſmatici ſunt: Atqui a tali cœtu Calviniſtæ diſceſſerunt: Ergo. An non hoc poſito, ſenſu communi deſtitui cenſendus eſſet ille cœtus Proteſtantium Doctor, qui ſibi probari non vellet propoſitionem minorem,

& ridiculus contra Doctor pontificius, qui poſtularet ſibi concedi, characterem Eccleſiæ majore propoſitione expreſſum nonniſi Romanæ Eccleſiæ competere? Idem vir doctiſſimus, qui abſque particulari diſcuſſione articulorum Religionis Calviniſtas egregie confutari poſſe ſibi perſuaſit, cum in præfatione libri *de legitimis præjudiciis*, tum capite primo & ſecundo ſerio monet, Calvini diſcipulis probe eſſe expendendas cauſas, ob quas ab Eccleſia Romana fecerint diſceſſionem, poſitisque omnibus præjudicatis opinionibus ita agendum, quaſi ſchiſmatici, i. e. Reformatorum ſententiis addicti non eſſent. Quis neget monitum hoc eſſe non contemnendum, ſed attentione dignum? At quis non pulchre ſimul perſpicit, *Nicolium*, hoc ipſo omnes invitare ad examen Religionis articulorum, de quibus orta eſt diſceptatio, inſtituendum? An enim ſerio poſſunt Reformati cogitare de ſeceſſionis ab Eccleſia Romana cauſis, ſine examine argumentorum, diſceſſionem ſuadentium, articulorumque, quos utraque Eccleſia tuetur, veritate vel falſitate? Ex his manifeſtiſſimum eſt, doctiſſimos Eccleſiæ Romanæ viros, non ſatis præſidii invenire in *via auctoritatis*, & vel invitos ad viam examinis probandam trahi.

Idem oſtenditur exemplo Scheffenmacheri & Fenelonii.

VIII. Ante aliquot annos, non ſine ſupercilio Proteſtantes aggreſſus & J. *Scheffenmacherus*, Jeſuita Argentoratenſis, editis epiſtolis ad Nobilem, uti titulus præ ſe fert, virum, cœtui Proteſtantium addictum. In his hoc unum potiſſimum agit, ut ab una parte viam examinis reddat ſuſpectam, ab altera vero ut Pontificis tribunal infallibile, ſi Diis placet, ſtabiliat. Poſtremum hoc dum agit, ſuam vel vafritiem & impudentiam, vel ignorantiam prodit manifeſtiſſime. Contendit ſine admiſſo infallibili judice neminem certo de veritate articulorum Religionis perſuaſum eſſe poſſe; ſimul tamen idem pag. 117. affirmat, poſſe nos ſecure in Eccleſiæ Romanæ decretis adquieſcere, & tamen dubitare, utrum ſolus Pontifex *ex cathedra*, ut ajunt, *loquens*, i. e. Paſtoris univerſalis Eccleſiæ partes agens, infallibilis ſit, nec ne. (*) Ita ludunt illi homines, & verba dare volunt non

(*) Verba ipſa Jeſuitæ adducam. Nimirum eludere volens objectionem Proteſtantium aſſerentium, ne ipſos quidem Pontificios inter ſe de principio fidei convenire, dum alii pro Conciliis generalibus, alii pro Pontifice, vel cum vel ſine Conciliis pugnent, ſic reſpondet: „ Je réponds que tous les „ Catholiques s'accordent à reconnoitre pour régle de la foi la Parole de „ Dieu expliquée par l'Egliſe. Or l'Egliſe, je parle ici de l'Egliſe enſei-

non popello duntaxat, quem non magis ad religionis examen aptum eſſe clamant quam aſinum ad lyram, ſed & viris gravibus & acuti ingenii? Quid enim magis eſt ineptum, quam affirmare, ſine admiſſo infallibili judice neminem de veritate dogmatum credendorum perſuaſum eſſe poſſe, & tamen ſimul contendere, nos ſecure articulis, quos profitetur Eccleſia Romana, ſubſcribere poſſe, licet ignoremus vel negemus etiam, Pontificem ex cathedra loquentem infallibilem eſſe? Annon hoc idem eſt ac ſi quis dicat, virum veri amantiſſimum concluſionem ſygolliſmi admittere poſſe, & tamen præmiſſas negare, vel de earum veritate dubitare? Annon verſuta illa cum Proteſtantibus agendi ratio ſatis oſtendit, doctiſſimos Pontificiorum haud ſatis præſidii reperire in ſua de neceſſitate judicis infallibilis opinione? Sed & mentitur Jeſuita, quando publice affirmat, licitum eſſe vel Doctoribus Eccleſiæ Romanæ, vel Laicis in ſola auctoritate Pontificis ejusque infallibilitate adquieſcere, vel Conciliorum ſupra Pontificem auctoritatem tueri. Si quis ea duntaxat, quæ occaſione *Bullæ Unigenitus* in Gallia acta ſunt, perpendit, facile ſentiet, quæ fides habenda ſit huic Jeſuitæ. (*) Creſcit difficultas,

Ff 2 ſi ea,

„ gnante, n'eſt ni le Pape ſeul, ni le Concile ſans le Pape; mais c'eſt „ le Corps des Evêques joint à leur Chef; tel corps joint au Chef eſt infaillible. C'eſt ce que tout Catholique ſe fait un devoir de croire. Pour „ ce qui eſt de l'infaillibilité du Pape, lors qu'il parle ex cathedra, „ c'eſt à dire en qualité de Paſteur Univerſel, pour inſtruire toute l'Egliſe, „ aprés avoir conſulté Dieu & düement éxaminé les matières, les ſentimens des Catholiques ſont partagés ſur cela. Mais ceux-là même qui „ tiennent pour cette infaillibilité, & qui ſe fondent ſur cette parole du Sauveur à St. Pierre: J'ai prié pour vous, Pierre, afin que vôtre foi ne vienne „ pas à manquer: „ ceux-là même dis-je n'en ſont pas pour cela un article de foi: ils ne régardent leur ſentiment que comme NB. une opinion, & „ ſi Dieu vous fait la grace, Monſieur, de vous faire Catholique, - - - il vous ſera libre de prendre parti pour & contre, ſans que votre foi puiſſe en ſoufrir.

(*) Eo nomine acriter Jeſuitam noſtrum perſtrinxit *doctiſſimus de la* CHAPELLE, cujus verba licet prolixiora ſed ad ſcopum noſtrum facientia ita ſonant pag. 81. libri ſupra cit. *C'eſt un fait conſtant, Monſieur, & que votre Docteur allemand n'ignore point, que c'eſt deſormais dans ſa communion parmi les Partiſans de la Bulle, & principalement à* Rome *non* une opinion, *mais* un article de foi, *que le Pape eſt ſuperieur au Concile, que c'eſt en lui ſeul perſonnellement que réſide l'infaillibilité de l'Egliſe enſeignante, & que le corps des E-*

ſi ea, quæ ab eodem pag. 118. dicuntur de hoc argumento, expendamus: Nimirum contendit ille loco citato; aliter agendum eſſe quando Mahumedanus, Judæus, vel Gentilis ſit convertendus, aliter ubi de reducendis Proteſtantibus quæſtio ſit. Neceſſe nimirum eſſe, ut priores primo de neceſſitate & exiſtentia judicis infallibilis convincantur, antequam Religionis decreta ipſis proponantur: Proteſtantibus tum demum judicem illum commendandum, quando de veritate Religionis chriſtianæ, & authentia librorum Canonis ſacri perſuaſi ſint. Quis non malam fidem hominis accuſet, qui ſciat, Doctores pontificios *uno ore clamare*, neminem de ullo Religionis articulo perſuaſum eſſe poſſe, ſine judicis infallibilis auctoritate? Quis non videt, quam parum tribuat infallibilis judicis auctoritas ad graviſſima Religionis dogmata confirmanda? Quæro enim ex Jeſuita hoc, utrum perſuaſio illa de veritate Religionis chriſtianæ, quam tribuit homini Proteſtantium cœtui addicto, *certa* ſit & *firma*. Si affirmet, rogo, quid opus tandem ſit infallibili judice. Si credo bis duo eſſe quatuor

vêques ſans avoir été conſulté ne concourt à légaliſer ſes déciſions que par la ſoumiſſion qu'il témoigne à les accepter. C'eſt un fait auſſi conſtant, que les Jeſuites, qui ont ſollicité cette Bulle, en ſont auſſi les zélés defenſeurs, & qu'ils remuent le Ciel & la Terre pour la faire récevoir par-tout comme regle de foi. Quelle ſincerité peut-il donc y avoir dans la bouche d'un Ecrivain de cette Compagnie, qui vous dit gravement, que ſi vous vous faites Catholique Romain, vous ſerés en pleine liberté de croire là-deſſus le pour & le contre? Oſeroit-il encore aujourd'hui vous tenir le même langage, & tout ce qui s'eſt paſſé en France, *depuis l'impreſſion de ces Lettres, ne doit-il pas le confondre? Eſt-ce pour une* Opinion, *pour des ſentimens indifferens en eux-mêmes, pour des queſtions douteuſes & problematiques, de l'aveu de tous les Catholiques Romains, qu'on a vû le Cardinal de Noailles perſecuté juſqu'au dernier moment de ſa vie, pour en arracher une acceptation pure & ſimple: l'Evêque de* Sennes *depoſé dans le Concile d'Ambrun contre toutes les loix canoniques:* la Sorbonne *privée d'un grand nombre de ſes membres les plus eclairés, toutes les Communautés réligieuſes agitées interieurement par les diviſions les plus aigres: une infinité des Reguliers, des Seculiers, & des Laiques expoſés aux dernieres inſultes, ou aux dernieres ſouffran-*

quatuor, hæcque perſuaſio eſt certa, qualem tandem ea majorem evidentiæ lucem accipit ex teſtimonio alterius: vel ſi firmiter rationibus graviſſimis commotus credo, Jeſum ex morte in vitam fuiſſe revocatum, quid roboris huic perſuaſioni addet *hominis Romæ viventis auctoritas?* quæ ratio tandem dari poteſt, cur Laicus de hac veritate poſſit eſſe *firmiter* perſuaſus, non vero de falſitate Transſubſtantiationis, vel de neceſſitate adorationis ſolius Dei? Quæro inſuper, utrum homo ille, qui de veritate Religionis chriſtianæ eſt perſuaſus, ad cognoſcendos reliquos articulos Religionis creditu neceſſarios admittere debeat judicis infallibilis auctoritatem *ſine* examine vel *cum eo?* Si *prius* contendat, ineptus eſt, quia ita perſuaſio nulla, nedum certa eſſe poſſet: Si vero demum examinandum eſt, utrum talis judex infallibilis exiſtat nec ne, redeunt omnia illa dubia, quæ contra auctoritatem illius judicis a Proteſtantibus moveri ſolent, viaque examinis, a qua tantopere abhorrent Doctores Eccleſiæ Romanæ, eſt calcanda. Mirum eſt, quas in partes ſeſe vertant Doctores pontificii, ut nos in gremium Eccleſiæ Romanæ revocent. *Scheffenmacherus* vult, ut, qui Proteſtantium cœtui ſunt addicti, ante omnia operam

 ram

ees: le Corps des Avocats de Paris, *injurié, cenſuré, réduit au ſilence; le premier Parlement du Royaume pouſſé à l'extremité inouie de renoncer à ſa propre exiſtence, par une demiſſion volontaire, & le Roy lui-même ne ſauvant que par miracle l'independance & l'authorité de ſa Couronne, des mains audacieuſes de ſes propres Evêques animés & conduits par leur Chef, Evêque de* Rome. *En verité, Monſieur, des gens qui ſeroient perſuadés que l'infaillibilité perſonnelle du Pape n'eſt pas un article de foy néceſſaire au ſalut; que ſes déciſions n'obligent point abſolument la conſcience de tous les fidéles, & que l'on en peut impunement appeller au Concile, ces gens-là dis-je, doivent être bien mechans & bien ſcélérats pour porter ſi loin la fureur & l'Antichriſtianiſme, dans la ſeule vuë de faire triompher une* opinion, *qu'ils ont embraſſée, mais qu'ils reconnoiſſent pourtant n'être qu'une* opinion, *ſur laquelle il eſt permis à chacun de tenir indifferement le pour & le contre.* Hactenus doctus ille Vir. Confer librum *ſex* vol. Amſtelod. 1723. editum, ſub titulo. *Hiſtoire du livre des Réflexions morales ſur le nouveau Teſtament & de la Conſtitution Unigenitus.*

ram navent, ut de Religionis chriſtianæ veritate certis argumentis ſint perſuaſi, quod ſine accurato examine, ſervatis rectæ ratiocinationis legibus, fieri non poteſt. Idem vero hoc facto vult, ut miſſa diſcuſſione articulorum controverſorum credant, & ſine examine quidem, dari judicem infallibilem : quod abſonum plane. Hinc recte cl. *Sherlok*, Libri citat. p *C'eſt en verité une choſe ſurprenante, qu'un Proteſt* *étre capable d'embraſſer le Papiſme ſur des raiſons; car dès le m* *eſt gagné, il faut qu'il faſſe une ſeconde abjuration des moyens, par leſquels il a été converti. Il faut qu'il ſe ſerve de ſon jugement pour entrer en là communion de Rome, & dès le moment qu'il y eſt entré, il faut renoncer à ſon jugement & en réconnoitre la non-validité.* Manifeſtiſſimum eſt, hoc unum agere Doctores Eccleſiæ Romanæ, ut illi, quos in Eccleſiæ ſuæ gremium reducere volunt, *ore ſaltem fateantur*, dari judicem infallibilem, hocque facto ipſis relinquunt, quid de Religionis articulis, inter Pontificios & noſtros controverſis, velint ſentire. Commemorabile hujus rei exemplum habemus in *Saurino*, olim V. D. in Helvetia Miniſtro, ſed poſtea in caſtra Pontificiorum traducto. Homo hic in diſciplinis mathematicis, Geometria inprimis erat probe verſatus, eoque nomine converſionem hujus hominis laudibus multis extollunt Eccleſiæ Romanæ Doctores. Nihil, inquiunt, ingenia ejuſmodi admittunt, niſi quod certis & immotis eſt ſuperſtructum rationibus. Quandoquidem igitur homo tam acris ingenii, relicto cœtu Reformatorum, in caſtra Pontificiorum tranſiit, neceſſe eſt Religionis pontificiæ dogmata omnia ita eſſe evidentia, ut vel ad rigidiſſimas Geometriæ leges exigi poſſint. Nolo hic urgere, quod homo ille non conſcientiæ ſtimulis concitatus, aut argumentorum vi commotus, ſed ob turpiſſima furta in Helvetia commiſſa, & inopiam in Galliam migraverit, ſeque Epiſcopo Meldenſi *Boſſueto*, qui tum temporis pro oraculo in controverſiis tractandis habebatur, commendaverit. Luculenter hoc patet ex epiſtola ipſius *Saurini* manuſcripta ad Miniſtrum Eccleſiæ Gallicæ Tigurinum data, & *Mercurio Helvetico*, qui *Neocomi* editur, inſerta. At hoc non urgebo: perpendam duntaxat rationes, quibus homo ille inductus eſt, ut in gremium Eccleſiæ Romanæ ſeſe reciperet. Extat hiſtoria hujus converſionis apud *Gayot de Pitaval*, Advocatum Parlamenti Pariſienſis, in collectione, cui titulus: *Récueil des Cauſes célébres & intereſſantes*, Tom. V. pag. 76. ſq. Hic narratur, conveniſſe *Saurinum*,

num Boſſuetum, atque in ſinum ipſius conjeciſſe dubia varia, quæ hactenus impediverint, quo minus nomen daret Eccleſiæ Romanæ. Inter illa referendum inprimis dogma de Transſubſtantiatione. De hoc, aliisque dogmatibus, *Saurinum* per integrum menſem cum *Boſſueto* acriter certaſſe, tandem vero victum fuiſſe. Argumentum autem validiſſimum, quo hominem adeo acuti ingenii expugnavit *Boſſuetus*, huc redit: Qui fatetur neceſſe eſſe, ut ſeſe adjungat Eccleſiæ Romanæ, omnes illius articulos admittere teneatur, quia abſurdum & contradictorium eſſet, Eccleſiam infallibilem admittere, & tamen decretis illius nolle ſubſcribere. O admirabilem vim veritatis! An non hoc idem eſt, ac ſi *Boſſuetus* ita allocutus eſſe *Saurinum*: Perſuade tibi *Saurine* firmiter, Eccleſiam Romanam eſſe infallibilem, & poſthac, quod lubet, poteris credere. Egregia ſane converſio, digna homine, qui nonniſi rationibus, geometricam evidentiam æquantibus, cedere ſolet! verba ipſa *Saurini* de ſua converſione, ne Lectori impoſuiſſe videar, in margine infra adducam, una cum commentariolo doctiſſimi *de la Chapelle*. (*) Aliud exemplum nobis ſuppeditat *Maimburgius*. Hic, quod quædam minus grata ſanctæ matri Eccleſiæ in ſuis hiſtoriis narraſſet, a Pontifice *Innocentio XI.* e Societate Jeſuitarum fuit ejectus. Vide autem quo animo hanc ignominiam tulerit, & qua ratione erroribus ſuis valedixerit. In *hiſtoriæ Calviniſmi* præfatione, *edit Pariſ.* A. 1682. ita loquitur: *Je ne ſens point, que ma conſcience me réproche rien ſur tout cela.* Nihil mihi conſcius ſum.

(*) Verba SAURINI ita ſonant: „ Je ne puis me réſoudre à ſupprimer un des „ raiſonnemens, dont Mr. de MEAUX ſe ſervit contre moi. C'eſt que poſé „ pour ceux, qui ſe ſont ſeparés de l'Egliſe, la néceſſité de s'y réünir; „ neceſſité que je reconnoiſſois, il y avoit de l'abſurdité à chicaner avec „ elle, & à rejetter comme erreur quelque partie que ce ſoit, de la doctrine qu'elle enſeigne, & dont elle éxige indiſpenſablement la créance de „ ceux, qu'elle recoit, puisque par là, la reunion neceſſaire d'un coté „ devenoit impoſſible, de l'autre, ce qui impliquoit une contradiction manifeſte: je me rendis enfin, & Mr de MEAUX, content de mes diſpoſitions, me récut dans le ſein de l'Egliſe. „ Poſtquam hæc verba lib. ſupra cit. pag 352. adduxiſſet doctiſſimus de la CHAPELLE, ſequentia ſubjecit: „ Il ne paroit point, par ce narré, que le nouveau converti croye aujourdui la préſence réelle & quelques autres choſes moins importantes „ plus fermement qu'il ne le faiſoit, étant encore Miniſtre. Il paroit „ ſeulement, qu'il ſacrifia ſes lumiéres à l'authorité, & qu'on ne lui en „ demanda pas d'avantage. Cet acte de docilité venant d'un Mathemati-

ſum. *N. S. Pére, quand même il ne prononce pas ex cathedra, a bieu d'autres lumières, & d'autres vües que les miennes. Il peut voir, ce que je ne vois pas; & je veux même croire, puis qu'il le veut ainſi, que je ſuis coupable, quoique je ne ſaſche pas en quoi, & qu'il eſt maintenant bon, que je ſubiſſe avec grande ſoumiſſion la peine qu'il m'impoſe.* In antecedente diſſertatione oſtendimus, quam obſequioſo animo receperit ill. *Fenelonius* cenſuram Pontificis contra libellum; *les maximes des Saints*, editam; quodve ſibi perſuadere voluerit Archiepiſcopus, jure hoc ab eo factum, licet ſimul contenderit, ſe errorem in citato libello deprehendere poſſe nullum. An non iterum evidentiſſimum eſt, ex adductis hactenus exemplis, non magis de præcipuo hoc articulo infallibilitatis Pontificis perſuaſos eſſe Doctores pontificios quam Proteſtantes? An non hæc ipſa exempla clamant, omnes, qui examen Religionis proſcribere volunt, vim conſcientiis inferre, & hypocritas, non vero ſinceros Religionis cultores efficere? Idem ill. *Fenelonius*, ſecus ac ſenſit *Scheffenmacherus*, incredulum converſurus, ante omnia ad infallibilis judicis tribunal recurrendum eſſe ait; ſine hoc incredulum ex Deiſmo eluctari non poſſe affirmat; imo ſi erudito Eccleſiæ Romanæ Theologo fides eſt habenda, idem aſſeruit, nullum, etiam *leviſſimum articulum* Religionis admitti poſſe, niſi certum ſit ab infallibili judice eum probari; *Si dans l'analyſe de la foy Dieu ne lui* (de *Fenelonio* loquitur auctor) *garantit à chaque pas une infaillibilité ſurnaturelle, il ne croit rien.* Vide *Saurin l'Etat du Chriſtianiſme en France* p. 242. Ita ſane neceſſe eſt, ut non ſolum perpetuo infallibilitatis dono ſit ornatus Pontifex; ſed & ut ſingulis momentis in omnia viſibilis Eccleſiæ membra ſpiritus infallibilitatis ſit diffuſus, quod facile fieri poteſt, dum certum eſt, unum idemque corpus poſſe eſſe in pluribus locis ſimul. Idem denique, ne plura exempla adducam, magno

„ cien eſt fort rémarquable, Il faut croire, qu'un ſavant de cet ordre en „ ageroit de même en cas de beſoin ſur un probléme de Géometrie; & „ plus facilement encore; parce que la conſcience géometrique doit être „ plus ſouple que la conſcience chrétienne. Si l'Egliſe s'aviſoit donc de dé„ cider, que ſept & quatre ſont douze, il ſe ſoumettroit à la déciſion ſans „ chicane & ſans reſiſtance: je le veux; mais enfin ſa ſoumiſſion ſi humble „ & ſi docile pourroit-elle ſe nommer „ une foi ſouverainement ferme & inebranblable, juſqu' à repandre ſon ſang? „ on le diroit & le rédiroit un mil„ lion de fois, qu'on ne le perſuadera jamais à perſonne.

gno conatu agit Card. *Tencinus*, in ſua contra doctiſſimum *Courayerium* edita *Inſtructione paſtorali.* Gallis nimirum ſuis, quos omnium hominum oculatiſſimos eſſe plerique hujus nationis ſibi perſuadent, vult oſtendere, ſolam illam opinionem de infallibilitate Pontificis ad retundendos Janſeniſtas, Deiſtas & Reformatos, & ad tot craſſos errores retinendos, anilemque ſuperſtitionem alendam, relictam eſſe. Sed hæc opinio, utiliſſima licet Aulæ Pontificiæ, hactenus tamen nonniſi adhibita omnis generis violentia commendari & obtrudi potuit; quod doctiſſimus *Courayerius*, in defenſione ſuarum in *Sarpii* hiſtoriam animadverſionum, ut de aliis nil dicam, egregie oſtendit. Ego plane hic ſubſcribo corollario, quod nuper Diſſertationi ſuæ ſubjecit *eruditiſſimus mihique faventiſſimus vir*, C. A. *Heumannus: Courayerius* (inquit) *quas Eccleſiæ Romanæ doctrinas vel veras vel falſas eſſe liberrime nunc Londini pronuntiat, in notis ad Hiſtoriam Sarpianam, eas jam ipſi, cum Lutetiæ degebat, veras eſſe viſas vel falſas, dubitari non poteſt. Pœnæ igitur Profeſſoribus veritatis in Eccleſia Romana ſubeundæ metus, eum in patria fecit Nicodemum. Tales Nicodemos Galliam tot ferme habere, quot Viros habet ingenio pollentes & eruditione, nonniſi is dubitaverit, qui negat, plures in Gallia eſſe Courayerio pares & ingenio & eruditione. Apparet hinc, quod Gallia manet pontificia, ex eo fieri, quod aut Pontificium manere aut mortem vel morte graviorem pœnam ſubire neceſſe eſt unicuique, quodque ibi regnum Religionis habet Papa, ſuumque exercet, ſic volo ſic, jubeo.*

IX. Oſtendimus in antecedentibus, opinionem Pontificiorum de via auctoritatis, virtutibus divinis, æquitati nimirum ejus, bonitati, & ſapientiæ contrariam eſſe. Age jam oſtendamus, hoc principium credendi, non ſolum judiciis omnium, qui ratione recte utuntur, contrariari, ſed & Religionem chriſtianam Deiſtarum & Gentilium ludibrio exponere, unde mirum non eſt, Proteſtantes præter alias graviſſimas rationes a Papatu tantopere abhorrere. Deus mortalibus dedit facultatem, cujus ope nexum rerum & veritatum deprehendere poſſunt. Hanc facultatem appellant Rationem. Sine hac nullam rem expendere, nulli propoſitioni aſſentiri poſſunt. Ope hujus facultatis, ut aliarum multarum rerum, ſic Religionis potiſſimum adipiſcuntur cognitionem. Quo magis autem objectum contemplationis ad felicitatem noſtram promovendam aliquid conferre poteſt, eo magis etiam ratio-nis-

Pontificiorum, de principio credendi, ratiocinandi methodus, non ſolum omnium, quotquot ſunt ſanæ mentis hominum, judiciis eſt contraria, ſed & Religionem chriſtia-

nam Incredulorum ludibrio exponit.

nis vires ſunt intendendæ, ad illud rite cognoſcendum & ex illius contemplatione uberem fructum percipiendi. Atqui ope hujus facultatis non ſolum Theologiæ naturalis principia cognoſcimus, ſed inde etiam plurima deducimus ad vitam rite gubernandam conſectaria. Cum vero cognitio hæc valde debilis eſſet & adhuc ſit, hominesque cognitione hac ſola inſtructi in varios graviſſimosque errores incidiſſent, veraque falſis admiſſa fuiſſent, voluntates inſuper hominum non efficaci ſatis præſidio eſſent inſtructæ convenienter his principiis agendi, placuit Deo, ſingulari amore generis humani tacto, mortalibus dare Revelationem, in qua medium perveniendi ad veram felicitatem clarius oſtenderetur, præſtantioraque & efficaciora exhiberentur adminicula & incentiva Religionem cognoſcendi & amandi. Hoc autem poſito, quid magis rationi conſentaneum, æquum, & juſtum eſſe poteſt, quam ut illi homines, quibus Revelatio illa conceſſa eſt, pro viribus eam expendant? vel num ad hoc demonſtrandum magno argumentorum apparatu opus eſt? Certe, ut æquitatem hujus poſtulati probemus, non neceſſe eſt ut provocemus ad hujus vel illius ſectæ Theologos, ſed ad omnes omnium gentium homines, ad doctos & indoctos, Græcos & Barbaros, ad omnes denique quotquot ſanæ mentis ſunt. Omnes fatebuntur, neceſſe eſſe, ut ſi adſit Revelatio cœlitus conceſſa, omnes eam cognoſcant & expendant, antequam pro vera Revelatione admittant. Quod ſi vero Doctores Eccleſiæ Romanæ audias, examen hoc Religionis non ſolum eſt non neceſſarium, innumeris difficultatibus obſeptum, ſed & periculoſiſſimum. Tale autem judicium non poteſt non homines ſanæ mentis offendere; non convenit enim cum ſapientiſſima Dei voluntate, Religionemque facit merito ſuſpectam. Ita lata porta omnibus impoſturis conceditur. Quamdiu ergo Doctores pontificii huic argumento, quod ſtrenue faciunt, inhærent, non poſſunt non Gentilium & Incredulorum animos a chriſtiana Religione reddere alienos. Habent *Turcæ*, *Indi*, *Japonenſes*, *Perſæ*, *Tartari*, ſuos ſummos Pontifices, a quorum ſententiis nemini licet recedere. Vide teſtimonia collecta a *doctiſſimo* de la *Chapelle*, *Tom. II. p.* 174. *libri citati*, & quæ in recentiſſima *vitæ Schach Nadyr* bellicoſiſſimi Imperatoris *deſcriptione*, de eodem argumento narrantur. Quo argumento autem probabunt Doctores pontificii, homini *Romæ*, non item in *Perſia*, vel in Inſula *Japan* degenti, privile-

vilegium infallibilitatis a Deo eſſe conceſſum? (*) Incredulis certe non poteſt non hæc infallibilitas jactata ridicula videri. Pone omnes, quotquot ſunt Chriſtiani, profiteri, dari Revelationem cœlitus conceſſam, quæ veritates momentoſiſſimas complectatur; hanc ſolam viam monſtrare perveniendi ad æternæ felicitatis poſſeſſionem, miſerosque eſſe, qui ea deſtituantur: eosdem vero ſimul aſſerere, Revelationi huic fidem eſſe habendam ſine examine, quoniam ſemper degant Romæ homines quidam, qui non ſolum confidenter contendant eam Revelationem eſſe divinam; ſed & qui, quid in illa Revelatione alicujus pretii ſit, monſtrare poſſint; huic inſuper Revelationi adjiciendas traditiones i. e. varias narrationes veterum Religionis Antiſtitum, ſcriptas pariter & non ſcriptas; his omnibus ſine examine eſſe ſubſcribendum, imo omnes articulos hujus Religionis tam excellentis veros & creditu neceſſarios non eſſe, ſine auctoritate hominum illorum. An non merito ridebit ad hæc incredulus, qui audit in cœlum tolli laudibus rem non examinatam, neque diligenter expenſam? Annon omnes Chriſtianos habebit pro turba fanaticorum, quibusvis

(*) Celeb. JURIEU oſtenſurus, quam præpoſtere Doctores pontificii ex verbis Chriſti ad Petrum, *paſce oves meas*, *tu es Petrus*, &c. infallibilitatem Pontificum Romanorum probent, inducit *Turcam*, ſic ad hæc loca excipientem; *Prejugés légitimes contre le Papiſme Tom. II. pag.* 73. *Je veux qu'un Turc ſoit ici notre juge, afin qu'il ſoit libre de l'éſclavage des prejugés: qu'on lui diſe d'une part; voyés moi cet homme avec ſa triple couronne, qui tient en ſa main les clefs de l'enfer & de la mort, qui diſtribue les peines & les recompenſes, qui commande & qui veut être obéi de tous les hommes: & d'autre part écoutés les titres, ſur lesquels il s'appuye. Je ſuis aſſuré, qu'aprés avoir oui ces tèxtes de l'Ecriture il croira que les Chretiens auront deſſein de ſe moquer de lui: Et où eſt là-dedans, dira-t-il, la ville de Rome, le Pape, le pouvoir ſuprème? Où ſont les Cardinaux, le ſacré Collége, la ſainte Congrégation de ſancta fide, la Cour ſainte, le tribunal de toute l'Egliſe & de toute la terre, le pouvoir de commander aux Rois, & d'excommunier tous les hommes? Je ne comprens pas, comment ce ſaint Père, à qui ces paroles ont été dites, s'il étoit vivant, pourroit fonder ſur cela les prétentions d'être l'Epoux viſible de l'Egliſe, le Vicaire de Jeſus Chriſt, & un Dieu*

ſomniis tanquam totidem oraculis fidem habentium? an non jure, inquiet, præſtat decreta rationis audire, quam vero in re tanti momenti ſequi ducem, cæcam obedientiam poſtulantem? Et profecto hac in parte non male ratiocinantur. Aut enim, inquient increduli, Deus non vult, ut Revelationem examinemus, vel quod facultas, quam vocamus rationem, inepta prorſus ſit, ad eam rite expendendam; aut quod res ipſæ in Revelatione contentæ ſeverum examen ſuſtinere non poſſint. Si *prius* eſt, non tantum actum eſt cum Revelatione veſtra, & neſcio quo infallibili judice, ſed & inepti ſunt Chriſtiani, qui nos adducere volunt, ut Revelationem amplectamur. Si autem facultas illa deceptrix ſit, ſi inepta plane ad examen aliquod inſtituendum, cur nobis iraſcuntur Chriſtiani, quando illi ſubſcribere nolumus, in quorum tamen poteſtate ſitum non eſt, his non aliis judicandi inſtrumentis uti. (*) Ridiculus eſſet homo ille, qui cæcum ad

en terre. Mais je comprens encore bien moins, comment l'Evêque de Rome doit entrer dans tous les prétendus droits de St. Pierre; car je n'y vois rien de commun: l'un étoit à Jeruſalem, quand ces paroles lui furent dites, l'autre eſt à Rome; l'un étoit envoyé avec droit de prêcher dans tout le monde, & celui-ci a ſon ſiége en un certain lieu; l'un avoit onze compagnons de même puiſſance & de même authorité que lui; & celui-ci eſt ſeul & unique dans ſon rang. Enfin je ne ſcai, par quelles machines & quels canaux vous voulés faire couler les privilèges & l'authorité de ce Pierre dans le Pape: Je veux bien, que vôtre ſaint Pierre ait eû tout ce que vous lui attribués, mais qu'a cela de commun avec le Pape? Confer epiſtolam nonam doctiſſimi de la *Chapelle*, ubi de eodem argumento agit.

(*) Ita ſane ratiocinati ſunt Academici, divinam Providentiam, quam Stoici aſſertam iverunt, impugnaturi, apud *Ciceronem Lib. III. de Nat. Deorum:* Duo adducamus loca: *Satis fuerit*, inquit Cotta, qui perſonam Academici agit, ſect. 69. *nullam omnino nobis a Diis immortalibus datam eſſe rationem, quam tanta cum pernicie datam: ut vinum ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime, melius eſt non adhibere omnino, quam ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere; ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quam ratio-*

ad videndum commovere vellet, & hoc agere non valentem graviter reprehenderet: imo jure contendent, Chriſtianos ita ratiocinando divinam accuſare Providentiam, quæ mortalibus rationem dederit in rebus maximi momenti nulli uſui futuram, ad mala vero perpetranda valde pronam. In memoriam hic incidit colloquium Monachi alicujus de uſu rationis, habitum cum *Marſchallo d'Hocquincourt*, quod apud *Evremontium* extat & P. *Baylium*. Si *poſtremum* verum eſt, ſuſpecta merito nobis eſt hæc Revelatio, reſpondebit incredulus: nemo prudens mercem ſibi comparare voluerit, quam videre & manibus contrectare non licet. Valete ergo cum veſtra Revelatione. Quid aliqua cum ſpecie veri incredulis regeri poſſit, ſi Chriſtiani omnes ita, uti pontificii Doctores ratiocinarentur, fateor me neſcire. Cum vero Doctores Eccleſiæ Romanæ hoc non obſtante auctoritatem Pontificis duntaxat commendent, miſſo omni Revelationis examine, eo ipſo incredulos adverſus Religionem chriſtianam obfirmant, eamque riſui eorum exponunt. Accedit huc, quod malum auget & incredulos magis confirmat, quod nempe Doctores pontificii, viam homines de veritate Religionis convincendi commendent, quæ ab ea, quæ a Chriſto & Apoſtolis, Doctoribus infallibilibus, monſtrata fuit, plane eſt diverſa. Unde colligunt, Chriſtianos ipſos de Religione chriſtiana, & Auctoris dignitate non ſatis eſſe perſuaſos. Chriſtum Jeſum S. noſtrum Soterem, infallibilem fuiſſe veritatis doctorem inter omnes Chriſtianos eſt in confeſſo; Hic vero non voluit, ut diſcipuli ſui & auditores ſine examine admitterent, quæ in medium propoſuit, ſed ad oracula veterum Prophetarum, & ad miracula ſua provocavit: vide *Joh. V:* 31. 39. 45. 47. *X:* 37. 38. *XXI:* 24. 25. *VI:* 30. *ſq.* Aut igitur hodienum eadem examinis via poſſunt homines ad cognitionem veritatis ſalutaris perduci, aut non poſſunt. Si *prius* eſt, quærimus ex Doctoribus pontificiis, cur ergo homines omni virium con-

nem vocamus, quoniam peſtifera ſit multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quam tam munifice & tam large dari. Et ſect. 78. *Si homines rationem bono conſilio a Diis immortalibus datam, in fraudem malitiamque convertunt; non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. Ut ſi Medicus ſciat, eum ægrotum, qui juſſus ſit vinum ſumere, meracius ſumturum, ſtatimque periturum, magna ſit in culpa.*

tentione ab hoc examine retrahant? cur in eo diſſuadendo omnem ingenii & eloquentiæ vim adhibeant? cur in immenſum augeant difficultates, in examine Religionis occurrentes? Si vero *poſterius* eſt, cauſas reddant tandem, cur hoc fieri non poſſit; num mentes hominum poſt tempora Chriſti plane ſunt mutatæ? num Revelatio de cultu Numinis & Soteris plane eſt diverſa ab ea, quæ tempore Chriſti & Apoſtolorum eſt tradita? Quid dicendum de Apoſtolis ſequentibus exemplum Magiſtri ſui? Quid cogitandum de *Paulo*, qui 1. *Theſſ. V.* 21. tanquam regulam fundamentalem præſcribit: *probate omnia, NB. omnia*? Quid de *Petro*, qui 1. Petr. III. 15. chriſtianæ diſciplinæ alumnos omnes promiſcue hortatur, ut parati ſint ad reddendam rationem ſpei & fiduciæ poſitæ in veritate Religionis chriſtianæ? Quid de *Johanne*, qui 1. Joh. IV. 1. Chriſtianos monet, ut ſibi caveant a falſis Prophetis, ſi examen omne proſcribendum eſt? Quid de laudibus ſentiendum *Berhoenſium*, Act. XVII. 11. S. Literas quotidie cum dictatis Apoſtolorum conferentium? Quo jure toties Chriſtus *incredulitatis* accuſavit Judæos, ſi examen omne neceſſarium non eſt? Quid ſentiendum de tot adhortationibus, increpationibus, inſtitutionibus Apoſtolorum, ſi hæc omnia examinari non debent & vitæ attemperari? Quid ſentiendum de Deo, qui contemptores Religionis æternis addicere vult pœnis, tamen ſimul omne proprium examen Religionis, ſi Pontificios audias, proſcribit? Imo quid erit univerſa fides hominum, ſine examine Religionis, quam ſtulta credulitas, & cultus univerſus quam mera ſuperſtitio? Neque contra exemplum & præcepta Jeſu Chriſti duntaxat agunt Doctores pontificii, viam examinis proſcribentes, ſed & contra ſcopum principalem Evangelii impingunt. Præcipuus Revelationis ſcopus eſt, ut facta per Soterem redemtione homines magis magisque ad imaginem divinam formentur, atque indies in ſanctimoniæ ſtudio majores faciant progreſſus. Vide Pauli verba ad *Rom. XII.* 1. 2. Quomodo autem hoc obtineri poterit, niſi homines probe norint voluntatem Dei in Evangelio patefactam? Vult Deus, ut homo Chriſtianus novus evadat homo, *Epheſ. IV:* 24. *Coloſſ. III:* 10. Quomodo autem hoc fieri poterit niſi probe cognoſcatur novæ illius vitæ ratio? cur Apoſtoli fidelibus ſcientiam tandem & illuminatos mentis oculos comprecantur, *Epheſ. I:* 17. 18. *Coloſſ. I:* 9. 10. ſi talis cognitio non eſt neceſſaria? Cur S. Soter illis, qui amore rerum divinarum rite cognoſcendarum ardent, ſibique

que obtemperare volunt, majorem adhuc & vividiorem rerum divinarum promittit lucem & cognitionem, Joh. VIII: 32. *ſi manſeritis in ſermone meo, vere diſcipuli mei eritis, & cognoſcetis veritatem*; & Cap. XIV: 21. *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum & manifeſtabo ei me ipſum.* Certiſſimum eſt neminem veri nominis Chriſtianum eſſe poſſe, niſi qui ſalutari luce Evangelii ante omnia colluſtratus ſit: an hoc autem Evangelium, ejusque principalem ſcopum in oculis habere poterit is, qui S. Literas ipſemet expendere, & doctrinam Jeſu Chriſti probe cognoſcere neque poteſt, neque tenetur? num delectari poteſt in cognitione rei ſibi ignotæ? num creſcere in cognitione voluntatis divinæ? num aliquam habebunt in animos hominum vim incentiva, ex ipſius Religionis præſtantia, pretio redemtionis pro nobis factæ &c. petita, ſi nullam vel evanidam habeamus articulorum Religionis cognitionem? Et quid de *Paulo* aſſeremus, qui Coloſſ. III: 16. vult, ut *verbum Chriſti habitet in nobis abundanter in omni ſapientia*, ſi vel ſolum examen Religionis adeo eſt periculoſum, difficile, tantisque obſeptum difficultatibus? Ex quo denuo ſequitur, pontificios Doctores, nonniſi viam auctoritatis tanquam ſolam perveniendi ad cognitionem Religionis commendantes, Religionem omnem riſui & contemtui incredulorum exponere.

Si via auctoritatis locum habet, non poſſunt homines de Religionis chriſtianæ veritate, ſingulisque credendi articulis perſuaderi, niſi Deus perpetua faciat miracula, quo ipſo fruſtra datus eſſet generi humano infallibilis ille,

X. Contendunt Eccleſiæ Romanæ Doctores, ſimplices, artifices, & ruſticos, de veritate rerum ſcitu neceſſariarum, ob allatas ſupra difficultates, perſuaderi non poſſe: ad examen hoc inſtituendum eos non teneri, & judicium privati hominis, de quocunque Religionis capite, incertum eſſe, ſine perſuaſione certa cum Pontificis conſenſu idem conſpirare: ex quo neceſſario ſequitur, neceſſe eſſe, ut Deus perpetuis utatur miraculis, ad homines de his vel illis Religionis veritatibus convincendos, quo ipſo tamen poſito & conceſſo, inutilis eſſet judicis illius adeo laudibus elati auctoritas. Hoc ipſum paucis oſtendemus. Omnes qui Eccleſiæ Romanæ genuini filii eſſe volunt, duos hoſce articulos neceſſario tenentur credere; *primus* eſt: dari in terris Eccleſiam aliquam infallibilem; *ſecundus*: Pontificem Romanum, non alium, eſſe infallibilem illum Eccleſiæ judicem. Ut autem primam propoſitionem admittant, ſive ad Rationem, ſive ad Revelationem, ſive denique ad Traditionem recurrant, fruſtra ſunt, quia ſine examine de propoſitionibus illis convinci non poſſunt. At Religionis examen eſt omne proſcriptum. Omnia Eccleſiæ membra

quem commendant, judex.

bra non poteſt homo veri cupidus conſulere, & ſi id facere poſſet, inutile hoc eſſet, quia privatorum ſingulorum auctoritas nil valet. Ab ore ipſius Pontificis pendere ſingulis momentis non poteſt. Quod ſi omnes per vitam ſemel Romam contenderent, ex ipſo Pontifice audituri, quid ſit credendum vel non, tum ne ſic quidem de articulis illis poſſent eſſe perſuaſi. Aut enim antequam Romam contenderent, fuiſſent de ipſius infallibilitate perſuaſi, aut poſtmodum demum. Si prius dixerint, ſtulti dicendi eſſent, qui foris quærerent, quod domi haberent. Sed nec poſſunt eſſe antea perſuaſi, quia ſive lectione, ſive inſtitutione aliena, ad hunc articulum credendum fuiſſent adducti, vana eſſet omnis perſuaſio, privatorum quippe judiciis innixa. Si vero nondum perſuaſi Pontificem ipſum coram audirent, tum aut examinanda eſſent quæ ab eo dicuntur, aut non. Si non ſunt examinanda, quæro cur ergo Romam petierint, & quomodo certa perſuaſio locum habere poſſit ſine examine? Si vero examen inſtituere velint, eo ipſo errant, quandoquidem ita contra prima præcepta ſanctæ matris Eccleſiæ agunt. Pone tamen licitum eſſe expendere, utrum ea, quæ a Pontifice dicerentur vera eſſent, nec ne; tum iterum recurrendum eſſet ad Revelationem & quærendum, utrum Pontifices tales a Deo Eccleſiæ ſint præpoſiti; utrum falli non poſſint; utrum is ipſe qui verba fundit, ex numero horum judicum ſit; utrum quæ dicit vera ſint nec ne; quo ipſo denuo in orbem redirent ea omnia, quæ ad examen inſtituendum requiruntur. Si miſſo Pontifice confugere volunt ad traditionem, ne ſic quidem quid credendum ſit, poſſunt edoceri. Duplex eſt traditio, ſecundum Pontificios, nimirum vel ſcripta vel non ſcripta. De veritate traditionis non ſcriptæ, vel oralis uti appellatur, non magis eſſe poſſunt perſuaſi, quam de quibusvis aliis narratiunculis per ora hominum ſparſis. Traditionibus ſcriptione conſignatis ſubſcribere non poſſunt homines illi, niſi traditionum illarum veritas nitatur infallibilis judicis auctoritate & interpretatione. Quemadmodum enim, ſi Eccleſiæ Romanæ Doctores audias, nulla interpretatio S. Literarum valet, niſi interpretis infallibilis auctoritate & conſenſu innixa; ita idem dicendum eſt de traditione non ſcripta. Quomodo autem homo noſter ſcire poteſt, intepretationem hujus vel illius traditionis eſſe legitimam? num homo ille adeo ſimplex probare poterit bonitatem verſionis græcæ vel latinæ? num poterit rite expendere v. gr. loca omnia e

Patrum

Patrum ſcriptis petita ad demonſtrandum, Tranſſubſtantiationem ab iis fuiſſe creditam, quod editis quatuor ſpiſſis voluminibus nobis perſuadere voluerunt auctores *de la perpetuité de la foi catholique?* Hæc cum ita ſint, neceſſe tandem eſt, ut ejusmodi homo, abjecta cura omni Religionis, ad conſtantem ἐποχὴν confugiat, aut ſi amore Religionis incenſus eſt, deque illius veritate perſuaſus eſſe vult, Deus ipſe per miraculoſam quandam inſpirationem ſingulis momentis eum de his vel illis articulis Religionis convincat. *Prius* cum non concedant Eccleſiæ Romanæ Doctores, *poſterius* fateantur neceſſe eſt. Hinc & ſupra audivimus ill. Eccleſiæ Rom. Præſulem *Fenelonium* contendiſſe, neminem de quocunque articulo perſuaſum eſſe poſſe, niſi idem infallibiliter ſciat, & quidem ſingulis momentis, eum ita intellectum probari Pontifici. Quam abſurdis vero & ineptis conſectariis aſſertio illa de perpetua illa inſpiratione obnoxia ſit, nemo non videt. *Primo* enim ita inutilis redditur omnis Revelatio. Quem in finem tandem Deus humano generi voluit concedere Revelationem, ſi nullum Religionis articulum certo & infallibiliter ex ea cognoſcere poteſt, ſed perpetuis opus eſt inſpirationibus? *Secundo*, inutilis eſt ille omnium controverſiarum & Religionis judex. Quod ſi enim ſingulis momentis Deus per inuſitatam Revelationem homines de his vel illis articulis convincere debet, auctoritas hujus judicicis nulla eſt. Idem enim eſt ac ſi quis dicat, me ſine auctoritate magni Geometræ de his vel illis demonſtrationibus perſuaſum eſſe non poſſe, hanc tamen perſuaſionem ita eſſe comparatam, ut illi aſſentiri non poſſim, niſi Deus ἀπὸ μηχανῆς ſingulis momentis mentem meam ita adflet, ut certo ſciam demonſtrationes certas eſſe & immotas. *Tertio*, quod ſi perpetua adeſſet inſpiratio, nec ſic quidem, ſi principia Eccleſiæ Rom. Doctorum ſequamur, concipi poteſt, quomodo de articulis Religionis perſuaſus eſſe poſſit homo rudis, & Religionis articulorum hactenus ignarus. Pone eum ita ratiocinari: Quicquid Deus immediate hominibus revelat, illud certo credere tenentur; atqui mihi talis vel talis revelatio conceſſa; Ergo. Quomodo de majore & minore propoſitione poterit eſſe perſuaſus, ſi privatum hominis de Religione judicium valet nihil? quid reſpondebit alii reponenti, ſibi revelationem plane priori contrariam obtigiſſe? num ad revelationem confugiet? at revelatio hæc eſſet examinanda, quod tamen non licet facere genuino Eccleſiæ Romanæ filio. Ex quibus denuo

conſtat, Eccleſiæ Romanæ Doctores falſo perhibere, viam auctoritatis tutiſſimum eſſe medium, perveniendi ad ſolidam & certam de veritate Religionis perſuaſionem.

Tantum denique abeſt, ut hæc methodus Pontificiorum de via auctoritatis tutam perveniendi ad cognitionem Religionis oſtendat viam, ut potius omnes, qui eam ſequi volunt, in Fanaticiſmum conjiciat.

XI. Oſtendimus in antecedente diſſertatione, inductione multorum articulorum, quos Eccleſia Romana tuetur, eam a *Fanaticiſmo* liberam non eſſe. Cum vero Doctores pontificii pleno gutture clamitent, Proteſtantes talia principia credendi ponere, quæ *Fanaticiſmo* patrocinentur, oſtendendum eſt, antequam directe hanc calumniam refellamus, tantum abeſſe, ut hoc cum ulla ſpecie illis poſſit objici, ut potius in ipſam Eccleſiam Romanam jure meritoque poſſit retorqueri, ſive reſpicias ad eos, qui Eccleſiæ hujus decreta ſequuntur, ſive ad Pontificem ipſum, cujus ſola auctoritate Religionis omnis ſcil. veritas nititur. (*) Summa ratiocinationis noſtræ huc redit: Qui propoſitiones aliquas pro divinis habet, nixus auctoritate hominis duntaxat, quem verum dicere nulla arte ſcire poteſt, is merito pro *fanatico* habendus eſt. Atqui omnes partibus Religionis Rom. addicti, propoſitiones, quibus abſolvitur fides catholica, admittunt tanquam divinas, auctoritate duntaxat Pontificis innixi, quem verum dicere nulla (ponimus hic, quemlibet eum coram compellare poſſe) arte ſcire poſſunt: Ergo. Major propoſitio continet definitionem *Fanatici*, quæ ab omnibus Chriſtianis, qui ſani ſunt cerebri, admitti debet. Propoſitio enim divina ſtricto ſenſu dicitur, quæ nititur Revelatione divina; quod ſi igitur quis propoſitionem aliquam pro divina admittit, quam divinam eſſe nulla ratione probare poteſt, is appellatur merito *fanaticus*. Hanc definitionem non poſſunt repudiare Eccleſiæ Romanæ Doctores, quia ea ipſa utuntur, quando nos impugnant, aſſerentes, laicos noſtros articulos Religionis pro divinis habere debere, de quorum tamen veritate, inepti quippe ad examen inſtituendum, perſuaſi eſſe non poſſint. Quæritur ergo hoc duntaxat, utrum minorem ſolide contra Doctores Eccleſiæ Romanæ probare poſſimus. Putamus autem, nos in hac ipſa diſſertatione, propoſitionis illius veritatem ita perſpicue probaſſe, ut ad ſolidam demon-

(*) Monendus eſt B. Lector hac occaſione, deceptum me fuiſſe quando pag. 191. aſſerui, Benedictum XIII. Pontificem auctorem eſſe epiſtolæ, ad Epiſcopum Sueſſonienſem datæ, de laudibus Margarethæ; Satis enim mihi jam conſtat, eam exaratam eſſe a Theologo Reformato præſtantiſſimo mihique amiciſſimo J. V.

monſtrationem nil deſiderari poſſit. Omnia huc redeunt. Credere debent fide divina Pontificii, Deum in terris conſtituiſſe infallibilem judicem, qui ſolus quid credendum ſit, poſſit definire, atque decernere. Jam vero contendimus *moraliter* eſſe *impoſſibile*, ut Pontificii de veritate hujus propoſitionis poſſint eſſe perſuaſi. Fieri enim hoc deberet vel per rationem, vel per revelationem, vel per traditionem; at rationis ope nemo ſcit, quid Deus pro liberrima ſua poteſtate facere vel non facere voluerit. Ex revelatione hoc conſtare non poteſt, cum quia examen Religionis ſecundum principia Eccleſiæ Romanæ vetitum eſt, tum quia omnis privati hominis perſuaſio, de veritate hujus vel illius Religionis articuli, ſine auctoritate infallibilis judicis vana eſt. Traditio denique, ſive ſcripta ſive non ſcripta, rurſus ſecundum Doctores pontificios valet nihil, niſi perſpectum ſit atque probatum, propoſitiones in traditione contentas auctoritate Pontificis eſſe confirmatas; unde igitur tandem lucem accipiet homo, qui de exiſtentia judicis illius infallibilis vult eſſe perſuaſus? Num recurret ad præſtantiſſimos hujus Eccleſiæ Doctores, Epiſcopos, Abbates, & Theologiæ Profeſſores? Atqui hi omnes poſſunt errare, & judicium eorum, quantacunque ſint eruditione inſtructi, valet nihil, quia privatorum duntaxat eſt? num Pontificem ipſum adibit, & ut hærenti ſuccurrat, rogabit? At & ita fruſtra eſt; aut enim Pontifex ex ratione, revelatione, & traditione argumenta deſumet, ad probandam hanc quæſtionem, aut ſibi credi volet ſine argumentis. Si prius facit, nil valebunt omnia argumenta, qualicunque ſpecie veri ornata, quia Pontifex ille nondum infallibilis eſſe ponitur, ſed demum quæritur, argumentaque, quibus hanc infallibilitatem ſibi conceſſam eſſe probare vult, afferre tenetur: atqui propoſitio talis, hominis utpote hactenus privati, nil valet; ſi vero credi ſibi velit ſine argumentis, quæro quomodo tandem perſuaſio hujus hominis poſſit eſſe certa? E quibus evidentiſſime ſequitur, neminem Romanæ Eccleſiæ decreta ſequentem perſuaſum eſſe poſſe de judicis infallibilis exiſtentia. Cum vero hoc non obſtante fide divina hoc credere teneantur omnes Pontificii, docti & indocti, ſequitur mero *fanaticiſmo* ſuperſtructam eſſe Religionem univerſam Romanenſium. Imo non tantum dicimus neminem Romanenſium de hoc fundamentali, ſcilicet, articulo poſſe eſſe perſuaſum, ſed ne ipſum quidem Papam ſibi hoc jus ulla cum cum ſpecie veri arrogare poſſe. Num enim ad hoc probandum pro-

vocabit ad Cardinales, quorum votis ad dignitatem Pontificis fuit evectus? Sed illi falli poſſunt. Num electio tandem ipſa probat, Cardinalem electum factum eſſe ex fallibili homine infallibilem Religionis judicem? at quænam tandem hæc eſt conſequentia: certus numerus hominum fallibilium ad maximum honoris gradum evexerunt aliquem ex ſuo grege; Ergo homo ille factus eſt ſubito infallibilis? nova plane hic opus eſſet ratiocinandi arte ſi hoc argumentum valeret. Poſſunt ſubditi Regem creare, ſed eum non poſſunt reddere infallibilem. Num præſidium aliquod quæret Pontifex in S. Literarum teſtimoniis, v. gr. in dictis Chriſti: *paſce oves meas; ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam &c.* At ne ſic quidem de ſua infallibilitate certus eſſe poterit: *primo* enim judicat ut cæteri privati argumentari ſolent, quorum tamen judicium hactenus valet nihil; *ſecundo* ita certitudo perſuaſionis non inniteretur auctoritate Pontificis, ſed S. Literarum, quod hæreticum eſſet dicere; argumentum enim hoc faceret Pontifex: Quicquid divina & infallibilis revelatio tradit, id verum eſt: atqui hæc in citatis locis aſſerit omnes Petri ſucceſſores, in quorum numero ego ſum, infallibiles fore judices: Ergo. Minori propoſitioni ſubſcribere non poterit Pontifex, niſi major extra omnem dubitationis aleam ſit poſita. Quomodo autem fieri hoc poteſt, cum non tantum revelatio ipſa ſine judicis infallibilis teſtimonio divina non ſit, ſed nulla propoſitio etiam ad fidem & Religionem pertinens? Non jam dicam, propoſitionem minorem obſcuriorem eſſe, quam ut ex ea articulus, quo univerſa Eccleſia Romana nititur, perſpicue probari poſſit. Vel quis mortalium dicet propoſitionem illam; *Petre, paſce oves meas*, idem ſignificare ac hoc: *Tu Petre, Apoſtolorum meorum haud infime, non ſolum in rebus ad Religionem ſpectantibus infallibilis eris judex, ſed & omnes Doctores, quotquot unquam Romæ docebunt, eodem erunt ornati privilegio?* Nihil igitur reliquum eſt Pontifici, ſuam infallibilitatem probaturo, quam ut ad *privatam inſpirationem* confugiat. At ita omnes Doctores chriſtiani, Gentiles, Judæi, Turcæ &c. ſibi ejusmodi inſpirationem tribuere poſſunt: Ita decipitur univerſa Eccleſia Romana, publice docens, perſuaſionem de judice aliquo infallibili non privata inſpiratione, ſed *ratione* & *revelatione* eſſe ſuperſtructam. Quomodo ipſe tandem Pontifex de veritate hujus inſpirationis poterit eſſe perſuaſus, cum conſtet, Anteceſſores ſuos, quos eodem privilegio ornatos

natos fuiſſe ſtatuere debet, ſententias foviſſe adverſa ſecum fronte pugnantes? Quibus argumentis, aliis de hac inſpiratione dubitantibus probabit, ſe minime vana opinione fuiſſe deluſum? Num poterit ad miracula & dona linguarum cœlitus conceſſa provocare? At quis neſcit his privilegiis deſtitutos eſſe omnes Pontifices? Num perſuaſio illa privata efficiet, ut infallibilis ſit interpres S. Literarum? ſed cui perſpectum non eſt, ejusmodi homines utplurimum linguarum, quibus exaratæ ſunt S. Literæ, expertes eſſe, aliisque plane negotiis vacare, quam interpretationi S. Literarum. (*) Et ſi maxime hoc facerent, non aliunde quam ex ipſa Revelatione ſuam teneretur

(*) Damaſus v. gr. inter Pontifices non poſtremus, ignoravit ſignificationem vocis *Oſanna*, ejusque explicationem per literas ab Hieronymo petierat. Extat hæc epiſtola op. Hieron. Tom. III. epiſt. CXLIV. inter alia ſic loquitur Pontifex. *Commentaria cum legerem græco latinoque ſermone, in Evangeliorum interpretatione a noſtris, id eſt orthodoxis viris, olim ac nuper ſcripta, de eo quod legitur* OSANNA *filio David, non ſolum diverſa, ſed & contraria ſibimet proferunt. Dilectionis tuæ eſt, ut ardenti illo ſtrenuitatis ingenio, abſciſſis opinionibus ambiguitatibusque ſcrupuloſis, quid ſe habeat apud Hebræos vivo ſenſu ſcribas; ut de hoc ſicut de multis tibi curæ noſtræ in Chriſto Jeſu gratias referam.* Innocentius X. faſſus eſt ſuam in rebus theologicis ignorantiam. Loca ex diario *de St. Amour* excerpſit præter alios cl. Saurinus loco ſupra citato. *Innocent*, (inquit) *qui ſe voyant hors d'état de prononcer ſur le même ſujet* (i. e. de quinque propoſitionibus Janſenii) *montra ſon crucifix en diſant*; Voilà mon conſeil dans ces ſortes d'affaires: *mais ne ſe trouvant pas enſuite plus éclairé qu'auparavant, fit cet aveu: Je crains, diſoit ce Pontife, que cette diſcuſſion ne m'engage à de trop grandes fatigues: elle en demande de ceux mêmes qui ſe ſont appliqués de tout tems NB. à ces ſortes d'études; à plus forte raiſon m'en couteroit-elle à moi plus qu'aucun autre, parce que je ſuis déjà avancé en âge; E poi, ajoutat-il, non e mia profeſſione, oltre che ſono vecchio, non ho mai ſtudiato in Theologia.* C'eſt à dire, *& puis ce n'eſt pas là ma profeſſion, outre que je ſuis vieux, je n'ai jamais étudié en Théologie.* Adde ibidem teſtimonium P. *Ubaldini.*

probare infallibilitatem. Et quem uſum tandem habebit Eccleſia chriſtiana univerſa ex quadam inſpiratione hominis Romæ degentis? mitto alia. Ex his præter alia multa, quæ contra viam auctoritatis adduximus, ſatis ſuperque patet, tantum abeſſe, ut illa homines ad cognitionem certam Religionis inducat, ut potius in ridiculum & ineptum eos conjiciat *Fanaticiſmum vel Scepticiſmum.* Tempus jam eſſet, ut partim directe probaremus, ſententiam Proteſtantium de via examinis certiſſimis fundamentis eſſe ſuperſtructam; partim vero ut dilueremus objectiones, quas contra examen illud movere ſolent Eccleſiæ Romanæ Doctores; ſed nolumus limites ejusmodi exercitationibus poſitos ſupergredi, huicque diſſertationi hic imponimus finem.

DISSERTATIO

DE

FANATICISMO,

PROTESTANTIUM DOCTRINÆ

TEMERE TE FALSO IMPACTO.

DISSERTATIONIS DE PRÆPOSTERIS

ADVERSUS

INCREDULOS

DISPUTANDI METHODIS,

CONTINUATIO PRIOR.

Thes. I.

In ultimis duabus Diſſertationibus noſtris, de Recentiorum Eruditorum præpoſteris adverſus Incredulos diſputandi methodis, occaſione ill. *Fenelonii*, Archi-Epiſcopi Cameracenſis, vel potius Proſelyti cujusdam, ab eodem Præſule ad Religionem Romanam traducti, oſtendimus; hominem hunc, qui forte nunquam per vitam Proteſtantium ſcripta theologica evolverat, audacter tamen aſſeveraſſe, ſe, dum ex labyrintho *Deiſmi* eluctari omnibus viribus laboraſſet, eumque in finem Proteſtantium dogmata examinaſſet, deprehendiſſe, ea meris *fanaticis opinionibus* ſuperſtructa eſſe: contra vero ea, quæ de infallibili judice a *Fenelonio* in medium fuiſſent prolata, ejus fuiſſe evidentiæ, tantaque ſuperfudiſſe mentem ſuam, variis dubiis obſeptam & agitatam, luce, ut ſine ulla dubitatione in iis adquieverit, mentisque tranquillitatem reduxerit. Scopus Auctoris & argumentum hujus Diſſertationis.

Idem

Idem bonus Proſelytus (*) aſſeruit, eos, qui principia Proteſtantium circa examen Religionis ſequuntur, vel in *Fanaticiſmum*, vel in *Indifferentiſmum*, neceſſario prolabi. Duplicem hanc accuſationem citato loco κατα βιβλιον retudimus, oſtendendo, tantum abeſſe, ut hoc aliqua cum veri ſpecie Proteſtantibus objici poſſit, ut potius illi ipſi, qui decreta Eccleſiæ Romanæ ſequuntur, non poſſint non in graviſſimos hoſce errores incidere. Notavimus ſimul plures errores & ritus, ab Eccleſia Romana receptos, qui nonniſi ab iis defendi poſſunt, quorum cerebrum atra bilis labefactavit. Quoniam autem Doctores Romanenſes, quorum teſtimonia adduximus, eandem cantilenam ſemper repetunt, alienum ab officio noſtro, quod gerimus, non eſſe putavimus, ſi utramque calumniam, falſo cœtibus Proteſtantium impingi, gravibus argumentis eſſemus demonſtraturi; præſertim cum ita nobis occaſio ſuppeditetur, de rebus maximi momenti diſſerendi. Eum igitur in finem in hac ipſa diſſertatione oſtendemus, decreta Religionis, quæ a Proteſtantibus traduntur, *Fanaticiſmo* non patrocinari; in ſequenti vero diſquiremus, quo jure iidem Eccleſiæ Romanæ Doctores aſſerant, examen Religionis omnibus conceſſum, homines in *Indifferentiſmum* vel Scepticiſmum præcipitare.

Quædam ad argumentum hoc elucidandum præmittuntur.

II. Antequam vero ad ipſius argumenti elucidationem accedimus, duo potiſſimum neceſſario præmittenda cenſemus, quorum unum ad dogmata theologica Proteſtantium; alterum vero ad *Fanaticiſmi* naturam ſpectat. Quod ad *prius* attinet, poſtulamus, ut de articulis Religionis, prouti in confeſſionibus publicis & catechiſmis re- præ-

(*) De hoc hoc Viro ſequentia per literas mecum nuper communicavit celeb. Tubingenſium Theologus, C. E. WEISMANNUS, quæ Lectori haud ingrata futura confido. Auctor, inquit, biographiæ Fenelonianæ eſt Ramſæus, nobilis Scotus, a Fenelonio quondam ad Rom. catholicam Religionem adductus; poſtea Romæ Filiorum Prætendentis, quem vocant, Ephorus; hodie, ut ex dedicatione novæ hiſtoriæ Marſchalli Turenii ab ipſo concinnatæ patet, familiaris Domus Bouilloneæ, a Duce Aurelianenſi in Equitem creatus, ſcriptor denique non incelebris du voyage de Cyrus. Aliquando tamen per literas ex Hollandia edoctus ſum, nunquam Deiſtam fuiſſe hunc Ramſæum, adeoque nil niſi ſchematiſmum eſſe, quando in citata hiſtoria Fenelonii a Deiſmo ad Catholiciſmum converſus eſſe dicitur. Confirmant hæc, quæ in Diario Litterario D. MATHY referuntur, quod nimirum Auctor hic Theologiam Naturalem methodo mathematica elaboratam ediderit.

præſentantur a Proteſtantibus, judicium feratur, non vero uti ab his vel illis cœtuum horum Doctoribus tradi ſolent; æquiſſimum eſſe hoc poſtulatum ne ipſi quidem diffitebuntur adverſarii. Quemadmodum enim merito ægre ferrent Doctores pontificii, ſi ex Myſticorum quorundam, qui hinc inde in cœtibus Eccleſiæ Romanæ reperiuntur, ſententiis & opinionibus de univerſa hujus Eccleſiæ doctrina judicium ferrent Proteſtantes; ita pariter iniquum eſſet, ſi Doctores pontificii ad quorundam hominum, univerſo corpori cœtuum Proteſtantium admixtorum, & *fanaticiſmum* forte faventium opiniones, Theologiam Proteſtantium exigerent. Neque enim tales pro veris Eccleſiæ membris ab iis habentur, quamvis vel mitius, vel ſeverius, de eorum dogmatibus judicent. Quod vero ad *Fanaticiſmum* ipſum ſpectat, obſervandum, in eo definiundo non omnes inter ſe conſentire. (*) Hoc vitium tribuitur primo illis, qui rejecta omni Revelatione, neſcio cui luci internæ, a ratione omni prorſus diſtinctæ, tanquam credendorum normæ, adhærent: de his vero proprie hic ſermo non eſt, quandoquidem ipſi Eccleſiæ Romanæ Doctores haud ignorant, Proteſtantes S. Literas pro unica fidei & morum norma habere. *Fanatici* ſecundo loco appellantur, qui quidem Revelationem ſcriptam admittunt, ſimul tamen plures revelationes extraordinarias ad fidem ſalutarem ingenerandam neceſſarias eſſe contendunt, atque ad eas in examine religionis non minus eſſe attendendum, quam ad S. Literas, exiſtimant. Denique latiſſimo ſenſu *Fanatici* vocantur a quibusdam illi, qui Revelationem ſolam pro regula fidei ſalutaris habent, ſimul tamen quosdam Religionis articulos ex ea elicere, aliisque tanquam divinos obtrudere volunt, qui tamen cæteris omnibus rectæ interpretationis regulis contrarii eſſe perhibentur. Minus autem recte poſtremos hoſce *Fanaticos* vocari, ex iis, quæ infra dicentur, conſtabit. Ex ſequentibus autem patebit, qua ratione probent Doctores pontificii, vel priori vel poſteriori ſenſu ſumtam definitionem *Fanaticiſmi*, Proteſtantibus attribui jure poſſe. Haud ignoramus, hoc titulo onerari ſæpe quosdam inter Proteſtantes, qui quidem dogmata horum cœtuum acriter defendunt, ſimul tamen in actionibus ſuis ad præcepta Jeſu Chriſti conformandis ſunt cætera

(*) De aliis fanaticiſmi definitionibus, & diſcrimine Enthuſiasmi & Fanaticiſmi, vide pluribus agentem celeb. HEUMANNUM, in Poecile, ſive epiſtolis miſcellaneis ad literatiſſimos ævi noſtri Viros. Tom. I. pag. 283. ſq.

turba ἀκριβέστεροι, piisque meditationibus, precibus &c. frequentius, quam vulgo fieri ſolet, incumbunt. Sed hoſce præter meritum in claſſem *Fanaticorum* referri, cordati quique inter Theologos Proteſtantes confitentur; neque hos potiſſimum vellicare volunt Eccleſiæ Romanæ Doctores, quando publice receptam Proteſtantium Doctrinam *fanaticiſmo* infectam eſſe probare aggrediuntur.

Proteſtantes admittunt omnia principia, quibus cum cœteræ ſcientiæ, tum vero ipſa Religio innituntur.

III. Ut autem oſtendamus, Proteſtantes nullo jure *fanaticiſmi* argui poſſe, provocamus eum ad principia, quibus omnes ſcientiæ, tum etiam ipſa veritas Religionis naturalis & revelatæ innititur; hæc enim admittunt Proteſtantes communi conſenſu. Inter hæc principia prima referunt duo, quorum prius principium *contradictionis*, poſterius principium *rationis ſufficientis* appellatur. Secundum prius exiſtere nihil poteſt, quod contradictionem involvit. Ita v. gr. impoſſibile eſt, ut idem ſimul ſit & non ſit. Hoc principium fundamentum eſt omnis ratiocinationis. Hoc principio utuntur v. gr. Proteſtantes, quando aſſerunt Transſubſtantiationem involvere meram contradictionem, atque adeo credi eam non poſſe. Alterum principium vocatur principium *rationis ſufficientis*. Ratio autem ſufficiens eſt id, ex quo intelligitur, cur aliquid potius ſit, quam non ſit; cur ſit potius hoc modo, quam alio. Licet autem illi qui ill. *Wolfii* methodum philoſophandi non ſequuntur, inter prima principia hoc non referant, rem ipſam tamen in dubium non vocarunt, ſed admiſerunt; ſtatuunt enim omnes, quidquid ſit, debere habere rationem ſufficientem cur ſit potius, quam non ſit; cur hoc modo ſit, nec alio. Admittunt inſuper Proteſtantes generalia Theologiæ Naturalis, ſine quibus veritas Religionis chriſtianæ demonſtrari non poteſt, capita: Docent dari Numen optimum, ſapientiſſimum; &c. admittunt Providentiam, ad omnia maxima, medioxuma, minima ſeſe extendentem; leges dari naturales tuentur; denique mentis immortalitatem, tanquam veritatem capitalem, unanimi conſenſu defendunt. Verum eſt, in modo has veritates probandi inter ſe viros doctos aliquando diſſentire; at hoc non impedit, quo minus omnes in re ipſa amice conſentiant. Mentem porro humanam inſuper conſervari (ut de aliis hujus Univerſi partibus nil dicam) a Deo, eamque exiſtere & operari deſituram ſine auxilio Dei, affirmant omnes: non probant vero *Malebranchii* ſententiam, aſſerentis, proprie loquendo non tam mentem agere & operari, quam Deum ipſum; quia hac

hac ratione omnis mentis libertas, obligatio omnis, Religio denique omnis tolleretur; quod ideo monemus, quia ill. *Fenelonius* haud obſcure *Malebranchii* veſtigia hoc in argumento ſecutus eſt. (*) Ab hac vero

Ii 2 ſenten-

(*) *Fenelonium* opinionem *Malebranchii* de cauſis occaſionalibus probaſſe, non ſolum ex variis opuſculis ab Archiepiſcopo editis, ſed & ex biographia *Ramſæi* clare ſatis patet. In ea pag. 149. mentem ſuam ita aperit illuſtris Vir: *C'eſt Dieu ſeul qui crée tout, & qui fait tout dans ſon ouvrage. C'eſt lui, préſent par tout, qui donne ſans ceſſe aux corps les formes & leurs mouvemens; aux éſprits leurs vraies lumiéres & leurs parfaits amours: Il rend ſans ceſſe les uns intelligibles & les autres intelligens. C'eſt par lui ſeul qu'ils communiquent entre eux, ſelon certaines loix generales, qu'il a établies pour conſerver l'ordre & l'union dans ſes ouvrages. Les cauſes ſecondes ne ſont que les ſimples* NB. occaſions *de ſon action, qui nous echape à cauſe de ſa delicateſſe, & que nous attribuons fauſſement aux créatures & à nous mêmes, en uſurpant ſur les droits de la divinité. Il n'y a dans tous les êtres finis aucune ombre de vraye force, que celle de notre liberté, par laquelle nous pouvons conſentir à l'action divine, qui nous éclaire, nous excite & nous meut; notre action eſt toujours ſterile par elle même; celle de Dieu eſt ſeule productrice de toutes nos perceptions lumineuſes & beatifiantes; elle eſt la ſource unique de toutes les verités & de tous les plaiſirs, qui nous remuent. &c.* Manifeſtum eſt hic preſſo pede inſiſtere ill. Virum veſtigiis *Malebranchii*, ſyſtema cauſarum occaſionalium tuentis. Quantis vero & quam periculoſis conſectariis obnoxium hoc ſit, & *Fanaticiſmo* & *Spinoziſmo* faveat, nemo non intelligit, qui ſyſtema illud rite introſpexit; unde nec ipſi placuit ill. *Leibnizio*, qui plures particulares ſententias hujus Philoſophi probare aliàs ſolebat. Vide paſſim *Theodiceam* ejus. Proteſtantes ſane ab hoc ſyſtemate abhorrent. Inter fratres Lutheranos de hoc ſyſtemate ita judicat ὁ Μακαρίτης cel. *Buddeus* in *Inſtitut. Theolog. dogmat.* pag. 439. *Si quis cuncta* (inquit) *quæ hactenus commemoravimus*, (nimirum de ſyſtemate MALEBRANCHII) *paulo accuratius conſideraverit, facile animadvertet, ea admitti non poſſe. Si enim Deus omnia immediate efficit, nullum erit peccatum, nullumque flagitium, quod non Deus immediate, & quidem ſolus perpetret. Nec enim ulla*

ſententia alienos eſſe Doctores *Proteſtantes* multis teſtimoniis poſſet probari. Unum tantum aut alterum adduxiſſe ſufficiet. Nihil ergo hactenus defendunt Proteſtantes, quod vel umbram habeat alicujus *Fanaticiſmi.*

IV. Præ-

rerum creatarum, ex illorum hypotheſi, pro cauſa haberi poteſt. Quod illos cumprimis urget, qui eousque progrediuntur, ut nec ſpiritibus, adeoque nec menti humanæ vim aliquid agendi, aut cogitationes etiam producendi, relinquant. Ergo non homo eſt, qui cogitat, ſed Deus in homine, aut per hominem; & quando cogitationes impiæ, impuræ, blaſphemæ in homine exiſtunt, hos non homo, ſed Deus ipſe, & quidem immediate ac ſolus, producit. Non ergo homini, ſed Deo jure imputabuntur, qui adeo & ſolus, quicquid malorum in orbe perpetratur, efficiet. Quod quidem tam abſonum, tamque abominabile eſt, ut vel ſola illius rei cogitatio impietate non careat. Non equidem iſta admittunt ſententiæ iſtius patroni, ſed quo pacto evitare ea queant, non video. Præterea quicquid etiam dicunt, aut in quamcunque ſe vertant partem, omnia eo tandem redeunt, ut exploſum dudum Stoicorum, Deum pro anima mundi habentium, errorem poſtliminio revocent, atque in ſcenam producant: hunc vero ita comparatum eſſe, ut non procul a Spinoziſmo abſit, dudum Viris doctis obſervatum eſt. Confer venerandi WEISMANNI *ſchediaſmatum academicorum partem* ſecundam, & *celeb.* J.Chr. WOLFII *Manicheiſmum ante Manichæos, pag.* 420. Inter Reformatos data opera, ut alios taceam, hoc ſyſtema impugnavit doctiſſimus *Jaquelot*, cum in *examine Theologiæ P. Baylii*, qui principiis *Malebranchii* ad impugnandam Religionem abuſus eſt; tum in *conformitate rationis & fidei;* quæ vero prolixiora ſunt, quam ut heic loci adduci poſſint. Hiſtoriam vero certaminis, occaſione opinionis *Malebranchii* inter Eruditos orti, tradit *eruditiſſimus & amiciſſimus noſter Brukerus*, in tomo ultimo præſtantiſſimi operis, *Hiſtoriæ* nimirum *criticæ Philoſophiæ.* Hæc eo fine adduco, ut pateat, qua fronte novus ille Proſelytus, Proteſtantibus *Fanaticiſmum* objicere, principia vero herois ſui *Fenelonii*, in cœlum tollere laudibus potuerit; quum manifeſtiſſimum ſit, plures opiniones Virum in cæteris ingenioſum & illuſtrem comprobaſſe, quæ a *Fanaticiſmo* arte nulla liberari poſſunt.

IV. Præterea non ſolum demonſtrationes mathematicas (de quibus hic dicendi locus non eſt) ſed morales etiam, ſive hiſtoricas, quæ multorum probabilium concurſu comprobantur, admittunt Proteſtantes. Ita veritatem Religionis chriſtianæ demonſtrare ſolent, provocando ad antiquiſſimos fideliſſimosque rerum geſtarum teſtes; ad eorum qualitatem & quantitatem: ubi vero ad probandam divinam originem hujus Religionis deventum eſt, ex ipſa doctrinæ præſtantia, miraculis, prophetiis, ſingulari ejus efficacia ad homines emendandos, &c. argumenta petere ſolent. Librorum denique, qui v. gr. Evangeliſtarum & Apoſtolorum nomine veniunt, αὐτενθίαν eadem ratione probare ſolent, qua id fieri debere natura rei docet. Quid in his quæſo eſt, quod *Fanaticiſmum* ſapiat? Non alia certe ratione veritatem Religionis chriſtianæ probare poſſunt Doctores pontificii, neque ante poſſunt eſſe perſuaſi (ut jam quidem id probari poſſe ponam) de exiſtentia judicis alicujus infallibilis, quam certum & extra dubitationis aleam poſitum ſit, Revelationem certam eſſe, divinitusque nobis datam. Hinc eandem viam ingreſſi ſunt doctiſſimi Eccleſiæ Romanæ Viri, v. gr. P. D. *Huetius*, aliique. (*) Veritate hac rite probata, in iis, quæ clare & perſpicue in Revelatione contenta ſunt, adquieſcendum eſſe putant Proteſtantes, atque unam credendorum normam eſſe dicunt, nimirum S. Literas. Tandem regulas generales, quibus omnis interpretatio nititur, ſequuntur. Has, non alias adhibere poſſunt Doctores pontificii: quicquid enim de ſuo infallibili judice garriant, neceſſe tamen eſt, ut in interpretatione S. Literarum certis quibusdam Pontifex utatur regulis, ex ipſa ratione & natura linguarum petitis. Hoc autem eosdem facere, fatebuntur omnes, qui eruditiſſimorum quorundam (v. gr. *Calmeti*) hujus cœtus Virorum commenta-

Proteſtantes admittunt principia, quibus demonſtrationes morales nituntur.

 menta-

(*) Inter Doctores pontificios, qui argumentis hiſtoricis veritatem Religionis chriſtianæ probarunt, referendus eſt *Dominicus de Colonia*, Jeſuita Lugdunenſis. Scripſit enim librum cui titulus: La Religion chrétienne, autoriſée par le témoinage de anciens Auteurs Payens. Hic in præfatione fatetur, hanc methodum probandi omnibus promiſcue Chriſtianis attemperatam eſſe, dices: *Je plaide ici la cauſe des Chrétiens en general, & mon travail intereſſe presque également toutes les perſonnes, qui ont le bonheur d'avoir ou de reconnoître Jeſus Chriſt pour Père, quoiqu'ils n'ayent pas tous eû le bonheur de naître dans le ſein de la même Mère.*

mentarios inſpicere dignantur. Ipſi Deiſtæ, revelationis dogmata variis argumentis impugnaturi, iisdem legibus interpretationis ſeſe ſubjicere tenentur, niſi plane velint in *Pyrrhoniorum* caſtra tranſire.

Proteſtantes unam cauſam inſtrumentalem, cujus ope divinæ pariter & humanæ res expendi ſolent, nimirum rationem, admittunt.

V. Non tantum autem admittunt Proteſtantes prima ratiocinandi principia, & generalia Religionis capita, quibus ejus veritas probatur: ſed contendunt cum omnibus qui ſapiunt Chriſtianis, nullam aliam hominibus datam eſſe facultatem, omnis generis veritates probandi, aut errores rejiciendi, quam eam, quæ *Ratio* appellatur. Hoc, ut alia mittam, vel ex eo patet etiam, quod illi, qui *Fanatici* appellantur, & in dijudicandis rebus adReligionem ſpectantibus ad rationem reſpiciendum eſſe negant, Proteſtantibus objiciant, quod nonniſi ope rationis,debilis illius facultatis, de rebus divinis judicium ferre velint. Hac facultate omnes homines pariter ſunt inſtructi, licet in aliis perfectius,in aliis debilius, ob varias cauſas vis illius ſeſe exerat. Verum eſt, videri aliquando Proteſtantes circa uſum hujus facultatis in diverſa abire, quia hoc vel illud dogma pars rationi contrarium eſſe dicit, quod altera pars negat: at ubi ad definitionem ipſius facultatis deventum eſt, uſumque, quem habet in omni vita noſtra, inter ſe non diſſentiunt, ſed λογομαχεσι, quod pluribus in *ſexta* diſſertatione de *Cauſis Incredulitatis* probavimus. Deiſtæ, ad ſua, quæ ſequuntur, principia Religionis vel probanda & confirmanda, vel Chriſtianorum articulos Religionis impugnandos, non alia quam hac facultate uti poſſunt. Loquimur autem de facultate ipſa, non vero de ejus exercitio & uſu. Idem dicendum de Doctoribus Eccleſiæ Romanæ. Præterquam enim, quod nulla veritas vel pro tali haberi, aut nullus error falſi poſſit convinci, ſine hac facultate, Doctores pontificii ipſi, cum oculos a controverſiis, quæ mutuo intercedunt, avertunt, magnifice de ratione ſentiunt. Ipſius ſane judicis infallibilis exiſtentiam alia ope quam hujus facultatis probare (ſi tamen id poſſibile ſit, de quo jam ſolliciti non ſumus) nonpoſſunt. Ratiocinatio generalis,qua ſuam ſententiam probare nituntur, hæc eſt: Quicquid hominum ſapientum opinione & ſententia, ad probandam tuendamque Religionem plurimum conferre, & ad controverſias, quæ occaſione variarum interpretationum Revelationis oriri poſſunt, dirimendas plurimum facere poteſt, id Deus vi ſuarum virtutum præſtare tenetur; Atqui hæc omnia efficere poteſt viſibilis aliquis & infallibilis judex generi humano conceſſus; Ergo. Sive ad ratiocinationis hujus propoſitionem *majorem*,

ſive

ſive ad *minorem* reſpicias, ſtare hæ non poſſunt, niſi confiteantur, rationem manifeſtiſſimum deprehendere nexum inter ea, quæ nos utilia generi humano eſſe putamus, & inter obligationem Deo impoſitam, eadem nobis opere ipſo concedendi. Et cujus facultatis tandem, niſi rationis ope, utuntur Doctores pontificii in ſuis adverſus Proteſtantes diſputationibus? Nec hic ergo quicquam reperias in principiis Proteſtantium, quod *Fanaticiſmo* favere poſſit.

VI. Nemo inſuper ignorat, Proteſtantes uno ore confiteri, ad Religionis chriſtianæ veritatem vel in genere probandam, vel ad certos quosdam articulos ex Revelatione eruendos & vindicandos, opus eſſe accurato *examine*, quod ſane *fanaticiſmo* plane non favet. Novimus quidem Deiſtas, aliosque plures ridere, quando Proteſtantes tanta cum confidentia aſſerunt, examen Religionis omnibus non ſolum eſſe permiſſum, ſed & ex principiis ſuis injunctum: dicunt, verbis quidem hoc examen concedi, at vero re ipſa tolli. Examen enim hoc Religionis potiſſimum in eo conſiſtere, ut nimirum S. Literas legamus, ſed eo fine, ut id in iis reperiamus, quod cum opinionibus Eccleſiarum, in quibus quisque natus eſt, conveniat. Quicquid autem de eo ſit, de quo jam non diſputamus, hoc tamen concedere debent illi, qui talia objiciunt, Doctores omnes inter Proteſtantes in ſcriptis ſuis publicis examen Religionis quammaxime urgere, atque contendere, cuivis homini veritatis cognoſcendæ cupido, ante expendendos eſſe Religionis articulos, quam firmo animi aſſenſu iis ſubſcribat. Atque hoc ſufficit, ad probandum, in hoc etiam argumento Proteſtantes eam viam inire, quæ rationi convenientiſſima, a *fanaticiſmo* autem alieniſſima ſit. Horum vel illorum privatorum Doctorum perverſæ ratiocinandi & agendi rationes nil officiunt veritatibus, communi conſenſu receptis. Quod ad Pontificios ſpectat, notum eſt, eos examen Religionis non cuivis concedere, ob varia mala, ex examine hoc, ut putant, neceſſario oritura. Hoc ipſum autem dum pedibus manibusque agunt, cæcum adſenſum probare debent, quod *fanaticum* plane eſt; ſimul tamen volentes nolentes examen hoc effugere non poſſunt. Multa volumina contra Proteſtantes in lucem ediderunt, & adhuc ſcribunt Doctores pontificii, eos in gremium Eccleſiæ Romanæ traducturi. Quod ſi ſerio hoc agunt, uti non dubitamus, neceſſe eſt, ut argumenta, quæ contra nos afferunt, examinemus; igitur dum volunt examen illud exo-

Proteſtantes nil quicquam vel admittendum vel rejiciendum in religionis negotio putant, ſine examine.

ſum

ſum reddere, probare illud & nobis commendare debent, quod ſane ατοπον plane eſt. Quod ſi ex noſtris ſunt, qui examen hoc qualibuscunque de cauſis proſcriptum volunt, vel imminutum, videant illi, qua ratione ſeſe contra inſultus Deiſtarum, & Eccleſiæ Romanæ Doctorum, defendant. Exulat ergo & hic *Fanaticiſmus*, cum, qui morbo hoc laborant, nil magis fugiant, quam exactum aliquod examen.

Proteſtantes, antequam ad probandam veritatem Religionis chriſtianæ animos adjungunt, characteres quosdam, ex quibus veri nominis Revelatio cognoſci poteſt, ponunt.

VII. Non ſolum vero ſolent Doctores Eccleſiarum Proteſtantium omnibus illis communibus principiis, quæ ad divinas pariter & humanas diſciplinas rite cognoſcendas requiruntur, & ab omnibus ſanæ mentis hominibus admittuntur, uti; ſed & antequam ad demonſtrationem veritatis Religionis deventum eſt, certos quosdam characteres ponunt, ex quibus veri nominis Revelatio dijudicanda eſt; quod dum faciunt, oſtendunt ſeſe a *Fanaticiſmo* eſſe alienos plane. Non animus eſt hîc ſingulos illos characteres ſingillatim recenſere, aut fuſius explicare, quia hoc ab omnibus illis, qui data opera veritatem Religionis chriſtianæ probarunt, abunde præſtitum eſt. Oſtendamus duntaxat, hanc ratiocinandi methodum rationi eſſe convenientiſſimam. Hoc ut pateat multis argumentis opus non eſt. Per ſe enim patet, neminem de Religionis chriſtianæ origine rite judicare poſſe, niſi qui antea cognitum atque perſpectum habeat, quid ſit Revelatio, & quænam ſint veræ Revelationis notæ, ut a vanis ſomniis, aut imaginationis deceptionibus ſibi cavere poſſit. Characteribus hiſce, veræ Revelationi propriis, introſpectis, manifeſtum demum erit, utrum in Revelatione Chriſtianis conceſſa notæ illæ deprehendantur, nec ne. Qui *Fanaticorum* turbæ adſcripti ſunt, loco characterum ſolent ad neſcio quam internam lucem, a ratione & Revelatione diſtinctam, provocare; hæc, ſi eos audias, compenſare poteſt & debet ea omnia, quæ alii ex characteribus, qui Revelationi veræ ineſſe debent, petere & depromere ſolent. Hi vero jure meritoque *fanaticiſmo* favere dicendi ſunt. Non poteſt enim tantopere jactata lux characteris loco eſſe, ex quo divina origo Revelationis peti poſſit. *Primo* enim illi ipſi, qui ejusmodi luce inſolita ſeſe perfuſos eſſe dicunt, nullam poſſunt definitionem illius exhibere. *Secundo* non poſſunt ſatis ſuperque ad aliorum convictionem probare, divinitus ſibi conceſſam eſſe ejusmodi lucem, cum ad rationis & Revelationis normam eam exigi nolint. Pone enim hominem, qui hoc dono ſe ornatum

natum eſſe perhibet, alios, ut hanc vel illam propoſitionem tanquam divinam admittant, adducere velle; ad hoc probandum aut utetur argumentis ex ratione petitis, aut provocabit ad teſtimonia S. Literarum; vel denique ad lucem illam internam a ratione & Revelatione diſtinctam plane confugiet. Si ad rationem & Revelationem recurrit, ſententiam ſuam alii perſuaſurus, fruſtra erit jactata illa lux: Si vero miſſis omnibus argumentis ex duplici hoc fonte derivatis, ad lucem illam duntaxat provocet, omnis diſceptatio erit inanis. Probandum enim erit argumentis, lucem talem ſibi datam, atque adeo iterum vel ad rationem, vel ad Revelationem recurrendum. Neque enim eadem eſt *ſenſationis*, quæ *perceptionis* alicujus veritatis ratio. Vide de hoc argumento *Lokium de Intellectu humano L. IV. c. XIX.* Non diffitemur, ſæpe contingere, ut illi, qui ſoli Revelationi, tanquam credendorum normæ inhærent, perſpicuis verbis ſuæ perſuaſionis, & inde ortæ mentis tranquillitatis & voluptatis cauſas exponere nequeant: at ex hoc nondum ſequitur, ea, quæ de ſua perſuaſione dicunt, inter ſuavia inſomnia, aut phantaſiæ luſus eſſe referenda; partim quod illi, qui in rebus ſacris magis ſunt exercitati, hujus ſuæ perſuaſionis lætitiæque cauſas exponere poſſint; partim quod illi, qui minore rerum divinarum cognitione ſunt inſtructi, ardenti tamen pietatis amore incenſi ſunt, ſæpe non tam ad cauſas hujus perſuaſionis, quam vero ad tranquillitatem, quæ ex perſuaſione oritur, animos ſuos convertant; ut non dicam, doctis etiam contingere ſæpe, ut mentis ſuæ cogitata, eaque probe penſitata, perſpicuis verbis exprimere non poſſint. Ex quibus patet, temere eos judicare, qui omnia, quæ de *guſtu ſpirituali* dicuntur, albis dentibus rident. (*) De characte-

(*) Præter Deiſtas & profanos homines, qui accuratiore rerum divinarum cognitione deſtituti licet, impudenter tamen de internis motibus piorum judicare ſolent; huc inprimis eſt referendus illuſtris *Schaftsburius*, qui in epiſtola de Enthuſiaſmo & aliis in opuſculis nimis acriter ea, quæ a Theologis de *guſtu ſpirituali* dicuntur, impugnavit. Vide clariſſ. Moshemii *primitias Julias* pag. 57. & 58. celeb. *Pfaffii* diſſert: de *præjudiciis Theologorum*; & illuſtris Leibnizii *Rémarques ſur un petit livre*, *intitulé Lettre ſur l'Enthouſiaſme*, quæ extant dans le *Récueil des diverſes pieces ſur la Philoſophie*, *la Réligion &c.* pag. m. 245.

ribus ipſis Revelationis, quos in medium proferunt Viri docti, merito dici poteſt, quod ſint rationi convenientiſſimi. Omnia ſummatim huc redeunt: veri nominis Revelationem nil tradere debere, quod ſit vel rectæ rationi plane contrarium, vel Dei attributis adverſum; eam non ſolum mentes hominum majore luce perfundere debere, quam quæ ex ratione ſola peti poteſt, ſed & verum medium perveniendi ad communionem Dei monſtrare, majora & efficaciora ſubſidia & præſidia ſuppeditare, ad Deum rite colendum & amandum, pravosque affectus edomandos, quam quidem Theologia naturalis ſubminiſtrare poteſt, &c. Hi characteres rationi ſunt profecto convenientes, & ex ipſo ſcopo & fine Revelationis, ſi quam Deus generi humano concedere velit, petiti. Certe, ſi ea, quæ ſolius rationis ope de Deo cognoſcere poſſunt homines, loco Revelationis duntaxat fuiſſent inculcata, brevi temporis ſpatio, uti ante id factum eſſe novimus, tenebris fuiſſent denuo involuta, neque morbo graviſſimo, quo conflictabatur miſere genus humanum, ſalutaris fuiſſet allata medicina.

Digreſſio, in qua expenduntur argumenta, quibus viri docti Revelationis neceſſitatem probare volunt.

VIII. Iidem Theologi Proteſtantes non ſolum veræ Revelationis characteres in medium proferunt, ſed & illius *præſtantiam*, *neceſſitatem*, & *utilitatem* multis argumentis comprobare ſolent. Hoc loco autem, digreſſione facta, juvat expendiſſe argumenta, quibus plerique Viri docti, veritatem Religionis Chriſtianæ comprobaturi, uti ſolent ad *neceſſitatem* Revelationis adſtruendam. Mihi ſemper viſum eſt, argumenta, quæ ad *neceſſitatem* Revelationis ſtatuminandam a viris doctis afferri ſolent, nonniſi probare illius *utilitatem*. Juvat igitur paucis de hac quæſtione egiſſe. Ut autem omnis obſcuritas & logomachia evitetur, rite ponendus eſt quæſtionis ſtatus. Non quæritur, utrum Revelationis divinitus conceſſæ *veritatem* ſufficienter poſſimus probare, de quo nemo Chriſtianorum, vere talium, dubitat: neque utrum ea Revelatio, quæ a Numine optimo nobis eſt data, ſcitu ſit neceſſaria; non quæritur porro, utrum Revelatio, quam Deus pro amore ſuo, quo fertur in genus humanum, vel daturus eſſet, vel jam conceſſit, inſignem eidem allatura eſſet *utilitatem*, de quo rurſus nemo ſanæ mentis dubitaverit; neque denique in controverſiam venit, utrum Deus, Revelationem donando, rem fecerit ſuis perfectionibus convenientem. De his, inquam, nulla eſt diſceptatio: ſed hoc duntaxat quæritur; utrum certis & evidentibus argu-

mentis

mentis adverſus Deiſtam, vel potius hominem omni Revelationis luce deſtitutum, Paganum v. gr. in India degentem, ex *ſolius rationis principiis* a priori, uti in ſcholis loqui ſolemus, demonſtrari poſſit, *neceſſe* omnino fuiſſe, ut Deus Revelationem mortalibus concederet; vel utrum hoc tantum oſtendi poſſit, nimirum ejusmodi Revelationem dare Deum *poſſe*, & ſi id præſtiturus eſſet, inſignem hominibus eam *utilitatem* allaturam, Deique eo nomine beneficentiam eſſe laudandam. *Poſterius*, non *prius*, nobis ſtatuendum videtur. Ut autem hoc pateat, primo directe quædam ad hanc quæſtionem facientia in medium ſunt proferenda; deinde argumenta ipſa, quibus Viri docti *neceſſitatem* Revelationis comprobare volunt, expendemus. Ut ſententia noſtra rite intelligatur, ſtatuendum eſt per tempus, rem eſſe nobis cum homine pagano, Revelationis omnis luce plane deſtituto, quique hactenus nonniſi conſcientiæ lumen ſit ſecutus. Ponendum inſuper in gratiam Virorum doctorum, qui *neceſſitatem* ejusmodi Revelationis comprobare volunt, hominem hunc rationem ita excoluiſſe, ut de præcipuis Theologiæ naturalis & Juris Naturæ principiis non mediocrem habeat notitiam. Quod ſi quis hunc hominem de veritate Religionis chriſtianæ convincere velit, neceſſe eſt, ut primo, quid Revelationis nomine intelligatur, *explicetur*, & ſimul probetur eam *poſſibilem* eſſe. Utrumque non adeo difficulter intelligere & admittere poterit. Si enim crediderit, Deum eſſe humani generis conditorem; Eum mentem non ſolum facultate intelligendi, recordandi, imaginandi, &c. exornaſſe; ſed & eandem, Ejusdem munificentia, animi ſui ſenſa cum aliis communicare poſſe, facile conceſſerit, Deum poſſe etiam, ſi velit, quibusdam tales inſtillare veritates, quæ hactenus fuerint ignotæ, & e rationis ſolius penu deſumi non potuerint, eosque inſuper talibus præſidiis munire, quibus adjuti alios adducere poſſint, ut quæ revelata ſint, probe intelligere poſſint. Si ulterius noſter ratiocinando pergat, atque ex Pagano illo quærat, utrum Revelatio, quæ mirum in modum mentes hominum eſſet perfectura atque emendatura, res ſit *optabilis* valde, haud facile repugnabit; cum enim maximi beneficii loco habeat, quod Deus generi humano mentem dederit, eximiis facultatibus inſtructam; non poterit non fateri, Deum inſigni quadam ratione ſuam in genus humanum benevolentiam declaraturum, ſi novam quandam lucem eidem eſſet conceſſurus. Ne gratis hoc finxiſſe videar, adducam ea, quæ *Socra-*

tes cum Alcibiade de hoc argumento ſermocinatus erat, atque id eo lubentius, quod Viri docti paſſim Revelationis *neceſſitatem* probaturi, ad dialogum illum provocare ſoleant. Locus, ad quem Viri docti provocant, extat apud *Platonem*, dialogo cui titulus *Alcibiades*, qui totus eſt evolvendus. Afferam tantum ea, quæ ad ſcopum noſtrum faciunt. Poſtquam nimirum *Socrates* docuiſſet, juſtitiam ac ſapientiam penes homines ſapientes eſſe, ſapientes vero ac juſtos illos eſſe, qui intelligant, quid apud Deum hominesque dicendum & faciendum eſſet, ita pergit p. 232. juxta verſionem *Ficini*: *Cupio tamen ex Te audire, quid de iis ipſe ſentias.* Alcib. *Mihi vero, o Socrates, haud ſecus quam Tibi ac Deo videtur: neque enim fas eſſet a Deo me diſſentire.* Soc. *Recordaris, dixiſſe te in plurima dubitatione diſcrimineque verſari, ne te ipſum falleres, cum mala quandoque pro bonis optares?* Alc. *memini.* Soc. *an vides non ſatis tutum tibi eſſe ad orandum pergere, ne quando te Deus audiens imprecantem tua ſacrificia reſpuat, aliud vero quiddam fortuitum reportes? Mihi ergo videtur operæ pretium quietem agere: nam oratione Lacædemoniorum propter magnanimitatem, id enim nomen honeſtiſſimum eſt omnium, quibus inſipientia ſignificatur, non exiſtimo uti te velle. Quare neceſſe eſt exſpectare, donec diſcatur, quemadmodum ad Deum atque ad homines habere ſe deceat.* Alc. *quando erit, o Socrates & quis Præceptor? jucundiſſime enim hunc hominem, quisquis erit, agnoſcam.* Soc. *Hic eſt, cui tu curæ es. Verum mihi videtur, quemadmodum Diomedi Minervam inquit Homerus ab oculis nebulam abſtuliſſe, ut diſcerneret Deum ab homine, ſic & ab animo tuo prius oportere caliginem, qua nunc offunditur, auferre; deinde illa propius admovere, per quæ ſeu bonum quid ſit, ſive malum, dignoſcas, nunc enim impos eſſe videris.* Alc. *Auferat ſeu nebulam ille velit, ſive quodcunque aliud; etenim paratus ſum nil penitus prætermittere, quod ille præceperit, quisquis denique ſit, modo ipſe ſim melior evaſurus.* Soc. *Atque ille mirum in modum tibi providet.* Alc. *In illud itaque tempus hoc ſacrificium differre optimum fore cenſeo.* Soc. *Et recte quidem: tutius enim eſt, quam tanto periculo ſe ſubjicere.* Alc. *Sic eſt o Socrates. Interea tamen, quoniam mihi bene conſuluiſſe videtur, hanc tibi coronam imponam. Diis autem & coronas & reliqua omnia, quæcunque decet, tunc demum afferemus, cum diem illum adventaſſe cognovero: adventabit autem quamprimum Diis volentibus.* Confer cum hoc dialogo ea, quæ a *Socrate* apud *Xenoph.*

noph. memorab. Lib. IV. pag. m. 505. de hoc argumento dicta ſunt. Cum enim *Euthydemus* dixiſſet, ſe non parum negligere Deos, dolere ſimul, quod nullus hominum beneficiis Deorum condignas tribuere gratias poſſit; reſpondet *Socrates: Non eſt propterea dolendum o Euthydeme, vides namque Delphicum Deum interrogantibus, quonam modo quisquam Diis gratum faciat, reſpondentem, lege civitatis. Lex vero ubique talis eſt profecto, ut juxta facultates quisque Deos ſacrificiis placet. Quo igitur pacto aut melius aut magis pie Deos quisque honorare poſſit, quam eo modo quo ipſi præcipiunt? Oportet igitur non prætermiſſo quoquam poſſibili (quicunque enim id facit, negligit Deos) hoc modo Deos honorare, ſperareque maxima bona ab eis. Quis namque compos mentis a quoquam alio majora ſperaret, quam a Diis, qui maxime nobis prodeſſe poſſunt. Hæc vero ſperare ab iis oportet illum qui eis placet; ille vero eis placebit, qui quammaxime illis obediat.* Ex his locis inter ſe collatis patet, nihil aliud ſignificare voluiſſe *Socratem*, quam hoc; nimirum debilem valde eſſe mortalium rerum divinarum cognitionem, atque adeo valde optandum, ut aliunde major lux adfulgeat; hæc autem cum hactenus deſit, ſecundum oracula & leges civitatis Religionis cultum eſſe inſtituendum. Quod ſi vero vel maxime *Socrates* Revelationem *neceſſariam eſſe* his verbis deſignare voluiſſet, videndum adhuc eſſet, utrum argumentis certis hanc ſuam ſententiam comprobare potuiſſet. Sed, ut dixi, ex verbis allatis nemo hoc extuderit. Et profecto impoſſibile eſt, ut quis ex eo ſolo, quod Deo placuerit nobis Revelationem dare, colligere poſſit, Deum ipſum neceſſitate quadam obligatum fuiſſe hoc ipſum præſtandi. Neque enim ſequitur: Hoc vel illud utile eſt generi humano; aut Deus hoc vel illud hominibus conceſſit; Ergo vi perfectionum divinarum non potuit non concedere. Hoc enim ſi verum eſſet, ſequeretur v. gr. typographicam artem, ante aliquot ſecula inventam, utpote inſignem hominibus utilitatem afferentem, *neceſſario vi perfectionum divinarum* indulgeri a mundi incunabulis debuiſſe, quod abſonum eſt dicere. Sine dubio quicquid generi humano præſtat beneficii Deus, id Deo facere dignum fuit; at nondum ſequitur: Ergo præſtitiſſe illud neceſſarium fuit; cum quia pro ſumma ſua libertate agit; tum quia alia plane ratione, licet nobis ignota, mortalibus conſulere potuiſſet. Et ſane, quisquis homini pagano omni revelatione deſtituto ex hoc ſolo, quod Deus homini revelationem dare poſſit, quodque ea ſingularem

 utili-

utilitatem eſſet allatura, perſuadere vellet, neceſſe propterea eſſe, ut opere ipſo talem conceſſerit, deprehenderet, talia ab ejusmodi homine huic ſententiæ opponi poſſe, quæ difficulter ſolvi poſſent. Cum mundus ipſe, i. e. ſeries infinita rerum contingentium, neceſſario non exiſtat, neque adeo etiam genus humanum, nemo non videt, Revelationem, quæ generi humano conceſſa eſt, bonitati unice liberrimæ & ſapientiſſimæ Numinis adſcribendam. Paganus certe primo ita ratiocinabitur: Si Revelatio plane eſſet *neceſſaria*, Deum pridem omnibus mortalibus de ea proſpecturum fuiſſe: hujus tamen rei inter ſuos nulla plane a pluribus jam ſeculis extare veſtigia; dari paſſim hinc inde quædam oracula, quæ tamen Religioni lucem non adferant, ſed potius a quibusdam habeantur pro meris impoſturis. Quod ſi is, qui ejusmodi hominem in ſuam ſententiam pertrahere vult, reſpondeat, Deum mortalibus ejusmodi Revelationem dediſſe, eumque in Chriſtianorum manibus eſſe,; probanda illi erit Revelationis hujus veritas & divina origo: ita vero diſceptatio de Revelationis neceſſitate fruſtranea erit. Per revelationem intelligimus complexum veritatum, quæ ex principiis rationis erui non poſſunt; atqui homo Revelationis luce deſtitutus, earum ideam non habet; quomodo ergo veritatum illarum cum genere humano communicandarum agnoſcet neceſſitatem? Profecto hic locum habet illud tritum: *Ignoti nulla cupido.* Præterea illi, qui de Revelationis neceſſitate diſputant, Revelationis nomine eam, quæ jam quidem in manibus Chriſtianorum eſt, intelligunt. In ea vero de adventu Jeſu Chriſti, de ejus mirabili nativitate, de Trinitate, Redemtione, aliisque myſteriis, rationi inacceſſis, agitur. Cum vero harum rerum notitiam habere non poſſit homo paganus, de neceſſitate etiam harum rerum cognitionem habere nulla ratione poterit. *Secundo*: Paganus noſter contendet, ſe inter ea, quæ generi humano utilia eſſe poſſent, & inter neceſſitatem Deo impoſitam ea præſtandi & exhibendi opere ipſo, nullum videre nexum; neque enim id omne, quod noſtra opinione utile eſſe poſſet hominibus, Deum propterea continuo id præſtare teneri. Deus, inquiet, potuiſſet dare hominibus mentes majori luce perfuſas, quam quidem jam ſunt inſtructi; poſſet omnia mala, bella v. gr. peſtes &c. prohibere: potuiſſet corpora ita formare, ut nullis morbis eſſent obnoxia, multaque alia præſtare, quæ homines, ſui amore abrepti & præſentibus non contenti, optare ſolent; hoc tamen non

obſtante

obſtante, manifeſtum eſſe, talia à Deo conceſſa generi humano non fuiſſe: hinc manifeſto ſequi; non omne id, quod nobis utile videtur, Deum præſtare debere. *Tertio*. Contendet inſuper idem, homines, ſi iis, quæ conceſſæ ſunt, facultatibus uti rite vellent, ſi pravas animi cupiditates comprimere, & pro modulo cognitionis Deum colere, ſatis ſine nova luce felices futuros eſſe. Duo potiſſimum ſunt, quæ Pagano huic regeri poſſent. *Primum* eſt: Revelationem longe majora commoda atque bona afferre, quam quidem is jam hoc in ſtatu ſibi repræſentare animo poſſit. *Secundum:* Chriſtianos de divina origine Religionis chriſtianæ perſuaſos, hoc ipſo ſatis probare poſſe, *neceſſitatem* & præſtantiam Revelationis. At reſpondebit ille; *primum* nihil aliud probare, quam hoc: nimirum Revelationem, ſi quam Deus generi humano liberaliter eſſet conceſſurus, utilem quammaxime futuram: *ſecundum* vero, etiamſi extra dubitationis aleam poſitum eſſet, non Revelationis *neceſſitatem*, ſed *beneplacitum* divinum commonſtrare, quod his, non aliis populis hoc beneficium præſtare voluerit; neceſſe igitur eſſe, ut miſſa omni diſputatione de neceſſitate, vel non neceſſitate Revelationis, inquiratur, utrum chriſtiana illa Revelatio vere talis ſit, nec ne.

IX. Hoc autem, quod hactenus oſtendere elaboravimus, magis patebit, ſi argumenta, quibus viri docti utuntur ad probandam neceſſitatem Revelationis, ulterius expendemus. Solent nobis viri docti ob oculos ponere miſerandam conditionem hominum Revelationis luce deſtitutorum, nimirum horrendam rerum divinarum ignorantiam, craſſiſſimam ſuperſtitionem, cultum Deorum infamem, ineptas Poëtarum de Diis opiniones, ſacrificulorum fraudes & impoſturas &c. His malis medelam attuliſſe Religionem chriſtianam omnibus in locis, in quibus ſparſa fuerit cœleſtis doctrina: ex quo patere exiſtimant, quam *neceſſaria* fuerit Revelatio. At 1) hæc non probant, quæ probanda eſſent. Neque enim ſequitur: Deus, amore hominum quorundam ſingulari tactus, conceſſit Revelationem, cujus ope rectius de Deo ſentiunt, Eumque caſta & pura mente colere poſſunt; Ergo *neceſſe* eſt, ut Deus miſeris mortalibus in genere Revelationem communicet. Hoc tantum ex dictis infertur, Revelationem quam Deus pro infinita ſua bonitate quibusdam indulgere voluit, ſingularem adferre *utilitatem*, nebulasque errorum diſpellere; de quo nulla eſt controverſia. 2) Si ex eo, quod hominum Revelationis luce deſtitutorum plane

Elucidatur hoc argumentum ulterius.

con-

conditio miſera eſt, neceſſario ſequitur, Deum oportuiſſe iis Revelatione occurrere; tum quæro, quare ergo Deus, exceptis Judæis, per quatuor mille annos homines, in craſſiſſimam idololatriam & omne vitiorum genus prolapſos, Revelatione deſtituerit? Dicent, neceſſariam quidem eſſe Revelationem, Deum autem pro arbitrio ſuo & bonitate, hoc, non alio tempore, his, non aliis populis& nationibus Revelationem tradere voluiſſe. Sed hæc ipſa reſponſio probat, non ex natura Dei, vel virtutum divinarum decentia ſequi, *prorſus neceſſe* eſſe, ut Deus homines Revelationis luce perfundat. Si enim id eſſet, ad omnes ſeſe extenderet, omnique loco & tempore ea inter mortales fuiſſet diſtribuenda. (*) 3) Experientia conſtat, hodienum longe maximam generis humani partem craſſiſſima rerum divinarum ignorantia laborare, innumeroſque homines ſuperſtitione tetra eſſe contaminatos. Itinerariorum ſcriptores non poſſunt ſatis deplorare Gentium quarundam cæcitatem. Quod ſi ratiocinatio virorum doctorum valeret, neceſſum dudum fuiſſet, & adhuc eſſet, ut Revelationem illam conceſſiſſet, cujus ope e tantis tenebris eluctari poſſent, quod tamen

(*) Eruditiſſimus *Clarkius* in demonſtratione exiſtentiæ Dei &c. Tom. II. pag. 268. argumentationem hanc probat. Poſtquam enim neceſſitatem vel utilitatem potius Revelationis aliquot rationibus probaſſet, hæc addit: *Vû donc le grand nombre des defauts & des neceſſités, qui ſe rencontrent dans l'homme, conſiderant d'un autre coté la bonté & la miſericorde infinie de Dieu, la droite raiſon nous dicte, & la lumiére naturelle nous donne tout le ſujet du monde de croire, que Dieu ne laiſſera pas le genre humain privé pour toujours d'un ſécours ſi neceſſaire. Il ne s'enſuit pourtant pas de là, comme quelques uns ſe le ſont imaginés, que Dieu ſoit dans l'obligation de ſe révéler lui-même de la ſorte. Car ſi Dieu étoit tenu de le faire, il auroit dû ſe révéler à tous les peuples de la terre, & dans tous les ſiècles: & la Révélation de ſa volonté ſeroit une choſe, à laquelle on auroit pû pretendre de droit, & qu'on auroit pû demander comme une choſe dûë; au lieu que c'eſt une affaire de Bonté, dont nous ſommes uniquement redevables à ſes miſericordes infinies.* Aſſertum hoc *Clarkii* contra *Tyndalum* tuetur & vindicat doctiſſimus *Foſterus* in defenſione Revelationis adverſus *Tyndalium* edita, pag. 89. ſq. editionis germanicæ.

tamen ipſum non fieri in propatulo eſt. Voluntati igitur liberæ Dei, ejusque bonitati in ſolidum tribuendum, quod quibusdam lucem illam divinam conceſſerit, ex qua rectius poſſunt cognoſcere voluntatem Numinis. *Alterum* virorum doctorum *argumentum* petitum eſt ex fluctuationibus veterum Philoſophorum de Dei natura, Ejus exiſtentia & providentia, legibus item naturalibus & immortalitate mentis, quarum tamen veritatum cognitione Theologia naturalis abſolvitur. Ex hoc colligunt, *neceſſium* fuiſſe, ut Deus generi humano majora, ad cognoſcenda hæc Religionis capita, adferret præſidia. At niſi me omnia fallunt, ex argumento hoc nil aliud, quam hoc colligere poſſunt; nimirum pleroſque mortales ſiniſtris de Religione opinionibus fuiſſe captos, culturamque rationis turpiter neglexiſſe: Deum vero pro infinita ſua bonitate quibusdam largitum fuiſſe Revelationem, cujus ope ea, quæ difficilius ſolius rationis ope cognoſcere poſſunt, facilius longe non ſolum percipiant, ſed & pleniorem accipiant de veritatibus maximi momenti notitiam; ut de ſubminiſtratione eorum, quæ nulla arte per rationis leges addiſci poſſent, jam taceam. At hoc Religionis revelatæ probat *utilitatem*, non *neceſſitatem.* Docet inſuper experientia & Revelatio, pauciſſimos mortalium, qui Revelatione deſtituebantur, & adhuc eadem carent, omnibus viribus conniſos fuiſſe, ut ad ea, quæ de rebus divinis cognoſci poſſunt, attenderent. Paulus certe, ut de teſtimoniis, quæ ex hiſtoria eccleſiaſtica & philoſophica peti poſſunt, jam nil dicam, ad Rom. cap. I. & II. teſtatur, Gentilibus τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ notum fuiſſe, & legem cordibus eorum fuiſſe inſcriptam, i. e. cognitu facilem; eosdem tamen lucem illam dignam non habuiſſe, ad quam attenderent; eamque ob cauſam in omne nefas effuſos fuiſſe. Ex quo ſane potius quis colligeret, indignos eſſe hos homines accepta luce, quam vero, ut novis eosdem mactaret beneficiis. Cum vero multis poſtmodum, non obſtante illa cordis perverſitate, Evangelii lucem conceſſit, divinæ id miſericordiæ & bonitati in ſolidum eſt tribuendum. Denique, ut alia mittam, notum eſt, vitia æque, imo magis officere ſaluti hominum, quam errores; notum inſuper Chriſtianorum plerorumque vitam, non obſtante Revelatione, quam in manibus habent, eſſe depravatiſſimam; pauciſſimos de divina origine Religionis chriſtianæ eſſe perſuaſos: innumeros peſtilentibus opinionibus eſſe imbutos, &c. Quod ſi argumentatio virorum doctorum valeat, *neceſſe eſſet*, *ut*

Deus nova & inſolita Revelatione iis conſuleret. Dicent; jam adeſſe Revelationem, quam legere & expendere poſſint. Quid ſi vero multi id neſciant? Quid ſi prohibeantur ſcripta illa evolvere? Quid ſi pauciſſimi ad eam lucem oculos aperiant? Quid ſi vitam ad eam non componant, vel etiam aperte eam impugnent? an non horum reſpectu perinde eſt ac ſi Revelatione eſſent deſtituti? an non, ſi virorum doctorum ratiocinandi methodum ſequamur, colligendum eſſet, *neceſſe* plane eſſe, ut Deus novis & inſolitis plane mediis uteretur, ad hæc mala tollenda & Revelationi jam datæ novum præſidium conciliandum? Verbo ut abſolvam, ſoli Dei miſericordiæ tribuendum, quod Judæis & Chriſtianis dederit Revelationem, ex qua omnes, qui eam rite conſulunt, & ad eam actiones ſuas exigere volunt, cognoſcere poſſunt, quæcunque ad veram felicitatem conſequendam facere poſſunt: minime autem ex adductis virorum doctorum argumentis effici poteſt, homines Revelationis luce deſtitutos, ſolius rationis auxilio cognoſcere poſſe, neceſſe eſſe prorſus, ut generi humano Revelatio concedatur. Quod ſi quæras B. Lector, quem in finem hæc quæſtio in medium fuerit propoſita, dicam tribus verbis. Nimirum exiſtimo, & ni omnia me fallunt, jure exiſtimo, in tractandis controverſiis magni momenti omnia illa eſſe reſecanda, quæ ad quæſtionis ſtatum elucidandum vel decidendum nil faciunt, præſertim ſi animadvertamus, non ſolum nobis rem eſſe cum adverſariis, quibus nec ingenium neque eruditio deeſt; ſed & nos præpoſteris argumentationibus, adverſariis viam elabendi, multasque in medium proferendi difficultates, quæ ſolvi haud facile poſſunt, ſuppeditare. Ita enim fieri ſolet, ut unicum contemplationis objectum, in quo oculos mentis defigere deberet adverſarius, ſenſim ſenſimque e conſpectu diſcedat. Puto igitur ſufficere, ut, qui Religionis chriſtianæ veritatem & divinam originem probare aggrediuntur, oſtenſa Revelationis *poſſibilitate* & *utilitate*, quam habitura eſſet, ſi Deus talem communicare vellet, characteribusque Revelationis nobis indultæ repræſentatis, miſſa diſputatione de Revelationis *neceſſitate*, ad argumenta, quibus veritas hæc probanda eſt, ſeſe accingant. Ne cui tamen, quæ diximus (quod eveniſſe non ſemel expertus ſum) παράδοξα eſſe videantur, celeberrimorum ætatis noſtræ Theologorum teſtimoniis ſententiam meam confirmabo. *Celeberrimus Halenſium Theologus* S. J. *Baumgarten*, in Diſſertatione. ſua de *Scriptura S.* ita mentem ſuam de hoc argu-

mento

mento pandit, dicens: *Studioſius hic elaboraremus in diſcutienda & aſſerenda hac Revelationis divinæ neceſſitate, ſi operoſa illa demonſtratione opus eſſet, aut eandem breviter diſputari, imo NB ad certitudinem omnino perduci poſſe exiſtimaremus, quod nondum a nobis impetravimus. Sicut enim in demonſtranda exiſtentia alius cujusvis rei contingentis, exempli gratia Satellitum Jovis, aut Democratiæ quarundam civitatum per ambages iretur, ſi diſputatio a neceſſitate illius exiſtentiæ alte repeteretur, quæ longe facilius feliciusque ſine illa inſtituitur; ita etiam longiſſimis his circuitibus, effugiorum pleniſſimis, ſuperſedere poſſumus in demonſtranda exiſtentia Revelationis divinæ in Literas relatæ, ſine ulla formidine argumentationis noſtræ ita debilitandæ, de cujus robore nil detrahitur hoc viæ compendio. Præterea amplior illa comparatio eſſe debet quam plerique putarunt, qui hunc lapidem volverunt. Omnis enim Theologiæ naturalis ambitus percurrendus eſt, neque unius alteriusve Philoſophi, inprimis antiquioris, effata ut rationis oracula excitanda ſunt; ſed ſingulæ doctrinæ eo pertinentes, una cum rationibus, quibus innituntur, ponderandæ, ut his ſuum ex æquo ſtatuatur pretium, & diſcrimina opinionis ac ſcientiæ, conjecturarum, veriſimilitudinum & certitudinis indubiæ ubique perſpiciantur. Neque finem propoſitum in hoc negotio quisquam aſſequetur, niſi hæc duo ſimul egerit, ut* primum *ex ratione demonſtret, has illasve doctrinas hominibus Deo fruituris neceſſarias omnino eſſe; neque quemquam iis carere poſſe ſine felicitatis æternæ jactura, atque* poſtea *evincat, illas doctrinas non ſolum demonſtratas nondum eſſe, ſubductis argumentorum omnium in medium unquam prolatorum rationibus, verum etiam demonſtrari non poſſe. Atque ſi hoc agitur, NB. ut quod res eſt fateamur, admodum veremur, ut labor facile bene ſit ceſſurus.* Quo enim *quis rigidior in poſteriore examine demonſtrationum jure ſuo eſſe noluerit, eo difficilius in priore negotio aliis, ſibique ſatisfaciet, ex ſola ratione rigoroſe demonſtraturus, omnes illas doctrinas, quæ rationem ſuperant, verbi gratia, de trinis in Deo perſonis, imo etiam de neceſſaria nobis expiatione vicaria, adeo eſſe neceſſarias & omne oppoſitum ita excludere, ut inſufficiens ſit omne ſyſtema doctrinarum ſanctiorum, ad animum adverſus Deum determinandum & ſalutariter emendandum, quod iis deſtituitur. Tantum certe accedit certitudinis demonſtrationibus harum doctrinarum ex rerum natura deſumtis, quantum roboris ineſſe putatur priori demonſtrationi neceſſitatis earundem, quæ ex ratione plane non poteſt*

 evinci,

evinci, ſi quod poſterius negotium poſtulat, ipſæ hæ doctrinæ natura non ſunt parabiles. *Quicquid igitur de hac* neceſſitate Revelationis *aſſeruimus, ultra probabilitatem non aſſurgere largimur. Inſufficientia vero Theologiæ naturalis, & ſingularis præſtantia revelatæ, tunc demum certa & indubia evadet, ſi hujus divinitas aliunde evicta fuerit.* Ita cl. *Baumgarten.* Huic ſuccedat vir maximi nominis & celebritatis J. C. *Moshemius.* Is in præfatione utiliſſimo libro *Dittoni* de reſurrectionis Chriſti veritate, in germanicum idioma translato, præmiſſa, ſic de hoc argumento diſſerit: *Wann ich ſagen darf vvas ich gedenke, ſo halte ich nicht davor, daſs es entvveder ſehr nüzlich oder höchſt nöthig ſey, den Anfang des Streits mit denen Leuthen, die man Deiſten nennet, von der Nothvvendigkeit einer Offenbarung zu machen. Dieſe Art von Leuthen raümet uns ein, das ein Gott ſey; und ich glaube daſs ſie gleichfals zugeben vverden, dieſer Gott könne ſich, vvenn er vvolle, denen Menſchen anders, als durch die Vernunſt, offenbaren. Was bleibet alſo zvviſchen uns und ienen zu entſcheiden übrig? Nichts als diſe Frage: Ob es Gott gefallen und beliebet habe ſich durch gevviſſe Leuthe, die er als ſeine Botten und Knechte abgeſandt, denen Menſchen näher zu erkennen zu geben? Können vvir dieſes ervveiſen, können vvir zeigen, das eine Religion in der Welt ſey, die unbetrügliche und gevviſſe Kennzeichen einer göttlichen Offenbahrung an ſich hat, ſo haben vvir gevvonnen und der Streit iſt zum Ende. Man vvürde raſend handeln, vvann man nicht ehender glauben vvollte, als bis man einen langen Bevveiſs von der Nothvvendigkeit einer Offenbahrung geſehen, nachdem es ausgemacht vvorden, daſs vvürcklich eine Offenbahrung vorhanden. Hieſſe der nicht thöricht, der nicht eher glauben vvollte, daſs die Sonne, deren Strahlen und Licht er ſiehet und fühlet, da vväre, bis man ihm bevvieſen der Erdboden brauche eine Sonne? Könnten vvir hergegen nicht bevveiſen daſs eine Offenbahrung auf der Welt vorhanden, an deren Unbetrüglichkéit kein kluger zvveifeln könnte, ſo vvürde es uns vvenig helfen, vvann vvir gleich darthäten, daſs das Elend der Menſchen einer Offenbahrung bedürfe. Es folgt nicht, daſs die Sachen allezeit da ſind, die man für nöthig erkennet. Man überführe daher einen Unglaubigen zuerſt von der Wahrheit und Göttlichkeit der Religion unſers Heilands.* In eandem ſententiam propendunt Viri doctiſſimi; J. A. *Erneſti*, Profeſſor Lipſienſis clariſſimus, in diſſerta-

ſertatione de neceſſitate Revelationis divinæ; *Ribovius* in ſchediasmate academico, in quo probat Revelationem ex ratione probari haud poſſe; cl. denique *Stapferus* Theologiæ polemicæ Tom. I. Cap. III. pag. 266. (*)

X. Antequam vero ad examen rationum pervenimus, quibus cum Deiſtæ, tum pontificii Doctores probare annituntur, methodum Proteſtantium, ſua decreta probandi, fanaticam eſſe, aut doctrinam ſaltem, quam tuentur, a vitio hoc non eſſe immunem; oſtendemus, neque Deiſtas ſua decreta demonſtraturos, aut fidem chriſtianam impugnaturos, neque cæteros Chriſtianos omnes, Religionis chriſtianæ dogmata probaturos vel vindicaturos, aliam ratioci-nandi

Neque Deiſtæ ſua principia, neque Chriſtiani cæteri alia methodo veritatem Religionis vel in ge-

(*) Juvat igitur hic memorabili exemplo *Regis Siamenſis* oſtendiſſe, quid plerique Pagani de Revelationis neceſſitate judicent. Hic enim Rex non ſemel a *Ludovico XIV. Rege Galliæ* per Legatos ad amplectendam Religionem chriſtianam invitatus, tale dedit reſponſum: *Je m'étonne que le Roy de France, mon bon Ami, s'intereſſe ſi fort dans une affaire, qui régarde Dieu, où il ſemble, que Dieu même ne prenne aucun intérêt, & qu'il a entierement laiſſée à notre diſcretion. Car ce vray Dieu, qui a créé le ciel & la terre, & toutes les créatures, qu'on y voit, & qui leur a donné des natures & des inclinations ſi differentes, ne pouvoit-il pas, s'il eût voulu, leur inſpirer les mêmes ſentimens pour la Religion, qu'il faloit ſuivre, & pour le culte qui luy étoit le plus agréable, & faire naitre toutes les nations dans une même loy. Cet ordre parmi les hommes, & cette unité de Religion dependant abſolument de la providence divine, qui pouvoit auſſi aiſément l'introduire dans le monde que la diverſité des Sectes, qui s'y ſont établies de tout tems, ne doit-on pas croire, que ce vray Dieu prend autant de plaiſir à être honoré par des cultes & des cerémonies differentes, qu'à être glorifié par une prodigieuſe quantité des Créatures, qui le louent chacune à ſa maniere? Cette beauté & cette varieté, que nous admirons dans l'ordre naturel, ſeroient-elles moins admirables dans l'ordre ſurnaturel, ou moins dignes de la ſageſſe de Dieu? Voyés le Pere Tachard, Voyage de Siam; Tom. I. Lib. V. pag. 231. ſq.* De judicii hujus veritate vel potius falſitate alibi nobis diſſerendi dabitur occaſio.

nere, vel certos articulos in ſpecie demonſtrare poſſunt, quam ea quam ſequuntur Proteſtantes.

nandi methodum ſequi poſſe, quam eam, quam commendare ſolent Proteſtantes; ex quo ſequitur, aut omnes, quotquot Religioni ſive Naturali, ſive Revelatæ ſubſcribunt, *fanaticiſmi* poſtulandos eſſe; aut Proteſtantes pariter eſſe abſolvendos. Deiſtarum, ut notum eſt, variæ ſunt claſſes, de quibus jam quidem dicendi locus non eſt. Ponamus nobis jam quidem rem eſſe cum iis, qui generalia Theologiæ naturalis de Dei exiſtentia, providentia, legibus naturalibus, immortalitate mentis &c. capita admittant: hæc principia firma eſſe non poſſunt, niſi generalia ratiocinandi principia, quæ a Proteſtantibus adhibentur, & quæ ſupra in medium protulimus, ipſimet ſequantur. Utendum certe erit facultate illa communi, id eſt ratione, ad expendendam Religionem; ſtatuendum nihil abſonum, contradictorium, vel divinis virtutibus contrarium, tanquam propoſitionem vere divinam admitti poſſe: ad demonſtrationem capitum Theologiæ naturalis certa quædam principia ex Metaphyſica ſunt repetenda. Hanc autem methodum pariter ſequuntur Proteſtantes. Quod ſi Deiſtæ chriſtianam Religionem impugnare volunt, vel ex certis rationis principiis, vel ex ipſa Revelatione, argumenta petere debent, ad ſuas opiniones ſtabiliendas. Iisdem vero etiam principiis ad probanda ſua dogmata inſiſtunt Proteſtantes, & auxilio eorum argumentis argumenta opponunt. Quod ſi ad reliquos Chriſtianos v. gr. *Socinianos*, *Pontificios*, *Græcos* &c. progrediamur, patebit, eosdem eadem incedere via. *Sociniani*, uti ex primo capite Catechiſmi Racovienſis patet, probaturi Religionem Naturalem & Revelatam, cum ad rationis principia, tum ad teſtium qualitatem & quantitatem, ad miracula Chriſti & ejus Reſurrectionem provocant. Ubi ad hos vel illos articulos ſingillatim probandos deventum eſt, non aliud medium relictum eſſe ſibi vident, quam rationis & Revelationis uſum. Pontificios non aliam viam inire poſſe ad probandam veritatem Religionis chriſtianæ, vel ex ſola Demonſtratione Evangelica ill. viri P. D. *Huetii*, ut de aliis Eccleſiæ Romanæ Scriptoribus nil dicam, ſatis ſuperque patet. Verum eſt eosdem, Religionis ſuæ articulos probaturos, ad infallibilem aliquem judicem, & vicarium J. Chriſti viſibilem, cujus auctoritate Revelationis & ſingulorum articulorum credendi ſtet veritas, provocare: verum iidem de articulo hoc primario neminem ſanæ mentis perſuadere poſſunt, niſi vel ex principiis rationis, vel ex perſpicuis S. Literarum teſtimoniis, præſidia petant ad hoc præſtandum;

hinc

hinc etiam, ut notum eſt, ad id probandum utuntur argumentis, vel ex convenientia virtutum divinarum, vel ex locis S. Literarum petitis. Ex recentiſſimis controverſiarum tractatoribus, *Mabiſius* Gallus veritatem Religionis Romanæ ſolius S. Scripturæ teſtimoniis aggreſſus eſt probare; quo cum ſucceſſu, jam non quæram. Oſtendimus & nos in tribus ultimis noſtris diſſertationibus, de recentiorum quorundam præpoſteris adverſus incredulos diſputandi methodis, poſt alios viros doctos, neceſſe eſſe, ut Pontificii decreta Religionis ſuæ ſtatuminaturi, aut Proteſtantium argumentandi methodum ſequantur, aut in caſtra vel *Fanaticorum* vel *Scepticorum* tranſeant. Quod ſi ad Traditionem ſcriptam provocent, decretis Eccleſiæ Romanæ velificaturi, ex antiquis monumentis, ſecundum rectæ interpretationis regulas, præſidium cauſæ ſuæ quærere tenentur. Unde etiam paſſim commentarii virorum hujus Eccleſiæ doctiſſimorum, Patrum ſcripta explicantium, ejusmodi interpretationibus pleni ſunt. * Iidem peri-

(*) Ex recentiſſima controverſia de invocatione Mariæ, in Urbe Salisburgenſi inter viros quosdam doctos & inter Monachos ſuperſtitioſos mota, patet, eruditos Eccleſiæ hujus viros de uſu Patrum tantum non per omnia idem ſentire ac Proteſtantes. In examine enim hujus controverſiæ, ubi ad Patrum teſtimonia deventum erat, ſequentes viri illi docti canones obſervandos eſſe monuerunt. Primo: *In rebus ad fidem & Religionem ſpectantibus ſumma eſt S. Literarum auctoritas, ita ut Patres, ſi his contradicant, audiendi non ſint.* Secundo: *Minus propriæ & circumſpectæ Patrum quorundam loquendi rationes admittendæ non ſunt, aut receptis veritatibus anteponendæ.* Tertio: *Si quis Patrum errorem commiſerit, & a S. Literis & antiqua Eccleſia receſſerit, excuſari is quidem poteſt; neque tamen ex iis, quæ attulit, theſes theologicæ conficiendæ ſunt.* Quarto: *Si quis antiquorum Patrum ſibimet ipſi contradicere videtur, videndum utrum alibi data opera rem ipſam tractaverit, & ſufficientibus locis Scripturæ comprobaverit.* Quinto: *Multi Patrum etiam ante ſeculum* ſextum *circa plurima loca S. Literarum, pio quidem animo, rejecto ſenſu grammatico, myſtica interpretatione perperam* uſi ſunt. Vide de hac controverſia recentiore memoratu digna *Acta Eccleſiaſt.*, partes XXXVI. & XXXVII. Inprimis evolvendus liber, qui hunc titu-

periculoſum plane eſſe docent, fidem antiquiſſimorum monumentorum, ad Religionem pertinentium, impugnare, aut in Manuſcriptis corrigendis nimium ſibi concedere. (*) Hinc etiam publice conatus audaces *Harduini* improbare valde ſolent doctiſſimi hujus cœtus Viri. De græcis tandem Scriptoribus idem dici poteſt. Quantum ex libris ab iisdem editis conſtat, Revelationis veritatem iisdem argumentis, quibus Proteſtantes utuntur, probare ſolent. Quod ſi ſint aliæ minores familiæ inter Chriſtianos, quæ Religionis dogmata, auxilio neſcio cujus lucis, a ratione & Revelatione diſtinctæ, probare velint, Proteſtantes cauſam eorum non tuentur, ſed ab iis ſeſe alienos eſſe & voce & ſcriptis teſtantur. Ex quibus omnibus colligimus, Proteſtantium methodum Religionis veritates probandi, genuinam eſſe, atque adeo fruſtra & falſo ipſis etiam hoc nomine *fanaticiſmum* exprobari.

Examinantur rationes, quibus Deiſtæ probare volunt, Chriſtianos omnes, Revelationi tanquam divinæ ſubſcribentes, fanaticos eſſe.

XI. Accuſantur autem *Fanaticiſmi* Proteſtantes non ſolum a Pontificiis, ſed & a Deiſtis. Juvat igitur præcipuas utrorumque expendiſſe rationes. Primo agemus de Deiſtis. Solent illi homines plurima contra Revelationis veritatem & divinam originem Religionis chriſtianæ in medium proferre, quæ, quia diligentiſſime a viris doctis ſunt excuſſa, hic adducere nolo, eorum duntaxat, quæ ad ſcopum noſtrum faciunt, rationem habiturus. Hoc ex ſcriptis omnibus horum hominum patet, eos omnes, qui Revelationi ſubſcribunt, pro *Fanaticis* habere. Quibus rationibus autem hoc probent videndum. Dicunt nempe hi homines, præcipua Chriſtianorum dogmata & fidei articulos inniti myſteriis, v. gr. Incarnationis, Trinitatis, Satisfactionis Jeſu Chriſti, Reſurrectionis ejusdem &c. Talia autem myſteria credere *fanaticum* eſſe, quia myſteria omnia res ſint plane *inintelligibiles.* Ex his myſteriis tamen peti præcipua ad pietatem motiva; rationi vero contrarium, imo *fanaticum*

cum

lum habet; *Αδεισιδαιμονος φιλορωμαιου vindiciæ adverſus Sycophantas Juvavienſes. Operta* quæ *fuere, aperta ſunt: patent præſtigiæ. Plaut. captiv. Act. III. Sc. 3. v. 8. Coloniæ apud Petrum Marteau* 1741. Legendæ etiam celeb. *Muratorii*, Bibliothecarii Mutinenſis, epiſtolæ doctiſſimæ, hac occaſione ſcriptæ, & citatis Actis inſertæ.

(*) Legantur partis ſextæ cap. V. VI. & VII. Vindiciarum veterum codicum, Auctore Domino Petro *Conſtant*; & ejusdem viri docti Vindiciarum manuſcriptorum codicum tria priora capita.

cum plane eſſe, actiones ſuas componere velle ad res, quæ plane intelligi non poſſint. Idem eſſe, ac ſi quis inter articulos fidei referat, dari circulum quadratum, & ex eo neſcio quæ conſectaria eliceret. Provocant in ſpecie ad multas phraſes, & dicta N. Teſtamenti, in quibus, ſi eos audias, talia pietatis incentiva adducuntur, quæ revera intelligi non poſſunt. Hinc fieri, ajunt, ut illi, qui ad pietatis, qualem depoſcit Religio chriſtiana, ſtudium animos adjiciunt, imaginationis luſus & rerum non intelligibilium confuſos conceptus, pro neſcio quibus operationibus Dei habeant: interrogatos enim de veritate perſuaſionis, qua ſe inſtructos eſſe dicant, neſcio ad quas *vividas ſenſationes* provocare, quæ tamen nonniſi phraſium quarundam in ſpeciem ſublimium, revera autem nihil ſignificantium, interpretatione imitantur, in quibus homines male ſani cerebri tanquam propoſitionibus claris adquieſcant, & in normam cultus divini eas convertant. Deiſtarum contra principia eſſe clara & intelligibilia; motiva ex iisdem petita, certa; cultum Numinis ad hæc principia exactum, rationi convenientiſſimum eſſe.

Ut ad has objectiones reſpondeam, *primo* fundamenti loco pono, poſſibilem eſſe Revelationem, ſeu ut clarius loquar, poſſe Deum cum hominibus quibusdam veritates, quas ſolius rationis ope conſequi non poſſent, communicare, ita quidem, ut illi non tantum eas intelligant, ſed & aliis ſenſum earum tradere poſſint. Deiſtarum eſt oſtendere, impoſſibile plane eſſe, ut talis communicatio fieri poſſit, quod præſtari ab iis poſſe negamus. Impoſſibilitas enim illa vel a Deo, vel a ſubjecto, id eſt homine, deſumenda eſſet. Atqui neutrum probari poteſt. Non *prius*; quia facile concipi poteſt, Deum omnipotentem ita mentes hominum poſſe fingere, vel adficere, ut propoſitiones quasdam, rationis ope non eruendas, intelligere tamen poſſint. Non *poſterius*: quia homines ejusmodi veritatum intelligendarum capaces ſunt. Neque propterea, quod ignoretur modus, quomodo nimirum Revelatio illa fiat, res ipſa eſt in dubium vocanda, quia ex hoc inumera ſequerentur abſurda: v. gr, negandum eſſet Deiſtis, mundum exiſtere, quia neſciunt, quomodo ille e nihilo ſit productus, vel ſi materiam etiam æternam eſſe perhiberent, quomodo illa ita fuerit formata ſine potentiſſimi & optimi Numinis conſilio & opera, ut hoc, non aliud mundi ſyſtema prodiret: negandum eſſet ipſos loqui poſſe, quia ignoramus qua ratione ad nutum voluntatis noſtræ

tot ſeſe præſentes ſiſtant ideæ, voces item & phraſes, ut plura exempla non adducam. Pone hominem diſciplinarum mathematicarum hactenus prorſus ignarum, ſubito facultatem conſequi, intelligendi maxime ſublimia hujus ſcientiæ decreta, ita quidem ut nonſolum omnia explicare & demonſtrare, ſed & cauſas, præſentibus viris harum rerum peritiſſimis, dare poſſet, cur has vel illas veritates & demonſtrationes veras & certas eſſe ſibi firmiter perſuaderet: pone jam circumſpectis omnibus explicari non poſſe, qua ratione hic homo absque inſtitutione ad tantam cognitionem pervenerit; num propterea res ipſa eſſet in dubium vocanda, licet mille teſtes adeſſent, qui perſpectum probe haberent, hominem illum ante paucos dies ne quidem prima elementa hujus diſciplinæ intellexiſſe? Non putarim. Atqui ſimile quid contigiſſe Apoſtolis feſto Pentecoſtes, ex hiſtoria evangelica novimus. Incipiebant hi homines, hactenus nonniſi ſermonis patrii gnari, novis ſubito linguis uti, & ſermone perſpicuo τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ deprædicare; audiunt eos homines dialectis variis utentes & ſtupent; præſentes ſunt teſtes numero plures, qui familiariter iis utebantur, atque probe cognoſcebant, antea illos dialectorum illarum expertes fuiſſe. Pone jam neminem miri illius eventus cauſas exponere, aut oſtendere poſſe, qua ratione Deus facultatem illam his hominibus infuderit, num propterea manifeſtiſſimæ experientiæ eſt contradicendum & res ipſa, certa ſatis & manifeſta, inficienda? Non crediderim. Neque igitur ex eo, quod modum conceſſæ hominibus Revelationis ignoremus, ſtatuendum, eam fieri non poſſe. Quærendum igitur duntaxat, utrum perſpicuis argumentis demonſtrari poſſit, Deum cum his vel illis hominibus veritates ejusmodi novas communicaſſe. Dicent forte Deiſtæ, nos hic tanquam pro certo ponere rem fuiſſe vere geſtam, Apoſtoloſque hanc facultatem fuiſſe conſecutos, quod ipſimet infitientur. Verum quidem hoc eſt: at hic non quæritur de veritate rerum geſtarum, quas extra dubitationis aleam poſitas eſſe credimus, ſed de intrinſeca rei poſſibilitate duntaxat agitur, quam ſi admittunt, obtinuimus quod volumus. Neque igitur neceſſe hoc loco eſt, ut veracitatem primorum teſtium probemus.

Secundo, fatemur in hac Revelatione præter veritates quasdam ſolius rationis ope cognoſcendas, præter hiſtorias, præcepta, promiſſiones

promiſſiones &c. reperiri quædam myſteria, i. e. veritates ex rectæ rationis legibus non eruendas, quas obſcure intelligimus ; ea tamen nonſolum verbis diſertis, tanquam fidei articuli in Revelatione deſignantur, ſed & cum univerſo corpore Religionis chriſtianæ ita cohærent, ut iis negatis corruat, neceſſe eſt, integrum ſyſtema diſciplinæ chriſtianæ. Ponimus jam quidem pro vero, quod data opera fuſe a viris doctis probatum eſt, in libris potiſſimum N. Teſtamenti univerſam Chriſti diſciplinam contineri; hinc ipſa jubet æquitas, ut ſecundum genuinas vocum & phraſium ſignificationes, quæ ita traduntur, explicemus : nam ſi pro lubitu vim phraſium vellemus mutare, nonſolum fruſtra data eſſet omnis Revelatio, ſed & nullius auctoris ſententiæ & opiniones in his vel illis libris expoſitæ cognoſci poſſent. Si quis v. gr. *Platonem* evolvit, multa deprehendit cognitu facilia, quæ a quovis lectore græcæ linguæ gnaro facile poſſunt intelligi: at ubi in *Timæum*, *Philebum*, aliosque dialogos incidit, reperiet multa, quæ haud facile intelligat : nullus autem ſanæ mentis interpres contendet, hæc quæ obſcuriora in his dialogis ſunt, & difficulter intelliguntur, vel *Platoni* adjudicanda, vel talem interpretationem eſſe dandam, quæ neque ex vi vocum & phraſium, neque ex univerſa diſciplina platonica, alibi ſatis explanata, erui poſſent. Non quæritur hic utrum hæc ſublimiora capita Platonis vera ſint, & rationi conſentanea, de quibus multa dici poſſent : ſed utrum quilibet ſcriptor, & ita etiam *Plato*, non ſit interpretandus ſecundum leges, quas omnes illi admittunt, qui verum ſenſum ſub verbis latentem pandere volunt ; quod nemo ſanæ mentis inficias iverit. Idem ergo dicendum, ubi ad explicationem Revelationis deventum eſt ; in ea enim, præter multa cognitu facilia, traduntur quædam δυσνόητα, v. gr. aſſeritur colendum Deum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum ; Chriſtus Jeſus appellatur Deus ; Deus manifeſtatus in carne; Deus benedictus in ſecula ; Idem Θεάνθρωπος pro nobis dicitur mortuus ; Eidem attribuuntur nonſolum nomina, ſed & opera divina, cultus &c. Idem poſt mortem pro nobis obitam in vitam dicitur revocatus, & in cœlos ſublimis abiviſſe &c. Hæc, aliaque, perſpicuis verbis in libris N. Teſtamenti traduntur, adeo quidem, ut ſine violentia alium illis ſenſum tribuere non poſſis : unde ſequitur, in nativa verborum ſignificatione eſſe ſubſiſtendum, licet illud quod ſub verbis

 latet,

latet, liquido a nobis non intelligatur. Quod ſi enim ea, quæ de Trinitate, ἐνσαρκώσει τῦ λογυ, Ejus ſatisfactione &c. in N. Fœderis libris traduntur, velis tollere, & alienum ſenſum verbis clariſſimis affricare, nonſolum peccas contra genuinæ interpretationis leges, ſed & tale ſyſtema exhibes, quod a diſciplina chriſtiana plane abhorret, & cum iis pugnat, quæ diſerte & conſtanter a Scriptoribus N. Teſtamenti traduntur. Sume v. gr. in manus Apoſtolorum epiſtolas; deprehendes eos nonſolum frequentiſſime ad ea dogmata, quæ myſteria appellamus, provocare, ex iisdem incentiva ad pietatem petere, ſed & eos, qui talibus articulis ſubſcribere nolunt, inter eos referre, qui veram & ſalutarem Religionis a Chriſto traditæ ignorent naturam & indolem. Recte igitur & convenienter rationi agunt Chriſtiani, dum fatentur, in Religione chriſtiana inter alia etiam tradi myſteria. Novimus quidem *Socinianos* aliam ingredi viam, eaque omnia, quæ de myſteriis dicuntur, plane alium in ſenſum torquere. At ſi hæc methodus valet interpretandi, quidlibet ex quolibet ſcriptore poterit extundi, & ita omnes interpretationis leges inutiles erunt. Ita poterit quis hanc methodum ſequens, *Senecam*, *Antoninum Philoſophum* & *Arrianum*, nobiliſſimos Philoſophiæ ſtoicæ explanatores & defenſores ita interpretari, ut in iis κυριας δοξας Epicuri reperiat, licet ſcriptores illi a decretis hujus Philoſophi plane abhorruerint. Quam inepta vero ſit hæc Socinianorum methodus pluribus viri docti oſtenderunt. Vide *Illuſtr. Tillotſonii Serm. Sacr. Vol. VI. Serm. XLVI.* & ibi laudatum *Stillingfleetum*; celeb. *la Croze* in *Diſſertationibus de rebus varii argumenti*, gallice ſcriptis, ut alios taceam. Hoc unum igitur quæritur, utrum ea, quæ a nobis appellantur myſteria, cum rectæ rationis decretis conciliari nulla ratione poſſint, utpote manifeſtiſſimam contradictionem involventia: de quo jam eſt diſpiciendum.

Tertio. Contendunt Chriſtiani omnes, ſi Socinniaos excipias, myſteria in Sacris tradita obſcure quidem cognoſci, ſimul vero negant, ea eſſe ἀσυςάτα. Ubi in anteceſſum monendum, nos loqui de myſteriis prouti illa in Sacris Literis, non vero in *Patrum* & *Scholaſticorum* veterum & recentiorum libris repræſentantur. Fatemur, multa de his argumentis paſſim fuiſſe ſcripta, quæ rem per ſe cognitu difficilem, obſcuriorem potius quam clariorem effecerint: notæ ſunt lites virorum doctorum de ſententiis *Antinicænorum*

rum & *Poſtnicænorum* Patrum circa hoc argumentum ; pugnæ item de voce ὑποςασις, ὁμουσια &c. Sacrarum igitur Literarum auctoritate duntaxat, verbisque, quibus uſi ſunt Scriptores Sacri de hoc argumento differentes, nititur noſtra de myſteriis ſententia. Hæ autem tradunt, unum eſſe numero perfectiſſimum & ſummum Numen, quod cultu divino ſit proſequendum ; hæ ipſæ tamen ſimul diſertis verbis docent Patrem eſſe Deum, Filium eſſe Deum, & Spiritum Sanctum eſſe Deum ; ex hoc colligunt Chriſtiani, dari in infinita Dei natura quandam diſtinctionem : hanc veteres & recentiores Theologi voce ὑποςασεως & perſonæ deſignare voluerunt : hinc contendimus tres eſſe perſonas divinas.. Dicimus igitur & defendimus, (ut verba τȣ Μακαρίτȣ celeb. J. A. Turrettini in Diſſertat. de veritate Religionis chriſtianæ mea faciam) *unum* eſſe Deum, quemadmodum recta ratio & Scriptura evidenter docent. At vero eadem Scriptura duce, agnoſcimus in Chriſto, Domino noſtro, θειον τι, divinum principium, Dei λογον, Dei *Verbum*, *Rationem*, *Sapientiam*, uno verbo, plenitudinem Divinitatis, quam in eo *corporaliter habitaſſe* ab Apoſtolo affirmatur ad Coloſs. II. 9. Agnoſcimus etiam divinum principium, quod in Prophetis & Apoſtolis operabatur, & fideles omnes dirigit, quod vocatur *Spiritus Sanctus.* Duo autem principia & inter ſe & a *Deo Patre* diſtingui, docente Scriptura ſcimus ; quomodo diſtinguantur, tacente Scriptura, ignoramus. Iterum dicimus ; *unicus eſt Deus*, unica divina eſſentia ; neque ab hoc principio certiſſimo ac momentoſiſſimo dimoveri nos unquam patiemur : ſed unus ille idemque Deus certo modo ſubſiſtens dicitur mundum condidiſſe ac adminiſtrare, & hic eſt *Pater* : certo modo ſubſiſtens dicitur in Chriſto apparuiſſe, hominesque redemiſſe, & hic eſt *Filius* : certo modo ſubſiſtens dicitur Prophetas & Apoſtolos adflaſſe, atque in fidelibus operari, & hic eſt *Spiritus Sanctus.* Sic diſtinguimus, præeunte formula Baptiſmi, aliisque Scripturæ locis : quanquam neſcimus, tacente Scriptura, nihilque de his docente ratione, in quo præciſe diſtinctio illa ſita ſit. Ita *celeb. Turrettinus.* Quanquam autem hæ voces naturam rei, de qua agitur, non ſatis explicent, ſervari tamen poſſunt, cum quia nulla vox eſt, quæ clarius rem exprimat, tum quia termini, communi Chriſtianorum conſenſu recepti, temere mutandi non ſunt ; quanquam eum, qui rem ipſam in Sacris traditam, i. e.

myſteria ipſa admitteret, ſimul vero verbum perſonæ, ſcrupulo conſcientiæ delicatioris commotus, uſurpare nollet, exagitandum non eſſe putarim, dum Theologi ab omni heterodoxiæ ſuſpicione alieni, in explicatione myſterii Trinitatis eas voces omitti poſſe aſſeruerunt. (*) Patri, Filio, & Spiritui Sancto, uti diximus, in S. Literis

(*) Ne cui hæc gratis dixiſſe videar, adducam quædam Theologorum Proteſtantium de hoc argumento effata. Inter Theologos Reformatos ita de hoc argumento diſſerit ὁ Μἀκαριτης cl. *Gürtlerus*, *Inſtitut. theolog. pag. m.* 65. *In veteri Eccleſia* (inquit) *diſceptarunt, an Patrem, Filium & Spiritum Sanctum conveniat appellare tres hypoſtaſes? cujus rixæ originem Melanchton bene ad ingeniorum petulantiam retulit. Latini negarunt, condemnantes Græcos, qui ſic loquebantur, & per* ὑποςασιν *perſonam intelligebant. Etiam de perſonæ vocabulo luſere, quotquot inſitiati ſunt Deum eſſe Patrem, Filium & Spiritum Sanctum. Aſt rem qui tenet, de vocabulo non moroſe diſputat.* Inter fratres Lutheranos ſic mentem ſuam exprimit celeb. *Buddeus, Theolog. dogmat. pag.* 302. *Si quis in re ipſa conſentiat, ſolis autem vocibus offendatur, & adeo ex imbecillitate quadam eas admittere, aut uſurpare nolit, eum ideo neutiquam ſtatim ceu hæreticum condemnandum aut rejiciendum cenſeo. Præeuntes hic nobis habemus concilii Alexandrini An. CCCLXIII. congregati Patres, quos inter ipſe Athanaſius erat. Cum enim Paulini pariter & Meletii ſectatores de uſu ſenſuque vocum* ὐσια *&* ὑποςασις *inter ſe non convenirent, in ipſa re tamen conſentirent, ut ipſis vocibus nonniſi neceſſitate quadam urgente uterentur, decretum fuit. Quo ipſo innuebant, a vocibus ſeu terminis aliquem abſtinere poſſe, ſi modo de re ipſa ſentiat recte; idque* σοφως *judice Sozomeno:* ἐν μαλα σοφως μοι δοκυσιν ὁρισαι, μη ἐξ ἀρχης ἐπι θευ τυτοις χρησθαι τοις ὀνομασι; *prudenter admodum mihi videntur decreviſſe ubi de Deo ſermo eſt, non eſſe ſtatim his nominibus utendum; Hiſt. eccl. Lib. V. cap. XII. Multo minus exiſtimandum, ad ſalutem prorſus neceſſarium eſſe, ut aliquis haſce voces profiteatur. Plurimi inter eruditos etiam ſunt, qui illarum ſignificationem ignorant, tantum abeſt ut ab hominibus plebejis rudibusque literarum hoc exigi queat.*

Literis tribuuntur nomina divina, attributa divina & opera, cultus denique divinus: unde colligunt Chriſtiani merito, Patrem, Filium,

queat. Huic adjungendus eſt *celeb. Pfaffius*, qui pag. 146. Inſtitut. ſuarum theolog. prudenter & candide nonſolum mentem ſuam aperit de his vocibus, ſed & plures inter ſuos adducit, qui in eandem conceſſerint ſententiam. *Myſterium Trinitatis* (inquit) *idea quadam reali & adæquata comprehendi neſcit. Hinc rectiſſime illi faciunt, qui in re minus evidente in nudis ſacrarum Literarum terminis, relictis humanæ ſapientiæ verbis, adquieſcunt. En vero quid hic ajat Lutherus noſter, qui de ὁμουσίῳ hæc verba contra Latomum, Theologum Lovanienſem, quem in arce Walburgenſi ſcripſit, Tom. II. Lat. Witteb. f. 252. ponit: Quod ſi audit anima mea vocem homouſion & nolim ea uti, non ero hæreticus. Quis enim coget me uti, modo rem teneam, quæ in Concilio per Scripturas definita eſt? Et ſi Ariani male ſenſerunt in fide, hoc tamen optime, ſive bono ſive malo fine exegerunt, ne vocem profanam in regulis fidei ſtatui liceret. Scripturæ enim ſinceritas cuſtodienda eſt, nec præſumat homo ſuo ore eloqui aut clarius aut ſincerius, quam Deus elocutus eſt ex ore ſuo. Qui verba Dei non intelligit in rebus Dei per ſe loquentis, non credat ſe intellecturum verba hominis de rebus alienis loquentis. Nemo melius loquitur, quam qui optime intelligit. Quis autem res Dei intelligit melius quam Deus ipſe? Imo quantum eſt id, quod homo intelligit de rebus Dei? Nec male etiam adeo N. Hunnius in Epitome credendorum Cap. V. ſ. 79. Es iſt einem billich frey zu ſtellen, ob er wolle dieſe Art zu reden (in dem einigen göttlichen Weſen ſind drey Perſonen, oder der einige Gott iſt in Perſonen dreyfaltig) welche im Streit mit dem Ketzern bishero ſind geführet worden, gebrauchen, oder einfaltig dabey bleiben, daſs er ſpreche:* Der einige wahre Gott iſt der Vater, Sohn und Heil. Geiſt. *Cujus ſententiæ ſuæ S. 88. cauſam dat Hunnius. Dieweil dieſe Art zu reden (von der heiligen Dreyfaltigkeit, oder den dreyen Perſonen in Gott) in der heiligen Schrift nicht zu finden ſeye.* Eandem ſententiam calcat *Abraham Calovius Tom. I. op. Antiſocin. fol. 280. in paraſceve refutationis Crellianæ, ubi ait,*

Filium, & Spiritum Sanctum, tanquam Ens ſummum eſſe colendum. Quæritur igitur hoc unum, utrum ea, quæ de hoc argumento dicuntur, ſint ἀσύςατα, adeoque Chriſtiani his articulis ſubſcribentes pro meris ſint habendi *fanaticis*. Hoc autem fieri poſſe negamus. Ad demonſtrandum, hanc vel illam propoſitionem contradictoriam eſſe, neceſſe omnino eſt, ut terminos ipſos intelligamus, i. e. ut ſciamus quid ſubjecti, quid prædicati nomine veniat: ſine hoc enim oſtendi non poteſt, utrum aliquis ſit inter ſubjectum & prædicatum nexus, nec ne. Ita ſi dicatur dari circulum quadratum, continuo hoc fieri non poſſe animadvertimus, quia claram quadrati & circuli habemus notionem. Ita ſi Pontificii aſſerunt, unum idemque corpus eodem tempore in pluribus ſimul poſſe eſſe locis, facile deprehendo, hoc ἀσύςατον eſſe, quia quid unum, quid plura, quid corpus ſit &c. facile intelligo. Quando vero Chriſtiani dicunt, tres eſſe Perſonas divinas, & unum tamen eſſe Numen, non eadem ratione argumentari poſſunt diſſentientes, quia illi ipſi, qui *Perſonæ* vocabulo utuntur, fatentur, ſe vocem hanc non eo ſenſu uſurpare, quo id communiter fieri ſolet. Sed dicunt adverſarii; Pater ex mente Chriſtianorum eſt ſubſtantia, Filius eſt ſubſtantia, Spiritus Sanctus eſt ſubſtantia: aut ergo fatendum eſt tres dari divinas ſubſtantias; aut tria poſſe eſſe unum & unum tria, quod ἀσύςατον: prius cum concedere nolint Chriſtiani, neceſſe eſſe ajunt, eos poſteriori explicationi ſubſcribere. At negant Chriſtiani voce

ait, ſe aperte profiteri, nos nullam moturos controverſiam ſuper terminis iſtis eccleſiaſticis, eſſentia, perſona, modo Sociniani nobiſcum unam eandemque amplecterentur fidem de Deo Patre, Filio & Spiritu Sancto, quæ verba in Conſid. Arminianiſmi pag. 103. *defenſum it.* Denique & *Spenerus de æterna divinitate Jeſu Chriſti, cap. I. ſect.* 29. 30. *pag.* 28. 29. *Humii mentem ſibi induit. Noſtram vero nuper in diſſertatione de articulis fidei fundamentalibus jam declaravimus, quæ huc vergit, voces iſtas ἀγράφως haud neceſſarias ad articuli hujus explicationem eſſe, etſi orthodoxo ſenſu adhiberi poſſint.* Hactenus excellent. *Pfaffius.* Conferatur inter noſtros oratio cel. *Zanchii*, qui de hoc argumento poſt compoſitum inter ipſum & Marbachium diſſidium, prudentiſſima ſuppeditat conſilia.

voce *perſonæ* idem denotari ac voce ſubſtantiæ. Subſtantiam vocant Ens per ſe exiſtens, id eſt nulli alii ſubjecto inhærens, uno verbo individuum aliquod; at negant Patrem ſine Filio & Filium ſine Spiritu Sancto ſubſiſtere poſſe: Ergo ſaltem, inquient, neſciunt Chriſtiani quid dicant, cum perhibent tres dari perſonas divinas. Reſpondemus, nos cognoſcere de hoc argumento, quantum ſatis eſt. Novimus eſſe Numen perfectiſſimum; novimus Numen illud eſſe colendum; novimus Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum Deum appellari, atque adeo in natura divina aliquam locum habere diſtinctionem ſed illius rationem non ſatis conſtare; putamus igitur in obſcuriore hac cognitione eſſe adquieſcendum, cum quia in infinita natura Dei poſſunt plura eſſe, quæ nobis ignota ſunt; tum quia Revelatio omnibus characteribus originis ſuæ divinæ inſtructa, non per multas & obſcuras conſequentiarum ambages, ſed clariſſimis verbis, myſteria hæc tradit; neque a nobis poſtulat, ut rem ipſam clarius, quam quidem id per Revelationem factum eſt, cognoſcamus: ut jam non dicam, argumento huic conſtare poſſe ſuum pondus, etſi vox perſona omittatur. Idem dictum velim de natura τῆς ἐνσαρκώσεως, & ſatisfactionis, ab eodem Sotere præſtitæ; quicquid hic difficultatis eſt, ex obſcuro vocis *perſonæ* ſignificatu oritur. Sufficit Chriſtianis ſciviſſe, Chriſtum Deum eſſe, manifeſtatum in carne eum in finem, ut pro nobis mortem obiret, hacque, non alia ratione, nos Deo conciliaret: unde ſimul patet, quid ad objectionem Deiſtarum, ſupra allatam, reſpondendum ſit. Nimirum contendunt, *fanaticum* & ineptum eſſe, in numerum articulorum creditu neceſſariorum referre tales propoſitiones, quæ ne ab eruditis quidem, nedum a plebe intelligi poſſint; atque hanc potiſſimam cauſam eſſe, quod Religioni chriſtianæ nomen dare non poſſint. Non inquiram jam, utrum eo potiſſimum nomine adducantur increduli, ut Religionem chriſtianam repudient. Hoc unum moneo, recte & convenienter rationis præceptis agere & ratiocinari Chriſtianos, quando contendunt, in obſcuriore cognitione myſteriorum eſſe adquieſcendum. Cum enim certis firmiſſimiſque argumentis de Religionis chriſtianæ veritate ſint perſuaſi, neceſſe eſt, ut ea admittant, quæ perſpicuis verbis in illa Revelatione contenta ſunt. Cumque videant, inter principalia capita chriſtianæ diſciplinæ referri doctrinam de redemptione Jeſu Chriſti, eam vero

rite intelligi non poſſe, niſi ea, quæ de Chriſti perſona, natura & officiis in ea traduntur, ſimul admittantur, aut omnem Revelationi huic deberent fidem detrahere, idque, quod ſummam facit & medullam Religionis, tollere, aut concedere, in Revelatione tradi myſteria, iisque tanquam articulis a Deo nobis conceſſis & præſcriptis eſſe ſubſcribendum. Nihil hic deprehendimus a ratione alienum vel fanaticum; imo potius eorum, quia talia nobis objiciunt, ratiocinandi methodus inepta videtur. Nimirum præcepta quædam Religionis chriſtianæ omni attentione digna eſſe judicant; recteque facere Chriſtianos contendunt, quod ea magnifaciant; ſimul tamen poſtulant, ut ea, quibus totum fundamentum Revelationis innititur, & ſine quo Revelationis illius naturam intelligere non poſſumus, abjiciant. Hoc vero idem eſt, ac ſi quis homini, amore Philoſophiæ Stoicæ vel Platonicæ incenſo, perſuadere vellet, ad cognoſcendas rite diſciplinas illas ſufficere, ſi quis ea firmiter teneat, quæ omnibus Philoſophis ſint communia; ea vero decreta, quibus ſuperſtructæ ſunt horum Philoſophorum ſententiæ, imo quæ efficiunt, ut quis propter ea admiſſa *Stoicus* vel *Platonicus* appelletur, prorſus abjiciat.

XII.

Examinantur ulterius objectiones Deiſtarum.

Ex theſi, *quarto*, antecedente jam patet, quid ad reliquas objectiones Deiſtarum ſit reponendum. Nimirum clamant, ex rebus plane ignotis, imo inintelligibilibus, nulla ad pietatem incentiva depromi poſſe; hoc tamen fieri cum ab ipſis Apoſtolis, tum ab omnibus Chriſtianis in univerſum. At 1) ſumunt hi homines, quod demum probandum eſſet, nimirum myſteria in S. Literis tradita eſſe contradictoria. 2) Mirum eſt, incredulos ad ea duntaxat motiva provocare, quæ ex myſteriis deſumta ſunt, non vero ad ea etiam, quæ ex perfectionibus Dei ejusque beneficiis, in eadem Revelatione, quæ ab omnibus ſanæ mentis hominibus intelligi probe poſſunt, animos convertere. Videantur de hoc argumento, ne prolixior ſim in locis illis adducendis, *celeb. Werenfelſii binæ meditationes*, de *Zelo nimirum in S. Scriptura ubique conſpicuo pro una Dei gloria*; & de *Incitamentis ad virtutem in S. Scriptura propoſitis.* 3) Negamus incentiva ad pietatem, in Revelatione adducta, peti ex ipſa myſteriorum, quatenus illa nobis cognita non ſunt, natura. Conſtabit hoc, ſi unum alterumve exemplum adducamus. Ita

notum

notum eſt, Apoſtolos, Religionis chriſtianæ veritatem comprobaturos, animos Chriſtianorum ad omnis generis virtutes deamandas inducturos, & adverſus quævis pericula ingruentia obfirmaturos, ad reſurrectionem Jeſu Chriſti provocare. vide Act. III. 15. 1. Petr. I, 3. 1. Cor. XV, 19. 20. 2. ad Timoth. II, 8. Rom. VI, 4. atqui quid ſit vita, quid ſit mors, quid revocatio ex morte in vitam, ſcimus, licet modum, quomodo mortuus in vitam revocetur, ignoremus. Sic quando ad amorem Dei Servator noſter nos excitare vult, Johannis Cap. III, 18. non ad *filiationis*, vel generationis æternæ *naturam* provocat, ſed ad miſſionem ipſius in carnem, beneficiorumque exinde emanantium præſtantiam. Quando Paulus 1. Cor. VI, 20. vult, ut Chriſtiani & mente & corpore Deum glorificent, ad redemptionem Chriſti provocat, non vero ad id, quod Deum impulit, ut hac non alia ratione hominibus viam ad veram felicitatem perveniendi parare voluerit. Taceo alia loca. 4) Confundunt increduli ſemper id quod *obſcure imperfecteque* cognoſcimus, cum re prorſus *inintelligibili*, aut cum eo quod plane ἀσύςατον eſt. Nemo Chriſtianorum dixerit, credenda eſſe ἀσύςατα, niſi excipias Pontificios, (quanquam & illi transſubſtantiationem pro myſterio venditare velint) de quorum tamen ſententia proprie hic non agitur. Sed hoc duntaxat aſſerunt, tradi verbis planiſſimis, & quidem hinc inde per univerſam Scripturam quædam dogmata, quæ imperfecte valde, & obſcurius cognoſci atque intelligi poſſint; ea tamen admittenda eſſe, non quod naturam eorum habeamus cognitam, ſed quod Deus ἀψευδὴς nobis in Verbo ſuo eadem revelaverit. Cumque Chriſtiani ab una parte de Religionis chriſtianæ divina origine ſint perſuaſi; ab altera vero probe norint, quam pauca nos homunciones perfecte cognoſcamus, & quam multa in ipſa Natura reperiantur myſteria, ad quæ ingenii humani vis pertingere non poteſt, recte ſe facere exiſtimant, ſi in Revelatione cœlitus nobis data adquieſcant. 5) Sed pergimus ulterius, atque dicimus, ſi imperfecta cognitio dogmatum Religionis impedit, quo minus incentiva ex iis petita aliquid valere poſſint, ad cultum Numini præſtandum, nonſolum actum erit cum Religione chriſtiana, ſed & inutilis plane erit ipſa Theologia naturalis, quod tamen contrarium eſſet principiis eorum quibuscum jam quidem nobis res eſt. Diſputamus enim hic adverſus id incredulorum genus, qui Theologiæ

logiæ naturalis principia theoretica & practica admittunt, ſimul tamen contendunt cultum Chriſtianorum *fanaticum* eſſe, quia innitatur perſuaſione certorum quorundam myſteriorum, quæ nulla ratione poſſint intelligi. Contendimus autem eos, qui ita ratiocinantur, bellum Religioni omni apertum indicere. Age oſtendamus hoc paucis. Cultus omnis Numinis nititur cognitione attributorum divinorum; primum autem quod præſtandum eſt ei, qui Deum colere vult, hoc eſt; ut nimirum perſuaſus ſit Deum exiſtere. Hæc ergo prima propoſitio probanda; dari cauſam aliquam rerum omnium neceſſariam, a mundo plane diſtinctam. Ex hac theſi; datur Ens neceſſarium & æternum, nihil hactenus elicere poteſt homo, quod ad cultum Numinis faciat: opera igitur danda, ut ei natura divina clarius pateſcat. Eum in finem igitur ex ordine Univerſi, finibus rerum creatarum &c. oſtendendum, cauſam illam neceſſariam, ſimul eſſe ſapientiſſimam, potentiſſimam, optimam &c. Eandem ſpiritum eſſe non corpus, ut de reliquis attributis divinis jam nil dicam. Ante omnia vero notandum, nos neque corporum neque ſpirituum finitorum perfectam habere notitiam, & tamen ex iis, quæ de ſpiritibus, eorumque proprietatibus cognoſcimus, judicandum eſt, de Spiritu perfectiſſimo, i. e. Deo. Mentes hominum intelligunt, ratiocinantur, volunt, appetunt, ſentiunt, imaginantur, res olim cognitas denuo præſentes ſibi ſiſtunt, facultatem denique habent, corpuſcula, quibus veſtitæ ut ita dicam ſunt, variis modis movendi, &c. De his ipſis proprietatibus perfectam non habent homines notitiam, ſed debilem valde. Quod ſi ad Deum eas transferre volunt, & de Spiritu perfectiſſimo judicare, deprehendunt, nonnullas illarum prorſus non Deo competere, omnes vero ita eſſe comparatas, ut excellentiori quadam ratione Deo quam hominibus eas neceſſe ſit ineſſe. Dicunt itaque hæc attributa Deo competere in perfectiſſimo gradu; at excellentiſſimi illius gradus terminos definire non poſſunt; firmum tamen manet, Deum ut Spiritum perfectiſſimum eſſe colendum. Rurſus ab omnibus Theologis & Philoſophis admittitur, finitum non eſſe capax infiniti. Jam vero omnia Dei attributa ſunt infinita; unde neceſſe eſt, noſtram cognitionem de attributis divinis imperfectam valde eſſe. Hinc recte & pulchre *Lactantius Lib. V. ſect. VII.* ait: *Cum ad Deum mentis humanæ intentio & acumen & memoria pervenerit, quaſi*

quaſi abductis & conſumtis omnibus viis ſubſiſtit, hæret, deficit, nec eſt aliquid ulterius, quo progredi poſſit. Quod ſi cultus ille omnis *inanis* eſt & *fanaticus*, qui nonniſi cognitione imperfecta innititur, ſequitur, ne ipſas quidem veritates Theologiæ naturalis certas eſſe poſſe. Docet inſuper ipſa Religio naturalis, Deum nonſolum a mundo adſpectabili plane diverſum eſſe, ſed & Eundem non per intrinſecam quandam & brutam neceſſitatem, ſed per ſapientiſſimam, liberrimam & rationibus ſuperſtructam voluntatem huic Univerſo originem dediſſe, Eumque adeo tanquam Univerſi Conditorem eſſe adorandum & colendum; at ſi ad cultum illum præſtandum requiritur accurata creationis illius notitia, fieri nunquam poterit, ut Deum ob tantum opus laudare poſſint homines. Fundamentum hujus cultus hoc eſt: ſpiritus poteſt corpora producere. At quis mortalium hactenus accurate oſtendit, quis ſit inter ſpiritus, perfectiſſimi licet, voluntatem, & corporum exiſtentiam motumque nexus? Quis neſcit motas inter Theologos & Philoſophos de hoc argumento controverſias? Perge ad reliqua Dei attributa, ad infinitatem, omnipræſentiam, ſapientiam, æternitatem &c. & patebit, nullum eſſe, quod perfecte poſſit intelligi; & tamen ex his omnibus petuntur incentiva ad cultum rationalem Deo præſtandum. Quis neſcit abſorberi quaſi mentem, dum nonſolum ad infinitam Dei naturam contemplandam ſeſe applicat, ſed & quando ad ſapientiæ, juſtitiæ, & bonitatis variam in hoc Univerſo diſpenſationem, ex qua de præſtantia harum virtutum judicandum eſt, attendit? Quam multa videntur mortalibus regulis æquitatis & ſapientiæ divinæ contraria, quod ex eo ſine dubio inter alia etiam provenit, quod virtutum illarum tenuem habeamus cognitionem? Probant Theologi & Philoſophi, Deum nonſolum hoc Univerſum creaſſe, ſed & illud conſervare ſingulis momentis; Eum omnibus rebus proſpicere, eaque ad ſapientiſſimos fines dirigere. At quis neſcit doctrinam de Providentia innumeris obſeptam eſſe difficultatibus? Quis ſcit, quomodo Deus ſingulas partes & partium partes conſervet? Quis declarabit, qua ratione Deus in corpora ſpiritusve ſuam exerat vim & potentiam? Quam torquent ſeſe ingenia Philoſophorum, quando concurſum Dei, malique moralis & phyſici naturam, cauſasque exponere volunt? fatigent ſeſe licet, novaque ſemper condant ſyſtemata de his argumentis, impoſſibile tamen erit, ut unquam in

 terris

terris ad plenam & perfectam harum rerum cognitionem perveniant. Interim tamen omnes; qui Deum adorandum & colendum eſſe perhibent, & qui precum neceſſitatem agnoſcunt & urgent, non obſtantibus illis omnibus difficultatibus, Deum ſingula moderari ſapientiſſime credunt, & hoc incentivo permoti, cultum illi exhibendum clamant; unde denuo ſequitur, imperfectam rerum divinarum cognitionem non obſtare, quo minus reverentia Numinis & cultus ejus locum habere poſſit. Mentem denique eſſe immortalem, pœnæ præmiique capacem, poſt diſceſſum etiam ſuum à corpore actionum ſuarum conſciam, nobiſcum fatentur Deiſtæ, de quibus hic agimus. Perſuaſionem de hac veritate plurimum conferre ajunt, ad pietatis ſtudium. Quod ſi vero ad hanc perſuaſionem requiritur accurata & omnibus numeris abſoluta mentis humanæ cognitio, fieri non poſſet, ut unquam homo ea uti poſſet ad omnis generis virtutes exercendas. Nullus autem hactenus vel Theologorum vel Philoſophorum, quantum ſcio, contendit, nos perfecta cognitione mentis noſtræ eſſe inſtructos. Hoc ex eo patet, quia diſputant inter ſe de natura & de origine idearum, ſenſationis, imaginationis, memoriæ, habituum, conjunctione mentis & corporis &c. Hoc tamen non obſtante, illi, quibuscum jam nobis res eſt, firmiter credunt, mentem eſſe rem a corpore prorſus ſecretam & immortalem. Ex quo tandem, omnibus rite perpenſis, ſequitur, aut nullum plane cultum & religionem inter mortales locum habere poſſe; aut imperfectam cognitionem rerum divinarum non prohibere, quo minus Deum pro cognitionis humanæ modulo colamus; prius cum infitientur Deiſtæ, de quibus loquimur, neceſſe eſt ergo ut poſterius admittant, atque fateantur, imperfectam illam cognitionem myſteriorum ſufficere, ad cultum Deo præſtandum, neque adeo recte *fanaticiſmi* accuſari eos, qui in obſcuriore rerum divinarum cognitione adquieſcunt. 6). Confugiunt denique increduli Chriſtianos fanaticiſmi poſtulaturi, nonſolum ad myſteria chriſtianæ Religionis, ſed & ad varias phraſes N. Teſtamenti, in quibus talia ſibi deprehendere videntur, quæ aut ſenſum fundant plane nullum, aut quæ *fanaticiſmum* ſapiant: v. gr. huc trahunt ea, quæ de Chriſtianis dicuntur; quod *unctionem* habeant & omnia ſciant; quod *naturæ divinæ participes* fiant; quod *in Chriſto ſint* & *Chriſtus in iis*; quod cum *eo mortui*, *ſepulti* & in *vitam ſint vocati*; quod corpus

Chriſtianorum

Chriſtianorum ſit *templum* Spiritus ſancti; quod *flumina* aquarum viventium e *corpore* fidelium *emanatura ſint*; quod Chriſtus in credentibus *formam* accipiat; quod iidem dicantur *induere Chriſtum*, &c. &c. Huc trahunt denique omnia dicta de operationibus Spiritus S. in cordibus piorum. At nec hic deprehendimus quicquam, quod incredulorum ſententiæ patrocinetur. *Primo* concedimus, dari quasdam locutiones & phraſes in Revelatione & citatis in locis, quæ prima ſpecie paradoxæ videantur; at ceſſat hæc admiratio, quamprimum non tam ad ſonum phraſium, quam vero ad rem ſub verbis latentem attendimus. 2) Æquiſſimum eſt, ut quando de incitamentis ad pietatem, certis verbis expreſſis, judicare volumus, ut principia theoretica, quibus illa ſuperſtructa ſunt, rite agnoſcamus; tum enim demum verum poterimus ferre de phraſibus illis judicium, dictaque obſcurioribus verbis expreſſa, perſpicue explicare. Ita quando quis v. gr. recentiorum uti appellantur *Platonicorum* phraſes ſublimiores intelligere vult, neceſſe eſt, ut principia hujus Philoſophiæ rite habeat perſpecta. Hoc facto patebit, multa, quæ ſublimia & admiranda prima fronte videbantur, vel meros ſonos eſſe ſenſu vacuos, vel incertiſſimis, imo falſiſſimis ſententiis & opinionibus innixa. Contendunt autem Chriſtiani dogmata, quibus ſuperſtructa eſt Religio chriſtiana, certiſſima eſſe, & planiſſima. 3) Æquiſſimum eſt, ut obſcuriores phraſes ex clarioribus, quibus ſacri Scriptores in eodem argumento occupati utuntur, explicentur. Hoc faciendum eſſe in explicatione & interpretatione quorumvis Scriptorum conſentiunt docti omnes. Hiſce in anteceſſum notatis, quædam poſtulata adducimus, quæ ab illis ipſis, qui duntaxat Theologiæ naturalis theoretica & practica capita admittunt, concedi debent. Sunt autem ſequentia potiſſimum: *Deum vim ſuam potentiamque in corpora pariter & mentes exercere poſſe, licet, qua ratione id fiat, ignoremus: hominem ad ita vel aliter ſentiendum & agendum commoveri poſſe: ad virtutis ſtudium requiri certam quandam mentis* διάθεσιν: *ex conſcientia recte factorum naſci in mente tranquillitatem quandam, quæ verbis metaphoricis expreſſa licet, vera tamen eſſe poteſt & rationibus certis innixa: homines ſanæ mentis luſum imaginationis a facultate, quæ certo ipſis ineſt, diſtinguere poſſe: ex relatione actionum humanarum ad legem divinam, oriri denominationes quaſdam, quæ ex natura rerum, non phraſium,*

ſunt

ſunt eruendæ: obſcuritatem verborum, quibus hæc vel illa mentis affectio exprimi ſolet, non prohibere, quo minus homo de perceptionis veritate poſſit eſſe perſuaſus: quo magis quis in ſtylo auctoris alicujus verſatus ſit, principiaque, quibus innititur, rite intelligat, eo magis etiam eum varia conſectaria, quæ ex iisdem repetuntur, percipere, & ſenſum, ſub verbis metaphoricis latentem, eruere poſſe. Hæc ita mihi comparata eſſe videntur, ut ea a Deiſta, qualem repræſentavimus, nulla ratione in dubium revocari poſſint. Quod ſi hiſce addas quædam monita ex ipſa Revelatione petita, exiſtumamus omnes illas phraſes Virorum ſanctorum facile poſſe verbis perſpicuis explicari; obſervandum ergo primo Revelationem certis innixam principiis, non eſſe ſcientiam mere ſpeculativam, nedum inanem, ſed eam totam quanta quanta eſt, ad ingenerandum pietatis ſinceræ ſtudium unice eſſe datam; unde colligimus, ex ea nonſolum conſectaria multa theoretica, ſed & practica potiſſimum erui poſſe: 2) poteſt, & debet pia mens, ad principia illa probe attendere, & actiones ſuas ad ea conformare: 3) Redemtionis Chriſti beneficium plurima includit bona, quæ variis vocibus, v. gr. illuminationis, regenerationis, adoptionis, juſtificationis, conjunctionis cum Chriſto, &c. exprimi ſolent: 4) Deus poteſt per Spiritum S. animos ad hoc vel illud agendum & efficiendum arcana quadam vi impellere, ita tamen, ut pii ex effectibus de auxilio cœlitus dato poſſint eſſe perſuaſi: 5) ex conſcientia recte factorum oriuntur in mente variæ perceptiones, & tranquillitas quædam atque adquieſcentia, quæ variis phraſibus exprimuntur, quarum explicatio ex natura Evangelii & ſtatu hominis pii eſt petenda. Cum omnes, qui literis rite vacant, ſingularem ex cognitione rerum divinarum & humanarum percipiant voluptatem, de qua rudis literarum homo judicium rectum formare non poteſt; & Geometra ob ſolutionem alicujus problematis difficilioris ſingulari lætitia commotus in ſuum Ἑυρηκα erumpere poſſit; quid impedit, quo minus pia mens actionum ſuarum conſcia, ſingulari quadam ſuperfundatur voluptate, eamque variis phraſibus cum ex natura Evangelii, tum ex certa firmaque perſuaſione petitis, manifeſtam faciat? 6) Quo quis magis Religionis chriſtianæ genuinam indolem cognoſcit, animumque ad normam Evangelii componere ſtudet, eo magis etiam vim phraſium, quæ ex virtutis chriſtianæ natura dijudicandæ ſunt, intelliget: quo ipſo tamen non

non diffitemur, primis Chriſti Legatis plura fuiſſe bona conceſſa, de quibus magnifice loqui poterant, quam aliis diſciplinæ chriſtianæ alumnis, quæ tamen ita comparata erant, ut dubitare non potuerint, quin iis ſint ornati, licet obſcurioribus etiam aliquando ea depredicaverint verbis. Quod ſi ad hæc, quæ dicta ſunt, adverſarii noſtri probe attendant, dubium non eſt, quin inſtituto examine facile ſenſum phraſium illarum rite percepturi ſint: Ita patebit, quid ſit nova creatura, quid regeneratio, unctio, conjunctio cum Chriſto &c. Inſtant tamen & dicunt, multos dari inter Chriſtianos, qui magnificis verbis extollant neſcio quos motus internos ſibi conceſſos; interrogatos vero, ut perceptionum illarum indolem explicent, aut reſponſi nil dare poſſe, aut tam obſcuris uti verbis phraſibusque, ut manifeſtum ſit, eos confuſos quoſvis cerebri motus pro neſcio quibus operationibus divinis habere. Ponamus vero tales dari inter Chriſtianorum familias, inde tamen minime ſequitur, omnes tam turpiter eſſe deluſos, aut veram mentis perſuaſionem, piasque commotiones, a confuſis turbatæ imaginationis luſibus diſtingui non poſſe: nedum omnium minime ſequitur, ea, quæ de ſtatu interno Chriſtianorum vere talium in S. Literis traduntur, meros eſſe ſonos mente caſſos. Fatemur dari genus quoddam hominum *fanaticum*, quos tamen initio diſſertationis a cœtibus Proteſtantium, ſententiisque, quas fovent (de quo potiſſimum argumento jam quidem agitur) probe diſcernendos eſſe diximus. Hi rejecta Revelatione, ad neſcio quam lucem, motusque plane ſingulares provocant, ſimulque ea, quæ planis verbis in S. Literis de plurimorum hominum ſtatu dicuntur, tanquam nimis trivialia nauſeant, myſticis vero vocibus & phraſibus tanquam de cœlo delapſis delectantur. De his inquam hic loquendi cauſa non eſt. Fatemur inſuper, inter eos ipſos, qui confeſſionibus Proteſtantium addicti ſunt, multos tamen, inprimis inter plebem dari, qui non tam ex Librorum S. lectione, quam vero ex libris quibusdam myſticis innumeras phraſes, vel plane nihil ſignificantes, vel ſaltem obſcuriores corraſerunt, atque iis utuntur, quando internas animorum ſuorum adfectiones exprimere volunt; ex quo tamen minime ſequitur, eos pietatis ſenſu vero prorſus deſtitui; ſed hoc tantum, eos conſuetudine quadam quibusdam phraſibus obſcurioribus utendi, claris verbis ſtatum affectionum internarum exprimere non poſſe. Nimirum

facile concipi poteſt, qua ratione homines etiam pietatis amantes in vitium hoc incidere poſſint. Nil dicam quod infantes plurima de Religione addiſcere teneantur, quæ non intelligunt, in quibus tamen tanquam probe intellectis adquieſcunt; nihil de libris obſcuriore ſtylo exaratis, in quos mature ſæpe incidunt; nihil de auctoribus quibusdam librorum aſceticorum, qui obſcure ſtatum mentium piarum, adfectionesque earum repræſentare ſolent; ſed de publicis Oratoribus in cœtibus divina tractantibus aliquid duntaxat hic monebo. Dantur nimirum paſſim Oratores, qui elegantiam orationis ſacræ in eo poſitam eſſe exiſtimant, ſi innumeris ea ſit veſtita floſculis & metaphoricis verbis, cum ex S. Literis, tum aliunde petitis: certiſſimum eſt autem, longe maximam auditorum ſuorum partem ea non intelligere; opinioni vero ſuæ colorem conciliare volunt hoc prætextu, quod nimirum oratori ſacro verbis Scripturæ S. ſit utendum, quando auditores ſuos perſuadere vult. Quod ſi hoc velint, nullum dogma Religionis chriſtianæ tradendum, aut auditoribus tanquam divinum & creditu neceſſarium proponendum, quod vel diſertis locis Scripturæ, vel per evidentiſſimas conſequentiarum leges probari non poſſit, rectiſſime faciunt. Sane ſi hoc in Eccleſia chriſtiana ſemper fuiſſet obſervatum, innumeræ lites & contentiones abſfuturæ fuiſſent, neque tot minutæ opiniones defenſitatæ, de quibus tamen Doctorum omnium infallibilis Magiſter Jeſus Chriſtus in verbo ſuo nil perſpicue deſignavit. Si vero hoc putent, nimirum ſe animos auditorum ſuorum vehementius ad pietatis ſtudium commoturos, ſi metaphoricis illis & obſcurioribus phraſibus utantur, mea opinione vehementer errant. Ad hoc probandum non opus eſt multis rationibus. Hoc certum, fieri non poſſe, ut homo ad aliquid agendum impellatur, ſine rationibus quibusdam animo obverſantibus: neceſſe eſt igitur, ut auditores vim phraſium obſcuriorum intelligant, & latentem ſub iis ſenſum deprehendant. Non poſſunt autem oratores ulla cum ſpecie veri ſibi perſuadere, non dicam omnes ſed pleroſque tamen auditores, argumenta vel loca obſcurioribus & metaphoricis verbis expreſſa rite intelligere. Ex quo ſequitur, perperam eos facere, & ſcopum, quem intendunt, non obtinere. Quomodo vero pro genuinis Oraculorum divinorum interpretibus haberi poſſunt, ſi ad perſuadendum nonniſi acervo phraſium, quas populus rite non intelligit, utantur? Certe

prima

prima lex oratoris ſacri eſt, ut id, quod proponit vel commendatum eſſe vult, auditores intelligant. Eum in finem opus eſt perſpicuis definitionibus: hæ niſi frequentiſſime inculcentur, facile ex animis effluunt. Oratio igitur perſpicuis verbis expreſſa longe efficacior & aptior erit, ad auditores inſtruendos & commovendos, quam ſermo ſacer, innumeris tropis & figuris exornatus, quem pauci intelligere poſſunt. Unde etiam, (quod in tranſitu hic monemus) facile colligi poteſt, quid judicandum ſit de laudibus, quas multi quibusdam auctoribus vel oratoribus tribuunt. Nimirum dantur homines, qui cum in libros aſceticos, vel orationes ſacras, innumeris floſculis & metaphoris refertas, incidunt, judicant, homines hoc dicendi genere utentes magis de divinis eſſe perſuaſos, & neſcio quo excellentiore guſtu ſpirituali eſſe tactos, quam alios, qui ſimplex aliquod perſpicuumque dicendi genus amant, & uſurpant. Hinc dicere ſolent: hoc ſcriptum, hæc oratio *ſapit unctionem.* Hæc verba, quantum intelligo, hoc ſignificant, hominem nimirum tanto apparatu floſculorum, ſæpe ex intima, ut ita dicam, medulla practici Chriſtianiſmi petitorum, verè pium eſſe, & amore rerum divinarum vehementer tactum. Hoc judicium aliquando verum eſſe poteſt; imo lectores omnes, vel auditores, niſi contrarium aliis ex cauſis certiſſimè ſint perſuaſi, ex lege charitatis ita judicare debent. At negamus ſimul, ex florido hoc dicendi genere de ſtatu animi oratoris vel auctoris libri certum judicium ferri poſſe. Plures enim hujus rei poſſunt dari cauſæ. Poteſt orator ex frequenti librorum aſceticorum lectione ſibi copiam ejusmodi phraſium comparaſſe: animadvertunt inſuper ſæpe auditores, ad orationem tot floſculis refertam ſe ſubito commoveri, hinc in laudes oratoris excurrunt: poſſunt ipſi auctores decipi, atque exiſtumare tantam copiam phraſium, per fœcundam imaginationem animo exhibitarum, nonniſi effectum eſſe animi alti & mentis divinioris, ut alia taceam. Iidem vero, de quibus jam nobis ſermo eſt, ubi incidunt in librum officia practica chriſtiani hominis tractantem, aut orationem ſacram, in quibus auctores ſimplici dicendi genere utuntur, a floſculis & metaphoris ſibi temperant, perſpicuas rerum divinarum definitiones adhibent, argumentisque utuntur claris & perſpicuis verbis expreſſis, omniumque ingeniis attemperatis, dicere ſolent orationes ejusmodi eſſe *macras* & *ſiccas*, auctoremque jactata illa *un-*

ctione deſtitui. In quo certe, dum ita judicant, graviter contra amorem proximi peccant, ſi his verbis ſignificare volunt, hominem adeo ſimplici oratione utentem amore veræ pietatis deſtitui. Præterquam enim quod pro diverſa temperamentorum, climatum, indole, lectione, judicii & imaginationis diverſitate, & opinione de veræ eloquentiæ natura, ſtylus hominum quammaxime diverſus ſit; potius ego exiſtimem, nos pietatem ejusmodi auctoris vel oratoris laudandi cauſas habere, quandoquidem talis per leges conſcientiæ ſeſe teneri exiſtumat, ut res graviſſimas auditorum vel lectorum animis inſinuaturus, perſpicuo dicendi genere utatur, & argumenta afferat clariſſima & omnium auditorum vel lectorum ingeniis attemperata; verbo, ut ita loquatur, ut non poſſint non auditores vim rerum graviſſimarum percipere. Quod ſi aliis ex cauſis hoc facit, ἀπέχει τὸν μισθὸν σου; hoc tamen nonobſtante magis implet oratoris ſacri partes, quam is, cui hiulca, innumerisque referta metaphoris placet oratio. Interim verum manet, ex dicendi genere, quo auctores delectantur, de pietate eorum certum judicium ferri non poſſe. Sed hæc in tranſitu, redeamus ad argumentum noſtrum. Dicimus ergo ſecundo loco, contra ea, quæ a Deiſtis objiciuntur, ſimpliciores & rudiores inter Chriſtianos ſæpe ſtatum internum mentis ſuæ, lætitiæque ex pio affectu virtutis ortæ, verbis perſpicuis deſignare & exprimere non poſſe; at inde minime ſequi, mera phantaſia deceptos eſſe illos homines. Præterquam enim quod difficile ſit perceptiones animi, variasque illius adfectiones, perſpicuis verbis explicare, quodve inter pios, diſciplinis etiam excultos, reperiantur, qui facultate clare animi ſenſa exprimendi deſtituuntur; notandum, tales homines potius id agere ut virtutis ſtudio cum cura incumbant, profectum in pietate ſenſu & experientia potius deprehendant, quam vero, ut multis verbis perſpicuaque oratione aliis perſuadere poſſint, ſe ſincero Religionis amore eſſe tactos. Exemplo adæquato veritatem rei, de qua ſermo eſt, illuſtrat ὁ Μακαρίτης celeb. *Werenfelſius*, *Diſſert. VIII. de triplici teſte pag.* 181. Edit. pr. *Inter præcipua argumenta* (inquit) *Religionis divinitatem probantia quædam ſunt hujusmodi, ut ab eo, qui illis perſuadetur, quantum ad hoc ſatis eſt percipi quidem & ſentiri, at verbis explicari nequeant; qualia in aliis rebus multa ſunt.* Ut unum tantum exemplum, quod incidit, afferam, *Scaliger in Poëtica, ſi probe memini. quosdam adducit*

ducit Virgilii *verſus*, *quorum elegantia in deſcribendo perculſus*, *temperare ſibi non potuit*, *quin velut extra ſe raptus exclamaret:* Divinus Poeta eſt Virgilius. *Si quis ex Scaligero quæſiviſſet*, *quibus argumentis adductus hos verſus ex* Virgilio *deſcriptos usque adeo* divinos *eſſe arbitretur? nullum forte reſponſum ab homine Philoſopho tuliſſet*, *eumque ad interrogationem iſtam non minus mutum inveniſſet*, *quam hominem de plebe ſubito interrogatum*, *cur ipſi Religio chriſtiana*, *in S. Scriptura contenta*, *præ cæteris divina videatur? inde tamen ut minime ſequeretur*, *Scaligerum*, *quos adducit* Virgilii *verſus ſine ratione tantopere eſſe admiratum; ita nec ex hoc concludi poteſt*, *plebejum hominem*, *Religionem ſuam divinam eſſe*, *ſine ratione credere.* Poſſem alia adjicere, eaque nonſolum ex S. Literis petita, ſed ſapientiſſimorum, doctiſſimorum & pientiſſimorum ſimul virorum exemplis confirmata; ſed quoniam nobis res eſt cum illis hominibus, qui omnia, quæ de guſtu ſpirituali & tranquillitate mentis per amorem Chriſti excitata dicuntur, rident; ſufficit probaſſe, nil hîc a Chriſtianis dici, quod ἀσυστατον, naturæque mentium contrarium aut *fanaticum* ſit. Inſtant rurſus, atque dicunt, videri ſibi omnia, quæ de regimine Spiritus Sancti in animis hominum dicuntur, ſuperſtitione, non vero certa perſuaſione niti, cum nemo credere poſſit ſine rationibus animo obverſantibus; impulſum autem illum & operationem Spiritus S. rationibus non eſſe communitum. At & hîc falluntur illi homines quammaxime. Concedere debent, ſi Deum & Providentiam admittunt, Deum nonſolum in corpora, ſed & in mentes omnes vim ſuam & imperium exercere poſſe, licet operationis illius modum naturamque non ſatis habeamus perſpectam atque cognitam. Quid ergo impedit, quominus Spiritus S. pariter certo quodam modo animis piorum illabatur, certasque animi adfectiones excitet? Nemo inſuper Chriſtianorum, ſi modo rem ipſam intelligat, aſſeret, homines Spiritus S. gratia adjutos, ſine ratione agere: rationes, quæ ad agendum pios commovent, petitæ ſunt ex Evangelio Jeſu Chriſti, ejus dogmatibus, præceptis & promiſſis; ut vero homines ad hanc lucem nonſolum attendant, ſed & pravis affectibus, animos ab amore pietatis retrahentibus, reſiſtant, novasque accipiant vires, auxilium illud Spiritus internum efficit. De quo tamen infra occaſione eorum, quæ a Pontificiis Doctoribus Proteſtantibus objici ſolent, plura dicemus.

Oo 3 (VIII)

(VIII.) Denique dicunt Deiſtæ, omnem Religionem in amorem Dei & proximi reſolvi; hinc neceſſario ſequi, cognitione tot obſcurorum myſteriorum, & aliorum articulorum difficulter intelligendorum opus non eſſe; fruſtra per innumeras ambages quæri, quod in ipſis Theologiæ naturalis principiis quæratur. Articulos illos omnes, quibus ſubſcribunt Chriſtiani, eum in finem duntaxat datos, ut ad pietatis ſtudium & amorem Dei homines inflammentur; pietatem vero omnem in amorem Dei reſolvi; ſapientiæ igitur leges poſtulare, ut in compendioſa illa cognitione adquieſcant homines, miſſis tot anfractibus, qui ex aſſenſu tot articulis obſcuris tribuendo oriri ſoleant. Ita paſſim *Auctor epiſtolarum de Religione eſſentiali* differere ſolet. Ad hanc objectionem ſequentia reſpondemus: 1) Quæ de myſteriorum obſcuritate, & motivis ex iis petitis hic objiciuntur, ſupra jam ſatis ſunt examinata. Pro certo hi homines ponunt, de quo tamen ipſo quæritur. 2) Veriſſimum eſt totam Religionem chriſtianam potiſſimum eo tendere, ut Deum ſupra omnia amemus. Nonſolum Deus in V. Teſtamento præceptum hoc, Ipſum amandi, ſupra omnia injunxerat, ſed & Chriſtus Jeſus ſolemniter idem intimavit. Tantum vero abeſt, ut Religio chriſtiana impediat, quo minus Deum ſincere colamus, & proximum ut nos ipſos amemus, ut potius confidenter aſſeramus, eam plus conferre, ad officium hoc præſtandum, quam ſolam illam Religionem naturalem. Concedent nobis illi, adverſus quos jam diſputamus, incentiva ad agendum peti ex conſideratione rerum, & quo magis rerum ipſarum indolem perſpectam habeamus, eo fortiora futura eſſe illa motiva. Hoc poſito, dicimus, Revelationem nonſolum ſuppeditare argumenta Deum amandi, petita ex attributorum divinorum, quatenus ea intelligere poſſumus, contemplatione, ſed ex articulis quibusdam potiſſimum, quibus mirum in modum in apricum proferuntur virtutes divinæ. Multi ex incredulis Ethicæ chriſtianæ deprædicant excellentiam, quo ipſo, ſi modo ſibi conſtent, fatentur, eam excellentiora ad pietatem adducere argumenta quam vero Theologiam naturalem ſolam, aliâs cauſa non eſſet, cur in laudes illius excurrerent. Et profecto non Philoſophorum decretis, ſed Religionis chriſtianæ luci tribuendum, quod tam ſublimes habeamus de Deo, rebusque divinis ideas, tot excellentia ad pietatem incentiva, tot exempla plena omnis generis virtutum. Quam incertæ contra fuerint

rint & obſcuræ veterum Philoſophorum de rebus divinis ſententiæ, illis notum eſt, qui in hiſtoria philoſophica hoſpites non ſunt. 3) Ad rite præſtanda officia pietatis nonſolum requiritur ſufficiens Dei rerumque divinarum cognitio, ſed & afferenda ſunt media ad Deum rite amandum & pietatem colendam. Neque enim pietati duntaxat officiunt præpoſteræ opiniones de rebus divinis, ſed pravi etiam affectus; utrique malo egregia præſidia ſuppeditat Religio chriſtiana, quæ in Theologia naturali fruſtra quæras. 4.) Inter ea, quæ homines ad amorem Dei potiſſimum commovere ſolent, maxime eminent beneficia divina; atqui in ſola Revelatione tot ampliſſima erga genus humanum beneficia repræſentantur, & tot vivis coloribus ea deſcribuntur, ut non poſſint non hominem non plane ſtupidum in amorem Dei rapere. 5) Notum eſt, quam ſit ratio hominis Revelatione deſtituti manca valde & nubiloſa, ubi judicium certum ferendum eſſet de ſtatu mentium humanarum poſt hanc vitam: notæ ſunt *Socratis*, *Ciceronis*, *Senecæ*, aliorumque veterum & recentiorum Philoſophorum de hoc argumento fluctuationes: ex quo facile colligi poteſt, infirmiora futura eſſe ad pietatem incentiva, ex immortalitate mentis, quatenus ea ex meris philoſophicis rationibus petuntur, petita. Revelatio vero nonſolum extra dubitationis aleam ponit, mentes poſt fata ſuperfuturas, & corpora noſtra in vitam iri revocatum, ſed & exemplo Jeſu Chriſti eam perſuaſionem firmiſſime comprobat. Accedunt tot exempla egregia Chriſtianorum priorum ſeculorum & ultimorum, qui diriſſimis licet ſuppliciis affecti, (perſuaſi quippe de felici piarum mentium poſt mortem ſtatu) ab amore Dei & veritatis profeſſione abduci tamen ſeſe paſſi non ſunt. Quam heroica ſunt verba Pauli ad Romanos cap. VIII. v. 35. ad finem? Quanta fiducia inerat *Polycarpo*, (ut de innumeris aliis nil dicam) ſeni, cujus martyrium legitur apud *Euſebium Hiſt. Eccleſ. Lib. II. Cap. XV.* Cum enim Proconſul inter alia dixiſſet, *dic convitia adverſum Chriſtum;* reſpondit: *ſex & octoginta continuos annos ei miniſtravi, nec ulla me unquam affecit injuria, & quomodo poſſem impie loqui adverſus Regem meum auctoremque ſalutis meæ?* & paucis interjectis, cum Proconſul dixiſſet: *præſto ſunt beſtiæ, quibus te objecturus ſum, ni ſententiam mutaveris: Polycarpus dixit accerſe eas; neque enim nobis a melioribus ad deteriora mutabilis mens eſt; pulchrum quidem atque honeſtum ducimus a vitiis ad virtutem tranſcurrere.*

rere. · *Ad hæc Proconſul: quando, inquit, beſtias ſpernis, faxo ut incendio domeris, niſi ſententiam mutes. Ignem minaris, ait Polycarpus, qui ad horæ ſpatium ardet, ſtatimque extinguitur: Ignoras ſcilicet illum futuri judicii damnationis ignem; qui impiorum ſupplicio reſervatur. Sed quid ceſſas? profer quodcunque volueris. Hæc & alia plura cum diceret, fiducia ſimul & gaudio replebatur, & in vultu ejus gratia quædam emicabat.* Ita Euſebius. Sive jam altiſſimæ perſuaſioni de certa remuneratione piorum, Chriſtique Soteris noſtri promiſſis, ſive auxilio divino ſolito majori tribuas, quod homines tanto gaudio perfuſi ſint, tantamque inter tot exquiſitos dolores demonſtraverint mentis conſtantiam, perinde nobis eſt: hoc certum, hos homines Religionis chriſtianæ viva contemplatione, incentivorum ad pietatem repræſentatione, & ſincero Dei amore, ad ita agendum commotos fuiſſe. 6) Quæ de ambagibus & multitudine obſcurorum articulorum in Religione chriſtiana obviorum in medium proferuntur, nonniſi verboſæ ſunt ſtrophæ. Non enim huc trahendæ ſunt minutæ quædam controverſiæ, veterumque & recentiorum Scholaſticorum tricæ; ſed agitur de articulis gravibus in Revelatione contentis, & a Chriſto & Apoſtolis non ab aliis magiſtris inculcatis. Hi cognitu ſunt faciles, atque omnium ingeniis attemperati.

XIII.

Expenduntur rationes Pontificiorum, quibus probare volunt, Proteſtantium doctrinam fanaticiſmo eſſe infectam.

Reſtat tandem ut diſquiramus, quo jure pontificii Doctores cœtibus Proteſtantium crimen *Fanaticiſmi* objiciant. Adduximus diſſert. V, ſect. 2. de præpoſteris quorundam adverſus incredulos diſputandi methodis, cum auctores pontificios, talia Proteſtantibus exprobrantes, tum ſummam argumentorum, quibus theſin ſuam comprobare volunt. Antequam paucis ea argumenta repetamus, fatendum eſt ante omnia, Doctores pontificios non aſſerere, univerſam Proteſtantium doctrinam *fanaticiſmo* eſſe infectam, quandoquidem in multis nobiſcum conſentiunt. Ita admittunt præter Theologiæ naturalis capita, veritatem Religionis chriſtianæ, myſterium Trinitatis, Incarnationis, Satisfactionis Jeſu Chriſti, quanquam ad ultimum quod ſpectat articulum, eum variis acceſſoriis opinionibus non parum labefactent; admittunt inſuper miracula a Sotere noſtro & Apoſtolis patrata, reſurrectionem, aſcenſionem Servatoris, & ultimum

judicium

judicium. Et quamvis inter ſe de auxiliis gratiæ vehementer diſſentiant, plerique tamen neceſſitatem gratiæ divinæ ad pie vivendum urgent. In his conſentiunt in ſumma rerum cum Proteſtantibus, iisdemque armis, quibus utuntur Proteſtantes, Deiſtas impugnant; niſi quod contendant, articulos omnes ſtare & pro veris haberi non poſſe, niſi auctoritas infallibilis judicis, id eſt Papæ, accedat. Repetunt autem accuſationem *fanaticiſmi*, quem Proteſtantibus objiciunt, cum ex obligatione promiſcua examinis Religionis; tum ex certitudine perſuaſionis de veritatibus Religionis, quam ineſſe argumentis, quibus illæ probari ſolent, exiſtimant Proteſtantes. Quod ad *prius* ſpectat, dicunt Eccleſiæ Romanæ Doctores, Proteſtantium opinione quoſvis ſine diſcrimine ad Religionis examen obſtringi; certum autem eſſe, longe maximam hominum partem ad hoc examen inſtituendum ineptam eſſe, cum propter ingenii imbecillitatem, tum ob rerum credendarum difficultatem. Hoc tamen non obſtante neceſſe eſſe, ut hi homines, dum S. Literas legunt, his vel illis articulis Religionis tanquam divinis ſubſcribant, quos tamen tales eſſe, nulla ratione poſſint probare. Ita autem ſentire & agere *fanaticum* eſſe; redire enim omnia ad neſcio quem guſtum, & obſcuriſſimam perceptionem. Ita paſſim loquitur cl. *Nicole*, v. gr. cap. XII. libri de *Calviniſtis ſchismatis convictis* p. m. 131. ait. *Ce que fait Mſr. Claude pour rendre les ſimples & ignorans capables de ſe rendre juges de la foi, n'aboutit qu'à des* goûts, des ſentimens & des repos chimeriques; *c'eſt à dire au* Rayon *des Quakers & des Trembleurs. conf. cap. XVIII. XI. & paſſim.* Item ejusdem *préjugés légitimes contre les Calviniſtes, cap. XIV. XV. XVI.* Quid vero metaphoricis illis expreſſionibus ſignificare voluerint Theologi proteſtantes, ſatis patet, ſi non tam ad verba, quam vero ad rem per verba ſignificatam attendatur. Vide *celeb. la Placette de fide divina Lib. I. pag.* 183. *ſq.* Poſterior objectio hoc nititur fundamento; dicunt nempe Doctores Eccleſiæ Rom. nonſolum plebem inter Proteſtantes, ſed promiſcue omnes his partibus addictos, loco argumentorum, quibus Religionis ſuæ articulos probare tenerentur, ad Spiritum S. provocare; hoc autem *fanaticum* eſſe, cum quia omnes cujuscunque ſectæ homines ad ejusmodi internam operationem Spiritus Sancti poſſint provocare, tum quia hi homines probare non poſſint, perſuaſionem jactatam opus eſſe Spiritus Sancti. Ad priorem objectionem præter ea, quæ

in antecedentibus diſſertationibus ſparſim monuimus, ſequentia reponimus. Et 1) quidem mirum eſt, eos omnes, qui, dum S. Literas legunt, forte propoſitioni falſæ ſubſcribunt, ſtatim pro *fanaticis* haberi. Exiſtimavi hactenus ego errorem a fanaticiſmo diſtingui: omnis fanatica opinio eſt erronea, ſed non omnis error fanaticiſmum includit. Quod ſi vero omnes qui in examine Religionis qualitercunque errant, & circa hoc vel aliud Religionis argumentum verſantes, quædam loca Scripturæ minus recte intelligunt, fanatici ſunt, nonſolum plebs, ſed Proteſtantes & Pontificii omnes, cuicunque familiæ inter diſſidentes Chriſtianos addicti, pro fanaticis habendi ſunt, quia nullus, etiam doctiſſimus interpres fatebitur, ſe nunquam errare potuiſſe, & tam certo veritates omnes cujuscunque naturæ in S. Literis deprehendiſſe, quam certo Mathematicus ſua principia firma eſſe perſuaſus eſt. Quid fiet autem Patribus Eccleſiæ, ſi fanaticus eſt omnis, qui hæc vel illa loca S. Literarum male interpretatur? Quis neſcit, eos omnium interpretum infeliciſſimos & miſerrimos fuiſſe? Ubi manebit traditio ſcripta, quæ Patrum ſententiis eſt ſuperſtructa? Sed ut directe reſpondeamus, dicimus: 2) Homines omnes, ubicunque terrarum degant, ad examen Religionis obſtringi, atque adeo diſquirere debere, qua ratione ſit Numen colendum; hoc autem iis potiſſimum incumbit, qui norunt Deum mortalibus Revelationem conceſſiſſe. Hoc adeo verum eſt, ut ipſe *Nicolius* cap. II. de *legitimis adverſus Calviniſtas præjudiciis*, examen illud, quamvis alio fine adprobet. Ex hoc autem neceſſario ſequitur, Revelationem ita debere eſſe comparatam, ut homo quilibet, adhibita ea diligentia, quæ ad examen illud poſtulatur, eam poſſit intelligere: ſine hoc enim inutilis plane eſſet illa Revelatio, & Deus, abſit blasphemia, dicendus eſſet generi humano illudere, ſi ab una parte voluiſſet, ut fidem haberet Revelationi, ab altera vero eandem tantis involviſſet tenebris, ut nulla arte verus Revelationis ſenſus erui poſſet. Hoc autem tam impium eſt dicere, ut ne quidem homo ſanæ mentis aſſerturus ſit, Principem ſubditis leges præſcribentem data opera earum ſenſum occultare voluiſſe. 3) Contendunt Proteſtantes ad examen hoc inſtituendum opus eſſe aliquo ingenii conatu, attentione & veri amore; ſine hoc enim nemo qualemcunque ſcientiam & notitiam ſibi comparare poterit. 4) Pontificii omnes, exceptis ſacri ordinis Viris, in numerum Laicorum referunt

runt, atque prohibent promiſcuam S. Literarum lectionem & Religionis examen. Conſtat autem inter hos Laicos viros eſſe eruditos, variis diſciplinis v. gr. mathematicis, philoſophicis &c. inſtructiſſimos, & artis ratiocinandi peritiſſimos. Edoceri autem vellemus ab Eccleſiæ Romanæ Doctoribus, qui tandem fieri poſſit, ut hi homines in diſciplinis difficilioribus tam acutum cernere poſſint, ſtatim vero ubi ad examen Religionis accedunt, talpis ſint cæciores? Ex ingenio horum hominum nil poterunt præſidii petere ad hanc quæſtionem ſolvendam: Si vero ad obſcuritatem Religionis chriſtianæ confugiunt, videant ne injurii ſint in ipſum Deum Revelationis auctorem, & ne profanorum riſui exponant omnem plane Religionem. Si vero Religio tam eſt obſcura, quæro inſuper, qua fiducia Eccleſiæ Romanæ Doctores contendant, ſolos articulos Religionis, quos probat Eccleſia, certos eſſe? num forte illi, qui ſunt ordinis ſacri, habent *mentem diviniorem*, & aliis longe facultatibus ornatam, quam cæteri mortales? 5) Regerent forte Pontificii, potiſſimam eſſe quæſtionem de plebe, quo nomine ruſticos, artifices, labore manuum vitam tolerantes &c. intelligunt. Dicimus igitur hos variæ eſſe indolis. Non eſt nobis ſermo de hominibus ſana mente deſtitutis corruptique cerebri, ſed de iis, qui adhibito quodam ingenii conatu & attentione, verum a falſo, in aliis multis rebus, diſcernere poſſunt. Hi vero ſunt duplicis generis: quidam per vitam examen nullum Religionis, ſive in genere, ſive certorum articulorum in ſpecie, inſtituunt, ſed certas quasdam Religionis ſententias, in juventute traditas, memoriæ mandant, iisque adhærent, licet rationem reddere non poſſint, cur has potiſſimum, non alias credant. Hos vero Doctores Proteſtantes pro veris membris Eccleſiæ haberi nolunt. Quod ſi hoc genus hominum *fanaticum* appellare velint Pontificii, per nos licet; ſi vero propterea in hanc claſſem ſunt referendi, ſocios certe innumeros habebunt nonſolum inter Proteſtantes, ſed & inter Pontificios, atque aliarum ſectarum fautores. Pauci enim oppido dantur, nonſolum inter plebem, ſed & inter Doctores publicos, qui ea, quæ juvenes didicerunt, maturiore ætate ad rationis & Revelationis normam examinent. Pontificii Doctores omnes, ne ipſis quidem Patriarchis, Epiſcopis & Theologis exceptis, *fanaticiſſimi* ſunt poſtulandi, quia judicia eorum omnia tandem reſolvuntur in voluntatem hominis, qui ſe infallibilem eſſe

 perhibet,

perhibet, licet nullus Doctorum illorum vel ex rectæ rationis legibus, vel ex certis & perſpicuis locis Scripturæ probare poſſit, Deum mortalibus ejusmodi judicem conceſſiſſe. Quicquid interim de eo ſit, nihil cauſam Pontificiorum hæc turba hominum pigrorum juvat, quandoquidem hi non ob ingenii defectum, ſed legitimi exercitii neglectum peccant. Alii vero ex plebe rerum divinarum amore tanguntur, eumque in finem S. Literas legunt, atque expendunt, Deumque rogant, ut ipſis det indies magis illuminatos oculos, ut mirabilia legis ſuæ rite intelligant. Hos vero poſſe ea cognoſcere, quæ ſcitu credituve ſunt neceſſaria, vel ex iis, quæ Eccleſia Romana membris ſuis injungit, probare poſſumus. Habent enim, quod 6) obſervandum, Pontificii ſuos catechiſmos, æque ac Proteſtantes: utraque igitur pars pro certo habet, poſſibile eſſe, ut omnes promiſcue articulos in iis contentos intelligere poſſint. Hoc ni ponerent, idem eſſet ac ſi ſimiis catechiſmos in manus traderent Doctores publici. Plebs pontificiæ Religioni addicta articulos in catechiſmis contentos pro veris & divinis habere tenetur, quia infallibilis Pontifex eos pro talibus habendos eſſe dicit; plebs vero Sacris Proteſtantium initiata, credit articulos illos certos eſſe, & a Deo præſcriptos, quia in S. Literis eos traditos eſſe clare videt. Non quæritur jam utra pars rectius ratiocinetur & agat; hoc unum, de quo quæſtio eſt, manifeſtum eſt, Pontificios extra dubitationis aleam ponere, plebem etiam generalia capita Religionis in catechiſmis tradita intelligere poſſe. Hoc autem ſi concedatur, quæ cauſa tandem eſſet, ut ii, qui ad S. Literas recurrere poſſunt, idem præſtare non poſſent? Imo contendit *Nicolius*, poſſe ipſam plebem argumenta de Eccleſiæ auctoritate ex ſcripturis allata, probe intelligere; hinc reprehendit *Claudium*, qui contrarium ſtatui a Pontificiis aſſeruit, de *Calviniſtis ſchiſmatis convictis*, pag. m. 188. *Il eſt faux* (inquit) *que cet Autheur ait crû, que le point de l'Egliſe ne ſe pouvoit prouver par l'Ecriture, & que ces preuves ne fuſſent pas de la portee des ſimples.* Ponamus jam quidem verum eſſe, quod contendit *Nicolius*, quanquam putemus moraliter impoſſibile eſſe, ut Doctiſſimi Eccleſiæ R. Viri, nedum plebeii, ex S. Literis probare poſſint, Eccleſiæ nomine intelligi infallibilem in terris judicem, & Chriſti in terris vicarium, nimirum Pontificem Romanum; ſed ponamus: Quid hoc poſito impedit, quo minus Laici noſtri v. gr. ex Evang. Matth. c.

IV.

IV. v. 10. colligant, Deum, eumque ſolum eſſe adorandum, cum locus hic ſit clariſſimus, nulliſque Scholaſticorum ſtrophis poſſit obnubilari? 7) Contendimus, plebem veritatem hiſtoricam, fide divina non nixam, cognoſcere poſſe. Sic multi ex plebe credere poſſunt, dari terræ habitabilis partem, quæ *Africa* appellatur, licet eam non viderint: poterunt credere *Alexandrum M. Cæſarem*, *Leonem X.* Papam, in terris olim verſatos: poterunt igitur hæc transferre ad graviſſimi momenti hiſtoriam, Reſurrectionem nimirum Chriſti a mortuis: poſſunt ex verſionibus, quocunque tamen idiomate ſcriptis, facile convinci, hanc veritatem ab omnibus Evangeliſtis tradi, & quidem ea confidentia, ut cauſam non videant, cur iis fidem derogent. Hoc autem dum ponimus, non ita intellectum volumus, ac ſi veritatem illam omni eo eruditionis apparatu, quo id ab eruditis, v. gr. a *Dittono* aliquo, factum eſſe novimus, probare atque adverſus omnes objectiones Deiſtarum vindicare poſſent. Sed hoc ſaltem contendimus, plebem ex teſtium quantitate & qualitate colligere poſſe, cum rem vere eſſe geſtam; tum exinde colligere, doctrinam a Chriſto traditam divinæ eſſe originis. Ut enim articulum aliquem Religionis credam, neceſſe eſt, ut ſummam rei teneam; ut vero ſingulas minutas objectiones ei oppoſitas vel ſciam, vel refellere poſſim, neceſſe non eſt. Sic plebs poteſt perſuaderi de exiſtentia Dei, & in hac perſuaſione adquieſcere, licet non omnes *Spinozæ* & ſequacium objectiones ſolvere poſſit. Sumat igitur aliquis e plebe in manus v. gr. primam orationum ſacrarum, ſcriptarum ab *excellentiſſimo Werenfelſio*, in qua veritatem reſurrectionis J. Chriſti perſpicue & ſolide probat; pone hunc hominem tantum attentionis & diligentiæ adhibere in hac oratione legenda & examinanda, quantum adferre ſolet curæ & ſolicitudinis ad negotium civile vel œconomicum tractandum, & patebit, eum capitalem hanc veritatem capere poſſe, vimque allatorum argumentorum percipere. Quod ſi negent Doctores pontificii, præterquam quod experientiâ poſſint refelli, vel ex natura rei probandæ, vel ex ingenio plebis contrarium tueri tenentur; quod fieri poſſe negamus. Non poſſunt *prius*, quia reſurrectionis certitudo clariſſimis verbis ab Evangeliſtis & Apoſtolis eſt tradita. Hæc perſuaſio non nititur neſcio quo *guſtu* aut *phantaſia*, ſed collatione idearum, quæ requiruntur ad hiſtoriam probandam. Non opus eſt operoſa demonſtratione veritatibus metaphyſicis

 taphyſicis

taphyſicis innixa, ſed tali argumentatione, quam promiſcue animadvertere poſſunt omnes, qui *ſcepticiſmo* nomen non dederunt. Et ni fallor ipſi Doctores pontificii concedunt Proteſtantibus, plebem propoſitiones ejusmodi capere poſſe, quæ ſimplices ſunt, & captu faciles; ſaltem ita hoc colligo ex verbis *Nicolii*, acerrimi Proteſtantium adverſarii, quæ extant pag. m. 184. libri, cui titulus · *Les prétendus Réformés convaincus de Schiſme.* Sonant autem ita: *Car enfin que Mr. Claude ne s'y trompe point; on ne condamne nullement la voye de juger d'un point particulier par ſentiment, lorſque les principes de ce ſentiment ſont connus à celui qui l'a, & que ſes principes ſont ſolides. Mais ce que l'on condamne dans ceux de ſa ſecte, c'eſt de vouloir, qu'on juge d'une multitude de queſtions, par des ſentimens fondés ſur des principes inconnus, ou qui n'ont abſolument aucun fondement.* Non poteſt *poſterius* oſtendi, niſi ponant hominem plane ſtipitem & omni ratiocinandi de qualibet re facultate deſtitutum: at tales omnes eſſe artifices & ruſticos, falſiſſimum eſt, cum experientia rurſus conſtet, eos de rebus difficilioribus ferre poſſe judicium rectum, ſi modo ingenii vim velint intendere, quod faciendum eſſe in examine Religionis perhibent Proteſtantes. Quod ſi vero capitalem hanc veritatem probe intelligere poteſt plebs, & ex ea colligere, veram & divinam eſſe doctrinam Jeſu Chriſti miraculis confirmatam, facile etiam cætera capita cognitu neceſſaria in ſcriptis Evangeliſtarum & Apoſtolorum reperiet, modo in timore Domini, poſitis omnibus adfectibus, adhibitaque attentione, ea evolvat. Si quædam non intelligit, alios poteſt conſulere; quod ſi nondum hoc facto lux major menti illabitur, poteſt judicium ſuſpendere, & adquieſcere in cognitione eorum articulorum, qui frequentiſſime & perſpicuis verbis in S. Literis inculcantur. Plebs enim ſibi judicat, neque aliis neceſſitatem imponere vult, ita vel aliter ſentiendi. Ipſi Doctores pontificii ſingulis annis, feſto v. gr. Reſurrectionis Jeſu Chriſti, capitalem hanc veritatem populo chriſtiano inculcant: credere igitur debent, nonſolum inter certitudinem reſurrectionis J. Chriſti, & inter veritatem doctrinæ Soteris, neceſſarium eſſe nexum, ſed & plebem ipſam hoc intelligere poſſe. Dicent forſan, plebem quidem hanc veritatem probe poſſe intelligere & probare, ſed hoc fieri, quia credat infallibilem judicem aſſerere, hunc articulum in Revelatione vere reperiri. Sit ita. Hoc tamen pro cer-

to

to ponere debet plebs, hanc veritatem in Sacris traditam eſſe, aliâs teſtimonium ipſum Pontificis fallax eſſet. Quod ſi vero hoc ita ſe habeat, cauſam dicant, cur plebs ſacris Proteſtantium addicta, legens N. Teſtamentum, perſuaderi non poſſit, articulum hunc in Sacris clariſſimis verbis traditum eſſe? Sane ſive adſit, ſive non adſit infallibilis judex, ponendum eſt vere hanc veritatem in Evangeliis & Apoſtolicis ſcriptis inſinuari. Ita ſi in S. Literis hæc propoſitio extaret: bis duo ſunt quatuor: ſive eſſet aliquis infallibilis judex ſive deeſſet, perinde eſſet, dum hanc propoſitionem & ibi contineri, & veram eſſe perſpicere poſſet plebs. Ipſe Pontifex, qui ſibi infallibilitatis jus tribuit, non alia ratione de veritate reſurrectionis Chriſti convinci poteſt, quam plebs. Si clariſſime deprehendit ex lectione N. Teſtamenti, Jeſum in vitam fuiſſe revocatum, propoſitioni huic aſſentiri debet, verumque eſt in Revelatione eam tradi: teſtimonium ipſius nil addit ponderis manifeſtæ veritati, quia quilibet, qui legere poteſt N. Teſtamentum, eandem veritatem deprehendit.

XIV.

Occurritur quibusdam exceptionibus, quæ a Doctoribus pontificiis, contra ea, quæ dicta ſunt, in medium proferuntur.

Contra ea, quæ hactenus a nobis allata ſunt, multa ſolent Eccleſiæ R. Doctores excipere, quæ ſingillatim expendere animus non eſt; dum hic non tam de *perſpicuitate Scripturæ & neceſſitate lectionis S. Literarum* &c. quæ communiter in ſyſtematibus traduntur, agatur, ſed de eo unice quæſtio ſit, utrum plebs, inſtituto Revelationis examine, *fanaticiſmi* crimine ſeſe obſtringat. Ad pauca igitur capita referenda, quæ aliquam diſcuſſionem merentur. Nimirum dicunt Pontificii, plebem de nullis articulis Religionis poſſe eſſe perſuaſam, niſi convicta ſit de αὐθεντίᾳ librorum, in quibus Revelatio contineri dicitur. 2) Eam ſcire debere, utrum libri, qui vocantur Apocryphi, reliquo Canoni ſint adjiciendi, nec ne. 3) Perſuaſam eſſe debere de convenientia verſionis cum textu originali. Hæc omnia cum ſuperent capacitatem plebis, neceſſe eſſe, 4) ut in interpretatione & lectione S. Literarum frequenter decipiatur, atque in propoſitionibus quibusdam falſis, tanquam divinis adquieſcat, quod *fanaticum* ſit. Paucis reſpondebimus. Incipiamus ab ultimo, concedendo, fieri ſæpe poſſe, ut plebs hic illic in lectione S. Litterarum fallatur. Evitare tamen hoc poteſt, ſi nonniſi in claris adquieſcat,

cat, de obſcuris ſuſpendat judicium; ſi alios magis verſatos in S. Literis conſulat: Si hoc non obſtante fallitur, bono animo errat, & ſibi quidem ſoli, neque propterea *fanaticiſmi* poſtulanda. Doctiſſimi interpretes gravius ſæpe peccant, quam plebs, quia opinione ſingularis eruditionis inflati, nonſolum ſæpe determinant, quæ ſatis clara non ſunt, & præjudiciis ſectæ, cui addicti ſunt, abripiuntur, ſed & aliis volunt imponere neceſſitatem proprias cerebri opiniones tanquam veritates divinas amplectendi, quos nemo tamen propterea *fanaticiſmi* poſtulat. Dicimus inſuper ea, quæ ſcitu credituve de Deo rebusque divinis ſunt neceſſaria, tam clare in S. Literis tradi, toties totiesque repeti & inculcari, ut concipi haud facile poſſit, qua ratione homo, ſincero veri cernendi incenſus amore, & Dei reverentia tactus, in articulo gravi, momentoſo, & ad ſalutem cognitu neceſſario, falli & decipi poſſit. Quod ſi aliquando fallatur, permittendus eſt Deo, qui omnes cordis angulos perſpectos habet; neque enim id quod judicio hominum momentoſum eſt, ſemper in oculis Domini tale eſt, quia is nonſolum ad errores ipſos, ſed potiſſimum ad animi διάθεσιν, quam mortales ut plurimum ignorant, reſpicit. Si vero plebejus aliquis, neſcio qua ſtultitia captus, vel phantaſia inepta deluſus, nonſolum multas ridiculas ſententias, rationi & revelationi manifeſte contrarias pro divinis venditaret, aliisque ſimul vellet obtrudere, merito pro homine *fanatico* haberetur; neque tamen propterea facultas judicandi, aut examen ipſum Religionis per ſe ſpectatum, nedum S. Literæ, hujus erroris cauſa eſſent. Hoc vero poſito, videant ipſi Eccleſiæ Romanæ Doctores, qui ad pleroſque articulos Religionis ſuæ comprobandos loca adducunt, quæ neque ſpeciem, neque umbram legitimæ interpretationis habent, in quam claſſem errantium ſint referendi. At, inquiunt 2) Doctores pontificii, plebejum aſſeverare non poſſe, hanc vel illam propoſitionem eſſe divinam, niſi de αὐθεντίᾳ librorum, quibus continentur articuli Religionis, ſit perſuaſus; hoc autem fieri non poſſe a plebejo, hiſtoriæ eccleſiaſticæ & criticæ artis ignaro. Reſpondemus, laicum poſſe ope argumentorum hiſtoricorum cognoſcere, Jeſum in terris vixiſſe, miracula patraſſe, doctrinam egregiam plane docuiſſe, mortuum denique & in vitam revocatum, teſtibus fide digniſſimis hæc omnia conſtanter confitentibus, in ſacrificio ipſius unicam ſalutis ſpem repoſitam; ſalutari fide, pœnitentia, & obſer-

vatione

tione mandatorum Chriſti opus eſſe omnibus illis, qui beneficiorum in Evangelio oblatorum participes eſſe velint &c. quod ad ſummam rerum ſufficit. Accedit, quod haud ignoret, Chriſtianos in eo convenire omnes, doctos pariter & indoctos; ut vero ſciat, de quibus libris olim ſit dubitatum, quinam Canonis ſint auctores & quo tempore ſit confectus, neceſſe non eſt. Doctrina J. Chriſti in Scriptis illis tradita, præcepta illius, incentiva, promiſſiones &c. ſatis ponderis in animum ſuum habere poſſunt, ad præſtantiam Religionis chriſtianæ ponderandam: cumque audiat paſſim ab eruditis omnibus, v. gr. libros, qui *Cæſaris* vel *Livii* nomine circumferuntur, auctoribus, quorum nomina præ ſe ferunt, vendicari; vel ſi mavis recentiorum mentionem facere, opera, quæ a *Zvvinglio* vel *Luthero* ſcripta dicuntur, his hominibus, nemine repugnante, attribui, magis in ſua ſententia confirmatur. Pergunt & dicunt, laicos certo ſcire non poſſe, utrum libri dicti apocryphi ad canonem pertineant nec ne. Concedamus per tempus hoc verum eſſe, quid inde? pone nullos unquam extitiſſe libros apocryphos, aut eosdem temporum injuria periiſſe; quæro, an hoc poſito Chriſtianus non poſſit, ut de veritate Religionis chriſtianæ in genere, ita etiam de articulis creditu neceſſariis in ſpecie, eſſe perſuaſus? Si affirment hoc Doctores pontificii, tum ſequitur, ſolam illam cognitionem articulorum, qui ex canone a Proteſtantibus admiſſo petitur, ſufficere, ad omne illud præſtandum, ad quod Revelatio data eſt. Si vero negent, nonſolum plebs Proteſtantium cœtibus addicta, ſed doctiſſimi hujus partis viri, Chriſtiani fere omnes, exceptis Pontificiis, ſed & Patrum antiquiſſimi, *fanaticiſſimi* arguendi, ut non jam dicam ineptum eſſe, eum qui in examine quæſtionis alicujus criticæ errat, *fanaticum* vocare. Plebs inſuper ſeria lectione N. Teſtamenti probe edocta eſt, in cognitione myſterii redemtionis J. Chriſti medullam Religionis poſitam eſſe. Hoc illi igitur noſſe ſufficit, certiſſimeque eſt perſuaſa, Deum non poſſe aliis in libris dogmata adverſa ſecum fronte pugnantia credenda imponere. Denique, ſi & ipſa hæc apocrypha velit legere, facile deprehendet, in iis talia non reperiri, quæ majorem Evangelio lucem adferant. *Quarto* tandem confugiunt Doctores pontificii ad verſiones, atque clamant, plebejos de veritate horum vel illorum articulorum perſuaſos eſſe non poſſe, cum ad originalem textum provocare non poſſint; fieri adeoque aliter non poſſe, quam

 ut

ut in verſionibus, quæ ſæpe textum perperam reddunt, adquieſcant, atque adeo articulis quibusdam falſis, tanquam divinis ſubſcribant, quod *fanaticum* ſit. Reſpondemus; 1) ſi omnes illi fanatici ſunt, qui non poſſunt verſiones vernaculas cum textibus originalibus conferre, heu quanta erit in orbe chriſtiano *fanaticorum* turba! Ita fanatici erunt plerique *Pontifices Romani*, qui linguas originales nunquam excoluerunt. Quot *Eccleſiæ Patres* hujus criminis rei erunt, quorum tamen explicationibus innixa eſt traditio ſcripta! 2) Quot *Epiſcopi*, *Archiepiſcopi* in numerum *fanaticorum* erunt referendi! Pontificii ipſi, ſecundum Concilii Tridentini decreta ſtatuunt, ſolam vulgatam ſufficere, ad omnes Religionis controverſias decidendas. Quod ſi hoc eſt, cur non poſſet plebejus Proteſtantium partibus addictus, ex vernacula quavis verſione Chriſti & Apoſtolorum doctrinam percipere? Antiquiſſimi Chriſtiani lectione vel τῶν LXX. vel verſione antiqua *Itala*, aut *Hieronymi*, erant contenti, & ex ea hauriebant, quæ ad diſciplinam chriſtianam pertinebant. Cauſa ergo reddenda, cur noſtris temporibus plebeji ex variis verſionibus ſummam rerum deprehendere non poſſent. Hodienum plerique ſcriptores græci & latini in vernacula idiomata ſunt translati; nemo autem affirmat, ex verſionibus ejuſmodi ſummam rerum narratarum cognoſci non poſſe: cur ergo lectio verſionis N. Teſtamenti ſola tot tenebris eſſet obſepta, ut Chriſtiani omnes, adhibita omni attentione, ex ea ſapere non poſſent? Injurium plane eſt talia, aſſerere in ipſum Deum, qui cum variis gentibus hanc Revelationem concedere voluit, probe perſpectum habuit, fieri non poſſe, ut plane omnes idiomata hebraici & græci ſermonis poſſint intelligere.

XV.

Alterum argumentationis genus, quo D. pontificii Proteſtantes fanaticiſmi ſuſpectos reddere poſſunt, examinatur.

Devenimus tandem ultimo loco, ad alterum illud argumentationis genus, quo utuntur Doctores pontificii, probaturi, Proteſtantium doctrinam *fanaticiſmo* eſſe infectam. Agemus autem de hoc argumento breviter, quia hoc thema diligentiſſime a Theologis proteſtantibus eſt excuſſum. Objiciunt nempe D. Pontificii Theologis noſtris, nonſolum plebem, ſed & doctiores inter Proteſtantes, ubi ad probandam veritatem Religionis chriſtianæ deventum ſit, loco argumentorum, quibus illa perſuaſio niti deberet, ad neſcio quod

internum

internum lumen Spiritus Sancti provocare, quod *fanaticum* ſit. Dudum autem monuere cordati Theologi, noluiſſe Doctores pontificios Proteſtantium ſententiam intelligere, cum alias mentem eorum facile potuiſſent percipere. Sententia Doctorum Proteſtantium huc redit: *Primo* ſtatuunt, dari aliquos veræ Revelationis characteres & notas. 2) Eosdem in Sacris Literis deprehendi. 3) Mentem inſtructam eſſe facultate, cujus ope divinam originem ex notis illis eruat & probet. 4) Cauſam ergo proprie dictam perſuaſionis illius de origine divina, eſſe convenientiam notarum illarum, ſive characterum cum dogmatibus, quas Religio chriſtiana complectitur. 5) Ad rite autem percipiendam vim argumentorum, & præſtantiam Revelationis, opus eſſe ſingulari quadam mentis conſtitutione, cum ad præjudicatas varias opiniones removendas, & affectus refrænandos, tum ad voluntatem movendam. 6) Hanc διαθεσιν ordinare & efficere Spiritum S. Ex quibus manifeſtum eſt, plebejum, vel quemvis alium ex cœtu Proteſtantium, interrogatum, cur Revelationi tanquam divinæ ſubſcribat, ad argumenta, ex notis illis & characteribus petita, non vero ad Spiritus S. arcanam operationem, miſſis omnibus argumentis, provocare. Hanc eſſe communem & receptam Theologorum Proteſtantium ſententiam, omnibus notum eſt. Hinc neceſſe non eſt, ut multa eum in finem horum Theologorum adducam teſtimonia. Duo duntaxat adduxiſſe ſufficiet, nimirum præſtantiſſimi *Ludovici le Blanc*, & celeb. la Placette. Ille in *theſibus ſuis theologicis* p. 24. theſ. VII. ita mentem ſuam de hoc argumento aperit, dicens: *Primo igitur certum & indubitatum nobis eſt, Spiritum Sanctum, hominis, quem ad fidem adducit, ſic diſponere & afficere mentem, quæ alioqui in his caligat & cæcutit, ut verbi Dei & Scripturæ lucem percipiat & agnoſcat; hoc eſt, ſerio advertat ad ea argumenta, notas & κριτηρια, quibus verbum Dei verum & divinum probatur, & de iis recte judicet, indeque, ſicuti par eſt, de illius divina veritate perſuadeatur, quod dum Spiritus intus agit, indere dicitur nobis novos oculos.* Ita *doctus* ille *Theologus.* De fide divina inter Theologos Proteſtantes eruditiſſime & prolixiſſime agit ὁ Μακαρίτης celeb. *la Placette.* Is autem de hac quæſtione pag. 296. Edit. Rotterodam. An. 1716. editæ, ita ex mente Reformatorum loquitur: *Il y a une double analyſe de notre foi; l'une conſiſte à rechercher qu'elle en eſt la cauſe phyſique*

& efficiente, comme on parle dans les écoles: l'autre conſiſte à rechercher la cauſe morale & objective. On demande dans la premiere, ce que c'eſt que produit la foi dans nos cœurs? On demande dans la ſeconde, quel eſt le motif qui nous porte à croire? Lorſqu'on nous fait la premiere de ces deux queſtions, il faut repondre, que c'eſt le Saint Eſprit, qui nous donne la force de croire. Mais lorſqu'on nous fait la ſeconde, il ne faut rien dire du Saint Eſprit; il faut dire, que ce qui nous porte à croire, c'eſt l'autorité ou le temoignage de Dieu, qui nous a relévé ce que nous croyons. Si on continue à nous preſſer, d'où c'eſt que nous ſavons, que Dieu a révelé ce que nous croyons, nous devons alléguer les motifs de credibilité qui le prouvent. Si après que Jeſus Chriſt eut rendu la vüe à l'aveugle né, quelqu'un lui eût demandé, d'où il ſavoit qu'il étoit jour? il auroit repondu ſans doute, que ſes yeux ne lui permettoient pas d'en douter. Mais ſi on lui eût demandé, d'où lui venoit la liberté qu'il avoit de ſe ſervir de ſes yeux, & de recevoir l'impreſſion de la clarté du ſoleil, il auroit repondu ſans doute, que c'étoit un effet de la bonté & de la puiſſance de Jeſus Chriſt, qui l'avoit guéri. Lorſqu'on nous demande de même, ce que c'eſt qui nous perſuade que Dieu a révelè les verités du ſalut, nous repondons en produiſant les motifs de credibilité, qui ne ſont autre choſe que les caractéres de divinité, qui paroiſſent viſiblement dans la révélation, que Dieu nous a addreſſee. Mais ſi on nous demande, qui c'eſt qui nous a rendu aſſés clair-voyans, pour appercevoir ces caractéres de divinité que tant d'incrédules n'apperçoivent pas, nous repondons que c'eſt un effet de la grace. Solent inſuper Theologi, ut rite mens eorum capiatur, ſimilitudinibus cuivis notis uti. Ita dicunt v. gr. oculos poſſe cernere corpora cœleſtia; quod ſi accedant tubi optici, rectius ea cerni, quia ita acies eorum intendatur, neminem tamen propterea dicturum, tubum videre, non vero oculos. Similiter poſſe mentem, & quidem ſolam, vim argumentorum intueri; ut vero rite id fiat, mensque præſtantiam rei revelatæ percipiat, commoveaturque, opus eſſe Spiritus S. gratia, mentem corroborante & dirigente. Non diffitemur tamen, quosdam ex Theologis Proteſtantibus aliquando obſcurioribus verbis, quando ſententiam ſuam de hoc argumento tradere voluerunt, uſos fuiſſe. Candide hoc fatetur ὁ μακαρίτης cel. *Werenfelſius*, *Diſſert. VIII. de triplici teſte*, p. 180. Edit. pr. *Tamen nihil hic diſſimulemus*, (inquit,) *inter Theologos qui perſua-*

ſionem

ſionem de Scripturæ Sacræ divinitate Spiritus S. teſtimonio niti dicunt, quidam reperiuntur, quibus non omnino placere videtur, quod hæc verba tam perſpicue hodie explicantur: mallent, ut iis ſubjicerentur notiones paulo obſcuriores, magisque myſterium redolentes: imo quidam eorum credere videntur, Spiritum S. in hominibus producere perſuaſionem neſcio quam, prorſus diſtinctam ab ea, quam in nobis excitant notæ & criteria divinæ originis *tum externa tum interna*, aut alia argumenta, *qualiacunque demum ad hanc probandam adduci poſſunt: volunt Deum* immediate & omnipotenti ſua virtute, producere perſuaſionem alterius generis, *nullis quidem argumentis nitentem, ea tamen quæ argumentis ſuperſtruitur, longe firmiorem: ſed neſcio,* (ita pergit eximius vir) *num Theologi, ita ſtatuentes, ſatis attenderint ad naturam perſuaſionis, quæ ubi nulla prorſus argumenta perſuadentia ſunt, vera perſuaſio eſſe nequit. Neſcio, quo pacto hanc perſuaſionem diſcernere velint a tot vanis opinionibus, quibus homines pertinaces ſine ullis rationibus manent addicti. Neſcio, qua ratione perſuaſionem hanc, modo tam extraordinario a Deo in mente productam, diſtinguere poſſint ab* Enthuſiamo. *Nec video, ex quibus criteriis cognoſcant, hujus Deum potius, quam* ſpiritum quendam deceptorem, *cauſam eſſe. Non denique invenio, quid Doctoribus Eccleſiæ Romanæ reſponſuri eſſent, ſi iſti faterentur quidem, ſe Eccleſiæ ſuæ ἀναμαρτησιαν ſine ulla ratione credere, id tamen minime impedire, quo minus hæc perſuaſio divina ſit, & ab ipſo Dei Spiritu in omnibus genuinis Eccleſiæ Catholicæ membris immediate producta.* Hactenus præſtantiſſimus ille Theologus. Quanquam autem verum ſit, quosdam Theologos obſcurius de hoc argumento locutos fuiſſe; certum tamen ſimul eſt, eosdem profeſſos fuiſſe, ad fidem illam ſalutarem de veritate Religionis chriſtianæ ingenerandam, opus eſſe, cum argumentis, tum Spiritus S. auxilio, quod ad ſummam rerum ſufficit ad eos a vitio *fanaticiſmi* liberandos. Ex dictis ni fallor ſatis patet, injuriam fieri Theologis proteſtantibus, quando in hoc argumento *fanaticiſmi* poſtulantur. Certe Doctoribus pontificiis incumbit probare, aut Spiritum S. vim aliquam & efficaciam in animis hominum exercere non poſſe; aut Eum non velle; *Prius* dicere non poſſunt, quia ipſi de Deitate Spiritus S. illiusque potentia pariter ac Proteſtantes ſentiunt. Neque propterea, quod arcanæ operationis Spiritus S. modum ignoramus, rem ipſam in dubium vocare poſſunt, quia poſito hoc principio, ipſa

 Dei

Dei providentia eſſet neganda. Poſterius eſt contrarium iis, quæ ipſimet Doctores pontificii de hoc argumento confitentur. Nonſolum enim diſertis verbis aſſerunt, Spiritus S. auxilio ad illam perſuaſionem comparandam opus eſſe, ſed & injuriam ſibi fieri clamant, quando Theologi quidam Proteſtantes contrarium aſſerunt. Utrumque probat doctiſſimus *le Blanc* loc. cit. p. 34. Unicum adduco locum *Melchioris Cani*: Hic *Loc. Theolog. L. II. cap.* 8. ſequentem in modum loquitur: *Id ſtatuendum eſt, auctoritatem humanam, & incitamenta illa omnia prædicta, ſive alia quæcunque adhibita ab eo, qui proponit fidem, non eſſe ſufficientes cauſas ad credendum, ut credere tenemur, ſed præterea opus eſſe interiore cauſa efficiente, id eſt, ſpeciali auxilio moventis* ad credendum. Et paucis interjectis: *Externæ igitur omnes & humanæ perſuaſiones non ſunt ſatis ad credendum, quantumcunque ab hominibus competenter ea, quæ ſunt fidei proponantur; ſed neceſſaria eſt inſuper cauſa interior, hoc eſt, divinum quoddam lumen incitans ad credendum, & oculi quidam interni, Dei beneficio ad videndum dati.* Ita *Canus.* Sed hæc mea opinione ſufficiunt, ad probandum, Proteſtantibus *temere* & *falſo fanaticiſmum* objici.

****

DISSERTATIO
IN QUA PROBATUR
EXAMEN RELIGIONIS,
QUOD SECUNDUM
PROTESTANTIUM PRINCIPIA,
OMNIBUS EST INSTITUENDUM
INDIFFEERENTISMO non patrocinari,
NEQUE TRANQUILLITATI
SOCIETATIS CIVILIS OFFICERE.
Diſſertat. de Recent. quorundam adverſus
INCREDULOS
Diſputandi methodis, continuatio poſterior & ultima.

THES. I.

Hæretici ergo ſunt, ſed non ſcientes. Denique apud nos ſunt Hæretici, apud ſe non ſunt. Nam in tantum ſe Catholicos eſſe judicant, ut nos ipſos titulo hæreticæ appellationis infament. Quod ergo illi nobis ſunt, hoc nos illis. Nos eos injuriam divinæ generationi facere certi ſumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injurioſos Patri exiſtimant, quia æquales eſſe credamus. Veritas apud nos eſt; ſed illi apud ſe eſſe præſumunt. Honor Dei apud nos eſt; ſed illi hoc arbitrantur honorem Divinitatis eſſe, quod credunt. Inofficioſi ſunt, ſed illis hoc eſt ſummum Religionis officium. Impii ſunt, ſed hoc putant veram eſſe pietatem. Errant ergo, ſed bono animo errant, non odio ſed affectu Dei, honorare ſe Dominum

Dominum atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei exiſtimant caritatem. Qualiter pro hoc ipſo falſæ opinionis errore in die judicii puniendi ſint, nullus poteſt ſcire niſi judex. Interim idcirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos, etſi non recte credere, affectu tamen piæ opinionis errare.' Ita Salvianus de Gubernatione Dei, Lib. V. p. 87. Edit. Rittershuſii, diſputans adverſus Gothos & Vandalos, Arianiſmo addictos.

Scopus & occaſio hujus Diſſertationis repræſentatur.

IN Diſſertatione proxime antecedente, ſatis, ni fallor, contra *Ramſeum*, biographum illuſtris *Fenelonii*, aliosque, vel Deiſmo, vel Romanenſium opinionibus addictos, probavimus, tantum abeſſe, ut principia Religionis Proteſtantium, *Fanaticiſmo* faveant, ut potius certiſſima adferant præſidia, quibus veri amantes ad certam & ſalutarem cognitionem Religionis pervenire poſſunt. Jam vero tempus eſt, ut promiſſis ſtemus, atque expendamus, utrum verum ſit, quod iidem adverſarii contendunt, examen nimirum Religionis, quod promiſcue omnibus, ſecundum ſententiam Proteſtantium, inſtituendum eſt, nonſolum *Indifferentiſmo* patrocinari, ſed etiam paci & tranquillitati ſocietatis civilis vehementer officere. Nimirum ſic ratiocinatus eſt *Ramſeus*, in vita Archiepiſcopi Cameracenſis. Eandem cantilenam nuper repetiit *eminentiſſimus Cardinalis Tencinus* & quidam alii Eccleſiæ Gallicæ Epiſcopi, uti ex apologia a *Courayerio* edita patet. Imo hoc eſt claſſicum argumentum Pontificiorum, quod identidem ingeminare ſolent. Licet vero hæc objectio ſatis ſuperque a Theologis & Juriſconſultis Proteſtantibus ſit confutata, inſtituti tamen mei ratio poſtulat, ut eandem examini ſubjiciam; cum propter Doctores pontificios, tum vero etiam propter Proteſtantes ipſos, quibus ſua principia, quæ tuentur, non ſatis poſſunt repræſentari, quia, licet pleno ore ea contra Pontificios defendant, nihilominus tamen frequenter variis ex rationibus ea ex oculis emittunt; itaque ſæpe agunt, ut putares, eos promiſcuum illud Religionis examen non probare.

II.

II.

Summa objectionis Pontificiorum examen Religionis impugnantium ſiſtitur.

Ut vero breviter argumentationem Pontificiorum, lectorum oculis ſubjiciam, huc omnia redeunt: Dicunt nimirum, judicio Proteſtantium, omnes homines promiſcue teneri, ad examen Religionis inſtituendum; ex hoc vero neceſſario ſequi, oportere homines, inſtituto pro viribus examine, in iis adquieſcere, quæ vera, id eſt, Sacris Literis conſentanea eſſe putent. Cum vero præter ingenii imbecillitatem, qua laborent longe plurimi eorum, quibus præceptum hoc inquirendi Religionem injunctum ſit, interpretes etiam doctiſſimi, in explicatione S. Literarum inter ſe diſſentiant, & maximus ſit controverſiarum & diſcrepantium inter ſe opinionum numerus, fieri aliter non poſſe, quam ut illi, qui non omnibus præſidiis ad verum cernendum ſunt inſtructi, multitudine tot difficultatum animis occurrentium obruantur, atque ſic tandem, cum aliter ſibi conſulere non poſſint, colligant, aut perinde eſſe quamcunque Religionem profiteantur, cum nulla ſecta ſit, quæ non aliquid erroris admixtum habeat, aut de omnibus promiſcue Religionis articulis eſſe addubitandum. Accedere ad hoc, quod multi ambitione & inclareſcendi ſtudio inducti, non poſſint non novas & paradoxas ſententias fovere, receptasque, non ſine ſubtili ſpecie veri, convellere; hoc ubi advertant alii, magis magisque in ſuis eos opinionibus & dubitationibus confirmari, atque ita exiſtimare, perpetuam quandam inter articulos Religionis eſſe pugnam, neque ullibi tuto pedem figere poſſe eum, qui ope examinis ad certam Religionis cognitionem pervenire velit. Præter argumenta vero ab ingenii humani imbecillitate & varietate opinionum controverſiarumque deſumta, ad experientiam etiam provocant, atque oſtendere conantur, quot & quam multiplices controverſiæ inter ipſos Proteſtantes, inde a temporibus Reformationis, fuerint ortæ & agitatæ; quantus fuerit & ſæpe adhuc ſit diſſenſus docentium in una eademque Academia: quot novæ explicationes S. Literarum in lucem fuerint protractæ & adhuc excogitentur, & quam ſæpe factum ſit, & adhuc eveniat, ut, quod ante paucos annos Doctoribus hiſce heterodoxum viſum, pro veritate certiſſima poſtmodum habitum fuerit. Per hoc denique examen, omnibus promiſcue inſtituendum, fieri, ut nonſolum plures *Indifferentiſtæ* cœtibus Proteſtantium ſint admi-

ſti, ſed & ſtante hac libertate Religionem examinandi, quibusvis pro captu ingenii de Religionis negotio ſentiendi dandam eſſe licentiam, poteſtatemque ſua animi cogitata cum aliis communicandi, verbo ut abſolvam, *tolerantiam omnium erga omnes ſtabiliendam.* Hoc autem rurſus conceſſo, fieri aliter non poſſe, quam ut in Imperiis & Rebuspublicis perpetuæ contentiones & turbæ exoriantur, nullum ita finem habituræ. Augeri hoc malum, quod ſecundum Proteſtantium ſententias, neque Principibus, neque V. D. Miniſtris & Doctoribus publicis, ullum in conſcientias hominum jus tribuatur. Hæc ſumma eſt objectionis, toties totiesque repræſentatæ.

III.

Examen Religionis quammaxime eſt neceſſarium.

Plura jam in antecedentibus partibus harum Diſſertationum, contra hanc objectionem in medium attuli, ita tamen, ut argumenta hæc contra ipſos Pontificios retuderim potius, quam ut directe illas objectiones expenderim. Juvat igitur objectionis illius vim paulo propius examinaſſe. Ut autem hoc recte fiat, ante omnia ea argumenta ſummatim in medium ſunt afferenda, quibus utuntur Theologi Proteſtantes ad probandum, Religionis examen a quolibet homine neceſſario eſſe inſtituendum. Et *primo* quidem exiſtimant hi Doctores, Religionem non alio fine generi humano datam, quam ut homines eam rite cognoſcant, viamque veræ felicitatis conſequendæ ex eadem addiſcant. Ipſi Pontificii finem alium, conceſſæ nobis Revelationis, monſtrare non poſſunt. Quod ſi vero Deus in Revelatione voluntatem ſuam, de ratione conſequendæ ſalutis declarare voluit, neceſſe eſt, ut homines examen Religionis datæ inſtituant, quia ſine hoc cognoſcere non poſſunt, utrum ea Revelatio fide digna ſit, & quid ea potiſſimum injungat. Si dicant Doctores pontificii, imo vero S. Literas eo fine datas, ut homines ex iis voluntatem Numinis cognoſcant; ſed opus eſſe, ut ea, quæ credenda ſunt, hauriantur ex ore judicis infallibilis i. e. Papæ, multa poſſem reſpondere, quæ fuſe in antecedentibus ſunt allata. Hoc unum jam dico iis ſaltem, qui ita ſentiunt, cognoſcendum *primo* eſſe, certo & infallibiliter, dari aliquam Revelationem certis notis Divinitatis inſtructam; *ſecundo* ſciendum, in ea clariſſimis & evidentiſſimis verbis declarari, Deum generi humano viſibilem aliquem judicem dediſſe,

ex

ex cujus & ſolius quidem ore, hauriendus ſit verus ſenſus Revelationis: & *tertio* denique, certo & infallibiliter ſcire debent Doctores pontificii & ipſa plebs Religioni huic addicta, non alios eſſe illos judices, quam Pontifices Romanos. Impoſſibile autem plane eſſe, ut tres illas propoſitiones probare poſſint, ſatis in antecedentibus probavimus; quæ hic repetere nolumus. Breviter, ut rem abſolvam, hoc unum tantum dico; ipſorum nimirum Doctorum pontificiorum judicio, Chriſtus & Apoſtoli erant judices in Religione infallibiles, & hi erant audiendi. Hoc tamen non obſtante, omnes diſciplinæ chriſtianæ alumni debebant doctrinam Chriſti & Apoſtolorum examinare; quid ergo prohibet, quo minus Chriſtiani noſtræ ætatis idem faciant? *Secundo*: Extant in S. Literis clariſſima evidentiſſimaque loca, in quibus diſertis verbis injungitur, ut omnes, qui ſua nomina dare volunt Religioni a Chriſto traditæ, eam expendant, & S. Literas legant. Quia loca illa ſunt notiſſima, & in antecedentibus fuſe allata, ea denuo hic adponere nolo. Cum vero Pontificii Religionem chriſtianam divinam eſſe fateantur, neceſſe eſt, eos præcepta etiam illa Chriſti & Apoſtolorum pro divinis habere, quod idem eſt, ac ſi dicas, neceſſe eſſe ut homines Religionem examinent. *Tertio*: Natura Religionis, cui quis addictus eſſe debet, hoc officium depoſcit: credere enim eſt actus hominis, Religioni album calculum adjicientis. Ad hoc præſtandum cum argumenta generalia, quibus veritas Religionis innititur, ſunt expendenda, tum vero ſingulares articuli creditu neceſſarii ſunt cognoſcendi. Atqui id ſine examine fieri non poteſt. Quemadmodum enim nemo pro alio edere poteſt, ita nemo pro alio etiam poteſt credere. *Quarto*: Chriſtum miracula patraſſe, ad ſuam doctrinam confirmandam, notiſſimum eſt; neceſſe igitur erat, ut, qui huic Doctori voluit obtemperare, examinaret ante omnia, utrum fieri poſſint miracula; utrum vere ea facta, & utrum Deum habeant auctorem. Hoc peracto in ipſam doctrinam Chriſti erat inquirendum & diſpiciendum, utrum ea cum rectæ rationis principiis, & cum Moſis atque Prophetarum ſcriptis conveniret nec ne. Jam vero quis tam hebes eſt, ut non ſentiat, hæc ſine examine fieri non potuiſſe? Magis autem hoc examen jam erit neceſſarium, poſtquam miracula ceſſarunt, & in literas relata ſunt ea, quæ a Chriſto & Apoſtolis tradita fuerunt. *Quinto* Deus in ſuo Verbo dicit, ſe ultimo die judicaturos homines ſe-

cundum Evangelium ſuum. Quod ſi vero examen Religionis proſcriptum eſt, quomodo illi, ad quos ſalutaris lux Evangelii pervenit, poſſunt puniri ob id, quod tamen ſecundum ipſius Numinis voluntatem, ſi Pontificios audias, permiſſum non eſt. *Sexto*: Omnes regulæ prudentiæ hoc examen ſuadent. Nihil magis periculoſum eſt, quam in cauſa ſalutis æternæ aliorum hominum, quantacunque vel auctoritate vel eruditione ornati ſint, voluntate inniti. Recte dixerat *Lactantius*, *Inſtitut. Lib. II. cap.* 7. *Oportet, in ea re maxime, in qua vitæ ratio verſatur, ſibi quemque confidere, ſuoque judicio ac propriis ſenſibus niti, ad inveſtigandum perpendendumque veritatem, quam credentem alienis erroribus decipi, tanquam ipſum rationis expertem. Dedit omnibus Deus pro virili portione ſapientiam, ut & inaudita inveſtigare poſſent, & audita perpendere.* Nemo in negotiis civilibus & œconomicis, ſine extrema dementia, aliis omnia committit. Multos dari inter Chriſtianos, impoſtores, fanaticos, & ſuperſtitione prava dementatos Doctores, ne ipſi quidem inficiantur Pontificii: ne ab hiſce decipiamur, hoc unum reſtat, ut, quæ ab iis traduntur, inſtituto examine, ad Revelationis normam expendamus. *Septimo* denique, ut alia ſilentio tranſeamus, Chriſtus ipſe S. Soter, & infallibilis Doctor, Judæos, quod ea, quæ in V. Teſtamento de Meſſia præclare dicta eſſent, minus expenderint, aut prorſus neglexerint, vehementer & graviter increpuit. Quod ſi vero omne examen proprium Religionis proſcriptum eſſet, vana & injuſta eſſet hæc reprehenſio; quod dicere tamen impium plane eſt. Idem dici poſſet de accuſationibus Apoſtolorum, Gentilibus intentatis, v. gr. Pauli, quod ad τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, id eſt, ad principalia Theologiæ Nat. ſola meditatione per rectæ ratiocinationis leges eruenda, non attenderint. Quid enim hoc aliud eſt, quam dicere, eos pecudum ritu, antecedentium turbam ſecutos, miſſoque omni examine Religionis, in ſtultis & impiis opinionibus turpiter adquieviſſe? Quo jure vero talia illis poſſent objici, ſi examen Religionis per ſe illicitum eſſet, tantumque malorum συρμα poſt ſe traheret? Ex quibus ut plura alia, in re clariſſima, non addam, patet, ſententiam Theologorum Proteſtantium, qua probant examen Religionis omnibus eſſe concedendum, *certiſſimis evidentiſſimisque argumentis* eſſe ſuperſtructam. Ea vero prius falſi convincere debent Doctores pontificii, antequam de conſectariis variis, quæ ex hac ſententia promanare pleno ore clamitant, ſint ſolliciti.

IV.

IV.

Antequam in rem præſentem deſcendimus, atque diſquirimus, utrum examen Religionis homines in graves errores, in *Indifferentiſmum* v. gr. vel *Scepticiſmum* conjiciat, ante omnia eheu! fatendum eſt, dari inter omnes cœtus Chriſtianorum, & Proteſtantium in ſpecie, etiam tales, qui eruditione & ingenio non deſtituti ſunt, quique nihil ſine examine in Religionis negotio ſeſe admittere aſſerunt, ſimul tamen graviſſimos foveant errores, paradoxas opiniones Religioni inimicas tueantur, certaque & indubia ſuſpecta reddere velint, atque, ſub prætextu liberi hujus examinis, opinionibus ſuis colorem aliquem conciliare velint. Hæc omnia fatemur & dolemus. At negamus, atque pernegamus, examen Religionis, *per ſe ſpectatum*, homines in errores illos præcipitaſſe. Quod ſi vero hoc demonſtrare volunt Doctores pontificii, probandum illis eſt, (1) in ipſo examine aliquid latere, quod neceſſario animum ad aſſentiendum errori rapiat; vel (2) eam eſſe Revelationis naturam, ut adhibito etiam qualicunque examine, nihilominus in errores homines incidant: aut (3) naturâ cum ingenio humano & ratione ita eſſe comparatum, ut Revelationem ſine periculo erroris examinare non poſſint; quarto denique loco dicendum, examen quidem ipſum Religionis vitio nullo laborare, cum vero conſtet experientia, plurimos examine hoc non rite uti, præſtare, ſi examen Religionis in genere proſcribatur. Quamcumque autem ex his quatuor propoſitionibus ſibi probandam ſument diſſentientes, manifeſtum erit, eos peſſime ratiocinari. Videamus hoc per partes: ſi examen Religionis, *per ſe*, homines in errores præcipitat, tum hoc aut ideo fieri dicendum eſt, quia examen omne, propoſitionis cujuscunque, hoc malum ſecum fert. At niſi ipſi *craſſiſſimum Scepticiſmum* data opera tueri volunt, admittere hoc aſſertum non poſſunt. Collatio certe duarum idearum cum tertia, qua nititur omnis humanæ ratiocinationis vis, nil habet mali. Attentio mentis, ad nexum duarum aut plurium idearum, itidem nil habet perverſi. Ergo neque in collatione idearum, neque in converſione mentis ad illas ideas, quod examen complectitur, quidquam culpandum eſt. Hoc ſi etiam aſſerant, tum inpoſterum mortalibus neque cogitandum, neque loquendum eſt, nullius artis vel diſciplinæ, imo nullius negotii habenda eſt ratio, & ſtulti pariter & ſapientes

Probatur examen Religionis per ſe neminem in errores præcipitare poſſe.

ſapientes eodem ſunt habendi loco. Cum vero Doctores hi tam abſurdas propoſitiones non admittant, & eandem cogitandi artem probent, quâ cæteri mortales uti ſolent, non opus eſt, ut in profligandanda opinione adeo abſurda tempus teramus: ad aliud itaque confugiendum, atque dicendum, non quidem examen per ſe periculoſum eſſe, ſed examen *Religionis* duntaxat hæc mala poſt ſe trahere. Hoc vero ſi ſimpliciter verum eſſet, nonſolum Proteſtantes, qui examen hoc urgent, ſed omnes mortales, qui unquam Religioni ſive veræ ſive falſæ ſubſcripſerunt, errare dicendi eſſent, quoniam nullus eorum unquam, niſi ſub ſpecie Religionis, has vel illas propoſitiones ut divinas probavit. Dicendum eſſet, eos mortalium omnium optimos & ſapientiſſimos eſſe, qui omne examen Religionis penitus proſcripſerunt, omnemque vim ingenii ſui, in cognoſcendis iis duntaxat vitam contriverunt, quæ ad hanc vitam animalem ſuſtentandam facere poſſunt. Quam vero ſtultum, imo quam impium ſit, talia velle tueri, vel me tacente vident omnes. Neceſſe igitur eſt, ut ad *ſecundam* propoſitionem deveniant, atque ex ipſâ Religionis, ſive naturalis, ſive revelatæ, natura atque indole probent, neceſſe eſſe, ut quamprimum homines animos ad examen Religionis adjiciunt, in errores præcipitentur. Ad hanc vero ſententiam comprobandam non ſufficit dicere, Revelationem in quibuſdam eſſe intellectu difficilem, & quædam paſſim hinc inde in ea reperiri, quæ non tantum laicos, ſed & eruditos poſſint exercere. Hoc enim non magis negamus, quam Pontificii: ſed hoc probandum, Revelationem etiam in iis, quæ ad ſalutarem cognitionem voluntatis divinæ pertinent, ita eſſe perplexam, obſcuram, & perpetuis contradictionibus ſcatentem, ut adhibito etiam diligenti examine, ea, quæ cognitu ſunt neceſſaria, non tamen intelligi poſſint. Quod ſi vero hoc aſſerant Doctores pontificii, Religioni apertum indicunt bellum, & in caſtra tranſeunt *Deiſtarum*. Si enim liber iſte, etiam in iis, ubi verus ſenſus, non ſine ſalutis diſpendio, ignoratur, adeò perplexus, tantisque tenebris obſeptus eſſet, nonſolum pro libro divino admitti non poſſet, ſed (abſit blaſphemia) pro fœtu hominis inſanientis & mente capti habendus eſſet. Is ſane, qui promitteret, ſe arcana voluntatis divinæ revelaturum, & unicam ſalutem conſequendi viam monſtraturum jactaret, ſimul tamen ita obſcure & perplexe loqueretur, & adverſa ſecum fronte pugnantia etiam in iis locis proferret,

ret, ubi res attentione digniſſimæ explanandæ eſſent, pro fanatico ſane vel impoſtore, ab omnibus ſanæ mentis hominibus haberetur. Dum vero hactenus Pontificii Revelationem pro divina habent, & ex ea argumenta etiam contra quosvis adverſarios petunt, neque hanc ſententiam tueri, neque adeo ulla cum ſpecie veri defendere poſſunt, Religionem ipſam in cauſa eſſe, quo minus examen Religionis rite ſuccedere poſſit. Et ſane vel ex ipſis ſcriptis adverſariorum patet, eos, dum extra partes verſantur, & Religionem ipſam defendere volunt, noſtros ſequi. Unicum dabo exemplum. Edidit, ut notum eſt eruditis, cl. *Muratorius*, *Ducis Mutinenſis Bibliothecarius*, ſub perſonato nomine *Lamindi Pritanii*, non contemnendum libellum de *Ingeniorum moderatione in Religionis negotio*. In eo impugnat acriter Johannis *Phereponi*, i. e. J. *Clerici* ſtricturas *Auguſtino* oppoſitas. Inter alia *Auguſtinus*, contra Donatiſtas ſcribens, contendit, licitum eſſe ſummis Magiſtratibus, Hæreticos ad Religionem catholicam, i. e. ut ille putavit, veram, vi compellere. Inter alia ſic ratiocinatus eſt ep. 93. *Auguſtinus: ſi quisquam inimicum ſuum, periculoſis febribus phreneticum factum, currere videret in præceps; nonne tunc potius malum pro malo redderet, ſi eum ſic currere permitteret, quam ſi corripiendum ligandumque curaret?* Quid ad hoc J. *Clericus?* audi. *Phrenetici* (inquit) *ſine omni dubio ſunt phrenetici, & ſocietatem civilem plane perturbant; itaque leges civiles coërceri patiuntur & jubent. At in controverſiis de Religione, in quibus ſæpe videas contrarias partes, virtutum chriſtianarum æque ſtudioſas, legibusque civilibus pariter obſequentes, res non eſt neque adeo manifeſta, ut alteræ partes alterarum homines phreneticorum loco habere queant; nec in tantis affectibus, quanti hic deprehenduntur, alii aliorum judices eſſe poſſunt.* Multa contra hanc reſponſionem excipit *Muratorius*; ſed ad id, quod præcipuum eſt, attendi jubet; illud autem hoc eſt, judice *Muratorio: Eſſe debere, & eſſe reipſa Religionem aliquam inter homines a Deo conſtitutam, eamque non ſolum veram. certam, ſed & evidenter credibilem, & a quocunque amplectendam; dum ejus rationes & dogmata audiantur atque expendantur. Et quale, quæſo, Dei optimi ac ſapientiſſimi conſilium fuiſſet, mortalium genus edocere Religionem veram, niſi vera ejus hæc Religio, inter reliquas falſas prodere ſe, & ſuam re vera præcellentiam manifeſte ſemper aperire potuiſſet ac poſſet? Quid hominibus profuiſſet,*

atque

atque prodeſſet, divinum beneficium, ſi nemini unquam contingeret, ſine dubitatione perſpicere atque cognoſcere, quænam ſit unica illa cœleſtis Religio? Nonne apud Deum excuſare ſe merito poſſet, quicunque erraret in Religionis delectu, quando abditum, obſcurum, & dubium ſemper foret, quæ una ſit amplectenda? Ergo fruſtra Chriſtus nos docuiſſet. Ergo fruſtra Spiritus S. locutus fuiſſet per Prophetas, Apoſtolos, atque Evangeliſtas. Manifeſtum quidem eſt ex his verbis, *Muratorium*, veræ Religionis nomine, intelligere eam, quam Pontificis aſſeclæ amplectuntur; dum vero ab una parte ad *finem Dei*, revelationem mortalibus concedentis; ab altera vero parte, ad ipſum *Chriſtum*, *Prophetas* & *Apoſtolos*, provocat, neceſſe eſt concedat, in ſcriptis Prophetarum, Evangeliſtarum & Apoſtolorum, veram certamque doctrinæ chriſtianæ indolem reperiri: unde evidentiſſime ſequitur, revelationem ipſam, ex qua Religionis veræ fontes derivantur, ſecundum ipſa Romanenſium principia, non ita tenebricoſam & obſcuram eſſe, ut nemo eam ſine certiſſimo erroris periculo intelligere poſſit: ſequitur ipſum etiam examen Religionis, a Proteſtantibus commendatum, neminem in errores præcipitare. Quod ſi de gradu hoc depulſi adverſarii dicant, Revelationem quidem non eſſe tam obſcuram, ut non poſſint ea, quæ ad æternam ſalutem conſequendam pertinent, ex ea cognoſcere veri amantes; ſed ingenii humani vires ita eſſe depreſſas, facultatesque mentium humanarum ita obtenebratas, ut, quamprimum ad examinandam Religionem animos adjiciant, non poſſint non in errores, eosque graves præcipitari, & incidere in ſcyllam, cum vitarint charybdin; idem enim eſt ac ſi dicant, vel nullam dari Revelationem, vel eam ita eſſe comparatam, ut ope ingenii humani, ejus origo & argumentum cognoſci non poſſit. Pone enim Religionem certiſſimis evidentiſſimisque principiis eſſe ſuperſtructam & perſpicuis verbis expreſſam; pone, res in ea contineri momentoſiſſimas; homines vero omnes ita eſſe natura comparatos, ut adhibita etiam omni attentione & diligentia, verum tamen a falſo diſcernere non poſſent, perinde eſſet ac ſi nulla eſſet Religio. Et hac ſane ratione merito laudandi eſſent omnes homines, ſi Religionis curam prorſus abjicerent, quoniam non magis apti eſſent ad ſanum judicium de Religione ferendum, quam ſtipites. Ita ſane, non ſecundum principia Proteſtantium, ſed Eccleſiæ Romanæ Doctorum, neceſſario *Indifferentiſmo*

nomen

nomen dare deberent. Veteres *Sceptici* contendebant, nullum dari veri criterium; mentes ad veritatem, ut noctuas ad lucem caligare: objecta non talia eſſe, qualia ſenſibus repræſententur; nihil igitur unquam pro certo habendum, ſed aſſenſum ſemper eſſe cohibendum, & in perpetua quadam ἐποχῇ eſſe adquieſcendum, in rebus vero ad Religionem pertinentibus, mores civitatum, in quibus quisque natus eſt, eſſe ſequendos. Non poſſit ſane ovum ovo ſimilius eſſe, quam eſt ſententia *Scepticorum* & illorum Doctorum, qui vel Revelationem tam obſcuram eſſe dicunt, ut in iis, quæ cognoſci generis humani quammaxime intereſſet, perpetuo homines falleret; aut perſpicuam ſatis quidem, ſed mentes ita eſſe obtenbratas, ut adhibito omni ſtudio, id quod neceſſario cognoſcendum eſſet, intelligere tamen arte nulla poſſent. Nota eſt ſententia ill. *Huetii* circa hoc argumentum, nunquam publice ab Eccleſia Romana vel Pontifice damnata. Reſtat, ut tandem dicant, examen Religionis ipſum neminem in errores præcipitare; at fieri tamen varias ob rationes facile poſſe, ut homines perperam illud examen inſtituant, atque ita in errores incidant. At hoc lubentes concedimus, neque id noſtræ ſententiæ officit quidquam. Dixeramus in antecedentibus, ad examen Religionis rite inſtituendum, requiri animum docilem, veri amore tactum, neque præjudicatis opinionibus & pravis affectibus corruptum. Quod ſi his præſidiis homines non utantur, ſed ἀβλεψίᾳ, nimia feſtinatione, amore ſectæ, in præceps ruant, neque examini hoc per ſe, neque Religioni hoc eſt tribuendum, multo minus inde colligendum, omne examen Religionis propterea eſſe abjiciendum. Quis enim ſanæ mentis unquam ita eſt ratiocinatus? Imperantes poteſtate ſua abutuntur ſæpius, ergo de thronis ſuis omnes ſunt deturbandi, vinculaque ſocietatis & fœderum ſolvenda. Judices, aut ignorantia aut pecunia corrupti, ſæpe innocentes damnant, nocentes vero abſolvunt, ergo officium judicum plane eſt abrogandum: hic vel ille Matheſeos, Ethicæ, Hiſtoriæ &c. cultor, turpiter lapſus eſt in ratiocinando; ergo diſciplinæ illæ omnes in poſterum non ſunt excolendæ ſed abjiciendæ. Imo ſi hæc ratiocinandi methodus valet, neque edendum, neque bibendum eſt in poſterum mortalibus, quoniam multi cibis atque potu abutuntur. Mitto abſurda alia. Ex quibus omnibus manifeſtiſſimum eſt, nullum adeſſe argumentum, quo Doctores pontificii probare poſſint, examen Religionis

a Theologis proteſtantibus commendatum, *per ſe* homines in errores, nedum graves, præcipitare poſſe.

V.

Expenditur aliud argumentum Pontificiorum.

Cum pontificii Doctores perſpicuis argumentis probare nulla ratione poſſint, examen Religionis *per ſe*, homines in errores præcipitare, ad talia confugiunt, quæ quidem vim probandi habent nullam, ſpecie tamen ſua facile imponere poſſunt illis, qui artis ratiocinandi non adeo ſunt periti. Nimirum provocant, tum ad innumeras controverſias, quæ inde a tempore Reformationis inter ipſos Proteſtantes fuerunt agitatæ, & ad minores cœtus, qui tanquam ſurculi, e trunco cœtus Proteſtantium orti ſunt; tum vero ad tot diverſas S. Literarum interpretationes, & inde enatas varias de Religione ſententias; hæc mala vero omnia tribuenda eſſe libero illi Religionis examini. Ita enim aliter fieri non poſſe, quam ut plebs, ſententiarum illarum diverſitate confuſa, vel errores pro veritatibus arripiat, vel in ipſum *Indifferentiſmum* prolabatur. Atque hanc etiam præcipuam cauſam eſſe, quod in cœtibus Proteſtantium tot reperiantur *Deiſtæ* & *Indifferentiſtæ*. Reſpondemus in genere, ſi hæc omnia vera eſſent, nihil tamen hoc officere Religionis examini: neque enim ſequitur; hic vel ille perperam inſtituit examen Religionis, vel in hoc negotio occupatus erravit, ergo non licet Religionem examinare. Sed juvat ſingillatim quædam ad hanc objectionem monuiſſe. Et 1) quidem non diffitemur, multa δυσνόητα in S, Literis reperiri, & inde etiam factum, ut Proteſtantes in ſuis interpretationibus in diverſa abierint, ſententiasque plures & quidem diverſas his interpretationibus ſuperſtruxerint; at hæc viros veri amantes minime offendunt. Eruditi, ſive Proteſtantium, ſive aliorum cœtibus addicti, pulchre cognoſcunt, per rerum naturam fieri non poſſe, ut omnia, quæ in S. Literis comprehenduntur, æque clare pateant: vident etiam, ad veram indolem Religionis cognoſcendam, neceſſe non eſſe, ut ſingulæ circumſtantiæ rerum in Sacris contentarum, perſpectæ ſint. Norunt, in omnibus diſciplinis dari quædam arcana, quorum naturam introſpicere mortalium non ſit. Judicandum igitur putant, pro gradu convictionis, qua quiſque gaudet. Quædam pro certis, alia pro probabilibus habent; quædam incerta plane

ne eſſe deprehendunt; de multis illud NON LIQUET ingeminant. Ita vero ſi agunt eruditi, timendum non eſt, ne forte in *Indifferentiſmum* incidant. Si vero quis inſatiabili laudis & famæ cupiditate ardet; ſi volitare per ora virûm vult; ſi evidentiam mathematicam quærit in rebus, quæ talem non admittunt; ſi certa incerta reddere conatur; ſi demonſtrationes evidentiſſimas convellere; ſi nihil in Religionis negotio & interpretatione S. Literarum ſibi impervium eſſe ſtulte opinatur: ſi Religionem, non tanquam normam pie vivendi, ſed tanquam argumentum, ingenium ſuum exercendi conſiderat; ſi (ut verbis celeb. *Werenfelſii* utar) *verbo Dei affingit præjudicatas ſuas opiniones, Magiſtrorum ſuorum traditiones, cerebri ſui commenta, & fabrefacta ſyſtemata, phantaſiæ ſuæ delicias, cordis & affectuum dictata, tot pituitæ, tot bilis, tot ſplenis, cujuslibet denique temperamenti fœtus, imo abortus*, mirum non eſt, tales in graves, ineptosque incidere errores. Tantorum vero malorum cauſam eſſe non Religionem ipſam, ſed prava mentium ſtudia, omnes, qui cæcutire nolunt, facile deprehendent. 2) Quanquam autem non inficiemur in Proteſtantium cœtibus etiam dari *Indifferentiſtas*; non tamen pro talibus habendi ſunt illi, qui non omnibus ſectæ ſuæ, quam ſequuntur, addicti ſunt opinionibus. Quando Viri docti, & a partium ſtudio alieni, omnes partes eruditionis theologicæ excutiunt, & præclaro ingenio ſunt præditi, fieri aliter non poterit, quam ut v. gr. in quæſtionibus *chronologicis*, *criticis*, *hiſtoricis*, *exegeticis* & *dogmaticis* etiam *minoris momenti*, a ſe invicem diſſentiant, licet in articulis neceſſariis amice conſpirent. Tales appellari poſſunt Theologi *eclectici*, nullo vero jure inviſum illud *Indifferentiſtarum* nomen illis tribuendum. Fieri itidem poteſt variis ex cauſis, ut unus aſſeveranter contendat, hanc vel illam propoſitionem in his vel illis S. Literarum locis perſpicue contineri, ubi alius ad ἐποχὴν recurrendum eſſe putat. Hi vero, dum in ſumma rerum conveniunt, ſe invicem æquo animo ferre tenentur: ita neque in *Indifferentiſmum* prolabentur, neque *motus* vel *contentiones* orientur. Media certe via, eaque tutiſſima, inter eos, qui omnibus apicibus magiſtrorum ſuorum ſunt addictiſſimi, & inter eos, qui novaturiendi ſtudio commoti, certiſſima, vel maxime probabilia, convellere nituntur, incedunt. Talium etiam in ipſa Eccleſia Romana non exiguum numerum eſſe, quilibet colligere poteſt, cum ex ingeniorum huma-

manorum indole, & eruditionis theologicæ natura; tum etiam ex monumentis, quæ paſſim a Viris doctis hujus Eccleſiæ in lucem eduntur, 3) Neque numerus controverſiarum, quæ inter Proteſtantes excitatæ ſunt, virum veri amantem commovebit, ut propterea in caſtra *Indifferentiſtarum* tranſeat; novit enim per rerum naturam fieri non poſſe, ut homines de omnibus minutis ſententiis idem ſentiant. Varietas ergo ſententiarum illum ne tantillum quidem ab eo, quod verum certumque eſſe novit, commovebit. Novit nonſolum de Religionis negotiis, ſed de omnium diſciplinarum partibus, non omnes eadem ferre judicia; perſpectum habet, non omnes ſententias, de quibus eruditi litigare ſolent, ejusdem eſſe ponderis, ſed ſæpe diſputari de lana caprina, ſæpe eos λογομαχειν; ſæpe ſententias nullius ponderis mirum in modum exaggerari &c. haud ignorat denique, quid in Religione chriſtiana præ cæteris ſit eximium & Θειον. Illud probe a quæſtionibus vel inutilibus plane, vel ſaltem minoris momenti, novit diſcernere atque ita verum, inter tot ſententias diverſas, retinet, & ſcopulos omnes prudens evitat. 4) Quod denique ad plebem ſpectat, non magis eum movent controverſiæ theologicæ, quam lites, quæ inter Medicos & Artifices omnis generis agitari ſolent. Hoc unum illi curæ cordique eſſe debet, ut ſimpliciſſimas veritates theoreticas & practicas, perſpicue ſatis in S. Literis contentas, intelligat; in pietatis ſtudio proficiat; auxilium divinum imploret, fidemque ſuam non prolixitate articulorum auc cognitione controverſiarum, quæ inter eruditos agitantur, ſed perſpicua cognitione eorum, quæ creditu ſunt neceſſaria, nimirum amore Jeſu Chriſti, & præceptorum divinorum obſervantia, metiatur. Hoc ſi præſtat, ſecure controverſias Theologorum ignorare vel miſſas facere poteſt.

VI.

Conſenſus qui inter Chriſtianos reſpectu plerorumque dogmatum,

Sed pergamus, atque alio argumento etiam probemus, examen Religionis homines in graves errores non conjicere. Atque hoc petitum eſt a conſenſu plerorumque Chriſtianorum, in iis, quæ ad ſummam Religionis pertinent. Omnes Chriſtiani, qui examen Religionis probant, ea, quæ ad ſummam articulorum Religionis chriſtianæ (excipiendi tamen hic ex parte *Sociniani*, quanquam & hi de

de veritate Religionis chriſtianæ in genere non dubitent) pertinent, admittere ſolent. Credunt veram & divinam eſſe Religionem chriſtianam, & admittunt articulos in Symbolo apoſtolico contentos. Hic ſane conſenſus probat, Religionem chriſtianam, quoad præcipua ſua capita, ejus eſſe naturæ atque indolis, ut examen ſeveriſſimum ſuſtinere poſſit. Qui hunc conſenſum non examini & evidentiæ rerum revelatarum, ſed cæco aſſenſui hominum, Religionis examen abjicientium, tribuunt, parum honorifice de Religione ſentiunt, imo quantum in ſe eſt, eam ludibrio *Atheorum* & *Deiſtarum* exponunt. Præclare, ut ſolet, hoc argumentum urget ὁ Μακαρίτης cl. *Werenfelſius*, *in Diſſertat. apolog. pro plebis judicio* &c. p. m. 28. *Qui metuunt*, (inquit) *ne ex libertate de Religione judicandi, omnibus conceſſa, tot Religiones oriantur, quot ſunt capita, parum ſane honorifice de catholica fide ſentiunt. Quod ſi enim ex conceſſa hac libertate tantus metuendus eſt diſſenſus, conſenſus qui nunc eſt, unice provenit ex libertate hac Chriſtianis ademta; ac propterea, quod in catholica Religione tot homines concordant, non aliunde venit, quam quod nemini hanc licet examinare & de ea judicare. De hac vero Religione qui ita ſentiunt, eodem modo illam commendant, quo quis faciem commendaret, aut aurum, aut mercem: qui de facie diceret; omnibus eam pulchram videri, ſed ideo, quia nemini propius accedere, ac nihilne in ea fuci ſit, explorare liceat: De auro; hoc quamplurimis genuinum videri; ſed ideo quia nemini permiſſum ſit, illud ad lapidem lydium exigere: Ac denique de merce; magnam multitudinem ad eam emendam confluere, ſed ideo, quia in tenebris vendatur, nemoque in luce eam aſpicere & examinare poſſit. Putavi hactenus pro mea ſimplicitate, vim veritatis cauſam eſſe, quod tot homines in Religione chriſtiana amplectenda conveniunt; atque in hoc eam diſtinxi a mahumedana, quæ ideo tantum tot ſectatores habet, quia nemo illam audet examinare: Nunc vero audio, propter eandem cauſam, tot eſſe homines conſentientes in amplectenda doctrina Jeſu Chriſti, propter quam tot ſunt conſentientes, in amplectendo Alcorano & doctrina Muhamedis. Sed bene eſt, quod ad vindicandum chriſtiani nominis honorem, tot etiam nunc ſuperſunt myriades, quibus non tantum permittitur, Religionem ſuam examinare; ſed qui hoc facere jubentur. Hi, non obſtante iſta libertate, ſunt & manent Chriſtiani. Et, ſi partem longe maximam ſpectes, nullus inter illos diſſenſus eſt de*

locum habet, adverſariorum ſententiæ repugnat.

de dogmatibus, ad ſummam Religionis chriſtianæ pertinentibus. Id quod omnes inter eos agnoſcunt, qui ſine affectu judicare, & momenta controverſiarum ponderare ſciunt. Hactenus eximius ille Theologus. Ad confirmandum autem hoc argumentum, notandum eſt, ubi de conſenſu Chriſtianorum loquimur, non ad omnes opiniones minutas, de quibus inter ſe diſſident Theologi, attendendum, quandoquidem illæ ad ſummam Religionis nil faciunt. Ita novimus, Proteſtantes in articulis fundamentalibus inter ſe conſentire, licet in aliis minoris momenti quæſtionibus non conveniant. Cognitum inſuper eſt, poſſe fratres, uni eidemque confeſſioni addictos, nihilominus in quæſtionibus particularibus, criticis, exegeticis, hiſtoricis & dogmaticis, a ſe invicem diſſentire, qui tamen, non obſtante hoc diſſenſu, *fratres* ſunt, & ſe pro talibus, ſi ſapiunt, & infallibilem ſuum Doctorem Jeſum Chriſtum imitari volunt, habere tenentur. Quando igitur viri, ingeniis & eruditione inter ſe quammaxime diſtincti, neque eadem ſacra ſequentes, poſt examen tamen rigidum Religionis inſtitutum, nihilominus tamen in ſumma rerum conveniunt, manifeſtiſſimum eſt denuo, examen Religionis homines veri amantes in errores non præcipitare, ſed eosdem potius ad conſenſum inducere. Quod ſi tamen, hoc non obſtante, *Indifferentiſtæ* in cœtibus Proteſtantium reperiuntur, id minime examini Religionis, ſed vel pigritiæ, cæcoque aſſenſui, vel ſiniſtris affectibus & præjudiciis tribuendum eſt. Et profecto, ſi viris eruditis Eccleſiæ Romanæ liceret, libere animi ſui ſenſa de Religione in genere ſine metu expromere, dubium non eſt, quin reſpectu examinis Religionis cum Proteſtantibus eſſent ſenſuri, & notionem veri *Catholiciſmi* (liceat ita loqui), quam exhibuit doctiſſimus COURAYERIUS in *Præfat. Concil. Trid.* p. 23. ambabus manibus amplexuri. Ea autem ita ſonat: *La veritable Catholicité ne conſiſte pas tant dans une uniformité entière des ſentimens, que dans un amour ardent de la verité, une diſpoſition ſincère à ſuivre toutes celles qui ſont connuës, & une attention ſerieuſe, à ne ſuſciter ni révolte contre l'autorité, ni ſchiſme contre la charité, par un attachement opiniâtre à ſes idées, ou une oppoſition trop violente à celles des autres.*

VII.

VII.

Argumentis hactenus in medium prolatis & hoc adjicimus, quod nimirum argumentum, contra examen Religionis prolatum, plus probet, quam probandum eſſet, atque adeo, ſecundum recte ratiocinationis leges, probet nihil. Si enim argumentatio illa, petita ab erroribus, in quos quidam, qui Religionem examinant, incidunt, aliquid valet, neceſſario colligendum, Deum veri amantiſſimum, aut oportere facultatem judicandi & libertatem mortalibus omnibus eripere, aut Religionem ipſam plane tollere, aut denique per miraculum aliquod impedire, quo minus ideæ de Religione in animis hominum excitentur. Hæc vero ita ſunt comparata, ut nonniſi ab homine *Sceptico* vel *Atheo* poſſint defendi. Age paucis probemus hæc conſectaria neceſſario ex argumentatione Doctorum Eccleſiæ Rom. ſequi. Notum eſt, omnes homines, ut de aliis rebus, ſic etiam de Religionis negotio, varias animo verſare cogitationes. Fieri vix poteſt, quin de rerum omnium origine, de generis humani ortu, de ordine & pulchritudine rerum creatarum, de mentium noſtrarum natura, de juſto & injuſto, de ſtatu hominum poſt hanc vitam &c. variæ oriantur in animis hominum cogitationes & ratiocinationes: amplius dico, homines omnes obligati ſunt, ad cognoſcendam Religionem, & ad officia Deo, Societati, ſibimetipſis denique debita, rite ponderanda. Hæc officia ſuis quisque locis & perſonis ſunt aptanda. Neque inſuper perinde eſt, quid homines de Deo rebusque divinis cogitent: neceſſe eſt igitur, ut idearum de Religione inſtituant collationem. Hæc collatio ſine examine fieri non poteſt. Quod ſi vero examen ipſum Religionis homines in errores præcipitat, obligatio omnis tollitur, quoniam nemo ad id teneri poteſt, quod neceſſario eum in errorem conjicit: neceſſe igitur eſt, ut vel ipſa tandem judicandi facultas hominibus eripiatur. Atque ita poſt veteres *Scepticos* judicavit P. *Baylius*, permiſſionem mali impugnaturus, aſſerendo, libertatem homini concedere idem eſſe, ac furibundo in manus tradere gladium ancipitem. Si vero hæc facultas, ſalva manente hominis natura, abeſſe non poteſt, ut malum hoc evitetur, tollenda prorſus eſt Religio: atque ita nonſolum cum Religione, quam profitentur Proteſtantes, ſed cum omni facultate ratiocinandi actum eſſet, quod admittere tamen non poſſunt Doctores Pontificii.

Argumentum Pontificiorum plus probat, quam probandum erat, atque adeo nihil probat.

Pontificii. Atque hoc eo eſt evidentius, quod ipſi Pontificii prohibere non poſſunt; quo minus docti pariter & indocti, varia de Religione cogitent, eamque expendant. Habent & illi ſuos Catechiſmos, libellos precum & vitas Sanctorum; audiunt etiam *Laici* orationes Sacerdotum, qualescunque tandem illæ ſint; in congreſſibus cum aliis, in itineribus, in bello, multa varia de Religione percipiunt. In ipſam *Italiam* & *Galliam*, ut de aliis provinciis Eccleſiæ Romanæ addictis nil dicam, quantacunque ſit hæreticæ pravitatis Inquiſitorum diritas, deferuntur libri, ab Hæreticis ſcripti: velint igitur nolint homines, de Religione & variis illius articulis illis eſt judicandum. Dicendum igitur, vel adquieſcendum eſſe omnibus hominibus, in iis de Religione opinionibus, quas ſemel ſine examine in juventute imbiberunt: atque ita *Gentilis*, *Turca*, *Judæus*, *Socinianus*, *Pontificius* &c. ſuis inhærere debent ſententiis & opinionibus, falſis licet, & inter ſe mirum in modum diſcrepantibus, quod concedere non poſſunt Pontificii: aut examen aliquod diverſorum illorum Religionis articulorum eſt inſtituendum: cum vero examen promiſcuum Religionis homines in errores, ſecundum Doctores Pontificios, *neceſſario* conjiciat, nihil reſtat, quam ut homines pedibus conculcent Religionem, aut ſaltem ita judicent ac agant, ac ſi nulla mortalibus eſſet a Numine data Religio, quod iterum nonniſi ab *Atheo* dici poteſt. Si dicant, inſtituendum eſſe Religionis examen, ſed rectum; illud vero duntaxat rectum, & legitimum eſſe, quod ita feratur, ut cum decretis matris Eccleſiæ conveniat; reſpondemus, etiam Proteſtantes poſtulare, ut legitime inſtituatur examen, de quo nulla eſt quæſtio: ſed hoc duntaxat quæritur, utrum examen Religionis *per ſe* homines in errores præcipitet; deinde, ſi id examen demum rectum & legitimum eſt, quo opiniones noſtræ, quas ante examen habuimus, confirmantur, omnes mortales, quibuscunque tandem ſententiis de Religione addicti, in erroribus ſuis, jure præſidium quærunt & reperiunt, imo quærere & reperire tenentur, atque ita contradictoria poterunt eſſe ſimul vera, quod ἄτοπον eſt tueri velle.

VIII.

VIII.

Neglectus examinis Religionis, Indifferentiſmi & graviorum errorum cauſa eſt.

Sed pergimus, atque dicimus, tantum abeſſe, ut examen ſerium Religionis homines vel in *Indifferentiſmum* vel in *Scepticiſmum*, quod contendunt Doctores pontificii, conjiciat, ut potius aſſeramus, neglectum hujus examinis tantorum malorum cauſam eſſe. Hoc vero conſtabit, ſi (1) ad ipſa principia Eccleſiæ Romanæ attendamus: (2) ſi ea, quæ in omnibus fere cœtibus Chriſtianorum contingere ſolent, perpendimus: & (3) denique, ſi qualis ſtatus ſit eorum, qui negligenter, aut prorſus non in veritates maximi momenti inquirunt, obſervetur. Si ad principia Doctorum Eccleſiæ Romanæ reſpicimus, inter alia conſtabit, lectionem promiſcuam S. Literarum eſſe prohibitam, & examen Religionis proprium eſſe proſcriptum, ita quidem., ut quodlibet membrum hujus Eccleſiæ a Sacerdote ſuo, in rebus ad Religionem ſpectantibus, dependeat; hic vero a ſuo Epiſcopo, omnia tandem a Pontifice. His accedit, quod illi, qui examen aliquando Religionis inſtituunt, aliorumque Chriſtianorum ſententias cum receptis Eccleſiæ Romanæ decretis conferunt, graviſſimis ſubjiciantur pœnis, ſi quando paulo longius ab iis, quæ recepta ſunt, recedant. Ex quo fieri aliter non poteſt, quam ut plerique in iis adquieſcant, quæ publice ſunt recepta. In genere notum eſt, pleroſque mortales examen veritatis omnis, Religionis cumprimis, defugere, quia ad hoc animus attentus, veri amans, & a pravis affectibus vacuus, requiritur. Talium autem numerus exiguus eſt, nonſolum inter plebem, ſed & nobiles inter, & principes viros. Cum vero huic inertiæ & negligentiæ accedit examinis Religionis publica præſcriptio, fieri aliter non poteſt, quam ut homines curam Religionis abjiciant, & cæterorum turbam ſequantur, mutaturi in ſingulas horas ſuas de Religione opiniones, omni examine abjecto, ſi iidem illi Sacrorum Antiſtites alia plane, & ab his longe recedentia, credenda injungerent: atque hi, qui ita ſentiunt, *Indifferentiſmo* plane favent. Neque enim putandum eſt, eos, qui *Indifferentiſtæ* vocantur, nullis ſententiis Religionis ſubſcribere; imo vero quibusdam adhærent; quoniam vero nunquam eas examinare dignati ſunt, vel quo minus id faciant, prohibentur, neque tamen Religionis plane expertes videri volunt, quod commodum ipſis eſt, probare videntur, parati ad ſubſcribendum aliis,

ſi e re ſua magis id videretur eſſe. Ex quo patet, ipſum neglectum examinis efficere, ut perinde ſit multis, quamcunque tueantur Religionem. Quod ingenioſus de la *Bruyere*, *Charact. de ce Siècle*, de viris principibus dixit, pariter multis inferioris ſortis hominibus jure etiam applicari poteſt: *Les Grands* (inquit) *qui en* (de Atheiſmo & Deiſmo loquitur) *ſont les plus ſoupçonnés*, *ſont trop pareſſeux pour décider en leur eſprit*, *que Dieu ou la Providence n'eſt pas : Leur indolence va jusqu'à les rendre froids & indifférens ſur cet article ſi capital*, *comme ſur la nature de leur ame*, *& ſur les conſéquences d'une vraie Religion: ils ne nient ces choſes*, *ni ne les accordent*, *ils n'y penſent point.* Quod ſi vero non obſtante illa examinis proſcriptione, erectiora ingenia, & diſciplinis gravioribus exculta, nihilominus tamen ad Religionem privatim examinandam animos adjungunt, frequenter fieri ſolet, ut non tam in *Indifferentiſmum*, quam vero in ipſum *Atheiſmum* vel *Deiſmum* incidant, atque id duabus ex cauſis fieri poteſt: Primo enim hoc ipſum, quod nimirum Religionis, rei omnium hominum judicio præcellentiſſimæ, examen proſcriptum eſt, eos in incredulitatem facile conjicere poteſt. Nemo rem, quam expendere & cognoſcere non licet, ſi ſanæ ſit mentis, magni poterit facere, ſed merito illi ſuſpecta eſt res ipſa, & is, qui eam commendare ſolet. Impoſtorum eſt, jactare rerum, quas data opera abſcondunt, pretia. Quid cogitabunt ergo philoſophicis diſciplinis exculti, & acri judicio præditi, ſi audiant, ſacerdotes ſuos paſſim jactitare, quam certa, evidens, & ſalutaris ſit Religio Romana, ſimul vero ingeminare, neminem oportere rem tam gravem, tam neceſſariam & ſalutarem examini ſubmittere, neque in S. Literarum ſenſum, unde petita dicitur illa adeo ſancta Religio, inquirere? Accedit aliud, quod incredulitatem eorum non poteſt non augere: audiunt ineptiſſimas fabellas paſſim pro veritatibus graviſſimis & maxime momentoſis venditari; miracula ridicula, imo aperte falſa, pro veris declarari; ritus ſuperſtitioſos & ſanæ rationi contrarios, tanquam media Deum colendi, laudibus extolli. &c. &c. Quæ facile, ſi aliunde majorem Religionis & Revelationis lucem non habent, ipſos in incredulitatis barathrum præcipitare poſſunt: de quo tamen, data opera, fuſius in antecedentibus Diſſertationibus, de *cauſis Incredulitatis*, egimus, & ſententiam noſtram, doctiſſimorum Eccleſiæ Romanæ virorum teſtimoniis,

ſtimoniis, confirmavimus. Quod ſi quæratur, quæ tandem cauſa ſit, quod in mediis cœtibus Proteſtantium, ubi examen Religionis nonſolum permiſſum, ſed injunctum eſt; ubi librorum, ad cognoſcendam Religionem ingens eſt copia, & libertas etiam diſſentientium libros evolvendi conceſſa eſt, nihilominus plures dentur *Indifferentiſtæ?* Reſpondemus, præcipuam hujus mali cauſam eſſe, non rigidum & attentum Religionis examen, ſed deſidiam & defectum attentionis in iis rebus, quæ ad Numinis cultum pertinent. Inter mille vix unus eſt, qui ſerio, non dicam articulos fidei ſuæ cum aliorum, inter ſe diſſidentium Chriſtianorum ſententiis comparet, ſed qui duntaxat articulos fidei & Religionis ſuæ cum S. Literis conferat. Quid mirum eſt, homines tales in iis adquieſcere, quæ primo ſeſe obtulerant, & mutaturos facile ſententias, ſi alia in loca deferentur. Neque hoc tamen de plebe dici poteſt, ſed & de multis, qui publici Doctores, & V. D. Miniſtri cluent. Inter doctos, qui Mathematicis, humanioribus literis, aliisque diſciplinis incumbunt, reperias ſæpe multos, qui ad examinandam Religionem nunquam animos adjecerunt, ſed Theologis duntaxat hæc excutienda relinquunt. Inter ipſos V. D. Miniſtros, Proteſtantium cœtibus addictos, non raro reperias tales, qui præter ſyſtemata ſua, quæ publice tradita ſunt, evolverunt nihil; imo periculoſum ſæpe eſſe clamitant, diſſentientium legiſſe & expendiſſe ſententias; repetunt igitur ſonos magiſtrorum ſuorum, & credunt id, quod commodis ſuis inſervit. Multi ex iis ad ravim clamant, Religionem eſſe examinandam, ſed nimirum ita, ut inſtituto examine ſingula, quæ vellent ipſi, admittantur: hinc quamprimum etiam in minoris momenti rebus ab eorum ſententia recedas, tragicos clamores excitant, homineſque, quod ad examen inſtituendum hortati ſunt, propterea inviſos reddere conantur; ſe quidem infallibiles non eſſe contendunt, eſſet enim hoc errorem pontificiorum probare; ſed hoc unum tamen conſtanter aſſerunt, ſe nunquam errare, & a ſua duntaxat parte ſtare veri notitiam. Iidem ingenia erectiora, quantum poſſunt, mire deprimere arte quavis moliuntur, juveneſque incredibili diſcendi meditandique ſtudio incenſos, ingenia *novaturientia* adpellant, omnique data occaſione emergendi occaſiones iis præſcindunt, quo fit, ut tales aut Religionis curam & examen abjiciant, idque credant, aut ſe credere ſimulent, quod ſibi Sacrorum Antiſtitum favorem conciliare poteſt.

teſt. Denique huc accedunt digladiationes, rixæ, & contentiones Theologorum, de rebus minoris momenti, quas tamen tanquam ſententias ſacerrimas, & maximi momenti extollunt.

Hinc fieri aliter non poteſt, quam ut homines, debili judicio prædιti, neſciant quo ſeſe vertant; alii vero, qui majore quidem judicii vi ornati, ſed nullo veri quærendi deſiderio animati ſunt, iis opinionibus album adjiciunt calculum, quas major pars & turba probare ſolet, aut nulli denique firmo animi ſenſu adſtipulantur, exiſtimantes, certum ab incerto vix diſtingui poſſe, de quibus in antecedentibus hujus argumenti diſſertationibus plura diximus. Apparet autem denuo ex his omnibus, defectum accurati examinis, non vero examen ipſum tantorum malorum cauſam eſſe. Quod ſi enim omni adhibita diligentia & attentione, Religionis negotia, animo veritatis ſtudio incenſo, tractaſſent; ſi errores ſubtiliter limaſſent, ſi verum a falſo, grave a levi, voluiſſent diſtinguere, nunquam in morbum adeo gravem incidiſſent. Denique, ſi ad indolem plerorumque hominum attendamus, manifeſtum erit, præcipuam cauſam, cur tam parum ſibi conſtent in Religionis negotio, neglectum examinis eſſe. Plerique mortales acri judicio deſtituuntur, aut ſi ingenium naturale non deſit, excolere tamen pauciſſimi id ſolent: delectantur inſuper potiſſimum iis, quæ corpori grata & accepta ſunt: hinc quidquid ſerium examen depoſcit, fugiunt moræ quippe impatientes. Multi in juventute aut neglecti, aut male in Religione inſtituti fuerunt; Religio non ut res amabilis valde, ſcitu jucunda, & felicitati noſtræ promovendæ unice apta, ſed tanquam tetricum quid, & cum perpetua triſtitia conjunctum fuit depicta: multi ex iis, qui tradere ſæpe junioribus capita Religionis deberent, grave a momentoſo diſcernere neſciunt, neque perſpicuis verbis animi ſenſa exprimere valent; ſæpe ſcholæ voces, quas aut ipſimet non intelligunt, aut ſaltem obſcure, aliis tamen non ſine ſupercilio & ſanctitatis ſpecie obtrudunt. Hæ ſunt cauſæ præcipuæ, quæ efficiunt, quominus hominibus multis curæ cordique ſit Religio, quodque dubii & ancipites ſæpe ſint, quibus tandem Religionis capitibus ſubſcribant nec ne: non vero attentum, ſerium & legitimum examen; niſi forte dicant Eccleſiæ Rom. Doctores, aut veri in genere, & Religionis in ſpecie, nullum dari criterium; aut eos ad examinandam Religionem eſſe ineptiſſimos, qui

ad

ad eam rite cognoſcendam omne ſuum ſtudium, omnem ingenii vim, omnem animi contentionem adhibent.

IX.

Diſquiritur, utrum conceſſo cuivis Religionis examine, in Rebus publicis, & Eccleſiis neceſſario turbæ oriantur.

Sed aliud adhuc vitium, idque prægrande, ex Proteſtantium doctrina de examine Religionis cuivis concedendo, emanare clamitant Eccleſiæ Romanæ Doctores, quod *Tolerantiſmum* appellant. Nimirum cum Doctores Proteſtantium cœtibus addicti, ab una parte infallibilem in terris judicem præter Deum in Sacris loquentem, admittant nullum; ab altera vero parte contendant, quemlibet ad Religionis examen inſtituendum teneri, fieri aliter in tanta ingeniorum diverſitate non poſſe, ajunt pontificii Doctores, quam ut quilibet ei ſententiæ, quam veram eſſe putat, ſubſcribat; cumque inſuper ſecundum Proteſtantium decreta, Imperantes jus in conſcientias non magis habeant quam Doctores publici, innumera mala, nimirum rixas, contentiones, turbas, ex hac diverſitate ſententiarum neceſſario exorituras. Juvat ad hæc generalia quædam ante omnia adduxiſſe monita. Et 1) quidem hic lector a nobis non exſpectet prolixam diſcuſſionem argumenti, *de jure conſcientiæ*: factum id eſt abunde a viris ingenioſiſſimis & oculatiſſimis, idque tanto argumentorum & rationum apparatu, & reſponſionibus ad objectiones in medium prolatas, ut iis vix quicquam addi poſſe videatur. Illos ergo conſulant, qui de hac materia rite cupiunt edoceri. Noſtrum duntaxat eſt, diſquirere, utrum tanta mala, uti clamant Eccleſiæ Romanæ Doctores, ex doctrina Proteſtantium de examine Religionis neceſſario oriantur, & utrum non contra ea, Proteſtantium principia ad pacem in Imperiis & Eccleſiis conſervandam, per ſe multum conferant. 3) Ipſi Doctores pontificii, qui hoc argumentum abſque partium ſtudio rite examinarunt, hanc libertatem conſcientiæ hominibus concedendam eſſe aſſerunt. Inter eos eſt ipſe ill. Archiepiſcopus *Fenelonius*, quem tantis laudibus, neque ſine cauſa, extollit *Ramſæus*. De eo enim ſequentia adducit in biographia ſua pag. 181. *Vers l'an* 1709. (inquit) *un jeune Prince paſſa quelque tems chez lui. Il eut pluſieurs conferences avec ce Prince, qui l'écoutoit avec vénération & docilité. Il lui recommanda ſur toutes choſes de ne jamais forcer ſes ſujets à changer de Religion. Nulle puiſſance humaine*

maine ne peut forcer, lui dit-il, le retranchement impénétrable de la liberté du cœur, la force ne peut jamais perſuader les hommes; elle ne fait que des hypocrites. Quand les Rois ſe mêlent de Religion, au lieu de la protéger, ils la mettent en ſervitude. Accordez donc à tous la tolerance civile; non approuvant tout comme indifférent, mais en ſouffrant avec patience tout ce que Dieu ſouffre, & en tâchant de ramener les hommes par une douce perſuaſion. 3) Si vel maxime verum eſſet, Proteſtantium ſententiam, de jure conſcientiæ, incommodis quibusdam obnoxiam eſſe, non propterea falſa eſſent principia, quibus illorum ſententia eſt ſuperſtructa. Pontificiis Doctoribus incumbit probare, argumenta, quæ ex natura conſcientiæ, ejus obligatione, limitibus obſequii humani, natura & indole Religionis chriſtianæ, triſtiſſimis effectibus perſecutionum, aliisque ex rationibus afferri ſolent, falſa eſſe. Hoc niſi præſtiterint, fruſtra ſunt illi tragici clamores, & exaggerationes. Sumus autem perſuaſiſſimi, eos, quantacunque ſint eruditione & ingenio inſtructi, nunquam fine ſuo potituros. 4) Veriſſimum eſt, Proteſtantes, ſi ſua principia de examine Religionis cuivis permittendo ſequi velint, ſimul etiam concedere debere, libertatem conſcientiæ omnibus tribuendam eſſe; hinc etiam doctiſſimi quique inter eos graviter hanc ſententiam urgent, præſertim ubi hic illic a noxiorum premuntur inſolentiis, & perſecutiones patiuntur; quanquam ſimul eheu diffitendum non ſit, eos ſæpe contra ſua principia agere, & ubi dominantur ipſi, innocentibus inſultare, aliisque facere talia, quæ ſibimetipſis ab iis fieri nolunt. Sed loquimur hic de *principiis* Proteſtantium, non vero de quorundam, his cœtibus addictorum, *aberrationibus*. Haud ignoramus dari inter ipſos Doctores Proteſtantes tales, qui nonſolum Principibus auctores ſunt, ut vim contra errantes adhibeant, ſed & qui Theologos pacificos & moderati animi ſtudioſos odio habent, eos tanquam tepidos criminantur, & quantum in ſe eſt, laborant, ut penes plebem, & hac non ſapientiores, in ſuſpicionem *Indifferentiſmi* veniant. Sed recte ac graviter horum impudentiam inter alios retudit ὁ Μακαρίτης celeb. *Turrettinus, Diſſertat. contra indifferentiam Religionum.* Ita enim loquitur pag. 20. *Inique & præter rationem* Indifferentiſmi *accuſantur, qui vim omnem a Religione abeſſe volunt: qui moderate de controverſiis theologicis judicant: qui ingemiſcunt, quod Chriſtiani de rebus leviſſimis perſæpe, de meris vocibus*

aliquando

aliquando, tanquam pro aris & focis dimicent, dum primaria illa capita, de pietate, caritate, manſuetudine, modeſtia omittunt penitus atque poſthabent: qui denique vellent Proteſtantes, circa momentoſa omnia concordes, diſſidiis ſuis modum tandem ponere, atque in unum corpus coaleſcere, quod & Angelis gaudio & inferis terrori eſſet. Ita ſentire, ſi multis credatur, cauſam chriſtianam prodere eſt, & Religionum indifferentiæ *patrocinari. Verum, obſecro, quid commune habet chriſtiana illa moderatio, pium illud pacis ſtudium, cum impio iſto, quod confutavimus, dogmate? An quia nolo vim animis fieri, idcirco nolim rationum luminibus veritatem perſuaderi? An quia vellem tot logomachias, tot argutias, tot vanas quæſtiones, quibus Religio obruitur, omitti, idcirco veram Chriſti doctrinam, ab his toto cœlo diverſam, rejicio atque contemno? An quia levibus quibusdam diſſidiis Eccleſias disjungi doleo, eisque componendis pro mea virili parte incumbo,* idcirco fœdum Samaritaniſmum, impiam lucis cum tenebris, Chriſti cum Belial conjunctionem, *urgeri exiſtimandus ſum? Quænam hæ illationes eſſent? quis aliqua cum æquitate, aliquo cum pudore, ita arguat? Contra, ut quod res eſt dicamus, ſane nihil magis Religioni nocet, nihil plures Atheos parit, nihil Religionum indifferentiam fortius promovet atque commendat, quam* acerbus ille & præpoſterus, quo non pauci ducuntur, Zelus. *Etenim quid faciunt illi qui vim conſcientiis ingerunt? Quid niſi Atheos & hypocritas? quid niſi veritatis adeoque Dei contemtores, qui excuſſo ſemel conſcientiæ jugo; nihil habent, quo retineantur,. atque in omne nefas tandem ruunt? Pariter quid efficit* malè ſana illa quæſtionum ſcholaſticarum cum chriſtiana fide copulatio, *niſi, ut, contemtis illis quæſtionibus; (quas profecto nemo vir prudens magni æſtimare poteſt) contemtus ille tandem ad Religionem ipſam extendatur? Denique infauſta illa diſſidia, quibus Eccleſiæ Proteſtantium ſcinduntur, quantum piis ſcandalum, quantum impiis ac profanis cavillandi materiam præbent?* Ita eruditus ille & prudens Theologus. Tantum autem abeſt, ut ſe peccare putent Proteſtantes, talia principia ſequendo, ut potius tolerantiam diſſentientium inter præcipuas virtutes referant, perſuaſi, ſe ita agendo voluntati Numinis obſecundare, quod omnibus, Chriſtianis cumprimis, pacis & caritatis ſtudium frequentiſſime injunxit. Quod ſi Imperantes & Doctores publici omnia illa præſtiterunt, quæ ad alios ab erroribus revocandos, *jure, jure* inquam

quam, facere & potuerunt & debuerunt, coram Deo & hominibus, licet incommodis omnibus mederi non poſſint, excuſati ſunt. Et cum hoſtes ipſi Chriſtianis ſint amandi, omniaque humanitatis & caritatis officia illis ſint præſtanda, multo magis tenentur eos, qui ipſos lædere nunquam tentarunt, fovere, & iis bene cupere. 5) Proteſtantes multis argumentis probant, neque examen Religionis, neque reſultantem inde libertatem conſcientiæ, *per ſe*, ullas ſeditiones & turbas in Rebuspublicis vel Eccleſiis, excitare, ſed potius quicquid contentionum, rixarum & turbarum, unquam exortum eſt, & adhuc oriri ſolet, non tam tolerantiæ, quam vero inepto zelo, & ſtudio vi alios in ſuam ſententiam pertrahendi, tribuendum. Hoc cum ex rei ipſius natura, tum vero ex conſtanti omnium ſeculorum experientia probant; ex natura rei; quia non tam is, qui diſſentientem æquo animo fert, & nonniſi argumentis, cum eo, quem errare exiſtimat, certat, neque famæ vel facultatibus illius aut privilegiis damnum infert, litium & contentionum auctor dici poteſt; quam vero potius is, qui alii, in Religionis negotio ab ſe diſſidenti inſultat, eum convitiatur, illi vitam reddit acerbam, & facultatibus vel vitæ nocet. Res adeo clara eſt, ut multis, ad id probandum, argumentis opus non ſit. Ad experientiam ut provocemus, neceſſe non eſt, quoniam nemo adeo hoſpes eſt in hiſtoria eccleſiaſtica, ut id ignoret. Quinam auctores tam violentarum perſecutionum, primis chriſtianæ diſciplinæ alumnis illatarum erant; num Chriſtiani ipſi, qui, quæ a Magiſtro ſuo didicerant, placide aliis inſinuare & commendare, ſine violentia ulla volebant? Num vero potius ſacrificuli, præfecti provinciarum, & horum conſilio, ipſi Imperantes? reſponſio erit in promtu, quæ etiam ad alia hujus generis exempla applicari facile poteſt.

X.

Proteſtantes confuſionem, & turbas impedituri, tolerantiam in civilem &

Sed oſtendendum eſt, Proteſtantes, licet omnibus examen Religionis injungant, & libertatem conſcientiæ defendant, nihilominus tamen omnia illa præſtare, & facere, quæ ad turbas, diſſenſiones, & motus in Rebuspublicis evitandas & impediendas facere poſſunt. Loquimur autem, *quod probe tenendum*, de eo, quod vi principiorum ſuorum agere & poſſunt & tenentur; non vero de eo, quod aliquando

aliquando hic illic fieri ſolet. Et *primo* quidem ſolent Proteſtantes tolerantiam illam diſtinguere, in tolerantiam *politicam* & *eccleſiaſticam.* Tolerantiam politicam, ſua ſequentes principia, concedunt omnibus, qui illa admittunt dogmata, quibus divina & humana jura ſuperſtructa ſunt, & ſine quibus ſocietas civilis tuta ſtare non poteſt. Ita notum eſt, in florentiſſimis Europæ regionibus, *Judæos*, aliosque a chriſtianæ Religionis decretis paulo longius recedentes, tolerari. In poteſtate interim Imperantium ſitum eſt, pro regiminis diverſitate, errantium ſtatu, agendique rationibus, privilegia conceſſa vel magis vel minus extendere. Quod ſi tales *maniſeſtiſſimis*, manifeſtiſſimis inquam *indiciis* convicti, turbas excitare data opera velint, neque tolerantia contenti Religioni Principis inſultent, non propter errores, quos fovent, ſed intolerabiles mores, jure meritoque favore Principum excidunt. Sed hic non ſuſpicionibus & præſumtionibus eſt utendum; ſed facta *evidentiſſime* demonſtranda ſunt, videndumque, utrum unus aliquis aut pauci, an vero omnes ſimul turbas excitarint. 2) Concedunt Proteſtantes, ſua ſequentes principia, tolerantiam eccleſiaſticam, eamque duplicem. Primo enim eas Eccleſias, quæ in punctis Religionis fundamentalibus conveniunt, non obſtante levi aliquo diſſenſu, pro una eademque Eccleſia, eaque vera habent, atque fraternam tolerantiam urgent, imo ſi ſaperent, neque aliquando ſuorum obliviſcerentur principiorum, in unam eandemque coaleſcerent Eccleſiam. Et ſane, ſi verum eſt, quod a plerisque Theologis *Reformatis* & *Lutheranis* defenditur, diſſenſum nimirum, qui inter ipſos de Religionis articulis intercedit, non eſſe fundamentalem, & errores, qui ab alterutra parte horum cœtuum committuntur, neminem cœlo & certa ſalutis ſpe excludere, neceſſe eſſet, ut ſe invicem nonſolum pro fratribus haberent *verbis*, & cuivis de controverſis capitibus ſentiendi libertatem concederent; ſed ipſo opere, diſſenſu hoc neglecto, in unum corpus coaleſcerent, quod præſtari adeo facile poſſet, ut mirum ſit, id hactenus nondum factum eſſe. Quod de duabus illis Eccleſiis inter ſe collatis diximus, idem, juxta principia Proteſtantium, de unaquaque ſingillatim ſpectata tenendum eſt. Nimirum cuilibet horum cœtuum ſufficere debet, ſi Doctores publici, vel auditores, ſalutaria Religionis capita & principia, quibus Proteſtantium Religio innititur, tueantur; diſſenſum vero in rebus levioris momenti æquo animo ferre debent;

eccleſiaſticam diſtinguunt.

cum fieri aliter non poſſit, quam ut inter eos, qui variis ingeniis ſunt ornati, & diſciplinis exculti, aliqua ſit de tot rebus ad diſciplinas ſanctiores pertinentibus, aut quæ ſaltem ad eas pertinere exiſtimantur, ſententiarum diſcrepantia; quæ ſi impediret, quo minus cœtus ille legitimus eſſet, aut unio vera admitti non poſſet, nonſolum plane nulla Eccleſia paulo numeroſior conſiſtere poſſet, ſed & litium & contentionum nullus unquam futurus eſſet finis. *Nam cum tot ſint tamque variæ, quædam etiam obſcuræ admodum in Theologia quæſtiones, fierique non poſſit in tanta ingeniorum diverſitate, ut idem omnibus videatur, ſi hi, qui in re aliqua non admodum gravi diſſident inter ſe, in una Eccleſia vivere non poſſunt, quid reſtat, niſi ut quemadmodum nimia Romanenſium duritas Proteſtantium divortio cauſam dedit, Proteſtantes iterum feralibus Theologorum odiis in Auguſtanos & Reformatos abiere, ita Reformati pariter in alias ſectas, & illæ quoque ſectæ tandem in novas partes diſcedant, atque ita paſſim nil niſi lacera membra, nuſquam juſti corporis forma ulla appareat.* Veriſſima ſunt Magni *Grotii* verba. Qui vero prorſus a ſe invicem in gravibus & momentoſis Religionis principiis diiſentiunt, & ſeparatos propterea habent cœtus, quos ferendos Regnorum & Rerumpublicarum Moderatores exiſtimant, illi, qui ſe purioribus ſacris addictos eſſe putant, & dominantis, uti vocatur, ſunt Religionis, cæteros æquo ferre animo, neque Principes & Reges inſtigare debent, ut datam libertatem illis eripiant, aut injuriis variis eos afficiant. Hi vero viciſſim eos, qui Principum publice receptam Religionem ſequuntur, non turbare, vel illis inſultare, ſed libertate conceſſa contenti eſſe debent. Atque ita, quantum in hac rerum caligine & fragilitate fieri poteſt, ſecundum Proteſtantium principia, pax & ſecuritas publica ſervatur, liteſque omnes & turbæ proſcribuntur.

XI.

Doctores publici inter Proteſtantes, ſua principia ſequentes omnia faciunt, quæ

Nonſolum vero Proteſtantes, vi ſuorum principiorum, quibuslibet libertatem conſcientiæ, legitimis terminis definitam, concedendam eſſe ſtatuunt; ſed & ipſi Doctores horum cœtuum & Imperantes omnia illa facere tenentur, quæcunque ad errantes revocandos, omneſque lites & turbas impediendas facere poſſunt. Non enim eſſet laudabilis illa tolerantia, niſi iidem amore veritatis inducti, eos, quos graviter errare certo ſibi perſuadent, ab erroribus, quantum

in

in ſe eſt, revocarent: errores autem aliis eximi aliter non poſſunt, quam demonſtratione veritatis ad conſcientiam. Jam vero hoc potiſſimum incumbit facere iis, qui rerum divinarum præclara cognitione ſunt inſtructi, & in controverſiis, quæ inter diſſidentes Chriſtianos agitantur, probe verſati. Doctorum igitur potiſſimum publicorum eſt, publice & privatim veritates magni momenti rite tradere, & ſolidis argumentis probare; eaſdem adverſus hoſtes veritatis vindicare; fontes errorum detegere; candide & ſincere diſſentientium argumenta proponere, miſſis omnibus ſophiſmatibus & conſequentiis, ab invidia petitis; Deum pro graviter errantibus orare, ut illuminatos illis det oculos; leniter cum iis agere; tempus de controverſis capitibus rite cogitandi concedere, quandoquidem nemo errorem, ab infantia hauſtum, & ſpecie quadam veri ſeſe commendantem, ſtatim ac alterius rationes audivit, deponere poteſt. Ita vero agendo, Doctores publici omnia præſtiterunt, quæcunque ad errantes revocandos facere & poſſunt & debent. Ultra vero progredi non poſſunt, cum quod erranti conſcientiæ aliter conſuli non poteſt; tum quod his limitibus omne Docentium munus circumſcriptum eſt. Facile animadverto, quid ad hæc Doctores eccleſiæ romanæ excepturi ſint. Reſpondebunt nempe, hanc agendi rationem cum errantibus non ſufficere, quandoquidem hæc argumenta non ſemper vim ſuam in animis eorum exerant: experientia quippe conſtare, graviſſimas ſæpe rationes, argumenta & conſilia, ad errantes in viam reducendos fuiſſe fruſtranea, eosque pertinaciter ſemel receptis opinionibus inhæſiſſe; igitur plura eſſe tentanda, & vi errantes in ovile Chriſti eſſe cogendos. At centies, centiesque Theologi Proteſtantes hanc objectionem retuderunt, ut adeo neceſſe non ſit eam pluribus refellere. In genere igitur dicimus, omnium Theologorum & Chriſtianorum judicio certum eſſe hunc canonem; *non eſſe facienda mala, ut inde eveniat bonum.* At lædere hominem ratiocinantem duntaxat, & ſua argumenta in medium proferentem, mala eſt actio, & propterea omittenda. Errori gravi ſine dubio eſt reſiſtendum, ſed legitimis mediis; nulla autem naturæ rei, id eſt errori revincendo aptiora & meliora ſunt, quam argumenta ſolida, cum lenitate & manſuetudine prolata. Hæc ſi nihil valent, abſonum eſt ad talia progredi, quæ nonſolum ad errantem reducendum natura ſua ſunt inepta, ſed & iniqua plane. Quod tu *pertinaciam*

ad errores errantibus eximendos & diſſidia in Religionis negotio componenda, facere poſſunt.

ciam vocas, alter *conſtantiam* in veritatis cognitione & defenſione appellare ſolet: vi & perſecutionibus nulla perſuaſio veri induci; error nullus eximi animis errantium poteſt. Neque V. D. Miniſtri divino vel humano jure probare poſſunt, ſibi poteſtatem eſſe conceſſam, diſſentientes vi ad aſſenſum cogendi. Eleganti ſimilitudine objectionem tritam Romanenſium, aliorumque, qui eadem vitula arant, retudit ὁ Μακαρίτης celeb. *Werenfelſius*, in *Oratione de vero & falſo Theologorum zelo. Sed dicet hic aliquis,* (inquit) *fatendum eſſe, ad extinguendos errores & hæreſes, incipiendum ſemper eſſe a mediis, æquitati, caritati & ſpiritui evangelico maxime conſentaneis; ſed quid tandem faciendum, inquiet, cum videmus, his parum aut nihil proſici, imo quando hæc prorſus inefficacia eſſe ipſa experientia deprehendimus? An non tum neceſſitas ſuadet, ut ad alia media progrediamur, etiam talia, quæ aliàs dura & iniqua cenſerentur, imo turpia & inhoneſta? & quia neceſſitas illa ſuadet, imo poſcit, annon & hæc in iſto caſu licita & legitima fiunt? Ita ſane bene multi aut ratiocinantur, aut ratiocinari videntur, quos ego quidem comparo ægrotis, vehementer idque cito convaleſcere cupientibus: hi primo utuntur omnibus mediis licitis, ad morbum ſibi gravem pellendum; ſed quando denique vident, hæc remedia, quod cupiunt, non efficere, aliis diu fruſtra tentatis, recurrunt ad remedia magica & ſortilegia, ab his valetudinis promptam reſtitutionem ſperantes, quam ab aliis obtinere non potuerunt: hos ſi propterea reprehendis, eodem prorſus modo ratiocinantur, atque ii, de quibus modo diximus; ſatis ſe diu, inquiunt, uſos remediis licitis, iiſque omnis generis, ſed cum hæc omnia inefficacia invenerint, ad magica tandem ſe recurriſſe neceſſitate coactos; hanc neceſſitatem, quod aliis prohibitum fuiſſet, licitum reddidiſſe. Sed quemadmodum his hominibus recte reſpondetur, ſatius eſſe, morbum quantumlibet moleſtum & dolorificum diutius tolerare, quam ad eum pellendum uti remediis a Deo prohibitis; ita ſane & hic reſpondemus, ſatius eſſe tolerare errores quantumlibet graves, quam ad illos extirpandos remediis illegitimis, Deoque minime placentibus uti, cum nunquam facienda ſint mala ut inde eveniant bona. Quando Deo nondum lubet benedicere remediis licitis & a ſe aut præſcriptis, aut permiſſis, ita ut malum aliquod noxium per illa tollatur, manifeſtum eſt hoc indicium, Deum nondum velle, ut malum illud tollatur, & a nobis auferatur; cui divinæ voluntati noſtram animo humili ſubmittere debemus,*

mus,

mus, & ex impatientia ad alia remedia, quæ Deus prohibuit, nunquam progredi. Ita præſtantiſſimus ille Theologus.

XII.

Nonſolum vero & poſſunt & debent publici Doctores cœtuum Proteſtantium omnia illa adhibere media, legitima nimirum, & naturæ conſcientiæ accommodata, ad verum tuendum, erroresque graves refellendos; ſed & ipſi Reges, Principes, & Rerumpublicarum Rectores, Proteſtantium eccleſiis addicti, plurimum poſſunt conferre, ad omnis generis rixas & turbas, quæ inter diſſentientes circa Religionis negotium ſubditos oriri poſſunt, evitandas & componendas. Verum quidem eſt, ſi ad originem Imperiorum & Rerumpublicarum attendamus, quod Imperantes ad curam Religionis & animarum ſalutem habendam non fuerint inſtituti, ſed ad tranquillitatem publicam ſaltem ſartam tectamque conſervandam: hinc nec jure divino, neque humano, jus habent in conſcientias; non poſſunt pro lubitu Religionis articulos condere, & aliis credendos imponere, neque adeo cum auctoritate decidere, quid credendum & non credendum ſit; ſuperi & infimi, imperantes & ſubditi, in iis, quæ juxta Revelationem credenda videntur, æquum jus habent, & imperiis pariter & eccleſiis non minus nocet *Papocæſaria* quam *Cæſaropapia.* Quatenus vero non conſiderantur tanquam Chriſtiani, ſed civitatum & imperiorum rectores, illis jus competit, omnia ea moderandi & dirigendi, quæ ad ordinem externum in Eccleſiis conſervandum, & ἀταξίαν evitandam, facere poſſunt. Ita vero ſi conſideremus Principes, poſſunt illi omnium optime obviam ire malis omnibus, quæ ex diſſenſu Religionis oriri poſſunt; idque duplici ratione, vel reſpiciendo ad Religionem Proteſtantium ipſam, cui addicti ſunt, civesque ſuos & ſubditos, eandem Religionem ſequentes; vel attendendo ad cives & ſubditos, ſubſcribentes Religioni a Principis Religione diverſæ. Priore reſpectu Religioni & paci conſulere poſſunt, ſi quammaxime ſunt ſolliciti, ut Gymnaſiis & Academiis præficiantur viri non tantum eruditi, variis diſciplinis exculti, ingenioque præſtanti ornati, ſed & modeſti, pacifici, controverſiarum, quæ inter Chriſtianos, earum inprimis, quæ inter fratres, uni eidemque Religioni addictos, agitari ſolent, prope gnari: ſi contra, quantum poſſunt, cavent, ne homines rixoſi, ſuperbi,

Ipſi Principes, & Rerumpublicarum Moderatores, Religioni Proteſtantium addicti, plurima conferre poſſunt, ad turbas & ſeditiones, quæ occaſione examinis Religionis oriri poſſunt, vel impediendas, vel ſedandas.

quique ob leviculos errores fratrum tragicos clamores excitare ſolent, ad talia munia admittantur: ſi haud facile rixatoribus, fratres clam perſtringentibus, vacivas aures præbent: ſi prohibent, ne in publicis orationibus ſacris, aut diſputationibus, invectivis Doctores publici contra ſe invicem utantur, eosque, qui rixari & maledicere pergunt, gravibus ſubjiciunt pœnis: ſi operam navant, ut literarum ſtudioſi principia de jure in conſcientias, de fine, ſcopo & limitibus regiminis civilis, probe perſpecta habeant, & cum ex animorum diſpoſitione, tum ex hiſtoriarum monumentis probe edoceantur, quantum damni intulerint imperiis ſævitia & perſecutiones contra errantes, aut qui errare videbantur, exercitæ: ſi operam navant, ut ſaltem controverſiarum, quæ inter Proteſtantes ipſos & fratres, uni vel alteri horum cœtuum addictos, ipſi habeant non mediocrem notitiam: ſi iidem modeſtum in rebus minoris momenti diſſenſum nonſolum ferre poſſunt, ſed & ut idem faciant Doctores & cives ſui jubent: ſi illos quammaxime fovent, qui nonſolum eruditione, ſed pietate cumprimis, candore, pacis & moderati animi ſtudio, eminent: ſi omnem lapidem movent, ut cives & ſubditi omnes ea capita Religionis rite intelligant, quæ ſunt maxime gravia, momentoſa, & excellentiſſima ad pietatis ſtudium ſuppeditant incitamenta: ſi modeſtiæ, pacisque ſtudia, in rebus ad Religionem pertinentibus urgeri a Doctoribus publicis curant &c. Ita agendo non tantum turbas, quæ inter diſſidentes fratres oriri poſſunt, prævenire, aut excitatas componere, ſed. & efficere poſſunt, ut non obſtante levi quodam inter fratres diſſenſu, qui in hac rerum imperfectione forte oriri poteſt, mature tamen omnis confuſio & turbæ evitentur, vel excitatæ ſine mora ſedentur. Ita ſane mecum ſentiunt Theologi inter Proteſtantes celeberrimi, & doctiſſimi. Unus omnium loco mihi denuo erit celeb. *Werenfelſius*, qui in hoc argumento illuſtrando palmam cœteris Theólogis præripuiſſe videtur. Hic vero Diſſertat. de *Jure Magiſtratus in Conſcientias*, p. m. 57. ſq. ita ad objectionem Doctorum pontificiorum reſpondens, ait: *Ergo tandem* (ita ſonat objectio) *dices*, *neceſſe eſt*, *ut Magiſtratus orthodoxus nullos non errores in ſubditis toleret.* Reſpondet: *Ita ſane*, *ſi præter vim & pœnas nullum adverſus eos remedium foret. Sed nego* hoc unicum, nego aptiſſimum, imo nego, remedium eſſe. *Nulla igitur conſequentia eſt: vi & pœnis Magiſtratui falſas in Religione opi-*

niones

niones ſubditis adimere non licet; ergo eas toleret *neceſſe eſt. An vero Chriſtus, quia non venit animas perdere, ſed ſalvare; quia noluit Samaritanos igne de cœlo delapſo conſumere, noxios errores* toleravit? *An Apoſtoli, quia carnalia arma a militia ſua aliena profitentur, errores Gentilium & Judæorum, ad quos extirpandos ſunt miſſi*, toleraſſe *dicendi ſunt? Num Chriſtiani illi primorum ſeculorum, qui vim pati, non inferre didicerunt*, errores *tulerunt*? -- *Quod ſi Chriſtiano cuivis perpetuum cum erroribus quibuslibet, pietati inimicis, bellum eſſe debet; quis, niſi impius, dixerit, orthodoxum Magiſtratum hic quieſcere debere & pati, ut hi, ſocordia ſua, in populo ſuæ curæ a Deo commiſſo invaleſcant; qui & exemplo ſuo & auctoritate longe plus ad eos ex animis evellendos conferre poteſt, quam quisquam privatus? Quantum enim hanc ad rem conferre poteſt, ſi curat, ut ſubditi in vera Religione ſolide inſtituantur; ita ut ejus præcipua capita non modo intelligant, memoria teneant, in promtu habeant, ſed quod primum eſt, ut de eorum veritate ſint convicti & perſuaſi? ſi in hunc finem non labori, non ſumtibus parcit, ut qui populo ſuo veram Religionem cum in eccleſiis, tum in ſcholis inſtillant, ſint & numero ſufficientes, & apti ad munus tanti momenti, & ſufficiente auctoritate inſtructi, & in functionibus aſſidui & fideles, & vita doctrinæ pondus conciliantes; ut ſepoſitis inutilibus unum neceſſarium ubique urgeatur, & publice privatimque, quantum ſatis eſt, inculcetur.* Quantum ad hoc conferre poteſt pius Magiſtratus, *ſi proſpicit, ut nemo ad errores cum voce, tum ſcriptis refutandos adhibeatur, niſi præ cæteris ad hoc ſit idoneus? qui naturam mali, quod ſanare vult, ejusque originem, atque efficaciſſima remedia probe perſpecta habeat: qui non modo aptus ſit ad falſitatem opinionis alicujus perſpicue oſtendendam, ſed & ad præjudicia erranti eximenda, & affectus ejus compeſcendos, qui veritatis cognitionem impediunt: qui denique, quod ab oratore poſcit Fabius, ſit vir bonus* (addo ego bonus Chriſtianus, pius, manſuetus, humilis &c.) *dicendi peritus*, i. e. *ad veritatem aliis perſuadendam*, ad perſuadendam dico, non imperandam, & minaciter obtrudendam idoneus. -- Quantum ad hoc conferre poteſt Magiſtratus, *ſi providet, ut Patres etiam familias in recta liberorum educatione & inſtitutione domeſticorum ſuum officium faciant: ut ita non modo falſæ opiniones, ſed & pravæ animorum inclinationes, ex quibus hæreſes, quæ opera carnis ſunt, pullulant, mature ex teneris animis evellantur? ut vigeat pietas in regione ſua, quam ad ſanum*

num de Religione judicium ferendum plurimum facere, *Chriſtus diſerte declarat: ut vigeat cultura judicii & ſtudium bonæ mentis.* - - Quantum ad hoc conſerre poteſt Magiſtratus; *ſi curat, ut qui ad ſacrum docendi munus deſtinantur, veritatis & pietatis amore, humilitate etiam & modeſtia, mature muniantur, contra* φιλονεικίαν, φιλοτιμίαν, *philautiam*, αὐθάδειαν, *curioſitatem inutilem in inquirendo, audaciam & temeritatem in definiendo, pertinaciam in retinendo? ut qui ad hæc vitia ita proni ſunt, ut non magna emendationis ſpes ſit, a ſtudiis ſacris, quantum id fieri poteſt, avocentur; atque inprimis arrogantia, diſtorta, inquieta, violenta, & turbulenta ingenia aliis rebus occupentur.* Quantum inprimis pius Magiſtratus ad errores peſtilentes tum cavendos tum ſanandos conferre poteſt, *ſi ſcandala* tollit, *quæ in orthodoxa ſunt eccleſia: quæ doctrinam ejus ita ſuſpectam reddunt, ut ii, qui foris ſunt, putent, illam cum tales fructus ferat, falſam eſſe: plurimi qui in eccleſia ſunt, de ea dubitare incipiant, eamque conſiderent, tanquam fabulam, quæ jam a nemine fere ſerio credatur.* Poſtquam hæc & alia adduxiſſet excellentiſſimus Vir, ita tandem colligit: *His remediis & aliis hujus generis, ad extirpandos errores, ſi ſtrenue utitur Magiſtratus orthodoxus; num tibi videtur errores & hæreſes* tolerare? *Imo hoc mihi demum eſt, hæreſes, ut oportet, ex eccleſia tollere; cum non tantum id agitur, ut homines minis ad ſilentium redigantur, atque ad ſubdolam errorum diſſimulationem; ſed cum malum illud penitus ex eorum animis eradicatur. Quanto rectius dicuntur illud* tolerare, *qui ſævitia nihil aliud impediunt, niſi externam pravarum opinionum profeſſionem; ipſas vero in pectoribus hominum relinquunt? Hic hic virus latet: hinc evellendum eſt, ſi operæ pretium facere volumus. Hoc qui facere neſcit*, ridicule converſoris ſibi titulum arrogat; *non tollit malum ſed confirmat. Imo auget, atque efficit, ut, qui modo errarunt, jam ex ſimplice errore in impietatem incidant, & committant, quod ſcelus eſſe ipſorum dictat conſcientia.* Nimis, inquies, prolixum eſt hoc teſtimonium in brevi Diſſertatione. Ita eſt. Sed complectitur illud monita ſaluberrima; monita feraci huic diſputationum ſeculo accommodatiſſima, monita denique auditoribus meis & concivibus, imo omnibus, quibus veritas & pietatis ſtudium cordi eſt, quique pacem Sionis optant, & diſſidia in eccleſiis ſublata vellent, convenientiſſima. Sed & alia ratione poſſunt Principes multum conferre, ad pacem inter diſſentientes in Religionis negotio cives & ſubditos

ſubditos conſervandam, turbasque omnes evitandas, ſi ipſi dominanti, ſive veræ, ſive falſæ Religioni addicti, ſubditos tamen ſuos, alia ſacra ſequentes, non minus tuentur quam *ſuos*, neque unquam patiuntur, ut, qui ſuæ ſunt ſententiæ addicti, cæteros lædant, omnique contumeliarum genere proſcindant. Certe nulla re magis amorem & obedientiam ſubditorum poteſt ſibi conciliare Princeps, quam ſi favorem ſuum pariter erga omnes, nullo habito Religionis reſpectu, partiri ſolet. Ita enim ſubditi æquo animo nonſolum quælibet onera portare ſolent, ſed & parati ſunt, ſanguinem pro ſalute patriæ profundere, cum vident Principem permittere, ut pro cognitionis ſuæ modulo & conſcientiæ dictamine Deo ſervire libere poſſint. *Debemus communem hunc aerem & ſpiritum iis concedere, qui idem Chriſti nomen nobiſcum profitentur, & nemini nocent, eoque ſunt animo, ut mori malint, quam aliud dicere aut facere, quam quod dici aut fieri debere arbitrantur. Ut interim non dicam, quod nullum hominum genus minus metuendum eſt. Qui enim vitam mavult amittere, quam dicere quod non ſentit (peccaret enim ſi faceret, & qui cogit, peccare cogit) de illo non eſt credo metuendum, ne is pecunia poſſit, aut alia re corrumpi. Atque equidem illud mihi perſuaſi, nullos eſſe Principibus & Magiſtratibus obedientiores, quam eos, qui ſimpliciter Deum metuunt, & in eo, quod ſciunt, fideles ſeſe præſtant. Cæterorum quidem obedientia ficta eſt, neque durat diutius, quam vel metu cogitur, vel utilitate allicitur. Sed qui conſcientia ad obediendum impellitur, quique docente Deo didicit Magiſtratibus & Poteſtatibus obediendum eſſe, etiam iniquis, nedum juſtis; hujus veram & æternam eſſe obedientiam neceſſe eſt, quoniam Deus (qui ei obedientiæ cauſa eſt) verus manet & æternus.* Veriſſima verba ſunt Seb. *Caſtellionis*, in præfatione novæ verſioni Bibliorum præmiſſa, & *Eduardo IV.* Angliæ Regi inſcripta. Concedere quidem poteſt & debet Princeps, ut partes diſſidentes argumenta, quibus articulos Religionis ſuæ probare ſolent, in medium proferant, & rationibus errores vel veros vel putatitios modeſte impugnent; at permittere haud debet, ut ſubditi diſcrepantis Religionis in mutua viſcera ſæviant, ſeque mutuo anathematiſmis, calumniis, & ſarcaſmis proſcindant. Per hæc enim, non per tolerantiam, oriuntur turbæ & diſſenſiones, cum quælibet pars injuriam, idque non ſine cauſa, ſibi fieri putet. Hinc etiam Viri excellentiſſimi, Religioni licet pontificiæ addicti, nonſolum agno-

verunt, diſtinctionem illam inter poteſtatem eccleſiaſticam & civilem ſolidam eſſe, & huic nullum jus in conſcientias competere; ſed & faſſi ſunt, perſecutionibus & oppreſſionibus nihil obtineri. Adduximus ſupra teſtimonium ill. Archiepiſcopi *Fenelonii*: huic addamus duo, virorum dignitate, eruditione & meritis eminentiſſimorum. *Prius* eſt celeb. *Dupinii*, *Doctoris Sorbonici*, *viri de Hiſt. eccleſiaſtica præclare meriti.* Hic vero in diſſertationibus ſuis, de *antiqua Eccleſiæ diſciplina*, inter alia ſic loquitur: *Encore que les deux plus grandes, & les plus excellentes de toutes les ſociétés, la civile & l'eccléſiaſtique ſemblent être confonduës & mêlées l'une dans l'autre, elles ont cependant un but très différent, où elles tendent par des moyens divers, & elles ont un pouvoir très facile à diſtinguer. Le but de la Société eccleſiaſtique eſt la vie éternelle; le but de la Société civile eſt la paix & la tranquillité publique. On ne parvient à la vie éternelle, que par des actions, qui procédent de l'amour, que l'on a pour Dieu, par un mouvement très libre de la volonté. C'eſt pourquoi la Religion eſt obligée à cultiver l'eſprit des hommes par la foi, & par la piété, afin qu'ils obéiſſent volontairement & librement: au contraire le public n'a aucun interêt, que l'on obéiſſe aux loix civiles volontairement, ou non, pourvû qu'elles ſoient obſervées. C'eſt pourquoi la Société civile les fait obſerver par la crainte des ſupplices & de la mort. En un mot le pouvoir de la Société civile s'étend ſur le corps, & celui de la Société eccleſiaſtique uniquement ſur l'eſprit. Comme donc les corps peuvent être contraints, c'eſt à ceux qui ont la puiſſance civile de punir corporellement les coupables: mais comme la violence exterieure ne peut rien ſur l'eſprit, la Société eccleſiaſtique n'a aucun pouvoir ſemblable, & elle ne peut retirer les pecheurs des vices, que par des préceptes & des exhortations, ni leur infliger d'autres peines* (de hoc vero jure non conſentiunt inter ſe Proteſtantes) *que l'excommunication, s'ils ne veulent pas obéir. Enfin le but des loix civiles n'eſt que le bien, & la tranquillité publique; & le but des loix eccleſiaſtiques n'eſt que de conſerver la pureté de la doctrine & la ſainteté de la diſcipline.* Poſterius vero illuſtris J. H. *Thuani*, viri candidiſſimi, & nonſolum de Hiſtoria ſed & de Literis & Literatis meritiſſimi. Hic in celeberrima ſua dedicatione operis hiſtorici, ad *Henricum IV.* Galliæ Regem directa, inter alia, occaſione tot motuum Religionis cauſa hinc inde in Europa, & inprimis in Gallia excitatorum, ſic præclare diſſerit: *Ad*

cætera,

cætera (inquit) *quibus hoc infeſtum virtuti ſeculum ſcatet, mala, Religionis diſſidium acceſſit, quod jam toto pene ſeculo orbem Chriſtianorum continuis bellorum motibus vexat & deinceps vexabit, niſi tempeſtiva remedia, atque adeo alia, quam quæ hactenus adhibita ſunt, ab iis, quorum præ cæteris intereſt, adhibeantur. Nam experientia ſatis edocti ſumus, irritaſſe potius, quam ſanaſſe morbum, menti inhærentem, ad quem proinde curandum, non iis, quæ in corpus tantum penetrant, ſed doctrina, & ſedula inſtitutione, quæ in animum leniter inſtillata deſcendit, opus eſſe: alia quippe omnia pro arbitrio civilis Magiſtratus atque Principis ſanciuntur:* SOLA RELIGIO NON IMPERATUR; *ſed ex præcepta veritatis opinione; accedente ſummi Numinis gratia, bene præparatis mentibus infunditur, &c.*

XIII.

Solent autem pontificii Doctores, & qui eandem ſequuntur viam, contra ea, quæ in antecedenti theſi dicta ſunt, excipere, quod licet Imperantes omnibus illis mediis utantur, quæ a nobis præſcripta ſunt, nihilominus eos hoc malum non penitus eradicaturos, ſed permanſuros ſemper, qui libertate ſentiendi ſint abuſuri, erroribus adhæſuri, atque adeo etiam turbas excitaturi. Experientiam teſtari, vel antiquos errores revocari, vel novas opiniones, ut ferax eſt ingenium humanum, cudi, & de illis controverſiis, quæ hactenus inter Chriſtianos agitatæ ſunt, contendendi finem nullum eſſe. Vera quidem ſunt, quæ hîc adducuntur; at nihil tamen valet hæc ratiocinatio contra ea, quæ in antecedentibus monita ſunt. Quæritur enim inſuper, utrum liceat injuſtis & æquitati contrariis uti mediis, ad finem bonum obtinendum, quod nos negamus. Negamus, violentis mediis obtineri id quod quæritur, nempe erroris confeſſionem: hæc ſi abeſt, malum non tollitur, ſed duplicatur, quia errantes errori adhærent poſtea, & hypocritæ fiunt, atque adverſus Deum peccant. Imo, ſi hoc argumentum aliquid valet, nonſolum contra errantes violentia eſt utendum, ſed totum genus humanum eſt exterminandum. Nondum inter Chriſtianos de Religione diſſidentes deciſum eſt, a qua parte ſtet veritas. Pontificii omnes Proteſtantes, ut de minoribus Sectis nil dicam, hæreticos eſſe, i. e. graviſſime errare dicunt. Idem de Pontificiis ſentiunt ple-

Exceptioni occurritur, factæ contra ea, quæ theſi XI. in medium ſunt allata.

rique Proteſtantium. Utrique Judæos, Gentiles, Turcas, Deiſtas Indifferentiſtas &c. extra ſpem ſalutis conſequendæ poſitos eſſe clamant. Cum vero violentia non magis errantes falſi convincantur, quam urbs ſyllogiſmis expugnetur, ſequitur, aut mediis, a nobis ſecundum Proteſtantium principia poſitis, eſſe utendum; aut cum hæc non ſatis fortia adverſus pertinax malum ſint, totum genus humanum mutuis cædibus funditus eſſe delendum, quo quid magis horribile excogitari poſſit, fateor me neſcire. Poſito autem (quod ſecundo loco notari volumus) remanere, adhibitis etiam iis mediis, quæ rationi convenientiſſima ſunt, in his vel illis cœtibus quosdam errantes, non tamen ideo tanta, quantam fingunt Romanenſes, & qui iisdem opinionibus ſunt addicti, oritur confuſio. Plures ſunt in Theologia & Philoſophia quæſtiones, quæ ſalva pietate & Religione vel ignorari, vel tolerari poſſunt, quia in mores hominum vel parum vel nihil valent: multæ ſunt quæſtiones in meras logomachias deſinentes: multæ, de quibus ſine Reipublicæ & Eccleſiæ damno poteſt contendi: multæ ſunt intricatæ & ſubtiles, ut de iis intelligendis vel dirimendis ſapientes non debeant eſſe ſolliciti. Verum eſt, *occaſione* harum controverſiarum ſæpe contentiones inter homines oriri; at præterquam quod illiterati, i. e. plerique civium, has quæſtiones parum curent, hoc non tam propter diſſenſum fieri ſolet ipſum, quam vero quod illi, qui novas ſententias de Religione in medium protulerunt, non ſine faſtu & contemtu de iis, qui aliter ſentiunt, ſunt locuti; vel quod alii, a principio tolerantiæ alieni, novam ſententiam per longe petitas conſequentias exaggerarunt, &, ut proverbium habet, ex muſcis elephantes facere voluerunt. Quod ſi ἄνευ πάθων de illis ſententiis judicatum fuiſſet, tot contentiones orituræ nunquam fuiſſent. Experientia profecto conſtat, eandem ſententiam, primo proſcriptam, & miris modis exagitatam, præterlapſo brevi temporis ſpatio, nonſolum pro innoxia, ſed pro veriſſima & orthodoxiſſima habitam fuiſſe. Teſtimonii loco eſſe poſſunt controverſiæ *Carteſianæ*, *Coccejanæ*, *Wolfianæ*, ut de aliis levioris momenti diſſenſionibus nil dicam. Si vero omnis diſſenſus circa opiniones, quas homines, dum in his terris ſunt, defendere ſolent, ob metum quarundam exinde oriturarum contentionum tollendus eſt, efficiendum eſt, ut nonſolum Theologi, ſed & Philoſophi, Juriſconſulti, Medici, Pictores, Coqui

qui & omnis generis artifices, idem de ſingulis objectorum ſuorum partibus ſentiant; nam & hic diſſenſus ſæpe in familiis, tribubus, & Rebuspublicis contentiones inter cives parare ſolet. Nemo tamen hactenus, cui vel mica ſalis ineſt, hoc tentandum eſſe judicavit. III. Non tantum ipſi Proteſtantes, ſed & doctiſſimi Viri inter Pontificios contendunt, non neceſſe eſſe, ut omnes minutæ ſententiæ decidantur, ſed ferantur, quandoquidem cum ſalutis æternæ periculo plane nullo modo ſint conjunctæ. Ita novimus, in ipſa Eccleſia Romana Doctores publicos circa varia decreta inter ſe diſſentire, & benignam Matrem Eccleſiam diſſenſum hunc æquo animo ferre. Ita ſane ſentit clariſſimus *Muratorius* loco ſupra citato p. m. 110. *Sunt* (inquit) *quæſtiones ad dogmata ſpectantes, quas absque errandi periculo dirimere Eccleſia poteſt, ſed tamen ab iis dirimendis temperare prudenter debet. Non modica iſtarum copia, & præcipue apud Scholaſticos occurrit, & enormem adhuc in numerum excreſcere poſſet. Dirimere autem Eccleſiæ fas eſſe diximus, quia controverſiæ ejuſmodi aliquatenus contingunt revelationem divinam, & ex iſta earum deciſio peti deducique poteſt. Non ſolet autem dirimere, quia ſive in unum, ſive in alterum ſenſum, tametſi contrarium, inclinet Chriſtianorum ſententia, nihil officitur ſcientiæ morum a Chriſto traditæ: nemo a virtutibus idcirco revocatur, aut ad vitia tacite illicitur, & præcipuis expreſſis ac receptis Scripturarum, Traditionisque documentis atque principiis nulla vis infertur, nullaque ex parte repugnatur. Utique ſi Eccleſia in animum induceret, quibuscunque natis ac naſcituris quæſtionibus finem irrevocabili ſuo decreto imponere, & ſibi ſupervacaneam incredibilemque crearet moleſtiam, & exiguum ingeniis immoderate curioſis beneficium deferret. Ecquando enim tantum opus illa abſolveret? & quorſum tantos labores devorare, & in immenſum proferre decreta fidei? Ambitionis pene dixerim, aut ſaltem intemperantiæ hoc eſſet, non neceſſitatis. Neque ſic deterreret ab excitandis novis quæſtionibus gentem litibus & diſputationibus unice addictam, iisque æternum paſcendam. Ad hæc non pauca ſunt tam levis momenti in diſputationem adducta, aliaque etiam tam difficile referri poſſunt, aut ad apertam Scripturam mentem, aut ad Traditionis antiquitatem, ut præſtet veriſimilia relinquere, quam vera aut falſa decernere. Sed illud in primis attendendum eſt, ut dicebamus, nimirum an diſputantium ſententiæ aut palam & aperto bello, aut tacite ac per*

latus in perniciem vergant alicujus jam ſtatuti dogmatis, & expreſſæ in utroque Teſtamento veritatis, quæ ad hominum ſalutem, fidemque ſaluberrimam ſpectet. hactenus celebris ille Doctor pontificius.

XIV

Afferuntur alia argumenta contra allatam objectionem.

Velim inſuper *quarto* loco notari, quod vitia plus officiant ſaluti Rerumpublicarum quam vero errores; hæc enim turbarum omnium, quæ miſeros mortales vexare ſolent, veri fontes ſunt, & quiſquis illis frena laxat, ſecundum S. Literarum effata, niſi mentem mutet, ſpe certa ſalutis excidit: errores vero homines non coacte, ſed ſponte admittunt, neque aliis injuriam faciunt, ſi ratiocinando duntaxat alios in ſuam ſententiam pertrahere nituntur. Difficillimum inſuper eſt dicere, qualis pœna illum manſura ſit, qui graviter, ſed bono animo errat, de quo argumento illi conſulendi, qui de conſcientia, & ejus affectibus, data opera egerunt. Jam vero cum Deus ſolem ſuum exoriri jubeat ſuper bonos & malos, & omnibus, diverſa licet ratione, benefaciat, neque alia adverſus vitia remedia, præter ea, quæ recta ratio & revelatio docet, ſuppeditarit, hoc tamen non obſtante vitioſi ſemper fuerint & futuri ſint, colligendum neceſſario, Eum non minus errantes quam vitiis deditos in his terris tolerari velle. Illi, qui vitiis ſunt dediti, ita quidem, ut pacem ſocietatis turbent, merito puniuntur; at qui ſententiam ſuam, ſive veram ſive falſam, in medium profert, & aliis eam examinandi vel non examinandi, rejiciendi vel amplectendi, concedit libertatem, nemini nocet. Dominantur inſuper in multorum animis prava deſideria, v. gr. avaritia, ſuperbia &c. Hæc quin Deo valde diſpliceant, & ad infelicitatem ſimul generis humani augendam plurimum conferant, nemo dubitat: propter ea tamen Imperantes, his morbis laborantes, pœnis adficere non poſſunt, ſed eos ferre debent. Æquiſſimum igitur eſt, ut idem jus concedant illis, qui ſua opinione ſe recte ſentire exiſtimant, nihilque aliud agunt, quam ut animi ſui ſenſa de Religione aperiant. Quod ſi igitur in tanta vitioſorum hominum turba, Imperia tamen & Reſpublicæ ſine turbis & motibus conſiſtere poſſunt; cur eadem perturbari dicendum eſſet, propter merum diſſenſum in quibusdam Religionis articulis occurrentem? Dices: hominum plerorumque

ingenia

ingenia ita eſſe comparata, ut non poſſint non turbari & incaleſcere, ubi audiunt ab aliis talia de Religione tradi, quæ longius recedunt ab iis, quæ in juventute receperunt, & pro veriſſimis habuerunt; neceſſe igitur eſſe, ut ſilentium imponatur iis, qui talia proferunt. Sed ſi ad guſtum & nutum hominum, ineptis opinionibus imbutotorum, Juris Naturæ principia & decreta rationis eſſent flectenda & accommodanda, qualis tandem & quam perturbatus ſocietatis civilis ſtatus eſſet futurus? Verum eſt, multos dari, qui omnes diſſentientes odio habeant; ſed quæritur quo jure. Si hoc injuſtum eſt, ut omnes, qui legum moralium naturam perſpectam habent, fatentur, cur in hominum miſere cæcutientium gratiam lædendus eſſet ille qui læſit neminem? cur Religio attemperanda eſſet captui & deſiderio hominum, qui antequam ſententias aliorum examinarunt ſedulo, imo audito duntaxat hominis errantis titulo, quo inſigniuntur, inviſo, ut male audiant, infeſtiſſimo ſunt erga eos animo, & injuriis afficere geſtiunt eos, in quos jus nullum habent? Par certe jus eſt hominibus circa ea, quæ ſeſe intellectui offerunt dijudicanda. Ille qui opinionibus a juventute acceptis inhæret, & ille, qui examine qualicunque inſtituto aliter ſentit, ſe pariter verum tueri exiſtimat. Quis ergo hactenus inter eos judex erit, decreturus, cui ſilentium imponendum, aut quis inter eos pœna ſit afficiendus. Denique dicimus, Chriſtum Jeſum, qui ſolus eſt infallibilis judex, & corda hominum habet in poteſtate ſua, nonſolum prædixiſſe, Eccleſiam ſuam agro ſimilem eſſe & fore, in quo tritico permiſta ſint zizania & infelix lolium; ſed & eundem noluiſſe, ut zizania illa penitus tollantur & extirpentur, in parabola, quæ extat Math. cap. XIII. v. 24-31. Plerique Theologi & inter ipſos etiam clariſſimus noſter *Heideggerus*, in *diſſertatione de violenta converſione errantium*, per triticum intelligunt ſalutarem Chriſti doctrinam, per zizania vero errores graves & pietati inimicos. Chriſtum, ajunt, noluiſſe, ut errantes exterminarentur, vel pœnis gravibus ſubjicerentur, quia ita agendo, hominum vitio, ipſa vera Religio proſcribi poſſet. Prævidit pulchre optimus Soter, poſt diſceſſum ſuum, homines de Religione diverſa laturos eſſe judicia, in partes ituros, & quoslibet ſuas duntaxat de Religione ſententias pro veris vendicaturos. Hoc triſtis eventus eheu! ſatis ſuperque edocuit: unde plane ſapientiſſimum & divinum eſt hoc monitum.

Supra

Supra jam diximus Eccleſias inter ſe ſciſſas in partes, exiſtimare tamen omnes, penes ſe ſolas ſtare privilegium veritatis. Quod ſi vel Imperantes vel Ordo eccleſiaſticus jus habent, eos, quos errare putant, e cœtibus ſuis ejiciendi, neceſſario orietur per univerſum orbem chriſtianum commune quoddam bellum, & ita recte & male ſentientes eidem ſubjicientur fato & exitio. Jam vero cum Chriſtus ad conſummationem ſeculi Eccleſiam ſuam ſervari velit, doctrina vero ſua male a quibusdam capiatur, noluit propter illud quod excellentius eſt, tolli ea, quæ incommodis quibusdam ſunt obnoxia, ſed exſpectandum eſſe jubet illum diem, quo infallibilis judex, qui omnium animorum receſſus cognitos & perſpectos habet, quoſvis pro gradibus errorum judicaturus ſit. Ita ſentiunt celeberrimi inter Proteſtantes Theologi. Sunt, haud ignoro, qui parabolam illam de mixtura malorum & bonorum, vel piorum & impiorum, intellectam volunt. At ſi hoc maxime verum eſſet, nihil detrimenti pateretur noſtra ſententia, ſed potius non parum confirmaretur. Cum enim, ut ſupra monuimus, mali plus ſocietatis civilis ſaluti officiant quam errantes, ſequitur neceſſario, minus malum magis eſſe ferendum, quam majus. Cumque peccantes contra conſcientiæ dictamina volentes peccent, errantes vero inviti decipiantur, quis credat optimum & generis humani cupidiſſimum Soterem mandaturum, ut homines vitiis, quæ talia eſſe probe norunt, dediti ferantur tamen, ii vero, qui ſine culpa ſua errant, imo recte ſe ſentire exiſtumant, gravibus pœnis ſubjiciantur & paſſim proſcribantur? Poſſem hiſce addere, quod Chriſtus neque exemplo ſuo, neque præceptis ſuis, violentas perſecutiones approbaverit, imo quod potius univerſa indoles Religionis chriſtianæ ab omni violentia adverſus errantes uſurpanda abhorreat: ſed animus non eſt repetere, quæ data opera a Viris eruditiſſimis evidentiſſime & prolixe ſunt probata dudum.

XV.

Conferuntur incommoda, quæ ex tolerantia oriri dicuntur,

Ut eo magis pateat, quam inepti ſint clamores Pontificiorum, aliorumque qui libertatem conſcientiæ ſublatam vellent, conferenda ſunt incommoda, quæ ex tolerantia diſſentientium oriri ſolent, cum effectibus, qui ex violentia & perſecutionibus in cauſa Religionis neceſſario enaſcuntur. Et 1) quidem, ut ante jam monuimus, diffiteri

fiteri nolumus, libertatem conſcientiæ, omnibus conceſſam, ſæpe occaſionem eſſe litium & contentionum; *occaſionem* dico non *cauſam.* Vera enim cauſa litium non alia eſt, quam ſuperbia, aliis imperandi lubido, ignorantia, & cum lacte materno quaſi hauſta opinio, nos ſolos de Religione recte ſentire. 2) Diſſenſus ille in cauſa Religionis, & quæ ſæpe, non ſemper exinde oriri ſolent contentiones, cum natura & imbecillitate generis humani, ut jam ſe habet, ita eſt conjunctus, ut qui omnia tollere vellet, quæ diſſenſionibus locum dare poſſent, aut naturam humanam mutare, aut e terra mortales omnes proſcribere teneretur. Dum homines erunt, non tantum diſſenſiones erunt circa Religionem, ſed & circa negotia omnia, quæ ad vitam hanc tranſigendam facere poſſunt: hinc videmus iis etiam in locis, in quibus homines iisdem ſacris addicti ſunt, perpetuas tamen lites eſſe, cum plerique mortales de ſuis facultatibus potius conſervandis & adaugendis, quam vero de ſalute omnium promovenda ſint ſolliciti. Si ſuum cuique tribueretur, & eſſet amor omnium erga ſe invicem ſincerus, omnes lites & contentiones abeſſent. Sed tales in his terris quærere incolas ineptum eſt; multo magis autem abſurdum, ſocietatem civilem propterea vel fugere, vel eos, qui *occaſiones* contentionum eſſe poſſunt, proſcribere velle. 3) Experientia teſtatur, arte emendari poſſe ea, quæ diſſenſionibus occaſionem dare poſſunt; quandoquidem poſt tot egregios de libertate conſcientiæ conſcriptos libros, etiam illi, qui olim duriſſimas de hoc argumento fovebant ſententias, manſuetiores facti ſunt. Et profecto, ſi Theologi, Juris Naturæ & Ethicæ chriſtianæ Doctores, juventuti mature moderata inſtillarent principia; ſi argumenta, quæ tolerantiam ſuadere poſſunt; ſi hæretificum fraudes detegerent, miſerandasque clades, quæ ex violentia contra diſſentientes uſurpata oriri ſolent, rite repræſentarent, brevi temporis ſpatio, ſi non omnibus, quod ſperari in hac rerum caligine non poteſt, ſaltem pleriſque malis, quæ occaſionem diſſenſionum præbere poſſunt, conſultum eſſet. Hinc videmus etiam, homines in illis locis degentes, ubi plures in negotio Religionis diſſidentes familiæ tolerantur, non obſtante illo diſſenſu, amice inter ſe vivere. 4) Cogitandum, in his terris plenas animorum conſenſiones, ob infinitam ingeniorum varietatem, educationis, inſtitutionis & morum diverſitatem, exſpectari non poſſe. Quod igitur Deus ferre ſolet, qui om-

nibus unam de Religione ſententiam inſtillare potuiſſet, ferre etiam debent homines, iisque duntaxat contra errantes tenentur uti mediis, quæ divinis & humanis legibus permiſſa ſunt. 5) Quod ſi jam incommoda, quæ ex violentia oriuntur, contra contempleris, ea longe majora eſſe manifeſtiſſimum erit. Mala certe, quæ ex uſu libertatis conſcientiæ oriri ſolent, ſimilia ſunt minutis puſtulis, quæ in pulchro corpore comparere ſolent; ea vero, quæ violentia neceſſario poſt ſe trahit, ulceribus fœtidiſſimis, corpus deturpantibus, & ſinceras etiam partes ſenſim ſenſimque devaſtantibus, ſimillima ſunt. Omnes certe, ſive politici ſive eccleſiaſtici ordinis viri, qui violentia contra diſſentientes utendum eſſe cenſent, hanc ſuam violentiam, neque divino neque humano jure comprobare poſſunt, ſed ita agendo neceſſario peccant: utuntur enim mediis illicitis, rationi, æquitati, & Religioni naturali & chriſtianæ contrariis, licet forte hac ſua violentia aliquid lucrari poſſint. 6) Tantum vero abeſt, ut id obtineant, quod unum ſe quærere aſſerunt, nimirum emendationem errantium, ut potius mala adaugeant: non enim hac ratione errantibus errores eximuntur, ſed retinentur, efficiuntur hypocritæ, & conſcientiæ ſacra jura violantur. 7) Si licet noſtra opinione errantes perſequi, idem jus tribuitur errori ac veritati; per quod innumera mala, ut experientia omnium ſeculorum ſatis comprobavit, Imperiis & civitati ſacræ ſunt illata. Nervoſe & docte omnia, quæ hic a nobis dicta ſunt, complexus eſt doctiſſimus *Courajerius*, in *defenſione traductionis Hiſtoriæ Concilii Trident.* contra eminentiſſimum Cardinalem *Tencinum*, aliosque Theologos Pontificios edita. Hic enim in Anglia, feliciſſima illa Inſula jam degens, ita libere animi ſui cogitata de hoc argumento expreſſit pag. 428. ſq. *C'eſt en vain qu'on groſſit à vrai ou à faux les dangers, qu'entraine après ſoi la tolérance, & la juſte raiſon, que l'on a de craindre de voir repandre à ſa faveur les erreurs, qu'une conduite différente pourroit ſervir à étouffer dès leur naiſſance. Car ſuppoſé que la choſe ſoit raiſonnable & bonne en elle-même, nous ne ſommes reſponſables ni de l'abus qu'on en peut faire, ni des mauvais effets qu'elle peut avoir par rapport à la corruption des hommes, à qui les meilleures choſes peuvent ſervir de prétexte pour autoriſer le mal. Il nous ſuffit, pour n'être point coupables de l'accroiſſement de l'erreur, de prendre les moyens de l'arrêter; & rien ne ſeroit plus inſenſé que de prévenir le mal par des*

actions

actions plus mauvaiſes, que celles que l'on voudroit empêcher. Or telle eſt l'intolerance, qui, outre qu'elle expoſe la verité aux mêmes inconveniens que l'erreur, eſt d'ailleurs contraire à l'eſprit de l'Evangile, auſſi bien qu'à la raiſon, & n'a rien de propre à diſſiper l'erreur; puiſque c'eſt d'elle qu'on ſe ſert également pour détruire la verité. C'eſt un inſtrument, qu'on peut appliquer indifféremment au mal comme au bien, & ce qui peut ſervir à faire triompher la Religion dans certains païs, ſervira également à la ruiner en d'autres. Peut-on s'imaginer qu'un moyen de cette nature ſoit préſcrit comme un devoir de Religion, & que ce ſoit être coupable d'une indifférence criminelle, que d'avoir aucune ſocieté avec ceux que nous croyons dans l'erreur, & de ne pas damner de notre pleine autorité tous ceux, dont les ſentimens ne s'accordent pas avec les nôtres? Une pareille Morale eſt une héréſie bien plus pernicieuſe que la Tolérance, & bien plus dangereuſe à la ſocieté. En tolérant les autres, tout le mal qui en puiſſe arriver eſt, que des erreurs peut-être fort innocentes ſe perpétuent ou s'étendent plus qu'elles n'auroient fait, mais ſans aucune faute de notre part; puiſqu'on ne pourroit empêcher ce malheur, que par un moyen plus mauvais que le mal même. Mais l'intolérance eſt un mal en elle-même, & indépendemment des conſéquences qui ſouvent ſont encore pires que le principe d'où elles naiſſent; puiſqu'elle eſt la ſource d'une infinité d'injuſtices, de faux jugemens, d'actions contre la charité, des haines, des cruautés & des perſecutions, qu'on ſanctifie à titre de Religion, & qui ſont d'autant plus condamnables, qu'en deguiſant ainſi le vice ſous le maſque de la vertu, non ſeulement on fait le mal à ſoi-même, mais qu'on induit auſſi les autres à le faire, & qu'on leur inſpire une fauſſe confiance en une conduite, qui n'eſt digne que de punition, au-lieu de la récompenſe qu'on leur donne droit d'en attendre. Tel eſt le caractére & tels ſont les fruits de l'intolérance. Je ne prétens pas cependant, que la Tolérance ou civile ou eccleſiaſtique n'ait auſſi ſes inconveniens. Mais ce ſont des inconveniens, qui ſont des ſuites nécéſſaires de notre liberté & des limites de nos lumiéres, & auxquels l'intolérance ne peut jamais ſervir de reméde. Tant que les hommes naîtront ſujets aux erreurs, le ſeul moyen d'y remédier efficacement, eſt de leur préſenter la lumiére; & ſi elle ne ſuffit pas pour les ramèner à la verite, aucun autre moyen ne pourra y reüſſir. Oſtendit dein exemplo conterraneorum ſuorum, i. e. Gallorum, qui, ut notum

 eſt,

eſt, Reformatos duriſſimis perſecutionibus preſſerunt, quam parum tamen eæ valeant, ad eos in gremium Eccleſiæ Romanæ adducendos. *Si la profeſſion publique* (inquit) *des opinions calviniſtes a été interdite, ne ſait-on pas que dans le ſecret la pluspart des Reformés, qui n'ont pû ou ſoutenir la perſecution, ou s'y ſouſtraire, ne ſe ſont conformés que pour la forme & ſont demeurés fermément attachés à leurs premières idées? Pour un, qui peut-être a changé ſincérement & par conviction, une infinité, ſoit par une conviction oppoſée, ſoit par le préjugé de la naiſſance ou de l'education, ont conſervé interieurement tous les ſentimens, dont on les avoit prévenus, & ſous le nom de convertis, n'ont été réellement que des gens ou foibles ou hypocrites. A la première lueur de liberté l'on voit revivre des flammes plutôt amorties, qu'éteintes, & l'incendie ſe répand avec d'autant plus de fureur, qu'on a ſuſpendu ſon activité avec plus de violence.* 8) Si inſpiciamus hiſtoriam & martyrologia antiqua pariter & recentiora, ſine deteſtatione & lachrymis legere non poſſumus, quantum inſanus zelus contra diſſentientes malorum mundo induxerit. Non ſolum enim innocentiſſimi homines, patriam, uxores, dulciſſima amoris pignora, affines, amicos, & facultates deſerere & amittere, famem & ſitim tolerare, ſed quicquid unquam carnificum, militum & Inquiſitorum rabies & furor ſuadere poteſt, experiri debuerunt; horret animus luctuque refugit, quoties in memoriam revoco immanes perſecutiones contra *Waldenſes*, *Huſſitas*, *Bohemos*, *Gallos*, *Belgas*, *Pedemontanos* &c. ſuſceptas; nihil crudelius & immanius excogitari poteſt tot furoris & violentiæ exemplis, præſertim ſi cogitemus, homines tantis malis expoſitos firmiſſime credere, ſe de Deo rebusque divinis recte ſentire, & vero Dei cultui addictiſſimos eſſe; perſecutores vero nullum plane in ſuas conſcientias jus habere. Et hæc mala omnia fœcundiſſimo, vel potius iniquiſſimo principio debemus; licitum nimirum eſſe, in Religione a nobis diſſidentes pœnis ſubjicere civilibus: hoc enim poſito principio, nulli limites violentiæ poni poſſunt, ſed pro libidine & furore perſequentium, vel major vel minor eſſe ſolet. Denique zelus ille iniquiſſimus, diſſentientes odio habendi, & variis modis affligendi, omnes humanitatis & amicitiae leges conculcare docet; nil hic valent preces infantum & virginum; nulli ætati vel ſexui parcitur, ſed perſecutores in furias quaſi & atroces beſtias mutantur, exiſtimantes, ſe, quo magis in miſeros ſæviant, eo majus Deo beneficium præſtare. Imo proſtant

ſtant exempla eorum, qui cum ope errantium e præſentiſſimo vitæ periculo fuiſſent liberati, eos tamen poſtea crudeliſſimis ſuppliciis ſubjecerunt. Commemorabile ſed horrendum hujus immanitatis exemplum narrat cl. *Clericus Bibl. ſelect. Tom.* 27. . 92. *On dit que du tems, que le Duc d'Albe maſſacroit les Proteſtans des Provinces unies, un Mennonite, qui auroit été brulé vif, s'il eut été pris, fuyoit devant un ſergent qui le ſuivoit,, & qu'ayant paſſé un foſſé gêlé ſans que la glace fut rompûe; le ſergent, qui vouloit le prendre la fit crever, en paſſant après lui. Ce ſergent ſe mit à crier au ſecours, & le bon Mennonite eut la charité de l'aider, à ſe tirer de là, & de lui ſauver ainſi la vie. Cependant le ſergent aveuglé de ce zéle furieux, qui change les hommes en bêtes feroces, ne fut pas plûtòt hors de danger, qu'il mena le Mennonite en priſon, d'où ce pauvre homme ne ſortit, que pour être brulé vif.* Imo furioſi Inquiſitores & barbari homines, nec ferre poſſunt, ſi alii, commiſeratione commoti, ſortem miſerorum hominum deplorent. Commemorabile exemplum ex vita Paparum gallice ſcripta exhibent *Diarii literarii Hagienſis auctores, Tom. V. Part. II. Sous le regne de Philippe III.* (inquiunt) *deux Cordeliers Eſpagnols condamnés au feu, pour avoir prèché publiquement la Religion proteſtante, louoient Dieu en allant au ſupplice, de ce qu'il les avoit jugés dignes de ſceller de leur ſang la verité de l'Evangile; le Roy, qui les oüit, ne pût s'empêcher de dire;* Voilà des hommes bien malheureux, d'être punis, pour une choſe, dont ils ſont perſuadés. *Cela fut rapporté au St. Office, qui s'en trouva fort ſcandaliſé, & qui par grand ménagement voulût bien ſe contenter d'une bouléte de ſang, qu'on tireroit au Roy & qui ſeroit brûlée par la main du Bourreau.* Quis hæc & mille alia furoris deteſtandi exempla legens, non videt & ſentit, quanta mala poſt ſe trahat violentia contra errantes veros vel putatitios uſurpata? quis non animadvertit, levia eſſe illa incommoda cum tolerantia conjuncta, collata cum tot miſeriis & cladibus, quæ ex principio non tolerantiæ enaſcuntur? quis non abominatur eorum ſententias, qui tantam hominibus concedunt licentiam? ſane indigni ſunt tolerantia, qui talia ſuadent. Quam laudabiles contra illi, qui nonniſi lenitate & perſuaſione veritatis contra errantes utendum eſſe cenſent?

XVI.

Teſtimoniis Theologorum quorundam proteſtantium ſententia noſtra confirmatur.

Coronidis loco, non in gratiam eruditorum, quibus hoc argumentum ſatis cognitum eſt, quique dudum ſciunt, omnes nervos concluſiunculis hæretificum inciſos eſſe, ſed bonorum quorundam hominum, qui nunquam per vitam jura conſcientiæ rite ponderarunt, & vel auditis duntaxat vocabulis libertatis conſcientiæ metu corripiuntur, Theologorum quorundam, nulla heterodoxiæ labe laborantium teſtimoniis probabo, proteſtantes Theologos & magnifice de libertate conſcientiæ ſentire, & violentiam contra errantes uſurpatam deteſtari. Prodeat primo nobile par Theologorum Tigurinorum: prior eſt celeb. *Heideggerus*, poſterior ejus collega quondam, *cl. Wolfius*, Theologus itidem doctiſſimus. Ille poſtquam in Diſſertat. priore, de *violenta perſecutione errantium*, argumenta Pontificiorum pro violentia in Religionis negotio pluribus examinaſſet & refutaſſet, theſi XLVII. ſic tandem colligit: *Conſtat ergo, Apoſtolos etiam nulla externa vi, nullo ſuppliciorum metu injecto, ſed ſola efficacia doctrinæ & errantium correptione, prædicationis Evangelii prima per orbem terrarum fundamenta jeciſſe. Iisdem autem artibus quidvis facillime retinetur, quibus & initio partum eſt. Accedunt velut in cumulum rationes graviſſimæ, aliæ quales præcipuæ ſunt, quod violentia ejusmodi a Religionis chriſtianæ* natura & indole alieniſſima eſt; quod ipſius *Dei dominium invadit*; quod id, quod ſolius *Dei donum eſt, ab hominum coactione & vi ſuſpendit*; quod homines *nihil minus* quam *religioſos* efficit; quod *injuſtiſſima* eſt; quod *veram Eccleſiam* tyrannorum & perſecutorum *furoribus* extremis objicit; quod *ſucceſſum* in *coactis* & *invitis* nullum habet; quod denique *non Chriſti*, ſed *Antichriſti*; non *S. Apoſtolorum*, ſed Romuli, ſed Muhamedis *genium* ſapit. Hæc argumenta dein erudite & prolixe ad finem usque diſſertationis probat & illuſtrat. Theſi LVI. oſtendit, quam ſit orthodoxæ Eccleſiæ noxia ſententia de perſecutione. *Nemo* (inquit) *mortalium eſt, cui non placeat ceu vera & ſalutaris unice ea Religio, quam animo ſuo penitus imbibit, colit & profitetur; uti quisque ſe judice magnus eſt, & æquo, quod ajunt, Jove judicare ſibi videtur. Proin qui falſam Religionem amplectitur, perſuaſus nihilominus eſt, ſe veram colere. Si ergo vera Eccleſia vi graſſari in diſſentientes poteſt, quis prohibebit Reges & Principes heterodoxos, pari perſuaſione*

ſuaſione veræ Religionis retentos, imbutos, quo minus in diſſentientes univerſos, adeoque veram etiam Eccleſiam maxime a falſa diſſentientem, pari furore ſæviant, ei aqua & igne interdicant, & ſummam perniciem machinentur. Conferantur ejusdem de *legitima converſione errantium* & de *concordia Proteſtantium diſſertationes*, in quibus ſaluberrima ad concordiam & tolerantiam fovendam in medium adſert adminicula. Hic vero ὁ Μακαρίτης *cl. Wolfius* in diſſertat. de *converſione legitima in fide errantium*, ſect. VII. ſic mentem ſuam maſcule, de violentia in Religionis negotio verba faciens, aperit: *Non probamus* (inquit) *ſed tota mente execramur ſuperbiſſimum regni carnalis dominium, quo præcepta hominis & dogmata carnis acrioribus remediis, aperta vi & raptu, proſcriptionibus & exiliis, carceribus, triremibus, mulctis, cruciatibus, exquiſitiſſimis deniqve ſuppliciis, improbe & violenter propugnantur, & a præſcriptis humanitus circa rem & fidem divinam opinionibus diſſidentes, omni artium, injuriarum & armorum contentione, inſuper habita conſcientiæ reclamatione, pactorum, fœderum, legumque divinarum & humanarum abrogatione, miſere exercentur, excarnificantur, & ad ultima propelluntur. Quod violentiæ genus immanibus ac ſanguivoris carnificibus non chriſtianis Doctoribus & Principibus dignum, nec ex divinarum tabularum ſtatutis, nec ex S. Prophetarum & Apoſtolorum exemplis, nec ex Eccleſiæ primitivæ conſuetudinibus, nec denique ex ſanæ & humanæ rationis dictaminibus ullo modo colorari aut excu'pari poſſit.* Ita Theologi illi *Tigurini*. Duorum inter recentiores Theologos Proteſtantes de hoc argumento duntaxat adferam teſtimonia; nimirum celeb. *Pfaffii* & ejusdem *Academiæ Tubingenſis* Theologi præſtantiſſimi *Maichelii*. Excellentiſſimus *Pfaffius*, qui, ſi nullis præclaris ingenii monumentis, quæ plurima extant, orbem eruditum ſibi devinxiſſet, vel ſolis ſcriptis ſuis *Irenicis* æternam nominis famam, penes veri amantes & pacis ſtudioſos, obtinere debuerat, ita de hoc argumento diſſerit, *in ſeinen Academiſchen Reden über das Kirchenrecht* p. 218. *Ich meynte, alle Gemeinen der unter ſich zertheilten Chriſten ſolten gegen einander allen Religionshaſs und Glaubensgroll auf einmahl ablegen, und in ſolcher Liebe, die die Vernunſt und das Chriſtenthum lehret, einander kennen und behandlen lernen. Iſts vvohl* vernünftig, *einander um eines Irrthums vvillen zu haſſen, ja gar zu verfolgen? Der Zuſtand eines irrenden, vvenn ihme der Irrthum empfindlichen Schaden zufüget, iſt*

vilmehr

vilmehr erbarmungsvvürdig. Es ſolte derſelbe alſo im Gegentheil unſere Liebe anfeuren, dem Irrenden zu recht zu helfen, ſo ja durch nichts anders, als durch die Ueberzeugung geſchehen kann. O wann die chriſtliche Welt ſo vernünftig *und ſo* chriſtlich *geſinnet vvürde, vvas vvürden diſs nicht* für güldene Zeiten und für eine ungemeine groſſe Glükſeligkeit ſeyn, *die auch in die politiſche Ruhe der Republiken recht groſſen Einfluſs hätte, und Segen über ganze Völker, ja über das geſamte chriſtliche gemeine Weſen bræchte! Das gæbe Gelegenheit zu friedſamer Correſpondenz der Gemeinen, die zu ihrem gemeinſchaftlichen Nuzen und Beſſerung vvas recht groſſes beytragen könnte! Da legte man die falſche Vorurtheile nach und nach ab, die die Gemüther bis daher gefeſſelt hatten, und der Weg zu unpartheyiſcher Unterſuchung der Wahrheit und des vorherigen Vorgangs in der Kirche vvürde herrlich gebahnet. Da vvürden vielleicht die Vernünftige bald merken, vvie es nicht auf den ſich ſelbſt anmaſſenden Ruhm der vvahren Kirche, und das Geſchrey:* Hie iſt Chriſtus, da iſt Chriſtus; hie iſt des Herren Tempel; groſs iſt die Diana zu Epheſus, *ankomme, ſonder auf die Wahrheit und das innere Mark des Chriſtenthums, vvelches ſich in dem lebendigen Glauben an den lieben Erlöſer, in einer rechtſchaffenen Herzens-Bekehrung von der Welt, und Verabſcheuung ihrer Lüſte zeigen muſs.* In Diſſertat. de *Zizaniis non evellendis*, ita porro loquitur præſtantiſſimus vir: *Si diverſitas Religionum per ſe turbas in civitate pareret, pareret & in Belgio, ſed has non parit hic illa, quia omnium diſſentientium in Religione animis alte heic infixa eſt ſententia; quam ſanior dictitat Politica, libertatem conſcientiis ſartam tectam conſervandam, adeoque diſſentientes in Religione tolerandos, nihilque abſurdius, nihil ſanæ rationi, nihil chriſtianæ legi infeſtum magis eſſe,* odio *Religionis mutuo. Hoc principio, quod ſumma æquitatis & veritatis lux colluſtrat, poſito, alta pax pervadit animos, & mutuus, quo in ſe invicem diſſentientes feruntur, amor, qui utinam quæſo & nos Germanos demulceret, noſtraque aliquando occuparet pectora! Sic enim & ſtrepitus gravaminum Religionis quieſceret quantocyus, & publica quoque Germaniæ noſtræ ſalus curaretur & promtius & ſolidius. Quid quod, ſi ad exemplum Belgii totus componeretur orbis chriſtianus, ſi plena conſcientiis ubique conſtaret libertas, ſi principium univerſalis tolerantiæ totius, qua qua patet, Eccleſiæ chriſtianæ permearet latifundia,* (quod vero ſtante Monarchia

chia eccleſiaſtica, quæ, teſte experientia, in ipſa Eccleſia catholica tot turbas inteſtinas excitavit hactenus, fieri non poteſt) *aureum Chriſtianis redderetur ſeculum, quo, ſemotis omnibus religioſis bellis, ſemoto omni pravo unius Religionis in alteram ſæviendi ambitu, diſſonantes etiam in fide chordæ, in bellam, in ſuavem, ſed civilem, quæ ſufficit, concurrerent harmoniam, & eurythmia politica, eaque univerſalis, quam turbat inconſultus Religionis zelus, hanc ſaltem, quod attinet, modis plane admirandis ſtabiliretur firmareturque. Non enim conſidero aliter Eccleſias inter ſe diſſidentes ac Reſpublicas liberas, quarum una alteri leges abſurde præſcripſerit, & unaquæque propriis & ſtat & cadit.* Hactenus excellentiſſimus *Pfaffius.* Huic adjicio verba clariſſimi *Maichelii*, Profeſſoris itidem Tübingenſis doctiſſimi. Hic vero diſſertationem ſuam de *via auctoritatis & examinis* ita claudit: *Quod reſtat, ad vos Proteſtantes paucis adhuc mea ſe convertit diſſertatio: ſunt noſtra principia eximia, ſunt præſtantia, ſunt rationi & Scripturæ planæ conformia:* aſt non vivi ſecundum principia, pridem conqueſtus eſt *Grotius*, vir, ſi quisquam alius, ingenii ſagacitate atque omnimodæ eruditionis gloria conſpicuus. *Ah! quid juvat viam examinis profiteri in theſi, & alteram authoritatis aſſumere in hypotheſi? quid infallibilitatis tribunal reſpuere in Pontifice vel Eccleſia Romana, nec tamen permittere, ut unquam erraſſe videare? Quid Scripturam dicere unicam fidei normam & regulam, & tamen vel traditionum, quæ quorundam ex Anglis imprudentia fuit, vel confeſſionum quoque publicarum, in ſe utique eximiarum & præſtantium, auctoritatem plus juſto extendere. Quid intolerantiam Eccleſiæ Romanæ refutare ſcriptis, & aliorum tamen etiam in rebus quandoque levioris momenti ægre ferre diſſenſum, eundemque patrati in civilibus inſtar criminis, præpoſtero plane ſtudio atque zelo, graviori pœna ulciſci. Ah! faceſſat a nobis iſta inhumanitas, cauſæ noſtræ, quam defendimus, principiorumque præſtantiæ labem atque maculam inuſtura. Homines nos eſſe agnoſcamus nullo infallibilitatis privilegio munitos; ad veniam itaque dandam, eandemque pro re nata ab aliis petendam paratos nos oſtendamus. Grata mente recordemur Reformationis inſigne beneficium; at caveamus ne illam dehoneſtemus in praxi; vel, ne nimium de ſtatu noſtro præſumentes, jam nihil amplius nobis deeſſe putemus. Quin potius in cognitione doctrinæ cœleſtis indies creſcere ſtudeamus, atque id agamus inprimis, ut interior iſta mentis Reformatio, veræ Eccleſiæ*

chriſtianæ decus & ornamentum, in nobis conſpicua reddatur. Sic Spiritus Chriſti, qui Spiritus veritatis eſt, atque charitatis, nobiſcum erit: ſic regnum ejus in & a nobis amplificabitur; ſic ruptis tandem omnium difficultatum, quas caro & mundus objicere nobis ſolent, vinculis, pulſisque ignorantiæ omnis atque errorum tenebris, in eum feliciſſimum redigemur ſtatum, in quo Deum videbimus καθὼς ἐστι, & ubi noſtra jubila nulla amplius obſcurabunt nubila, noſtrisque mentibus ea affulgebit divinæ cognitionis ampliſſima lux, quæ nec via examinis indigeat, nec ea fatigetur amplius. Hactenus ille. Huic voto ex animo ſubſcribens diſſertationi huic & argumento impono finem.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Theſium aliquot theologicarum.

I. Non minus malorum imperiis & civitati ſacræ intulerunt hæretifices, quam ipſi hæretici.

II. Neque Imperantes, neque Pontifices, aut Sacrorum Miniſtri jus habent in conſcientias hominum.

III. Calculum meum non aufferunt, qui tolerabilius eum putant peccare, qui Chriſtum ſe videre arbitratur ubique, etiam ubi ſe non oſtendit, quam qui Chriſtum non videt, ubi non clare perſpicitur.

IV. Qui fratribus circa articulos Religionis minus momentoſos errantibus inſultant, eosque hæreſeos ſuſpectos propterea reddere nituntur, graviter peccant, & cenſura publica digni ſunt.

V. Qui credit ſalvabitur, qui non credit condemnabitur; hoc ſciviſſe de decretis Dei plebi, & forte etiam Eruditis quibusdam, ſatis eſt.

VI. Multum in Theologia profecit, qui quædam neſcire didicit.

VII. Locus Matth. cap. XVIII. v. 17. noſtra ſententia excommunicationem, quam vocant eccleſiaſticam, non probat.

VIII. Eorum Theologorum accedimus ſententiæ, qui ſtatuunt, nullibi eſſe quærendum ſenſum myſticum, niſi ubi id ab ipſo Spiritu Sancto indicatum eſt.

IX. Lu-

IX. Lubenti animo ſubſcribimus iis, quæ de typis & citatione locorum Vet. Teſtamenti in Novo, adducta ſunt a *celeb. Baſileenſium Theologo, Joh. Lud. Frey*, in diſſertat. de officio Doctoris Theologi pag. 50. ſq. ſonant autem ita: *Peccant qui omnes ſimilitudines & analogias inter typum & antitypum, quæ ullo ingenii conatu excogitari poſſunt, ingenti ſtudio venantur, quamvis plane præter dicentis ſcopum. Peccant gravius, qui omnes etiam leviſſimas alluſiones N. T. ad V. T. pro totidem explicationibus typorum habent. Conſtat enim Scriptores N. T. utpote Judæos, lectioni V. T. aſſuetos, haud raro phraſibus ex V. T. deſumtis mentem ſuam exprimere, integrasque nonnunquam ῥήσεις ad ſuum accommodare ſcopum, quas in totidem typos erigere hominis eſſet imperite S. Literas tractantis. Nonne nugari cenſeretur, qui adagium, dictumque aut phraſin antiqui auctoris, ad noſtri temporis rem exprimendam adhibitum, aut illas veterum ſententias, ex quibus Lipſius ſuam contexuit Politicam, pro totidem typis rerum hodiernarum venditaret?*

MEDITATIO
DE
PIA ET CIRCUMSPECTA
In tradendis ſanctioribus diſciplinis ſectanda
SIMPLICITATE.

Pars Prima.

Sect. I.

Scopus Auctoris repræſentatur.

NOn perinde eſſe quacunque ratione ſanctiores diſciplinæ tradantur; ſapientes omnes, & rerum divinarum gnari, facile concedent. Sive enim ad articulos Religionis, qui in S. Literis tanquam cognitu neceſſarii repræſentantur, reſpicias, ſive oculos animi convertas ad eos, in quorum gratiam hi articuli explicantur & defenduntur, ſive denique ad verum legitimumque uſum Religionis attendas, manifeſtum erit, multum referre, qua ratione res tam momentoſæ, tam neceſſariæ & utiles, proponantur & explicentur. Eos enim, qui vocum & ſtyli obſcuritate res ſanctiſſimas involvunt, aut res momentoſiſſimas non ſatis gravibus argumentis probant, aut denique multas non neceſſarias quæſtiunculas & controverſias, olim & nunc inter Eruditos agitatas, vehementer commendant & urgent, easque tanquam valde pretioſas articulis graviſſimis adjungunt & extollunt, peccare & præpoſtere agere, cordati omnes & ſapientes uno ore fatebuntur. Sed triſti tamen experientia conſtat, priſci pariter ac recentioris ævi Doctores, hoc in caſu ſæpe contra prudentiæ regulas impegiſſe. Qui in hiſtoria eccleſiaſtica antiqua & recentiore vel leviter verſatus eſt, id quod dico in dubium non vocabit. Hinc extant veterum & recentiorum Eccleſiæ

cleſiæ Doctorum de hoc vitio & morbo vehementes querelæ & lamentationes. Paſſim viros eruditos, & nullius heterodoxiæ culpabilis ſuſpectos audias non ſine dolore ingeminare, Chriſtianos mature ab antiqua chriſtianæ *doctrinæ ſimplicitate* receſſiſſe, neque inde a Reformationis temporibus, ad noſtram usque ætatem, defuiſſe, qui minutos errores in majus extulerint, & leves, parumque profuturas ſententias & hypotheſes cum ſalutaribus veritatibus miſcuerint, numerumque inutilium quæſtionum amplificaverint. Animus igitur eſt huic morbo, quantum in me eſt, occurrere, & veram, piam, & circumſpectam ſimplicitatem theologicam commendare. Quamvis enim in tanta ingeniorum diverſitate, & tam feraci diſputationum ſeculo, vix ſperare poſſim, multos vacivas mihi aures præbituros, ipſa tamen rei gravitas & utilitas monet, ut quilibet, qui publici Doctoris munere defungitur, pro viribus ſuis, nativam illam doctrinæ chriſtianæ ſimplicitatem commendet, amiſſam, ſi fieri poteſt, reſtituat, ejusque veram imaginem depingat. *

II.

Afferuntur quædam veterum & recentiorum de

Non erit a ſcopo noſtro alienum, virorum quorundam doctorum de hoc argumento adduxiſſe teſtimonia. *Timannus Geſſelius, M. D. in præfatione hiſtoriæ ſuæ ſacræ & eccleſiaſticæ* præmiſſa, in eo eſt, ut oſtendat, ſi adſit charitas, normam inveniendæ veritatis & pacis

* „ Quod celeberrimus Werenfelſius initio diſſertationis elegantiſſimæ de „ Logomachiis Eruditorum monuit, meo de ſimplicitate theologica revocanda & commendanda inſtituto applicari poteſt. Propoſitum mihi „ inquit eſt, morbo graviſſimo, quique diu rem litterariam vehementer „ afflixit, hoc tempore medicinam facere: quem ſi non tollere omnino, „ quod ſperandum certe in hac contendendi libidine non eſt, at ſaltem „ aliquo modo imminuere poſſem, næ ego neque tempus neque chartas „ haſce perdidiſſe mihi viderer. Dici enim vix poteſt, quantum ſit logomachiarum inter eas, quæ doctiſſimos homines dividunt, diſputationes; quotque proinde, quantisque litibus & rixis, ſi verborum pugnæ „ aliquando evaneſcerent, res litteraria, miſere his toties dilacerata, ſublevatam ſe viſura eſſet. Neque tamen ſum neſcius, quanta ſit hujus „ mali pertinacia, quantaque curationis difficultas, imo quam odioſum „ aliquando ſit, hoc ulcus tangere. Sed neque relinquendus eſt ægrotus, „ tametſi remedia reſpuat, neque difficultate abſterreri debet Medicus; „ ſed facere quidquid in ſe eſt, eventum Deo committere.

hoc argumento eſſata Doctorum.

pacis eam eſſe, ſi præter Scripturam ſacram, unicam credendorum normam, antiquiſſimorum Patrum, qui diſciplinæ chriſtianæ *ſimplicitatem* ſectati ſint, conſulantur ſcripta. In medium eum in finem adducit teſtimonia *Irenæi*, *Tertulliani*, *Vinc. Lirinenſis*, *Melanchtonis*, *P. Martyris*, *Gallaſii*, *Eraſmi*, *Sculteti*, *Caſauboni*, *Grotii*, *G. Voſſii*, *Salmaſii*, *Riveti*, *Calixti*, *Voëtii*, *Bezæ* & aliorum, quæ apud ipſum auctorem legi poſſunt. Inprimis id etiam egit paſſim in ſcriptis ſuis, nimirum in *Commentariis ſuis in N. Teſtamentum*, in *Epiſtolis*, in *methodo compendio perveniendi ad veram Theologiam*, in *adhortatione* ad *chriſtianæ philoſophiæ ſtudium*, & paſſim alibi, orbis eruditi æternum ornamentum D. *Eraſmus*. Juvat unum alterumque ex ſcriptis M. Viri adduxiſſe locum. In adhortatione *ad chriſtianæ philoſophiæ ſtudium*, inter alia ſic diſſerit, pag. m. 170. edit. a *Halbauero* curatæ. „ Primum eſt inquit ſcire, quid docuerit Chriſtus, proxi„ mum eſt præſtare; neque enim ob id, opinor, quiſquam ſibi „ Chriſtianus eſſe videatur, ſi ſpinoſa moleſtaque verborum perple„ xitate, de inſtantibus, de relationibus, de quidditatibus, & formali„ tatibus diſputet, ſed ſi quod Chriſtus docuit & exhibuit, id teneat „ exprimatque. Non quod horum ſtudium damnem, qui in argutiis „ hujusmodi non ſine laude exercuerunt ingenii ſui vires: ſed quod „ exiſtimem, & vere, ni fallor, exiſtimo, puram & germanam illam „ Chriſti philoſophiam non aliunde felicius hauriri, quam ex evan„ gelicis & apoſtolicis litteris, in quibus, ſi quis pie philoſophetur, „ orans magis quam argumentans, & transformari ſtudens potius „ quam armari, is nimirum comperiet, nihil eſſe, quod ad hominis „ felicitatem, nihil quod ad ullam ejus vitæ functionem pertineat, „ quod in his non ſit traditum, diſcuſſum & abſolutum. Sive quid „ diſcere cupimus, cur alius auctor magis placet quam ipſe Chri„ ſtus? ſive vivendi formam requirimus, cur aliud nobis prius eſt „ exemplum quam archetypus ipſe Chriſtus? ſive pharmacum ali„ quod adverſus moleſtas animi cupiditates deſideramus, cur alibi „ putamus remedium eſſe præſentius? ſive cupimus deſidem ac lan„ gueſcentem animum expergefacere lectione, quæſo ubi reperias „ igniculos æque vivos & efficaces? ſive viſum eſt animum ab hujus „ vitæ moleſtiis avocare, cur aliæ magis placent delitiæ? Cur ſtatim „ malumus ex hominum litteris Chriſti ſapientiam diſcere, quam ex „ ipſo Chriſto? qui quod pollicitus eſt, ſeſe ſemper nobiſcum fore,

„ usque

„ uſque ad conſummationem ſeculi, in his litteris præcipue præſtat,
„ in quibus nobis etiamnum vivit, ſpirat, loquitur pene dixerim
„ efficacius, quam cum inter homines verſaretur. Minus videbant,
„ minus audiebant Judæi, quam tu vides & audis in evangelicis
„ litteris, tantum ut oculos & aures adferas, quibus Ille cerni & au-
„ diri poſſit. *Et paulo poſt.* Mahumetæi ſua tenent dogmata; Ju-
„ dæi & hodie, ab ipſis cunabulis, ſuum ediſcunt Moſen: Cur nos
„ non idem præſtamus Chriſto? Qui Benedicti profitentur inſtitu-
„ tum, regulam ab homine, eoque pene idiota, & idiotis ſcriptam
„ tenent, ediſcunt, imbibunt. Qui Auguſtiniani ſunt ordinis, aucto-
„ ris ſui regulam callent. Franciſcani Franciſci traditiunculas ado-
„ rant; cur illi plus tribuunt regulæ, ab homine ſcriptæ, quam uni-
„ verſi Chriſtiani ſuæ regulæ, quam omnibus tradidit Chriſtus, quam
„ omnes ex æquo profeſſi ſunt in baptiſmo, denique qua, ut ſex-
„ centas etiam addas, nulla poſſit eſſe ſanctior. *Mox quibusdam*
„ *interjectis, de Chriſto ſic addit.* Hunc auctorem nobis non ſchola
„ Theologorum, ſed ipſe Pater cœleſtis divinæ vocis teſtimonio com-
„ probavit, idque bis, primum ad Jordanem in baptiſmo, deinde
„ in monte Tabor in transfiguratione. Hic, inquit, eſt filius meus
„ dilectus in quo mihi complacitum eſt, ipſum audite. O ſolidam
„ auctoritatem, vereque, ut iſti vocant, irrefragabilem! Quid eſt
„ Ipſum audite? Nimirum hic unicus eſt Doctor, hujus unius di-
„ ſcipuli ſitis. Attollat ſtudiis ſuum quisque quantum volet aucto-
„ rem: hoc de uno citra exceptionem dictum eſt, Chriſto. *Qualis*
„ *autem debeat eſſe & animus & ſcopus eorum, qui ſinceram Chriſti*
„ *doctrinam rite percipere volunt, ita edocet in eodem libello pag.* 25.
„ Cœterum quod ad uſum attinet (nimirum cognitionis theologicæ)
„ omnium eſt longe primum & maximum, & ut præcipiendo minimum
„ eſt negotii, ita eſt in præſtando plurimum, nimirum ut ad hanc
„ philoſophiam, non platonicam, aut ſtoicam, aut peripateticam,
„ ſed plane cœleſtem, animum adferamus ea dignum, non tantum
„ purum ab omnibus, quoad fieri poteſt, vitiorum inquinamentis,
„ verum etiam ab omni cupiditatum tumultu tranquillum, quo ex-
„ preſſius in nobis, velut in amne placido, aut ſpeculo levi & exterſo
„ reluceat æternæ illius veritatis imago: Nam ſi Hippocrates a ſuis
„ diſcipulis exigit mores ſanctos & integros: ſi Julius Firmicus in
„ arte ſuperſtitioſa non admittit ingenium lucri gloriæve morbo

„ cor-

„ corruptum, ſi priſci Dæmonum cultores non recipiebant quenquam ad profana ſua myſteria, niſi prius multis obſervationibus repurgatum; quanto magis æquum eſt, nos ad hujus divinæ ſapientiæ ſcholam, ſeu templum verius, purgatiſſimis animis accedere? *Petrus* Cunæus, *vir doctiſſimus, capite ultimo de* Republica Hebræorum, *occaſione fidei Patrum primitivæ eccleſiæ ita inquit:* Profecto Doctores umbratici, qui omnia in formulas includunt, ſæpe in arctum deſiliunt, unde pedem referre haud ſinit pudor, & incepti lex. Hinc diſcordia iræque & nulla modeſtia contentionis. Apoſtoli & Evangeliorum ſcriptores, ſi brevi uſura lucis ad mortalium cœtus redirent, mirarentur ad libros ſuos interpretandos tot eſſe analyſes methodosque, & ex ſophiſtarum nugis tot inſanas moles convectatas. Divina quædam res eſt in eorum ſcriptis horrida illa ſimplicitas, quam olim tanto quisque felicius ſecutus eſt hercle, quanto propius tempora illorum attigit. Nunc in hoc mundi ſenio, poſtquam intra famelicæ artis ſpatia ſtetimus, levibus ac inanibus præceptis factum eſt, ut corpus divinæ ſapientiæ enervaretur & caderet. „ *M.* Bullingerus *circa ultimos vitæ annos (quo enim magis ætate & ſapientia proficimus, eo magis divinæ illius, quam commendo, ſimplicitatis neceſſitatem, veramque imaginem perſpicimus,) edidit libellum ſub hoc titulo :* Adhortatio ad omnes in Eccleſia Domini noſtri Jeſu Chriſti Verbi Dei Miniſtros, ut contentiones mutuas deponant, & hoc praviſſimo & periculoſiſſimo extremo ſeculo ſolam veram in Chriſtum fidem & vitæ emendationem ſimpliciter & unanimi conſenſu mundo annuntient. *Unum tantum ex hoc egregio libello juvat decerpere locum, qui extat pag.* 12. *&* 13. „ Quicunque (*inquit*) igitur Miniſtrorum his contenti, ſimplicitatem doctrinæ & fidei in ſolo Dei verbo quærunt, neque curioſitati ſuæ indulgent, & odioſam illam & infinitam perſcrutationem fugiunt, neque immiſcent quicquam alieni in rebus & verbis, non ambitione, rixis, garrulitate, odio & invidia, vincendique & ſe oſtentandi libidine ducuntur, hi non tantum absque ulteriore perſcrutatione divinas res intelligunt, & animo quieto tranquilloque ſunt, ſed alios quoque easdem cum fructu aliquo docere poſſunt. Atque hac ratione tolluntur rixæ, maledicta & tot controverſiæ, quibus homines plurimum offenduntur: a quibus aliàs nulla ratione unquam liberari poſſumus.

„ *Et*

„ *Et pag.* 12. Præterea hæc quoque inter alias rixarum & conten-
„ tionum cauſa eſt, unde oriuntur & augentur, ſi viri docti non
„ ſint contenti his quæ inventa ſunt & ex verbo Dei ſimpliciter do-
„ centur, & quæ ſufficiunt ad cognitionem veræ Religionis, atque
„ ut recte & ex Dei voluntate vivamus, & vitam æternam adipi-
„ ſcamur; ſed omnem ſuam ætatem, operam atque laborem huc
„ impendunt, ut ſcrutentur & proferant aliquid novi, quod hacte-
„ nus a nullo viſum vel in lucem prolatum ſit. Id autem ubi in-
„ venerint, pro ſua opinione tum elegantibus verbis ornant, & ſpe-
„ cioſæ mercis loco ſpectandum proponunt. Quicunque igitur his,
„ quæ hactenus bene uſurpata & recte intellecta ſunt, contentus,
„ novas has merces coëmere noluerit [*O ſi, beate Vir! noſtrum de-*
„ *latus eſſes in ævum, quanto majores conquerendi de hiſce haberes ra-*
„ *tiones*] & novis inventis ſe egere negarit, hunc ſtolidum eſſe con-
„ vitientur, qui myſteria non intelligat, atque totis viribus nova
„ ſua figmenta tueri, & omnibus magis magisque obtrudere conan-
„ tur. Hinc autem vehementiſſima & offenſionis plena certamina
„ exoriuntur, inter novorum figmentorum propugnatores & reli-
„ quos, qui hæc non patiuntur ſibi obtrudi. *Idem in compendio*
„ *Religionis chriſtianæ, A. M. D. LXIX. Tiguri edito, eadem inculcat.*
„ *In præfatione ita loquitur:* Hortor autem omnes, qui præſens opu-
„ ſculum lecturi ſunt, ut pietati, ſimplicitati, ac perſpicuitati Reli-
„ gionis & doctrinæ, atque etiam integritati vitæ ſtudeant: non au-
„ tem novis & argutis quæſtionibus dediti ſint, ac interim ſimpli-
„ citatem & perſpicuitatem fidei, & vitæ integritatem, honeſtatem,
„ charitatem & pietatem negligant, perinde ac ſi ad fidei & doctrinæ
„ noſtræ certam cognitionem nunquam perveniri poſſit, ac ſolum-
„ modo in diſputationibus ac curioſa inveſtigatione in ſophismatibus
„ & argutiis verſetur.

„ Præterea certum eſt, Chriſtum Dominum, cum in vitæ no-
„ ſtræ fine, tum in extremo judicio, atque etiam quovis tempore
„ non contentum fore curioſis quæſtionibus, & difficilium nodo-
„ rum ſolutione; ſed multo magis requirere, ut pura fide, vere,
„ ſicut ipſe docuit, de Religione loquamur & pie vivamus. Quam-
„ obrem hortor omnes fideles, eos præſertim qui novas & raras res
„ cupide appetunt, ut a Deo poſtulent ſimplicem ac tranquillam
„ mentem, qua ſuam curioſitatem, qua ſe & alios perturbant, poſ-

„ ſint abjicere, ac pie & modeſte agere, pure & ſimpliciter credere,
„ atque de fide ſobrie, moderate ac pie loqui: ſic ut ſint animo tran-
„ quillo, & erga Deum pacato, fidem vero ſuam modeſtia, hone-
„ ſtate, fidelitate, charitate ac cœteris virtutibus declarent, divinæ
„ gloriæ & honoris cauſa, & ad hominum utilitatem & emenda-
„ tionem, & poſtremo ut in vigiliis & precationibus adventum Do-
„ mini exſpectent. Atque hic finis & ſcopus mihi in hoc opere con-
„ ſcribendo propoſitus fuit. *Hactenus Bullingerus.* P. Martyr in
„ comment. ad 1. Epiſt. Pauli ad Corinth. cap. X. v. 11. *in hæc*
„ *verba erumpit:* Miſerum eſt, cum habeamus tot clara & aperta in
„ S. Literis, de fide, ſpe, charitate, & cœterarum virtutum officiis,
„ in quibus nihil eſt obſcurum, quod ea prorſus neglecta relinqua-
„ mus, & tanta ſuperſtitione quæ incerta ſunt, & minus ad ſalutem
„ faciunt, velle perſequi. Hoc diabolus curat, ut in quæſtionibus
„ infinitis ac inutilibus vehementer laboretur; abjectis, quæ neceſ-
„ ſaria ſunt, ut ſerventur. H. Witſius *in allocutione irenica*, *ſy-*
„ *ſtemati Theologiæ præmiſſa, ita mentem ſuam aperit, dicens:* Eccleſiæ
„ nunquam melius fuit, quam quando ſua ſe involvens credendi
„ amandique ſancta ſimplicitate, procul omni vitilitigandi prurigine
„ ab unius Domini ore pendebat, caſtamque veritatem ex illis ſolum
„ ſcriptis hauriebat, quæ & Davidem ſapientiorem fecere omnibus
„ Doctoribus ſuis, & hominem Dei perfectum reddere poſſunt, ad
„ omne bonum opus perfecte inſtructum. S. Werenfelſius *in diſ-*
„ *ſertatione egregia, de ſcopo Doctoris Theologi, quam & Doctores*
„ *Theologiæ & ipſi ſanctiorum diſciplinarum alumni frequentiſſime ex-*
„ *pendere debent, multa adfert huc ſpectantia: juvat unum alterumve*
„ *hic adducere.* Obſervandum, *inquit*, ad Paſtorem evangelicum
„ rite inſtruendum neceſſarium eſſe, ut videlicet tempus huic inſtru-
„ ctioni deſtinatum, rebus inutilibus & ad ſcopum noſtrum nil con-
„ ferentibus ne teramus. Certum enim eſt tantum ad hoc, ut
„ oportet, perficiendum temporis nobis ſurripi, quantum in ſuper-
„ vacanea impenditur; quod ſi enim usquam tempus bene collocan-
„ dum eſt, fieri id ſane debet in re, quæ ab una parte tanti eſt
„ momenti, ab altera tam difficilis ipſa per ſe & prolixa. Tempus
„ Paſtoris inſtructioni deſtinatum inutiliter terunt illi Doctores, qui,
„ ut Apoſtolus loquitur, amant ſtultas & ineruditas quæſtiones, quæ
„ lites potius pariunt, quam ædificationem Dei, qui toti ad vanilo-

„ quen-

„ quentiam convertuntur, qui inſaniunt circa logomachias, qui de-
„ pereunt profanas vocum novitates & oppoſitiones falſi nominis
„ ſcientiæ: quo ſane omnes referri poſſunt Doctores academici, qui
„ in docendo delectantur quæſtionibus curioſis magis, quam utili-
„ bus, quæſtionibus ſpinoſis & difficilibus, ac plerorumque Chri-
„ ſtianorum, ſæpe & ipſorum, qui eas movent, captum ſuperan-
„ tibus.

„ Tempus Paſtori inſtruendo deſtinatum male collocant *ii quo-*
„ *que Doctores*; qui magnam ejus partem impendunt ad diſcipulos
„ armandos adverſus eos hæreticos & heterodoxos, quos poſtea in
„ oppidis, vicis & pagis, in quos ad Evangelium prædicandum
„ vocantur, nusquam conſpiciunt; qui ſane Doctores perinde fa-
„ ciunt, atque ii, qui in regionibus, ubi nulli ſunt leones, pardi,
„ aut crocodili, paſtores ovium magno labore docerent, qua ra-
„ tione terribilia iſta animalia a gregibus & ovilibus ſint abigenda.
„ Enim vero cogitandum nobis eſt, tempus quod in Academiis Pa-
„ ſtoribus inſtruendis impenditur, breve nimis, artem vero, quam
„ hi diſcere a nobis debent, longiſſimam eſſe; reſectis nonſolum
„ frivolis, ſed iis etiam, quæ levem tantum utilitatem habent: quæ
„ ſuperſunt, ad hoc munus obeundum omni ex parte neceſſaria,
„ ſatis ipſa per ſe multa eſſe & magna: gravem igitur ab iis ratio-
„ nem Deo reddendam eſſe, qui diſcipulos in iis detinent, quæ ali-
„ quando obliviſci, & dediſcere debent, quando cura animarum rite
„ volunt defungi. Si multum ſupereſſet temporis, verbis utor Se-
„ necæ, tamen id parce diſpenſandum foret, ut tot rebus neceſ-
„ ſariis ſufficeret; nunc quæ dementia eſt, ſupervacanea docere in
„ tanta temporis egeſtate?

„ Novi ea vulgo Theologiæ ſyſtemata perfectiſſima haberi, quæ brevi
„ ſpatio quamplurima complectantur, nullamque adeo inter Theolo-
„ gos agitatam quæſtiunculam intactam relinquant. Meo vero ju-
„ dicio illa optima & ſtudioſis utiliſſima forent ſyſtemata, quæ nil
„ continerent, niſi quæ futuris Paſtoribus ſunt omni ex parte ne-
„ ceſſaria; ſed hæc aliquanto plenius & ſolidius quam vulgo fieri ſolet,
„ pertractata. Satius enim eſt, recte & ſolide ſcire pauca ſcitu neceſſa-
„ ria, quam multorum, quorum pleraque parum ſunt utilia, levem
„ quandam, confuſam, & ſuperficiariam cognitionem habere. Cogi-
„ tandum denique eſt, judicia adoleſcentum, quos inſtituimus, non-

„ dum firma & matura eſſe. Neſciunt plerumque in hac ætate re-
„ rum momenta ponderare, & dijudicare quid diſtent æra lupinis.

„ Quando igitur animadvertunt, nos Magiſtros ſuos in rebus
„ parum utilibus multum temporis & operæ conſumere; præſertim
„ ſi illa tractamus fronte rugoſa, ſupercilio & vultu magiſtrali,
„ aſſueſcunt illa conſiderare tanquam res magni momenti, & tan-
„ quam dogmata, in quibus cardo Chriſtianiſmi vertitur; hancque
„ opinionem, in ſcholis hauſtam, poſtea per omne reliquum vitæ
„ tempus retinent. Ex quo unico fonte manant innumerabiles illæ
„ de rebus levibus pugnæ, & concertationes ſcandaloſæ, quo vix
„ majus eſt in Eccleſia malum: niſi forte hoc illud ſit, ex eodem
„ fonte manans, quod, qui tot inutilia in academiis audiverunt,
„ poſtea ad Eccleſias vocati, his minutiis, ne dicam nugis & inep-
„ tiis, quacunque oblata occaſione oves ſuas paſcunt, & ſalutari-
„ bus præteritis, hæc in concionibus auditoribus ſuis iterum iterum-
„ que inculcant. Quid mirum? Nimirum hæc ſunt, quæ prope
„ ſola inde retinuerunt. Nunc vero nolunt hæc omnia fruſtra au-
„ diviſſe, & quæ juvenes didicere, ſenes perdenda fateri.

III.

Adferuntur alia in hanc rem teſtimonia.

In numerum horum Doctorum, qui ſimplicitatem illam, quam commendamus, promotam vellent, referendi merito, qui data opera ſcripſerunt de *audiendo Chriſto*, tanquam ſolo & infallibili, eoque diviniſſimo in tradendis ſacris Doctore. Extant binæ lectu digniſſimæ de hoc argumento diſſertationes, nimirum τῦ Μακαρίτου cl. *Turrettini* & cl. *Moſhemii*, florentis adhuc per Dei gratiam, & indies magis magiſque de republica litteraria bene merentis. In iis viri præſtantiſſimi probant, Soterem noſtrum nonniſi gravia, utilia, doctis pariter & indoctis profutura in medium propoſuiſſe: ab hoc Doctore infallibili omnes cæteros rerum theologicarum profeſſores dependere: Illum ſolum audiendum; divina ſemper quadam & extraordinaria ratione admonitos ſuos ab Eo auditores, ut ea quæ ſcitu ſunt digniſſima, gravia, & ad veram mentium felicitatem facientia, ante omnia quærant: nil ab hoc tradi Doctore, quod ſcholam ſapiat, nihil quod triviale, & ad lites & contentiones inter mortales ſerendas facere poſſit: &c. &c. Quo ipſo revera auctores illi oſten-

oſtendunt, exemplo ipſius Soteris noſtri, ante omnia & conſtanter S. Litterarum ſtudioſis inculcanda eſſe graviſſima, ſalutaria, & cum certiſſima ſalutis conſequendæ ſpe conjuncta dogmata, cætera vero non æque fervente zelo eſſe tractanda. Sed juvat unum vel alterum ex his ſcriptis Virorum doctorum adduxiſſe locum: (cur vero plura Virorum doctorum de hoc argumento adducam teſtimonia, dicet qui me noverit:) *Turrettinus*, poſtquam ipſorum dogmatum a Sotere noſtro propoſitorum præſtantiam, & admirabilem præceptorum ejus vim & excellentiam propoſuiſſet, ita theſ. XX. colligit: „ Et hæc „ quidem eſt doctrina Chriſti; hæc ejus Theologia; mira certe, ſub„ limis, divina, ſi rerum ipſarum momenta ſpectantur; ſed & ſimul „ modo ita plano, ita familiari, propoſita, ut omnium vel maxime „ rudium captui accommodata ſit. Nullæ barbaræ locutiones; nullæ „ inutilium quæſtionum tricæ; nihil quod artem, nihil quod ſcho„ lam vel minimum ſapiat. Omnia plana ac facilia, non aliunde „ quam ex vulgi uſu, & recepto ſermone deſumta. Similitudines, „ parabolæ, ex rebus obviis, ac veluti e trivio. Argumenta, ra„ tiocinationes, non quæ doctos ſolos afficiant, ſed quarum vim „ vel ruſticus atque idiota poſſit agnoſcere. Quæ quidem omnia „ ita ſapienter ſuis quæque locis aptantur, ut res vel maxime ſu„ blimes, ipſis quaſi ſenſibus ſubjiciant. Verbo, ſi Deus hic lo„ quatur, patet illum hominibus loqui, & lingua filiorum hominis „ verba facere. *Theſi XXV. inquit*: Quæro igitur beato illo tem„ pore, quo in terris Chriſtus verſabatur, cœleſtisque regni my„ ſteria tanta ſapientia in lucem prodebat, ecquæ tunc vera Theo„ logia, imo ecquæ ſola, quæ divinis Chriſti ſermonibus atque „ factis continebatur? Atqui nos eandem habemus, ſi non ab ore „ dicentis fluentem, certe in tabulis evangelicis fideliter repræſen„ tatam. Quidni igitur ei adhæremus? Quidni ea contenti ſumus? „ Quidni exemplo piorum illorum diſcipulorum atque mulierum, „ qui optimi procul dubio Theologiæ candidati erant, ad pedes „ Chriſti pie adſidemus, ejus dicta prona mente excipimus, iis ani„ mum paſcimus, fidem inſtituimus, ſpem erigimus, ea denique „ non ſermone tantum, ſed & opere ipſo exprimimus? Hinc pro„ fecto plus Theologiæ, quam ex omnibus Theologorum, cum „ veterum tum recentiorum commentariis acciperemus. *Denique* „ *ſect XXIX. ut alia mittam, quæ apud ipſum cl. auctorem non ſine*

„ *fructu legi poſſunt*, *hæc profert:* Enim vero quod multi dicunt, „ ad veram Chriſti doctrinam noſcendam, atque a falſis ſecernen- „ dam, alius quidem audiendam Eccleſiam, alius audiendos Roma- „ nos Pontifices, alius audienda Concilia, alius audiendos veteres „ Patres, alius audiendam Traditionem, alius audienda Theologo- „ rum orthodoxorum judicia (ut plurima jam omittamus, quæ in „ hanc materiam diſputari poſſent, nec ſemel diſputata ſunt) no- „ taſſe ſufficiat, illos, qui ſic ſtatuunt, nodum, quod ajunt, in „ ſcirpo quærere; eoque per longas ambages, operoſoſque circui- „ tus contendere, quod juxta ipſos ſitum eſt. Ac ſane, quod ad „ ipſos Chriſti ſermones, illi certe ita plani ſunt, ita faciles, ita „ populares, (ſaltem ad ſummam rerum quod attinet) ut eos vel „ ruſticus atque infans poſſit intelligere. At vero ut ſententia Pa- „ trum, Conciliorum, Romanorum Pontificum &c. tota denique „ Traditionis ſeries animo concipiatur, id non ſine immenſo labore, „ infinitisque disquiſitionibus, imo vero ne ſic quidem obtineri pro „ certo poteſt. Igitur quid illi faciunt, qui ſermonum Chriſti intel- „ ligentiam ab his judicibus pendere volunt? Idem faciunt (liceat „ dixiſſe) quod qui Genevâ Lugdunum iturus, non totam modo „ Europam & Aſiam, ſed & ultimas novi orbis plagas peragrandas „ exiſtimaret, vel ut alio ſimili, magis ad rem accedente, utamur, „ perinde faciunt ac illi, qui Socratis diſciplinam intellecturi, quæ „ tum apud Xenophontem, tum in quibusdam Platonis dialogis, „ clara ſatis ac expedita eſt, dicerent legenda ac intelligenda non modo „ Platonis & Ariſtotelis opera omnia, ſed & univerſas platonicorum „ ac peripateticorum Philoſophorum commentationes, quæ, ut no- „ tum eſt, tanto numero ſunt, & multæ quidem tot ſpinis hirſutæ, „ ut iis terendis ac devorandis ne longiſſima quidem vita ſufficiat. „ Haud aliter hic ſe res habet, dum Chriſti doctrina, plana per ſe „ ac facilis, ex immenſa ſcriptorum ſylva, ac per mille modos in- „ ſolubiles exponenda pronuntiatur. Ita ὁ Μακαρίτης cl. Turrettinus. „ *Juvat pariter ex diſſertatione celeb.* Moshemii *unum vel alterum* „ *adduxiſſe locum. Pag.* 588. *diſſertat, ad ſanct. diſciplinas pertinen-* „ *tium ait:* Dicam libere Auditores, quod ſentio. Ita dudum animo „ meo perſuaſi, nulla ex re majus detrimentum cepiſſe civitatem „ Chriſti, nullam rem ei graviora vulnera inflixiſſe, nihil in præ- „ ſentius eam diſcrimen adduxiſſe, quam id, quod ſanctiſſimis Chriſti

„ mori-

„ moribus & inſtitutis neglectis, aut pravis animi commotionibus
„ & proprii ingenii inventis, aut minus caſtis aliorum, in quibus
„ dignitas quædam erat, præceptis, Doctores quidam obſecuti ſunt.
„ Circumferte quæſo oculos, & ab ipſis rerum chriſtianarum pri-
„ mordiis, quid actum ſit cognoſcite. Luſtrate animo ingentem
„ eorum exercitum, qui fœdis & perverſis dogmatibus pacem ſacram
„ turbarunt: ſpectate Doctorum triſtiſſimas diſſenſiones, populo-
„ rum ignorantiam, corruptionem dogmatum, quæſtionum inuti-
„ lium innumerabilem pene multitudinem. Niſi nihil magis rei
„ ſacræ commodis nocuiſſe ex his omnibus ſentietis, quam diſci-
„ plinæ Chriſti contemtionem, nil cauſæ dicam quin operam vobis
„ perdidiſſe videar. pag. 593. Divini illius Doctoris nullum extat
„ dogma, nullum monitum, quin ad officia Deo hominibusque
„ præſtanda dux & auctor ſit. Sublimia vere ſunt, & ab ingenii
„ viribus, quæ natura hominibus inſunt, quam maxime remota,
„ quæ Chriſtus tradidit dogmata: at de eis tamen tam luculenter,
„ tam perſpicue, tam apte diſſerit, ut piſcator æque facile, ac Pon-
„ tifex Maximus, mentem ejus capiat: nunquam curioſas movet
„ quæſtiones & parum profuturas: nunquam, quod facile potuiſſet,
„ auditorum animos ſubtilioribus diſquiſitionibus fatigat, quin
„ nunquam vel ipſos adverſarios, qui in primis tamen arguti ſibi
„ videbantur, inanibus interrogatiunculis coercet, verum iis con-
„ troverſiis ad modeſtiam excitare ſtudet, quarum per ſe patet uti-
„ litas. *Et paucis interjectis*: Deum nobis S. Soter noſter adum-
„ bravit, non tam ut in ſe eſt, infinitum, immenſum, nullis tem-
„ porum aut locorum ſpatiis circumſcriptum, ſimpliciſſimum, omnis
„ concretionis expertem, quam ut juſtum, miſericordem, clemen-
„ tiſſimum, humani generis ſtudioſiſſimum, peccatorum vindicem,
„ brevibus, ut talem, qualis ratione mortalium eſt. Rationem quæ-
„ ritis? Noverat debilitatam hominum aciem: noverat eorum in
„ ſecretiora quævis penetrandi miſſis utilioribus deſiderium: nove-
„ rat denique vel minimam ejusmodi rerum particulam æternis rixis
„ & contentionibus fomitem ſuppeditaturam eſſe. Quare pruden-
„ tiſſimus ea tantum, quæ ſine ſalutis diſpendio ignorari nequeunt,
„ aperuit, reliqua ad ea tempora diſtulit, quæ perenni lumine, quic-
„ quid nebularum humanis animis circumfuſum eſt, diſſipabunt.
„ Pari ratione in ceteris dogmatibus tradendis verſatus eſt divinus

„ Magi-

„ Magiſter: res ipſas dilucide expoſuit, de interioribus earum ratio-
„ nibus nihil præcepit. Sufficit id nobis, qui in hac caligine degi-
„ mus, nec unquam, quicquid etiam nitamur, intimam rerum na-
„ turam animo complectemur. Animam immortalem eſſe docuit:
„ non quemadmodum exoriatur, aut qua ratione res objectas per-
„ cipiat, ediſſeruit. Cœlum beatorum omnium puriſſimarum volup-
„ tatum ſedem eſſe dixit; de loco ejus, de lætitiæ indole, de aliis
„ rebus pauca docuit. Scilicet ubivis neceſſariorum & utilium ra-
„ tionem habuit; a reliquis, quibus omnino intelligendis humanum
„ ingenium non ſufficit, conſulto abſtinuit, ne Religio non omni-
„ bus, ſed acutioribus tantum præſcripta videretur. *Denique pag.*
„ *602. ita disſerit præclarus vir:* Nondum hinc ad beatorum ſedes
„ abierant divini viri, quibus ipſe Dominus cœleſtem veritatem in-
„ ſtillaverat, quum jam variis modis novarum rerum avidi ſanctam
„ illam ſimplicitatem inquinarent, & ſcientia ſeu cognitione perpe-
„ ram ita dicta multis ad ſummam amentiam duces ſeſe præberent.
„ Quibus licet, dum viverent, acriter reſiſterent divinitus eruditi
„ homines, id quod eorum epiſtolæ paſſim teſtantur, & ad Chriſti
„ exemplum cuncta revocare ſtuderent, eis tamen in cœlum ſubla-
„ tis, peſtilentior longe ſcabies divinum gregem afflixit. Alii, non
„ ut Chriſti diſcipuli, ſed ut ſapientes & a Platonis & aliorum Phi-
„ loſophorum decretis non nimis alieni viderentur, enixe elabora-
„ bant. Quis unquam fore crediidiſſet, ut cœleſtis doctrinæ magi-
„ ſter, & æternæ ſalutis præco teſtimonium ab errorum & nugarum
„ præceptoribus petere cogeretur? Et id factum tamen eſt: ita ut
„ jam Tertullianus ſtoicum, platonicum, & dialecticum Chriſtiani-
„ ſmum prolatum eſſe conquereretur. Alii curioſis quæſtiunculis, de
„ quibus prorſus Servator tacuerat, ſuam ſubtilitatem, aliorum tar-
„ ditatem & ſtuporem orbi patefacere conabantur. Alii vocabulis,
„ ex Philoſophorum & Jureconſultorum ſcholis hauſtis, ita ſanctas
„ veritates veſtiebant, ut myſteriis Gentium non diſſimiles videren-
„ tur. Præclarum ſcilicet erat, quæ a nullius oculis Servator re-
„ mota eſſe voluerat, de medio tollere, & quam ille ex puteo extra-
„ xerat & ſordibus liberaverat veritatem, iterum demergere. Alii
„ more a Stoicis ſumto, qui Deorum res geſtas ad verbum inter-
„ pretandas eſſe negabant, ex ſimpliciſſimis narrationibus arcanum
„ eruere ſenſum ſtudebant. Alii, ſi quem ingenio & eloquentia præ

„ reliquis

„ reliquis excellere videbant, eum, ſpreta divina Chriſti auctoritate, „ ducem ſibi & myſtagogum deligebant, atque ſic cum virtutibus „ vitia & errores ejus adoptabant. Magiſtrum porrige! Cyprianus, „ vir alioquin meritiſſimus, dixiſſe fertur, quum ſe ad commen„ tandum accingeret: At quem putatis hunc magiſtrum fuiſſe? num „ Chriſtum? num Paulum? num Petrum? Tertullianus erat, homo „ triſtis & ſeverus, ex Juriſconſultorum vocabulis totus compoſi„ tus, tam præterea obſcurus, dicam an ingenioſus, ut vel Oedipo „ negotium faceſſeret. Neque vero is ſolus eo animo erat, verum „ longe plurimi; quibus idcirco id tribuendum eſt, ut tam cito fere „ ſancta veritas corrumperetur, quam per orbem diſſeminata erat. „ *Ita celebris ille vir.*

In cenſum eorum qui piam & circumſpectam ſimplicitatem theologicam commendant, etiam referendi ſunt pii & pacifici Theologi, qui de reſarcienda inter Proteſtantes unione quammaxime ſunt ſolliciti. Hi enim dum oſtendunt, Proteſtantes in ſcitu neceſſariis convenire, levioresque eſſe controverſos articulos, quam ut propterea vinculum pacis ſacræ rumpatur, eo ipſo docent, ſimilium controverſiarum & articulorum ſimilem eſſe rationem, atque neceſſe eſſe, ut cordati Theologi ea potiſſimum urgeant, quæ gravia, momentoſa, & cum certiſſima ſpe vitæ æternæ conjuncta ſint, cætera minore fervore eſſe tractanda & inſinuanda vel prorſus mittenda. * Imo ipſi inter Gentiles ſapientiores inſinuabant, ea, quæ ſcitu eſſent quam maxime neceſſaria, ante omnia eſſe commendanda; tenendum eſſe in ſapientiæ ſtudio modum; inutiles & parum profuturas quæſtiunculas & logomachias eſſe evitandas. Juvat quædam adduxiſſe de hoc argumento loca. Ita *Socrates* apud *Platonem*, *in Apologia* pag. 12. ita de ſe loquitur: ὐδὲν ἄλλο πραττων ἐγω περιερχομαι ἢ πειθων ὑμων και νεωτερυς καὶ πρεσβυτερυς μητε σωματων ἐπιμελεισθαι μητε χρηματων προτερων, μητε ἀλλυ τινος ὑτο σφοδρα, ὡς της ψυχης ὅπος ὡς ἀριστη ἔσαι. Λεγων ὅτι ὐκ ἐκ χρηματων ἡ ἀρετη γινεται, ἀλλ' ἐξ ἀρετης χρηματα και τἄλλα ἀγαθα τοις ἀνθρωποις ἁπαντα και ἰδια και δημοσια. *Xenophon de dictis & factis Socratis* ita de eo inter alia pronuntiat, pag. m. 442.

* Data opera de docta in Theologia ſimplicitate egerunt duo præſtantes Theologi, Oporinus & Lutkemannus, quorum diſſertationes evolvere, & cum noſtris conferre poſſunt S. Litterarum ſtudioſi.

ουδεις δε πωποτε Σωκρατους ουδεν ἀσεβες, ουδε ἀνοσιον, ουτε πραττοντος ἐιδεν, ουδε λεγοντος ἠκουσεν; ου γαρ περι της των παντων φυσεως, ἥπερ των ἀλλων οἱ πλειστοι διελεγετο, σκοπων, ὁπως ὁ καλουμενος ὑπο των σοφιστων κοσμος ἐφυ, και τισιν ἀναγκαις ἑκαστα γινεται των ουρανιων. &c. ex verſione *Card. Beſſarionis; Nemo unquam nec vidit Socratem facientem, nec dicentem audivit ſuperſtitioſum aut impium quicquam, non enim de rerum omnium natura, ut quam plurimi alii diſputabat; nec quemadmodum a ſophiſticis mundus vocatur, ortus ſit, & quibus neceſſitatibus ſingula ſiant cœleſtium, ille conſiderabat.* Et paucis interjectis: Ἀυτος περι των ἀνθρωπειων ἀει διελεγετο σκοπων, τι ἐυσεβες, τι ἀσεβες, τι καλον, τι αισχρον, τι δικαιον, τι ἀδικον, τι σωφροσυνη, τι μανια, τι ἀνδρεια, τι δειλια, τι πολις, τι πολιτικος, τι ἀρχη ἀνθρωπων, τι ἀρχικος των ἀνθρωπων, και περι των ἀλλων, ἁ τους μεν ειδοτας ἡγειτο καλους και ἀγαθους ειναι, τους δε ἀγνοουντας ἀνδραποδωδεις ἀν δικαιως κεκλησθαι, &c. *Ipſe de humanis ſemper rebus diſputabat, conſiderans, quid pium, quidve impium ſit, quid honeſtum, quid turpe, quid juſtum, quid injuſtum, quid ſobrietas, quid inſania, quid fortitudo, quid formido, quid civitas, quid civilis, quid hominibus dominari, quid qui hominibus præſit, ac de cæteris hujuſmodi, quæ ſi qui ſcirent, bonos & honeſtos eos eſſe viros putabat: mancipia vero juſte appellari debere illos, qui ea ignorarent.* Præclarus eſt locus *Arriani* in quo oſtendit, quid homini ſapienti, & mortem frequenter meditanti, in hac potiſſimum vita ſit præſtandum. Extat is Lib. 10. pag. 416. *Edit. Cantabrig:* ut brevitati ſtudeam verba juxta verſionem latinam H. Wolfii adferam. *Cum omnino moriendum ſit, inquit, neceſſe eſt, te aliquid agentem deprehendi: ſive agros colas, ſive fodias, ſive mercatorem agas, ſive conſulatum geras. Qua ergo actione occupatus vis a morte deprehendi? Equidem quod ad me attinet, opere aliquo humano occupatus: cujusmodi eſt beneficentia, publica utilitas, magnanimitas. Si vero tantis in rebus deprehendi non poſſum, illud certe probiberi nequit, illud conceditur, ut me ipſum emendem, ut expoliam facultatem utentem viſis, ut perturbationum vacuitati ſtudeam, ut affectionibus tantum indulgeam quatenus par eſt: ſi adeo felix fuero, & tertium etiam locum attingam de ſecuritate judiciorum. Si me his occupatum mors occupaverit, ſatis mihi erit ad Deum poſſe manibus extenſis dicere: Quas facultates a te accepi, ad intelligendum gubernationem tuam, eique obtemperandum, eas non neglexi; non dedecori tibi fui, quantum in me fuit. Ecce quomodo uſus ſum ſenſibus?*

bus? quomodo anticipationibus? num te unquam incuſavi? num quid eorum, quæ evenerunt, ægre tuli, aut aliter fieri volui? num affectiones violavi? quia me genuiſti gratiam tibi habeo: iis rebus, quas dediſti mihi, uſus ſum quoad voluiſti, hoc mihi ſatis eſt: recipe eas, & ubicunque volueris collocato, tua enim fuerunt omnia, tu mihi ea dediſti. Non ſatis eſt ſic affectum exiſtere? quæ vita præſtantior & honeſtior eſt quam ſic affecta? quæ mors felicior?

M. Antoninus *Philoſophus* pluribus in locis ſapienter de hoc argumento diſſerit: unum, qui huc ſpectat, adducemus locum, qui extat Lib. VII. Sect. 66. Sonat autem ſecundum verſionem *Gatakeri* ita. *Unde conſtat nobis, Socratem clara fuiſſe reliquiſque præſtantiore indole? neque enim hoc ſufficit, quod mortem glorioſiſſime oppetebat, aut quod cum Sophiſtis acutiſſime diſſerebat; aut quod Salaminium illum ſiſtere juſſus, reſiſtere generoſiſſime malebat; verum illud conſiderare oportet, quomodo affectam animam habuerit Socrates; utrum hoc contentus agere poterat, quod in rebus humanis juſtus, in divinis pius exiſteret, nec malitiæ cujusquam fruſtra indignatus, nec cujusquam inſcitiæ adſentatus, nec ab univerſo adſignatum quicquam, aut tanquam peregrinum quid excipiens, aut tanquam intolerandum ſuſtinens, nec carunculæ* (in græco eſt σαρκιδίῳ) *adfectionibus mentem paſſus coadfici.*

Multa de hoc argumento præclara habet etiam inter Latinos M. T. *Cicero.* duo tantum adducimus loca. Lib. I. de off. cap. VI. agens de ſcientiarum ſtudiis, ita loquitur: *In hoc genere & naturali, & honeſto, duo vitia vitanda ſunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere adſentiamus. Quod vitium effugere qui volet, (omnes autem velle debent) adhibebit ad conſiderandas res & tempus, & diligentiam. Alterum eſt vitium, quod quidam nimis magnum ſtudium, multamque operam in res obſcuras atque difficiles conferunt, easdemque non neceſſarias: quibus vitiis declinatis, quod in rebus honeſtis & cognitione dignis operæ curæque ponetur, id jure laudabitur.* Et de *finibus* Lib. V. cap. 18. *Omnia ſcire, cujuscunque modi ſint, cupere curioſorum: duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum virorum eſt putandum.* *Seneca* Epiſt. 95. ita ſcribit: *Antiqua ſapientia nihil aliud quam facienda & vitanda præcepit, & tunc longe meliores erant viri: poſtquam docti prodierunt, boni deſunt: ſimplex enim illa & aperta virtus, in obſcuram & ſo-*

lertem ſcientiam verſa eſt, docemurque diſputare, non vivere. Stoici olim diſputabant inter ſe vehementer, an cum ſapientia bonum ſit, etiam ſapere bonum ſit: de horum hominum logomachia ipſe *Seneca Stoicus* ita reſpondit: *Obſecro vos, cur tam neceſſariam curam majoribus melioribusque debitam, in re neſcio an ficta, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum eſt ſcire, an aliud ſit ſapientia, aliud ſapere? Quid mihi profuturum eſt ſcire, illud bonum eſſe, hoc non eſſe? temere me geram, ſubibo hujus voti aleam: tibi ſapientia, mihi ſapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monſtres, qua ad illud perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere. Hæc eſt ſapientia, hoc eſt ſapere, non diſputatiunculis inanibus ſubtilitatem vaniſſimam agitare. Tot quæſtiones tibi fortuna poſuit: nondum illas ſolviſti, jam cavillaris. Quam ſtultum eſt, cum ſignum pugnæ acceperis, ventilare? Remove iſta luſoria arma, decretoriis opus eſt.* Epiſt. 117. Quam vero ſapientis animus oporteat eſſe alienus a quæſtionibus inutilibus cognoſcendis, vel propugnandis, vel impugnandis, paſſim in his ipſis oſtendit epiſtolis, multa eruditione & prudentia refertis. Epiſt. 88. inter alia inquit: *Quamcunque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac diſcendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, ut habere poſſint liberum hoſpitium, ſupervacua ex animo tollenda ſunt. Non dabit ſe in has anguſtias virtus. Laxum ſpatium res magna deſiderat, expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum; tantum igitur ex illis retineamus, quantum eſt neceſſarium. An tu exiſtimas reprehendendum, qui ſupervacua uſu ſibi comparat, & pretioſarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus eſt in ſupervacua litterarum ſuppellectile? plus ſcire velle quam ſit ſatis, intemperantiæ genus eſt. Quid, quod iſta liberalium artium conſectatio,* (hæc poſſis facile applicare quæſtionibus theologicis de rebus nullius momenti) *moleſtos, verboſos, intempeſtivos, ſibi placentes facit, & ideo non diſcentes neceſſaria, quia ſupervacua didicerunt. Quatuor librorum millia Didymus grammaticus ſcripſit: miſer, ſi tam multa ſupervacua legiſſet. In his libris de Patria Homeri quæritur; in his an Sappho publica* fuerit; & alia, quæ erant dediſcenda, ſi ſcires, &c. Mitto aliorum plurimorum de vera ſapientiæ cultura egregia dicta.

IV.

IV.

Antequam ad ſimplicitatem illam theologicam definiundam & explicandam progredimur, de teſtimoniis virorum præſtantiſſimorum, (excipio teſtimonia Gentilium, jamjam adducta) quæ in medium protulimus, aliquid monendum exiſtumamus, ne malam ea in partem rapiantur. Primo loco allata virorum doctiſſimorum teſtimonia id innuere videntur, nimirum, ad obtinendam illam ſimplicitatem theologicam & ad tot controverſias evitandas opus eſſe, ut cum Scriptura S. antiquiſſimorum Patrum ſcripta conjungantur. Aliquid veri ineſt huic V. D. voto & deſiderio. At veri nominis ſimplicitatem theologicam, qualem in ſequentibus pluribus repræſentabimus, lectione antiquiſſimorum Patrum obtineri poſſe, vix ſibi perſuadebunt, qui *Irenæi, Juſtini M. Clementis Alexandrini, Tertulliani,* & *Origenis* ſcripta evolverunt. Tot enim in illis deprehenduntur a *ſimplicitate* Chriſti & Apoſtolorum abhorrentia dicta, tot explicationes Scripturæ contortæ, tot obſcuræ locutiones & philoſophicæ nugæ, ut multi recentiorum Theologorum, & S. Litterarum Interpretum, licet a temporibus, quibus vixerant Chriſtus & Apoſtoli, paulo longius ſint remoti, propius tamen ad ſimplicitatem illam apoſtolicam accedant. Et mature ſatis plures ex primis chriſtianæ diſciplinæ alumnis ab ea ſimplicitate receſſiſſe, vel ipſum teſtimonium V. *Moshemii* a nobis allatum ſatis probat. Quod ſi vero viri docti hoc tantum velint, nimirum prima illa tempora eam ob cauſam fuiſſe feliciora, quod nimirum tum temporis tot quæſtiones criticæ, philoſophicæ, theologicæ, &c. nondum fuerint exortæ, quibus ingenia noſtræ ætatis hominum tam miſere divexantur, & quarum numerum vix inire poſſis, haud refragabimur. Pugnandum erat primis illis Doctoribus potiſſimum adverſus Paganos, & varii generis hæreticos, non vero adverſus omnium & minimarum & novarum opinionum duces. At vero tempori potius, quam ingenio humano, quod idem ſemper eſſe ſolet, tribuendum, quod tot novæ opiniones, quæ in otio & tempore pacis excogitari ſolent, tum temporis exortæ non fuerint; quanquam & nobis deſint illius ætatis ſcriptores, qui omnes ſingulares opiniones primorum Chriſtianorum in chartas conjecerunt. II. Quando viri docti volunt, ut Chriſtus ſolus tanquam infallibilis Doctor audiatur, hoc non ita eſt intelli-

Quid circa teſtimonia illa jamjam allata ſit obſervandum.

telligendum, ac ſi putent, vel Apoſtolorum doctrinam non pariter eſſe audiendam, vel recentiorum Doctorum ſcripta prorſus eſſe negligenda, aut denique controverſiarum, quæ recentiori ætate ortæ ſunt, nullam plane eſſe habendam rationem: hoc enim contrarium eſſet ſententiæ præſtantiſſimorum virorum, & conſuetudini ab ipſiſmet uſurpatæ. Ipſemet *Turretinus* in diſſertatione de audiendo Chriſto huic malæ interpretationi occurrit, dicens pag. 421. ſeq. *Interim* (inquit) *ne quis calumnietur, eaque nobis affingat, a quibus ſumus alieniſſimi, id monemus iterum iterumque, quod ſupra jam theſ. III. atque alibi paſſim monuimus, ſcilicet, dum nos Chriſti ſermones tantopere extollimus, non ideo tamen ſcripta apoſtolica, uti nec cæteros libros ſacros, ullatenus poſthaberi, aut excludi velle. Sed neque in iis, quæ diſſeruimus, animus nobis ullatenus fuit Scriptorum eccleſiaſticorum, cum antiquorum tum recentium, laudi ac pretio quidquam detrahere. Multi ſane (id lubenter agnoſcimus) ſuo in genere præſtantiſſimi ſunt; neque inutilem chriſtianæ doctrinæ tum exponendæ, tum illuſtrandæ, tum defendendæ operam dederunt. Verum parcant homines piiſſimi, doctiſſimi, clariſſimi, ſi debitas iis laudes tribuendo, eos tamen Chriſto poſtponamus; Chriſtumque, quem pro Duce ipſi agnoſcunt, pro Duce etiam noſtro & magiſtro unice ſequamur. Poſtremo nec ea, quæ diximus, de natis circa doctrinam Chriſti controverſiis, ita intelligenda ſunt, quaſi controverſias omnes ignorari penitus vellemus. Utinam, utinam ignorari poſſent! utinam Religio, quæ doctrina eſt pacis, in belli tubam converſa non eſſet! utinam unica pugna, unica controverſia, inter nos vigeret, nempe quis in Deo colendo, ejuſque voluntate exequenda, promtior eſſet! At hoc ſtatu, quo ſunt res noſtræ, velimus, nolimus, pugnandum eſt; neque ignorari controverſiæ poſſunt, ab iis ſaltem, qui Religioni docendæ præficiuntur. Eſt hoc malum neceſſarium: eſt hic unus ex laboribus, una ex ærumnis, una ex crucibus, quas Deus dedit filiis hominum, ut in iis ſeſe exerceant. Verum, ut jam diximus, ad eas tractandas, deque iis recte judicandum, abunde lucis atque præſidii apud Chriſtum reperiemus. Etenim, ſi illæ ad Religionis fundamenta pertineant, dubium non eſt, quin principia omnia, ad eas intelligendas neceſſaria, tradiderit Chriſtus; at ſi nihil de iis dicat, neque quidquam quod ad eas ſpectet, id manifeſto indicio eſt, illas magni momenti non eſſe, adeoque ad Religionis fundamentum non pertinere.* Ita Μακαρίτης cl. *Turretinus.*

Ex

Ex quibus manifeſtum eſt, præclaros illos viros ita ſentire, cum nimirum Chriſtus & Apoſtoli omnia ſcitu, creditu, & factu neceſſaria, injunxerint, & infallibilitatis dono exornati fuerint, eos potiſſimum audiendos & conſulendos: ubi, quid in Religione momentoſum ſit, quæritur, neque duces humanos eſſe ſequendos, eorumque opiniones tanquam oracula amplectendas, niſi illæ auctoritate Chriſti & Apoſtolorum nitantur. III. Licet querelæ illæ virorum doctorum de multitudine novarum quæſtionum & controverſiarum vanæ non ſint, ſed veriſſimæ, illæ tamen ſupra modum urgendæ non ſunt, quia ex variis fontibus oriuntur, quod oſtendemus infra, ubi κατ' ἄρσιν oſtendemus, in quo illa ſimplicitas theologica poſita non ſit. Deinde cogitandum, inter omnium diſciplinarum cultores, dari tales, qui aut veritatis inquirendæ ſtudio, vel inſolita & nova reperiundi aviditate, vel ambitione compulſi, novas excogitent hypotheſes: quod ſi illæ levioris momenti ſint, potius intactæ ſunt mittendæ, quam magno fervore impugnandæ, aut prorſus ſilentio ſunt involvendæ. At licet hæc regula æquiſſima ſit, quis tamen impedire poterit, quo minus lites propterea excitentur? Varia ſunt hominum ingenia: quod leve huic, alteri grave & momentoſum videtur. Vota igitur doctorum virorum ſunt moderanda, cum impoſſibile ſit, ut per omnia certis cancellis controverſiarum ſtudia includi poſſint. IV. Licet Scriptura ſacra unica credendorum norma, & ad Chriſtum & Apoſtolos in rebus fidei recurrendum ſit, hoc tamen non obſtante impediri non potuit, quominus in interpretatione S. Litterarum, diverſis ex cauſis, homines varios Religionis effinxerint articulos. Hi vero vel graviores ſunt, vel minus momentoſi. Minus gravium minor etiam eſt habenda ratio; & ubi controverſiarum inter Chriſtianos agitatarum numerus eſt ineundus, graves duntaxat ſunt commemorandi, eorumque fontes detegendi. Ex quo deinde patebit, pleroſque Chriſtianos in graviſſimis convenire, licet hinc inde errores veritati admiſceant, vel quædam reſecent, quæ fuiſſent ſervanda.

V.

Sed diſpiciendum tandem, in quo illa *ſimplicitas theologica* conſiſtat: ubi ante omnia notandum, vocem ſimplicitatis, ubi de virtute

Quid ſimplicitatis theologicæ

nomine intelligatur, exponitur.

tute aliqua ſermo eſt, non idem denotare ac ſtuporem & ignorantiam, ſed notare aliquid, quod nihil alieni & nihil adulterati admixtum habet, quodque ſincerum eſt, quemadmodum vocem *ſimplex* puriſſima latinitatis ſcriptores ita ſumunt. Per ſimplicitatem igitur theologicam intelligimus, *ſincerum ſtudium* cœleſtes veritates a Chriſto & Apoſtolis prolatas & commendatas, ſine miſtura inventionum humanarum, perſpicuo ſermone aliis proponendi & commendandi; *ſtudium* levia a gravibus, momentoſa a minutis diſtinguendi; *ſtudium* inanes & nihil profuturas controverſias plane reſecandi; minoris momenti articulos *ἱστορίας* duntaxat cauſa enarrandi; omnia ad pietatis & modeſtiæ regulas attemperandi, cunctiſque veritatibus, pro momento, quod habere poſſunt, juſtum adſcribendi pretium. Natura vero hujus virtutis ex iis, quæ ſequentur, melius adhuc pateſcet. Hæc ſimplicitas, duo, ut ex titulo diſſertationis conſtat, habet attributa, nimirum *prudentiam* & *pietatem.* *Prior* efficit, ut nihil eorum omittatur, quæ ad veritates maximi momenti rite explicandas, tuendas & defendendas facere poſſunt. Ex quo ſimul patet, hano ſimplicitatem, doctrinam & eruditionem maſculam atque ſolidam non excludere, ſed potius depoſcere. Quo enim quis magis in arte cogitandi & ſtylo ſacro verſatus eſt; quo magis diſciplinas graviores perſpectas habet; quo accuratius Religionis chriſtianæ indolem cognoſcit, eo aptior eſt ad hanc ſimplicitatem rite introſpiciendam & aliis commendandam. *Hæc* prudentia nonſolum diſcernet grave a levi, ſed & docebit delectum facere argumentorum, quibus veritates theologicæ probari ſolent. *Hæc* monſtrabit viam & rationem, quando, ubi, & quomodo veritas ſine miſtura nonſolum falſi, ſed & inutilis tradenda ſit. *Pietas* vero efficit, ut Theologus ſimplicitatis illius amore correptus, nihil proferat, quod veritates in S. Litteris perſpicue traditas obſcurare vel lædere poſſit. *Hæc* rixandi de quibusvis, aliiſque inſultandi pruritum retrahit. *Hæc* docet quomodo omnia, quæ caſtæ Religionis commoda promovere non poſſunt, ſint reſecanda. *Hæc* evitare ſolerter jubet, quæ lites inter fratres reſpectu quarundam opinionum excitare poſſent. *Hæc* ſubtilioribus ratiocinationibus, ubi de myſteriis Evangelii agitur, modum ſtatuet. *Hæc* denique docebit, veritatem cœleſtem ita tradere, ita inſinuare, ita tueri, ut omnibus manifeſtum fiat, verum eſſe, quod Apoſtolus ait I. Timoth.

III. 6.

III. 6. nimirum Religionem Chriſtianam univerſam ad pietatis ſtudium promovendum unice datam eſſe.

VI.

Cum vero non una ſit omnium de Religione ſententia, multique crepent, Religionem, quam ſequuntur, ſimpliciſſimam eſſe, *κατ ἀρτιν* primo oſtendendum eſt, in quo ſimplicitas illa theologica non conſiſtat. Et *primo* quidem, ſub prætextu obtinendæ veræ ſimplicitatis in rebus divinis, *Deiſtæ*, inter Chriſtianos degentes, contendunt, Religionem altius in hominum animos penetraturam, & ſimpliciorem fore, ſi ea, quæ in Sacris Litteris intellectu ſunt vel impoſſibilia, vel creditu difficilia, plane omitterentur: in quem numerum referunt myſteria & miracula, & capita quædam Ethicæ chriſtianæ, ut illi putant, intricata & inintelligibilia, ſenſationibus potius internis, quam vero perſpicuis rationibus innixa. Hanc methodum veram ſimplicitatem theologicam obtinendi, ubique data opera commendarunt *Religionis eſſentialis*, uti appellatur, auctores. At hæc ſimplicitas neque cum *pietate*, neque cum *veritate*, neque cum *prudentia* conſiſtere poteſt. Non cum *pietate*: impium enim eſt, id quod a Chriſto & Apoſtolis tanquam præcipuum, & ad ſalutem cognitu neceſſarium inculcatum eſt, tollere velle. Ipſa myſteria in S. Litteris repræſentata, appellantur *μυςηρια της ευσεβειας*, 1. Timoth. III. 16. quomodo igitur ſalva pietate ea vel ſilentio involvere, vel prorſus inficiari poſſemus? Hæc jactata Deiſtarum ſimplicitas pugnat cum *veritate*; aliud enim eſt ſimpliciter adquieſcere in iis, quæ in S. Litteris de myſteriis narrantur, quod eſt hominis ſapientis; aliud vero rem in iiſdem perſpicue traditam negare, aut data opera alienum in ſenſum rapere; hoc non eſt ſimplicitatem, ſed nullis fundamentis ſuperſtructam interpretationem ſequi. Neque tandem cum *prudentia* hæc hominum iſtorum ſimplicitas conſiſtere poteſt: imprudentis eſt ea convellere velle, quæ totius ſyſtematis prima ſubruunt fundamenta. Et quid tandem eſſet dicendum de Apoſtolis, ſi *ἀσυςατα* loco veritatum momentoſiſſimarum hominibus inculcaſſent? qualem fidem habere poſſemus iis, qui miraculis longe plurimis Religionem firmatam perhibent, quæ tamen aut facta non ſint, aut neſcio quibus cauſis phyſicis tribuenda? Quod de ficta ſimplicitate *Deiſtarum* dixi, applicari etiam poteſt *Socinianis*.

Repræſentantur falſi de obtinenda ſimplicitate theologica methodi.

Hi putant ſe eſſe inter Chriſtianos prudentiſſimos, & propius accedere ad veram ſimplicitatem theologicam quam cæteros: at horum hominum Theologia nonſolum cum *veritate* & *pietate* pugnat, ſed & prudentiæ contraria eſt. Ut de veritate & pietate, quarum præcipua tollit fulcra, nil dicam, pugnat illa cum prudentiæ legibus, quandoquidem nonſolum chriſtianæ Religionis & veritatem miraculorum profitentur in ſuis ſcriptis, ſed & generales interpretationis leges admittunt, ſimul vero ubi deventum eſt ad ea, quæ rationis captum ſuperant, clariſſimis licet verbis expreſſa & commendata, frequentiſſime privas ſibi interpretationis regulas ſumunt, neque ſimplicem, ſed contortam viam articulos Religionis cognoſcendi, aliiſque commendandi quærunt. Non opus eſt, ut multis allatis exemplis rem probem, cum ſyſtema horum hominum eruditis ſatis ſit cognitum. Quid dicam de *Indifferentiſtis?* num poſſunt illi ſimplicitatem theologicam ſequi, qui nullis articulis Religionis firmo animi adſenſu ſubſcribunt, aut parati ſunt omni data occaſione eos, tanquam opiniones dubias & incertas rejicere, alioſque, ubi commodum eſt, arripere & defendere. Sunt inſuper, ſed alius plane generis homines, qui falſam imaginem ſimplicitatis theologicæ ſibi repræſentant, exiſtimantes, Religionem in pietatis ſtudio duntaxat poſitam eſſe, de articulis Religionis vero nos non oportere eſſe ſollicitos. Quod ſi homines illi hoc vellent, opiniones, quæ nil ad pietatis ſtudium faciunt, parum eſſe curandas, recte judicarent, eorumque ſententiam ex animo probarem. At cum hi homines, auditis tot controverſiis & litibus, quæ inter Chriſtianos agitantur, una cum levibus controverſiis, eorum etiam, quæ ſcitu ſunt neceſſaria & momentoſa, nullam vel exiguam plane habendam eſſe putent rationem, ex ſcylla in charybdin incidunt. Qualis enim poteſt eſſe pietas chriſtiana, ſine cognitione dogmatum, quæ a Chriſto & Apoſtolis tanquam primaria Chriſtianis ſunt tradita? Denique ſimplicitatem illam theologicam minime ſequuntur ita dicti *Myſtici* moderni, *Heerenhutenſes*, & omnis generis fanatici. Horum enim libelli tot portentoſis, arcanis, & e chemia aliquando petitis conſtant phraſibus, ut ne centeſimus quidem ſenſum earum eruere poſſit. Evolve quædam carmina *ill. Comitis de Zinzendorff*, vel diſcipulorum, conciones item, in quibus textus loco quædam cantica exhibentur, & ſenties, quam hæc nonſolum ſint a *ſimplicitate*

Chriſti

Chriſti & Apoſtolorum aliena, ſed & talia, quæ Religionis hoſtibus materiam ſuppeditent, diſciplinam chriſtianam cavillandi. *

VII.

Simplicitatem illam theologicam Chriſtus & Apoſtoli dictis & factis commendarunt.

Neque inventum mere humanum eſt, id quod de ſimplicitate illa theologica a nobis hactenus dictum eſt. Quamvis enim data opera de hoc argumento non egerint Chriſtus & Apoſtoli, ſatis tamen ex Evangeliſtarum & Apoſtolorum ſcriptis patet, quid de eo ſenſerint. Oſtendamus hoc paucis. Simplicitas illa theologica depoſcit, ut quæ prima & principalia ſunt, potiſſimum urgeantur. Ita S. Soter noſter ſeſe cœlitus promiſſum Meſſiam eſſe, cum ex oraculis Vet. Teſtamenti, tum ex frequentiſſimis miraculis confirmavit. Ita quam operoſe probat 1. ad Cor. cap. XV. veritatem reſurrectionis Jeſu Chriſti Paulus. Quoties in ſuis epiſtolis ad crucem, id eſt mortem Jeſu Chriſti, tanquam unicam reconciliationis noſtræ cum Deo cauſam provocat?

Ccc 2 Chri-

* Hoc nonſolum noſtra ætate ſæpe factum eſſe teſtatur experientia, ſed jam prioribus ſeculis adſunt teſtimonia ſatis ſufficientia hujus rei. Inter veteres ORIGENEM potiſſimum myſticum & allegoricum dicendi genus adamaſſe notum: at vapulavit propterea doctiſſimo PORPHYRIO: vide EUSEBII hiſt. eccleſ. lib. VI. cap. 19. Neque Gentiles tantum eum hoc nomine perſtrinxerunt, ſed & inter chriſtianos Doctores plurimi. Videatur SOCRATES hiſt. eccl. lib. VI. cap. XIII. conferatur HUETIUS in Origenianis. Quantum in univerſum Religioni & veræ pietati detrimentum adferat Theologia myſtica, portentoſis phraſibus fœta, egregie inter alios docuit ὁ Μακαρίτης ven. OSTERVVALDIUS, Source de la corruption, part. I. cap. II. At plures reperiuntur inter chriſtianos Doctores myſtici, quam vulgo putatur: de quo tamen argumento hic dicendi locus non eſt. Nos exclamamus cum ingenioſiſſimo DE LA MOTHE.

„ Juſqu'à quand bruyantes paroles,
„ Agencement de ſons frivoles,
„ Seduirés vous tous les Eſprits?
„ Pourquoi prodiguant ſon éſtime,
„ Se hater de trouver ſublime,
„ Ce qu'on n'a ſouvent compris?

At quis etiam hunc curabit morbum? Semper enim tales reperientur, qui, ut verbis ERASMI utar, tum demum ſibi ingenioſe dicere videntur, ſi ad eos intelligendos opus eſt ingenio.

Chriſtus & Apoſtoli á curioſis quæſtionibus, quæ ñonniſi lites & contentiones parere poſſunt, nos revocant. Cum *Lucæ* cap. XIII. v. 23. 24. aliquis Soterem interrogat, utrum numerus eorum qui ſalventur magnus ſit futurus nec ne, directe non reſpondit, ſed quid homini de ſalute ſua ſollicito præſtandum ſit, monſtravit, dicens: Ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης. Hæc reſponſio minus ad guſtum eſſet multorum hodiernorum Theologorum; ſapientiſſima tamen eſt, & tanto Doctore digniſſima, conf. Act. I. v. 6. 7. Apoſtoli inprimis auditoribus ſuis injungebant, ut curioſas quæſtiones, ex quibus contentiones & lites oriri poſſent, evitarent. Ita cap. I. ad Timoth. I. v. 4-8. inquit Paulus. *Maneto Epheſi, ut quibusdam denunties, ne aliam ſequantur doctrinam, neve ad fabulas attendant, & antiquitates infinitas, quæ potius quæſtiones pariunt, quam divinam in fide inſtructionem. Atqui præceptionum finis eſt charitas, ex animo puro, bonaque conſcientia & fide non ficta proficiſcens: a quibus aberrantes quidam in eam orationis vanitatem deflexerunt, ut velint eſſe legis doctores, cum neſciant quid dicant, neque de quibus affirment.* vers 6. occurrit vox ματαιολογία, qua occaſione M. *Eraſmus* in ſui temporis Theologos fuſe & eleganter invehitur. Excerpamus quædam ex Commentario ejus ad h. l. *Quantum, inquit, ad pronuntiationem attinet,* ματαιολογία *non multum abeſt a Theologia, cum res inter ſe plurimum diſcrepent. Proinde nobis quoque cavendum eſt, ne ſic ſectemur Theologiam, ut in matæologiam incidamus, de frivolis nugis ſine fine digladiantes: ea potius tractemus, quæ nos transforment in Chriſtum & cælo dignos reddant. Quorſum enim attinet decertare, quot modis accipiatur peccatum, privatio duntaxat ſit, an macula inhærens animæ? hoc potius agat Theologus, ut omnes horreant oderintque peccatum. Totis ſeculis diſputamus, an gratia, qua nos diligit ac trahit, & qua nos illum viciſſim diligimus, eadem ſit gratia, & an ſit aliquid creatum an increatum. Illud potius agamus, puris precibus, innocentia vitæ, piis factis, ut eo munere nos dignetur Deus. Digladiamur ſine fine, quid diſtinguat Patrem a Filio, & utrumque, a Spirtu Sancto, res an relatio, & qui conſiſtat tres dici, quorum nullus ſit qui alius, cum ſint una eſſentia. Quanto magis ad rem pertinet, hoc modis omnibus agere, ut Ternionem illum, cujus majeſtatem ſcrutari fas non eſt, pie ſancteque colamus & adoremus, illiusque concordiam ineffabilem*

lem noſtra concordia quoad licet exprimamus, quo contingat aliquando & in illius aſciſci conſortium. Diſputamus qui fieri poſſit, ut ignis, quo cruciabuntur impiorum animæ, cum ſit materialis, agat in rem incorpoream. Quanto magis referebat huc totis viribus eniti, ne quid in nobis reperiat ignis ille, qualis qualis eſt, quod exurat. Atque hæc, ſi vel animi laxandi gratia vel citra contentionem agitarentur, ferri poterant: nunc quibuſdam tota ætas in ejuſmodi quæſtionibus conſumitur, & res uſque ad clamorem, uſque ad vera diſſidia, uſque ad convitia nonnunquam, uſque ad pugnas procedit. Quot quæſtionum examina ſuſcitamus, circa ſyntaxin, circa pœnitentiæ ſacramentum, quorum nonnulla ſunt ejuſmodi, ut nec ſcire magnopere referat, & ut aſſeverari poſſunt, ita nec refelli nec probari? illud magis ad rem pertinebat in hoc incumbere, ad hoc nos invicem adhortari, ut vita Chriſto digna baptiſmi ſacramento reſpondeamus, ut ad ſacras illas epulas frequenter ac pure accedamus, ut non multum ſit in vita, quod pœnitentiæ cauterio ſit exurendum. Poſtquam dein multa exempla ineptarum, frivolarum, imo impiarum quæſtiuncularum, inter Theologos ſcholaſticos agitatarum, in medium protuliſſet, ſic pergit: *Hujuſmodi quæſtiunculis ſerio occupantur quorundam Theologorum ſcholæ; his ætas rerum omnium fugaciſſima conteritur, cum pleraque ejus generis ſint, ut doctius neſciantur quam ſciantur, ut ridicule quærantur, temere definiantur. Breve tempus eſt, & arduum eſt negotium agere vere Chriſtianum. Quin igitur omiſſis rebus ſupervacuis ea potiſſimum ſpectemus, quæ Chriſtus nos ſcire voluit, quæ prodiderunt Apoſtoli, quæ proprie ad charitatem faciunt, de corde puro & conſcientia bona & fide non ficta, quam unam Paulus appellat finem & perfectionem totius legis. Tempus in collecto eſt, inquit Paulus, & ingens agitur negotium: cur placent iſta diſpendia? Tradantur optima idque quantum licet compendio: reſecentur ſupervacanea. Quin illud potius agimus, quibus rebus transformemur in Chriſtum. Id fiet, ſi meditemur pro viribus illius innocentiam, abſtinentes ab omni flagitio; ſi quantum in nobis eſt æmulemur illius charitatem, de omnibus bene merentes; ſi imitemur patientiam, adeo non retaliantes injuriam, ut etiam pro maledictis rependamus benefacta.* Hactenus *Eraſmus*. In eadem epiſtola Paulus Cap. VI. v. 3. 4. oſtendit, quam inſani ſint, & quot mala excitent, qui ſinceræ Chriſti & Apoſtolorum doctrinæ inanes quæſtiunculas adjungunt. *Si quis*,

inquit, *diverſam ſequitur doctrinam, neque ſanis Domini noſtri Jeſu Chriſti dictis pietatiſque doctrinæ accedit, is inflatus nil intelligit, ſed morbo circa quæſtiones & verborum certamina laborat, ex quibus oritur invidia, jurgium, maledicta, & pravæ ſuſpiciones.* Occaſione vocis νοσων quæ in textu græco eſt, hæc adfert *Eraſmus. Apud Græcos, inquit, ſæpius ad animum refertur ut νοσειν dicantur, qui deſipiunt ac delirant*, hoc eſt *animi morbo laborant, quod verbum mire quadrat in iſtos ſophiſticos Theologos, qui contemtis iis, quæ neceſſe eſt diſcere, in ſtultiſſimis illis ſuis argutiis & nihili labyrinthis ætatem univerſam conterunt miſeri. Quod tamen nolim ita dictum accipi, ut, quod nonnulli ſolent, in ordinis contumeliam detorqueatur, quod in paucos dicitur, honeſtiſſimo indignos ordine, perpetua frivolarum quæſtionum ſcabie prurientes, neque prorſus aliud agentes per omnem vitam. Atque utinam Theologi ſic temperent ſua ſtudia*, ut nulli ſint, in quos hæc vere dici poſſint. Mala vero ex hoc morbo originem habentia, graphice deſcribit Oʻ Μακαριτης celeb. *Werenfelſius* de *logomachiis Eruditorum* cap. IV. ubi hunc ipſum Apoſtoli locum adducit. Hinc idem Apoſtolus Paulus 2. ad Corinth. cap. II. v. 7. taxat doctores quoſdam, inter Corinthios degentes, qui opinationes ſuas cum diſciplinæ chriſtianæ puritate & ſimplicitate turpiter confuderunt; vocantur hi homines καπηλευοντες, cauponantes, voce translata a cauponibus & propolis, qui lucri capiendi cauſa merces ſuas doloſe corrumpere ſolent: vocem hanc *Plato* in *Protogora* adhibet de ſui temporis Sophiſtis, οἱ τα μαθηματα περιαγοντες κατα τας πολεις και πωλουντες και καπηλευοντες. pag. 284. Pariter Paulus I. ad Corinth. cap. III. v. 11-15. poſtquam docuiſſet, ſe verum fundamentum doctrinæ chriſtianæ poſuiſſe, mox addit, fuiſſe inter Corinthios Doctores, qui huic fundamento adjecerint aurum, argentum, lapides pretioſos, item lignum, ſtipulam &c. Per aurum & argentum &c. intelligunt Commentatores, veritates fidei claras, firmas & ſolidas, quæ huic fundamento, nempe Chriſto, ſuperſtruantur dignas: per lignum &c. ejuſmodi doctrinas, quæ a doctrinis fidei fundamentalibus non quidem recedant, vanæ tamen, ſteriles, nulliusque ad animos vera cognitione ſanctitateque implendos, uſus aut momenti ſint: unde patet, quam mature ſatis homines, a pia illa Chriſti & Apoſtolorum receſſerint ſimplicitate. Atque huc referri poſſunt omnes illi Doctores, qui cerebri ſui commenta & opiniones

nes cum veritatibus Religionis chriſtianæ turpiter commiſcent, ſimul tamen eas pro meris veritatibus cœlitus prolatis venditant, & magno fervore tuentur, ferre non valentes eos, qui aurum a ſcoriis ſeparare ſolent. Mitto alia loca, quæ paſſim in Epiſtolis Apoſtolorum reperiuntur.

Inprimis autem notum eſt, Chriſtum & Apoſtolos ante omnia id egiſſe, ut oſtenderent, qualis vita debeat eſſe eorum, qui pro veris chriſtianæ doctrinæ ſectatoribus haberi velint. Quod Chriſtum ſanctiſſimum noſtrum Soterem attinet, notiſſimum eſt, Eum omni data occaſione veræ pietatis ſtudium diſcipulis ſuis commendaſſe: vel ſola illa incomparabilis, imo plane divina oratio in monte habita ſatis ſuperque probat, qualis eſſe debeat genuinorum chriſtianæ diſciplinæ ſectatorum Theologia. Scripta Apoſtolorum ejuſmodi ad ſectandam veram ante omnia pietatem adhortamentis plena ſunt, adeo ut multorum locorum inductione opus non ſit. Unus ſufficiat locus Pauli Apoſtoli, qui extat in epiſt. ad *Romanos cap. XII. v.* 1. 2. Poſtquam enim in antecedentibus de variis egiſſet fidei chriſtianæ dogmatibus, ſequentem in modum colligit: *Quare cohortor vos fratres, per Dei miſericordiam, ut præſtetis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſacram, acceptam Deo, qui veſter ſit cultus rationalis. Neve ſimiles vos huic ſeculo præſtate, ſed mentis veſtræ renovatione transfiguramini, ut, quod velit Deus, quod bonum, acceptum, perfectumque ſit, id approbetis.* Chriſtus S. noſter Soter non omnes minutas Judæorum opiniones graviter taxavit, quaſdam etiam ſiniſtras diſcipulorum ſuorum animis infixas ſententias ad tempus tulit, errores vero graves de regni ſui natura, de juſtitia per legem & traditionibus obtinenda, hypocriſin inprimis Doctorum vehementer taxavit. Idem fecerant Apoſtoli: vide, ut brevis ſim, *Cap. XIV. Epiſt. ad Romanos, cap. XV. v.* 1. 1. *Corinth. IX. Galat. V.* 13. 14. *ſeq. ad Epheſ. IV.* 2. 3. 15. 31. 32. *Coloſſ. III.* 12. 13. *& alibi.* Mitto ea, quæ a celeb. Viris, *Turretino* & *Moshemio*, locis ſupra in medium prolatis, adducta ſunt. Confer *Eraſmi* ſupra citatum libellum, de *ratione, compendio perveniendi ad veram Theologiam; ubi argumentum hoc docte & erudite pro more urget.*

VIII.

VIII.

De ſimplicitate in ſtylo obſervanda quædam præmittuntur.

Antequam vero ulterius progredimur, atque oſtendimus, quomodo in tradendis ſanctioribus diſciplinis ſimplicitati ſit ſtudendum, monendum eſt, aliam ſimplicitatem eſſe ſectandam in *verbis* vel *ſtylo*, aliam in *rebus*. De priore argumento primo aliquid eſt dicendum, ubi ſimul tamen monemus, nos non omnia ea allaturos, quæ ad doctrinam de ſermone pertinent; hæc enim apud Philoſophos & artis dicendi magiſtros quæri debent. In genere primo quædam adferemus; ubi vero ad diſciplinarum theologicarum nobiliores partes deventum erit, ſingillatim quædam erunt monenda. Primo igitur ad ſimplicitatem illam in ſanctioribus diſciplinis obtinendam requiritur *ſermonis perſpicuitas*, cujus ope nativam rerum divinarum indolem, quatenus earum id patitur natura, cognoſcimus, & perſpectam habere poſſumus. Cum, qualemcunque Doctor publicus, qui ad alios erudiendos animum adjicit, diſciplinam tradere aggrediatur, operam navare debet, ut lectores & auditores dicta ſua intelligant; quanto magis præſtare hoc tenetur is, qui τα λογια τȣ Θεȣ exponere & voluntatem Numinis aliis patefacere vult? Ex confuſo dicendi genere, ut in aliis diſciplinis, ſic in theologicis præprimis, innumeras logomachias, & erroneas & fanaticas opiniones exortas fuiſſe, nemo Eruditorum ignorat. II. Præter illam verborum & phraſium claritatem, adhibendæ ſemper ſunt definitiones verborum, perſpicuo ſermone deſignatæ. Rurſus enim quotidianis exemplis conſtat, ob minus accuratam dogmatis alicujus definitionem, ob verba vel laxiori vel ſtrictiori ſenſu ſumta, effici, ut homines vel in obſcuris vocibus adquieſcant, aut eas tanquam mathematicas veritates tueantur, iraque intumeſcant, ſi clariores longe ſubſtituantur; exiſtimantes, res ipſas in dubium vocari, cum tamen de accuratiore definitione nominis duntaxat agatur. Notum eſt, quales controverſiæ ortæ ſint, occaſione vocis *rationis* & *conſcientiæ*, quæ, ut alias mittam, compoſitæ ſtatim fuiſſent, imo ne quidem lis eſſet de iis exorta, ſi auctores in limine perſpicuo ſermone, quid vocibus illis intellectum vellent, explicuiſſent. III. Ad ſimplicitatem illam obtinendam requiritur, ut oratio docentium aut loquentium omnium ingeniis ſit attemperata. Homines doctrina, ingenio & judicio inter ſe quammaxime diverſi, cognoſcere

tamen

tamen tenentur id, quod in Religione ſcitu factuque eſt neceſſarium. Ipſa igitur neceſſitas poſtulat, ut oratio, ſi quidem uſum aliquem habere debeat, ita ſit temperata & inflexa, ut omnes, etiam illi, qui imbecilliore ſunt ingenio, in medium prolata pulchre intelligant. Ex quo IV. ſequitur, eos a ſimplicitate illa recedere, qui in tradenda religione delectantur ſtylo figurato, multis metaphoricis & myſticis phraſibus referto. Profecto, ſi ad indolem hujus ſtyli & capacitatem auditorum ſuorum attendere vellent, ſine prolixa meditatione deprehenderent, ejuſmodi ſtylum non omnium ingeniis eſſe attemperatum. Inde certe fieri ſolet, ut multi vel in vocibus non intellectis adquieſcant, vel in erroneas opiniones incidant, exiſtimantes, non exiguam pietatis partem in eo ſitam eſſe, ſi ubi de Religionis negotio agitur, floridum quoddam dicendi genus uſurpare poſſint. Optandum igitur eſſet ut nonſolum libelli, qui in manibus plebis ſunt, & in ejus uſum potiſſimum ſcripti, clariſſimis & planiſſimis verbis eſſent exarati, ſed & ut Oratores ſacri omnes, firmiter ſibi perſuaderent, orationem perſpicuam, planam, & captu facilem, commodiſſimam eſſe, ad ſcopum, quem intendunt, obtinendum. Sed nihil valebit hæc admonitio penes eos, qui artem cogitandi & loquendi inter ea referunt, quæ tuto ab Oratore ignorari poſſint.

IX.

Agitur de ſtylo biblico, & de demonſtrativa theologiam tradendi methodo.

Dum de ſermonis ſimplicitate agimus, de *ſtylo biblico* & de *methodo*, quam vocant *demonſtrativa*, Theologiam docendi, aliquid monendum eſt. Sunt viri docti & pii, qui ſine dubio, optimo fine, frequenter ingeminant, in orationibus ſacris pariter ac in dogmatum explicatione ſequendum eſſe *ſtylum biblicum.* Huic judicio ego lubens ſubſciberem, ſi mihi perſpectum ſatis eſſet, quid ſtyli biblici nomine intelligerent. Facile crediderim eos non velle, ut oratores hebraico vel græco idiomate, quo S. Litteræ ſcriptæ ſunt, utantur, ſed eos verſiones intelligere quibusvis nationibus vernaculas. At ex hoc nondum conſtat, quo ſenſu ſemper biblicus ſtylus ſit uſurpandus. Si exiſtimant, ſtylum biblicum ita ſequendum, ut ab initio orationis uſque ad finem, non interrupta ſerie, nonniſi phraſes S. Litterarum in verſionibus contentæ adhibeantur, tum aliquid

plane præpoſterum & inutile tuerentur: ita nonſolum omnes paraphraſes ſed & explicationes S. Litterarum redderentur inutiles. Quid enim agunt aliud, ſaltem agere tenentur omnes interpretes, quam ut phraſes & voces ſubſtituant ipſa verſione clariores ac notiores? Præterea hæc conſuetudo, nonniſi phraſibus in verſione contentis utendi, duo neceſſario ſecum ferret incommoda. Prius eſt, quod ita Orator cogeretur incredibili labore tot phraſes in verſione contentas congerere & conglomerare, ut non poſſet non oratio reddi obſcuriſſima. Ex quo poſterius neceſſario ſequeretur, nimirum longe maximam partem auditorum vel lectorum, Oratorem non intellecturos eſſe. Aut enim Oratores ſibi perſuadere debent, pleroſque auditorum ſuorum ſenſum in verbis verſionis latentem probe cognitum & perſpectum habere, aut contrarium. Quod ſi prius affirmant, tueri debent pleroſque auditores eſſe eruditos Theologos & Interpretes, quod tamen nulla cum ſpecie veri defendere poſſunt. Si contrarium placet, neceſſario ſequitur, voces & phraſes, ipſa verſione clariores uſurpandas, quod idem eſt ac ſi dicas, ſtylum biblicum ubique tuto adhiberi hoc ſenſu non poſſe. Atque hæc etiam cauſa eſt, cur eruditi interpretes, verſionibus ſuis adjiciant vel paraphraſes & commentarios, vel utrumque ſimul, in quibus ſenſus in verſione contentus magis claris exprimitur verbis. Quod ſi viri docti & pii, qui ſtylum biblicum commendent, hoc velint, nullos fidei articulos admittendos eſſe, niſi qui diſertis locis S. Litterarum, vel per evidentem conſequentiam ſecundum legitimam interpretationem probari poſſint, habent me prorſus conſentientem. Sed tum non amplius de *ſtylo* biblico, ſed de *ſenſu* rerum ſub verbis latentium agitur. Stylus nihil probat, ſed res vel argumenta, ſub verbis latentia. Hoc ſenſu quiſquis ſenſum, quem Spiritus S. intendit, rite eruit & capit, ſtylum biblicum ſequitur, licet diſerta verba verſionis non adhibeat. Reſtat, ut quando ſtylum biblicum ſequendum eſſe monent viri cordati, mentem ſuam ita interpretentur; nimirum orationem ſemper ita naturæ rerum in Sacris contentarum, quantum fieri poteſt, eſſe attemperandam: oportere verba eſſe gravia, tam ſanctis rebus digna, a neſcio quo tumore & longe conquiſito genere dicendi ab una parte aliena; neque ab altera tamen parte humi repentia, intricata, ſordida & temere a vulgo uſurpata: exempla,

com-

comparationes, intellectu faciles & a Scriptoribus ſacris uſurpatas, non eſſe temere ſilentio involvendas, ſed addita perſpicua paraphraſi lectoribus & auditoribus ingerendas: tum omnes circa hanc quæſtionem convenient, & nemo hanc methodum, ſive biblicam ſive aliter appelles, vituperabit. Hæc paucis monere volui, quia experientia edoctus ſum, non omnes ſtudioſos Theologiæ, (quorum potiſſimum mihi ratio habenda) quando audiunt ſtylum biblicum commendari, ſtatim, quid per eum intelligatur, comprehendere. Pergo ad alteram quæſtionem, nimirum quid ſentiendum putem, de methodo *ſcientifica* vel *demonſtrativa*, qua plures hodie viri docti in tradendis ſanctioribus diſciplinis utuntur. Sententiam meam aperiam, ſine cujuſquam inſectatione; perinde enim mihi eſt, quam quiſque viam ineundam eſſe putet, ad veritates theologicas rite probandas & animis hominum inſinuandas. Et primo quidem de titulo hujus methodi aliquid dicendum: vocant illam *ſcientificam*, aliquando vero *demonſtrativam*. Quod ſi viri docti, qui eam in ſanctioribus diſciplinis adhibendam putant, hoc velint, nimirum dogmata Theologiæ theoreticæ & practicæ perſpicuo ordine & nexu, quem *natura rerum depoſcit*, ita inter ſe eſſe connectenda, ut quæ prima ſunt fundamenti loco ponantur, ſequentia ex antecedentibus eruantur, ut ita ſyſtema veritatum rite inter ſe coagmentatum concinnetur, nulla eſſet inter veri amantes de hoc argumento controverſia; omnes enim omnium temporum viri docti ejuſmodi methodum commendarunt. Manifeſtum vero eſt viros doctos, ſaltem quoſdam ex hoc numero, per methodum *ſcientificam*, quam etiam *demonſtrativam* appellant, aliud velle intellectum, atque eo nomine intelligere methodum *Mathematicis & Geometris* uſurpatam, per quam res, per axiomata, definitiones, poſtulata, & demonſtrationes probari ſolent. At quo minus hanc in tradendis ſanctioribus diſciplinis adhibendam putem, ſequentibus inducor rationibus. Et (I) quidem, ut de Theologia naturali aliquid dicam, omnes concedent, neque naturam Dei, neque ejus attributa, neque divinæ providentiæ circa ſingula adminiſtrationem, *adæquate* cognoſci poſſe. Hoc vero ad veri nominis demonſtrationem, quam Mathematici uſurpant, neceſſario requiritur. Hinc ipſe *celeb. Clarkius in demonſtratione exiſtentiæ divinæ, ejus attributorum &c.* ubi ad caput **V.** deventum eſt, ita ratiocinatur. *Nous n'avons point d'idée* (ſcilicet

 perfectam)

perfectam) *de la ſubſtance ou de l'eſſence de l'Etre, qui exiſte neceſſairement & par lui-même, & c'eſt une choſe qu'il nous eſt abſolument impoſſible de comprendre. Nous ſommes bien aſſurés, que cet Etre exiſte actuellement, hors de nous: nous venons de le démontrer d'une manière à ne laiſſer aucun doute. Nous avons demontré auſſi ce qu'il n'eſt pas, je veux dire, que le monde materiel n'eſt pas cet Etre en queſtion, comme nos Athées modernes le pretendent. Juſques-là tout va de plain pied. Mais lorſqu'il s'agit de determiner ce qu'il eſt, par raport à ſon eſſence, nous demeurons courts, & c'eſt pour nous un myſtére incomprehenſible. Cela ne fait pourtant aucun tort à la certitude de la demonſtration de ſon exiſtence. Car autre choſe eſt de ſavoir certainement qu'une choſe exiſte, & autre choſe de connoître en quoi conſiſte ſon eſſence,* Ita *Clarkius*, qui tamen pulchre cognovit leges demonſtrationis mathematicæ. Non interim nego, principia ipſa Theologiæ naturalis, quatenus nobis perſpecta ſunt, & poſſe & debere naturali quadam & plana methodo tradi, quod a multis, & ab ipſo etiam *Clarkio* factum eſt: vide Iſaci *Barrovii*, ſummi Theologi & Mathematici, *prælectionum mathemat. caput IV.* in quo examinat, quare in aliis diſciplinis raræ occurrant demonſtrationes, quæ in mathematicis ſolæ adhibentur. * Quæritur igitur, ne in diſcepta-

(*) Afferamus quædam ex hoc capite huc facientia. Octo affert cauſas, cur in mathematicis diſciplinis ſolis ea evidentia poſſit locum habere: non omnes autem, ſed tantum unam vel alteram adducemus: prima quæ hoc capite IV. pag. 61. profertur, hæc eſt: „ Quod quas hæ ſcientiæ contemplantur res, animo clare concipimus, & earum diſtinctas ideas facile conſequimur; eo quod ſimpliciſſimæ ſint & communiſſimæ, maxime familiares nobis, ſenſibus expoſitæ, obviis exemplis conſpicuo repræſentabiles, adeoque intellectu facillimæ. Nihil abſtruſi, impliciti, inſolentis ipſarum complectitur natura. Unde fit, ut de rebus tam evidenter & accurate perceptis non adeo difficile ſit quædam demonſtrare, quæ ſcilicet ideis iſtis cohærent, vel ab iis ſtatim conſequuntur. IIIa. Quod Mathematicis adeo peculiaris ſit demonſtratio, procedit inde, quod illi nulla adſumunt aut adhibent principia, vel axiomata, non univerſaliter vera; non induction perpetua comprobata, non communi ſuffragio conceſſa, non denique ſua vi firma, ſua luce conſpicua, penitus αὐτόπιστα καὶ αὐτοφανῆ, ita quidem, ut quæ ex his inferantur concluſiones, audientis rationem neceſſario conſtringant. VIIa. Hiſce cauſis accenſeri poteſt ordo, quo Mathematici ſuas materias pertractant, ſuas veritates indagant, ſuas propoſitiones diſponunt, accuratus. Ratiocinium promovet amplius ille ordo, circa quem

diſceptatione erremus, utrum methodus illa demonſtrativa efficiat, ut propterea dogmata theologica omnia, tam evidenter & adæquate cognoſcantur, ac ipſæ veritates mathematicæ. Hoc vero cum ne ipſi quidem viri docti, qui hac methodo utuntur, admittant, manifeſtum eſt, ope hujus methodi, res divinas proprie loquendo demonſtrari non poſſe. *Secunda* ratio hæc eſt: Religionis chriſtianæ veritas nititur quæſtione facti. Factum, ut notum eſt, per teſtium qualitatem ac quantitatem probatur; at hic proprie dicta methodus geometrica adhiberi non poteſt. Hinc hanc demonſtrationis indolem vocant eruditi *moralem*, quæ quidem, ubi ad ſummam, quæ in rebus facti haberi poteſt, evidentiam evecta eſt, aſſenſum homini ſapienti facile extorquet: at propterea tamen non eadem reperitur evidentia, quæ in numeris & figuris deprehenditur. Verum

„ præſertim obſervari poteſt, quod primas propoſitiones ſua luce conſpicuas, aliiſque demonſtrandis præſtratas, ſedulo congeſtas, prima ſede collocare ſolent, ſic exigente noſtri diſcurſus natura: proximo loco ſimpliciores ſtatuunt propoſitiones, ab iſtis immediate deductas; tum illas quæ ab hiſce proxime conſequuntur, ac ita nuſquam interrupta perpetua ſerie; ſic ut a præcedentibus poſteriora lucem pariter ac firmamentum accipiant, & catena quædam nectatur argumentationum nulla vi diſſolubilis. Quo fit etiam, ut ſingulæ cujusvis propoſitionis a primis uſque principiis propaginem derivare, ejus ab illis dependentiam & connexionem perſpicere liceat, ejuſque proinde veritatem infallibili quadam ratione dijudicare. VIIIa. Ultimo de Mathematicis obſervari poteſt, quod res tantummodo ſibi compertas attingunt, ignotas & incertas prætereunt. Non profitentur omnia ſcire, nec affectant de omnibus dicere: quæ vera ſciunt & invictis argumentis aſtruere queunt, ea proferunt & theorematibus includunt, de reliquis tacent, & abſtinent ſententiam, malentes inſcitiam ſuam agnoſcere, quam temere quidvis affirmare: nihil immiſcent, aut inſerunt argumentationibus vel aſſertionibus ſuis non planiſſime perſpectum, & extremo cum rigore exploratum; conjecturas omnes probabiles & bellas argutias rejiciunt, authoritati nil deferunt, affectibus nequaquam indulgent, verborum illecebras deteſtantur, ſententias ſuas efferunt, ut in Areopago ἄνευ πάθους καὶ προοιμίων. In reliquis, quas appellant ſcientiis, certis dubia, compertis præſumta, manifeſtis obſcura, vera falſis promiſcue confunduntur. Omnia proponunt ſibi diſcutienda, explicanda, decidenda, juxta quæ ſciunt, quæque ignorant; cum certas rationes afferre nequeunt, qualeſcunque conjecturas proferunt pulchris coloribus, divinant ſæpius quam demonſtrant; denique quaſi de noſtris cauſas agunt, quam poſſunt diſertiſſime; & quæ probare nequeunt, ſtudent perſuadere.

eſt doctiſſimos viros veritatem & divinam originem revelationis ponderoſis & accurato ordine inter ſe connexis argumentis probaſſe: at propterea non ſequitur, veritates ipſas tam evidenter & adæquate cognitas eſſe, ac ſunt notiones & veritates mathematicæ. III. In Religione chriſtiana occurrere myſteria, omnem ingenii humani capacitatem ſuperantia, quorumque adeo valde imperfectam habeamus cognitionem, in confeſſo eſt penes omnes cordatos. Ex quo ſatis patet, methodum ita appellatam demonſtrativam non efficere, ut res ipſæ propterea adæquate cognoſcantur: qualicunque quis in hoc argumento methodo utatur, credenda erunt myſteria non propter evidentiam rei, ſed propter revelantis Dei auctoritatem. In demonſtratione vero mathematica nil valet auctoritas, ſed omnia ſunt clara & evidentia, quia natura rerum ejuſmodi evidentiam admittit. IV. Dogmata Religionis chriſtianæ unice ex S. Scriptura, tanquam unica credendorum norma probari debent. Ad hoc vero præſtandum notitia ſtyli hebraici & græci opus eſt: quis vero neſcit, hinc inde occurrere loca obſcuriora, & interpretes ipſosmet vehementer inter ſe diſſidere? Fruſtra ergo in hoc argumento methodus demonſtrativa adhibetur. V. Denique experientia conſtat, Theologos diverſa ſequentes ſyſtemata, methodo illa ſcientifica uti. Ita quidam inter Reformatos pariter & Lutheranos Theologos, ſuos Religionis articulos probaturi, methodum adhibent ſcientificam, & tamen ut notum eſt in quibusdam diſſentiunt, diverſaque principia ponunt, & diverſas concluſiones exinde colligunt, quod fieri non poſſet, ſi ſola illa ſcientifica methodus ſufficeret, ad probandum, articulos illos ſua evidentia radiare, & propter methodum certos eſſe, atque extra omnem dubitationis aleam poſitos. Ita notum *Spinozam*, probaturum, totum hoc Univerſum Deum eſſe, methodo mathematica uſum, qui tamen loco I. Q. E. D. ſcribere debuiſſet, *id quod erat delirandum.* Quis neſcit *celeb. Heidelb. Theologum Lud. Fabricium*, *ſub perſona Jani Alexandri Ferrari Cœnobitæ Auguſtiniani*, *ſcripſiſſe librum*, *cui titulus*: *Euclides Catholicus*, *ſive demonſtratio Romanæ fidei*, *ex primis*, *certis & evidentibus principiis*, *mathematica methodo & connexis continua ſerie propoſitionibus deducta*, *ad reverendiſſimos viros Adrianum & Petrum de Wallenburch.* At quis ſimul ignorat, præſtantiſſimum virum erudite & ſalſe Romanenſes perſtringere voluiſſe.

* Quantis

* Quantis ſcatet *Demonſtratio Evangelica* D. P. *Huetii* incertis opinionibus? Accedit hiſce argumentis, quod ego quidem hactenus non deprehenderim, in Theologia vel novos articulos fidei creditu neceſſarios ope hujus methodi detectos, aut difficultates quaſdam difficiliores, in hac diſciplina occurrentes, quales v. g. in materia de origine mali moralis & phyſici occurrunt, hac ratione fuiſſe ſublatas. Subtiliſſimi ingenii viri, & diſciplinarum mathematicarum peritiſſimi, v. gr. ill. *Leibnizius* in fine *Theodiceæ* fateri cogitur, quædam ad hoc argumentum ſpectantia demum nos perſpecturos, ubi æterna luce perfuſæ fuerint mentes noſtræ. *Ipſum autem βαθος, inquit, in divinæ ſapientiæ theſauris vel in Deo abſcondito, & (quod eodem redit) in univerſali rerum harmonia latet, quæ fecit, ut hæc ſeries Univerſi, complexa eventus, quos miramur, judicia quæ adoramus, optima præferendaque omnibus a Deo judicaretur. Sed pars rerum præſtantiſſima Civitas Dei, ſpectaculum eſt, cujus ad pulchritudinem noſcendam aliquando demum illuſtrati divinæ gloriæ lumine propius admittemur. Nunc enim ſolis fidei oculis, id eſt divinæ perfectionis certiſſima fiducia attingi poteſt, ubi quanto magis, non tantum potentiam & ſapientiam, ſed & bonitatem ſupremæ Mentis exerceri intelligimus, eo magis incaleſcimus amore Dei, & ad imitationem quandam divinæ bonitatis juſtitiæque inflammamur.* Sed hæc ſufficiant.

Appen-

* Poſtquam hæc, quæ de methodo mathematica monui, jam prœlo tradidiſſem, incidi in cl & eruditiſſimi WYTTENBACHII prælectionem inauguralem Tom. III. Theologiæ ſubjunctam, in qua poſtquam theſ. II. III. & IV. docuiſſet tradendam eſſe Theologiam per veritates diſtinctas, propoſitiones ſufficienter probatas, & concatenatas, ita colligit pag. 8. „ Tali jam modo in ſcientiis fit ac inſtituitur, ut per notiones „ diſtinctas, propoſitiones determinatas ac ſufficienter probatas, ſequen„ tes e prioribus facilioribus deducantur & ſic inter ſe connectantur; „ annon igitur & in Theologia fieri debet? ſi quis proinde ferre nollet „ Religionem vel Theologiam ſcientifice tractandam eſſe, largire id ipſi, „ dummodo admittat veritates Religionis e Scriptura probandas ac or„ dine naturali diſponendas eſſe. " Ex quibus cl. viri verbis patet, per ſcientificam illam methodum non intelligi proprie ita appellatam Geometrarum ratiocinandi rationem.

Appendix
quarundam theſium theologicarum.

I. Religio in ſolis præceptis moralibus ſita non eſt: etenim dantur ſummi momenti veritates, quæ additis minis ac promiſſis in N. T. inculcantur.

II. Controverſiæ inter Proteſtantes agitatæ tanti non ſunt momenti, ut propterea mutua tolerantia & pax turbanda ſit.

III. Qui alios ob levem in Religione diſſenſum orco adjudicant, cavere debent, ne ipſi ob charitatis defectum a Deo damnentur.

IV. Auſim affirmare, majorem tam veterum hæreſium, quam præſentium diſſidiorum partem, in Eccleſia hinc præcipue natam fuiſſe & eſſe, quod Concilia, Epiſcopi, Doctores Eccleſiæ, nullo diſcrimine, quævis ſcholarum dogmata & cathedrarum placita pro articulis fidei catholicæ venditarunt, parique ad ſalutem neceſſitate credenda conſcientiis impoſuerunt; ex quavis vero interpretationis Scripturarum diſcrepantia, nimis facile hæreſes vel ſchiſmata fecerunt. Ita ex vero pronuntiat clariſſimi nominis Theologus *David Pareus* in *Irenico.*

V. Si omnes Theologi tantum ſtudii impenderent, ad veram & maſculam pietatem animis auditorum inſinuandam, quantum operæ inſumunt in refellendis omnibus minutis opinionibus, longe pulchrior, quam nunc eſt, Eccleſiæ chriſtianæ facies eſſet.

VI. Qui dicunt Religionem a legiſlatoribus eſſe excogitatam, ut ejus ope humani generis ſocietas ſtabiliatur atque conſervetur, eodem jure affirmare poterunt, amorem, quo ſe liberosve ſuos naturæ inſtinctu unuſquiſque proſequitur, quin & ipſam rationem, ſenſusque noſtros omnes, civilis prudentiæ inventum eſſe, quandoquidem Rerumpublicarum conditores, his omnibus non minus quam Religione ad ſcopum ſuum utuntur.

VII. Ridiculi ſunt, qui dum Numinis æternitatem dubitant admittere, affirmant mundum ab æterno eſſe.

VIII. Qui ſacram Scripturam hodiernæ Eccleſiæ non neceſſariam eſſe dicunt, vel auctoritatem ejus a ſuo teſtimonio ſuſpendunt, vel eam abſque ſuis additamentis imperfectam, vel abſque ſua explicatione obſcuram, vel abſque ſua prædicatione inefficacem eſſe pertendunt: hi omnes jure ſe ſuſpectos reddunt, quod non Chriſtum prædicent, ſed ſe ipſos.

****

MEDITATIONIS
DE
PIA ET CIRCUMSPECTA
In tradendis ſanctioribus diſciplinis ſectanda
SIMPLICITATE.

Pars Secunda.

Sect. I.

IN prima Diſſertatione de *ſectanda in tradendis ſanctioribus diſciplinis ſimplicitate*, hoc potiſſimum egimus, ut generalia quædam monita in medium proferremus, quæ ad ſcopum, quem intendimus, facere poſſe videbantur. Ubi in anteceſſum monuimus, & adhuc monemus, (quoniam plerique Theologi irritabiles valde ſunt) nos in controverſiarum campum minime exſpatiaturos, aut horum vel illorum inter Reformatos receptorum articulorum veritatem & gravitatem examinaturos, ſed quid in iis, quæ traduntur, ſimplicitas theologica, noſtra ſententia, depoſcat, expenſuros, & quidem ea judicii æquitate, ut, quantum in nobis eſt, nemini, cui Religio cordi eſt, quique accuratiorem articulorum theologicorum notitiam habet, futuri ſimus moleſti: relinquemus unicuique ſuam de horum vel illorum articulorum veritate, gravitate, vel levitate ſentiendi libertatem, & hoc unum diſquiremus, quid in his vel illis capitibus tractandis vel probandis, leges *ſimplicitatis* noſtra ſententia requirant. Hoc ideo denuo monendum eſſe exiſtimavi, quoniam audivi, quoſdam exiſtumaſſe, me de horum vel illorum reformatæ Religionis articulorum *veritate* acturum, & ſine neceſſitate aliis materiam diſputationis ſerram reciprocandi ſuppeditaturum.

Scopus hujus diſſertationis oſtenditur.

Profecto is ſcopus meus non eſt; a litibus, quantum id in mea poteſtate ſitum eſt, ſum alieniſſimus. Satis & plus quam ſatis expertus ſum, quid *odium theologicum* valeat, & quibus artibus tranquillitas mentis, hominis etiam pacis amantiſſimi, turbari poſſit pulchre ſcio. Hoc unum diſpiciam, ut, quid in his vel illis partibus diſciplinarum theologicarum, prouti eæ hodie tractari ſolent, mihi vel grave & momentoſum vel leve videatur, candide exponam. Poterit id mea opinione fieri ſalva diſſentientium amicitia, & tantis laudibus elata & celebrata *Orthodoxia*. Pro captu quiſque ſuo & peritia, quam inſtituto qualicunque examine de Religionis articulis adeptus eſt, vel ſe adeptum eſſe exiſtimat, de meis cautelis judicabit, modo id fiat placide, ſine ſiniſtris & malignis ſuſpicionibus. Meliora monſtranti vacivas ſemper præbiturus ſum aures. Cumque aliis licitum ſit, animorum ſuorum ſenſus, de his vel illis Religionis capitibus brevius vel prolixius exponere; nemo mihi vitio vertet, ſi pro ingenii mei mediocritate aperte & candide declarem, quid in his vel illis partibus theologiæ mihi leve vel momentoſum, adeoque *ſimplicitati* conveniens vel non conveniens eſſe videatur. Cum vero præcipua cura Theologorum & V. D. Miniſtrorum in eo poſita ſit, ut rudimenta veræ Religionis teneris infantibus & adultioribus etiam inſtillentur, de *catecheticis inſtitutionibus* in hac ſecunda argumenti parte agam. Et *primo* quidem de ipſa catecheticæ inſtitutionis neceſſitate verba faciam. II. Ne materia nimis ſit brevis & macilenta, de illius in *primitiva eccleſia tractandi ratione* agam. III. Tandem diſpiciam, qualis *ſimplicitas* in tradendis his inſtitutionibus ſit obſervanda.

II.

De neceſſitate catecheticæ inſtitutionis.

Valde neceſſarias eſſe inſtitutiones catecheticas, nemo facile dubitaverit, qui, cum ad naturam ingenii humani, tum ad præſtantiam religionis attenderit. Quemadmodum in omnibus artibus & diſciplinis quædam ponenda ſunt rudimenta; ita multo magis hoc præſtandum in rebus ad religionem ſpectantibus. Requirit hoc ipſa religionis natura. Nemo fidem habere poterit Evangelio, niſi idem perſuaſus ſit, veram & divinam eſſe religionem a Chriſto traditam. At ut hoc rite cognoſcatur, prima ipſius fundamenta ſunt

rite

rite ponenda, veraque tam excellentis religionis imago eſt repræſentanda: quo clarius, ſimplicius, & ad ætatem juvenilem magis eſt accommodata hæc inſtitutio catechetica, eo magis etiam & profundius animis inhæret, & ita infantes pariter & profectioris ætatis juvenes, nonſolum capaces redduntur, ad cætera capita religionis rite intelligenda, ſed & ad S. Litteras, ex quibus clariſſima loca catechetæ deſumunt, creſcente ætate cum fructu legendas. Hac ratione inſuper rite præparatur juventus ad conciones publicas, quæ frequenter in cœtibus Proteſtantium habentur, cum aliqua voluptate audiendas. Novi multas eſſe cauſas, quæ impediunt, quo minus tot mille conciones, quæ hinc inde habentur, tam exiguam vim in animos auditorum habeant, de quibus hîc dicendi locus non eſt. Inter præcipuas tamen ego refero, quod plerique in tenera ætate obſcuram valde & imperfectam religionis ſunt conſecuti notitiam. Imo ſæpe factum eſſe novimus, ut multi auditorum, poſtquam in juventute perſpicuos ſatis de præcipuis religionis articulis adepti ſunt conceptus, auditis tot concionibus, ad auditorum captum minime accommodatis, eos ſenſim ſenſimque amiſerint. Quicquid autem de eo ſit, optandum eſſet, ut catecheticæ inſtitutiones eſſent frequentiores, concionum vero minor copia. Solent quidam, & quidem optimo fine, conciones habere ad populum ſecundum ſeriem quæſtionum catecheticarum: at quia ſchemate Oratoribus pleriſque familiari inſtitutæ ſunt, non tantam vim habent in animos, quanta ineſt familiaribus colloquiis, per interrogationes & reſponſiones factis. Ne quis autem putet, me nimis ſevere de hoc argumento judicare, adducam quorundam virorum eruditione, pietate & ingenio præcellentium, teſtimonia, ex quibus conſtabit, eos dudum in hac, quam hic in medium propono, ſententia fuiſſe. Doctiſſimus *Stakhouſe* in opere egregio, nimirum in *Theologia theoretico-practica* ex cel. Theologorum Anglorum ſcriptis concinnata, vol. IV. pag. 507. ita de eo diſſerit. *Il n'eſt pas neceſſaire de rapporter un grand nombre de preuves, pour montrer à quel point cette matiere d'inſtruire eſt utile & neceſſaire; la choſe parle d'elle-même, dit un de nos illuſtres Prélats,* (illuſtrem intelligit *Wake* olim *Archiepiſcopum Cantuarienſem*), *mais cette methode ſi prudente & ſi utile on la mepriſe, & on la néglige. Au lieu de ces inſtructions familiéres, ſi propres à diſſiper l'ignorance, on a introduit un ſecond*

ſermon pour l'après midi & établi une nouvelle eſpéce de Catéchiſtes, ſous le titre de Lecteurs, & cela ſouvent, non pas tant pour l'avantage réel, qui peut en reſulter, que pour contenter le caprice & la phantaſie de ceux, qui doivent le payer. Je ne puis pas dire, continue ce judicieux Prélat, que cela eſt tout à fait contraire à nôtre conſtitution préſente, parce que le dernier acte d'uniformité a toleré & a admis un pareil établiſſement; mais je ſuis ſûr, que par là on a manifeſtement donné atteinte à nôtre ancienne conſtitution, qui ne connoiſſoit point cet ordre des perſonnes, & qui n'a point pourvû à leur ſubſiſtance; delà il eſt malheureuſement arrivé, que le ſermon de l'après-midi a fait entiérement diſparoître un exercice beaucoup melieur & plus utile, qui eſt celui de catéchiſer; exercice, qui a pour lui les loix du Royaume, & les canons de l'Egliſe, au lieu que celui, qui a pris ſa place, n'a ni l'un ni l'autre. Mais c'eſt l'abus qu'il ſeroit auſſi facile de réformer, que de déſapprouver, ſi ceux, qui gouvernent l'Egliſe, vouloient s'accorder à mettre en execution les Canons, qui obligent le Clergé à faire un catechiſme par ſemaine. Huic ſuccedat ὁ Μακαριτης *cl. P. Roques*, Paſtor eccleſiæ gallicæ Baſileenſis antehac digniſſimus. Hic cap. VIII. de *Paſtore Evangelico*, inquirens in cauſas, cur miniſterium evangelicum hodie tam exiguos fructus ferat, inter alia ait, numerum concionum majorem eſſe quam neceſſe ſit, minorem vero inſtitutionum catecheticarum quam vero id oporteret. Sed audiamus ipſum, pag. 501. inquit: „ Ce qui peut inſtruire le peuple, ce ſont les catéchiſmes familiers, clairs, peu „ chargés, où l'on interroge, comme cela ſe pratique en divers „ endroits, non-ſeulement les enfans, mais auſſi les perſonnes du „ commun, qu'il faut rendre, par là, attentives & zélées à s'inſtruire. On ſe trompe, quand on croit, que le peuple s'inſtruit „ beaucoup aux ſermons. Il n'a ni l'attention, ni les lumiéres „ néceſſaires pour cela. Pour ſuivre un diſcours lié, & d'une raiſonnable longueur, il faut ſans contredit de l'attention; il faut „ un eſprit capable de s'appliquer. Or le menu peuple, peu accoûtumé à penſer, n'eſt pas en état de ſuivre, & beaucoup moins „ de retenir ce qu'on lui prêche. Une penſée chaſſe l'autre, & „ dès que le prédicateur a fini ſon ſermon, la plûpart des auditeurs ne ſavent plus ce qu'il a dit. Si le peuple manque d'attention ſuffiſante, pour ſuivre un long diſcours, il manque auſſi de

„ lumié-

„ lumiéres ; cela eſt conſtant. Pour entendre les ſermons, il faut
„ être pour le moins mediocrement inſtruit de la Religion. Les
„ ſermons ſont remplis de paſſages, qui, s'ils ne ſont pas familiers
„ aux auditeurs, leur obſcurciſſent les diſcours: outre cela, on
„ ſe ſert de termes, qui ne ſont pas connus au peuple, & qu'il
„ entend mille fois prononcer, ſans y ajouter aucune idée, ou à
„ moins une idée juſte. Je ne parle même que des ſermons les plus
„ populaires, car s'il s'agiſſoit de ces ſermons faits pour la parade,
„ où la matiere elle-même eſt difficile, les preuves metaphyſiques,
„ & le tour recherché, je dirai que le peuple eſt au ſermon com-
„ me au milieu d'un bois touffu, où il n'apperçoit la lumière,
„ qu'à travers l'épaiſſeur du feuillage. Que l'on prenne la peine
„ d'en faire l'epreuve, & l'on verra, que le peuple n'entend pas
„ la meilleure partie des termes, dont on ſe ſert dans les diſcours
„ publics ; que l'Ecriture ne lui eſt point familière, & beaucoup
„ moins le ſens des paſſages. Et comment pourroit-il ſavoir le ſens
„ de l'Ecriture, & quelles idées on ajoute à tels termes de l'art,
„ qui entrent dans les ſermons les moins ſcholaſtiques, puis qu'il y
„ a des Miniſtres, qui prêchent des années entieres ſur quelques
„ verſets detachés de l'Ecriture, & ſans qu'ils definiſſent preſque
„ jamais les termes ſcientifiques, dont il ſe ſervent? Les Catéchiſ-
„ mes remédieroient à ces inconveniens, ſi l'on leur joignoit des
„ paraphraſes de l'Ecriture Sainte. Par le moyen des Catéchiſmes,
„ qui devroient ſe faire ſuivant l'âge & la capacité de ceux qu'on
„ auroit à inſtruire, on donneroit des idées claires & preciſes des
„ matières & des termes, qui entrent dans les ſermons. Par le
„ moyen des paraphraſes, on donneroit lieu à apprendre l'Ecriture
„ & à en ſavoir le ſens. De cette maniére enſuite, les ſermons,
„ qui devroient être établis pour preſſer fortement quelque devoir,
„ ou pour faire reflèchir ſur quelque circonſtance particuliére, ſe-
„ roient écoutés, compris & retenus. On écoute avec plaiſir ce
„ qu'on entend ; on retient aiſément ce qu'on a compris ; & la
„ conduite ſuit les verités, qu'on a fortement dans l'eſprit. On
„ voit donc par là, que les ſermons devroient être moins fréquens
„ que les Catéchiſmes, & que les paraphraſes ; on voit de même,
„ que ces derniers exercices ſont des préparations néceſſaires,
„ pour profiter des diſcours ſuivis & oratoires. En vain, dira-t-on,

„ que les ſermons, lorſqu'ils ſeront clairs & populaires, remédie-
„ ront à l'ignorance du peuple. On ſe trompe, & c'eſt la même
„ choſe, que ſi l'on diſoit, qu'un Mathematicien clair & précis
„ pourroit enſeigner les Mathematiques, en ſuppoſant dans ſes
„ leçons la connoiſſance des termes, & des definitions, de même
„ que des premiéres demonſtrations, & ſans jamais interroger ſes
„ diſciples. Dans toutes les ſciences on commence par les pre-
„ miers principes. On tâche de les rendre familiers à ceux, qu'on
„ veut inſtruire. Il n'y à que la Religion, où l'on n'obſerve pas
„ cette méthode: auſſi voit-on peu de gens, qui ayant vieilli à
„ ouïr des ſermons, ſachent rendre raiſon de leur foi; Que dis-je?
„ Ils ſavent à peine autant de Religion, qu'on pourroit en ap-
„ prendre dans quelques ſemaines, ſi l'on s'y prenoit comme il faut.
Hactenus ſapiens ille & cordatus *vir*. Tertio tandem loco adjiciam ea, quæ vir pius, & in hoc argumenti genere verſatiſſimus, de hac materia diſſeruit, nimirum ὁ μακαρίτης J. F. *Oſterwaldius*, in notiſſimo & bonæ frugis pleniſſimo libello, cujus titulus: *Source de la corruption* &c. parte II. cap. III. ita inter alia vir venerandus loquitur: *Les matières, que l'on traite dans les ſermons, ſont ou de doctrine ou de morale - - . Ceux qui prêchent l'Evangile n'inſtruiſent pas aſſés le peuple des doctrines fondamentales, & des devoirs de la Religion; & comme les catéchiſmes ſont proprement deſtinés à l'explications de ces vérités, & de ces devoirs, j'eſtime que l'ignorance & la corruption viennent principalement de ce, que dans la plus grande partie des Egliſes les choſes ne ſont pas bien réglées à l'égard des catéchiſmes. Il n'y en a pas un nombre ſuffiſant, & ils ne ſont pas autant propres à inſtruire, qu'ils devroient l'être. Les catéchiſmes d'ailleurs ſont preſque négligés & même mépriſés. On eſt dans ce préjugé, qu'ils ne ſont établis, que pour les enfans & pour les gens de baſſe condition: La fonction de Catéchiſte, qui étoit autrefois ſi conſidérable dans l'Egliſe, eſt aujourd'hui regardée comme une fonction peu importante; & on la confie d'ordinaire aux perſonnes, qui ont le moins de lumiéres & d'expérience. Ce ſont là des défauts, auxquels il ſeroit néceſſaire de remédier. Un des établiſſemens les plus avantageux, que l'on pût faire dans les Egliſes, ce ſeroit d'augmenter le nombre des catéchiſmes & de les mettre dans la place d'une partie des ſermons.* Ex hiſce præſtantiſſimorum virorum teſtimoniis patet ſatis, quid cum

de

de *neceſſitate* catecheticarum inſtitutionum, tum de *frequentiore* horum exercitiorum *uſu* ſenſerint.

III.

Inquiritur in originem catecheticarum inſtitutionum.

Juvat elucidationis cauſa, in originem laudabilis conſuetudinis inquirere, ita tamen, ut data opera de fatis inſtitutionum harum minime futuri ſimus ſolliciti. In genere de hoc argumento loquendum ubi eſt, non dubitandum, quin viri ſancti & pietatis amore incenſi, per omnes V. T. œconomias, ſedulo operam dederint, ut pro rérum divinarum cognitionis modulo, aut ipſimet liberis elementa prima religionis inſtillarent, aut per alios id præſtari curaverint. Hocque eo magis neceſſarium erat, quia religionis cognitio ſub veteri œconomiâ obſcuritate quadam erat involuta, reſpectu habito ad pleniorem Evangelii lucem. De his vero data opera agere non conſtituimus. Videatur cl. Theologi *J. Altingii Heptas VI. Diſſertat.* *Num. I. de capitibus catecheticis religionis chriſtianæ pro Catechumenis Hebræorum* adultis, quæ extat *tomo V. operum pag.* 158. ſeqq. Plerique, qui in antiquitatem inſtitutionum catecheticarum inquirunt, veſtigia earum reperire ſibi videntur in ipſo novo Teſtamento, in ſpecie vero in locis I. *ad Corinth. Epiſt. cap. III. v.* 2. ubi Apoſtolus ait; γάλα ὑμας ἐπότισα και ὐ βρωμα. ad *Hebr. cap. V. v.* 12. 13. 14. ubi Apoſtolus ait. και γαρ ὀφείλοντες ἐιναι διδάσκαλοι δια τον χρονον, παλιν χρειαν ἐχετε τȣ διδασκειν υμᾶς τινα τὰ ςοιχεια της ἀρχης των λογιων τȣ Θεȣ και γεγονατε χρείαν ἐχοντες γαλακτος, και ὐ ςερεης τροφης. Πᾶς γαρ ὁ μετεχων γαλακτος, ἀπειρος λογȣ δικαιοσυνης; (νήπιος γάρ ἐςι). Τελείων δε εςιν ἡ ςερεὰ τροφὴ, τῶν δια τὴν ἕξιν τα αιϑητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλȣ τε και κακȣ. Provocant denique ad verſiculos proxime ſequentes *cap.* VI. *v.* 1. & 2. Antequam vero propius inſpiciamus hæc loca, de voce κατηχειν aliquid notandum. Generali ſignificatione denotat, aliquid alium per ſermonem edocere, cujuſcunque tandem illud naturæ ſit. Græcos paſſim hac voce uſos probat *Caſaubonus* ad *cap.* I. *Lucæ* v. 4. quem vide. *celeb. Fabricius* ad *Sextum Empiricum* p. 285. & 339. oſtendit, κατηχειϑαι Græcis idem eſſe, quod *auditione & fama percipere;* de eadem voce vide *Salmaſium* de *lingua helleniſtica* pag. 103. *Eraſmus* ad eundem locum

cum exiſtimat, κατηχειν in ſpecie denotare, docere aliquid per ſermonem, quod ſcriptis tradere nolis. Provocat ad *Ægyptios*, *Druidas*, & alios populos, qui viva voce multa tradiderint, quæ ſcriptis tamen conſignata non ſint. At dubito utrum propterea voci κατηχειν hæc ſingularis ſignificatio tribuenda ſit. In N. Teſtamento notat in genere in religione inſtituere; ita de Apollo dicitur Act. XVIII. v. 25. Κατηχȣμενος την ὁδον τȣ κυριȣ. & ad Rom. cap. II. v. 18. Κατηχȣμενος ἐκ τȣ νομȣ. In ſpecie vero denotat prima religionis rudimenta viva voce tradere, quod idem eſt quod Paulus vocat διδασκειν τα ϛοιχεια της ἀρχης των λογιων τȣ Θεȣ. De vocibus aliis, quibus uſi ſunt Patres de hoc negotio agentes, vide fuſe differentes *Suizerum in Theſauro*, *Bingham in antiquitat. eccleſiaſticis*, *Toutteum diſſertat. præliminar. ad opera Cyrilli Hieroſolymitani*, alioſque. Occaſione vocis γαλα, quæ in epiſtola ad Corinthios extat, Patres, vocis κατηχειν loco, uſurparunt ſæpe vocem γαλακτοτροφειν. Ita Auctor *Conſtit. Apoſtol. libro* II. *cap.* XXXIII. *pag.* 247. Edit. *Clerici* docens, quomodo oporteat Sacerdotes, utpote Patres ſpirituales, honorare, & veneratione dignos habere, eos vocat τȣς τω λόγω γαλακτοτροφησαντας, τȣς ἐν τῆ διδασκαλία ἀναθρεψαμενȣς. Sed veniamus ad loca ipſa in medium adducta, viſuri, utrum inſtitutionis catecheticæ modum, ab Apoſtolis uſurpatum, in his locis reperire poſſimus. Primus locus eſt ex 1. *epiſtola ad Corinthios cap. III. v.* 3. petitus. Ex hoc loco hoc unum patet, Apoſtolum in hoc fuiſſe, ut iis, qui ex Corinthiis nomen dare volebant religioni chriſtianæ, ſimpliciſſimos religionis chriſtianæ articulos primo traderet, non vero ſubtiliora. Γαλα enim nihil aliud ſignificare poteſt, quam prima religionis rudimenta, βρωμα vero denotare debet aliquid, quod paulo difficilius ſit cognitu, & quod meditationem requirit. At hoc nobis, neque modum inſtitutionum catecheticarum, ab Apoſtolis uſurpatarum, neque ſingillatim numerum & ordinem horum primorum articulorum detegit, adeoque aliunde id eſt repetendum. Miror cl. *Vitringam lib. III. Obſ. ſacr.* per γαλα intelligere veritates primas, quas *regeniti* ſcire & meditari debuerint. Profecto antequam Chriſtianis prima elementa diſciplinæ chriſtianæ tradita ſunt, non poterant dici regeniti; & ubi iis imbuti fuerunt, & nomen dederunt religioni chriſtianæ, non ſtatim mentem mutarunt, priſtiniſque vel falſis opinionibus vel pravis ſtudiis valedixerunt. Novi quoſdam

ad inſcriptiones epiſtolarum, ubi integer cœtus *ſanctus, electus*, &c. vocatur, provocare; at hi tituli dabantur Chriſtianis in genere; competebant autem duntaxat vere ſanctis; conſtat enim ex omnibus epiſtolis, multos ſemper, qui etiamſi religionem chriſtianam publice erant profeſſi, nihilominus tamen vitam tam ſancta religione dignam non vixiſſe. Non eſt putandum, Judæos vel Gentiles, qui in caſtra Chriſtianorum tranſiverunt, ſtatim ita fuiſſe totos mutatos, ut nullis præpoſteris opinionibus & vitiis, quibus, antequam religioni chriſtianæ nomen darent, addicti fuerant, obnoxii fuerint. Quod ad locum ad Hebræos V. pertinet, patet quidem, lac opponi τη ϛερεα τροφη; at quid per hanc intelligatur, non adeo clarum eſt. Per το γαλα prima religionis fundamenta, quibus Judæus, religionem chriſtianam profeſſurus, imbuendus erat, communiter intelliguntur. Quod ſi qualia illa fuerint expendas, ad ſequentia referri poſſunt capita. 1.) In Vet. Teſtamento promiſſum fuiſſe in oraculis venturum Meſſiam. 2.) Eum jam comparuiſſe, tempore nimirum adventus impleto. 3.) Jeſum Nazarenum eſſe illum prædictum Meſſiam. 4.) Eum fuiſſe miraculis illuſtrem, vitam pro peccatoribus profudiſſe, ſepultum, e mortuis in vitam revocatum, & ſublimem poſtea in cœlos abiiſſe, idque ſecundum Scripturam Veteris Teſtamenti, quam Judæi, antequam ad religionem chriſtianam accederent, tanquam divinam admittebant. 5.) Vi mortis Jeſu Chriſti, tanquam unici & perfecti ſacrificii, homines poſſe juſtificari, non vero per ſacrificia pecorum, aut legalem obſervantiam cæremoniarum. 6.) Quibus, præeunte Paulo, addi debet doctrina de pœnitentia, de fide, de reſurrectione mortuorum. At hoc poſito difficile eſt conceptu, quomodo hi articuli fundamentales γαλα dicantur, cum ſint revera ϛερεα τροφη. *J. Clericus* in *additamentis* ad *Hammondum*, difficultate hac obſervata, ita commentatur: *Solidus cibus*, ait, *collatus cum lacte, aptiorque adultis quam infantibus, figurato hoc ſenſu, quo hic ſumitur, duplici modo poteſt intelligi. Significare enim poteſt, aut præſtantius quiddam, hoc eſt utilius, quam prima elementa; aut ſimpliciter dogmata difficiliora intellectu, & quæ non concoquuntur, niſi a doctioribus. Priore modo vix poſſe ſumi videtur, nam quamvis omnia quæ hic habentur utilia ſint, multo utiliores ſunt doctrinæ, quæ quaſi fundamenta & initia proponuntur, principio Cap. VI. quam allegoriæ, quæ leguntur Cap. VII. & ſeqq. Intelligendæ ergo ſunt nomine ſolidi cibi, difficiliores quædam interpreta-*

tiones Veteris Teſtamenti, *talis eſt adumbratio Chriſti*, *quam in hiſtoria Melchiſedeci*, *& collatio ſacerdotii Chriſti cum aharonico.* Interpretes *Berolinenſes* per στερεαν τροφην intelligunt *des connoiſſances plus élevées*, *qui conviennent à ceux*, *qui ſont hommes faits en J. C.* (*) Et profecto ſi hoc caput *Pauli*, cum ſequentibus conferamus, per την στερεαν τροφην intelligi captu difficiliora V. Teſtamenti loca & oracula typoſque, quæ ab iis, qui prima lineamenta demum chriſtianæ religionis edocebantur, concipi nondum potuerunt, quam maxime probabile erit. Quæritur autem quomodo v. 13. dicantur ἄπειροι λογȣ δικαιοσυνης qui tenent στοιχεια των λογων τȣ Θεȣ. *Grotius* ad vocem μετεχων γαλακτος addendum eſſe *tantum* monet, & per δικαιοσυνην intelligendam την τελειοτητα, σοφιαν per excellentiam, 1. Corinth. 11. 6. quæ datur per διάνοιξιν των γραφων Luc. 24: 32. Eadem fere ratione hunc verſum interpretatur *Camero*: λογος δικαιοσυνης (inquit) hic eſt, quam σοφιαν Apoſtolus vocat & γνωσιν; quæ duabus in rebus videtur ſita eſſe, primum in percipienda ratione dogmatum chriſtianæ religionis, deinde in collatione Veteris & N. Teſtamenti, myſteriorumque explicatione. Prius illud vocatur γνωρισμός πολυποικιλȣ σοφιας Θεȣ, Ephef. III. 10. ſecundum illud, διανοιξις και παραδοτις ἐκ τῶν γραφων, Act. XVII. 3. *Hammondus* ita h. v. παραφραζει: *Qui lacte duntaxat nutritur*, *ſolidiorem cibum ferre nequit*; *ſimiliter qui ſunt inſtructi duntaxat iis doctrinis Chriſtianiſmi*, *quæ ſunt maxime neceſſariæ*, *ſublimioribus doctrinis offenderentur*, *quæ doctioribus conveniunt*: *ſunt enim inſtar infantum*, *quibus*

nec

(*) Similem in modum de ſolidiore illo cibo commentatur cl. Limborchius ad h. l. „ Hæc inquit) ſublimior doctrina non vocatur ſolidior cibus,
„ quia ad fidem chriſtianam magis eſt neceſſaria, quam principia illa reli-
„ gionis. Nihil minus: illis enim ignoratis, modo principia religionis
„ chriſtianæ quis ſolida fide amplectatur, poteſt eſſe Chriſtianus: non eſt
„ autem Chriſtianus, niſi illa firma fide amplexus fuerit. Sed eo ſolum re-
„ ſpectu, quod faciant ad ſolidiorem doctrinæ Chriſti confirmationem: ſic-
„ ut ſolidus cibus præciſe non eſt neceſſarius ad vitæ conſervationem; ſed
„ ad virium majorum, quæ ad labores ſuſtinendos requiruntur, adquiſitio-
„ nem. Idque potiſſimum locum habet in Judæis, qui multum addicti al-
„ legoricis explicationibus & de legis ſuæ divinitate perſuaſi, valde in fide
„ chriſtiana confirmari poterant, dilucida & diſtincta applicatione typo-
„ rum Veteris Teſtamenti ad Chriſtum, ejuſque pontificatum. Agno-
„ ſcentes enim ea, quæ Deus in lege ſua olim inſtituit, figuras eſſe ac typos
„ eorum, quæ in Chriſto impleta ſunt; eo ipſo etiam de divinitate doctri-
„ næ chriſtianæ pleniſſime reddebantur perſuaſi.

nec dentes, nec ſtomachus ſunt apti, ad terendos & concoquendos ſolidiores cibos. Patet ex *verſione verſ.* 12. *eum per* ςερεαν τροφην *intelligere myſticam atque abſtruſam doctrinam de ſacerdotio Chriſti & Melchiſedeci.* Utrum autem phraſin, απειροι τυ λογυ της δικαιοσυνης, rite ita interpretatus ſit, aliis dijudicandum relinquo. Hinc factum eſt ut *celeberrimi Interpretes N. T. Berolinenſes* paulo preſſius inſiſtentes verbis τυ λογυ της δικαιοσυνης, exiſtimarint, agi hîc de juſtificatione. Nimirum hanc doctrinam quidem primis Neophytis pulchre fuiſſe indicatam; at eoſdem Hebræos prima tantum religionis elementa edoctos, legalis cultus cæremonias ſimul obſervaſſe. Sed verba virorum doctorum, quibus in hac materia utuntur, ſunt repræſentanda, v. 13. *la parole de Juſtice*] *c'eſt-à-dire, la doctrine de la juſtification & du ſalut. Voyés par tout dans les Epitres aux Romains & aux Galates. Dans cette doctrine il y avoit deux vérités générales; l'une que les hommes ne ſont juſtifiés que par le ſang de Jeſus Chriſt, & non par celui des victimes: l'autre, que le culte lévitique avoit été inſtitué pour être une repréſentation de ce qu'a fait Jeſus Chriſt pour la redemtion du monde. C'eſt dequoi il s'agit dans cette Epître, & ce qui eſt très bien nommé la parole de juſtice. On ne peut douter, que les Hebreux ne pratiquaſſent encore les cérémonies légales avec quelque opinion, qu'elles étoient neceſſaires au ſalut & à la juſtification. Ils étoient à cet égard comme des enfans, qui avoient beſoin de lait. Ils ne ſavoient pas aſſés que l'expiation du pêché ne pouvoit être faite que par le ſang de Jeſus Chriſt, & ils ſavoient encore moins découvrir dans le culte lévitique tous les myſtéres de la redemtion, qui y étoient cachés. C'eſt la nourriture ſolide, qui ne convenoit qu'à des hommes faits.* Ita docti illi Commentatores. Probabilis mihi videtur hæc interpretatio, primo quia preſſius voces λογον της δικαιοσυνης urgent: 2) quia ex epiſtolis patet, Judæos pertinaciter cultui externo fuiſſe addictos, neque cum profeſſione Chriſtianiſmi exiſtimaſſe pugnare, ſi quoſdam ritus, à Deo olim inſtitutos, cum diſciplina chriſtiana conjungerent. Erunt fortaſſe qui dicent, dubium non eſſe, quin Apoſtoli doctrinam de juſtificatione per fidem in Chriſtum jugiter inculcaverint, & taxarint eos, qui cultum cæremonialem religioni chriſtianæ adjungere voluerunt. Ego vero hoc non nego: at quemadmodum J. Chriſtus, Sanctiſſimus *Soter*, multa adhuc toleravit in ſuis diſcipulis; ita eodem ſpiritu manſuetudinis incenſi Apoſtoli, non

 ſtatim

ſtatim duriter excipiebant Neophytos, qui vel ex Gentiliſmi vel Judaiſmi tenebris eluctati chriſtianæ religioni nomen dederant, haud ignorantes, fieri non poſſe, ut homines ſtatim & ſine mora omnibus præjudicatis de religione opinionibus, quas longa dies confirmaverat, nuntium mitterent. Demum ſequentibus temporibus, ubi ſuperbi & ambitioſi doctores in eccleſia chriſtiana exorti ſunt, pluralitate votorum homines a ſe diſſentientes in arctum cogere aggreſſi ſunt, ut ſuis ſententiis, quas ſolas orthodoxas eſſe putarunt, firmiter tanquam oraculis cœlitus delapſis ſubſcriberent. Improbarunt igitur quidem Apoſtoli pravam conſuetudinem quorundam Judæorum, noviter ad profeſſionem Religionis chriſtianæ accedentium, ſed per tempus, dum melius & rectius ſaperent, gravius in eos non animadverterunt. Egregio exemplo, quid nobis hodie meliora edoctis præſtandum in hoc caſu eſſet. Devenimus tandem ad caput VI. hujus epiſtolæ ad Hebræos, in quo quidam ſibi deprehendiſſe videntur modum catecheticarum inſtitutionum, tempore Apoſtolorum uſurpatum. Loquitur ibi Paulus de *μετανοια ἀπο νεκρων ἐργων, πίστει ἐπί Θεόν, βαπτισμοις διδαχης, ἐπιθεσει των χειρων, ἀναστασει τε νεκρῶν και κριματος αἰωνίυ.* De hiſce pluribus agunt interpretes, ad quos lectorem veri amantem amando. (*) Juvat tantum ad hæc verba quædam adnotaſſe. I. Ex verbis hiſce manifeſtum eſt; non agi de catecheticis infantum inſtitutionibus, ſed de iis, qui adultiore ætate religioni chriſtianæ nomen dederunt. II. Non judicandum ex ſeculi II. vel III. conſuetudine Catechumenos tractandi de iis, quæ primis initiis eccleſiæ chriſtianæ pro temporum & perſonarum diverſitate ab Apoſtolis facta ſunt. Notum enim eſt, plura iis, quæ ſimpliciter tem-

(*) Doctiſſimus PEIRCIUS Anglus, cujus paraphraſin & notas philologicas in epiſtolam ad Hebræos ex anglica lingua in latinum idioma tranſtulit, eruditisque inſtruxit animadverſionibus cl. J. D. MICHAELIS, ita primum verſum capitis VI. explicat: „ Quapropter non de primis illis verba faciam „ oraculis, quibus priſcæ Oeconomiæ tempore obſcurius demonſtratur „ Chriſtus, ſed potius ad hæc contendam, quæ adultis apta ſunt: non „ lacte vos, ut veteres illos Judæos Prophetæ, paſcens. Nec ergo Moſaïca „ denuo fundamenta jacio pœnitentiæ ab operibus morte dignis, & fidei „ in Deum ſine explicata Chriſti cognitione. „ Interpretatio hæc valde probabilis eſt. Miratur cl. Editor, hoc in loco reperire interpretes prima inſtitutionum catecheticarum rudimenta.

tempore Apoſtolorum tradebantur, ſuperſtitioſe & parum prudenter fuiſſe adjecta. III. Manifeſtum eſt ex iis, quæ commemorantur, non hic ab Apoſtolo perfectam omnium eorum, quæ Proſelytis inculcabantur articulorum fidei tradi notitiam, ſed quorundam tantum: neque dubitandum, quin qua erant Apoſtoli ſapientia inſtructi, pro ætatis, & variarum circumſtantiarum ratione, diverſimode in tradendis primis elementis doctrinæ chriſtianæ verſati fuerint. Aliter tractandus erat Judæus religionem chriſtianam amplexurus; aliter homo gentilis, omni hactenus religionis chriſtianæ cognitione deſtitutus: & inter hos pro cognitionis vel ignorantiæ diverſitate ſervandum illis erat prudens diſcrimen. Utriſque & Judæis & Gentilibus diverſa quidem methodo capitalia religionis chriſtianæ principia, eaque clare animis erant infigenda & explicanda; reliqua pro capacitate ingeniorum erant ſuperſtruenda. Hoc certum, neque a Chriſto, neque ab Apoſtolis ſyſtema aliquod veritatum catecheticarum data opera concinnatum fuiſſe. Chriſtus, pro diverſa circumſtantiarum & perſonarum ratione, religionis ſuæ præcepta tradebat. Mox parabolis uſus eſt; modo perſpicuo ſermone, quæ neceſſaria creditu erant, propinabat, & quæ evitanda eſſent monſtrabat. Hoc potiſſimum urgebat, ſe nimirum verum eſſe Meſſiam divinitus miſſum, neque alia ratione homines Deo iri reconciliatum, quam per cruentum ſuum ſacrificium Deo offerendum, ut de aliis articulis nil jam dicam. Idem potiſſimum urgebant Apoſtoli, & veras juſtificationis cauſas & effectus Gentilibus pariter atque Judæis expoſuerunt; quibus articulis, pro eccleſiarum & hominum ſtatu, diverſorum articulorum explicationes & vera ad pietatem incentiva adjiciebant. Cæterum de loco illo ad Hebræos cap. VI. vide quæ collegit *Wolfius*, in ſuis curis ad h. l. & *commentarium Limborchii.*

IV.

Utrum primis poſt Chriſti, & Apoſtolorum exceſſum annis, ſcriptæ & editæ ſint catecheti-

Poſtquam Chriſtus & Apoſtoli e vivis exceſſerant, exorti ſunt hinc inde viri pii & cordati, qui religionis chriſtianæ veritatem pro viribus defenderunt, & quantum occaſio ferebat, propagarunt. At ſyſtema nullum articulorum religionis apte inter ſe connexorum & plebis ingenio attemperatorum in iis, quæ ad poſteritatem tranſmiſſa ſunt, antiquitatis eccleſiaſticæ monumentis reperimus. Mi-

cæ inſtitutiones, diſquiritur.

rum certe quibusdam, nec ſine cauſa videbitur, tam exiguam à primis chriſtianæ diſciplinæ ſectatoribus in hoc negotio adhibitam fuiſſe curam. Comprehendi enim vix poteſt, quomodo Gentilium liberi, vel in ipſo Gentiliſmo nati, vel qui poſtquam parentes nuper demum religioni chriſtianæ nomen dediſſent, in dias luminis auras prodierunt, ſine accuratiore notitia graviſſimorum religionis chriſtianæ capitum, veri nominis Chriſtiani dici, & propter religionem periculis ſe ſe objectare potuerint. Modus etiam Catechumenos ſeculo II. & III. ut de ſequentibus nil dicam, inſtituendi, uſurpatus ſatis oſtendit, minus aptos fuiſſe pleroſque Doctores (loquimur de iis ſcriptis, quorum notitia ad nos pervenit) munus Catechetarum rite adminiſtrandi. Profecto Majores noſtri, qui Papiſmo valedicebant, pulchre perſpexerunt, religionem puram ſervari, nedum cum fructu propagari non poſſe, niſi mature rudioribus pariter & adultioribus prima religionis elementa in manus traderentur, & ſedulo inculcarentur. Hinc certatim ad ſcribendos catechiſmos viri inter Proteſtantes præſtantiſſimi animos adjunxerant. Hæc ſingillatim & per partes enarrat ὁ μακαρίτης cl. *Buddeus in Iſagoge ad Hiſt. Litt. Theologiæ Lib. II. cap.* 2. Excuſari forte poterunt primævi Doctores eccleſiæ chriſtianæ, quod præter varia impedimenta, calamitoſiſſimis temporibus objecta, neceſſitas ipſis impoſita fuerit, cum adverſus varii generis, uti appellantur, hæreticos religionem defendendi, tum vero innocentiam doctrinæ & vitæ editis apologiis tuendi. Atque hæc defenſionis horum Doctorum ratio vel eo nomine ſpeciem habet, quod perpauca primis duobus ſeculis ad nos tranſmiſſa ſint monumenta; utque adeo, quid à Doctoribus primis, ſingulis in cœtibus peractum ſit, dijudicare accurate non poſſimus. Parentes ſine dubio, pro cognitionis modulo, inſtitutionibus catecheticis pro temporum ratione defuncti ſunt. Quod vero ad illa prima monumenta veterum eccleſiæ Antiſtitum pertinet, quæ ad noſtram pervenerunt ætatem, ſunt illa duplicis generis. Quædam ſcripta ſunt contra hæreticos primorum temporum, genus hominum fanaticum. In his ſcriptis id potiſſimum agunt primi illi Doctores, ut hominum illorum errores exponant, & quantum valebant, refellant. Ex quibus ſimul ex parte manifeſtum eſt, quinam præcipue articuli religionis chriſtianæ fuerint admiſſi & defenſitati. At non omnium mentionem faciunt, neque tam dilucide ſingulos recenſent arti-

articulos, ut exinde integrum aliquod & apte inter ſe connexum veritatum theologicarum ſyſtema erui poſſit. Ars cogitandi, ſingulaque ordine diſponendi, iis temporibus parum erat nota, ut jam non dicam quam ſit difficile cognoſcere, utrum adverſariorum mentem rite ceperint & repræſentarint, ſolideque confutarint. Quot extant quæſo in dialogo *Juſtini M.* adverſus *Tryphonem Judæum* infirmæ argumentationes? Quam in arctum coegiſſet *Juſtinum* Trypho ille, ſi eo fuiſſet inſtructus ingenio & eruditione, quali ornatus fuit ille Judæus, cum quo congreſſus erat cl. *vir*, *Phil. Limborchius?* Novi eſſe viros quoſdam doctos, qui exiſtiment, nullum extitiſſe *Tryphonem*, ſed *Juſtinum* ſaltem in ſuo ſcripto oſtendere voluiſſe, quantum in diſputando adverſus Judæos valeret. At hoc cauſam *Juſtini* non juvaret, ſi vel maxime id ſolidis rationibus poſſet adſtrui. Alia ſcripta ſunt à primis Doctoribus contra Gentiles, nimirum variæ apologiæ, de quibus hoc loco data opera agere noluimus. Hoc unum dico, viros illos præſtantiſſimos in eo potiſſimum laboraſſe, ut innocentiam Chriſtianorum contra varias Gentilium calumnias vindicarent, religioniſque & cultus paganici vanitatem demonſtrarent, univerſæ vero religionis chriſtianæ articulos repræſentare, & contra hoſtes veritatis data opera defendere noluerunt: dudum etiam ab eruditis monſtratum, eos feliciores fuiſſe in oppugnandis cœleſtis doctrinæ hoſtibus, quam in adſtruendis ſalutaris doctrinæ veritatibus. Laudandus tamen virorum piorum & doctorum conatus, neque ſine inſigni fructu eorum apologiæ leguntur.

V.

Inſtituti noſtri ratio poſtulat, ut diſquiramus, quænam tandem primorum temporum monumenta reperiantur, in quibus quorundam judicio ſyſtematicarum & catecheticarum inſtitutionum prima exhibeantur elementa. Atque multis quidem perſuaſum fuiſſe, ſymbolum apoſtolicum formulam fuiſſe præcipuorum articulorum ab ipſis Apoſtolis conſignatorum, eruditis ſatis notum eſt. At licet non diffiteamur, quædam capita religionis chriſtianæ, eaque momentoſa valde, in eo, prouti ea ad noſtram ætatem ſunt translata, contineri; unde etiam in pleriſque eccleſiis chriſtianis hoc ſymbolum mature pueri & puellæ memoriæ tradere debent; multa tamen adhuc requiruntur ad ſym-

Recenſentur quædam veterum monumenta, in quibus, quorundam judicio, catecheticarum inſtitutionum religionis chriſtianæ

prima traduntur elementa.

ſymbolum illud pro integra norma primorum & neceſſariorum cognitu religionis articulorum habendum. Satis inſuper hodie notum eſt eruditis, auctores hujus ſymboli non eſſe Apoſtolos, ſed ſingulos articulos religionis diverſis temporibus conſignatos, & occaſione harum vel illarum novarum opinionum, quæ in eccleſiis exortæ erant, compoſitos fuiſſe. Data opera hoc probavit vir *nobiliſſimus*, *P. Kingius*, in *hiſtoria critica ſymboli apoſtolici*, quam ex anglica lingua in latinum idioma tranſtulit ὁ μακαρίτης cel. *Olearius*, *Theologus olim Lipſienſis clariſſimus.* Verum eſt, circumferebantur primis ſeculis quædam ſcripta Apoſtolorum nomine inſignita, v. gr. διαδαχαι των Ἀποςολων, quædam eorundem διδασκαλιαι: at hodienum ſatis notum eſt hæc ſcripta pro ſpuriis eſſe habenda. Jam ſuo tempore id agnoverat *Euſebius* in *Hiſt. eccl. Libro* enim III. cap. XXV. ita ait: Ἐν τοις νόθοις κατατετήχθω και τῶν παύλυ πράξεων ἡ γραφὴ, ὁ τε λεγομενος ποιμὴν, και ἡ Ἀποκαλυψις πετρυ. και προς τυτοις ἡ φερομένη Βαρναβα ἐπιςολη, και των ἀποςόλων ἁι λέγομεναι διδαχαί. De his autem ſcriptis ita pronuntiat eruditiſſimus *Pearſonius*, *vindic. Ignatianarum capite* IV. *Vol.* II. *Patrum Apoſtolicorum pag.* 289. *Edit. Clerici. Obſervandum* (inquit) *eſt, plures olim extitiſſe* διδαχὰς, *ſive* διδασκαλίας *quaſi ab Apoſtolis profectas, & vel ab ipſis ſcriptas, vel certe viris apoſtolicis dictatas, & ab illis ſub Apoſtolorum nomine exaratas & eccleſiæ commendatas. Cum enim voces* διδαχη, *&* διδασκαλία *frequentiſſime in N. Teſtamento occurrerent, ut* διδαχη κυριυ, διδαχη Ἀποςόλων, διδασκαλιὰ τῦ σωτῆρος; διδασκαλία παύλυ, *hæretici, aut male feriati homines, ſacris oraculis minime contenti, tales* διδαχας *&* διδασκαλιας *commenti ſunt. Quæ nulli certo apoſtolico viro adſcribebatur, dicta eſt* διδαχὴ *vel* διδασκαλία Ἀποςολων; *quæ ab aliquo Apoſtolorum diſcipulo ſcripta putabatur, ejus nomen præ ſe ferebat, ut* διδασκαλία κλήμεντος *vel* διὰ κλήμεντος, *quæ omnium hujus generis antiquiſſima videtur. Ad hujus autem normam effictæ ſunt & aliæ complures, diverſis ſeculis excogitatæ atque evulgatæ, ut* διδασκαλεια Ἰγνατίυ *&* διδασκαλία δια ἱπ-πολύτυ *nondum a quoquam obſervata, quam in codice Mſc. Bibliothecæ Oxonienſis latere teſtamur: Neque enim deerant, qui Hippolitum ipſis notum Apoſtolis prædicarent. Quin & talem* διδαχην *etiam S. Polycarpo attributam fuiſſe non dubito. Tales erant antiquitus evulgatæ, quaſi ab Apoſtolis derivatæ* διδαχαι *&* διατάξεις. *Ex his diverſis didaſcaliis atque conſtitutionibus libros octo conſtitutionum apoſtolicarum,*

quos

quos nunc habemus, confectos atque conſarcinatos fuiſſe, aſſerere non dubito. Confer *Uſſerii* diſſertationes de *Ignatii* M. epiſtolis, ubi ſimul cap. VII. de conſtitutionibus apoſtolicis agitur, & *Fabricium in codice pſeudepigrapho Novi Teſtamenti.* Quicquid autem de eo ſit, nulla clara extant in hiſce conſtitutionibus catecheticarum inſtitutionum indicia; aut ſi talia reperiuntur, indigna ſunt nomine rite adornatarum inſtitutionum catecheticarum, ut ex infra tradendis patebit. In hunc cenſum referunt quidam *Hermæ* libellum, dictum *paſtorem*, quaſi in eo prima doctrinæ chriſtianæ elementa traderentur; at profecto qui ita ſentiunt, indolem veri nominis catechiſmi ignorant, & perquam negligenter hunc libellum evolverunt. Haud ignoro equidem, antiquiſſimos Patres, *Irenæum*, *Clementem Alexandrinum*, *Origenem*, alioſque hunc libellum maximi feciſſe; imo aliquando ita locutos, quaſi divinæ eſſet originis; ipſa tamen lectio docet, hunc libellum fœtum eſſe hominis ad *fanaticiſmum* inclinantis valde; & profecto, ſi noſtra ætate talem quis libellum in lucem ederet, nullus ego dubito, quin in catalogo fanaticorum locum ſuum reperturus eſſet. In hoc enim libello nullus ordo, nulla argumentorum apta coagmentatio, nulla perſpicua articulorum fidei connexio; ſed minus perſpicua quorundam articulorum fidei expoſitio, cum miris phantaſiæ male ſanæ luſibus conjuncta. Plura de hoc libello non afferam, cum ſententiam meam de eo protulerim in prima mea *diſſertatione de viſionibus primorum Chriſtianorum.* (*) Hunc tamen libellum in quibuſdam eccleſiis Catechumenis commendatum & lectum fuiſſe, *Athanaſii* teſtimonio probat *cl. Bingham*, *antiquit. eccleſiaſt. vol. IV. pag.* 12. Quam accuratam ex talium libellorum lectione religionis chriſtianæ notitiam ſibi Catechumeni iſti comparare potuerint, quilibet, qui naſum habet, facile conjiciet. Et profecto quoties ego prima illa monumenta antiquiſſimorum Patrum evolvo, toties doleo, in tradendis ſanctioris diſciplinæ capitibus tam exiguam ordinis & perſpicuitatis ab iis habitam fuiſſe rationem. Miror lectionem hujus libelli fuiſſe permiſſam Catechumenis, non autem uſum Orationis dominicæ, antequam baptiſmo tingerentur, cum ea au-

(*) „ Præter eos, ad quos loco citato provocavi, vide Fabricii Biblioth. „ græc. vol. I. cap. VII. & cl. Beauſobre hiſtoire critique du Manichéiſme, „ Tom. II. pag. 201. & ſeqq.

ctorem habeat ipſum *Soterem* noſtrum, reſque contineat Catechumenis ſcitu quam maxime neceſſarias. Rationem ineptæ plane hujus conſuetudinis hanc reddit *Binghamus* loco citato pag. 30. *Nam hæc Oratio* (inquit) εὐχὴ πιστῶν, *fidelium Oratio dici ſolebat, quippe quæ peculiariter, a ſolis baptizatis, qui per regenerationem filii Dei facti, ac privilegium ad Deum, tanquam Patrem ſuum cœleſtem, adeundi adepti erant, adhibebatur: quod Catechumeni, (illi certe, qui ex prioribus ordinibus erant) facere proprie non poterant.* At unde notum erat, omnes, qui aqua baptiſmi tincti erant, vere fuiſſe regenitos? Num illi omnes qui regeniti non ſunt, ab uſu Orationis abſtinere debent? An non Chriſtus in omnium Chriſtianorum uſum hanc precationis formulam inſtituit? Forte quis dicet, in ſermone Patrum *regenerari* idem ſignificare ac *baptizari.* At ſi hoc eſſet, eadem rediret quæſtio. Sed hæc in tranſitu.

VI.

De Clementis Alexandrini laboribus catecheticis.

Maxima in celebritate verſata eſt olim urbs *Alexandria*, ob inſtitutiones catecheticas a venerandis viris *Panteno*, *Clemente Alexandrino*, *Origene*, ut de ſucceſſoribus eorum nil dicam, in hac urbe habitas. Utinam autem propius paulo nobis conſtaret ratio horum laborum, vel libellus aliquis extaret, in quo tractandi hoc argumentum methodus, a viris illis celebribus uſurpata, repræſentaretur. Si quis pro inſigni Oratore aut Catecheta haberi vult, neque tamen ipſimet audire eum poſſumus, profecto ad manus eſſe debent aperta documenta, quibus eruditis & rerum peritis probetur, eum dignum eſſe hac laude. Talia non reperio in libris vel *Clementis* vel *Origenis*, imo longe contraria omnia: Antequam igitur ſingillatim de catecheticis laboribus celebrium horum virorum diſquirimus; ad ingenium, eruditionem, & ſcribendi rationem eorum eſt attendendum, ex quibus proclive erit, etiamſi illi labores catechetici non extarent, judicare, cujus pretii illi eſſe potuerint. Et *primo* quidem fatendum, *Clementem Alexandrinum* fuiſſe vaſtiſſimæ lectionis virum, in Græcorum ſcriptis, ſive Poëtæ illi fuerint, ſive Rhetores, ſive Hiſtorici vel Philoſophi, verſatiſſimum. Satis hoc docent libri *Stromatum* nomine inſigniti. At eum perſpicuo ordine ſua decreta potuiſſe proponere, & argumentis ſolide probare, nemo dicet, qui

unquam

unquam hunc auctorem cura evolvit. Unda undam pellit, & quicquid varia lectio ſuppeditavit, in cumulum conjecit, adeo ut ſæpiſſime lectori in mentem veniat illud Poëtæ; *quo ſe nunc proripit ille?* Quod ſi ipſa lectio operum Clementis non ſatis hominem ſani cerebri & veri amantem id edoceret, ipſius ingenua confeſſio ſatis ponderis haberet, ad hoc probandum. Locus eſt *Stromatum libro V. p. m. 766.* in quo, poſtquam multa de mundis & immundis animalibus garriviſſet, & hæreticos inprimis per immunda deſignari aſſeruiſſet, ita rhetoricatur ſecundum verſionem *Sylburgii: His a nobis pertractatis, locoque morali nobis ſummatim ſparſimque deſcripto, ut ſumus polliciti, iiſque, quæ ad veram excitant cognitionem* (της ἀληθειας γνωσεως) *hic & illic inſperſis dogmatibus, ut a quolibet eorum qui myſteriis non ſunt initiati, non facile poſſint inveniri ſanctæ traditiones,* (ὡς μη ραδίαν ἐιναι τω περιτυχόντι των ἀμυήτων την τῶν ἁγιων παραδόσεων ἑυρεσιν) *aggrediamur, Stromatum utique ſimiles, non illis elaboratis hortis, in quibus ſunt arbores & plantæ, in certum ordinem, ad delectandos oculos congeſtæ; ſed alicui potius ſpiſſo & umbroſo monti, in quo ſimul ſunt plantati cupreſſi & platani, laurus & hedera, mali & oleæ & ficus, ita ut de induſtria fertilium ſimul & non fertilium plantæ arborum ſint commiſtæ; cum propter eos qui pulchra & matura ſurripiunt & ſuffurantur latere id velit Scriptura. Ex quibus cum radices ſumſerit & alibi inſeruerit agricola, pulchrum hortum efficiet, & nemus amœnum. Neque ergo ordinem neque dictionem ſpectant libri Stromatum, cum etiam Græci de induſtria nolint adeſſe ornatum dictionis, & latenter, non ut rei jubet natura, dogmata inſerant: hoc agentes, ut ſi eorum ſcripta legant, ſint laborioſi & acres ad inveniendum. Sunt enim multæ & variæ eſcæ, propter multas piſcium differentias.* Qualis tumor verborum eſt in hiſce? Annon potuiſſet planis verbis dicere, ſe de variis rebus, prouti illæ animo ſuo ſe offerebant, nulla habita ordinis ratione, in his ſtromatibus diſſerere voluiſſe?

II. *Clemens* non ſolum exiſtimavit, ex Philoſophia tum temporis recepta, id eſt, ex variorum inter ſe quam maxime diſſidentium Philoſophorum principiis conſuta, præſidia primaria eſſe petenda ad religionem chriſtianam junioribus pariter & adultis commendandam, ſed & hæc principia Philoſophorum hinc inde collecta ſecundum intentionem Numinis eſſe data, eum in finem, ut qui revelatione deſtituerentur, his qualibuscunque præſidiis ſibi conſulere poſſent. Rem,

quia eſt eruditis ſatis nota, multis locis & teſtimoniis non probabo. Videatur deſcriptio vitæ & operum *Clementis*, adornata a cl. *Clerico*, *Bibliothecæ univerſali Tom. X.* inſerta. Et quæ de *Clemente* annotavit *doctiſſimus & amiciſſimus Brukerus in hiſt. crit. Philoſophiæ Tom. III.* Audiatur ipſe *Clemens*, *Stromat. Lib. I. pag.* 278. ita juxta verſionem loquens: *Quemadmodum terram prius rigant agricolæ, deinde ſic ſemen ejiciunt: ita etiam nos, eo, quod tibi poteſt, ex Græcorum ſcriptis, in quod in iis terreſtre prius irrigamus, ut ſuſcipiat ſpirituale ſemen quod dejicitur, & id facile poſſit alere. Continebunt autem hi libri, qui dicuntur* στρωματεῖς. *id eſt ſtragulæ variæ contextæ, admixtam veritatem philoſophiæ decretis, vel potius coopertam & abſconſam, ſicut teſta operitur id, quod eſt in nuce eſculentum. Fidei enim ſemina, ſolis, ut exiſtimo, convenit ſervari fidei agricolis. Non me latent ea etiam, quæ ab aliquibus imperite omnia metuentibus jactantur, qui dicunt, oportere in iis verſari, quæ ſunt maxime neceſſaria, & quæ fidem continent; externa autem & quæ ſunt ſupervacanea tranſilire, quæ nos fruſtra conterunt, & detinent in iis, quæ ad finem nihil conferunt.* Quod ſi hoc voluiſſet *Clemens*, nimirum prima Philoſophiæ & Theologiæ naturalis capita a ſcoriis Theologiæ gentilis purgata, adultioribus, qui prima religionis chriſtianæ dogmata edocendi erant, prius eſſe inſtillanda, antequam ad demonſtrandam Religionis chriſtianæ veritatem fieret progreſſus, nihil affirmaſſet, quod cenſura dignum eſſet. At ex ipſa lectione operum ejus patet, eum ex his vel illis Philoſophorum Gentilium, *Platonicorum* præcipue & *Stoicorum* ſcriptis elegiſſe id, quod ſua opinione colorem aliquem religioni chriſtianæ conciliare, eoſque, qui chriſtiana ſacra amplecti volebant, allicere poterat: Non obſcure illud ipſum loco cit. innuit, dicens: *Multa itaque licet ad finem non conferant, artifici tamen ornamentum afferunt. Et alioquin varia ac multiplex doctrina & varie probat id quod adducitur*, θαυμασμὸν ἐγγεννῶσα τοῖς κατηχουμένοις καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν συνιστῶν. Ita aliquando ubi e re ſua eſſe putavit, μετεωρολογήματα *Stoicorum* ſecutus eſt, & *Gnoſtico* ſuo attribuit, quod Stoici ſuo ſapienti. Vide pag. 649. *Stromat.* & paſſim. Quis autem eſt tam hebetis ingenii, ut exiſtimet, talem virum, & his opinionibus imbutum, aptum fuiſſe, ad ſimpliciſſima religionis capita Catechumenis tradenda & inculcanda? Profecto fieri aliter non potuit, quam ut multi auditorum *Clementis* fierent vel *ſemigentiles* vel *ſemifanatici*.

* Atque

(*) Atque hac infelici mixtura decretorum variorum hinc inde ex Philoſophorum Gentilium ſyſtematibus petitorum, cum veritatibus religionis chriſtianæ effecit, ut in multos craſſosque errores theoreticos & practicos inciderit Alexandrinus præſul, de quibus data opera non agimus. Candide id poſt *Joh. Clericum* alioſque fatetur *cl.* & *amiciſſimus* Brukerus, hiſt. crit. Philoſoph. Tom. III. p. 423. *Infauſtus ille* (inquit) *Syncretiſmus, qui animum Clementis totum occupaverat, bona omnia corrumpebat, & Doctorem eruditiſſimum præjudiciis ingentibus replendo, divitem, quam ille pollicebatur, meſſem, infelici lolio & ſterilibus ſupprimebat avenis; & ipſe Clemens tanto operi impar, multoties non ſine detrimento cauſæ chriſtianæ labebatur. Suffocaverat vir eruditiſſimus immenſæ lectionis copia judicium, ut & ad accuratas rationis leges minus attenderet, & illas debito loco non adhiberet.* Adamavit inſuper *Clemens* allegorias, quarum maximam molem, ſi neceſſe eſſet, ex ipſius ſcriptis huc convectare poſſemus. At hoc labore opus non eſt: ipſa lectio operum *Clementis* quemlibet hoc edocebit; ſed hoc cum Patribus pleriſque illi erat commune; vide viri *doctiſſimi* D. *Whitby præfat. ad candidum lectorem, ſectionem ſextam*, & quæ ille poſtmodum per omnes Veteris & N. Teſtamenti partes, in ipſo libro, nimirum *diſſertatione de S. Scripturarum interpretatione, ſecundum Patrum commentarios*, exempla protulit. Innumera loca ex V. Teſtamento deſumta, & per allegorias explicata adduxit *Clemens*, & tamen hebraicæ linguæ erat ignarus prorſus. Huic addebat theologiæ myſticæ ſtudium, quod cum allegoriarum inſano amore conjunctum, egregios, ſi Diis placet, efficit Catechetas & V. D. Miniſtros. Diximus ſupra, eum mixtura illa philoſophiæ & theologiæ animos auditorum ſuorum præparare voluiſſe,

(*) Si cui duriora videantur, quæ de peſſimo inſtituto, & effectu mixturæ hujus Philoſophiæ gentilis & Religionis chriſtianæ dixi, is audiat doctiſſimum virum J. THOMASIUM in originibus hiſtoriæ philoſophicæ ita de hoc argumento loquentem: „ Excuſat quidem (inquit) ſanctos Patres „ quodammodo ſtudium eccleſiæ vel propagandæ, ſi Gentiles evehendis „ ipſorum Philoſophis allicere poſſent; vel a contemtu ſaltem vindicandæ, ſi oſtenderetur, Platonem aut Pythagoram ſuos agros quaſi de „ Moſis & Prophetarum fontibus irrigaſſe; verum docuit eventus, hanc „ theologica ſtudia tractandi rationem ad nihil magis profuiſſe, quam ut „ ex Gentilibus fierent ſemichriſtiani & ex Chriſtianis ſemigentiles, novæque ſubinde hæreſes ad imbrem platonicum progerminarent.

luiſſe, ad abſcondita myſteria eo majore aviditate arripienda. *Hunc vero finem* (verbis utor cl. *Brukeri*, *loco ſupra citato* pag. 422.) *& auctoritatem atque aditum ſibi in Gentilium animis ut pararet*, *methodum quoque*, *quæ magna veneratione Alexandriæ recepta erat*, *adhibuit myſtagogicam*, *chriſtiana dogmata*, *quantum poſſet*, *optima ita ratione commendaturus*; *ſcripſit itaque triplex opus*, *Protrepticum*, *Pædagogum & Stromata*, *de quibus eleganter obſervatum præſtantiſſimo Danieli Heinſio*, *in his quemadmodum in multis aliis* πυθαγορίζοντα καὶ μυστηριώδη *eſſe Clementem. Primum enim librum eſſe* ἀποκάθαρσιν, *ſecundum* μύησίν τε καὶ κατήχησιν, *tertium* ἐποπτικὴν *ſive* ἐποπτείαν, *nam in primo*, *qui futuri Chriſtiani ſint*, *purgati*, *in ſecundo*, *factos jam initiari*, *in tertio ad ſacra maxima*, *ſupremamque Dei admitti notitiam & æternam contemplationem. Quod recte & ſcopo Clementis convenienter dictum eſſe ex luculentis aliquot ejus locis evinci poteſt. De Pædagogo enim ait: eum verſari in iis*, *quæ ſint agenda præcipiendis*, *& prohibendis iis*, *quæ ſunt contraria*: *eſſe autem alterum genus ſermonis*, *cujus ſit inſtitutum docere*, *quod quidem ſit ſubtile & ſpirituale*, *& accuratam tractandi rationem ſequatur*, *& in arcanis contemplandis myſteriis verſetur*, *Quæ myſteria tandem eo dicit collineare omnia*, *ut mens*, *quæ ſit munda*, *& ab omni vitio libera*, *apta fiat ad poteſtatem Dei ſuſcipiendam*, *cum divina in eo aſſurget imago. Placuiſſe vero Clementi hanc methodum*, *ut myſteria hæc nonniſi præparatis panderet*, *nemo mirabitur*, *qui norit*, *eam & inter Gentiles*, *maxime in Ægypto obtinuiſſe*, *& in Eccleſia quoque hanc arcani diſciplinam*, *ob varias cauſas fuiſſe adhibitam.* Ita cl. *Brukerus.* Mirum igitur non eſt *Godof. Arnoldum* in ſua *delineatione Theologiæ myſticæ* ad *Clementem* quoque provocaſſe. (*) Fuerunt qui ejuſdem noſtri *Clementis* ὑποτυπώσεις

(*) Cl. Barbeyracius, vir doctiſſimus, in ſuo tractatu de la Morale des Peres de l'Egliſe cap. V. pag. 44. ita de Pædagogo Clementis Alexandrini judicat: „ Je ſoûtiens, que toute perſonne éclairée & non pré„ venuë, qui lira le Pedagogue de Clement, ſe convaincra, qu'en général „ rien n'eſt plus imparfait, ni plus ſuperficiel; qu'il n'y a preſque aucun or„ dre: que ce Pére ou omet ou ne fait qu'indiquer en paſſant des arti„ cles de très grande importance, pendant qu'il s'étend ſur d'autres beau„ coup plus qu'il n'étoit néceſſaire: que ſes raiſonnemens ſont d'ordinaire „ vagues, obſcurs, embaraſſés, fondés ou ſur de pures ſubtilités, ou „ ſur de vaines allégories, ou ſur des fauſſes explications de paſſages de „ l'Ecriture; qu'il jette ſur le papier tout ce qui lui vient dans l'eſprit,

σεως provocarent, probaturi, in hoc libro prima religionis chriſtianæ tradi elementa. At is liber ſine damno eruditorum periit. Si enim *Photio*, viro multæ lectionis credendum eſt, multa continebat ἄτοπα, ex platonicis principiis petita, imo ſi eidem fides habenda ἐν τισὶ δὲ παντελῶς εἰς ἀσεβεῖς καὶ μυθώδεις λόγους ἐκφέρεται, *in aliis rurſus impie omnino fabuloſeque diſſerit. Aſſerit enim materiam æternam eſſe, & ideas velut certis decretis induci fingit. Filium quoque in rebus creatis numerat. Ad hæc animorum migrationes, multoſque ante Adamum mundos prodigioſe comminiſcitur.* Locus Photii extat *Myriob. Bibl. Cod. CIX.* Hoc teſtimonium cum adduxiſſet cl. *Clericus*, qui Patres repræſentavit, quales erant, non quales fuiſſe quidam vellent, male id habuit virum doctiſſimum quidem, at nimio Patrum amore incenſum, *G. Caveum.* At cauſam ſuam ſtrenue tuitus eſt *Clericus* adverſus Windeſorienſem Canonicum, in *epiſtola prima critica data ad reverendiſſimum Archiepiſcopum Cantuarienſem.* Has vero hypotypoſes nil minus quam primorum religionis chriſtianæ elementorum accuratam explicationem complexas fuiſſe, docet *Euſebius hiſt. eccleſ. lib. VI. cap. XIII, & XIV.* De erroribus *Clementis* theoreticis & practicis agere animus non eſt, quia hoc ad inſtitutum meum prorſus nil facit. Factum id eſt abunde a viris doctiſſimis. Ex paucis hiſce abunde conſtat, cauſas eſſe nullas, cur *Clementem* inter eos referamus, *qui de inſtitutione juventutis* in primis fundamentis religionis chriſtianæ *bene meriti ſint.*

VII.

De Origene, ejuſque laboribus catecheticis ſingillatim agitur.

Pergamus ad *Origenem*, virum inter Patres primitivæ Eccleſiæ famigeratiſſimum doctiſſimumque, & *Clementis Alexandrini*, in ſchola Alexan-

„ ſans s'embaraſſer s'il eſt à propos ou non, & étalant même quelque fois une „ erudition fort mal placée; qu'en criant contre les mœurs de ſon ſiecle, „ il diſtingue rarement l'uſage légitime des choſes indifferentes de leur „ nature, d'avec l'abus le plus criminel; enfin qu'il débite quelquefois des „ maximes ou viſiblement fauſſes ou fort outrées. „ Hoc ſuum judicium per integrum caput vindicat contra Ordinis Benedictini Monachum Crillier. Talis vero ingenii homines profecto ad inſtitutiones catecheticas rite inſtituendas inepti ſunt. Hoc tamen non obſtante librum Pædagogi inter catecheſes refert Archiep. Fenelonius in dialogo de eloquentia pag. 107. edit. Amſtelodamenſis.

Alexandrina ſucceſſorem, viſuri, quid hic in eo de quo agimus negotio præſtiterit, & quam, pro eo, quo erat ornatus ingenio & eruditione, ad rite defungendas catecheticas inſtitutiones aptus fuerit. Hic vero ea tantum adferemus, quæ ad inſtitutum noſtrum faciunt; ſequemur autem potiſſimum hic *illuſtrem* & *eruditiſſimum P. D. Huetium*, *Epiſcopum olim Abrincenſem*, qui in ſuis *Origenianis* omnia, quæ ad ingenium, mores, eruditionem, lapſus & errores *Origenis* pertinent, &c. tam erudite, tam ſolide, & ſincere congeſſit, ut ad plenam cognitionem, quæ de *Origene* dici poſſunt, nihil deſiderari poſſe videatur. Ut ordinem quendam teneamus, paucis quibuſdam articulis includemus, quæ ad ſcopum noſtrum faciunt. Et (I,) quidem conſenſu antiquorum Scriptorum omnium, *Origenes* ætatis ſuæ anno 18. conſtitutus eſt, in celeberrima urbe Alexandria, *Catecheta.* Quam multa autem requirantur, ut quis perſpicue & ſolide in hac ætate prima elementa religionis junioribus pariter & adultioribus tradat, ii norunt, qui ad ingenia adoleſcentum & ad catecheticæ inſtitutionis indolem attendunt.

(II.) Manifeſtum eſt, *Origenem* ab ineunte ætate magno Philoſophiæ platonicæ amore fuiſſe incenſum. *Origenianorum* libro primo ſect. V. ita rem narrat ill. *Huetius*. *Applicavit ſeſe ad Ammonium, cognomento Saccam, & in ejus exhedris inſignem Philoſophiæ peritiam comparavit, ſed platonicæ præſertim, quæ tam altas in ejus animo radices egit, ut ſuccreſcentes chriſtianæ doctrinæ fruges interficeret: Nam eccleſiæ ſcita fere exigebat ad normam Platonis, & ſincera Chriſti dogmata, platonicis, ut ita dicam, coloribus oblinebat.* Qualis autem ea ætate hujus Philoſophiæ ratio fuerit, conſtat iis, qui in hiſtoria philoſophica non ſunt hoſpites. Infinita nimirum hæc philoſophandi ratio comprehendebat μετεωρολογήματα, quæ vix a doctis, nedum ab adoleſcentibus comprehendi poterant, demtiſque etiam verborum involucris ſanum vix fundebant ſenſum: favebant hæc ut plurimum turpi fanaticiſmo. Ex quo ex parte conſtare poteſt, quam fuerit Origenes adoleſcens 18. annorum hujus Philoſophiæ amore abreptus, neque artis cogitandi peritus, ad catecheticas inſtitutiones cum fructu habendas aptus. Difficilius profecto eſt hoc negotium quam vulgo exiſtimatur. In præfatione ad *commentarios* in *Origenem* pag. 4. narrat ill. *Huetius*, cum juvenem valde commentarios in *Canticum Canticorum* edidiſſe & quidem eo tempore, quo nondum hebræam linguam

guam addidicerat. Qui ad ingenium doctrinamque, qua imbutus erat *Origenes*, ab una parte attendit; ab altera vero hujus libri obſcuritatem argumentumque expendit, facile judicare poterit, qualis hic commentarius fuerit, factumque bene eſt, quod ad noſtram uſque ætatem ſervatus non eſt; quoniam iis, qui Patrum nævos cordate repræſentare ſolent, merito *Origeni* inſultandi materiam fœcundam præbuiſſet. Tales commentatores quærunt quod nuſpiam eſt, reperiunt tamen, & magnifice de ſua peritia artis ſcilicet hermeneuticæ ſentiunt.

(III.) Cum innumeris exemplis & quotidiana conſtet experientia, pleroſque diſcipulos Doctorum ſuorum opiniones & hypotheſes ſequi, eaſque adamare & tueri ſtrenue, videndum paulo propius, quam philoſophandi, & res divinas tractandi ingreſſus ſit viam ipſius præceptor, Ammonius. Narrat autem de eo *cl. & hiſtoriæ philoſophicæ peritiſſimus vir J. Brukerus, Tom. III. pag.* 429. *hiſt. crit. Philoſophiæ*; *eum hominem fuiſſe fanaticum, relictiſque, quorum ſimplicitatem contemnebat, Chriſtianorum dogmatibus, ad Gentiles Philoſophos defeciſſe, & conciliatis inter ſe vel confuſis potius & in peregrinos ſenſus detortis, Pythagoræorum, Stoicorum, Platonicorum & Ariſtotelicorum placitis, novum græcanicæ Philoſophiæ ſyſtema condidiſſe, quod externa quidem facie platonicum eſſet, re ipſa tamen ſe omnibus attemperaret. Neque vero his contentum, platonicam hanc philoſophiam, dudum jam ex orientali philoſophia reformatam,* πανδοχεῖον *opinionum & religionum tantum non omnium, exceptis iis, quæ atheæ habebantur, conſtituiſſe, & ut defectionem à chriſtiana fide vel excuſaret atque pingeret, vel aliis quoque commendaret, novum ſyſtema chriſtianis dogmatibus quantumpote adaptaviſſe, ſicque repurgatæ atque reconciliatæ divina inſpiratione philoſophiæ gloriam, teſte Hierocle, ſibi vindicaſſe. Talis cum eſſet Ammonii diſciplina, excogitari facile conjicique poteſt, quos ſibi mutos Doctores Origenes hujus ſcholæ diſcipulus elegerit, quoſque auctores ſibi legendos conſtituerit.* Hactenus cl. *Brukerus*. Ipſa lectio librorum *Origenis* & eruditæ notæ, quas commentariis in *Origenem* adjecit ill. *Huetius*, rem ſatis probant.

(IV.) De erroribus *Origenis* data opera agere nolo; præſtiterunt hoc viri excellentiſſimi, *Huetius* in *Origenianis*, & poſt eum jam jam laudatus *Brukerus noſter*, *Tom. III. hiſt. crit. Philoſophiæ*, ut de aliis pluribus nil dicam. Tantum aliquid de ingenio ipſius, errorumque

que cauſis afferam. III. *Huetius*, *Origen. pag.* 24. poſtquam virtutes ipſius & eruditionem laudaſſet, hæc adjecit: *Verum egregias vel a natura collatas, vel comparatas ab arte dotes obſcurabant præceps quidam animi calor, neque ſatis conſiderata ſacrarum Litterarum tractatio, & prope temerarium reconditorum ac ſupra mentis humanæ captum poſitorum Dei myſteriorum evolvendi ſtudium: quibus vitiis partæ virtutibus ſuis jam ante invidiæ cauſam in ſe erumpendi dedit.* Nimium etiam ſibi ſuffenus erat *Origenes*, quod commentarios in V. Teſtamentum adornare conatus eſt, cum tamen fatente *Huetio*, & exemplis comprobante pag. 26. *Origenianorum*, mediocriter in hebraicis eſſet verſatus. Eidem opinioni eſt addictus cl. *Clericus* in *quæſtionibus Hieronymianis*, cap. II. Idem *eruditiſſimus Præſul* loco citato pag. 192. tres præcipuas errorum Origenis cauſas pandit, dicens: *Peccandi cauſa judicium præceps, & immoderata ingenii laſcivia & licentia, cui tam intemperanter morigerebatur, ut cogitata omnia cruda etiamnum & immatura profunderet. Acceſſit inepta quædam Scripturæ plerumque explicandæ ratio, vocum ſingularum notionibus eruendis & expendendis odioſe ac putide ſtudens, & in minutis quibuſdam conſectandis ac invicem confligendis moroſe & frigide laborans. Adde nimium profanarum doctrinarum ac platonicæ præſertim Philoſophiæ, quam Tertullianus hæreticorum omnium condimentarium eſſe factum ait, ſtudium, ad cujus normam theologica dogmata cum exigeret, abſurdis opinionibus ipſe primum imbutus mox eccleſiam conturbavit.* De prima & tertia erroris cauſa nil dicam. Quod ad ſecundam ſpectat, ill. *Epiſcopus* aliter judicare quorundam judicio debuiſſet. Patrum enim, & noſtra ætate quæ ipſe taxat, pro virtute inſigni interpretis vel concionatoris quibuſdam in locis habentur. Pertinaciter quidam rebus communiſſimis & plebeculæ etiam notis vocibus inhærent, & ſerio nobis exponunt, quid ſit *edere*, quid ſit *ſitire*, quid *ambulare* & *dormire*, quid *mons* ſit, quid *vallis* &c. atque ita agendo ſibi perſuadent, ſe accuratiorum interpretum officiis egregie defunctos eſſe, & δυνατυς ειναι εν ταις γραφαις, ſed hæc in tranſitu. Nullum interim dubium eſt, quin hæc auditores ſuos impediverint, quo minus quæ ipſe proponebat, intelligerent, multique in merum inciderint fanaticiſmum. Neque parum huc contuliſſe putamus ſtylum nimis floridum & metaphoris plenum, quibus uſus eſt vir doctiſſimus. Iterum hoc non diffitetur ill. *Huetius pag.* 233. *loco citato. Redundat ſtylus Origenis* (inquit)

(inquit) & *diffluit. Quamobrem ipſius ἄμετρον φλυαρίαν & ταυτολογίαν carpit Euſtachius Antiochenus & poſt illum Epiphanius, eumque ſeminarium loquacitatis appellat Theophilus. Hinc & ipſi hoc effatum Salomonis accomodat Nicetas: in multiloquio non deerit peccatum; adeo ut parum attentum fuiſſe putem Eraſmum, cum brevitatem ejus laudavit. Vitio huic Origenis cauſæ fuiſſe cenſeo aſſiduam docendi & dicendi conſuetudinem, quæ verboſos homines facile efficit, nec verbis ſolum, ſed rebus etiam abundat: quemadmodum enim herbis luxuriat veracior ſeges, ita Origenis animus, ſi quando in aliquam ſeſe meditationem conjecerat, tantam ipſi rerum ubertatem felix ingenium & reconditum doctrinæ penus ſubminiſtrabat, vix ut notarii ſcribendo pares eſſent. Ex hac feſtinatione multa exiſtebant incommoda: nimia erat orationis incuria & ſupinitas, ad res enim attentus animus inſuper habebat verborum curam & ſtribliginibus ſermonem quandoque fœdabat, cujuſmodi nonnullas ſuis locis obſervavimus; res ſæpe confundebat cum rebus, ut ſcriptores ſacros citans aliquando permutaret nomina, & unum appellaret pro altero, ac ſæpe Scripturæ loca permiſceret; confiſus memoriæ ſcilicet, & quo minus libros conſuleret, feſtinatione impeditus.* Ita *Huetius.* Ex quibus iterum facile colligi poteſt, quem fructum habere potuerint catecheticæ, quas ad auditores habuit, inſtitutiones *Origenis.* (V.) Denique, ad hæc omnia acceſſit inſanum allegoriarum ſtudium, de quo ill. *Huetius*, *Origen. p.* 170. *ſeqq.* data opera agit, ſimulque demonſtrat, plures primorum Patrum hanc viam eſſe ingreſſos, *Philonemque* Judæum hoc in argumento ſecutos fuiſſe. Pulchre hic amor allegoriarum cum ingenio *Origenis* convenit; fœcunda imaginatio mille ſuppeditat figuras & relationes; periculoſum autem valde erat hoc ſtudium allegoricum, quandoquidem nonſolum Gentiles ſed & hæretici ad ſcripta & dicta *Origenis* attentiſſimi erant, & methodi hujus vanitate detecta, iiſdem armis adverſus Eccleſiæ chriſtianæ Doctores uti poterant. Nihil enim facilius eſt, quam artem hanc ſimili arte eludere. Scio *Origenem* anteſignanos habuiſſe multos & ſectatores, ad noſtra uſque tempora. At parum juvat hoc cauſam ejus, ſi ad ſæculi ſuperioris & ætatis noſtræ quoſdam ſcriptores diſceptatio de uſu allegoriarum hæc eſſet exigenda, mitius de hoc errore *Origenis* eſſet judicandum. Notum enim eſt (ut de Pontificiis nihil dicam) fuiſſe, & adhuc eſſe plures in Proteſtantium cœtibus, quibus hoc ſtudium allegoricum non diſpliceat, & diverſas quidem ob

rationes. Sunt qui putent, inter virtutes non poſtremas egregiorum exegetarum & concionatorum peritiam hanc allegorias comminiſcendi referendam. Alii, qui hoc ſtudio delectantur, tribuunt id neſcio cui *unctioni* divinæ & experimentalis Theologiæ notitiæ. Hoc vero hominum genus ut plurimum fruſtra meliora edoceas, quia artis ratiocinandi loquendique, ut de neglectu Philoſophiæ aliarumque nobiliorum diſciplinarum nil dicam, ſunt imperiti. Quam præpoſtere hac methodo uſus ſit noſtra ætate *Woolſtonus* Anglus in doctrina de miraculis Jeſu Chriſti, notum eſt.

(VI.) Fuerunt denique, qui ex libello *Origenis* περι Ἀρχων prima Theologiæ & catecheticarum inſtitutionum elementa eruere volebant, at perperam. Verum eſt, quod & ill. *Huetius* pag. 233. & 266. notat; ei chriſtianæ religionis ac veræ Philoſophiæ elementa hoc libro tradere propoſitum fuiſſe. *Quamobrem* (verba ſunt doctiſſimi Præſulis) *ut ſubjicit Rufinus*, *& obſcuriſſimi & difficillimi ſunt; addere poterat*, *erroribus quoque &* ψευδωνυμυ γνώσεως *ſeminibus refertiſſimi: in iis quippe præcipua dogmatum ſuorum fundamenta Origenes poſuit.* Eo magis credendum *Photio*, qui textum græcum hujus libelli, cujus duntaxat verſio latina hodie ad manus eſt, legit, quando *Myriobibl. Cod. VIII. pag.* 10. ait, in eo libello reperiri multa παραλογωτατα καὶ δυσσεβειας πληρη. Ex paucis hiſce conſtat, *Origenem* ſive ingenium ejus ſpectes, ſive ad diſciplinas, quas deamavit, reſpicias, catecheticarum inſtitutionum *veram indolem* non percepiſſe, & Alexandrinos illos Doctores, *Clementem* & *Origenem*, non tam ob peritiam juventutem in primis elementis religionis chriſtianæ inſtituendi aliquod nomen adeptos, quam vero ob ſingularem eruditionem, ex temporum illorum conſuetudine & moribus opinionibusque æſtimandam, virtutesque alias, quibus elucebant, tantis laudibus elatos fuiſſe. Ego profecto catechiſmum Tigurinum vel *Oſterwaldii* omnibus illis catecheticis laboribus duorum illorum virorum prætulerim. Scio quidem alia fuiſſe, quibus præſtantiſſimi viri vixerunt, tempora, mores alios, alias denique Litteras ſanctiores tractandi methodos. At natura catecheticarum inſtitutionum propterea non mutatur: ad certas regulas eæ debent exigi, & qui ab iis aberrant, ſive illi antiqui fuerint, ſive recentiores, meliora edocendi ſunt.

VIII.

VIII.

Agitur de veſtigiis inſtitutionum catecheticarum, quæ in Conſtitutionibus Apoſtolicis, & in diſciplina Arcani reperiri dicuntur.

Progredimur ad *Conſtitutiones* ita dictas *Apoſtolicas*, viſuri, utrum in illis reperiamus inſtitutionum catecheticarum certa veſtigia, & quales tandem illæ fuerint. Provocant viri docti ad *cap. XXXIX. Lib. VII.* harum conſtitut. quæ continentur primo vol. *Patrum Apoſtolicorum*, *edit. J. Clerici.* Epitome hujus capitis ita ſonat: ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους στοιχειοῦσθαι. Evitandæ autem prolixitatis cauſa, verſionem tantum latinam adducam. „ Qui ergo (inquit) „ ad doctrinam pietatis inſtruendus eſt, erudiatur ante ba-
„ ptiſmum in ſcientia de Ingenito, in cognitione de Filio unigenito, in
„ perſuaſione certa de Spiritu Sancto. Diſcat creationis diverſæ
„ ordinem, Providentiæ ſeriem, variæ legislationis tribunalia. Eru-
„ diatur quare mundus ſit factus, & cur mundi civis homo conſti-
„ tutus ſit. Agnoſcat naturam ſuam, quænam ſit. Doceatur quo-
„ modo Deus improbos aqua & igne puniverit; Sanctos vero per ſin-
„ gulas ætates honore ac gloria decoraverit: Sethum dico, Enoſum,
„ Henochum, Noam, Abrahamum & poſteros ejus, Melchiſede-
„ kum, Jobum, Moſen, Jeſum, Chalebum & Phineham Sacerdo-
„ tem, Sanctoſque ſingularum ætatum. Item edoceatur, quem-
„ admodum per Providentiam Deus genus humanum non averſa-
„ tus fuerit; imo ab errore & vanitate ad agnitionem veritatis di-
„ verſis temporibus vocârit, reducens a ſervitute ac impietate ad
„ libertatem & pietatem, ab injuſtitia ad juſtitiam, a morte æterna
„ ad vitam perpetuam. „ Hiſce recitatis ait: Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα μανθανέτω ἐν τῇ κατηχήσει ὁ προσιών. Enarrat deinde quibus verbis utatur ille, qui manus Catechumenis imponit, quæ ad inſtitutum noſtrum non faciunt. Capite XL. exponitur, quomodo oporteat Catechumenis a ſacerdotibus in initiatione benedici, & quænam eos edoceri conveniat. *Cumque* (inquit auctor) *jamjam erit baptizandus Catechumenus, diſcat quæ ad renuntiandum diabolo, & quæ ad adſcribendum Chriſto, pertinent. Oportet enim illum primo quidem abſtinere a contrariis, & deinde ingredi ad myſteria, cum prius cor ſuum purgaverit ab omni perverſitate, macula & ruga, atque tunc demum ad Sacramenta percipienda accedere.* Capite dein XLI. recitationem ejus, qui baptizatus eſt, exponit. Non jam quæram, quis fuerit ille *auctor* conſtitutionum harum & unde illæ petitæ ſint;

Hhh 3 videan-

videantur diſſertationes *Thomæ Brunonis & J. Clerici*, quæ extant vol. II. *Patrum Apoſtol. edit. Clerici*: neque curabo, utrum ſincere & plene nobis enarraverit modum inſtituendi juvenes in omnibus eccleſiis uſurpatum: hoc tantum dico, hic non tradi, quomodo infantibus prima elementa religionis chriſtianæ tradita ſint; quis ordo ſervatus in pueris pariter & adoleſcentibus inſtituendis: profecto ea, quæ hîc adduximus, talia non ſunt, ut genuinam primitivæ eccleſiæ conſuetudinem in catechiſationibus obſervatam plene inde diſcamus. Hoc certum, ordinis & ſimplicitatis exiguam habitam fuiſſe rationem. Catechumeni erant vel Gentiles aut Judæi, ad profeſſionem religionis chriſtianæ adducendi, vel denique nati erant a parentibus chriſtianis. Si Gentiles erant, ordo inſtitutionis requirebat, ut primo primaria Theologiæ naturalis & Religionis chriſtianæ capita traderentur, & idololatriæ vanitas detegeretur: hoc demum facto, veritas & divinitas religionis chriſtianæ perſpicue probanda, articulique præcipui chriſtianæ religionis cum theoretici tum practici edocendi. Quem in finem, antequam hac cognitione fuerint imbuti, exempla virorum piorum V. Teſtamenti ad imitationem proponere potuerint catechetæ, non video. Theologiæ naturalis atque revelatæ capita eo diligentius erant inculcanda Gentilibus, quia exemplo *Clementis Alexandrini & Origenis* conſtat, eos decreta Philoſophorum habuiſſe pro præparatione ad religionis chriſtianæ accuratiorem cognitionem conſequendam. Si judaicæ religioni erant addicti & in ea nati Catechumeni, ſimili fere ratione erant tractandi ac Gentiles; licet enim Judæi de divina origine V. Teſtamenti erant perſuaſi, ut & de unitate Numinis; notum tamen, ea ætate Judæos multis falſis opinionibus & ritibus fuiſſe addictos, quæ ope lucis, quæ ex Theologia naturali & revelata oritur, diſpelli debebant. Si vero tandem Catechumeni illi erant chriſtianis parentibus prognati, aliter infantes, aliter adultiores erant inſtituendi, eo ordine, eaque ſimplicitate, quæ in negotio gravi requiritur, de quo in ſequentibus dicendi locus erit. Auctor *Conſtitutionum* in adducto loco dixit, Catechumenos non prius ad myſteriorum notitiam admittendos, quam cognitum perſpectumque eſſet ei, qui baptiſmum adminiſtrabat, eos ab omni ruga & labecula mali immunes eſſe: profecto ita agendo ad finem vitæ exſpectare debuiſſent Catechumeni plerique, antequam paulo accuratiorem religionis chriſtianæ cognitionem

nitionem adepturi fuiſſent. *Cotelerius* ad hunc locum notat, oportuiſſe Catechumenos recitare & reddere ſymbolum. Cur vero articuli in eo comprehenſi ante baptiſmum etiam rite explicari non debuerunt? Hodie, ubi Judæus vel Gentilis religioni chriſtianæ nomen dare vult, prius per longum temporis intervallum (quæ a Miſſionariis pontificiis in utraque *India* & alibi hoc in negotio præſtentur, hic loci non examinamus) in fundamentalibus religionis chriſtianæ capitibus erudiuntur, errorumque, quibus addicti ſunt, fontes ipſis deteguntur, atque hoc demum rite peracto, ad Baptiſmum & S. Cænæ uſum admittuntur.

Magis autem conſtabit illa Catechumenorum inſtitutio catechetica, ſi ad notiſſimam illam *diſciplinam Arcani* antiquis Chriſtianis uſurpatam attendimus. De quo tamen argumento ſtrictim agam, quoniam paulo fuſius id excuſſi in oratione de *Diſciplina arcani noſtra ætate non uſurpanda*, quæ extat *Tempe helvet. tom. II. pag. 76. ſeq.* Apud antiquiſſimos eccleſiæ chriſtianæ Patres uti nullas deprehendis catecheticæ inſtitutionis diſertas formulas, v. gr. apud *Ignatium*, *Clementem Romanum*, *Polycarpum*, *Juſtinum M.* ita neque *diſciplinam* illam *Arcani* in uſu fuiſſe, ſufficientibus probari poteſt argumentis. *Tertulliani vero* ætate incepiſſe uſurpari, *Binghamus Antiquit. eccleſ. vol. IV. pag.* 123. edocet. Apologetici enim ſui cap. VII. edit. *Havercampii* pag. 81. ait: *Omnibus myſteriis ſilentii fides adhibetur;* Et *de præſcript. adverſus hæreticos cap. XLI.* quam maxime eos taxat, quod hanc Arcani diſciplinam aſpernentur: *Quis Catechumenus*, (inquit de iis loquens,) *quis fidelis, incertum eſt; pariter audiunt, pariter orant: etiam Ethnici ſi ſupervenerint, ſanctum canibus & porcis margaritas licet non veras jactabunt.*

Neſcio cur *Tertullianus* hæreticos, quod hac diſciplina non uterentur, incuſaverit: quo magis enim religio ſimplex & aperta eſt; quo magis religioni naturali ſunt accommodati ejus articuli, eo magis coram omnibus hi tradendi & explanandi ſunt: merx quæ emtoris oculis ſubtrahitur, ſuſpecta eſt. Non ignotum erat *Tertulliano*, Gentilium ſacerdotes, vel eo nomine myſteria ſua, id eſt fœdas ſuperſtitiones coram plebe tegere voluiſſe, ut hac ratione & auctoritatem ſuam confirmarent, difficilibuſque nugis ornamentum aliquod & decus conciliarent. Et profecto hæretici, quos *Tertullianus*, qui a *fanaticiſmo* non longe remotus erat, oppu-

gnat,

gnat, hoc in negotio orthodoxis ſapientiores erant; *hinc merito reprehendit ὁ μακαρίτης celeb. Beauſobre hiſt. crit. du Manichéiſme vol. II. pag.* 124. *Epiphanium, propterea Marcionitis inſultantem, quod S. cœnam celebraverint præſentibus Catechumenis. St. Epiphane* (inquit) *réproche aux Marcionites une autre pratique, qui lui paroît trés ſcandaleuſe.* Tout eſt plein de ridicule chez eux, dit ce Pére; *Pourquoi donc?* C'eſt qu'ils ne font pas difficulté de célébrer leurs Myſtères en préſence des Catechuménes. *Je trouve S. Epiphane bien moderé dans cet endroit. Il devoit plutot cenſurer la profanation d'une telle coutume, que le ridicule. La vérité eſt, que les premiers Chrétiens n'avoient point la diſcipline, qui fut établie dans la ſuite, & ne diſtinguoient point entre Catechuméne & Fidele: on prêchoit l'Evangile. Ceux qui l'embraſſoient & qui déclaroient ſolemnellement, qu'ils croyoient en Jeſus Chriſt, étoient baptiſés & admis auſſi-tôt à la Communion des Chrêtiens. Ils paſſoient de la ſocieté des Gentils, ou de celles des Juifs, dans l'Egliſe chrêtienne, ſans autre cérémonie que celle de rénoncer à leurs erreurs, de confeſſer Jeſus Chriſt, & de récevoir ſon Baptême.* Accedit quod neque Apoſtoli, neque ſucceſſores eorum hac arcani diſciplina uterentur, quod *Binghamus Lib. X. cap.* 5. *Antiquitatum eccleſiaſt. Albaſpinæi, Albertini & Dallei* teſtimoniis & argumentis probat, ut de iis nihil dicam, quæ contra *Schelſtratum* data opera *Tenzelius* aliique monuerunt. Quot mala per hanc methodum poſtmodum in eccleſiam invecta ſint, norunt, qui in hiſtoria eccleſiaſtica hoſpites non ſunt. *Binghamus vol. IV. antiq. eccleſ. p.* 124. enumerat præcipua capita, quæ ſecure a Catechumenis ignorari putabant publici illius ætatis Doctores. Legi illa poſſunt apud ipſum auctorem. Nos de ſingulis pauca monebimus. Et *primo* quidem, quæro, quodnam tandem myſterium latuerit in *modo baptiſmum adminiſtrandi?* & cum Catechumenus baptizandus tandem erat, cur natura, finis & obligatio ſimpliciſſimæ cæremoniæ non erant repræſentanda? cur ex ſimpliciſſimo ritu myſterium faciendum? an non periculum erat, ne viſis tandem illis cæremoniis, in adminiſtratione baptiſmi adhibitis, abjecte de ſuis Doctoribus ſentirent? Quale myſterium erat in *chriſmate & unctione?* an non potius Catechumenos docere debuiſſent, utrum ritus ille a Chriſto & Apoſtolis ortum haberet nec ne; & ſi originis eſſet divinæ, quem tandem uſum haberet hoc oleum, ad mentem vel ſalutari luce perfunden-

fundendam, vel ab erroribus & vitiis purgandam? ſimilia dicas de *ordinatione ſacerdotum*; profecto ſilentium in hoc negotio non alium in finem adhibitum eſſe videtur, quam ut Catechumeni poſtea crederent, θεῖον τι huic conſecrationi ineſſe, quemadmodum hodie multi de divinis ſuis vocationibus coram plebe multa garrire ſolent. Celabant inſuper Catechumenos publicas precationes eccleſiæ, quales erant, quæ pro energumenis, pœnitentibus & fidelibus fiebant. Et quodnam tandem periculum eſſet, ſi Catechetæ privatim edocuiſſent Catechumenos, quales ſint Chriſtianorum preces publicæ; quam ſint illæ religioni & diverſo ſtatui eorum accommodatæ, dignæque, quæ ab omnibus ſumma cum attentione & devotione audirentur? an non præſtitiſſet, ſi cum cæteris auditoribus omnibus cultui ſacro intereſſe potuiſſent, & quaſi manibus palpare, puriſſima & caſtiſſima eſſe Chriſtianorum ſacra? Quid habet inſuper *modus celebrandi S. Cœnam* arcani? ritus erat, ſi modo Catechetæ ipſi finem hujus Sacramenti veramque indolem, de quo tamen non una dubitandi cauſa eſt, intelligebant, ſimpliciſſimus. Quod ſi cæremonias quaſdam adjecerunt religionis antiſtites, explicandæ erant Catechumenis potius, quam tegendæ, ne poſtea, ad celebrationem hujus ſacramenti admiſſi, vanas illas eſſe ſuſpicarentur. Denique, quare reticeri debuerit myſterium S. S. Trinitatis, prout id ſimpliciter ſine nugis platonicis & perplexis comparationibus in S. Litteris traditur, cauſam non video. Qui baptizandi erant in Nomine Patris, Filii & Spiritus S., ſcire debebant, quid nominibus hiſce ſignificetur; adultiores certe ex Gentilibus, ne forte putarent, loco aliorum, quos coluerunt, Deorum, aliis ſub nominibus, novos colendos eſſe, quantum neceſſe erat, de hoc dogmate erant edocendi. De ſymbolo apoſtolico, & oratione dominica, in antecedentibus jam verba feci. Cauſæ a Patribus hujus arcanæ diſciplinæ uſurpatæ ineptæ plane ſunt, quod pluribus oſtendi in *oratione mea* ſupra nominata pag. 101. ſeq.

IX.

Quemadmodum vero illa *Arcani diſciplina* non potuit non adultiores in varias falſas & ineptas opioniones conjicere, ita idem frequenter obtigiſſe, quam maxime probabile eſt, ubi ſplendida nomina

Huc faciunt ſplendida nomina

baptiſmo impoſita & exorciſmus.

mina baptiſmo impoſita, & deprædicatam mirificam illius vim audiebant extolli, neque tamen accepto baptiſmo ſentire miros illos effectus poterant. Idem dicendum de inepto ritu *exorciſmi*, & *ſanctitate inſtitutionis ordinis eccleſiaſtici.* Non quidem malo fine hæc inſtituta ſunt; ſed utrum prudenter hoc factum ſit, vehementer dubito, niſi velis omnes ritus, quibus ſequente ætate populus chriſtianus tantum non obrutus fuit, quique non malo animo erant inventi, hac ratione excuſare: unde judicari poteſt, quid de cl. *Binghami* verbis, quæ extant *vol. IV. antiquit. eccleſ. pag.* 135. ſit ſentiendum: „ Judæi (inquit) pariter & Gentiles, ex „ quibus recens ad fidem Chriſti converſi Catechumeni adoptaban- „ bantur, chriſtianæ religionis, ſplendidis iſtis cæremoniis, quibus „ aliæ religiones abundabant, deſtitutæ, nuditatem ſimplicitatem- „ que facile poterant videre. Chriſtiana religio nonniſi lavationem in „ aqua, & panis ac vini oblationem tot cruentorum ſacrificiorum „ loco præſcribebat. Ne igitur harum paucarum cæremoniarum „ ſimplicitas Catechumenorum mentes, præjudicatis opinionibus „ imbutas, offenderet, antequam de illis ſatis eſſent inſtituti, „ Doctores chriſtiani hæc myſteria grandibus & magnificis ornabant „ titulis, talibus videlicet, qui hominum mentibus præclaras cogi- „ tationes de ſpirituali eorum effectu inſpirare poterant, reliquis „ nominibus, ne iſtarum rerum ſimplicitate offenderentur, occul- „ tatis. De euchariſtia ſi loquebantur, nunquam panis & vini, ſed „ ſacrificii corporis ac ſanguinis Chriſti injiciebant mentionem: Et „ baptiſmum vocabant illuminationem & vitam, ſacramentum fi- „ dei ac remiſſionis peccatorum; pauca interim verba de externo „ aquæ elemento facientes. Hæc una ratio erat, cur catechumenis „ ſacramentorum negarent conſpectum, & ſemper myſtico dicendi „ genere coram ipſis uterentur. „ Hactenus *Binghamus.* Perſuaſiſſimus ſum, non ita locuturos fuiſſe de hoc argumento *Tillotſonium*, aut *Clarkium*, hiſque magnis viris ſimiles, qui nihil magis in ritibus & dogmatibus religionis chriſtianæ admirabantur, quam eorum ſimplicitatem. Profecto fieri aliter per uſum hujus diſciplinæ non potuit, quam ut plerique baptizati externis illis cæremoniis incredibilem vim tribuerent, aut cum poſt baptiſmum nihil tale in ſe experiundo deprehenderunt, de ſinceritate Catechetarum addubitarent, vel denique in fanaticas inciderent opiniones. Baptiſmus

primo

primo vocabatur *abſolutio peccatorum.* Hanc vim multi, meliora non edocti, ipſi aquæ ſine dubio tribuebant. Imo fuerunt, qui cum ipſo baptiſmo Spiritum S. conjunctum eſſe dicebant. *Cotelerius* in notis ad librum tertium *conſtitut. apoſt.* cap. IX. provocat ad *Rigaltium*, qui ad *Cyprianum* pag. 134. hæc habet: „ Et ideo cum „ ſalus noſtra in baptiſmate Spiritus, quod plerumque cum baptiſ- „ mate aquæ conjunctum eſt, ſit conſtituta, ſi quidem per nos „ baptiſmus tradetur integre & ſolemniter, & per omnia quæ ſcrip- „ ta ſunt adſignetur, atque ſine nulla illius rei ſeparatione trada- „ tur. „ Vocabant baptiſmum παλιγγενεσίαν, id eſt, ut *Binghamus* explicat, *novam nativitatem ex morte peccatorum in vitam juſtitiæ.* Provocat *Binghamus* inter alia ad locum *Cyrilli Hieroſolymitani* & *Gr. Nanzianzeni.* Prior ita loquitur: Μέγα τὸ προκείμενον βάπτισμα, αἰχμαλώτοις λύτρον, ἁμαρτημάτων ἄφεσις. Θανατὸς ἁμαρτίας. παλιγγενεσία ψυχῆς. Poſterioris verba hæc ſunt: Δῶρον καλοῦμεν, χάρισμα, βάπτισμα, χρίσμα, φώτισμα, ἀφθαρσίας ἔνδυμα, λυτρὸν παλιγγενεσίας, σφραγίδα, πᾶν ὅτι τιμιον. Quid tandem aliud ex hiſce baptiſmi appellationibus colligere poterant Catechumeni, quam hoc nimirum; inuſitatam quandam lucem, & incredibilem rerum divinarum notitiam, cum ſingulari animorum mutatione & inſigni efficacia, accepto baptiſmo, conjunctam fore? Vocabatur inſuper baptiſmus ille externus φωτισμος. Cl. *Binghamus* colorem aliquem exaggerationibus Patrum conciliaturus, tres adfert rationes, cur baptiſmo hanc tribuerint appellationem, quæ tamen mihi minus firmæ videntur. Prima eſt: *quod cum baptiſmus primam lucem conferat, omnium divinarum illuſtrationum principium exiſtat, ex effectu illuſtrationis nomine celebretur.* At 1°. quæro, quomodo baptiſmus ipſe primam lucem conferat. Cognitio ſalutaris doctrinæ poteſt metaphorico ſenſu dici lux, ſed baptiſmus ipſe, id eſt immerſio in aquam, nulla ratione lux appellari meretur? quomodo ex *effectu*, φωτισμος appellari poteſt baptiſmus, cum non in baptiſmo, ſed poſtea demum inſignis ille fructus, neſcio cujus inſolitæ illuminationis opera, exſpectari debuit. Secunda ratio eſt: *fortaſſis ita etiam vocari potuit,* (inquit) *eo quod baptizati nunc ad omnes myſticas partes & reconditam notitiam religionis admitterentur, quæ ex diſciplina eccleſiæ illis, dum eſſent Catechumeni, celabantur.* Revera hoc idem eſt ac ſi dicas, diſcipulum vocari poſſe eruditum,

quando præceptori ſeſe applicat, vera diſciplinæ, quam excolere vult, principia percepturus. Quomodo quæſo illuminati dici poterant Catechumeni, qui accepto demum baptiſmo præcipuorum religionis chriſtianæ articulorum notitiam ſibi comparare debebant? *Forte etiam* (hæc *tertia* ratio eſt *Binghami*) *reſpectus quidam habitus eſt, ad plenam Spiritus S. effuſionem per donum linguarum, cognitionis prophetiæ, quod ævo apoſtolico per impoſitionem manuum ab Apoſtolis in ipſo baptiſmo impertiebatur.* At hæc non conveniunt cum locis Patrum, ad quæ ipſe provocat, in quibus cum ipſo baptiſmo hæc inſignia beneficia conjuncta eſſe dicuntur. Certe tertio & quarto ſeculo, ubi maxime vigebat illa diſciplina Arcani, & magnifice Patres de uſu baptiſmi ſentiebant, dona illa extraordinaria, de quibus *Binghamus* loquitur, jam ceſſaſſe omnibus conſtat, qui hiſtoriæ eccleſiaſticæ gnari ſunt. Pone vero floruiſſe adhuc dona extraordinaria in eccleſia, num ad omnes promiſcue Chriſtianos citra ullam exceptionem pertinebant hæc beneficia? An non ex *I. epiſtola Pauli ad Corinthios Cap. XIII.* conſtat, multos Chriſtianos dono extraordinario miraculorum fuiſſe ornatos, ſed tamen non vere *regenitos & illuminatos*, quod tamen Patres beneficium illis *tribuebant, qui baptiſmum acceperant.* Profecto phraſes Patrum ita in hoc argumento ſunt comparatæ, ut dicendum ſit, eos aut vocibus ſignificationes adjeciſſe a nemine intelligendas; aut verum eſt, ipſi baptiſmo, per ſe ſpectato, tam inſignem adſcripſiſſe fructum. Appellabatur inſuper baptiſmus a Doctoribus illis κατ' ἐξοχὴν *Salus*, quaſi vero omnium temporum experientia non demonſtraſſet abunde, multos baptizatos, & S. etiam Cœnæ frequenter compotes factos, ſalutis tamen conſequendæ exiguam vel nullam habuiſſe ſpem. Erunt fortaſſe, qui, Patres vindicaturi, ad tritum locum *Joh. Cap. III. v. 5.* provocent; ubi Chriſtus ad Nicodemum dixerat: Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, ὀ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. At nil propterea lucrantur Patres; diſſentiunt inter ſe circa interpretationem horum verborum interpretes, præſertim poſtquam lites de neceſſitate & efficacia baptiſmi ortæ ſunt. Illuſtris *Grotius* hic per aquam & ſpiritum intelligit aquam ſpiritualem, per figuram loquendi ſcriptoribus omnibus uſurpatam, quam Grammatici ἓν διὰ δυοῖν appellant. Eum ſecutus eſt *Witſius* in ſua Theologia, pluresve alii, variis ad

ita

ita ſentiendum rationibus adducti, quas hic non recenſemus. Vide *Wolfii curas philologicas* ad h. locum. Nobis omnium optime ſenſum hujus loci enucleaſſe videntur interpretes N. Teſtamenti *Berolinenſes* & *Clericus in additamentis ad Hammondum.* Afferamus eorum explicationem, quia *Wolfius* eorum non meminit. *Berolinenſium* commentatio hæc eſt: *D'Eau & d'Eſprit*] „ C'eſt à dire, que „ pour être diſciple de Jeſus Chriſt ce n'étoit pas aſſés de ce changement exterieur, tel que pourroit être celui, que produiſoit le „ Baptême de Jean Baptiſte; ou du Baptême exterieur que les „ Juifs donnoient aux Proſelytes, mais qu'il falloit un changement „ interieur & réél, tel qu'étoit celui que devoit produire l'Eſprit „ de Jeſus Chriſt, qui comme une eau ſpirituelle & myſtique devoit „ laver, & pour ainſi dire inonder ceux qui s'attacheroient ſincèrement à ſon ſervice. Ce ſont des expreſſions figurées dont J. C. „ ſe ſert, pour faire enviſager à Nicodeme les difficultés du Chriſtianiſme, tant afin de lui réprocher indirectement ſa timidité; „ que de peur, qu'il ne ſe flattât ſelon le naturel & le caractère „ de ceux de ſa ſecte. „ *J. Clericus* in notis ad *Hammondum* paulo propius ad eos accedit, qui aquæ nomine baptiſmum intelligunt. „ Videtur Chriſtus (inquit) voce ὕδατος alludere ad baptiſmum, & „ voce πνεύματος ſignificare mutationem opinionum & morum, „ quam in Judæo fieri oportuit, ut vere Chriſtianus fieret. „ Vide *Rom. II. 29. VII. 6.* „ Perinde eſt, ac ſi diceret, ut quiſpiam particeps fiat regni cœlorum, non tantum profitendum ei eſſe, ſe „ velle emendatius vivere, dum ſuſcipit baptiſmum, quemadmodum faciebant Proſelyti, ſed etiam mutare eum oportere & ſententiam & mores, quæ voce ſpiritus ſignificantur. „ Vide *Marc. XVI. 16.* „ Cæteroquin quamvis Chriſtus hic conjungat aquam & „ Spiritum, ideo putandum non eſt hæc eodem loco eum habuiſſe. „ Cum conſtet ex iis, qui renati ex aqua, hoc eſt baptizati ſunt, „ multos perire, contra vero eos, qui renati ſunt e Spiritu, & „ perſeverant, perire non poſſe. Hæc ſecunda nativitas per ſe Deo „ grata eſt, at prior illa ſola, ſine poſteriore, Deo accepta eſſe nequit. „ At ſive per aquam & Spiritum ſpiritualem aquam, ſive baptiſmum & ſubſecutam regenerationem intelligamus, nil ponderis accedit myſticis phraſibus Patrum, qui ipſum aquæ baptiſmum ſine aliorum beneficiorum gratiæ acceſſione, *regenerationem*, *illumi-*

 natio-

nationem & *ſalutem* eſſe dixerunt. Si perſpicue, & quemadmodum ſentire & loqui oporteret, dixiſſent; neceſſe eſſe, ut, qui religioni chriſtianæ nomina ſua dare voluerint, primo chriſtianæ religionis præcipuos articulos, doctrinam item de Baptiſmo & S. Cœna edocerentur; deinde miſſis erroribus & vitiis, quantum in homines cadit, in ſignum ſinceræ confeſſionis publice baptiſmo eos tingi oportere, & poſtmodum vitam vivere tam ſancta religione dignam; ſi inquam hæc ingeminaſſent, nihil eſſet, quod jure deſiderari in hoc negotio potuiſſet. At verborum ampullæ & exaggerationes in re magni momenti ferri in iis, licet centies *Sancti* appellentur, non debent. Silentio prætereo alias appellationes, æque parum commodas ad deſignandam miram baptiſmi efficaciam.

Ad eandem claſſem refero doctrinam de *exorciſmo*, quem, deficiente licet in eccleſia dono miraculorum, tamen uſurpabant Doctores publici, & bonis Catechumenis perſuadebant, ab una parte, eos ante baptiſmi uſum neſcio quo dæmone eſſe occupatos, per *Inſufflationem* vero quandam & neſcio quam occultam poteſtatem, malos illos genios per ſacerdotes expelli poſſe. Quæ conſuetudo homines ſani cerebri non potuit non in varias ſuſpiciones conjicere, religioni & pietati parum profuturas. Breviter autem de hoc argumento agemus, oculos tantum converſuri ad ea, quæ ad ſcopum noſtrum faciunt. Et (I.) notamus, inter Judæos pariter & Gentiles fuiſſe homines, qui ſibi imperium expellendi dæmones, & quidem prolatis certis verbis & cæremoniis adſcribebant. Patet id ex Actorum capite XIX. v. 13. Cujus autem furfuris homines illi fuerint, fuſe docuerunt interpretes doctiſſimi, *Grotius* ad *Matth. XII. v.* 27. & *Hammondus* ad *eundem locum*. Breviter eorum characterem pandunt interpretes N. T. *Berolinenſes*, ita: *Exorciſtes*] *C'étoient des charlatans, qui faiſoient croire au peuple, qu'ils avoient le pouvoir de guérir les maladies, & de chaſſer les démons au Nom de Dieu d'Abraham, en prononçant de certaines paroles myſterieuſes, & employant certaines drogues ou ingredients, à ce qu'ils pretendoient, de l'invention de Salomon.* II. Donum miraculorum duobus ſaltem poſt Chriſti & Apoſtolorum exceſſum ſeculis inter Chriſtianos floruiſſe, vix dubitare nos ſinunt primitivæ eccleſiæ Patrum *Juſtini M. Irenæi* & *Tertulliani* teſtimonia: At & hic prudente & accurato examine opus eſt. *Periculoſum eſt credere & non credere.* Providendum, ne mira-

culoſis

culoſis & ineptis narrationibus, quæ ſequentibus ſeculis tradebantur, colorem aliquem, contra religionem veraque miracula in Evangeliis paſſim narrata conciliemus, & Deiſtis anſam demus, religioni inſultandi; ab altera vero parte ſcepticiſmus hiſtoricus non eſt promovendus. (*)

III. Hoc donum miraculorum adhibebant viri apoſtolici ad eos duntaxat curandos, qui vere a dæmonibus erant obſeſſi, quanquam non dubitem, multos gravibus morbis affectos, & melancholicis inſultibus vehementer vexatos, inſania inſuper & furore correptos, (in ipſo enim N. Teſtamento δαιμονιον ἐχειν idem eſt quod *furere* & *inſanire*; vide interpretes ad Joh. VII. 20. Joh. X. 20. Math. XI. 18.) inter dæmoniacos relatos fuiſſe: ſufficiebat vero, quod tum temporis ſine adhibita medicina præſentiſſimam attulerint viri hoc dono inſtructi medicinam. Nam & hoc inter dona extraordinaria referri potuit.

IV. Poſtquam donum miraculorum in eccleſia chriſtiana ceſſavit, fuerunt tamen ſuperſtitioſi & maleferiati homines, qui aliis ſerio perſuadere voluerunt, dona hæc adhucdum in eccleſiis chriſtianis perdurare. Orta eſt infauſta opinio tempore *Cypriani*, qui pius quidem erat homo, ſed valde credulus. Opinio Doctorum tum temporis erat, Catechumenos neſcio a quibus dæmonibus occupatos eſſe, & antequam baptizarentur, per exorciſtam ab his malis hoſpitibus eſſe liberandos. At profecto hæc ſententia ut nullis S. Litterarum locis probari poteſt, ita religioni parum favet & pietati. Opinio tum temporis adhuc late per orbem erat diſſeminata, duo eſſe æterna rerum principia, ſibimet ipſis adverſantia, bonum unum, alterum malum. An vero non facile Catechumenis adultioribus, auditis illis, quæ de *Exorciſmo* tradebantur, in mentem venire potuit, cum hominibus omnibus malum hoc, ſi catechetis ſuis fidem adhiberent,

(*) „ In duabus diſſertationibus de viſionibus primorum chriſtianorum ſpecimine aliquo oſtendi, qua ratione difficile hoc argumentum pertractandum eſſe putem. At plura ad id rite diſcutiendum requiri, pulchre video. Majorem, qua eſt ſagacitate, allaturus eſt huic themati ut ſpero lucem, celeberrimus Middletonus, Univerſitatis Cantabrigienſis primus Bibliothecarius, prouti ex prodromo majoris operis, qui 1744. Londini prodiit, conſtat. Dabit certe hic liber eruditis occaſionem, diligentius in hanc materiam inquirendi.

berent, inhæreret, creationem hominum malo principio, non optimo Numini eſſe adſcribendam? Quid de ſinceritate ſuorum catechetarum judicare debuerunt, quando peracto Exorciſmo neque in mente, neque in corpore, ullam mutationem factam eſſe experiundo didicerunt? Et cum neque illi, qui *exorciſtarum* ordinem inſtituerunt, neque *exorciſtæ* ipſi, ullo documento probare poterant, Catechumenos malo aliquo genio occupatos, neque id ſi fuiſſet, ipſos malo huic occurrere poſſe, homines non plane ſtupidi, & ad ea quæ peragebantur attenti, nil aliud colligere poterant, quam *exorciſtas* illos meros eſſe *hiſtriones*.

V. Unde mira hæc & fanatica opinio, nimirum infantes omnes ante baptiſmum malos quoſdam dæmones occupare, orta ſit, non una eſt eruditorum ſententia: Antonius *Van Dalen* in tractatu de *Divinationibus idololatricis* & de *origine Idololatriæ* hanc opinionem ortam eſſe putat a *Pythagoræis*, *Platonicis* & *Chaldæis*, qui omnia dæmonibus plena eſſe ſomniabant. Alii ex *Judaiſmo* eam repetunt. Crediderim ego, exorciſtas iſtos imitari voluiſſe eos, qui dono miraculornm inſtructi vere dæmones e corporibus miſerorum hominum ejecerunt. Profecto in S. Litteris hujus opinionis nullum eſt veſtigium; neque pervulgata videtur fuiſſe apud antiquiores eccleſiæ chriſtianæ Doctores hæc ſententia. *Clemens certe Alexandrinus Stromatum lib. III. pag.* 468. tantum abeſt, ut hanc opinionem admiſerit, ut ne quidem peccatum originale dari aſſereret. Dum enim in eo eſt, ut quoſdam hæreticos, qui conjugia damnabant, & ad id probandum locis *Jobi cap. XIV.* & *Davidis Pſ. LI.* utebantur, refutaret, ita loquitur: *Dicant ergo nobis ubi fornicatus eſt infans natus? Vel quomodo ſub Adæ cecidit execrationem, qui nihil eſt operatus? Reſtat ergo eis, ut videtur, conſequenter ut dicant, malam eſſe generationem, nonſolum eam quæ eſt corporis, ſed etiam quæ eſt animæ, propter quam etiam eſt corpus. Et quando dixit David, in peccatis conceptus ſum & in iniquitatibus concepit me mater mea: dicit prophetice quidem matrem Evam, ſed Eva fuit mater viventium, & ſi in peccatis fuit conceptus, ſed non ipſe in peccato, neque vero ipſe peccavit.* Ipſe *Origenes* diſcipulus *Clementis* ſtatum naturæ lapſæ & integræ non diſtinxit ſatis, fatente ill. *Huetio Origen.* pag. 107. *Auguſtinus* vero, more ſuo arripiens, quidquid ad defendendam ſuam ſententiam facere poteſt, pluribus in locis, adductis a *Voſſio in hiſtoria Pelagianiſmi*, peccatum

originis

originis contra *Pelagium* aſſerturus, ad *exorciſmum* provocat. Unicum adduco locum, petitum ex ejus epiſtola 105. ad *Sixtum*, ubi ita loquitur: *Non inveniunt, quid ad hæc reſpondeant, quod exorcizantur & exſufflantur infantes: hoc enim ſine dubio fallaciter fit, ſi diabolus eis non dominatur: ſi autem dominatur, & ideo non fallaciter exorcizantur & exſufflantur, per quid dominatur, niſi per peccatum princeps utique peccatorum.* Profecto hebeti ingenio oportet fuiſſe *Pelagii* ſequaces, ſi telum hoc *Auguſtini* retundere non potuerunt.

VI. Multum ad hanc opinionem tuendam, & ritum hunc retinendum contuliſſe puto, tum *credulitatem* quorundam Doctorum: tum ineptam *cupiditatem*, ſacramentorum *vim* ſupra modum, ut & ſacerdotum *auctoritatem* extollendi & confirmandi.

X.

Agitur de Cyrilli Hieroſolymitani catecheticis inſtitutionibus.

Pergimus jam ad antiquæ eccleſiæ Patrem, qui catecheticas inſtitutiones ſcripſit, & cujus ingenii monumenta ad noſtra uſque delata ſunt tempora. Is eſt *Cyrillus Hieroſolymitanus*, ſeculi IV. ſcriptor. Diſpiciamus qualis inſtitutionum illarum fuerit ratio, & utrum nobilem illam ſimplicitatem, quam multi Patrum admiratores in primis illis ſeculis ſervatam fuiſſe perhibent, ſecutus ſit nec ne. Uſi autem ſumus *editione Pariſienſi*, per *doctiſſimum Ordinis Benedictini Monachum A. A. Toutteum adornata.* In præfatione operi præmiſſa, more plerorumque, qui in auctores veteres commentarios ſcribere ſolent, magnifice de *Cyrilli* operibus ſentit *Toutteus:* „ Ad opera (inquit) quod attinet, haud dubitabo dicere, ex omnibus antiquitatis „ monumentis nihil fere ad nos majoris pretii perveniſſe. Nam ſi „ materiam conſideres, omnia religionis dogmata rudibus eccleſiæ „ filiis inculcat; decem & octo catecheſibus univerſam Symboli do- „ ctrinam, quinque aliis tria baptiſmi, confirmationis, & euchari- „ ſtiæ ſacramenta complectitur; quod opus eo majoris momenti, „ quod cum aliorum Scriptorum catecheſes una aut altera concio- „ ne contineantur, Cyrillianæ ſeriem hujuſmodi concionum in u- „ num veluti corpus redactam habeant. Si rerum pertractandarum „ rationem ſpectes, nihil ad vulgi captum accommodatius, dilucide „ & copioſe ſingula dogmata rationum momentis, Scripturæ ſen- „ tentiis, contra Judæos & hæreticos demonſtrat, ac ſepoſitis theo-

„ logicis vocibus, res e media Theologia repetitas, Scripturæ verbis & uſitato ſermone differit. „ Ita doctiſſimus *Toutteus.* Profecto ſatis magnifice de ſuo *Cyrillo* ſentit: Si ad eaſdem regulas exegiſſet ſuum de *Cyrilli* actionibus & eruditione theologica judicium, ad quas merito eas referendas exiſtimavit cl. *Clericus*, in aliquot recenſionibus vitarum Patrum, forſan magis ſincerum de eruditione & meritis ſcriptorum *Cyrillianorum* tuliſſet judicium. At pleriſque in more poſitum eſt, Patres delineare, non quales fuerunt, ſed quales eos fuiſſe optarent. (2.) *Simplices* ſunt, ſi *Toutteum audias*, *Cyrilli catecheſes*, & ad vulgi captum accommodatæ. Neſcio an vulgi ingenia in Gallia ſubtiliora ſint ac in aliis regionibus; ſed hoc ſcio, vulgum controverſias non intelligere. Noſter vero *Cyrillus Paganos*, *Judæos* (hebraicæ licet linguæ expers) & *hæreticos* impugnavit, in ſuis catecheticis inſtitutionibus. Utrum hoc ad ſimplicitatem theologicam ſpectet, aliis dijudicandum relinquo. Sect. II. perhibet *Toutteus*, *Cyrillum ſacramentorum vim*, *præſentiam realem*, *transſubſtantiationem*. & *ſacrificium euchariſticum ſtrenue aſſeruiſſe.* Nec hoc tantum tuetur, ſed & contra *Rivetum* & *Albertinum* inſurgens ſect. decima perhibet, non memorata duntaxat dogmata, ſed & *doctrinam de ſuffragiis Sanctorum & precibus pro mortuis ſtrenue inſinuaſſe.* Non quæram, utrum hæc recenſita dogmata in ſcriptis *Cyrilli* tam perſpicue reperiantur; data opera contra *Toutteum* contrarium probare aggreſſus eſt *rever. Deilingius*, *Obſerv. ſacr. Tom. IV. diſſertat. ſecunda*, quem videant, qui de hiſce ſolliciti ſunt. Quod ad doctrinam vero Cyrilli de S. Cœnæ natura ſpectat, vide *celeb. Pfaffii* diſſertat. apologeticam de ſententia *Cyrilli* in articulo de S. Cœna. Neque etiam mihi animus eſt Patrum ſententias ad meum accommodare ſyſtema. Si vel *Ignatius*, vel *Polycarpus*, transſubſtantionem credidiſſent, non magis monſtroſo dogmati ſubſcribere poſſem, quam ſi *Cyrillus* vel *Pontifex* aliquis *Romanus* id credidiſſet. Interim ex hoc ſaltem argumentum peti poteſt, qualis illa *Cyrilli* fuerit theologia, & quales bonis illis Catechumenis theologiæ articuli in juventute fuerint inculcati. Confirmant nos in hac ſententia, quæ in vita *Cyrilli* pag. 87. ſect. 84. de eodem narrat *Toutteus:* „ Religione (*inquit*) ſumma omnes uſus & ritus eccleſiæ ſuſpexit. Magnifica ſunt, quæ de vi exorciſmorum, exorciſatarumque rerum, „ uti aquæ, olei, chriſmatis, deque habenda in ſigno crucis, uti ad

„ multa

„ multa potentiſſimo, fiducia, ac de Sanctorum reliquiarum vi & „ efficacia paſſim diſſerit. Ex illo eccleſiæ amore natum illud hæ„ reticorum odium, quod ubique magno ſtudio præcipit & incul„ cat. „ Hic & ſuum *Toutteus* & *Cyrilli* ingenium depingit. Utrum tales ad ſimpliciſſimas & utiliſſimas religionis chriſtianæ veritates tradendas apti ſint, judicent omnes, qui a partium ſtudiis ſunt remoti. Et ſi hæc omnia diligenter inculcavit *Cyrillus*, an non manifeſtum eſt, nonſolum erroneas opiniones, ſed & ſuperſtitioſos ritus, bonis Catechumenis inculcatos fuiſſe? Ita vita *Cyrilli* ſect. X. iterum monet *Toutteus*, eum eccleſiaſticam doctrinam in catecheſibus contra omnes eccleſiæ hoſtes, *Gentiles*, *Samaritas*, *Judæos* & *hæreticos* defendiſſe. Quam utilitatem Catechumeni ex his controverſiis perceperint, judicent omnes qui ſapiunt. Diſſertat. II. cap. VI. exponit *Toutteus*, qualis fuerit *Cyrilli* exponendorum dogmatum ratio & ſtylus. De priore ita loquitur: „ In exponenda fide hæc ejus „ methodus eſſe ſolet, ut primo oppoſitam doctrinam referat, tum „ catholicam illi veritatem objiciat, eam neceſſariis Scripturarum „ aliorumque argumentorum præſidiis muniat, deinde adverſan„ tium objecta confutet. Ordinem hunc aliquando perturbat, ab „ objectionum diſſolutione incipiens: ſed hæc omnia præſtare nun„ quam omittit. Neceſſarium exiſtimavit, una cum catholico dog„ mate contrarios omnes Gentilium, Judæorum & maxime Hæreti„ corum ſenſus aperire, ut eo documento præmuniti auditores, „ nunquam in eos ignorantia præcipitari ſe paterentur. „ Mira hæc erat Catechumenos inſtituendi ratio: Catechumenos celabant præcipua religionis capita; ſimul vero tam acuto debebant eſſe ingenio, ut *Paganorum*, *Judæorum* & *Hæreticorum* ſententias nonſolum intelligere, ſed & profligare poſſent. Pag. 130. editor & commentator ait: „ Eum præcipuis dogmatibus ex teſtimoniis Veteris Te„ ſtamenti depromtis uſum fuiſſe, & quidem ex ſeptuaginta Senio„ rum interpretatione, quam divinitus inſpiratam eſſe putaverit, ne„ que ad vim hebraici textus expendiſſe. Hoc vero commune fuiſ„ ſe illi cum cæteris græcis & latinis Patribus vitium. „ De vitio hoc nil dicam. At hoc moneo, ſi *Cyrillus* prima religionis chriſtianæ elementa perſpicue & ſimpliciter tradere voluiſſet, non opus fuiſſet multorum teſtimoniorum, e Veteri Teſtamento petitorum, inductione. Omnes quotquot intelligunt quid ſit Catechumenos in-

 ſtituere,.

ſtituere, fatebuntur, (quanquam & hoc in orationibus ſacris ad populum obſervandum ſit,) ſtylo utendum eſſe planiſſimo, ita quidem, ut non poſſint non auditores verborum ſenſum intelligere. *Toutteus* laudat *Cyrilliani* ſtyli ſimplicitatem. Simul vero candide hæc vitia orationis in eo notat, dicens: „ Improprias quandoque „ aut ſaltem improprie conſtructas voces adhibet. Eodem verbo „ ſæpe diverſo ſenſu utitur in variis locis. Longas non raro & „ implicatas periodos habet, nec aliis fere conſtat ejus ad Conſtan- „ tium epiſtola. Pendet aliquando conſtructio, inchoata nec abſo- „ luta periodo, v. gr. Catech. 20. n. 6. verbis ἀκριβῶς ἰδιότων ἡμῶν „ abſoluto caſu poſitis, nihil poſtea reſpondet. Idem fere obſer- „ ves epiſt. ad Conſtant. n. 5. Simile quidpiam habes Catech. VI. „ n. 6. ubi poſito ἐπεὶ οὖν initio numeri multa diſcurrit, tandem diu „ ſuſpenſam orationem abſolvit verbis in fine numeri adſcriptis, τοῦτο „ μὲν οὖν σοι. Parentheſibus crebris gaudet, iiſque aliquando proli- „ xis. Digreditur non raro, ſed legitima ut plurimum oblata occa- „ ſione. . Habetur in ejus ad paralyticum homilia digreſſio prolixior, „ in qua pene oblitus propoſiti ſui videtur. „ En confeſſionem ingenuam! En catechetæ, ſi Diis placet, egregiam imaginem! Fontem hujus vitii ibidem detegit *Toutteus* dicens: „ Quæ in Cyrillo „ ſermonis vitia notavi, cauſam hanc habere poſſunt, quod non „ antea ſcripto digeſſerit, ſed ex tempore fuderit catecheſes. Hinc „ initio fere omnium extat vox σχεδιασθεῖσα ex tempore pronuntiata. „ In ipſis catecheſibus non pauca deprehendas extemporalis oratio- „ nis indicia. Primum eſt perturbatus plerumque ordo dicendi. „ Dum ſymboli verborum, aut dogmatum vel temporum continua- „ tio, vel Scripturarum quas recenſet, aut eccleſiaſticarum cære- „ moniarum explicandarum ſeries orationi quendam modum & ordi- „ nem præfigebant, ſatis diſtincta & ordinata oratio eſt. At ubi „ hoc dirigendæ orationis ſubſidio deficiebatur, plerumque nullo ſer- „ vato ordine excurrit, prouti menti ſe offerebant præmeditatæ res „ unamquamque pronuntians. „ Hæc deinde multis exemplis comprobat. In antecedentibus probavimus, *diſciplinam Arcani* in eccleſiis chriſtianis uſurpatam fuiſſe, & Catechumenis myſteria non explicata; docuimus inſuper, a *Cyrillo* in catechiſationibus impugnatos *Gentiles*, *Judæos* & *Hæreticos*, eumque ſimplicitatem ſtyli ſæpiſſime neglexiſſe. His jam accedit, nullum eum in docendo plerumque

ſervaſſe

ſervaſſe ordinem, ſed more pleriſque Patribus uſurpato, loca Scripturæ parum probantia frequentiſſime attuliſſe. Ex his facile quiſque ſine magna artis ratiocinandi peritia colligere poterit, quam aptus fuerit *Cyrillus* ad defungendum officio catechetæ, & quem fructum Catechumeni ex his inſtitutionibus capere potuerint. Addamus alia quæ hoc ipſum confirmant. Audi quomodo eos, qui mox baptizandi erant, in *procatecheſi* alloquatur. Ἤδη (inquit) μακαριότητος ὀσμὴ πρὸς ὑμᾶς ὦ φωτιζόμενοι. Ἤδη τὰ νοητὰ ἄνθη συλλέγετε πρὸς πλοκὴν ἐπουρανίων στεφάνων. Ἤδη τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἔπνευσεν ἡ εὐωδία; Ἤδη περὶ τὴν πρόαυλιν τῶν βασιλείων γεγόνατε. i. e. *Vos jam adflat beatitudinis odor*, *O* ILLUMINANDI! *Jam flores ſublimioris naturæ colligitis ad plectendas cœleſtes coronas. Jam Spiritus Sancti adſpiravit fragrantia. Jam circa veſtibulum regiæ conſtitiſtis.* *Toutteus* in notis ad hunc locum hæc habet: Hic *allegoria continetur ex diſſimilibus conflata metaphoris*, *cujus argumentum ſumſit auctor ex libro Canticorum ſibi plurimum familiari. Spiritualium florum intelligere odor poteſt apertam jam illuminandis Scripturarum ſacrarum doctrinam*, *quas eos ad utilitatem deſlorare jubet, Catech. IX. n.* 13. *Spiritus vero Sancti fragrantiam appellat vel proximum ejus adventum*, *quem ſuaviſſimo plenum odore dicit Catech. XVI. n.* 16. *vel etiam primum ejuſdem per inſufflationes exorciſmorum inſpirati*, *&* *in auditorum cordibus inhabitantis donum.* De ipſa *Touttei* qualicunque explicatione nil dicam: quæro tantum ex homine non plane ſermonis & rerum divinarum imperito, utrum *Catechumeni* metaphoricarum harum phraſium congeriem intelligere potuerint? Imo ne ipſe quidem Cyrillus quid garriret intellexiſſe videtur. At ex allegorizantium, & rethoricantium ſententia quidlibet poteſt ex quolibet extundi. Sect. VI. de *exorciſmo* agit, & his utitur verbis: „ Feſtinent pedes tui ad catecheſes. Exorciſmos cum affectu ſuſcipe: „ ſive inſufflatus, ſive exorciſatus fueris, ſaluti tibi res illa futura „ eſt. Abſque exorciſmis anima expurgari nequit: divini illi ſunt „ ex divinis Scripturis collecti. „ Occaſione poſtremorum *Toutteus* egregiam hanc ſcilicet affert obſervationem; „ Ex Scripturis collectos, ait, exorciſmos, quo evitabatur illud vitium, ab Athanaſio in „ epiſtola ad Marcellinum de Pſalmis num. 33. in quibuſdam caſtigatum, qui omiſſis Scripturæ verbis, dæmonum cohorti propter „ Dominum in iis præſentem intolerabilibus, cum aliunde adſcitas „ verborum formulas ad perſuadendum compoſitas adhiberent, ſe

„ dæmonibus deridendos offerebant. Salutaria illa in exorciſmis
„ verba continebant increpationes diaboli, quibus exorcizans ener-
„ gumenos cum diabolo luctabatur, orationem & invocationem no-
„ minis Dei, quæ tum in exorciſmo energumenorum, tum in
„ exorciſmo olei adhibebantur, ex quibus de exorciſmo baptizando-
„ rum legitima conjectura eſt; invocationem Crucifixi & crucis
„ ſignum. Adhibebatur inſufflatio cum ad ſignificandam vim Spiritus
„ S. cujus virtute fiebant exorciſmi hic & Catech. XVI. n. 18.
„ tum in contemti & ejecti & aduſti dæmonis ſignum, tum ad de-
„ lenda & tollenda peccata; hic & Catech. X. n. 3. Atque hæc in-
„ ſufflatio in faciem & in aures trina erat, effugandi potiſſimum dæ-
„ monis & purgandæ a peccatis animæ cauſa fiebat. Credebatur
„ enim in nondum baptizatorum membris nidulari adverſarias po-
„ teſtates, & ut hodie credit & profitetur utraque eccleſia, (græca
„ & latina) & hominem ad baptiſmum uſque peccati & diaboli ty-
„ rannidi ſubjacere. Hinc efficaciſſimum ab exorciſmis & inſuffla-
„ tionibus erga infantes adhibitis peccati originalis argumentum. „
Profecto neſcio, utrum magis *Cyrilli* an *Touttei* credulitatem admi-rari, imo potius riſu excipere debeam. Nemo non videt, tot ine-ptis opinionibus & ritibus religionem chriſtianam fœdatam & ob-ſcuratam jam tum temporis fuiſſe, ut nulla veriſimilitudinis ſpecies adſit, Deum in talis religionis gratiam miracula patraturum. Quod ſi nulli vere obſeſſi tum temporis fuerunt, & nullis fundamen-tis ſuperſtructa opinio de dæmonum habitatione in corporibus hu-manis ante acceptum baptiſmum, quid aliud erat a ſacerdotibus uſurpatus ritus quam mera *hiſtrionia?* Mirum certe, qua ratione Gentilis, ſerio expenſis his omnibus, nomen dare religioni chriſtia-næ potuerit, præſertim cum, uti ex vita *Plotini*, aliorumque Pla-tonicorum ſcriptis pateat, eos innumeros dæmones dari, & Phi-loſophis per occultam quandam magiam poteſtatem in illos conceſ-ſam fuiſſe exiſtimarint. Sect. X. catecheſium utilitatem ita probat: *Perſeveres in catecheſibus, etiamſi noſtra prolixior futura ſit oratio, tu ne unquam animo deficias. Arma enim accipies contra adverſariam poteſtatem, arma capies contra hæreſes, contra Judæos, Samaritas & Gentiles. Multos habes hoſtes, multa tela accipe, cum pluribus ja-culo decertas; addiſcendum tibi quomodo transfigas Græcum; quomo-do pugnes contra Hæreticum, contra Judæum & Samaritam. Et arma*

quidem

quidem parata ſunt, gladius vero Spiritus ampliſſimus, manus autem contendere oportet, per bonam voluntatem, ut bellum Domini prælieris, ut oppoſitas poteſtates debelles, ut invictum te ab omnibus Hæreticorum molitionibus præſtes. Nimirum hoc Doctore & his auxiliis opus erat, ut Catechumeni ignotas hominum illorum ſententias & opiniones agnoſcerent & refutarent. Quid magis autem ineptum eſt, quam ab eo poſtulare refutationem errantium, qui nondum ſcit, quibus ſua ſententia inſtructa ſit rationibus? Sect. XII. iterum commendat ſilentium ſacrum myſteriorum coram Catechumenis. In catecheſi *tertia* de baptiſmo ita *rethoricatur* de ejus præſtantia, ut perſuaſus ſim, nullum auditorum intellexiſſe, quid his verborum ampullis ſibi vellet Catecheta Hieroſolymitanus. Audi B. Lector declamatoris verba: „ Lætamini cœlum & exaltet terra, propter „ eos, qui adſpergendi ſunt hyſſopo & mundandi hyſſopo intel- „ lectuali, virtute illius, qui tempore paſſionis hyſſopi & arundi- „ nis opera potatus eſt. Ac cœleſtes quidem virtutes gaudeant: „ animæ vero, qui intelligibili ſponſo copulandæ ſunt, ſe præpa- „ rent, vox enim clamantis in deſerto: parate viam Domini. Res „ enim non parva agitur, non corporum ſueta ac temeraria conjun- „ ctio, ſed Spiritus omnia perſcrutantis ſecundum fidem cujuſque „ facta delectio. Nam mundana connubia & conventiones non om- „ nino cum judicio fiunt; ſed ubi vel divitiæ vel formæ præſtantia „ reperitur, illuc ocyus ſponſus inclinat; hic contra, non ubi cor- „ porum pulchritudo, ſed ubi animæ repræhenſionis expers con- „ ſcientia eſt: hic non damnatus mammonas, ſed animæ opes ex „ pietate comparatæ expetuntur. „ Profecto ſi quis hodie ita de baptiſmo garriret, merito pro homine haberetur fanatico, & tamen multi hæc admirantur; contra eos vero, qui plano ſtylo proponi religionis articulos vellent, carpunt. Alii modernos, qui iiſdem ampullatis rethoricationibus utuntur, laudant, & pro inſignibus habent Oratoribus ſacris; neque id mirum: judicia enim plerorumque hominum ambulatoria ſunt, quia quid pulchrum ſit in oratione, ut plurimum ignorant. Æque egregia ſunt, quæ ſect. V. reſpondet ad quæſtionem, cur per aquam baptiſma adhibeatur: „ Quod ſi quis ſcire avet (*inquit*) quamobrem per aquam, non au- „ tem per aliud elementum, gratia datur, divinas Scripturas re- „ volvens inveniet. Magnum quiddam eſt aqua, & ex quatuor

„ con-

„ conſpicuis mundi elementis pulcherrimum; Angelorum habitatio „ cœlum eſt, atqui ex aquis ſunt cœli; terra hominum ſedes eſt; „ atqui ex aquis etiam terra, & ante omnem creatarum rerum for- „ mationem ſex diebus elaboratam; Spiritus Dei ferebatur ſuper „ aquam. Principium mundi aqua: principium Evangeliorum, „ Jordanis &c. „ Tædet plura tranſcribere, quia firmiter credo, adhibito in baptiſmo vino, oleo, cereviſia, lacte, aut alio liquore, *Cyrillum* æque graves reperturum fuiſſe rationes, cur baptiſmus ob has, non alias rationes inſtitutus fuerit.

In *myſtagogicis catecheſibus*, uti appellantur, agitur de ritibus poſt acceptum baptiſmum uſurpatis, de chriſmate ſacro, euchariſtia, exorciſationibus &c. quarum ceremoniarum utilitatem & efficaciam mirum in modum extollit: de quibus plura dicere animus non eſt. Ex his, quæ ex *Cyrillo* adduximus, cuivis poteſt eſſe manifeſtum, quantus Catecheta fuerit *Cyrillus*, & quam ſimplices, genioque Catechumenorum adaptatæ fuerint hujus Patris inſtitutiones catecheticæ.

XI.

Judicium de libello Auguſtini de catechizandis rudibus.

Inter eos, qui in primitiva eccleſia de inſtituendis catecheticis laboribus quam maxime ſolliciti fuerunt, viri docti referunt *Auguſtinum*, eoque nomine potiſſimum provocant ad libellum ipſius, quem in gratiam *Diaconi Carthaginenſis*, *Deo gratias* dicti ſcripſerat. Paucis adhuc de eo libello agendum eſt, antequam de ſimplicitate inſtitutionis catecheticæ mentem noſtram aperimus. Editione uſus ſum *Pariſienſi*, ſtudio *Monachorum Ordinis Benedictini anno ſuperioris ſeculi* 85. *adornata.* Argumentum hujus libelli ita ſuppeditant Editores: *Rogatus Auguſtinus a Diacono Carthaginenſi, catechizandi artem docendam ſuſcipit: ac primo præcepta tradit, ut id officii non tantum certa methodo atque idonea ratione, ſed etiam ſine tædio & cum hilaritate impleatur. Poſtea revocatis ad uſum præceptis, profert ipſe in exemplum ſermones, ad eum erudiendum, qui Chriſtianus eſſe velit, comparatos duos, longiorem unum, alterum breviſſimum.* Optandum eſſet, ut ipſa epiſtola hujus Diaconi ad noſtram uſque ætatem fuiſſet ſervata. Melius enim hunc libellum intelligeremus; jam vero non ſemel hæſitamus, quem in finem hæc vel illa fuerint in medium prolata.

Videtur

Videtur autem initio ſtatim hujus libelli ſuæ in arte cogitandi & loquendi peritiæ diffidere *Auguſtinus :* ita enim primo capite loquitur : *Sed quod ad tuam proprie conſiderationem pertinet, nolim te moveri ex eo, quod ſæpe tibi abjectum ſermonem faſtidioſumque habere viſus es. Fieri enim poteſt, ut ei, quem inſtruebas, non ita ſit viſum, ſed quia tu aliquid melius audire deſiderabas, eo tibi, quod dicebas, videretur indignum auribus aliorum. Nam & mihi prope ſemper ſermo meus diſplicet. Melioris enim avidus ſum, quo ſæpe fruor interius, antequam eum explicare verbis ſonantibus capero ; quod ubi minus, quam mihi natus eſt evaluero, contriſtor linguam meam cordi meo non potuiſſe ſufficere. Totum enim quod intelligo, volo ut qui me audit intelligat ; & ſentio me non ita loqui, ut hoc efficiam ; maxime quia ille intellectus quaſi rapida corruſcatione perfundit animum, illa autem locutio tarda & longa eſt, longeque diſſimilis ; & dum iſta volvitur, jam ſe ille in ſecreta ſua condidit.* Putares *Auguſtino* ſermonem eſſe de hominibus, qui aliis uterentur linguis ; quod ſi ita fuiſſet, aliorum inſtitutioni commendandi erant Catechumeni. At ſi lingua utriſque nota tradenda erant prima doctrinæ chriſtianæ elementa, neſcio cur reſpectu ſermonis tam ſollicitus eſſe debuerit. Sect. IV. hujus capitis vult, ut catecheta ſine faſtidio & hilariter præcepta religionis tradat. Utrum hæc ignoraverit, nec ne, *Deogratias*, ignoro. Loca, quæ ad hoc probandum adducuntur, ex *prima epiſtola ad Corinthios*, nil ad rem faciunt, uti inſpicienti patebit. Eadem ſectione narrat, de quibus in hoc libello capitibus acturus ſit. *Itaque* (inquit) *prius de modo narrationis, quod te velle cognovi, tum de præcipiendo & cohortando, poſtea de hac hilaritate comparanda, quæ Deus ſuggeſſerit, diſſeremus,* Si veram inſtitutionis catecheticæ imaginem Diacono huic voluiſſet repræſentare, longe aliter inſtituenda fuiſſet oratio & argumenti diviſio. Incipit ergo capite tertio exponere, qualis eſſe debeat *narratio plena*, cum Catechumeno communicanda. *Narratio* (inquit) *plena eſt, cum quiſque primo catechizatur ab eo quod ſcriptum eſt: In principio fecit Deus cælum & terram, uſque ad præſentia tempora eccleſiæ.* Summatim tamen cuncta eſſe complectenda, ita ut *eligantur quædam* ut ait *mirabiliora*, quæ *ſuavius* audiuntur. Sermo eſt, ut ex initio libelli patet, de inſtruendis rudibus in primis religionis chriſtianæ elementis. His ſuadet commendari hiſtoriam ſacram V. & N. Teſtamenti, fataque eccleſiæ ad ſua uſque

tempora. Si Diaconus ille compendium aliquod *catechiſmi hiſtorici* ex S. Litteris deprompti tradere voluit ſuis Catechumenis, non improbaverim conſilium *Auguſtini* , nam & noſtra ætate à viris præſtantiſſimis tales catechiſmi ſcripti ſunt. At cum agatur de rudibus, de primis articulis, iiſque ſimpliciſſimis religionis naturalis & revelatæ, ſollicitum eſſe ante omnia oportuit illum Diaconum, incipiendumque a demonſtratione veritatis religionis chriſtianæ , methodo rudium ingeniis attemperata, quo facto authentia Scriptorum V. & N. Teſtamenti tradenda fuiſſet. In gratiam vero non rudium ſed profectioris ætatis Catechumenorum longe plura & graviora inculcanda erant.

Sect. 6. monet: *Veteres Scripturas propter commendandum Chriſti adventum, cujus finis ſit caritas, legendas:* non intercedo : at quomodo amorem hunc Jeſu Chriſti, in V. Teſtamento promiſſi, deprædicare poſſunt rudes, niſi jam antea de ejus perſona, ſtatu & officiis bene ſunt perſuaſi? neceſſe igitur eſt, ut præcedat ſolida primariorum religionis chriſtianæ articulorum cognitio. *Ineptam allegoriam de Jacobo*, manum prius, dum naſceretur, ex utero emittente non recitabo. Si hanc interpretationem pro argumento habuit Diaconus ille, turpiter erravit. Quæ de amore dicuntur in hac & ſeq. ſectione nil faciunt ad rhombum.

Cap. V. monet , *accedentem ad catechiſmum ſcrutandum, quo fine velit fieri Chriſtianus.* Hæc ſine dubio de adultioris ætatis homine ſunt intelligenda. Juvenis enim nondum elementa religionis chriſtianæ edoctus, amplecti eam ob graves cauſas non poterit, cum rationes ex ipſius rei accuratiore cognitione ſint petendæ. Adultiores vero inſtar *Proſelytorum*, optimo fine religioni chriſtianæ nomen ſe daturos ſine dubio clamabunt; quanquam liberali promiſſioni ſæpe non reſpondeat eventus. Eodem cap. iterum monet, exordium catechiſmi & narrationem ab hiſtoria creationis mundi uſque ad ſuam, qua vixit, ætatem eſſe repetendam. Quid de hoc ſentiam, jam in ſuperioribus aperui.

Narratione finita (ita loquitur *Auguſtinus initio Cap. VII.*) *ſpes reſurrectionis intimanda eſt, & pro capacitate & viribus audientis, proque ipſius temporis modulo , adverſus vanas irriſiones infidelium de corporis reſurrectione tractandum, & futuri ultimi judicii bonitate in bonos , ſeveritate in malos, veritate in omnes , commemoratiſque cum deteſta-*

deteſtatione & horrore pœnis inferorum, *regnum juſtorum & fidelium & ſuperna illa civitas ejusque gaudium cum deſiderio prædicandum eſt &c.* Ego vero de momento articulorum reſurrectionis noſtræ, & futuro judicio, diverſoque hominum poſt hanc vitam ſtatu, monendos etiam puto Catechumenos; at quomodo, & quo cum fructu in gratiam rudium irriſiones infidelium repræſentari poſſint & debeant, cauſam non video. Hoc præſtandum in gratiam eorum, qui de divina origine religionis chriſtianæ jam ſatis ſunt perſuaſi: His variis argumentis monſtrandum, non ſolum poſſibile eſſe, ut mortui in vitam revocentur, ſed & poſita divina origine religionis id eventurum eſſe neceſſario oſtendendum; provocandumque ad Paulum *I. Epiſt. ad Corinthios* ample de hoc argumento diſſerentem.

Cap. VIII. diſquirit *Auguſtinus*, quomodo eruditi catechizandi ſint. Loquitur de homine (ut verbis ipſius utar) *liberalibus diſciplinis exculto*, & in ſcriptis Chriſtianorum, ſive ortodoxorum ſive heterodoxorum, verſato ſatis. Hunc interrogandum eſſe monet *Auguſtinus*, quibus tandem cauſis permotus ſit, ut velit eſſe Chriſtianus. *Auguſtinus* quærendum ex ejuſmodi homine eſſe putat, utrum cognitionem ſuam adquiſiverit, ex lectione librorum canonicorum, vel ex aliis monumentis Scriptorum eccleſiaſticorum. Cum experientia conſtet, Proſelytos, ut plurimum parum accurate perſpectos habere Eccleſiæ, cui ſeſe addicere volunt, religionis articulos, & in fundamentalibus articulis religionis chriſtianæ utplurimum non ſatis verſatos eſſe; ab ejuſmodi Proſelyto poſtulaſſem, (1.) ut mihi probaret & veritatem & divinam originem religionis chriſtianæ: (2.) αὐθεντίαν V. & N. Teſtamenti librorum: (3.) ut exponeret, quosnam tandem articulos primarios religionis chriſtianæ eſſe exiſtimaret: (4.) Hoc poſito videndum utrum quoſdam graves articulos religionis negaret, nec ne: Si prius, placide & ponderoſis argumentis in viam veritatis fuiſſet reducendus; ſi in minoris momenti articulis erraſſet, tolerandus erat, & ad ſeriam lectionem S. Litterarum amandandus. At hæc omnia nihil faciunt ad genuinam imaginem inſtitutionum catecheticarum nobis repræſentandam. Admiſcet in hoc capite quædam *Auguſtinus*, quæ attentione digna ſunt. Loquitur de homine litteris exculto, & religionis chriſtianæ gnaro ad baptiſmum admittendo, qui ex variis ſcriptis Doctorum eccleſiaſticorum ſuam hauſerit rerum divinarum peritiam. *Si* (inquit) *in ali-*

cujus hæretici volumina incurrit, at neſciens forte, quod vera fides improbat, tenuit animo, & catholicum eſſe arbitratur, ſedulo edocendus eſt: prælata auctoritate univerſalis eccleſiæ, aliorumque doctiſſimorum hominum, & diſputationibus & ſcriptoribus in ejus veritate florentium. Non quæram hic, utrum idea illa univerſalis eccleſiæ ſit *abſtracta* vel *concreta*. Profecto primi illi Doctores eccleſiæ chriſtianæ in omnibus credendi articulis non magis conſpirabant quam horologia: ſequentia duntaxat adducam ipſius verba, quæ ſic ſonant: *Quanquam & illi, qui Catholici ex hac vita emigrarunt, & aliquid litterarum chriſtianarum poſteris reliquerunt, in quibuſdam locis opuſculorum ſuorum, vel non intellecti, vel ſicut eſt humana infirmitas, minus valentes acie mentis, abditiora penetrare & veri ſimilitudine aberrantes a veritate, præſumtoribus & audacibus fuerunt occaſioni ad aliquam hæreſin moliendam atque gignendam.* Utinam ſemper principiorum ſuorum fuiſſet memor *Auguſtinus*! Profecto occaſionem non dediſſet noſtræ ætatis doctis viris, ineptas ratiunculas, quibus propugnavit diſſentientes opprimere licitum eſſe, ſalſe & erudite perſtringendi. Vide *Baylium* in *commentario philoſophico ſuper verba* coge eos intrare; *Pherepomum*, i. e. J. *Clericum* in notis ad *Auguſtini* ſcripta contra *Donatiſtas* &c. & *Barbeyracium de la Morale des Peres*, *cap. XVI.* Cap. IX. diſquirit, quomodo oratores & grammatici fidem chriſtianam amplexuri tractandi ſint. Capite vero X. & XI. de comparanda hilaritate & cauſis tædium adferentibus catechetis, iiſdemque moderandis vel removendis agit; quæ ad inſtitutum noſtrum non pertinent.

Capite XV. monet pro perſonarum diverſitate orationes & inſtitutiones catecheticas eſſe moderandas: recte hoc monet, nec quiſquam de hoc dubitabit. Certum interim eſt, orationem concinno ordine diſpoſitam, perſpicuam & ſimplicem, rethoricationibus deſtitutam, omnium ingeniis eſſe attemperatam, & non minus eruditis (de vere eruditis loquor, artis nimirum cogitandi pariter ac dicendi peritis) ac indoctis placere. Certe nulla poteſt eſſe ingenio humano magis attemperata oratio, quam hæcce. At hic non quærimus, quales orationes catechetarum eſſe debeant; ſed quomodo articuli religionis chriſtianæ in catechiſmis ſint diſponendi, idque reſpectu rudiorum & adultiorum. Hæc vero ex *Auguſtini* libello, quem ſub manibus habemus, non addiſcimus. Idem dictum velim

de

de cap. XVI. & XVII, ubi docetur, eos, qui Chriſtiani fieri cupiant, non requiem quærere debere in divitiis, honoribus, vel aliis oblectamentis. Quin hæc adultioribus inculcanda ſint omni occaſione, etiam extra tempora publicarum inſtitutionum, dubium non eſt. Sed hæc cum aliqua ſpe felicis ſucceſſus inſinuari non poſſunt, niſi articuli religionis præcipui auditoribus probe ſint noti & perſpecti. Cap. XVII. incipit enarrare aliquos religionis articulos auditoribus inculcandos, nimirum creationem rerum omnium, Filium Dei hominem factum, & pro nobis mortuum. Sine dubio hæc tradenda; at in eo ſolo non conſiſtit labor catechetæ.

Cap. XVIII. iterum docet, omnia creata eſſe à Deo, & hominem ad imaginem Dei; homines lapſos fuiſſe, item angelos quoſdam. Cap. XIX. tradit in eccleſia ſemper fuiſſe bonos & malos: Diluvium & arcam ſacramenta fuiſſe: Abrahamum ut & Prophetas fuiſſe viros pios, & hos de venturo Meſſia vaticinatos fuiſſe: Iſraëlitarum tranſitum per mare rubrum, & liberationem præfiguraſſe baptiſmum: Ovis mactationem fuiſſe figuram paſſionis Chriſti. Cap. XXI. captivitatem babylonicam denotare ſocietatem malorum, Jeruſalem vero ſocietatem ſanctorum; poſt captivitatem libertatem quidem redditam Judæis, at poſtea in Romanorum poteſtatem fuiſſe redactos. Cap. XXII. Qualis fuerit Chriſti nativitas & mors. Cap. XXIII. refert Spiritum S. die quinquageſimo poſt reſurrectionem miſſum; Eccleſiam inter Judæos & Gentiles fuiſſe plantatam. Cap. XXIV. fidem de certitudine reſurrectionis corporis noſtri eſſe firmandam; ſocietatem cum bonis eſſe alendam. Cap. XXVI. Ea quæ hactenus dicta ſint fuſius, breviore quodam compendio tradi poſſe monet. Omnia quæ tradit huc redeunt: nimirum Filium Dei miſſum, ut a morte, quæ per Adami lapſum homines occupavit, liberaremur; prophetias V. Teſtamenti impletas cerni in ipſa eccleſia; hinc firmari fidem eorum, quæ ventura reſtent, nimirum ultimi judicii & reſurrectionis. Cavendas tentationes a malis; ſocietatem habendam cum bonis, & ſpem omnem in Deo ponendam. Atque hic finem imponit libello ſuo *Auguſtinus*. Ex quibus patet, fruſtra hic quæri concinnam aliquam omnium articulorum, qui in catechiſmis minoribus & majoribus repræſentari deberent, expoſitionem, ſed ad ea duntaxat eum reſpicere, quæ deſiderio *Diaconi Carthaginenſis* ſatisfacere poſſent. Plurima omiſit, quæ ad articulos in catechiſmis pro-

ponendos faciunt. Ita nullibi de veritate & divina origine religionis chriſtianæ, quod tamen quammaxime neceſſarium erat, agit, ut de aliis nil dicam. Et profecto, qui ad ingenium, quo ornatus erat *Auguſtinus*, ad ſtudiorum, quibus addictus erat rationem, ſeculique quo vixerat, theologicas diſciplinas tradendi conſuetudinem, reſpicit, vix credere poterit, ſi vel maxime catechiſmum ſcripſiſſet, eum genuinas catecheticæ inſtitutionis leges obſervaturum fuiſſe. Afferam hic duorum doctorum virorum de docendi methodo *Auguſti judicia. Prius* eſt celebris L. E. *Dupinii: poſterius* τȣ μακαρίτȣ *celeb. Buddei.* Verba *Dupinii* ita ſonant Tom. III. *Biblioth. eccleſ. auctorum. Uſitata* (inquit) *ejus methodus eſt, præclara principia* (utinam hoc jure de omnibus affirmare poſſet vir doctus) *ex quibus innumeras elicit conſequentias, adeo ut omnia doctrinæ illius capita arctiſſimam inter ſe connexionem habeant. In pleriſque myſteriis magis ratiocinatus eſt, quam ullus auctor ante ipſum; plures quæſtiones prius non motas agitat, harumque plures ſola acuminis ſui vi diremit: longe ſæpius abiit ab eorum ſententia, qui ipſum præceſſerunt, ut novam prorſus viam inſiſteret, ſive in Scripturarum explicatione, ſive in theologicis opinionibus. Circa res theologicas de eo dici poteſt, quod de ſe ipſo dicebat Cicero circa philoſophiam, quod fuerit magnus Opinator, id eſt, quod plurimas opiniones, quæ meram habebant probabilitatem, in medium protulerit. Sed id fecit Auguſtinus admodum modeſte ac prudenter, non ea mente ut alios ad arbitrium ſuum* (forte exemplorum inductione contrarium oſtendi poſſet) *cæcorum in morem, ſequendum adigeret. Contra vero cum agitur de eccleſiæ doctrina, eam cum animi firmitate proponit ac tuetur, eamque impugnantes fortiter adoritur. Multo minus eruditione, quam ingenii dotibus valebat; nam neque linguas callebat,* (unde ſimul colligi poteſt, quam eximius fuerit S. Litterarum interpres) *neque Veterum ſcripta evolverat. Multo facilius ac terſius quam polite & eleganter ſcribebat. Quamvis rethoricam artem docuiſſet, oratorum tamen eloquentiam non poſſidebat, aut illam ſaltem negligebat; imo nec ſemper in phraſibus ſuis caſtigatus eſt ſtylus ejus, vocabulaque impropria & barbara quandoque uſurpat, argutiis ſæpius vocumque alluſionibus utitur. Res eaſdem frequenter repetit, eadem ratiocinia centies in ſcriptis ſuis inculcat. Eidem mentis conceptui diutius inhæret, quem variis modis eſſatur, & in locos communes excurrere ſolet. Argumenta innumera ex aliquo principio ediſſeruit, corpuſque theologicum, ut ita loquar,*

quar, latinorum Patrum, qui poſt ipſum vixerunt, efformavit. Hi, ſi quidem ex illius libris non tantum hauſerunt principia quibus uſi ſunt, ſed & eundem frequenter mere transſcripſerunt. Adducto hoc judicio *Dupinii*, hæc addit ὁ μακαρίτης cl. *Buddeus*, *Iſagog. hiſt. theolog. pag.* 353. *Non itaque erraverit*, (inquit) *qui dixerit*, *Theologiæ ſcholaſtico-ſyſtematicæ fontem præcipuum in eccleſia occidentali fuiſſe Auguſtinum. Fingere principia, deducere ex his concluſiones in infinitum, ratiociniis potius quam Scripturæ niti teſtimoniis, ſectari quæſtiones curioſas, ingenium potius quam eruditionem, quæ linguarum & hiſtoriarum notitia conſtat, prodere, & quæ reliqua ſunt in hocce Hipponenſium Præſule notata, Theologiæ ſcholaſtico-ſyſtematicæ fere propria ſunt. Certe hæcce ab Auguſtino maxime didicerunt ſcholaſtici Doctores, cujus quippe in occidentali eccleſia, ob ingenii dotes, in iſta litterarum tum invaleſcente barbarie, maxime conſpicuas, decreta oraculorum inſtar eſſent, tandemque ipſi præferrentur Scripturæ. Quare & cum Petrus Lombardus, ſeculo duodecimo, theologiam univerſam in ſyſtema aliquod cogere vellet, nihil fere aliud egit, quam ut ex Auguſtini operibus, quæ ad inſtitutum ſuum faciebant, excerperet.* Hæc teſtimonia V. D. eum in finem adduco, ut conſtet ratio; quare exiſtimem, *Auguſtinum*, ſiquidem catechiſmum aliquem editurus fuiſſet, iis, qui genuinam catecheticarum inſtitutionum indolem perſpectam habent, ſatisfacturum non fuiſſe. Quod ſi viri quidam non indocti exiſtiment, me minus quam par eſſet, de laboribus catecheticis quorundam eccleſiæ primitivæ Patrum judicaſſe, eos ab una parte rogatos volo, ut probe attendant, quantum poſtuletur ab eo, qui in rudium pariter & adultiorum gratiam catechiſmos rite adornare velit: ab altera vero parte legant boni illi viri, quæ de S. Litterarum interpretatione ex mente Patrum *Withby*, de Theologia morali *Barbeyracius*; de univerſa ſacra tractandi ratione, opinionibus, erroribus, nævis, atque virtutibus Patrum ſcripſerunt *Dallæus*, in aureo libello de *Uſu Patrum*, & J. *Clericus epiſtolarum critic.* IV.; & forte mitius de iis, quæ in hac diſſertatione in medium attuli, ſentient. *Ego vero*, (ut mea faciam verba J. *Clerici epiſt. critic. IV.*) *nec ſane ſolus, ut ingenue profitear quod ſentio, cum de Patrum eruditione judicare adgredior, eadem menſura, ut ita dicam, utor, qua ſoleo Recentiorum eruditionem metiri. Neque enim puto oportere eos meliore eſſe conditione quam nos. Quæ laudo & miror in nuperis ſcriptoribus, ea in antiquis eodem honore pro-*

proſequor: quæ ſperno aut rideo in recentiorum ſcriptis, ea non pluris facio, cum mihi occurrunt in veterum monumentis. • *Sane timerem ne diſſimulationis inſimularer aut iniquitatis, ſi laudarem in Irenæo aut Cypriano, exempli cauſa, quæ ſpernerem in Luthero vel Calvino, aut viciſſim.* Quam male vero & Romanenſes & Proteſtantium multi utantur paſſim Doctorum, quos *Patres* appellamus, ſcriptis, quantæque inde oriantur in controverſiis theologicis inutiles lites & contentiones, idem *vir doctiſſimus* oſtendit, in recenſione operum *Clementis Alexandrini*, quæ extat *Biblioth. Univ. Tom. X. pag.* 167, *ſeqq.* Initio ſtatim hujus laboris ita loquitur: „ Les Docteurs catholiques romains n'oublient rien pour perſuader, que les Peres ont été de leur ſentiment, „ dans la penſée où ils ſont, qu'il n'eſt pas permis de rejetter une doctrine appuiée par les ſuffrages de la plûpart des Peres. Lors qu'ils „ citent un paſſage, qu'ils croient conforme à leurs penſées, ils ne „ manquent pas de dire, *comme a fort bien dit un Saint Pere;* autrement, ſi on leur oppoſe quelques paroles dont ils ne peuvent bien „ ſe tirer, ils répondent, que ce n'a été que ſon opinion particuliére, „ & la rejettent comme un erreur. La plûpart des Proteſtans n'établiſſent pas comme un principe de leur ſoi le conſentement des „ Peres; mais quant au reſte pluſieurs de leurs Auteurs n'en uſent guere autrement en les citant, que les Catholiques romains. „ De là vient, que dans les hiſtoires eccleſiaſtiques des deux partis, „ on remarque ſoigneuſement les endroits des Peres, qui paroiſſent „ propres à appuïer les opinions & les pratiques, qui ſont reçues „ aujourd'hui parmi nous, & que l'on touche ſeulement en paſſant, „ ce que l'on croit y avoir eu de defectueux dans leur conduite & dans „ leur doctrine. Comme on ſe perſuade, que les Peres, particuliérement ceux de premiers ſiécles, ont été dans tous les ſentimens, que l'on regarde comme eſſentiels dans les lieux, où l'on „ vit, l'on croit devoir les combler des loüanges & excuſer autant „ que l'on peut, les défauts que l'on remarque dans leurs écrits, ou „ dans leur vie; ſi bien que l'on fait ſans s'en appercevoir leur panegyrique ou leur apologie avec beaucoup de paſſion, au lieu de „ faire leur hiſtoire. C'eſt ce qui fait, que ceux qui liſent des ouvrages de cette nature, ſe perſuadent, que les Anciens étoient des „ gens d'un ſavoir conſommé & d'une pureté des mœurs extraordinaire. De là on conclut, que s'ils ont maltraité quelcun, il fal-

„ loit,

„ loit, qu'ils en euſſent de grandes raiſons, & qu'ils n'ont eu garde „ ni de rapporter infidèlement, ni de mal refuter les ſentimens des „ hérétiques. On croit les devoir imiter dans leur maniére de rai- „ ſonner & d'agir, ſans ſe mettre trop en peine, ſi elle eſt conforme „ aux préceptes de l'Evangile. Ainſi il arrive que l'on n'a point d'hiſ- „ toires aſſés fidéles des premiers ſiecles, & que l'on ne fait pas l'uſa- „ ge de ces hiſtoires, que l'on devroit. „ Quæ de fatis inſtitutionum catecheticarum poſt tempora *Auguſtini*, ingruente barbarie & luce contra temporibus Reformationis orta, acta ſint, pluribus expoſuit ὁ μακαρίτης cl. *Buddeus*, *Iſagog. hiſtorico-theolog. ſect. VIII. ſeqq. Vol. I.* cui addendus cl. *Infantius*, *diſcours ſur les catéchiſmes.*

XII.

Quid ad ſimplicitatem inſtitutionis catecheticæ requiratur.

Poſtquam in antecedentibus cum neceſſitatem inſtitutionum catecheticarum probavimus, tum vero methodum quorundam eccleſiæ antiquæ Doctorum religionis articulos proponendi expoſuimus, reſtat ut in hac ultima ſectione videamus, qualis eſſe debeat illa *ſimplicitas* in tradendis primis religionis elementis, & qua ratione ad finem illum perveniatur. Certis autem articulis complectemur omnia, quæ in hoc argumento obſervanda eſſe videntur.

(I.) Cum illi, quibus tradenda ſunt prima Religionis elementa, non tantum capacitate ingeniorum, ſed ætate potiſſimum plurimum inter ſe differant, neceſſe eſt, ut catechiſmi ſcribantur breviores pro junioribus, prolixiores vero pro adultioribus. Ut neceſſitatem hujus aſſerti probem, neceſſe non eſt: vel me non monente quilibet hoc videt. Unde ſtatim exorta luce Reformationis B. *Lutherus* ad ſcribendos duplicis hujus generis catechiſmos animum appulit, quem certatim ſecuti ſunt cæteræ Proteſtantium eccleſiæ, inter quas etiam nomen ſuum profitetur *eccleſia noſtra Tigurina.*

II. Optandum eſſet, ut in majoribus urbibus conſtituerentur viri eruditione, ingenii acumine & ſagacitate eminentes, qui nonniſi catecheticis inſtitutionibus ad juventutem habendis, per omnem vitam vacarent. Novi paſtoribus hoc officium impoſitum eſſe. At hi ob plurimos labores non poſſunt ſemper, ut vellent, officiis ſuis defungi, neque omnes pariter ad artem hanc rite exercendam ſunt apti. Majoris negotii res eſt, juvenum & adultiorum ingeniis at-

temperare articulos religionis. In ſcholis, ubi prima grammaticæ rudimenta traduntur, infimi & ſupremi ordinis præceptores ſunt; cur idem in ſanctioribus diſciplinis tradendis obſervari non poſſit, cauſam non video. Profecto tales catechetæ horum vel illorum ingeniorum indolem, capacitatem, vel tarditatem, rectius cognoſcerent, quandoquidem pueri & puellæ eorum frequentiſſima uterentur inſtitutione.

III. In pagis inprimis opus eſſet, ut præceptores ruſtici ab ipſo paſtore privatim inſtituerentur, quomodo prima & ſimpliciſſima religionis elementa proli ruſticæ rite ſint tradenda; vel ſi id ob certas rationes fieri nequiret, ſchematiſmus aliquis quæſtionum & reſponſionum in manus præceptorum dandus, diſpiciendumque in viſitatione ſcholarum eſſet, utrum hanc methodum præceptor ſequatur, nec ne. Ad hoc niſi attendatur, fieri non poteſt, ut ex una catechiſatione, quæ die ſolis habetur, tantum fructum percipere poſſint juvenes ac vero deberent.

IV. Serena fronte, non tetrica, hæ catecheſes ſunt habendæ, neque imbecilliore ingenio inſtructi proſtituendi ſunt publice, aut ubi errant vehementer reprehendendi; amabilis enim debet reddi religio a primis ætatis juvenilis annis.

V. Quamvis domeſticas inſtitutiones catecheticas non improbem, ſed potius fortiter commendem, prætulerim tamen publicas, quia utplurimum majore cum attentione ad quæſita reſpondent juvenes, quam privatis in ædibus.

VI. Ubi videt catecheta, juniores pariter & adultiores neceſſaria tamen cognitu non intelligere, privatis inſtitutionibus ſunt erigendi, & in cauſas ignorantiæ ſolerter eſt inquirendum.

VII. Quod vero ad *ſimplicitatem* ipſorum catechiſmorum ſpectat, aliquid de iis in genere dicendum, poſtea vero de minore & majore ſingillatim.

VIII. In genere de utroque eſt obſervandum, omnes voces & phraſes obſcuriores in catechiſmis eſſe ſerio evitandas, aut ſi in receptis uſu tales reperiantur, clariſſimis verbis eas explicandas, & ſignificationem earum rite determinandam.

IX. Quod de ſtylo ipſorum catechiſmorum dixi, idem etiam de ſtylo catechetæ eſt inſinuandum. Multi docentium ab ipſa juventute dicendi generi metaphorico adſueti ſunt, præprimis ubi agitur

tur de veritatibus practicis. Ipſimet quidem catechetæ ut plurimum norunt, quam poteſtatem verbis ſubjiciant, ſed in eo errant, quod putent, teneros pueros & puellas vim ſignificationis verborum pariter intelligere. Profecto qui hoc conſilium negligunt, efficiunt ut juvenes in vocibus non intellectis adquieſcant. Ex quo ſimul patet, quam neceſſarium ſit, ut illi, qui miniſterio ſacro ſunt conſecrati, *artem cogitandi* & *loquendi* probe habeant cognitam & perſpectam.

X. In utroque catechiſmo loca Scripturæ, ad hunc vel illum articulum probandum allata, numero pauca & evidentiſſima eſſe debent, & ſi in iis metaphoricæ vel obſcuriores occurrunt phraſes, accurate ſunt explicandæ.

XI. In catechiſmis nil niſi momentoſum, grave, & ad pietatis ſtudium excitandum aptum reperiri debet.

XII. Mutandæ aliquando ſunt phraſes, in catechiſmis uſurpatæ, & videndum, utrum adhibitis aliis locutionibus rem tamen ipſam intelligant catechumeni.

XIII. Quæſtiones omnes ita ſunt inſtituendæ, ut nihil a catechumenis requiratur, quod eorum ſuperet capacitatem.

XIV. Adultioribus pariter & rudioribus eſt monſtrandum, quammaxime utile eſſe & neceſſarium, quod docetur.

XV. Quoad *juniores*, catechiſmus conſtare debet pauciſſimis articulis, ſed momentoſis, qui aliquo argumento captu facili, vel Scripturæ teſtimonio ſunt confirmandi.

XVI. Quamvis judicii potiſſimum in cauſa religionis ſit habenda ratio, non prorſus tamen negligendum eſt memoriæ excolendæ ſtudium.

XVII. Quæſtiones propoſitæ ita claris verbis ſunt intimandæ, ut ex reſponſis juvenum pateat, eos eas rite intelligere.

XVIII. Quod ad *adultiores* pertinet, quibus catechiſmus paulo prolixior explicatur, iis in manus tradendi tales libelli, qui viam monſtrare poſſunt, ad graviores articulos rite intelligendos.

XIX. In primis vero illis commendanda eſt attenta lectio N. Teſtamenti, cum brevibus duntaxat gloſſis, non vero operoſis commentationibus.

XX. In prolixioribus catecheticis inſtitutionibus nonſolum præcipua capita religionis chriſtianæ ſunt proponenda, unove vel alte-

ro argumento probanda; ſed & veritas atque divina origo religionis chriſtianæ ſolerter eſt inſinuanda. Idem dictum velim de aliis articulis maximi momenti.

XXI. Diſpiciendum, quomodo ipſimet articulos illos graves probare velint, prolataque una vel altera difficultate, aliunde tamen jam percepta & audita, ingenium eorum exercendum.

XXII. Controverſiarum inter Chriſtianos agitatarum, (minoris certe momenti) in catechiſmis nulla eſt injicienda mentio.

XXIII. Oſtendendum, nullum dari veri nominis articulum religionis, qui non valde utilis. Eum in finem monſtrandum, quare & quem in finem data nobis ſit religio, ut nimirum in hac pariter & futura vita felices ſimus.

XXIV. Religio ſemper tanquam res rationi optime conveniens, & omnium ſapientum amore digna, repræſentanda.

XXV. Monſtrandum, religionis cognitionem in ſe ſpectatam pulchram quidem eſſe; ſed eam parum prodeſſe, niſi præcepta ipſius cuſtodiantur, vitamque vivamus tam ſancta religione dignam.

XXVI. Denique cum notum ſit, quam ſit juvenilis ætas ad errores & vitia proclivis, nonſolum jubendi ſunt attente legere S. Litteras, ſed & jugiter preces ad Deum lucis veræ & omnis boni auctorem fundere, ut gratia & auxilio ſuo ipſis adeſſe velit. Confer cum hiſce, quæ de hoc argumento in medium protulit ὁ μακαρίτης *vener. Oſterwaldius cap. V. partis II. libri, de fontibus corruptionis inter Chriſtianos graſſantis.*

Appendix

quarundam theſium theologicarum.

I. De myſteriis ſapiendum ſobrie; relictiſque hominum placitis, Revelationi unice adhærendum eſt.

II. Æterna duratio pœnarum, olim impiis infligendarum, ex rationis principiis demonſtrari non poteſt.

III. Malim in extremo judicio rationem reddere nimiæ erga diſſentientem lenitatis, quam nimii rigoris. Beati enim ſunt pacifici,

cifici, beati mites, beati miſericordes. In illos vero, qui contentionibus gaudent nec miſericordia utuntur, exercebitur judicium ſine miſericordia.

IV. Cum ex Sacris Litteris manifeſtum ſit, Deum nonniſi intercedente Filii ſui morte cum hominibus in gratiam redire velle, patet, ſatisfactionem a Sotere præſtitam nonſolum Deo dignam, ſed & utilem valde, adeoque neceſſariam fuiſſe.

V. In explicatione Scriptorum apoſtolicorum conſiderandus eſt attente ſtatus quæſtionum tum temporis agitatarum, potius quam controverſiarum inter hodiernos Theologos motarum, de quibus Apoſtoli ſæpe ne cogitarunt quidem.

VI. Quæſtio: Num dabitur vita futura, huc redit, an detur Deus & Religio.

VII. Argumentum *Carteſii* pro exiſtentia Numinis a priore, ut vocant, id eſt ex idea Dei petitum, merum eſt ſophiſma.

VIII. Ridicule & inepte agunt qui ita ratiocinantur: libere examina S. Litteras & religionis dogmata, ſed ea tamen lege, ut omnia, quæ exinde didiciſti, cum opinionibus noſtris conveniant.

IX. Futuros eſſe diverſos pœnarum & præmiorum poſt hanc vitam gradus, ratio & revelatio ſuadent.

****

MEDITATIONIS
DE
PIA ET CIRCUMSPECTA
In tradendis ſanctioribus diſciplinis ſectanda
SIMPLICITATE
Pars Tertia.

Sect. I.

Scopus & inſtitutum Auctoris repræſentatur.

IN ſecunda diſſertatione, de *ſimplicitate theologica*, egimus de inſtitutionibus catecheticis, breviterque oſtendimus, quid catechetæ incumbat, ſi veri nominis *ſimplicitatem*, in tradendis rudimentis Religionis chriſtianæ, conſectari velit: ſimul vero etiam monſtravimus, quales eſſe debeant catechiſmi ipſi, in uſum juventutis conſcripti. Cum vero inter præcipuos labores, quibus vacare debet paſtor, referri communiter ſoleat officium, die ſolis pariter atque aliis diebus per ſeptimanas orationes ſacras habendi, merito quæritur, quid etiam hic oratori, *ſimplicitatem* ſectaturo, præſtandum ſit. Non autem expectabit a nobis eruditus lector, ut materiam de ſermonibus ſacris, variiſque partibus, quibus inſtructa eſſe debet oratio ſacra, per partes pertractemus; eſſet enim hoc ab inſtituto noſtro alienum. Tot inſuper proſtant hodie libelli, qui artem dicendi & S. orationes habendi tradunt, ut actum ego agerem, ſi prolixe præcepta hujus artis tradere in animum inducerem; imo forte multitudo ejuſmodi librorum plus nocet, quam prodeſt. Hoc unum certe optandum, ut S. Litterarum cultores ex ejuſmodi libellis ea duntaxat in uſum revocarent, quæ maxime

utilia

utilia & ad *nobilem* illam *ſimplicitatem* obtinendam plurimum conferre poſſent.

II.

Oſtenditur, neceſſe eſſe, ut de hoc argumento publici doctores ſolliciti ſint.

Erunt fortaſſe, qui putent, non opus eſſe, ut ſingulari diſſertatione diſquiratur, qualis illa eſſe debeat concionatori obſervanda *ſimplicitas*; quemlibet enim oratorem ſacrum, partim ex rethoricæ S. præceptis, partim ex uſu & praxi id addiſcere poſſe. Utinam vero hoc experientiæ non eſſet contrarium; de quo tamen heic loci plura non dicendum: potius oſtendamus quammaxime neceſſum eſſe, ut hæc doctrina de *ſimplicitate*, in orationibus ſacris habendis, non perfunctorie explicetur. Et hoc conſtabit, ſi argumentum ipſum, quod pertractandum eſt, primo conſideremus. Agitur autem de eo, quod ſanctiſſimum eſt, nimirum de inculcandis graviſſimis religionis articulis, inprimis vero de doctrina ſalutari Jeſu Chriſti explicanda, probanda & inſinuanda. Jam vero non perinde eſſe quacunque ratione hæc religionis dogmata explicentur, & populo chriſtiano proponantur, omnes, qui ſenſu communi non deſtituuntur, facile concipient. Quod ſi igitur orator Numinis tangitur reverentia, omnes ingenii nervos intendet, ut nonſolum ipſemet accuratam religionis articulorum habeat notitiam; ſed & ut eandem clariſſimis verbis explicare, & animis inſinuare poſſit. Deinde idem patebit, ſi ad finem, quem intendit orator, reſpiciamus. Nimirum hic unus eſſe debet, ut auditores ſalutari cognitione religionis chriſtianæ imbuantur, & illius amore tenerrimo corripiantur: ad hoc autem obtinendum neceſſe eſt, ut tutiſſimam inſiſtat viam, quæ alia non eſt, quam *ſimpliciſſima*, de qua mox pluribus agemus. Cumprimis autem hoc neceſſe eſſe videbimus, ſi ad tot diverſa hominum *ingenia* reſpiciamus. Innumeri dantur inter eos gradus, ut capacitatis naturalis, ſic etiam cognitionis: pauciſſimi mentem arte excoluerunt: plerique exigua rerum divinarum ſaltem accuratiore cognitione ſunt imbuti: alii, ubi de veritatibus in ſenſus non incurrentibus agitur, torpore quodam ſunt correpti: rurſus alii ſiniſtris de oratore opinionibus ſunt præoccupati. Ex quo manifeſtum eſt, quammaxime neceſſe eſſe, ut orator omnem ingenii aciem intendat, ut, quantum natura rerum

patitur,

patitur, omnium ingeniis attemperet orationem ſuam. Experientia conſtat, mille & mille auditis concionibus, homines in religionis negotio non doctiores, neque meliores fieri. Plures ſunt hujus rei cauſæ, in quas hic non inquiro; dabunt tamen hoc mihi viri candidi, unam ex præcipuis etiam eſſe, quod multi oratorum non ſufficientem adhibeant diligentiam, ad orationes rite diſponendas, & auditorum animis inſinuandas. Ex quo jure colligimus, diſquiſitionem de ſimplicitate orationis ſacræ eſſe rem arduam valde, & attentione quammaxime dignam. (*)

III.

Quæritur in quo ſimplicitas illa orationis ſacræ conſiſtat.

Requirit autem negotii hujus, de quo ago, natura, ut ſummatim exponam, in quo tandem *ſimplicitas* illa orationis ſacræ conſiſtat, quam deinde uberius in ſequentibus explanabo. Per *ſimplicitatem* illam igitur intelligimus, eam peritiam oratoris, qua graviſſima religionis capita ſtylo plano, facili ac gravi, argumentis ſolidis, ex natura rei depromptis, omniumque ingeniis attemperatis, auditoribus ſuis ita explicare & inſinuare poteſt, ut omnes, quotquot eum attente audiunt, nec plane ſtupidi ſunt, non ſolum propoſitam rem intelligant, ſed & argumentorum allatorum vim ſen-

(*) „ An non præpoſterum eſt, explorare fidem ac peritiam ejus, cui deſtina„ ſti boves aut equos tuos committere, & nihil habere penſi, cui com„ mittas animas hominum, pro quibus mortuus eſt Chriſtus? Submoves „ colonum, negligenter aut imperite colentem arva tua, & non ſubmoves „ paſtorem, malum ſemen jacientem in bonam Domini ſegetem? An non „ præpoſterum eſt, in navigatione non cuivis committere remos, non „ quemlibet admovere clavo, ſed eum, qui gubernandi ſit peritus, & „ eccleſiæ curam nullo delectu cuivis committere? Si quis ibi dicat, „ hic aſſideat gubernaculo, bene natus eſt, prædives eſt, & habet quod „ det, & dat liberaliter, gratioſus eſt apud principem, denique tibi cog„ natione propinquus eſt, & amicus; nonne protinus reclamares, quid „ mea refert qualis ſit in cæteris, hæc tempeſtas peritum ac ſtrenuum nau„ clerum requirit, alioqui periclitantur omnes: Et iſta nulli veniunt in „ mentem, ubi longe gravius eſt periculum? In naufragio periclitantur „ merces, periclitantur corpora, quanquam fracta nave multi enatant in„ columes, & ipſum mare multas merces in littus ejicit: In hoc nau„ fragio in extremum periculum veniunt animæ, merx Chriſto chariſſima. „ Ita Eraſmus de arte concionandi, pag. m. 149.

ſentiant, de quo in ſequentibus plura dicentur; ad quod obtinendum duo ab auditoribus requiruntur: *prius eſt:* ut illi habeant accuratiorem graviſſimorum religionis capitum cognitionem; ſine hoc enim optima & ſimpliciſſima methodus plane valet nihil, quod contra eos obſervandum, qui putant, fruſtra agere eos omnes, qui arte quadam auditoribus ſuis conſulere velint, ineptis quippe ad res tanti momenti intelligendas. Quanquam autem lubens fatear, ſupinam quorundam eſſe ignorantiam rerum divinarum, non tamen omnes pro talibus ſunt habendi; novimus enim multos ea, quæ in orationibus ſacris audiverunt, bene cepiſſe, & ſummam rerum auditarum exponere poſſe. Loquimur hic de hominibus, qui per catecheticas inſtitutiones & repetitiones de momentoſiſſimis religionis capitibus ſunt edocti; unde etiam neceſſitas earundem abunde conſtat. Debet omnis orator, quacunque tandem utatur methodo, ſibi perſuadere, ſe agere cum hominibus, qui aliqualem rerum, de quibus dicturus eſt, habeant peritiam; alias non minus eſſet ineptus quam *Franciſcus Aſiſſius*, qui ad aves aliaque animantia ſermones habuit. Qualiſcunque autem ſit illa religionis auditorum noſtrorum cognitio, hoc ſemper tamen manet certum, ſimplicem, qualem deſcripſimus ex parte orationem, omnium eſſe aptiſſimam, ad finem, quem intendit orator, obtinendum. *Poſterius* eſt: requiritur nimirum in auditore talis attentio, & religionis amor, qui in re ſeria maxime poſtulatur: ſine hoc denuo fruſtra conatur orator S. homines de rebus ſanctiſſimis rite edocere, atque efficere, ut ad animum dicta rite revocent. Interim tamen & hoc certum eſt, orationem planam, &argumentis evidentibus ſuffultam, efficaciſſimam eſſe, ad attentionem in animis auditorum excitandam & alendam.

IV.

Ut autem orator ſacer *ſimplicitatem* hanc commendatam ſectetur & rite obſervet, quædam illi *cavenda* & *evitanda*, alia vero *præſtanda ſunt*. Quæ evitanda ſunt, partim ad pronuntiationem, partim ad ſtylum quo utitur, partim denique ad rem ipſam, quæ pertractanda eſt, pertinent. 1.) Evitanda eſt vocis contra naturam loquelæ ſuæ formatio. Novimus enim hæc externa multum valere,

Quænam oratori, ſimplicitatem illam ſecuturo, evitanda ſint.

valere, ad attentionem excitandam vel impediendam. Sunt, ut notum eſt, oratores, juniores præſertim, qui putant, ubi cathedram aſcendunt, & veſte ſacra ſunt induti, aliter plane eſſe formandum ſermonem, quam qui ipſis eſt nativus; cum tamen nullus plane ſit magis acceptus, & auditoribus gratus, quam naturalis. Sunt qui ita ſermonem flectunt, ut eos ἐγγαστριμύθους eſſe putares: in aliis regnat perpetua μονοτονία, quæ ad ſomnum capiendum potius quam vero attentionem excitandam apta eſt: alii fracta voce & facie mire ad triſtitiam compoſita, quaſi ſingulis momentis ad genas lachrymis rigandas præparati eſſent, ſermones habent, muliercularum potius quam virorum guſtui attemperatos: interim ſibi mire plaudunt, quandoquidem vident, plebeculam & his non ſapientiores, talem orationis formam laudare, atque exiſtumare eam nonniſi ab homine, qui propiore Numinis commercio utatur, haberi poſſe. Sunt denique oratores ſacri clamoſiſſimi, qui ſtentorea voce utentes, non tantum animis ſed & auribus ſunt moleſtiſſimi: vitium hoc dudum ante me taxarunt varii docti viri. Stephanus *Gauſſenus*, Theologus in hoc argumento verſatiſſimus, de perverſa hac conſuetudine ita loquitur pag. 174. de *ratione concionandi: Tum* (inquit) *natura ſeſe maxime promit atque exerit, quum in converſatione familiari ex tempore ea fundit, quæ vel voluptas vel dolor, vel ſpes dictat: ibi enim vere eripitur perſona, manet res, & natura nulla arte adulterata ſeſe quaſi nudam oculis ſpectandam exhibet: at cœlum a terra magis non diſtat, quam idem a ſe ipſo eccleſiaſtes differt, prouti vel amicum domi, vel populum publice alloquitur; nam qui in privato colloquio de re aliqua dixerat, quod res erat, nullis adhibitis vocum ampullis, quique illuſtrationes ſuas ex obviis quibusvis rebus & maxime notis petebat, & eo quidem vocis accentu, eo motu manuum atque oculorum, qui ſi gratiſſimus non erat, at erat tamen & rei quam agebat & ſuæ dignitati ſatis accommodatus; poſtquam ſibi e loco ſuperiori dicendum videt, tum mutata perſona, ſuæ dignitatis maxime eſſe exiſtimat, ſi nihil ex privato illo habitu retinere videatur.* Et pag. 217. *Memini viri præſtantiſſimi, cum diceret ſe ſæpe nec ſine indignatione miratum eſſe viros doctos, qui cum rerum agendarum prudentia & naturali quadam facundia eminerent, poſtquam in ſuggeſtum aſcendiſſent, tantùm a ſe diverſi apparerent, ut niſi eosdem eſſe ipſi oculi indicarent, nemo id quiſquam poſſet ulla conjectura divinare.* In

eandem

eandem ſententiam concedit ὁ μακαρίτης *cl. Roques* in libro cui titulus: *le Paſteur Evangelique* pag. m. 260. Dum enim in cauſas inquirit, cur multi oratores ſacri ſiniſtra utantur pronuntiatione, inter alias & hanc ponit: *Cela procéde de ce, que les Miniſtres veulent paroitre en chaire differens, de ce qu'ils ſont dans le commerce de la vie. Ils affectent un ton & une pronuntiation, qui eſt d'autant plus déſagréable, qu'elle n'eſt point naturelle. Un defaut naturel choque moins qu'une belle qualité affectée. Mais quel déſagrément ne produit pas un défaut, qui eſt un effet d'une ſotte affectation? Il faudroit que les Miniſtres ſe convainquiſſent de cette vérité, qu'à l'égard de l'exterieur ils doivent être par tout les mêmes, par tout réligieux, naturels, ſans aucune affectation.* Sed ante hos dudum affectatam hanc quorundam oratorum pronuntiandi rationem ſalſe riſit *M. Eraſmus*, in ſuo *Eccleſiaſte* pag. 537. *Edit. Baſileenſis.* Huc accedunt denique geſtus & ſtylus. Multi oratorum, neſcio quibus argumentis inducti, geſtus quoſdam præter naturam, & rei ipſius momentum, certa quadam & determinata ratione faciendos eſſe putant, quo ipſo ſæpe, dum indecori & extravagantes ſunt, homines potius ad riſum, quam vero ad devotam attentionem invitant. Natura hic ſequenda eſt, quæ affectus ipſos, & ita etiam corporis & manuum motitationes efficit. Accedit tandem inter illa externa impedimenta, quæ orationem etiam optimam, & ſecundum leges inſtructam, inutilem plane aut reddunt, aut ornamentum & decus illi ſuum demunt, ſtylus ipſe, quo utuntur multi oratorum. (*) Et hic diverſimode

 pecca-

(*) Ubi de rebus divinis agitur, gravitatem in ſtylo eſſe obſervandam dudum monuerunt, qui de arte dicendi ſcripſerunt, CAUSSINUS de eloquentia ſacra & humana pag. 133. ita loquitur: „ Gravitatem dicendi omnes
„ affectant, natura ipſa ad ea, quæ ſublimia ſunt, propenſione quadam impellente: verum gravitatis viam non omnes norunt; quo fit ut
„ potius in inflatum dicendi genus multi prolabantur, quam aſſurgant ad
„ ſolidam ſpeciem majeſtatis. Hæc gravitas a Græcis σεμνότης appellatur;
„ ſpirat enim aliquid auguſtum, & animos magnificentiſſima quadam
„ rerum ſpecie totos implet & rapit: conſtat autem rebus & verbis;
„ neque enim licet gravitatem in levibus clauſulis ſectari, niſi quis ineptias effutire velit. Gravia primum oportet eſſe argumenta, per quæ
„ gravitas orationis excurrat. Sunt vero illa in quatuor diſtincta ſpecies, ut in hunc locum notavit Hermogenes. Primum ſermones de
„ Deo graviſſimi ſunt omnium, non quales a Poëtis finguntur, ineptiarum pleniſſimi, ſed qui ex optima veritatis diſciplina proficiſcuntur.

peccatur. Aliquando ſtylus eſt abjectus & plebejus, Sunt qui putent, ſe plebi placituros, ubi Majorum ſuorum mores imitentur, ſtyloque utantur noſtra ætate inuſitato, ſed vulgo diu recepto, ignobilis licet ille ſit & valde abjectus. At talis dicendi ratio homines, quibus ſunt teretes aures, quive rebus & temporibus attemperandum eſſe ſtylum probe cognoſcunt, offendit; impeditque, quominus ad res ipſas probe attendant. Alii in contraria ruunt, & nimis figuratam & adfectatam loquendi rationem ſectantur. Cœlum, terra, aër, maria & elementa omnia, vix ſufficiunt, ad tot comparationes, emblemata & rethoricationes inſtituendas: quo capaciore ſunt imaginationis vi præditi, eo magis fræna ſibi laxant. Talia ubi plebs audit, ſtupet in verbis, & quo minus intelligit, quæ dicuntur, eo magis miratur tamen; homines vero, qui acutum cernunt, neque verba ſibi dari patiuntur, dolent hominis male ſani facundiam, & in corde rident. Talium exemplorum copiam adduxit *vir doctiſſimus*, *D. Eaſchard* in libello, *de cauſis, contemtus Miniſterii ſacri.* Sunt, qui in ipſa verborum obſcuritate neſcio quam gloriæ cauſam quærant. Hi, cum neque doctiſſimorum virorum libros, eleganti ſtylo exaratos, legerint, neque familiari hominum bene-educatorum commercio uſi ſint, putant, in neſcio qua ſermocinationis obſcuritate, phraſiumque myſticarum, & chemicorum officinam redolentium, uſurpatione, nonſolum eruditionis, ſed & ſanctitatis inuſitatæ inſignem latere ſpeciem. Denique offendas oratores, qui orthodoxiæ & eruditionis theologicæ famam captaturi, innumeris S. Litterarum utuntur teſtimoniis, aſſerentes, oratori S. verbis Scripturæ eſſe utendum; licet certiſſimum ſit, ſenſum plerorumque iſtorum dictorum auditores latere, & ſæpe vocum illarum acervum in diverſis locis diverſa etiam ſignificare, neque ad materiam, de qua agitur, illuſtrandam aliquid conferre. Atque hæc ſunt quæ oratori, ſi exter-

na

„ Grave eſt illud Platonis, ubi ita agit de Deo: *Αγαθος ἦν, ἀγαθω δε ὀδεις*
„ *περι ὀδενος ἐγγενεται φθονος.* Bonus erat, bono vero nullam ob rem
„ ineſt invidia. Hæc Cicero mirifice inſinuat in Miloniana, ubi Clo-
„ dium fato quodam & Dei voluntate interfectum cum cupiat oſtendere,
„ altius e Philoſophia repetit de Providentia Dei ſermonem, & ad forenſe
„ dicendi genus accommodat, incredibili orationis magnitudine & ſua-
„ vitate. „

ria ſpectes, quammaxime evitanda eſſe putem, unde ſimul facile patet, contraria omnia hiſce præſtanda eſſe oratori, quæ ſimpliciter indicamus. 1.) In pronuntiatione ſequenda eſt natura, & adfectatio omnis eſt evitanda. Idem dixerim de geſtibus. 2.) Quod ad ſtylum attinet, debet is eſſe planus, perſpicuus, gravis & ſublimitati rerum attemperatus, ubi bene facit orator, ſi nonſolum legit ſcriptores, qui de arte dicendi agunt, ſed & præſtantiſſimorum virorum orationes evolvit, eaſque prudenter & ſine puerili adfectatione ad imitandum ſibi ſumit. Talis enim oratio nonſolum ornamentum addit ipſi argumento, quod pertractatur, ſed & attentionem in animis hominum excitat, eamque alit. In vita ill. *Tillotſonii*, Archiepiſcopi olim Cantuarienſis, narratur, lectas fuiſſe orationes ejus ab ipſis Deiſtis, propter ſtyli perſpicuitatem & elegantiam. Cum hac vero arte ſermocinandi conjungenda eſt peritia logicæ. Hæc ubi ſeparantur, vix finem ſuum obtinebit orator. 3.) Ubi orator ſimilitudine vel comparatione aliquid exprimere & inſinuare vult, probe curare debet, ut illæ figuræ planæ, captu faciles, & auditoribus non ignotæ ſint, alias non magis comparationem quam res ipſas, quibus lucem adferre hac ratione vult, intelligunt. 4.) Si phraſes ex S. Litteris petantur, ad illuſtrationem argumenti, debent ita eſſe comparatæ, ut jure ſuſpicari poſſit orator eas eſſe auditori notas; de hoc vero ſi non poſſit eſſe perſuaſus, aliis expreſſionibus utatur, modo ſint cum veritate conſentientes, id eſt ſcopo & intentioni Spiritus S. convenientes. De quo argumento, cum alibi me pluribus egiſſe recorder, nihil addam.

V.

Quid ad obtinendam illam ſimplicitatem requiratur.

Videamus jam, quibus præſidiis opus ſit; ad hanc ſimplicitatem obtinendam. Et in genere quidem de hoc argumento loquendo, *brevitas* orationis ſingulare medium eſt, ad ſimplicitatem illam conſequendam. Olim *Plinius*, in epiſtola XX. lib. I. ad *Cornelium Tacitum* data, hanc quæſtionem excuſſit, & pro prolixitate orationum in cauſis agendis pugnavit, quæ apud ipſum auctorem legi poſſunt. Cl. vero *Salchlinus*, *Profeſſor Theologiæ in Gymnaſio Bernenſi doctiſſimus*, *in diſſertatione de concionum origine*, *brevitate & prolixitate*, argumentis de hac quæſtione utramque in partem allatis,

in eorum concedit ſententiam, qui breviores eſſe debere orationes ſacras tuentur. Et huic ego etiam adſtipulor. (*) Profecto, ſi modo orator ad finem, quem intendit, & ad ingenii humani indolem reſpicit, mox deprehendet, orationem breviorem prolixiori longe eſſe præferendam. Id enim agit orator, ut genuinam articuli religionis, vel theoretici vel practici, imaginem auditoribus repræſentet: quod ſi prolixa oratione utitur, ſcopo excidit. Cogitandum enim oratori, quinam ſint illi, ad quos ſermonem fundit; nimirum pueri, puellæ, ancillæ, ruſtici, artifices, & nullis tincti litterarum ſtudiis, qui diu cogitationi uni vix inhærere poſſunt, nedum ut per horam, & quod excedit, ſervata ſemper attentionis acie, filum orationis ſequi poſſint; cui malo non melius quam brevitate orationis conſuli poteſt. Imo amplius dico, homines etiam rerum divinarum gnariſſimi & docti præpedire non poſſunt, quo minus animi ipſorum diſtrahantur, variis cogitationibus turbentur, & prolixitate ſermonis graventur. Multos oratores decipit falſa & præpoſtera de methodo orationis, quam adoleſcentes ſine ſeria meditatione arripuerunt, opinio: alii exiſtimant, ſe prolixitate ſermonis ſuam differendi peritiam & eruditionem commonſtrare poſſe, & auditores in ſui admirationem raptum iri; at hi ignorant in quo orationis ſacræ pretium ſit poſitum. Eum in finem 2.) reſecanda ſunt omnia, quæ ad thema probandum vel illuſtrandum nihil facere poſſunt, qualia ſunt nimia vel argumentorum vel teſtimoniorum coacervatio: pondere potius & brevitate argumentorum & teſtimoniorum, quam vero numero eorundem pugnandum & differendum eſt. In manus ſumat orator v. gr. *venerandi Sackii* orationes ſacras & ſentiet, quam nervoſe ſimul & breviter res attentione dig-

(*) Prolixitatem in ſermone evitandam dudum monuit doctiſſimus CAUSSINUS l. c. pag. 182. „ Alii (inquit) cum metam ob oculos perſpiciant, „ deſiderio tamen dicendi geſtientes, longos amant circuitus, res citant „ ab ovo uſque ad mala, digreſſiones etiam faciunt & frigidas tranſitiones, „ quibus miſeras aures enecant; & ſi advertas, invenies eos tum primum „ de re incipientes dicere, cum oportuerit deſiiſſe. Hoc partim accidit „ adoleſcentibus, qui, ut fert rerum ſplendidarum novitas, tantam capiunt in dicendo voluptatem, ut quieſcere nullo modo poſſint, putant„ que ſe iiſdem auribus audiri ab omnibus, quo fervoris impetu dicunt. „ Partim etiam contingit doctis, ſed confuſis plerumque & moroſis ho„ minibus, qui nunquam ſibi ſatisfaciunt, niſi quicquid mente concepe„ rint, id totum in turbæ circumſtantis aures effuderint. „

digniſſimas proponat & commendet. 3.) Multum huc facit, ſi orator de rebus ſacris verba facturus, themata eligit cognitu quammaxime neceſſaria, adeoque etiam utilia, qualia ſunt capitalia religionis & ethicæ chriſtianæ capita, methodo captu facili propoſita. Quod ſi enim orator ad auditorum plerorumque cognitionem rerum divinarum, vel potius imperitiam, reſpicit, neceſſe eſſe videbit, ut hæc argumenta frequenter explicentur, inculcentur & infigantur. Sine horum cognitione religionis notitia manca valde & imperfecta eſt.

Hinc factum eſt & adhuc fit, ut in quibuſdam eccleſiis Germaniæ, ſingulis annis ſymbolum Apoſtolorum & Decalogus explicentur, & ad uſum in publicis concionibus revocentur. Atque hæc nos monent, ut de conſuetudine penes nos recepta concionandi, nimirum ſecundum ſeriem librorum veteris vel novi Teſtamenti, aliquid moneamus. Et principio quidem fatemur, laudabili plane inſtituto morem hunc introductum eſſe; cum enim tenebris involuta eſſet religio, & excuſſus e manibus Laicorum, uti vocabantur, codex ſacer, neceſſario requirebatur, ut Reformatores poſtliminio novam lucem accenderent religioni, efficerentque, ut in manibus omnium eſſet ſanctiſſimus liber. Hinc & ipſe *Zwinglius* B. M. ut de aliis Reformatoribus nil dicam, brevi temporis ſpatio, multos libros ſacros explanavit, quo factum, ut omnes de theſauro hoc ſibi comparando eſſent ſolliciti. Scopus igitur ita explicandi ſacras Litteras eſt optimus & laudatiſſimus; neque probamus eorum inter *Proteſtantes* concionandi methodum, quæ ad Calendarii leges eſt exacta. Profécto enim hac ratione nonſolum pigritiæ quorundam concionatorum conſulitur, ſed & graviſſimorum religionis chriſtianæ articulorum exigua habetur ratio. Interim tamen & hoc verum eſt, conſuetudinem integros libros explicandi non eum habere noſtra ætate uſum, quem viri cordati optarent. Sæpe enim in minutiis hærere debet orator, nec occaſionem habet de graviſſimis & momentoſiſſimis veritatibus, virtutibus item excellentiſſimis, vel vitiis paſſim graſſantibus differendi. Et profecto niſi auditores domi S. Litteras adjunctis brevibus gloſſis, vel commentatiunculis, legant; non magis per conciones illas S. Litteras intelligunt plerique quam antea, præſertim cum in libro aliquo explicando concionatores plures inſumant annos: aut igitur in explicatione textuum

tuum occupati, præter ſcopum loquentis in ſacris Spiritus S. arripere debent occaſionem de maximi momenti rebus diſſerendi; aut data opera graviſſima religionis capita certis occaſionibus, miſſa conſuetudine recepta, explicare & probare debent. *Quarto* denique loco ad finem illum obtinendum maximum præſidium quærendum in *argumentis*, quæ ad hoc vel illud thema probandum requiruntur. His præcipua inſita debet eſſe vis, thema aliquod rite pertractandi, & auditores etiam convincendi. Sine his omnis methodus, omnis ſtyli elegantia, omnes denique rhetorum figuræ nihil plane valent. Argumenta autem hæc debent eſſe *intellectu facilia*, atque adeo *omnium ingeniis attemperata*, *ſolida*, *& ex argumenti ipſius natura petita.* Primo igitur loco dico argumenta debere eſſe *captu facilia.* Cum auditores ſint non ejuſdem ingenii & capacitatis, magis vel minus in meditando verſati, articulorum religionis magis vel minus gnari, patet, eos, qui aut obſcurioribus verbis utuntur, aut difficillima captu & longe petita adhibent argumenta, ſcopo ſuo, reſpectu plerorumque auditorum excidere. *Secundo* debet argumentum eſſe *ſolidum*, id eſt debet vim probandi habere. Nil profecto religioni magis nocivum eſt, quam ſi orator adhibet in materia gravi argumenta imbecilla. Nonſolum enim in animos auditorum nullam vim habent, ſed & doctiores in ſinu rident; illi vero qui ad incredulitatem inclinant, magis magisque in ſuis opinionibus confirmantur. A multis concionatoribus hac in parte peccari experientia ita docuit, ut ſi quando infirmum eſſe argumentum quidam affirmare volunt, dicant; *valet hoc argumentum in concione duntaxat*, *alibi non item*; ſed malo hoc vitium verbis excellentiſſimi Theologi, cujuſque ſcripta ab omnibus Proteſtantibus Theologis ſummis extolluntur laudibus, quam meis deſcribere. Is eſt ſupra laudatus *Stephanus Gauſſenus.* Hic autem pag. 185. loc. cit. ita loquitur: *Alterum quod ad eccleſiaſtæ mores ſpectat*, *in eo verſatur*, *ut eccleſiaſtes*, *quoad fieri poterit vera*, *aut ſi id minus licet*, *vero ſemper quam ſimillima loquatur*: *Perſuaſionem enim non aliter quam* τω πιθανω *obtineri*, *nos in rhetoricis Ariſtoteles & ipſe ſenſus Naturæ ſatis docet*: *neque alia videtur eſſe ratio*, *cur comœdiarum ſcriptores*, *quorum in natura imitanda tota occupatur induſtria*, *id maxime ſtudeant*, *ut quas ſcribunt fabulas*, *illæ ſimilitudine tanquam fuco aliquo & pigmento colorentur*, *quæ ſi adſit*, *ſpectatores inani deluſi umbra*

a falſi

a falſi idea aliquantiſper abducentur; ſi abſit, rei inſolentia offendentur & actores explodent. Tantus enim eſt & tam alte impreſſus a natura veritatis amor, ut etiam in ipſis fabulis, quæ ficti titulo proponuntur, vel veritatis ſpecies delectet. Quod ſi Poëtæ, quorum quidlibet fingendi magna ſemper poteſtas fuit, ſibi tamen hanc præfixerunt legem, ut nihil unquam fingerent, quod a veriſimilitudine diſcederet; quanto magis id Doctores veritatis facere conſentaneum eſt, qui a Deo in mandatis acceperunt, ut primam omnium veritatum docerent & opera diaboli, qui mendax eſt ab initio, confutarent. At nullos tamen eſſe homines, qui ab ea norma magis recedant, quam eccleſiaſtarum genus, vetus eſt & de multis non iniqua forte querela: nam quia eum demum putant eloquenter dicere, qui de qualibet re propoſita nihil mediocriter, omnia ſplendide & magnifice loquatur; dum modo de rei ſumma vera dicat: de cætero in iis quibus veritas ornatur, vel illuſtratur, veris addere parum iis religio eſt: unde porro fit, ut quid dicant, non de qua re dicant, attendentes, nullum exaggerandi vel deprimendi faciant modum: ſic ſi quando perverſos & in pejus ruentes auditorum mores deplorant, nihil ſibi ad ſummam nequitiam deſcribendam reliqui faciunt, & magno verborum ſtrepitu ea aliquando deblaterant, ex quibus ſi quis auditorm mores æſtimet, paratus ſit dejerare, eos eſſe Thyeſte, Buſiride & toto illo nefariorum hominum choragio nequiores. Quid plura? Res eo adducta eſt, ut cum una & eadem ſit ſimplex & immutabilis veritas; verum tamen in id, quod theologice & concionatorie verum eſt, vulgo diſtinguant. Hinc factum ut Itali, quando argumentum aliquod infirmum eſſe aſſerere volunt, dicant: queſto e buono per la predica.

Denique debent illa ex ipſa thematis *natura* repeti. Quid enim aliud intendit orator, quam ut auditor ea, quæ proponuntur, intelligat, eaque pro veris habeat? Jam vero termino aliquo medio, ut cum ſcholæ Doctoribus loquar, oſtendere debet, inter ſubjectum orationis & inter prædicatum naturalem aliquem eſſe nexum. Ex quo ſimul patet, neminem veri oratoris ſacri laudem obtinere poſſe, niſi eum (ut de accuratiore religionis cognitione, & præſidiis hermeneuticis nil dicam) qui *artem cogitandi & loquendi* probe habeat perſpectam & cognitam.

VI.

Agitur de methodo concionandi Anglis uſurpata.

Progredimur jam quidem ad methodum ipſam concionandi, viſuri quænam noſtra ſententia ſit omnium *ſimpliciſſima*, ubi tamen antequam ulterius progrediar duo monenda eſſe putamus. *Prius* eſt: nos nemini leges concionandi præſcribere, aut perſtringere velle aliter ſentientes; nedum cum quoquam diſputationis ſerram de hoc argumento reciprocaturos. Imo jam prævideo, me paucos ex noſtratibus in meam ſententiam pertracturum; novi etiam hujus rei cauſas, quas ut detegam hic, neceſſe non eſt. Per me igitur quilibet eam, quam optimam eſſe exiſtimat, ſequatur methodum. Licebit tamen etiam mihi libere animi mei cogitata de hoc argumento in medium protuliſſe. *Poſterius* quod monendum eſt, hoc eſt: nimirum lectorem non a me exſpectare debere, prolixam omnium partium, quibus oratio conſtare debet, enumerationem &. explicationem; hoc aliis tractandum permittimus, neque ad inſtitutum noſtrum neceſſario pertinet: hoc tantum faciemus, ut in genere tradamus, quænam perorandi noſtra opinione ſit optima & ſimpliciſſima ratio. Simpliciſſimam autem appellamus eam, quæ aptiſſima eſt, ad intellectum neceſſaria luce perfundendum, & voluntatem ad aſſenſum & obſequium pertrahendam. Eam vero methodum *anglicanam*, quam & multi *Gallorum Germanorumque* ſequuntur, eſſe, ego quidem perſuaſus ſum. Probe hic autem attendi velim, agi hic de methodo, non vero de præpoſtero ejus uſu: novi enim quoſdam horum oratorum, aut nimis ſubtiliter ratiocinari, aut ſæpe prolixiores eſſe in perorando, ſed hoc methodi ipſius bonitati nihil detrahit. Simul tamen in gratiam quorundam monebimus; explicationem capitum graviſſimorum religionis naturalis & chriſtianæ inter ea non eſſe referenda, quæ ad non neceſſariam pertinent ſublimitatem; præterquam enim, quod hæc capita ita poſſint tradi, ut omnes promiſcue auditores, modo ſint attenti, veritatis cupidi, & religionis cognitione inſtructi, ea intelligant; nemo Chriſti genuinus ſectator eſſe poteſt ſine capitum horum cognitione. Videndum ergo eſt breviter, in quo methodus illa *anglicana* conſiſtat. Et 1.) quidem ut plurimum exordia non uſurpant Angli, aut ſi tale adeſt, breve illud eſt, atque momentum rerum dicendarum proponit. Exordia illa ſunt inventa ab oratoribus Græ-

cis & Romanis, qui ſive verum ſive falſum perſuaſuri, talem initio dicendi rationem uſurparunt, quæ re nondum rite percepta auditores alterutram in partem inclinaret. Qui de religionis chriſtianæ & Scripturæ S. divina origine perſuaſus eſt, non opus habet, ut ipſi probetur multis rationibus id quod dicendum eſt attentione eſſe dignum, præſertim ſi orator thema eligat grave, momentoſum & ſcitu utile. Plerorumque oratorum exordia aut longe petita ſunt, aut cum ipſa materia coincidunt, laboremque ipſis faceſſunt moleſtum. Tuto igitur ea omittuntur, præſertim ſi materia ſit fœcunda valde, aut ſi quid monendum oratori eſſe videtur, illud breve valde eſſe debet. (*) 2.) Qui hac methodo utuntur,

(*) Exordia non neceſſariam partem eſſe orationis multi eruditi dudum obſervarunt. Vide Erasmum de eccleſiaſte pag. 270. Roques loco citato pag. 389. ſeq. Gaussenus ita de hoc argumento judicat, agens de partibus orationis pag. 155. Edit. Caſſel. „ Primo loco numeratur exordium, „ de quo quid ſentiam nemo poteſt, qui ſuperiora audiverit, ignorare: „ Exordium enim plane artem fatetur, nos autem omnia revocamus ad „ naturæ puros & limpidiſſimos fontes: & ſane qui conſuetudinem inter „ & naturam æquus arbiter ſederit, procœmiorum originem Sophiſtis ſtatim „ adjudicabit: Ecce enim eccleſiaſtes prodit, quem locum ex verbo Dei „ explanandum elegerit, præmonet: ſe in eum finem ſuggeſtum aſcendiſſe „ non diſſimulat: verſum mox enarrandum prælegit: audiunt qui adſunt, „ exſpectant dum fidem concionator liberet; & ſibi poſt illa nefas eſſe „ putat in cauſam invadere, ni prius per flexuoſas ambages rem circum„ ducat. Rei autem vanitatem nihil eſt quod magis arguat, quam regula„ rum importunitas, quibus magiſtri negotium circumſcribunt; omne „ enim exordium promi ex viſceribus cauſæ, neque tamen ad cauſæ intima „ pertinere; quæ cum invicem conciliari vix queant, hinc eſt, quod om„ ne exordium in alterutrum ſcopulum impingit, ut vel extra cauſam extet, „ vel intra cauſam includatur. „ Conſentit hac in parte ὁ μακαρίτης cl. Vitringa in animadverſionibus ad methodum homiliarum eccleſiaſticarum pag. 36. „ Exordia ſive prologi (inquit) non tam ad neceſſitatem, quam ad „ εὐπρέπειαν exercitationum homileticarum pertinent: neque adeo vitium eſt, „ ſi res & occaſio ſic ferant, ea penitus omittere. Oratoria enim ſacra in uni„ verſum non ita eſt adſtringenda præceptis & canonibus, ut in artem tran„ ſeat. Prudens Evangelii miniſter ſemper habendus eſt recte & ſcienter „ dicere & ſuo fungi officio, ſi orationem ſuam ita accommodet ad per„ ſonas & circumſtantias, ut obtineat ſcopum & ſuadendo perſuadeat, „ etiamſi a communibus oratoriæ S. præceptis diſcedat. „ Et pag. 46. „ Commendatio argumenti textus (quo fine adhibenda eſſe exordia qui„ dam pertendunt) nunc vulgo uſu recepta, minus eſt neceſſaria; etſi „ nihil etiam vitii habeat. Eſt etiam petita ex oratoria humana forenſi aut

tur, textum, quem explanandum ſibi ſumunt, breviter explicant, miſſis operoſis verborum explicationibus, & locorum parallelorum collatione, & ſi quæ occurrat in textu forte originali vel verſione obſcuritas, lucem ſine ambagibus illi adferunt. 3.) Data explicatione, ea quæ in textu probe explicato continentur, in duas aut tres propoſitiones reſolvunt, quas in textu contineri homines non plane ſtupidi facile advertunt, modo orator in themate pertractando, & arte cogitandi probe ſit verſatus. 4.) Propoſitiones illas ſingillatim probant argumentis ex ipſius textus, ut ita dicam, viſceribus petitis, iisque claris & auditorum captui attemperatis. 5.) Denique ad applicationem, uti appellatur, progrediuntur, & argumenta allata in uſum revocant, ſublatis, ſi quæ occurrunt, objectionibus, vel præjudiciis, atque ita orationibus imponunt finem. Atque hæc methodus mihi videtur *ſimpliciſſima*, & omnium auditorum ingeniis quammaxime *attemperata*, idque ſive intellectum ſpectes, qui ſalutari luce eſt colluſtrandus, ſive ad voluntatem reſpicias, quæ in adſenſum eſt rapienda. Nervoſa nempe, brevis & plana textus explicatio lucem præfert intellectui: propoſitiones e textu elicitæ, clariſſimisque verbis expreſſæ, omnibus auditoribus ſignificant, quid tandem orator ſibi probandum ſumſerit: argumenta voluntatem in adſenſum rapiunt, & ſi id non fit, natura tamen ſua ita ſunt comparata, ut hominem veritatis amantem, eaque, quæ allata ſunt rite perpendentem, commovere merito deberent: neque enim miracula præſtare poſſunt oratores ſacri. Plura autem, quam quæ dixi, ab excellentiſſimo etiam oratore poſtulari non poſſunt. Adde quod hæc methodus ſit obſervatu facillima, ſi modo orator noſter in arte cogitandi & argumentis, quæ pertractanda ſunt, ſit verſatus; unde ſæpe miratus ſum & adhuc miror, cur tam pauci vel nulli plane inter nos hac methodo utantur, cum nulla ſit, quæ minus animum oratoris fatiget, nulla contra quæ memoriam magis adjuvet. De cauſis tamen neglectæ hujus methodi plura hic dicere non attinet. Loquimur autem, ut repetam, de methodi ipſius præſtantia, non de eo quod aliquando fieri ſolet. Fatemur enim eos, qui calculo ſuo hanc methodum probant, non tamen ſemper ex-

„ declamatoria, & quodammodo abludit a ſimplicitate oratoriæ ſacræ.
„ Quæ divini argumenti ſunt & ad æternam hominum ſalutem promoven-
„ dam adhibentur, commendatione opus non habent. „

excellentes eſſe oratores: Nam ubi orator thema, quod ſibi explanandum ſumit, non exacte intelligit; quando obſcuris verbis ſua dicta profert, & quidlibet ex quolibet extundit, quando artis cogitandi eſt imperitus, aut denique multitudine argumentorum nihil probantium luxuriat, non magis hæc methodus eum juvat, quam quælibet alia. (*)

VII.

Agitur de methodo concionandi Belgica.

Agamus jam de methodo quam *Belgæ* & quidam *Germanorum* & *Helvetiorum* ſequi ſolent. Hi ut plurimum amplis utuntur exordiis. In explicatione ſingulas etiam notarum rerum voces explicant, ſingulaſque phraſes locis parallelis, ubi diverſos habent ſignificatus, confirmant; imo ſæpe qualis ſingularum diverſis locis occur-

(*) Qualis illa methodus Anglorum ſit, breviter & in compendio oſtendit ill. BURNETUS in tractatu ſuo de officio Paſtoris: Verba illius in medium produxit cl. & amiciſſimus MEISTERUS, paſtor eccleſiæ gallicæ Erlangenſis, in libello ſuo cujus titulus: „ Reflexions ſur la maniére de précher la plus „ ſimple & la plus naturelle. „ Verba ill. Præſulis ita ſonant, pag. 6. „ Nôtre langage eſt fort épuré & rafiné, & nous ſommes heureuſement re„ venus aux notions claires d'une ſimple & naïve rhetorique. Nous avons „ un ſi grand nombre d'excellens ouvrages imprimés en ce genre, qu'un „ homme, qui entend bien la Religion, & qui a le vrai goût du bon „ ſens, peut aiſément de lui-même ſe former une idée de leur methode. „ L'impertinente maniere de partager les textes par lambeaux eſt abandon„ née; l'expoſition inutile des termes de l'Original, & leur comparaiſon „ avec la traduction recûë, n'eſt plus de miſe. L'oſtentation affectée de „ traits d'érudition, & la coûtume d'entaſſer quantité de paſſages, où la „ plûpart des auditeurs n'entendent rien, n'eſt plus admirée ni goûtée de „ perſonne. Les tours ingenieux & la fade eloquence ont perdu leur cré„ dit: nos ſermons ſont réduits maintenant à une expoſition claire & nette „ du ſens d'un Texte, que l'on éclaircit brievement en montrant la liai„ ſion avec la ſuite du diſcours, dont il eſt tiré, & en developant les idées „ qu'il renferme. On établit là-deſſus les propoſitions, qui en reſultent, „ ſelon leur nature, leur verité & leur juſteſſe, & l'on traite ces matieres „ en ſorte, ques les auditeurs puiſſent acquerir par-là des notions claires „ & diſtinctes des differentes parties de la Religion, & que ſurtout ils ſoient „ rendus attentifs à celles qui ſont les plus convenables à leur état, & les „ plus proportionées à leur capacité; pour cet effet on accompagne les „ vérités expoſées d'applications aſſorties, tendant à cenſurer, à diri„ ger, à encourager & à conſoler les auditeurs, ſelon les diverſes occa„ ſions qui ſe préſentent. „

currentium ſignificatus ſit, exponunt; poſtea a vocibus & phraſibus eorumque ſignificatione verbali ad ſenſum realem deveniunt, quem & *ſpiritualem* appellant, eumque ſecundum vocum & phraſium amplitudinem urgent; hinc non poteſt non fieri, ut in explicatione ſupra modum evadant prolixi & effuſi; in peroratione ut plurimum breves ſunt. Antequam vero, quid de hac methodo ſentiam, exponam, duo hic notanda ſunt. Primum eſt: videntur mihi quidam ex iis, qui hanc methodum ſequuntur, *officium interpretis miſcere cum officio oratoris ſacri.* Multi concionatores ſeſe appellant S. Litterarum interpretes, at in eo ex parte errant. Hunc titulum ſibi vendicare poſſunt omnes, qui præſidiis philologiæ ſacræ & religionis accuratiore cognitione ſunt inſtructi, etiamſi ex ordine ſint politico. Ita dum pretium erit litteris, magni exiſtimabuntur *illuſtris Grotii* commentarii in S. Litteras; de quo Theologus Reformatus nemini ſuſpectus *cl. Vitringa*, in præfatione ad *obſervat. ſacras* ita judicat. *De phraſi biblica optime meritus eſt Hugo Grotius, ἐν τοις μεν δογμασιν ȣ λιαν ἀκριβης, ſed eruditionis & limati cætera judicii reſpectu, haud dubie poſt Eraſmum ἐν τοις Belgarum ἀριστοις cenſendus.* Huic adſtipulatur *celeb. Moshemius* in diſſertat. de interpretatione & emendatione S. Litt. p. m. 166. *Qui ex inſtituto* (inquit) *eruditionem ad S. Codicis illuſtrationem accommodavit primus, præcipuus ſaltim eſt H. Grotius, immortalium in omne genus Litterarum meritorum vir. Ante hunc quidem* (ait in notis) *Joach. Camerarius, Victor Strigelius, Eraſmus Schmidius, pluresque alii, ejuſmodi laborem ſuſceperunt. Sed præterquam quod illi non tam res, quod Grotius tamen ſimul tentavit, quam verba explanarunt, qui tanto apparatu, eodemque animo, totum ſacrarum Litterarum codicem hoc modo illuſtrare aggreſſus ſit, ante hunc nullus extitit.* Unde patet, poſſe quem eſſe accuratum interpretem, licet concionator & V. D. M. non ſit. Verum eſt, debent oratores ſacri domi in ſuis Muſæis eruditos conſulere interpretes, eos præſertim, qui commentariis criticis & philologicis S. Litteras illuſtrarunt; debent ſolerter in ſenſum ſacrarum Litterarum inquirere, & ubi interpretes ipſi, quod non raro fit, inter ſe diſſentiunt, eam eligere explicationem, quæ ſua ſeſe commendat probabilitate; hæc, quæ legit omnia, debet in ſummam contrahere & plano facilique ſtylo proponere; non autem poſtulatur ab eo, ut quæ domi legit, ad criticam, philologiam, & varias

vocum

vocum phraſiumque ſignificationes pertinentia in publico cœtu proponat; talia enim plerique auditorum non intelligunt, hoc unum poſtulantes, ut quid vox, quid phraſis, quid totus verborum ambitus, hoc in loco & textu, quem orator ſibi explicandum ſumit, non vero quem alium forte ſignificatum aliis in locis habere vel poſſit vel debeat. Verbo, hoc unum ab oratore S. poſtulamus, ut thema, quod tractandum ſibi ſumſit, rite explicet, veritates in textu contentas probet, denique eas commendet, & quantum fieri poteſt argumentis perſpicuis & ſolidis, incitamentiſque gravibus inſinuet. Confirmabo autem ſententiam meam cl. virorum, qui de arte homiletica ſcripſerunt, teſtimoniis, ne forte quis putet, me ſolum eſſe, qui huic ſententiæ addictus ſit. Primo prodeat cl. *Roques*. Hic vero libro citato, ubi de tractatione textus agit, p. m. 412. loc. cit. ita diſſerit: „ Il n'eſt pas néceſſaire d'étaler tous les ſens, „ dans leſquels les Ecrivains ſacrés & profanes ont pris le terme, dont „ on veut fixer la ſignification. Ces diſcuſſions grammaticales ſont „ également inutiles & ennuïeuſes. Le Prédicateur doit bien, dans „ ſon cabinet, ſe donner tous les ſoins requis, pour découvrir au „ juſte, quelle eſt la véritable ſignification du terme ambigu; s'il eſt „ néceſſaire il doit conſulter les paſſages paralleles, les verſions & les „ autheurs contemporains à celui, où ces termes ſe trouvent. Mais „ eſt-il naturel, qu'il vienne rendre compte à ſon auditoire de tous les „ livres, qu'il a feuilletés? où il a découvert le vrai ſens des termes, „ où il lui eſt encore inconnu: dans le dernier cas, il doit choiſir „ un autre texte; mais s'il a pénétré la veritable ſignification, il ſuffit „ qu'il indique & qu'il montre qu'elle convient bien à toute la ſuite du „ diſcours de l'autheur ſacré. Ceux qui viennent chargés de citations d'autheurs profanes, pour juſtifier le ſens, qu'ils veulent „ donner à un terme, ou qui accummulent quantité de paſſages des „ Ecrits ſacrés, où ce terme ſe trouve, n'ont ſurement pas en vûë „ d'édifier & d'inſtruire leur auditoire, ou s'ils ont ce bût, il faut „ qu'ils ſoient bien-mal partagés du côté du jugement. Et pag. 413. inquit: „ On doit éviter de donner pluſieurs ſens au même terme, ſous prétexte, qu'il les a dans les Ecrits ſacrés, mais „ dans différens paſſages. Il eſt vrai, que ceux, qui aiment à „ compoſer de longs ſermons, ſans beaucoup de travail, s'accommodent aſſés de cette methode, qui leur fournit un champ vaſte de ré-

„ flexions.

„ flexions; mais auſſi ils peuvent être aſſûrés, qu'ils n'expliquent „ pas l'Ecriture: c'eſt ſimplement rapporter tout ce qu'elle dit, dans „ tous les endroits, où le même terme eſt emploïé; mais ce n'eſt „ pas determiner ce que l'autheur ſacré a voulu dire dans le paſſage, „ qui eſt en queſtion. Il eſt inconteſtable, que le principe de ces „ Theologiens qui croïent, qu'on peut donner aux termes de l'Ecri- „ ture toutes les ſignifications, dont ils ſont ſuſceptibles, ouvre „ la porte aux explications les plus groteſques & les plus déraiſonna- „ bles. Chacun ſuivant ſon tour d'eſprit, peut enchérir ſur le ridi- „ cule, & ce qu'il y a de plus fâcheux, c'eſt qu'on met toutes les ab- „ ſurdités ſur le compte de l'Eſprit ſaint, ſous prétexte, que les ter- „ mes dont il s'eſt ſervi, ont quelque part cette ſignification; qui, „ appliquée au paſſage particulier, qu'on explique, produit pour- „ tant un ſens totalement éloigné du naturel. „ Cl. *Gauſſenus* ita de hoc argumento loquitur, libro cit. pag. 161. „ Noſtri conſilii „ ſumma huc redit, ut quandoquidem eccleſiaſtes ſe Scripturarum „ profitetur interpretem, nihil eorum omnium prætermittat, quæ „ ad loci intelligentiam pertinebunt; de cætero ſe in noſocomeïo „ verſari ſemper meminerit, Scripturam S. panaceam eſſe non huic „ aut illi morbo, ſed omni, cujuſmodi illa ſit, infirmitati ſanandæ „ conſecratam: nullum autem eſſe locum in toto verbo Dei, ut ut „ alias difficilem, qui non poſſit in iis, quæ ad ſenſum grammati- „ calem attinent, intra horæ quadrantem perſpicue explanari, ſi mo- „ do ſupervacanea reſecentur & inanis verborum ſarcina rejiciatur. „ Ὁ μακαρίτης cl. *Reinbekius*, *in dem Vorbericht zu dem Grundriſs einer Lehrart, ordentlich und erbaulich zu predigen*, hæc profert: *Manche haben bey den Erklärungen der Worte die Gevvohnheit, daſs ſie nicht allein alle verſchiedene Bedeutungen, die ein Wort in heiliger Schrift hin und vvieder hat, anbringen, und die Stellen dazu anführen; ſonder daſs ſie auch die verſchiedenen Erklärungen der Ausleger heiliger Schrift ihren Zuhörern vortragen. Es iſt dieſes ein vortreffiches Mittel die Zeit hinzubringen, ohne daſs man ſich vorher ſonderlich Mühe hätte geben müſſen. Man darf nur ſeine Concordanz, ſeine Lexica, Poli Synopſin oder andere ſolche Bücher ein vvenig durchblättern; ſo kann man mit dergleichen Erklärungen bald fertig vverden, und noch vvohl dazu bey unverſtändigen das Lob eines gelehrten Mannes erhalten. Aber in der That richtet man ſehr vvenig Gutes damit aus. Verſtändige Zuhörer vverden verdrüſs-*

lich,

lich, andere ſind und bleiben ungevviſs, und ich mag den Schaden, vvelcher daraus zu entſtehen pflegt, nicht einmahl deutlich heraus ſagen. Andere, vann ſie über Texte, die den Worten nach deutlich ſind, predigen ſollen, und meynen, daſs ſich darüber ſonſt nicht viel ſagen laſſe, verfallen, damit ſie gleichvvohl ihre Zeit hinbringen auf gelehrte Critiquen, auf Hiſtorien, auf Sinnbilder, auf ſcharfſinnige Sprüche der alten Heiden und Kirchenväter: Oder vann ihnen dieſes alles zu mühſam iſt, und zu unſchiklich vorkommt, auf eine Menge gleichlautender Schrift-Sprüche, die ſie nach einander aufſchlagen, herleſen, und auch vvohl vvieder auszulegen anfangen. Wenn man hier allerley Redensarten anbringet, um die vielen Sprüche mit einander zu verknüpfen, ſo kann man ſchon einige Zeit damit hinbringen. Und vvann man mit ſolchen Redensarten geſchiklich abzuvvechslen vveiſs, vvelches einem, der ſich darauf geleget hat, nicht eben ſchvver ankommen kann, ſo fällt es auch nicht übel ins Gehör, die Zeit ſtreichet unvermerkt vorbey, und man verdient dadurch vvohl gar das Lob eines Schrifterfahrnen Mannes. Ipſemet auctor *des Grundriſſes* conſuetudinem illam multorum concionatorum ita ſalse perſtrinxit pag. 159. & ſeqq. *Indem vvir oben* (inquit) *die Erklärung bibliſcher Redensarten als etvvas nöthiges erfordern, ſo vvollen vvir darmit nicht alle diejenige Weitlaüfigkeiten billigen, die unter dem Namen der Erklärung des Textes, ſonderlich in der ſogenanten Diſpoſitione analytica gevvöhnlich ſind. Dann da pflegen die meiſten Homileten die ganze Zeit, die zu ihrer Predigt beſtimmet iſt, mit einer unendlichen Exegeſi zuzubringen, alle Theilchen des Textes, bis auf die Sylben und Buchſtaben zu zergliedern, und ihre Kentniß der Grundſprachen, die doch mehrentheils nur erborget iſt, mit groſſer Prahlerey, aber ohne alle Noht, zu zeigen. Sie umſchreiben auch die allerleichteſten hiſtoriſchen Texte ſo vveitläufig, nach den bekanten Fragen: Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando; und dehnen dardurch Erzählungen, die auch ein Kind faſſen kann, ſo vveit aus, daß man ſie nicht überſehen kann. Sie erzehlen die vielen Bedeutungen, die manches Wort in der Schrift hat, oder nach ihrer Meinung haben kann, bis der Zuhörer vervvirrt vverden und vvohl gar auf die Gedanken gerahten muß, daß die Schrift eine vvächſerne Naſe ſey, daraus man machen könne, vvas man vvill; andere führen nach dem ſogenannten Parallelismo verbali und reali unzähliche Stellen aus der Schrift an, vvo von eben der Sache geredet vvird, oder vvo doch eben das Wort vorkommt. Noch andere*

machen ſich mit den verſchiedenen Meinungen der Ausleger breit, führen alle Patres und Rabbinen, die neuen Commentatores, die Criticos anglicanos, und den Cornelium a Lapide an: ob ſie gleich keines von allen ſelbſt nachgeſchlagen, ſondern etvva aus einer Medulla Patrum, einem Sternhimmel, einer Aurifodina, oder ſonſt aus gevviſſen Prediger-Schäzen und Deliciis evangelico-epiſtolicis, ihre ganze Gelehrſamkeit erborget haben. Aller dieſer unzeitige Kram dienet ganz augenſcheinlich, die Zuhörer mehr vervvirrt zu machen, als ihnen die bibliſchen Worte zu erklären. Denn vvie die Kraft einer Arzney gleichſam vernichtet vvird, vvenn man ſie in ein gar zu groſſes Gefäſſe voller Getränke tröpflet, ſo verſchvvindet auch gleichſam der Nachdruk bibliſcher Texte, vvenn ſie gar zu ſubtil zerlegt, und ſylbenvveiſe aus einander gezerret vverden. Was nüzet es auch den Zuhörern mit Zungen vorzureden, vvenn man vveiſſagen ſoll; ich meine viel hebräiſche, chaldaiſche, ſyriſche und arabiſche Wörter vorzuſagen, vvenn man ihnen eine unbekannte Sache deutlich machen ſoll? Warum führt man doch Bedeutungen eines Worts an, die es in dieſem Texte handgreiflicher Weiſe nicht haben kann? Warum überhaüft man die armen Zuhörer mit einer Menge von Sprüchen, die, vvenn ihnen das Hauptvvort noch unbekannt iſt, ihnen eben ſo unverſtändlich ſeyn vverden, als der Text ſelbſt, übrigens aber nur die Zeit vvegnehmen, die zur Abhandlung der Sache beſtimmet iſt? Wie müßig ſitzen endlich die armen Zuhörer nicht in der Kirche, vvenn der Prediger ſich mit einem R. Kimchi und Maimonides, Abeneſra und Abarbanel herum ſchlägt, den Eraſmum mit dem Brentio, und den Calvinum mit dem Grotio vereinigt? Alle dieſe dinge hätte er billig zu Hauſe und in ſeiner Studier-Stube thun, nicht aber ſeinen Zuhorern auf der Kanzel damit beſchvverlich fallen ſollen. Eine kurze Paraphraſin oder Enarration der allernöhtigſten Textvvorte kann man am allerbequemſten, gleich nach Verleſung derſelben, im Eingang machen, noch ehe man das Thema ſagt; vvie die Alten gethan, und die neuen Redner gleichfalls haben vvollen; aber ſich in viel philologiſche Unterſuchungen und exegetiſche Prahlereyen einzulaſſen, das iſt vveder nöthig, noch den Exempeln unſerer beſten Theologen gemäß. Cl. *Salchlinus* in oratione ſupra laudata, poſtquam narraſſet nimiam illam in explicando textu verboſitatem; & adductas varias textus interpretationes conciones præter modum efficere prolixas, aliud malum huic oppoſitum, at æque præpoſterum, in medium proponit. Verba ipſius ſic ſonant,

pag.

pag. 27. hujus orationis: „ At nec hic abuſuum finis, dantur adhuc „ alii, qui in ſuis concionibus ratiocinia ratiociniis ſuperaddunt, ac „ talia in infinitum cumulant: quæ per ſe ſatis evidentia, defini„ tionibus illuſtrare ſatagunt; ubi de S. Cœna agitur, prius defini„ tio danda, quid ſit panis. Poſt definitiones ſequuntur axiomata, „ theoremata, corollaria, ſcholia: Muſæolis ſuis per multos dies in„ cluſos ſeſe tenent, ut omnia rite conſarciant, antequam mercem ſuam „ venum exponant; qui, ut ſæpius dixiſſe fertur doctiſſimus l'En„ fant, ſe rendent inviſibles tous les jours de la ſemaine pour ſe ren„ dre inintelligibles le Dimanche. Se hinc infinitis modis ſuper alios „ extollunt, Empiricorum ad inſtar novam Alexipharmacorum, „ Theriacorum, Antidotorum, Panacæarum, Elexiriorum compoſi„ tionem crepitantium, & ruſticis omnia juxta artem ſuam demon„ ſtranda eſſe iterum atque iterum clamitant. Inſigniter fallor, aut „ brevi videbimus, niſi mundus promptius ſapiat, catechiſmis no„ ſtris compendia logicæ artificialis præmiſſa, tanquam libros ſym„ bolicos, omni veneratione ſuſcipiunda, quibus regulis prius ru„ ſtici exercendi, antequam catecheticis inſtitutionibus admittantur: „ quam methodum equidem in omnibus ſcientiis perneceſſariam ac „ utilem, in concionibus autem ſatis inutilem crediderim. Unicui„ que nunc expendendum relinquo, an talis concionator, cujus „ animus hac methodo ſcientifica plane ebrius, vel qui tali pleto„ ra demonſtrativa laborat, brevi tempore exercitium concionato„ rium componere poſſit. „ Ita cl. ille Theologus. Ex quo ſimul conſtat, male cum eccleſia actum fore, ſi a ſolis oratoribus ſacris ſuſpenſa eſſet genuina S. Litterarum interpretatio; notum enim eſt, parum quoſdam in hac materia verſatos eſſe, quo ipſo tamen negare nolo, poſſe aliquem eruditum oratorem eſſe, & ſimul præſtantem interpretem, quod experientia conſtat.

Alterum, quod hic obſervandum, hoc eſt: nimirum ſolent viri docti, qui hanc methodum probant, inter alia dicere, ſe hac prolixa oratione vel explicatione effecturos, ut auditores ſenſum S. Litterarum rite intelligant, & ſtylum ſacrorum Scriptorum probe cognoſcant. Sæpius hoc ingeminari audivi; at ego ſoleo ſequentia regerere, quæ prudentis judicio ſubmitto. *Primum* eſt: Is ipſe, qui Anglorum methodum ſequitur, data genuina explicatione & repræſentato vero textus ſenſu, etiam efficit, quantum in ſe eſt, ut

auditores omnes ſenſum S. Litterarum intelligant; hoc enim eſt proprium oratoris, qualemcunque methodum ſequentis. 2.) Viri docti, ut audivimus, ſingularum vocum & phraſium ſignificationes e textu originali repræſentant, & ex principiis philologiæ ſacræ ſuas interpretationes repetunt. Jam vero aut credere debent, plebem, & qui plebe meliores non ſunt, quales ſunt utplurimum plerique auditorum, fundamenta harum intelligere, & interpretationis genuinas regulas expendere poſſe; aut id ſibi perſuadere non debent. *Prius* nulla ſpecie veri tueri poſſunt, quandoquidem auditores plerique omnibus illis præſidiis deſtituuntur, quæ a genuino interprete requiruntur; unde fruſtra ſunt tam longæ prolixæque explicationes. Pone quendam oratorem ſibi Evangelium aliquod vel Epiſtolam tractandum ſumere, & per plures annos in eo publice explicando, eamque methodum ſequendo, verſari: perſuaſus ſum, poſt effluxum tot annorum auditores non magis, quæ difficiliora (de iis enim, quæ quilibet ſine longa explicatione intelligere poteſt, hic ſermo non eſt) in his libris continentur, intellecturos, quam antea. Si vero viri docti *poſterius* aſſerunt, videant tandem, quem in finem operoſæ illæ explicationes auditoribus propinentur, & annon præſtaret hac in parte Anglorum methodum ſequi. *Tertium* quod reſpondeo hoc eſt: nimirum ſi plebs debet textum S. rite intelligere, id non tam fieri debet per concionum auditionem, quam vero per frequentem ſacrarum Litterarum lectionem, adhibitis paucis & nervoſis gloſſis. Dices hæc conjungenda eſſe, & privatam illam lectionem efficere, ut ſenſum textus ſacri melius intelligant; non infitior; at ne ſic quidem plebs, & illi ſimiles, artificioſas illas & prolixas phraſium explicationes e principiis philologiæ ſacræ petitas adſequentur; dum inter legendum in id tantum intenti ſunt, ut vocem aut phraſin obſcuriorem intelligant. Ad principiorum vero, quibus nititur illa ſollicita enodatio rerum & verborum, cognitionem, nunquam, niſi exegeticam artem & adminicula philologica adhibeant, linguaſque addiſcant, pervenient. Quod ſi viri docti aliter ſentiant, & me meliora edoceant, ſine mora judicio illorum ſubſcribam.

VIII.

VIII.

Judicium auctoris de methodo Belgarum.

Tempus eſt, ut noſtram de hac methodo aperiamus ſententiam; faciemus hoc ſincere & candide, ita tamen, ut aliis diverſum ſentiendi lubentes concedamus poteſtatem. Generaliter de hac methodo loquendo, exiſtimo, eam quod ad *ſimplicitatem* ſpectat cum Anglorum comparari non poſſe, & incommodis variis obnoxiam eſſe. 1.) Nimia prolixitas vix hac ratione evitari poteſt. Unde in ejuſmodi locis, ubi hæc concionandi ratio locum habet, audias ſæpiſſime concionatores, per bihorium, imo ſæpe per trihorium perorantes; & inde natam etiam eſſe vitioſam conſuetudinem puto, ut populus e templo, media in concione egrediatur, & redeat. Et qui ad methodi hujus leges attendit, facile deprehendit, oratorem oportere eſſe prolixum. Solent etiam omnia verba, etiam tritiſſima & vulgo nota explicare, varias vocis & phraſium in S. Litteris uſurpatarum ſignificationes enumerare; deinde hæc omnia ad ſenſum realem, vel uti loqui ſolent, ſpiritualem, transferre, emphaſes vocum urgere, omnes alluſiones minutatim enodare, ad quod præſtandum, ut nemo non videt, multum temporis requiritur. Hinc etiam fieri ſolet, ut explicationi textus tres partes, applicationi vero utplurimum quartam duntaxat temporis partem concedant.

2.) Ex hoc ipſo attentio auditorum defatigatur nimis; imo docti pariter & indocti quodam audiendi corripiuntur faſtidio. Docti etenim ipſi ex Lexicis & commentariis diverſam vocum & phraſium poteſtatem cognitam habent, vel ſi memoriæ non ſemper occurrant, domi, ſine concionatoris opera quærere poſſunt: amant illi potius brevem & nervoſam textus explicationem: deſiderant ab oratore dilucidam argumentorum, quibus ſenſus Scripturæ S. reconditur, explicationem; exſpectant graviſſima ad veritatem prolatam vel virtutem commendatam incentiva. Plebs varia illa vocum & phraſium ſignificatione, quæ utrum veræ ſint nec ne ignorat, turbatur, ſomnus illi obrepit, & ubi ad maſculam deventum eſt applicationem, attentione nimis defatigata, magno cum deſiderio tandem finem orationis exſpectat.

3.) Prolixa illa cum verbali tum reali explicatione fieri ſolet, ut propoſitiones in textu contentæ non ſatis prolixe, & ad convictionem auditoris probari poſſint; in quo tamen nervus totius ora-

tionis ſacræ conſiſtit. Auditor ſapiens quammaxime ab oratore exſpectat argumenta ſolida, quibus veritas comprobetur. Si hæc non adſunt, prolixiſſima explicatio nihil prodeſt; non enim ſufficit animi ſui ſenſa de ſignificatione horum vel illorum verborum expoſuiſſe, ſed neceſſe eſt, ut quod aſſeruit orator clariſſimis probet argumentis. Quod ſi vero orator, qui *belgicam* hanc methodum ſequitur, præſtare pro dignitate materiæ hoc vellet, vix finem repertura eſſet ejus oratio. Anglicanæ vero methodo inſiſtenti ſatis temporis relictum eſt, ad hæc in medium proferenda.

4.) Ex hoc ipſo quartum ſequitur hujus methodi incommodum: nimirum animus auditoris tam prolixa explicatione defatigatus, cum ob argumentorum pleniorem defectum, tum ſuccinctam plane adplicationem, vix ad aſſenſum eorum, quæ dicta ſunt, rapi poteſt. Experientia conſtat, tædium rerum non ſatis notarum, quales illæ prolixæ verborum & phraſium explicationes ſunt, excitare aliquod faſtidium; quo ſemel oborto animus turbatur, & ad omnia magis objecta fertur, quam ad id quod proxime contemplationi objicitur: voluntas vero hoc in ſtatu, nullis ad agendum ſtimulis excitata, deficit, qua re fieri ſolet, ut orator utplurimum fruſtra laboret, ſucceſſuque felici deſtituatur.

5.) Hoc malum augetur, ſi oratores talia themata explananda ſibi ſumunt, quæ potius ad oſtentandam ſuam peritiam in typicis, emblematicis, propheticis, & ejuſdem naturæ materiis, quam vero ad ſimplices veritates omnium ingeniis attemperatas, explicandas & inſinuandas populo chriſtiano faciunt. Jam vero experientia conſtat, pleroſque, qui celeberr. *Cocceji* hypotheſes ſequuntur, nonſolum his thematibus deliciari, quamvis plebi exiguam plerumque adferant utilitatem, ſed & prolixiſſime ſæpe his inhiare, atque variis comparationibus imaginationi repræſentatis, auditores quidem in ſtuporem conjicere, multa vero dicendo parum efficere. Orator certe, ſi ad ignorantiam plerorumque hominum, eorumque pigritiam in rebus ad ſalutem ſpectantibus attendit, ſimulque, quid potiſſimum ſcitu factuque neceſſarium ſit, rite perpendit, palpare quaſi manibus poteſt, omnia, quæ ad principalem ſcopum non pertinent, eſſe reſecanda; nonniſi gravia & utilia populo chriſtiano eſſe inculcanda, eaque tradenda tam populari, perſpicuo & claro dicendi genere, ut non poſſit non auditor dicta intelligere.

Atque

Atque hæc mea eſt de *ſimplicitate* in orationibus ſacris obſervanda ſententia. Quod ſi cui tamen *belgica*, uti vocatur, methodus concionandi arrideat, illam per me uſurpet, non intercedo; neque invideo: ſed ſimplicem illam eſſe, & omnium ingeniis attemperatam nemo mihi perſuadebit.

IX.

Repræſentantur quædam media generalia & ſpecialia, quæ ad obtinendam illam in orationibus ſacris ſimplicitatem plurimum conferre poſſunt.

Antequam finem huic diſſertatiunculæ impono, in gratiam S. L. cultorum quædam media oſtendam, quibus adjuti, ad nobilem illam in orationibus ſacris ſplendentem *ſimplicitatem* pervenire poſſunt. Regularum forma hæc tradam:

1.) Quando ad orationem ſacram habendam te accingis, noli ſtricte præceptis rhetorum ſacrorum inhærere, quia ſæpius confuſionem pariunt & efficiunt, ut multa in medium afferantur, quæ facile poſſent reſecari. Monuerunt hoc viri, qui de methodis concionandi data opera egerunt. Vir cl. *Stephanus Gauſſenus* de ratione concionandi pag. m. 173. ita de hoc argumento loquitur: *Miramur eorum ſiniſteritatem, qui ſe tum maxime diſertos putant, quando orationem ſuam ad neſcio quas exiles regulas & a vulgi ſenſu abhorrentes accommodarunt: illa enim minuta Magiſtrorum præcepta a plebe devorantur, ab hominibus paulo ſublimioris indolis facile contemnuntur, a tardioribus ne intelliguntur quidem: ipſe Deſiderius Eraſmus, cujus judicium alioqui admiramur, dum hæc omnia libro, cui Eccleſiaſtes titulus eſt, nimis curioſe conquirit, viris cordatis minus ſatisfecit: parum enim abeſt, quin quia rethorum auctoritatem ſequitur, & illud argumentum alieno potius, quam ſuo judicio exequitur, ad ineptias vir minime ineptus delabatur.* Veriſſimum eſſe hoc judicium præſtantiſſimi Theologi de libro *Eraſmi*, quemvis non imperitum harum rerum ipſa lectio edocebit. Idem tamen *Eraſmus* alicubi monet, non ſemper veſtigiis præceptorum rethoricorum eſſe inhærendum. pag. 42. Edit. Baſil. ait: *Rhetores negant quemquam bene dicere niſi dicat apte, etiamſi alioqui dicat ornate, copioſe & ſplendide, & artis præceptiones jubent prudentiæ cedere, quam illi dividunt in judicium & conſilium, quæ præceptis tradi non poſſunt, ſed ex oratoris petuntur ingenio & e negotii circumſtantiis ſumuntur.* Et pag. 43. *In tantum vero non proſunt artis præcepta ſine prudentia, ut quidam Rhetoricam*

nihil

nihil aliud eſſe putarint quam dicendi prudentiam. Prudentia vero quanquam tum inſtitutione, tum uſu confirmatur, tamen a natura potiſſimum proficiſcitur. Hinc eſt, quod vere dicunt, dicendi artem aut cito diſci, aut nunquam. Si adſit naturalis illa prudentia, præceptiones agnoſcuntur potius quam diſcuntur. Si non adſit, ars efficit, ut pejus & moleſtius dicamus. Quemadmodum enim nulli ratiocinantur ineptius, quam ii, qui natura ſtupidi Dialecticen ſtudioſe didicerunt; ita nulli dicunt ineptius iis, qui invita ut ajunt Minerva præcepta rhetorum religioſe obſervant: quum ſæpe ſumma ſit ars, artem negligere.

2.) *Diligenter excole artem cogitandi.* Hæc profecto oratori plus præſidii adfert ad rite, id eſt perſpicue & ordine diſſerendum, quam longæ illæ rhetorum præceptiones; hæc docebit quænam potiſſimum argumenta ſint eligenda, quæ vitanda & reſecanda. Profecto ego concipere non poſſum, qua ratione quis rite defungi poſſit officio oratoris ſacri, ſine accuratiore notitia artis cogitandi. Monendum autem eſt probe, me de homine ſimul verba facere, qui thema ſacrum, quod explicandum & probandum ſumit, penitus cognitum & perſpectum habet. Tria nimirum poſtulantur a quovis oratore ſacro potiſſimum; *primum* eſt, ut ſtylo puro, perſpicuo & rei attemperato utatur; *ſecundum*, ut thema, quod explanandum ſibi ſumit, accurrate & ſi fieri poteſt plene intelligat; *tertium*, ut ope artis cogitandi, cogitata ſua diſponere, argumenta vera a falſis diſcernere, graviſſima eligere, eaque auditorum animis inſinuare poſſit.

3.) *De ſimplicitate ſermonis, id eſt perſpicuitate ejus & ordine, quammaxime eſto ſollicitus.* Hac enim facultate qui eſt inſtructus, ille auditorum omnium, modo in cæteris rite thema ſuum explicet & probet, ſibi conciliabit benevolentiam: qui vero vel barbare vel plebeio & humi repente utitur ſtylo, prudentioribus ludibrio eſt: idem dixerim de iis, qui exaggerationibus & rhetoricationibus inhiant. Certe a plebe non intelligitur, a doctis vero omnibus, etiamſi non contemnenda immiſceat, contemnitur, atque efficit, ut ad res ipſas non ſatis attendant. (*)

4.) *Lege*

(*) Il eſt certains eſprits, dont les ſombres penſées,
Sont d'un nuage épais toûjours embarraſſées.

4.) *Lege eos Oratores S. qui ſive ſermonem ſpectes, ſive ad argumenti tractationem attendas, amabilem illam ſimplicitatem ſecuti ſunt*, quales ſunt v. gr. ſermones *Oſtervvaldii*, *Werenfelſii*, *Sackii*, & ſi qui forte alii, mihi non lecti, qui eandem ſemitam ingreſſi ſunt. Plus certe ex hac attenta lectione ejuſmodi ſermonum proficies, quam ex tot magiſtrorum præceptiunculis.

5.) *Ante omnia compara tibi ſolidam, non ſcholaſticis tricis fœtam, rerum theologicarum, theoreticarum pariter & moralium notitiam.* Profecto ſine hac, qualemcunque ſequaris methodum orationes habendi, finem, quem intendis, non obtinebis; quo quis accuratiorem divinarum rerum habet peritiam, eo magis eſt aptus ad res perſpicue explicandas & probandas. Accuratioris autem ſcientiæ theologicæ nomine non intelligo notitiam omnium articulorum religionis, & minutarum quæſtionum, quæ in ſyſtematibus paſſim pertractantur. Hæ enim ſæpe potius ſolidæ notitiæ officiunt, tantum abeſt, ut ad eam comparandam quicquam conferant. Ubi pro roſtris talia proferas, non magis plebs te intelliget, quam ſi ignota loquaris lingua. Neque propterea tamen a paſtoribus ſingulis poſtulamus πολυμαθειαν, & ſingularum partium, quibus eruditio theologica abſolvitur, cognitionem; ſed requirimus ſaltem, ut quæ ſcitu quammaxime ſunt neceſſaria probe habeant perſpecta. Recte *Eraſmus* de hoc argumento verba faciens dixit: *Quemadmodum enim non inſcite dixit quidam, eum eruditum appellandum eſſe, non qui didicerit plurima, ſed quæ optima maximeque neceſſaria: ita non eſt neceſſe, ut futurus eccleſiaſtes in quibuslibet conſumat operam atque ætatem, quæ fugax eſt ac brevis, etiamſi contingat ſenectus, quæ non ita multis conceſſa eſt, ſed ea primum & potiſſimum diſcat, quæ ad docendi munus ſunt accommodatiſſima.* Et unde tandem factum eſt, quod tam pauci nomen oratorum præcellentium conſecuti ſunt, quam quod per vitam omnis generis egregios ſcriptores non evol-

Le jour de la raiſon ne le ſauroit percer.
Avant donc que d'écrire, apprenés à penſer.
Selon que nôtre idée eſt plus ou moins obſcure,
L'expreſſion la ſuit ou moins nette, ou plus pure.
Ce que l'on conçoit bien, s'enonce clairement,
Et les mots pour le dire arrivent aiſément.

Verba ſunt BOILAVII Art. Poët.

verunt, ſed hujus tantum ſectæ vel gentis libros adamarunt. Profecto felix eſt ille ſtudioſus Theologiæ, qui mature ſatis in præſtantiſſimos rerum theologicarum tractatores incidit, nactuſque eſt doctorem, qui quid in rebus ſacris ſapere ſit, omnium judicio probe callet. Quod de notitia Theologiæ theoreticæ dixi, idem etiam de chriſtianæ Ethicæ accuratiore ſtudio dictum velim; ſine hoc vix quisquam animorum humanorum accuratam habebit, notitiam & quomodo hoc vel illud præjudicium ſit debellandum, vel hæc vel illa veritas ad commovendos animos ſit proponenda & inſinuanda perſpectum habebit. (*) Multi concionatores ethicæ chriſtianæ & philo-

(*) Quanta ſit concionum ethicarum ex limpidiſſimis rationis & revelationis fontibus petitarum utilitas & neceſſitas, nuper data opera oſtendit vir pl. reverendus ac clariſſimus A. F. W. Sackius, potentiſſimo & ſapientiſſimo Boruſſiæ Regi a Sacris, in luculenta & nervoſa præfatione tomo I. concionum cl. Fosteri præmiſſa. Inter alia oſtendit, ejuſmodi conciones ad impediendum & reprimendum fanaticiſmum in quadam Germaniæ & utinam! in ea tantum parte graſſantem, multum valere. Digna ſunt verba, quæ hic legantur: „ Durch moraliſche Predigten, (inquit) es müſſen aber „ recht gute moraliſche Predigten ſeyn, vvird auch auf der andern Seite „ der Schvvärmerey am kräfftigſten vorgebeuget, indem dardurch der „ Menſch in ſeinen Pflichten gehörig unterrichtet, der Gebrauch des geſunden Verſtands bey ihm unterhalten, und alſo ſein Gemuth vor aller „ Anſtekung des Aberglaubens vervvahret vvird. Denn der Grund aller „ ſchvvärmeriſchen und enthuſiaſtiſchen Ausſchvveiffungen ligt darinn: „ daſs der Menſch entvveder zu einer vervvirrten Andächtigkeit und Furcht „ vor Gott verleitet vvird, darbey mehr Aengſtlichkeit und Kopfhängerey „ als vvahre Einſicht und Erleuchtung iſt, oder daſs er den Gebrauch ſeiner Vernunfft in der Religion vor gefährlich hält, oder auch daſs er ſich „ verkehrte Begriffe von dem Glauben macht, und denſelben an die Stelle „ der Rechtſchaffenheit und Tugend ſetzt, oder ſolchen Gott anſtatt eines gebeſſerten Herzens und ſittlicher guten Eigenſchaften als ein Æquivalent anrechnet. Es iſt ſehr zu zvveiflen, ob eine gevviſſe Schvvärmerey, vvelche in unſeren Tagen die Kirche des Herrn betrübt, und zur „ Beſchimpfung der Vernunft und des Chriſtenthums ihre ganze Religion „ darinn ſetzt, keinen geſunden Verſtand zu haben, und auch keinen haben zu vvollen; eine Schvvärmerey, vvelche der Verehrungs-vvürdigſten Lehre des Evangelii, zur höchſten Verunehrung unſers göttlichen „ Erloſers, die ärgerlichſte und ekelhaffteſte Geſtalt giebt, das Kreutz Chriſti „ mit denen ſchmutzigſten Farben mahlet, und in einem Tohne der frechſten Freygeiſterey die Sittenlehre ganz ohne Scheu vor eine Plage der „ Thoren ausſchrevet; es iſt ſehr zu zvveiflen, ob dieſe ungeheure Schvvärmerey jemals vvürde ſeyn ausgebreitet und ſo viele blöde Gemühter in ihr

philoſophiæ ſtudium negligunt, putantes ſe ex quolibet textu facile practicas quaſdam veritates elicituros. Alii nonniſi generalia præcepta & ſyſtemata legunt, quæ vix in tanta animorum varietate ad certos caſus applicari poſſunt. Defectum hunc dudum in oratoribus ſacris notarunt præſtantes Theologi. Audi cl. *Roques* & *Oſterwaldium*; prior pag. 290. libri a nobis ſupra citati ita loquitur: „ Il faut pour traiter heureuſement cette partie de la Theologie chrêtienne, étudier & connoitre les differens penchans du cœur humain, „ par où il eſt le plus prénable; quelles ſont les illuſions, qu'on ſe „ forme, & derriere quels prétextes on ſe retranche. Si l'on ne rémonte pas juſques à ces illuſions, juſques à ces préjugés, qui ſont „ les boucliers du vice & du pécheur, tout ce qu'on lui dit, eſt inutile. „ Il faut dévoiler le cœur humain, & lui montrer, que les appuis, ſur „ leſquels il ſe fonde, ne ſont que vanité. „ Poſterioris verba (Source de la corruption T. II. S. 3.) hæc ſunt: „ Les généralités ne ſervent pas de beaucoup en matiére de Morale. Prècher en gros, „ qu'il faut ètre gens de bien; declamer contre la volupté, ou contre „ l'avarice, cela ne convaince perſonne. Ce n'eſt ni en criant, ni en „ envoïant les pécheurs en enfer, qu'on les gagne. Il faut montrer „ plus diſtinctement, ce que c'eſt que d'ètre homme de bien. Il „ faut charactériſer les vices & les vertus, en marquer les éſpèces & „ les degrés différens; il faut donner à ſes Auditeurs des régles particuliéres; leur fournir des motifs & les conſeils néceſſaires; diſſiper „ les illuſions qu'ils ſe font; prévenir les objections & leurs éxcuſes. „ Si l'on n'en vient là, on prèchera avec peu de ſuccès. „ Alios delectat ethica innumeris myſticis expreſſionibus repleta, quas ne quidem ipſi, nedum auditores intelligunt: Rurſus quidam practicam Chriſtianiſmi, uti loqui ſolent, urgent, ſed omnia ita exaggerant, ut ne optimus quidem & virtutis ſtudioſiſſimus præcepta illa obſervare poſſit. Profecto, qui vitia etiam leviora tanquam atrociſſima depingunt, plus virtutis ſtudio nocent, quam ipſimet putant. Ita enim ubi etiam de craſſis erroribus & vitiis verba faciunt, fidem oratori, ejuſmodi exaggerationibus aſſueto, non habent: Idem fit ubi de virtute aliqua commendanda & ſectanda agitur. Si enim ea ita depingi-

 tur,

„ Garn ſeyn verwikelt worden, wenn man ſich mehr auf eine recht geſunde Moral gelegt, und die Glaubens-Lehre mehr practiſch getrieben hätte. „

tur, ut manifeſtum ſit cordato cuique, ejus exercitium in hominem non cadere, ſed omnes plane ejus vires ſuperare, tantum abeſt, ut ad ejus obſervantiam excitentur homines, ut potius ejus ſtudium retardetur, quoniam ad impoſſibilia neminem obligari poſſe ſciunt, quotquot non plane ſtupidi ſunt. Cl. *Roques*, loco citato p. 432. ubi agit de incitamentis, quæ ad officia præſtanda ab auditore adducuntur, hæc habet: „ On doit éviter avec ſoin, de donner dans l'Hyperbole, en décrivant l'horreur du vice que l'on attaque, ou la beauté de la vertu, dont on preſſe l'obſervation. Il ſuffit de répréſenter l'objet avec les avantages qu'il produit, ou avec les malheurs qu'il traine après ſoi: Dans la bouche de certains Prédicateurs le moindre vice eſt éxageré, comme ſi c'étoit le crime le plus enorme. Les péchés de foibleſſe & de ſurpriſe ſont foudroïés comme les péchés d'habitude & de malice. Toutes les vertus ſont miſes dans le même rang; celle qu'on recommande eſt toûjours la vertu fondamentale & l'abregé de toute la Morale chrètienne. Dès qu'on donne dans la déclamation, indigne d'un jugement ſolide, on perd créance; l'Auditeur laiſſe parler l'Orateur, ſans ſe mettre en peine de ce qu'il dit, croïant qu'il ne fait que débiter ſes propres imaginations. Comme il ne faut pas extenuer la laideur du défaut, que l'on combat; il ne faut pas non plus l'éxagerer en le peignant de couleurs, qui ne lui conviennent point. „ Hi quidem, ubi hanc vel illam virtutem chriſtianam urgent, utuntur ſtylo S. Scripturæ, ſed quia ſenſum ſub verbis latentem non ſimul detegunt, fruſtra laborant. Hæc enim ex genuinis interpretationis regulis, ex philoſophiæ moralis (non gentilis) principiis, & ex univerſa chriſtianæ religionis indole & natura ſunt eruenda; ſed alibi hæc data opera excutienda ſunt. Ad ſolidam comparandam eruditionem theologicam & eloquentiam ſacram obtinendam multum etiam facit philologiæ ſacræ ſtudium. Multa enim in verſionibus emphatica videntur, quæ talia non ſunt, ſi textum originalem inſpicias, & vice verſa; quod ſi orator ſacer hoc non obſervet, corollaria multa ex textu colliget, quæ plane ad rhombum nil faciunt, & doctiorum ludibrio exponitur.

6.) *Cogita ſemper, quales ſint auditores tui, & ad nobilem illam ſimplicitatem obſervandam vehementer excitaberis.* Plerique auditorum ſunt homines plebeji, indocti, manuum opera vitam tole-

rantes,

rantes, & in rebus theologicis parum verſati: unde facile colligi poteſt, horum potiſſimum ſingularem prorſus eſſe habendam rationem. Quid vero aliud præſtare hic poſſis, quam ut res graves & momentoſas valde perſpicuis verbis ita proponas, itaque explices, ut te concionantem non poſſint non intelligere; ut rationes, quibus uteris, ſint ſolidæ, ſed ſimul omnium ingeniis attemperatæ; ut denique iis utaris incitamentis ad auditores commovendos, quibus plurimam ineſſe vim perſuaſus es. Auditores docti non deſiderant, ut tuam in humanioribus litteris, critica arte, in chronologicis & omnis generis controverſiis peritiam oſtendas; ſed hoc unum exſpectant a te, ut nimirum perſpicuam & brevem thematis explicationem exhibeas; propoſitiones in textu contentas repræſentes; argumentis ſolidis eas adſtruas, rationibuſque ex ipſius argumenti natura petitis, quantum fieri per te poteſt, animos flectas. Quod ſi his accedat ſtylus ſimplex & nativus, gravitati rerum attemperatus, præclari oratoris nomen a doctis obtines, & ita non iis tantum, ſed & promiſcue auditoribus omnibus places. Quando inſuper meminiſti auditorum tuorum, cogita tandem de quibus rebus agas. Profecto hic non quæſtio eſt de rebus levioris argumenti, aut de captanda populari aura, ſed agitur de veritatibus religionis graviſſimis, momentoſiſſimis, viamque ad terreſtrem & æternam felicitatem monſtrantibus. Quid igitur magis æquum, imo neceſſarium eſt, quam ut omnes ingenii vires intendas officio tuo rite defungendi, atque rem tam ſalutarem auditoribus tuis commendandi & infigendi? Hoc autem facilius orationibus ſacris non obtines, quam per laudabilem illam, quam tibi commendo, *ſimplicitatem.*

7.) *Naturam ſequere, arte politam & adfectationem omnem in dicendo fuge tanquam peſtem.* Stoici inter præcepta ſua referebant & hoc: *ſequere naturam:* quo nomine nihil aliud intelligebant, quam obſecundare rationi. Hoc generaliori ſenſu intellectum etiam ſibi dictum putare debet orator. Hic vero naturam opponimus ineptæ cuidam adfectationi, tum in dicendo, tum in explicando & probando. Naturam non ſequuntur, qui aſcititium dicendi genus ſectantur, & declamatorium; qui meteora orationis deamant; qui in voce, ore & univerſa perorandi oratione, hiſtrionicum quid affectant; qui argumenta adducunt longe petita, intellectu difficilia, rariora, & cum argumento, quod tractatur, nullam adfinitatem ha-

bentia. Si naturam ſequi velis, ipſa te facile, ſi arte exculta & perpolita eſt, in quolibet argumento edocebit, quid agendum ſit, & nativam tibi rei faciem repræſentabit. Legat S. Theologiæ cultor eruditiſſimam τȣ μακαρίτȣ *celeb. Werenfelſii* diſſertationem *de Meteoris Orationis*, & ſi nondum ſapit, diſcet, quid ſit in oratione naturam ſequi.

8.) *Ubi perorandum tibi eſt, elige ſemper, quantum in tua poteſtate ſitum eſt, themata cognitu facilia, omnium ingeniis attemperata, utiliſſima & ponderoſiſſima.* Hoc poſtulat auditorum tuorum ratio: plerorumque auditorum ignorantia in rebus cognitu quammaxime neceſſariis tanta eſt, tantuſque ſtupor, ut generalia Theologiæ & Ethicæ chriſtianæ capita non poſſint ſatis inculcari. Tanta inſuper moles eſt præjudiciorum, alte animis Chriſtianorum infixorum, ut ea e cordibus evellendi & debellandi nulla ſit prætermittenda occaſio. Hoc vel ideo præſtandum, quia ea valde ſunt communia & veram menti lucem intercipiunt, imo a via, quæ ad veram felicitatem ducit, retrahunt. Atque neglectus hujus conſilii in cauſa præter alia eſt, cur incitamenta ad pietatis chriſtianæ ſtudium plerumque tam ſint invalida. Adferam eum in finem verba τȣ μακαρίτȣ *celeb. Werenfelſii*, quæ exſtant in diſſertatione, in qua diſquirit cur incitamenta, quæ in S. Litteris reperiuntur, ſint utplurimum tam inefficacia; ex quibus patebit, tum qualia ſint illa præjudicia inſita Chriſtianorum plerorumque animis, tum quid potiſſimum oratori ſacro & Theologo præſtandum ſit. Verba, licet paulo prolixiora, attentione tamen noſtra digniſſima ſunt; ſonant autem ita: *Quem v. gr.* (inquit) *eorum efficaciſſima hæc incitamenta ad pietatem compellent, qui doctrinam de juſtificatione per fidem eodem prorſus ſenſu intelligit, ac perditi olim homines, quos tam graviter Jacobus Apoſtolus redarguit? Qui bonorum operum ſtudium ad vitam æternam conſequendam non multo magis neceſſarium arbitratur, atque eſt fumus, qui ignem uſque comitatur, ad cibos coquendos? Cui fides illa, qua juſtificamur & ſalvamur, nihil aliud eſt, quam peccatoris cujuslibet, licet de ſeria reſipiſcentia minime cogitantis, ad gratiam Dei ſemper patentem & meritum Salvatoris recurſus; tantum ut per hunc omnium ſcelerum ſuorum remiſſionem obtineat; minime vero, ut peccatis relictis illi in poſterum vivat, ſeque totum ei tradat & mancipet? Qui propterea hoc ſuo Salvatore non ad aliud uti cupit, quam ut is Sacer-*

dotem

dotem ſuum agat, & ſacrificio peccata ſua expiet; minime vero vult, ut ſimul ſit Doctor ſuus & Rex, cujus doctrinæ & præceptis ſibi obediendum cenſeat: Qui ſe per hoc ipſum remiſſionem peccatorum conſequi putat, ſi modo, quanquam ſine ullo fundamento, firmiter ſibi perſuadet, ſe hoc beneficium jam eſſe conſecutum: Qui emendationem vitæ, in Scriptura S. toties ſibi inculcatam, non conſiderat ut ſuum officium, ad quod præſtandum omni niſu & conatu, omnibusque viribus ſit contendendum, ſed ut opus, quod DEO in ſolidum ſit relinquendum: Qui cum redarguitur ob periculoſam reſipiſcentiæ ſuæ procraſtinationem, hanc non magis ſibi imputandam autumat, atque iis, qui jam ante multa ſecula mortui ſunt, vitio verti poteſt, quod nondum reſurrexerunt. Hæ & ejuſmodi aliæ peſtiferæ opiniones, ubi Chriſtianorum animos occuparunt, quam, quæſo, vim habebunt, quæ prædicavimus, incitamenta, ad ſerium & ardens pietatis ſtudium in iis accendendum?

Utinam ii, quibus inſtitutio Chriſtianorum commiſſa eſt, omnem navarent operam, ad opiniones tam peſtilentes, & alias plures ejusmodi generis, ex eorum animis penitus evellendas! Sane zelum hic ſuum longe utilius impenderent, quam in debellandis opinionibus innoxiis, atque ex quibus, ut experientia teſtatur, nullum pietati detrimentum eſt metuendum. Utinam (detur venia verbis juſto fortaſſe liberioribus) non eſſent, qui talibus opinionibus ſæpe occaſionem darent dictis crudioribus, quæ in periculoſum ſenſum ſæpe trahuntur, formulis majorum nimis inhærendo, hacque in re magis honorem partium ſpectando, quam ædificationem! Ipſi ſane majores noſtri, ſi viverent, & præſentem rerum faciem cernerent, eosque, cum quibus hodiernis Chriſti Miniſtris plerumque res eſt, qua fuerunt pietate, ſtylum mutarent, non minus quam Jacobus Apoſtolus formulas Pauli, ab impiis in perverſum ſenſum detortas, ſibi mutandas cenſuit. Utinam non ſæpe intempeſtive tractarentur dogmata, ad quæ urgenda non eaſdem, ac olim, cauſas habemus, & quæ hodie urgere plus periculi habet, quam utilitatis! Utinam non definirentur, præter omnem neceſſitatem, quorum definitio homines ſæpe conjicit in labyrinthos inextricabiles, ut longe ſatius fuiſſet in his judicium ſuſpendiſſe! Utinam non moverentur difficultates, quibus expediendis illi, a quibus motæ ſunt, impares poſtea deprehenduntur! Ita excellentiſſimus ille Theologus.

9.) Ope-

9.) *Operam nava, ut ex auditoribus tuis cognoſcas, utrum dicta tua, argumenta præcipue in medium prolata, rite perceperint.* Cum oratori ſacro, & V. D. miniſtro non perinde ſit, utrum auditores ſui fructum aliquem ex ſuis concionibus ſacris perceperint nec ne, diligenter inquirere debet, utrum cum explicationem verborum textus, tum vero argumenta quibus thema probatum eſt, rite intellexerint, eaque data occaſione denuo repetere poſſint. Cognoſci hoc facile poteſt vel ex domeſticis, vel amicis familiaribus, quorum fides ſinceritaſque nobis eſt perſpecta. Quod ſi homines illi, religionis cognitione non deſtituti, fateantur, ſe non ſatis vel explanationem thematis percepiſſe, nedum vim argumentorum allatorum ſenſiſſe, imo tandem ſtimulum nullum in animis ſuis relictum; tum inquam ſerio diſpiciendum, ubi tandem cauſa hujus rei lateat. Hæc vero originem habebit, vel in debili horum hominum rerum divinarum cognitione; vel in defectu attentionis; vel denique in eo, quod oratio ipſa ſive ad ſtylum, ſive ad res ipſas attendas, non ſatis ad ſimplicitatem fuit compoſita. Bene autem agit orator, licet vel maxime prima ſive ſecunda cauſa effectus ſit inutilis laboris, ſi hac occaſione in ſemetipſum deſcendat, atque ad ſtylum ſuum pariter, & ad argumenta in medium prolata ſerio attendat, promittens, ſe in poſterum limam additurum ſtylo, i. e. clarius locuturum, & argumenta ſimpliciore & magis perſpicua ratione propoſiturum. Semper enim præſtat in ſemetipſo errorum fontes, quam in aliis quæſiviſſe. Hujus ſolertiæ indicia & exempla inter nos narrantur adhibita fuiſſe *a venerandis eccleſiæ noſtræ Antiſtitibus Bullingero & Breitingero.* Et profecto ſi hæc ad animos revocarent miniſtri & oratores publici, major ſane fructus ex tot numero orationibus ſacris perciperetur. Diffitendum tamen non eſt, multorum auditorum ignorantiam, & defectum attentionis in cauſa eſſe, quo minus orationes ſæpe graviſſimæ, & ad veri nominis ſimplicitatem compoſitæ, cum fructu audiantur. Contra hanc datam regulam frequenter peccare ſolent juniores V. D. Miniſtri plerique, ubi ab exteris redeunt, & ut fieri ſolet, Doctorum, quos audiverunt, præcepta ſequuntur, oſtenſuri, ſe nec tempus neque pecuniam male impendiſſe, ſi quando (quod cito fieri ſolet) officium perorandi illis conceditur, vel ambitioſe quæritur, ſolent talia eligere themata, quæ paulo difficiliora doctis videri

poſſint

poſſint & intellectu difficilia. Hic textum eligit, in quo ſuam diſciplinarum philologicarum vel novarum hypotheſium & controverſiarum inter recentiores Theologos agitatarum peritiam oſtentare vult, quæ oratio non placet magis, quam nova veſtis, qua indutus omnibus manifeſtum facere vult, ſe apud exteros fuiſſe. Alius rariorem aliquem typum V. T. vel locum Prophetæ, ad noviſſima, ut ille putat, eccleſiæ fata ſpectantem, coram promiſcuo cœtu explicat, miraturque novas frondes & non ſua poma. Auditores vero non magis hæc intelligunt, quam ſi thema ex *Algebra* petitum propoſuiſſet. Rurſus alius novam quandam & muſteam analyticæ ſacræ methodum, a quodam præceptorum ſuorum, qui forte per vitam *artem cogitandi* nunquam rite evolvit, edoctus, prima quaque data concionandi poteſtate utitur his λεπτολογίαις, & eandem methodum per vitam ſequitur, licet illa nullis ſit ſuperſtructa fundamentis, de quo tamen argumento ſuo loco data opera agemus. Denique ſunt, qui recentiorum Philoſophorum præceptis imbuti, incipiunt ſtatim pro cathedra de ſublimiſſimis philoſophiæ præceptis diſſerere, & v. gr. populo chriſtiano perſuadere volunt, hunc mundum eſſe optimum, licet hactenus ignorent, quid in ea, quam elegerunt, vitæ ratione præſtitu ſit optimum. Peſſimum autem eſt, quod ejuſmodi homines nullis rationibus a præpoſtera, quam ſemel juvenes elegerunt, de rebus ſacris diſſerendi methodo ſeſe abduci patiantur. Hoc certum, ex themate, quod orator explanandum publice ſumit, de prudentia ipſius, quam in theologia nactus eſt, non male poſſe fieri judicium.

10.) *Denique devotionem in corde tuo ale. Hæc enim efficiet, ut probe de rebus graviſſimis mediteris, & quantum in te eſt, ſtimulos pietatis in animis auditorum excites.* Per *devotionem* vero non intelligo neſcio quam animi efferveſcentiam & fanaticum impetum, vel ardorem, quicquid ad pietatis ſtudium ullo modo facit, nulla habita thematis ratione, effundendi; neque etiam ſtudium in graſſantia vitia, qualibet occaſione nulla urgente neceſſitate invehendi; ſed ſanctam quandam & prudentem meditationem de officii tui gravitate; de ſcopo orationum tuarum, mediiſque, cuncta, quæ dicenda ſunt, ordine & decenter proponendi, & ſi fieri poſſet, altiſſime animis infigendi. Hoc vero fieri debet, antequam orator ad ſcribendam orationem animum appellit. Ita enim de ſtylo pariter

riter & de rebus ipſis, quæ proponendæ ſunt, ſollicitus eſt. Et has potiſſimum ratione optime ſanctam illam obſervabit *ſimplicitatem*; fines enim & media hic concordare debent. Finis intendit omnium auditorum, qui præſto ſunt, ſalutem: media igitur ita debent eſſe comparata, ut omnes auditores de rei propoſitæ *utilitate*, *gravitate* & *neceſſitate*, ſint perſuaſi: atque hoc omne eſt, quod *ſimplicitatis* ab oratore uſurpandæ nomine intelligimus.

Theſes

miſcellaneæ theologicæ.

I. Romanenſes emendationi Sacrorum, quæ per præſtantiſſimos viros Lutherum & Zwinglium facta eſt, tribuunt communiter, quod tot ſectæ in eccleſia chriſtiana poſtea exortæ ſint, eoque nomine mirum in modum exultant, adeo, ut exinde colligant, Proteſtantium religionem nullis certis eſſe ſuperſtructam fundamentis. Quod ſi hæc ratiocinatio vera eſt; quæro cur infallibiles illi, ſi Diis placet, Petri ſucceſſores & vicarii Chriſti impedire non potuerint, quo minus ſeculo poſt Chriſtum natum primo & ſecundo tam portentoſæ & abſurdæ enatæ ſint hæreſes.

II. Licet certum ſit, Deum ſalvis virtutibus ſuis malum morale atque phyſicum permittere potuiſſe; negandum tamen non eſt, nos in hac rerum, qua circumfuſi ſumus, caligine, omnes rationes adminiſtrantis providentiæ divinæ circa hoc argumentum occurrentes explicare, & omnes nodos, ubi ad hæc vel illa individua hominum perventum eſt, ſolvere non poſſe. Id demum eventurum putamus, ubi mentes noſtræ æterna luce poſt hanc vitam erunt illuſtratæ. Quemadmodum enim in dramatibus, quæcunque intricata ac perplexa ſunt, in ultimo actu explicantur; pariter quicquid in orbis adminiſtratione negotium nobis faceſſit, ultimæ diei lux expediet.

III. Cum

III. Cum manifeſtiſſimum ſit, hominem, ſive Reformatæ ſive Lutheranæ eccleſiæ addictum, certis inſtructum eſſe debere caracteribus, ex quibus de certitudine ſuæ electionis, juſtificationis & regeneratio nis judicare, & ſpem firmam conſequendæ beatæ immortalitatis tenere debet; ſequi videtur, Theologorum acres de ordine decretorum divinorum, & de mortis Chriſti amplitudine, minore vel majore efficacia diſputationes, non tanti eſſe momenti, ac vulgo videntur.

IV. Religio naturalis eſt equidem ſufficiens ad hominem officii ſui convincendum, non autem peccatorem in gratiam cum DEO reducendum; quoniam ſolius eſt arbitrii divini & peccatorem in gratiam recipere, & conditionem, qua intercedente recipiendus ſit, præſcribere.

V. Peſtilentiſſimus & antichriſtianiſſimus eorum error eſt, qui docent, vel docentibus credunt, hæreticos, hoc eſt, cum ſua eccleſia non conſentientes in doctrinis omnibus, eſſe perſequendos & exterminandos. Gignit namque hæc ſententia bellum omnium ſectarum in omnes cæteras, odiumque civium in cives immortale, & naſcituram hinc crudelitatem nunquam intermorituram. Ita veriſſime pronuntiat *celeb. & amiciſſimus Heumannus*, *Tomo IV. Diſſert. theolog.*

VI. Nihil turpius eſt confeſſione *Balſaci*, viri inter Gallos clariſſimi (ejuſdem viri cl. verba repeto) lib. I. epiſt. 14. pag. 43. Edit. Pariſ. 1659. *Ego*, inquientis, *in religione nihil credo, niſi quod accepi a matre & nutrice mea.*

VII. Calculum meum non auferunt, qui tolerabilius eum putant peccare, qui Chriſtum in V. Teſtamento ſe videre arbitratur ubique, etiam ubi ſe non oſtendit, quam qui Chriſtum non videt, ubi non clare perſpicitur. Alterum indicium eſſe ajunt animi Chriſtum diligentis, plurimumque & minima vel etiam nulla data occaſione de eo cogitantis: Alterum ſegnem arguere animum, tardumque ad credendum. At vero, qui Chriſtum amplectitur, ubi non eſt, non Chriſtum ſed phantaſma am-

plectitur, nubemque captat: longaque fieri poteſt conſuetudine, ut toties confundens phantaſma cum re, tandem ne ipſam rem quidem cognoſcere poſſit, ubi eſt. Nec ſemper amori tribuendum, quod alii cauſæ, curioſitati puta, novitatis & famæ ſtudio, aliorum contemtui &c. nonnunquam adſcribendum eſſe nemo prudens negaverit. Ex amore ſaltem non provenire ipſi viri docti profitebuntur, quod in tot Scripturæ locis antichriſti ſymbola, imagines, veſtigiaque ſe deprehendere ſibi videntur, ubi alii prorſus cæcutiunt. Nimis enim deformem, fœdum & abominabilem Antichriſtum nobis depingunt, quam ut illud animi Chriſtum amantis indicium eſſe queat. Huic ſententiæ a *celeberrimo Baſileenſium Theologo Ludov. Frey, in diſſertatione de officio Doctoris Chriſtiani prolata* ex animo ſubſcribo.

ME-

****

MEDITATIONUM
DE
PIA ET CIRCUMSPECTA
In tradendis ſanctioribus diſciplinis ſectanda
SIMPLICITATE
Pars Quarta.

Sect. I.

QUicunque Codicem ſacrum diligenter evolvunt, atque eum in finem præſtantiſſimos S. Litterarum interpretes, philologiæ ſacræ præſidiis probe inſtructos, legunt; deprehendunt, eos nonſolum in obſcurioribus tantum locis, ſed & in iis, quæ attento lectori plana eſſe videntur, inter ſe quammaxime diſſentire. Quæ res multos a lectione tot interpretum abſterret, præſertim ſi accedat pigritia quædam. Hi, qui ita ſentiunt, putant, in generalioribus eſſe ſubſiſtendum, iis nimirum, quæ ad cognitionem dogmatum & præceptorum generalium ſcitu neceſſariorum pertinent; reliqua eruditorum judicio eſſe relinquenda, neque ſingularem curam eorum habendam. Quid vero de hac ſententia ſit exiſtimandum, in ſequentibus dicemus. Nos vero jam quidem inſtitutum, quod ſuſcepimus, ſequemur; & poſtquam in duabus antecedentibus diſſertationibus cum de *Catecheticæ*, tum de *Oratoriæ* ſacræ *ſimplicitate* rite obſervanda, pro ingenii modulo, verba fecimus, nunc in hac diſſertatione de *ſimplicitate*, quæ *in interpretatione S. Litterarum* tenenda eſt, agemus. Sequentibus autem partibus abſolvetur noſtra diſſertatio. *Primo* de *ſimplicitate* in interpretatione S. Litterarum, in genere obſer-

Scopus Auctoris repræſentatur.

obſervanda, verba faciemus. *Secundo*, quid circa explicationem propheticam tenendum ſit, exponemus. *Tertio* loco progrediemur ad typorum explicationem; & denique noſtram ſententiam de *methodo analytica*, quam quidam noſtræ ætatis interpretes tantopere deamant, aperiemus. De tribus autem poſterioribus partibus ſuccincte duntaxat agemus.

II.

Aperiuntur præcipuæ cauſæ diverſitatis interpretamentorum S. Scripturæ.

Quod ſi in cauſas inquiramus, quæ efficiunt, ut eruditi interpretes in explicatione S. Litterarum tam parum ſibi conſtent, & in diverſa abeant, duas potiſſimum reperimus: *prior* poſita eſt in obſcuritate ipſius argumenti; altera vero repetenda a certis quibuſdam regulis, quas ſequendas eſſe ſibi perſuadet interpres. Ad obſcuritatis cauſam pertinet, ipſa verborum ſeu ſtyli obſcuritas. Dantur voces in hebraico & græco idiomate, quæ vel ſemel, vel rarius occurrunt, quæque ex circumſtantiis difficulter eruuntur. Ita orta diſputatio cucurbitaria inter *Hieronymum* & *Auguſtinum*. Particulæ ipſæ in utroque idiomate diverſis in locis diverſimode ſumuntur, unde determinatio ſenſus difficilior redditur. Ita v. gr. particula ἐν Græcorum denotat, *per*, *propter*, *cum*, *ad*, *verſus*, *contra*, *ante*, *coram*, *ex*, *ſub*, *poſt*, *apud*, *circa*, *ſecundum*, *erga*, *loco*. Ita, ſi Ch. *Noldio* credimus, particula *vau* copulativa 73. habet ſignificationes, quæ diverſitas interpretes vehementer exercet. Aliter ſæpe ſenſum reddunt LXX. interpretes, contra tamen ſenſum, quem aliis in locis ſuppeditant; ut de aliis rebus, de quibus infra dicendi uberior materies dabitur, nil jam dicam. Poſito vero, verba ſatis clara neque intellectu difficilia ipſa per ſe eſſe, argumentum tamen ipſum poteſt eſſe obſcurum, idque fit quod vel *parabola* occurrat auribus noſtris inſueta, vel ipſa expreſſio non tam nitatur evidentia ſignificationis uſu receptæ, quam animo verſare ſolemus, quam vero potius *ſenſatione* ejus, qui ſimili affectione unquam tactus eſt; aut *conſuetudine* non ſatis nota; verbi gratia ubi quidam I. ad Corinth. XV. pro *mortuis baptizati* dicuntur; de *ſcolope* Paulo dato; de pugna cum *leonibus*; vel agitur de *myſteriis* religionis chriſtianæ in genere, in quibus quidem verba ipſa ſecundum grammaticum ſenſum intelliguntur, ſed ubi res ipſa tamen adhibita omni di-

ligentia,

ligentia cognoſci perfecte nunquam poterit. Accedit & hæc difficultas, quod linguæ ſibi invicem ἐκ παραλλήλου non reſpondeant. Vide de hoc argumento *J. Clerici Artem criticum*, & ejuſdem diſſertationem *de optimo genere interpretandi*, commentario in Geneſin præmiſſam. Vel enaſcitur difficultas illa ex certis quibuſdam regulis, quas ſibi ſequendas eſſe putat interpres. In generalibus quidem conveniunt omnes interpretes; at in applicatione a ſe invicem ſæpe longe diſcedunt: ſic v. gr. conveniunt in hiſce: attendendum eſſe ad ſcopum Scriptoris ſacri; probe diſtinguenda, quæ in argumento, quod tractatur, ſint eſſentialia, quænam acceſſoria, & quaſi in tranſitu dicta; conſideranda probe eſſe antecedentia & conſequentia; attendendum ad nativam vocis ſignificationem, uſum receptum, & a ſignificatione tralatitia probe diſtinguendum: phraſes metaphoricas in ſimplices & naturales eſſe reſolvendas, ſervata religioſe ſignificatione, quam intendit Scriptor ſacer: loca obſcuriora ex clarioribus, iis præſertim, ubi auctor de eodem argumento data opera agit, eſſe illuſtranda, & quæ aliæ ſunt leges, quas hermeneuticæ artis ſcriptores in medium proferre ſolent. In his & aliis regulis generalibus conveniunt, ubi extra partes poſiti ſunt: at ubi deventum eſt ad hujus vel illius libri, aut hujus vel illius loci Scripturæ expoſitionem, quaſi illico omnium ſuorum principiorum dememiniſſent, a ſe invicem mirum in modum diſſentiunt. Si in cauſam mali inquiras, facile ea erit obvia; ſcilicet *ſectæ ſtudium*, & *hypotheſes* quædam falſæ vel dubiæ impediunt, quominus interpretes verum cernant; nimirum antequam ad interpretationem S. Litterarum accedunt, ſyſtema ſuum theologicum ante oculos habent, & loca præcipua Scripturæ ſacræ, quibus particulares cuivis ſectæ opiniones probari ſolent, memoriæ probe habent infixas: ubi igitur deventum eſt ad hunc vel illum locum S. Scripturæ interpretandum, regulas æquiſſimas transgrediuntur, nec de ſenſu vero a Scriptore ſacro intento, ſed de *ſua*, cui addicti ſunt, *ſententia* invenienda ſunt quammaxime ſolliciti. Pravum autem hoc ſtudium adeo pleroſque interpretes dementavit, ut ſanando huic malo vix reperias medelam. Rari profecto ſunt illi interpretes, qui ſectæ ſtudio ſeſe abripi non patiantur. Lege duntaxat commentarios *Arminiani* alicujus, *Lutherani*, aut *Reformati*, in epiſtolam ad Romanos, & mox deprehendes verum eſſe quod dixi. Imo nec hoc ſufficit.

Vix

Vix ſine periculo poteſt interpres hunc vel illum locum Scripturæ, ad probandam theſin hactenus adferri ſolitum, aliter interpretari, quam eo ſenſu, quem ſyſtematum conditores definiverunt; nimirum ſtatim ac quis unum vel duo loca aliter interpretatur, quam ſyſtematum fabricatores præſcripſerunt, clamant zelotæ, te in caſtra hoſtium tranſiiſſe, vel a B. Majorum explicationibus receſſiſſe; quod tamen iniquum eſſe, & ipſis principiis Proteſtantium adverſum, cordati Theologi fatentur. Ita *Rivetus* in *commentario in Geneſin ait*: *Quis unquam æquus æſtimator hæreſeos crimen impegit ei, qui veritatem aliquam agnoſcens & defendens, non tamen omnia, quæ approbantur a quibuſdam, indiſcriminatim & ſine delectu recipit, ſed poſt legitimum examen, præcipuis contentus, alia vel omittit, vel etiam ingenue ad rem non facere oſtendit? quæ certe agendi ratio maxime valet.* Idem repetit *Piſcator in Philip. II.* Verum quidem eſt, Theologos proteſtantes aſſerere, Scripturam S. unicam eſſe normam interpretationis S. Litterarum: at ſi ad methodum interpretandi certa Scripturæ loca attendimus, manifeſtum erit, plures interpretes non tam ſenſum Scriptoris ſacri, quam vero potius ſenſum eccleſiarum, quibus addicti ſunt, quærere. Nota quorundam Doctorum ex his cætibus diſtinctio, inter *primariam* & *ſecundariam fidei normam.* Neque ideo adeo explodenda eſt *Dupinii* Doctoris pontificii ſententia, de explicatione Scripturæ juxta ſenſum eccleſiæ, quæ adducitur a τῳ μακαρίτῃ cl. *Turretino*, *in cogitationibus de variis Theologiæ capitibus.* Verba *celeb. Turretini* ita ſonant: *pars eſt tyrannidis pontificiæ, prohibere ne quisquam Scripturam interpretetur, niſi juxta ſenſum eccleſiæ:* Conc. Trident. Seſſ. IV. *Quæ quidem lex ita iniqua eſt*, inquit *cl. Turretinus*, *omnesque interpretum conatus & profectus ita ſufflaminat, ut ne ipſi quidem viri docti inter Pontificios ea ſe ligari velint; dicantque raro commento latam illam contra novatores, ſed non contra ſe.* Vide *Du Pin diſſ. prælim. lib. I. cap. X.* Utrum illi inter Proteſtantes, qui inter *primariam* & *ſecundariam regulam* fidei in interpretatione S. Litterarum obſervanda diſtinguunt, *ſecundariam* vero ante omnia ſequuntur, non in eundem impingant lapidem, doctioribus dijudicandum relinquo. Verum eſt quidem, prudentes inter Proteſtantes ſcriptores, ubi de *analogia fidei* agunt, per eam intelligere fundamentalium cummaxime Theologiæ articulorum, omnibus fere Chriſtianis communium, conſenſum. V. *Buddeum*,

Ram-

Rambachium, alioſque, de Analogia fidei: at ubi loca explicanda ſunt, quæ de *prædeſtinatione*, *gratia* & *ſacramentis* agunt, de quibus inter ſe diſſentiunt Proteſtantes, reperit quiſque in interpretatione mentem ſectæ ſuæ. Sic *Coccejanorum* ille canon; *Verba Scripturæ ſignificant quicquid ſignificare poſſunt*, eum in finem excogitatus eſſe videtur, ut interpretes imaginationi frena laxare, & multiplices & ſpecie ſublimes ſenſus ubique reperire poſſint; quod vel ipſæ horum hominum interpretationes ſatis ſæpe demonſtrarunt; alias dici poteſt de quolibet ſcriptore ſani cerebri, verba ejus ſignificare quicquid ſignificare poſſunt. (*) Candide & nervoſe errorem interpretum ſectæ ſuæ, & opinionum ſingularium decreta in Sacris Litteris quærentium repræſentavit *ὁ μακαριτης celeb. Werenfelſius* in *diſſertat. de ſcopo interpretis*; verba ita ſonant: „ Sed pergo ad alteram interpretum claſſem, a recto tramite aberrantium, eorum videlicet quos diximus, *non Scripturæ*, ſed *ſuam ſententiam* in Scriptura quærere.

„ Hac vero in re obſervo, eandem propemodum Scripturæ ſortem fuiſſe, & eſſe etiamnunc, quæ olim fuit *Homeri*; nam cum hujus carmina maximæ omnibus ſeculis admirationi eſſent, factum eſt, ut quolibet in iis quærente, quod ſibi præ cæteris videbatur admirabile, in *Iliade* & *Odyſſea* nihil non cerneretur: ſicque innumera *Principi Poëtarum* afficta ſunt, de quibus ne per ſomnium quidem cogitavit. Simile ſane fatum cum omnes habuerunt libri præſtantes, tum nullus omnium hac in parte pejus eſt habitus, quam liber omnium præſtantiſſimus, *S. Scriptura*. Omnes agnoſcimus, hunc librum eſſe divinum, & merito quidem. Sed quid inde accidit? Quilibet noſtrum reperire cupit, quod ſuo cerebello ante alia videtur divinum. Si cui *ratiocinationes* ſuæ optime cohærere videntur, illas quamprimum in aptum ſyſtema coegit, quod tanquam divinum adorat: in S. Scriptura nil niſi hoc rationi tam gratum ſyſtema quærit, & quicquid non bene in illud quadrat, non deſinit in omnes partes flectere & torquere, donec

(*) Quid de hac regula ſentiendum ſit, multi doctiſſimi interpretes oſtenderunt. Vide celeb. FREY diſſertat. primam, de officio doctoris chriſtiani. LIMBORCH prolegomena in acta Apoſt. Interpretes Berolinenſes in præfatione, alioſque multos.

„ aliquo modo quadret: qua in re *Fauſtum Socinum* præcipue pec-
„ caſſe frequens Theologorum querela eſt. (*)

„ Alius contra φαντασιαστικὸς magis quam λογικὸς fœtus fœcundæ
„ phantaſiæ, & neſcio quod ædificium, ex his conflatum, cujus
„ miram, ut ipſi videtur, concinnitatem aptamque ſymmetriam
„ velut Θεῖόν τι veneratur, ubicunque poteſt, in hoc libro reperire
„ ſtudet. *Platonicus* hic captat *ideas* ſuas, *emanationes divinas*, ea-
„ rumque *ſyzigias*, *Angelorum & geniorum* varias *claſſes* & *hierarchias*,
„ omnes denique divini Platonis *meteoriſmos*. *Peripateticus* meta-
„ phyſicam principis Philoſophi hic aucupatur, nec non & *materiam*
„ *primam*, una cum *formis ſubſtantialibus*, *qualitatibusque primis &*
„ *ſecundis*. *Thomiſta* hic venatur *definitiones Doctoris Angelici*: *Scoti-*
„ *ſta* ſubtilitates *Scoti*. Et noſtra ætate quidam *Carteſii* ſequaces non
„ modo hujus *meditationes metaphyſicas*, ſed & *tria elementa*, *ſtructu-*
„ *ram vorticum*, totumque *mundum carteſianum*, ex Scriptura ſacra
„ exſtruendum putarunt. Imo ne quid deſit, & *Alchymiſtæ* hic ſe dete-
„ cturos ſperarunt *lapidem Philoſophorum* & *aurum potabile*, cujus
„ exemplum in *Fluddo*, *Fratribus Roſeæ crucis*, aliiſque ſimilis inge-
„ nii hominibus habemus. Quid quæris? eo ventum eſt, ut, quem-
„ admodum olim *Cicero* conqueſtus eſt, *nil tam abſurde dici, quod non*
„ *dicatur ab aliquo Philoſophorum*, conqueri ſæpe neceſſe ſit, nihil
„ tam abſurde ſomniari poſſe, quod non a quibuſdam quæratur in
„ ipſo verbo Dei. Et, o miræ felicitatis homines! nemo hic ex-
„ ſpectatione ſua fruſtratur, nullius audiuntur querelæ, de perdito
„ in quærendo labore: omnes ingeminant, vetus illud εὕρηκα, ſibi-
„ que, quod quærebant reperiſſe, toto pectore gratulantur.

Tam

(*) Regulæ, quas ſibi Socinus in interpretatione Scripturæ ſervandas eſſe ſanxit, ita ſunt comparatæ, ut violentas ſemper & contortas interpretationes ſequi debuerit, Ita enim de Chriſto part. III. cap. VI. Op. Tom. III. pag. 204. ait: „ Ego, etiamſi non ſemel ſed ſæpius in ſacris monumentis
„ ſcriptum extaret, Chriſtum divinæ juſtitiæ pro peccatis noſtris ſatisfe-
„ ciſſe; non idcirco tamen rem ita ſe habere crederem, ut vos opinamini.
„ Cum enim id omnino fieri non poſſit; aliqua, quæ minus incommoda
„ videretur, interpretatione adhibita, eum ſenſum dicerem, qui & ſibi
„ ipſi conſtaret, & perpetuo ejuſdem Scripturæ tenori non adverſaretur.
Ibid. „ Ea, quæ fieri non poſſe aperte conſtat, divinis etiam Oraculis
„ ea facta feciſſe in ſpeciem atteſtantibus nequaquam admittuntur, & id-
„ circo ſacra verba in alium ſenſum, quam ipſa ſonant, per inuſitatos etiam
„ tropos quandoque explicantur. „

„ Tam vero aliena & abſurda cum in divino hoc libro cernan-
„ tur, aut potius cerni putentur, quis mirabitur, ſi hic *ſuam* quiſque
„ religionem invenit, quam a teneris annis, velut divinam, velut
„ unicam ſalutarem, eſt amplexus? Quis mirabitur, ſi filii ubique
„ locorum hic inveniunt dogmata patrum ſuorum, diſcipuli dictata
„ magiſtrorum; ſi quiſque hic reperit opiniones ſectæ ſuæ, ordinis
„ ſui, ſcholæ ſuæ, civitatis & religionis ſuæ, temporis denique &
„ ætatis ſuæ: atque, ut *Verulamius* præjudicia certis nominibus diſtin-
„ xit, ſic alius hic invenit *idola tribus*, alius *idola ſpecus*, alius *idola*
„ *fori*, alius *idola theatri.* Nempe maxima pars hominum non id
„ agunt, ut e Scriptura diſcant, quid ſibi credendum ſit, ſed ut,
„ quod crediderunt ante, ex ea confirment. Rapit hic quiſque ad
„ ſuam ſententiam ſtabiliendam, quicquid ſibi prodeſſe putat: quod
„ obeſt detorquetur, aut neſcio qua diſtinctione eluditur: atque
„ ita παρερμηνεία alia aliam poſt ſe trudente, tantum non ubique ve-
„ rus Scripturæ ſenſus amittitur. „ *Hactenus inſignis ille Theologus.*
Eandem querelam ingeminavit *celeb. Frey*, in diſſert. prima de *officio Doctoris chriſtiani pag.* 31.

Præter immedicabile illud malum, de quo jam diximus, alia ſunt, quæ impediunt, quo minus interpretes verum ſenſum S. Litterarum reperiant. Quidam eruditionem duntaxat ſuam & vaſtiſſimam lectionem oſtentare volunt, & lectoribus manifeſtum facere, quantum in humanioribus litteris profecerint: alii alluſiones etiam in perſpicuis locis quærunt, ad ritus moresque populorum Orientalium, Græcorum & Romanorum ſpectantium; quidam in lectione veterum Philoſophorum probe verſati, eodem modo ratiocinatos fuiſſe Apoſtolos ſibi perſuadent: rurſus alii omnibus vocibus Scriptorum Sacrorum neſcio quam ſingularem emphaſin ineſſe exiſtimant, apud cæteros Scriptores iisdem vocibus & phraſibus utentes non reperiundam; de quibus & aliis huc pertinentibus interpretum aberrationibus legatur *doctiſſima diſſertatio celeberrimi Moshemii*, cujus inſcriptio eſt: *Cogitationes de eo quod juſtum eſt circa S. Litterarum ex profanis ſcriptoribus interpretationem & emendationem.* Longiſſime vero a via aberrant illi interpretes, qui allegoricum commentandi genus amant, quod non ſolum olim Patres & pontificii Doctores, ſed & multi *Proteſtantium* ſuperiore ſeculo, imo eheu! & noſtro ſectati ſunt: quæ interpretandi ratio nonſolum

doctis riſum movet, & plebi nullam adfert utilitatem; ſed & religionem ipſam contemtui exponit, & hoſtes veritatis in ſuis, quos fovent erroribus, confirmat. Audi quid de ejuſmodi interpretamentis ſentiat vir πολυμαθέστατος H. *Hottingerus*, in ſuo *theſauro philologico* pag. 237. verba ita ſonant: „ Peſſime Chriſtianiſmo conſuluerunt illi, qui ſive veritatem, ſive cerebri ſui figmenta defenſuri, Scripturam ſacram miſere ad propoſitum ſuum interſerunt. „ Memores eſſe debuiſſent, nec ex quovis ligno fieri Mercurium, „ nec ex quolibet dicto Scripturæ quodlibet exſtrui dogma. Unde „ graves Judæorum querelæ de ineptis Pontificiorum explicationibus „ allegoricis. Exempla affatim ſuppeditat auctor libri Nizz. num. „ 40. 45. 56. 11. 276. & alibi. Indignum profecto eſt Chriſtianis, „ ad ejuſmodi eos confugere allegorias, quibus univerſa eorum doctrina apud infideles in præſentiſſimum adducitur diſcrimen. Has „ enim dum illi legunt, eas protinus ſuſcipiunt cogitationes, religioni noſtræ male eſſe proſpectum, cum ad ejus defenſionem nonniſi conjecturæ quædam & longe petitæ rationes ex S. Scriptura, „ unica fidei noſtræ norma & cynoſura, in promtu nobis ſint. Utinam vero & illi, qui bonam alioquin cauſam tuentur, hic caute ſatis agerent, & in argumentationibus ſuis theologicis myſteria religionis chriſtianæ Judæis non propinarent deridenda! Clare utique „ & perſpicue Deus in verbo ſuo voluntatem nobis patefecit, cur „ igitur non illi ſoli aures ſubſtringimus, cur omnibus præliamur armis adverſus Judæos etiam plumbeis mucronibus? & ſane, ut olim „ augur Fabius Maximus dixiſſe fertur, ſalvis auſpiciis ea geri, quæ pro „ Reipublicæ ſalute gererentur, ita multi præclari viri, Theologi „ etiam veteres (*utinam veteres tantum*) credebant, recte & ſapienter inſtitui, quicquid pro defenſione veritatis tentaretur. Sed „ monendi iſti ſunt, inquit Calvinus in Geneſ. cap. I. ut a violentis „ ejuſmodi gloſſis ſibi caveant. Selectu profecto opus eſt in citatione „ teſtimoniorum, non numero ſed pondere & ἐνέργεια verborum „ adverſarii premendi, atque in notitiam veritatis deducendi ſunt. „ Id vero quam vellemus diligentius in acerrimis cum Antitrinitariis „ dimicationibus obſervaretur! „ Hactenus celebris ille Theologus. Conferantur cl. *Interpretum Berolinenſium prolegomena in N. Teſtamentum p. m.* 28. *& ſeq.* Similes de ineptis ejuſmodi allegoriis V. D. querelas in medium protulit cl. *Limborch*, in præfat. *ad Acta Apoſt.* com-

comparent hic *Calvinus*, *Lutherus*, *Scaliger*, *S. Amama*, *Ligtfootus*, & *Dallæus*, quorum verba lectu digna ſunt.

III.

Qui duplicem illam cauſam, quæ interpretes impedit, quominus veritates in Sacris latentes deprehendant, attenta mente perpendit, facile animadvertet, eam ita eſſe comparatam, ut *plene perfecteque* tolli in hac vita non poſſit. Interim, quantum in hac rerum caligine fieri poteſt, præſtandum, quicquid in noſtra poteſtate ſitum. Ad priorem cauſam ſublevandam nihil melius, nihil tutius excogitari poteſt, quam *docta ignorantia* & ἐποχή. Doctam interpretis appello ἐποχὴν vel ignorantiam, quando omnibus præſidiis, quæ ab erudito viro exſpectari poſſunt, inſtructus, examinatis ſingulis partibus horum vel illorum S. Scripturæ locorum, collatisque interpretibus accuratiſſimis, deprehendit, ſe lucem illis adfundere poſſe nullam, tantiſper nihil alterutram in partem pronuntiat. Quid enim aliud tum temporis præſtare poteſt ſapiens interpres, quam ingenuam hanc confeſſionem edere, ſe, qualis ſenſus horum vel illorum locorum S. Scripturæ ſit, ignorare. Cumque in aliis multis diſciplinis eodem officio defungi debeat vir eruditus & veri amans; cur hic idem non præſtet cauſa adeſt nulla: vel an non præſtat hoc facere, quam ingenium fruſtra torquere, conjecturas conjecturis addere, ne perpluant, & pro verbo Dei venditare incertas hypótheſes vel cerebri luſus? profecto tam fervidus quælibet, obſcuriſſima etiam, interpretandi pruritus, & inde enatæ tot diſcrepantes ſententiæ effecerunt, ut nonſolum Deiſtæ materiem ampliſſimam inde ceperint Chriſtianos perſtringendi; ſed & ut multi, imbeciliore ingenio inſtructi, in varias dubitationes inciderint. Neque poſſum non hic laudare cordatum inſtitutum *cl.* & *doctiſſimi Francofurtenſis ad Mœnum Rectoris*, *J. G. Albrechti*, qui ſcriptis aliquot eruditis diſſertationibus, *de neceſſaria interpreti in explicandis S. Litteris* ἐποχή, multis adductis virorum doctorum teſtimoniis, huic argumento magnam attulit lucem, neceſſitatemque hujus ἐποχῆς allatis pluribus exemplis ſolide oſtendit: neque dubito quin omnes, qui ἄνευ πάθων eas examinant, album illi adjecturi ſint calculum.

Quæritur quomodo duplici huic malo aliqua ex parte occurri poſſit.

Et profecto ante hunc, hoc ipſum, quod pluribus exemplis adſtruxit cl. *Albrecht*, agnoverunt viri doctiſſimi. Ὁ μακαρίτης *cl. Werenfelſius*, Theologus acutiſſimi ingenii, hanc theſin opuſculorum ſuorum pag. 104 poſuit: *Cognitio linguarum orientalium, veterum hiſtoriarum, conſuetudinum, rituum, opinionum, non tanta hodie comparari poteſt, quæ ſufficiat omnibus Scripturæ locis intelligendis, omnibus difficultatibus & dubiis ſolvendis, omnibuſque apparentibus contradictionibus conciliandis.* Neque operoſa hujus theſeos elucidatione opus eſt, dum nonſolum eruditiſſimorum interpretum lectio quemvis de ejus veritate convincere poteſt, ſed & natura rerum ac ſtylus ipſe. Non adeo perſpectas nobis eſſe omnes voces & phraſes hebraicas in S. Codice occurrentes manifeſtum eſt, cum ex verſione τῶν ſeptuaginta, qui ſcire eas debuiſſent, tum ex aliorum orientalium dialectorum & verſionum collatione id patet: neque habemus Scriptores Moſis & Prophetarum ætati coævos, eodem idiomate utentes, ex quibus linguæ hujus paulo accuratiorem notitiam nobis comparare, & voces phraſeſque obſcuriores intelligere poſſemus. *Jobum* quidam æque bene ex *chaldaica*, ac alii ex *arabica* dialecto interpretantur: & difficile eſt determinatu, an non voces & phraſes in tanta humani ingenii diverſitate, mutatione linguarum, & migratione gentium, longe aliam ſignificationem acceperint ac primitus, dum iiſdem linguis vel dialectis utebantur homines, habebant: ſæpiſſime etiam contingit, ut ſignificationi verborum vel plures ſubjiciamus ideas, quam ſcriptor ſacer voluit, vel aliquas demamus. Audi, quid de hoc argumento judicet *vir linguarum orientalium & artis interpretandi S. Litteras callentiſſimus J. L. Frey, Profeſſor in Academia Baſileenſi longe celeberrimus*, in diſſertatione prima *de officio Doctoris Chriſtiani* pag. 16. *Forte* (inquit) *perpaucæ ſunt Scripturæ explicationes, de quibus aſſeverari poteſt, illas ita præciſe mentem Scriptoris exhibere, ut nihil, ne minimum quidem, ei addant demantve: cujus ratio eſt, quod nulla verba reperiantur adeo apta & idonea, adeo ab omni ambiguitate libera, præcipue in lingua ſacra, quæ tantum idearum numerum nec plus minusve ſemper repræſentent. Unde & id liquet, non modo tum nos a mente Scriptorum aberrare, cum pauciores ideas verbis ſubjicimus quam Scriptor ſubjecit; ſed & cum plures ideas* ſubjungimus quam *Scriptor conjunxit: ut proinde peccet interpres, non modo verbis nimis anguſtum, ſed & nimis augustum*

guſtum

guſtum amplumque tribuendo ſenſum; neutri enim præciſe eædem, quæ Scriptori obſervantur ideæ. Placet nobis ingenua confeſſio celeb. *Clerici*, qui animum ad interpretationem V. Teſtamenti adjuncturus, diſſert. II. commentario præmiſſa ſequentem in modum diſſerit: *Sed cum ſæpe dubitaremus, an rem acu tetigiſſemus, cumque aut nullus ſatis perſpicuus ſenſus, ſolius grammatices aut critices ope, aut plures æque probabiles invenirentur, in paraphraſi aut commentario dubio ac ſuſpenſo ſtylo uſos nos lectores deprehendent. Forte etiam frequentiores dubitandi rationes & dubii animi plura indicia, quam in pleriſque hujus generis ſcriptis occurrent. Sed cum quiſque ſibi credat ac dubitet, hæc mihi meique ſimilibus ſcripta, doctiores, qui omnia exploratoria habent, exiſtiment, & ſibi ipſi dilucidam cognitionem, eorum quæ alios fugiunt, gratulentur. Errandi metu nos intra dubitationem continuimus, quando nec aliorum auxilio, nec noſtro Marte, graviores judicandi rationes invenire poteramus: unde non ſequitur ab aliis inventum non iri, quod adfirment. Ut longe abſumus ab eorum ſententia, qui nihil patere in Scriptoribus ſacris putant, ope ſolius Grammaticæ, niſi Traditio adjungatur; ita nec omnia clara atque aperta cenſemus, certe nobis non ſunt. Ubi autem non liquebat, conati ſumus cohibere ſemper, & ab omni lapſu continere temeritatem, quæ tum eſſet inſignis, ſi aut falſa, aut incognita res adprobaretur, neque hoc quidquam eſſet turpius, quam cognitioni ac perceptioni adfirmationem adprobationemque præcurrere.* De veterum hiſtoriarum monumentis idem dicendum. Habemus equidem virorum doctiſſimorum, *Uſſerii*, *Prideaux*, *Schukfort* aliorumque ſcripta, in quibus ex antiquiſſimorum ſcriptorum profanorum λειψάνοις lux affunditur S. Litteris; at quo hiſtoria ſacra V. T. antiquior eſt, eo major eſt inopia monumentorum veterum; hinc ex conjecturis ſæpe meris, inter ſe invicem parum conſentientibus, conſtant illæ narrationes. Adde nomina & res geſtas exoticorum ſcriptorum tantæ obſcuritati eſſe obnoxia, ut difficillimum ſit ea contuliſſe cum iis, quæ in ſacris Pandectis narrantur. Veterum Ægyptiorum notitiam habemus ut plurimum ex ſcriptoribus græcis & romanis, qui minus accurate nobis eorum ritus, religionem, opinioneſque repræſentarunt. Controverſia certe, quæ occaſione doctiſſimi *Spenceri* & *Marshami* de origine rituum ægyptiacorum orta, ſatis oſtendit, quam ſit noſtra cognitio circa has res arctis incluſa cancellis; unde & ſimul

colligi

colligi poteſt, quam ſint certæ alluſiones quædam propheticæ ad hos illosve eventus, conſuetudines, ritus, & parabolas: profecto ut plurimum ad conjecturas meras in hiſce recurrendum eſt. Quanquam igitur ſolerter viris doctis, qui philologicis commentariis S. Litteras, inprimis V. Teſtamentum explicare aggrediuntur, in hæc omnia, de quibus dixi, ſit inquirendum, nullique labori parcendum, modus tamen ingenti veri inveſtigandi ſtudio eſt ponendus, poſtquam ſatis ſuperque longo examine interpretes defatigati deprehenderunt, fieri non poſſe ut altius in verum ſenſum dictorum penetrare poſſint. Præſtat ſæpe illud, *non liquet* vel *ignoro*, ingeminaſſe, quam fruſtra ſeſe torſiſſe. Neque exiſtimandum hanc ingenuam ignorantiæ confeſſionem detrimentum allaturam religioni, aut hoſtibus, *Deiſtis* ſcilicet & *Pontificiis*, triumphandi materiem ſuppeditaturam. *Primo* enim per naturam rerum fieri non poteſt, ut perfectam omnium phraſium, quæ in utroque codice occurrunt, notitiam habeamus. Conſentaneum igitur eſt, ut ſæpe aut noſtram rotunde confiteamur ignorantiam, aut aperte & cordate aſſeramus, nos præter conjecturas, ſpeciem aliquam probabilitatis habentes, afferre poſſe nihil.

Secundo: tum autem demum, uti dixi, ad hanc ingenuam confeſſionem properandum eſt, ubi ante omnia ſingillatim loca & ſingulas περιστάσεις diligentiſſime excuſſimus, omnesque in partes ingenium verſavimus, neque tamen verum detegere potuimus. Certe qui hoc præſtitit, uti ab omni ſpecie alicujus turpis inertiæ, ſic etiam a culpa temeritatis immunis eſt.

Tertio: Proteſtantes omnes in eo conveniunt, omnia, quæcunque ad ſalutem cognitu ac præſtitu ſunt neceſſaria, in utroque Fœdere ſatis & ſufficienter conſtare. Aliis ſectis addicti, ipſi etiam Pontificii hoc, velint nolint, fateri tenentur. Neque enim aliis præſidiis inſtructi ſunt ad S. Litteras interpretandas quam illi, qui ab eccleſia romana ſeceſſionem fecerunt. Ridemus merito eccleſiæ romanæ Doctores, quando infallibili judice demum admiſſo omnia in S. Litteris aperta eſſe dicunt, cum tamen nullis argumentis, e philologiæ ſacræ ſcriniis petitis, Pontifex lucem afferat obſcuris locis, ſed Dictatoris ad inſtar, pro lubitu vel aliter ſentiendum decernat; quod præſtare poteſt quilibet Doctor umbraticus.

Quarto:

Quarto: quod ad Deiſtas ſpectat, illi ut plurimum omnem revelationem reſpuunt, neque propter obſcuriora plurima loca S. Litterarum id ſe facere aſſerunt; ſed potiſſimum ob myſteria, miracula, totamque Gratiæ in Evangelio revelatæ doctrinam. Doctiores ex hoc grege facile vident interpretum diverſitatem non ſufficiens argumentum eſſe, ad univerſam religionem chriſtianam impugnandam; neque igitur ingenua *ignorantiæ* confeſſio circa loca quædam V. & N. Teſtamenti, eos in *Deiſmum* præcipitare poteſt.

Quinto denique: viri, qui accuratiorem religionis cognitionem perſpectam habent, probe ſciunt, id quod præcipuum eſt in religione non niti obſcuriore quorundam rituum, hiſtoriarum &c. majore vel minore notitia, ſed cognitione veritatis, quæ eſt ſecundum pietatem, & præſtatione ſedula eorum præceptorum, quæ Chriſtus & Apoſtoli injunxerunt. Hi certe non curant curioſas eruditorum diſquiſitiones, & plebs ipſa veritatibus in catechiſmis contentis contenta eſſe poteſt, quia illæ in N. Teſtamento tanquam ſcitu neceſſariæ repræſentantur, quo ipſo tamen illi commendanda eſt lectio S. Scripturæ, inprimis N. Teſtamenti, adhibitis paucis gloſſis ſi ad manus ſunt. Neque docti ipſi in vita & morte aliud præſidium inveniunt, quam in certa de his articulis perſuaſione, conjuncta cum præſtatione eorum officiorum, quæ cum articulis illis neceſſario conjuncta eſſe debent. Addendum hic eſſe puto prudens monitum τȣ μακαριτȣ *cl. Werenfelſii*, quod corollarii ad inſtar, cogitationibus ad varia loca N. Teſtamenti adjecit. Sonat autem ita: *Potuiſſet Spiritus S. artem ſcribendi tam perfectam divinitus infundere, ut de quibuslibet rebus ita proprie, perſpicue, & diſtincte locuti fuiſſent, ut nulla in verbis obſcuritas eſſet & ambiguitas, quæ interpretem morari, aut ſenſum dubium reddere potuiſſent: ſed hoc facere noluit, ut eccleſia ſemper cognoſceret, qualibus inſtrumentis Deus fuerit uſus ad chriſtianam religionem per univerſum orbem diſſeminandam, & ita grande hoc opus non humanæ eloquentiæ adſcriberetur; tum vero ut diligentiam noſtram & attentionem in legenda S. Scriptura acueret; negligentibus & indignis ſenſus ſalutares occultaret. Quod ſi & piis lectoribus etiam poſt non levem diligentiam adhibitam ſenſus Scripturæ nonnunquam ambiguus videtur, idque in rebus non parvi momenti, poteſt & hæc ambiguitas ipſis ſæpe utilis eſſe; cum v. gr. ambigunt hæc an illa virtus in aliquo loco commendetur, hoc an illud vitium prohibeatur,*

hactenus quidem judicium ſuſpendere debent, ut de ſenſu loci nihil certi ſtatuant. Sed quando alterutrum horum commendari aut prohiberi certum eſt, ipſa ambiguitas pios ſtimulat, ut ita vivant, ac ſi utrumque horum aut hic præceptum, aut illic prohibitum foret.

IV.

Quæritur, quomodo alii impedimento occurri poſſit.

Quæritur autem, quomodo alteri malo, quod in interpretatione S. Litterarum ut plurimum locum obtinere videmus, occurri aliqua ratione poſſit, ſi illud penitus tolli non poteſt. Atque hic omnibus perpenſis ad tria potiſſimum attendendum eſſe putamus, ſine quibus quomodo ſcopus, quem intendit interpres, obtineri poſſit, non video. *Primum* eſt, ut quis animum ad interpretationem S. Litterarum converſurus certiſſime ſibi perſuadeat, verum alicujus loci ſenſum non poſſe ſerio quæri, ſine depoſitione præjudiciorum ſectæ, cui addictus eſt. Supra diximus, quamlibet ſectam, licet in communibus religionis articulis adquieſcat, privos tamen ſibi articulos vendicare, ex quibus conſtet v. gr. utrum quis *Lutheri* vel *Zwinglii* &c. addictus ſit partibus. Jam vero cum ſingulæ ſectæ probe perſpectum habeant, ad articulos illos probandos opus eſſe diſertis Scripturarum locis, ea ut plurimum non ſolum junioribus inculcantur, ſed in ſyſtematibus, ſive probent quod probandum eſt, ſive non, ſedulo adducuntur, & in examinibus publicis ea teſtimonia requiruntur. Idem *ſecundo loco* dici poteſt de diverſis hypotheſibus, quibus imbuti ſunt interpretes, & quibus adjuti exiſtimant, ſe accurate ſenſum S. Litterarum exhibituros, & facilius his vel illis locis Scripturæ lucem allaturos. Sunt, qui ope hypotheſium quarundam philoſophicarum id ſe præſtituros putant: quam feliciter docuit experientia. Dantur, qui neſcio quam inſolitam hebraicæ linguæ peritiam ſibi vendicent, & hujus ope reſtaurare textum, atque ita verum ſenſum explanare velint. Notum quæ promiſerit & tentaverit vir alias doctiſſimus *Meibomius*. Alius facillimam viam eſſe putat verum ſenſum S. Litterarum reperiundi, ſi ubi difficultates reperit haud facile ſolvendas, falce critica medelam ſtatim afferre, aut miſſo textu maſorethico huic vel illi verſioni album calculum adjicere conatur. De canone *celeb. Cocceji* jam ſupra diximus: alii, ſpecie pietatis inducti, omnem ſenſum

ſum optimum, i. e. intentioni Spiritus S. convenientiſſimum eſſe putant, ſi is pietatis quædam incitamenta ſuppeditet, & amplam materiem ad populum verba habendi exhibeat. Quidam in Vet. Teſtamento ubique Chriſtum quærendum eſſe dicunt, & potius eſſe abſolvendum illum, qui Chriſtum reperit in loco aliquo V. T. ubi de eo non agatur, quam illum, qui non videt de Chriſto agi, ubi tamen Scriptura ad eum reſpiciat. Denique multi, ubi litteralis ſenſus nimis macer eſſe videtur & ſimplex, ad myſticum ſtatim ac allegoricum confugiendum eſſe putant. Qui his vel ſimilibus hypotheſibus & opinionibus imbuti ſunt, & eaſdem ſemper & ubique ſectandas & obſervandas putant, ſæpe a ſenſu vero recedunt; ex quo colligitur, *ad tertium tandem*, ſi huic malo medela afferri poteſt & debet, recurrendum eſſe aliquod præſidium: nimirum ſequendum, ſaltem inveſtigandum ſenſum *ſimpliciſſimum*, *nativum*, & *vero quam maxime conſentaneum.*

V.

Omnis vero labor in eo conſiſtit, ut oſtendamus, in quo tandem *ſimplicitas* illa interpretationis conſiſtat, & quibus mediis obtineatur. Cum vero vox *ſimplicitas* non unam involvat notionem, ſed idea ſit complexa, nonniſi aliquot attributorum enumeratione, quid illa ſit, explicari poteſt. In genere hæc ſimplicitas opponitur obſcuro, contorto, ad rem nihil facienti, longiſſime petito, meris ſectæ vel hypotheſium precariarum principiis innixo, a ſcopo alieno & parum veriſimili. Dices hoc idem tandem eſſe ac veritatem ſenſus in S. Litteris occurrentis. Sine dubio hanc ſolam quærere debet interpres; ab ea tamen diverſa eſt illa ſimplicitas, quia per hanc veritas obtinetur. Videndum ergo, quibus viis & mediis ad illam ſimplicitatem perveniatur. Ita vera poteſt eſſe alicujus loci interpretatio, per longas ambages quæſita, in ſe ſpectata, quæ tamen facilius longe reperiri potuiſſet, ſi interpres breviorem viam, & magis compendioſam calcaſſet. Hic vero quædam *mittenda* eſſe cenſeo interpretibus; alia vero *præſtanda.*

Quæritur, quomodo ſimplicitatem genuinæ interpretationis interpres reperiri poſſit.

Et *primo* quidem, quod antea dixi, cavere ſibi debet interpres a *ſtudio ſectæ*, & temere *arreptis hypotheſibus.* Hæc ubi animos occupant, fruſtra non ſolum omnia monita, & regulæ optimæ, ſed

& omnis eruditionis apparatus, quo inſtructus eſt interpres, irritus plerumque erit. Vident enim ubique tales interpretes, quod videre cupiunt. Atque malum hoc adeo alte omnium fere, qui ad Scripturas ſacras interpretandas ſe accingunt, animos occupavit, ut dubitem, utrum id expelli unquam poſſit.

Secundo, quod de *ſtudio ſectæ* diximus, idem etiam de ſupra notatis hypotheſibus dictum volumus.

Tertio, nimium ſtudium exquiſitam eruditionem & lectionem variam oſtentandi, ut plurimum magis officit veræ interpretationi, quam eam promovet; animus enim a vero unice inveniendo retrahitur, & potius aliarum rerum, quam quod quærendum eſt, deſiderio impletur.

Quarto, quamvis pietatem, vel affectum potius pium in interprete maxime laudabilem eſſe putamus, ſi cum ſinceritate animi adhibitaque ſingulari Numinis reverentia ita ſit conjunctus, ut ſciens volensque nihil Deo in verbo ſuo loquenti tribuat, quam quod veritati & pietati conſentaneum eſſe putat; nihilominus tamen credendum non eſt, *pietatem ſolam* ſufficere ad officia veri interpretis præſtanda. Quilibet Chriſtianus debet omnem impendere operam, ut, quæ in Scriptura credenda proponuntur, pro animo admittat, & quantum valet ingenio, in cognitione ſalutaris veritatis creſcat; dubiumque etiam nullum eſt, quin quantum pro ſtatu ſuo neceſſe eſt, omnia illa reperturus ſit, quæ ad ſalutem ſuam promovendam facere poſſunt: at hæc non ſufficiunt, ad interpretis officium rite præſtandum. Plura contra requiruntur, quæ ſingulari diligentia ſunt ediſcenda, nimirum *linguæ*, *ars grammatica & critica*, *idiotiſmi linguarum*, *hiſtoriæ & antiquitates*; ſine his præſidiis nemo interpretis nomen ſibi vindicet: quivis ruſticus in ſua verſione intelligenda occupatus, & affectu pietatis commotus, præſtare id poteſt quod ad pietatem facit; ſed aliis de vero ſenſu ſollicitis fruſtra regulas genuinæ interpretationis aliqua cum probabilitatis ſpecie tradet. Hoc contra illos monendum, qui identidem jactitant, non eruditos, ſed pios potius ſenſum S. Litterarum optime intelligere, quod auxilio Spiritus S. adjuti ſint. Certe ſi de *veritatibus* tantum *moralibus*, de quibus guſtum aliquem habent, & experiundo talia didicerunt, quæ paſſim viri ſancti ſibi tribuunt, ageretur, nollem illis controverſiam movere, quanquam hic primo, in quo vera &

ma ſcula pietas conſiſtat, accurate eſſet definiundum, cum ſæpe anilis ſuperſtitio perſonam pietatis inducat. At ubi de aliis rebus agitur, quæ nonniſi intelligentia linguarum, & notitia præſidiorum hermeneuticorum obtinentur, virum vere eruditum aptiorem eſſe puto pio homine, omnibus præſidiis accurati interpretis deſtituto. Quo ipſo tamen non negatur, pietatem interpreti erudito ſæpiſſime lucem afferre. Interim & hoc verum eſt, ſæpe ſuperſtitionem exegeticam pietatis ſpecie deludere interpretem. Qua ratione hi homines in interpretatione S. Litterarum verſentur pulchre oſtendit *cl. Stemlerus*, in diſſertat. *de interpretationibus S. Scripturæ piis ſed minus accuratis.* p. 15. *Interpres*, (inquit) *hac labe & macula adſperſus, omnium ſcientiarum principia in S. Scriptura putat eſſe recondita, quaſi hæc humanarum quoque artium theſauros nobis exhibeat. Deinde ubique myſteria quærit & miracula, ubi talia ne ſagaciſſimus quidem ſcrutator omni diligentia indaget. Ad minima faſtidioſe diſcutienda anili fere ſolicitudine & cura fertur, & rebus, quæ nullæ ſunt, movetur inaniter. Philoſophiam & reliqua ex ingenuis artibus ſubſidia periculi plena eſſe vociferatur; etiamſi moderate & ſapienter ea adhibeas. Traditiones Judæorum veterum omnes ex finibus hermeneuticæ ſacræ profligat. Illuſtrationem ſacrorum ex profanis omnem, ſuis quoque limitibus caute circumſcriptam, damnat. Si, quis hujus vel illius difficilis loci ſenſus ſit, indicandum eſt, credere mavult quam judicare. Itaque ad aliorum ſe confert auctoritatem, nec probat niſi quod multis jam ſeculis invaluit, magnorumque interpretum ſuffragiis munitum eſt; quaſi nihil omnino ignoraverint veteres eccleſiæ Doctores, & ampliſſimum hunc campum plane emenſi ſint: quaſi tutius ſit alieno rem ſacram judicio, quam ſuo metiri, majorumque placitis ſe ita addicere, ut ſi quæ vera, hoc ſolo nomine quod nova, vera minus habenda eſſe videantur. Errare ergo mavult, & ſententias ab aliis acceptas pugnaciſſime defendere, quam ſine pertinacia, quid melius ſtatuendum ſit exquirere. Dum pius eſſe ſtudet in Scriptura ab omni dictionis vitio vindicanda, & omnes ex illa ellipſes, pleonaſmos, ſynchyſes, hypallagas, enallagas, eliminare cogitur, in contraria currit & ſe in difficultates vix ſuperandas incauta pietate conjicit.* Ita doctus ille vir. Iidem interpretes falſa pietatis imagine abrepti, emphaticas locutiones in ipſis verſionibus quærunt, ſi quando illæ ſtudio pietatis neſcio cujus ſpeciem præbent, licet apertum ſit, in textu originali

nullam emphaſin reperiri. Clamant inſuper, veri nominis interpretem Chriſtum ubique in V. T. quærere debere, & ex hoc ſtudio ubique Chriſtum reperiundi de pietate interpretis eſſe judicandum. Ego vero pro ſimplicitate mea ſemper exiſtimavi, interpreti hoc unum incumbere, ut ſenſum verum S. Litterarum, id eſt mentem S. Scriptoris quærat. Qui in Scriptis V. Teſt. agi putat de Chriſto, ubi de eo ſermo non eſt; & is, qui, ubi de eo agitur ſatis dilucide, de alio ſermonem eſſe putat, pariter mihi erraſſe cenſendi videntur; neque cauſam video, cur is, qui Chriſtum ubique in V. T. reperit, etiamſi perperam, majore pietatis ſtudio incenſus eſſe dicendus ſit, quam is, qui veritatis amore compulſus exiſtimat, in his vel illis locis de Chriſto ſermonem non eſſe. *Calvinus* v. gr. multis in locis V. T. de Chriſto, vel de Trinitate non agi putat, ſecus ac alii exiſtimant interpretes. Quis vero ſani cerebri homo exinde colliget, eum amore Jeſu Chriſti ſincero tactum non fuiſſe? profecto ex aliis potius notis, quam ex interpretationibus hiſce de pietate interpretis judicandum eſt.

VI.

Exponuntur uberius regulæ, quæ ad ſimplicitatem hermeneuticam inveniendam requiruntur.

Poſtquam quid in hoc argumento cavendum ſit expoſuimus, nunc paulo uberius oſtendemus, quantum nobis cognoſcere datum eſt, quid in interpretatione S. Litterarum ad *ſimplicitatem* & veritatem obtinendam requiratur; ubi tamen in anteceſſum monemus, nos omnes artis hermeneuticæ regulas hic minime expoſituros, quoniam hæc alibi quærenda ſunt, neque ad ſcopum noſtrum ſpectant. *Primo* igitur ante omnia interpreti attendendum eſt ad *ſcopum*, quem intendere debet S. Litteras explicaturus. Is autem (verbis utor *cl. Werenfelſii*) *non alius eſt, quam poſitis omnibus alienis affectibus, & præjudicatis opinionibus, genuinum cujuslibet loci ſenſum candide & ſincere indagare, eumque repertum ſine detorſione, additione & detractatione, aliis exponere, & quam fieri poteſt clariſſime demonſtrare.* Hunc ſcopum ſemper ante oculos habere debet interpres, præſertim ſi impetus aliquis novas & inſolitas quærendi locorum ſignificationes eum inceſſit; atque hoc ipſum manifeſtum facit, debere interpreti ineſſe *ſincerum veritatis eruendæ amorem.* *Secundo* autem huc conferet, ſi quis artis grammaticæ & idiotiſmorum probe ſit peritus.

Opti-

Optimus Grammaticus (ſi modo hac arte ſola in vita contentus non ſit) eſt etiam optimus interpres: ſaltem primum officium interpretis eſt, probe hanc artem perſpectam habere. Scio quidem hodie malam in partem ſumi appellationem *Grammatici*, quia multi ex hoc numero per vitam nihil aliud egerunt, quam ut omnes angulos hujus diſciplinæ perreptarent; quia ſæpe nobiliores diſciplinas contemnunt, de rebus nihili tanquam de rebus maximi momenti vehementer diſputant; quia multi ex iis moroſis moribus aliis moleſti ſunt, & omnem eruditionem hac una cognitione abſolvi ſibi perſuadent. At propterea ars ipſa grammatica contemnenda non eſt, quippe cognitu quam maxime neceſſaria, & noniſi ab imperito ſpernitur. Qui alias diſciplinas excolunt, ſæpe etiam præfidentem ſibi fiduciam ſumunt; non neceſſaria & parum profutura vehementer urgent; in cœlum tollunt laudibus ineptias; ſeque ita agendo magna eſſe Reipublicæ litterariæ ornamenta putant; tales dantur inter Philoſophos, Theologos, Medicos, Juriſconſultos &c. nemo tamen propterea ſani cerebri has diſciplinas ſpernet. Verbo dicam, nemo linguam aliquam rite callet ſine grammatica: atque cum hoc in univerſum verum ſit, tum multo magis locum habet in linguis, quæ antiquatæ ſunt, nec hodie in uſu. Ita videmus ſæpe legendo doctiſſimos interpretes S. Litterarum, eos omnium maxime nobis ſimplicem & genuinum ſenſum repræſentare, qui ad minutas etiam grammaticæ regulas attendunt. Ita ſæpe in *Druſii* commentariis reperias, quæ alibi fruſtra quæras, quoniam diligens eſt vocum hebraicarum ruſpator. Vide quæ de uſu grammaticæ in interpretatione S. Litterarum dicta ſunt ab *Eraſmo*, in præfat. ad ſuas annotationes in N. T. Cum hac peritia artis grammaticæ inprimis conjungenda eſt cognitio *idiotiſmorum.* Quantum hæc ad verum ſenſum alicujus ſcriptoris cognoſcendum facere poſſit, nemo ignorat. Defectus hujus cognitionis præcipue in Codice hebraico ſæpe impedit, quo minus multas ſententias auribus noſtris inſuetas, vel alio plane ſenſu ſumtas, quam qui inter Europæos locum habet, intelligamus; ita quid phraſi *pedes comprimere*, vel ad *parietem mingere* denotetur, haud ita facile intelligitur, neque inter ſe per omnia conſentiunt interpretes. Ita ſi cognoſceremus ſtylum mulierum nobilium, in aulis regum hebræorum degentium, certiſque gnomis & conſuetudinibus utentium, forte rectius quam nunc intelligeremus Canticum Canticorum.

Tertio,

Tertio, ut argumenta *a tuto* petita non ſunt uſurpanda, ſic neque temere textus ipſe, niſi maxima adſit neceſſitas, mutandus. Argumentantur *a tuto* interpretes, quando hærentes circa ſenſum dubium, neque facile explicandum, receptam hactenus, veritati licet non conſentaneam loci interpretationem, retinendam tamen clamant, propterea quod certis quibusdam ab ipſis receptis opinionibus faveat. Ita memini me legiſſe Al. *Morum*, virum alias doctiſſimum, interrogatum, utrum magis ipſi placeret ſyſtema *Cappelli* in critica ſacra prolatum, num vero *Buxtorfii*; reſpondiſſe, *Cappelli* ſententiam *vero magis conſentaneam eſſe*, *Buxtorfii* vero *tutiorem.* Quoniam vero jam in antecedentibus diximus, evitandum eſſe ſectæ ſtudium, & hypotheſes nullis certis regulis innixas, argumentationes vero *a tuto petitæ* huc pertineant, nihil addendum eſſe cenſeo.

Quemadmodum vero argumentationes *a tuto* nihil valent, ita ab altera parte tamen a temeritate mutandi textum ſacrum cavendum eſt interpreti. Non ego is ſum, qui credam, Codicum deſcriptores, inprimis ταχυγράφως, neque in punctis vocalibus aut litteris nunquam errare potuiſſe, ad tale enim ſtatuendum opus eſſet perpetuis miraculis, quæ hoc in caſu ſtatuere ἄτοπον eſt. Imo τὸ *Keri* & *Chetib* probat in hunc vel illum codicem aliquando errorem potuiſſe irrepere. Celeb. *Hottingerus* pater, in *Theſauro philologico* ad quæſtionem, utrum injuria temporis, Judæorumque malitia, ſic moderni codices corrupti, ut pro judicibus controverſiarum vix amplius poſſint haberi, inter alia ſic reſpondet pag. 124. *Non ſermo eſt de leviuſculis quibuſdam erroribus, qui injuria temporum, tum ante abſolutam Maſoram in plura, tum poſt ejus editionem in pauciora exemplaria irrepſerunt: quod ipſum tamen cum Reformati concedunt, authentiæ veritatis hebrææ nil prorſus derogant. Videantur A. Riveti Iſagog. ad Script.* p. 106. *Amama Antibarb. Bibl. lic.* 1. *cap.* 1. *Glaſſii Philol. S. part.* 1. *lib.* 1. *Haeſpan.* p. 257. *quibus Joh. Morinus in Exercit. biblicis p.* 62. *non paucos adjicit alios, Druſium puta, Mercerum, Bertramum, Pagetium, Cappellum, Piſcatorem, Buxtorfium, Junium, qui ſemel atque iterum, vulgato Hebræorum codice valere juſſo, aliam codicis Heidelbergenſis antiquiſſimi lectionem fuit ſecutus, ut videre eſt in II Chron. XXVI. v.* 5. *& cap. XXXV. v.* 3. *Scaligerum in notis ejus ad Elench. chronol. p.* 26. 27. *Nec aliter Judæi, qui non tantum*

tum varias orientalium & occidentalium lectiones קרי וכתיב , *lectum & ſcriptum, ſed & aliorum poſt Maſoretas ſcriptorum exemplorum diverſitatem, vel ad marginem Bibliorum, vel in commentariis oſtendunt. Vide Bibl. Baſil. Geneſ. XIX. v. 13. Geneſ. XXV. v. 3. & alibi; quam tamen differentiam veritati hebraicæ nihil detrahere prorſus ipſe Simeon de Muis, homo pontificius, Cenſur. in Exercit. Mor. cap. V. p. 17. & cap. VIII. p. 162. & deinceps it probatum. Vide etiam cl. Buxtorſium de punct. antiq. & orig. p. 20. 22. 351. 353. 277. 275. præſertim 281. Hacſpan. l. c. p. 305. ſic Danielis cap. II. v. 11. pro* אחרן *alius R. Saadias legit* אהרן *Aharon, & pag. 212. ait, ſupra diximus non eam in omnibus codicibus eſſe ἀναμαρτησίαν & harmoniam, ut ne apice a ſe invicem differrent.* Hactenus ille vir. (*)

(*) Huic teſtimonio adſtipulantur viri in eccleſia reformata doctiſſimi. Duos tantum adferam in eorum gratiam, qui auctoritate potius quam argumentis ad ita vel aliter ſentiendum moventur, teſtes. Prior eſt celeb. BOCHARTUS, de cujus orthodoxia & eruditione ſingulari nemo dubitat. Hic vero in eruditiſſimo opere, PHALEG inſcripto, libro II. cap. XII. de hoc argumento ita pronuntiat: „ Licet eandem Scribis ἀναμαρτησίαν quam Scriptoribus ſacris non tribuam, non tamen inde ſequitur, quod nonnulli ſubinde oggerunt, actum eſſe de fide & doctrina ſalutis, & in ea nihil eſſe certi. Quis enim in aliis ferat ſic argutantem? In Livii & Suetonii ſcripta quidam errores irrepſerunt: ergo in hiſtoria Romana nihil eſt certi, & in iis, quæ de Hanibale aut Julio, aut Auguſto leguntur, nulla fides. Ariſtotelis græci codices ſunt alicubi mendoſi; ergo quid ille ſenſerit de rebus philoſophicis certo ſcire haud quaquam poſſumus. „ Poſterior eſt J. Haſæus, Bremenſis JCtus, linguarum & artis criticæ callentiſſimus, in ipſo flore ætatis erudito orbi ereptus. Hic in diſſertatione de Gloſſematibus quorundam locorum N. Teſtamenti, quæ textui, cauſa explicationis adſcripta, hinc in ipſum verborum ordinem intruſa eſſe exiſtimantur, Biblioth. Brem. faſcic. V. inſertæ, ita mentem ſuam aperit: „ Qui eruditorum (inquit) virorum in varios Scriptores utriuſque linguæ animadverſiones ſedula cura perluſtrarunt, facile in memoriam revocabunt, ſæpius eoſdem monuiſſe de interpretamentis ex ipſo Scriptore, quæ quod Codicum margini viri docti adſeverant, ab imperitis aut incautis ſaltem amanuenſibus in ipſum ordinem verborum Scriptoris falſo admiſſa ſint. Quin hoc ipſum innumeris in locis contigerit, non eſt quod dubitemus, ex quo id abunde tot exemplis a doctiſſimis viris evictum eſt, & pluribus, ſi quidem nunc id ageremus, evinci poſſet. De his inter cæteros egit de induſtria clariſſ. Clericus in utiliſſimo libro de Arte critica, part. III. ſect. I. cap. VII. Hoc vero Gloſſematum ruſpandi ſtudium, eouſque nupera ætate adolevit, ut & iis quibuſdam in locis non immunem eſſe Codicem ſacrum

Neque integritati S. Codicis magis obeſt modeſta hæc criſis, quam aliorum librorum. Quod ſi ſenſui ipſi, antecedentibus & con-

„ viri quidam ſummi & in rebus criticis acrioris cæteroquin judicii exiſti„ maverint. Neque ego adeo moroſus ſum, ut quidam hac ætate, quin, „ quod in aliis ſcriptis contigit, idem & in divinæ erga nos voluntatis inter„ pretibus contingere potuiſſe concedam perlubenter. Eam enim non ca„ pio ſubtilitatem, qua hic inter cæteros libros & Sacrum Codicem diſtin„ gui volunt. Quaſi de ipſo Codice ageretur (quem certe omnibus præſta„ re monumentis ſecularis eruditionis nemo negabit) non vero de ejus Co„ dicis deſcriptione.* Quaſi non Codices ſacrorum æque ac profanorum „ Scriptorum, toties ab imperitiſſimis hominibus & Monachis utriuſque ſe„ xus, calligraphiæ potius quam verborum rerumque ſtudioſis, ſcripti & „ formati eſſent. Eos itaque Notarios ab errore in ſcribendo ubique loco„ rum immunes facere, cum tot paſſim ex Mſcr. collatione deprehendan„ tur, hoc eſt peſſimis auctoritatibus plus habere fidei, quam oculis & ra„ tioni. Cum itaque nullo modo, quin hi homines errare potuerint, queat „ vocari in dubium, ita cum & quando erraverint, quod res facti ſit, id „ ubique locorum comprobandum eſt. Nam ipſo opere plurimas gloſſas ad„ ſcriptas fuiſſe textui N. T. quæ dein ut verus textus in ipſos Codices „ Mſcr. imperitia amanuenſium, qui eas inter verum verborum ordinem „ poſuerunt, irrepſerint, neminem latere poteſt, niſi qui nunquam va„ riantes N. T. lectiones excuſſit. Rectiſſime proinde doctiſſimus Millius „ in nota ad 1. Petri III. v. ult. & in Prolegom. S. 844. cenſet; verba Vul„ gatæ quæ adduntur: deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes effice„ remur, & in variis libris leguntur, eſſe ſcholion ſtudioſi, qui illa ex 2. „ Tim. I. v. 10. ad oram textus adlevit, & poſtea ſcribæ in textum rece„ perunt. Hujuſmodi plura poſſent produci, ſi id nunc operæ nobis dediſ„ ſemus. Vide tamen cl. Millium ad Gal. V. 23. Hebr. XII. v. 32. 1. „ Petri IV. v 13. Matth. XXIII. v. 25. & paſſim. „ Ipſi b. m. Reformatores ſibi hanc ſumſerunt libertatem. Beza ad Act. cap. VII. v. 14. ubi pro πεντε, παντες eſſe legendum putavit, hæc adjecit: „ Neque vero hu„ jus erroris obſervatio quemquam debet offendere, vel in dubium vocare „ verbi divini authoritatem: cum ex hebræa veritate emendetur, & ſalva „ nihilominus tum doctrina, tum etiam hiſtoriæ fides permaneat. Et res „ ipſa clamat, non uno loco, temporis injuria, perſecutionum acerbita„ te, adverſariorum veritatis fraude, hæreticorum audacia, paſtorum de„ nique inſcitia & oſcitantia, numerorum notas labefactari & alia pericu„ loſiora in ſacros libros invehi potuiſſe: quæ tamen eruditi & ſancti ho„ mines tum ex aliorum locorum collatione, tum ex fidei analogia, par„ tim animadverterunt & emendarunt, partim etiam poſteris obſervanda & „ corrigenda reliquerunt; ſic proſpiciente eccleſiæ ſuæ Domino, ut quam„ vis integri non pauci libri interciderint, & errata quædam irrepſerint, „ tamen ſalutis doctrinam totam his libris certiſſime & veriſſime compre„ henſam habeat eccleſia, & ad finem uſque ſeculorum ſit habitura. „ Vide etiam Calvinum ad Matth. XXVII. Act. VII. 16.

conſequentibus recepta lectio plane contraria eſt, facilique mutatione alicujus puncti vel litteræ, præſertim ſi antiquiſſimarum verſionum auctoritas accedat, lectioni conſuli poſſit, non quidem in textu ipſo, ſed in notis infra textum ponendi modeſtis verbis id indicare licet. Hinc inde *Cappellus* integro capite *in Critica S.* monuit, textui ipſi maſoretico, prouti hodie extat, nullam inferendam mutationem. Interim & hoc verum eſt, doctiſſimum *Cappellum* ſæpiſſime in applicatione ſuarum regularum peccaſſe, & ſine neceſſitate hic illic textum mutare voluiſſe, quod non ſolum ipſius adverſarius cl. *Buxtorfius*, & qui eum ſecuti ſunt, oſtenderunt, ſed & illi ipſi, qui ſententiæ *Cappelli* addicti erant, ab ipſo ſæpe recedunt; v. gr. *J. Clericus* in ſuis commentariis. Conceſſa moderata hac & docta κρίσει, non ſolum S. Literarum locis multis, ſed & profanis Scriptoribus lux accenſa eſt: non uno ſpecimine inter recentiores oſtendit hoc *Battierus*, *linguæ græcæ olim Profeſſor in Academia Baſileenſi clariſſimus*; *Heumannus inſuper Göttingenſis Academiæ Profeſſor longe celeberrimus*, & plures alii. B. Reformatores noſtri, ut notum eſt, & ad quos etiam doctiſſimus *Cappellus* in ſuis ſcriptis provocaverat, tam caperata fronte non erant, ut propterea doctis viris hanc artem modeſte exercentibus inſultarent. Hinc *Eraſmi* & *Bezæ* ſcripta, uti merentur, magni æſtimabantur, & adhuc in pretio ſunt, licet ſibi libertatem ſumſerint, a lectione recepta non ſemel recedendi. Poſtquam vero, inter nos pariter & Germanos, Theologi exorti ſunt, qui nimio metu compulſi ſub omni lapide ſcorpium latere (quanquam ſimul negandum non ſit, quorundam audaciam in corrigendis his vel illis S. Literarum locis multum huc contuliſſe) putabant, emendatio, innocentiſſima licet, captu facilis & neceſſaria, pro grandi crimine habita, & publicis ſcriptis hæc libertas fuit proſcripta, indignantibus iis omnibus, quibus veritas cordi eſt. Hic certe valet illud *Darii* apud *Curtium*. *Deerunt qui ſuadebunt, ſi ſuaſiſſe periculum ſit.*

IV. Ad obtinendam illam *ſimplicitatem* & verum ſenſum S. Literarum eruendum, multum facit, ſi ad conſuetudines ritusque gentium, reſque tum temporis, quo hoc vel illud ſcriptum eſt, geſtas, animum convertit interpres. Probe attendendum, omnes gentes cujuſcunque ætatis & loci, habere privas quaſdam conſuetudines, parabolas, ritus in ſacris & profanis negotiis. Dum igitur de his vel claris ſatis verbis, vel tecte loquuntur ſcriptores ſacri, videndum

interpreti, an non ex certis indiciis earum cognitio haberi poſſit: quod ſi auctoribus S. coævos, & eodem ſermone utentes, conſulat ſcriptores, feliciter ſæpe ſenſus loci invenitur; quod ſi vero coævi ſcriptores deſunt, & ex iis ſapiendum, qui poſt longum temporis decurſum ea, quæ in gente ſua recepta ſunt, explicant, tuto ſemper fidem iis adhibere non poſſumus. Sic merito dubitatur non raro, utrum Rabbini, ſequiore ætate viventes, ea, quæ tempore non dicam Moſis, ſed Prophetarum geſta ſunt, ritus item conſuetudinesque Hebræorum exponunt, vero ſemper conſentanea ſint. Sic ſi quis mores ritusque Helvetiorum tempore Julii Cæſaris viventium explicare vellet ex iis, quæ noſtra & patrum noſtrorum memoria geſta ſunt, moreſque & ritus veterum Helvetiorum ex noſtris æſtimare vellet, dubium non eſt, quin multiplices commiſſurus eſſet errores. Præſtari tamen hoc in negotio debet quantum poteſt. Idem dictum volo de hiſtoricis monumentis. Collatio certe eorum, quæ eodem tempore in natione quadam geſta ſunt, cum narratione alius populi, cujus fata in Sacris repræſentantur, multum lucis Scriptoribus affundit. Ita ea, quæ Scriptores græci & romani, Joſephus inprimis, de Imperatoribus R., familia Herodum, ſtatu populi Judaici, ſectiſque Judæorum &c. narrant, mirifice confirmant ea, quæ in N. T. a Scriptoribus ſacris memorantur; quibus præter doctiſſimos interpretes non exiguam affuderunt lucem D. *Lardnerus* in libro bonæ frugis pleniſſimo, cui titulus: *Fides hiſtoriæ evangelicæ*, & alii bene multi: ita etiam fidem eorum, quæ a *Luca* in Actis Apoſtolorum dicta ſunt, ex coævis Scriptoribus doctiſſime confirmat præſtantiſſimus *Biskoe*. Interim quod ad ritus conſuetudinesque Gentilium tempore Chriſti & Apoſtolorum viventium attinet, nullus dubito, quin interpretes ſæpe fallantur, quando in omnibus phraſibus Apoſtolorum alluſiones quærunt, ad ritus Gentilium ſpectantes, cum Apoſtoli natione Judæi, & de majoribus per vitam ſolliciti, vix totum Gentiliſmi apparatum, omnesque Sacerdotum & Philoſophorum minutos ritus, eorumque arcanos ſignificatus, perſpectos habere potuerint. Omnes homines in vulgari ſermone certis vocibus & phraſibus utuntur uſu receptis, licet dum eas adhibent nil minus cogitent quam de ritibus aliarum gentium. Vide pluribus de his agentem *cl. Moshemium* loco citato. Inſignem autem præprimis utilitatem afferre interpreti, & multum ad *ſim-*

plicem

plicem & verum ſenſum reperiundum conferre poſſe, accuratiorem cognitionem particularum, in utroque Codice occurrentium, & earum legitimam applicationem ad hæc vel illa loca connectendi, vel ſeparandi, omnibus ita notum eſt, ut pleniore hujus argumenti deductione opus non ſit. Certe vel minimæ particulæ ſæpe impediunt, quo minus interpres ſenſum quem quærit reperiat. Vide *cl. Albrecht* in diſſertationibus, *de minimis in exegeſi ſacra non negligendis. Quinto:* neque parum huc facit, quando interpres in primis in N. Teſtamento, epiſtolam aliquam ſine capitibus & verſiculis legit a capite ad calcem; ad præcipuum ſcopum & ad propoſitiones principales attendit, eaſque a propoſitionibus incidentibus, & ad præcipuum ſcopum nihil facientibus, probe diſtinguit. Hanc viam legendi epiſtolas Apoſtolorum ingreſſos viros doctiſſimos P. *Bauldri* & *Lokium* ſatis conſtat. (*) Et mirum eſt, pleroſque interpretes non idem facere, cum tamen, ſi veterum & recentiorum epiſtolas legunt, hoc facere ſoleant. Quamvis enim Apoſtoli methodum aliquam philoſophicam, ſive illam *ſyntheticam* appelles ſive *analyticam*, ſecuti non ſint, ita tamen locuti ſunt, ut palam ſit, quid potiſſimum in ſuis ſcriptis intenderint, & quid magis vel minus ante oculos habuerint, de qua tamen re in ſequentibus plura dicemus. Legendæ autem epiſtolæ illæ, quaſi nobis hactenus ignotæ eſſent, neque recurrendum ad alios licet doctiſſimos interpretes, niſi ubi perpenſis omnibus & lectione reiterata conſulere nobis amplius non poſſumus. Atque hic ſi neceſſe ſit, illi potiſſimum audiendi, qui omnium judicio omnes philologiæ ſinus perreptarunt, & in arte critica & grammatica verſati ſunt; interpretatio enim, quæ his præſidiis ſuperſtructa non eſt, ut plurimum ſuſpecta eſt. Ingenium ſolum, judiciique acies, plurimum quidem valent; at ubi comites non habent philologiæ præcepta, ſæpius in avia potius interpretem abducunt quam in planam viam. Teſtantur hoc

(*) Clariſſimus VALKENAER, in Oratione de ſacra N. F. critice a litteratoribus non exercenda, laborem STEPHANI, in verſiculos N. T. diſpeſcentis, appellat malam ſedulitatem, qua vulnus ſanctiſſimis libris inflixerit nullo unquam ævo ſanabile. Cæterum vide de hoc argumento differentes BLACKVVALLIUM in Critica ſacra pag 492. PRITIUM in introductione ad N. Teſtamentum, cap. XXVII. FABRICIUM in Bibl. Græca Lib. IV. cap. V. L'ENFANT in proleg. ad N. Teſtamentum, & alios.

tot male ſani interpretes, qui magis imaginationis ſuæ vim, quam peritiam artis interpretandi monſtrarunt. *Sexto*: Interpres S. Litterarum, qui *ſimplicitatem* ex animo quærit, bene facit, ſi Apoſtoli vel Prophetæ perſonam induat, atque ſibi perſuadeat, ſe eodem ſeculo, quo viri illi ſancti vixerunt, in terris comparuiſſe, eoſdem ritus & conſuetudines uſurpaſſe, linguaque eadem & proverbiis iiſdem uſum eſſe: ita enim facilius mentem virorum ſanctorum, quorum dicta explicare vult, repræſentabit. Regula hæc adeo æquitati & rationi eſt conſentanea, ut eam doctiſſimi quique artis hermeneuticæ ſcriptores calculis ſuis comprobarint: audi cel. *Frey*, Theologiæ apud Baſileenſes Profeſſorem *doctiſſimum*, in diſſert. I. de officio Doctoris Chriſtiani, ita de hoc argumento diſſerentem, pag. 16. *Ut itaque* (inquit) *quam proxime ad mentem ſcriptoris accedas, depoſitis omnibus præjudiciis atque ante captis opinionibus, colloca te, quantum fieri poteſt, in eum plane ſtatum, in quo fuit ſcriptor, aut ille de quo ſermo, aut ad quem verba facta ſunt, omnibus ſuis circumſtantiis veſtitum. Finge animo, te eodem tempore, eodem loco, quo illa dicta ſunt, vivere, te illum eſſe, cui aliquid dicitur, aut qui alteri aliquid dicat: Finge te Judæum, ſi Judæus; Gentilem, ſi Gentilis loquatur, aut ad illum verba fiant: indue quantum potes totam ejus hominis perſonam: aſſume ejus mores, vultum, linguam, &c. tum conſidera quis in animo tuo ſuboriatur ſenſus. Hoc quamvis difficile, & ſi omnia ſpectes, impoſſibile, certiſſimum tamen medium eſt, genuinum eruendi ſenſum. Dubium enim nullum eſt, Scriptores S. ab illis, quibus ſcripſere, vel in totum vel ex parte ſaltem intellectos fuiſſe: (eum enim in finem ſcripſere) horum ergo ſi induas perſonas, a te illos intelligi poſſe planum eſt.* Idem obſervandum eſſe monet ὁ μακαρίτης ven. *Oſterwaldius*, *Traité de ſource de la corruption, Part. II. p.* 259. *Le Commentateur* (inquit) *doit, par maniére de dire, ſe tranſporter dans les lieux & dans les tems, auxquels vivoient les Autheurs ſacrés. Il doit ſe mettre en leur place, & ſe répreſenter, quel étoit leur deſſein en parlant ou en écrivant; à quelles perſonnes ils avoient à faire; quelles idées, quelles connoiſſances, quelles coutumes on avoit en ce tems.*

Neque tandem (*ſeptimo*) parum huc conferet, ſi interpres, ſimplicitatem genuinæ interpretationis S. Litterarum omnibus præſidiis linguarum, artis criticæ & grammaticæ munitus, quæſiturus, id, quod ſibi penſitatis omnibus, veriſimillimum videtur, in

inter-

interpretando ſequitur, non conſultis ſemper tot diſſentientium inter ſe interpretum opinationibus. Quemadmodum enim in negotiis civilibus, ubi certæ ſunt inter cives lites & contentiones, facilius longe, ſi juris naturæ & civilis regulas ſolerter expendis, negotium componis, quam ſi univerſam cauſidicorum turbam conſulas; ita pariter ſe res habet, ubi S. Litteræ in locis etiam obſcurioribus interpretandæ ſunt. Atque hac in parte præ cæteris mihi eminuiſſe videtur M. *Grotius*, in primis in interpretatione N. Teſtamenti: ſæpe tribus verbis majorem accendit huic vel illi loco lucem, quam multi loquaciſſimi & in cæteris doctiſſimi viri, qui variis adductis interpretum ſententiis, turbant ſæpe potius animum, quam lucem ei afferunt. Pertinent huc, quæ de negotio alio agens in medium protulit *Lokius*, ſubtiliſſimi ingenii vir, in libro de *Intellectu humano*, Lib. III. cap. X. S. 12. Edit. Baſ. ita differens: *D'où vient, qu'on entend ſi facilement les Princes dans les ordres communs, qu'ils donnent de bouche, ou par écrit, & qu'ils ſont ſi peu intelligibles dans les loix qu'ils préſcrivent à leurs peuples? N'arrive t-il pas ſouvent, qu'un homme d'une capacité ordinaire, liſant un paſſage de l'Ecriture, ou une loi, l'entend fort bien, juſqu'à ce qu'il ait conſulté un interprête, ou un Advocat, qui après avoir employé beaucoup de tems à expliquer ces endroits, fait enſorte, que les mots ne ſignifient rien du tout, ou qu'ils ſignifient tout ce qu'il lui plait.* Atque hæc quidem in genere de *ſimplicitate interpretationis S. L.* dicta ſunt; ſpeciales vero interpretum leges apud hermeneuticæ S. ſcriptores quærendæ. Et hactenus quidem inſignem eruditis utilitatem attulit *Glaſſii Philologia ſacra*, cum quo tamen plures alii ſcriptores recentiores conferendi ſint.

VII.

Poſtquam pro inſtituti ratione ſatis de ſimplicitate theologica in interpretatione S. L. diximus, tempus eſt ut pergamus, & paucis monſtremus, quæ ratio ſit ſimplicitatis obſervandæ circa interpretationem *prophetiarum* & *typorum*. **De Simplicitate in prophetiis explicandis agitur.**

Principio quidem manifeſtum eſt, de prophetiis rite interpretandis eam potiſſimum ob cauſam ſollicitos eſſe debere interpretes, ut oſtendant, ea quæ de Meſſia in *Novo Teſtamento* narrantur, conſentanea iis eſſe, quæ Prophetæ dudum de Eo in Veteri Teſtamento

præ-

prænuntiaverant. Hoc enim ni eſſet, auctoritate Chriſti & Apoſtolorum inniti non poſſemus, ad probandum contra Judæos, Jeſum Nazarenum eſſe verum Meſſiam. Eum igitur in finem veritas primo & divina origo N. Teſtamenti eſt demonſtranda, id eſt, res facti eſt probanda; probandum nimirum, vere geſta fuiſſe miracula Chriſti; ea non cauſis naturalibus tribui poſſe, ſed Deum ſolum eorum auctorem eſſe; hoc demum facto, tuto progredi poteſt interpres ad collationem doctrinæ Jeſu Chriſti, miraculorum ab eo præſtitorum, mortis, reſurrectionis & aſcenſionis in cœlum, eaque cum clariſſimis oraculis V. Teſtamenti conferre, atque oſtendere, hæc in Jeſu Nazareno vere impleta eſſe. Dico autem cum *clariſſimis*, quia non omnes citationes locorum, quæ in N. Teſtamento occurrunt, diſerte ſemper id probant.

Quam difficilis vero ille labor ſit, norunt omnes, qui non ſolum doctiſſimos interpretes conſultare ſolent, ſed & libros data opera de hoc argumento ſcriptos cum cura expenderunt. Non ſine magno labore ſcriptus eſt cl. *Surenhuſii* liber de hoc argumento, ſub titulo βιβλος καταλλαγῆς; at in eo argumentatur ut plurimum adverſus Judæos κατ' ἄνθρωπον, formulis utens quas ipſimet admittunt, S. Litteras interpretaturi: quod quidem Judæorum reſpectu non exiguam vim habet, ſed omnibus veri amantibus promiſcue non ſatisfacit. Certe ad Deiſtas de religionis chriſtianæ veritate perſuadendos minus apta eſſet hæc methodus. *Junii*, *Druſii*, aliorumque recentiorum ſcriptorum inprimis methodi citationes locorum V. T. cum N. conferendi, mea opinione præſtant; quanquam ſæpius ad ita dictas *accommodationes ipſimet* confugiant. Inter alios hoc in argumento palmam aliis præripuiſſe videntur *Kidderus* & *Limborchius*: prior in *demonſtratione*, *quod Jeſus ſit Meſſias*; alter in *amica collatione cum erudito Judæo.* Poteſt interim ſine vaticiniorum ope, veritas religionis chriſtianæ probari, cum ex teſtium, id eſt Evangeliſtarum & Apoſtolorum, *qualitate* & *quantitate*, *miraculis* item, quæ a Chriſto & Apoſtolis geſta ſunt. Specimen hujus demonſtrationis dedit cl. *Clericus*, binis diſſertationibus, libello de *cauſis incredulitatis* adjectis. Hoc ipſo tamen non negatur, ex prophetiis V. Teſtamenti de Meſſia validiſſima poſſe deſumi teſtimonia, ad probandum Jeſum eſſe Meſſiam; cum enim Chriſtus pariter & Apoſtoli ad oracula V. Teſtamenti provocent, graviſſimos religionis chri-

chriſtianæ articulos probaturi, cauſa non eſt, cur iis, tanquam ſolidis argumentis non utamur, adverſus incredulos divinam originem religionis chriſtianæ impugnantes, modo omnia illa antea allata ſint, quæ ad fidem habendam religioni chriſtianæ poſtulantur.

Secundo, obſervandum ante omnia, ſtylum propheticum multis *impropriis & hyperbolicis* ſcatere locutionibus, quod nullus interpretum S. Litterarum negare poteſt. Loca plurima interpretum adduci poſſunt, quæ collegit *Stakhouſe* in ſua Theologia. Verba cl. viri, quæ extant Tom. IV. Theologiæ *theoretico-practicæ*, ita ſonant: *Toute perſonne, qui ſera tant ſoit peu verſée dans la lecture de l'Ecriture ſainte, ſe ſera d'abord apperçuë, que de tous les Livres ſacrés il n'y en a point, qui abondent autant en expreſſions figurées, que les Ecrits des Prophétes; les figures rendent naturellement le diſcours obſcur, & difficile à entendre; on ne ſauroit même en bien ſaiſir le ſens, ſi à quelque ſavoir on ne joint encore une grande application, & une attention ſoutenuë. Il s'y trouve tant de metaphores hardies & d'expreſſions hyperboliques, tant d'allegories & de paraboles, tant de vivacité, de feu, & d'élèvation, tant d'alluſions à des lieux, à des faits, & à des coutûmes particulières, dont ces mêmes Livres ne nous donnent que de foibles indices, tant de changements de perſonnes, tant enfin de tranſitions ſi bruſques & ſi imperceptibles, qu'il ne faut nullement être ſurpris, ſi les Interprêtes ont plus varié dans leurs opinions ſur cette partie de l'Ecriture, que ſur aucune autre. En effet, les figures y ſont ſi communes, qu'en quelques endroits on ne ſauroit s'attacher au ſens litteral, ſans s'éloigner viſiblement de l'intention de l'Autheur, & que dans d'autres on ne ſait lequel on doit preférer, du ſens litteral, ou du ſens figuré, ſurtout quand ils ſont l'un & l'autre vrais, raiſonnables & conformes aux principes de la ſaine Doctrine. Dans les ſimilitudes, & dans les paraboles, chaque circonſtance eſt quelquefois à tout prendre ſignificative, & merite qu'on y faſſe attention; quelquefois la plûpart de ces circonſtances ne ſervent qu'à orner le diſcours, & on ne doit s'arrêter qu'au bout principal & à la ſubſtance. Mais il y a encore plus d'incertitude dans les tranſitions des Prophètes. Quelquefois* (*vide* Eſajæ VII. 10. 18.) *ils parlent d'évenemens prochains, quand tout à coup un mouvement du St. Eſprit les éléve vers d'autres, qui ſont beaucoup plus nobles & plus éloignés: Enſuite, ſans en avertir le Lecteur, ils reviennent ſur leurs pas, & s'arrêtent à l'objet le plus proche &*

le moins important, qui par quelque rapport, qu'il avoit avec le plus éloigné & le plus ſublime, a été cauſe, qu'ils ont parlé de ce dernier. Quelque-fois ils parlent en leur propre nom: quelque-fois en celui de Dieu: & quelque-fois au nom de l'Egliſe. S'ils font mention d'une perſonne, ils en parlent quelque-fois (*vide* Eſaj. XLIII. 44. 49. Jerem. XXX. 9. Ezech. XXXIV. 23. 24. Hoſ. III. 5.) *ſous le nom & le caractère d'un autre, qui a quelque reſſemblance avec elle. Quelque-fois enfin des royaumes, des pays & des peuples entiers, déſignent dans leurs Ecrits non ſeulement les lieux & les perſonnes, dont ils portent les noms, mais encore d'autres, qui dans la ſuite des temps leur reſſembleront en quelque ſorte, par rapport aux circonſtances, & à la nature de leurs péchés.* Hiſce in medium allatis cl. auctor oſtendit cauſas, cur prophetiæ ipſæ de futuro Meſſia aliquando obſcuriores eſſe videantur. Similia imo plura adfert de obſcuritate Prophetarum reverendiſſimus *Chandlerus*, in defenſione religionis chriſtianæ, in introductione, qui tamen, ut & *Stakhouſius*, in ſequentibus ſolidis argumentis adverſus Deiſtas noſtri temporis probat, vaticinia Veteris Teſtamenti, cum teſtimoniis Chriſti & Apoſtolorum rite collata, ſufficienter demonſtrare Jeſum Chriſtum verum eſſe Meſſiam. Ita viri veritatis amantes & candidi agere ſolent: ab una enim parte non diffitentur dubia, quibus thema aliquod obſeptum eſt; ab altera vero ſolidis argumentis oſtendunt, his non obſtantibus, ſatis præſidiorum adeſſe ad veritatem probandam & vindicandam. De hyperbolicis locutionibus, quæ Prophetarum ſcriptis paſſim infertæ ſunt, vide etiam cl. *Deylingium*, Obſervat. S. parte tertia pag. 166. & rever. Epiſcopum Kidderum, in *demonſtratione quod Jeſus ſit Meſſias*, lib. III. cap. IV. p. 804. verſionis cl. *Rambachii.* *Vitringam in Typo doctrinæ propheticæ, part. III. cap. I.* Qua ratione vero hyperbolicæ illæ locutiones ad ſimplicem ſenſum ſint reducendæ, ſervata ſemper Scriptoris ſacri mente, difficilius eſt negotium, quam prima fronte exiſtimatur. Quæ ſua opinione in hoc negotio obſervanda ſint, monuit cl. *le Cene, dans le projet d'une nouvelle verſion françoiſe de la Bible, cap. III.* Hæ locutiones ſæpe efficiunt, ut dubitandum ſit, quouſque hæc vel illa verba phraſesque ſint extendendæ, ſimul tamen obligati ſumus nihil ſignificationi a Deo intentæ detrahendi, nihilque addendi: hoc promiſcua lectio Prophetarum quemlibet edocebit. Unde mirum mihi ſemper viſum eſt, quod multi Theologi,

logi, Apocalypſi Joannis lucem allaturi, varias voces phraſesque ex prophetiis petierint, cum tamen ſæpe illæ non magis claræ & determinatæ ſint, quam illæ, quæ in Joannis libro extant. Vide præfationem *Interpretum Berolinenſium* in Apocalypſin, *Hammondum*, alioſque. Magis incerta redditur interpretatio hæc & dubia, ſi obſcuriores loquendi rationes Prophetis uſurpatæ, adhibentur ad hypotheſes quaſdam Apocalypſeos, ejus filum, tempora & periodos determinanda, vel ea etiam uſurpanda ad errantes, v. gr. eccleſiæ romanæ Doctores perſtringendos. Ego quidem cum *illuſtri Tillotſonio* ſentio, & puto, ſi Pontifices romani non ſint Antichriſti, non ovum tamen ovo magis ſimile eſſe, quam ea quæ Paulus epiſtola II. ad Theſſalonicenſes de Antichriſto narrat. Ad me quod ſpectat, ex Apocalypſi adverſus eccleſiæ romanæ Doctores diſputare nollem. Qui dogmata religionis pontificiæ, cultumque quem ſequitur, & intolerabilem tyrannidem rite & ἄτερ παθῶν perpendit, veræque religionis accuratiorem notitiam habet, abhorrebit ab hac ſecta, etiamſi haud improbabiles ſint rationes, quibus Theologi probare volunt, præter alia etiam fata eccleſiæ romanæ in Apocalypſi delineari. Vide quæ ad epiſtolam II. ad Theſſal. commentati ſunt de hoc argumento cl. viri, *Turretinus* & *Michaëlis*. Sed hæc in tranſitu. (*)

(*) Nuper aliud agens incidi in cl. BERNARDI Nouvelles de la République des Lettres, atque hic vidi ad annum 1705. breve compendium exhiberi commentarii cl. VITRINGÆ in Apocalypſin. Placuit præfatio recenſioni libri præmiſſa, quæ ita ſonat: „ On peut dire, que le St. Eſprit en a uſé envers „ les hommes à peu près comme les Mathématiciens en uſent envers leurs „ diſciples. Ils employent d'abord leur tems à remplir leur eſprit de con- „ noiſſances utiles, qu'ils leur expliquent avec beaucoup de netteté & de „ préciſion. Ils finiſſent en leur donnant quelques problémes difficiles, „ mais moins utiles, qui ſervent à les exercer, & que ſouvent ils ont bien „ de la peine à reſoudre. Le St. Eſprit a de même inſtruit les hommes dans „ les S. Livres de toutes les vérités, qu'il leur eſt néceſſaire de ſavoir, „ pour les rendre parfaitement heureux, & il les leur a expliquées d'une „ maniere ſi claire, qu'il n'y a que ceux, qui veulent s'aveugler eux-mêmes, „ qui ne les y aperçoivent pas. Après ces inſtructions ſalutaires il leur a „ donné l'Apocalypſe comme un probléme difficile à reſoudre, afin d'exer- „ cer leur foi & les reveiller en quelque ſorte par la difficulté de ces Myſté- „ res prophétiques. Auſſi voyons nous, que depuis que ce livre a été „ écrit, il s'eſt preſque toujours trouvé des gens qui ont tâché à ſoudre

Tertio, quid hic ſimplicitas theologica requirat breviter dicendum. Nimirum ſæpiſſime prudenti ἐποχῇ opus eſt. Rigidiſſimi interpretes, id eſt tales, qui ubique ſeſe videre putant genuinum S. Litterarum ſenſum, ſuam tamen hinc inde fateri tenentur ignorantiam.

Quarto, circa oracula, quæ ſi omnem verborum amplitudinem urgere velis, nondum impleta videntur, nihil facile determinandum; aut ſi Scriptores N. T. certo quodam in caſu impleta dicunt, poſſumus & debemus in allatis acquieſcere, licet negari non poſſit, Deum aliis temporibus & locis ſimilia patrare poſſe. Exemplo eſſe poteſt prophetia *Joelis*, quam Petrus Act. cap. II. mirabili illi eventui, qui tempore Pentecoſtæ evenit, applicat: in qua explicatione Petri tuti ſubſiſtimus, licet ſimul non negemus, Deum ſingulari ratione in his vel illis oris plura & inſolita ad Evangelii propagationem præſtare poſſe. Hactenus tamen experientia conſtat, eos, qui ad Americæ, Africæ, Aſiæque populos mittuntur, linguarum dono non eſſe exornatos, vel ſi eas intelligant, prius improbo labore & ſtudio addiſcere debent, neque miraculis illuſtres ſunt; quæ enim a *Miſſionariis*, religioni romanæ addictis, narrantur portenta, pro meris figmentis, imo mendaciis habentur, quod facile patet, ſi circumſtantiæ horum miraculorum rite perpendantur: obſervandum tamen ſemper eſt, hyperbolicas locutiones omnes non ſemper urgeri poſſe. Vide *Clerici artem crit. de emphaſi vocum.*

Quinto, abſtinendum a temeraria obſcuriorum miraculorum V. Teſtamenti, ad hunc vel illum eventum recentioris ætatis, vel etiam futuri temporis determinandum, applicatione. Periculoſum enim valde

„ ce problême difficile. Y en a-t-il qui en ayent trouvé la ſolution? Cette „ queſtion eſt trop difficile pour moi. Peut-être que ce problême tient le „ même rang dans la Théologie, que la Quadrature du Cercle, ou la Du- „ plication du Cube dans les Mathématiques. Ce que je puis aſſurer, & „ dont apparemment tout le monde conviendra, c'eſt que le nombre prodi- „ gieux de ſolutions différentes, qu'on a publiées juſques ici, fait aſſés „ voir, que le problême eſt difficile Tous les Commentateurs de l'Apo- „ calypſe réuſſiſſent à merveilles à refuter les opinions les uns des autres. „ S'il y en avoit un, qui réuſſit auſſi bien à établir la ſienne, on auroit „ tout lieu d'être parfaitement ſatisfait de lui. „ Vid. cl. viros Turretinum & Michaelis in ſuis adnotationibus ad poſteriorem Pauli ad Theſſalonicenſes epiſtolam.

valde eſt, tam audacter de talibus, quæ evidenter probari non poſſunt, pronuntiare; religio enim ipſa empectarum cachinnis objicitur. Quid *P. Jurieu*, aliiſque obtigerit notum eſt. Neque ulla neceſſitas urget, ut quæ caliginoſa nocte premit Deus, noſtris hariolationibus in apricum velimus protrahere. Sufficit, quod religio chriſtiana ſufficientibus ſit argumentis ſuffulta, quodque videamus, non ſine fructu Evangelium inter Ethnicos hinc inde propagari. Quod ſi vero quis putet, hic vel illic in oraculis Prophetarum latere eventum, noſtris temporibus vel Majorum noſtrorum ætati attemperandum, ille opinionem ſuam pro *conjectura* venditare debet, neque inique ferre, ſi alii aut vehementer de ea dubitent, aut prorſus huc non quadrare illa loca exiſtiment.

Sexto. Ubi implementum ſine verborum torſione in ipſo V. Teſtamento reperitur, haud facile ad poſterioris ævi tempora deſcendendum. Verum eſt *illuſtrem Grotium*, qui hunc canonem quam maxime obſervare voluit, aliquando lapſum eſſe; at propterea mitius fuiſſet tractandus a Theologis, quia optimus quiſque & veri amantiſſimus interpres labi facile poteſt in hoc argumento. Certe canones infallibiles in hac materia dari non poſſunt, niſi accedat auctoritas divina Chriſti & Apoſtolorum, vel a Prophetis ipſis tam perſpicuis caracteribus perſona vel res, quæ demum in N. Teſtamento implementum ſuum habuit, ſit deſignata, ut dubitationi ipſi nullus ſit relictus locus. Hoc ubi non eſt, præſtat ad ἐποχὴν confugere. Profecto eo majorem cauſam habere debuiſſent diſcipuli celeb. *Cocceji*, *Grotio* & illis, qui eandem calcant ſemitam, ignoſcendi, quandoquidem multi ex ipſis tot frivolas interpretationes & applicationes propheticas in medium attulerunt, quæ non potuerunt non pias aures offendere, & acutioris ingenii hominibus ridendi ſuppeditare occaſionem. *Iliacos intra muros peccatur & extra.*

Septimo: multum etiam in difficultatibus illis, quæ circa interpretationes propheticas occurrunt, emolliendis facit, ſi obſervemus, duplicem eſſe aliquando ſenſum oraculorum, unum *litteralem*, qui primus intenditur; alterum paulo *ſublimiorem & myſticum.* Fuſe hoc probarunt doctiſſimi interpretum: vide *Grotium* ad *Matth. c. II.* *Turretini opuſcula*; præfat. *Vitringæ* ad Jeſajam, & reſponſionem *Clerici* in *Biblioth. ſelecta.* Tomo XXVI. R. *Simon Lettres choiſies Tom. III.* *Maſſon Hiſtoire critique*; *Clarkium Tom. III.* demon-

demonſtrationis religionis chriſtianæ, & innumeros alios. Fatendum tamen, nos per omnem vitam multorum oraculorum ſenſum, adhibita omni diligentia, cum ob verborum obſcuritatem, tum ob rerum geſtarum ignorantiam, fruſtra eſſe quæſituros, atque adeo prudentiſſime facturos, ſi non raro ad ἐποχὴν, tanquam ad ſacram anchoram confugiamus. Quoniam vero, quorundam hominum ſententia, multum roboris accedit argumentis quibuſdam, ſi oſtenſum fuerit, plures eruditos eandem opinionem calculis ſuis comprobaſſe, horum deſiderio ſatisfacturus virorum quorundam doctorum idem mecum ſentientium ſuffragia in medium producam. Primus eſt Ch. Math. *Pfaffius*, Academiæ Tubingenſis Cancellarius famigeratiſſimus. Hic in *Introd. in hiſtor. Theolog. litterar.* pag. m. 94. *de ſtudio Theologiæ propheticæ* agens, ſequentem in modum pronunciat: *Ut dicamus quod res eſt, hæc Theologiæ pars nondum exculta ſatis eſt, nec ejuſmodi formatum ſyſtema, quod ſoliditatis luce niteat, ubi impleta & implenda ex genuina in orbe & eccleſia geſtarum dijudicatione rite diſtincta: ubi vaticinia V. & N. Teſtamenti in egregiam quandam harmoniam fuſa, & præſtantiſſimi canones dati fuerint, juxta quos in vaticiniorum explicatione & applicatione ſit procedendum.* Cl. *Drieſſenius*, Theologus olim Groninganus, qui præcipuam vitæ partem in ſtudio propheticæ, typicæ, emblematicæ, & apocalypticæ Theologiæ excolendo transegit, in libello adverſus cl. *Wetſtenium* & *Venema* pag. 187. ita de hoc argumento loquitur: „ Illud quidem teneo, „ veram clavim verbum propheticum exponendi, quod ad Chriſtum „ veramque ejus eccleſiam, omni tempore fuiſſe, eſſe, & futuram in „ vera eccleſia: Loquitur id Dei promiſſio & promiſſioni reſpondens „ eventus. Sunt tamen bene multa, quæ ad verum & integrum verbi prophetici ſyſtema conficiendum, & ſic diſtincte cognoſcendas „ vias Dei, quatenus prædictæ ſunt in mundo & eccleſia, ad veram „ cognitionis clavim hactenus deſiderantur. Nihil hic affirmo fidentius, poſtquam jam multos per annos animum verſavi per verbum „ propheticum omne, & ſcriptis commentariis illuſtravi. Uti, quod „ ad Chriſtum, veramque eccleſiam in verbo prophetico inveniendam, ex divina promiſſione, a vero non abierunt interpretes in „ eccleſia orthodoxa, ita in reliquo prophetico ſyſtemate toto concinnando a veteris eccleſiæ hypotheſibus, & ſic a vera clave prophetica, ſi quid video, abeunt „ Vir reverendus J. F. *Burgius*,

in

in præfatione ad cl. *Kalinſki* vaticinia in P. *Nahum* & *Chabakuk*, in cauſas inquirens, cur pauci ex Germanis *Collini* Angli, vaticiniorum propheticorum valorem impugnantis, audaciæ obviam iverint, ſequentia in medium producit: „ Aliquas hujus rei cauſas aperire non „ nimis eſt difficile. Longe majore apparatu hanc ratiociniorum cau- „ ſam indigere, ſi recte & feliciter agi debeat, quam quidem miracu- „ lorum vindicias, aliasve cauſas contra Antiſcripturarios a viris doctis „ egregie peroratas, facile perſpicit unuſquisque. Perreptanda quaſi ſunt „ eam provinciam ſuſcepturo hinc inde diſſecta atque obſcura antiquæ „ hiſtoriæ rudera, ſicco admodum, nec multum animos alliciente „ labore. Gentium dudum exſtinctarum nomina, origines, fines, „ conſuetudines, moresque; hæc omnia, inquam, ad quæ relatæ „ nonnunquam Prophetarum dictiones, quamdiu iſta ignorantur, „ mera nobis ſunt ænigmata, ex tenuibus quandoque veterum ſcrip- „ torum indiciis non tam detegenda ſunt, quam divinanda. Diſſen- „ ſiones mutuæ Hiſtoricorum, etiam paucorum, qui circa remotiora „ ſecula adhuc ſuperſunt, & quoad maximam partem mutili ad nos „ pervenerunt, inter ſe ſunt vel conciliandæ vel penſitandæ. Tædia „ diſquiſitionum chronologicarum inextricabilibus ſæpe nodis labo- „ rantium, lectorique adhuc magis ob rei ſiccitatem inviſarum, quam „ auctori oneroſarum, ſunt devoranda. Denique obſcuritas, divi- „ no quidem ac ſapientiſſimo conſilio, quod præter alios veteres Joh. „ Chryſoſtomus integro ſermone, de Prophetarum obſcuritate, e- „ gregie expoſuit, recentiusque viri docti (in margine provocat ad celeb. Angli Roberti *Jenkins* librum, cujus titulus: *Reaſonableß and certainty of chriſtian Religion*, *Vol. II. cap. VII.*) „ adhuc accu- „ ratius diſſeruerunt; ipſi Prophetarum ſtylo plane domeſtica & pro- „ pria, magno quandoque labore adhibito vix quidquam proficienti- „ bus, eſt ſuperanda, & ſi ita dicere fas eſt, penetranda. Hæc om- „ nia quotus quiſque eſt, qui non fugiat parum jucunditatis haben- „ tia? Quotusquiſque eruditorum, quibus alioqui nec ingenii ſaga- „ citas nec eruditionis profunditas ad nonnihil præclari præſtandum „ deeſſet, vel apparatu illo voluminoſorum, ex parte etiam rarorum „ & pretioſorum operum, quæ heic ſunt evolvenda, eſt inſtructus, „ vel ſi eo maxime non deſtituatur, otio ad has diſquiſitiones neceſſa- „ rio gaudet? Quorum alterutro carentes, non mirum eſt, ſi a tam „ vaſto pelago vel pertentando potius ſibi abſtinendum eſſe ducant,

„ quam

„ quam ut in eo vires non ſuffecturas periclitari audeant. Accedunt
„ nempe tot naufragia, ſi ita loqui fas eſt, a viris alioqui præſtanti-
„ bus & doctis tamen in expoſitione vaticiniorum Scripturæ, vel jam
„ impletorum vel adhuc complementum ſuum exſpectantium perſæ-
„ pe facta. *Et paucis interjectis.* In multis locis propheticis, etiam
„ illa, quæ aliquo modo perſpicere nobis videmur, tamen ſimilia ſunt
„ imagini anamorphoticæ (ſi hoc exemplo uti permiſſum eſt) in ſpe-
„ culo non ſatis expolito ac hinc inde rubiginoſo repræſentatæ, quod
„ quum plura puncta ad perfectionem ejus figuræ neceſſaria debito
„ modo non colligat, obſcuram vel etiam dubiam nobis reddit imagi-
„ nem, multo evidentiore luce corruſcaturam, ſi hæc puncta omnia
„ in ſpeculo rectius ſeſe habente concurrerent ad eandem rite exhi-
„ bendam. „ Vir *doctiſſimus* & *clariſſimus G. Albrecht* ſupra laudatus,
„ in diſſert. IV. de laudabili in ſtudio exegetico ἐποχῃ pag. 16. & ſeq.
„ ita de hoc argumento loquitur: „ In vaticiniis & oraculis haud
„ pauciora eſſe, quæ neſcimus, diffitebitur nemo, qui veritati litare
„ volet ingenue. Non dicam rationem, qua Spiritus Dei olim men-
„ tibus Prophetarum illapſus eas agitaverit, atque facultate futura
„ prædicendi inſtruxerit, hodie docte a nobis ignorari, qui nec ordi-
„ nariam Spiritus S. in mentibus noſtris operantis gratiam compre-
„ hendere valemus. Non minus nobis obſcura ſunt Prophetarum
„ oracula, quæ jam Origenes ὁμόλογυμενως αινιγματων πεπληρωμενα
„ καὶ λογων τοις πολλοις ασαφων, confeſſis eſſe referta ænigmatibus &
„ ſermonibus non cuivis perſpicuis conqueſtus eſt. Quin illi ipſi,
„ qui incredibili ſtudio per plures annos Vatum ſacrorum oraculis
„ extricandis operam dederunt, pleraque denſis tenebris obſepta eſſe
„ fatentur. Unum appello exegetam illuſtrem, ven. J. Langium.
„ Is quamquam clave ſua, quam ubique jactat, apocalyptica, quæ-
„ vis fere Prophetarum oracula, cunctis interpretibus occluſa & ab-
„ dita, ſeſe reſerare poſſe confidit; ſubinde tamen ignorantiam fa-
„ tetur, nec clavem ſuam omnibus oraculis reſerandis aptari poſſe
„ queritur. Et quem pudeat hic fateri neſcire, quod neſciat, cum
„ ipſi nonnunquam Prophetæ, ut Daniel, Zacharias, Joannes, ſe
„ eorum, quæ ipſis ſunt exhibita, ſignificationem non intelligere
„ fateantur? „ Agmen teſtium claudat *eruditiſſimus Smith*, Theo-
logus Cantabrigienſis. Hic in diſſertat. de *Prophetia* & *Prophetis*,
cap. XIII. ita mentem ſuam de hoc argumento aperit, dicens: „ Ut
„ omnia

„ omnia prophetica ſcripta recte intelligamus, obſervandum eſt, in-
„ eſſe interdum iis quamdam ἐναντιοφάνειαν, ſi ex regulis logicis ea ex-
„ pendamus, ac proinde nos non debere in propheticis viſis conſtan-
„ tem quemdam ac methodicum rerum contextum, quo inter ſe co-
„ hæreant, quærere. Propheticus Spiritus ſeſe non ſubjicit regulis
„ artis, neque συστηματικῶς, ut ſic loquar, ſua connectit, apte ſin-
„ gula membra inter ſe componens, ac veluti methodi nervis & com-
„ miſſuris omnia vinciens. Hæc omnia humanum & artificioſum
„ inventum potius arguunt, quam adflatum ullum, quem ſequitur
„ raptus mentis, quo durante abruptæ quædam revelationes edun-
„ tur, quæ oſtendunt adflatum revera fuiſſe Prophetam. Non eſt
„ ergo cur quæramus methodicam connexionem rerum in Lege aut
„ aliis propheticis ſcriptis, cum ſæpe ſoleant πέρας ἀρχῇ συνάπτειν,
„ conjungere finem initio, nulla habita ratione temporis. Neſcit
„ tarda molimina Spiritus Sancti gratia: vere etiam de dono Pro-
„ phetiæ dici poſſit. Non invenimus adcuratas tranſitiones; nec
„ ſæpe ullam connexionem temporis inter res memoratas. Res di-
„ verſiſſimæ naturæ, & quæ vaſtis temporum intervallis a ſe invicem
„ diſtabant, in uno eodemque viſo ſunt litteris mandatæ; ut ſæpius
„ obſervatum Hieronymo, qui propterea in hæc verba erupit: non
„ curæ fuit Spiritui prophetali hiſtoriæ ordinem ſequi. Quam
„ in rem obſervat Danielis XI. 2. cum fuerint tredecim Reges inter
„ Cyrum & Alexandrum, Prophetam loqui tantum de quatuor,
„ omiſſis reliquis; quaſi reliqui novem nullam hujus intervalli par-
„ tem impleviſſent. Similia obſervat ad Jerem. XX. 1. ut & ali-
„ bi, ac inductiones, mutationesque tacitas perſonarum (in hanc
„ enim ſcenam propheticam ſubito prodeunt, ex eaque progre-
„ diuntur perſonæ, modo quodam qui non facile animadverti queat)
„ & tranſitiones a ſermone unius ad alterius ſermonem ſine admonitio-
„ ne. Spiritus propheticus, licet ſine ſtrepitu & tumultu in ſuis
„ motibus, attamen celer eſt, tenditque a centro ad circumferentiam
„ & rapide movet, quamvis leniter. „ Hactenus doctus ille vir.

VIII.

Poſtquam pro inſtituti noſtri ratione de obſervanda ſimplicitate in interpretandis prophetiis ſatis diximus; monſtrandum paucis, *Expenditur quid*

ſimplicitas theologica requirat in explicandis typis.

quid in *Typis* etiam hoc in argumento obſervandum eſſe putemus. Superiore ſeculo & initio labentis in Belgio viri haud indocti omnes ingenii nervos intendebant, ut novos typos non ſolum excogitarent, ſed & frequentiſſime tales auditoribus in concionibus ſacris propinarent. Cum vero plures, quibus hoc inſtitutum vehementer placuit, imaginationis æſtum duntaxat ſequerentur, & cerebri commenta pro *apoſtolicis & propheticis* venditarent interpretationibus, factum tandem eſt, ut non ſolum nullus ex hac typomania emergeret uſus, ſed & ipſa ſanctiſſima religio profanorum exponeretur inſultibus. Hinc viri eruditione & pietate eminentes merito de hoc morbo late graſſante conqueſti ſunt, & publicis ſcriptis medicinam illi adferre ſunt conati; ita quidem ut hodienum pauci ſint inter doctiores Theologos, qui tempus in hoc ſupervacuo labore conſumere velint. Et profecto quiſque ſerio cum ad præſentem eccleſiarum ſtatum, tum ad plebis ingenium attendit, probe perſpiciet, non opus eſſe, ut doctrina de typis coram eruditis & plebe publice urgeatur, nedum ut novi typi nullis ſubnixi fundamentis excogitentur. Iis vivimus temporibus, quibus incredulitas paſſim vehementer graſſatur; atque adeo neceſſe eſt, ut miſſis non profuturis conjecturis, & ingenii commentis, religionis chriſtianæ capita fundamentalia, ſive illa theoretica ſint ſive practica, altiſſime animis infigantur, & contra impietatem muniantur. Hoc etiam profecto per novorum typorum repræſentationem fieri non ſolet. Eruditi auditores hæc nauſeare ſolent; plebs vero aut plane hæc non intelligit, aut ſi intelligit, nullum inde uſum habere ſolet. Fac triginta & plures comparationes inter hunc vel illum Typum & inter Antitypum; hæ profecto in hominum animos parum valebunt. Ubi inſuper typus nullis certis fundamentis eſt ſuperſtructus, non poteſt non religio in contemtum adduci. Recte vir quidam doctus, de hoc argumento agens, ita judicavit; „ Illos, qui in „ cathedra eccleſiaſtica conſtituti, populum erudituri, nihil fere niſi „ periodos, emblemata, figuras, vaſa tabernaculi, allegorias, Sanhe„ drin, appropriationem typicam, aliaque hujus furfuris crepent, „ eaque non ita evidentia, non ita ad populi ædificationem compara„ ta, non ita certa, quam quidem alia, iis patribus ſimiles eſſe, qui „ liberis ſuis famelicis panem petentibus, loco alimenti hujus neceſſa„ rii, chartam geographicam propinent, quo animum oblectari „ poſſint. „

Vi-

IX.

Quid ſimplicitas theologica depoſcat in explicandis typis.

Videndum ergo ante omnia, quid etiam hac in parte præſtandum ſit, ſi *nobilem illam theologicam ſimplicitatem* ſequi velimus. Hæc breviter abſolvi poſſunt. *Primo* notandum, nihil pro typo haberi poſſe, quod non a Deo ipſo, vel ipſis Apoſtolis pro tali declaretur. Cum enim neque a voluntate hominis, neque a natura rerum dependeat, ut res aliqua vel perſona depingat alteram, neceſſario, ubi de divinis rebus agitur, ad voluntatem divinam eſt progrediendum. Cui v. gr. in mentem venire potuiſſet, ea, quæ Paulus ad Galatas IV. pro typo nobis declaravit, talia eſſe ex intentione Numinis. Ex quo *ſecundo* loco patet, quam vana ſit excuſatio eorum, qui dicunt licitum eſſe novos excogitare typos, quia Apoſtoli ſuo exemplo oſtenderint, quomodo illi ſint inveniendi; ubi enim nullum certum indicium eſt, rem aliquam tanquam imaginem alterius rei poſitam eſſe; id vel a Deo ipſo, vel ab interprete quodam infallibili, cujus de divina miſſione certis argumentis poſſumus eſſe perſuaſi, nobis eſt inſinuandum; atqui nullus hodie homo, quocunque ingenio præditus, hanc facultatem ſibi arrogare poteſt; ergo fruſtra ad exempla Apoſtolorum provocatur, quia ſine dubio, divina quadam adjuti explanatione, ſcire potuerunt, hoc vel illud ex intentione Dei ad aliquid repræſentandum inſtitutum eſſe. Eadem eſt ratio Sacramentorum, quæ Typorum: utrobique requiritur plana & diſerta inſtitutio a Deo vel Chriſto facta. Quod ſi ſufficeret quædam inter rem & ejus ſignificationem comparatio, mille Sacramenta & Typi inſtitui poſſent. Omnis vis argumenti horum virorum huc redit; res hæc vel illa, vel perſona hæc vel illa, poteſt forte eſſe typus alicujus rei, propter convenientiam quandam attributorum vel qualitatum; ergo Deus tales typos eſſe voluit. Quis non imbecillitatem hujus argumentationis ſentit? In eandem mecum ſententiam concedunt viri doctiſſimi. Unius vel alterius tantum adducam verba. Cl. *Wollius*, vir doctiſſimus, de typis humana induſtria repertis paſſim agit, in ſua introductione in *Hermeneuticam N. T.* vide eum p. 118 - 120. p. 128. ubi ita cordate mentem ſuam aperit dicens: *Rebus omnibus diligenter expenſis & circumſpectis, Val. Velthemius, Theologus cœtus noſtri celeb. nulla*, inquit, *interpretatio Scripturæ S. canonicæ pro ſenſu myſtico venditari poteſt, niſi*

 Spiritus

Spiritus S. hunc ſenſum myſticum eſſe a ſe intentum in Scripturis S. canonicis expreſſe revelaverit: In diſſertatione *de Scripturæ ſenſu litterali & myſtico: Non ignoro*, inquit, *quæ viri quidam eruditi contra hanc ſententiam diſputarunt, ſed debitam, quæ in eruditum cadit interpretem, ratiocinandi accurationem in iis deſidero. Fictiones hæ ſunt tenues, quas ipſi in ſumtionum numero ducunt: auctoritas omnis expers erroris ad expoſitionem typorum haud opus eſt: Non omnes typi in N. T. explicati ſunt: Doctores N. T. divinitus acti viam nobis monſtrarunt, novos adhuc complicatos evolvendi typos, & clavem nobis tradiderunt ad illa abdita reſeranda. Ita H. Witſius Oecon. Fœd. Lib. IV. cap. VI. rationes ſubduxit. Sed typi ſunt imagines rerum futurarum a ſolo Dei arbitrio pendentes; ergo cum ſana ſibique relicta ratione nullum habent nexum neceſſarium. Ergo nullæ ex hoc regulæ patent ad quarum normam illi dilucidandi ſint. Ergo Deus unus earum ut auctor ita & declarator eſſe poteſt. Homines, ſi ſuo ingenio hic obſequerentur, non poſſunt aliter quam hoc modo ratiocinari: inter hanc rem, actionem vel perſonam, & inter Chriſtum aliqua vel magna datur conſenſio; Ergo poteſt fieri, ut illa Chriſtum repræſentaverit. Sed mera poſſibilitas, ut Philoſophorum utar voce, non eſt veritas: Ergo typi humani, quum tantum poſſibiles ſint, non ſunt veri: Ergo ad ſcopum eruditionis theologicæ inepti, nec ullo modo accommodati: Ergo Deus ad verorum expoſitionem typorum requiritur: Ergo is, qui eſt erroris expers. Sed placuit illi per viros a ſe inflatos nobiſcum loqui: Ergo hos typorum a ſe intentorum interpretes eſſe juſſit. Robora, ſi vales, hanc præſidiis enuntiationem: non omnes typi in novo Fœdere ſunt enodati. Viri divini aut non potuerunt, aut noluerunt enodare omnes. Prius mecum haud admittes; ac ſi noluerunt, in dubio nos relinquere ipſis placuit, quippe quos exploratum eſt ſciviſſe, certam typorum explanationem, ex legibus interpretandi, quas una cultior dictat ratio, nobis haud quaquam patere. - - - Finge tamen, (omnia enim, quæ potero, dabo) Deum aliquos a viris ſanctis, per quos nobiſcum locutus eſt, non enodaſſe typos: anne hinc ſequitur, eos nobis ad diſſolvendum relictos? Ego vero non perſpicio conſequutionis neceſſitatem. Eos nobis declaravit, qui cauſæ Chriſti juvandæ inſerviunt, cæteros ſiluit, ſine quibus eam ſalvam fore ſcivit. Circumſcripſit ita noſtrum finibus ingenium, & cavit ne ſpeculationibus tribueremus nimium; in iis nos voluit acquieſcere typis, quos ipſe nobis enodavit, & quibus carere haud commode poſſe perſpectum*

ctum habuit. Illa expoſuit vatum oracula, ſine quorum enodatione officium Jeſu Meſſianum, ejuſdemque veritas haud patere poterat. Robuſtiora doctrinæ chriſtianæ firmamenta communicavit nobiſcum. Reliqua miſit non ſine ſapientiſſimis cauſis. Eo certe conſilio typos ipſum intactos reliquiſſe, quo picturis ingenium paſceremus ſanctis, ab ejus ſapientia puto abhorrere. Ex fine tota res eſt penſanda. Veteres typi & vaticinationes eo valent unice, ut Jeſum verum Meſſiam eſſe demonſtrent. Jam vero ea, quæ humanum evolvit ingenium ea carent virtute. Ergo fine ceſſante medium inane eſt, hoc eſt, evolutio imaginum humana. Inanem autem laborem interpretibus imperaſſe Deum, nemo niſi qui ſapientia ipſum valere ignorat, unquam adſeverabit. Quæ cum ita ſint, non aperuerunt ſancti Dei homines novam ingenio noſtro typos enodandi viam, nec clavem ei dederunt alios excogitandi, verum omnes luxurianti ingenio, ne elabatur, præcluſerunt rimas. Certus ego ſum, ſi ingenioſiſſimi humanorum typorum æſtimatores vim demonſtrationis, arti ratiocinandi accommodatam, in tam nobili rectius penſaſſent argumento, eos aliter hic ſenſuros & authenticæ ſacrorum N. T. Scriptorum, quos a ſe actos V. T. interpretes ipſe Deus eſſe juſſit, auctoritati, ſuo contra arbitrio ingenioque nihil omnino daturos fuiſſe. Hactenus cel. ille vir. Vide eundem p. 118. ſeq. de hoc argumento differentem. Alterum (quid enim plura afferre juvat?) teſtimonium eſt *cel. Baſileenſium Theologi L. Frey, qui in diſſ. I. de officio Doctoris chriſtiani* ita loquitur p. 49. *Liceat mihi, dum melius edoctus fuero, huic adhærere regulæ. Is demum locus præter ſimplicem ſenſum, typicum, allegoricumque habet, quem talem habere certis & indubiis rationibus ex Scriptura ipſa demonſtrari poteſt; nec ulterius ille ſenſus extendendus, quam quouſque in Scriptura extenditur. Tunc vero certis & indubiis rationibus ille ſenſus typicus demonſtratur, ſi ipſa Scriptura alicubi illum typum clare explicet, ut in epiſtola ad Hebræos plurimæ ceremoniæ Veteris Teſtamenti typice explicantur: tum etiamſi verba juxta ordinarium ſenſum longe plus ſignificant, quam quod in re litteraliter ſignificata reperitur. Poſterius hoc innuit, latere ſub verbis auguſtiorem aliquem ſenſum; quis autem ille ſit non explicat: prius facit utrumque: unde multo major cautio in poſteriori quam priori requiritur. Tunc autem ulterius extenditur typus, quam in Scriptura, ſi plures analogias ſimilitudineſque effingimus, quam ex verbis Scripturæ, ubi typus explicatur, aut ex ſcopo loci neceſſario deduci poſſunt. Si qui forte ſint, qui nimis anguſtam*

ſtam reſtrictamque hanc regulam conquerantur, *ſciant illi*, *non ipſis ſed mibi hanc legem fixam eſſe*, *malleque me quaſdam typicarum explicationum ignorare* (*quæ quantumvis veræ*, *nunquam tamen novam veritatem alibi non traditam continent*) *quam nimium phantaſiæ indulgendo ex Scriptura S. naſum cereum facere.*

Tertio: Cum rei alicujus vel perſonæ variæ ſint proprietates, perfectiones & qualitates, multaque ſint, quæ perperam ad antitypum referas, manifeſtum eſt, aliunde ſciri non poſſe, in quo comparationis rationes quærendæ ſint, & quouſque urgendæ omnes rerum & perſonarum relationes: neceſſe igitur eſt, ut a ſcriptore infallibili edoceamur, in quo *tertio* ſit ſubſiſtendum. Ita ſi ponamus *Joſephum*, vel *Simſonem*, typos eſſe Chriſti, quod in exercitationibus S. voluit *Vitringa* probare, non ſolum id ipſum diſerte a Scriptore aliquo ſacro eſt affirmandum; ſed ſciendum utrum omnia horum hominum dicta, factaque ſint typica, vel quænam potiſſimum ex illis: neque hic iterum quilibet interpres excogitare poteſt relationes aliquas pro lubitu; dicenda enim ratio, cur probet ex intentione divina, unum aliquod factum typicum eſſe, alterum non item. Videtur ipſemet celeb. *Coccejus* regulæ noſtræ æquitatem confiteri. In *Commentario* enim ad *Jeremiæ XXII. v.* 8. ita loquitur: *Si Scriptura non indicet graviſſime*, *debere nos in re una cernere imaginem alterius*, *etſi res diverſæ a Scriptura explicatæ ſimilitudinem & conformitatem aliquam habeant*, *non poſſumus tamen aſſerere*, *hoc illius typum & figuram eſſe*, *niſi quatenus illa conformitas ex Scripturarum comparatione demonſtratur. Qua quidem demonſtrata pateſcit Dei ſapientia*, *ſed abſque ea demonſtratione temerarium eſt*; *a rei præcedentis*, *tanquam typi forma*, *ad rei ſequentis formam argumentari.*

X.

Diſquiritur de methodo analytica S. Scripturam interpretandi.

Reſtat tandem, ut noſtram ſententiam dicamus, ſalvo aliorum judicio, *de methodo analytica S. Litteras interpretandi.* Notum eſt, quoſdam viros doctos in Belgio, inter quos eminuit cl. *Van Alphen*, Theologus Ultrajectinus, jam quidem ἐν ἁγίοις, & plures poſt eum, novam S. Litteras interpretandi ingreſſos eſſe viam, atque ſupra modum tanquam novum & pretioſum valde εὕρημα hanc methodum laudaſſe. Ut autem rite de methodo hac nova uti videtur

tur judicemus, de methodo *analytica* proprie ſic dicta agendum eſt, & definiundum quid eruditi per eam intelligant. Solent Philoſophi, inprimis autem Mathematici, duplici methodo in demonſtrandis ſuis veritatibus uti, nimirum *analytica* & *ſynthetica*. *Analytica* in eo conſiſtit, ut theſis aliqua probetur, facto initio a ſimpliciſſima propoſitione aut *axiomate*, eaque deinde per neceſſarium & concatenatum nexum aliarum propoſitionum æque evidentium ita continuetur, ut veritas probanda clariſſime innoteſcat. Pluribus hanc methodum explicant artis cogitandi auctores. Ita a veritate exiſtentiæ hominis, vel contingentia Univerſi probari ſolet exiſtentia Dei. De methodo ſynthetica hic dicendi locus non eſt. Altera methodus eſt *arbitraria* & *naturalis*, per quam univerſa oratio in certa capita majora & minora, prouti id rerum & argumenti ratio poſtulat, dividitur; & hæc utplurimum locum habet in pleriſque, qui ſummam totius argumenti vel etiam libri biblici repræſentare ſolent. Non eſt cur hos reprehendamus, quandoquidem nulla aptior methodus datur ea, quæ in S. Litteris (ut de his ſolis jam agam) continentur explicandi. Noſtri autem *analytici*, de quibus agimus, non contenti ſunt diſtinctionibus majoribus & minoribus, ſed etiam minores eo uſque extendunt, ut tandem deveniant ad ſimplices propoſitiones, & ad ipſum ſubjectum & prædicatum; eamque methodum intendiſſe ipſos Scriptores ſacros v. gr. Paulum, in ſuis epiſtolis aſſerunt, atque ita ſeſe proxime accedere putant ad Philoſophis & Mathematicis uſurpatam methodum. *

De

(*) De methodo illa analytica S. Litteras interpretandi ſic judicavit exquiſitæ eruditionis vir cl. MOSHEMIUS ὁ νῦν ἐν Ἁγίοις, in Comment. ad utramque epiſtolam ad Timotheum pag. 427. verba ita ſonant: „ Es giebt Ausleger, denen man es nicht ausreden kann, daſs die Gedanken der Propheten und „ Apoſtel ſtets ſo aufeinander folgen, wie es die Regeln der Kunſt oder der „ Vernunftlehre vorſchreiben. Man zeiget ihnen eine Menge von Exempeln aus allen Büchern der Schrift, worinn die ſtrenge Ordnung nicht iſt „ beobachtet worden, worinn, zum Exempel, die Urſachen eines Satzes „ voran ſtehen, und der Satz auf die Urſachen folget, worinn die Bewegungsgründe zum Theile vor der Ermahnung hergehen, worinn die Folgen eines Satzes vorgetragen werden, ehe der Satz iſt bewieſen worden: Man erinnert ſie, daſs die Knechte des Herrn nach den Regeln der „ Kunſt nicht geſchrieben haben: Man führet ihnen zu Gemüthe, daſs in „ einer lebhaften Rede, dergleichen die Reden der Propheten ſind, in „ einem Gedichte, dergleichen die Pſalmen Davids ſind, in einem freund-

De hac ergo non vulgari & trita methodo aliquid dicendum eſt, quoniam tanquam *novam* & *accuratiſſimam* eam venditant quidam Theologi. *Primo* igitur dico, methodum hanc qualicunque ſpecie ſeſe commendantem vanam eſſe, nec quicquam continere, quod majorem lucem explicationi S. Litterarum adferre poſſit, quam trita & pervulgata interpretandi ratio. Non eſt illa philoſophica methodus, quam Mathematici uſurpant; quæ nullibi locum habere poteſt, quam in iis argumentis, quæ per concatenatam certarum propoſitionum ſeriem, ſine ullo intercedente ſaltu, quæſtionis veritatem probare poſſunt. Quæſtionis ſtatus debet eſſe cognitus, & nonniſi de rebus agere, quarum perfectam habemus cognitionem, ut in numeris & figuris, aut axiomatibus indubitatæ veritatis. At ubi hæc ad Scripturæ explicationem trahuntur, quam parum hæc methodus apta ſit, quilibet, qui methodi philoſophicæ naturam perſpectam habet, videt. Sumamus unam vel alteram Apoſtoli Pauli epiſtolam, quoniam non dubitant hi homines artificioſam illam methodum Apoſtolis tribuere, & aſſerere, ab *Alphenio* & ſequacibus feliciter illam inventam, & in apricum productam eſſe. Nemo non, qui Apoſtolorum ſcripta ἄτερ παθῶν legit, videbit, eos, uti decebat, eorum cœtuum rationem habuiſſe, ad quos ſcribebant. Hinc hæc vel illa dogmata commendabant; ad conſtantiam in fide pios adhortabantur; abuſus in vita taxabant; quæ huic vel illi cœtui cognitu & factu eſſent neceſſaria inſinuabant; Pſeudapoſtolorum doctrinam & mores increpabant; erroribus & vitiis in his vel illis cœtibus graſſantibus ſalutaria opponebant media; ſtatum ſuum ſive

„ ſchaftlichen Unterrichte, dergleichen die Briefe der Apoſtel ſind, auch
„ unter den Gelehrten nicht einmal die Geſetze der vernunftmäſsigen Be-
„ redſamkeit beobachtet werden. Alles dieſes überführet ſie nicht; Sie
„ fahren immer fort, einen kunſtmäſsigen Zuſammenhang in dem Vortra-
„ ge der Propheten und Apoſtel zu ſuchen, und wollen lieber unnatürlich
„ und gezwungen erklären, als glauben, daſs Paulus, Petrus, Eſajas die
„ Geſetze der philoſophiſchen Schreibart nicht erfüllet haben. Dieſer irri-
„ gen Meinung iſt die Einbildung derjenigen verwandt, die es als gewiſs
„ annehmen, daſs die Verfaſſer der Offenbahrung ihre Lehren und Er-
„ mahnungen nie unterbrochen, nie etwas in dieſelbe hineingeſchoben,
„ vielmehr alles, was zu einer Lehre und Ermahnung gehöret, nach ein-
„ ander und in einer Ordnung vorgetragen haben. Man beſtreitet dieſe
„ Meinung durch hundert Exempel: Allein, hundert Exempel ſind nicht
„ mächtig genug eine feſt gewurzelte Meinung auszurotten. „

ſive triſtem ſive lætum repræſentabant; & quæ alia ſunt ejuſdem generis, pro temporum, circumſtantiarum, perſonarumque ratione inculcabant: at quis hic, cui nota eſt methodus philoſophica, vel veſtigium demonſtrationis, ad analyticæ regulas exactæ, in his epiſtolis reperiet? Diverſiſſimæ illæ res non poſſunt ex uno ſimplici principio peti, nedum per certam & evidentem propoſitionum ſeriem ad unam veritatem probandam adhiberi. Sed objiciunt Apoſtolos tamen ordine ſcripſiſſe; at quæritur quid ſit ordine ſcribere? Quivis, qui in epiſtola ea ad amicos ſcribit, quæ illorum ſcire intereſſe putat, omniumque eorum meminit, quæ ad eos certiores reddendos facere poſſunt, ſive nova quædam afferat, ſive eos ad quædam præſtanda hortetur, ſive afflictis ſolatium adferat, ſive denique rationem familiæ ſuæ reddat, is ordine ſcribit; poſtulare, ut Apoſtoli ad cœtus nuper plantatos ſcribant methodo philoſophica, ineptum plane eſt & ridiculum. Quod ſi negent ſtudii hujus analytici amatores, ſe analyticam ſuam methodum pro *philoſophica* & *mathematica* venditare, fatendum iis erit, ſe *arbitraria* methodo cum vulgo interpretum uti, neque cauſam habent, cur hanc tantopere tanquam *novam* deprædicent, & tanquam *rarum arcanum* ſibi ſervent. Eadem methodus eſt, qua olim Scholaſtici uſi ſunt, & quam ad Scripturæ S. elucidationem adhibitam docti quique nauſearunt ſemper. Præterea habet hæc interpretandi ratio hoc incommodum, quod ubi ad ſubjectum & prædicatum devenerunt tales interpretes, cogantur verba & res tritiſſimas explicare, quod ridiculum aliquando eſſe nemo non ſentit. Inſolita enim illa methodus, quam ſibi finxerunt, poſtulat, ut v. gr. explicent, quid ſit *ambulare*, *comedere*, quid *mons*, quid *vallis*, quid *caper* vel *ſus* ſit, quod non poteſt non cum indignatione legi & audiri. Audivi homines prædicantes, ſeſe mathematice epiſtolarum Paulinarum ſenſus explicaturos. Quodſi boni viri hoc vellent, demonſtrata veritate religionis chriſtianæ, articulos præcipuos religionis non minus certo probari poſſe, quam veritatem religionis in genere, non eſſet cauſa cur maximopere repugnaremus. At cum volunt eadem methodo, qua incedunt Mathematici, quorum tamen demonſtrandi rationem ut plurimum ignorant, veritates theologicas ab Apoſtolis probatas fuiſſe, ridiculi ſunt. Præterquam enim quod natura rerum, de quibus agitur, hoc minime patiatur, ex Chriſto & Apo-

ſtolis efficiunt Philoſophos in ſcholæ umbris educatos, ineptos ad ea præſtanda, quæ pro temporum ratione inculcanda & facienda erant. Intercedit autem hic ὁ μακαρίτης cel. *Lampius*, in *Proleg. ad comment. ſuum in Joannem* hæc ingeminans p. 277. ſeq. *Methodus qua in expoſitione textus uti conſtitui, eſt ANALYTICA. Sunt quoque, qui eam naſo adunco ſuſpendant. Illos ex eodem principio hoc ſtudium culpare ac deſpectui habere, ex quo diligentiam in efficaciſſimo Scripturæ ſenſu eruendo eos exagitare modo ſect. II. monebam, nullum mihi hæret dubium. Quid enim magis a ratione abludit, quam eorum conatus traducere, qui Spiritum S omnia quæ ſuis amanuenſibus inſpiravit, juſto ordine diſpoſuiſſe oſtendunt, eumque ordinem indagant & illuſtrant? quod ſi improbationem meretur, tum alterutrum neceſſario verum erit, aut ordinem illum non poſſe, aut non debere a lectoribus obſervari. Si non poteſt, id inde erit, ſive quia Scriptores S. nullum ordinem tenuerunt, ſive quia illum ita occultarunt, ut in vanum ingenii nervi ad illum detegendum adhibeantur. Prius qui ſtatuit, maxime in ipſum S. Litterarum auctorem injurius eſt. Ille ne, qui in omnibus operibus ſuis, per ſummam, qua pollet, ſapientiam, eo ordine conſtanter procedit, ut præfixum ſemper habeat convenientem perfectionibus ſuis ſcopum, mediaque ita diſponat, ut ſecundum naturam illis inditam idonea ſint, ad ſcopum illum attingendum, unde licet a priori hic ordo in obſcuro ſit poſitus, a poſteriori tamen in eventu ipſo ab attendentibus agnoſci, atque ita propterea laus Deo referri poteſt; ille, inquam, ſui ipſius ita oblitus eſſet, quando ad homines loqui voluit, ut neque ſcopum in loquendo habuerit, neque talia protulerit, quæ illum feriebant? Ille ne, qui omnia ad gloriam ſuam & ſingillatim propter ſapientiam ſuam in eccleſia celebrari vult, illam in ſermonibus ſuis exerceri neglexiſſet? aut ſi forte organa, quibus uti voluit, ad doctrinam ſalutis manifeſtandam, per ſe plane ad præſtandam hanc neceſſariam in omni docente virtutem inepta; an non in ipſius Spiritus S. hos homines ignaros atque rudes dirigentis contumeliam id trahi potuiſſet, niſi hanc ineptitudinem ſua illuminatione correxiſſet, atque per ipſam hanc correctionem ſpecimen dediſſet, non illos eſſe, qui loquebantur, ſed Spiritum S. per eos loqui? Quare impium plane eſſet, eam perfectionem Scriptis divinitus inſpiratis denegare velle, quæ non facile ſcriptis humanis denegatur: quia hæc negatio ſemper ad dedecus ſcriptoris pertinet, vitiumque in eo ponit, quod ab omni culpa excuſari nequit.*

Qui-

Quicunque enim ad ſcribendum animum applicat, ille cenſendus eſt, ſi confuſe ſcribat, aut ex ingenii mediocritate non poſſe, aut ex attentionis & diligentiæ defectu, non velle bonum ordinem ſervare. Poſterius notam habet negligentiæ, quæ in eo major eſt, quo major eſt dignitas materiæ, quam tractat: Prius autem arrogantiæ, dum aliquid intendit agere, quod vires ejus ſuperat. Quemadmodum autem ex his indubitato ſequitur, verba Spiritus Sancti pro cœleſti ejus ſapientia ita prolata eſſe, ut certo ſcopo ſemper ſubordinata ſint, ita æque planum eſt, quod noluerit hunc ordinem ita occultare, ut a legentibus, adhibita etiam debita diligentia, nihilominus non poſſit detegi. Ad quid enim ſuam ſapientiam impendit, niſi ut illa agnoſceretur & celebraretur? Experientia quoque docet, illos qui otium ingeniique nervos intenderunt, ad ordinem ſingularium partium Scripturæ inveniendum, laborem ſuum non perdidiſſe, ſed actu ipſo deprehendiſſe, illa quæ primo intuitu temere diſpoſita eſſe videbantur, nexu ſuaviſſimo inter ſe cohærere, ſcopoque auctoris, ex circumſtantiis detecto, egregie omnia inſervire. Quod ſi ſtat, non inſuperabilem eſſe diligentiæ humanæ hanc arcem, ut ſtructuræ ſingulorum Scripturæ librorum juncturas detegat, tum inde facile deducetur, debitum & officium boni interpretis eſſe, ut illam partium connexionem tum inter ſe invicem, tum cum ſcopo tam ſpeciali quam generali monſtret, id quod analytica interpretandi methodus *intendit, Neque enim omnem Spiritus ſapientiam, quæ poterat detegi, detexiſſe, qui hoc negligit, cenſendus eſt. Neque de ſenſu Scripturæ recte percepto gloriari poteſt, qui ordinem hunc non obſervat. Singulæ enim voces phraſesque ſingularem a ſcopo dicentis emphaſin nanciſcuntur; ſi quæ illis ambiguitas adhæret, uti certe plurimis adhæret, quæ latiorem ſignificatum habet, illa tum demum erit ſublata, ſi demonſtratum erit, ſenſum, quem præferimus, ſcopo auctoris eſſe convenientiſſimum. Innumeri ſunt loci, quos hæreticorum vanitas & audacia in alienum ſenſum detorſit, ſed qui ab eorum* στρεβλωσει *feliciſſime ac faciliime vindicantur, ſi nexus tantum & ſcopus ſingulorum dictorum expendatur.* Hactenus celeb. *Lampius.*

Sed ipſe vir venerandus hac ſua oratione oſtendit, ſe hic non intelligere veram illam methodum analyticam, quam Philoſophi uſurpant, ſed eam duntaxat, quæ *arbitraria* eſt, quaque inprimis *Alphenius*, multique poſt eum uſi ſunt, nimirum Evangelium vel Epiſtolam in majores & minores partes ſecando, & minores iterum in minutiores partes redigendo: non quæritur utrum ſingulis phra-

ſibus & vocibus lux ſit accendenda, de quo nulla quæſtio eſt; ſed utrum methodo philoſophica uſi Scriptores ſacri, data opera more Mathematicorum ex una aliqua propoſitione ſimpliciſſima, per neceſſarias & evidentes conſecutionis leges, tandem theſin ſuam probarint. Hoc vero naturæ rei, de qua agunt Sctiptores ſacri, conſentaneum non eſt. Pone omnes quatuor Evangeliſtas temporum ordinem exactiſſime ſecutos eſſe, & quid ſingulis diebus a nativitate Servatoris ad aſcenſionem ipſius geſtum fuerit fideliſſime expoſuiſſe; nihil tamen hoc faceret ad probandum, eos analytica methodo uſos fuiſſe. Nam exponunt nativitatem, vitam & fata Jeſu Chriſti, referunt varia ipſius dicta, & parabolas: Doctrinam eius variis occaſionibus habitam & inculcatam repræſentant: Judaici populi, Phariſæorum inprimis & religionis Antiſtitum ignorantiam rerum divinarum: traditionum falſarum amorem: eorundem hypocriſin & deteſtandas, quibus ad eum neci tradendi uſi ſunt, artes: Pilati Præſidis Romanorum in Judæa in hoc negotio agendi rationem deſcribunt: narrant denique varii generis miracula, in his vel illis locis geſta, mortis tandem genus, ſepulturam, reſurrectionem, & aſcenſionem in cœlum exponunt. Hæc omnia diverſi generis res eſſe quis non videt? neque quæritur, an hæc omnia, quæ referunt, tendant ad ſapientiſſimum finem. Nemo hoc negat; at finis ille poteſt obtineri ſine uſu methodi analyticæ. Ita ſi quis vitam fataque viri alicujus eruditi, aut de Republica optime meriti deſcribere vellet, ſine dubio optimum intenderet finem; at qui ſcriberet hanc vitam methodo analytica Philoſophis uſurpata, omnium riſui ſeſe exponeret. At, inquit cl. vir, Evangeliſtas & Apoſtolos, inſpiratione divina ornatos, ſine dubio ſapientiſſimum in ſcribendo ordinem ſecutos eſſe. Sed an inde ſequitur; ergo illi in ſcribendo methodum adhibuerunt analyticam, id eſt mathematicam? Pone per momentum, viros illos ſanctos, ſine inſpiratione, vitam fataque Chriſti conſcribere potuiſſe; ſane aptior nulla methodus poterat eſſe ea, quæ ſecundum ordinem temporis res diverſiſſimas aut brevius aut prolixius exponit. Jam vero accedente inſpiratione divina modus narrationis & rerum geſtarum hiſtoria non mutatur, ſed certitudini duntaxat eorum, quæ narrantur, aliquod accedit præſidium. Viri docti ſibi fingunt aliquam methodum inſolitam plane, & tantum non divinam, quam optimam & præſtantiſſimam eſſe putant;

tribuunt

tribuunt verbis ipſis neſcio quam majeſtatem, ab ea, quæ ſingulis linguis ineſt, diſtinctam, cum tamen non major ſanctitas inſit vocibus hebræis & græcis quam gallicis & germanicis. Eam vero in eo conſiſtere putant, quod ea poſita omnia nexu quodam inſeparabili inter ſe connexa & copulata ſint. Hanc deinde methodum ad Scriptores ſacros applicant, & ibi, quia ita volunt, eam repeπriunt. At non cogitant, quemlibet Scriptorem, pro rerum de quibus tractat, ratione & natura ſcribere debere. Mathematica methodus, ſive illa ſynthetica appelletur, ſive analytica, eſt ſine dubio accuratiſſima, quia agit de rebus quarum adæquatas habemus ideas, in qua, inſolubili nexu, quemadmodum in Arithmetica, omnia neceſſario ſunt copulata; at ubi de talibus rebus agunt ſcriptores, qualia ſunt ea, quæ exponunt Evangeliſtæ & Apoſtoli, methodum talem adhibere non potuerunt, quemadmodum ipſe cl. vir in ultima ſectione hujus capitis fatetur. Accedit denique, quod mea ſaltem opinione, per hanc methodum res potius obſcuratur quam elucidatur. Ut nihil dicam de variis novis *ſignis* & *aſteriſcis*, quibus utuntur illi, qui hac methodo delectantur, lector multivariis illis diſtinctionibus & ſubdiſtinctionibus turbatur & fatigatur; certe lectores minus verſati in S. Litteris non ſine nauſea tales commentarios legunt. Paraphraſis vero perſpicua, cum adjecta explicatione difficiliorum locorum, magis omnis generis lectores adjuvabit, quam hæc ita dicta methodus analytica. Confer commentarium *Alphenii* in II. ad Corinthios cum commentario, quem in priorem ad Corinthios epiſtolam elaboravit cel. *Moshemius*, vel in minores Pauli epiſtolas cl. *Michaëlis*, & *Doddridge* paraphraſin in N. T. & ni fallor mox erit manifeſtum, quænam interpretandi ratio ad inſtruendum lectorem magis ſit apta. Hæc vero non eo animo ſcripſi, ac ſi virorum illorum, qui methodo ita dicta analytica delectantur, eruditioni quicquam detractum velim, a quo longiſſime abſum; ſed ut oſtendam, partim non iis argumentis eſſe ſuperſtructam eorum ſententiam, ut ea neceſſario interpreti ſit adhibenda: partim ut manifeſtum faciam, in quo etiam hac in parte interpretandi vera *ſimplicitas* conſiſtat. Methodus illa analytica, quæ tanquam *novum phænomenon* repræſentatur & laudatur, Majoribus incognita fuit. Eſt fructus philoſophiæ *Ramiſticæ*; *Ramus* enim dialectologiam ſuam in omni ſtudiorum genere applicandam eſſe voluit:

voluit: quibuſdam illa, ut erant illa tempora, valde placuit; meliore vero philoſophandi ratione reperta rurſus cœpit negligi. Hinc & mature ſatis illa dialecticæ ad Scripturam S. applicatio diſplicuit doctiſſimis viris. Quoties in eam invectus eſt Magnus *Eraſmus* in ſuis ſcriptis? *Stephanus Gauſſenus*, Theologus acuti naris, & magna Scripturæ S. veneratione tactus, ſtudioſis ad meliorem intelligentiam S. Litterarum perveniendi commendat lectionem commentatorum, ſed qualium? audi (de ſtudii theol. ratione p. 34. „ Cæterum cum commentatores dico, eos intelligo, qui Scripturam
„ brevibus, & ad ſenſum litteralem accommodatis obſervationibus illuſtrarunt: non qui occaſione Scripturæ ſcholias ſuas (quas
„ vulgo locos communes vocant) in medium protrudunt; quibuſque adeo libri ſacri non tam ſunt commentationum argumentum,
„ quam præjudiciorum loci quidam atque indices: vel qui Scripturam S. per analyſes, juxta Dialecticorum regulas, artificialiter
„ reſolvunt; nihil enim aliud ſunt illæ analyſes, (ὡς ἐπὶ τὸ πολλὺ
„ dico, nam & hic exceptio ſuum locum inveniat) quam ut Joſephus Scaliger ſcite ſolitus erat dicere, portus ignorantiæ, inanis
„ loquacitatis campus, & ἀυθαδίας pabulum. Nam qui quemque
„ vel clariſſimum verſum in prædicatum & ſubjectum & prædicati
„ & ſubjecti adjuncta, tanquam in fila tenuiſſima diduxerunt,
„ ſibi aliquando belli homines videntur, cum ſint ſaperdæ meri:
„ quod enim tanto conatu, tanta circuitione verborum vix duodecim paginis concluſerunt, id vir cordatus ſæpe verbo expediat. „ Propheta evaſiſſe videtur *Gauſſenus*, ſi ad quorundam ætatis noſtræ interpretum ſcribendi rationes attendas. Mirum inſuper eſt, tot eruditos *Anglos*, *Gallos*, *Germanos*, omnibus præſidiis ad interpretationem S. Litterarum inſtructos, ſingulare illud myſterium analyticæ S. quod auro contra carum eſt quibuſdam interpretibus, deprehendere non potuiſſe. Viget in *Anglia* non ſolum litterarum humaniorum, ſed & orientalium linguarum ſtudium; in deliciis illis eſt ars critica; omnes philoſophiæ angulos perreptarunt; neque tamen arcanum illud (quamvis quid ſit analyſis in mathematicis cognitum perſpectumque habeant) analyticæ ſacræ detegere potuerunt. Imo ſunt inter recentiſſimos eruditos, qui putant hoc ſtudium analyticum, a quibuſdam deamatum, tenebras potius, quam lucem interpretationi S. Litterarum offundere. Vide cel. viri Joh. A. *Erneſti*

neſti proluſionem: de vanitate philoſophantium, in interpretatione librorum S. *Cl. Wollius*, vir in arte interpretandi S. Litteras verſatiſſimus, in ſuis ad *Blackwalli Criticam* S. obſervationibus pag. 327. ita de hoc argumento loquitur: „ Sacri N. F. codices hiſtorias & epiſto-„ las, & unicum vatidicum continent ſcriptum. In hiſtoriis tem-„ porum habetur ratio. Epiſtolæ eum in modum ſunt interdum „ enarratæ, quem ſibi poſcunt epiſtolæ ad Familiares: neque enim „ elaborationis ſunt plenæ, ut ſunt de rebus eruditis ad doctos ho-„ mines ſcriptæ. Quocirca longius a meta recte illas explanandi diſ-„ cedunt, qui logicam ubivis connexionem quærunt. Quid vero „ in epiſtolis, quas ad familiares ſcribimus, ſolemnius accidit, quam „ ut, nulli logicæ normæ nos alligantes, variis de rebus amicos red-„ damus certiores? Hoc animo qui ad ſacras epiſtolas accedent eno-„ dandas, eorum propoſitum in multis quidem locis ſucceſſu haud „ carebit. „ Dudum eſt, ex quo viri doctiſſimi veritatem religionis chriſtianæ demonſtraturi, ad Evangeliſtarum & Apoſtolorum ſacra tradendi methodum provocarunt atque oſtenderunt, eos rhetorum & ſophiſtarum differendi methodo poſthabita, ſimpliciter doctrinam Jeſu Chriſti, ejuſque dicta & facta repræſentaſſe. Vide quid Paulus de ſemetipſo fateatur 1. ad Corinth. cap. II. & ibi ad verſum quartum J. *Clerici* commentationem. (*) Quod ſi neſcio qua analytica methodo, paucis cognita, uſi ſunt, qua perſpecta demum primi chriſtianæ diſciplinæ ſectatores ratiocinationum nexum deprehendere poterant, non amplius ſunt ἰδιωται λογω, ſed Philoſophi: quod ne

(*) Verba doctiſſimi Viri ita ſonant: „ Senſus ergo Pauli eſt, ſe non elo-„ quentia & ratiocinationibus fretum, ut ſolebant Philoſophi, veniſſe, ſed „ inſtructum donis inuſitatis linguarum, ſimilibusque, & poteſtate curando-„ rum ægrorum. Ne Corinthii ſibi crederent, quaſi Philoſopho probabilia „ adferenti, ſed ut Dei præconi, qui mandata ſe a Numine accepiſſe, ut „ diceret, quæ prædicabat, non ratiocinando ſe inveniſſe, oſtendebat mira-„ culis, quibus rem extra dubium omne collocabat. At ſane ſi Paulus „ eloquentia ac eruditione, quales fuere in Platone aliiſque Philoſophis, in-„ ſtructus fuiſſet, ſuſpicati eſſent Græci, inventorem eum ejus doctrinæ fuiſſe. „ Hæc fuit ratio, cur Spiritus Dei ejuſmodi donis Apoſtolos non ornaverit. „ Non ſunt ergo hæc Pauli verba ita intelligenda, quaſi modeſte tantum elo-„ quentiæ & eruditionis græcanicæ laudem declinaret, quamvis iis ornatum „ ſe eſſe probe ſciret; ut ſolent interdum facere vel maximi Oratores. „ Hæc ſunt intelligenda, prout jacent; mirumque eſt homines eruditos „ aliter potuiſſe ſentire, cum res ipſa contrarium doceat. „

ne ipſi viri docti, qui hac methodo delectantur, admittent. Si vero Evangeliſtæ & Apoſtoli non *arbitraria*, *naturali*, & rerum, quas narrabant, circumſtantiis *accommodata* methodo uſi ſunt, neque methodum etiam analyticam Mathematicis & Philoſophis uſurpatam adhibere poterant, neceſſe eſt, illam methodum tantis laudibus elatam, nonniſi privilegio quodam plane inuſitato, id eſt divino, comparari poſſe: Et videtur hoc ipſum ſtatuiſſe ὁ μακαρίτης *celeb. Lampius.* Capite enim VII. ſect. II. pag. m. 271. in cauſas inquirens, cur quidam interpretes hanc methodum aſpernentur, inter alias & hanc ponit: „ Aut denique invidiæ æſtro contra illos ſunt „ perciti, a quibus ſe in ſtudio doctrinæ & eruditionis poſt terga re- „ lictos vident, unde cum eos aſſequi deſperent, eos deridere, quam „ honeſte æmulari, aut ſaltem majorem in Scripturis potentiam, a li- „ berrimo ſuorum chariſmatum diribitore illis conceſſam, humiliter „ agnoſcere ſatius ducunt. „ Multis in hæc verba commentari poſſem,. ſi limites diſſertationibus ejuſmodi poſitos tranſilire vellem. Sed brevis ero. Durum mihi videtur iis interpretibus, quorum magnus eſt numerus, eruditionis & doctrinæ laudem eripere velle, propterea quod analyticam illam aſpernentur methodum. Ego profecto cognovi homines, omnibus præſidiis, quæ genuino interpreti ineſſe debent, deſtitutos, qui valde tamen hanc methodum laudarunt eamque ſectati ſunt. Quod ſi notitia hujus methodi donum eſt extraordinarium, paucis interpretibus conceſſum, cur vituperantur alii, qui hoc privilegio deſtituti ſunt? Et cur tandem non in medium proferunt regulas inſolitæ & cæteris interpretibus ignotæ hactenus ἀναλύσεως, ſi ea tanti eſt momenti ad S. Litteras rite interpretandas? Quæ enim hactenus vidimus, aut precaria ſunt, aut cum methodo, quam interpretes docti omnes ſequuntur, conveniunt. Quinam vero illi hæretici ſint, qui ope novæ illius methodi analyticæ converſi, vel ſolide refutati ſint, fateor me ignorare. Hactenus ego pro mea ſimplicitate credidi, hæreticos, ad loca Scripturæ provocantes, omnium optime ope linguarum, grammaticæ, artis criticæ, ſolida religionis cognitione, ſcopique & nexus ſermonis ſacri attenta conſideratione, refutari poſſe. Sed plura de hoc argumento addere nolo.

ME-

MEDITATIONIS
DE
PIA ET CIRCUMSPECTA
In tradendis ſanctioribus diſciplinis ſectanda
SIMPLICITATE
Pars Quinta.

Sect. I.

IN antecedente diſſertatione, thema, quod incepimus de *ſimplicitate theologica*, perſecuti ſumus, & de ſimplicitate *interpreti Sacrarum Litterarum* obſervanda egimus; ſequitur jam, ut de *Theologia thetica*, vel dogmatica agamus. In anteceſſum autem moneo, me de fatis Theologiæ dogmaticæ prolixe haud acturum eſſe, partim quod nimis prolixa futura eſſet oratio noſtra; partim quod viri docti data opera hiſtoriam illam & varia fata hujus diſciplinæ excuſſerint. Vide cl. virorum, *Buddei Iſagogen in univerſam Theologiam; Stollii hiſt. litt. Theologiæ;* Alphonſi *Turretini orationem de fatis diſciplinæ chriſtianæ, alioſque.* Hoc certum, neque Chriſtum, neque Apoſtolos, data opera aliquod ſyſtema Theologiæ adornaſſe, ſed cum viva voce, tum per epiſtolas, ea diſciplinæ chriſtianæ alumnis tradidiſſe, quæ ſcitu cognituque ad ſalutem erant neceſſaria. Sequentibus proxime ſeculis poſt exceſſum Apoſtolorum nulli erant inter Doctores chriſtianos, qui data opera ſyſtema theologicum conſcripſerint, quamvis ex monumentis primorum Doctorum facile pateat, eos præcipua fidei capita amplexos fuiſſe. Succeſſu demum temporum introducta philoſophia, partim platonica, partim ſcho-

Scopus Auctoris, & argumentum diſſertationis repræſentatur.

ſcholaſtica, de componendis ejuſmodi ſyſtematibus erant Doctores ſolliciti, quo cum ſucceſſu jam quidem non diſquiram. Poſt tempora Reformationis inter omnes fere ſectas, in quas Chriſtiani ſciſſi ſunt, extiterunt multi Doctores, qui ſcribendis ſyſtematibus animos adjecerunt, quorum numerum inire difficile eſſet.

II.

Laudabilis eſt & neceſſarius labor eorum, qui ſyſtemata adornarunt, quæ tamen ſua etiam habent commoda & incommoda.

Quin laudandi ſint illi, qui ſyſtemata theologica primi ſcripſerunt, dubium non eſt. Quæ neceſſitas eſt conſcribendorum catechiſmorum, quibus prima rudimenta articulorum religionis chriſtianæ traduntur, eadem fuit capita religionis difficiliora & majoris momenti proponendi & argumentis confirmandi. Cum Revelatio unicus ſit fons, ex quo veritates cœleſtes hauriuntur, neceſſe erat, ut viri ingenio præſtantes ſtudioſe inde eruerent ea, quæ ad cognitionem veritatis & ad officia pietatis delineanda & inculcanda facere poterant. Non cujuſvis autem eſſe, propoſitiones ejuſmodi hinc inde in S. Litteris latentes colligere, atque ordine perſpicuo inter ſe conjungere, nemo non videt. Vix fieri poſſet, ut ſimpliciores ex lectione S. Litterarum ſyſtema aliquod rite coagmentatum brevi temporis ſpatio conficere poſſent, quanquam ad ſummam rerum quod ſpectat, ex ſedula illarum lectione ea, quæ ad ſalutem cognitu eſſent neceſſaria, facile cognoſcere poſſent. Et cum omnium diſciplinarum Profeſſores ejuſmodi ſyſtemata confecerint, cauſam non video cur Sacrorum Miniſtri de ejuſmodi conſcribendis ſolliciti eſſe non debuiſſent. Interim diffitendum non eſt, habere hæc ſyſtemata, uti cum rebus humanis comparatum eſt, ſua commoda & incommoda. (*) Præcipuæ cauſæ hujus rei non adeo

(*) Faſſus hoc eſt (ut alios plures ſilentio tranſmittam) ὁ μακαρίτης cl. WEISMANNUS Inſtit. Th. dogmat. pag. 27. dicens: „ De methodo ſyſtematica „ & artificiali certum eſt, eam habere ſua commoda & incommoda. Commoda eſt docentibus & diſcentibus collectio veritatum ad certa capita & „ locos, & ipſius nexus veritatum inter ſe inſpectio. Incommoda vero & „ mala ſunt hujus methodi cum nimis quæſita eſt & affectata; cum magnam „ farraginem curioſarum & inutilium quæſtionum admiſcet; cum terminis „ & phraſibus ſpinoſis ſimplicitatem & perſpicuitatem Theologiæ turbat; „ cum denique vel nullam vel non ſufficientem habet rationem diſcentium, „ gradatim ad veritates revelatas deducendorum, ac nimia ſua vaſtitate

adeo ſunt obſcuræ, ut vir rerum divinarum peritus eas cognoſcere non poſſit; repræſentabo hic paucis præcipua incommoda ſyſtematum theologicorum.

Primum eſt: poſtquam in ſectas itum eſt, quilibet hypotheſes, aut a Majoribus acceptas, aut a ſe inventas, tanquam ſalutaria religionis dogmata repræſentat & tuetur; qua re fit, ut non tam dogmatum in S. Litteris contentorum, quam vero ſuarum opinionum rationem habeat: lege omnium ſectarum ſyſtemata, & ubivis hunc ſcopum eorum præcipuum fuiſſe magis vel minus deprehendes.

II. Pro ingeniorum diverſitate, quæ talia ſyſtemata conficiunt, religionis chriſtianæ capita repræſentantur: multi, leve a momentoſo diſtinguere non valentes, nullum diſcrimen faciunt inter id quod fundamentale, grave & ponderoſum eſt, & inter opiniones minus momentoſas & leviores; hinc ſæpe quæ graviſſima ſunt, & ſine quibus religio chriſtiana ſtare non poteſt, breviter abſolvunt, opiniones vero exigui momenti prolixe ediſſerunt.

III. Cum ad ſyſtemata præcipuarum veritatum theologicarum requiratur cognitio accuratior textus originalis, ex quo ſolo robur ſolidum accedit veritati revelatæ, quidam vero in his parum ſint verſati, aut loca nihil probantia adferunt, aut ſequuntur rationes a Majoribus adductas, leviſſimas licet & ineptas, a quibus tamen recedere propter Ὀρθοδοξίας ſemel introductæ legem non licet,

IV. Admiſcentur religionis articulis leves controverſiæ inter eruditos agitatæ, quæ neque ad ſolidam eruditionis theologicæ peritiam, neque ad pietatis ſtudium quicquam faciunt. Sic quælibet ſecta non ſolum opiniones privas ſuæ ſententiæ, ſed & aliarum memorat.

V. Religio ſæpe ita repræſentatur, ac ſi cum virtutis ſtudio nullam haberet connexionem, & quiſque, quo magis eſſet opinionibus in ſyſtemate traditis addictus, eo eſſet magis religioſus, virtute relicta.

VI. Hypotheſes ſingulares cum articulis religionis copulantur, adeo quidem ſæpe, ut putes eas majoris eſſe momenti & magis æſtimandas, quam dogmata capitalia. Nota ſunt ſyſtemata Theologorum reformatorum, *carteſianas* & *coccejanas* hypotheſes in ſuis ſyſtematibus vehementer commendantium, earumque pretium quammaxime extollentium. Hodie idem agunt, qui ill. viri *Wolfii* Philoſo-

„ & amplitudine diſtrahit eorum animos, nondum ſæpe in minoribus fideles
„ & exercitatos. „

loſophiam ſequuntur. Eadem ſemper ſub diverſis titulis luditur fabula. Chriſti & Apoſtolorum placita ſecundum Theologorum & Philoſophorum nutum debent componi. Hæc avidis dentibus & ore arripiunt adoleſcentes nondum ſatis diſciplinis exculti; in his omnis ſapientiæ proram & puppim repoſitam eſſe putant, & ſæpe, qua ſunt imperitia, pretioſas illas ſcilicet opiniones, publicis cœtibus admoti, populo chriſtiano, qui his hypotheſibus ſi hos audias mire paſcitur, propinant, rejectis ſæpe vel neglectis iis, quæ ad vitam vere chriſtianam vivendam neceſſario requiruntur.

VII. Partium ſtudium, & animus odio erga alios Chriſtianos incenſus, manifeſte in iis ut plurimum deprehenditur. Vix unquam diſſentientis verus ſenſus repræſentatur, aut argumenta, quibus nititur, ſine ulla truncatione exhibentur. Neque ab odioſis conſectariis, quæ omitti & poſſent & deberent, abſtinent. Unde plerumque juvenes lectis ſolis ſuis ſyſtematibus evadunt ſuperbi, & adverſus alios zelo inepto incenſi, imo ſæpe ad finem uſque vitæ permanent diſputaces, cedere neſcii, & vanis opinionibus capti.

VIII. In multis ejuſmodi ſyſtematibus gravia & momentoſa ad pietatem incentiva & conſectaria, ex ipſius religionis chriſtianæ principiis deſumta, aut ſilentio involvuntur, aut leviter, & quaſi aliud agendo, tractantur; quaſi in meris ſpeculationibus & minutarum opinionum cognitione & pertinaci defenſione præcipua pars religionis conſiſteret, & pietatis ſtudium nonniſi *acceſſorium* quid eſſet: Ita dicere ſolebat cl. *Hoadly*, Epiſcopus: *La Religion ſignifioit autrefois la vertu; préſentement on entend par là tout ce que l'on veut, excepté la vertu ſeule.* Silentio denique alia multa involvo; nil dicam de ſtylo ſcholaſtico, phraſibus ſæpe nihil ſignificantibus, diſtinctionibus levibus, quæ omnia ſimul ſumta efficiunt, ut de omnibus promiſcue ſyſtematibus magnifice ſentire non poſſis.

III.

Quæritur, an non ſatius eſſet, loco ſyſtematum ſo-

Perſpectis hiſce incommodis quæritur, an non ſalutaria Religionis capita, miſſis ita dictis ſyſtematibus theologicis, ex ſolis ſacris Litteris edoceri poſſent. In ſummam contraham ea argumenta, quæ pro hac ſententia afferri poſſent.

Pri-

Primum eſt: Ab omnibus proteſtantibus Theologis concedi, Scripturam S. unicam credendorum normam, & nullis articulis religionis revelatæ ſubſcribendum eſſe, niſi ii vel diſerte, vel per evidentem & legitimam conſequentiam in S. Litteris reperiantur: tutius autem ex ipſo fonte quam ex rivulis bibi. Atque hoc eo magis præſtandum quidam exiſtimant, quod experientia conſtet, in ſyſtematibus multa reperiri, de quibus S. Litteræ altiſſimum ſervant ſilentium, ad quæ tamen credenda Doctores publici ſint obſtricti, adeo quidem, ut qui a receptis diſtinctionibus & hypotheſibus recedant, nonſolum pro heterodoxis habeantur, ſed & ſæpe tanquam publica ſtatione indigni de gradu ſuo dejiciantur. Notum eſt, dari varias credendi formulas, ad quas, poſtquam in partes itum eſt, rigidiores V. D. M. & Theologi, quorum ſemper major turba eſt, tanquam ad *lydium lapidem* in religionis negotio provocent. Ubi vero omnia prudenti & hermeneuticis regulis ſuperſtructa interpretatione niterentur, nemo ad aliquid quod vel ſenſui communi vel genuinæ interpretationi repugnaret, ad ita vel aliter ſentiendum obligari poſſet. Conſtare inſuper (ajunt) quod quidem proteſtantes Theologi pleno gutture clament, Scripturam unicam eſſe credendorum normam; at ubi ad controverſias deventum ſit, & promiſcuas concertationes, tandem omnia huc redire; nimirum hæc vel illa dogmata, hujus vel illius eccleſiæ communi conſenſu, a multis retro annis eſſe recepta, adeoque articulis receptis eſſe ſubſcribendum, aut aliorum caſtra eſſe ſequenda. Interim notandum eſt, hos ipſos, qui loco ſyſtematum S. Litteras pro norma ſyſtematis habendas putant, hæc præſtruenda eſſe putare. *Primum* eſt: Ea, quæ per rectæ rationis leges ſine aliqua revelatione cognoſci poſſunt, ante omnia tanquam firma, & extra dubitationis aleam poſita, principiorum loco ponenda eſſe, licet paſſim etiam in S. Litteris poſtea ea confirmentur. *Secundum:* veritatem religionis chriſtianæ argumentis ſolidis munitam tanquam articulum certum admittendam, quia ſine hoc interpretationi ipſi, ex qua articuli religionis repetuntur, nulla conſtaret vis & efficacia. *Tertium*: generaliſſimas veritates, quæ in catecheticis inſtitutionibus reperiuntur, & quæ ubique in S. Litteris, ſi modo nihil alieni illis admixtum ſit, reperiuntur, & in quibus etiam plerique Chriſtiani conſentiunt, tanquam primarias veritates interpretibus omnibus communes eſſe admittendas.

lam uſurpare Scripturam ſacram.

 II. Ut

II. Ut vero in compendio ſuam hanc ſententiam repræſentent, dicunt: Sumamus v. gr. *Epiſtolam ad Epheſios*, in qua ſumma religionis chriſtianæ capita & pietatis officia repræſentantur, eaque ſecundum genuinos interpretationis philologicæ leges explicemus, & generalia inde capita, tanquam certa & creditu neceſſaria inde petamus: Primum inde commodum enaſceretur hoc, quod ſyſtema illud non ſit *humanum*, ſed *divinitus inſpiratum*; ſecundo loco nemo ex alienis principiis huic vel illi ſectæ privis, nedum ex incertis ſcholarum hypotheſibus, ſed ex hoc libro vel ſyſtemate divino ſecundum genuinas philologiæ & grammaticæ regulas ſapere deberet. Cumque Theologorum omnium conſenſu Scriptura ſacra neque repugnantia, aut ſibimetipſis oppoſita tradat, reliquorum Apoſtolorum dogmata, in Epiſtolis contenta, ad hunc lydium lapidem eſſent exigenda. Omnes (inquiunt) controverſiæ redirent non ad placita Theologorum, diverſa ſyſtemata ſequentium, ſed ad auctoritatem epiſtolæ, quæ communi conſenſu pro divina habetur, & ad certas interpretationis grammaticæ leges, in quibus harum rerum periti conveniunt, & quibus ſtare debent interpretes omnes.

III. Poſito hoc & conceſſo, omnes Studioſi Theologiæ cogerentur ad philologiæ ſacræ ſtudium rite excolendum animos inducere, quod tamen ſtantibus illis ſyſtematibus ut plurimum friget & negligitur. Legunt paſſim ſyſtemata, ex illis ſapiunt, & tanquam eſſent æternæ veritatis axiomata, quicquid proponitur, arripiunt. Quod ſi veritas aliqua uno vel altero teſtimonio S. Litterarum confirmatur, vix eadem inſpiciunt, ſed etiamſi infirma ſæpe ſint, nulliusque ponderis, memoriæ tamen tradunt, credentes, ipſas ſyſtematis theſes ſatis per ſe tutas & firmas eſſe, Theologorum utpote auctoritate munitas, & longa annorum ſerie confirmatas. Quod ſi vero liber Scripturæ ſacræ pro norma ſyſtematis haberetur, & omnis probatio articuli alicujus nonniſi ex principiis philologiæ S. repeteretur, arbitrariæ illæ theſes theologicæ ex philoſophia, vel ingenio, vel auctoritate Majorum petitæ exularent, omniſque argumentandi vis ad genuinos interpretationis fontes revocaretur.

IV. Pergunt (qui ita ſentiunt) atque dicunt, proſcriptis illis ſyſtematibus, ad artis regulas exactis, & contra admiſſo libro divinitus inſpirato, exularent tot miſeræ diſtinctiones ſcholaſticæ, tot quæſtiones e veterum & recentiorum Sophorum cerebris potius,

quam

quam ex genuinis rectæ interpretationis fontibus repetitæ. Abeſſent tot formulæ Apoſtolis ignotæ; tot minutæ controverſiæ, quæ cum ſanctiſſimis veritatibus turpiter miſcentur, & quæ miſere S. Litterarum cultores fatigare ſolent. Omnia nonniſi ex divino repeterentur libro, ſive principia, ſive conſectaria ſpectares. Syſtema interim maneret ſemper θεόπνευστον, & ad illud recurri ſemper poſſet & deberet, ſine ullo erroris periculo.

V. Cum ſyſtemata de religionis articulis ſyſtematibus aliis oppoſita ſint, atque ita materies æterna diſputandi ſuppeditetur, ſtudioſisque diverſa, non ſine animorum commotione, principia inſtillentur, admiſſa ſola Scriptura ſacra loco ſyſtematum forte fieri poſſe, ut Proteſtantes traditionibus omnibus rejectis, ſimul vero in ſacra Scriptura tanquam unica credendi norma adquieſcentes, tandem in unam redigerentur familiam, & controverſiis illis inter ipſos agitatis felix tandem imponeretur finis. In utroque Reformatorum & Lutheranorum cœtu fuiſſe & adhuc eſſe viros in philologia ſacra verſatiſſimos, negabit nemo, qui hiſtoriæ litterariæ peritus eſt. Quod ſi Scriptura S. pro unica credendorum regula haberetur, & unus aliquis liber N. Teſtamenti pro ſyſtemate theologico agnoſceretur, vix fieri poſſe credunt, qui ita ſentiunt, ut in tot diverſas abirent ſententias viri ſapientes. Saltem putant vix eos deprehenſuros, Apoſtolos, auctores ſyſtematum verorum Theologiæ, data unquam opera de recentioribus controverſiis aut levioris momenti opinionibus egiſſe, atque acerrime de iiſdem diſputaſſe, ſed probe intellecturos, potius lites illas omnes ut plurimum ex nimia Doctorum quorundam reverentia, philoſophicis hypotheſibus, & neſcio cujus male ſanæ orthodoxiæ ſtudio enatas eſſe. Studium autem linguarum & rectæ interpretationis regulas, lites illas, ſi non compoſitura, ſaltem vehementer ſuppreſſura eſſe. Et profecto ſi Proteſtantes, poſt ſeceſſionem a romana eccleſia feliciter factam, miſſa Patrum, inprimis *Auguſtini*, auctoritate, Ariſtoteliſque aut aliorum Sophorum principiis, concorditer in ſola explicatione S. Litterarum præſidium veræ religionis quæſiviſſent, nunquam tot inutiles controverſiæ & diſſenſiones inter ipſos exoriturae fuiſſent.

VI. Pergunt, qui ita ſentiunt, atque dicunt, primitivæ eccleſiæ Doctores nulla habuiſſe ſyſtemata Theologiæ, & ſucceſſu demum temporis exortum eſſe ſymbolum Apoſtolicum; contentos vero

fuiſſe

fuiſſe præſtantiſſimos eccleſiarum Antiſtites S. Litterarum cognitione, & ex iis depromſiſſe, quæ ad eccleſias ſalutari luce perfundendas, hoſtesque religionis chriſtianæ retundendos, facere poterant. Jam vero eccleſiam tum temporis fuiſſe omnium fere Chriſtianorum conſenſu florentiſſimam, ſi ad veros & genuinos Chriſtianorum reſpicias characteres; per hanc Scripturæ ſacræ culturam, plures etiam ex infima plebe aptiores factos, ad conſtantiam in fide ſervandam, & martyria quævis obeunda, quam per omnia ſyſtemata etiam *ſcientifica methodo* elaborata. Hodiernos Chriſtianos ſyſtematum ſuorum gnariſſimos, vix paſſuros propter religionem periculum leve; ſaltem manifeſtum eſſe, nullum detrimentum paſſam eſſe primitivam eccleſiam, ſyſtematibus theologicis, ad artis regulas inſtructis, deſtitutam. Facile igitur & noſtræ ætatis homines iis carere poſſe. Accedit (inquiunt) quod v. gr. in eccleſia Tigurina tempore emendationis ſacrorum præclari viri, in linguarum & philologiæ S. ſtudio probe verſati, miſſis ſyſtematibus textum hebræum ſollicite cum LXX. virali interpretatione contulerint, & per genuinas interpretationis regulas S. Litteris lucem accenderint; progreſſu demum temporis B. *Bullingerum* ſyſtema Theologiæ nervoſum, breve, ab omnibus philoſophicis diſtinctionibus liberum, & nonniſi momentoſa complexum confeciſſe; ſucceſſu vero temporis duntaxat, orta inter Chriſtianos de quibusvis certandi prurigine, & odio mutuo, ſyſtemata multiplicata eſſe. Fateri hoc ipſum illos, qui ſyſtemata confecerint. Vide *Witſium* in dedicatione ſyſtematis ſui (*).

VII. Quamvis (ita pergunt) forte Theologi & interpretes in S. Litterarum, atque adeo in explicatione Epiſtolæ ad Epheſios, quæ ſyſtematis loco habenda eſſet, in diverſa abirent, in iis tamen, quæ ſatis clara ſunt, eos conſenſuros eſſe, neque diſputaturos, utrum cum his vel illis formulis aut ſyſtematibus, verus ſenſus Scripturæ, hujus

(*) Verba præſtantiſſimi viri ſic ſonant: „ Ea nunc vivimus tempora, quibus „ ſub librorum mole fatiſcit propemodum orbis, certe ingemiſcit eccleſia; „ cui nunquam melius fuit, quam quando ſua ſe involvens credendi amandique ſancta ſimplicitate, procul omni vitilitigandi prurigine, ab unius „ Domini ore pendebat, caſtamque veritatem ex illis ſolum ſcriptis hauriebat, quæ & Davidem ſapientiorem fecere omnibus Doctoribus ſuis, & hominem Dei perfectum reddere poſſunt ad omne bonum opus perfecte inſtructum. „

hujus vel illius capitis vel verſiculi conveniret; ſed utrum ad genuinæ interpretationis leges & ad grammaticæ normam exactus, hanc vel illam interpretationem admittere poſſet. Diverſitatem non igitur aliam interpretum locum habituram, quam quæ etiam locum habet inter Grammaticos & Criticos, quæ ſalva amicitia locum obtinere poteſt; cum contra, ubi Theologi ſemel loca quædam, tanquam certa & firma, in ſuis ſyſtematibus ad hanc vel illam ſententiam probandam poſuerunt, res ad lites, controverſias, & ad malignas ſuſpiciones revocetur. Neceſſitatem hujus methodi jam ante plures annos vidiſſe ajunt *Liberium de ſancto amore, i. e. J. Clericum*, qui ſyſtematis Theologiæ ideam repræſentaturus monuerit, eam inſtituendam ſecundum S. Scripturam, atque a *Moſe* incipiendum, & ita ad finem uſque Novi Teſtamenti pergendo, ſingula cum dogmata tum præcepta, promiſſiones &c. in unam maſſam eſſe conjicienda, & iis, quæ perſpicue in S. Litteris contenta ſunt, firmiſſime, miſſis omnibus inventis humanis, eſſe inſiſtendum. Doctiſſimum *Stollium* in *hiſt. litt. Theologiæ* exoptaſſe, ut aliquis eruditus ad componendum ejuſmodi ſyſtema animum adjungeret (*). Hæc ſunt præcipua argumenta, quibus utuntur illi, qui vellent ſyſtematum loco ſubſtitui S. Litterarum interpretationem.

IV.

Ut de hac ſententia judicium candide & ſincere aperiam poſtulat neceſſitas. Quin honeſtiſſima ea ſit optimoque fine inſtituta oratio nullus dubito; optandumque eſſet, ut in tanta ingeniorum & de religionis articulis diſcrepanti judicandi diverſitate, per eam viam, quam commendant, malo huic occurri poſſet. At ut verum dicam, prouti hodie cum rebus humanis, inprimis autem publicis ſcholis & academiis comparatum eſt, hæc methodus malo huic occurrendo neque apta eſt ſatis, neque utilitatem ſyſtematum tollit, ſed hoc unum probat, ſyſtemata ad majorem *ſimplicitatem* & *ordinem* eſſe redigenda, de quo ſapiens nemo dubitat. Hoc autem ut pateat, preſſo

Expenduntur, quæ pro hac ſententia in medium ſunt prolata.

 pede

(*) „ Diu antequam celeb. Clericus hoc conſilium dediſſet, hanc viam calcandam eſſe, quam & ipſemet ſecutus, Theologus præſtantiſſimus cl. „ Hyperius in bonæ frugis pleniſſimo libello, cujus titulus: de Theologo, ſeu de ratione ſtudii theologici, monuit. „

pede iis argumentis inſiſtam, quæ a viris præſtantibus in antecedenti theſi ad ſententiam ſuam probandam ſunt allata.

Primo loco recte dicitur, unicam credendorum normam eſſe S. Scripturam. At hoc non inficiantur illi, qui pro ſyſtematum neceſſitate & utilitate ſtant, licet, ubi adverſarii theſin a ſyſtemate recepto abhorrentem tuentur, ſæpe non tam ad Scripturæ ſacræ, quam vero ad theſes publice receptas, communique Majorum calculo probatas, provocent, quod tamen, ubi de re majoris momenti agitur, probari non debet.

(II.) Illi qui Scripturam S. ſyſtematum loco ſubſtituere volunt, impedire tamen non poſſunt, quo minus interpretes ſingulares quasdam ſequantur hypotheſes & explicationes S. Litterarum. Notum enim eſt, in catechiſmis paulo prolixioribus non tantum generalia religionis chriſtianæ fundamenta tradi, ſed iis etiam admiſceri articulos ſectæ cuivis privos. Hos juvenes imbibunt mature, antequam ad S. Litterarum explicationem animos adjungunt. Unde fieri aliter non poteſt, quam ut, ubi ad hæc vel illa loca Scripturæ deventum eſt, quilibet reperiat, quod theſi ſuæ ſemel receptæ congruum videtur. Præter hæc interpretes ipſi, uni eidemque ſyſtemati addicti, in omnibus tamen concordare non poſſunt, quod ſatis oſtendit, ſi vel maxime Scripturæ S. canon pro ſyſtemate haberetur, diſſenſum penitus tolli non poſſe.

(III.) Ponamus, pro ſyſtemate Theologiæ haberi Epiſtolam Pauli ad Epheſios, eventurum tamen crediderim mox, ut diſſenſus in explicatione exoriturus eſſet; v. gr. occaſione electionis in Filio, quam quidam a ſolo beneplacito divino repetunt; & de gratia vel *ſufficiente* vel *efficaci*; non enim fieri poteſt, ut Interpres vel Theologus ignoret, qualis ſit ſuæ ſectæ de his ſententiis opinio. Unde in ipſa hac epiſtola inveniet, quod ſectæ ſuæ placitis arridet: conferendam inſuper ſingulorum verſiculorum interpretationem cum aliis Scripturæ locis, ubi de eadem re ſermo eſt, clamabit utraque pars: atque ita fundamenti loco ponetur illa loci interpretatio, quæ huic vel illi parti favere videtur.

Secundo: cum omnes libri V. & N. Teſtamenti θεοπνευστοι ſint, neceſſe eſt, ut propoſitiones in epiſtola illa occurrentes conferantur cum cæteris libris; unde non poſſet non maxima exoriri prolixitas. Præterea impediri non poſſet, quo minus ad concilianda loca Theo-

logi

logi illas arriperent ſententias, quæ cum ſyſtemate dudum recepto convenirent; unde idem immineret periculum, quod evitare tamen auctores hujus ſententiæ voluerunt. Multis inſuper interpretibus præcepta moralia in hac epiſtola contenta non ſatis ordine nexuque naturali diſpoſita videbuntur, neque ſatis prolixa, ſed ſtatui Epheſiorum tum temporis viventium duntaxat accommodata: unde neceſſarium eſſe putabunt, ut aliunde præceptis illis majorem adferant lucem, quæ utplurimum denuo ex ſyſtematicis principiis erunt petenda.

(IV.) Neque video, qua ratione S. Litterarum ſtudioſi magis ad philologiæ S. ſtudia incitarentur, abolitis ſyſtematibus, quam iiſdem ſervatis: ubique enim, in gymnaſiis pariter & academiis, S. L. ſtudioſi graviſſimis rationibus impelluntur, ad ea alacriter diſcenda. Quod ſi vero tum demum ſibi notitiam accuratioris ſyſtematis Theologiæ comparare deberent, poſtquam omnes philologiæ ſacræ ſinus perreptaviſſent, & loca cum locis diligentiſſime contuliſſent, nimis ſero ea addiſcerent, quæ futuro V. D. M. cognitu eſſent neceſſaria. Notum enim eſt, in philoſophia rationali, metaphyſica, & ethica, talia ut plurimum præſtrui præcepta, quæ ad has vel illas dogmatum in ſyſtematibus traditorum partes probandas facere poſſunt. Proteſtantes denique omnes uno ore clamant, nullum articulum fidei, tanquam talem recipiendum, qui non ex certis philologiæ ſacræ & artis grammaticæ regulis poſſit probari.

(V.) Verum eſt, ſyſtema Theologiæ, quale eſt epiſtola v. gr. ad Epheſios, ſemper manſurum authenticum; at non defuturas ſemper ex aliis locis petitas paraphraſes & explicationes, conſuetudo Theologorum ſatis docet, & docebit in poſterum. Quod ad inutiles diſtinctiones, & parum profuturas quæſtiones attinet, poſſunt illæ a ſapientibus Theologis eliminari, ſalva manente auctoritate ſyſtematum.

(VI.) Nec video quem uſum conferret hæc ſententia ad unionem Proteſtantium promovendam, cum utraque pars ad loca Scripturæ provocare ſoleat. Huic malo i. e. diſſenſui circa quædam dogmata occurri poſſet, ſalvis manentibus ſyſtematibus, modo Theologi tandem vellent ad momentum controverſiarum, quæ invicem intercedunt, attendere, & tandem fateri, non minus huic vel illi parti ad cœlum perveniendi apertam eſſe portam, ſi fide ſalutari,

 ſeria

ſeria pœnitentia, & præceptorum Chriſti obſervantia inſtructi ſint homines, ſive *Lutheri* ſive *Zwinglii* addicti partibus. Sed dum quiſque mordaciter ſuis opinionibus adhæret, gravitatem diſſenſus extollit, & ridicule pro arbitrio de ſalute aliorum diſponit, hos cœlo locat, alios ad triſtia tartara mittit, perinde erit, ſive Scripturam, ſive ſyſtema Theologiæ, pro norma credendorum habeatur (*).

(VII.) Verum eſt, in primitiva eccleſia, primis ſeculis, non cognita fuiſſe ſyſtemata ad noſtri temporis formam redacta: at quæritur an non ad ἀκρίβειαν religionis chriſtianæ plurimum contuliſſet, ſi Doctores publici, ſervato naturali ordine, in ſummam capitalia fidei capita contraxiſſent. Certe defectus hujus rei effecit, ut diverſarum plane partium ſequentis ætatis Theologi, in ſuas quiſque partes, Antiquorum dicta & de religione placita pertrahere voluerint; quod futurum forte non fuiſſet, ſi ſuorum animorum ſenſa perſpicuis verbis deſignaſſent. Patet interim ex citatione locorum Patrum, eos præcipua religionis capita creditu neceſſaria admiſiſſe, adhibita majore vel minore accuratione. 2.) Interim hoc non obſtante, ſive ſyſtemata, articulos fidei complexa, certa methodo adhibuiſſent, ſive non, æque florens ſtatus internus eccleſiarum permanere potuiſſet. Potius enim Chriſtiani illius temporis ſummam religionis in vitæ innocentia, cordiſque integritate, quam vero in multiplicium articulorum artificioſe inter ſe digeſtorum confeſſione poſitam eſſe exiſtumabant. 3.) Si ad ſtatum eccleſiarum illorum temporum reſpiciamus, manifeſtum erit, partim violentas perſecutiones, partim multorum hæreticorum inſolentiam impediviſſe, quo minus de ſyſtematibus ſcientifica methodo adornandis ſolliciti eſſent. 4.) Veriſſimum eſt, primos Reformatores, Tigurinos cumprimis, in eo fuiſſe, ut ſtudium biblicum antea prorſus neglectum reſtaurarent, eumque in finem textum originalem una cum LXX. verſione, aliiſque contuliſſe, quoniam non ſine ratione exiſtimabant, hanc præcipuam eſſe viam, oraculorum divinorum ſenſum reperiundi. Interim tamen non intermittebant, religionis chriſtianæ primaria capita temporis decurſu divinæ ſapientiæ alumnis tradere.

(VIII.)

(*) Vide Epiſtolam Randbekii de hoc argumento, quæ extat in Mercurio Helvetico ad Annum 1737.

(VIII.) Conſenſus in neceſſariis, non obſtantibus ſyſtematibus, inter Chriſtianos, Proteſtantes certe, obtineri poſſet. Illi enim, ſaltem cordatiores, rotunde fatentur, non obſtantibus variis interpretum explicationibus, ea, que ſcitu credituque omnibus Chriſtianis neceſſaria ſint, ad ſalutem obtinendam in S. Litteris a quovis veri amante, ſive reformatæ, ſive lutheranæ eccleſiæ addictus ſit, reperiri poſſe. Ex quibus omnibus colligo, ſyſtemata theologica utilia eſſe, ſi modo ad veram *ſimplicitatem* revocarentur, de quo, quæ ſit noſtra, ſalvo aliorum judicio, ſententia, jam in ſequentibus cordate mentem noſtram aperiemus (*).

V.

Quæritur igitur, quid ad ſimplicitatem illam in Theologia poſitiva, uti vocatur, obtinendam, requiratur.

Poſtquam in antecedentibus diximus, ſyſtemata theologica ſuis nævis non carere, eadem vero pro præſenti rerum ſtatu utilia & neceſſaria eſſe, ſi modo in juſtum cogantur ordinem, & ad majorem redigantur *ſimplicitatem*, tempus jam eſt, ut exponamus, quid hac in parte requiratur. Loquemur autem in hac ſectione de iis, quæ in ſyſtematibus Theologiæ Naturalis nobis obſervanda videntur; pluribus poſtea acturi de iis, quæ noſtra opinione in ſyſtematibus Theologiæ-Revelatæ vel omittenda vel tradenda ſunt. Omnia certis quibuſdam includemus articulis.

I. Cum omnia noſtra de Deo rebuſque divinis cognitio, vel ex ſolis principiis rationis, vel ex ſupernaturali revelatione petenda ſit, æquum eſt, ut ipſi Philoſophiæ Profeſſores ſyſtema aliquod Theologiæ Naturalis tradant, & ex ſolis principiis rationis hujus partis

(*) Conſentit mecum ὁ μακαρίτης cl. Buddeus in Iſag. Hiſt. theolog. pag. 424. dicens: „ Syſtematicam Theologiam a Scholaſticorum quisquiliis re-„ purgatam nemo jure improbaverit. Nec enim, quid in eo reprehenden-„ dum ſit, video, quod dogmata fidei, apte inter ſe connexa, proponan-„ tur, explicentur, defendantur. Quin potius, ut doctrina cœleſtis eo „ luculentius diſtinctiusque percipiatur, atque omnibus, quibus obſcurari „ poteſt, eo majore efficacia obviam eatur erroribus, veritas contra eo fa-„ cilius & confirmetur, & retineatur, & propagetur, ſyſtematica hæc tractan-„ di ratio confert plurimum. Nec obſtat, quod termini quidam, aut in „ eccleſia recepti, aut ex Philoſophorum ſcholis petiti interdum adhibean-„ tur. Id enim, ſi caute ac ſobrie fiat, vitio caret, & eo ſolum ſpectat, „ ut ſine ambagibus eoque clarius mentem noſtram de dogmatibus, ex Scri-„ ptura S. hauſtis, explicare queamus. „

Theologiæ capita graviſſima exponant. Ita enim liquebit, quid ratio hac in parte valeat, & quid revelatio poſtea ſuperaddat.

II. Hæc vero delineatio Theologiæ Naturalis neque nimis brevis neque prolixior debet exhiberi. Loquimur enim de ſtudioſis, qui primis elementis diſciplinarum ſanctiorum ſunt imbuendi. His cognitu quammaxime neceſſaria initio ſtudiorum ſunt tradenda; neque magnitudine majoris molis voluminum deterrendi, aut macilentis duntaxat definitionibus alendi.

III. Eum in finem hac ætate omnes quæſtiones ſubtiliores, quæ in hac diſciplinæ parte occurrunt, evitandæ, & nonniſi cognitu neceſſaria proponenda. Rite vero percepto tali ſyſtemate, adoleſcentibus ſciendi cupidis commendandi virorum doctorum labores, qui ex profeſſo ſingulas partes hujus diſciplinæ excuſſerunt, & difficultates graviores ſevero ſubjecerunt examini.

IV. Cum exiſtentia divina omnis religionis fons ſit & radix, ea ſolidis, ſed paucis argumentis probanda eſt, exhibita definitione Dei clara, nulliſque obnoxia æquivocationibus. Silentio involvenda argumenta nihil probantia, aut ſi id neceſſe, eorum infirmitas breviter, ſed ſatis ſolide, & ad captum auditorum eſt repræſentanda, objectio præterea una vel altera, ſed quæ ſpeciem habet, eſt in medium afferenda, ſimulque illius vanitas eſt demonſtranda.

V. Cum ad attributa divina, reliquaque capita religionis naturalis deventum eſt, cavendum ſerio, ne talia iis admiſceantur, quæ ad ſingulares hypotheſes & articulos huic vel illi ſectæ privos adſtruendos facere poſſunt, quod tamen non ſemel ab iis fieri, qui talia compendia conſcribere ſolent, αὐτοψία docet. Ita vero auctores ſyſtematum Theologiæ Naturalis in hoc argumento verſari debent, ac ſi controverſiarum inter Chriſtianos agitatarum eſſent plane ignari. Quæritur enim hic duntaxat, quid ratio de Deo & religione cognoſcere poſſit, non quid ad hoc vel illud particulare ſyſtema ſtabiliendum conferre poſſit.

VI. Ubi ad attributa divina explicanda progredimur, ante omnia monendum, nos ſenſibilium pariter ac intellectualium ſubſtantiarum imperfectam valde habere notitiam, neque in hac vita, quidquid tentemus, ad cognitionem omnibus numeris abſolutam attributorum divinorum unquam perventuros; mirum igitur non eſſe, ſi, ubi ad attributa divina explicanda animos adjungamus, potius in quo

non

non conſiſtat eorum natura, quam qualis eorum ratio ſit, fatendum nobis ſit, Inprimis vero hoc tenendum in explicatione attributorum Dei, uti appellantur, phyſicorum, nimirum infinitatis, omnipræſentiæ & immenſitatis. Attendendum vero quammaxime ad attributa Dei moralia, potentiam nimirum divinam, ſapientiam & bonitatem, atque quatenus hæ virtutes homines ad celebrandum Creatorem excitare poſſint, clariſſimis rationibus oſtendendum. De juſtitia divina, demonſtrata duntaxat certitudine legis alicujus naturalis, commode differi poteſt; ubi mea opinione in generalibus ſubſiſtendum, atque aſſerendum, Deum, qui omnium creaturarum rationalium ſtatum, fines agendi, & vires perſpectas habet, quæ infinitos patiuntur gradus, pro earum varietate, vel in hac vel in alia vita eas remuneraturum, vel magis vel minus benevolentiæ ſuæ teſtificationem erga eas demonſtraturum.

VII. Providentia divina ſolidis ſed paucis argumentis eſt probanda, atque ubi ad particularia & ſingularia divinæ providentiæ objecta deventum eſt, cautiſſime eſt loquendum. Provida Dei cura reſpectu ſingulorum hominum imperſcrutabilis eſt, neque adeo ultra id, quod cognoſcimus, ratiocinari debemus; objectiones generales, quæ adverſus eam in medium proferuntur, ſolidis argumentis ſunt refutandæ. Circumſpecte autem in materia difficillima eſt verſandum, nullaque in reſponſione ad has objectiones ſyſtematum, ab hac vel illa ſecta receptorum, habenda eſt ratio. In exceſſu pariter & defectu hic peccari norunt eruditi. Si diſcipuli norunt & ſatis perſuaſi ſunt, Deum ſalvis virtutibus ſuis malum permittere potuiſſe, & adhuc poſſe, id initio ſtudii theologici ſufficit. Ablegandi poſtea ad eos, qui omnium optime doctrinam de origine mali moralis & phyſici excuſſerunt; quanquam ſtatim initio, ubi de hoc themate agitur, fatendum candide ſit, nos, ubi ad ſingulares adminiſtrationis Numinis cauſas detegendas deventum ſit, ad prudentem ἐποχὴν recurrere debere, & ſcientiam accuratiorem æternitati reſervare. Utinam nunquam Theologi & Philoſophi ea explicare aggreſſi fuiſſent, quæ capacitatem ingenii humani ſuperant, quæque in his terris enodabimus nunquam! miræ ex temerariis concluſionibus, quas multi Doctores de providentia & concurſu Dei elicuerunt, inter plebem pariter & ſapientiores etiam exortæ ſunt opiniones, quæ partim ad ſuperſtitionem vergunt, partim ad incredulitatem viam præparant.

VIII.

VIII. Legum naturalium non tantum exiſtentia, ſed & earum neceſſitas, æquitas & utilitas eſt demonſtranda; inprimis autem probandum, eas non ab arbitrio hominum dependere, atque pro regionum hominumque voluntate eſſe ſuſpenſas. Reſecanda ſunt autem omnia, quæ a conſuetudine gentium etiam moratiorum derivari ſolent, quandoquidem innumera legibus illis addita fuerunt, vel demta, quorum fundamentum in Jure Naturæ reperitur nullum; circumſpecte etiam hic in auxilium vocandæ leges Moſaicæ forenſes, quandoquidem cum ceremonialibus ita ſæpe ſunt conjunctæ, ut ad leges univerſales Juris Naturæ omnibus hominibus injunctas vix exigi poſſint.

IX. Denique ubi ad immortalitatem mentis probandam deventum eſt, ex ipſius mentis facultatibus, quatenus nobis notæ ſunt, argumentum peti poteſt, quo probatur, nullis certis indiciis oſtendi poſſe, eam poſt ſeparationem a corpore deſtrui. Simul tamen ingenue fatendum, hoc argumentum ad *demonſtrationis mathematicæ evidentiam* evehi non poſſe. Non enim tam adæquatam & perfectam habemus ſubſtantiæ hujus ſpiritualis ideam, quæ in demonſtratione mathematica requiritur. Huic argumento, a natura mentis humanæ petito, ſuperaddenda ſunt ea, quæ ex fine creationis generis humani, Dei æquitate, bonitate & ſapientia, finibusque legis naturæ, a Deo mortalibus conceſſæ, peti poſſunt. Singulis illis Theologiæ Naturalis articulis adjungenda ſunt corollaria practica, quæ evidentiſſime ex iis, ſive genus humanum in univerſum, ſive ſingulos homines ſingillatim ſpectes, prona conſequentia facile erui poſſunt. Denique recenſendi ii, qui data opera hanc vel illam Theologiæ Nat. partem illuſtrarunt.

VI.

Qualis ſimplicitas in Theologia revelata poſitiva ſit repræſentanda.

A Theologia Naturali progredimur ad Theologiam revelatam, & cum Chriſtiani omnes ſingula religionis capita in ſyſtematibus ſuis repræſentarint, videndum quid & hic *ſimplicitas theologica* depoſcat. Certis articulis includemus omnia, que monenda eſſe putamus. Et I.) quidem obſervandum (quod ſupra etiam in tradenda Theologia Nat. monuimus) ejuſmodi ſyſtemata in gratiam ſtudioſorum Theologiæ ſcripta, nec nimis macilenta eſſe oportere, neque nimis

mis prolixa. Si prius eſſet, vix a catechiſmis diſtinguerentur; ſi poſterius, nimis oneraretur eorum memoria.

II.) Etiam hic locum habet Poëtæ dictum; *niſi utile eſt quod diſcimus & docemus, ſtulta eſt gloria.* Omnia igitur futuro paſtori nihil profutura omittenda vel reſecanda; e contrario illa ſunt duntaxat tradenda & argumentis ſolidiſſimis probanda, quæ in omni vita humana populo chriſtiano inſignem adferre poſſunt utilitatem (*).

III.) Cum univerſum ſyſtema Theologiæ nitatur hac veritate: Religio chriſtiana vera eſt & divinæ originis; neceſſe eſt, ut primarium hoc caput evidentiſſime & ſolidiſſimis argumentis probetur, eaque ἀκρίβεια, quam argumenti dignitas poſtulat. Proponendæ ſunt generaliores objectiones adverſariorum, & breviter, ſed ſolide repræſentandæ reſponſiones. Privatim vero, aut in ipſo ſyſtemate recenſendi illi, qui data opera hanc vel illam partem graviſſimi argumenti excuſſerunt. Profecto hac in parte multi ſyſtematum ſcriptores peccant; doctrinam de decretis Dei, de peccato originis, de lege forenſi & cæremoniali Hebræorum &c. æque prolixe explicare ſolent, ac doctrinam de veritate religionis chriſtianæ, aliaque graviſſima argumenta. Profecto, ſi capitalem illum & primarium articulum ſtudioſi Theologiæ ipſimet non ſatis intelligunt & probare poſſunt, facile judicari poteſt, quam inepti futuri ſint, ad alios ſuo tempore de hac veritate perſuadendos, & errantes refellendos.

IV.) Probata & ſolidis argumentis adſtructa veritate & divina origine religionis chriſtianæ, ſecundum methodum naturalem veritatum in S. Litteris revelatarum, pergendum eſt, attendendo ſemper ad ea argumenta, quæ nucleum capitalium capitum religionis chriſtianæ comprehendunt.

V.) Cum veritates illæ omnes revelatione nitantur, neceſſe eſt ut ex ipſa S. Scriptura argumenta petantur. Eum in finem obſervandum eſt, ut teſtimonia nonniſi eligantur clariſſima, ex ipſo contextu & ipſis, ut ita dicam, philologiæ S. viſceribus petita. Præſtat hic unicum vel duo loca adduxiſſe plana & ſolida, quam multitudine teſtimoniorum parum ad rem facientium pugnare velle. Nihil enim magis officit veritatis, inprimis momentoſæ, cognitioni, quam argu-

(*) Vide de hoc argumento diſſerentem του μακαριτην celeb. WERENFELSIUM, in Diſſert. de ſcopo Doctoris Theologi, quæ non ſatis a publicis Theologiæ Doctoribus legi poteſt.

mentorum infirmitas; monendique ſunt S. Litterarum ſtudioſi ut loca illa diligenter inſpiciant (*).

VI.) Quia vero revelatio nobis data non eſt ad inanes ſpeculationes & ſublimia quædam dogmata cognoſcenda, ſed potius ea tanquam totidem ad pietatem incentiva conſideranda, ex articulis illis palmariis, per legitimas conſequentiarum leges, conſectaria practica ſunt eruenda & repræſentanda, ut adeo mature S. Litterarum ſtudioſi ſentiant, nonſolum quem uſum habeant hæc vel illa dogmata, ſed & quomodo illa populo chriſtiano ſint proponenda & inculcanda. Ubi bene agit auctor ſyſtematis, ſi conſectaria ipſa ex ipſis Chriſti vel Apoſtolorum dictis repetit, v. gr. Paulus Apoſtolus de pretio redemtionis noſtræ per Chriſtum factæ agens, 1. ad Corinth. VI. ait, pretio emti eſtis, ergo neceſſe eſt ut mente veſtra & corpore Deum glorificetis. Et profecto ubi vel per longe petitas duntaxat ambages oſtendendum eſt, poſſe hanc vel illam theſin theologicam aliquem uſum habere, manifeſtum erit, articulum illum levem eſſe nec magni momenti.

VII.) Poſtquam in ſyſtemate religionis chriſtianæ veritas ſufficientibus eſt comprobata argumentis, & αὐθεντία librorum V. & N. Teſtamenti ſatis eſt demonſtrata, capite integro de generalibus interpretationis S. Litterarum regulis agendum eſt. Cum enim articuli omnes credendi nonniſi revelatione nitantur; revelatio vero contineatur linguis, quæ hodie in uſu non ſunt, iiſque privus quidam character inſit, neceſſe eſt, ut generales explicandi S. Litteras regulæ a Theologis tradantur, ſecundum quas interpretatio eſt inſtituenda. Inprimis vero ſequentia auditoribus inſinuanda eſſe videntur.

Primum

(*) Probe hic attendendum ad monitum Theologi Angli, D. Sykes, quod ſuppeditat in opuſculo de principiis & connexione Religionis Naturalis & Revelatæ, atque ita ſonat: „ Tous ceux, qui ſont profeſſion de la Religion chrétienne, doivent conſtamment avoir recours au Nouveau Teſtament, pour ſçavoir quelle eſt la volonté de Dieu, & non pas aux additions qui y ont été faites par des hommes, qui, en faiſant beaucoup de bruit ſur divers points, & en entrant dans des ſubtilités metaphyſiques, au lieu de faire du Chriſtianiſme une doctrine utile & avantageuſe au Genre humain, en ont fait une ſcience purement théologique, & en ont rendu les articles principaux & eſſentiels inutiles au monde, parce qu'ils les ont rendu inintelligibles, aux perſonnes même le plus habiles. „

Primum eſt: Omnes argumentationes, ad articulum quendam religionis probandum allatas, niti debere teſtimoniis textus originalis, ſecundum leges grammaticæ & genuinæ interpretationis explicatis: eamque interpretationem aut αὐτολεξεὶ in S. Litteris extare, aut per evidentiſſimas conſequentiarum leges inde erui debere: neutrum ſi fiat, neminem teneri ejuſmodi articulo ſubſcribere; ſaltem improbum eſſet hominem veri amantem cogere velle, ut ſubſcribat articulis quibuſdam religionis, quos tales eſſe ex ipſa revelatione probari non poteſt.

Secundum: Cum Theologi omnes clamitent, Scripturam S. ſecundum *analogiam fidei* eſſe interpretandam, probe oſtendendum eſt, in quo tandem analogia illa conſiſtat. Plerique, licet non fateantur, per analogiam illam intelligunt particularia cujusvis ſectæ principia, ſecundum quæ tandem, tanquam axiomata æternæ veritatis, articuli cæteri omnes ſyſtematis ſint exigendi; quæ ſententia ſi valeat, omnis S. Litterarum interpretatio vacillat, dum Chriſtiani in partes ſciſſi æquum jus habeant, analogias fidei fingendi, & precarias quaſdam propoſitiones fundamentorum loco ponendi. Monendum eſt ergo ſedulo, per analogiam fidei nihil aliud intelligi, quam *principalia capita*, quibus univerſa religio chriſtiana nititur, quæque conſtanter in revelatione, tanquam πάσης ἀποδοχῆς ἄξια, repræſentantur. Ita ſi quis aſſereret, Chriſtum non natum eſſe e virgine Maria; non in Judæa vixiſſe; nulla feciſſe miracula; morte violenta non obiiſſe; a mortuis in vitam non fuiſſe revocatum, neque ſublimem in cœlum aſcendiſſe &c. ſine dubio hîc ad αναλογιαν illam fidei provocare deberet religionis chriſtianæ alumnus; quoniam univerſa hiſtoria evangelica in IV. Evangeliſtis, Apoſtolorum Actis, & Epiſtolis eorum, his veritatibus eſt ſuperſtructa; in cæteris vero, ubi inter ſe diſſentiunt Chriſtiani, hæc analogia nihil plane valet.

Tertium: Ubi regulæ ſuppeditantur genuinæ interpretationis, nonſolum neceſſitas ſtudii philologiæ ſacræ ſedulo eſt monſtranda, ſed & qua ratione hoc ſtudium ſit inſtituendum oſtendendum, præſidiaque optima in medium ſunt adferenda; atque hoc eo magis præſtandum, quod Theologi præſtantiſſimi conqueruntur, hoc ſtudium paſſim a S. Litterarum ſtudioſis negligi, eisque, hoc inprimis tempore, illa potiſſimum ſyſtemata placere, in quibus plura ex Philoſophia petita reperiuntur.

Cum hac in parte in exceſſu & defectu peccatur, breviter dicam, quid mea opinione *ſimplicitas theologica* hoc in negotio requirat. Peccant (1.) qui ſine diſcrimine in rationem & philoſophiam detonare ſolent. Tantum enim abeſt, ut hac ratione aliquid lucrentur, ut potius religionem riſui exponant, & in contemtum adducant, de quo tamen, quia alibi fuſius egi, verbum non addam. (2.) Cum religio chriſtiana non repugnet rectæ rationis præceptis, omnis ingenii vis eſt intendenda ad Revelationis divinam originem, præſtantiam, & utilitatem demonſtrandam. Nec hoc tantum ſufficit, ſed circa ſingulos articulos magni momenti oſtendenda eſt θεοπρεπεια eorundem, & cum puriſſimis rationis præceptis convenientia. Quo magis enim rationis vires omnes adhibemus, & dogmatibus religionis ita accendimus lucem, eo magis homines veri amantes & culturæ rationis intenti ad eam deamandam feruntur. (3.) Sollicite vero diſtinguendum eſt ſyſtematis theologici ſcriptori inter ea, quæ ex certis vel probabilibus rationis decretis erui poſſunt, & inter meras Philoſophorum hypotheſes, nullis aut imbecillis fundamentis ſuperſtructas. Notum eſt Theologos pleroſque, qui ſyſtemata conſcripſerunt, hypotheſibus & argumentis parum firmis, ex horum vel illorum Philoſophorum officina depromtis, uſos eſſe, & adhuc uti, ad hos vel illos religionis articulos comprobandos, qui ſane hac ratione plus detrimenti quam utilitatis religioni attulerunt. Ita enim nonſolum data eſt occaſio acutioribus ingeniis articulos religionis ipſos impugnandi, & lites non neceſſarias excitandi, ſed & homines pios & veri amantes in multas dubitationes ſæpe conjecerunt. (4.) Ubi manifeſtiſſimum eſt, agi de myſterio religionis chriſtianæ, variis diſtinctionibus philoſophicis abſtinendum plane eſt; potius enim res obſcuratur, quam explicatur. Hoc unum præſtandum, ut nimirum probemus dogmata hæc contradictionis manifeſtæ argui non poſſe.

VIII.) In ſuperioribus diximus, in ſyſtematibus religionis chriſtianæ veritatem ſolide eſſe probandam & contra præcipuas objectiones tuendam. Cum vero hoc ſine prolixitate nimia fieri haud poſſet, compendioſius forte præſtare id poſſet, ſi reſurrectionis J. Chriſti duntaxat veritas ſolide adſtrueretur. Hac enim veritate poſita & adſtructa, jam probata eſt veritas religionis chriſtianæ. Pro exemplo haberi poſſet oratio S. τȣ μακαριτȣ *celeb. Werenfelſii*, quæ inter

ſer-

ſermones ſuos ſacros primum occupat locum. Lecto autem breviore primis ſtudiorum academicorum annis ſyſtemate, commendari illis poſſent *Dittonus*, *Weſtius* & *Scherlokius*: capita enim hæc principalia religionis accurate debent cognoſci a S. Litterarum cultore, non tantum ut ipſemet de iis ſit perſuaſus, ſed & ut aliis perſpicuis argumentis ea probare, captuique omnium accommodare poſſit.

IX.) Forte autem lux accendi poſſet capiti de eccleſia, ſi loco vocis *abſtractæ* vel *collectivæ* concreta adhiberetur, hominesque, qui chriſtianæ religioni nomen dare ſolent, in certas & diſtinctas claſſes referrentur. At cum omnes diverſarum ſectarum Theologi receptam illam eccleſiæ diſtinctionem communi calculo adprobarint, videndum ſaltem eſt, ut diſtincte diverſæ illæ eccleſiæ diviſiones repræſententur, quod inprimis obſervandum propter controverſiam, quæ nobis cum Eccleſia Romana de hoc argumento intercedit.

X.) Neque male faciet ſyſtematis ſcriptor, ſi capite integro agat de cognitionis theologicæ in hac vita imperfectione: ita enim Theologiæ ſtudioſi cum contra ſuperbiam & δοκησισοφίαν præmuniuntur; tum vero ad tolerantiæ & manſuetudinis theologicæ ſtudium incitantur; ubi hac ratione ſatis vident, quam facile error in optimi etiam & veritatis amantiſſimi animum irrepere poſſit.

XI.) Quamvis hic de Theologia thetica agatur, cultor tamen S. Theologiæ ea, quæ de controverſiis rite tractandis a viris doctis in medium allata ſunt, negligere non debet; eumque in finem legere poteſt præſtantiſſimorum (ut de aliis jam nihil dicam) Helvetiæ Theologorum *Werenfelſii* & *Stapferi* ſcripta. Circa finem tamen hujus diſſertationis quædam de hoc argumento monebimus.

XII.) Stylus denique, cujuscunque ſit idiomatis, debet eſſe facilis, planus, purus, & ab omni ſtribligine plane remotus. Loquimur autem hic potiſſimum de ſermone latino. Quamvis enim, ubi de religionis chriſtianæ articulis loquimur, verba ex ſcriptoribus claſſicis, qui rerum illarum ignari erant, non ſemper commoda petere poſſimus; opera tamen, quantum fieri poteſt, danda, ut quam puriſſimis & latiniſſimis utamur verbis; præterquam enim quod talis ſcribendi ratio toti operi decus & ornamentum afferat, majore cum voluptate cuncta leguntur. Mecum ſentit *clariſſimi nominis* Theologus *Gauſſenus*, de *ſtudii theologici ratione*, *pag. m.* 85. verba ita ſonant: ***Ad ſtylum quod attinet, illud in ſtudioſis mirum in modum nobis***

 ſemper

ſemper diſplicuit, quod formandi ſtyli plane incurioſi videantur; atqui liquido affirmamus, majores fructus cum mediocri doctrina eum laturum, qui aliqua ſtyli laude polleat, quam virum alioqui doctiſſimum, qui eam partem ut parum adſe pertinentem contemſerit: quam multos enim appellare hic poſſem, ni eorum nomini parcerem, conſummatæ & reconditæ eruditionis viros, quorum libri blattas & tineas non aliam ob cauſam paſcunt, quam quod majeſtate Theologiæ indignum putarint, de apta verborum ſtructura laborare: quod ſi ad eam rem mediocrem adhibuiſſent operam, & lectores ſuos tenerent, & quod caput eſt, ædificationi eccleſiæ multo efficacius inſervirent.

XIII.) Cum veritates in Revelatione contentæ non ſint ejuſdem ponderis, neque cum fide chriſtiana, per quam certam ſalutis ſpem obtinere poſſumus, neceſſario connexæ, integro capite doctrina de *articulis fundamentalibus* eſt explicanda, hujuſque thematis neceſſitas & utilitas ſolide eſt probanda. Mature enim adoleſcentibus eſt monſtrandum, quibus potiſſimum thematibus cognoſcendis, probandis, & populo chriſtiano inculcandis, inhærere debeant.

XIV.) Quando vero Chriſtiani, ubi ad hunc vel illum particularem articulum deventum eſt, inter ſe non conſentiunt, de ejus pondere & neceſſitate, vel levitate differendum eſt, præprimis ideo, quod conſtet ex hoc diſſenſu lites & contentiones oriri. Non negligenda eſt inprimis doctrina de tolerantia chriſtiana, ſed ea ſolidiſſimis argumentis adſtruenda; ita enim mature ſtudioſorum animi adverſus falſum zelum, & aliis ob diſſenſum in minoris momenti rebus inſultandi pruritum, præmuniuntur: oſtendendum cumprimis, hujus tolerantiæ fundamenta ex ipſius rationis principiis & conſcientiæ natura repetenda, atque adverſus generaliores objectiones zelotarum ſtrenue vindicanda, & quam egregium fructum inde percipiat cum ſocietas civilis tum eccleſia. Neque igitur perfunctorie hæc materia tractanda eſt.

XV.) Controverſiarum inter Proteſtantes agitatarum aut nulla facienda mentio, aut ſi id fieri debere neceſſe eſſe putat ſyſtematis theologici auctor, uno faſce ſunt complectendæ, repræſentanda candide & ſincere cujusvis partis fundamenta, & præcipua quibus utuntur argumenta. 2.) Monſtrandum, in neceſſariis ad ſalutem utramque partem conſentire. Ita Reformati pariter & Lutherani mortem Jeſu Chriſti cruentam conſiderant tanquam unicam reconciliatio-

ciliationis noſtræ cum Deo cauſam, beneficiaque gratiæ, in initio, progreſſu, & fine converſionis, Deo unice adſcribunt, officiaque hominis chriſtiani pariter urgere ſolent. 3.) Oſtendendum, ubi ad hoc vel illud individuum perſonale deventum eſt, verum ſolatium & certitudinem ſalutis non dependere ab opinione ſententiarum de decretorum ordine, & mortis Chriſti vel univerſalitate vel particularitate, ſed ex certis characteribus, qui omnibus ineſſe debent, quotquot immotam ſpem conſequendæ ſalutis habere volunt, repetendum eſſe. Neque certe reformatæ vel Lutheranæ eccleſiæ addictus, ſi modo religionem ſuam rite intelligat, ex hypotheſibus in ſe ſpectatis ſolidum ſolatium habere poteſt, ſed ex ſolo interno ſtatu ſuo, characteribuſque internis beneficio mortis Jeſu Chriſti acceptis, doniſque inde emanantibus. 4.) Denique inde colligendum, poſſe Doctores publicos, ſalvo illo levi diſſenſu, tolerantiam & pacem inter ſe alere; imo vi conſcientiæ eos ad ita ſentiendum obſtrictos eſſe. Vide *cogitationes generales τε μακαριτε celeb. Werenfelſii de unione Proteſtantium.*

XVI.) Neſcio quam ob cauſam in ſyſtematibus Theologiæ, quæ in gratiam S. Litterarum cultorum conſcribi ſolent, caput de *officio V. D. Miniſtrorum* plerumque omittatur. Novi quidem hæc ſingularibus libris tradi ſolere & per partes fuſe explicari; at hoc non impedit, quo minus ſingulari capite de utilitate, neceſſitate & graviſſimis officiis V. D. M. agatur. Ita enim mature diſcunt S. Miniſterii Candidati, quomodo veritates in ſyſtemate traditæ, & S. Litterarum teſtimoniis confirmatæ, populo chriſtiano proponi debeant; quæ capita potiſſimum urgenda; & quomodo ſingula pro diverſitate ſtatus auditorum ſint attemperanda. Sentiunt ita, ſaltem ſentire deberent, officium V. D. Miniſtri non eſſe leve, ſed graviſſimum, ſtudiaque theologica ita eſſe inſtituenda & moderanda, ut ſuo tempore cœtui alicui admoti nonniſi proficua in medium adferant, reſectis ſcholarum tricis, & inanibus diſputationibus relictis. Certe Doctores publici, qui officium hoc negligunt, (ut verbis *celeb. Werenfelſii* utar) perinde faciunt, ac ſi ſutor diſcipulum ſuum multa quidem futuro ſutori non inutilia doceret, ſed non doceret facere calceos. Vide ejuſdem examen quæſtionis: *Utrum habitus Theologiæ, qui debet eſſe in Miniſtro eccleſiæ, an qui eſſe debet in Doctore academico, plura requirat?* Neceſſe quidem eſt, ut curſu acade-

academico ad finem perducto in patentiorem eruditionis theologicæ campum exſpatientur, & ea particulatim excutiant, quæ ad munus V. D. M. rite obeundum facere poſſunt; at id non impedit, quo minus mature generalia V. D. M. officia ipſis tradantur & inſinuentur, cum reſpectu omnium articulorum religionis illi operam dare debeant, ut exactiorem eorum notitiam ſibi comparent, lectiſque etiam diſſentientium ſcriptis, ſolidam ſibi comparent rerum theologicarum peritiam.

XVII.) Inprimis autem cavendum, ne talia principia in ſyſtematibus ponantur, quæ virtutis chriſtianæ ſtudium ſufflaminare poſſunt, & ne ſubtiliores moveamus & non neceſſarias quæſtiones & definitiones, quibus poſtea rite explicandis & ſolvendis nosmet ipſos impares eſſe experientia edocti ſentiamus. Notum eſt pleroſque auditores noſtros in iis plerumque adquieſcere quæ imberbes didicere; extra dubitationis aleam poſitum, homines pleroſque mille effugia quærere, & ſua opinione reperire, quæ adverſus virtutis chriſtianæ exercitium & voluntatis divinæ præſtandi *poſſibilitatem & abſolutam neceſſitatem* Chriſtus & Apoſtoli in medium attulerunt (*). Non igitur talia ſunt in medium proponenda, quæ illis materiem ſuppeditent, in falſis ſuis præjudiciis pervicaciter permanendi. Inprimis vero duo ſunt articuli, circa quos rite explanandos & circumſcribendos ſumma opus eſt prudentia: *prior* verſatur circa notionem *libertatis humanæ; alter* circa *impotentiam moralem*, reſpectu habito ad actiones vere bonas & chriſtiano homine dignas. Quod ad libertatem humanam pertinet, nemo non videt eam ad religionem exercendam neceſſariam eſſe. Sine hac nulla poteſt eſſe obligatio, nullum præmium vel pœna. Eam nobis ineſſe cottidie experiundo ediſcimus; proinde videndum, ne ita loquamur, quemadmodum *Spinoza* locutus eſt, qui decipi nos clamavit, quando aſſerimus, nos libertate eſſe inſtructos, cum fatali neceſſitate ad ita vel aliter agendum impellamur. Et profecto abſonum eſt, propter auctoritatem *Auguſtini* alicujus, aut alterius Doctoris magnæ auctoritatis, contra ſenſum communem & internam eamque cottidianam ſenſationem & experientiam, libertatis notionem mutare velle. Profecto

(*) Legat S. Litterarum ſtudioſus duos ſermones ſacros *τα μακαρίτα* celeb. WERENFELSII de poſſibilitate & abſoluta neceſſitate ſervandi præcepta Chriſti.

fecto ita ſemper loquitur Scriptura ſacra cum hominibus tanquam liberis; neque finis revelationis nobis conceſſæ obtineri poſſet, niſi homines facultate ornati eſſent, pro idearum, ſenſationum, & voluntatis diverſitate ita vel aliter judicandi & agendi. Neque putandum propterea, doctrinam de gratia aliquid detrimenti pati, ſi adſeramus hominem libertate eſſe inſtructum: hac enim genuina definitione libertatis, quam quiſque ſibi ineſſe experiundo quotidie ſentit, poſita, nihil derogatur gratiæ divinæ. Eam enim initio veræ & ſalutaris converſionis, in progreſſu & fine neceſſariam eſſe, non obſtante libertate, S. Litterarum clariſſimis teſtimoniis probari poſſe manifeſtum eſt. Neque ad hoc probandum neceſſe eſt, ut hîc ad modum *phyſicæ operationis* in hoc negotio admodum ſis attentus. Sufficiat tibi teſtimonium Apoſtoli Jacobi, quod extat cap. I. v. 17. ſuæ epiſtolæ, ubi ait: πασα δοσις ἀγαθη, καὶ παν δωρημα τελειον ἀνωθεν εςι καλαβαινον ἀπο τȣ πατρος των φωτων, παρ᾽ ᾧ ȣ̓κ ἐνι παραλλαγη, ἠ τροπης ἀποσκιασμα. Ita ubi quis ſufficientem habet cibum & potum ad ſuſtentandam vitam, non ſollicitus eſt, per quem mechaniſmum cibus in chilum mutetur. Certe ſi Theologi ulterius progreſſi non fuiſſent, tot lites & contentiones exortæ de hac materia nunquam fuiſſent. (*)

Alterum de quo dixi, non minus momentoſum eſt, & ad animos hominum vel peſtilenti opinione imbuendos, vel ad virtutis ſtudium incitandos, plurimum habet adjumenti. Et hoc eſt argumentum de *impotentia morali*, ad actiones vere bonas vel exercendas, vel non exercendas. Atqui hîc quidem ſyſtematis theologici auctor prudentiſſime ratiocinari debet. Novimus eheu! pervulgatam eſſe inter pleroſque Chriſtianos opinionem, plane peſtiferam, reli-

(*) Similiter judicat celeb. Werenfelsius in theſibus de gratia convertente pag. 483. Edit. N.
„ Ægrotus (inquit) ut convaleſcat Medicum accerſit, illi in omnibus paret, „ præſcriptis ab illo remediis utitur, non ſollicitus, ex quibus herbis, & „ qua doſi admixtis, medicamenta ſingula componantur. Hoc imitandum „ eſſet ſpiritualiter ægrotis, quales ſunt omnes peccatores irregeniti. His „ ſatis eſſe deberet exacte noſſe & facere, quæ ſibi ſupremus animarum Medicus præſcribit; quæ & quanta gratiæ divinæ doſis & menſura poſtuletur „ ad cujusvis plenam ſanationem, hujus cognitionem ſibi neutiquam neceſſariam infinitæ ſcientiæ Medici tuto poſſunt relinquere. „ Vide ejuſdem diſſertationem Tom. 2. de libertate humana.

religionis quidem præcepta eſſe ſanctiſſima; at eheu! teſtibus Theologis & concionatoribus, noſtram naturam ita eſſe corruptam, ut ad qualiacunque opera bona, etiam externa exercenda, ſit plane inepta; exſpectandum ergo eſſe, dum inſuperabilis Dei accedat vis & efficacia; hac accedente, negotium hoc per ſe felicem ſucceſſum habiturum. Quin talis opinio homines pleroſque, qui non tam rationibus quam pravis affectibus reguntur, a pietatis ſtudio retrahere poſſit, nemo non, qui quid verum falſumque ſit callet, deprehendet (*). Igitur ne talibus conſectariis ullus ſit legitimus relictus locus, prudentiſſime loquendum eſt. Quod ſi *ſimplicitatem* & *prudentiam* theologicam ſequitur auctor ſyſtematis, aſſeret: 1.) veriſſimum eſſe, poſt peccatum Adami homines ad bona præſtanda & veras virtutes exercendas non æque eſſe aptos & proclives, ac futuri fuiſſent, ſi primi parentes noſtri divinis præceptis obtemperaſſent; neque inſuper negari poſſe, corruptionem generis humani valde eſſe magnam. 2.) Certum tamen eſſe, homines corruptos licet, poſſe tamen ſibimetipſis cavere a vitiis ſocietatem civilem turbantibus, v. gr. mendaciis, furtis, adulteriis, homicidiis, quandoquidem per ſolius legis naturalis obſervantiam, metumque pœnarum homines gentiles etiam ab his retrahi poſſint. 3.) Oſtendendum ſerio, Deum, Chriſtum & Apoſtolos, etiam poſt lapſum, hortari omnes chriſtianæ diſciplinæ alumnos, ut præceptis Dei obediant, vitamque vivant Deo & chriſtiana religione dignam. Hoc probare innumerà Codicis ſacri loca, in quibus ad omnis generis virtutes exercendas graviſſimis rationibus Chriſtiani invitentur, & quidem additis promiſſionibus & comminationibus; imo Deum æterno exitio addicturum præcepta ſua negligentes, & pios præceptorum ſuorum cuſtodes, quan-

(*) Ante me hoc notavit ὁ μακαρίτης celeb. WERENFELSIUS in diſſertat. cur incitamenta Scripturæ ſæpe ſint inefficacia. Inter præjudicia enim multorum Chriſtianorum etiam hæc duo ponit: „ Quod nimirum emendationem „ vitæ, toties ipſis inculcatam, non conſiderent ut ſua officia, ad quæ præ„ ſtanda omni niſu & conatu omnibusque viribus ſit contendendum, ſed ut „ opus, quod Deo in ſolidum ſit relinquendum: qui cum redarguantur ob „ periculoſam reſipiſcentiæ procraſtinationem, hanc non magis ſibimetipſis „ imputandam autumant, atque iis, qui jam ante multa ſecula mortui „ ſunt, vitio verti poteſt, quod nondum reſurrexerunt. „
In ſeq. dein haud obſcure docet, crudiores quorundam Doctorum locutiones ejuſmodi peſtilentibus opinionibus occaſionem dediſſe.

quantum in hac rerum caligine fieri poteſt, contra præmiis cœleſtibus, id eſt excellentiſſimis, remuneraturum. 4.) Ex hiſce neceſſario ſequi, non ſolum poſſibile, ſed & neceſſarium eſſe, ut ſanctiſſima Dei præcepta cuſtodiantur, neminem enim ad impoſſibile obligari poſſe. 5.) Cum vero virtus chriſtiana ex voluntate vere emendata oriri debeat, neceſſum eſſe ut *auxilio divino* mentes humanæ emendentur, purificentur, & verum robur illis accedat. Hoc auxilium Deum nemini denegaturum, ubi quis ſeria pœnitentia tactus, & virtutis exercendæ in poſterum ſtudio intentus ſit. 6.) Ex quo ſequitur, loca, quæ de impotentia morali in S. Litteris referuntur, non nimis eſſe urgenda, & ultra ſcopum extendenda, nedum nimiis rethoricationibus adaugenda, quoniam ita omnis virtutis ſtimuli in animis hominum ſupprimerentur. 7.) Denique fatendum, omnem felicem ſucceſſum virtutis & officiorum, ab homine chriſtiano præſtitorum, Dei *benevolentiæ* & *auxilio gratiæ* in ſolidum eſſe adſcribendum, eumque perpetuis ſuſpiriis, dum ſpiramus, eſſe exorandum, ut ad finem uſque vitæ noſtræ auxilio ſuo & favore paterno nobis potenter adeſſe velit. Perinde igitur erit Theologo prudenti & ſimplicitatem amanti, quo vocabulo vel phraſi cognominetur hoc auxilium divinum, modo ejus neceſſitatem agnoſcat & profiteatur. Vix crediderim Theologum Reformatum prudentem, & argumenti hujus probe gnarum, huic ſyſtemati de impotentia morali hominis ita rite propoſito refragaturum. Audi quomodo & quibus verbis ὁ μακαρίτης celeb. *Werenfelſius* valedicat diſputationibus de Gratia.

Epigramma operibus ſuis ſubjectum de hoc argumento ſic ſonat:

Tua Deus de gratia
Mihi diſputare non lubet,
Et diſputare non vacat.
Sat eſt mihi cognoſcere,
Et uſque perſentiſcere,
Non poſſe me per horulam
Tuo carere Spiritu:
Nil poſſe me, nil eſſe me

 Cum

Cum deſerit me gratia,
Et deſinit caliginem
Sordes & ægritudines
Mentis meæ diſpellere.
Cum ceſſat iſta gratia
Cor excitare torpidum,
Cor frigidum ſuccendere,
Cor recreare languidum,
Firmare mentem debilem,
Pacare pectus turbidum.
O detur hanc, detur mihi,
O detur hanc, jugi prece,
Ardentibus ſuſpiriis,
Votiſque non ceſſantibus
Uſque impetrare gratiam!
Hanc fervidis amplexibus
Arcte tenere perpetim,
Ejuſque donis perfrui,
Hunc Spiritum dum traxero!
Vos interim contendite
De gratia; quibus vacat,
Et quos juvat contendere;
Graviora dum cor occupant,
Dum quæro gratiam Dei,
Anhelo gratiam Dei,
Imploro gratiam Dei;
De gratia diutius
Mihi diſputare non lubet,
Et diſputare non vacat.

Quis Theologus, diſputationibus de gratia Dei valedicturus, efficacius, nobilius & majore cum pondere loqui poſſet de gratiæ divinæ conſtanti & perpetua neceſſitate (*)?

VII.

(*) M. Erasmi ſententia de hoc argumento brevis eſt & ita ſonat: „ Mihi „ placet eorum ſententia, qui nonnihil tribuunt libero arbitrio, ſed gratiæ „ plurimum; nec enim ſic erat vitanda ſcylla arrogantiæ, ut feraris in charybdim deſperationis aut ſocordiæ. „

VII.

Inprimis vero opera danda Theologo, ſimplicitatem vere chriſtianam commendaturo, ut doctrinam de *fide in genere*, *juſtificante vero in ſpecie*, rite, id eſt clariſſime explicet ac tradat. Hic profecto ſumma prudentia opus eſt. Mille & mille inter Chriſtianos homines confuſiſſimas habent de fide opiniones. Sunt, qui propterea, quod religioni chriſtianæ nomen dederunt, putent, ſe eo ipſo omnium bonorum, quæ religio chriſtiana veris ſuis profeſſoribus promittit, poſſeſſores legitimos eſſe: alii in orthodoxiæ conſtanti profeſſione veræ fidei naturam repoſitam eſſe exiſtimant: rurſus alii neſcio quam confidentiam, nullis certis argumentis ſuperſtructam, in cenſum veræ & ſalutaris fidei referunt; ſunt denique qui fidem ſalutarem, quam Theologi juſtificantem appellant, a ſeria pœnitentia & mandatorum divinorum cuſtodia ſeparatam, veram tamen eſſe poſſe ſibi perſuadent. Quæ cauſa ſit, cur plures inter Proteſtantes in media luce circa hoc argumentum cæcutiant, quæritur merito; duplicem ego fontem reperio. *Prior* eſt, quod homines pravis adfectibus conſtricti velint ſibi perſuadere, pietatis ſtudia non adeo eſſe neceſſaria, firmamque perſuaſionem de efficacia mortis Chriſti ad omnes cordatos confeſſores hujus articuli ſufficere, ad beatam immortalitatem conſequendam: horum hominum numerus eſt maximus, licet in cæteris perſuaſi ſint, in V. & N. Teſtamento veræ pietatis ſtudium commendari. *Poſterior* vero cauſa in eo eſt repoſita, quod non ſatis clare & perſpicue quidam V. D. M. & Theologi de hoc argumento diſſerant. At præſtat hac in parte (miſſa operoſa diſquiſitione cauſarum, quæ erroribus iſtis anſam dederunt) ea præſidia in medium protuliſſe, quæ Theologo *ſimplicitatem* confectaturo obſervanda ſunt; ad ſequentes vero articulos omnia revocanda eſſe puto. Idem argumentum continuatur.

1.) Definitionem *fidei* in genere eſſe exhibendam, quod nimirum ſit aſſenſus veritati alicui datus, qui nitatur alterius teſtimonio: hanc fidem niti & roborari teſtium *qualitate* & *numero*.

2.) Fidem diſtingui in *cæcam* & *oculatam*. *Cæcam* niti popularibus rationibus, id eſt antecedentium turba, traditionibus incertis, teſtibus nulla fide dignis, aut rationibus infirmis plane, vel prorſus ineptis. Hanc nomine fidei eſſe indignam, præprimis in rebus ad religionis negotium ſpectantibus. *Oculatam* vero vel certis vel

probabilibus argumentis, vel teſtimoniis fide dignis eſſe ſuffultam.

3.) Fidem diſtingui in *humanam* & *divinam.* Humanam niti teſtimonio hominum, qui verum dicere & potuerint & voluerint; divinam vero auctoritate teſtium a Deo ipſo ad veritatem novam declarandam vocatorum.

4.) Cum certis indiciis conſtare debeat, utrum hi teſtes, qui veritates divinitus oblatas adferunt, fide digni ſint nec ne: ante omnia neceſſe eſſe, ut primum veritas hiſtoriæ religionis chriſtianæ probetur, argumentaque omnia adducantur, ex quibus jure colligi poſſit, rem, quam *facti* eſſe dicunt, veram eſſe.

5.) Probata veritate rei geſtæ, ſufficientibus teſtimoniis confirmatæ, diſpiciendum, utrum hi teſtes in medium producti talia dogmata & præcepta in medium adferant, quæ neque contradictoria, neque Dei virtutibus contraria ſint; talia enim homo veritatis amans admittere non poſſet. Neque hoc ſufficit ad inquirendam fidei chriſtianæ imaginem. Videndum igitur eſt, utrum non in illa revelatione talia tradantur, quæ legi naturali rite intellectæ nonſolum non ſint contraria, ſed & quæ majorem generi humano adferant lucem, & reſpectu cognitionis pariter & morum majora ad pie vivendum adferant præſidia & incentiva.

6.) Poſtquam homo amore veri inductus, nonſolum de veritate rerum geſtarum, quantum natura argumenti patitur, ſed & de dogmatibus & præceptis religionis chriſtianæ ſatis eſt perſuaſus, oritur exinde *definitio* fidei chriſtianæ *generalis*, omnibus illis communis, qui religionem chriſtianam, in quaſcunque tandem ſectas ſciſſam, vere amplectuntur. Patet autem ex dictis, fidei chriſtianæ nomine indignam eſſe profeſſionem, ubi quis propterea religioni chriſtianæ nomen dat, quod his in locis natus ſit, ubi ea floret, aut ſine accurato inſtituto examine qualemcunque adſenſum pro fide chriſtiana venditat.

7.) Cum in libris, in quibus religio chriſtiana traditur, non omnia ejuſdem ſint valoris, & quædam in N. Teſtamento cumprimis, tanquam ad ſalutem cognitu neceſſaria repræſententur, probe diſpiciendum eſt, ut dogmatum graviſſimorum habeat, quantum ingenio quiſque ſuo id obtinere poteſt, cognitionem accuratam, eaque inprimis conſideret tanquam totidem ad pietatis ſtudium incentiva. Mera enim ſpeculatio nihil confert ad pietatem, etiam ſi ſit pro-

fundiſ-

fundiſſima & ſubtiliſſima. Unde ſimul inculcandum auditoribus, dogma, quod nullos ad pietatem ſtimulos in animis hominum excitare aptum ſit, non magnopere eſſe curandum.

8.) Inter vero præcipua dogmata, in revelatione detecta, hoc eſt, quod nimirum in gratiam miſerorum hominum Deus in mundum miſerit Chriſtum Jeſum, antea Judæis promiſſum, qui violentam pro hominibus obierit mortem, & qui ex intentione Numinis unica ſit reconciliationis noſtræ cum eo cauſa, fineque hoc detecto & clariſſimis teſtimoniis S. Litterarum confirmato, manifeſtum plane eſt, omnes, qui Chriſti genuini ſectatores eſſe volunt, nonſolum religionem chriſtianam pro divina reputare, ſed & eoſdem articulum hunc *ſpecialem*, redemtionem nimirum per Jeſum Chriſtum factam, unicam & propriam cauſam eſſe ſalutis conſequendæ, tueri, & corde ac ore confiteri; ad Jeſum Chriſtum tanquam unicam propitiationis noſtræ cauſam confugere, omnibuſque votis ac deſideriis mortis ipſius vim ac efficaciam expetere debere. Hinc emergit paulo *ſpecialior* & magis *definita* fidei chriſtianæ *definitio.* Ubi monendum, unumquemque obligatum eſſe, pro cognitionis ſuæ modulo, ea quæ de perſona Soteris hujus, de ſtatu & officiis illius in N. Teſtamento repræſentantur, ſedulo ſcrutandi, eumque in finem nonſolum quatuor Evangelia, ſed & cætera N. Teſtamenti ſcripta diligenter evolvendi. Pro cujuſque certe ingenio, ſtatu & labore, quem quiſque in hoc examine inſumſit, Deus cordium ſcrutator, ubi adſcriptus pœnæ dies advenerit, judicaturus eſt. Hinc ipſe etiam celeb. *Lokius*, qui inter articulos fundamentales omni Chriſtiano credendos hunc unum præcipue poſuit, nimirum *Jeſum Nazarenum eſſe Meſſiam;* nihilominus tamen aſſeruit, omnes teneri ſedulo ſcripta Novi Teſtamenti evolvere, & articulos omnes, quos in ſcriptis Apoſtolorum clare manifeſtatos eſſe deprehendunt, credere.

9.) Licet autem hæc confeſſio de Jeſu Chriſto, unico noſtro Sotere, oppido neceſſaria ſit, & ad fidem neceſſario requiratur, nondum tamen eam *ſalutarem* & *juſtificantem* appellare poſſumus; partim quod hæc perſuaſio & publica confeſſio conſiſtere poſſit ſine vera mentis mutatione, & ſine Chriſti Jeſu vero & ſincero amore; partim quod Chriſtus & Apoſtoli plura ab iis requirant, qui firmam conſequendæ ſalutis ſpem habere volunt: ubique enim de neceſſitate pœnitentiæ & obſervantia mandatorum Chriſti loquuntur.

Viden-

Videndum ergo ulterius, quid ad perſuaſionem illam, ſi ſalutaris eſſe debeat, requiratur, ne homines ſibi imponant, & confeſſionem illam ſolam characterem certum & infallibilem eſſe putent hominis vere chriſtiani.

10.) Jam vero ſi ad veram naturam amoris Jeſu Chriſti attendamus, conſiderati tanquam Soteris noſtri unici, manifeſtum erit, hanc *fidem* cum vera *pœnitentia* & mandatorum divinorum *obſervantia* indivulſo nexu conjunctam debere eſſe; licet enim mors Jeſu Chriſti proprie loquendo unica cauſa noſtræ juſtificationis & ſalutis ſit, nihilominus tamen Evangelium ab omnibus, qui expiationis illius per Chriſtum factæ participes eſſe volunt, requirit nonſolum confeſſionem veritatis illius capitalis, ſed etiam ex hac perſuaſione fluentem vitæ mutationem, quæ pœnitentia & mandatorum divinorum obſervantia abſolvitur. Hoc docet univerſus ſcopus adventus Chriſti in mundum. Paulus in epiſtola ad Titum cap. II. v. 11. hoc clariſſimis verbis (ut plura loca non adducam) teſtatur, dicens: *ἐπεφανη γαρ ἡ χαρις τȣ Θεȣ ἡ σωτηριος πασιν ἀνθρωποις, παιδευȣσα ἡμας, ἱνα ἀρνησαμενοι την ἀσεβειαν καὶ τας κοσμικας ἐπιθυμιας, σωφρονως, καὶ δικαιως, καὶ ευσεβως ζησωμεν ἐν τῳ νυν αἰωνι.* Atque in hoc *vera fidei ſalutaris natura ſtrictiſſimo ſenſu ſumta* conſiſtit. Ex quo ſimul patet, refugium ad mortem Jeſu Chriſti, tanquam unicam reconciliationis noſtræ cauſam, ad fidem ſalvificam neceſſario pertinere (*). Atque hoc jugiter in catecheticis inſtitutionibus, ſermonibus ſacris, & ſyſtematibus eſt inculcandum, ne homines vaga & falſa fidei idea decepti ſe ipſos miſere fallant. Cumque experientia quotidiana teſtetur, multos Chriſtianos doctrina de Sacramentis vehementer abuti, atque exiſtimare, una cum externo eorum uſu gratiæ ſingularis communicationem ſine mentis tamen mutatione eſſe conjunctam; Theologus, qui *ſimplicitatem & veritatem ſimul amat*, prudenter

denter

(*) *ὁ μακαριτης* celeb. TURRETTINUS in cogitationibus ſuis de variis Theologiæ capitibus pag. m. 295. theſi 98. hanc ſalutaris fidei definitionem exhibet. „ Veræ (inquit) fidei idea, minus forte ſcholaſtica illa, ſed tanto „ magis evangelica & apoſtolica, hæc eſt; eam eſſe talem aſſenſum Evan- „ gelio præbitum, tam ſincerum, tam firmum, tam vividum, tam effi- „ cacem, ut res cœleſtes, licet futuras ac inviſibiles, nobis velut præſen- „ tes ſiſtat, nos totos Deo mancipet, denique non tam nos ipſos, quam „ Chriſtum in nobis vivere faciat. „

denter & clariſſime de hoc argumento loqui debet. De qua materia tamen, cum data opera duabus diſſertationibus egerim, plura non addam.

VIII.

Inutiles quæſtiones, & futiles diſtinctiones, longo annorum uſu confirmatæ, ſunt evitandæ, & e ſyſtematibus theologicis eliminandæ.

Sed pergimus, atque ad alia progredimur, quæ Theologo, ſyſtema Theologiæ conſcripturo, & ſimplicitatem theologicam ſectaturo, obſervanda ſunt. Et primo quidem loco notum eſt, ad certas quaſdam etiam minoris momenti controverſias defendendas ſæpe adhiberi diſtinctiones quaſdam frivolas, quæ riſum potius movent ſapientioribus, quam ut ad defendendam veritatem quicquam conferant, indignæ inſuper quæ ſyſtemati inſerantur, cum nil niſi utile, grave & momentoſum continere debeat ſyſtema vere theologicum. Unum vel alterum exemplum adduxiſſe juvat. Plerique Theologi admittunt dari peccatum aliquod originale, idque ex revelatione probant, ex qua conſtat, homines poſt peccatum, a protoplaſtis commiſſum, minoribus ad recte agendum viribus eſſe inſtructos, quam futuri fuiſſent, ſi primi parentes non peccaſſent. In hac propoſitione generali ſubſiſtere potuiſſent Theologi. At hoc ſufficere non potuit ſcholaſticis ingeniis; modum determinare voluerunt, quomodo mentes jam quidem creatæ, ſine juſtitiæ divinæ & bonitatis læſione, corporibus inſerantur: an nimirum quam primum e manibus, ut ita dicam, Creatoris prodeunt, ſint omnis labis expertes, an vero labe peccati originalis infectæ: primum adſerere noluerunt, quia originale peccatum ita tolli exiſtimabant; neque poſteriori ſententiæ album calculum adjicere voluerunt, veriti ne Deus auctor peccati ſtatueretur. Quid igitur faciendum in ancipiti hoc caſu? diſtinctionem nimirum excogitarunt hanc; mentem noviter creatam in corpus immitti non *puram* neque *impuram*, ſed *non puram*. At quis bone Deus! futilitatem hujus diſtinctionis non percipit? quis diſtinctionem illam inter *impuram* & *non puram* concoquere poterit? & tamen hoc non obſtante in ſyſtematibus quibuſdam hæc diſtinctio locum adhuc habet. Qualem autem utilitatem ex his frivolis diſtinctionibus percipiet tandem homo pietatis ſtudioſus? nullam, & ſi ſapit illam ridebit. Similis eſt diſtinctio quorundam Theologorum in materia de concurſu Dei. Nimirum

neſcio quo gloriam divinam promovendi ſtudio quidam commoti, dicunt, Deum ſingulis momentis omnes cogitationes & motus mentis excitare & producere, atque non minus bonarum quam malarum actionum phyſice conſideratarum auctorem eſſe. Hominem ipſum in actionibus, quæ malæ dicantur, auctorem eſſe malitiæ, quæ actioni phyſicæ inhæret; Deum vero in concurſu illo actionis omnis realis, id eſt phyſicæ, auctorem eſſe, non item malitiæ. Hos ſi audias, verum erit, quod ſi quem in fluvium conjiciam, ita ut undis mergatur & pereat, impulſus ipſius & præcipitationis cauſa phyſica eſt Deus; peccati vero contra proximum commiſſi homo auctor eſt. Ita quæ inter ſe ſunt conjunctiſſima, per frivolam diſtinctionem eludere volunt ſcholaſtici ingenii homines; cum tamen frivolæ hujus diſtinctionis neque in principiis rectæ rationis, nedum S. Litterarum ullum reperitur veſtigium. Mera omnis diſtinctio hæc nititur abſtractione, ſed mentali, quæ nullibi eſt. Hinc cordatiores Theologi rotunde hoc confeſſi ſunt. Vide opera *Werenfelſii* novæ editionis. (*) Plures ejuſmodi frivolas diſtinctiones paſſim adhuc in ſyſtematibus reperiri αὐτοψία quemlibet edocebit.

At nonſolum ineptæ ejuſmodi diſtinctiones paſſim adhuc reperiuntur in quibuſdam ſyſtematibus theologicis, ſed & offendas in iiſdem multas quæſtiones inutiles & pietati parum profuturas, quæ paſſim, & ſæpe quidem prolixe, repræſentantur & refutantur: unum & alterum adferamus ſpecimen. Ita ſunt quidam, qui prolixe quærunt, qualis futurus fuiſſet generis humani ſtatus, ſi protoplaſti non peccaſſent. Felicitatem autem illorum hominum, quos labis omnis expertes futuros fuiſſe tantiſper ponunt, tantis elogiis extollunt, ut putares eos familiari commercio iſtorum uſos eſſe. Cum vero paucis nobis Moſes ſtatum primorum parentum ante lapſum repræſentarit, atque jam quidem veriſſimum ſit, illud Joannis: Quod ex carne genitum eſt, caro eſt; quæſtio mihi ſupervacanea videtur, quales futuri fuiſſent homines ſi non peccaſſet Adamus.

(*) In nova hac editione extat dialogus de concurſu Dei cum creaturis. De eo ita judicavit cl. Ryhinerus, qui novam hanc editionem procuravit. „ In quo (inquit) quid diverſis Theologorum de hoc argumento opinionibus „ ortum dederit, diſtincte explanatur, ſimulque concurſus prævius, ſive „ dogma de phyſica prædeterminatione, indirecte quidem, ſed invictis „ tamen argumentis refutatur. „

mus. Similiter prolixi ſunt nimis quidam in imagine divina, qua ornati erant protoplaſti, deſcribenda, & ita argumentum hoc amplificant, ut cognoſci poſtea vix poſſit, quomodo homines peccare potuerint. Suffeciſſet, ſi Theologi adſeruiſſent, primos parentes egregiis animi & corporis dotibus fuiſſe exornatos, e manibus Dei prodeuntes. Potuit quin etiam Paulus ad Coloſſenſes cap. III. v. 10. de imagine divina, ad quam fingendi ſunt Chriſtiani, verba feciſſe, licet hoc ipſo imaginis divinæ, quæ in primis parentibus locum habuerit, exactam definitionem nobis dare non ideo voluerit. Sufficit, ſi Chriſtianos adhortemur, ut ad legem divinam & præcepta Chriſti, quantum in hac rerum fragilitate fieri poteſt, vitam ſuam componant, ita enim vivendo eos ad imaginem Dei, & ad innocentiam primævam propius ſemper accedere. Rurſus quidam Theologi in ſuis ſyſtematibus anxie diſquirunt, quid de infantium recens natorum, vel ante vel poſt acceptum baptiſmum immatura morte decedentium, ſalute ſtatuendum ſit. Quaſi vero noſtri officii eſſet hac in parte decretorium aliquod ferre judicium, quod tamen Deus nullis conceſſit Theologis. Sanctiſſimæ & æquiſſimæ hoc voluntati divinæ permittamus, qui omnes pro capacitate ingenii, viribuſque leges divinas cognoſcendi & obſervandi, judicaturus eſt. Cumque infiniti ſint ut gloriæ ſic pœnarum gradus, omnia ſic diſponet & temperabit Deus, ut nemo de ſeveritate ipſius nimia conquerendi rationem ſit habiturus. Exponant potius Theologi, quid requiratur ab iis, qui religionem chriſtianam probe per vitam intellexerunt, ſufficientibuſque præſidiis fuerant inſtructi ad præcepta chriſtianæ religionis cuſtodienda, quam de iis ſint ſolliciti, qui neque legem naturalem, neque Evangelium, ob ætatis defectum, intelligere potuerunt. Huc pertinet etiam quæſtio minus momentoſa de forma corporum, quam poſt reſurrectionem habituri ſint pii in altera vita. Maneamus tandem in iis, quæ ad ſummam rerum pertinent. Apoſtolus Paulus in Epiſtola I. ad Corinthios cap. XV. quædam ſed obſcurius de hoc argumento in medium protulit, quæ talia non ſunt, ut ſecundum leges phyſicas cuncta accurate expendi poſſint. Quod ſi dicamus beatos poſt mortem, reſpectu mentis pariter & corporis, felices futuros, ea omnia dixiſſe videmur, quæ in hominibus vivam aliquam & ſolidam beatæ immortalitatis ſpem excitare poſſunt. Si mens majore luce tunc temporis colluſtrabitur,

 fieri

fieri non poteſt, quam ut, repreſſis pravarum inclinationum motibus, in rerum ſanctiſſimarum amore voluptatem quærat; corpus vero, qualecunque tandem ſit, modo ab omni imperfectione liberatum ſit, ea perſentiſcet, quæ ad tranquillitatem jucundiſſimam percipiendam facere poſſunt. Cæteræ quæſtiones mihi ſuperfluæ eſſe videntur.

Nimis etiam a quibuſdam Theologis doctrina de *fœderibus* Dei extenditur. Non quæram, utrum non melius fuiſſet, ſi ſyſtemata ſecundum præcipua capita religionis chriſtianæ adornata fuiſſent, quam ſub ſchemate fœderum repræſentata. Hoc tantum dico, in relatione illa, quæ inter Deum & homines intercedit, notionem fœderis cautiſſime eſſe adhibendam. Notum eſt, inter homines fœdera iniri poſſe, & non poſſe. At quis dicet, creaturas a Deo non ſemper dependere, atque adeo hac in parte pro lubitu imperium Dei agnoſcere poſſe, vel repudiare? Fœdera certis innixa ſunt conditionibus: homini vero nulli competit Deo præſcribere leges, ſecundum quas ipſi ſervire, vel non obedire velit. Fœdera certo temporis intervallo elapſo poſſunt abrumpi; at quis dicet, homines obligationi divinæ poſſe terminos ponere, ut de aliis parum commodis locutionibus, de aſtipulationibus & reſtipulationibus, quæ inter homines locum habent, & quæ parum prudenter ad Deum referuntur, nihil dicamus; quæ ex jure inter homines recepto petuntur & a ſtudioſis Theologiæ, harum rerum non ſatis gnaris, ut plurimum non intelliguntur. Quod ſi, quæ de fœderibus præprimis poſt lapſum protoplaſtorum dicuntur, rite examines, omnia huc redeunt; Deum pro infinita ſua bonitate voluiſſe nonſolum voluntatem ſuam de ratione ipſum colendi declarare, ſed & religionis cuſtodes cum in hac tum in altera vita ampliſſimis exornare præmiis, malitioſos vero legum tranſgreſſores graviſſimis ſubjicere velle pœnis. Ita doctrina de fœdere operum in ſtatu Innocentiæ nimis operoſe in ſyſtematibus repræſentatur. Præterquam enim, quod pauca de his referat Moſes, nihil aliud tandem poſt operoſas diſtinctiones dici poteſt de hoc argumento, quam hoc: homines in hoc ſtatu luce a Deo conceſſa recte utentes, & convenienter illi viventes, ſpem habere potuiſſe haud indubiam, Deum in hac & altera vita obedientiæ præſtitæ rationem habiturum. Subſcribo ſententiæ cl. *Vitringæ*, aſſerentis in doctrina chriſtianæ religionis, non multum intereſſe, utrum ſtatum pri-

morum

morum parentum ſub notione fœderis, an potius obſequii naturalis concipiamus. *Illum ſtatum* (inquit) *ſano ſenſu fœdus poſſe vocari, & fœdus operum, non eſt quod quis dubitet. Tenendum tamen, in Scripturis hanc denominationem clare non extare; niſi forte huc reducere velis Hoſ. VI. 7. Quin potius hiſtoriam Moſaicam, ut nullam plane fœderis mentionem facit, ſic e contrario hanc nobis notionem clare ſubjicere, Deum, ut abſolutum & naturalem hominis Dominum, ipſum tractaſſe ut ſubditum, cujus affectus & obſequii voluerit capere experimentum.* Adde J. *Clerici artis criticæ caput V. part. II. ſect. I.* Ita quoque *ſimplicitati* theologicæ contrarium eſt, quod in quibuſdam ſyſtematibus theologicis doctrina de *Angelis* tam fuſe repræſentatur. Quid enim hæc indagatio tam prolixa ad religionem & pietatem confert? in his capitibus nonſolum quidam Theologi agunt de bonis & malis Angelis, ſed & de poteſtate utrorumque, de ſagis, ſpectris, magis, incantationibus &c. in quibus multa traduntur, quæ obſcura, ignota, & cognitu non neceſſaria, imo ſæpe falſa ſunt, & quæ ad religionis certe & pietatis ſtudium promovendum parum faciunt. Philoſophis permittamus, in ſuis de Pneumatica prælectionibus, celeberrimas ſuas in medium proferre conjecturas. Sufficiat Theologis, occaſione data, dixiſſe & probaſſe, poſſibile eſſe, ut exiſtant creaturæ humana potentia majores, generique humano vel amicæ vel inimicæ, & S. Litteras earundem exiſtentiam multoties conteſtari. Quouſque autem horum dæmonum, malorum pariter & bonorum, poteſtas ſeſe extendat, & quomodo in corpora agant, ignotum eſſe mortalibus. Mittamus alia plura. Hæc exemplorum loco jam quidem adduxiſſe ſufficit.

IX.

Cum vero in majoris molis ſyſtematibus de controverſiis etiam, quæ cum errantibus intercedunt, agi ſoleat; paucis tantum articulis comprehendemus, ea quæ prudenti & ſimplicitatis chriſtianæ amanti Theologo, veræque ſapientiæ ſtudioſo, obſervanda ſunt. Breviter agitur de ſimplicitate in controverſiis rite tractandis.

Primus articulus: Qui controverſias rite tractare, errantesque a pravis opinionibus revocare vult, ab una parte, quantum quidem id fieri poteſt, præjudicatis omnibus opinionibus & ſiniſtris ſuſpicionibus valedicere; ab altera omnibus illis diſciplinis excultus eſſe debet,

 quæ

quæ ad errantem convincendum requiruntur. Quod ad *prius* ſpeċtat, notum eſt, male de aliorum ſententiis judicare corruptum judicem. Sane controverſiarum tractator, qui ſub qualibet voce & phraſi latere ſcorpium exiſtimat, ſæpiſſime non ſolum injuriam infert erranti, ſed & hoc ipſo impedit, quo minus ἀτερ παθῶν adverſarius rationes in medium prolatas rite expendat & examinet. Quod vero ad alterum lemma ſpectat, notum eſt, adverſarium eruditum omnem ingenii vim & eruditionis copiam adhibere, ut errori ſuo aliquem colorem conciliet. Quod ſi quis ſentiat, aut amicorum monitis edoceatur, ſe in iis diſciplinæ theologicæ partibus, de quibus controverſia agitatur, non ſatis verſatum eſſe, diſputationis ſerram non reciprocabit, ſed a controverſiis ſcribendis animum retrahet.

II. Controverſiarum tractator probe cognoſcere debet, in quo *vera orthodoxiæ natura poſita ſit.* Qui putat ad eam poſtulari, ut omnes minutæ opiniones a Patribus vel a Majoribus acceptæ, & in ſyſtematibus pleriſque ſervatæ, capitibus creditu neceſſariis adjungantur, non ſolum ipſemet aliquando evadet ridiculus, & controverſiarum nullum reperiet finem, ſed & ea impugnabit, quæ falſa ſunt, aut nullius momenti, errantemque in ſuis erroribus confirmabit; vide, quæ breviter ſed nervoſe de hoc argumento meditatus eſt cl. *Oſtervvaldius*, *eccleſiæ gallicæ Baſileenſis paſtor digniſſimus*, *in diſſertat. de orthodoxia*, *Muſei Helvetici* Part. VIII. inſerta. Eo magis autem ad hoc eſt attendendum, quod quælibet inter Chriſtianos ſecta (ut de aliis nationibus nil dicam) privilegium orthodoxiæ ſibi arrogare ſoleat.

III. Qui controverſias rite tractare vult, nonſolum ipſemet ſtatum quæſtionis rite cognoſcere debet, ſed & operam dare ut eum clariſſimis verbis aliis ſincere exponat & repræſentet. Omnes vel me tacente facile deprehendunt, eum adverſario ſufficientem lucem non adlaturum, qui ipſemet erroris naturam & indolem probe perſpectam & cognitam non habet. Ad id autem obtinendum plura, quam vulgo putatur, requiruntur. Multi controverſiarum tractatores non ex ipſis libris errantium, totoque ſyſtematis nexu, ſed ex ſcriptoribus polemicis ſuæ ſectæ addictis, qui rariſſime veram & nativam errorum naturam repræſentare ſolent, ſapiunt. Quibuſdam in locis periculoſum eſt, adverſariorum graviterque errantium ſcripta evolvere, imo novaturientis ingenii ſignum eſſe credunt infallibile,

ſi

ſi S. Litterarum cultor, etiam maturioris ætatis, diſſentientium ſcripta gnaviter evolvit, & cum receptis publice ſententiis ſedulo confert. Hinc factum eſt, ut infeliciter multi cum adverſariis in arenam deſcenderint. Dari inſuper multos, qui ſtatum quæſtionum controverſarum ſiniſtre repræſentent, αὐτοψία, crebræque virorum doctorum querelæ ſatis ſuperque docent. Vix duos de religionis negotiis inter ſe mutuo diſputantes reperias, qui non clament, injurias ſibimetipſis eſſe illatas, maleque ſuas ſententias fuiſſe repræſentatas. Imo non raro factum eſt, ut illi, qui ſincere errantium ſententias delineaverant, ipſimet, quaſi errantibus faviſſent, ſuſpecti habiti fuerint. Pluribus exemplis hoc oſtendere poſſem, ſed unum ad ſcopum, quem intendimus, ſufficit. Notum eſt cl. Theologum *Ludovicum le Blanc*, dictum *de Beaulieu*, diſſertationes edidiſſe contra eccleſiæ Romanæ placita. In his nonſolum ſincere & candide repræſentavit hujus eccleſiæ errores, ſed & doctiſſimorum hujus cœtus verba ipſa & teſtimonia adduxit, eaque ad minimos, ut in ſcholis loqui ſolemus, terminos redegit. Sed quid hac ſua ſinceritate lucratus eſt? nimirum hoc; multi ejus eccleſiæ addicti pravas ſuſpiciones & obtrectationes contra ipſum excitarunt, vociferantes, eum emollire voluiſſe eccleſiæ Romanæ errores, propenſumque ſuum erga Romanenſes animum prodidiſſe (*).

IV. Con-

(*) Confirmat, quæ dixi, P. BAYLE in Lexico ſuo ſub titulo BEAULIEU: verba ſic ſonant. „ Il y (de theſibus ejus theologicis loquitur) traite avec „ une merveilleuſe netteté d'eſprit, & avec beaucoup de pénétration, les „ plus importantes matiéres de la Théologie, & il s'attache principalement „ à écarter le mal entendu, qui a tant multiplié les controverſes. Il cher- „ che l'état de la queſtion, il débrouille les équivoques, & il fait voir „ qu'il y a bien des diſputes, que l'on croit réélles, qui ne ſont que des di- „ ſputes de mots. On ne ſauroit croire le tort, que cela lui fit auprès d'une „ infinité d'ignorans, qui s'imaginérent, qu'il ne cherchoit qu'à faire „ rentrer les Reformés dans la communion Romaine. Ceux qui connoiſ- „ ſoient ſa vertu & ſa piété, n'avoient garde de le ſoupçonner de cela: ceux, „ qui étoient capables de bien juger de ſes theſes, ne l'en ſoupçonnoient „ point non plus; mais combien y avoit-il de gens dans les Provinces éloi- „ gnées, auxquels il n'étoit connu, que parce qu'ils avoient ouï dire, „ qu'il montroit, qu'en certaines choſes les Théologiens des deux partis „ n'étoient pas auſſi éloignés les uns des autres, qu'on les croioit? Ces „ gens-là, ſoit pour la crainte de voir diminuer les ſujets de diviſion, qu'ils

IV. Controverſiarum tractator prudens a refutandis minutis opinionibus & erroribus levibus cavere ſibi debet, & data duntaxat opportuna occaſione, quaſi in tranſitu, ἱςορίας ἕνεκα earum mentionem facere: ſciendi vero cupidos ad eos ablegabit, qui hiſtoriam litterariam theologicam enarrarunt. Minutos autem errores appello eos, qui in una eademque eccleſia ſalva pietate & amicitia poſſunt tradi; qui nullum detrimentum vel veræ pietati, vel capitalibus religionis capitibus afferunt. Profecto ſi de minutis omnibus inter Chriſtianos agitatis opinionibus agere vellet controverſiarum tractator, immenſa volumina illi eſſent conſarcinanda, qua ratione nonſolum reperturus eſſet lectores nullos, vel pauciſſimos; ſed & efficeret, ut ſtudium gravioris momenti controverſias cognoſcendi prorſus extingueretur.

V. Inprimis autem operam dare debet is, qui de controverſiis inter Chriſtianos agitatis ſolidum ferre vult judicium, ut *momenti controverſiarum* accuratam habeat notitiam. Ad eam vero conſequendam plurima requiruntur. Præſto hic adeſſe debet judicium acre; mira ingenii bonitas; animus a præjudicatis omnibus opinionibus, a ſectæ ſtudio, a metu collegarum ſecus ſentientium & zelotarum, a ſtudio partium ita alienus & veritati ita addictus, ut nulla ratione ſeſe in tranſverſum abripi patiatur. At quam pauci ad hoc præſtandum apti ſunt? omnes, qui ad ſcribendas controverſias animos appellunt, ab ipſa juventute audiverunt ſuæ in qua nati ſunt eccleſiæ fidei articulos laudari; contra vero atro carbone notari diſſentientium a nobis dogmata. Difficile inſuper redditur hoc officium, quandoquidem nonſolum ad momentum & controverſiæ in ſe ſpectatæ indolem, ſed & ad naturam diverſam ingeniorum, ad occaſiones minus vel magis frequentes, dogma aliquod religionis cognoſcendi & examinandi, ad majorem denique vel minorem articuli religionis in S. Litteris detecti claritatem vel obſcuritatem

„ auroient mieux aimé que l'on augmentât, ſoit par la mauvaiſe coutume
„ ou d'interpréter les choſes en mal, ou de croire temerairement ceux
„ qui donnent un mechant tour aux actions de leur prochain, ſe repréſen-
„ toient Mr. de Beaulieu comme un faux-frére, qui travailloit au grand
„ deſſein de réunir les Egliſes, duquel le Cardinal de Richelieu s'étoit
„ entêté. „ Legenda ſunt reliqua, quæ in hoc articulo de hoc argumento dicuntur.

tem attendendum eſt. Profecto neglectus hujus conſilii effecit, ut pauciſſimi felices in ponderandis controverſiis fecerint progreſſus. Quidam enim minutarum controverſiarum pondus ita in majus extulerunt, ut putares, errantem aut inſanire, aut effrenatæ eſſe malitiæ reum. Solæ illæ controverſiæ, inter Reformatos & Lutheranos agitatæ, exemplo eſſe poſſunt, quam graviter in hoc negotio peccatum fuerit. Mirum ſane poſthac non eſt, ſi multi controverſiarum tractatores pro meris habeantur rixatoribus. Plura de hoc argumento addi & poſſent & deberent, ſed ſtrictim duntaxat hoc argumentum hic tractamus. (*)

(*) Hanc regulam ſtudioſe obſervandam eſſe duxit celeb. inter Remonſtrantes Theologus Episcopius, ſi cl. Limborchium in vita ejus audias. Ita enim rem exponit pag. 316. in ejus hiſtoria vitæ. „ Eo opere (loquitur de ipſius inſtitutionibus) non tantum inquiſivit in veritatem ſingulorum dogmatum religionis chriſtianæ, ſed etiam momentum eorum, neceſſitatemque expendit, ut viam ſterneret paci & concordiæ in eccleſia chriſtiana. Omnes Theologi officio ſuo ſatis ſe defunctos credunt, ſi veritatem ſuæ ſententiæ, ut putant, & falſitatem adverſariorum doctrinæ probent; judicantes ſeſe hoc facto jure a ſuis adverſariis ſeparatos manere. Plane aliud ſentiebat Epiſcopius; putabat, homines varias quidem tueri poſſe ſententias, attamen una in eccleſia & communione conjunctos remanere; quando nempe dogmata in controverſiam vocata non ſunt ejus momenti, ut circa ea errans extra ſalutis ſpem conſtituatur, ſed ut ſalutiferam fidem nihilominus retineat, eamque confiteatur. Eum in finem opus id aggreſſus erat, ac poſtquam in cujuſque dogmatis veritatem inquiſiviſſet, ſtatim ſubjungebat examen ejus neceſſitatis, ut videntes, quidnam neceſſarium eſſet, & circa id conſentientes, in reliquis nos invicem, licet ſententiis variantes, fratres amice toleraremus, nec in partes Chriſti eccleſiam divelleremus. „ Imo hæc fuit omnium Remonſtrantium ſententia communis, prout id patet ex præfatione ad acta Miniſtrorum Remonſtrantium ſynodalia. Auctor ita loquitur: „ Religionem Jeſu Chriſti, Domini noſtri, velut unicum beatæ immortalitatis theſaurum in pretio habemus: pro ea hoc quidquid eſt contumeliarum, odiorum, calamitatum, aliorumque malorum, ſuſtinere glorioſum ducimus: religionem autem in praxi, ſive obſervantia mandatorum Chriſti, ſub æternæ gloriæ ſpe, ſitam eſſe credimus. Ad praxin vero, tanquam ad Lydium lapidem, dogmatum & controverſiarum omnium neceſſitatem utiliſſime ac certiſſime explorari ſtatuimus, adeo ut, quæcunque ad hanc, ſive directe ſive indirecte convellendam, labefactandam, aut imminuendam, genio & proprietate quadam ſua faciunt, falſa eſſe dubio omni

VI. Multum autem ad cognoſcendum *momentum* alicujus controverſiæ faciet, ſi ſollicite examinatur, utrum error veræ *pietatis ſtudio* officiat, nec ne. Quo magis error, *ſua natura* nimirum, non vero per longas conſequentiarum ambages, veræ, (non putatitiæ & ſuperſtitioſæ) pietati obeſt, eo magis gravis & periculoſus eſt, ſolidiſque eapropter argumentis impugnandus. Quo vero minus impedit, vel plane non, ut Deum, & quem miſit Filium ſuum, colam, officiisque chriſtiani hominis defungar, eo minus eſt periculum, vel plane nullum. Quot autem bone Deus! poſt felicia emendationis Sacrorum tempora ad noſtram uſque ætatem, magno cum fervore, etiam inter ipſos fratres, exortæ ſunt controverſiæ, quas ſi recto ponderaveris, nihil plane eas vel ad pietatis ſtudium excitandum vel imminuendum contuliſſe deprehendes. Quam bene egiſſent multi Theologi & V. D. Miniſtri, ſi tempus pretioſiſſimum utilioribus & gravioribus conſecraſſent laboribus.

VII. Cavendum inprimis ſedulo controverſiarum tractatori, ne infirmis argumentis utatur adverſus eum, quem graviter errare exiſtimat. Nihil enim magis progreſſui felici veritatis obſtat, quam imbecillitas argumentorum, quibus error, gravis cumprimis, impugnatur. Quod ſi uni aut alteri ſolido argumento admiſceat totidem aut plura argumenta, omni robore deſtituta, animus errantis in ſola contemplatione infirmarum rationum defixus erit, aggreſſorem contemnet, & ubi cauſam ſuam errans tueri ſuſtinet, impetum omnem effundet adverſus argumenta infirma; ſolidis etiam nullam vim tribuet, & ſua opinione triumphum deportavit. Profecto

„ procul credamus. Quæ vero hanc non convellunt, aut ad labefactandam & imminuendam eam non faciunt, de iis ſine ſalutis periculo (ſalva ſemper univerſali charitatis & prudentiæ lege) in utramque partem diſceptari poſſe exiſtimemus. Quæſtionibus, quæ in pura ſpeculatione conſiſtunt, & nec ſcientem ad ſalutem juvant, nec ignoranti nocent, epicedium ſcribi optaremus. „ Hactenus ille. Hodie certe omnes cordati & ſapientes Theologi Reformati ſimilem in modum pronuntiant de hoc argumento. Hoc manifeſtum eſt, cum ex iis, quæ de articulis fundamentalibus differere ſolent; tum ex ſuppeditatis præſidiis, quæ ad pacem inter Proteſtantes ineundam & promovendam in medium adferre conſueverunt. Confer cum hiſce reſponſionem τε μακαριτε celeb. Werenfelsii ad quæſtionem: „ Num hominibus jus competat, eos, quos in rebus ad eſſentiam fidei non pertinentibus errare judicant, ob ſolos ejuſmodi errores a S. Miniſterio excludendi. „

fecto male ſanis illis ſcriptoribus debemus, quod graves & pietati inimici errores tam altas in multorum animis egerint radices, ut haud facile ex iis evelli poſſint.

VIII. Ex ſupra dictis per ſe patet, errorem errantis non ſupra modum eſſe *exaggerandum*, cum quia ita injuria infertur erranti; tum quia errans in errore ſuo potius confirmatur, quam emendatur. Homines inſuper ſinceri & veritatis amantes a lectione talium ſcriptorum arcebuntur, & pro doctoribus umbraticis potius, quam pro veritatis cœleſtis propugnatoribus habebunt hominem ita rethoricantem. Satis miſer eſt homo, qui errorem fovet gravem & infeſtum pietati, neque adeo afflicto afflictio addenda.

IX. Diſputandum cum errantibus *placide* & *modeſte*. Hac enim ratione controverſiarum tractator animum errantis ſibi conciliat, ſaltem efficit, ut magis attente rationes, quæ contra ſuam ſententiam in medium proferuntur, audiat & examinet. Lectores inſuper veri amantes ex ejuſmodi ſcriptis ſingularem capiunt voluptatem & utilitatem. Ut autem hoc fiat ipſius negotii natura poſtulat. Vult enim controverſiarum tractator erranti fontem erroris monſtrare, eum in viam reducere, & veritatem demonſtrare. Quæ autem magis apta eſt ratio ſcopum ſuum obtinendi, quam placida argumentorum collatio? Animus certe hominis, qui irarum fluctibus æſtuat, nonſolum nihil lucratur, ſed facile ita in anguſtias cogitur ab adverſario, ut propter mentis confuſionem diſſentienti tela ſuppeditet, quibus adjutus victoriam reportat, vel ſaltem reportare videtur. Exemplum adfert celeb. *Werenfelſius* in diſſert. de controverſ. theol. rite tractandis, quod & hic extare volo. Verba τȣ μακαρίτȣ hæc ſunt: *De Perronio Cardinali, in vita P. Sarpii a Patre Fulgentio compoſita, me legere memini, illum Venetiis tantiſper commorantem, cum Sarpius aliique Veneti ipſi gratularentur tot triumphos in Gallia de hæreticis ita dictis actos, valde has victorias extenuaſſe Cardinalem & reſpondiſſe: Pugnam cum iſto hominum genere minime eſſe difficilem; obſervaſſe enim ſe, illos omnes hoc laborare vitio, quod valde in iram proni ſint; ſolere igitur ſe cum his congredientem inter diſputandum in illos jacere unum atque alterum dictum aculeatum; quo fiat, ut illi protinus ira accenſi ita turbentur & confundantur, ut faciliimam ſibi reddant victoriam. Quouſque in hac narratione hoſti fides ſit habenda, cujuslibet ſit judicium. Illud certo nobis documento eſſe debet, quantopere*

manſuetudo ſit neceſſaria; quod hic tam terribilis cauſæ pontificiæ Hyperaſpiſtes victoriæ ſuas non tam tribuit bonitati cauſæ ſuæ, quam noſtrorum hominum iracundiæ.

X. Cum plurimi ſint errantium idem ſyſtema ſequentium, eligendus talis, qui adverſariorum pariter & a noſtra parte ſtantium judicio excellit, atque omnes ingenii nervos intendit, ad ſyſtema ſuum ſtabiliendum. Multi dantur inter omnes familias diſſidentium inter ſe Chriſtianorum, qui articulos præcipuos religionis, cui addicti ſunt, prolixe ſatis repræſentarunt, & adverſus opiniones aliorum vindicarunt. At pauciſſimi eo eruditionis, qui hoc in caſu depoſcitur, apparatu ſunt inſtructi, ut ſyſtematibus ſuis conciliare aliquem colorem potuerint. Quibuſdam deeſt accurata rerum notitia, & judicium acre: alii anteceſſorum ſuorum turbam ſequuntur, teſtimoniaque eorum & argumenta, infirmiſſima licet, repetunt, neque illa examinare vel repudiare audent, metuentes, ne zelotarum quorundam inſectationibus exponantur. Bene igitur agit controverſiarum tractator, ſcriptoris graviter errantis ſyſtema impugnaturus, ſi talem eligit refutandum adverſarium, qui omnium judicio ſubtiliſſime cauſam ſuam peroravit, omniaque collegit, quæ opinionibus ſuis præſidium adferre poſſe videntur. Ridiculum enim plane eſſet, talem ſibi refutandum ſumere auctorem, qui ipſorum adverſariorum judicio ineptus plane eſſet, ad religionis, quam ſequitur, articulos rite repræſentandos & vindicandos.

XI. *Ineptus zelus* in refutandis diſſentientibus ſedulo eſt evitandus, neque de cauſis, quibus hic vel ille errans ad ita vel aliter ſentiendum eſt inductus, ſollicite eſt diſquirendum, quoniam hoc nonniſi ad invidiam conflandam adverſario eſt comparatum. Omni tempore in hoc argumento peccatum fuiſſe, nemini in hiſtoria eccleſiaſtica verſato ignotum eſſe poteſt. Quidam ad adverſarios refutandos accedunt animo adeo hoſtili & felle tincto, ut manifeſtiſſimum ſit, eos veritatis eruendæ & in lucem protrahendæ exiguam curam habere; nubila illorum mens eſt vinctaque frenis: hinc etiam ſtatim ſibi victoriam promittunt; dein vindictæ cupiditate abrepti, de ſtatu quæſtionis & ſumma rerum recedunt, & ad ea proſiliunt, quæ non ad veritatem ſtabiliendam, ſed ad adverſarium exoſum reddendum facere poſſunt, atque hic omnes plebis rumuſculos incertos vel falſos convectare ſolent; ſtudioſe inprimis in cauſas inquirunt, cur ad hanc vel illam

opi-

opinionem defendendam adverſarius fuerit inductus; ubi ſemper tales reperiunt, quæ exiſtimationi ejus aliquid detrahere poſſunt. Mox adverſarius ille mature ſcripta ſuſpecta orthodoxis evolvit; aut præceptoribus ſuis vacivas non præbuit aures; aut cuncta rigido examini ſubjicienda eſſe putavit; aut laudavit pietatem & eruditionem hominum, qui a ſectæ, cui addictus eſt, decretis valde abhorrent; aut aliud tandem perpetravit, quod eum exoſum reddere poteſt. Cum vero hæc omnia nihil plane faciant ad erroris falſitatem demonſtrandam, vel ad veritatem probandam, nemo non videt, quam ineptus ſit ejusmodi zelus, quamque aptus ſit magis talis ſcriptor ad errorem confirmandum, quam vero ad eum tollendum. (*) Addere hiſce volui ſalutare hoc monitum: nimirum per longe petitas conſequentiarum ambages, quas ne centeſimus quidem deprehendit auditor vel lector, cum adverſario non eſſe pugnandum. At cum centies hæc a viris doctis inculcata ſint, noſque data opera de hiſce non agamus, pauca hæc de controverſiis rite tractandis ſufficere poſſunt.

(*) „ Præpoſteri zelotæ, ſublato rerum diſcrimine, candida de nigris, & de „ candentibus atra facere ſolent, & ut magnus inter noſtros Theologus loquitur, hæreſeos ob levem quemque diſſenſum poſtulare alios, orthodoxiæ „ iſti amorem interpretantur: quæſitis calumniis inſectari, gravem & „ chriſtianam increpationem: dolis in omnium odium atque invidiam „ adducere, piam ſive fraudem ſive artem: privare dignitate, fortunis, „ fama, atque exiſtimatione, diſciplinam eccleſiaſticam: furere denique, „ zelum; charitatem, æquitatem, humanitatem, tantum non pro inanibus habere nominibus videntur, quibus nunquam promtius utuntur quam „ ad faciendam aliis invidiam. „ Verba ſunt cl. CONRADI, Profeſſoris Theologiæ in Academia Franekerana, quæ extant in Orat. Inaug. de neceſſariis Theologi Polemici virtutibus.

****

MEDITATIONIS
DE
PIA ET CIRCUMSPECTA
In tradendis ſanctioribus diſciplinis ſectanda
SIMPLICITATE
Pars Sexta.

Sect. I.

Scopus Auctoris declaratur.

POſtquam in antecedentibus de præcipuis partibus Theologiæ ad veram ſimplicitatem reducendis egimus, reſtat, ut diſquiramus, qua ratione idem præſtari & poſſit & debeat in *Ethica chriſtiana*, quæ non poſtrema, ſed potius nobiliſſima, poſt Theologiam dogmaticam, pars eſt religionis chriſtianæ. Notum autem eſt ſatis, huic etiam præſtantiſſimæ diſciplinæ multa aliena paſſim & a ſimplicitate vera abhorrentia omni tempore admixta fuiſſe. Dolendum inprimis eſt, multos libros, ad pietatis ſtudium promovendum & acuendum ſcriptos, in manus tradi vulgi, qui minus apti ſunt ad genuinas ideas de virtutibus ingenerandas, cum tamen præcipua laus Theologorum & V. D. M. in eo quærenda eſſet, quod nimirum religionem & virtutem ita delineare poſſint, ut nemo non in earum admirationem rapiatur.

II.

Stylus multorum librorum ad

Ut autem detegamus cauſas, quæ efficiunt, quo minus Ethica chriſtiana nativa ſua ſimplicitate ornata ſit, cum ad *ſtylum* ipſum, quo

quo multi ſcriptores utuntur, tum ad *res ipſas* attendendum eſt. Triplici ratione a multis Ethicæ chriſtianæ ſcriptoribus peccatur. Et *primo* quidem multi myſticis, hyperbolicis, & allegoricis delectantur locutionibus, quarum vim verumque ſignificatum non tantum non intelligunt lectores & auditores, ſed & ipſimet auctores interrogati, ut diſtincte explicarent, qualem notionem verbis illis ſubjiciant, altiſſime ſæpe ſilerent. Peſſimum eſt, quod multi hæc omnia ſub neſcio cujus pietatis titulo venditare & defendere velint; quaſi vero obſcure loqui, vel ſcribere, certum indicium pietatis eſſet. Hac ratione etiam homines acutioris ingenii, ſed exiguo amore religionis tacti offenduntur, imo propterea magis magiſque ad incredulitatem propendent. Et quis hoc miretur, cum hominibus nulla imponi poſſit obligatio credendi res inintelligibiles plane, aut tam obſcuris verbis propoſitas, ut ſenſum ſub verbis latentem reperire nulla arte poſſint. Profecto ſi hi homines verum fateri vellent, manifeſtum eſſet, eos aut claro & perſpicuo ſtylo animi ſenſa exprimere non poſſe; vel ſingularis pietatis famam inter eos adfectare velle, qui in quo maſcula & ſolida pietas conſiſtat ignorant. Alii utuntur quidem phraſibus Scripturæ ſacræ, in quibus veritates practicæ Chriſtianiſmi continentur, ſed eas mirum in modum agglomerant, & intellectu difficilioribus obſcuriores addunt, imo exiſtimant, quo magis omnibus vocibus & phraſibus in verſionibus contentis, ſed nondum ſatis explicatis uti poſſint, eo magis ſe defungi exacti Ethicæ chriſtianæ ſcriptoris officio. Studium horum hominum laudarem, niſi a ſcopo, quem intendunt, aberrarent. Nimirum volunt Ethicæ chriſtianæ puritatem ſervare, ne cerebri commenta cum doctrina chriſtiana miſceantur. Hoc quidem laudabile eſt; aſt ſcire deberent, pleroſque lectores & auditores verum ſenſum ſub propoſitionibus practicis in Scriptura uſurpatis nondum intelligere; hinc neceſſe eſt, ut accuratus Ethicæ ſacræ ſcriptor primo claras & perſpicuas definitiones harum vel illarum virtutum chriſtianarum animo infixas habeat, & loco obſcuriorum expreſſionum ſubſtituat planas & omnium ingeniis attemperatas. Hoc niſi fiat, a pauciſſimis intelligetur. Cum genuini interpretis officium ſit, quantum fieri poteſt, accuratam vocum & phraſium ſignificationem exhibere, manifeſtum eſt, cum tam dogmatum quam præceptorum ſollicitam curam habere debere. Profecto inter cauſas non poſtremas ſupinæ

Ethicam ſpectantium a ſimplicitate vera recedit.

pinæ ignorantiæ, qua multi Chriſtianorum laborant, hæc etiam eſt, quod nimirum manibus multorum terantur libri ita dicti *practici*, in quibus obſcuriores & non ſatis notæ de religione phraſes & locutiones occurrunt. Hinc fit, ut ſæpe fanaticæ opiniones pro ſanctiſſimis ſententiis & veritatibus momentoſiſſimis habeantur. In omnium etiam ſimpliciſſimorum inter Lutheranos pariter & Reformatos manibus verſatur liber *Arndtii*, dictus *verus Chriſtianiſmus*; de auctoris pietate nemo non perſuaſus eſt; at omnes phraſes & ſententias ita eſſe comparatas, ut ab omnibus promiſcue lectoribus intelligi poſſint, ne ii quidem affirmabunt; qui beati viri ſcripta magni faciunt (*). Denique *tertio*, dantur Ethicæ chriſtianæ ſcriptores, quorum loquendi ratio ſcholam redolet; tot enim terminis ſcholaſticis utuntur & phraſibus, ex variis controverſiis petitis, ut auditores & lectores vim poteſtatemque verborum non ſatis intelligere poſſint. Unde hoc oriatur facile conjici poteſt: nimirum quidam ingenuis artibus animos non excoluerunt, hinc perſpicuis verbis aliis proponere non poſſunt ſuas cogitationes. Legerunt ab ipſa juventute hominum ſcripta, qui clari ſunt ob obſcuram linguam. Quidam exiſtimant eum eſſe præcellentiſſimum Theologum, qui omnes pravas etiam & nullius momenti controverſias in numerato habeat; unde fit ut incredibili cum voluptate notos ſibi faciant omnes terminos, & phraſes, quas adhibent Theologi, diſſentientes refutaturi, aut ſubtilia hoſtium argumenta neſcio quibus diſtinctionibus eluſuri. Hinc ubi ejuſmodi hominibus diſſerendum eſt de argumento aliquo morali, in alium ſibi delati orbem videntur, & in quotidianis etiam colloquiis terminos ſuos ſcholaſticos adhibere ſolent, non ſine nauſea audiendos. Multum denique ad ſimplicitatem Ethicæ chriſtianæ turbandam ii S. Litterarum interpretes conferunt, qui ſacras Litteras ſecundum quaſdam hypotheſes philoſophicas interpretantur, & inde dogmata theoretica & practica eliciunt, quæ poſtea nativam officiorum Chriſtianis incumbentium indolem minus apte repræſentant. Mature poſt exceſſum Apoſtolorum in hoc argumento peccatum fuiſſe hiſtoria eccleſiaſtica docet; utinam! poſt renatas Literas & emendationem Sacrorum huic

(*) Varia Theologorum de hoc libro judicia vide apud STOLLIUM in hiſtoria litteraria. BUDDEI Iſagog. ARNOLDI hiſt. eccl. &c.

huic querelæ nullus fuiſſet relictus locus; ſed experientia contrarium teſtatur. Ad rem ipſam quod attinet, mecum ſentit, (ut alios plures ſilentio involvam) *nobiliſſimus Boyle*, in diſſertatione de *ſtylo S. Litterarum.* Inter alia ſic loquitur pag. 68. verſ. germanicæ. *Es giebet einige Leute von ſpitzigem Verſtande, die entvveder aus einer Neigung zu ihrer Kirche, oder durch die Authorität eines Menſchen, den ſie hoch achten, geblendet, feſt darfür halten, die metaphyſiſchen Grillen ſeyen ſehr nothvvendig eine Lehr zu erlautern, die in der Schrift gegründet iſt, oder es könne doch eine ſolche geſunde Lehre ſehr füglich dadurch aus derſelben hergeleitet vverden. Weshalben ſie die dunkeln, oder auch vvohl bisvveilen die klaren Oerter alſo auslegen, daſs ſie nicht allein den vvahren Verſtand der Wörter, ſondern auch vvohl ihre ſubtile Gedanken und Poriſmata da heraus zu führen ſuchen. Hiedurch pflegt es nun öfters zu geſchehen, daſs diejenigen, vvelche unter dem deutlichen Verſtande einiger Oerter, und unter den metaphyſiſchen Subtilitäten, vvelche der Schrift von ſolchen ſpitzfündigen Köpfen aufgedrungen vverden, keinen genauen Unterſcheid zu machen vviſſen, in allen ſolchen Sachen faſt lauter unvvidertreibliche Schvvierigkeiten vvollen anmerken, die doch deutlich genug ſeyn vvürden, vvenn ein verſtändiger und mit Vorurtheilen nicht eingenommener Leſer darüber käme.* (*)

III.

Ethicæ chriſtianæ ſtudium quammaxime cognitu eſſe neceſſarium, omnes ſanæ mentis homines fatebuntur, & qui illud negare vellet, teneretur affirmare, religionem & cultum Numinis, ut de officiis mutuis hominum nihil dicam, non eſſe neceſſarium. Utinam Ethicæ chriſtianæ præcepta clare & ſolide juventuti mature ſatis omnibus in locis traderentur! utinam in gymnaſiis omnibus, tanquam præcipua pars Theologiæ inculcarentur! utinam frequentiores audiremus conciones ſacras, ex ipſis Ethicæ chriſtianæ princi- piis

Ethica chriſtiana, licet quammaxime neceſſaria ſit, tamen multis in locis ſatis frigide tractatur.

(*) Attentione digna ſunt verba ERASMI, quæ extant in paraphraſi N. Teſtamenti. „ Libellos (inquit) de Philoſophia chriſtiana paſſim circumferri „ velim, in quibus purus ille Chriſtianiſmus depictus ſit, non cæremo- „ niis judaicis, non commentis aut decretis hominum obnubilatus, de- „ nique non tetricus & aſper, ſed ut blandus & amabilis. „

piis petitas! forte melior eſſet cœtuum ſacrorum inter Chriſtianos facies, quam nunc eſt. At eheu! diffitendum non eſt, quibuſdam in locis inter Chriſtianos hoc ſtudium ſatis frigide tractari, & tanquam *acceſſorium* aliquid conſiderari. Utinam inter ipſos Theologos nulli fuiſſent, qui Oratores ſacros, Ethicæ chriſtianæ ſtudium inculcantes, præceptaque ejus publice & frequenter commendantes, pro ſuſpectis habuiſſent! at experientia ſæpe contrarium docuit. Si quæramus, quænam cauſæ ſint tam præpoſteri judicii, facile illæ ſine multo labore patebunt (*). *Prima* eſt, quod multi ſacra tractantes,

(*) De neglectu Ethicæ chriſtianæ etiam inter Doctores, Proteſtantium cœtibus addictos, ejuſque cauſis ita cordate loquitur ὁ μακαρίτης cl. BERNARDUS, Nouvelles de la Republique des Lettres, Tom XV. pag. 372.
,, Ce qu'il y a (inquit) de remarquable, c'eſt, qu'il y a certains endroits
,, dans le Monde, où l'on traite d'ignorans ceux, qui s'attachent à prêcher
,, la Morale; ou, s'ils ont donné d'ailleurs d'aſſez bonnes preuves de leur
,, ſavoir, on les accuſe d'héréſie. Il ne faut pas donc être ſurpris, que
,, dans ces endroits les Théologiens négligent la Morale, pour s'attacher
,, uniquement aux dogmes; perſonne ne prend plaiſir de paſſer pour igno-
,, rant, ou pour hérétique. Mais il eſt bon de diſſiper une fois pour tou-
,, tes ces faux préjugez, par leſquels on ne ceſſe d'en impoſer aux perſon-
,, nes peu éclairées. I. Il n'y a point de Théologien dans aucune Com-
,, munion chrétienne, qui ne croye, que ce qu'on appelle proprement les
,, dogmes ou la Théologie ne ſoit d'une néceſſité indiſpenſable; quoique
,, ces Communions ne conviennent pas ni dans le nombre, ni dans la na-
,, ture, de ces dogmes eſſentiels. II. En ſecond lieu on voudroit bien
,, ſavoir, ſi les peuples commettent plus de péchés par raport aux dogmes
,, que par raport à la Morale? S'il n'eſt pas vrai, que quant aux dogmes,
,, généralement parlant, on en eſt ſuffiſamment inſtruit, ſi on en excepte
,, les plus groſſiers du peuple, qui ne les apprennent guéres dans des ſer-
,, mons? S'il n'eſt pas vrai au contraire, qu'il n'y a point de Chrêtien,
,, qui ne commette tous les jours diverſes fautes contre les devoirs de la
,, Morale, & qui par conſequent n'ait beſoin d'inſtructions & d'avis ſur ſa
,, conduite? III. Ma troiſiéme réflexion ſervira à repondre à une objection,
,, qu'on fait ordinairement ſur ce ſujet, & lévera en même tems le préjugé
,, dont j'ai parlé. On dit que chacun ſait naturellement ſes devoirs; qu'il
,, n'eſt pas néceſſaire d'en inſtruire le peuple, que c'eſt perdre le tems inuti-
,, lement. Je puis aſſurer poſitivement le contraire, & je le puis aſſurer
,, d'autant plus fortement, qu'il eſt evident que pluſieurs perſonnes fort
,, ſavantes ſur les dogmes ſont trés-ignorantes ſur la Morale. Un Théolo-
,, gien, qui aura un peu l'expreſſion en main, pourra ſans peine faire un
,, diſcours raiſonnable ſur un dogme de Théologie, aprés une demie heure de
,, méditation; qui n'en ſera pas un ſupportable de Morale, aprés s'y

ctantes, id quod eximium eſt in Theologia & pretioſum valde, non ſatis cognoſcant. Putant partem theoreticam articulorum religionis, & cognitionem eorum abſolvere id, quod in religionis negotio præcipuum eſt; cum tamen ſine applicatione eorum ad certa officia ſterilis plane ſit hæc contemplatio, & nullam in animos hominum vim habeat. Conſideranda ſunt omnia dogmata, quæ in revelatione continentur, tanquam totidem ad pietatis ſtudium incentiva. Neque eum in finem articuli religionis chriſtianæ revelati ſunt, ut ingenia noſtra acuamus; ſed potius ut præſtantia eorum rite perpenſa animi noſtri commoveantur ad ardentius pietatis ſtudium, quam quidem id fieri potuiſſet, ſolis ratiociniis ex Jure Naturali & Ethica philoſophica petitis. Atque hoc eo magis faciendum, quod videamus ipſa Juris Naturæ præcepta pedibus cottidie a Chriſtianis conculcari, quod vitium late graſſans ex eo inter alia etiam oritur, quod obſcuram valde & debilem officiorum ſuorum habeant

„ être préparé ſept ou huit jours de ſuite. „ J'avoüe qu'on peut jaſer à perte de vûë ſur une vertu ou ſur un vice, ſur l'avarice par exemple, ſans beaucoup de préparation On peut dire en mille maniéres différentes, qu'il ne faut pas être avare, & qu'avare il ne faut pas être; faire des declamations pathetiques contre ce vice; dire que l'or qu'aime un avare n'eſt dans le fond qu'un peu de terre jaunie; citer le grand Alexandre, qui ne ſe réſerva que l'eſpérance, & étaler mille autres belles fadaiſes. „ Mais „ quand il faudra faire une juſte définition de l'avarice, fixer les bornes, „ qu'on doit donner à l'amour des richeſſes; pénétrer dans le cœur d'un „ avare; travailler efficacement à lui faire connoître ſon vice, & à l'en „ faire convenir; découvrir les faux préjuges qui le jettent dans ce défaut; „ lui fournir les moyens de s'en défaire; appliquer des remédes ſpécifiques, „ à cette maladie particuliére de l'ame, peut-être verra-t-on, qu'il „ n'eſt pas auſſi facile, que l'on penſe, de raiſonner & de parler pertinement ſur l'avarice. Peut-être ſeroit-ce propoſer un Problême aſſez „ difficile à ſoudre à beaucoup de Théologiens orgueilleux, qui mépriſent „ les Prédicateurs de Morale, que de leur demander une définition bien „ juſte & bien préciſe de l'avarice. Ils doivent ſe ſouvenir, pour la ſolu- „ tion de ce Problême, que ce n'eſt pas une définition de nom, mais une „ définition de choſe, qu'on leur demande. J'ai été un peu long ſur ce „ ſujet, parce que j'ai voulu deſabuſer une fois pour toutes des perſon- „ nes, qui croyent, qu'il eſt beaucoup plus facile de prêcher ſur la „ Morale, que ſur la Théologie, & qui ſe ſont laiſſé prévenir par des „ gens, qui affectent de croire bien facile une choſe, dont ils ne ſe ſentent „ pas capables. „ Hactenus cl. Bernardus.

notitiam. 2.) Cauſa eſt, quod quidam nimio particularium controverſiarum examinandarum & diſcutiendarum amore abrepti, a cultura Ethicæ ſive philoſophicæ ſive chriſtianæ retrahantur. Multi putant, eos ad faſtigium ſummum eruditionis theologicæ aſcendiſſe, qui omnes controverſias etiam minutiſſimas, veteres pariter & recentiores, futiles pariter ac neceſſarias, perſpectas habeant. In harum rerum notitia, & cognitione objectionum & reſponſionum ita deliciantur, ut tantum non cætera ſtudia, quæ ornamentum verum adferunt religioni & theologiæ, negligant (*). *Tertia* cauſa oritur ex eo, quod nimirum quidam putent, facile ex horum vel illorum dogmatum cognitione corollaria quædam practica erui poſſe, neque opus eſſe, ut ſyſtemata integra Ethicæ chriſtianæ evolvantur. At hi in eorum numerum ſunt referendi, qui exiguum guſtum habent rerum ad mores pertinentium. Non quidem negamus, dogmata omnia chriſtianæ religionis, potiſſimum autem capitalia, conſideranda tanquam totidem ad pietatis ſtudium incentiva, quod & Ethicæ chriſtianæ Doctores probant & urgent. At hoc non ſufficit ad genuinam Ethicæ notitiam, qua inſtructus eſſe debet V. D. Miniſter,

(*) Attentione non indigna ſunt, quæ occaſione methodi tradendi Ethicam, a Scholaſticis & Jeſuitis uſurpari ſolitæ, in medium profert P. Baylius in Lexico ſuo, ſub articulo J. Loyola. „ Avant (inquit) que de régenter „ la Théologie morale, on a enſeigné un ou pluſieurs cours de Phi- „ loſophie; on s'eſt fait une habitude de pointiller ſur toutes choſes; „ on a ergotiſé mille fois ſur des êtres de raiſon; on a ouï ſoutenir autant „ de fois le pour & le contre ſur les queſtions des Univerſaux, & ſur plu- „ ſieurs autrés de même nature; on a tellement tourné ſon eſprit du côté „ des objections & des diſtinctions, que lors qu'on manie les matieres de „ Morale, on ſe trouve tout diſpoſé à les embrouiller. Les diſtinctions vien- „ nent en foule; les arguments ad hominem vous obligent à vous retran- „ cher de toutes parts, & à relâcher aujourd'hui une choſe, demain une „ autre. Tout cela eſt fort dangereux: diſputes tant qu'il vous plaira ſur „ des queſtions de Logique; mais dans la Morale contentés vous du bon „ ſens, & de la lumière, que la lecture de l'Evangile répand dans l'eſprit: „ car ſi vous entreprenés de diſputer à la façon des Scholaſtiques, vous ne „ ſaurés bientôt par où ſortir du labyrinthe. Celui qui a dit, que les livres „ des Caſuiſtes ſont l'art de chicaner avec Dieu, a eu raiſon: ces Avocats „ du Barreau de la conſcience trouvent plus de diſtinctions & plus de ſubti- „ lités, que les Avocats du Barreau civil. Ils font du Barreau de la con- „ ſcience un laboratoire de Morale, où les vérités les plus ſolides s'en vont „ en fumée, en ſels volatils, en vapeurs. „

Miniſter, conſequendam. Singularum virtutum exactam delineationem habere debet; perſpecti debent illi eſſe affectuum & præjudiciorum fontes; cognoſcenda præcipua ad hanc vel illam virtutem incitamenta; in medium adducenda graviſſima ad hanc vel illam virtutem exercendam argumenta; objectionibus variis, quæ a diverſæ indolis hominibus adferuntur, occurrendum; non negligenda cognitio doctrinæ de temperamentis, quod ſine accuratiore notitia Ethicæ chriſtianæ & philoſophicæ fieri non poteſt; ex quo ſimul facile judicari poteſt, quid ſentiendum de quorundam V. D. Miniſtrorum ſententia, exiſtimantium, nihil facilius eſſe, quam orationem aliquam ſacram habere de themate aliquo morali, vel de hac vel illa virtute. Ego vero ſecus ſentio, & exiſtimo, nihil facilius eſſe, quam textum aliquem ſecundum methodum vulgo receptam explicare; varias vocum ſignificationes in medium afferre; loca parallela adducere; ingentem locorum S. Litterarum cumulum aglomerare, & deinde generali aliqua applicatione per omnes fere, uti vocantur, uſus inſtituta, orationi finem imponere. Denique 4.) neglectus ille Ethicæ chriſtianæ ex eo etiam oritur, quod quidam Ethicam chriſtianam cum gentili & philoſophica confundunt. Hinc quamprimum audiunt hunc vel illum Oratorem vel Theologum probe in Ethica eſſe verſatum, atque frequenter de hiſce argumentis verba publice facere, iraſcuntur atque putant, ita Evangelium Jeſu Chriſti contemni; at ſalva res eſt. Quod ad Gentilium Ethicam pertinet, quatenus ea ſuperſtitioſis & ineptis ſententiis ſuperſtructa eſt, nemo Ethicæ chriſtianæ gnarus tam inſulſus erit, ut ex tam impuris rivulis principia recte & chriſtiane vivendi repetat. Interim licebit tamen Oratori ſacro ſubinde præclara loca Gentilium, cum ſanæ rationis principiis convenientia, in medium adducere, ut his ipſis pudore afficiantur Chriſtiani, ab officiis turpiter recedentes. Non majus periculum oritur ex Ethica philoſophica; neque enim Doctor chriſtianus præcepta Evangelii expoſiturus propterea abjicere debet ea argumenta, quæ ex rationis principiis petuntur, modo illa ſint perſpicua, certa, & omnium ingeniis attemperata. Et haud dubito affirmare, neminem peritum Ethicæ chriſtianæ Doctorem eſſe poſſe, qui accurata Juris Naturæ & Ethicæ philoſophicæ notitia non ſit inſtructus (*).

 IV.

(*) Quam inſignem utilitatem ad probandam Ethicæ chriſtianæ præcellentiam

IV.

Afferuntur alia præjudicia contra Ethicæ chriſtianæ neceſſitatem & ſimplicitatem pugnantia.

Attulimus hactenus quædam impedimenta culturæ Ethicæ chriſtianæ; aſt pergendum & oſtendendum ab una parte, quid juxta multorum opinionem obſtet, quo minus pulchritudinem hujus diſciplinæ multi cernant; ab altera vero monſtrandum, nullam eſſe pugnam in doctrina de virtutibus divinis, inter ea, quæ ratio de hoc argumento ſuppeditat, & inter virtutes a Chriſto & Apoſtolis inculcatas. Peccatur inprimis in eo *primo*, quod a multis Doctoribus publicis vel *hyperbolicæ* adferuntur virtutum chriſtianarum *definitiones*, vel nimis macilentæ & obſcuræ. Nimirum ſunt, qui ideales duntaxat virtutum repræſentationes in medium afferunt, quæ tamen tales ſunt, ut potius homines a virtutis omnis ſtudio retrahant, quam vero ad id incitent. Haud difficile eſt, Theologi, Philoſophi, vel V. D. Miniſtri imaginem exhibere, omnibus numeris abſolutam. At cum tales inter mortales non reperiantur, ſimul tamen homines ad officia illa, quæ imago iſta complectitur, præſtanda adhorteris, & eos ſecundum menſuram illam examines, fieri aliter non poteſt, quam ut a tam rigidis præceptionibus recedant, quoniam neminem, quocunque oculos convertunt, deprehendunt, qui omnibus illis characteribus inſtructus, & ad delineationem illam ſit examuſſitatus (*). Hinc quæcunque de exacta illa hominum

afferant ſcripta veterum Ethnicorum, Philoſophorum cumprimis, oſtendit cl. Gattakerus in præloquio ad commentarium in M. A. Philoſophi ſcripta.

(*) Doctiſſimi & ſapientiſſimi viri dudum monuerunt, veri nominis Chriſtianorum indolem ita repræſentari, non qualis in his terris poſſibilis eſt, ſed qualem fingere poſſent homines, non rationi ſed imaginationi obtemperantes. Inter eos referendus eruditiſſimus Barbeyracius, qui in libello bonæ frugis pleniſſimo, cui titulus Traité du Jeu, multa attulit, quæ ad Ethicam philoſophicam pariter ac evangelicam illuſtrandam facere poſſunt. Unum atque alterum ex libello hoc excerpere juvabit, quoniam ad inſtitutum noſtrum pertinet. In præfatione inter alia eos taxat, qui nimis exaggerant officia & characteres hominis chriſtiani, fontemque detegit hujus agendi rationis. pag. 16. præfationis ita loquitur: „ Le défaut, dont il „ s'agit, c'eſt qu'on raiſonne ſur des principes abſtraits, & qu'on bâtit là-„ deſſus des maximes outrées, qui ne ſont aucun effet, ou qui en font de „ mauvais. On s'entête de je ne ſais quelle perfection imaginaire, dont „ la vûë ne peut guéres frapper qu'un eſprit melancholique, ou quelque cer-

minum erga virtutis ſtudium conformatione dicuntur, inter ſuavia ſomnia referre ſolent plurimi. Non quæritur, utrum virtus ipſa non ſit exacte repræſentanda, ejuſque neceſſitas ſit urgenda, de quo nemo ſanæ mentis dubitabit: ſed de eo agitur, an non ſimul etiam ingenii humani imbecillitas, circa exactam obſervantiam omnium virtutum, in ampliſſimo gradu perfectionis conſideratarum, ſit repræſentanda, eum ſcilicet in finem, ne virtutis amantes deprehenſa ingenii infirmitate, & officiorum præſtatione minus perfecta, a virtutis ſtudio retrahantur, & in præſtandis ſuis officiis indies magis reddantur negligentiores. Multi etiam pii Doctores in eo peccant, exiſtimantes, quo magis characteres verorum Chriſtianorum in majus extulerint, & hyperbolicis locutionibus imagines eorum pinxerint, eo majore impetu auditores ad eminentiſſimum virtutis gradum ſectandum iri commotum. At vehementer mea opinione errant. Virtus ſemper ſincere eſt repræſentanda: homines graviſſimis argumentis

„ veau débile. On ſe laiſſe éblouir à des ſubtilités metaphyſiques, ou à „ des idées myſtiques; & là-deſſus grands raiſonnemens à perte de vûë, „ régle ſur régle, diſtinction ſur diſtinction; de ſorte que les vérités & les „ maximes les plus ſolides ſont comme étouffées par ce mélange confus de „ chiméres creuſes & de raiſons étrangéres. On condamne des choſes fort „ innocentes; on exaggére celles qui ſont véritablement vicieuſes; on ne „ diſtingue point l'uſage d'avec l'abus. Qu'arrive-t-il de là? C'eſt qu'à force d'exiger des hommes plus qu'ils ne peuvent, on n'en obtient rien de „ ce qu'ils doivent; & qu'en les faiſant plus coupables qu'ils ne ſont, on „ leur perſuade preſque qu'ils ne le ſont point du tout. L'experience eſt ici „ trop certaine pour avoir lieu d'en douter; & quiconque y fera attention, „ tombera d'accord, que les déciſions exceſſivement rigides ſont preſque auſſi „ dangereuſes que les relâchées, comme Mſr. la Placette l'a dit en autant „ de termes. Et paucis interjectis: Le mal vient de ce que l'on s'éloigne „ des véritables ſources de la Morale. On ne conſidére pas aſſez la conſtitution de la Nature humaine & ſon état ici-bas. On raiſonne comme „ ſi l'on avoit à faire à des Anges & non pas à des Hommes. On mépriſe „ ou l'on néglige les Loix, que la ſeule Lumiere naturelle nous découvre; „ & à force de diſtinguer le Chrétien de l'Homme, on préſcrit des régles „ impracticables & à l'Homme & au Chrétien; on abuſe de quelques paſſages de l'Ecriture Sainte mal entendus; on prend à la lettre des expreſſions figurées; la moindre reſſemblance des termes fait, que l'on attribuë aux Ecrivains ſacrés les ſentiments dont on étoit prévenu, & de „ conſéquence en conſequence on s'engage peu à peu dans les plus grandes abſurdités. „

mentis ad eam ſequendam ſunt incitandi, in medium etiam ſunt afferenda media optima & præſtantiſſima ad finem illum obtinendum plurimum facientia; at monendum ſimul, optimum quemvis & virtutis amantiſſimum ad ſummum perfectionis gradum in hac vita pervenire non poſſe, neque Deum quemquam propterea in æternum infelicem redditurum, quod in quibuſdam lapſus fuerit: Eum potiſſimum juxta ſinceritatem cordis homines judicaturum, & ad innumeras circumſtantias vitæ humanæ reſpecturum: oportere tamen quemvis, quantum poteſt, ad perfectionem illam contendere. Ita ſane nonſolum judicat ratio, a præjudicatis opinionibus vacua, ſed & ipſa Revelatio (*). Peccant contra quidam in hoc negotio, quod nimis macilentas virtutum chriſtianarum exhibeant imagines: nimirum eas ſæpe ita deſcribunt, ut externorum rituum præſtatione, vel certarum opinionum ſtrenua defenſione, veram pietatem abſolvi putes. Multi Doctorum publicorum, illi præſertim qui omnes ſyſtematis theologici publice recepti partes, tanquam totidem articulos creditu neceſſarios conſiderant, ita ſæpe loquuntur, ut putes, eos cœlo propiores & virtutis amantiores eſſe, qui firmiſſime omnibus illis opinionibus tanquam ſaxo adhæreſcant, eas contra quosvis non ſine æſtu defendant, atque in his vere ſalutarem fidem conſiſtere exiſtiment. Cum hoc virtutis ſcilicet ſtudio arctiſſime conjunctum eſſe dicunt ſedulam cummaxime concionum ſacrarum frequentationem: hinc, ubi de degeneris Chriſtianiſmi cauſis verba faciunt, vel ſcribunt, inter præcipuas cauſas hujus mali referunt, quod multi minus frequenter, quam ipſi vellent, loca ſacra adire & cœtibus Chriſtiano-

(*) Mecum ſentit clariſſimus & amiciſſimus Vernetus, Academiæ Genevenſis Profeſſor doctiſſimus, in libro de veritate religionis chriſtianæ, Tomo IV. edit. ſecundæ cap. VI. pag. 60. „ Quand on parle (inquit) des fondemens „ de la Morale, & qu'on veut qu'elle ſe dérive de ſes vrais principes; on „ entend par-là qu'elle ne doit point donner, pour ainſi dire, des préceptes en l'air, mais qu'il faut, que ces préceptes ſoient fondés ſur la nature „ des choſes, qu'ils remontent au ſyſtéme général du monde, & qu'ils ſoient „ particuliérement appropriés à la condition humaine. Il eſt donc eſſentiel „ de ſavoir avant toutes choſes, quelle eſt la nature de l'homme, de qui il „ dépend, à quoi il eſt deſtiné, quelle eſt ſa conſtitution primitive, quelles „ ſont ſes forces, & quel eſt ſon état actuel: car ce n'eſt que par là que „ nous pourrons juger, ſi des préceptes ſont juſtes & utiles. En un mot, „ il faut ici une théorie, qui explique la raiſon des régles. „

ſtianorum intereſſe ſoleant: ex quo fit, ut cultus interni veræque virtutis exigua habeatur ratio. Nemo dubitat, quin cultus externus religionis neceſſarius ſit, & illi laudandi, qui amore *religionis*, *religionis* inquam, inducti, orationes ſacras cum voluptate audiunt. At omnibus rebus æquum eſt ponendum pretium. Accedit tandem alius error, qui Ethicæ chriſtianæ ſtudio, & ſimplicitati hujus diſciplinæ obſtat, nimirum opinio, Ethicam chriſtianam *rationi* non debere eſſe ſuperſtructam. Hinc quidam de virtute chriſtiana ita inepte & confuſe diſſerunt, ut putares, eum demum vera pietate eſſe inſtructum, qui a rectæ rationis regulis quam longiſſime recedat. Et quamvis hi homines fanaticos odio habeant, & in tribum horum hominum referri nolint; ita tamen loquuntur, ut ovum ovo non magis ſit ſimile, quam horum hominum oratio cum fanaticorum opinionibus collata. Hinc multus ſermo de neſcio qua illuminatione menti illapſa, nulla ratiocinatione ſuperſtructa; de neſcio quibus vividis ſenſationibus, ad certos characteres, quas ratio & religio pura caſtaque ſuppeditat, non exigendis. His locutionibus, licet non intellectis, in neſcio quam admirationem rapiuntur multi lectores & auditores; ubi vero in ſe ipſos deſcendunt, verbis illis magnificis rite trutinatis manifeſtum erit, aut nullum, aut obſcuriſſimum ſubeſſe ſenſum. Hac vero ratione multi nonſolum ab Ethicæ chriſtianæ ſtudio, ſed & ab ipſa pietate retrahuntur, & profanis occaſio ſuppeditatur, religionem ipſam ſuggillandi. Error iſte potiſſimum ab iis oritur Doctoribus, qui rationem in juventute non ſatis excoluerunt, diſciplinaſque philoſophicas neglexerunt, ſimul tamen nomen virorum præclarorum penes plebem, & hac non ſapientiores obtinere cupiunt. Quam parum autem ejuſmodi viri pietatis veræ ſtudium promoveant, & quam turpiter errent, nemo non videt. Virtutis notiones immutabiles ſunt, neque adeo per revelationem mutantur: neque aliam notionem circuli vel cubi habuerunt Geometræ veteres inter Gentiles, quam recentiores Chriſtiani his diſciplinis imbuti. In S. Litteris frequentiſſime ad virtutum omnium ſtudia inſtigamur, neque tamen eædem prolixas nobis tradunt ſingularum virtutum definitiones; quod ipſum oſtendit, auctores ſacros pro certo habere, homines ſolius ratiocinationis ope notitiam ſibi de virtutibus & vitiis comparare poſſe. Accedit tandem his, quod eædem S. Litteræ teſtentur, Deum homines revelationis luce deſtitutos, ſecundum le-

gis naturalis dictamen judicaturum. Vide Paulum ad Romanos cap. I. & II. quo ipſo ſimul pro certo ponitur, eos ſola ratione duce, quid verum vel falſum, malum vel bonum ſit, cognoſcere potuiſſe. Non quæritur hic, utrum Ethica paganica varias ob rationes, quas hic enumerare animus non eſt, variis erroribus & ſuperſtitione anili non fuerit deturpata; quod non negamus; ſed de eo quæſtio eſt, utrum nempe ideæ virtutum, quas recta ſuppeditat ratio, & quas ratiocinando homines veri amantes inter Gentiles, adhibita attentione, conſequi poterant, non eædem fuerint, quas ipſa commendat revelatio; quod omnes affirmabunt, qui v. gr. ad notionem temperantiæ, amoris proximi &c. attendunt, ſcriptaque veterum evolverunt (*).

V.

Diſquiritur, quale incrementum accedat notitiæ Ethicæ philoſophicæ, per revelationem.

Ut autem eo magis pateſcat, virtutum notiones eſſe immutabiles, videndum tandem, quid illis accedat per revelationem in S. Litteris contentam. Diximus ſupra, ideas virtutum & vitiorum non a beneplacito hominum, ſed ab intrinſeca earum natura dependere, unde non magis idea trianguli cum notione circuli, quam notio liberalitatis cum conceptu avaritiæ ſtare poteſt. Unde etiam porro ſequitur, ideas virtutum, quas ratio omnibus dictat, & unde oritur cognitio philoſophica Ethicæ, per accedentem revelationem non mutari. Cum vero ab altera parte Theologi omnes præſtantiam Ethicæ chriſtianæ ſupra gentilem & philoſophicam extollant, videndum in quo tandem præſtantia illa conſiſtat. Et *primo* quidem haud obſcurum eſt, præcepta & leges divina auctoritate munitas magnam auctoritatem addere iis, quæ ſolius ratiocinationis ope eruuntur & cognoſcuntur. Omnes Philoſophi, cuicunque tandem ſectæ addicti, nullam auctoritatem ſibi comparare poſſunt, præter eam, quæ demonſtratione paratur; aſſenſum igitur dant homines veritati, propter evidentiam, non propter auctoritatem docentis. Ethica vero chriſtiana nititur auctoritate divina Legati divini, nimirum Dei & Soteris noſtri, qui homines pios vel ſalvos reddere, vel exitio addicere immorigeros valet. Præſto ſunt inſuper præter Soterem noſtrum Miniſtri, facultate patrandi miracula cœlitus

(*) Lege de hoc argumento τον μακαριτην celeb. Barbeyracium, loco ſupra citato.

cœlitus inſtructi, quibus pondus additur doctrinæ & præceptis in medium prolatis. Fuſius de hoc argumento egi *in diſſertatione nona* de *cauſis incredulitatis* (*).

II. Huc facit, quod præcepta religionis chriſtianæ ſuperſtructa ſint dogmate de mentium humanarum immortalitate. Haud ignoro, viros doctiſſimos, multis argumentis, e penu rationis petitis, immortalitatem mentis humanæ probare ſolere, quæ hic adducere nolo. Hoc unum dico, ad evidentiam ſummam, quæ in Matheſi locum habet, ea evehi non poſſe: non enim ſatis nobis nota eſt intima mentis noſtræ natura. Hinc natæ ſunt veterum ac recentiorum Sophorum de ejus natura fluctuationes. At revelatio divina, confirmata per Soterem noſtrum, hanc veritatem capitalem tanquam certiſſimam ubique inculcat. Neceſſe igitur eſt, ut præcepta virtutis, quæ in N. Teſtamento inculcantur, maximam vim habeant in animos hominum. Et profecto homo, de divina origine religionis chriſtianæ perſuaſus, non magis dubitare poteſt de mentis immortalitate, quam de exiſtentia ipſius Soteris noſtri.

 III. Chri-

(*) Similiter judicat nobiliſſimus Lokius in tractatu, que le Chriſtianiſme eſt très raiſonnable, parte I. cap. XIV. „ Vous pouvez (inquit) vous flatter, „ avec autant de fondement, d'enſeigner parfaitement les Mathématiques à „ des gens de journée, & au commun peuple, que de leur donner une idée „ parfaite de la Morale par cette voye-là. Le véritable & le ſeul moyen „ de porter les perſonnes de cet ordre à l'obéiſſance & à la pratique de leurs „ devoirs, c'eſt de leur donner des commandemens aiſés à entendre. „ La pluſpart des hommes ne peuvent pas connoître les choſes par eux-„ mêmes; c'eſt pourquoi il faut que leur foi ſupplée au defaut de la ſcience. „ Cela étant, je demande ſi une perſonne, qui vient du ciel, qui fait des „ miracles à la vüe de tout le monde, & qui preſcrit en même tems des ré-„ gles de Morale ſimples & droites, n'eſt pas plus propre en général à „ éclairer les hommes, à les inſtruire de leurs devoirs, & à les obliger de les „ remplir, qu'une autre, qui voudroit les y engager par des raiſonnemens, „ fondés ſur les idées génerales & ſur les principes de la Raiſon humaine? „ Et ſuppoſé même, qu'on eût demontré clairement tous les devoirs de la vie, „ il eſt certain que, tout bien conſideré, l'on reconnoitroit néanmoins, que „ cette methode d'apprendre aux hommes leur devoirs par démonſtrations, „ ne ſeroit bonne, que pour un petit nombre de perſonnes, qui auroient „ beaucoup de loiſir, dont l'eſprit auroit été cultivé par l'étude, & qui ſe-„ roient accoutumées à des raiſonnemens abſtraits; mais qu'à l'égard du „ peuple, il ſeroit toûjours meilleur de l'inſtruire par les préceptes & par les „ principes de l'Evangile.

III. Chriſtiana religio majora ſuppeditat ad virtutem deamandam *incentiva.* Ea ſunt vel *generalia*, a bonitate Dei, virtutum utilitate & præſtantia petita; vel *ſpecialia*, quæ ex indole & natura doctrinæ chriſtianæ derivantur, nimirum ex miſſione Chriſti in carnem; ejus doctrina plane cœleſti; obedientia pro nobis præſtita; morte, reſurrectione, regimine cœleſti &c. Quam difficile ſit animos affectibus pravis deditos ad veræ virtutis ſtudium pertrahere, experientia omnium ſeculorum docuit: opus igitur eſt ad eos emendandos *incentivis* prægnantiſſimis, certiſſimis, & evidentiſſimis. Debiliora eſſe argumenta, ſolius rationis ſuperſtructa fundamentis, notius eſt, quam ut multis id operoſe demonſtretur.

IV. Multum ad virtutis ſtadium decurrendum facere egregia exempla, nemo in dubium revocaverit; rariſſimi vero ſunt illi, ſive ad Philoſophos antiquos vel modernos reſpicias, qui inſigni pietatis ſtudio exornati fuerint; optimus ille ſemper fuit, qui minimis urgebatur vitiis. Quocunque oculos convertimus, ubique videmus maculas, quibus conſperſi ſunt illi, quos inter cæteros eminere pervulgata eſt opinio. De vita veterum Philoſophorum inter Romanos & Græcos multa afferre nolo. Videatur eruditiſſima præfatio *Barbeyracii*, *Puffendorfiani* operis verſioni præmiſſa. Multos inter eos fuiſſe viros excellenti ingenio præditos, & virtutibus ornatos, negari non poteſt. Talem vero Doctorem publicum, qualis ſanctiſſimus noſter Soter erat, unquam inter mortales repertum affirmabit nemo, qui hiſtoriam evangelicam ἄτερ πάθων legit. Legislator idem erat ac Propheta, miraculis doctrinam confirmans, imperiumque in intimos cordium receſſus exercens.

V. Pondus hiſce addit, quod Ethica chriſtiana evidentiſſimis & excellentiſſimis ſit inſtructa promiſſionibus, docens Deum præceptorum ſuorum cuſtodes graviſſimis & ampliſſimis præmiis eſſe remuneraturum, contumaces vero pœnis ſubjecturum ſæviſſimis. Hæque promiſſiones non ſunt incertæ, & levi probabilitatis ſuſpicione nixæ, ſed Chriſti infallibilis Doctoris, Prophetæ & Legislatoris auctoritate munitæ; adeo ut non minus certum ſit, eas eſſe veras, quam certum eſt, Eum auctorem religionis chriſtianæ extitiſſe, & divinitus a Deo miſſum. Ethica philoſophica vero nonniſi probabilia & longius petita argumenta de virtutis poſt hanc vitam remuneratione in medium proferre poteſt. Ratio enim hominis, virtu-

tis

tis ſtudio animati, hoc unum poteſt afferre ſolatium, Deum virtutis ſtudio delectari; gratos & acceptos illi eſſe omnes, qui ad præcepta Juris Naturæ vitam componant; & probabile eſſe, ſi quidem mens noſtra poſt hanc vitam perennatura ſit, Deum virtutis ſtudioſorum rationem habiturum. Cum vero idem ille homo, qui virtuti operam per vitam dedit, probe cognoſcat, inſtituto vitæ examine, perſpectiſque tot lapſibus, Numini nullam impoſitam eſſe neceſſitatem tam levibus conatibus certum tamen pretium ſtatuendi, nonniſi ad miſericordiam divinam recurrere poteſt; unde omnibus perpenſis certo nihil colligere aliud poterit, quam hoc; nimirum probabile, Deum, qui omnes angulos mentis humanæ perſpectos habet, atque imbecillitatis humanæ memor eſt, ad exactiſſimas leges ſuas, per rationem præſcriptas, actiones hominum non exacturum, ſed imbecillitati humanæ ſeſe attemperaturum. Dicet forte nonnemo, non majore ſolatio ſuperfundi poſſe hominem chriſtianum morti proximum, quam Philoſophiæ practicæ cultorem: neceſſe enim eſſe, ut tandem ad miſericordiam divinam uterque recurrat. Verum hoc quidem eſt, ſi ad rem ipſam, in ſe ſpectatam, mentis convertamus oculos; diſcrimen tamen maximum eſſe hujus ſolatii, collati cum eo, quod ex revelatione percipitur, deprehendet, qui ſpem illam miſericordiæ rite examinarit. Religio enim chriſtiana docet, Chriſtum Soterem noſtrum pro nobis mortuum eſſe, & Deum nonniſi intuitu mortis Soteris noſtri, piis, licet variis infirmitatibus obnoxiis, gratioſum eſſe futurum. Spes ergo miſericordiæ a Deo conſequendæ non nititur tantum probabili fundamento, quæ bonitatis divinæ nititur fiducia; ſed conditione aliqua gravi, ipſo opere redemtionis, in quo Deus adquieſcit, innixa, quæque totius religionis chriſtianæ baſis eſt & fundamentum. Certe aut Scriptura divinæ non eſt originis, aut verum eſt, Deum homines pios, propter cruentam mortem Soteris, certiſſimis poſt mortem præmiis affecturum.

VI. Denique ne quid deſit, quod homines ſerio pietatis ſtudio intentos remorari poſſit, Deus ipſe auxilio ſuo ſe ipſis adfuturum promittit, & bonum opus, quod in iis cœperat, per gradus tamen, ad finem perducturum conteſtatur. Splendida ſunt quidem paſſim verba alicujus *Epicteti*, *Senecæ*, *Antonini Philoſophi*, aliorumque veterum Philoſophorum, de provida Dei erga genus humanum cura; at ii-

dem ſibi parum conſtant, dum bona duntaxat fortunæ, non vero mentis, a Diis immortalibus expetenda eſſe jubent. Notum horum hominum axioma de iis, quæ in noſtra, & quæ non ſunt in noſtra poteſtate. Vide inſignem locum *Ciceronis*, adductum *diſſertat. X. de cauſis incredulitatis.* Auxilium vero divinum, quod pietatis ſtudioſo obtingit per beneficia in fœdere gratiæ obtenta, ad ipſas conſcientiæ radices penetrat, mentem vehementer ad pietatem incitat, & nonnunquam inter ipſos morborum aculeos gaudio quodam perfundit, pacemque veram animis inſerit. Acta Apoſtolorum, & ſanctorum horum virorum epiſtolæ ad diverſos cœtus Chriſtianorum datæ, hujus auxilii divini, ut de primorum Martyrum conſtantia nil dicam, multiplicia adducunt teſtimonia. Audi in quæ verba Paulus, gratiæ divinæ fonticulo inebriatus quaſi, erumpat in epiſtola ad Romanos cap. VIII. v. 38. & 39. dicens: πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα; οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. Vide ad hunc locum Interpretes. Sive hæc verba de amore Dei erga Paulum, ſive Pauli erga Deum intelligas, perinde eſt. Secundum utramque interpretationem conſtat, Deum præſentiſſimo auxilio adfuiſſe Paulo, eundemque Deum tenerrimo amore fuiſſe proſecutum. Atque hæc ſunt, quæ per religionem chriſtianam Ethicæ philoſophicæ accedunt, ejuſque adeo præſtantiam efficiunt; unde patet, ideas virtutum, quas recta ſuppeditat ratio, per religionem chriſtianam non mutari, ſed perfici duntaxat & emendari. (*)

VI. Vi-

(*) Breviter & in compendio præcellentiam Ethicæ chriſtianæ, collatæ cum diſciplina morali, quam tradiderunt Philoſophi veteres, repræſentat celeb. Clarkius, demonſtratione de veritate religionis naturalis & revelatæ, Tomo II. cap. XIV. ita diſſerens: „ Qu'on prenne ce que les Philoſophes ont „ dit de plus beau ſur la Morale; on n'y trouvera rien qui n'ait été propoſé „ par Jeſus-Chriſt, & par ſes Apôtres, avec plus de clarté & plus de force „ encore. Leurs principes ſont plus nobles & plus ſuivis. Ils donnent „ plus de poids & plus d'authorité à leurs rémontrances. Les argumens, „ dont ils ſe ſervent, ſont plus touchans & plus perſuaſifs. Ce n'eſt pas „ même tout. Car quoiqu'il ſoit certain que les Philoſophes ont enſeigné „ un grand nombre d'excellentes vérités de Morale, il faut avoüer cependant, qu'ils n'avoient rien de fixe ni de ſuivi. L'un raiſonnoit ſur un

VI.

Videndum jam paulo propius, in quo *ſimplicitas illa moralis* conſiſtat, & quibus ad eam rite cognoſcendam & tractandam utendum ſit mediis. Diximus in antecedentibus, vocem *ſimplicitatis* comprehendere ideam complexam, quæ definitione ſubjecti duntaxat & prædicati non abſolvitur, ſed quæ comprehendit plures characteres & requiſita, quæ partium enumeratione ſingillatim ſunt repræſentanda. Oppoſita eſt vox ſimplex τῷ perplexo, confuſo, non neceſſario, hyperbolico, & falſo; non melius ergo veram hujus ſimplicitatis imaginem obtinebimus, quam ſi per partes eundo omnia illa requiſita recenſeamus, quæ ad eam obtinendam poſtulantur. Simplicitas autem illa partim in *ſtylo* ſeu *ſermone*, partim in *idea* & *repræſentatione rei ipſius* quærenda eſt. Per ſimplicitatem ſtyli intelligimus eam ſermonis ſtructuram, per quam verba pariter & phraſes, quæ ad ideas morales exprimendas adhibentur, plane, dilucide, omniumque ingeniis attemperatæ adhibentur, adeo ut quilibet, qui ſenſu communi non deſtituitur, vel ſcriptorem vel oratorem non poſſit non intelligere. Ex quibus facile, quod ad ſtylum attinet, quædam conſectaria maximi momenti erui poſſunt. Qualia ſunt hæc: (1.) Stylus ab omni verborum obſcuritate debet eſſe alienus. (2.) Definitiones verbales, ſi claræ ſunt, & ab erudi-

Quæritur in quo ſimplicitas illa Ethicæ chriſtianæ conſiſtat, & quibus mediis illa obtineatur. Initium fit a ſtylo.

„ principe & l'autre ſur un autre. Il n'y en a aucun qui n'ait donné à gauche en bien des choſes. Leurs plus belles leçons étoient ordinairement gâtées par un mélange groſſier de ſuperſtitions particuliéres & de fauſſes idées. Les fondemens, ſur leſquels ils bâtiſſoient, n'avoient point de ſolidité, & leurs principes point de fermeté. En un mot, leurs leçons étoient très-imparfaites & très defectueuſes; & il s'en falloit beaucoup qu'on pût trouver chez eux un ſyſtême de Morale complet & ſuivi. La Religion chrétienne au contraire raſſemble en un tout ce, qui a jamais été dit de bon & de ſage dans toutes les Sectes de la Philoſophie. Elle porte tous les devoirs de la Morale au plus haut degré poſſible de perfection & d'excellence. Elle les épure & les dégage des ſuperſtitions, que les diverſes Sectes de Philoſophie & les Directeurs de la Religion avoient mêlé parmi leurs inſtructions. Elle ſupplée à tout ce qui manquoit à la Philoſophie morale. Elle propoſe enfin un ſyſtême de mœurs, où tout eſt clair, régulier, appuyé ſur des fondemens ſolides, & ſur des principes fixes & certains. Y a-t-il la moindre apparence de raiſon à s'imaginer, qu'aucun autre qu'un homme immediatement envoyé de Dieu, ait pû venir à bout d'un ouvrage auſſi grand & auſſi divin? „

eruditis pariter & a vulgo receptæ, non facile ſunt mutandæ, quia in rebus potiſſimum moralibus confuſionem parere ſolent, & officiorum naturam vel ultra modum extendunt, vel reſtringunt. Hinc accurati Ethicæ ſive chriſtianæ ſive philoſophicæ ſcriptores, omnem navant operam, ut in deſcribendis his vel illis virtutibus aut vitiis modum ſervent. Frequenter vero in hac re peccari ab iis, qui libros aſceticos, uti vocantur, ſcribere ſolent, αυτοψια docet. Sæpe poſtquam non unum caput ejuſmodi libri legiſti, vel orationem audiviſti, neſcis, quid ſub involucris verborum lateat; auctor ipſe ſæpe, quo magis obſcure loquitur, eo ſe pientiorem & cœlo propiorem eſſe putat. Vulgus vanis rumoribus captus, & accuratiore rerum divinarum notitia deſtitutus, quominus res propoſitas intelligit, eo magis tamen hominis ampullatis verbis utentis eruditionem extollit, ſibique plaudit. (3.) Æque vitandus eſt ſtylus hyperbolicis & metaphoricis phraſibus fœtus. Multi Ethicæ chriſtianæ Doctores, Concionatores potiſſimum, neſcio quo zelo incenſi, exiſtimant, quo magis virtutis alicujus ακριβειαν per partes & partium partes extollant, vitiorum vero fœditatem ultra naturam rei & το πρεπον repræſentent, eo ſe acriores ſtimulos ad virtutem ſectandam, vitia vero evitanda, in animis auditorum vel lectorum excitaturos. Hoc non ita intelligi vellem, ac ſi virtutis præſtantia & vera indoles ab una parte, ab altera vero fœditas vitiorum, non eſſent vivis coloribus repræſentandæ. Sed hoc tantum volo, virtutem, quatenus in hominem cadit, qui obligationis capax eſt, & ſive naturalibus, ſive ſupernaturalibus viribus adjutus, officia virtutis præſtare poteſt, depingendam; neque abſtractas fingendas eſſe virtutum ideas, quæ nullibi, niſi in cerebro eorum reperiuntur, qui eas finxerunt. Idem de vitiis monitum velim. Certe parum naturæ humanæ & virtutis ſtudio conſulunt, qui virtutis amatores ita deſcribunt, ac ſi Angelis plane in his terris ſimiles eſſent. Ita ſæpe oratores ſacri & Ethicæ ſcriptores, gratiæ divinæ in convertendo homine magnitudinem elaturi, de homine peccatore ita judicant, ut putares eum aut plane truncum eſſe, vel alienis nervis mobile lignum; aut ubi imaginem veri Chriſtiani exhibere volunt, virtutes omnes in ampliſſimo gradu repræſentatas accumulant, talibuſque coloribus depingere ſolent, ut omnibus, qui ad definitiones illas attendunt, manifeſtum ſit, in terris nunquam tales extitiſſe unquam

Chri-

Chriſtianos. Ad hoc vero probandum putant ſufficere, quando ex N. Teſtamento talia producunt loca, in quibus perfectio Chriſtianiſmi verbis ſignificantiſſimis depingitur; ubi vero ſimul immemores ſunt tot locorum, in epiſtolis Apoſtolorum occurrentium, ex quibus, ſive cognitionem capitum religionis, ſive vitæ morumque probitatem ſpectes, pulchre colligitur, Chriſtianos primorum temporum non omnibus virtutibus ita ornatos fuiſſe, ut ab omnibus vitiis immunes plane fuerint atque alieni. (*) Et profecto hyperbolica hæc virtutes repræſentandi ratio multa ſecum fert incommoda, religioni & pietati nociva. *Primo* enim ex his deſcriptionibus nemo unquam virtutum veram accipiet imaginem. Omnis virtus certis conſtat ut characteribus, ita & terminis; ſi ultra modum earum imaginem exprimas, non poſſunt eſſe exemplaria naturæ humanæ præſcripta. Si puero octo annorum penſum vel exercitium præſcribas, quod nonniſi viginti annorum adoleſcenti competit, non poterit non is de præceptore ſuo conqueri. II. Tantum abeſt, ut illæ exaggerationes ad acuenda ingenia & virtutis ſtudium rite proſequendum aliquid conferant, ut potius homines ab amore virtutis vehementer retrahant. Sæpe ego audivi oratores ſacros, vel legi ſcriptores ethicos, gratiæ divinæ magnitudinem deprædicaturos, ita de impotentia morali hominum in cauſis etiam civilibus loqui, ut hominem a ſtipite vel ſaxo differre vix tibi perſuadere poſſis: quod ipſum mirum quantum confert, ad homines in amore vitiorum re-

(*) De hoc Doctorum genere ita loquitur loco citato celeb. BARBEYRACIUS pag. 31. „ Il ne tient pas à eux, qu'on ne ſe répréſente un vrai Chrêtien „ comme un parfait Anachorète, qui ſe ſervant des plaiſirs les plus innocens, & des commodités de la vie les moins capables de jetter dans la „ molleſſe; n'aiant qu'une entiére indifference pour toutes les choſes du „ Monde, ou plûtôt les régardant avec un ſouverain mépris, ſe condamne „ lui-même à de continuelles auſtéritez, eſt toûjours en priéres & en oraiſons, ne ſonge qu'à traiter rudement ſon corps, & fait des Biens de la „ vie à venir l'objet perpétuel de tous ſes déſirs & de toutes ſes penſées. „ Dans cette ſuppoſition il a échappé au plus grand Diſputeur de nos jours „ (P. BAYLIUM intelligit) de ſoûtenir, ou d'avancer du moins comme un „ conjecture difficile à réfuter, que Jeſus-Chriſt n'a point propoſé ſa Religion, comme une choſe, qui pût convenir à toutes ſortes de perſonnes, „ mais ſeulement à un petit nombre de Sages. Etrange imagination, où „ l'on ne ſeroit jamais tombé, ſi l'on avoit lû le Nouveau Teſtament avec „ tant ſoit peu d'attention, & avec un eſprit déſintereſſé. „

tinendos & confirmandos; in ipſa enim illa tantopere jactata ſervandi præcepta divina impoſſibilitate præſidium quærunt homines vitiis dediti. Unde (verbis utor celeb. *Werenfelſii* diſſert. cur incitamenta Scripturæ S. ſæpe ſint inefficacia.) *Multi Chriſtiani emendationem vitæ in Scriptura S. toties ipſis inculcatam non conſiderant ut ſuum officium, ad quod præſtandum omni niſu & conatu, omnibusque viribus ſit contendendum, ſed ut opus, quod Deo in ſolidum ſit relinquendum; qui cum redarguuntur ob periculoſam reſipiſcentiæ procraſtinationem, hanc non magis ſibimetipſis imputandam autumant, atque iis, qui jam ante multa ſecula mortui ſunt, vitio verti poteſt, quod nondum reſurrexerunt.* III. Denique nonſolum plebs nullum uſum habet ex his rhetoricationibus, ſed & offenditur, ubi videt Sacrorum Miniſtros plane non aliter vivere, quam cæteros mortales, creditque eos jugum aliis imponere, ſibimetipſis vero licentiam neſcio quam tanquam Legatis divinis vendicare velle, nulla tamen auctoritate divina ſuperſtructam. Docti vero, audientes talem Oratorem vel Doctorem, rident, eumque vilipendunt, quoniam eum vera cognitione virtutum chriſtianarum deſtitui animadvertunt, & rite differendi de rebus ad Ethicam ſpectantibus ignarum eſſe probe perſpectum habent. Cum IV. conſtet in libris V. & N. Teſtamenti plures loquendi rationes occurrere, quæ auribus noſtris plane inſuetæ ſunt, ab una parte; ab altera vero ex iis petitæ ſenſationibus mentium, quæ non tam verbis plane exprimi poſſunt, quam vero ex animorum diſpoſitione ſunt repetendæ; Ethicæ chriſtianæ ſcriptor recte facit, ſi phraſes illas omnes, quantum natura rerum patitur, clariſſimis verbis explanat, itaque interpretatur, ut notiones exhibeat intelligibiles, ſervata ἐνέργεια, quam habet textūs originalis. Eum in finem conſulat peritiſſimos linguarum & artis criticæ Doctores, qui ex veterum monumentis proverbiales inprimis locutiones, gnomas & ſententias expoſuerunt. Legendi præterea illi, qui virorum doctiſſimorum judicio, vel per παραφράσεις, vel acutas, breves, & dilucidas explanationes S. Litteras illuſtrarunt. Ita N. Teſtamentum optime nobis explanaſſe videntur *Hammondus*, cum adjectis notis *J. Clerici*; Interpretes *Berolinenſes*; cl. *Heumannus* cum in verſione ſua, tum in commentariis, quibus verſionem illam inſtruxit. Addi his poſſunt cl. *Doddrigde paraphraſis in N. Teſtamentum, aliique plures.* Notum eſt ſæpe in textu originali phraſes quaſdam occurrere, quæ emphaticæ plane

ſunt,

ſunt, adeoque in verſione probe obſervandæ; & ab altera parte tales, quæ tritæ valde ſunt, licet verbis multa in ſpeciem ſignificantibus expreſſæ ſint. Ad naturam vero ſententiarum moralium rite intelligendam opus eſt, ut chriſtianæ Ethicæ ſcriptor omnes cordis humani receſſus affectuumque fontes cognitos & perſpectos habeat. Licet enim Græci & Hebræi diverſis utantur animi ſenſationes exprimendi verbis, iiſdem tamen, quibus noſtræ ætatis homines trahuntur animorum adfectionibus, ſunt obnoxii. Homines ſunt homines, in quibuſcunque tandem orbis habitabilis partibus degant. Quamvis enim certum ſit, nationem aliquam ad hoc vel illud vitiorum genus magis vel minus inclinare, generalia tamen animorum incitamenta affectuſque ex iiſdem principiis oriri ſolent. Unde per ſe ſequitur, neminem cum ſucceſſu Ethicam chriſtianam rite repræſentaturum, niſi qui Ethicam philoſophicam antea probe excoluerit, & in animorum humanorum receſſus, agendique principia diligenter inquiſiverit. Sequitur etiam, eos Ethicæ chriſtianæ ſcriptores, qui nulla habita originalis textus ratione, verſiones, ſæpe etiam obſcuriſſimas, ſequuntur, atque hoc non obſtante tamen clamant, ſe cum Scriptura de rebus moralibus diſſerere velle, fruſtra eſſe, quia ſæpe obſcuritate verſionum auditoribus & lectoribus imponunt, & a pauciſſimis intelliguntur.

VII.

Quæritur, quid evitandum ſit Ethicæ chriſtianæ ſcriptori, & quid contra præſtandum, ad genuina præcepta Soteris noſtri rite inſinuanda.

In antecedentibus in medium adduximus ea, quæ obſervanda ſunt Ethicæ chriſtianæ ſcriptori, quoad ſtylum, quem is, ſimplicitatem conſectaturus, obſervare debet. Jam vero oſtendendum in genere, a quibus cavendum reſpectu propoſitionum ipſarum ad Ethicæ ſtudium pertinentium. *Primo* igitur cavendum, ne ex Theologia, uti vocatur dogmatica, talia doctrinæ morali immiſceantur, quæ animos a virtutum ſtudio retrahere poſſunt. Qualia ſunt (a) v. gr. Deum hominibus non certis conditionibus ſalutem impertiri velle, ſed pro abſoluto ſuo arbitrio agere. Ita enim ſi loquatur Orator vel Scriptor, homines non poſſunt non a pietatis retrahi ſtudio. Exiſtimo eos ipſos, qui rigidiores quaſdam de hoc argumento fovent opiniones, ubi de officiis chriſtiani hominis agitur, debere ita loqui, ut manifeſtum ſit, conditiones quaſdam requiri ab illis, qui

ſpem certam conſequendæ ſalutis habere volunt. Hinc etiam Oratores ſacri inter *Reformatos*, quando verba faciunt publice ad populum, ita loqui tenentur, ac ſi ſyſtematis illius de abſoluta Prædeſtinatione plane eſſent ignari, aut confeſſionis hujus articuli plane eſſent immemores. Idem dictum velim de gratia, *irreſiſtibili* aut *efficaci*, uti appellatur. Semper quidem inculcare debet Ethicæ chriſtianæ ſcriptor, officia pietatis hominibus commendaturus, ad ea rite præſtanda opus eſſe auxilio divino, eoque interno. Interim tamen illi ſufficere debet, ſi gnaviter ab una parte officiorum a Chriſtiano præſtandorum neceſſitatem; ab altera vero auxilii divini a Deo exſpectandi vim & efficaciam deprædicet (*).

II. De impotentia morali ſumma cum circumſpectione loquendum; ſi enim ultra modum eam urgeas, impiis occaſionem ſeſe excuſandi ſuppeditas, & incentiva ad virtutis ſtudium vel minuis valde, vel plane tollis. Dicendum igitur, qualiſcunque ſit nativæ corruptionis vis, poſſe tamen homines actiones civiliter bonas præſtare; poſſe iſtos non obſtante illa labe a criminibus ſocietatem turbantibus ſibimetipſis cavere; poſſe eos variis argumentis & incitamentis ad virtutem commoveri, ſi *ſerio auxilium Dei* implorent, & gratiæ divinæ ſeſe fingendos præbeant.

III. Neque *Jeſuitarum*, neque *Janſeniſtarum* Ethicam tradendi methodus ſequenda. Illi enim, præterquam quod innumeras, inutiles, ſpinoſas, ſæpe laſcivas & impias quæſtiunculas movent & diſcutiunt, ſceleratis etiam & verſutis hominibus januam ad cœlum aperiunt. Nota ſunt *Paſcalii* & multorum aliorum ſcripta contra Ethicam *Jeſuitarum* edita. Hi vero talia ut plurimum præcepta inculcant, quæ omnem facultatum humanarum capacitatem & vires ſuperant, in meris macerationibus corporis conſiſtunt, plurimum habent admixta ſuperſtitionis, cum æquitate legum divinarum pugnant, hominesque qui non affectus, ſed decreta rationis audiunt, ab

(*) „ Quam prudenter & circumſpecte in hoc negotio verſandum ſit, præclare monuit ὁ μακαρίτης cl. ROQUES, Eccleſiæ gallicanæ quondam Paſtor apud Baſileenſes digniſſimus, Paſtoris evangelici tentamine octavo, in quo agit de cauſis quæ impediunt, quo minus ſacri ſermones a Paſtoribus publice habiti vim ſuam exerant in animos hominum. Legat quiſque, qui ἀτρεκῶς omnia expendit, quæ pag. 506. & ſequentibus de hac materia ab ipſo in medium ſunt prolata. „

ab amore religionis retrahunt (*). Et cur quæſo Ethicæ chriſtianæ ſcriptor gravius jugum cervicibus Chriſtianorum imponere vult, quam id Chriſtus & Apoſtoli fieri voluerunt? Adde, quod multa ſpecialia præcepta a Chriſto & Apoſtolis primis illis temporibus inculcata ſint, quæ non ad omnes omnium temporum Chriſtianos, in quocumque ſtatu poſitos, ſpectare poſſunt.

IV. Denique ſcholaſticæ quæſtiones, quæ plebis captum ſuperant, & parum vel nihil plane ad pietatis ſtudium faciunt, omittendæ. Nihil enim in ejuſmodi libris extare debet, niſi quod grave, momentoſum, & utile eſt.

VIII.

Annitendum eſt Ethicæ chriſtianæ ſcriptoribus, ut virtutem ſemper tanquam amabilem & rationi convenientem repræſentent.

Cum vero non perinde ſit, qua ratione & quibus argumentis virtutis ſtudium commendetur, neceſſe eſſe puto, ut illud ante omnia tanquam *amabile*, *rationique conveniens* repræſentetur. Monitum ego hoc maximi momenti eſſe puto, hocque neglecto exiſtimo multum decedere omnibus rationibus, quæ quidem adhiberi ſolent, ad ſtudium veræ virtutis commendandum. Ut vero animis auditorum vel lectorum hæc regula rite inſinuetur, ſequentia rite inculcanda eſſe puto. I.) Virtutem rem eſſe homini ſapienti & de ſalute ſua ſollicito quammaxime neceſſariam, eumque in finem ejus natura, indoles, & pulchritudo, nativis coloribus eſt depingenda, atque ita quidem, ut ab una parte hyperbolicis locutionibus non exaggeretur; ab altera vero, ne, quod in illius exercitio neceſſarium & difficile eſt, ſilentio involvatur.

II.) Qualiſcunque tandem ſit Theologorum de hoc argumento ſententia, demonſtrandum tamen virtutis ſtudium *poſſibile* eſſe. De hoc enim niſi perſuaſi ſunt homines, omnia argumenta & incitamenta ad virtutem infirma ſunt, neque majus robur habent ad illos commovendos, quam ſi aſſeras eos volare debere. Vide *τȣ μακαρίτȣ cl. Werenfelſii ſermones ſacros*, cumprimis eum, qui de *poſſibilitate* faciendi voluntatem divinam agit.

(*) Vide BAYLII Lexicon voce PASCAL. & LOYOLA; & de Janſeniſtis celeb. MOSHEMII diſſertationes ad hiſt. eccleſiaſt. pertinentes.

III.) Oſtendendum virtutum quarundam repræſentatione, virtutem ſolam homines facere felices, ſive ad hanc, ſive ad alteram reſpiciamus vitam. Ubi tamen reſpectu felicitatis externæ ſemper monendum, virtutem ſua natura quidem ad felicitatem noſtram promovendam præſidium eſſe optimum; neque tamen ſemper in hac vita ſuo fini reſpondere, propter varia obſtacula & impedimenta quæ ex diverſis cauſis enaſcuntur.

IV.) Demonſtrandum ex ipſa virtutum indole & natura, nihil rationi convenientius eſſe quam ſtudium virtutis, vel quod idem eſt pietatem. Profecto niſi de hoc perſuaſus ſit homo rationis compos, vix ac ne vix quidem unquam amore virtutis exardeſcet. Scimus quidem experientia, pleroſque homines parum ſollicitos eſſe, utrum hoc vel illud officium lege divina impoſitum rationi conveniens ſit, nec ne: at propterea Ethicæ chriſtianæ ſcriptor ſuo officio deeſſe non debet & id prætermittere, quod ad perſuadendum ſanæ mentis hominibus plurimum conferre poteſt. Scio pleraque ad pietatis amorem incentiva peti ab ejus *utilitate* & *neceſſitate*. Neque hoc improbo. At niſi ex ipſius rationis principiis probes, hanc neceſſitatem & utilitatem certis regulis niti, fruſtra eris. Sume v. g. caſtimoniam & juſtitiam commendari a neceſſitate & utilitate: equidem non refragabuntur homines non plane incorrigibiles; at ſi ex accuratiore harum virtutum delineatione monſtres, quam ſit earum exercitium in hac vita rationi conveniens, unde exoriatur illa neceſſitas & utilitas, argumentis tuis majus accedet robur. Dantur eheu! tales Ethicæ chriſtianæ ſcriptores, qui putant, quo magis officia pietatis commendent a ratione aliena, eo magis homines, neſcio qua pietatis ſpecie armatos, ad virtutem deamandam incenſum iri, quaſi quilibet raptus & impetus putatitius & hypochondriacus pro charactere certiſſimo veræ pietatis haberi poſſit. Unde etiam ejuſmodi homines interrogati, cur hæc vel illa externa pietatis officia rigide obſervent, non tam ad rationis & revelationis cynoſuram, quam vero ad neſcio quem inſtinctum internum, & lucem quandam omni ratiocinatione vacuam provocare ſolent, eoſque demum vere pios declarant, qui ad rationis dictamen non attendunt. Sed aliter ſenſit Paulus verſu I. cap. XII. ad Romanos.

V.) Ex quo colligi poteſt, eos male conſulere virtutis ſtudio, qui illius exercitium conſiderant tanquam rem miſerrimam, triſtiſſimam,

mam, cum perpetuis macerationibus animi & corporis conjunctam; cum enim homines ea omnia natura fugiant, quæ animos nimiis curis ſollicitare, & pravis animi adfectionibus frenum injicere ſolent; mirum non eſt, eoſdem, auditis tam rigidis præceptis, ab amore virtutis eo magis retrahi. Unde ſæpe factum eſſe novimus, ut homines ſinceræ pietatis ſtudio incenſi in melancholiam vel fanaticiſmum inciderint, & eo cœlo propiores ſeſe eſſe exiſtimarint, quo magis corpus macerarunt, mentique intolerabiles præſcripſerunt leges. Et tales tamen paſſim proſtant libelli & conciones, in quibus omnia ultra modum urgentur; dum interim auctores ejuſmodi libellorum ſibi videntur ſoli eſſe genuini Chriſtianiſmi Doctores, cæteros vero, qui rationem ſemper in conſilium vocandam aſſerunt, & præcepta moralia ad genuina interpretationis leges exacta volunt, alto ſupercilio contemnunt.

VI.) Eum in finem oſtendendum eſt, neque Chriſtum, neque Apoſtolos religionis chriſtianæ præcepta tanquam jugum aliquod humanis humeris intolerabile repræſentaſſe. Notabilia ſunt hac in parte verba S. Soteris noſtri, cap. XI. Evang. Mathæi: v. 29. & 30. ita ſonantia: Ἀρατε τον ζυγον μου ἐφ᾽ ὑμας, καὶ μαθετε ἀπ᾽ ἐμου, οτι πρᾳος εἰμι καὶ ταπεινος τῃ καρδιᾳ. καὶ ευρησετε αναπαυσιν ταις ψυχαῖς ὑμων. Ὁ γαρ ζυγος μου χρηστὸς, καὶ το φορτιον μου ἐλαφρον ἐστιν. Huc facit præclarus locus *Antonini Philoſophi*, qui extat libri II. ſect. 5. atque ita ſonat: ὁρᾷς πῶς ὀλίγα ἐστὶν, ὧν κρατήσας τις, δύναται εὔρουν καὶ θεουδῆ βιῶσαι βίον; καὶ γὰρ οἱ θεοὶ πλέον οὐδὲν ἀπαιτήσουσι παρὰ τοῦ ταῦτα φυλάσσοντος. i. e. *Vides, quam pauca ſint, quæ ſi quis tenuerit, proſperam ac divinam propemodum vitam degere detur. Siquidem & Dii ipſi nihil amplius exigent ab eo, iſta qui obſervaverit.* Vide ad h. l. *Gatakerum*, qui plura Gentilium adducit loca. Non negandum quidem, Chriſtum ubique ſinceritatem cordis urgere, & præcepta prima ſpecie dura imponere videri; qualia ſunt de abnegatione ſui ipſius; de ferendis omnis generis calamitatibus; de deſerendis facultatibus, patria, uxore, liberis, dulciſſimis amoris pignoribus &c. at duo hic ſemper obſervanda: *Prius* eſt: Ethicam tempore Chriſti turpiter fuiſſe corruptam, eoque res deveniſſe, ut turpiſſimus hiſtrio religionis externæ præcepta facile ſine ulla mentis mutatione præſtare potuerit. Hinc Chriſto Soteri noſtro neceſſitas impoſita fuit, corruptionem iſtam graſſantem ſeverioribus verbis caſtigandi, & contrarium hiſce inſi-

nuandi.

nuandi. *Poſterius:* Dijudicanda illa præcepta ſecundum circumſtantias illorum temporum, neque adeo tanquam abſoluta, & cuivis Chriſtiano in quocunque poſito ſtatu obſervanda injuncta eſſe. Qui tum temporis genuinus Chriſti ſectator eſſe voluit, non poterat non hoc præſtare ſine multis incommodis: cum periculo enim præſentiſſimæ mortis, vel perſecutionum, conjuncta erat publica confeſſio religionis chriſtianæ; hodie vero innumeri homines veræ pietatis ſtudio vacare, & aperte religionem confiteri poſſunt, ſine metu perſecutionum; quanquam ingruente perſecutione propter caſtam puramque religionis confeſſionem, ſi nulla ratione alia ſibi conſulere poſſunt, parati eſſe debent, ad deſerendam patriam, malaque multa ferenda. Neque hoc ab æquitate abhorret. Quod ſi enim ſemel ponas, non perinde eſſe quamcunque tuearis de religione opinionem, aut craſſiſſimis erroribus, ſuperſtitioni & idololatriæ ſubſcribendum aliquando, aut capeſſenda fuga, multaque mala ferenda; prius, qui religionis ſincerus cultor eſt, præſtare non poteſt; alterum ergo eligendum.

VII.) Cum certum & exploratum ſit, hominem chriſtianum, adhibito etiam omni ſtudio veræ pietatis ſemitam decurrendi, nihilominus ſæpe ceſpitare, & vel ignorantia, vel præjudicatis opinionibus, vel præcipiti tandem affectu ab officio ſuo recedere, Ethicæ chriſtianæ Doctor, ſimplicitatis theologicæ memor, probe inculcare debet auditoribus aut lectoribus ſuis, Deum æquiſſimum, fragilitatis humanæ ſemper rationem habiturum, & benigne cum hominibus, quibus ſincerum pietatis ſtudium ineſt, acturum eſſe. Hoc monitum quammaxime neceſſarium eſt, quia eo neglecto optimi & virtutis amantiſſimi frigere inciperent, perpetuiſque dubitationum fluctibus exponerentur. Interim in quo illa animi *ſinceritas* hominis chriſtiani poſita ſit, exacte & plane eſt definiundum, & certis characteribus eſt explicandum, non tantum propter vere pios, ſed inprimis tales, qui manifeſtis vitiis addicti præſidia quærunt ſuæ pigritiæ, atque exiſtimant Deum ſevere cum peccatoribus non acturum, ſed enormia ſua peccata pro *peccatillis*, cum adſcriptus pœnæ advenerit dies, æſtimaturum. Si ullibi, hoc certe in argumento proverbium tritum locum habet: *qui bene diſtinguit, bene docet.* Non agitur enim hic de quæſtione aliqua ſcholaſtica & nullius momenti, ſed de re graviſſima, in qua, ſi quis fallitur, periculoſum plane eſt.

IX. Quan-

IX.

Quandoquidem vero non perinde eſt, qua ratione virtutis ſtudium doctis pariter & indoctis commendetur, videndum eſt quammaxime, ut clariſſime oſtendatur, Deum virtutem inculcando nihil agere aliud, quam quod æternis de virtute legibus & felicitati hominum promovendæ conducat. Eum in finem probandum, ideas virtutis eſſe immutabiles, æternas, neque ab arbitrio duntaxat divino dependentes; 2.) eas, non alias, mortalium generi Deum injungere potuiſſe; 3.) eas ad homines felices reddendos natura ſua comparatas eſſe; 4.) licitum igitur eſſe, ut homines ſpe præmii ad eas præſtandas excitentur; 5.) hoc tamen non obſtante fieri poſſe, ut rigidiſſimus virtutis cultor in hac vita fructum præmiorum, quæ ex virtutis ſtudio ſincero emanare deberent, non ſemper ſentiat; 6.) ex æquitatis tamen divinæ & bonitatis contemplatione ſeria, promiſſionumque divinarum infallibili certitudine, Chriſtianum ſpem immotam habere poſſe conſequendæ remunerationis ampliſſimæ, in altera vita obtinendæ. De ſingulis his partibus aliquid monendum eſt. Et quod ad *primam* propoſitionem pertinet, oſtendendum ante omnia, Deum officia virtutis hominibus præſcribentem non conſiderandum tanquam Ens arbitrarium, quod pro lubitu & imperio duntaxat leges præſcribat, ſed ideas virtutum eſſe immutabiles, æternas, in ipſius naturæ humanæ conſtitutione radicatas. Natura cum genere humano ita comparatum eſt, ut ab una parte pro libertate acerrime pugnet, frenumque legum invitum patiatur; ab altera vero ea potiſſimum ab ipſa juventute ſectatur, maximoque cum deſiderio adpetit, quæ ſenſibus & pravis affectibus grata ſunt & accepta. Ex quibus manifeſtum eſt, exactum virtutis ſtudium pauciſſimorum hominum ingeniis eſſe attemperatum. Quapropter Ethicæ chriſtianæ ſcriptor oſtendere debet, Deum non pro arbitrio ſuo mortalium generi officia virtutis præſcripſiſſe, ſed ea ab omni æternitate tanquam talia intellectui divino fuiſſe repræſentata, neque adeo creaturis, quales homines ſunt, alia præſcribi potuiſſe. Eos igitur omnes, qui pedibus ſanctiſſimas leges divinas conculcent, non tantum contra voluntatem ſanctiſſimam optimi Numinis peccare, ſed & felicitati ſuæ obluctari. Ex quo, propius contemplando naturam humanam, *ſecunda* propoſitio neceſſario conſequitur.

Ut exercitium virtutis eo magis commendetur, oſtendendum, Deum non pro arbitrio ſuo illud imponere, ſed tanquam virtutibus ſuis conveniens, & naturæ humanæ conſentaneum inſinuare.

Deus nimirum ab omni æternitate ideam habuit perfectiſſimam naturæ humanæ, & ſecundum illud exemplar condere voluit hominem. Homo conſtat mente & corpore: menti ut alia mittam, ineſt vis intelligendi, volendi & libere agendi: hæ facultates neceſſario ad naturæ humanæ conſtitutionem pertinent, quia ſine his nulla lex hominibus præſcribi poſſet, neque ad certum finem actiones ſuas inſtituere valerent. Jam vero, quo majore luce intellectus eſt perfuſus, eo rectius de rerum pretiis judicat: quo magis voluntas in ea fertur, quæ bona ſunt, eo magis felicitatem ſuam promovet: & tandem, quo magis exercitium libertatis circumſpectum eſt, eo magis actiones hominum fini principali reſpondebunt. At quomodo hæc omnia præſtari poſſunt, ſine auxilio virtutis & officiorum a Deo præſcriptorum? neceſſe igitur fuit, ut Deus naturæ humanæ tales, non alias præſcriberet leges. Corpus conſtat partim ſolidis partibus, partim vero fluidis: ſolidis, ut ſe movere & humana negotia curare poſſit; fluidis, ut conſervatio omnium partium, perpetuo ſanguinis & ſpirituum animalium curſu, totaque συμμετρια partium obtineatur. Quo magis autem affectus in officio continentur, corporique, obſervata diligenti proportione, ea tribuuntur, quæ ad conſervationem omnium partium internarum & externarum facere poſſunt, eo magis valetudo hominis firmatur & confirmatur. Ex quo rurſus manifeſtum eſt, felicitatem etiam reſpectu corporis obtineri non poſſe, niſi obſervatis certis regulis in naturæ humanæ conſtitutione præformatis, hinc experientia quotidiana manifeſtum eſt, quemvis hominem, prouti magis vel minus leges, a Numine homini circa corporis curam præſcriptas, obſervat, eo magis vel minus cum proſpera valetudine uti, vel non uti. Sequitur *tertia* propoſitio, quæ ex attenta conſideratione primæ & ſecundæ neceſſario ſequitur, nimirum noſtram felicitatem cum obſervatione regularum humano generi præſcriptarum naturali nexu cohærere. Cum enim Deus, vi ſanctitatis ſuæ & æquitatis, alium in finem homines condere non potuerit, quam ut in his terris ſalutem ſuam promoverent; regulæ vero de mentis & corporis ἰυεξια præſcriptæ naturali ſua conſtitutione eum in finem tendant, neceſſario colligendum, in hac legum divinarum obſervantia, & officiorum humanorum cuſtodia, vera & ſalutaria poſita eſſe præſidia, quibus hominum abſolvitur felicitas, iiſdemque neglectis homines, per

natu-

naturalem naturæ humanæ conſtitutionem, ſibimetipſis nociva concitare pericula. IV. Cum vero nonſolum Deus felicitatem generis humani promovere velit, ſed & leges ipſæ morales hominibus præſcriptæ natura ſua plurimum conferant ad perficiendum hominem, nemo non, niſi naturam humanam exuere velit, eam felicitatem, quæ cum remuneratione conjuncta eſt, adpetet. Novi quidem homines dari, neſcio cujus inſolitæ pietatis cupiditate incenſos, qui contendunt, Deum colendum non eſſe ſpe remunerationis; quæ tamen opinio mihi ſemper viſa eſt fanatica & inepta: Impoſſibile enim eſt, ut quis amore alicujus rei vel perſonæ exardeſcat, ſine perceptione alicujus voluptatis, quæ ipſa remunerationis alicujus ſpecies eſt. Et quo tendunt tandem tot promiſſiones in Evangelio Jeſu Chriſti contentæ, tot ad pietatis ſtudium incentiva, ſi nullo habito reſpectu remunerationis in hac & altera vita exſpectandæ, virtutis tamen & officiorum ab homine præſtandorum nulla habenda eſt ratio? Cum Deus omnimodam felicitatem ſuis cultoribus promittat, cauſam plane video nullam, cur creatura rationalis nullam illius debeat habere rationem? at animus non eſt data opera hanc opinionem refellere, aut pluribus veritatem noſtræ ſententiæ tueri.

V. Cum vero experientia omnium ſeculorum conſtet, ſinceros virtutis ſectatores fructus tamen hoc exercitio dignos in hac vita non ſemper percepiſſe, ſed ſæpe duriſſimis per omnem vitam fatis ſubjectos fuiſſe; objectioni, quæ inde enaſcitur, occurrendum. Diximus ſupra, virtutis ſtudium natura ſua ad promovendam generis humani felicitatem plurimum conferre; contrarium vero cum contingere ſæpe ſoleat, videndum in quo felicitas iſta conſiſtat. Nimirum non tam in conſtanti bonorum illorum, quæ præpoſteri homines prima putant, poſſeſſione, nimirum in divitiis, affluxu omnis generis voluptatum, honoribus, exiſtimatione, & perpetua ſanitate corporis, quam vero in tranquillitate mentis, bonæ conſcientiæ teſtimonio, & ſincero Dei amore. Poſtrema illa bona virtutis amanti eripi non poſſunt, in quocunque tandem ſtatu poſito. Poteſt quidem horum bonorum perceptio varias habere viciſſitudines, graduſque, at deſtrui plane non poteſt. Monſtrandum inſuper ſine perpetuis miraculis fieri non poſſe, ut homo ſemper externis illis bonis, jam jam enumeratis, fruatur. Multa ſunt, cum a primigenia mentis & corporis conſtitutione dependentia, tum a diverſa vitæ, tem-

peramentique, & aliorum hominum relatione repetenda, quæ impediunt, quo minus homo virtutis etiam amantiſſimus hæc bona acceſſoria poſſit poſſidere. Interim ſemper firma erit noſtra ſententia, virtutis ſtudium ad bona hæc conſequenda eſſe aptiſſimum. (*)

VI. Denique ponamus, etiam hominem virtutis amantiſſimum cum adverſa conflictari fortuna, diverſisque hujus vitæ adverſitatibus obnoxium eſſe, monſtrandum tamen, virtutem inter ea ſemper referendam, quæ homines feliciſſimos reddere poſſunt. Eum in finem oſtendendum, Deum non eſſe Ens pro arbitrio ſolo agens, & nullum habere reſpectum, cum ad leges univerſales generi humano præſcriptas, tum ad actiones morales ſingulorum hominum. Certe qui hoc profitetur, omnem Numinis reverentiam & amorem ex animis hominum, quantum in ſe eſt, excuteret. Monſtrandum ſecundo loco, æquitatem & bonitatem divinam, ratione & revelatione cognitam, permittere non poſſe, ut homo pius, ſed variis miſeriis & calamitatibus in hoc vitæ curſu preſſus, excidere poſſit ſpe

(*) Quadrant hic verba cl. & doctiſſimi FORMEY, quæ leguntur pag. 204. libri bonæ frugis pleniſſimi, cujus titulus: ,, Le Philoſophe Chrétien. ,, Prémièrement, (inquit) qu'eſt ce que l'Univers, tel que nous le con- ,, noiſſons par l'experience, tel que les ſens nous le répréſentent. C'eſt ,, un aſſemblage de cauſes & d'effets, qui ont entr'eux un enchaînement ,, naturel & conſtant, de manière que les évenemens ſe ſuccèdent en ,, conformité de certaines loix une fois établies, & qui ne ſe démen- ,, tent jamais. Une telle diſpoſition eſt bien digne de l'Etre ſouveraine- ,, ment parfait; il lui convient d'avoir produit un Syſtéme qui aille ſon ,, train reglé, & auquel il ne ſoit pas beſoin de mettre la main & de tou- ,, cher continuellement. C'eſt un caractère qui fait honneur aux pro- ,, ductions de l'art; on les eſtime à proportion de l'independance où elles ,, ſont de la main de l'Artiſte, qui les livre dans un point de perfection, ,, où elles peuvent ſe ſoutenir. Ce caractère ne ſe trouveroit il point ,, dans le Monde, dans ces Chef-d'œuvre de la Divinité? n'y admireroit ,, on pas un ordre reglé, une uniformité conſtante? Ouï, ſans doute, ,, on y admire toutes ces choſes, mais elles diſparoitroient bientôt, ſi ,, les pecheurs étoient punis à chaque inſtant de leurs offenſes. Il fau- ,, droit, que Dieu intervint par des miracles continuels, qu'il changeât ,, l'Oeconomie de la Nature, qu'il augmentât l'activité de certaines cauſes, ,, qu'il ſuſpendit celle des autres, en un mot, qu'il fut, pour ainſi dire, oc- ,, cupé ſans ceſſe à faire & à défaire, à frapper & à reparer les brèches. ,, Aſſurément, quiconque a de ſaines notions des choſes, comprendra ſans ,, peine, que la conduite, que Dieu tient actuellement, eſt infiniment plus ,, digne de lui, & plus conforme à l'idée que nous avons de ſes perfections.

ſpe futuræ remunerationis poſt hanc vitam obtinendæ. Præſtaret nullum agnoſcere Numen optimum atque ſapientiſſimum, quam de hac veritate dubitare. Denique poſita divina origine religionis chriſtianæ, dubitari non poteſt, quin homo chriſtianus lætiſſima tandem halcyonia poſt calamitoſæ vitæ exitum experturus ſit. Tam certæ enim ſunt inprimis in N. Teſtamento, tamque infallibiles promiſſiones, ut pius inficiari ulla ſpecie veri non poſſit, quin Deus propter infinitam meriti Jeſu Chriſti vim & dignitatem, eum tandem ſit remuneraturus, omniaque illa præſtiturus, quæ ad felicitatem ſuam promovendam facere poſſunt. Atque ita ſemper verum erit, virtutem, qualitercunque conſideratam, optimum eſſe vitæ ducem ad veri nominis felicitatem obtinendam. Ubi ſimul notandum, multos dari pios, qui adverſa fata non experti ſunt, ſed tranquillam, quantum in hac rerum caligine fieri poteſt, exegerunt vitam, omnibuſque bonis accumulati in his terris jam futuræ felicitatis prælibaverunt delicias.

X.

Denique oſtenditur, quid Scriptori Ethicæ, ſimplicitatem ſectaturo, obſervandum ſit reſpectu incitamentorum virtutis & impedimentorum.

Ad finem huic diſſertationi imponendum properantes, quædam adhuc adjicienda putamus, de incitamentis ad virtutem, & de impedimentis ejuſdem. Incitamenta debent eſſe totidem argumenta, quibus homines ſanæ mentis vehementer ad virtutis ſtudium incenduntur. Hæc autem debent *primo* omnium ingeniis eſſe attemperata, adeoque captu facilia, & clariſſimis verbis expreſſa: ſine his enim ſtimuli nulli ad virtutem in animis hominum excitantur. *Secundo* debent eſſe *firma* & *certa*: infirma ſunt, quæ vel ex meris conſtant allegoriis, aut ex hyperbolicis locutionibus, quæ, ſi ad vivum reſecarentur, meram involverent impoſſibilitatem; vel quæ ſuperſtitionem olent, & ex umbraticorum Doctorum ſcriptis petita ſunt. *Tertio* denique ex ipſius virtutis commendandæ indole & natura, non neglectis aliis argumentis, peti debent: quo enim magis vera imago harum vel illarum virtutum innoteſcit, eo fortius animi, quantum quidem natura argumentorum valere poſſunt, ad aſſenſum pertrahuntur. Hinc patet etiam (4.) incitamenta non debere eſſe generalia, taliaque, quæ ad commendandas omnes virtutes in genere adhiberi

poſſunt, ſed debent ſingillatim peti ex natura indoleque cujuſvis virtutis. Unde etiam laudanda eſt induſtria virorum præſtantiſſimorum v. gr. *Oſtervvaldii*, *Placette* & aliorum, qui hoc vel illud vitium inter Chriſtianos graſſans ſingillatim, & data opera ſibi debellandum ſumſerunt, per partes illius fœditatem deſcripſerunt, mediaque adduxerunt, quæ illi reprimendo & eradicando quammaxime idonea ſunt. Quod de incitamentis dixi, idem etiam obſervandum de *impedimentis* virtutum. Verum eſt, dari quædam impedimenta generalia, quibus homines a virtutum omnis generis ſtudiis retrahuntur. At illa non valent tantum, quantum ea, quæ ſingulari cuidam vitio oppoſita ſunt. Quemadmodum enim Medicus generaliter quidem docere poteſt, quænam ſint quæ ſanitati obſtare poſſint, hominesque in varii generis morbos conjicere; ita facilius tamen ægro cum certo morbi genere conflictanti conſulitur, ſi impedimenta ſingularia huic vel illi morbo curando convenientia ſuppeditantur, & in medium proferuntur.

MEDI-

MEDITATIONUM DE PIA ET CIRCUMSPECTA In tradendis ſanctioribus diſciplinis ſectanda SIMPLICITATE

Pars Septima.

Sect. I.

POſtquam ſex Diſſertationibus *thema*, *de Simplicitate in ſanctioribus diſciplinis tradendis obſervanda*, ad finem perduximus, & pro ingenii capacitate ea nos attuliſſe exiſtimamus, quæ ad ſcopum, quem intendimus, multum conferre poſſunt; ad aliud argumentum, in gratiam auditorum noſtrorum pertractandum pergendum nobis eſſe cenſuimus. Omnibus vero rite perpenſis, haud inutilem laborem nos ſuſcepturos eſſe credidimus, ſi *appendicis* loco in cauſas inquiſituri eſſemus, quæ impediverunt hactenus, quo minus multi veterum & recentiorum religionis Antiſtitum *amabilem* illam *ſimplicitatem* in tradendis veritatibus ad religionem pertinentibus ſectati ſint. Forte nobis occaſio dabitur talia in medium proferendi, quæ puræ caſtæque religionis amatoribus grata & accepta erunt. Saltem bono animo hoc inſtitutum a nobis ſuſceptum omnes veri amantes, niſi omnia me fallunt, deprehendent.

In hac Diſſertatione inquiritur in cauſas, cur multi veterum & recentiorum Theologorum a ſimplicitate illa receſſerint.

II.

Styli & verborum obſcuritas ſimplicitati theologicæ obeſt.

In ſuperioribus monuimus, *Simplicitatem theologicam* omnibus illis oppoſitam eſſe de Theologia loquendi & ratiocinandi methodis, quæ *obſcuræ*, *non neceſſariæ*, & parum *evidentes* ſunt; ſunt porro talia, quæ a vero ſcopo diſciplinæ ſanctiſſimæ abhorrent; inutilibus diſputationibus agitandis fœdam materiem præbent; mentes denique ſolida rerum divinarum cognitione non imbuunt, ſed ab ea retrahunt. Monuimus ſimul, a vera illa ſimplicitate illa recedi, cum reſpectu *ſtyli*, quo utuntur quidam Theologi, tum reſpectu *rerum* quas tradere aggrediuntur. In cauſas utriuſque mali jam quidem eſt inquirendum. Et (1.) quidem quod ad *ſtylum* attinet, cujuſcunque tandem idiomatis ille ſit, cauſa obſcuritatis in eo quærenda, quod multi Doctores in ætate puerili lectionem optimorum ſcriptorum plane neglexerint, & eos potius evolverint, qui clari ſunt ob obſcuram linguam, iiſque phraſibus loquendi, quæ ad minutas & obſcuras opiniones defendendas facere poſſunt, uſi ſunt. Multi in juventute aureæ ætatis auctores claſſicos, uti appellantur, legerunt; ubi vero ad addiſcenda ſyſtemata theologica & philoſophica deventum eſt, puræ caſtæque dictionis regulas deſerunt. Neque hoc vitium Scholaſticorum ævo duntaxat invaluit, ſed & inter recentioris ætatis ſcriptores locum obtinet. Poſtquam enim in omnibus fere diſciplinis, theologicis cumprimis & philoſophicis, novæ exortæ ſunt controverſiæ; ad eas rite explicandas termini hactenus ignoti inventi ſunt; unde ſæpe fieri ſolet, ut unus idemque ſcriptor ad ſuam ſententiam declarandam iiſdem utatur vocabulis, quæ alius adhibet, licet plane diverſam iis poteſtatem ſubjiciat. Accedit huc, quod multi Theologi ex voluminoſis ſcriptis optimo animo brevia compendia colligere velint, ita tamen, ut ne ea quidem negligant, quæ ad argumentum rite pertractandum non pertinent. Hinc ubi breves eſſe volunt, obſcuri fiunt. Multi inſuper, qui de rebus ſacris diſſerere volunt, claras tamen & diſtinctas ideas de iiſdem non habent, hinc verbis obſcuris, aut plane nihil ſignificantibus, animorum ſenſa aperire ſolent. Accidere certe hoc illis ſolet, qui res verbis exprimere volunt, quas vel plane ignoramus, vel imperfecte ſaltem cognoſcimus. Talia autem multa in Theologia & Philoſophia occurrere, is demum ignorat, qui in utraque diſciplina hoſpes eſt. Sic v. gr. ut in-

numera

numera ſilentio tranſeam, quis intelligat productionis creaturarum modum, quando illuſtris *Leibnizius* ait, creaturas oriri per *continuas Divinitatis fulgurationes.* Vide *Acta Erud. Lipſ. Tom. VII. Supplement.* Ita vox χαρις in N. Teſtamento diverſas habet ſignificationes, ut notum eſt: Quidam vero frequenter huic voci eam ſubjiciunt poteſtatem, quæ vix intelligi poteſt. Experiuntur hoc cumprimis illi, qui de internis animorum ſenſationibus & piorum affectionibus ſcribere animos inducunt. Multa ſæpe hic occurrunt, quæ homo pius ſentire potius ipſe, quam multis verbis deſcribere, & aliis narrare poſſit. Nihil jam dicam de *Myſticorum Scriptorum* obſcuriſſimis vocibus & phraſibus, quæ veram religionem & pietatem in contemtum potius ducunt, quam ut homines amore ejus incendant. Unde pii & cordati Theologi ſemper doluerunt, hanc tradendi capita religionis methodum introductam, & ab incautis Doctoribus ſæpe laudatam fuiſſe. Vide de hac re differentem τον μακαριτην cl. *Oſtervvaldium* in libro bonæ frugis pleniſſimo, cujus titulus: *Source de la corruption &c.* Quali hodie ſtylo utantur *Heerenhutenſes*, ſuas de Religione opiniones commendaturi, notum valde eſt. (*) Denique a ſimplicitate in ſtylo recedunt qui rhetoricationibus indulgent, & cum de divinis rebus agere volunt, imaginationi frena laxant, & figuris figuras addunt, ne perpluant. (**)

III.

Sed pergendum eſt ad *res ipſas*, & videndum, quænam præcipuæ cauſæ ſint, cur multi veterum & recentiorum Theologorum in docendo & ſcribendo a nobili illa *ſimplicitate* receſſerint. Ratio *prima* in eo poſita eſſe videtur, quod nimirum multi, qui ad ſcribendum de rebus divinis animos adjecerunt, *ignorent, quid in Religione ſit præ*

Quantum ad res ipſas ſacras pertinet, prima cauſa neglectæ ſimplicitatis theologicæ detegitur.

(*) Ad rite judicandum de horum hominum de religione differendi ratione, vide libellum cl. STINSTRA de Fanaticiſmo, & nobiliſſimi RIMMII tractatum de SINZENDORFII & ſequacium religione ac opinationibus.

(**) Vide de hoc argumento τε μακαριτε celeb. WERENFELSII libellum de logomachiis eruditorum, & inprimis evolve caput VII. CLERICI inſuper artis criticæ partem II. ſ. I. cap. IV. LOKIUM de Sermone. De erroribus vero Patrum eccleſiæ circa hoc argumentum commiſſis, vide DALLÆUM cap. V. de vero uſu Patrum.

præ cæteris eximium, *pulchrum* & *momentoſum*. Nimirum multi ab ipſa juventute audiverunt, præceptores ſuos de variis religionis capitibus, gravibus pariter & levibus, acerrime diſputantes: has opinationes memoriæ feliciter mandarunt, eaſque tanquam veritates maximi momenti jugiter & acriter inculcandas poſteris eſſe judicarunt. Cum vero pauciſſimi Doctorum ad id, quod in articulis religionis momentoſum eſt, attendant, & id, quod ad *naturam* & veram quæſtionis *indolem* neceſſario pertinet, ab iis, quæ acceſſoria ſunt, minuſque ad rem declarandam faciunt, non probe diſtinguant, fieri aliter non poteſt, quam ut articuli graviſſimi religionis & maxime ſalutares tenebris potius involvantur, quam explicentur, eaque, quæ minus cognitu neceſſaria ſunt, non minore fervore urgeantur, quam quæ ſunt cum certiſſima conſequendæ ſalutis ſpe conjuncta. Quod ipſum *ſimplicitati theologicæ* plane contrarium eſt. Unum alterumve exemplum adduxiſſe juvabit. Notum eſt, a multis retro ſeculis acerrime inter Chriſtianos diſputatum fuiſſe de *gratia* & *prædeſtinatione*. De re ipſa agere animus non eſt. Hiſtoriam hujus certaminis brevi diſſertatione complexus eſt celeb. *Pfaffius*, *Cancellarius Academiæ Tübingenſis*, & poſt eum fuſius ὁ μακαρίτης cl. *Hottingerus*, ut de aliis, qui data opera de *Pelagianiſmo* & *Semipelagianiſmo* ſcripſerunt, nihil dicam. Hoc unum addo, licet integris voluminibus de hac materia ſcriptum ſit, omnia tamen ea, quæ in uſum omnium Chriſtianorum de his capitibus controverſis revocari, reſectis minus neceſſariis poſſent, ad pauca numero, mea opinione, redigi poſſent capita; quæ, ni fallor, ad ſequentia referri poſſent.

I. Deum ſapientiſſimum, optimum, & humani generis cupidiſſimum, ab omni æternitate conſilium cepiſſe hominibus viam monſtrandi, per quam ad beatam felicitatem tuto pervenire poſſint.

II. Eundem, conſilium ſuum revelatione cœlitus datum, per varia temporum intervalla mox obſcurius, mox clarius, cum hominibus communicaſſe.

III. Præcipuam vero cauſam tanti beneficii conſequendi fuiſſe adventum Soteris noſtri Θεανθρώπου in terris, qui non ſolum doctrina ſalutari hominum mentes perfuderit, atque eam miraculis clariſſimis confirmaverit, ſed & cruenta morte obſignaverit atque impetraverit.

IV. Deum

IV. Deum intuitu hujus voluntariæ mortis cum genere humano reconciliari velle.

V. Ad hanc gratiam vero obtinendam non ſolum neceſſe eſſe, ut homines ingens hoc beneficium grata mente agnoſcant, ſed & ut corruptionis ſuæ memores, ad cruentam Jeſu Chriſti mortem, tanquam ad unicum ſalutis aſylum in vita & morte confugiant.

VI. Certos dari characteres, ex quibus omnes, qui Evangelio Jeſu Chriſti adſtipulantur, colligere poſſint, utrum conſilium illud gratiæ per Jeſum Chriſtum perficiendum ad ſe pertineat, nec ne.

VII. Hos characteres ad tria poſſe revocari capita; nimirum ad ſeriam de peccatis commiſſis pœnitentiam; fiduciam in unicum noſtrum Soterem Jeſum Chriſtum; & mandatorum divinorum obſervantiam.

VIII. Ad has virtutes obtinendas opus eſſe gratia divina, intus in mentes agente, precibuſque ardentibus ex ſincero cordis affectu emanantibus.

IX. Omnes homines de ſalute ſua cupidos nonſolum perſuaſos eſſe poſſe, utrum characteribus illis ornati ſint, nec ne; ſed & omnes, cuicunque tandem ſyſtemati de gratia & prædeſtinatione addicti ſint, certam ſpem conſequendæ ſalutis, ſi certis indiciis conſtet, eos virtutibus illis ornatos eſſe, habere poſſe. Ad hæc capita referri poſſe putamus omnia, quæ ad communem utilitatem omnium Chriſtianorum, inprimis eorum, qui *Proteſtantium* cœtibus addicti ſunt, facere poſſunt. Cætera omnia, quæ de ordine decretorum; de operatione *phyſica* in mentes hominum; de *paucitate* vel *multitudine* electorum diſputari ſolent, ad *acceſſoria* & minus *utilia* referenda eſſe puto, ſalvo tamen meliore aliorum judicio. Idem dici poſſet de natura *fidei ſalutaris:* de *uſu præcipuo S. Cœnæ:* & aliis capitibus religionis chriſtianæ. (*)

(*) Conſentiunt mecum hac in parte celeberrimi nominis Theologi, BURNETUS, Epiſcopus Salisburienſis, JABLONSKIUS, WERENFELSIUS, TURRETINUS, & quotquot de pace inter Reformatos & Lutheranos promovenda ſcripſerunt.

IV.

Repræſentatur ſecunda cauſa neglectæ ſimplicitatis theologicæ.

Ex falſa imagine rerum ad Theologiam pertinentium oritur *ſecunda* cauſa, quæ impedit, quo minus Doctores publici *ſimpliciſſimam* Sacra tractandi viam ſequantur. Nimirum quidam exiſtumant, veri nominis eruditionem theologicam ſitam eſſe in *cognitione & defenſione, vel refutatione omnium opinionum, quæ inter Chriſtianos a primis poſt Chriſti mortem ſeculis ad noſtram uſque ætatem exortæ fuerunt.* Non negamus neceſſe eſſe, ut eruditus & cordatus Theologus graviorum & pietati inimicorum errorum fontes perſpectos, peritiamque habeat, eos legitimis argumentis revincendi: Obſervandum vero, ad hanc cognitionem adquirendam opus non eſſe, ut omnium ſtultarum opinionum, quæ unquam inter Chriſtianos exortæ ſunt, notitiam ſibi comparet, & prolixe de iis diſſerere valeat. Quem enim in finem tandem pretioſiſſimum tempus vir ſapiens his cognoſcendis & revincendis impendet? Profecto in eo potius ſe vera peritia theologica inſtructum eſſe demonſtrabit, ſi theoreticos pariter & practicos errores veræ pietati adverſantes argumentis validiſſimis impugnare, atque eorum fontes detegere ita poteſt, ut errantes omnes, ſi aliquo veritatis amore tenentur, rectius incipiant de graviſſimis religionis capitibus ſapere, vitamque univerſam ad ſanctiſſimam religionis normam componere. Ad hæc accedere debet probitas & ardens quoddam ſtudium, rejecto frivolarum & ſtultarum opinationum prolixo examine, id duntaxat populo chriſtiano & auditoribus ſuis inculcandi, quod per omnem vitam *utile* eſt, & *ſcitu* & *præſtitu* neceſſarium. Cogitandum ſemper ſapientibus Theologis, in quo genuina indoles Chriſtianiſmi conſiſtat, quoſque effectus producere debeat. Provocabo hoc probaturus non ad celebrem aliquem ſanctioris diſciplinæ Doctorem, ſed ad JCtum clariſſimum, nimirum J. H. *Boehmerum*, qui in *diſſertatione præliminari de ſuprema lege eccleſiaſtica, primo vol. Juris eccleſiaſtici præmiſſa*, ita de vera *Chriſtianiſmi* natura diſſerit: *Perpendentibus* (inquit) *Chriſtianiſmi indolem, conſtat ex novo fœdere, doctrinam Salvatoris noſtri toto cælo differre a mundana ſapientia, & ſic quoque vita ſecundum hanc doctrinam efformata, ad quam tota doctrina Chriſti unice tendit, plane diverſa eſſe debet ab illa, quæ ſaltem ſecundum ductum rationis inſtituitur, & ad quandam evehitur honeſtatem, ambi-*

tione

bitione cordis hominem naturalem huc inclinante. Scilicet, ut contraham in compendium, rationem Chriſtianiſmi Paulus ad Epheſios ſatis clare docet, unice eam ad intimam cordis & inclinationum humanarum mutationem tendere, & ita emendationem hominum internam operari & intendere, ut & in hac & æterna vita beati & ſalvi exiſtant. - - Per Chriſtianiſmum ipſius cordis & pravarum inclinationum ſemina, ſi non in totum evelluntur, ſaltem ita enervantur, ut actiones Chriſtianorum longe aliam faciem induant, ac quidem in ſtatu naturali habent. Qui antea ambitione trahebatur, humilitatem ſectatur; qui cupiditatibus carnis aliiſque illecebris voluptatis indulgebat, easdem ſpernit, & odio habet; & qui ſummum bonum quæſiverat in poſſeſſione bonorum hujus mundi, facile agnoſcit, hæc potius homini nociva eſſe & oneri, atque adeo lucri amorem ſponte deponit. Et hæc mutatio eſt nova quædam vita, cum vetus corrupta vita plane extincta videatur, ſecundum quam homo voluntatem carnis & rationis ſequebatur. Epheſ. II. 3. *Chriſtus ipſe eum vivificat & transformat eundem in cœleſtem vitam.* Epheſ. II. 5. 6. *innovat Spiritum mentis*, Epheſ. IV. 23. Coloſſ. III. 10. *ut fiat novus homo & nova creatura in ipſo*, Epheſ. IV. 24. Rom. VI. 4. 2. Cor. V. 17. *efformata ad imaginem Dei ipſius*, Coloſſ. III. 10. Gal. VI. 15. *cum ipſe Chriſtus in eo vivit*, Gal. II. 20. *adeo ut particeps eſſe factus dicatur divinæ naturæ & unus cum eo ſpiritus*, 1. Corinth. VI. 17. *transformatus in imaginem Chriſti*, 2. Cor. III. 18. Pſal. XXXVI. 10. *Hæc ſane prædicata, quæ primarium ἔργον Chriſtianiſmi conſtituunt, ita comparata ſunt, ut plane aliam vitam alioſque mores in Chriſtiano poſtulent, ſi non nudo nomine, ſed ipſo opere, abſque omni hypocriſi, Chriſti vitam induere velit. Breviter: finis Chriſtianiſmi unice ſpiritualis eſt, cordis & pravarum inclinationum emendationem intendens, hominemque in totum transformans, eique cœleſtem naturam tribuens, quæ antea carnalis & naturalis erat, prout egregie Cyprianus in lib. ad Donatum exemplo ſui ipſius illuſtrat.* Hactenus *celebris* ille *Juris-Conſultus.* (*)

(*) Sic pariter ſenſiſſe illuſtriſſimum Archiepiſcopum TILLOTSONIUM teſtatur BURNETUS in oratione funebri, quam occaſione mortis M viri habuit. Verba ita ſonant ex verſione cl. BARBEYRACII. „ Il eſtimoit, que le „ grand bût du Chriſtianiſme eſt de réformer & de redreſſer la Nature „ humaine, de diriger nos actions, de réprimer nos deſirs & nos paſ- „ ſions, d'addoucir nos inclinations & nos naturels, de régler nos af- „ fections, de détacher nos eſprits des intérêts & des folies de ce préſent

At illi, de quibus agimus, in aliis potius rebus, quam in repræſentatione articulorum, ad ſolidam eruditionem & veram pietatem promovendam facientium, laborem & officium Doctoris publici repoſitum eſſe exiſtimant. Quo ampliorem omnium minutarum de religione opinionum per omnia ſecula exortarum cognitionem habent; quo accuratius eas ad digitos referre valent, & quibuſcunque tandem rationibus impugnare, eo ſe inſigniores eſſe & celebriores Theologos putant. Peſſimum hoc eſt, quod illi, qui hoc morbo laborant, præpoſteram hanc Theologiam tractandi methodum auditoribus ſuis ultra modum commendent, unde creſcente ætate, multi enaſcuntur *Doctores umbratici*, qui de quibuſvis minutis opinionibus garriunt, eaſque non ſine ſupercilio tuentur, ignari ſæpe earum rerum, quæ ad naturam Evangelii Jeſu Chriſti rite delineandam, & ad officia paſtoralia recte præſtanda requiruntur. Hinc, ubi munere quodam paſtorali defungi tenentur, de aliis omnibus potius, quam de iis, quæ ſcitu ſunt quam maxime neceſſaria, & *ſimplicitati chriſtianæ* convenientia, verba facere ſolent. (*)

V.

Præpoſterus metus cauſa eſt contemtæ ſimplicitatis theologicæ.

Præpoſterus etiam *quidam metus*, quod *tertio loco* obſervari velim, *impedit, quo minus viri ingenio non deſtituti, multas ineptas, obſcuras & a ſimplicitate vera abhorrentes opiniones, longo annorum uſu confirmatas, tanquam inutiles reſecent, & nudam ſimplicemque veritatem*

„ Siécle, & de les élever à l'eſpérance & à la recherche d'une félicité éternelle. Le corps de la doctrine chrétienne lui paroiſſoit un Syſtême des Principes, qui tous tendent là manifeſtement. Il régardoit les diſputes ſur des choſes de peu de conſéquence, ou ſur des ſubtilités, qui ont du rapport aux matières de la plus haute importance, comme un des plus grands artifices, dont la puiſſance des ténébres ſe ſert pour ruïner les véritables fins de la venuë du Fils de Dieu dans le monde. Il voïoit bien, que ces diſputes engagent dans des diſcuſſions fort ſèches & accompagnées d'une grande animoſité; de ſorte que, pendant qu'on s'échauffe à former des cabales, & à prévaloir ſes opinions, on ſe relâche de plus en plus dans la pratique des grands Devoirs, qui ſont le principal bût de la Religion chrétienne. „ Idem ampliſſimis teſtimoniis probat doctiſſimus Birch, S. T. Doctor, in luculenta βιογραφια vitæ fatorumque magni hujus Præſulis.

(*) Legenda de hoc argumento diſſertatio τα μακαριτα celeb. Werenfelsii, de ſcopo Doctoris, in Academia S. Litteras docentis.

tem proferant atque propugnent. Hic ſane *metus* in cauſa ſæpe eſt, ut multæ obſcuriſſimæ & parum profuturæ, imo a ſimplicitate chriſtiana quammaxime recedentes opiniones retineantur. Neque obſcurum eſt, unde ille metus exoriatur. Notum inter fratres, uni eidemque confeſſioni addictos, *raram eſſe amicitiam & ſincerum cordis affectum.* In diverſa, propter varias rationes, diſtrahuntur ſtudia. Plerique ob ingenii inopiam & imbecillitatem antecedentium turbam ſequuntur, euntque quo itur, non quo eundum eſt. Quidam malitioſi non ſunt; at meticuloſi valde. Alii ſtulta opinione & ſuperbia inducti, non tantum meliora admittere nolunt, ſed & neſcio qua veſania ita in præceps aguntur, ut homines veri amantiſſimos in contemtum apud vulgus hominum adducere, iiſque acerbam vitam reddere conentur. Sunt, qui ferre non poſſunt, quando vir eruditus, magiſque acutum quam cæteri collegæ cernens, laudibus debitis ab exteris extollitur, ſcriptaque ejuſdem laudantur; hinc meritis ipſius quavis data occaſione detrahere nituntur. Cum vero ita omnes fere homines natura comparati ſint, ut moleſtias omnes a ſe quam longiſſime remotas eſſe cupiant; contra vero vitam vivere cupiant tranquillam, ſæpe, imo frequenter factum eſt, ut multi eruditi meliora cernentes, evitandarum tot moleſtiarum cauſa, maluerint cum cæteris σχλενδριάζειν, quam maſcule ridiculis erroribus & ignorantiæ fortia opponere pectora. Confirmant hoc nonſolum omnium ſeculorum experientia, ſed inprimis ea, quæ circa tempus *emendationis Sacrorum*, ſeculo decimo ſexto, acta ſunt. Multi eodem ſpiritu agitabantur ac quidem *Eraſmus*, (cujus debitis laudibus in cæteris nihil detractum volumus) qui ad *martyrium* obeundum, & ad tot moleſtias devorandas propter Evangelium, naturam & temperamentum ſe minime nactum eſſe publice aſſerebat. Et quis tandem lubens perpetuis & nocturnis laboribus, cum detrimento valetudinis, veritati alicui in lucem producendæ intentus erit, opinioneſque vulgo receptas ſumma cum induſtria perveſtigabit, & earum falſitatem & vanitatem demonſtrabit, ſi manifeſtum ſit, ſe loco laudis & remunerationis nonniſi criminationes & promiſcuæ turbæ cavillationes exſpectare poſſe, imo apertiſſimis indiciis conſtet, ſe nociva pericula contra ſe excitaturum? Profecto omnium temporum experientia comprobatum, homines nullo ingenio inſtructos, ſed communes de religione receptas opiniones

ſtrenue

ſtrenue ſectantes & defendentes, feliciores ſemper fuiſſe iis, qui ad examinandas divinas pariter & humanas ſcientias omnes ingenii artus & vires impenderunt. Quid contigerit J. *Arminio*, veteres (vel ſi mavis novas) de *prædeſtinatione* & *gratia* ſententias induҫturo, ſatis notum eſt. Nimirum adverſarios nactus eſt vehementes, qui contra eum inſurrexerunt, vitamque illi acerbiſſimam reddiderunt, unde ex tædiis variis & moleſtiis nonſolum in morbum incidit gravem, ſed & præmatura morte extinctus eſt. Vide hiſtoriam vitæ J. *Arminii*, a C. *Brantio* ſcriptam, & P. *Bertii orationem funebrem J. Arminii.* Hæc ſiniſtra fata *Arminii* poſtquam expoſuiſſet P. *Baylius* in *Lexico*, ſequentia addit. *On ne peut ſonger à cela, ſans deplorer la vanité des choſes humaines. Nous régardons la ſtupidité comme un grand malheur. Les Peres, qui ont les yeux aſſés bons, pour s'apperҫevoir de la bêtiſe de leurs fils, s'affligent extrêmement: ils leurs voudroient voir un grand génie, une haute ſcience; &, s'ils ſe trouvent dans ce cas-là, leur joïe eſt preſqu'infinie. C'eſt bien ſouvent ignorer, ce que l'on fait, & ce qu'on ſouhaite. Il eût cent fois mieux valu à Arminius d'être hébété, que d'avoir beaucoup d'eſprit; car la gloire de donner ſon nom à une ſecte, qui fait figure dans le Monde, & qui a produit d'habiles gens, eſt un bien très chimérique en comparaiſon des maux réèls, des chagrins, des douleurs, des amertumes, qu'il ſentit pendant ſa vie, & qui abrégérent ſes jours, & qu'il n'auroit point ſenties, s'il avoit été un Théologien à la douzaine, un petit Eſprit, un Niais, enfin de cette claſſe des gens, dont on fait cette prédiction;* ils ne feront point d'Héréſies. *Juvenal auroit allégué un tel exemple dans ſa dixiéme Satire, s'il y eût eû des diſputes de Religion en ce tems-là, qui euſſent cauſé la mort à l'un des Tenans.* Hactenus *Baylius.* Imo fuerunt viri de eccleſia & optimis litteris meritiſſimi, qui nonſolum variis calumniis violentorum hominum ſpirantes adhuc viventesque fuerunt expoſiti; ſed & qui tanquam *vates* prædixerunt, poſt fata ſua ſurrecturos homines, qui meritis ſuis & optimis conatibus ſint detracturi, & famam atque exiſtimationem eruditione & pietate partam ſint laceraturi. Inter eos merito referendus *Philippus Melanchton*, vir, ut notum eſt, de *eccleſia* puriore & eruditione ſolida meritiſſimus. Inter opera ipſius extat de calumniatoribus ſuis & contra virulentas eorum calumnias *conſolatio*, ſcripta Anno 1560. d. 16. Febr. paucis ante felicem obitum diebus. Sonat

nat autem ita. *Scio cum in aliis omnibus, quibus honeſti labores mandati ſunt, tum vero præcipue in docentibus, rectæ voluntatis conſcientiam & non mediocrem diligentiam eſſe oportere:* ſicut *Paulus inquit: Hoc requiritur ut fideles ſimus. Deinde oportere eos aliquorum piorum & recte judicantium teſtimonia habere, nec defugere legitima judicia. - - Studium autem recte docendi, & piam voluntatem me habere affirmo, & ſpero meos labores & ſententias multis piis & doctis probari: & ſemper meipſum, meaſque ſententias & actiones omnes ſubjeci & adhuc ſubjicio judiciis omnium piorum & eruditorum, quos tamen* oro, *ut in judicando candorem adhibeant, convenientem ſapientibus viris. Scio enim me non eſſe* ἀναμάρτητον. *Et ſicubi deſideretur explicatio, me ad eam offero. Cumque recens meum ſcriptum - - - de multis controverſiis hujus perſpicue meas ſententias oſtendat, volo id prioribus ſcriptis adjungi. Staphylus & Stankarus, eorumque ſocii, meras calumnias conſuunt, & ut dicitur, actum agentes, ſicut anus ſaltantes, ſtrepitum & pulverem excitant. - - - Alii tanquam de rebus neceſſariis certantes, non deſinunt calumnias texere, & quicquid poſſunt carpere ex meis ſcriptis, id exagitant, pervertentes aut calumniantes, de quibus non ſum male meritus. Sed cum ſtatuerint illi adverſum me facere & ſtatuere omnia, nihil poſtea etiam debeo exſpectare aliud, quam tentaturos eos & aggreſſuros eſſe, quicquid putaverint nomini meo ignominiam afferre poſſe. Quorum tamen rixæ quid ſibi velint, & quo evaſuræ ſint, non video, neque ullos alios ignaros conſilium eorum videre exiſtimo. Notum autem eſt, eccleſiæ militiam omnibus temporibus in hac mortali vita ærumnoſam eſſe, & multos eſſe recte docentium hoſtes, ac varios eſſe hoſtium exercitus; omnes Atheos & Hypocritas faſcinatos conſuetudine, item Scurras aulicos & homines fanaticos. Hæc communis eccleſiæ calamitas cum me quoque duriter exerceat, non fiat judicium de mea doctrina ex meis injuriis & inimicorum multitudine. Oſtendit enim vitæ confuſio, nimis verum eſſe quod dicitur:* Ὄχλος σὺν ἀμαθίᾳ δεινὸν κακόν. *Oro autem Filium Dei, Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, ſedentem ad dextram æterni Patris, ac dona largientem hominibus, ut ſemper in his regionibus colligat eccleſiam & me clementer gubernet, & faciat, ut quam plurimi ſimus unum in Deo. Sæpe etiam, de ſævitia inimicorum cogitans, illud Tertulliani mihi & aliis recito: Si apud Deum depoſueris injuriam, ipſe ultor eſt: Si damnum, reſtitutor*

eſt. Hoc dictum congruere cum divinis conſolationibus pii norunt, quas in ſuis quiſque ærumnis cogitat. Bene vale lector.

Præſagium hoc eventum comprobaſſe, conſtat ex relatione præſtantiſſimorum ſcriptorum, qui ex monumentis fide digniſſimis nonſolum ea, quæ vivente adhuc *Melanchtone* geſta ſunt, expoſuerunt, ſed & quæ poſt mortem ipſius de ipſo & ſcriptis ejus lata ſunt judicia. Vide *Sekendorfii hiſtoriam Lutheraniſmi*, *Camerarii vitam Melanchtonis*, & quæ ex utroque, aliiſque collegit P. *Baylius*, in Lexico ſuo, titulo *Melanchton.* (*)

VI. Huc

(*) Pertinet huc exemplum, quod de LAURENTIO VALLA adducit auctor Conſultationis, de optima Chriſtianorum ſecta, Patavii 1688. edita. Poſtquam enim expoſuiſſet, quam periculoſum valde ſit in eccleſia romana a publice receptis opinionibus recedere, hæc adjicit: „ Et ut manifeſti „ (inquit) criminis exemplum e plurimis prodam, memorabile eſt, quod „ centum fere ante Lutherum annis Laurentio Vallæ, illi Litterarum „ inſtauratori, contigit. Audiverat is pro concione licentiſſime de omni- „ bus, tum maxime de Symbolo Apoſtolico, decernentem Monachum; „ contendebat namque ille, ut erat ſeculum ineptiſſimum, Apoſtolici „ Symboli nomen inde profectum eſſe, quod omnes & ſinguli Apoſtoli ea „ formula & tenore, quin & lingua qua hodie credo legitur, illud con- „ cinnaſſent, ſingulis Symboli pericopis ad ſingulos nominatim Apoſto- „ los relatis. Id cum audiret Valla, ad amicum virum, eumque do- „ ctum converſus, quæ, inquit, illa Monachi intemperies, jactantis „ Symbolum Apoſtolicum inde appellari, quod ſuum quiſque & ſenſum „ & vocem illi commodaſſent, cum ego luculentiſſimis teſtimoniis pro- „ bare poſſim, non ab Apoſtolis illud Symbolum, ſed Patribus Concilii „ Nicæni illa forma & lingua græca, ex Apoſtolorum ſcriptis collectum & „ diſpoſitum profluxiſſe. Quæ viri docti criſis cum tandem ad Monachi & „ univerſi Cleri aures dimanaret, tanta in eum coorta eſt tempeſtas, ut „ niſi in examine, ubi de univerſo Religionis & Philoſophiæ negotio, „ etiam num quid decem prædicamentis crederet, rationem reddere de- „ buit, ambiguo ſophiſmate & reſponſo, credo quod credit eccleſia „ mater, capiti ſuo caviſſet, utique perierat Valla, exinde tamen ſemper „ ob reformatos ex hiſtoria ſacra Evangelii ſenſus in ſuſpicionem Atheiſmi „ adductus. „ Confer de hac hiſtoria P. BAYLII Lexicon titulo: L. VALLA. Quam iniqua de illuſtri GROTIO, vivente adhuc, & poſt mortem ipſius lata ſint judicia, docet præter alios doctiſſimus auctor libri, cui titulus: „ H. GROTII, Belgarum Phœnicis, Manes ab iniquis obtrecta- „ tionibus vindicati; Delphis Batavorum 1727. editi.

VI

Huc accedit *quarto loco*: *nimia veneratio Majorum & anteceſſorum, qui diſciplinas ſacras tradiderunt.* Non ſine cauſa Majorum, de eccleſia & optimis diſciplinis meritorum, memoria ſancta & venerabilis eſſe debet, penes eos, qui omnibus rebus verum pretium ponere ſolent; cavendum adeoque, ne ingrati animi rei adverſus eos ſimus, & ne data quavis occaſione, ubi errarunt, acerbe in eos invehamur. Memores ſemper eſſe debemus, quanta omni tempore fuerit opinionum à teneris traditarum & arreptarum vis & efficacia, & quam facile in optimi cujuſque & veritatis amantiſſimi animum irrepat error. Unde etiam ſemper improbavi eorum conatus, qui in taxandis *Calvini*, *Lutheri*, *Zwinglii* aliorumque illius ætatis virorum præſtantium opinationibus & actionibus, ſingularem poſuerant operam. Præterquam enim, quod homines fuerunt æque erroribus obnoxii ac nos; cogitandum ſemper, quibus vixerint ſeculis; quænam tum temporis tenebræ eccleſiis incubuerint; qualis tyrannis obſtiterit, quo minus veritatis inquirendæ ſtudium locum obtinuerit, & quæ obſtacula *divinam ſimplicitatem* in lucem protrahendi occurrerint, ut de negotiis, quibus tantum non obruti erant excellentiſſimi viri, nil dicam. At dum confitemur, eos homines fuiſſe erroribus obnoxios, & in quibuſdam etiam lapſos fuiſſe, hoc ipſum nos monet, ne ſervili quodam & cæca ratione eorum cogitata, dicta & facta imitemur, ſed eandem veritatem inquirendi libertatem & nobis vindicemus; deprehenſis Majorum lapſibus meliora tradamus, inutilia reſecemus, veteres controverſias, quæ aut nullius momenti ſunt, aut noſtro ſeculo plane non convenientes, ſilentio involvamus, & ad ea, quæ gravia duntaxat ſunt & ad pietatis ſtudium promovendum plurimum conferre poſſunt, inculculcanda omnes ingenii nervos intendamus. At plerique Theologi, huic vel illi parti addicti, hanc viam calcare nolunt, ſed omnes diſtinctiones & opiniones veterum, falſas etiam vel inutiles, plane πὺξ καὶ λὰξ defendendas eſſe putant, imo iis inſultant, eoſque pro *heterodoxis* habent, qui eas vel omittendas vel plane rejiciendas eſſe tuentur. Id vero ſe facere ajunt ob zelum pro gloria Dei, & acerrimum veritatis tuendæ ſtudium. Sed dudum clariſſimis indiciis conſtat, tales ut plurimum pro gloria *ſua*, *fortuna* & *formulis ſemel receptis* cuſtodiendis potius, quam pro *Majorum* ſententiis ſtabi-

Nimia veneratio Majorum quarta cauſa dici poteſt, neglectæ ſimplicitatis theologicæ.

liendis ſollicitos eſſe. Hinc ubi audiunt laudibus celebrari recentiores quoſdam Doctores, qualeſcunque ob cauſas a Majorum opinionibus recedentes, eoque nomine famam ſtrenuorum veritatis vindicum obtineri, in caſtra horum primi deſcendere ſolent, repudiata veterum auctoritate, ſolidis etiam rationibus ſuperſtructa. Profecto ſi Majores noſtri tam pertinaciter anteceſſorum ſuorum opinionibus adhæſiſſent, & melioribus conſiliis ſpreta auctoritate humana qualicunque non obtemperaſſent, in tenebris fortaſſe *Papiſmi* verſaremur adhuc omnes, veritasque nonniſi magno labore detegenda ſuppreſſa penitus fuiſſet. Cordati quidem cœtibus Proteſtantium addicti Theologi, de his rebus extra partes poſiti, meæ ſententiæ album adjiciunt calculum; at ubi res ipſa in diſceptationem venit, & decidendum eſt an hæc vel illa recepta a Majoribus opinio publice ſit repudianda nec ne, ut plurimum in partes diſtrahuntur *fratres in Chriſto conjunctiſſimi*, uti appellari ſolent, & collegæ uni eidemque confeſſioni addicti inter ſe quammaxime diſſentire ſolent. Adeo verum eſt, quod *Cicero* acad. quæſt. libro II. jam ſuo tempore de dogmaticis Philoſophis, certæ alicui ſectæ addictis, affirmavit, dicens: *Cæteri primum ante tenentur adſtricti, quam quid eſſet optimum judicare potuerunt. Deinde infirmiſſimo tempore ætatis aut obſecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, ratione capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcunque ſunt diſciplinam quaſi tempeſtate delati, ad eam tanquam ad ſaxum adhæreſcunt. Nam quod dicunt, omnino ſe credere ei, quem judicent fuiſſe ſapientem, probarem, ſi id ipſum rudes & indocti judicare potuiſſent. Statuere enim quid ſit ſapiens, vel maxime videtur eſſe ſapientis. Sed ut potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum ſententiis judicaverunt, aut re ſimul audita, ad unius ſe auctoritatem contulerunt. Sed neſcio quomodo plerique errare malunt, eamque ſententiam, quam adamaverunt, pugnaciſſime defendere, quam ſine pertinacia, quid conſtantiſſime dicant, exquirere.*

VII.

Quinta cauſa adducitur.

Sed accedamus ad *quintam* cauſam neglectæ *ſimplicitatis theologicæ*, quæ *in affectata quadam* πολυμαθεια conſiſtit. Multi, qui animos adjungunt ad ſcribendum de rebus ad religionem ſpectantibus,

bus, non eo potiſſimum fine & ſcopo id agunt, ut talia in medium proferant, quæ homines meliores & ſapientiores reddere poſſint, ſed ut pro *doctis* habeantur; hoc ſi aliqua ex parte obtinuerunt, ſatis ſe ſuis officiis defunctos putant. Volitare enim per ora virorum doctorum, res ipſis videtur exoptanda valde, imo, ſi eos audias, in hoc conſiſtit præcipua pàrs felicitatis noſtræ in his terris obtinendæ. Ad hunc finem autem obtinendum ex omnis eruditionis genere talia collectanea & excerpta congerunt, quæ ad rem, de qua agitur, explicandam & illuſtrandam aut parum aut nihil plane conferunt. Neque ex fontibus, ſed hinc inde arreptis recentiorum ſcriptorum ſcriniis ea deſumunt. Sic multi ad Patrum antiquorum teſtimonia provocant, quorum tamen nullum a capite ad calcem evolverunt. Multos certe interpretes S. Litterarum, qui nonniſi ſenſum *ſimpliciſſimum* ſcriptorum ſacrorum nobis oſtendere debuiſſent, ſæpius aberraſſe a via, quod non tam ad *verum & ſimplicem* ſenſum S. Litterarum eruendum, quam vero ad eruditionem ſuam multifariam oſtentandam fuerint intenti, dudum a viris doctiſſimis notatum. Inter eos eſt ὁ μακαρίτης *celeb. Werenfelſius*, qui inter alia lectu digniſſima, in diſſert. de *ſcopo interpretis* de hoc morbo quorundam interpretum ita loquitur: *Unde eſt, quod ſæpe ex doctiſſimorum hominum explicationibus tam parum in intelligenda Scriptura proficis? Scholas reperis theologicas & philoſophicas: dicta invenis auctorum omnis generis; Græca, Hebraica, Chaldaica, Syriaca, Arabica: Cernis in his commentariis opus phrygionicum, omnium pene linguarum characteribus variegatum; unicum tantum non reperis, ſenſum loci, quem intelligere cupis; plane ut poſt multa necquicquam lecta, tandem iratus comicum illud uſurpes: Feciſtis probe, incertior ſum multo quam dudum. Unde vero hoc eſt? inde, quoniam ſæpe his doctis interpretibus magis cordi eſt cavere, ne qua ſibi ſcientiam oſtentandi occaſio præterlabatur, quam ut genuinum loci ſenſum & reperiant ipſi, & aliis oſtendant.* Hactenus *Werenfelſius*. Peccare etiam frequenter in hoc argumento ſolent Doctores publici, ſacris lucem prælaturi, qui nonnullis veterum vel recentiorum Philoſophorum addicti ſunt opinionibus. Hi enim certos religionis articulos explicaturi, tot admiſcent hypotheſes, ut viri veri amantes, nulloque partium ſtudio abrepti, ratiocinationis nexum & totius ſermonis ſcopum adhibita non mediocri attentione vix capere poſſint. Cujus rei cauſa præter

 alia

alia nulla alia dari poteſt, quam quod *ſimplicitatis* in indaganda veritate vel nullam vel exiguam habeant rationem. Accedit quod multi Doctores publici crebris ſæpe utantur digreſſionibus, eruditionem ſuam demonſtraturi. Vitium hoc viris in cæteris eruditiſſimis, *Seldeno* nimirum & *Salmaſio*, a J. *Clerico* in *arte critica* fuit objectum: ferri quidem hoc poſſet in iis, qui omnes Philologiæ ſinus perreptare, & de variis rebus, prout occaſio ſuggerit & varia lectio, diſſerere, ſuamque in hoc ſtudiorum genere peritiam demonſtrare volunt. At ſæpe peccant hac in parte illi, qui cum nonniſi ea homines edocere deberent, quæ ad ſalutarem rerum divinarum cognitionem conſequendam facere poſſunt, in ſupervacuis inculcandis deſudant. In hoc ſtudio occupatis compendioſiſſima potius monſtranda via; reſecanda ſunt non neceſſaria; ponderoſiſſima quæque adductis argumentis in medium proferenda, & omnes inutiles tricæ ſcholaſticæ, quorumcunque tandem Doctorum auctoritate munitæ, exterminandæ. Incidi ante aliquot annos in libellum, cujus titulus erat: *de natura animæ Jeſu Chriſti.* Cupide illum perlegi, viſurus unde, & quibus ex indiciis huic argumento lucem allaturus ſit auctor. At poſt varias adductas ex Logica, Metaphyſica, & Pſychologia definitiones, axiomata, hypotheſes, ad finem libelli properans, hoc unum didici, nimirum, animam Jeſu Chriſti longe excellentioribus dotibus fuiſſe ornatam, quam quidem vulgares mortalium animæ ſunt inſtructæ: quod auctori ante lectionem tot rerum, ad rem nihil facientium, facile conceſſiſſem. Noſtra profecto ætate, qua *hiſtoriæ litterariæ* ſtudium floret, multi Theologi, hoc vel illud religionis dogma probaturi, tot numero notas, & tantum acervum variorum teſtimoniorum ad rem non pertinentium ſæpe ſubjiciunt, ut animus non tam in themate ipſo, quod pertractandum erat, quam vero in citatione tot auctorum & teſtimoniorum defixus ſit.

VIII.

Repræſentatur ſexta cauſa, quæ ſimplicitati theologicæ

Accedimus ad aliam cauſam, quæ impedit, quo minus Doctores publici, Theologi cumprimis, *nobilem* illam & toties a nobis commendatam *ſimplicitatem* ſectentur, & hæc eſt *partium & ſectæ ſtudium.* Verum quidem eſt, hoc eſſe generale inquirendæ veritatis

ritatis impedimentum, quod nonſolum *ſimplicitati theologicæ* repu- obicem ponit.
gnat, ſed & in univerſum malæ cauſæ, ubi de religione cumprimis agitur, indicium eſt. Interim tamen ſapientes omnes & rerum divinarum gnari fatebuntur, *partium* & *ſectæ ſtudium* in cauſa eſſe frequentiſſime, quo minus viri docti *breviſſimam* & *tutiſſimam* ad verum perveniendi viam ſequantur. Cum enim *ſimplicitas* illa depoſcat, ut nonniſi *nuda veritas* ſine fuco, nullo habito reſpectu harum vel illarum opinionum, in his vel illis cœtibus Chriſtianorum receptarum, luci exponatur; *ſectæ* vero *ſtudium* in contraria trahat, & non quid verum, ſed quid huic vel illi parti conducat, ſollicitum ſit, omnes facile deprehendunt, huic vitio deditos *nobilem* illam *ſimplicitatem* neglecturos. Nullibi autem magis vim ſuam exerit hoc ſtudium ſectæ & partium, quam in interpretatione S. Litterarum, & diſquiſitione de harum vel illarum veritatum theologicarum pondere. Hic quiſque ſuas, quas cum lacte materno in ſcholis & gymnaſiis juvenis imbibit opiniones, quærit, & tandem etiam, ut putat, reperit. Malum hoc immedicabile eſſe puto, taleque, quod nullis regulis vel remediis coerceri poſſit. Homines, hoc morbo laborantes, ubique vident receptarum opinionum ſuarum decreta, quæ tanquam certa oracula cœlitus delapſa animis infixerunt. Dudum hoc faſſi ſunt Theologi clariſſimi & doctiſſimi. Unum tantum aut alterum teſtimonium adduxiſſe juvabit. O' μακαρίτης celeb. *Werenfelſius*, Diſſertat. I. quæ agit de *plebis poteſtate judicandi de dogmatibus fidei*, inter alia ita loquitur: *Quid magis judicium acutiſſimorum corrumpit, atque illud partium ſtudium, quod ſemper inter doctos, eos præſertim, qui Sacris præſunt, regnavit? Explicet mihi aliquis, cur de certis dogmatibus omnes Jeſuitæ aliter ſentiant, quam omnes alterius ordinis homines: Omnes Franciſcani aliter, quam omnes Dominicani: Omnes Sorbonæ Theologi, quam omnes Tranſalpini: & ne noſtros omittere videar, omnes Theologi Lutherani, ut vocantur, quam omnes Reformati: omnes hujus religionis aut Academiæ Doctores, quam alterius. Ridiculum eſſet dicere, conſentientes ſimile habere corporis temperamentum, aut ſimilem ingenii* διάθεσιν; *his adverſantes contrariam: aut hoc provenire ex diverſitate aëris, quem diſſentientes reſpirant. Studium partium hoc eſt, aut neſcio quid ſit ſtudium partium. Nimirum ſimul atque aliquis ſectæ, ordini, ſocietati, adſcribitur, omnes protinus opiniones ejus adoptat. A ſua*

parte

parte nullum eſt præjudicium, nullus error, nulla injuſtitia, nullum partium ſtudium; ab adverſa nil niſi præjudicia, errores, injuſtitia, nil niſi partium ſtudium. Si centum & amplius ſua parti intercedunt controverſiæ cum parte oppoſita, centum & amplius ſua pars rectiſſime decidit, pars adverſa ne in unica quidem veritatem attingit. Ita *ſapientiſſimus* ille *Theologus.* Eodem modo judicat Theologus oculatiſſimus, Stephanus *Gauſſenus*, (quem alicubi *celeb.* & *amiciſſimus Heumannus* ſeculi ſui *Werenfelſium* fuiſſe aſſeruit) de natura Theologiæ agens, inter alia, præcepta ſuppeditat Scripturam cum fructu legendi. Tertium præceptum ita ſonat: *Præjudicia deponat: hoc eſt animum ſuum ita comparet, ut cum Dei verbum legit, ſe huic vel illi religioni addictum eſſe, ſi pote, obliviſcatur: eo enim fiet, ut præconceptas opiniones ad Scripturam; non, contra quamplurimi faciunt, Scripturam ad præconceptas opiniones examinet; & ita ſit, non amplius felicitate tantum naſcendi, ſed ſcientia & fide Chriſtianus.* Et paucis interjectis ait: *Incredibili illa felicitate ſeſe ſcientes privant, qui Scripturam eo animo commentantur, ut quæ a nutricibus & parentibus fando acceperunt, ea quoquo modo inveniant in Scriptura; errant enim illi, etiam cum recte ſentiunt: nam quomodo arquati, quibus omnia lurida videntur, quæ vident, cum ea lurida eſſe putant, quæ revera ſunt lurida, non tamen bene judicant, quia falſo principio judicium iſtud nititur; ita qui veritates, quas ex præjudicio forte nactus eſt, in omnibus Scripturæ Sacræ libris, paginis, verſibus, ſe videre arbitratur, ſi quando eveniat eum recte ſentire, haud recte tamen ſentit; ſiquidem eum non certum judicium, ſed caſus in eam partem intulit. Nempe eorum hominum manus, quomodo viator in latronem, veritas delapſa eſt; quæ ſi haberet aliquem ſenſum, graviter indignaretur, ſe, quæ homines vindicat in libertatem, tam indignis vinculis conſtringi iſtos; nam id quoque addere non inutile fuerit, tu ex ea nota facile dignoſcas, quod Scripturæ loca ſine ullo accuratiore examine in acervum congerant, & dum nihil indictum eſſe volunt, ſæpe ea, quæ maxime ex re erat dici, prætervehantur; qui homines profecto, ſi Turcæ nati eſſent, Mahumetiſmum tam fideliter imbibiſſent, quam Chriſtianiſmum imbiberunt.* Hactenus *Gauſſenus.* Inprimis vero illud *ſtudium ſectæ* ſimplicitati theologicæ quammaxime officit, quia principio *cæcæ auctoritatis* ſuperſtructum eſt. Hoc vero ſi ſemel valet, quid tandem ad veritatem eruendam & propugnandam ſuper-

perſtitionem & aniles opiniones rejiciendas conferre poterit ſincerus *veritatis* & *ſimplicitatis* amor? Identidem hi homines in ſcenam prodire jubent hos vel illos antiquos pariter & recentiores Doctores; eorum decreta, diſtinctiones ſæpe frivolas & ineptas in cœlos tollunt laudibus, actumque cum vera religione eſſe clamant, niſi hæc vel illa opinio longo ſeculorum uſu recepta firmiter teneatur & defendatur. Hoc vitium ſuo tempore non ſine ſale M. *Eraſmus* taxavit, Monachos, ſi fieri poſſet, ad ſaniorem mentem revocaturus. Cum vero hoc animo hi homines ad divinas diſciplinas examinandas aliiſque tradendas accedant, quid mirum eſt, ſi frequentiſſime a ſcopo principali, adeoque etiam a vera *ſimplicitate theologica* recedant, quærentes ea duntaxat, quæ ſectæ, cui addicti ſunt, non veritati patrocinantur? Ut jam non dicam, fieri vix poſſe, quin affectibus compulſi ſæpe in præcipitia ruant, eaque omnia in medium proferant atque vehementer urgeant, quæ ad ſalutares veritates elucidandas plane nihil conferunt.

IX.

Tranſimus jam quidem ad *ſeptimam* cauſam hujus, quod impugnamus mali, quæ quidem prima fronte nimis generalis videri poſſet, id quod non negamus; interim tamen etiam inter ea referri poteſt, quæ impediunt, quo minus *ſimplicitas theologica* obſervetur. Atque hæc eſt *artis cogitandi & dicendi imperitia.* Philoſophiam in genere, peritiam vero artis cogitandi in ſpecie, multum ad ingenium acuendum conferre, menteſque ad divinas pariter & humanas res rite cognoſcendas & ponderandas inducere, notius eſt, quam ut multis probetur. Inprimis vero *ars recte cogitandi* inſignem adfert utilitatem, ad *veram ſimplicitatem* in tradendis divinis pariter & humanis diſciplinis tuendam. Id enim omnibus viribus agunt artis cogitandi magiſtri, ut diſcipulos veræ ſapientiæ, ſive humanæ ſive divinæ edoceant; elaborandum nimirum ante omnia eſſe, ut quantum per rerum naturam fieri poteſt, *claras* & *diſtinctas* de rebus habeant notiones; ut præjudiciorum fontes, vim & efficaciam eorum commonſtrent; ut gradus probabilitatis in cognoſcendo vero rite detegant; ut ſciendi cupiditati frena injiciant, atque oſtendant, fieri per rerum naturam non poſſe, ut omnia, in rebus divinis

In medium adducitur ſeptima hujus mali cauſa.

cumprimis, ad *mathematicæ demonſtrationis* leges exigantur, ut de aliis partibus utiliſſimæ diſciplinæ nihil dicam. Plures autem eſſe inter Doctores publicos, qui de rebus divinis ſcribunt & diſſerunt, qui turpiter hanc & alias diſciplinas philoſophicas neglexerint, notius eſt, quam ut multis probetur. Multi ſunt, qui exorta nova philoſophandi methodo, in verba magiſtri jurant, quia putant hanc eſſe breviſſimam ad eruditionis famam graſſandi viam, cæteros omnes, qui nulli ſectæ ſeſe addicunt, exiguis animi facultatibus eſſe inſtructos: hinc etiam hypotheſes novorum magiſtrorum, quo magis ſunt perplexæ & incertæ, eo majore animi fervore defendunt; in iis propugnandis omnem ſapientiam repoſitam eſſe credunt, neglectis interim iis omnibus, quæ in Philoſophia graviſſima & utiliſſima eſſe ſolent. Quod de neglectu artis cogitandi & nobiliorum partium Philoſophiæ monui, idem etiam de *artis dicendi imperitia* dictum volo. Multi de rebus theologicis ſcribunt, qui per vitam ne cogitarunt quidem de genuinæ artis rhetoricæ præceptis cognoſcendis, & in uſum revocandis; exiſtimantes ſi animorum ſuorum ſenſa qualitercunque exprimere, & quicquid promiſcua lectio, memoria, vel collectanea ſuppeditant, effundere poſſint, id omne ſine accuratiore cogitationum & verborum diſpoſitione præſtari poſſe. Unde fieri aliter non poteſt, quam ut multa *ſimplicitati theologicæ* quammaxime contraria in medium proferant. Sunt, qui ſibi vehementer plaudunt, ſi abſque ullo ordine myſticas quaſdam phraſes & ſententias inintelligibiles decantare poſſunt, afferentes, lucem quandam, neſcio unde ortam, nullas *artis dicendi* regulas in ſcholis tradi ſolitas admittere, imo religioni contrarium eſſe, ſi quis de rebus ſacris verba facturus iis utatur. In quo quidem ſimpliciores fallunt, doctis vero deriſui ſunt, quanquam hoc facere periculoſum plane ſit, cum boni homines tales pro religionis contemtoribus habere ſoleant. Alii ſunt, qui in ſcholis quidem artis dicendi præcepta, terminoſque & figuras, neceſſitate coacti, memoriæ ſedulo mandarunt, ſed cui uſui ea ſint, ignorant; hinc ubi ad explicationem & commendationem rerum graviſſimarum deventum eſt, aut ridiculi fiunt, regulas non ſatis intellectas themati, quod illuſtrandum ſuſceperunt, applicaturi, aut veritatibus clariſſimis tenebras affundunt. Neſciunt quid ſit *naturam ſequi*, ordineque cogitata ſua & argumenta diſponere. Quid hic obſervandum

dum ſit mea ſententia, expoſui in *diſſertatione epiſtolica* de *pretio artis rhetoricæ*, quæ primo volumini *opuſculorum meorum* inſerta eſt. Dantur rurſus alii, qui *veram ſapientiam* cum arte dicendi conjungere neſciunt, atque adeo in rebus nihili, aut parum ad felicitatem generis humani facientibus laudandis, verboſi quammaxime ſunt. In univerſum, ut dicam, plerique horum hominum, cum quibus jam quidem nobis res, ea quæ *vere ſublimia* ſunt, a *meteoris orationis* haud facile diſtinguere poſſunt. Hinc ad theologica & moralia delati omnia ineptis rhetorum figuris replent, regulaſque generales & neceſſarias dicendi negligunt, quod *ſimplicitati theologicæ* quammaxime contrarium eſt. Unde etiam hi homines inepti ſunt ad libellos de religione in gratiam plebis ſcribendos. Idem dictum velim de ſyſtematibus theologicis, ſimplici ſtylo & omnium ingeniis attemperato tradendis. Iidem tamen male ſani Doctores ad alios taxandos ut plurimum ſunt paratiſſimi. Quando vir doctus, veritatem aliquam theologicam illuſtraturus, a receptis obſcurioribus verbis & phraſibus recedit, aliaque ſubſtituit verba, quæ ad ſummam rerum, quod ſpectat, idem ſignificant, imo rem ipſam in clariore luce collocant, ſtatim hi homines clamant, *orthodoxiam* (*nam hæc vox ſignificat, quicquid ſignificare poteſt*) in periculum adduci, ubi tamen manifeſtum eſt, bonos homines in meris obſcuris vocibus hactenus adquieviſſe, ineptoſque eſſe ad ſimpliciſſimas veritates perſpicuo ſermone explicandas. Dubium autem non eſt, quin defecatioris judicii defectus, imaginationis vero immodica vis, plurimum ad hoc malum augendum conferat. Hoc certum, ad omnis generis veritates examinandas & rite probandas opus eſſe acri judicio. Hoc vero potiſſimum locum habet in diſcutiendis veritatibus, vel erroribus ad religionem pertinentibus, præſertim poſtquam in partes itum eſt, & quælibet ſecta Chriſtianorum ſpecioſis ad ſuam ſententiam tuendam utitur rationibus. Dantur inſuper in religionis negotio capita graviſſima & ſubtilia valde, ad quæ rite explicanda omnes ingenii nervi ſunt intendendi, & talia quidem, ſine quibus reliqui articuli religionis firmiter ſtare non poſſunt. Omnes profecto, qui accuratam habent religionis notitiam, clamabunt, cavendum eſſe quammaxime religionis chriſtianæ defenſoribus, ne ad eam rite explicandam & probandam infirmis argumentis & teſtimoniis utantur, & ma-

 giſtro-

giſtrorum duntaxat placita ſequantur, eaque mordicus defendant. Monent iidem, probe diſpiciendum, quid in religionis negotio utile quammaxime ſit & neceſſarium, quid vero facile ſine damno omitti plane poſſit: Iidem frequenter ingeminant, cavendum, ne opiniones falſæ & periculoſæ, ſed longo temporis tractu confirmatæ, ſtabiliantur: frequenter docent, non ultra ea viro ſapienti & veritatis amanti eſſe in divinis progrediendum, quam quæ in Litteris aperte detecta ſunt, cum manifeſtum ſit, in religione multa dari capita, quæ ingenii humani capacitatem ſuperent, quæque poſt mortem demum, divinioris lucis radiis colluſtrati, rectius cognoſcemus. Notum inſuper, nos ſæpe ea, quæ legimus in S. Litteris, omnibus etiam præſidiis artis interpretandi inſtructos, non rite tamen intelligere. Innumeræ præterea dantur quæſtiones in ſcholis agitatæ, quas nonniſi vir acutiſſimi ingenii, & acerrimo veritatis amore incenſus, elucidare poteſt. In diſciplinis moralibus ſæpe traduntur dogmata, innumeris metaphoris & hyperbolicis locutionibus repleta, quæ ad accuratam judicii lancem expenſa, aut nihil plane ſignificant, aut rite evoluta nonniſi trita & vulgaria comprehendunt, quæ vero homo, infauſta imaginationis lue infectus, tanquam dogmata cœlitus delapſa veneratur, exoſculatur, commendat, omneſque, qui non pariter ſentiunt, in eorum numerum refert, qui abjecte de religione ſentiant, dignique ſint, qui catalogo *hæreticorum* inſerantur. Sed hac ratione aliter fieri non poteſt, quam ut *ſimplicitas theologica* pedibus conculcetur, obſcuritas vero & ineptarum quæſtionum numerus confirmetur & amplificetur; ignorantia & ſuperſtitio, ſub pietatis larva, incrementa capiat, omneſque futiles quæſtiones & luſus verborum *religionis* nomine venditentur. Veteres pariter & moderni *Fanatici*, *Sinzendorfiani* cumprimis ſyſtematis defenſores, exemplo eſſe poſſunt, quid homines culturam rationis negligentes, & impetum imaginationis luridæ ſequentes, in rebus ad religionem ſpectantibus, præſtare, & quantum malorum rebuspublicis pariter & eccleſiis inferre poſſint.

X. Pro-

X.

Progrediamur ad aliam hujus mali cauſam detegendam, quæ poſita eſt in *ſingulari quodam, de rebus aut plane ignotis, aut obſcurioribus & ad felicitatem noſtram promovendam nihil facientibus, diſſerendi & diſputandi ſtudio.* Theologi, qui de rebus ſacris agunt & ſcribunt, in id ante omnia eniti debent, ut ea potiſſimum in medium proferant & urgeant, quæ auditoribus ſuis, doctis pariter & indoctis, cognitu quammaxime neceſſaria ſunt. Quem enim tandem alium in finem religionem commendant, omneſque ingenii nervos impendunt, ad eam rite cognoſcendam & animis inſinuandam, quam ut auditores & lectores ipſius amore capiantur, vitamque ſuam ad regulas ipſius componant? Quam raro vero huic ſalutari ſcopo reſpondeat eventus, cottidiana docet experientia. Unde quilibet, qui pretia rerum rite expendit, & ad officia Doctoris chriſtiani attendit, facile colligere poteſt, quam vim in animos diſcipulorum ſuorum habituræ ſint prolixæ diſquiſitiones, de rebus obſcuris plane & capacitatem ingenii humani ſuperantibus, aut planis quidem, ſed ad felicitatem noſtram internam promovendam nihil plane facientibus. Quis non potius religionis gnarus optabit, ut tales quæſtiones alto ſilentio premantur? Scio Theologis, ut ſunt tempora noſtra, impoſitam eſſe neceſſitatem de rebus ad diſciplinam ſacram pertinentibus plura cognoſcendi, quam quidem id ab homine, qui de ſalute æterna unice conſequenda ſollicitus eſt, requiritur; neque ulla ratione *fratribus ignorantiæ* patrocinari volo. Stet etiam per me cuivis diſciplinæ, quæ lucem adferre poteſt religioni chriſtianæ, ſuum pretium & decus, atque ad eas rite excolendas admoneantur S. Litterarum ſtudioſi. At id quod obſcurum valde eſt in religione, & ingenii humani capacitatem ſuperat, nullo unquam tempore veræ ſapientiæ cultori magnam utilitatem adferre poterit. Quæ igitur cauſa legitima tandem dari poterit, cur ſapientiæ magiſter in tradendis rebus vel obſcuris plane, vel cognitu non neceſſariis, tempus conſumat, inprimis ubi perſpectum habet, juvenes meliora non edoctos ad curioſas potius quæſtiones, quam neceſſarias & utiles cognoſcendas naturæ quaſi impetu trahi. Quod ſi publico Doctori neceſſitas eſt impoſita, de obſcurioribus & parum neceſſariis quæſtionibus agendi & differendi, faciet

Octava hujus mali repræſentatur cauſa.

id breviſſimis verbis, & quaſi aliud agendo, & reſecabit ſimul omne illud quod ad rem non pertinet, monſtrabitque tandem ſuis auditoribus, ſe invitum ad tales diſceptationes inſtituendas adactum, & de rebus majoris momenti ſemper cum iis malle agere. At eheu! omnium ſeculorum experientia docuit, multos Doctores publicos de obſcuriſſimis & nihil profuturis quæſtionibus magnis animorum contentionibus dimicaſſe, & adhuc noſtra ætate concertare. Hac vero ratione nonſolum tempus inutiliter teritur, juvenumque ambitioſorum animi adeo ridiculo faſtu replentur, ut in his quæſtionibus diſcutiendis, neglectis majoris momenti religionis articulis, maximam vitæ partem tranſigant, ſed & ita *divina* illa *ſimplicitas theologica* tenebris involvitur, nulla fere arte diſpellendis. Quot ſunt quæſo ſacræ diſciplinæ alumni, qui prætermiſſo philologiæ ſacræ, hiſtoriæ eccleſiaſticæ, & ethicæ chriſtianæ ſtudio, ſine quarum tamen ſcientiarum accuratiore notitia nemo evadit vel mediocris Theologus, aut V. D. Miniſter, in excutiendis quæſtionibus minutis, ſed parum profuturis ſingularem operam ponunt? Eruditum eſt ſeculum noſtrum, non infitior. At & hoc manifeſtum eſt, ſingulis fere annis novas quæſtiones theologicas ſed cognitu parum neceſſarias moveri, & more ſcholaſticorum Doctorum ævo recepto ventilari. Teſtis fide digniſſimus eſt *hiſtoria litteraria noſtri temporis.* Si cui hæc liberius dicta exiſtimentur, legat ille τȣ μακαρίτȣ *celeberrimi Werenfelſii* diſſertationem, de *ſcopo* Doctoris Theologi, & adjungat illi orationem *venerabilis Antiſtitis* noſtri J. C. *Wirzii*, elegantiſſimam & *lectu digniſſimam*, *Muſeo helvetico* illatam, Partic. XVI. in qua *Apologus de religione ſectatores ſuos recognoſcente & luſtrante narratur.* Inter alia ſic loquitur *venerabilis vir* pag. 502. *Quum horridus tubarum clangor nationes evocabit, & Rex Deo ſatus nova luce fulgens cunctis gentibus immota jura dabit, numnam tunc loci quæſiturum putatis, & ſcrupuloſo examine ponderaturum, quæ prima primi peccati cauſa ſit: utrumne Adam, gentis humanæ ſator, fati, an ſpontis ſuæ crimine lapſus fuerit; an voluntas proprio ſtet arbitratu, rectoris expers; unde originis lues immiſſa ſit terris; num anima ſit tradux poli, an cum parentum ſemine procreetur; quis ordo rerum, ſit ne inſtabili fortunæ locus, an cuncta irreflexis conſtent legibus vique ineluctabili: an Deus, ſupremus omnium arbiter, abſoluta ſorte illos ſaluti deſtinet, hos ſempiternis ignibus; num mundus hic ſit optimus,*

mus, ut meliorem Deus condere non potuerit; utrum eſſentiæ rerum æternæ ſint, an temporariæ, & ſi æternæ, num neceſſariæ in Deo, an arbitrariæ; quæque alia otioſa mens multo cum labore perpetim quærit, & vix tandem invenit? Quorſum, quæſo, iſta tendunt? Quid tot diſputationibus, tot velitationibus, & tricis opus eſt? Vox illa, divino ore miſſa, veri fide digniſſima teſtis, & vitæ datrix certiſſima, vox quæ ſalutem nuntiat reſipiſcentibus & credentibus, late per omnes mundi plagas didita eſt. Nullum juvabit inſcientiæ color, nec curioſæ indaginis indigemus; meridiano ſole clarius liquet illa Ter Sancti Numinis voluntas, quæ fidelibus & a pravitate morum ad virtutis ſtudium reverſis cœlum recludit. Hanc ſeptuennis puer & aure haurit, & animo complecti poteſt. Quidni hic limes ſit, quem hoc illove modo demutare aut tranſire nefas ducendum? Quidni multa defixi metu miremur, haud rimemur, cum inquiri haud deceat, quæ mortalium imbecillitas non capit, & inſanientis ſapientiæ opus ſit plura ſciſcitari, quam Deus docere vult? Legem ſupremam veritatis continet cœleſte verbum, ad cujus normam omnia omnium aliorum dicta & ſcripta ſunt exigenda. Hæc eſt amuſſis, ad quam cætera exæquanda; hæc eſt cynoſura, index poli fallere neſcia; hæc vera ſunt ancilia cœlo lapſa, nulli movenda; hic hæret ille Terminus, quem qui ducem ſectatur, & rectam fidem amore mixtam, is ſolus verum videt. Et ſi in diſciplina militari laudi habetur, imperia ducum non interpretari, ſed exequi; quanto magis id valebit in diſciplina chriſtiana, quæ ſane non contando, ſed parendo conſtat? Hactenus v. ille vir. Præter ea, quæ a *venerandis* hiſce viris de hoc argumento dicta ſunt, unum tantum vel aliud adferamus, quod forte & Doctoribus publicis, & omnibus diſciplinæ ſanctiſſimæ cultoribus ſtimulos addere poteſt, ad ea, quæ ſupra dicta ſunt, rite perpendenda. Brevibus, quæ dicenda ſunt, comprehendemus regulis.

Prima: Chriſtianos omnes, doctos pariter & indoctos, in eum potius finem natos, & in lucem editos, ut officiis Chriſtianiſmi ſtrenue defungantur, quam ut cerebrum defatigent longa & prolixa ſingularium, minutarumque quæſtionum diſquiſitione, ad felicitatem noſtram obtinendam parum faciente.

II. Ex prima hac obſervatione per legitimas conſequentiæ leges ſequitur, ea duntaxat a publicis Doctoribus auditoribus ſuis eſſe inculcanda, quæ in vita & morte ſciviſſe & præſtitiſſe quammaxime omnium intereſt.

III. Ipſi

III. Ipſi Doctores publici, ſi ſapiunt, & non ſine diſpendio temporis varias theologicas quæſtiones examinarunt, fateri tenentur, multas controverſias magno animorum æſtu in eccleſia chriſtiana agitatas fuiſſe, quæ ad felicitatem Chriſtianorum, doctorum pariter & indoctorum, promovendam nihil plane conferant.

IV. Controverſiæ ſubtiliores inter eruditos agitatæ captum plebis ſuperant, quæ tamen non minus certam ſpem conſequendæ ſalutis habere poteſt, quam eruditi. Hinc ſequitur Theologiæ Candidatum infelicem plane eſſe, qui in quæſtionibus problematicis, plebiſque captum ſuperantibus, non poſtremam ætatis ſuæ partem exegit, neglecto graviſſimorum articulorum theoreticorum & practicorum examine. Ita enim fieri aliter non poteſt, quam ut ad cœtum aliquem rite regendum vocatus, præpoſtera plane methodo ea ſolerter injungat, de quibus olim in Academia, quam frequentavit, acerrime inter eruditos fuit diſputatum, altiſſimum vero ſervet ſilentium de iis argumentis, quæ ſine diſpendio ſalutis ignorari non poſſunt; aut ſaltem frequentius de certis articulis in ſcholis agitatis ſermocinetur, quam de iis, quæ graviſſima ad pietatis veræ ſtudium ſuppeditant incitamenta.

V. Vitam noſtram *brevem* eſſe, & incertum vitæ finem, nemo ignorat. Certum autem homines omnes, cujuſcunque generis, accurata articulorum religionis ſcitu neceſſariorum cognitione oportere eſſe inſtructos; religionis autem nomine cumprimis ea intelligo, quæ animos ad amorem Dei ſincerum quammaxime compellere poſſunt. Ex quo prudentes & pii Doctores publici colligere debent, ea omnia reſecanda eſſe, quæ ad beatam immortalitatem conſequendam plane nihil faciunt; contra vero ea omnia diſcipulis ſuis eſſe inculcanda & inſinuanda, quæ nonſolum plebi ſingularem pietatis amorem ingenerare poſſunt, ſed & quæ futuro paſtori in omnibus vitæ adverſitatibus verum ſolatium adferre poſſunt.

VI. Cum omnibus, cuicunque tandem ſectæ inter Chriſtianos addictis, notum ſit ab una parte, ad edomandos pravos animorum affectus multo labore & exercitio opus eſſe; ab altera vero religio chriſtiana omnes cœlo excludat, qui ad finem uſque vitæ iis frena laxant, merito quæritur, utrum non Doctores publici auditores ſuos iis præceptis ante omnia munire debeant, quæ ad hæc vel illa vitia impugnanda, & radicitus, ſi fieri poſſet, ex animis evel-

evellenda, plurimum conferre poſſunt, quam vero ut ad debellandas plurimas opiniones falſas ſæpe, ſed exigui momenti, eos inſtruant, atque aptos reddant; cum ſatis notum ſit, futuris paſtoribus non tam cum varii generis erroribus ſubtilioribus & opinionibus novis, quam vero cum vitiis cottidianis iisque graviſſimis & in oculos incurrentibus negotium fore. &c. Hæ & aliæ rationes, frequenter divinæ ſapientiæ alumnis inculcatæ, mea opinione plurimum conferre poſſent ad negligendas tot curioſas & inutiles quæſtiones, & ad ea potius juventuti mature tradenda, quæ per omnem vitam ipſi, & futuro Doctori publico maximam utilitatem adferre poſſent. Ita ſemper ad *divinam* illam *ſimplicitatem* propius accederemus. Placet huc adduxiſſe verba τȣ μακαρίτȣ P. *Martyris*, (*) ita in commentario ad I. ad Cor. X. v. II. pronuntiantis: *Miſerum eſt* (inquit) *cum habeamus tot clara & aperta in S. Litteris, de fide, ſpe, charitate & cæterarum virtutum officiis, in quibus nihil eſt obſcurum, quod ea prorſus neglecta relinquamus; & tanta ſuperſtitione quæ incerta ſunt, & minus ad ſalutem faciunt, velle perſequi. Hoc diabolus curat, ut in quæſtionibus infinitis ac inutilibus vehementer laboretur: abjectis, quæ neceſſaria ſunt, ut ſerventur.*

XI.

Ulterius cauſas neglectæ ſimplicitatis theologicæ perveſtigaturis occurrit *præpoſtera quædam de veræ orthodoxiæ natura opinio, aliiſque placendi ſtudium.* De voce ipſa *orthodoxia*, ejusque origine, non opus eſt ut multis agamus. (**) Hoc notum, omnes Chriſtianos, cuicunque ſectæ addictos, (ut de *Judæis*, *Mahumedanis*, & *Gentilibus* jam nihil dicam) exiſtimare, ſe recte ſentire de religione, atque adeo *orthodoxos* eſſe. Quo jure id fiat, jam non quæram. Dantur inſuper in omnibus *academiis* & *gymnaſiis illuſtrioribus* Doctores, uni quidem eidemque ſententiæ in ſumma rerum addicti, Nona adducitur ratio.

(*) Conferenda cum hiſce commentatio lectu digniſſima τȣ μακαρίτȣ cl. Doddridge, quam habuit in verba Pauli I. ad Timoth. IV. 16. quæ extat in opuſculo de regeneratione, pag. 403. ſeqq.

(**) Vide breves illas quidem, ſed attentione dignas cogitationes de orthodoxia cl. viri Joh. Rod. Osterwaldi, particulæ VIII. Muſæi helvetici inſertas.

addicti, ſed inter quos tamen quidam reperiuntur, qui κατ' ἐξοχὴν *orthodoxi* appellari volunt. Nimirum inter *Lutheranos* pariter & *Reformatos* tales ſunt, qui ſumma & eſſentialia capita ſyſtematum publice receptorum admittunt, ita tamen, ut non omnes particulares opiniones, locorum Scripturæ explicationes, & quæſtiones minutas a Majoribus inventas probent, ſed ſibi & aliis aliquam libertatem concedant, ab iis recedendi & aliter ſentiendi. Animo quin etiam æquo ferunt, ſi quis fratrum non omnia plane ſectæ placita calculo ſuo comprobet, quia perſuaſi ſunt, per rerum naturam in hac caligine mentium humanarum fieri non poſſe, ut omnes inter tot diverſas quæſtiones theologicas, quæ agitantur, per omnia idem ſentiant. Hi vero, qui ita ſentiunt, licet eidem eccleſiæ addicti ſint, tamen *heterodoxiæ* ſuſpecti ſunt. Pro *vere orthodoxis* illi habentur, qui omnia gravia & levia ſcholarum capita, omnes diſtinctiones minutas, & quæſtiunculas nullius momenti a Majoribus inventas exoſculantur, tuentur, acriter defendunt, aliiſque fratribus qui mitius de hac vel illa quæſtione ſentiunt, inſultant, & quantum poſſunt famæ & exiſtimationi eorum, eruditione & meritis partæ, detrahunt; imo eo ſeſe magis *orthodoxos*, & cœlo propiores eſſe exiſtimant, quo majore fervore ſuas opiniones defendunt, & inclementius in alios invehuntur. Rem ita ſe habere multorum ſeculorum experientia docuit. Si quis juvenis Miniſterio S. conſecratus, academiam aliquam frequentaturus eſt, facile colligi poteſt, quas opiniones ſecum in patriam redux reportaturus ſit. Inter mille enim Theologiæ ſtudioſos (ut de aliarum diſciplinarum cultoribus nihil dicam) vix decem reperias, qui non Doctorum ſuorum, quos audiverunt, opinionibus ſubſcripturi ſint. Quod ſi illi deprehendant eas in patria a doctis quibuſdam viris probari, & magni æſtimari, eas ubique propalant, & tanquam pretioſas valde merces concivibus ſuis commendant. Ubi vero vident principibus in eccleſia & republica viris muſteas illas opiniones improbari, veteres vero a Majoribus traditas hypotheſes valde laudari, earumque ſtrenua defenſione ad optimas ſtationes obtinendas viam præparari, altiſſime de Doctorum ſuorum novis præceptionibus ſilent, mutaturi ſingulas in horas ſua decreta, quæ non ſine magna pecuniæ ſumma apud exteros addidicerunt. Quam apti autem tales Theologiæ cultores ſint, ad genuinam religionis chriſtianæ *ſimplicitatem* obſervandam, & inutiles quæ-

ſtiones

ſtiones reſecandas, deprehendent omnes qui ſapiunt, & Theologiæ veram & accuratam habent notitiam & guſtum. Primo enim manifeſtiſſimum eſt, homines ita animatos inquirendæ veritati theologicæ obicem ponere. Repetunt enim duntaxat ſonos magiſtrorum ſuorum, neque ἄτερ πάθων quid verum atque momentoſum, quid *ſimplex* atque *grave* ſit, expendunt, ſed eunt quo itur, non quo eundum eſt, poſthabita accurata veritatis, quæ ſecundum pietatem eſt, inquiſitione. Manifeſtum inſuper eſt, hos homines nonſolum exiguam rationem habere *veritatis*, ſed eos potius ad placendum aliis, fortunamque ſuam quærendam, quam vero ad eam in lucem protrahendam, & felicitatem aliorum promovendam factos eſſe: unde ſponte ſequitur, nihil ab hoc hominum genere, quorum ingens eſt turba, exſpectari poſſe, quod reducendæ *ſimplicitati theologicæ* aliquod præſidium afferre poſſit.

XII.

Merito etiam inter cauſas neglectæ ſimplicitatis theologicæ refertur *minus circumſpecta philoſophicarum hypotheſium cum religione chriſtiana mixtura.* Nemo negat ratione opus eſſe, ad *religionem* cognoſcendam, explicandam, & tuendam: imo quo quis magis ejus vires, cæteris inſtructus præſidiis, intendit, eo aptior eſt ad iſtam illuſtrandam. Ea inſuper, quæ in Philoſophia omni certa ſunt, & ab omnibus fere admiſſa, ex Metaphyſicæ & Theologiæ naturalis principiis petita, merito adhibentur ad religionem in tuto collocandam, & ad errores quoſdam ineptos & contradictorios refellendos. Hoc ſenſu mixtura illa periculoſa non eſt: ſed ſermo nobis eſt de quibuſdam hypotheſibus, quæ propter infirmitatem ſuam pro temporum & Doctorum varietate mutantur. Ita notum eſt, chriſtianam religionem primo *platonicæ* & *ariſtotelicæ* philoſophiæ decretis fuiſſe attemperatam; noſtra vero & patrum noſtrorum ætate, ad celeb. Philoſophorum, *Carteſii* & *Wolfii*, placita exactam. Neque, ut eſt cum ingeniis humanis comparatum, finis unquam huic malo imponetur. Attentione digna ſunt verba B. *Bullingeri*, quæ de hoc argumento ante ducentos annos in medium protulit, quæque extant in præfatione tractatui de *gratia juſtificante* præmiſſa, atque ita ſonant: *Magna eſt* (inquit) *ſimplicitas doctrinæ apoſtolicæ propheticæ-*

Repræſentatur decima cauſa neglectæ ſimplicitatis theologicæ.

que, de juſtificatione hominis coram Deo: contortam & obſcuram reddunt hominum diſputationes ex variis & pravis fere affectibus profectæ. Immiſcent nonnulli non pauca ex ſuperciliosa & altercatrice philoſophia. Diſputatur acutiſſime de cauſis cauſarumque differentiis, & de aliis id genus innumeris, quæ niſi ad amuſſim excutias, haberis pro diſputatore barbaro & proletario, Non diffiteor interim philoſophiam alicubi, & maxime in modeſtis ingeniis ſuum habere uſum & fructum; rurſum tamen negari non poteſt, eam puriori doctrinæ plurimum offudiſſe tenebrarum, ſuperſtitioſamque ejus obſervationem eccleſiæ & turbas dediſſe & adhuc facere negotium. Pluris mihi quidem facienda videtur ſancta diſciplinæ puræ ſimplicitas, & conſenſus in ea catholicus, quam acumen chryſippeum. Nam perpetuo id veriſſimum eſſe experimur quod Apoſtolus dixit, ſcientia inflat, charitas ædificat: & quod ſapiens ille Salomon pronuntiavit: Qui ambulat ſimpliciter, ambulat tuto. Proinde Apoſtoli ſaniſſimo conſilio commendarunt omnibus fidelibus ſimplicitatem puram & puritatem ſimplicem, maxime in dogmatibus fidei chriſtianæ, admonentes ſedulo, ut in ſancta ſimplicitate perſeveremus, modiſque omnibus fugiamus contentiones & novitatis ſtudium, diſputationeſque ambitioſas. Hactenus *Bullingerus.* Varia interim hæc agendi ratio poſt ſe trahit mala. Ubi ad probanda graviſſima religionis capita adhibentur argumenta, quæ ex meris hypotheſibus philoſophicis conſtant, quidam non ſatis acutum cernentes colligunt, ipſas veritates, ad quas probandas hypotheſes illæ adhibentur, debili valde niti fundamento, de qua re nos alibi plura dixiſſe meminimus. Peſſimum hoc eſſe, quod per hanc viam nonſolum ventoſis ingeniis ampliſſima datur diſputandi materies, quod occaſione argumentorum *Carteſii* (ut de innumeris aliis nil dicam) pro exiſtentia divina, ab *idea Dei* petitorum, factum eſſe novimus; ſed & ita longiſſime ſemper a *vera ſimplicitate theologica* receditur, opinioneſque exigui momenti non reſecantur, ſed potius indies augentur. Legantur duntaxat ea, quæ de controverſiis in cœtibus Proteſtantium, inde ab emendatione Sacrorum agitatis, a viris doctis ſcriptis ſunt conſignata, & in aperta luce, ea quæ dico, poſita erunt. (*)

XIII. Deni-

(*) Digna ſunt, quæ ad animum revocentur cl. Theologi & Philoſophi J. CLAUBERGII de hoc argumento verba, ita ſonantia: „ Juſtinianus Imperator pluribus Inſtitutionum paginis hanc ſibi laudem tribuit, quod

XIII.

Affertur undecima, & ultima ratio neglectæ ſimplicitatis theologicæ.

Denique, ne ulterius progrediamur, ultimam hujus maii, de quo hactenus locuti ſumus, cauſam afferemus. Atque hæc quæſtio eſt in *naturali quodam*, & *longa conſuetudine confirmato torpore*, *ea*, *quæ in Religione eximia præ cæteris ſunt*, *examinanda*. De re ipſa nolumus prolixe diſſerere, quia hoc ab incepto longius nos abduceret; ſed quatenus illa ſimplicitati theologicæ duntaxat obſit ſolliciti erimus. Hoc experientia confirmatum eſt, inter Doctores publicos paucos dari, qui veritates theologicas, quas aliis tradere debent, ἄτερ πάθων examinent, & de pretio ſingularum propoſitionum accuratum & ſincerum ferant judicium. Pauciſſimi diſſentientium ſcripta cum cura evolvunt, diſquiſituri, utrum meliorem lucem ex iis revelationi adferre poſſint, nec ne, & utrum tam infirma ad ſuam religionem probandam adferant argumenta, ac quidem id in receptis ſyſtematibus vulgo adfirmari ſolet. Imo non pauci periculoſum eſſe putant, luſtrare ſcripta ita *dictorum hæreticorum*, verentes, ne a recepta *orthodoxia* abducantur, & in dubia incidant nulla arte vel difficulter ſolvenda. Ferri adhuc poteſt hic torpor, & hæc negligentia horum Doctorum, quandoquidem multi, qui Sacris operantur, probe ſciunt, ſe ſtationibus talibus olim admotum non iri, in quibus veritates theologicæ cum aliquo eruditionis apparatu proponendæ, & diverſi generis errores publice impugnandi ſunt: aut ſi ſpes aliqua affulgeat ejuſmodi ſpartæ obtinendæ, ingraveſcente demum ætate, & valetudine minus firma, hunc honoris gradum ſe obtenturos vident. At multi tamen ſunt, qui mentis & corporis viribus probe ſunt inſtructi, neque tamen ea, quæ in religione, quam amplexi ſunt, aliiſque tradere tenentur, id quod grave atque momentoſum eſt examinare ſolent, ſed potius ſine diſcrimine omnes ſyſtematis ſui ſemel recepti partes, omnia argumenta, & lo-

„ cum juris veteris nimis anguſtas & ſubtiles formulas & ſcrupuloſam „ obſervationem abrogaret, ipſam Juriſprudentiam hac ratione ad majorem ſimplicitatem unitatemque reduxerit. Optandum foret, ſimilem in „ Theologia virum exſurgere, qui, rejectis litigioſæ ſubtilitatis nodis, & „ amputatis curioſarum nimis & ſuperfluarum addo & vaniſſimarum quæſtionum minutiis, quas Theologiæ cum ſcholaſtica Philoſophia conjugium invexit, S. Theologiam repurgaret atque ad ſimplicitatem ſobrietatemque divini eloquii revocaret. „

& loca Scripturæ, prout jacent, admittunt, inculcant, & defendunt, neglecto examine eorum, quæ a doctiſſimis viris, qui ab opinionibus noſtris recedunt, in medium ſunt prolata. Cauſæ hujus rei facile detegi poſſunt. Quidam Doctorum ingenii defectu laborant, adeo, ut ſi maxime vellent, argumenta ardua expendere non poſſent; alii pigritia quadam impediuntur, quo minus accuratum rerum credendarum examen inſtituant; præpoſtero metu in transverſum acti malunt antecedentium turbam ſequi, quam ſevero examini res maximi momenti ſubjicere. Sunt inſuper, qui præceptorum ſuorum dictatis adeo ſerviliter adhærent, ut nullis melioribus rationibus, etiam manifeſtiſſimis, a receptis opinionibus ſeſe abduci patiantur: quos in opinionibus ſuis confirmat, quod ſentiant & animadvertant, eos potiſſimum in cœtibus ſuis & eccleſia laudari & celebrari, qui omnes, minutiſſimas etiam, & ſæpe ridiculas opiniones, a Majoribus acceptas, ſtrenue defendunt, cæteros vero, qui ἄτερ παθῶν omnia expendunt, variis calumniis eſſe expoſitos. Denique (ut finem tandem imponamus huic diſſertationi) dantur inter ipſos Proteſtantes male ſani Doctores, qui opiniones de religione, vel falſas, vel incertas, aut denique parum ad pietatem facientes, pro gravibus, fundamentalibus, & ſummo zelo defendendis veritatibus venditent. Atque ita fieri aliter non poteſt, quam ut a *divina* illa *ſimplicitate theologica* diſciplinæ ſanctæ alumni magis magiſque retrahantur.

FINIS PARTIS PRIMÆ TOMI II.

VA1 1529154

163
13
20